

ISBN: 973-9296-33-5
București - 2002
ARHETIP
e-mail arhetip a rol.ro

Tipărit : Tipografia SEMNE

Această ediție este o reproducere
în facsmil a lucrării

Dacia Preistorică de
Nicolae Densuşianu

apărută pentru prima dată în

BUCUREŞTI
Institutul de Arte Grafice „CAROL OÖBL", S-sor loan St. Rasidescu
16, STRADA PARIS, (fostă Doamnei), 16
1913.

NIC. DENSUSIANU

?

VIEAȚA SI OPERA SA-

însemnătatea Daciei Preistorice.

In revista *«Căminul Nostru»* delà l Aprilie 1!)11 (1), primul său articol începea cu următoarele cuvinte:

«i/a *sfârşitul săptămânii trecute ăiarele publicau,* probabil după informațiile poliției, o *notiță cu caractere mici câni în această cuprindere: S'a găsit mort, la locuința sa din str. Sfinților, Nic. Densuşianu, bibliotecarul Stalului-Major al Armatei. Cam tot atâta ar fi spus si rubrica decesurilor delà Ofițerul Stării Civile, si ca conclnsiune,* Nic. uensnşiann se despărția de lume tot a§a do modest, precum trăise în eu. Nu pleca din lumea aceasta cu sgo-luot şi alaiu, jientrucă ziua de îiuuiormiintare nu era — ca pentru numeroşi alții—singura • în care i se mai pomenia numele».

Aceste puține cuvinte, cari lasă să se vadă, aşa do limpede şi cine era N. Densuşianu, şi oare este soarta — să zic şi la noi, dacă nu mai mult la noi ca în altă parte—a celor modeşti, corecți., muncitori şi demni, J'ac cea mai mare cinste d-1 ui O. Lugoşianu. De sigur că Domnia-sa le-a scris, cum Ic-arn citit şi eu de altfel, cu inima plină do durere.

Da, Niculae Densuşianu nu mai era; el murise la 24 Martie 1911 orele l şi jumătate după amiază!

Sufletul acestuia, care părăsia valea plângerilor, după o vieață plină de resemnațiune si muncă, era sufletul unuia clin coi mai de seamă fii ai neamului românesc.

Am credința şi curajul a spune că neamul românesc nu a avut mulți fii destoinici ca Densuşianu şi că în Panteonul nostru va fi el, do sigur, fruntaş între fruntaşi.

Rar s'a văzut un om mai hotărî t în a-şi sacrifica vieață lui—căci el do 40 do ani nu mai trăia decât pentru un anumit scop, — care sa părăsească toate plăcerile vieții, să so izoleze de lume, să renunțe la familie, să se despartă voit şi hotărît do tot şi toate, pentru a-şi consacra toata activitatea de care era capabil, realizării numai unui vis frumos ce ducea la dosmormântarea unui trecut de aur al neamului său.

(1) Anul I, No. 21. Bucureşti.

valuià iirea lui bună şi pe omul care cugetă; modestia lui nu prea cunoscută ori mai ales apreciata la noi şi care-1 făcea sfios, te surprindeau plăcut delà prima sa înfăţişare.

Căutătura lui limpede, ca şi cugetul său curat; vorbirea sa rară, desluşită, aşezată din toate punctele do vedere, îţi arătau îndată o fire de seamă şi un om simţitor.

Deşertăciune nu era în el; goliciunea, caro ameţeşte pe atâţia la noi, era străină firii lui. Puţin pretenţios, natural, fără metehne, fără dorinţe cari c'hinuesc omul şi strică societăţii, el căuta linişte, seriozitatea şi relaţiile sănătoase.

Se mulţumia cu puţin; toată vieaţa lui stă dovadă.

O astfel ele fire cumpănită şi bine îngrădita nu putea însă sa nu aibă şi partea ei pasionată, în care furtuna să bantué fără rezervă şi care să robească firea cea mai aleasă.

Donsuşianu era un patriot adevărat, nu încrezut, nu închipuit, cu atât mai puţin un înşelător. Tot focul de care era capabilă o astfel de fire aleasă servià să încălzească, în inima lui, iubirea de neam şi contribuia a-1 face să renunţe la tot, să se sacrifice cu desăvârşire pe el pentru a mai adaogă ceva la înălţarea neamului său.

Şi ce iubire aleasă, curată, fu aceasta; dornică numai de a pune in lumină, cât mai mult, părţile bune ale neamului românesc, şi a-i arăta trecutul cât mai înalt, pentru a-i asigura urcarea mai sigur in viitor!

El închină astfel toată suflarea lui neamului din care a ieşit.

Densuşianu era dintre Transilvănenii aceia cari nu voesc a mai şti nici de Transilvania lor iubită şi martira, nici de România, pe care aşa de mulţi dintre ei o critică pe nedrept, nici de Macedonia, pe care pare că am uitat-o cei dinţară liberă, după ce i-am pricinuit atâta râu, nici de Basarabia, care a împlinit un secol de letargie, nici de Bucovina cu comorile ei din trecut, nimic din toate ace stea.... dar cari iubesc, iubesc cu patima toată ţara locuita de Români, fără anume hotare decât acelea ale graiului nostru iubit, pământ care a fost roşit de sângele eroilor şi martirilor noştri, patria vecinică a doinei fermecătoare şi a cosânzenelor cu feţi frumoşi, cari fac să ne sboare gândul înălţându-se tot mai sus.

Dacia, Dacia Felix, era patria lui Densuşianu.

Dacia protolatină, Dacia pelasgă, iată idealul său, iată ce doriâ inima lui şi pentru a cărei înălţare a muncit şi s'a sacrificat.

Să nu fie nimeni sceptic. Se vor convinge toţi, sunt sigur, ca şi mine, cetind această lucrare de preţ.

Do Dacia se leagă pe viitor două nume; apropierea lor să nu ni se pară nici curioasă şi mai puţin încă nepotrivită: Traian, Densuşianu !

Traian cuceri Dacia istorică, cu armata romana şi cu puterea eeniulni său.

Iciest, inteligent, foarte cult, cunoscător profund al limbii la-
si eline, a germanei, francezei, italienci şi ungarei ; înzestrat
voinţă, de fier şi cu o răbdare şi perseverenţă extraordi-
omul acesta te uimeşte prin ceeace a făcut si prin chipul
a făcut.
mulţumit în vieaţa sa abia cu strictul necesar, din care b
a reuşit a-şi aduna un material bogat de documente, de si
publicaţiuni, de care a avut necesitate, strâns îndeajuns însă
ca să lase o bibliotecă de seamă danie Ului major al armatei,
şi ceva—-o adevărată amintire pioasă — iei din Transilvania.
o t, ceeace a făcut, se vede uşor din ce a publicat şi mai
din notele sale extraordinar de numeroase, de bogate şi
:ise. El a urmărit un singur ţel, acela de a desmormântà tro-
Lil nostru măreţ şi a pune în lumină faptele glorioase ale nea-
lui românesc.
iaţiunile ca şi religiile au preoţii lor, dintre cari unii Irăesc
xdesea se schingiuesc, numai pentru înălţarea lor. f.
uensuşianu a fost un preot; mai mult: un apostol. Acei cari
junosc, acei cari îi vor afla activitatea sa, nu vor putea să
ia decât admiraţie şi recunoştinţă pentru el. Viitorul va
înscrie pe Densuşianu printre acei Români cari au itribuit cu
ceva la deslegarea chestiunilor ce interesează o-mirea.

Am cunoscut personal de mult dar prea puţin pe acest om.
studiat însă de curând opera sa. împrejurări fericite m'au s
în poziţiune a-mi da de aproape seamă, consultând notele şi
rierilo lui inedite şi de a fi fericit văzând prin mine însumi, de
lucrare de seamă a fost capabil un Român ! Din munca şi
suferinţa lui, se înalţă mândria de neam, care iicereste
inimile si întăreşte cugetele.
Le mulţumesc acelora graţie cărora pot să vă desvelesc pe
n Densuşianu, pe care puţini îl cunosc la noi.
Aduc mulţumiri cu această ocaziune d-lor A. Henţiescu, executo-
al testamentar al lui N. Densuşianu şi d-lor C. Gobi şi I. Ra-
idescu, cari au meritul, cum se va vedea mai în urmă, de a ii
ontribuit la realizarea unei opere mari.
Adresându-se la mine, Domniile-lor au ghicit că vor găsi o inimă
are bate cu uşurinţă şi cu toată căldura pentru o faptă bună.
•lunca ce am desfăşurat, de mai bine de un an, va fi din par-e-
mi o slabă răsplată numai faţă cu memoria aceluia care m'a
ncântat prin opera sa şi m'a înălţat mai mult în mândria ce am
le a fi de neam românesc.

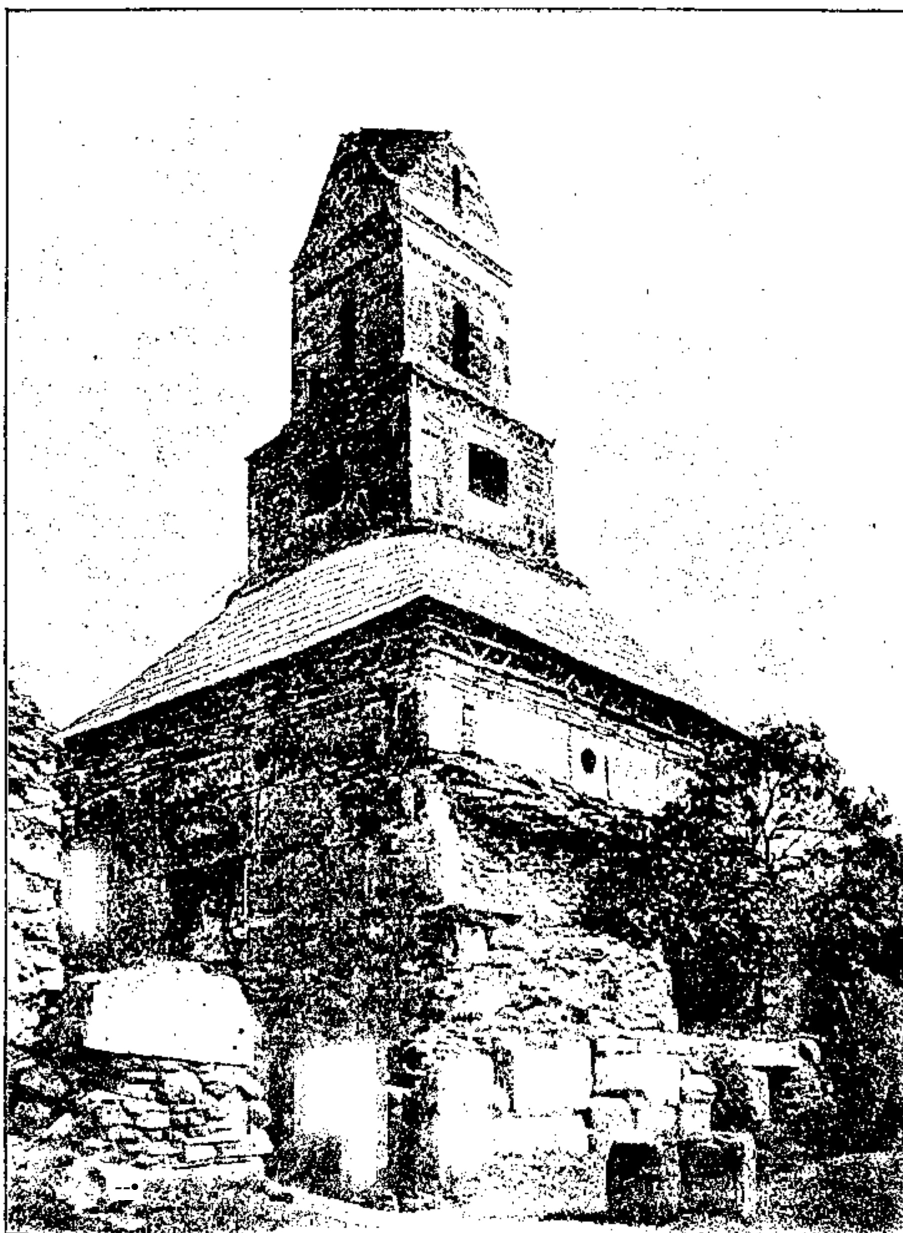
• ^j-ty _K „„„„rv, a fa.c-,6 cu un om.

Densuşianu cuceri Dacia preistorică, prin aceasta monumentală acrare postumă, numai cu munca lui aprigă si geniala lui divi-ațiune.

Armatele romane, pentru a pătrunde în inima Daciei si a cuceri apitala ei, urmară mai multe căi. Carpații, aceşti veciniei buni "rátöri ái acelor ce au ştiut să se umbrească sub coamele lor ătătoare de vieață, formau însă un zid contra năvălitorilor.
Legiunile cari se ridicaseră, mai de-a dreptul delà Severin spre Sar misele t uza, urmară cursul Jiului. Ceeace însă putù l'ace teh-ica moderna cu inginerii noştri, pe frumoasa dar sălbatica vale Lainicilor, pe care s'a aşternut nu de mult o admirabilă cale, nu ară în stare să o facă, mai ales grăbiți curn erau, specialiştii .rmatei romane. Iată do ce delà Bumbeşti, unde-şi făcu ultimul au castru în vale, armata romană apucă direct peste munți prin >asql massivului Vulcan şi peste munții Hațegului spre a se co->orî pe clinul lor de miază-noapte în îngusta dar fertila şi mai îles poetica vale a Streiului, ce-şi duce apele în Mureş.
In acest centru pur românesc se află nu departe de «Poarta le fier transilvana», *Grădiştea,,* acum o mică comună rurală, dar :are fu de două ori mândră şi impunătoare, mai întâiu ca Sarmi-segetuza şi apoi ca *Ulpia-Traianci,* foasta capitală a Daciei. Ea e situată pe malurile *Hațegului* în o vale admirabilă, încunjurată 3e înalte şi frumoase catene de munți.
Ceva mai din sus de Grădiştea, se află mica comună Densus, lumită Densus, fosta reşedință a lui Claussius Longinus, care-şi construise acolo un mausoleu pentru familia sa, care există şi până icum, servind ca biserică greco-catolică română sătenilor.
Acolo se născu N. Densuşianu la 18 Aprilie 1846. In acest leagăn al latinității Daciei, în acest cuib de raiu pământesc, în acest colț de pământ sfânt nouă, dar cam uitat, plin de urmele şi amintirile marilor popoare, cel dac şi cel roman, văzu lumina soarelui şi crescu acel care nu putea să fie, făcut în urmă *şi* mai conştient prin o cultură aleasă, decât un mare patriot român.
Astăzi *Ulpia-Traiană* se numeşte *Várhely* si acest nume spune mai mult decât orice, care e soarta de acum a vechiului principat ^ransilvaniei Şi oe SG Petrece cu fra^ii noştri dinspre nord-est.
Mausoleul lui Longinus, acest admirabil monument, scăpat de vitregia timpilor ca şi închinătorii lui, este cea mai vie dovada Şi cel mai deplin protest al drepturilor ginților cari nu se pot calcă în picioare.

Varhely nu va triumfa nici când de *Ulpia-Trafona* ! m actul de naştere al lui Densuşianu se vede că el era co-l Probului Densuşului, *Bisantius Densuşianu* şi al soției sale

El a avut ca frate mai mare pe Áron, poet şi critic, născut tot acolo Ia 1838, fost profesor de limba latină la Universitatea din Iaşi, autorul Neijriadei, al istoriei limbii şi literaturii române.

Mausoleul lui Longinus din Liensus (Transilvania). şi a

numeroase alte publicatiuni de valoare. Fiul acestuia e me-

Venit pe lume, cu puțin înainte de anul 1848, care ridica vieața te 40 mii Români, în genere fára cultură, dar conştienți şi • ndri de originea lor, îngrijit de o mamă iubitoare şi în casa i nreot transilvănean cult şi patriot, Densuşianu a crescut în ta modesta dar curată. Copilări în mijlocul unoi naturi admirabile în o localitate care la fiecare moment îi vorbià de trecutul glorios al neamului românesc şi în o epocă în care Românii renăşteau la o vieață ceva mai liberă. Aceştia, încrezători în «drăo-utul lor de împărat», alături de armata căruia şi pentru care sân-Serase din adânc, erau acum siguri că şi ei au dreptul la o vieață omenească după secoli de adevărat martiriu.

El începu să-şi dea seamă despre ale lumii, tocmai atunci când Românii ieşiau cu încetul din o lungă vale a plângerilor în care voinicia nu cunoscuse margini.

Nu cu mult înainte, administrația centrală trebuise să dea ordine să se mai curețe drumurile de numeroasele țepi, pădure de leşuri româneşti victime ale Ungurilor, pentru a nu jigni văzul acelui mare suflet şi rar protector al elementului român, fie-i binecuvântată memoria, împăratul losif al Il-lea.

Un scriitor ungur n'a scris oare: «Niciodată furcile, temnițele, securile, cârligele, ştreangurile şi colțurile stâncilor n'au omorît mai mulți criminali ca Români». (1)

Cum putea oare un atare copil, crescut cu astfel de amintiri şi văzând mizeria din jurul său, să nu devie un mare patriot, atunci când prin cultură el îşi deto mai bine seamă de sui'erințele neamului său, care totuş avea pentru el atâtea drepturi.

Familia din care se trăgea Densuşianu era o veche familie românească *Pop de Hațeg.*

Numele de Densuşianu se dădu copiilor, mai întâiu lui Aron la gimnaziul din Blaj, de către profesori pentru a-i deosebi de mulți alți Pop ce erau în şcoală.

Numele acesta le rămăsese şi ei îl înnobilară la rândul .lor prin munca ce desfăşurară în urmă.

Clasele primare le-a făcut el la Hațeg, de sigur tot la Franciscani, la care fusese dat încă din 1846 fratele său Aron.

In actele sale aşa de bine păstrate, nu găsesc decât pe cele lela 1862 înainte, când N. Densuşianu la vârsta de 17 ani se afla la gimnaziul din Blaj, în clasa a Vl-a.

Din testimoniul său scolastic pe semestrul al Il-loa al acestui m, dat la l Iulie 1862, se vede că acest adolescent, cuminte, simpatic şi frumos, obținuse cele mai bune note.

) Wolfgangi Bethlen, *História de rebus Transili-unicis.* Ed. II, Tom. IV, 428. Vezi -[1]- "l din *Horia,* de

Testimoniu de clasea prima cu eminentia

No. loc. l între 55 şcolari csaniinaii.

Forțarea morale .... cu lauda
Atențiunea! .... bune
Diligenți a J

Preslatiuni de in singulariele obiecte do invetiainentu

De in religiune .... forte multiumitoria
» Limb'a latina ....forte multiumitoria
» Limb'a greca .... forte multiumitoria
» Limb'a materna (romána) . . . . forte multiumitoria
» Limb'a germana............................ forte multiumitoria
» Limb'a maghiara . • ....forte multiumitoria
» Istoria şi geografia..........................forte multiumitoria
» Matematica ....forte multiumitoria
» Scientiele naturali } Istori'a nat. . forte multiumitoria
Phisica »
» Propedeutica
» Cantu
Forma esterua a ocupatiuniloru scripturistecc . . f. buna'
Numerulu oreloru neglese................................ 6 escusate

In capul acestui gimnaziu se afla nemuritorul Cipariu, po când Alexandru Micu era profesor de matematica şi fizica. Ioane Antoneli profesor de limba latină, Ioane Popescu de cea maghiara, Olimpiu Blasianu profesor de limba greacă şi germană şi Ioane Molclovanu profesor de limba latină şi filozofie.

Tot primul dintre 50 colegi trecu el examenul de iarnă, după cum se vede din testimoniul şcolar dat la 7 Fevruarie 1803.

Dar munca sa aprigă nu putea să aibă loc fára o gravă atingere a acestei naturi alese şi delicate, ceeace se vede din certificatul de absolvire al anului al VI-lea dat la 13 Semptemvrie 18GB, în care găsim la: numerulu oreloru neglese, 2 luni si una diumetato escusate», iar profesorul de clasă A. Micu notează: *„depuşii esamenu privat u dein toate studiale în 3 Sept. a. c., fiind-11 că dein caus'a morbului n'a put ut n depune la tempuluseu".*

N'am necesitate a adaogă că la toate studiile căpătă tot: *forte multiumitoria.*

Astfel merse el înainte, în acest mic oraş al Blajului, impunător prin amintirea delà 1848, prin marele număr de Români ce au luptat pentru existența neamului şi prin munca depusă de micul număr al *inteligenței,* cum se zice pe acolo, a micului pumn de oameni cari căutau să urmeze calea deschisă de Clain, de Sin-

La 5 şi 6 luliu 1865 trecu el maturitatea : *laudabiliter val de bonum-,* la toate obiectele afară de *lingua alia (f/ermana)* la caro avea *bonmn.*

Scoli superioare nu aveau Românii din nord-ostul nostru nici la 1861, cum nu au nici în prezent.

Când văd goana ce se pune spre a opri în ridicarea sa culturală mai ales pe acest popor, înțeleg mai bine ca ori şi ce groaza ce au de puterea elementului românesc cei ce pentru moment pot comite astfel de volnicii.

Dar cel ce are încredere în triumful adevărului şi dreptului si col ce cunoaşte evoluția neamului nostru, nu se va îndoi un moment de viitorul întrevăzut de Bolintineanu, pe care-1 are acest popor. Cei din România liberă au însă şi sarcini mari şi mai grele şi am nădejdea că-şi vor da seamă de ce trebue sa făptuească față cu neamul întreg din acest punct de vedere!

La 10 Octomvrie 1865, vedem din un: *AkademiscJier Annahmscliein,* iscălit de *Dr. Mutter, k. 7c. Direktor,* că *Nicolaiis Densuşianu* s'a înscris la Sibiiu la *Rechtsakademie.*

Iată-1 într'un oraş german, cu deosebire pe atuncea, dar In un admirabil centru românesc, mai departe de Ulpia-Traiană care-i vorbià de trecutul măreț, dar în coastele *Şei ember gtilui,* care-i reamintia fapta, gloria şi gândul lui Mihaiu Viteazul.

Nu ştiu cum era organizată facultatea juridică din Sibiiu la acea dată, dar din nişte *Prufunysscugniss,* păstrate de Densuşianu, putem vedea că el a fost scutit de taxe, din cauza asiduității sale exemplare şi din faptul că a fost clasificat *întâiul* la următoarele studii, din anul prim chiar:

Istoria austriacă, cinci ore pe săptămână, cu Dr. Pfaff.

Pandectele, zece ore pe săptămână.

Istoria şi instituțiile dreptului roman, nouă ore pe săptămână.

Istoria imperiului şi dreptului german, 6 ore pe săptămână.

Ceeace făcea o medie de cinci ore de clasă'pe zi, la anul prim de facultate.

Aceasta e o medie naturală pentru un student universitar, când studentul vrea să învețe şi profesorul să-si facă datoria. Ar ii bme să se iea cunoştință da anumite facultăți de drept, cari când ajung la 2 ore pe zi în program — cu dreptul larg do absentare mai ales pentru profesor— se consideră că au făcut ceva excepțional de laudă.

Densuşianu urmă astfel timp de 4 ani cursurile acestei şcoli oe drept, şi în *absolutorium* ce i s'a dat la 20 Iulie 1869 de *vr-* ^G *ott fried Müller, consiUariu r. si director,* vedem, cu aJeasa. mulțumire, că în toți *anii si la toate materiile* i se puno mențiunea *„fréquentât cu mare diligentă".* In toți anii la ru-

„Clasa tWnnrflfm.llt.i." t>] oaf o mu ni n n an

Materiile urmate erau numeroase şi variate. El urmă etica î anul al II-lea şi dreptul canonic sau cel eclesiastic protestant, pan la dreptul penal civil austriac, şi până la economia politică, sta tisiica şi procedura civilă şi penală pentru a încheia cu ştiinţ politică administrativă, ştiinţa legilor financiare şi administrativ' şi cu dreptul comercial şi cambial si cel montan. Pentru o fa cultate săsească din Sibiiu si la 1869, trebue să recunoaştem c; este destul de lămurit că lucrul era sănătos înjghebat.

Şi la toate acestea el fu printre primii cu distincţiune.

Să nu credem însă că tânărul Densuşianu trăia pe trandafiri că avea vieaţa asigurata şi liniştită, putând să so consacre ci totul numai studiilor sale.

Do aceşti studenţi sunt rari peste tot, dar mai ales în ţărili locuite de Români acest fel de fericiţi nici nu se cunosc.

Cine a fost la Blaj ştie în ce lipsuri trăesc bieţii băieţi. Adq şea ei se hrănesc, sărmanii, pentru a învăţa, numai cu *pila* ci H se dă gratuit pe mai multe zile! Mai toţi îşi consumă merin dele pe cari le aduc chinuiţii lor părinţi, în traista, în fiecare Dq minică.

Doamne, câte suferinţe şi ce vieaţa de robi ! Şi câţi nu ca< în drum din aceşti copii şi câţi sărmanii nu rămân infirmi săi nu îngraşă pământul!

Martiri ai neamului ne închinam în faţa voastră! Măcar atât

In timpul studiilor sale, pierdu Densuşianu pe tatăl său şi ăst fel rămase fără mai nici un mijloc de vieaţa!

In luna lui August 1867, când trecuse cu succes examenul ami lui al II-lea de drept, el veni în ţară, după cum se vede din > petiţiune ce adresă în ziua de 15 August *Societăţii literare,* Aca demiei noastre, abia înfiinţată.

Prin aceasta cerea «*...... pe temeiul stării mele de orfan... şi lipsei totale de mijloace......*», zice el, un ajutor pentru a pu tea studia.

Din fericire Academia avea la dispoziţia sa o fundaţiune patrie; tică a municipiului urbei Brăila, pentru ajutorarea tinerilor re mâni de peste hotar.

De ce oare astfel de ajutoare nu se mai dau, de ce oare m lionarii transilvăneni din ţară nu se gândesc mai mult la amăra ciunea lacrimilor vărsate de cei rămaşi la postul lor de onoare î ţara mumă, unde sufer toate greutăţile ?!

Iată răspunsul din 6 Septemvrie, cei se dete de Heliade-Răclu lescu, care era preşedinte al Academiei.

«Luându în considerare suplica D-Tale şi atestatele cu cari é instruit;: societatea academica romana a aflatu de bine a te alege pentru de a

«Ce pe lângă restituirea atestateloru D-Tale ți se aduce Ia cuuoscința.
«Delà societatea academica romana». «Bucuresci, G Septembre 18G7.
«Preş. I. Ileliade R.»

Cu aceasta ocaziune la 10 Sept. 1867, Densusianu se grăbeşte a mulțumi şi municipalității de Brăila.

Acolo găsim :

«Patriotismulu şi amorea de națiune a fostu şi este caracterismulii tradiționalii alu Romaniloru şi chiaru în anulu acesta de persecotare şi tirania asupra fiiloru romani dein Transilvania. Urbea Brăila fu aceea ce tresari îndată, la plângerile şi vaetele noastre în contra jugului magiam şi cu generositate nespusa ne tinsa mana de ajutoriu. Urbea Brăila croâ stipendia ca sii mergem în Italia la tiera mamei noastră ca asia se ne salvam nu numai limba şi naționalitatea ci se aducem amonte că, *Italia a fostu leganulu nostru şi ca o Italia nouă avem de a ridica pre malurile Danubiîilui.»*

Iar mai departe aflăm tot de acolo şi cauza morții tatălui său:

«3 Milioane şi jumătate Romani dein Austria, unde părinții noştri în 1848 (de unde se trage si mortea tatălui mieii) şi varsára sângele pentru libertate si tronu; totu acela Domnu ne dete astadi sub biciulu si teroria aceluia în contra cărui noi ne-amu luptatu. Astadi nu numai că n'a vem libertate, dera chiaru lijnba, ce s-a păstrații pana acumu cu atâta sanctitate de stremosii noştri, se afla nimicită».

Şi în fine mărturiseşte că:

............«sub scutulu onorabilului consiliu municipalii alu Brăilei mi s-a usioratu astadi cariera ce era se o întrerupu, mi s'a înlesnită calea cătra *ooelica Italia ce-am visat-o decandu am apucatu lira poetica in mana»*-

Fapta bună are totdauna răsplata sa. De numele lui Densu-?ianu se va afla legat pentru totdauna ceeace a i'ăcut rnunicipaitațea din Brăila. Cine ştie dacă fără acest modest ajutor Deniuşianu ar ii putut produce ceeace a făcut în urmă.

O, voi, mecenați români, aruncați măcar o fărâmiță celor buni !

Bată inima voastră pentru suferințele neamului ! Contribuiți cu eva spre a întreținea lumina, pe care vor vrăjmaşii să o stine-ă u orice preț.

Stroescu Basarabeanii, Strooscu ce s'a înălțat *aşa* de sus prin nceperea şi perspicacitatea lui, Stroescu, care dă aşa do mult, •"nd aşa de modest, fie-vă, de se poate, vouă pildă!

e se făcu Densusianu în urmă, după terminarea studiilor salei p Î , Ia2o Iulie 1869> Şi până în Ianuarie 1870 nu putem şti.

1 etrecut-a el aceste luni nonf.m * *<* r^.-u_3 . . .

ir, -:

Cunoaştem numai ca fratele său mai mare Aron, care fac aceleaşi studii în aceleaşi şcoli, terminase studiiledreptului la 18

Insurându-se, el se stabilise ca avocat la Făgăraş, unde a c dus opoziţia română până la 1875, în care timp fu şi închis luna în temniţă!

Iară în hârtiile lui Densuşianu găsesc o adresa către el < 20 Ianuarie 1870 iscălita « *G. Făcjăreseanu, Praesidiulw mag traiului urbanii".*

Iată conţinutul ei, pe care-1 dau pentru a se vedea progi sole ce s'au făcut din punctul de vedere al curăţeniei limbii v< bite si scrise, de Românii de pretutindeni, delà acea dată încoac

«Devenindu vacantu postula de notariu supremii la magistratulu i bici Fogarasiu, me amu aflata indemnatu de a Te substitua proviso^ pré spectatu D-ta în acestu posta cu ana léfa anuale de 400 fr. v. a. i

«Despre acesta me onorediu a Te incunoscieatia cu acea rugare, se bine voesci, spre intrarea în serviciu şi depunerea jurământului, â 1 insinua la mine catu mai curindu».

N. Densuşianu avea cu ce să nu moară de foame! Poate chii pentru starea materială a inteligenţei române de acolo, nu nt mai din 1870, dar chiar din 1912, acest început pare bunişor!,

Mă tem că acum nu mai pot ei căpăta nici atât!...

Dar nu pot să, nu mă gândesc cu fericire sufletească, că p acea vreme la Făgăraş, micul oraş din ţara muntoasă a Bas rabilor si a lui Mircea cu deosebire, funcţiona un *notariit prime rin* şi se afla un *avocat,* cari ambii au ajuns, mai în urmă la no glorii ale culturii neamului!

Iată de ce în ţerile acelea adevărata democraţie româna se ridic conştientă şi temeinică. Iată ce oameni ar trebui să întrebuinţăr şi la noi, dacă voim a ne ridica din starea urîtă în care ne sb tem de mai bine de 50 ani!...

Dar Densuşianu trebuia să-şi treacă examenul de stat pentri avocatură.

Pentru aceasta găsim următoarea lui cerere către:

«Onorabile Presidiu alu Magistratului urbanii!

«Avendu a depune în dilele aceste esamenulu judicialu de statu la Academia de drepturi în Sabiniu, am onore a rogá pré On. Presidia a-mi concede spre scopula acesta unu terminu do 10 dile si adecă inccpandu cu *l* luniu 1870, si totu odată a me dispensa pre tempulu acesta de afacerile mie incredintiate».

La 6 Iunie 1870, se făcu cererea lui către *Jlochyeehrtes Praesidium* din Hermanstadt.

din ştiinţele de stat a fost *declarat de apt* cu calculul de *„distinctiune"*, în economia naţională, tot astfel la dreptul german şi roman şi cu «Ausgezeichnet» sau «precelentia», cum spune traductia română, pentru procedura judecătorească civilă.

Tot ca document de limbă şi privitor şi la activitatea ulterioara a lui Densuşianu voiu cita şi următoarea adresă, făcută de fratele său mai mare, avocatul Arone Densuşianu:

Onorabile judecătoria districtuale !

«D-lu Nicolau Densuşianu nasőutu in Dunsusiu in cömitatulu Hunedórei legitimandu-se înaintea Subscrisului eu testimoniele sub A-/. B-/. C-/. D'/- în őopia legalisate, despre absolvarea studieloru juridiőe 'si—despre depunerea ou suceesu a eăameneloru teoretiőe de stătu, l'am primiţii în diua subscrisa in őancelaria mea advoőatiale <5á éonőipiente respective őandidatu de advoőatura.

«Açésta 'mi-permitu a aduőe la őimoséiintia onorabilei judeőatorio ou acea rugare c'a, se bine-voésca a luá acesta spre ăoiintia si-totu odat-a a aşterne aőésta insinuare la inciita tabla regio judiciară spre luare la cunoşőiintia a susőeperé d-lui Niőolau Densuşianu în praoăa advoőatiale.

Fagarasiu în 28-a luliu 1870».

Cererea-i fu admisă, spunându-i: *«Totodată venim de a vă exprima cea mai mare* recunoştinţă *pentru serviciile ce aţi prestat acestei urbe, in timp* de....»

La fratele său el a fost mai înlâiu ca practicant şi îri urmă candidat şi concipient.

In fine dreptul de avocatura al avocatului *Densuşianu Miklós*, de astădată, şi Ia Curtea de Apel, este recunoscut prin diploma de la 1872, Octomvrie 23: *„A maros-vásárhelyi Királyi Itélö-Tábla"*, adecă *„din partea Tablei regie la curtea de Apel din Murcsiu"*, că: *„a susţinut înaintea acestei curţi de Apel censura de avocat şi a depus jurământul de avocat"*.

Şederea sa, cum de altfel era natural, nu a fost tocmai lungă la Făgăraş. Acolo a scos el din iniţiativa lui Aron şi cu colaborarea lui Teof. Francii şi L Lăpădat: *Orientul latin*.

Dar deşi latin, aflându-se însă în orient, a sucombat în curând, odată cu închisoarea lui Aron Densuşianu, pe o lună, în temniţă, pentru a se adeveri, odată mai mult, dreptul libertăţii de conştiinţă în Ungaria.

Fraţii plecară pe rând delà Făgăraş la Braşov, Nicolae mai mtâiu la 1873, Aron la 1875.

' El se stabili ca advocat în Târgu-peştilor No. 100, cum se vede dm cererea către *«Onorabilul Tribunal regesc»* din 6 Faur 1873. Acolo a funcţionat el ca avocat până la 13 Aprilie 1877, «cându

« abdJSU dft huna vnAtt p. n m «PI f.nnsfiaha Ho /-.of^n T3».^c,o^;»italo

Odată cu trecerea trupelor noastre în Turcia la 1877, N. Densuşianu intră în ţară, de data asta în mod definitiv.

îmi închipuiu ce trebuia să se petreacă in sufletul acestui mare patriot, când se răspândi ca fulgerul printre Români faima primelor noastre izbânde.

Nu cunosc până acuma precis data sosirii sale, dar ea poate fi fixată după o adresă ce a primit delà «*Agence diplomatique et consulat general d'Autriche-Hongrie n* din Bucureşti, cu data de 7 Ianuarie 1878, în care i se face cunoscut că Ministerul de Interne ungar, cu data de 27 Dec. 1877 îi *acordă dreptul de emigrare.*

De altfel, din fericire, în 1877—78 lucrurile mergeau mai bine şi mai repede şi în ţară ca şi la Plevna.

Constatam cu mulţumire, că în şedinţa Camerei delà 18 Fevruarie 1878, raportor al comisiunii de indigenate fiind G. Misail, acel mare muncitor şi ales patriot, se propune indigenarea lui N. Densuşianu. Intre altele Misail zice: «Va aduceţi aminte de acea operă intitulata Orientul latin, care a atras multe laude din partea presei occidentului».

Densuşianu obţinu 60 voturi din 62 votanţi, iar în şedinţa Senatului delà 6 Maiu acelaş an, trece cu 29 bile albe din 80 votanţi.

La 25 Oct. al aceluiaş an «Nicolae Densuşianu equivalent lie, în drept din Sibiiu» este înscris *stagiar* în tabloul avocaţilor, decan al ordinului fiind V. Boerescu.

Tot astfel se constată prin un certificat al grefei respective că la 25 Fevruarie 1880, Densuşianu depusese jurământul înaintea Curţii de Apel, secţia I, pentru a putea exercita profesiunea de avocat.

Ca avocat, la Braşov şi Bucureşti, nu avem a spune nimic deosobit despre Densuşianu.

Intre actele rămase delà el, se văd numeroase dosare ale pricinilor ce a apărat Ia Braşov.

Dar nu aceasta era menirea unui om superior ca el. Avocaţi aveam deja destui de pe atunci, oameni însă în adevăr superior avem puţini chiar în prezent. Densuşianu era făcut din o altă ştofă decât aceea a unui avocat oarecare. El avea o altă menire o altă misiune, mare, aş putea adaogă.

Iată de ce în hârtiile sale se găseşte o cerere, scrisă curat şi timbrata chiar, către Decanul corpului de avocaţi din Ilfov prin care după un stagiu de 5 ani cerea el înscrierea definitivă Deşi făcută, el nu a găsit însă cu cale a o mai depune. Din aceasta se vede lămurit calea ce voia el să o urmeze.

Şi oare puţinul timp cât a şezut la noi până la împământeni'

L'élément latin eu orient.

Les Roumains (lu Sud, Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Alba-ie avec une carte ethnographique par N. Densuşianu et Frédéric Damé, din 1877.

Cartea e opera lui şi e tradusă de Damé, şi era dedicată: *A Monsieur U Comte de Chaudordy, ambassadeur de France, plé-nipotentiaire à la Conférence de Constantinople.*

Această lucrare, bazată pe scrierile anterioare şi cercetări personale, este una din cele mai serioase relative la Macedonia.

Deoarece chestiunea e mai mult ca ori când la ordinea zilei, cred necesar a vă pune în vedere următoarele pasage din ea:

«Au Heu de maintenir la Dacie comme un fort avancé, d'une importance stratégique indiscutable, qui arrêterait le torrent, Aurélien ouvrait la porte toute grande au flot qui allait couvrir pour un temps l'Europe toute entière, emporter Rome et l'Empire, et menacer la civilisation».

Din această scurtime de vedere a lui Aurelian a suferit aşa le mult nu numai neamul nostru în urmă, dar întreaga latinitate.

E cazul de a zice ca acel om politic francez: *„On ne se douerait jamais par quels imbéciles le monde est souvent gouverné".*

La ce bun oamenii mari, când după Traiani vin Aurelianü...

Şi cugetarea sa iese mai clar când scrie:

«Enfin, en 1856, après dix-sept cents ans, l'Europe commença à corn-^rendre la haute portée de l'oeuvre de Tfajan et à se convaincre que i paix et la tranquillité du continent réclame, aujourd'hui plus 'hautelent que jamais, la création *d'un Etat latin aux Bouches du Danube, 'un Etat homogène et non polyglotte.»*

Cine dintre oamenii nostru politici a pus chestiunea mai lim-' ede şi mai hotărît. Onoare memoriei lui!

Discutând drepturile fraţilor macedoneni, el face cunoscut lurnii olitice europene, că:

«A partir du X-e siècle, on les voit apparaître dans l'histoire comme i peuple compact et indépendant. C'est à cette époque que remontent s grandes luttes qu'ils livrèrent à l'empire byzantin et à cet élément •*GC* corrompu jusqu'aux moelles qui est connu sous le faux nom de wfiatoi» et qui voulait s'emparer de la partie orientale de l'empire ro-ain. Ces luttes furent couronnées de succès et dès lors les Roumains Macédoine *devinrent complètement autonomes».*

i ca să arate care trebue să fie situaţia lor în Turcia, el de-m puterea dreptului faptelor istorice:

„ŢI est donc constaté que les Macédo-Roumains ont été liés à la Tur- *Sur* y* *base de capitulation précise, qui leur assurait protection en 'ange d'un tribut annuel de 1.400 piastres et qu'ils sont resté aufono-*
« *et* -

Nu sunt ei fraţii noştri? Do ce oare să ne mai mirăm când tratatele noastre fusese călcate la fel ?

Câtă dreptate e în părerea că *un tratat valorează numai atât cât puterea celui ce-l apără.*

Forţa, forţa, se vede că e fata] să strivească sau să apere dreptul. Ea e arma cu două tăişuri. Când oare va fi întrebuinţată numai în bine? !

In ce priveşte calităţile rassei acestui popor macedo-român, Densuşianu scrie :

K Les Macédo-Roumains ou Tzintzares sont reconnus par tous lex écrivains comme le peuple le plus susceptible de culture et présentement le plus avancé de la Turquie d'Europe».

El reproduce părerile lui *PouqueviUe, William Martin Leake* şi *Kanite*, în această privinţă, cari sunt aşa de elogioase pentru fraţii noştri.

In fine, în ce priveşte cu deosebire chestiunea autonomiei eclesiastice a Macedo-Românilor, el arată aşa de luminos, când ne spune :

«Vers l'an 1200 Ies Macédo-Roumains, qui jusqu'alors n'avaient eu avec les patriarches do Constantinople que des rapports dogmatiques, mais non hiérarchiques, se séparèrent entièrement de Constantinople au point de vue politique. Sous leur roi Johannice, *ils déclarèrent l'église roumaine de Macédoine indépendante de Constantinople et B asile archevêque roumain de Zagorie devint primat national ayant son siège à Târnovft avec deux métropolitains suffragants* (1).

«Cette indépendance hiérarchique dura jusqu'à la chute complète de l'Empire byzantin et l'établissement définitif des Osmanlis sur les rives du Bosphore. *Sous les Sultans le clergé grec reprit l'influence qu'il avait per due. Employant tous les moyens et le plus souvent, les moins honnêtes, pour rétablir son pouvoir religieux sur les Roumains, les Bulgares et les Serbes, il s'efforçait de représenter à la Porte que plus ces populations seraient soumises aux Patriarches byzantins plus elles, seraient sous la dépendance des Sultans.* La Sublime Porte laissa faire et prêta son appui à toutes les usurpations, jusqu'au jour où les Macédo-Roumains furent complètement dépossédés de toute autonomie religieuse et retombèrent sous le joug accablant du clergé grec».

Ar fi bine ca aceste rânduri să pătrundă până la locul cuvenit, pentru ca în tratativele ce fatal vor urma în aceasta privinţă să se invoace *da capo* şi dreptul istoric.

Chiar cultul la acest popor avea loc tot în limba naţională, ceea-ce ne-a deosebit pe Români totdeauna, spre lauda noastră, de alte popoare :

«M- B. P. Hajdeu soutient, dans son *Histoire critique des Roumains* que *vers l'année 400, les exercices du culte se faisaient, dans les églises nacédoroumaines, dans le dialecte macédo-roumain.* Cette assertion est vérifiée par d'autres écrivains étrangers».

Ce fericit am fost acum un an, când în puținele biserici ce au frații noștri auziam, tot în limba română, invocări pentru sănătatea și fericirea M. S. Regelui Carol și a poporului român.

Si cu drept cuvânt Densușianu propune singura soluție posibilă demna și urgentă în această privința :

«Pour nous, Je meilleur moyen d'arriver à ce lut, sérail de placer les Macédo-Roumains sous la subordination hiérarchique de l'église ortodoxe roumaine, sous l'autorité directe du Primat de la Roumanie. Cette solution serait conforme à leur langue et à leur caractère, à leur nationalité et à leurs aspirations.»

Este aproape anul de când îmi permiteam să spun acelaș lucru Academiei române! Dar Românul știe să aștepte!..

Și sa nu uităm că de organizațiunea lor religioasă este legată ființa neamului românesc în acea țară, unde neiiind Oficiul stării civile, delà botez, cununie, divorț, teslație și îrnmormântaro, toate se fac prin preot!

Astfel că în prezent cea mai mare parte din frații noștri rămași credincioși ideii sănătoase și cari au rupt cu organizația veche grecomană, trăesc de fapt afară din lege !

Să sperăm în fine că vom deschide odată ochii. De n'ar fi însă prea târziu, astfel cum merg lucrurile în Peninsula Balcanică. Densușianu mai adaoge la urmă:

«Ce peuple a donc le droit *d'espérer, après une si longue attente, des souffrances si fermement supportées, une patience à toute épreuve, que l'Europes* dans sa justice, ne permettra plus désormais qu'on le sacrifie à des intérêts qui n'osent pas s'avouer».

Dar pentru ca Eurupa să-și facă datoria, trebue să ne o facem noi mai întâiu.

El rezumă, în o notă de autobiografie, cuprinsul total al acestei importante scrieri în următoarele cuvinte :

«In aceasta scriere destinata a face cunoscută chestiunea Macedonie i-romanc, bărbaților de stat și oamenilor politici din Europa, dânsul punea în evidență importanța etnică și politică a elementului român din peninsula Balcanică *si fu cel de întâiu care susținu cu argumente istorice si wndice drept^^l Românilor din Macedonia, Tesalia, Epir,* etc., *de a forma provincie autonomă națională în sânul imperiului otoman • cerea exemiunea acestor Români de sub supremația eclesiastică a Patriarhului gre-*
;esc *din*

Dar, acum, Turcia permite totul şi noi nu facem nimic ! E trist, dar noi lucrăm acum față de Macedonia ca şi Aurelian, pe vreme, față de Dacia. Cine oare va mai reclădi podul ce ne lega şi va face ceeaca se poate, ceeaco trebue însă în această împrejurare şi pentru noi şi pentru Turcia !...

Frații noştri aşteaptă prea mult, şi aşteptarea fraților va să zică *durere ;* durere crudă, durere neiertată pentru noi cari am provocat-o de fapt si cari am putea-o alina măcar în parte.

Să sperăm si să trecem!

La acea dată se începuse o vădită mişcare economică în România. Comerțul şi industria mai ales, nu mai erau considerate ca ceva bun numai pentru Bulgari şi Ovrei.

Un om de seamă care a făcut mult pe aceea vreme, C. Porumbarii, şi care în casa sa din Sfinții Apostoli, organizase prima expoziție industrială la noi, constituise societatea *((Concordia Română».* Hasdeu veriià des la întrunirile cu caracter intim şi fără poză şi sgomot, cari aveau loc acolo. L-am şi cunoscut la una din aceste întruniri.

N. Densuşianu fu ales şi el membru în şedința delà 16 Martie 1878. Ori unde era deci o mişcare serioasa națională îl găsim de fața.

Ajungem la un moment decizi v în vieața lui N. Densuşianu, delà care se alege cu hotărîre şi cariera sa ulterioară.

Academia Româna, care joacă un rol aşa do mare în prima fază a vieții acestui om, îl alege membrul său corespondent. Preşedinte era I. Ghica, secretar general Hasdou.

Cu aşa naşi, finul nu putea să nu fie de seamă.

I se face cunoscut aceasta în modul următor :

«Academia Română, aprețiand înaltele D-v. calități şi activitatea ce ați arătat pentru desvoltarea culturii între Români, v'a ales, în şodinția din 15/27 Aprilie 1880, *Membru Corespondent* al ei în Secțiunea istorică.»

Se poate spune că în aceea zi, Academia avusese mâna fericită!

Răspunsul său era scurt şi demn. Densuşianu zicea :

«Distincțiunea arătata cu această ocaziune o primesc mai mult de o sarcina plăcută pentru a persevera şi mai departe pe cariera studiilor istorice. Mă voiți sili astfel a corespunde şi de aici înainte frumoaselor D-Voastre intențiuni şi votului cu caro am fost onorat»,

El s'a ținut larg de cuvânt ! (1)

(1) Din o cai-te do alegător, de sigur singura ce şi-a luat, delà 15 Martie 1881

In anul acela, la 9 Octomvrie, Academia îi mai comunică, că-1 'nsărcinează a ținea locul d-lui Bianu ca Bibliotecar-arhivar, pe tot timpul cât acesta urma să lipsească din țară.

Această înlocuirea durat în destul, deoarece d-1 D. Sturdza, ca preşedinte îl însărcinează a continua înlocuirea prin o adresă delà 28 iunie 1883.

Sunt fericit a constata, că Academia Română, care ajutase pe studentul N. Densuşianu în momentul cel mai greu al vieții sale, la 1867, cu bursa Brăilei, tot ea, îndată ce acesta deveni cetățean român, căută a-1 utiliza pentru scopurile sale culturale.

Astfel N. Densuşianu fu însărcinat cu o misiune pentru culefere de documente.

In volumul *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Unqariei si ale Transilvaniei,* Raport înaintat Academiei Româno de Densuşianu, din 1880, găsim următoarele :

«Reîntorcandu-mă din misiunea istorică, întreprinsă, în Ungaria şi Transilvania, ce ați binevoit a mi-o încredința în sesiunea anului 1878, am onoare a vă prezenta aici o dare de seamă, generală despre cercetările şi descoperirile făcute în bibliotecile şi arhivele de peste Carpați.

«In *timpul de 15 luni, cât a ținut misiunea aceasta, am cercetat peste tot J2 biblioteci si 10 arhive. Am studiat peste tot locul diferitele colecțiuni de manuscrise si documente, ce pot se reverse o lumină nouă, sau să deschisă perspective inai vaste în domeniul istoriei noastre naționale.*

«Am urmărit mai cu seamă mişcările şi actele Romanilor delà 1690 încoace. *Caracterul celor mai însemnate fapte din epoca rjceasla se alterase aproape cu totul, fie din lipsa unei cunoştințe solide a împrejurărilor, fie că scriitorii străini începuse a subordină evenimentele la propriile lor opiniuni, şi cu modul acesta se depărtase de terenul ştiințific al istoriei.'*»

«In cât priveşte *Revoluțiunea lui Horia* din anul 1784, am fost fericit a găsi în Biblioteca Academiei şi a Muzeului național din Pesta, precum şi în bibliotecile din Cluj, Alba-Iulia şt Braşov *un număr însemnai de relațiuni contemporane, ce până astădi rămăsese necunoscute istoricilor străini».*

«Dar cel mai prețios material istoric cu privire la epoca aceasta 1-am anat m *arhiva cancelariei aulice şi în arhiva comisiuni Jancouiciane. Actele descoperite aici ne desvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferințele si faptele părinților noştri; ele răstoarnă în mod decisiv rătăcirile scriitorilor străin>, ce apucase în literatura modernă* se *hnbrace costumul veritàții istorice.*»

Multe din aceste aşa de importante acte pentru noi «*...până 'tn şina de astăzi nu au fost de loc scrutate*» . cum ne spune D-sa.

«Aşa am allât în bibliotecile din Posta, Orade, Cluj şi Braşov, *20 manuscrise* ce conțin diferite *cronice de ale Țerii-Românesli şi Moldovei*, din cari unelo sunt în limba romàna, iar altele traduse în limba latină şi g-ermană».

In 17 din acestea *„......conținutul lor istoric este mai lung si mai complet decât în cronicele româneşti cari s'aü publicat până astăzi...."* ne spune acest cunoscător.

El studia cu această ocaziune şi *„manuscrisele nepublicate ale literaților români"* si ne desvălui astfel pe mai mulți, printre cari voiu cila pe: *Petru Dobra* jurisconsult la 1772 şi care scrise : *Regula Legis ; si pe : Aureliu Autoninio Praedetis,* caro făcu la 1792 un *Dicționar român, latin si german.*

In biblioteca Universității din Pesta află el primul dicționar românesc cu litere latine : *Dictionarium Valachico-latinum,* din 1741—42; *găsi 41 tomuri manuscrise ale lui G. Şincai* în bibliotecile din Orade şi Cluj, între cari de tot puțin cunoscuta *Chronicon Daco-romanorum et plurium aliorum nationum,* delà anii 86—1186, pe care află, ceeace se ştia numai prin tradiție, şi anume critica lui Mârtonfi: «An de aliquid brevibus gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sinkay»,—adică: «Este ceva demn de exil şi de închisoare».

In fine ceeace interesă si lumea ştiințifică delà noi în special, mai află: «Un vocabular In limba română, latină, magbiară şi germana despre *numirile animalelor, plantelor si mineralelor intitulat: Vocabularium pertinens ad tria Régna Naturae;*

Un manuscris cu inscripțiunea: Istoria Naturii sau a *Firii,* aflate la biblioteca episcopiei din Orade,

Dar oamenii doritori de a cunoaşte cât spicuise el nu pot să nu cetească tot ce a scris el şi în această direcțiune.

Voiu cita numai pasagiul următor:

«In decursul misiunii mele în Ungaria şi Transilvania mi-a succes să aflu şi câteva *tractate originale* din secolul al XVII-lea încbeiate între riomniî României şi ai Moldovei cu principii Transilvaniei. Aşa am găsit în biblioteca universității din Pesta un tractat de alianță între Radul Mihnea şi principele Transilvaniei Gavril Bethlen din anul 1617; în arhivele statului din Buda un tractat de alianță între Ion Mihaiu Radu şi Gheorghe Racoți din anul 1659, şi alt tractat între Constantin Basarab cu princi-Pele G. Racoți, fără an».

In fine adaog că cu această ocaziune dânsul descoperi în Budapesta, între manuscrisele iezuitului Hevenesi, importantul act original: Manifestul de unire cu biserica Romei a Mitropoliei române din Alba-Iulia, dimpreună cu condițiunile unirii, date şi sub-

Si in fine pentru a se vedea cât muncise acest om în timp P'15 luni, iată cu ce se încheie raportul sau către Academie:

«am onoare a înainta aici întréga colecțiunoa făcută în timpul acesta imâr de *38 volumuri manuscrise*, unul fotografiat, două tablouri vechi oleiu mai multe portrete, desemne şi facsimile împreuna cu troi copii 3 pa medalia lui Horia».

Pentru a termina cu analiza acestei lucrări, voiu spune că el adunat astfel şi analizat:

783 documente relative numai la istoria Revoluțiunii lui Horia in anul 1784.

125 manuscrise şi alte documente cu caracter diferit delà 1290 i până în secolul trecut.

Din acestea so mai poate vedea de ce material a dispus N. Densuşianu, când a scris *Istoria llevoluțiunii Ini floria* şi de ce această icrare, bazată pe 783 documente, a fost ultimul cuvânt, în ce riveştc cumplita tragedie a acestei părți a neamului nostru, care procedat marea revoluție franceză.

Cât credeți însă că acosiat pe Academie aceasta misiune de 15 ini, a unui om silit a sta în oteluri, a călători în atâtea oraşe, plăti de sigur copişti pentru a-1 ajuta să facă 38 volumuri de lanuscrise, In o muncă aşa de încordată!..

3.500 lei a luat Densuşianu, adecă şapte lei pe zi!!... N'am e adăogat nimic mai mult!...

Atât de puțin pentru aşa comoară de fapte, pentru aşa activiițe încordată!..

Steio deci această muncă cinstită şi rodnică pilda nuineroşi->r trimişi în misiuni, la băi sau în călătorie de nuntă, cu sume rase, mai importante decât se poate crede, plătite din sudoarea îlor desculți şi inculți delà țara. Fie ca odată cei cari dau şi cei iri primesc, aşa de des şi de mult, în această țară, să se ruşicze dacă o cu putință — față cu munca de laudă a unui ro-•râns număr de oameni de ispravă, în fruntea cărora stă N. ensuşianu.

e când N. Densuşianu lucra din răsputeri, uitând că are drepți de a profesa avocatura, pe când aducea atâtea servicii terii neamului său, el ducea aproape mizeria în capitala în caro * lncepuse, do pe atunci, stropirea cu noroiu de către toate spe-•Q de bugetivori, alăturea cu altă caracudă şi mai puțin simahcă şi cu mânuitorii de afaceri zise politice.

L n om cu inimă, un bun Român, care la un moment decizi v, B Canc^ eram şi eu jucăria intrigii, a hotărît şi de soarta mea, an^Brătianu, mai făcu o faptă bună. Lui se datoreşte numirea 11 ^- Densuşianu ca *Translator* pe lângă Marele Stat major al

Şi, vorba Iui Caragiale, avea el leafa: «200 lei mensual salariu după buget şi 100 lei mensual ca diurnă pentru serviciul de translator".

Această sumă codaşă în budgetul terii noastre, bogat în alte chiverniseli, era paradisul pentru acest om modest şi pentru acest ales muncitor. Avea el cel puţin de aici înainte vieaţa asigurată, putea el să dispună de o bibliotecă şi va avea de aci înainte o masă de scris, a lui, în o camera caldă!.. Ce putea ol visa mai mult!

EI, care văzuse ca şi mine cum mizeria dusese la groapă pe atâţia, între cari pe acel N. Scurtescu, om cult şi cu rari sentimente, cu care ne întâlniaru, în acel sâmbure al vieţii intelectuale române de pe vreme, delà cafeneaua Fialcowski.

Câtă asemănare între aceşti doi oameni, amândoi cu inima de aur, cu cugetele curate şi cu dorul nestins de a lucra pentru neamul lor !

Vad încă pe acest N. Scurtescu, în o odăiţă mizeră şi rece ce se afla pe locul unde se încheie în vale Bulevardul Măgureanu, fără foc, cu haina groasa pe el, la masa de brad, scriind, slab şi fiert de văpaia ofticei, cu nişte mănuşi ce fusese albe, rupte şi înnegrite, pe cari Ie pusese pentru a nu-i îngheţa degetele când ţinea condeiul!.

Doamne câtă suferinţă pe cei buni ai acestui neam!..

Toate acestea le ştia şi Densuşianu. Toate aceste lipsuri muşcau adânc şi din sufletul şi firea lui!

De sigur că îndelunga vieaţa de martir şi de mizerie a acestui om de seamă era să devie de acum tolerabilă, deşi era mai mult decât modestă. Dar era totuş ceva sigur : putea duce o vieaţa liniştită, putea nebătut de valuri să liniştească, prin muncă, dorul ce-i ardea inima de a face cât mai mult pentru neamul său. Şi'n adevăr el munci cum nu cunosc mulţi în această ţară!

Eu, care am pătruns de aproape în inima şi sufletul acestui apostol al neamului, mă închin cu evlavie şi adâncă recunoştinţă în faţa vieţii sale.

Am credinţa că după un Şincai şi Klain, posteritatea vapune şi pe N. Densuşianu.

Ajungem acum la momentul când el a publicat cea mai importantă din lucrările sale, pe care n'a văzut-o gata de sub tipar, căci soarta i-a fost vitregă şi în această privinţă.

A- murit fără ca să fi dat cel puţin bunul do imprimat şi ultimei părţi a lucrării sale, care devine postuma, postumă pentru a-1 ridica sus de tot în panteonul neamului.

'unea j n[Horia în Transilvania şi Ungaria. *1784 — 1785, scrisă lasă documentelor oficiale"*)ar câți cunosc această carte?

* ruşine fac mărturisirea, că si eu am cetit-o acum cu în urmă ! deosebire după 1907, nu ar fi trebuit să o • cetească! revoluția lui Horia şi cea din 1907, diferența stă în timp loc dar este aceeaş în cauze : *Volnici a clasei domnitoare,* sa *'de dreptate şi de bună rânduează.* Durerea, mai mare pen-noi,' stă numai' în aceea, ca rolul nobilimii ungureşti şi admi-trației străine, la noi a fost jucat de frați '. — frați? până la un net oarecare !

Cetiți aş zice oamenilor noştri conducători ai terii, cetiți acea-L carte care e cartea suferinței seculare a unui neam ; cetiți şi deti ce vă rămâne să faceți pentru ca 1907 să nu aibă a doua ! Cetiți voi bogătaşilor, cari ați stors un neam întreg pentru .nitatea şi goliciunea voastră, şi tremurați în fața răspunderii ce L stă în față ; cetiți-o voi cari vă amestecați nepregătiți la cârma rii, şi dacă mai aveți cuget, dați-vă de-oparte ; cetiți-o în fine)i cari doriți a vedea o Românie mare şi frumoasa între surori gândiți ce este de făcut. Cetiți-o toți câți desperați de puterea camului românesc ; cetiți-o toți câți voiți să va bată inima la fapte atriotice, alături cu scrierea loan Vodă cel Cumplit, a neuitatului tasdeu, pentru a deveni şi mai buni Români !

Şi să nu credeți că Densuşianu s'a lăsat condus numai de do-ul înălțării neamului, sau de dorința de a face cevà ce se cheamă i lucrare cu temă !

Nu. Departe de el astfel de faptă. El a urinat ca adevărat isto-ic cu metoda riguros ştiințifică, căutând numai adevărul şi a ost de sigur el cel mai fericit când a văzut la ce rezultat a a-uns. De alt-fel el ne-o spune clar în prefața :

«Istoria având nobila misiune de a hi fățişa binele si răul din vieața [topoarelor, astfel tsinyuml principiu, de, care am font conduşi în descrierea acestor evenimente, a fost căutarea si expunerea adevărului-».

Din cercetarea sa rezultă matematiceşte că :

«Poporul român se ridicase la 1781 în contra servitutii feudale, nu PentrucS. ar fi voit să obțină numai o simplă, uşurare a sarcinilor iobăgeştr, dar fiindcă *simția în inima sa că e născut pentru o soarte mai una.* El doria pământul ocupat de nobili, *fiindcă avea cunoştință că a l°st odată proprietatea sa, doriă domnia Transilvaniei, fiind-câ se credea singurul moştenitor legitim al acestei patrie, doria în fine expul-* "'' ...... ' *'M'Ï'VÏ. *-numai sinyur se considera națiune*

«Pe lângă libertatea din servitutea feudală, *revoluțiunea delà 1784 tindea in linia primă la liberarea poporului roniân din servitutea politică, în liberarea Transilvaniei de domnia altei rasse.* In scurt rovoluțiunea delà 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, *si pe ruinele sale să se întemeieze un sistem politic român.»*

El consideră această revoluțiune ca un inel numai din un lanț de fapte mărețe, cari trebue să ducă la acelaş re7Ailtat :

«Deşi manifestațiunile acestea întâmplate în diferite locuri, în Balcani, în Olt, la Prut şi în munții Abrudului, s'ar piirea la prima vedcro a fi numai nişte fenomene cu totul izolate, dar cercetând mai adânc natura şi misteriul lor, *vom afla în ele o intimă conexitate morală, aceleaşi idei* .şi *aspiratiuni, aceeas luptă înverşunată* în contra dominațiunii străine, aceleaşi convulsumi în toate membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

«Aceasta era fața revoluțiunii delà 1784».

Se ocupă pe larg de drepturile poporului român din acele părți, de trecutul militar — prin organizarea lui specială — a întregului neam românesc, de neştiința în care se aflau străinii față cu acest element asuprit, pe care duşmanii credeau că-1 îngenunchiase, ori unde mai era o suflare românească :

«Această analiză istorică ne este indispensabilă, — zice dânsul —căci *numai cu ajutorul trecutului ne putem explica ideile şi diferitele fenomene din vieața unui popor».*

Apasă mult asupra faptului, pe care-1 dovedeşte pe larg că :

.....Kvecliea organizațiune socială si politică a Românilor era bazată pe un sistem militar».

Şi în fine ne spune că :

«Atrebuit ca revoluțiunea delà 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalității transilvane, să proclame pentru întâia oară în fața Europei romanitatea acestei teri, română încă din cele mai vechi timpuri istorice».

Pentru a justifica revoluția Românilor, el care scotocise tot ce s'a scris în această privință, reproduce din : *Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur loseph II,* sur un règlement concernant l'émigration et principalement *sur la réuolte des valaques,* ou l'on discute à fond le droit de révolte du peuple, Dublin 1785 :

_ gunt cel dintàiu, care apàr încă *causa Românilor cari au fost* • ^ / *forței' î>* «ceas^ *insurecțiune, si re.pe.lez* că *Românii au* M *l să se revolteze, până când vor fi sclavi si nefericiți.* A-i pe- >C^- **eutru exercitarea acestui drept, însemnează a-i pedepsi fiindcă nit oameni».**

[ață cum vorbià un om cu suflet !

Marele împărat, deşi rău impresionat do crimele Românilor iri'au fost de altfel aşa de mult depăşite în urmă de ceeace a tout nobilimea ungara, spune in o scrisoare către cancelarul Esz-îrhazy :

«Poale că tot cu acclaş succes s'ar putea transforma fierele aceste săi ba-ce *dacă cel puțin domnii pământeşti ai acestor Români ar căpăta prin coală nişte principii mai bune».*

Iar în altă, împrejurare împăratul spune ritos că: *«Cât de rea este con-tituliunea Ungariei,* zice împăratul în alt bilet către contele Eszterházy, at *de rele sunt inslituțiunile, ce există acum în comitate, nimic nu* joa/c *să convingă mai bine nici chiar si pe omul cu prejudițiile cele nai înrădăcinate, decât aceea ce să întâmplă astăzi».*

Nu se poate o justificare mai lămurită, mai sinceră şi mai ca-ogorică a revoluției sătenilor. — Şi îri fino tot ol adaugă scriind jaronului Brukenthal, care lăsă în urma sa un muzeu săsesc la îibiiu şi aşa de multe morminte cu leşuri româneşti, poame ale •opresiunii prin nepriceperea sa :

«Acest trist exemplu ar trebui să convingă pe nobili şi pe posesori, ;ă vieața şi averile lor sunt în mâna mulțimii mari, adecă a poporuluii pi poporul numai tratându-1 cu echitate, cu iubire şi încredere poate să ie ținut în frâu într'un mod stabil. Excesul de severitate poate să supună :>e un timp oarecare, dar oamenii cari n'au nimic ce se piearza, cari nu sunt legați de casă şi de curte, *fiindcă si aşa deabiumaipot trăi după île,* aceştia vor folosi cea de întâi ocaziune, ca să comită excesele cele mai mari».

Dar ajungem la desnodământul dureros al acestei cumplite tragedii. Densuşianu ne spune tot, absolut tot. E de necrezut cum a putut aduna atâta material, după care zi cu zi descrie totul Şi indică şi numele celor închişi în beciuri sau martirizați pe pie-țele publice.

Voiu reproduce ceva din ultimele minute ale marilor eroi :

«Mai întaiu frânseră cu roata pe Cloşca, începând delà picioare către cap, Ş', după cum ne spune un martur ocular, i deleră cel puțin 20 de lovi-turi până-şi dete sufletul.

«m timpul acesta Horia, primul căpitan, trebuia să privească cu ochii

«Dupa Cloşca fu aşezat Horia pe şafot.

«Horia, ne spune un alt martur, *merse f ară nici o schimbare, cu inima îndrăzneaţă la locul destinat pentru ora cea amară a vieţii sale....* Dar cu dânsul tratară cu mai multa graţie, după o lovitură care-i frânse fluerul drept, îi deteră numai decât olovitura.de graţie asupra pieptului».

E cazul dea zice: mulţumim pentru bunăvoinţă!...

Faţă cu Horia şi Crişanu, Densuşianu spune :

«Toţi trei însă fură victimele sentimentului naţional, toţi trei îşi sacrificară vieaţa pentru fericirea poporului. *Crima lor fu crima libertăţii la care tindea poporul romanţ.*

Poporul însă zeifică, ca în timpurile preistorice ale Daciei, pe martirii săi. Ce este mai viu în inima fraţilor îndureraţi, de peste munţi, ca numele lui Horia şilancu?!...

«Asupra lui, — vorbind de Horia, zice Densuşianu—erau ţintiţi la 1784 ochii tuturor ţăranilor. *Căzut în planurile sale, părăsit de împăratul losif,* stima lui publică nu încetă ; *în lanţuri, în nefericire, el fit iubit de popor.* Cu firmitate antică, el nu ceru graţie împăratului, nu tremură dinaintea ororilor supliciului, din contra, cu acelaş nobil devotament precum luptase în vieaţă, cu aceeaş convicţiune puternică de sfinţenia cauzei, el merse pe Golgota despotismului, şi făcu, ca şi în ultimele sale momente să fie admirat de adversari.

κ Alătur ea cu Petru si Asan, cu Mihaiu şi Galu Românul, el îşi câştigă un loc nepieritor în pleiada acelor inimi nobile, cari au luptat pentru liberarea Românilor subjugaţi».

Şi când în lucrarea sa ajunge la partea finală, el pune în vedere care a fost rezultatul bun la care a dat loc această revoluţie, pentru care au suferit şi sângerat aţâţi eroi anonimi ai neamului.

Densuşianu ne spuno :

«Servitutea personală, legarea iobagiului de glie, interdicţiunea de a se strămuta delà un domn la altul, ce fu decretată de camera Ungariei asupra ţăranilor în urma revoluţiunii delà 1514, fu ştearsă după 270 ani, cu sângele poporului român din Transilania».

Şi că :

«Desfiinţarea legării de glie, fu cea mai mare şi cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împăratul losif poporului român».

In urma revoluţiunii, bine înţeles ! —Astfel zice D-sa :

«Cea *mai puternică armă a feudalităţii fu distrusă*.*

Nu pot să nu citez şi alăturata frază, care face cinste memoriei lui Densusianu.

•*ă se ridice,* era lipsa de moderațiune, lipsa principiilor de umanitate u sînul nobilimii şi la guvern».

«I aintea lui Dumnezeu şi a oamenilor este cu mult mai imoral şi de a lâncezi în fiarele sclaviei şi a face din legea moralei egea servitutii».

Facă-se ca aceste crudo zile să fie ultimele, în lungul marti- 1 *cr* 'af neamului !— Fie ca domnitori ca losif al II-lea, dar mai lotărîti, să mai aibă frații noştri; Tic ca acest neam să poată, unit sufleteşte şi pe calea culturală cel puțin, contribui şi el cu ceva a mersul înainte al omenirii!

A face astfel este nu numai un drept dar o datorie pentru ;ei liberi.

Cetind această admirabilă lucrarea lui Densuşianu, nădejdea laste tot mai mult în sufletul nostru, că suntem în zorile unor *u\o* mai fericite, cari nu pot să nu aducă după ele lumina soarelui cald şi binefăcător al dreptăți omeneşti!

Amintim acum o faptă de laudă.

Academia Română acorda un premiu de *5.000 lei* celui ce scrisese *Istoria EevoluUunii lui Horia.* Răsplăti ea astfel o muncă de seamă şi înlesni mijloacele necesare lui Densuşianu, pentru lunga lui călătorie, ce o făcu pentru pregătirea operei sale monumentale: *Dacia preistorică.*

Dar despre aceasta vom vo_rbi mai la urmă.

O carte ca *Revoluția lui Horia* nu putea însă să rămână fără răsunet în Ungaria.

Mai întâiu.... ca de regulă, ea fu oprită.

Iar la Aprilie 1886, în *Budapesti Ssernle,* No. 112, redactat de Pavel Gyulai, *Pavel Hunfalvij,* publică un studiu: *Densusian Miklós legújabb mwikái,* care fu scos şi în o broşura -de 52 pagine. Tot acesta, cu un an mai înainte, scrisese în contra direcțiunii ideilor sale istorice, studiul : Hogyan csinálodik némely história ?

Densuşianu protestă contra opririi lucrării sale, şi sfida guvernul ungar de a putea să-i indice un singur pasaj din lucrarea sa, care să nu fie bazat pe citațiuni din documente aflătoare în bibliotecile din Ungaria.

^ I/a *3 Ianuarie 1885 primeşte o adresă din partea «Légation I. et R. d'Autriche-Hongrie à Bucarest», in care i se spunea:*

«Je m'empresse de vous informer que votre ouvrage intitulé *„Revoluțiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria"* ayant été examiné, l'interdiction dont son importation en Hongrie avait été frappée vient d'être levée».

privitoare la Istoria Românilor, 1199 —1345, *culese* ş* *însoţite de iwte şi variante.*

Primul volum al acestor documente, pe cari Io numeşte: *„fântâni externe"*, are o mică prefaţă, în care ne spune:

«Documentele noastre indigene, arhivele domestice ale ţorilor române, înainte de secolul al XIV-lea au pierii.

«In timpurile acele pline de calamităţi ale evului de mijloc prin cari au trecut ţerile române, au fost lovite de fier şi de foc nu numai altarele, nu numai oraşele şi satele noastre, dar ce avem se deplângem mai mult, chiar şi monumentele interne ale istoriei noastre naţionale».

Aceste şase volume conţin un admirabil material în cele 4822 pagine format mare.

Publicarea acestor documente începute la anul 1887 se fineste la 1897.

Iată succesiunea lor :

1887....................	Tomul I,	cu	XXX	-f" 701	pagine
1890....................	Tomul If	cu	XLVIII	-j- 889	»
1891.................•	Tomul II,	»	XLII	+ 729	»
1892.....................	Tomul II3	»	XL	-f 747	>
1894....................	Tomul II,	»	XXXIII	+ 756	»
1897.....................	Tomul II,	»	XXXII	+ 770	»

Cercetând volumele mijlocii, nimic nu-ţi spune ceva despre această activitate a lui Densuşianu.

Numai în ultimul volum din 1897, în care el pare a-şi lua rămas bun delà acest fel de publicaţiuni, ho târî t a da tot timpul său de aci înainte lucrării lui monumentale *Dacia preistorică,* găsim o *prefaţă.*

In aceasta se arată lămurit scopul urmărit de Densuşianu în publicarea cu care fusese el însărcinat si în care adunase din toate părţile şi mai ales din Fejér, Pesty, Theiner, Engel, Dogiel, etc., tot ce interesa completarea planului ce-şi trăsese.

Acolo găsim deci că:

«In ce priveşte în fine planul general ce I-am avut în vedere Ia alegerea şi reunirea materialelor istorice din epoca delà anul 1199—1575, publicate în cele 6 volume de până, acum, noi am fost conduşi do următorul principiu :

„De a nu uita pe nimeni, de a nu sacrifica pe nime, do a înfăţişa in această colecţiune flecare parte din teritoriul locuit de Români, precum si faptele şi evenimentele ce le aparţin.

«Sau cu alte cuvinte: am avut totdeauna în vedere *istoria întregului clement românesc,* în orice teri s'a aflat el in vechime, fio constituit în state mai mari, fie organizat numai în districte, provincii şi bănate naţionale, fie în fine răsnândit în insule mai mici si mai depărtate prin mii-

Si făcu el astfel, căci după cum ne-o spune cu atât de mare dreptate :

In istoria veche a unui popor chiar şi vieaţa celei mai mici insule etnice fie ea cât de depărtată, prezintă un deosebit interes pentru a putea explica multe chestiuni confuse din labirintul secolelor trecute".

Iar în ce priveşte epoca ce şi-a ales pentru a aduna materialul publicat, el arată că:

«Timpul delà puternica colonizare a Daciei Traiane şi până la finele secuiului al XVI-lea conţine *epoca fundamentală a istoriei noastre naţionale.*

«Această epocă stă în strânsă legătură cu originea latină a poporului român, cu legile şi instituţiunile noastre politico, cu noua formaţiune a statelor române în secuiul al XlII-lea şi al XIV-lea, şi în fine cu tractatele încheiate de statele române cu Poarta Otomană pentru a asigura frontierele noastre de invaziunile musulmane.

«De aceea documentele istorice, cari se refer la această epocă depărtată, ocupă *locul cel dintâiu* între tezaurele noastre istorice.

«Aceste documente conţin fapte şi date, cari ne servesc nu numai pentru luminarea *timpurilor depărtate,* în cari au fost scrise, dar constitue totodată şi un material foarte preţios spre a putea pătrunde şi pricepe bine condiţiunile vieţii publice şi evenimentele *istoriei mai nouă.*

«Această *îndoită importanţă,* ce o au documentele vechi pentru istorie, este foarte explicabilă.

„Societatea veche, ce e drept, a dispărut, insă ea a lăsat urme adânci în legile, în moravurile si in ideile societăţii mai nouă, si chiar in principiile vieţii noastre de stat".

Şi mai în urmă, el, bunul cunoscător al trecutului nostru, afirma că:

«Examinând şi aprofundând cu toata atenţiunea aceste resturi scrise ale vechimii, *istoricul imparţial se va convinge că poporul român nu numai că este cel mai vechiu popor intre naţiunile ce locuesc astăzi la Carpaţi si în nordul Dunărei de fos, dar că a fost în evul de mijloc un popor cu im rol foarte însemnat* cultural, *chiar si în ţinuturile ce* se *întind în părţile meridionale (de Dunărei, delà Adrialica* ss/ *până la Marea-neagră».*

Aceasta prefaţă, admirabilă de claritate şi plină de învăţăminte, se termină cu următoarea indicaţiune:

«IS e rămâne astfel totdeauna *o sarcină şi o datorie,* către posteritate şi către ştiinţa istorică, de a aduna şi codifică pe fiecare zi monumentele [13] orice vechi externe şi a reconstitui astfel arhivele seculelor noastre de-Pàrtate».

căci pe cât mijloacele i-au permis, a adunat şi publicat chiar, un bogat material, care începe sa dea roade în toate lucrările do seamă apărute în timpul din urmă.

Dar să ne întoarcem la 1885 unde am lăsat (irul depanării acestei vieţi do muncă şi abnegaţie.

Tot în acest an publică el un volum: *Monumente pentru istoria terii Făgăraşului,* lucrare care a precedat cu 15 ani publicaţiunea încununată de Academie, a lui loan Mihályi de Apşa, clin 1900 : «Diplome Maramureşene», din secolul XIV şi XV pub i cată în *Maramures-Ssigel.*

In lucrarea sa *Densuşianu*, care cu o altă ocaziuno scrise.se relativ la erorile admise ca fapte sigure în istorie:

«Că atunci când *falsitatea* se introduce odată, în istorie, este foarte greu de a o desrădăcina, şi chiar de a o pricepe (1)».

lea la descusut următorul pasaj datorit istoriografului ungur Antoniu Veranţiu, scris între 1538 — 1540:

«Românii (Transilvaniei) nu se bucură de nici o libertate, nu au nici o nobilime, nu posedă nici un drept al lor propriu, ca excepţiune de puţini Români ce locuesc în districtul Haţegului, unde se crede că a existat capitala lui Decebal. Românii aceştia (din districtul Haţegului) au câştigat nobilitatea pe timpul lui loan Huniadi, care era născut acolo, fiindcă-1 ajutase cu vitejie, în luptele lui continue cu Turcii. Ceilalţi sunt toţi plebei, iobagi ai Ungurilor, nici nu au districtele lor proprii, ci trăesc răslăţiţi pe ici şi colea în toată ţara».

El sdrobeşte aceste afirmaţiuni neadevărate şi poate chiar tendenţioase cu numeroasele acte ce publică şi dovedeşte că:

«Anume ştim astăzi cu o perfectă certitudine, că ţinuturile Haţegului, al Hunedoarei şi Devei, formau în vechime un complex de districte româneşti cari se numiau în diplome *distridus olacfiales.* ştim că întreagă nobilimea de acolo era o nobilime *românească*, înţelegem românească în sensul etnic şi politic. Ştim că nobilimea aceasta era o clasă socială diferita de nobilimea ungurească, distinsă de ea prin originea, prin istoria şi natura privilegiilor sale. Ştim că această nobilime nu a fost creată de loan Huniadi (Corvinul), nici do regii Ungariei ; că din contra, eră o nobilime veche, al cărei trecut se pierde în întunericul evului mediu. Această nobilime eră numita în diplomele regilor ungureşti : *„Nobiles ut dicilur Valachorum"* sau *«Nobiles Olachi (Valaclii)"* spre distincţiune de: «Nobiles Hungari» sau «veri nobites regni noştri». Şi pe lângă districtele româneşti (districtus olachales), pe lângă nobilimea naţională, mai exista în ţara Haţegului un *drept particular românesc.* Românul nu putea fi lipsit do proprietatea sa, nici în caz de înaltă trădare decât numai dacă eră judecat de semenii săi : de nobilii, chinezii şi bătrânii romani. Donaţiunile de

el un fel de Hasdou, dar cu tot cultul ce-1 port acestei fenomenale inteligențe, sclipitoare de geniu, farmec şi de intuițiune "l cred însă mai pozitiv, mai precis peDensuşianu, în partea istorică, "ci avu pare mai multa răbdare. Tocmai iiindcă nu avea ge-.1 j_uj Hasdeu, el era nevoit a descurca mai adânc şi a se avânta mai puțin pe aripile imaginațiunii, cari sunt utile în orice ştiință în atât'numai cât le poți stăpâni, pentru a nu fi cuprins de amețeala orizonturilor prea vaste!

' Iată de ce vedem pe Densuşianu cel calm şi rece, pară de foc contra D-lui A. Xenopol în o scriere de 66 pagine, apăruta mai întâiu în *Bevista ştiințifică şi literară „ȚeraNoue",* No. 2 şi 3 din 1885.

Acolo ol se înalță mândru şi triumfător întocmai ca şi ma-role Hasdeu în neuitatele sale discuțiuni şi replice.

Aflu în notele sale biografice următoarele şiruri, relativ la acest răspuns la *Teoria lui Roesler* a d-lui Xenopol:

« . . .combate—Densuşianu — cu deplin succes părerile istorico ale d-lui Xenopol: că Bulgarii în vechime ar fi domnit timp îndelungat peste Țara- ' Românească, Moldova şi Transilvania, şi ca țerile acestea s'ar fi numit o-dată «Bulgaria dincoace de Dunăre», *temă pe care ă-l Xenopol a si pă-răsit-o mai târziu».*

In aceste cuvinte scrise de el în 1898, după cum se constată de pe data poştei cu care fusese trimise *Enciclopediei* la Sibiiu, se vede iar liniştitul care, după focul luptei, redevine calm şi stăpân pe el.

Dar ce admirabile pagine a scris el cu această ocaziune şi ce puternică dovadă dă el de profunda lui erudițiune.

«Educațiunea națională la toate popoarele o formează istoria. Ea sin-gură, are sa facă a pătrunde în inimile tinerimii iubirea de strămoşi şi datoriile patriotice. Istoria are să ne arate principilie, pe cari să se ba-zeze legile fundamentale ale societății noastre».

î?i prin urmare, când scriem istorie pentru un neam, indicăm de fapt aptitudinea lui în lume şi rostul acestuia în viitor.

Aici este timpul a adaogă, că încă din 1884 societatea isto-rica din Berlin se adresează Academiei noastre spre a i se tri-mete rapoarte anuale despre progresele literaturii istorice la Ro-mani ca să fie publicate în: *Jahresberichte (1er GeschicMswis-senscliaft.* Academia rugă pe Densuşianu să primească aceasta însărcinare, pe care dânsul o îndeplini în modul cel mai conştiin-Clos, publicând în timpul delà 1885 — 1904 în volumele acestor ar>i sub titlul *Humănien* o serie de rapoarte despre activitatea 'storică şi filologică a Românilor din toate țerile.

Bumanien (1897—1903) pag. 136—153. In acest studia so află 207 citato şi regret că cineva, bun cunoscător al limbii germane nu traduce în un volum aceste adevărate studii ale lui Densuşianu, căci am avea cea mai desăvârşită sinteză a celor ce s'au publicat în româneşte sau despre Români în acest răstimp.

Chiar din 1885, îndată ce publică volumul relativ la Revoluţiunea lui Horia, despre care colegul nostru d-1 N. lorga a scris la 3 Aprilie 1911, că este: «o monografie extraordinar de bine informată, care va rămânea şi ar merilà să fie retipărită», a început să lucreze la marea sa operă: *Dacia preistorică.*

A pus deci pentru realizarea acesteia 26 ani ! Anii maturităţii sale depline, tot vastul arsenal al adâncilor sale cunoştinţe, toată judecata sa rece şi senină.

In scurta sa autobiografie, pentru Enciclopedia din Sibiiu, unde a fost mult trunchiată, găsesc în aceasta privinţă următoarele desluşiri:

« . . . dânsul deplin convins că sub vălul cel întunecat al seculelor înnainte de a. 1290 zace ascunsă una din cele mai importante părţi ale istoriei române, formarea naţionalităţii şi constituirea diferitelor state române din orientul Europei, se hotărî a se devota cu tot zelul studiilor relative la această epoca obscură din Istoria poporului roman. Pentru acest scop întreprinse în a. 1887 o călătorie ştiinţifică în Italia. Trecu prin o ţară unde studia în biblioteca Academiei croate din *Agr am* toate colecţiunile de manuscrise inedite cu privire la *Vlachii* sau Românii din partea meridională a Croaţiei, călători prin satele acestor Români aşezaţi lângă râul Culpa, însă astăzi slavizaţi. Trecu de aci în *Istria* unde cerceta prin satele Românilor de acolo, delà cari adună un material important de limbă şi tradiţiuni. Călători în *Dalmaţia,* pentru mai mult timp la Ragusa, unde studia (şi copia documente) din arhiva cea veche a republicei ragusane, ale cărei acte încep încă în sec. al XH-lea. Delà Rug usa calatori apoi la Roma, unde petrecu în curs de 7 luni studiând în Biblioteca şi Arhiva Vaticanului *Regestele* Pontificilor romani, cari încep încă în sec. al VII, apoi spre a se convinge din propria experienţă, despre obiceiurile şi modul de vieaţăal poporului *ţăran* din Italia, călători prin campania neapolitana, Apulia, Calabria şi Sicilia întorcandu-se în ţară cu un însemnat material istorio şi etnografic».

Iată cum proceda acest om care fiind profund erudit ştia ce anume să cerceteze, cum să observe si ce să mănţină din datele ce culegea.

Iată la ce a servit premiul Academiei dat pentru Horia. Iată cum Academia a dat mijloace şi cum am mai spus-o, s'a făcut de atâtea ori părtaşă, prin înlesnirile ce i-a acordat, la opera mare a lui Densuşianu.

lin r rlf»ai-ipn ar-no^5 nnor-ă mnnil mprt hala. r,are înCUnună

puternic vieața sa doveditoare do cultură, bun simt, pricopcro si patriotism luminat, mulți totuş se cain îndoesc.

Chiar marele muncitor care e colegul nostru d-1 N. lorga scrie în pagina ce-a consacrat memoriei lui Densuşianu :

«Poate se va vedea *ce ipoteze, de sigur mai mult decât odată curioase,* se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea se explice altfel decât toți ceilalți vremile s ta vechi ale acestor teri locuite şi astăzi de Români» (1).

Densuşianu însă nu face hipoteze în studiul său, el dovedeşte ! Dar cu această operă care va satisface pe mulți şi caro am convingerea că odată cunoscută în străinătate, ceeace e o datorie de onoare pentru noi, va servi ca punct de plecare la o nouă cercetare şi îndrumare în ce priveşte geneza popoarelor europene, mă voi u ocupa în partea ultimă a acestui studiu, căci să nu uităm că de fapt ne aflăm cu biografia lui Densuşianu abia ia 1885.

Să trăim deci şi noi câteva clipe din vieața acestuia şi urmărindu-1 zilnic să ne dăm seama despre activitatea lui şi modul vieții sale.

Să fim sgârciți în altele. Căci nici un moment nu e pierdut, nici pontru biograf, nici pentru cetitor, când e vorba despre o glorie a neamului, despe o icoană curată pe care trebue să o facem cunoscută cât, mai bine, cât mai mult pentru a întări şi înalta inimile şi cugetele.

N. Densuşianu începuse într'un caiet, cu data anului 1893, sa scrie *Memoriile Mele.* Sunt acolo, până la 1899, multe tăieturi din ziare asupra chestiunilor mari la ordinea zilei şi multe reflexiuni ale sale din cari atât de puține se pot spune în prezent.

Acolo găsim la 13 Ianuarie 1894 ca :

«Fratele meu Beni, canonic în Lugoş, îmi scrie că iubita noastră soră Lisca (lulia), preoteasă rămasa văduvă după preotul Demetriu Dariu din Rechitova, a încetat din vieața şi a fost îmmormântată în 10 (22) Ianuarie».

Dar asta nu o decât o notă palida, urmează însă fraza din care se vede omul :

«Lacrimile îrni curg, când mi-aduc aminte că delà 1879, de când n'am mai fost pe la Densnş şi pe la Rechitova, au trecut pe cealaltă lume, prea iubita mea mamă Sofia, scumpul meu frato George, preot în Densuşiu, Şi prea iubita mea soră Lisca !»

«Să le fio țărâna uşoară !»

Ce trista soartă e aceea a unora din frații noştri, cari sunt

îl) Oameni cnri nn fncf A™;-^;-; -•• — . _ . - - •

nevoiţi adesea a părăsi totul şi a nu mai revedea locurile natale, decât atunci când ei sunt istoviţi, şi când toţi cei scumpi ai lor nu mai sunt pe pământ; aşa s'a întâmplat cu deosebire cu cei ce au venit sa facă, începând cu răsboiul, armata în ţara noastră.

In un dosar al său se află epistole delà fraţii săi.

Astfel să vede cum, cu deosebire fratele său canonicul Veniamin îi scrie în 1904, că : «Puterile mole împreună cu sănătatea progresează în scădare,..... » şi rugându-1 sa vie să-1 mai vadă odată şi să-i facă testamentul. Şi ce figură senină are acest om, si ce de ispravă pare a fi şi el ! Nicolae îi dă sfaturi pentru aceastá îngrijorare şi-1 încurajează.

In fine după *Drapelul* din Lugoş delà 24 Ianuarie 1904, vedem că el s'a repezit în fine pe lângă fratele său iubit pe care nu-1 văzuse de 16 ani !

La începutul lui 1898 obosit de muncă şi lipsuri scrie lui Aron la Iaşi:

«A trecut încă un an de greutate peste noi. Să ne felicităm că Dumnezeu ne-a dat tăria sufletească sa putem lupta cu aceste valuri ale vieţii. *Timpurile sunt grele, obstacule sunt multe pe ţoale cărările. Luptăm de regulă singuri şi adeseori chiar pentru a putea face literatură şi de wulte ori pentru împlinirea datoriilor celor mai nobile trebue să luptăm cliiar cu ai noştri».*

Cu ai noştri!.. Câte conţin aceste trei vorbe!..

Iar Áron, de *Sf. Niculae* îi răspunde în 1899, spunându-i între altele:... «şi să ne înălţăm sufletele în această epocă de îngheţ şi stârpiciune, ce ne-a cuprins».

Stârpiciune, da, pentru fapte bune; îngheţ, da, pentru orice ideal. Boala societăţii noastre are în adevăr două mari pricini : una sufletească, lipsa de ideal; una morală, creşterea fanfaroanâ şi ciocoească, aşa do generală în ţară.

Să fii fanfaron, lipsit şi de ideal, în o ţară cu tradiţii bizantine !.. iată mai mult decât trebue pentru a opri cel puţin, dacă nu a pierde chiar, un popor în desvoltarea sa.

Donsuşenii aveau mare dreptate !

Tot în anul 1893 Nic. Densuşianu, care scrise în mai multe rânduri în *Gazeta, Transilvaniei,* după cum se vedo din corespondenţa sa cu Mureşianu, publică interesantul său studiu :

v Independenţa bisericească a Mitropoliei române *de Alba-Iulia.*

«Conciliilo provinciale din 1872 şi 1882. Manifestul de unire cu biserica Romei din 7 Oct. 1698. Textul original român şi traducţiunea latina falsă. Istoricii români despre unirea bisericeasca cu Roma şi foloasele unirei.

«Cercetare istorică-critică despre relaţiunile bisericii române din Mitropolia Albei-Iulie cu Biserica Romei». (1).

Aceasta do tot importanta scriere a fost scoasa şi în broşură la Braşov, în 1893.

Ea conţine numai 44 pagine eu duble coloane, dar are adunat si condensat în ea tot ce priveşte această aşa de arzătoare chestiune a fraţilor din Transilvania.

Am cetit această lucrare tocmai în zilele când atâtea zeci de mii (unii susţin că s'au aflat 60.000) de Români s'au întrunit pentru à protesta la Alba-Iulia în decursul lunii Maiu 1912.

Regret că un patriot român sau o instituţie culturală nu tipăreşte din nou această broşura pentru a ii răspândită cât mai larg în sînul populaţiunii române de peste hotare şi mai ales la cei uniţi.

Câte adevăruri sunt în ea pe deplin restabilite şi câtă mişelie se constată din partea iezuiţilor, ca să nu zic mai mult.

De cunoaşterea exactă a faptelor cuprinse încă în ea, din dreapta judecată a *unitului* Nic. Densuşianu, Român insă cu suflet curat si cinstit, se va putea uşor vedea ce trebue să facă Românii pe viitor, şi în special uniţii, pentru a-şi scăpa naţionalitatea lor.

Vai cât a mai avut să sufere acest nenorocit neam românesc, sub toate formele, pretutindeni şi în toate împrejurările! Toţi s'au năpustit ca lupii asupra lui!..

Nic. Densuşianu ne arată presiunile ce s'au exercitat asupra Românilor, şi nevoia mare a catolicilor, sub imperiul dorinţei nu numai aPapei, dar şi a Curţii catolice din Viena, faţă cu reformaţii şi unitarii.

(1) In *Numărul Jubilat-*, al **Gazetei Transilvaniei** din lunio 1908, scos de regretatul *Muresianu*, este pus şi portretul lui Nicolae Densuşianu, care e numit *„vechili colaborator"* al gazetei.

Acolo găsim că: *La începutul luî Aprilie 1893 „Gazeta" publică un ciclu de ariicoli din peana distinsului nostru istoric N. Densuşianu, care pe bază istorică, epură independenţa bisericii române unite,...* **Aceşti articol! au stârnit mare nemulţumire îu sinul clericalilor din Blaj** şi ***au*** *dat naştere unei nouă şi vehemente polemici cu „Gazeta" şi cu N. Densuşianu. Găsesc că clericii din Blaj ar fi trebuit se* fie recunoscători lui Densuşianu. **Locul lor era de a sta alături cu neamul lor şl cu adevărul, ear nu alături cu falşiflcatorii şl înşelătorii, mai ales când sunt şl Iezuiţi !** tred ca actualmente **la Blaj se judecă lucrările altfel!**

lin •'" aCel număr se publică Ş' ° epistolă şi lui Densuşianu din 20 Decembrie > m care după ce laudă Redacţia ziarului pentru munca neobosită de 70 ani spune:

••• „Gestiunile naţionale sunt mult mai serioase, griji nouă ocupă ţoale popoarele ?' ev'onimentele se desfăşură în jurul nostru cu o precipitare neaşteptată".

. *titorul aşteaptă astăzi delà noi o energie şi o constantă mult mai mare în conlucrări şi sacrificii* ***mai mari,*** *progrese* ***supreme,*** **fi în** *deosebi se nu uităm, n vieafă politică fără vieaţă literară nu poate se existe, că literatura face popoa-* mari .* ;<

Pentru ca actul dola 7 Oct. 1698 — actul Unirii Românilor — să o poată desăvârşi, împăratul declara:

«Caro preot românesc va face mărturisirea credinței: cil rămâne a so ținea şi mai departe de legea grecească, *însă face o legătură cu catolicii,* recunoscând pe pontificele din Roma ca pe cel mai înalt patriarh, acela se va bucura de privilegiile preoților catolici».

Deci urma ca preoții români să nu mai fio iobagi, ci să-şi aibă reprezentanți în dieta şi autorități, religiunea română să lie religiunc admisă în țară şi episcopul romănca şi cel catolic să fie membru al guvernului.

Se vede, de ademenea, cât a luptai, cu îndărătnicie şi cu teama omului pățit, mitropolitul *Atanasie* pentru a salva tot ce mai putea si a salvat nenorocitul mult. E de mirat cbiar cât a putut a-si apăra drepturile în actul fundamental al Unirii.

Dar nu buna credință şi cinstea însuflețiâ pe catolici şi în special pe iezuiți, această ruşine a creştinătății catolice.

Ei falsificară în traducere totul, în mod revoltător şi neruşinat. Noroc că Atanasie nu puse pecetea. El ignorantul, dar cinstitul creştin, simți cu ce vipere avea de a face.

Nicolae Densuşianu, care descoperi la Pesta, cum am văzut, actul autentic al Unirii, le pune în paralel şi le arată pe largmişelia.

Dar ceeace ne revoltă ca Români, e atitudinea mizerabilă a Mitropolitului Vancea, fie-i grea lespedea, căci sufletu-i a fost negru ca păcatul, şi care în nişte *concilii* improvizate şi absolut *nclcgale* prin modul cum au fost făcute, în taină, sub jurământ, hoțeşte, la 1872 şi 1882 a căutat să lege din fundamente biserica uniților, astfel ca ea să devie pur catolică — cu nuanța cea mai rea a iezuitismului— în loc de unită aproape de formă, cum era delà început.

Dumnezeule, de ce ai lăsat să se nască trădători şi încă aşa de josnici şi ticăloşi, până şi în capul credincioşilor tăi!

De aici : mişelia unora, trădarea altora, de undo decurg toate relele asupra Albei-Iulie.

Mitropolitul deveni Episcop, un iezuit insă era mentorul său şi factotum, clerul superior luă direcțiunea nenorocita de a se considera mai întâiu catolic şi apoi român, interesele române fură astfel periclitate, pentru a le face jertfă duşmanilor neamului!

Densuşianu uneşte la un loc şi părerile lui Clain, Şincai, Bârnuț, Laurian, Papiu Ilarian şi Hurmuzacbi, pentru a arăta istoriceşte şi în mod analitic şi critic cum s'a făcut aceasta mişelie, şi râul ce va decurge pentru neamul nostru.

Această broşură-i face cea mai mare cinste. Sfântă să-i fie memoria şi în lumea sufletelor unde se află, întorcând umbra în mer-

Sili Sîl11 ÎîC!nVM'»a lnî \7onor»o c?î r«n1ri\r» rlo fulni lni nf»ofr»-i V*lfiGfOm111

încă odată, facă-se ca cineva delà noi, dacă nu e chip altfel, să înlesnească retipărirea acestei broşuri peste hotar, complectându-o cu tot ce s'a mai petrecut delà 1892 şi până în prezent.

Românii îi vor fi recunoscători.

Dar să continuăm. In notele sale mai aflăm :

«IO *Aprilie 1894.* D-l I. Kalenderu, administratorul Domeniului Coroanei îmi face astăzi cunoscut ca fundaţiunea universitară Carol I se va deschide la 10 Maiu sau ceva mai târziu şi după, înţelegerea ce a avut-o cu d-1 Sturdza, autorizat şi de M. S. Regele, mă roagă ca să primesc conducerea Bibliotecii acestei fundaţiuni, deoarece sunt mulţi competenţi pentru acest post, dorinţa însă este ca s'o primesc eu.

«Am răspuns d-lui Kalenderu că cunosc foarte bine intenţiunile salutare cu cari s'a înfiinţat această instituţiune, pentru a putcca însă corespunde sarcinilor împreunate cu această conducere, fiind mai mult în atingere cu studenţii universităţii, ar trebui să fiu profesor universitar, titlu ce nu-1 am, *fiindcă mulţumit să pot lucra în retragere mi am umblat după tillul de profesor de universitate, pentru care de altminterea am mai multe calităţi decât alţi profesori.* Dânsul regretă că refuz de a veni în atingere mai multă cu M. S. Regele, că va vorbi din nou cu d-1 Sturdza, zicând totodată, atunci să fac să vă numească profesor de universitate, deoarece între profesorii actuali de universitate nu există nici unul ca să întrunească calităţile spre a putea lua conducerea acestei Biblioteci.»

Cine nu ar fi primit această propunere în locul lui Densuşianu ? Câţi nu ar fi alergat după această situaţie, de cinste. Cino mai bine ca Densuşianu însă, care era un om, un caracter şi un puternic stâlp al ştiinţei, putea să fie mai indicat pentru acel loc, totdauna do cinste pentru numele marelui nostru Rege, unde cată să se formeze odată cu creierul şi inima caracterul tinerimii universitare î

Dar el renunţase la tot, se retrăsese voluntar delà toate, se mulţumiâ cu minimum posibil traiului unui om pentru a putea căuta în linişte să-şi termine lucrarea de care-şi va lega pe vecie numele.

In fine tot din aceste note avem desluşirea genezei unei opere ce se va publica, sper, în curând, care nu are caracterul de cercetare, dar pe cel de vulgarizare şi educaţie cetăţenească.

Casa şcoalelor, care are aşa de puţine cereri serioase spre a publica lucrări cum ar dori şi cum trebue să se facă, are în această lucrare a lui Densuşianu o operă demnă de toată atenţiunea ei.

In notele sale, găsirn în această privinţă următoarele :

«In toamna anului 1895 rugat de Ministerul de răsboiu prin o adresă specială să-i prezint un tablou despre căpitanii iluştri ai terilor române

•Vi în MTV»

am compus o scriere destul de voluminoasă sub titlul : *Domnii glorii şi Căpitanii celebri ai terilor române.* Breviarul istoric despre răsboaic mari şi învingerile strălucite ale oştilor române. Partea I, Regatul Rom nici (ŢaraRomânească şi Moldova).

«Această scriere am înaintat-o Ministerului de răsboiu. Generalul < divizie Budişteanu a pus rezoluţia pe raportul Şefului marelui stat majc că mă felicită şi-mi mulţumeşte pentru această lucrare, totodată îmi pui la dispoziţiune suma de 500 lei în caz dacă o voi u tipări».

Din nenorocire, manuscrisul a rămas netipărit, şi cât a suf rit hârtia la tipar în acest timp, irnprirnându-se pe ea câte p; rascovenii toate, dar *Domnii glorioşi* n'au ajuns încă să se r dice din fundul indiferenţei noastre generale.

Se va afla, doresc, un om cu suflet care să o facă.

In introducerea la această lucrare, el pleacă delà o cuvântai a Maiestăţii Sale Regelui, din B Ianuarie 1885, în care zicea:

« *Virtutea militară este cea mai scumpă si nobilă moşteniră a naţii mi române.*

K *A o păstra întreagă este cea mai mare dorinţă a inimii Mele, la cai cuget neadormit».*

Nu pot rezista a nu reproduce din această lucrare nepublicat următorul pasaj :

«Istoria poporului român din cele mai vechi timpuri şi până în zilei noastre este numai o lungă serie de lupte uriaşe răsboinice, ce a trebu să le susţină cu multă vitejie şi devotament poporul român pentru api rărea terilor române, a naţionalităţii, limbii, religiunii şi libertăţilor sal*

«In tot cursul evului de mijloc invaziunile la Carpaţi şi la Dunărea d jos s'au continuat, s'au reînnoit şi s'au preschimbat cu aceeaş rapiditate i vehemenţă ca şi în epoca imperiului roman.

«Şi dacă poporul român a ieşit victorios din aceste răsboaie gigantice dacă ţerile române n'au fost subjugate de popoare străine, dacă nation; litatea română n'a fost distrusă, dacă şi azi ţerile acestea sunt latine, pr< cum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani, aceasta are s'o mulţi: mească geniului său naţional, virtuţilor sale militare, moştenite delà strí moşi, încrederii ce au avut-o totdeauna Românii în drepturile şi în forţei lor, iubirii de ţară şi de naţionalitate, unirii şi înţelepciunii lor politice.

«Din nefericire însă, în mijlocul răsboaielor continue şi a greutăţilo enorme, de cari suferiau ţerile acestea, cele mai multe fapte de arme al Românilor au rămas nescrise, şi noi suntem astăzi siliţi să reconstruia[1] pe cât se poate, istoria veche a poporului român dia micile fragment ale unor acte contemporane, sau din relatările scurte ale unor cronicat străini, de multe ori parţiali sau rău informaţi.

«Insă chiar şi din aceste puţine fragmentes ce ne-au mai rămas di, Primele Secole ale statelor rrvmAnfV ist.nrimil imrvirHnl an vn r>r>nvinrr« *c,l*

invaziiinilor continue ale Cumanilor, Tătarilor şi Musulmanilor spre centrul Europei, răsboaiele şi sacrificiile enorme de sânge şi avere ale Românilor au fost totodată *răsboaie şi sacrificii în folosul civHiza\iunii europene».*

Lucrarea are 358 pagine.

Ea începe cu : Radu Negru, fundatorul principatului Ţerii-Româneşti şi învingătorul Cumanilor, şi fineşte cu Mateiu Basarab ; iar în Moldova începe cu Bogdan I, fundatorul statului Moldovei şi învingătorul regelui Ludovic cel Mare din Ungaria, si inerte pana Ia Constantin Cantemir. Termină în urmă cu *România ca Regat.*

In această lucrare se află descrişi, la părţile respective, şi *16 Căpitani celebri,* delà Dragomir Comisul, comandantul armaloi a doua a lui Vlaicu Basarab şi până la Pârvul Pârcălabul, general brav al lui Petru Şchiopul.

Adaug, în urma studierii manuscrisului, care c copiat la maşină, că în acel, la fel, care se află în dosarul său, se mai găsesc încă oarecari adao.se cari ar trebui luate in seamă Ia imprimarea lucrării.

Dar Densuşianu pregătiâ şi volumul al doilea relativ la *Domnii glorioşi* şi *Căpitanii celebri* ai neamului nostru do peste hotar. Se şi vede aceasta din două capitole, mici dar delinitiv lucrate şi cari se vor putea uşor publica, întitulate :

Menomorut — *Ducele Bihorului* (an. 903).

Gelu — *Ducele Transilvaniei* (an. 903).

Pe primul îl descrie pe larg, cu deosebire după *Magistri P. Belae reg/s nótárius Gesta Hungarorum,* în care se constată în mod limpede aflarea Românilor în acele părţi la sosirea lui Atila şi în urmă a lui Arpad. Numeroase note adunase încă pentru aceasta lucrare.

Se întâmplă însă, că pe lângă marile şi multiplele lui ocupaţiuni la statul maior şi la pregătirea studiului ce făcea, să aibă loc ceva cu totul neprevăzut.

Cu ocaziunea marei manifestaţiuni culturale, economice şi naţionale din 1906, Densuşianu, în urma dispoziţiunii luate de Generalul Brătianu, voia să facă o lucrare specială pentru armata, română cu această ocaziune.

Um nenorocire, timpul era aşa de scurt şi materialul aşa de a undent, încât cu toată priceperea şi puterea lui de muncă nu i euşi^ termina, în aşa de scurt timp, ceeace concepuse. (1)

^ata însă ceeace a rămas din această împrejurare,, ca o puternica dovadă a întinderii cuprinsului gândirii şi voinţei lui.

adevăr, în voluminoasele dosare cu note alcătuite de răpo-

ûn • '!CUse c,llap "ii dosar: Lucrări istorice pontru expoziţiunea naţionala, 1900
'- Je n)u]lo

satul, pentru lucrările sale, neterminate din nenorocire în marc parte, aflai ceva din studiul său relativ la: Istoria militară a poporala! român *începând din cele mai vechi timpuri, până în secolul al XVIII.*

lata tabla de materie a acestui manuscris reprodus curat la maşina de scris, şi care prin urmare se va putea uşor tipări :

Istoria militară a poporului român, începând din cele mai vechi timpuri până în secolul XVIII.

Pnjjina

Nu pot a nu reproduce partea primă, fără notele numeroase pe cari se bazează aceasta parte, pentru a dovedi în : *începuturile artei militare la Carpaţi* M *Dunărea de jos*» că: Arta militară se considera în timpurile vechi că-şi avuse începuturile sale la Carpaţi şi la Dunărea de jos.

«Pe teritoriul locuit de *Ge(i* şi *Daci,* ne spun legendele vechi, se născuse zeul *Mărie,* pcrsoniilcarea forţei şi a curagiului de răsboiu. Aici se aflu reşedinţa sa: aici era el adorat ca apărătorul câmpiilor getice.

«Din punct de vedere arheologic, pământul Daciei este, intre toate tenie Europei, cel mai avut dn *nnflr.hiiii.n* ™ /.n*,../ /., „•-/—•-•

rate tezaure de *arme* şi instrumente de diferite materiale, de cari s'a servit omul delà Carpați şi delà Dunărea de jos pentru atac şi apărare cum «i pentru trebuințele sale economice, încă începând din cele mai primitive timpuri ale istoriei.

«Muzeele de peste Carpați, înțelegem aici cele din Transilvania, Ungaria Bucovina, Galiția, Bohemia şi Viena, sunt pline de colecțiuni de arme de diferite forme, începând delà cele mai primitive până Ia cele mai perfecționate, descoperite în regiunile acestea şi din cari unele aparțin epocoi neolitice, iar altele timpurilor preistorice ale metalelor, în deosebire epocei de bronz.

«Lucrarea minelor de metal începuse aici încă cu mult înainte de timpurile homerice.

«Intre toate țerile Europei, Dacia veche este singura regiune, unde a existat o puternică *ciuilizațiune metalurgică,* după cum aceasta rezultă din mulțimea enormă de monumente arheologice, din tradițiunile autorilor vechi, şi în line după cum se constata din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi, ce le întâmpinăm aproape peste tot locul în regiunile cele muntoase ale Daciei.

«Cei dintâiu lucrători cunoscuți ai fierului au fost, după tradițiunile greceşti, Chalybii din regiunea cea muntoasă a Scyției, numită şi «Scytia mama fierului.»

«Vulcan, maistrul cel divin al fabricațiunii metalelor, după cum ne spune Homer, a lucrat 9 ani într'o peşteră de lângă Oceeanos potamos, cum se numià Istrul în legendele cele vechi».

Pot face cunoscut, cu această ocaziune, că un tânăr chimist român, d-1 Dr.Nicolescu—Otm, face, din punctul de vedere chimic, cercetări asupra armelor şi obiectelor de bronz aflate în diferite părți ale României şi Transilvaniei, la Ispalanca cu deosebire, pentru a vedea dacă nu se va găsi un mijloc spre a se stabili, dacă curentul acesta metalurgic a plecat delà noi sau dacă a venit aici şi anume de unde.

Ca urmare la această primă parte scrisa deja, Densuşianu are mai multe dosare pline cu notițe relative la următoarele capitole, ce trebuiau să urmeze şi pe cari din nenorocire nu a avut timpul de a le aşterne definitiv.

Primul pachet conține:

I. Istoria milit. a popor, român a. 274—1300 Materiale şi notife.
//• » » » » » » 274—1300 » » »
j"' » » » » » » '274—1300 » » »
y- M » » » » » 274—1300 » » »
" » » » » » 274—1300 Supl-» » »

Ai doilea pachet conține:

I- Istoria milit. a popor, român a. 1300-1700 Mat. si notițe.
Hj " » » » » » 1300—1700 » •" » Tactica Trans.
IV ' ," M " M » » 1300—1700 » » «Trausil. şi Ungaria.
V " " " B " «1400 — 1700 » » «Castrclc şi miliția lor.

So mai află altele separat, relative la :

Istoria militară : Artilerie, sabia încruntată, etc., precum şi un dosar voluminos: *Note istorice din documente şi autori* tot relativ la *Istoria militară,* ai mai multe alte dosare cu *material şi notiţe.*

Exista un volum cu bibliografii în regulă relativ la Mircea Vodă şi altul, la fel, relativ la revoluţia din Transilvania, delà 1848. '

Era deci o întreagă lucrare studiată, pregătita, gata de a o aşterne pe hârtie!

Să sperăm că un specialist tânăr va căuta să pue în valoare această muncă adunată, şi care aşteaptă numai un om cu suflet şi pricepere, care inspirându-se de idea conducătoare a dispărutului si de datele adunate de acesta, să dea la lumină această lucrare de preţ a trecutului nostru. In orice caz ar trebui ca Academia să le publice ca indicii bibliografice. Adaog că prima parte terminată are un carton special cu toate figurile armelor şi tot co priveşte ilustraţiunea părţii prime a lucrării indicate.

Pentru a se vedea cât omul acesta a lurcat pentru armată, specialiştii cu deosebire n'au decât a studia arhivele statului major, unde a alcătuit el o bibliotecă foarte bogată şi de mare preţ din punctul de vedere special al armatei.

Se va vedea acolo la câte chestiuni de detaliu a răspuns el, la câte afaceri serioase a fost el consultat, de ce vază se bucura printre ofiţerii noştri, atât de laudă prin pregătirea şi pornirea lor sufletească.

Se va vedea uşor de câtă valoare sunt *referatele şl lucrările lui pentru* fiiurou! istoric şi *Referatele asupra lucrărilor istorice trimise pentru Biuroi.il piiblicaţiunii* România Militară.

Când văd studiind veaţa acestui fruntaş, de ce este capabil un Român, mândru sunt, dar cu durere-mi zic, de ce Doamne ai fost aşa de econom cu astfel de oameni în preajma nevoilor acestui neam chinuit !

Munca aşa de încordată a lui Densuşianu la Statul major al armatei nu a putut să dea loc decât la naşterea unei atmosfere de stimă şi respect pentru el. De fapt era el respectat şi iubit de toţi cu cari ajungea în legături de serviciu.

Iată de ce pe ziua de l Aprilie 1897 i se face cunoscut că este înaintat *Şef de Murou* Clasa II, la vacanţa creată prin bugetul a. c. la acelaş serviciu.

N. Densuşianu.... şef de biurou ! Este de ce să ne mândrim !

In fine la începutul Iui 1899, obosit, bolnav chiar şi doritor a-şi consacra tot timpul ultimei sale lucrări, se retrage până şi delà publicarea documentelor istorice, înaintând Academiei o adresă în ziua do 22 Fovrunrio, în care el

«Dc mai mult timp şi cu deosebire în anul trecut starea sănătății melc nu a fost de loc favorabilă, pe când de altă parte sarcina încredințată mie cere o muncă neîntreruptă zi şi noapte, investigări continue cu studiarea diferitelor colecțiuni istorice, cu alegerea documentelor, cari stabilesc fapte şi împrejurări momentoase pentru istoria noastră şi totodată cu îngrijirea publicării acelor documente.

«Chiar şi astăzi împrejurările sănătății mele sunt astfel, încât nu pot de loc aprețiâ dacă-mi vor permite cel puțin în viitor se continuu această lucrare.

«De altă parte aş dori ca puținul timp ce-mi mai *rămâne liber să-l pot întrebuința spre a redacta un material întins adunat în curs de mai mulți ani pentru o lucrare foarte grea, cu privire la istoria poporului român înainte de sec. al XV-lea*».

Totuş el continuă a mai publica, scurte dar admirabile studii relative la diferite chestiuni.

Ajungem astfel la 1901 când publica în *Romania Militant,* şi separat, un studiu do 44 pagine asupra: Originea şi importanța istorică a cavaleriei române, *Călăraşi si Roşiori*, în caro sunt citate din Ovidiu, Thucydides, Herodot, Corpus inscriptionum latinarum, Notitia dignitatum, Arnmian Marcelin, Arrian, Anonymus Belaerégis Nótárius, Frochner, Lachmann, Cantù, etc., etc.

Şi ce instructivă şi admirabilă monografie. El leagă originea cavaleriei române de obiceiurile marelui popor pelasg.

Această mică lucrare e, cum ar zice Francezul, un «avant goût» al *Daciei preistorice*.

«Prima lor patrie în Europa, centrul cel mare etnic, politic şi militar al acestor Pelasgi, încă înainte de a trece în peninsula Balcanică, a fost la Garpați şi la Dunărea de jos.

«Grecii cei vechi nu aveau trupe călărețe, lliada lui Homer nu aminteşte nimic despre ele.

«Insă locuitorii din partea de nord a Greciei, anume *Tesalienii* ne apar ca cea dintâi națiune în Europa, care a avut o cavalerie de răsboiu bine organizată, întreg poporul Tesaliei erà de naționalitate pelasgă şi țara lor se numià odată Pelasgia».

Şi precizează de altfel :

«Ca *instituție militară* înființarea şi organizarea cavaleriei de răsboiu atât la Greci, la Români cât şi la Egipteni era de *origine pelasgă*».

Iar în ce priveşte pe Romani şi filologia chiar a cuvântului Călăraş, găsim că:

«La poporul *roman*, cea dintâiu trupă de cavalerie erà compusă din 300 ostaşi aleşi din cei mai avuți cetățeni (patricieni) şi aceşti oşteni se numiau «Ce/eres».

«De asemenea instituțiunea cavaleriei pelasge a fost introdusă *n* epocă foarte depărtata şi în Egipet.

«Cea dintâi clasă a ostaşilor Egipteni, ne spune Herodot, so numià *lasiries* şi o mie din aceşti ostaşi *Calasiries* se aflau în garda persoi a regilor egipteni.

«Cuvântul *Calasiries* ce ni s'a transmis prin o fântână grecească, > de asemenea o expresiune veche pelasgă, co corespunde la latinul ari *Celeres* şi la o formă antică română de «CdZwşert» sau «CăZăraş/».

Dar o Colores» se pronunța aproape «Keleres», căci: «încă in t pul regilor — ne spune el — litera O la Romani reprezente sunetul K.

Arata ce forță constituia cavaleria româna până în secolul XVI-lea şi ce importanța are instituția Călăraşilor în istoria n tară română. Cu drept cuvânt, față cu obiceiurile altor popo de pe vreme, el ne spune că :

«Românii din contră, în loc de a ridica înaintea Tătarilor şi a 1 cilor nişte obstacole artificiale, în loc de a face construcțiuni de păm ori de zid, ei le opuséra în prima linie săgețile şi săbiile cavaleriei».

Descrie îmbrăcămintea acestora şi ne spune că :

«Arhiepiscopul *Varențiu* încă aminteşte de o *uniformă albă* part Iară a ostaşilor români din Moldova. «Fiecare militar, — zice acest a şi aici dânsul înțelege pe călăraşi — poartă drept armătură *o haină sci de in*, umpluta cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ale partea umerilor şi până la coate, şi *cusută cu şireturi dese* la fie distanță de un deget şi jumătate şi prin această îmbrăcăminte sabia poate pătrunde».

«Această haină a cavaleriei moldovene era aşa dar o tunică de boiu cusută cu ceprazuri, şi ea ne înfățişează acelaş gen de îmbrăcăm cum sunt tunicile cele vechi ale Domnilor români».

Delà Polasgi ar 11 trecut acest obiceiu până în vechiul Eg şi reproduce pe Herodot. care spune că :

«Egiptenii (şi aici dânsul înțelege clasa cea mai avută) poartă *minte de in* ornate cu şireturi pe şolduri şi acestea se numesc *Calaşi* iar peste aceste vestminte ei poartă o *mantie de lână albăn.*

Arată în fine importanța cailor noştri de rasboiu şi ne sp» între altele în concluziune :

«*Constituțiunea veche*, socială şi politică a poporului român era ba pe un sistem *militar.*

«Toți Românii erau sau *arcaşi* sau *călăraşi.*

«In particular cavaleria română, sau călăraşii, formau în evul do loc o clasă militară, clasa cea mai avută şi mai distinsă a societății, c pusă din *boieri si țărani nronrietari de vământ.*

«Caracterul acestei instituțiuiii este foarte vecliiu şi nu derivă din dreptul feudal.

«Românii, după situațiunea geografică a terilor lor fiind aşezați la oarta cea mare a invaziunilor, a trebuit, în interesul existenței lor etnice - i politice, să păstreze în tot cursul evului de mijloc instituțiunile militare ale civilizațiunii antice, şi să dea o deosebită desvoltare cavaleriei.

«Astfel cuvintele lui Paul Joviu, că la Români s'au păstrat anumite moravuri şi legi din vieața publică şi privată a Romanilor, sunt numai m adevăr istoric.

«In secolul al XVI-lea, cavaleria terilor române era cunoscută în Germania în Ungaria, în Polonia şi Turcia, ca o instituțiune militară puternică

«Chemați delà plug la lagăr pe câmpul de răsboiu şi de aici la fron- ,iere, *Roşiorii* şi *Călăraşii* români au adus jertfe enorme pe altarul pa» ,riei. Ei au excelat prin o bravură extraordinară, prin o artă admirabilă le răsboiu; ei au avut un rol activ foarte important în soarta răsboaielor ;e le-au purtat țerile române, şi au lăsat după sine drept moştenire cele nai glorioase tradițiuni».

Dar fiindcă suntem în cursul activității scrierilor militare ale ui DensuşianUj să mergem ceva mai departe pentru a termina cu a- :estea.

Astfel în anul 1909 el publica în *Buletinul Armatei şi Ma- "inei* două studii foarte importante.

Unul în No. 5 din luna Maiu, despre:

Băsboiul din 1330 între Carol Robert Regele Ungariei şi Basarab Voeuodul Țerii-Romăneşti.

In acest studiu nimic nu e lăsat avântului iubirii de țară sau iborului fantaziei, totul e scris rece şi bazat numai pe date po- itive. Descrie pe larg stările lucrurilor delà noi şi Unguri, cari -u dus la luptă cu arma în mână, dă harta pozițiunii delà *Mă- 'ăseşti* unde oastea Craiului fu împresurată şi distrusa la 10—13 ioemvrie 1330 şi ne spune că:

«Voevoduî Basarab, care se luptase în anul 1330 cu puternicul RegeCarol lobért, ne apare *ca unul din cei mai glorioşi domni ai Terii-Române- ti, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.*

«El întinde, organizează si consolidează în mod puternic stalul romă- esc întemeiat de Negru Vodă si a fost norocos în țoale răsboaiele sale. lu a suferit nici o înfrângere».

Cintra în o mulțime de detalii interesante din toate punctele , \e<jler6, dovedeşte eroarea comisă de unii, care-1 uneşte în •cânei: ,a istoriei ne acest Basarab cu fiul său Alexandru, şi termină

i el Uno5'ştem numai rezultatele domniei sale binefăcătoare, din care vedem a fost un domn cu un spirit mare politic, că a trebuit să des-

volte multă activitate şi multă înțelepciune, ca si domnească Iu apus pesto *Banatul Sevcrinului, iar la răsărit să extindă frontierele Munteniei până la Mare şi în acelaş timp să dea o putere militară acestei teri si să-i asigure, din punct de vedere internațional, o sif națiune politică independentă».*

A doua monografie a fost publicata la Septemvrie acelaş an în No. 9, relativa la:

Jîăsboiul delà 1360—1370 între Ludovic I Regele Ungariei KÍ Vladislav Basarab Domnul Țerii-Româneşti.

Scrierea aceasta are în totul caracterul celeilalte şi ambele ar putea fi publicate pentru şcolile noastre, drept cărți de cetire cu caracter istoric şi patriotic pentru copiii noştri. Ce admirabile descrieri, cât face el să ne bată inima, cu toate că, încă odată, o vorbă nu e mai rnult decât trebue, un cuvânt de laudă nu e de prisos sau riscat.

Dă iarăş patru hărți, ca sa indice localitățile unde s'au purtat răsboaiele şi dovedeşte amănunțit ce întindere şi rost avea atunci Țara-Românească. Din citatsle străine se vede şi de astădată ce îndemânateci arcaşi aveam de pe atunci, deoarece *„săgețile ce le trăgeau ostaşii Voevodului Vlaicit, cădeau ca ploaia asupra trupelor ungureşti"*, după cum spune *M. lohan de Thorrocs* în *Cronica Hungarorum.*

După o puzderie de citate, cari întăresc toi. ccoace înaintează, el ne spune că:

«Este un fapt pozitiv istoric, cil Basarabii, pe baza unor drepturi antice, *au stăpânit în diferite timpuri o mare parle a Bulgariei".*

Iar de altă parte adaoge că:

«Constatăm aşa dar, ca un fapt pozitiv istoric ca, în timpurile lui Vladislav, autoritatea spirituală şi drepturile administrative ale Bisericii române se întindeau peste *Banat, Omlas, Făgăraş* şi peste *toată Ungaria*, după cum aceasta rezultă în mod neîndoios din titlul ce-1 avea primul Mitropolit al Țerii-Româneşti».

Ceeace e mai de seamă, pentru noi cari nu ne prea cunoaştem trecutul, e că:

«In analele călugărilor minoriți, el figurează sub numele de *„Regele Basarab", Eex Bassarath,* iar în analele Ragusei, scrise de Giaccomo P. Luccari, este numit *Vlaico Re di Valachia",*

Ceeace reiese şi din un pasaj publicat în *Magyar töri. tár,* comentat cum urmează de *Fessier şi Klein:*

«Vlaicu merse şi mai departe şi fără ştirea Domnului său suzeran luă titlul de rege».

«Mai notăm aici.— adaoge Dnnsiisiarm—*e*>* ín nit* j;^i^«^x „ -,~ ^:«

ül 1376, regele Ludovic numeşte pe Vladislav *noster emiilus,* adică *"ralul noslru politic,",* sau concurent la regatul terilor noastre.

De fapt țerile române figurează cu numele de *reyate* încă, înainte do imnurile lui Vladislav.

«In «Istoria imperiilor şi reg-ateloi[1]», scrisă şi publicata de Georgina lornius la anul 1GG6, se spune: «Pe la anul 1300, *Tar a-Românească* şi *Moldova* figurează de *Regale.* Cel dintâiu *Rege al Tcru-Romănesti* se miriteşte Ia anul 1320 şi *Vlaicu* pe la 1340».

Vedem dur cu mulțumire că *Vlaicu Basarab,* ca şi *Ştefan el Mare* numit *Țar* al Moldovei, dovedesc prestigiul de care s'au lucurat străbunii nostru cu şase secole în urmă !

Să urmăm firul vieții sale.

In acest timp Societatea Geografica Română alese pe N. Densusianu ca membru *corespondent,* la 21 Septemvrie 1902, ceeace iară a-1 mulțumi mult.

In răspunsul său delà 9 Octomvrie 1902 el spune :

«Din parte-mi mă voiu considera fericit, dacă prin cunoştințele şi acuitatea mea voiu putea contribui la mărețele scopuri ştiințifice,' ce le rmăreşte acest înalt institut național, pentru studiarea şi ridicarea însemătății geografice şi economice a acestei teri, renumite în toate timpurile, i care în o epocă depărtată ante-istorică a fost centrul unei mari civilizauni europene, morale şi materiale».

Ajungem in fine la 1904.

Academia e clin nou în frigurile ortografiei. Densuşianu, citorul hrisoavelor şi cronicelor, el cunoscătorul deplin al limbilor lasice şi a literaturii populare române, intervine in discuțiune.

Răpeşte din somnul său, căci odihnă nu are în acest timp and deja începuse publicațiunea *Daciei preistorice,* ca să-şi spună ărerea şi să arate greşelile ce credo el că se comit în această iscuțiune.

Scrie un admirabil studiu, pe care aş dori să-1 văd cetit în -irsul superior al liceelor noastre, în revista «România Militară» septemvrie 1903—Ianuarie 1904) şi tras si în broşura de 78 agine.

Ce admirabilă scriere, ce adânci cunoştințe, câtă logică, cât bun mț!

W ne spune delà început că:

"0rto S'ratia nu poate să aibă de bază alto considerațiuni decât geniul p8 Istorice ale limbii. Ea trebue să fie astfel *rațională,* să oglin-imba nu numai în spiritul, dar totodată în formele şi structura ei. 1 nU P0ate să fie arbitrară, fără principiu şi fără sistemă.')

r u a nu da loc la interpretări greşite din atitudinea sa t* de Academie, el spune :

«Dacă însă câte odată noi vom exprima şi alte păreri, dacă vom cerca *síi* punem în lumină şi alte consideraţiuni decât acele ce par a rezulta din deciziunile Academiei, aceasta o facem numai conduşi de dorinţa de a păstra *caracterul esenţial al limbii române ca o limbă poporală latină*, de a nu rupe cu religiunea ce am avut-o totdeauna pentru înalta origine a limbii noastre, de a-i da şi în viitor o desvoltare conformă cu legile salo istorice, fiindcă **limba** este naţiunea, *şi când o limbă se distruge, se distruge si poporul*».

Când discuta dacă trebue să pronunţăm şi să scriem *AcJiisitiime* sau Achiziţie, *Echilaţiune* sau Echitaţie, etc. etc., cl adauge îndată:

«Fără îndoeală, avem aici un mod vicios nu numai de scriere dar şi de pronunţare. *Limba română îşi are legile sale fixe şi cari nu se potrivesc cu legile de pronunţare ale limbii franceze*».

Căci:

«Preţuind limba româna ca cel mai scump tezaur, ce ne-a rămas delà strămoşi, va trebui tot astfel să preţuim şi să respectăm în scriere legile ei istorice ....»

Discutând toate feţele chestiunii, el ne spune:

«Când însă cu ajutorul etimologiei în sfera limbii române nu putem afla care este vocala originală pentru sunetul &, atunci vom căuta rădăcina cuvântului în limba latină, ori în limbile neolatine. Vom scrie astfel: Angeri (Angélus), ântâiu (antaneus), blând (blandus), etc., etc».

Căci adaugo el :

«Căci oricât de deficile vor ii, noi nu vom putea niciodată sacrifica caracterul general al limbii poporului român, numai simplu pentru a înlesni cetirea şi scrierea acelora cari nu au pregătirile necesare. Fiecare este liber să scrie pentru sine cum îi place, însă *aceia cari publică studii, tipografiile cari imprimează cărţi, vor trebui se urmeze odată legile ortografice ale limbii române**.

Deoarece:

*«Deilinaţiunea ortografiei nu este de a face pe cineva să poată [ceti limba română, dar ca s'o înţelear/ă**.

Şi pentru faptul ca:

«In limba română literară trebue să alegem *cuvintele cele mai bune* şi să urmăm totodată *formele cele mai bune*. Numai astfel vom ajunge la o limbă frumoasa în cxpresiuni şi dulce, care va putea odată să ocupe cu demnitate un loc alăturea cu celelalte limbi neolatine».

Se plânge bine înţeles de modul cum scriem :

«Scrierea astfel cum ne-o înfăţişează mai cu seamă presa noastră perio-Tcă *nu mai este imaginea cuvintelor, ci denaturarea lor.»*

Insista în urmă asupra rolului *Gramaticei* si *Istoriei limbii,* în stabilirea ortografiei române, care: *d formează adevăratul fundament al unităţii de limbă».*

«Ortografia, zice el, formează o parte integrantă a gramaticei ....»

Şi mai în urmă :

«Gramatica determină mai departe formele şi pronunţarea adevărată a cuvintelor. Ea susţine firul istoric al limbii între trecut şi prezent, ea constata şi stabileşte în definitiv *legile ce constiluesc si guvernează limba.*

«Gramaticei aparţine aşa dar *limba scrisă* şi *limba vorbită, ortografia şi ortologia».*

Si se desluşeşte în modul următor :

«Această gramatică raţională a limbii române ne lipseşte astăzi, şi noi înţelegem aici nu o gramatică pentru clasele elementare, ci o gramatica *care să constate, să precizeze si să stabilească legile limbii, formele ce au fost şi sunt în uz, şi care după cum zice Quintilian să ne arate modul de a vorbi si de a scrie corecta.*

Sa ridica cu toată vehemenţa contra modului de a scrio «cum se vorbeşte» şi nu abusez de sigur reproducând acest temeinic pasaj :

«Principiul *«scrie precum vorbeşti»,*—şi acesta este *fonetismul,* —nu are un scop şi o ţintă definitivă. Direcţiunea sa este totdeauna nesigură. El nu face deosebire între uzul bun şi uzul rău al vorbirii. El nu are în védőre unitatea şi unificarea limbii, ci duce necondiţionat la diferenţiarca si. Dar ce este mai periculos, *e că acest pretins fonetism ne impune să scriem şi să vorbim nu limba cărţilor noastre bisericeşti, nu limba ponorului,* ci o *idiomă coruptă şi variabilă a unor centre politice si corner cutie, limba unor autori anonimi, mare parte străini, ce scriu în wesa de toate silele.*

«Acest principiu de a scrie fiecare cum i place, ne va duce cu o deîlina^siguranţă la o perturbaţiune în mersul şi desvoltarea normală ;t imbii ; el ne va face mai mult rău decât bine. Fiindcă *ce bine poale să ie acela, de a scoate la lumină pe flecare ei cuvinte şi forme domestice lecunoscule celorlalţi Români, locuţiuni străine, pronunţări aspre, cxpretun; si termini cari mai ales in centrele mari politice şi comerciale se rase şi se sting cu fiecare generaţiune.*

«^ *jjriniï fonetismul ca bază a scrierii si a vorbirii corecte, înscm-~ a, aelătura o limbă românească comună, a cărei cronologie, forţiune şi unitate se pierde în noaptea timpurilor, o limbă ce are auloiea~^ Căr^or noasir^ religioase şi a autorilor noştri mai buni ; însem-~ a ne arunca în vârtejul unei idiome nestabile, a unei confuziuni 'e cuvinte, de fn™, «i „.* ....-- ....

Şi susţine aceasta po faptul potrivit că :

«O mulţime întru adevăr enormă do elemente străine, de forme corupte, de barbarisme în fraze, au intrat în timpurile clin urmă în limba noastră, cari cu toţii ne grăbim să Ic îmbrăţişem, le introducem în scrierile noastre, le încorporăm în dicţionarele noastre şi cercăm să le încetăţenim în limba vorbită şi în limba scrisă sau literară, încât *aslâzi ne aflăm 'în faţa nu a unui torent, ci a unui adevărat diluviu de cuvinte si de forme străine, cari vor duce vechea limbă românească la un cataclism.*

«Se poate că astăzi aceste nuanţe se vor părea unora mici, neînsemnate, însă cu timpul diferenţele vor creşte şi se vor îmmulţi si noi vom ajunge la o limbă mixtă, sau mai bine zis haotica, ca material, ca forme, ca fraze şi ca mod de pronunţare».

Si el vede aşa de limpede şi aşa de sus când iineşte merituoasa sa lucrare cu cuvintele:

«A avea o gramatică şi o ortogralie bazată pe regulele gramaticei, este una din chestiunile naţionale ce astăzi nu mai sufere întârziere.

<*(Limba unui popor nu se poate considera numai ca un* Instrument pnrticiilar *pentru exprimarea f/ăndirilor diferiţilor indivizi, ea este o* avere naţională *si statut prin institiiţiunile ci, iar mi individul prin capriciul ori ignoranţa sa, are dreptul să dispună cum trebue să fie limba scrisă».*

Ajung acum la marea lucrare a lui Densu.şianu, *Dacia preistorică.*

Pus-a el în total spre a o face patruzeci de ani ! Numai tiparul îi lua 11 ani, cei de pe urma ai vieţii salo chinuite, clar plină de munca! Lucrarea aceasta cumplit de obositoare îl si sdrobi înainte de a o termina desăvârşit. (1)

Am văzut marea călătorie ce a făcut el prin Italia, Istria şi Dalmaţia, precum şi cercetările numeroase pentru a-şi aduna materialul necesar acestei opere.

Tot o astfel de călătorie, în mai multe rânduri şi mai ales Ia 18!)!!, a făcut el în judeţele de munte alo ferii delà Buzău şi până în Mehedinţi, pentru a-şi da seama personal de ceeace i se ra-

(1) Din copia unei adrese a sa eătro Excel, sa marchizul I. de Pallavicini, ministrul Austro-ungar la Bucureşti, din 2 Iulie 1900 se constată că la acea data, ac ocupa cu aceste chestiuni de 15 ani.

'l ot de acolo se vede că studiase in Bibliotecile şi muzeele din Budapesta, Viena, Koma, Agram, Orşova şi Lembcrg tot ce priveşte trecutul preistoric al ţărilor delà Dunăre.

Cere să i se acorde dreptul—"l caro nu face politică şi literatură politică—da a putea să studieze pietrele sculnf.ntn «; cm-:=Q ••>

portásé şi a constata de fapt starea şi valoarea unor resturi preistorice de o însemnătate excepțională.

Ca în toate însă procedă tot cu metoda ştiințifică, aşa de riguros urmată do Densuşianu în tot ce a făcut.

încă delà 1893, redacta ol, tipări şi împrăştia larg, po choltueala lui, acest om care abia avea ce-i trebuia pentru a trăi, extrem de importantul său Cestionarin despre *tradițiunile istorice si antichitățile terilor locuite de Români.* Partea I-a, epoca până fa a. 600 d.' Hr. Bucureşti, 54 pagine.

In această broşură se află o admirabilă introducere; el ne spune că:

cin casa țăranului român exista încă până astăzi o mulțime de suveniri istorice din secole depărtate, un fel de *istorie nescrisă* despre originea sa, despre vechile sale credințe şi institution!, cum şi despre evenimentele prin cari a trecut poporul român.

«Fiecare *sat,* fiecare *munte,* fiecare *vale,* fiecare *cetate* îşi are *legendele* şi *tradițiunile sale istorice.*

»Şi în special am aflat în poporul nostru țăran tradițiuni importante istorice despre *poporul Dacilor* şi despre soarta lor definitivă; tradițiuni despre *podul său de peste Dunăre,* despre *luptele sale cu Dacii* şi despre *colonizarea acestor teri.*

«Mai mult, am aflat în poporul țăran tradițiuni vechi, cari se refer nu numai la țerile acestea, dar cari se rapoartii şi la *țerile-mame de unde au venit coloniile romane ;* tradițiuni cari merg mai departe de epoca colonizării Daciei, şi pot zice chiar până în *epoca primilor regi ai Romei».*

Şi importanța acestor amintiri el o pune în adevărata lumină prin faptul că :

«De alta parte însă, cercetarea tradițiunilor noastre istorice ni se impune cu atât mai mult, cu cât epoca vieții noastre istorice până la 1290 a rămas fără scriitori. Mulțime imensa de evenimente petrecute pe teritoriul Daciei Traiane delà primul contact al Romanilor cu Dacii şi până la 1290 au rămas nescrise. Ne lipsesc cronicele, ne lipsesc hrisoavele. Au pierit şi s'au distrus monumentele ridicate, au pierit chiar şi popoarele ce le-au distrus, şi cari trecuse cu o furie sălbatică peste câmpiile lucrate şi semănate de colonul roman».

El dă indicațiuni precise, cum să se procedeze la culegere Şi arată lămurit ceeaco voeşte să afle. Acest Gestionar poate servi pe viitor de pildă la orice astfel de întreprindere.

Răspunsuri a primit el, din fericire, din toate părțile locuite de Români şi mai ales delà învățătorii noştri, printre cari constatăm şi de astădată cu mulțumire, că se află aşa de mulți destoinici.

ho rlnnS.

cel urmărit de Densuşianu, o adevărată comoară de date utile multor specialişti. Sperăm că acestea vor intra în colecţiunile Academiei.

Dacia preistorică a lui Densuşianu conţine o dublă revelatiune. Ni se arată în ea, mai întâiu un om extraordinar de cult, de Iar[01] văzător, şi urmărind cu o hotărîre de fier idea pentru dovedirea căreia şi-a dat el liniştea şi vieaţa.

In al doilea rând ni se descopere un trecut, aproape de tot necunoscut, trecut de falǎ pentru Dacia, timp de glorie nemăr- "•inită pentru cei ce au stăpânit aceste locuri şi pe cari Densuşianu ni-i arată, ni-i dovedeşte, ca străbunii noştri direcţi.

Nu sunt istoric, nu sunt om de litere, dar nici nu sunt omul cu totul nepregătit pentru o cetire de aşa fel. Ei bine, declar că în vieaţa mea nu am cetit — şi am cetit şi eu mult şi multe — ceva mai temeinic argumentat, ceva mai superior conceput şi dat

Am studiat cu amănunţime *Dacia mainte de Romani* a lui Tocilescu, din 1880. Ei bine, faptele adunate acolo sunt puse ca obiectele delà un colecţionar, care adună fără să fie bine orientálj

La Densuşianu, este un cadru măreţ, în care cele mai mari fap ale primei impunătoare civilizaţiuni a omenirii, cele mai mici d importante fapte din clasicii şi legendele noastre neobservate neînţelese încă, intră regulat ca în un calapod, la locul- lor.

Cât a cetit omul acesta este de necrezut. Sunt peste o su dosarele si caietele cu mii şi mii de note adunate. Clasicii îi c noştoâ adânc, pe Ovidiu în mare parte pe de rost, în ce priv şte Dacia, el îi studiase nu cu pagina, dar cu rândul, şi adese roda pentru anumite expresiuni adevăratul înţeles ce 1-a avut gândul său autorul şi nu cum stă redat adeseori prin neştiin traducătorului sau interpretului nepregătit, cu alt înţeles.

Densuşianu deschide cercetătorilor o lume nouă. Geneza p poarelor europene va ii de sigur altfel văzută şi explicată cu mu mai precis pe viitor.

Mai rămâi uimit să vezi un fapt extraordinar, care arată co tinuitatca arhimilenarâ a populaţiunii Daciei şi puterea conserv; toare a neamului nostru. Luând ca bază textele scriitorilor vech începând cu Homer, cari pe vreme au lăsat urmaşilor ceeace ştiau despre începuturile omenirii, în aceste părţi, rămâi uimit vezi cum, până la detaliu, toate acestea se afla cuprinse şi în l gendele şi baladele române. E de necrezut şi depăşeşte închipt rea aceea ce desgroapă Densuşianu din acest punct de vedere.

Atunci, cât cetiam la început *Dacia preistorică,* în Iulie — Se temvrie anul 1911 când am studiat-o şi când, recunosc cu r şine, nu-mi dădusem adânc seamă ca în urmă de modul de a

se rătăciă în întunericul în care mă conducea autorul şi mă întrebam cu groază, oare nu a pierdut el cărarea, oare să iîe aevea ceeace ne face să vedem, de altfel adesea aşa de lămurit! Şi când credința mea se clătina puțin, urmam restul argumentării sale aşa de puternice, aşa de luminoase, încât fericit mă ridicam şi preamăriam, în inima mea, pe cel ce mă făcea să .mi se umple sufletul de fericire, iar prin cele ce scria să mi so înalțe încă mai mare mândria mea do Român, văzând că dintre noi se ridica aşa oameni şi că trecutul nostru este aşa de extraordinar do luminos.

Sa nu se creadă că exagerez, ori că sunt prada unui entuziasm care nu ar avea ce căuta aici. Sunt om întreg, şi pricep şi eu lucrurile şi modul de a le vedea şi interpreta. Am destulă cultură nădăjduesc, ca să nu fiu nici naiv nici superlicial. Declar însă că *Dacia preistorică* e una din cele mai mari opere, dacă nu cea mai importanta, pe care a scris-o o pană ținută do mâna unui Român.

Dar înainte de a intra în analiza detaliata a acestei scrieri, ială în câteva cuvinte planul ei general.

Densuşianu începe delà omul preistoric, considerai în perioada neolitică, şi ajunge treptat la reconstituirea celui mai mare imperiu ce a cunoscut lumea, *Imperiul pelasgîc.*

Arată rolul extraordinar pe care 1-a avut în civilizațiunea omenirii acest imperiu şi ce se clatoreşto împăraților zeilicați, Uran şi Saturn cu deosebire şi reginelor zeificate Gaea şi Rhea.

Dovedeşte,—căci nu pot spune altfel — că toată, dar absolut toată mitologia zisă greacă, cu caro se făleşte poporul elin, s'a născut în munții Daciei, între Buzău şi Porțile de (ier. — Templul cel mai mare al lumii, prin importanța lui extraordinară, a fost pe Bucegi, la Omul.

Dovedeşte că o ramură principală a acestor Pelasgi vorbiâ o limbă, pe care o numeşte proto-latină, şi care a dat naştere latinei şj limbilor neo-latine ! Arată cum acest imperiu, pe care-1 cred mai mult cu bază religioasa, alcătuit cu deosebire din păstori, şi în urmă din ciclopi şi metalurgi, s'a scoborît şi a înființat Troia, Micena şi Roma.

Caută a reconstitui obiceiurile, credința şi limba acestor popoare şi reuşeşte a explica nenumărate fapte istorice cari până acum nu-şi aveau rostul lor limpezit.

J)acă noi Românii am rezistat puhoiului invaziunilor, dacă existam din Rusia, dincolo mult de Nistru, şi până în Istria, Şvițera Şi până în Mica Valahie din Boemia, iar la nord până în sudul Poloniei, şi la sud până la Atena şi în insulele Arhipelagului, nu e numai fiindcă coloniştii romani au fost aduşi pe alocurea

ŞI CU dfin.QfiKinu HO TVo ion]^ v^rtî A«^rtfio onan vJ K Y-V.„A~ -i_ i

principalele lor triburi, de unde *Rimii* ce au înfiinţat Roma, *A-românii* de astăzi, existau deja şi de aici au pătruns departe până în fundul Asiei, în nordul Africei, şi până în Spania şi Dania, căci în toate aceste regiuni se constata ca erau ramuri ale acoluiaş popor, cari locuiau cu deosebire şi îşi aveau inima în Transilvania şi Oltenia.

Atâta abundenţă de dovezi, scoase de unde nu crezi, adunate cu linişte şi pricepere te uimesc. Acum înţelegem de ce Densuşianu se retrăsese din lumea actuală : el trăia sub povara unei mărețe lumi, cu totul însă necunoscută nouă.

Să ne închinăm memoriei lui !

înaintea morţii sale, N. Densuşianu văzu tipărite 1120 pagine. De atunci după şpalturile tipografiei şi după notele ce am găsit, am mai publicat uHimelo 2 coaie. Lucrarea complecta are Î 1.52 pagine. Cu toată dorinţa mea nu a mai fost chip însă a mai desface din notele răslețe, nici introducerea, nici partea iinală, un fel de vedere generală asupra celor apuse. Ce ani mai putut desluşi vor fi cuprinse Insă în o notă specială ce voi publica în curând.

Acest monument al muncii şi al gloriei trecute, datorit lui Densuşianu, nu ar fi putut să ne rămână, dacă nişte oameni cu suflet nu ar fi făcut larg sacrificiul bănesc necesar.

Tipografului C. Gobi, care a lucrat cu C. Rosetli, şi ginerelui său I. Rasidescu datorim aceasta. Ei au -făcut creditul de peste 20.000 lei. Ei au tipărit această lucrare şi au păstrat închişi banii delà 1900 până acum şi cine ştie cât încă.

La moartea lui Densuşianu ei si cu A. Henţiescu, executorul testamentului, ştiind că mă ocup puţin, în orele mele de odihna, cu cele preistorice, îmi încredinţară lucrarea aceasta spre a vedea ce se mai poate face.

Ceeace am făcut în această, privinţa este fructul muncii mele aduse prinos memorie unui om care a reuşit să mai înalţe neamul.

Am făcut-o cu fericire şi cu inima plină de mulţumire,

Să trecem acum în o scurtă revistă această lucrare.

Autorul începe lucrarea sa cu *Era quaternanl — Periodul Paleolitic.* Primul său capitol e relativ la : *Primii locuitori ai Daciei.* El începe în modul următor :

«Dacia ne prezentă întru toate o extrema antichitate.

«Studiind timpurile preistorice ale terilor delà Carpaţi şi Dunărea de jos, o lume veche dispărută, *leagănul civilizaţiunii ante-clcne,* se înfăţişează înaintea ochilor noştri.

«înapoia populaţiunilor cunoscute în antichitatea greco-rornană sub numele de *Geţi şi Daci* se întinde o lunga serie de mai multe mii de ani, o istorie îmmormântată a unor mari evenimente, a căror importanţă a

puternice şi glorioase care, cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel clintâiu Imperiu vast al lumii, întemeiase prima unitate de cultura în Europa şi pusese totodată bazele progresului moral si material în Asia de apus şi în Africa de nord».

Iar mai departe îşi completează idea prin cele ce urmează: «Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă ecografica, ce a fost destinată, prin poziţiunea sa particulară, prin abun-danţa populaţiunii şi prin diversitatea avuţiilor sale, a-şi extinde în epoca preistorică influenţa sa etnică si culturală, de o parte spre sud în peninsula Balcanică şi până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus pe calea cea mare şi lungă do comunicaţie a Dunărei.

«Acţiunea civilizatoare ce a exercitat-o populaţiunea preistorică antedacă delà Carpaţi şi Dunărea do jos, asupra lumii ante-elcne, a fost mult mai mare decum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente şi a tradiţiunilor istorice şi poporale, ce Ic avem din această epocă extrem de depărtată.

«in *această privinţă noi ne aflăm numai în aurora ştiinţei preistorice».*

Face în urmă clasificaţiunea epocelor preistorice şi descrie primele instrumente de piatră cioplită. Pace cunoscută tradiţiunea poporului român că pământul la început a fost plan întocmai cu ceeace se aflâ în Theogonia lui Hesiod. Arată că locuitorii acestor regiuni au cunoscut leul de vizuini (Felis spelae), pe care-1 numeşte nu numai Leu dar şi *Samca cu Savncoaia,* după numele indic de *Simlia.QQ* ocupă de *Bos urns —Bos primi-cjeniiis,* Bourul, din care ultimul, după cum mi-aduc aminte., a fost ucis după 1700 în Transilvania.

Arată că acesta e pe monedele moldoveneşti, iar nu Bizonul cu coamă, care însă am dovezi, între altele după un corn aflat la Suceava, la un plăieş, că a existat şi el la noi.

Arată că ei au cunoscut *Cerous megacerus,* numit în colinde *Cerbul sur,* găsit înţelenit în picioare în malurile Tisei si în ghiolurile mlăştinoase ale Irlandei unde se afla cu zeci de mii do ani înainte.

Ei bine, poporul nostru spune :

.... Ploaia că dedea,
Pământul se muia, Cerb
se 'nămolia, Şi-atunci mi-1
vâna,.,..»

Dar nu-i numai aceasta amintirea ce se păstrează în poporul nostru : Aşa avem ceeace e de necrezut :

O venit o mu mare
Delà pădurea mare,

Cu manile *păroasă*
ŞL cu picioarele *păroasă,*
Cu *ochii înholbaţi,*
Cu dinţii mari *collati*
Cu obrazu mare,
Cu căutătura *înfiorătoare...*

Cine nu recunoaşte aproape Gorilul, şi Densuşianu o leagă de amintirea rassei umane primitive, a populaţiunii locale prime, absolut primitive, cunoscuta în autorii vechi Hesiod, Pliniu, etc., ca *satiri* ai *Europei, Asiei* şi *Africei.*

Descrie craniurile aflate la Neanderthal şi Cro-Magnon si fineşte în modul următor:

«Periodul uman în Dacia, întocmai ca şi în celelalte părţi ale Europei, se întinde înapoi cu mai multe zeci de mii de ani, cel puţin până în prima jumătate a epocei quaternare.

«Ori cu alte cuvinte înainte de Albii şi Agavii, de cari ne face amintire lliada lui Horner, înainte de Titanii, de cari ne vorbeşte Hesiod, au trăit în ţerile Europei şi în particular în Dacia, două rasse de oameni, cu tipuri şi moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al desvoltării fizice şi intelectuale, aceasta este rassa de Neanderthal, un gen de oameni fără societate, fără moravuri şi fără legi, şi a cărui origine noi nu o cunoaştem ; şi altă rassă umană invazionară, cu totul distinctă, de cea precedentă, având o constituţiune organică superioară şi ajunsă pe un grad însemnat de semi civilizaţiune, o populaţ'mnc faunică, ale cărei migraţiuni şi începuturi ele cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

«Ambele aceste rasse umane quaternare au fost apoi copleşite, învinse şi distruse, şi poate în mică parte asimilate, de noii invazori ai epocei neolitice.

«Istoria lor morală şi putem zice naturală se încheie cu era quaternară».

Urmând mersul faptelor în scurgerea timpurilor, el ajunge la epoca neolitică şi o caracteriza prin:

«Această nouă imigraţiune etnică în Europa constitue aşa numita *invastune neolitică,* cea mai expansivă din câte Io cunoaşte istoria».

Se ocupă pe larg cu *iiidustria neolitică în Dacia,* cu tot ce arheologia ne pune la dispoziţie şi cu tot ce textele vechi păstrează ca amintire şi ne spune:

^ *Aici la Dunărea de jos şi în special în ţerile Daciei — faptul este cer t— s a format şi îndiegat centrul cel mare şi puternic al populaţiunii neolitice în Europa;* centrul unei rasse nouă de oameni, de o statură înaltă Şi viguroasa, cu o veche organizaţiune patriarhală, cu idei- severe religioase şi cu o pasiune adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă vie

«Aceşti noi cuceritori ai lumii vechi aduseră şi răspândiră, în Europa nouăle elemente de civilizațiune, fundară aici cele dintâi state organizate pi dederă o nouă direcțiune pentru destinele omenirii.

«In curs apoi de mai multe sute de ani, această rassa activă ci laborioasă, dotată cu o putere miraculoasă de creştere şi expansiune, îşi continuă delà Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile şi de pe câmpiile Carpatilor, necontenite roiuri nouă de triburi pastorale trecură peste râul cel mare al lumii vechi, şi se revărsară în grupe compacte şi organizate peste întreaga peninsulă Balcanică.

«Acesta este curentul cel mare meridional, sau *Cctrpalo-Myccnic,* curent care venind din Asia centrală îşi formă la Carpați prima sa patrie europeană şi puse cele dintâi baze morale ale nouăi civilizațiuni, care se dcsvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia şi po țărmurile Asiei mici».

Se ocupă pe larg şi cu o rară competența de *ceramicii preistorica a Daciei* şi arată că:

«Olăria acestei epoce în Dacia începe a avea caracterele luxului. Ea depăşise limitele cele strimte ale unei simple meserii, şi ne relevează începuturile unei arte pline de avânt, o artă însă, care fără do a putea ajunge la apogeul său, o vedem deodată încetată, ca şi când o mare perturbațiune -economică şi socială s'ar fi deslănțuit pe pământul Daciei si ar ii pus deodată capăt desvoltării mai departe a acestei fabricațiuni artistice înfloritoare în nordul Dunărei de jos».

Arată importanța ornamentelor ce se alia pe ele, caracteristice pelasgice şi cu deosebire semnul misterios al *Svasticei,* care nu e altceva decât crucea cu ramurile frânte în unghiu drept pe care a pus-o acum la modă Alteța Sa Regală Principesa Măria.

Alături cu Virchow, Krőnjavi, Schliomann, etc., arată nu numai identitatea dar prioritatea acestor ornamente la noi față cu Troia, Micena, etc.

Densuşianu lămureşte în studiul său această chestiune pe deplin.

In raportul său delà 1911, cl-1 Dr. Hubert Schmidt în urma săpăturilor făcute la Cucuteni, în anul morții lui Densuşianu chiar, spune şi el lămurit:

«Aceste săpături în ținutul Dunărei de jos ne oferă noua legătură între Europa centrală şi cercul cultural egeic (Creta)».

Tot în acel an, pot adaogă încă, că cercelărilo făcute de Soc. Arheologică delà Atena sub eforul Sotiriadis, în Focida, constată după obiecte găsite la Hagia Marina că:

«… Celle de la Grèce du nord qui rapelle plutôt la civilisation de la penninsule balcanique» (1).

Dar aceasta prioritate şi superioritate în acelaş timp a culturei poporului care a locuit în regiunea aflătoare în jurul cârpaţilor este susţinută astăzi do mulţi alţi oameni de valoare ca Trudy, Ed. Meyer, P. Kretschmer, şi alţii.

întâmplarea i'ace că acum de curând a apărut o lucrare de mare valoare prin importantele indicaţiuni bibliografice, cu deosebire, datorită tot unui român :

Contribuţie la Dacia înainte de Romani (1) de d-1 loan *G. Andrieşescu.*

D-sa ai adunat ca o harnică albină, tot ce priveşte scrierelo relative la această chestiune până în prezent — deci posterioare morţei lui Densuşianu—şi ajunge la aceleaşi concluziunicu toate că nu cunoştea, de loc, lucrarea de faţă. Astfel găsim : *«Pelasgii fii, Thracii (iu în realitate multe drepturi să* SG *privească ca tiducăturii civilisaţiei cpocei de pealră în Tesalia, Beotia şi PJwcis»* şi după *Tsountas : u Tradiţia intemeierei Athénéi de a acropoliloi' Argolidei de Cyclopii Thraciei, dacă nu sunt adevărate întru totul, simt zice Tsountas, de sigur, răsunetul unei realităţi.* (2.)

Astfel că în ce priveşte cultura eoliticâ Carpato-balcanice : *«.Thracii vin în rândul întâi în considerarea etnologică a acestei culturi.»* (3.)

In capitolul următor autorul se ocupă de *Monumentele preistorice ale Daciei,* si în special de *Tumulele eroice pelasge.*

Stabileşte legătura între *Gorgan* şi *Garganus* găsit în Vi rgiliu si între Gruie, Gruniu şi cuvântul vechiu latin *Grumus* săi: cu *Grijnium* din Strabo, şi arată importanţa acestor movile, morminte vechi, căci: *«Aici* era locul sfânt de hnmormântare al eroi' lor pelasgi ante-homerici».

In fine se ocupă pe larg cu: *Tumulul sau mormântul lui Achik din insula Albă (Leuce).*

In această insulă, care nu e alta decât Insula Şerpilor, aflând acum 20 ani trecuţi că stă acolo mormântul lui Achile, m'am dus şi eu pentru a mai aduna ceva din cioburile vechi ce se mai găsesc încă. Ruşii făcuseră săpături deja, dar nu ştiinţiiceşte.

Densuşianu dă figura templului după Tabula Peutingeriană s te minunezi de toate izvoarele ce cunoaşte.

Cu această ocaziune descrie pe larg acest *Templu,* zis şi a *Hyperboreilor* din această insulă. Stabileşte patria lui *Apollo* ş a zeiţei *Latona,* iar din legendele Apolinice desvălue mai mul pe *Hyperborci,* cari nu erau altceva decât Pelasgii din aceste teri

Pe aceşti Hyperborei, în genere păstori, îi descrie astfel:

(1) Ou 8 planşe originale şi o hartă. Iaşi, 124 pag. 1912.

«Ei sunt blânzi şi ospilali, religioşi, superstiţioşi, iubitori de profeţii (oracule) şi de descântece. La ceremoniile religioase în onoarea zeilor, ei cântă din fluere, din cimpoi şi din cobze. *Melodiile lor sunt dulci si armonioase*».

Dovedeşte ca:

«Apollo din Delos, din Delphi, din Atena şi din ţinuturile Troici, nu este nici zeu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme şi cu rituri naţionale pelasge-, în fine cu o patrie pelasgă. Apollo este cu deosebire venerat în ţinuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, in Creta şi în ţinuturile Troiei».

«El este zeul apărator al turmelor şi al păstorilor vio|.u;».

Şi iată de ce:

«Pe vechile monumente de sculptură şi pictură ale Greciei, Apolló col *arhaic* ne apare cu bucle şi cu pletele cole frumoase pelasgc, întocmai precum poarta şi astăzi păstorii şi ţăranii români de lângă muntele Retezatului. Din această cauză, cl are la Ilomcr şi epitetul de a-/.epaex.6|iTjj ţintonsus)».

Dovedeşte că insula Leuce era închinată zeului Apollo, iar când cultul acestuia suferise o mare înfrângere, ea fu consacrata umbrei lui Achile.

Avuţiile ce se vărsau la altarele acestui templu, erau de neînchipuit. Iată de ce:

«Din o insulă a Mării Negre, numită Apolonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luară una din cele mai venerate imagini a zeului Apollo, o statue colosală înaltă de 80 de coţi, şi o aşezară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Cheltuelile acestei antice şi magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenţi sau 2.4GO.OOO lei, adică mai mult decât adunase Grecii (300 talenţi) pentru reconstituirea templului din Delphi, incendiat în a. 548».

Şi după ce fixează exact aceasta insula şi o descrie, se rezuma în modul următor :

«Insula Leuce delà Gurile Dunărei avuse aşa dar două cpoce de cult şi renume. Cea dintâi a fost înainte de căderea Troiei, când această insulă a fost leagănul roligiunii primitive a lui Apollo, din caro epocă derivă şi numele său de Leuce sau Albă. Iar a doua epocă începe după răsboiul troian, când insula Leuce a fost consacrată umbrei eroului Achile, păstrând însă şi mai departe vechea organizaţiune a cultului lui Apollo, anume instituţiunea oracolului, privilegiu excluziv al preoţilor apolinici, precum şi dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi şi sacrificii şi peste tot tradiţiunea unei insule sfinte şi salutare».

şi *„Biserica cea mare cu O altare"*. Rămâi mai mult decât uimit față cu detaliile ce se păstrează în neamul nostru pentru fapte aşa de vechi în istorie, pe care o pun:

„Intr'al Mării negre prund,
La dalbele mănăstiri"

descriind-o cu 9 altare şi cu jețuri scrise pe cari şeade bunul Dumnezeu (Apollo), cu bătrânul (Saturnug senex), cu maica sfânta (Latona) şi cu Sfânta Măria cea mare (Gaea, Rhea), cu Sfânta Măria mică (lâna, Diana, Luna) si cu Siva Vasilcuța (Consiva sau Ops-Consiva, divinitatea semănăturilor).

Deci tot sfatul ceresc al mitologiei, alterat cu numele eroilor cristianismului, păstrat de acest chinuit popor tot aşa de bine ca si în tradițiunile culese şi aflate în texte de acum mai bine de 2000 ani !

Este ceva care, depăşeşte orice închipuire, şi sunt pagine multe cu aceste legende. Este şi o *legendă română despre originea divină a Mănăstirii Albe*.

Când vedem marea importanța ce capătă legendele române, constatăm câtă dreptate avea Winckelmann, când încă delà 1764 (Histoire de l'art chesles anciens) spunea că:

...«De plus, au dels' de l'histoire positive, existe pour tous les pays une Instoire légendaire destinée, avec le temps â sortir, plus ou moins vite, delà pénombre pour entrer en pleine lumière, grâce aux efforts persévérants des linguistes et des myt-hographes. *Personne, aujourd'hui n'a plus le droit de considérer les légendes comme des fables.* Les légendes suit la forme primitive <le l'histoire, chez presque tous les peuples à la uaissauce des sociétés. *Le langage des légendes et obscur;* il n'est pas îndéchi-fraMe. *L'histoire légendaire d'un pai/s fait donc partie intégrante de l'histoire de ce pays.* C'est de l'histoire .en préparation-, si l'on vent, do l'histoire non encore dégagé de l'enveloppe mythique qui la dissimule. *Il n'y a là rien de véritablement préhistorique* ».

Această legendă arată cum *puternicul Soare* (Apollo) a vrut să se însoare şi n'a găsit «d'albă soție» decât pe sora sa (lâna Sânziana, Ileana Consinziana), caro nu este decât Helena (Troiana) care după o tradițiune greco-romană s'ar fi măritat în insula Leuce după Achile..

Consinziana i-ar fi pus soarelui condiție să-i facă: *pod peste mare*. . . . Za *Mănăstirea Albă.*

Cu această ocaziune arată el cum numele *Latonei* (Leto, Avjtco) se păstrează în ostrovul *Lelea,* iar Luna (Selina) în *Salina* din apropiere şi despre care aminteşte Hecateu.

«Inprejuriirea că numirea de *Pontos* s'a dat un numai Marii Negre, dai' si la o parte din *{armurii* de nord-ost ai Asiei-mici, pe unde sa făcea comunicarea peste maro între părțile de sus ale Eufratului şi între Sciția, confirmă pe deplin că originea acestui termin geografic de Pontos se reduce la numele ce s'a dat în vechimea preistorică *stațiunilor,* de unde se făcea îmbarcarea cu luntrile numite *ponto* (rom. pod).»

Dar ceeace e mai curios, sunt *tradițiunile române* despre templul lui Apollo din insula Delos.

Densuşianu, după ce scormoneşte adânc toate izvoarele, ne spune cu :

_ «Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiunilor pelasge meridionale, iar mai târziu a Grecilor.

«Intr'o epocă depărtată istorică, insula Delos a fost numită *Pelasfria,* adecâ pământul locuit de Pelasgi. Această insulă a mai fost numită şi *Schylias,* spre caracterizare că după origine acei Pelasgi erau o migrațiune din Nordul Dunărei de jos. Chiar şi numele de *Del-os,* care nu se poate explica din limba grecească, este de origine pelasg. El însemnează *deal* sau *colină* (fără, pădure)».

Voiu cita una dintre legendele române ce a adunat :

. . . Una 'n deal (Dél) spre răsărit, Că
acolo-i loc sfințit, Una 'n jos către
apus, Că acolo-i loc ascuns. ...

aceasta a fost publicată mai întâiu de Dr. Mcltzl Hugó şi Brassai Samuel în 1886, şi prin ea se înțelege Templul delà *Delos* şi Italia sau Lațiu.

Paginele sunt cuprinse jumătate cu citațiunişi indicări de scrieri doveditoare, cari arată că :

«Acest ilustru templu al lui Apollo delà gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizațiunii Europei orientale. El a fost templul mamă al celebrelor locuri de adorațiune a lui Apollo ca zeu al soarelui din Delos şi din Delphi. Influența sa culturală s'a extins peste toată Grecia continentală şi insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în A-i'rica, peste Egipet, iar la nord şi la apus peste Scytia, Dacia şi ținuturile Germaniei numite în antichitatea preistorică Celtica».

Tot de aci dovedeşte că au fost profeții şi poeții *Olen* şi *Aba ris,* propagatori ai religiunii apolinice şi cari au introdus în Grecia : «cele dintâi începuturi alo poeziei literare, sentințele oraculelor şi forma hexametrică a versurilor".

Astfel că templul lui Apolo Hyperboreul sau mănăstirea albă delà şurile Dunărei a avut destine mari în lume...... căci :

Ca dovadă dospre cultul Soarelui — Apollo — voiu mai adăuga ceeace nu cunoscuse Densuşianu, că o admirabilă piatră s'a găsit în Dobrogea, cu ocaziunea Expoziţiunii din 1906, şi care se află acum în palatul artelor. Ea ar trebui adăugată la această lucrare.

Autorul ajunge în fine a se ocupa şi cu *Movilele comemora-live ale lui Osiris si cu erpediţiunea lui Osiris la Istrit.*

«Intr'o epocă preistorică foarte depărtată, — zice d-sa — cel puţin cu 3.000 de ani înainte de era creştină, un important eveniment s'a petrecut în ţerile Dacici, eveniment care a avut o mare influenţa asupra civilizaţiunii crescânde a Europei, şi care a sdruncinat totodată din fundamente primul imperiu lumesc al rassei pelasge.

«Această mare transformaţiune politică şi culturală în istoria Europei a produs-o expediţiunea lui *Osiris* în părţile Istrului, şi luptele sale cu *Typhon* în Oltenia de astăzi, iar drept consecinţă a acestui răsboiu a fost întemeiarea supremaţiei egiptene peste Europa.

«*Osiris*, regele Egiptenilor, adorat după moartea sa ca divinitate şi identificat cu Soarele din religiunea pelasgo-greacă, a fost unul din cei mai mari eroi ai antichităţii preistorice, şi a cărui memorie se mai păstrează până astăzi în ţerile noastre».

Faptul, se petrece astfel : Marele Imperiu pelasgic, în culmea sa sub Saturn, se desface la moartea acestuia în două: partea de sus, cu noi, are pe Tiphon ca împărat, partea de jos pe Osiris ca împărat, frate de pe tata cu Tiphon, cu sediul in vechiul Egipet. De aici rivalităţi, dorinţa de preponderenţa mutuală şi răsboiul.

Reproduce, după *Diodor Şicul*, identificarea lui Osiris după inscripţiuneade pe columna înălţată la *Nysa* în Arabia, unde fusese îmmormântat:

«Tatăl meu — se zice acolo — a fost *Saturn,* cel mai tânăr dintre toţi i zeii. Iar eu sunt *Osiris,* regele acela care-a condus ostile prin toate ţerile, până în ţinuturile cele nelocuite ale Indienilor şi până în ţinuturile cari se închină spre nord, până la *izvoarele râului Islru,* şi *înapoi* în celelalte părţi până la *Ocean...* Nici nu există loc pe pământ pe unde să nu| ii umblat eu, şi prin bunătatea mea am distribuit tuturor oamenilor! crurile aflate de mine» (1).

Acum se va înţelege uşor importanţa obiectelor denotând cultul isiac la noi şi pe cari le-am comunicat în una din sedinţeh din anul 1912 ale Academiei.

(1) In: *La Grande Encyclopédie,* găsim că Osiris «A rógmí sur la torre ou ii a laisst| un tel souvenir de ses hircnfaits qu'il est devenu le type nu" m c du bien sons le non *d'Ounofra.»*

Sau numele de *Onufrie* e unul din cele mai răspândite la ţara afari de cate-vi specifice române.

de oarece în Alchimie *Osiris* =j

După. ce dă, seamă do tot ce află în izvoarele străine şi in legendele române, el trage concluzia că :

«Aceleaşi elemente istorice ni le prezentă tradițiunile române. Eroul învingător este *Oslrea* sau Osiria (în forma grecească Ostris), ori lovan Iorgovan (Hercule lovio) comandantul militar «îl lui Osiris peste Egipet îu timpul expedițiunii sale».

Acest răsboiu fu fatal Pelasgilorde aici, numiți pe atunci si Arinii.

«Insă deodată cu răsboiul cel mare dintre Osiris şi Typhon încetează şi rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura helenică».

Arată cum prima luptă cu Typhon fu lângă muntele *Ca-siii-*, astăzi *Coşiii*, şi locul unde închise pe Joe adversarul său în peştera *Coryciu*, astăzi *Curecea* clin Mehedinții, căci la început triumfase Typhon.

El ne spune următoarele ce trebuesc cunoscute :

«Intr'o antichitate preistorica foarte îndepărtată, epocă care coincide cvi începutul desmembrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuți din două mame diferite, după patrie, după naționalitate şi educațiune, unul domnind la sud, cu reşedința în Egipet, şi altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea lumii vechi. Imperiul lui Typhon eră de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, delà apus până la răsărit şi acest legendar monarh al preistoriei voia să domnească nu numai peste oameni dar şi peste cer. El aspira la onori divine, întocmai după cum le avuse şi Uran moşul şi Saturn tatăl său. Răsboiul este lung şi de o extrema violență. Expedițiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia şi până în părțile celo extreme ale Indiei, apoi întoarcerea lui peste platoul iranic şi trecerea lui peste Helespont în Tracia, avù de consecință stabilirea unei puternice coalițiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indieni şi alți barbari asiatici pentru înfrângerea dominațiunii Pelasgilor delà Nord, a Arii milor, şi cucerirea munților Riphaei. Acțiunea cea mare de răsboiu a lu- Osiris are în vedere *Istrul*, iar teatrul luptelor principale este pe teritorul vechei Dacie în apropierea Porților-de-fier. Cumpăna victoriei alternează. In primul răsboiu Typhon este învingător, el prinde pe Joe sau pe Osiris şi-1 închide în peştera delà Coryciu (Curecea). In al doilea răsboiu, Typhon se razimă şi se apără cu o extremă energie pe pozițiunile cele tari de lângă culmile Cernci (Hem). In fine. el este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor si Indienilor, şi silit a se retrage spre Italia, ultima țară unde-şi caută refugiul triburile pelasge, de lângă Marea Neagră şi Marea Egeă, când destinele sorții încep a-5 persecuta».

Movilele lui *Oslrea* sunt numeroasa şi «perpetuă memoria ex-

Se ocupă pe larg şi amănunţit de brazda lui Novac = Ostrea — Novatus la Suetoniu Augustus.

Arata că sub Osiris «se prezentă pentru prima oară tn istoria omenirii *chestiunea cea mare agrară a lumii vechi*», şi care : «deschise lupta în contra situaţiunii teritoriale a triburilor pastorale pelasge»,

Brazda lui Novac indică, de fapt ţărmurirea drepturilor lor faţa cu pământurile lăsate agriculturii.

«Şi rezumând — zice D-sa — noi constatăm aici, că această, brazdă, căreia toate tradiţiunile vechi şi nouă îi atribue un caracter agricol, constitue, atât dupá vechimea cât şi dupa importanţa sa particulară, *unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei*».

Ca mici adăogiri la cele spuse do Densuşianu voi aminti cele conţinute în o comunicaţie a mea făcuta Academiei în şedinţa de la 13 Aprilie 1912 :

Despre căte-va chipuri reprezentând divinităţi egipţiene aflate în România.

In acea comunicare am arătat că idoli egipteni în bronz, reprezentând pe Osiris, s'au găsit mai mulţi dintre care unul chear la Cucuteni.

Dar ceia ce arata mai mult câtă dreptate avea Densuşianu (vezipg. 157) e că o corabioară la fel, dar în pământ, a fost găsită şi la noi.

Dau figurile principalelelor obiecte aflate.

Fig. I. 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10.

Studiază în urmă *monumentele megalitice ale Daciei* in comparaţie cu cele de până în apusul Europei şi termină spunând

«In fine semnele şi figurile gravate pe diferite monumente megalitic ale apusului şi cari consista din spirale, din linii serpentine, linii arcua sau semisferice, roate ale soarelui şi puncte diseminate, ce imitează cer cu stelele, ne prezentă o afinitate remarcabilă cu sistemul de orname taţiune şi cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

«Aceste caractere mistice de pe monumentele funerare megalitice a apusului ne înfăţişează, urmele aspiraţiunilor religioase pelasge, cultul c rului, al soarelui şi al stelelor, şi peste tot o credinţă firmă în o viea' dincolo de mormânt, în regiunile luminii sau ale lumii superioare.

«Mai observăm totodată aici, ca formele cele colosale ale acestor mo numente ne spun că ele aparţin unui popor eroic şi cu o ambiţiune normă de a transmite posterităţii memoria şi gloria celui decedat».

Cu această ocaziune se ocupă pe larg cu *Termini liberi Po tris — Calea cea admirabilă a Jlyperboreilor,* din care nu există o parte însemnată, *Cheile Bacului,* in Basarabia:

Bacului viteazului,
Ce-a pus *straja drumului..,.*

«Calea cea miraculoasa a Hyperboreilor, de care ne vorbeşte Pindar, şi pe lângă care erau înşirate o mulţime nenumărată de stâlpi itinerar!, ni se prezentă atât pe baza situaţiunii geografice a Hyperboreilor, cât şi după caracterul şi destinaţiunea acestor monumente ca una şi aceeaşi construc-tiunc megalitică, cu linia cea lungă de pietroaie împlântate în pământ do care face amintire Cantemir şi Quint Curtiu».

Bine înţeles că arată si *simulacrele megalitice ala divinuuţtlor pelasf/e,* ocupându-ne şi de *Vârful Ceahlăului*- spunâridu-no în a-ceastă privinţă:

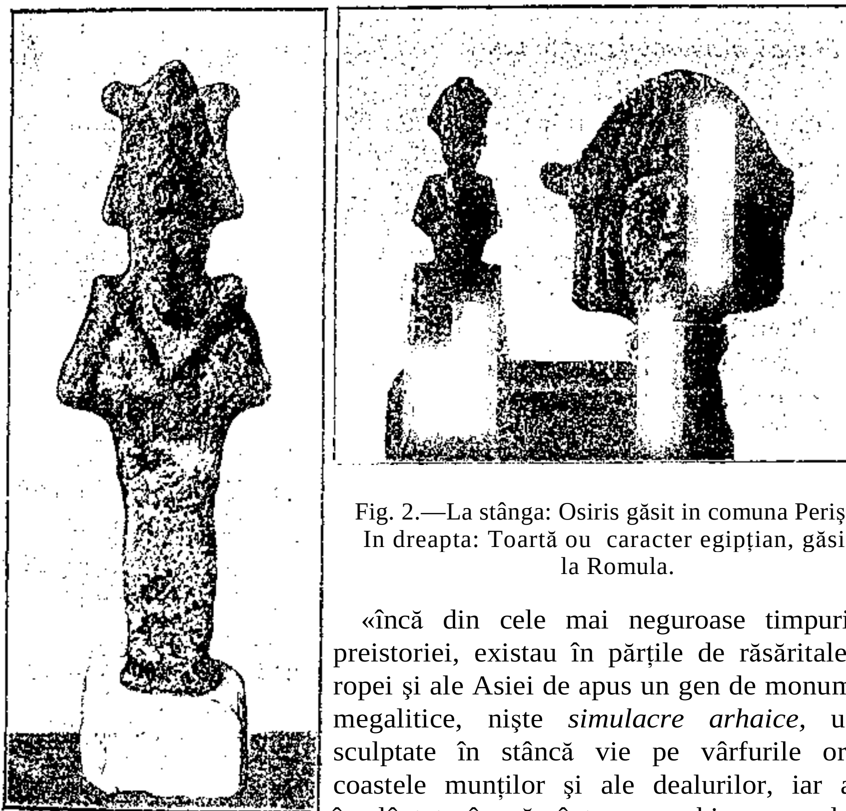

Fig. 2.—La stânga: Osiris găsit in comuna Perişori. In dreapta: Toartă ou caracter egipţian, găsi la la Romula.

Fig. î.-Osiris găsit la Constanţa,

«încă din cele mai neguroase timpuri ale preistoriei, existau în părţile de răsăritale Europei şi ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, nişte *simulacre arhaice,* u-nele sculptate în stâncă vie pe vârfurile ori pe coastele munţilor şi ale dealurilor, iar altele împlântate în pământ ca menhiro,sau columne brute, pe lângă temple şi alte locuri sfinte, monumente cari după credinţa religioasă a poporului din acele timpuri repré-sentait *anumite dmnităti.*

«Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, încât se pierduse memoria origirii şi a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei greceşti, iar de altă parte timpul ştersese de pe a-ceste pietri aproape toate formele măiestriei omeneşti, cum erau de exem-plu statuele Niobei şi Ariadnei, şi tot ce se mai păstrase în tradiţiunile oamenilor era numai o reminiscenţă confuză, o simplă legendă mitică».

ci ei ca Kerus (Cerul), Cerus manus(Caraiman), duonus Ccrus (cerul domnul).

«Monumentele megalitice alo Daciei, cari ne înfăţişează în forme atât de

Fig, 3. — Idol fenecian (?) găsit in comuna Perişori.

Fig. 4. — Idol egipţian găsit la Cucutcni.

primitive imaginile divinităţilor ante-homerice, fac parte din istoria pozitiva a acestor teri.

«Caracterul acestor imagini este sacral delà origine şi până la dispariţiunea acestui cult ante-elenic.

«Cerul pe care Grecii într'o epocă preistorică, altcum destul de târzie, îl personifică sub numele de Uranos şi Pământul sau Gaea (IV), Tata,) formează începuturile cele mai arhaice ale religiunii europene». Grecii au primit acestea toate delà .Pelasgi.

Acest *Caeln-s*.... La cer se ruga...

apare ca, părintele lui *Dohius*, unul din civilizatorii lumii vechi, identic cu munteanul — Uranus al grecilor. De aceea Densusianu termină spunând că:

(.(Prima apoteoză in Europa a fost u lui Urau. Poporul grecesc, încă delà începutul religiunii sale, a identificat divinitatea cerului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea şi prin binefacerile sale prodigioase, numita de ei *Uranos* adecă *Munteanul»*.

Se ocupă în fine de *Gaea*, Tellus sau *Terra*, care se numeşte şi Mă, Mater şi *Paretis*, după diferitele dialecte ale triburilor pastorale şi agricole.

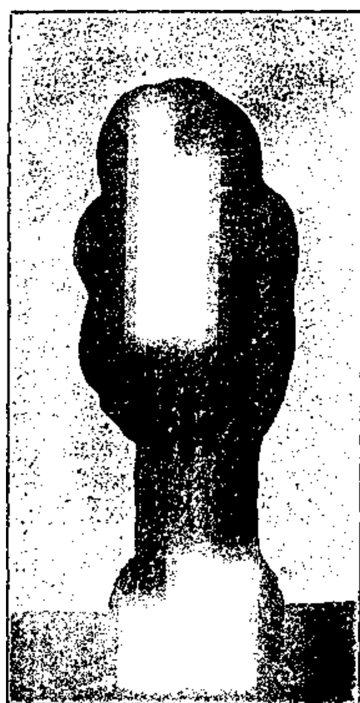

Fig. 5. — Idol găsit la Cucuteni îa o oalX

Fig. 6. — Idol egipțian gâsit la Vidin în 1877.

In ce priveşte pe *Saturn, Dens Manus, Tartaros*, identic cu latinul arhaic *Tatăl*, pe care Geții îl numiau şi *Zamolxis*, Densusianu stabileşte că:

«Zamolxiss=SaturnuH senex = Zeul-moş, căci :

«ZaA în limba Dacilor, după sens şi formă ni se prezentă astfel ca identici cu terminul «seu» în limba română, iar *pot* este *cuvântul noxtru*«moş»

mai există la triburile pelasge din Italia şi o formă poporală (anterotnană) de „moş" cu înțelesul de memoria veterani».

Jar :

«Din punctul de vedere al etimologiei şi al sensului cuvântul *Zal-mox-is* în limba Dacilor nu însemna altceva decât *Zeul-moq.* Finalul t£ reprezenta, aici ca şi în alte cazuri analoage numai un simplu sufix grecesc.

«De fapt limba Geților şi a Dacilor avea un caracter *proto-latin;* ea forma numai un ram sau un dialect particular rustic al limbii pelasge».

Fig. 7. — Idol egipțian găsit la Constanța.

Fig. 8.— Osiris găsit sub muntele Cozia.

Găseşte *simulacrul* lui *Zamolxis* lângă *Porțile-de-fier* numit Moş, caro pe vreme era încunjurat de nouă *Babe* din cari a mai rămas numai una.

«Etatea acestui monument, ne spune d-sa, odată atât de religios, delà Porțile-de-fier şi delà Cataractele Dunărei, se reduce după legendele de *f.,,-i* ,m,,, vr™.ii; .«ni târvin l.-i. *ti* m ni i rilf» anterioare Argonauților».

Pe Saturn îl identilică cu *Dokius Cădi f iii us* şi arată că în cultul arhaic e onorat cu *«Oinolos»* adecă *Omul,* căci după faptole ce invocă:

«Este un íapt pozitiv, ca sub această numire misterioasa de 'OfioXoc, şi care reprezenta o divinitate ante-homericâ, literatura veche grecească şi romana înțelegea pe *Saturn*».

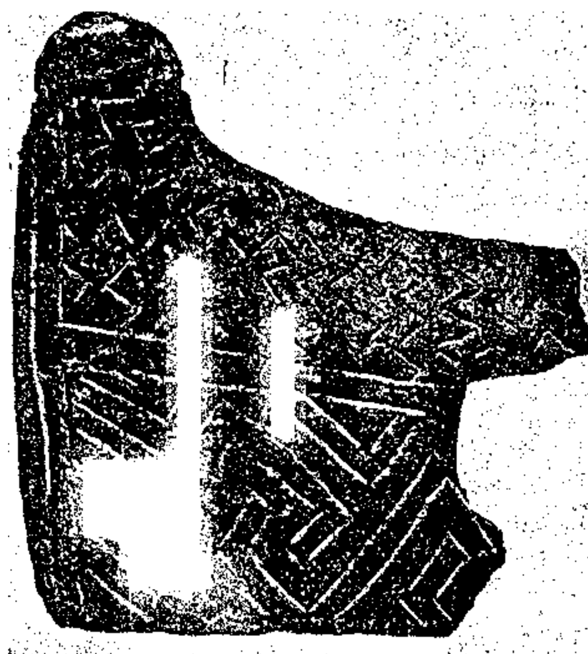

Fig.9. —Partea anterioară dinir'o corîibioară in teracotă, pentru cultul lui Izis, găsită in Comuna Bărzca (Oltenia).

Sub această denumire, Densusianu îl găseşte facut pe vârful zis al *« Omului»,* care după toate datele ce invoca:

«... a fost în antichitatea preistoricii *muntele cel sfânt* al triburilor pastorale pelasge, pentru cari şi şesurile cele întinse delà nordul Istrului erau tot atât de importante ca şi văile şi culmile Cârpacilor.

«Această maiestoasă figură a religiunü energice pelasgice domineuza, şi astăzi pe punctul cel mai însemnat al Carpaților, se distinge prin două particularități remarcabile, particularități ce ne pun în evidență că acest, simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cou mai

De aci, dovedeşte el, s'au resfrâns în lumea voche şi mai ales asupra Greciei credinţele religioase, cari au constituit tot panteonul Mitologiei eline.

«După cum civilizaţiunea şi moravurile cele dulci ale Pelasgilor au avut o influenţa enorma asupra poporului grecesc, tot astfel şi credinţele lor. Delà Carpati au emigrat spre sud, de odată, cu triburile pelasge, religiunea lui Uran şi a Gaei, a lui Saturn şi a Rheei, a Soarelui şi a Lunii) ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea zeilor şi cu formele cultului, aşa după. cum se desvoltase în centrul principal şi puternic delà Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboroilor celor sfinţi».

J'Mg. 10. — Acelaş obiect, văzut pe din liuntru.

In ce priveşte imporlanla pentru Dacia a acestui zeu, şi a mo numentului al cărui urme se mai află pe vârful Ikicegilor, Den suşianu spune :

«După Caelus sau Urau, Saturn a fost divinitatea cea mare adorat pe teritoriul Daciei până în timpul când armele romane iidroăuseră nu

«Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de desvoltare etnica şi politica a Pelasgilor orientali, şi când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.»

, Prin mărirea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot odată^ cal de fericite, cât de glorioase erau timpurile acelea, şi cât de vastă era puterea lumească a aceluia a cărui figură sa eternizat prin stânca de pe muntele Omul".

Iar în urma dovedeşte că :

„Jupiter Optimus Maximus *era seul național al Daciei. Aceasta o constata chiar monumentele epigrafice ale administrațiunii romane".*

Fața cu *Saturn, Rhea* reprezenta,, în o formă mai nouă, divinitatea pământului, *Rhea*—Regină fiind un simplu apelativ in vechea limbă pelasgă.

„ Cit deosebire pe teritoriul Daciei, Rhea sau Cybelc asimilată cu Gaca a fost o divinitate de prima ordine".

De aceea nicăieri, mai mult ca la noi, nu s'au găsit rosturi ale statuelor acestei zeițe, din cari unele de o mărime foarte maro şi admirabile, după cum am avut ocaziunea a spune în o cuvântare specială ținută la Academia Română în ziua de 10 Februarie 1911.

Şi lucrul se înțelege, căci ea era adorata sub numele de *Dacia, Terra Dacia* şi *Dacia Augusta,* de unde a rămas în popor ca *Dochia* sau *Dochiana.*

«După cum *Saturn* în legendele vechi'—spune Densuşianu — era mimit *Dokius Caeli filius,* tot astfel sora şi soția sa, Rhea, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de Jccxia. *Dacia, Terra Dacia* şi *Dacia Augusta.* Ea era una din cele mai importante divinități topice ale Europei orientale».

Iar mai departe:

«Cele dintâi zile ale lunii lui Marte (de l—;12) simt numite la poporul român *„eilele Babei Dochie"* ori *„zilele Babelor".* O probă evidentă că în vechea religiune a triburilor pelasge delà Istru, sărbătorile cele mai mari ale divinității pământului se celebrau în primele zile ale lunii lui Marte, iar nu delà începutul lunii lui Aprilie, tocmai după cum la Romani *Matranalele* sau Saturnalele femenine erau sărbătorite în calendele lui Marte».

In ce priveşte chipul Rheei precum şi găsirea acestuea la noi pot adaogă la cele arătate de Densuşianu, următoarele date noi care ar ii făcut de sigur bucuria lui dacă le cunoştea:

In colecțiunea *Măria Istrati-Capşa* se află, din fericire, o statuetă a acestei zeițe, dar care cu multa mâhnire constatăm că

Se poalo însă uşor vedeà, delà prima ochire, că această statue este aceeaş cu aceea aflata !a Pireu, în 1855.

Are la fol speteaza înalta a scaunului, acelaş vestmânt, şi forma totala şi până şi absolut aceeaş înălţime, de 0.33 cm. Ea diferă numai prin faptul că are şi la stânga un leu, ca şi în partea dreaptă a tronului. (Fig. 11, 12 şi 13).

O transiţie deci, între tronul cu un leu şi carul tri-umfal tras de doi lei, pe care a fost uneori reprezentată sezând.

Fig. 11.

Importanţa, pentru noi, consistă în aceea că această statue a fost găsită la Ilomula, deci tocmai în judeţul Romanaţi, şi a trebuit, cu siguranţă, să a-parţie templului strălucitor—după cum sunt convins — ce a existat în această localitate.

Pentru a o identifica mai bine, m'am adresat la autorul delà care şi V. Duruy îşi trase descrierea sa. E vorba de W.Frőhner, «conservateur-adjoint du dépar tement des antiques et de la sculpture moderne», în lucrarea sa: *Notice de la sculptare antique*, premier volume, Paris 1869.

In această lucrare găsim la capitolul XXVI:

540.—Divinités Étrangères.

Cybèle, adică Mater üci.

Iată descrierea ce face :

«Coiffée d'un *polos,* la mère dos dieux est assise sur un trône ù dossiei très-élève. Ses vêtements se composent d'un chiton talaire, retenu au-dessous du sein par une bandelette, et d'un manteau étendu sur les ge noux. Quatre longues boucles de cheveux encadrent sa figure et retom bent, deux de chaque côté, sur sa poitrine. Ses pieds sont chaussés d< souliers.

«Quant aux attributs de la déesse, ils sont malheureusement brisés, mais on voit que sa main gauche a dû reposer sur un tambourin. On lion est assis à sa droite.

«Ce motif a été imité tant de fois qu'il doit remonter à un original célèbre peut-être à la Cybèle de Phidias».

Ca detalii mai adaogă :

Fig. 12.

(Parties brisées : L'extrémité du nez et du pied droit; la main gauche, le bras droit de Cybèle. La patte droitte de devant du lion).

şi o caracteriza :

«Charmante sculpture en marbre pentélique. l'-poque il'A" lexandre le grand. Trouvée au Pirée, dans les ruines du Temple de Cybèle (Metroon), pendant la guerre de 1855. Donnée par M. le comte de Nieu-werkerke, Surintendant des Beaux-Arts, Hauteur 0,33 m.».

Tot din importanta descriere a lui Fröhner, se constată că la muzeul dola Louvre mai sunt încă două Cybèle, înalte una de 0,75 m., dintre cari cea de sub No. 541 «est assise sur un trône, dont les bras sont supportés par deux lions»... deci întocmai ca a noastră. Cine ştie dacă si aceasta din urmă, ca şi cea descrisă de Fröhner, nu avea aceleaşi atribute : a Coiffée de la couronne murale (mater turrita, terrigera. Elle tient de la main droite étendue un rameau do pin ou de cyprès, arbres qui lui étaient consacré, de la gauche un tambourin», (pag. 478).

Câte odată leul, mai mic, era culcat pe genunchilo sale, cum descrie una sub (No. 543).

Notez, de asemenea, că în un «bas-relief» delà muzeul *Marciana* din Veneția, Mater Dei e reprezentată în picioare, cu un teu alături, iar lângă ea se ailă Altis (1).

(1) Victor Duruy, 1. c., pag. 300.

Complectând această statuă, ea capătă o formă definită care no arată mai mult perfecta sa asemănare cu acea delà Pireu descrisă de Densuşianu.

Dacă statua noastră nu are capul păstrat, găsim totuş in aceeaş localitate, cu siguranță din acelaş templu, lucrat în cea mai frumoasă marmoră, mai mare puțin ca în natură, un cap coronat cu acelaş *polos* sau *modius* şi care a constituit, probabil, o admirabilă statue a aceleiaş zeițe.

Ca mărime ea a trebuit să fie impunătoare. Ca lucrare e de o artă desăvârşi ta (Fig. 14).

Această bucata aparține aceleiaşi colecțiuni.

Această splendida statue, căci nu e o cariatida, dacă aşa a fost, e cu totul locală ca factură, în ce pri-voşte ornamentația capului. Totuş o mai găsim la fel, in un exemplar din colec-țiunea de *Terres cuites Grecques funèbres*, făcută de *Prosper Biadort*, pl. XVI, din frumoasa sa lucrare din 1872.

Această cunună primă, comănăcel, «cârpă», cum se zice astăzi, se potriviâ foarte bine pentru O cariatidă. Tată de ce Credeam mai întâitl a avea a face cu o caria- j-.iv „ . tida, m ce priveşte marele cap delà Romula. Dar aceasta ar deferi aşa de mult, în căzu acesta, do cele grece clasice, cum se poate vedea, spre exemplu la admirabilele cariatide delà «Erechteion» delà Pireu, din lucrare lui Victor Duruy (1).

n-, io.
Fig. 11, 12 şi 13 reprezintă pe;Rhea, Cibe^, sau Dochîa, văzuta de față şi de laturi. — Găsită l R°'™la-Reşc$_a$, J[ud]- Romanaii.-Se află in colec liunea Măria Istruti-Canşa.

Acolo, se vede uşor că avem a face cu un obiect susținut p cap, ca motiv arhitectural, dar nu ca un ornament al capului

Pe urmă, o cariatidă nu putea fi aşa înaltă, şi urmele orna montelor superioare, ce se pot constata încă, dovedesc în deajun că avem a face cu capul unei mari şi admirabile statui.

Daca nu reprezenta pe Mater Dei, ea nu putea li decât Zeița protectoare a urbei Romula ! Viitorul sper, va lumina această chestiune.

Cred că tot delà această Zeița s'a inspirat artistul care a făcut frumoasa statue a Zeiței, care personica orașul Lutetia, descoperita la Paris şi care se află la Biblioteca Națională din Capitala Franței (3).

Reconstituită ea se prezintă sub forma alăturată (lîg. 15) caro ne arată perfecta ei asemănare ca cea delà Lutetia, care cu siguranță după forma coafurei e destinată ./eițoi protectoare a Cetățci vechi a Parisului.

Aici este cazul să adaog, că adeseori şi alte zeități, ca de pildă liera •sau Junô, poartă pe cap aceeaş coroană.

Aceasta se vede bino în figura B, din tabla 20, din lucrarea :

Tabele pentru exerciții arheologice, culese ie Gr. Tocilescu, Bucureşti 1897.

A

colo se reprezintă Fig.

14. — Rhea găsită la Romula.

Hera, la judecata lui Paris, după o pictură colorată în roşu si aflatâ pe un vas.

Ornamentul capului este semnificativ şi în totul se aseamănă cu acel al marei statui delà Romula.

Să nu uităm însă, că şi Hera era regina zeilor, că era sora şi soția lui Jupiter, copii deci ai lui Saturn şi Rheei. Prin urmare trebuia să aibă aceleaşi insemne ca şi mama sa.

Capul despre care vorbim a fost găsit tot la Romula, localitate de o extraordinară importanța pentru trecutul nostru. De sigur că aparținea templului ce exista, în acea parte, ridicat ca şi la Pireu în onoarea ei şi despre care am atras mai de mult atențiunea Academiei, pentru a se face exproprierea locului.

ţaai[y l'^O — 'Îl '

Un particular, iubitor al trecutului, a cumpărat în urmă acest important teren, şi-i dorim din inimă să facă săpături sistematice.

Probabil că se vor găsi acolo resturile acestei frumoase podoabe din vechime.

S'a mai aflat la noi, şi se găsesc încă Ia Muzeul Național din Bucureşti, şi faptul acesta merita osebilă atenţiune pentru noi, mai multe pietre ce reprezintă tot pe *Ci/behi,,* pe Mater Dei, pe Dacia Augusta.

Toate însă, din nenorocire, sunt foarte mult stricate şi nici una nu are capul. Cea mai bine conservata e înaltă de 0,25 m., lată de faţă de 0,12 m. şi groasă, la bază, de 0,10 m. Ea are puiul de leu în braţe, şi trebueşte notat că e găsită tot la Romula.

Alta, mai mică, găsită la Constanţa, e de o factură cu mult mai neîngrijită, şi este făcută tot cu un leu mic pe braţe.

Mai sunt două mai mici, tot cu leul pe braţe, şi alta, înaltă de 0,25 m., cu leul la dreapta, ca şi cea delà Paris.

In fine se mai află una, care are soclul destul de înalt, astfel că avea aproape l m. înălţime, şi Cybela purlà iarăş puiul de leu tot pe braţe.

Nici una dintre aceste din urmă nu are indicat locul unde au fost găsite în ţară.

Toato aceste rosturi importante stau strânse fără a fi expuse lămurit. Când oare nefericitul de Muzeu, naţional încă, care are acum un director tânăr, priceput şi plin de voinţă, şi un personal de seamă, va avea localul necesar şi mijloacele indispensabile pentru a putea să corespunda, cât de puţin, dacă nu necesităţii momentului, cel pulin de a nu jigni simţul nostru de demnitate naţională.

Dintre toate aceste statuete, una numai a fost descrisă de Tocilescu în lucrarea sa: *Monumente epiyrafice si sculpturale* din 1908. Iată ce aflăm la pag. 514-517:

Descripţiiinea.

«Pe un tron cu rezemătoare (care lipseşte) stă zeiţa, mamă a zeilor, cu piciorul drept scos înainte, având în poală un leu lungit cu capul spre stânga. E îmbrăcată cu chiton şi cu himation aşezat pe picioare; la stânga zeiţei se vede semidiscul, pe care probabil îl ţinea cu mâna».

Monumente de ale Kybèlei tronând.

«Acelaş chip de reprezentare, încă în proporţiuni ceva mai mari, ni-1 prezentă o Kybelă tronând, găsită Ia Constanţa şi aflătoare acum în colectiunea Muzeului».

Provenienţa.

«Nu so ştie unde a fost găsit; a făcut parte din colocţiun Generalului Mavros (No. 67 inv. gerier. cu indicaţiunea : «O \ stală pe tron)».

Natura.

«Marmura, lipseşte capul, care de sigur purtà un modius s o coroană murală; de asemenea braţul drept şi rezemătoarea ti nului : pentru rest, conservarea este bună».

Epoca. «Lucrare mijlocie; secolul al doilea d. Hr».

Dar muzeul nostru mai poseda o piesă, de o extrema imp< tanţă pentru noi. E o Cybelă călare pe un leu şi însoţită de Att legendarul ei prieten. Această piesă e făcută în alamă, e bi conservată, şi e de o mare vechime, după toate caracterele artistice (1).

E demn de observat ca a fost găsită la Năeni, judeţul Buza lui, nu departe de Pietroasa, unde s'a aflat şi marea comoa de artă pelasgică, Cloşca cu pui. (Fig. 16.)

Aceste numeroase statuete ale Rheei, şi marea statue d< Romula, ne dau ceamaidesăvârşitâdovadă, nu numai despre ex tenta, de pe vreme, a acestui cult in ţara noastră, dar după ci o dovedeşte N. Densuşianu, despre naşterea chiar a acestui c în Dacia, unde femeile, chiar acum, nu numai în Romanaţi, c pretutindeni unde se afla de-ai noştri, după atâtea mii de a mai poartă pe capul lor o podoabă la fel (2).

(1) A fost publicata de Tocilescu în *Revista pentru Istorie,* No. 8.

(2) Tot aice trebucşte adăogat, pentru lămur rea celor spuse de Densuşianu rd tiv la Rhea (pag. 2â5) că «*.Sabia recurbată Dacă*» ce se vede pe moneda lui I'| Arabul a fost găsită la Maglavit şi la Mehedinţi.

Iată descripţia lor făcută in o notă prezentata Academiei la 13 Aprilie 1912 : *A^ dace şi o nouă staţiune romană, la Maglavit, districtul Dolj.*

«Sabia Dacă, găsită la Maglavit, (Fig. 17 şi 18.) are o lungime—in linie dreaptj de 39,5 cm. din care mănunchiul ocupă 12 cm. Arma este deci mai mult un c] lung. E de observat mărimea mânerului propriu zis, care nu e mai mare de 8 Marea îndoitură are 42,5 cm. Lăţimea maximă 3 cm., grosimea maximă 4 mm-a fost lucrată din oţel şi cu multă îngrijire după chenarul ce are pe partea convd

«O altă armă de această natură, mai mică puţin, o am In colecţiune, cu indica] nea numai că a fost găsită în judeţul Mehedinţi. Făptura exterioară e la fel, pare a fi fost mai puţin îngrijită. Mânerul e tot de 12 cm., cu două plasele later Lungimea totală e numai de 32 cm. şi de 35 cm. pe curbura mare. Lăţimea max: tot 3 cm., grosimea maximă 3 mm. Are acelaş chenar, dar mai puţin bine lucra

«Aceste două arme dacice sunt singurele ce cunosc, până acum la noi.

«Muzeul naţional are o lance îndoită şi cred că este copia unei lănci romane, daptată obiceiului dac de a se servi de arme îndoite.

«Iată descrierea ce mi-a procurat d-1 Teodorescu, asistentul Muzeului:...«cste un de suliţă lungă, încovoiată uşor la vârf, cu două tăişuri. Este prevăzută cu un mâ

Fig. 16. — Cibela cu Attis, găsită la Năeni, Jud. Buzău.

íg. 18. — Moneda lui Filip Arabul,
pe care se vede sabia dacică.

Fig. 17.— De sus in jos:
Lance romană găsită la Maglavit.
Sabie Dacă » » »
» in Mehedinți.

Dar ceeace arată mai mult, nu numai cultul primelor faze, la noi, ale acestor credințe devenite mitologice mai în urmă, dar până la un punct dovedeşte, cred, chiar geneza sa la noi, e că în aceeaş colecțiune şi tot din Romula, avem încă o neprețuită statuetă, care reprezintă pe *Matei* Găea*, sau soția lui *Urunus*, primul mare fondator al vastului imperiu pelasgic, cunoscută şi până astăzi, în legendele noastre na-ționsle, sub numele de *Baba Cala*.

Fig. 19. -• Mater Gaea, găsiți la Romula.

Nu avem decât a observa aceasta statuetă, pentru a ne da seama că ea reprezintă *Geneza*, naşterea omenirii. Se vede uşor cum, din organul sexual al Zeiței, iese copilul, ceeace reprezintă geneza neamului omenesc.

Alăturata fotografie a acestei statuete, mai lămurit ca orice alta descriere, dă seamă cum ea este lucrată (Fig. 19).

Statueta e făcută din calcar (1.) şi are o înălțime de 9Va Gm< Ea pare a fi fost vopsită prin imersiune (?) în o substanța verzuie.

Dar nu numai în acest chip paro a fi fost reprezentata *Găca* căci tot în colecțiunea citată mai sus se mai află şi alăturata statuetă, făcută în teracotă, şi care reprezintă de sigur tot pe Mater Gáea, ceeace reiese, atât din dimensiunile speciale ale abdomenului, indicând starea de graviditate, şi asupra căruia ca indicațiune specială se

«Demensiunile armei sunt:
«Lungimea lamei : 0,49 m.
» mânerul 0,135 m.
«Lățimea lamei la bază: 0.048 m. Ea merge îngustându-se către vârf, care este rotunjit, având o lățime de 0,010-0,012 m.
«Diametrul mânerului la bază: 0.038 m.
a » la împreunarea cu lama: 0,022.
«Arma este de f 1er şi se conservă foarte bine. Ea nu seamănă cu săbiile dace de pe columna lui Traian, ci mai de grabă cu arma barbarului de pe *Metopa No. 20* a Monumentului delà Adamclissi, (publicată in «Monumentul delà Adamclissi» de Tocilescu, la pag. 73) şi ca atare foarte interesantă. Din nefericire, nu ştim nimica asupra provenienței ei».

(1) Puțină substanță din ea, calcinată pe o lamă. de platin, ne da o cenuse foarte M„aiir,;> PSrtilp. «imnpinare se innettresc mai intâiu, dovadă că ele conțin puținăsvib-

afla pusa mâna stângă, cât şi din J'aptul că corpul ei este go purtând o draperie numai pe picioare (Fig. 20). (1.)

(1) Dau aici, în privinţa ornamentului delà noi, mai multa date ce am putut să-n procur:

Oraţie acestora, se poate foarte bine vedea, în ce consistă acest ornament rai acum e pe cale de a dispărea (Fig. 21, 22 şi 23).

Si dacă se păstrează încă, cam identic din punctul de vedere al aspectului exterior, cum se poate observa in alăturatele două fotografii, el însă es ie schimbat cu totul, căci femeile poartă acum sub maramă un fes roşu, de o formă ceva particulară.

înainte *se* purta un conciu făcut ca *Cârpa,* de care vom vorbi mai în urmă şi prin urmare originea şi tradiţia erau aceleaşi şi iată ce am aflat, delà d-1 Marin Lăpădat, primarul comunei Osica de sus din lîomanaţi, in ce priveşte portul fesului (Fig. 24 şi 25).

«Am întrebat, ne spune d-sa, în privinţa portului fesului de unde se trage, pe locuitorul *Ilin Mustaţă, din Osica de sus, Romanaţi, în elate de 08 de ani, care mi-a spus că: pe când era copil cu oile, se purtă în locul fesului de ostăşi im conciu făcut din o nuia subţire şi moale, astfel ca să se poată face cerc, măsurat pe capul femeii care îl purta. Pe această nuia o înfăşoară cu cârpă cum sunt oblamnicele cari le poartă covrigarii în cap peste cari pune tava.* După aceasta *un Grec, anume Tanasaclte, a adus din Ttircia un fes pe care l-a dat la o femeie din Cioroiu, în altă parte nu se pomeniri asemenea fesuri. Delà Cioroiu s'a împrumutat pnrtul si în comunele vecine la noi. In Osica prima care a pus acest fes a fost Ilinca Nicolae Mustaţă, cumnata mai marea celui de sus Ilin Mustafa».*

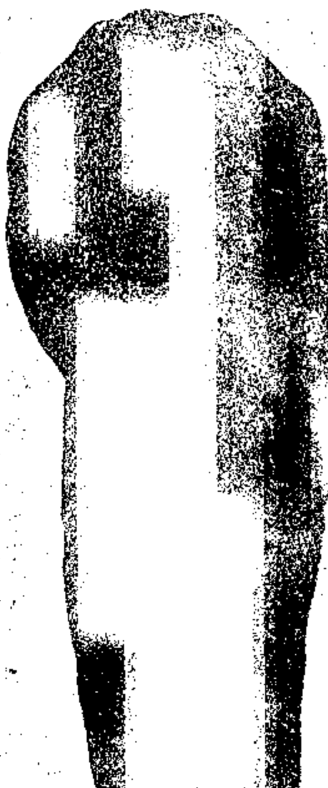

Fig. 20. —Mater Gilea, provenienţă ne-j cunoscută, găsită, însă în Oltenia.

Iată cum obiceiurile noastre cele mai bune sunt zădărnicite si înlocuite prin alte] cari n'au nici un înţeles.

Cercul vechiu, făcut din o nuia sau, ca în părţile de nord, din o bucăţică de lem subţire, întoarsă circular, reprezenta noţiunea coroanei, pe cară au purtat-o impar; lesele zeificate, acelea tocmai cari erau zeificate ca născătoare ale omenirii. De ace(ornamentul se pune pe cap numai a doua zi de cununie (Fig. 20).

Acest ornament de lemn, prin faptul că este învelit prin o eârpă colorată sau n| ornamentată adesea *în* diferite moduri, poartă chiar numele de *cârpă. Am* fost suj prins a găsi acest ornament, îmbrăcat cu roşu, cum cred că au fost la început la i noştri, la Rutenii din nordul Basarabiei, de lângă Hotin; după cum se poate vedd din un eşanulion. pe care mi l'am procurat acolo, şi pe care ei ii numesc *Kerp*

Fig. 21.

Fis;. 21,22 şi 23, reprezintă, după un taWou al lui Grigorescn, trei admirabile tipuri de sutcnoe, cu «cűrpa» din RomannlJ datorite jDarclui nostru Grigorescu, făcute după 3870, in R.omanați.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. *2l* ÍM şi 25 reprezintă aeeiaş ornaincnv ai capuUvi, fonnál. <li:i Ki g. 2fi. — Oiirpa, fára ícs, oui ri se

Dar Uochiana, Dociana = Cybele, avea pe Attis, pe care-1 identifica cu *Caloian* din legendele noastre.

Si la noi In țară, acest obiceiu se afla foarte răspândit, după cum 11 reprezintă alăturata fotografie din comuna Buda, județul Râmnicul-Sarat (Fig. 27).

In partea sudică a jud. Vlașca, dar nu în mod general, se poartă până In prezent o roată, do fier sau lemn, învelită cu o cârpă. Numirea locală, este *Cheme-leț*, după cum am a-flat'o delà d-1 Kemus N. Bcgnescu, învățător din comuna Pietrele.

Fig. 27.

«Acest ornament ce-1 poartă femeile pe cap— îmi scrie D-sa — esto făcut dintr'un cerc de fler sau de lemn învăluit cu cârpe, ce-I poartă numai femeile măritate—fetele nu—In comunele Târnava de sus, Târnava de jos, cătunul Comoara, comuna Uăsuceni, etc., dinju-dețul-Vlașca».

Ornamentul acesta se poartă și In Moldova, unde a trecut și la Țigani, și eh ar la o bună parte din popu-lațiunea ungară.

Nicăeri însă nu s'a păstrat mai bine ca in acea frumoasă și scumpă regiune numită Bucovina.

Populațiunea de a-colo, mai aproape de obârșia vechilov capitale ale Moldovei și a monumeutelor scumpe, prin trecutul lor și prin rămășițele sfinte neamului, ce păstrează in ele, a mănținut mai bine obiceiurile cele mai vechi, le-a păstrat cu sentimentul artistic ce o caracteriza, și cu înălțimea sufletească, prin care se impun atât de mult atențiunii noastră.

Cum am aflat despre cele ce se petrec acolo, m'am adresat alesului șl simpaticului meu coleg de Academie, părintelui Dan de Straja, care roi-a dat cele mai bune lămuriri pe cari țin a le transcrie in întregul lor, mulțumindu-i cu această ocaziune, atât pentru aceste date cât și pentru mostrele trimise.

«La RomAnii din Bucovina, dară și din alte teri—zice d-sa—există obiceiul că mireasa a doua zi după cununie se Imbrobode cu ștergar sau si cu o basma de mătasă. Luni adecă, se adună nuntașii la casa celor însurați și nuna cea mare desple-

Dar de unde acest nume? Dcnsuşianu arată că *Attis* e lini lui

Tin cele mai multe comune clin districtul Rădăuțului, cârpa constă din o bucăți

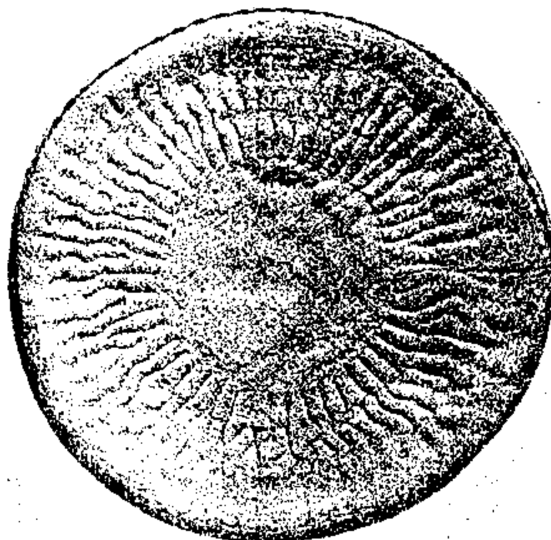
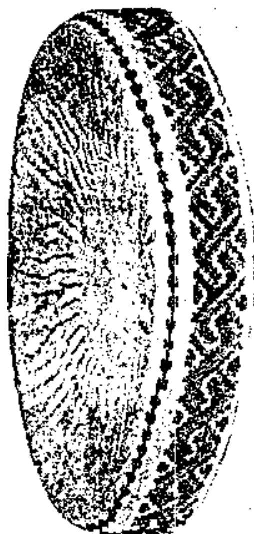

Fig. 28.

l'ig. ^8 şi 29. — «Cârpele» lucrate cu lâna văpsită, pe pânză, puse po un **cerc** de lemn, purtate la Straja în Bucovina.

ng. L'D.

l'ig. 30.

do pânză albă, care se întinde astfel pe un corcurel de lemn, că ea dimpreună cu

, si ca chiar Cybela ne apare în inscripțiuni grecești cu numele de *Kovî.ar*$_{t}$*y* adecă *Caloiaiia.*

cercul formează un fel de scufie, in forma unui cerevis do al studenților burșicoși din Austria și Germania. Margina acestei cârpe este frumos cusuta cu roșu și negru, de care sunt atârnate două ațe lungi, cari se împletesc in cozile părului tinerei neveste, cari atârnă în două sau în una pp spate : ațele aslfr-l împletite țin cârpa pe

l"ig. ai.

Fig. 32.

Fig. 31 și 32. — Sus în dreapta, femeie din Straja Bucovina, cu cârpa pe cap.

creștetul capului nevestei, ca să nu cadă jos. Innegrindu-se, cârpa se desprinde de pe cerc, și se înlocueșle imediat cu alta curată, iar prima se spală. Fiecare femeie își face mai multe cârpe pentru a le putea schimba cât de des. (Fig. 28 și 29).

«Femeia măritată umblă în casă și pe lângă casă in cârpă, peste drum iese c'o basma pe deasupra oi, iară in sat numai o'un ștergar alb ca omătul, cu care se imbrobode pe deasudra cârpei. (Fig. 30, 31 și 32).

«In părțile Strajinetului, Sucevei, Șiretului, ba și ale Câmpulungului, tânăra nevastă își împletește părul capului ci așa, că face din el o cunună deasupra creștetului, iară deasupra poată, în casă și pe lângă casă, *un fes* rojit *însă fără de canaf.* Ieșind ea peste drum la o vecină, iea deasupra fesului o basma de lână sau și de ață, iară când iese in sat, se imbrobodc peste fes cu ștergarul».

Trcbuo să adaog că fesul, chiar roșu, fără canaf, se purta, după anumiți cercetători, în aceste părți ale Europei, cu mult înainte de sosirea Turcilor. D-lDan continuă:

«Murind bărbatul unei femei măritate, ea depune pe loc cârpa, fie ea scufie sau din păr, își despletește părul capului lăsându-lsă cadă despletit pe spa'te și se îmbrobodo cu ștergariul. Ea cu capul gol nu umblă nici când.

«După ce au trecut șase săptămâni de doliu, văduva iarâș își pune sau face cârpa, care apoi o poartă până la moarte (1).

UHn o^ epistolă, ulterioară, colegul păr. Dan îmi mai scrie:

...«in alăturare 2 fotografii pe cari se vede, pe una *cârpa* purtată pe creștetul capului si pe alta cârpa acoperită cu ștergarul. Femeia fotografiată este o văduvă tânăra clin Straja și este îmbrăcată in portul local caro măsurat cu starea ei de văduvă este cam săracuț. De altfel femeile poartă cămăși cu mânecile cusute cu negru, tot așă și gulerul sau cum ii zic pe aici *Ciupagul* (Fig. 31 și 32).

«Partea de jos a corpului este invelită cu catrință, care numai ca se poartă prin Straja, iar picioarele sunt incălțate cu opinci. Femeile mai avute poartă papuci de sau

u și ^ciubote destul de elegante. Mijlocul este legat cu frânghie-cingătoare țesută din lână, in felurite colori și desemne. Pieptul se investează cu un picptăraș, leasupra SG poartă un pieptar mai lung și deasupra lui un suman negru».

Dar în urnită, ceeace-i mai surprinzător, dovedeşte că această *Sibylla Eryfhrea* sau *Dacica* este născută în munţii noştri, şi indică precis şi localitatea :

«Originea geografică, a Sibyllci Erythrée este astfel pe deplin stabilit;!.

«Pe baza acestor dale geografice şi genealogice, cum şi pe baza mărci

«Cârpa este uzitată şi la nevestele ruténé (ruşte) din Bucovina, însă ea so face in totdeauna din părul nevestei adaos cu buciu, dacă-1 are, iar dacă nu, apoi din nişte petece de pânză sau cu buciu împletite cu cât păr are şi deasupra se aşează o basma colorată sau fesul cel roşu, care îl poartă numai în sau lângă casă; ieşind insă în sat, atunci se îmbrobodesc peste cârpă şi fes cu ştergarul, ca şi Româncele, sau cu un tulpan mărişor, de regulă în colori intensive roşu şi galben. Ştergare poartă elo in părţile Căţmanului şi pe şesul Cerencuşului/iară în părţile Nistrului tulpane colorate

«Huţancele de pria munţii Bucovinei îşi învălcso capul acasă cu câte o basma, ieşind ele în sau plecând spre oraş, atunci se îmbrobodesc c'o mulţime de tulpane, aşa însă că părul capului de deasupra frunţii, format în zulufi, cât şi urechile trcbue să fie văzute. Capul astfel îrnbrobotat al unei Huţance are dimensiuni foarte mari, cari îi cam diformă, faţa altfel destul de frumoasă. Se înţelege că toate tulpanele Huţancelor excelează prin colori intensive, mai ales însă roşii şi cu flori. Tulpanul do deasupra se aşează aşa pe cap, că capetele lui atârnă, fără să fie legate, pe spate deasupra pieptarulului sau scurtului sumăcş.

Iluţani, Uţi, Huţuli, sunt mai multe sate Romano-slave ca limbă. Au cai mici. Sunt la munte.

Zic : grwari#=vas do tinichea >/4 oca, *Lengura* în loc de *Loşca. Topor* in loc de Sochera, mai zic: Am venit *pedestru.*

Poarta Korpa. Au haine roşii. Nu se ocupă decât cu creşterea vitelor şi facerea vaselor de lemn, ca moţii. (După o comunicare a d-lui V. Mironescu, originar din Bucovina).

Dar se continuăm cu citatul din epistola păr. Dan:

«liipovencele din Bucovina poartă şi ele subt basmaua de lână sau mătase colorată un fel de cârpă, care o formează ele din păr şi petece de pânză şi care cârpă, se numeşte : oopyrnua. (obrucînic)=ccîrc sau kurka (chicica)=riJicălură.

«Ţigăncile din Bucovina se acomodează în acoperământul capului dătinei locului în care se aflâ».

Dar chiar in Bucovina, cârpa nu se poartă la fel, de altmintrelea ca şi in cuprinsul ţării noastre.

Iată datele ce-mi mai dă d-1 V. Mironescu, bun cunoscător al împrejurărilor poporului român:

«In alte părţi ale Bucovinei, cârpa e cu mult mai înaltă, şi se apropie de forma exterioară a coperişurilor capului din Homanaţi, zugrăvite de Grigorescu şi reprezentate prin statueta delà Pergam.

«Kerpa {aşa numită de locuitorii de peste Prut) este o anexă la coafura femeilor din satele: Revna, Mamăeşti, Lujani, Stănceni, Berhomctelc, Sipeniţul şi a. Forma *cârpei* este cea următoare :

în faţă

in profil

făcuta din câlţi sau buci, cum ii zio Bucovinenii, şi acoperită deasupra cu pânză do cânepă cusută.

«Această *cârpă* femeile o aşează drept deasupra creştetului, o fixează de păr şi o

mişcări etnice şi religioase pornite delii nord spre sud în aceste timpuri polasge, noi putem constata aici, ca un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythroa, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibylla, a fost originară din comuna *Roşia,* a petrecut mai mult timp în satul *Mărme-sti,* de lângă muntele *Mama* sau *Moma,* şi prin cătunele de pe valea *Iadului,* localităţi situate în comitatele *Zarand-Bihor.* Ea a fost fiica u-j nui cultivator do pământ, iar mama sa erà de origine *Hodisiană.*

îmbracă pe deasupra cu ştergarul sau broboada, care se prezintă ca in figura alăturată» (Fig. 33).

Ceeace osto curios, e c;'i în anumite părţi alo Bucovinei cârpa este purtată şi de fete. Iată datele ce irni procură tot d-1 W. Mironcscu :

«Cârpa de toate zilele, purtată de femeile clin Bucovina, prin excepţie numai de cele măritate, se transformă cu totul la fete. Pe când femeile măritate, poartă «cârpa» acoperită cu un ştergar, fetele o poartă în formă de coroană aşezată numai pe cap, cu părul despletit şi împodobită cu pene de păun, panglici colorate, monete, etc., [ic când la gât poartă ele un gherdan bogat împletit cu mărgele mici şi multicolore» (1) (Fig. 34).

ỉ
ig. 33.—Cârpa naltă din Bucovina.

Fig. 34. — Cârpa, !a fete in Bucovina.

înainte de a termina această notiţă, ţin să rnai adaog că dacă Comanacul, până la Mitra Papală, sau acea a Patriarhului Constantinopolului, este ultima fază a coroanei împăraţilor, cari erau şi capii religioşi ai statelor lor, micul comanac al maicclor noastre, aşa de aproape de cârpa mirencelor, şi care se păstrează numai la maicele bisericii ortodoxe răsăritene, este ultima reminiscenţă a coroanei şi gătelii *Găeiei* ?» *Rheei,* marile împărătese zeificate de omenire, la începutul civilizaţiunii şi a servitoarelor primelor altare păgâne.

«Din toate acestea se vede lămurit câtă dreptate a avut Densuşianu in cele ce susţine şi ce bine s'au păstrat la noi cultul acesta din un trecut de câte-va mii de ani».

UJ O cămaşă de in cu râuri şi o fotă lila sau verzuie, cu dungi roşii sau altele, desăvârşesc acest costum foarte pitoresc. Ghetele sunt şi ele cu totul deosebite de °file de toate zilele şi sunt de coloare sau galbenă («ocre erőmet) ?au roşie şi de iorma următoare : (Fig. 35).

Acestea reies cu deosebire din un fragment grecesc din irnnul *Sibyllci.*

Atâta erudițiune, atâtea date, atâta discernământ uimeşte po cel ce studiază serios lucrarea lui Densuşianu.

Descrie in urma *altarele cyclop ice de pe, muntele Caraitnan,* legând ființa *Vârfului Dorului* de Cwîiorcs *Doripa^is.*

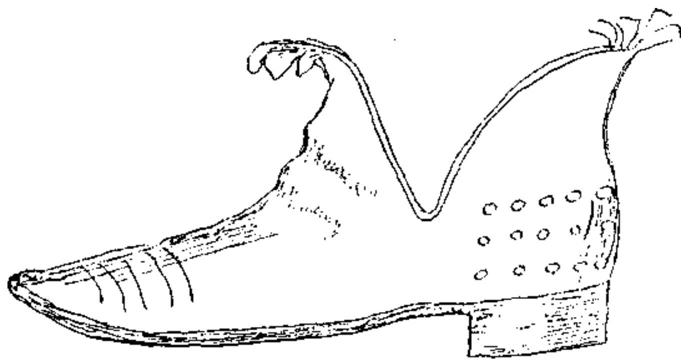

Fig. 35. — încălțămintea de sărbătoare a îomoilor din Bucovina..

Dovedeşte că în adevăr poporul care a lăsat astfel de monumente gigantice, putea ii cleiinit în *Marțial,* în timpul lui Domițian, *„Giganteus Triuiupnus",* căci el ridicase acest tornplu, despre care tradiția noastră spune că:

. . . . Sus la *munți* Ia *cer* gureâ (urcă), La
mijloc de fugi şedea, *La masa mare de*
piaira Scan Novacii, nu se'nbată» . . . .

sau *Coluniiut Carului,* nu este alta., după cum o dovedeşte- el, decât *Vârful Ginului.*

Ne arată în urmă ca *Atlas*= /l/«ÎMS = Oltul? adică •*munții Oltului,* căci :

«Ko aflfun cu legendele lui Atlas în periodul al doilea ui preistoriei, când vechile tradițiuni despro locurile cele sfinte din nordul Istrului su pierduse îu ținuturile meridionale, când simulacrul cel miraculos al lui Saturn, ca ZEU; ev>púoTc«, «UTIOXOÇ, de pe munții Oltului, a fost considerat ca figura cea împietrită a titanului Atlas. Este acclaş monument al timpurilor anto-homerice, însă cu nume şi cu legende diferite».

Deoarece :

«lucii îți secolul al doilea înainte de era creştina, gramaticul Apolodor din Atena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că maiestosnl munte Atlas, care susținea polul nordic al cerului, se alia nu în Libya sau în Africa do nord-vest, ci în țara llypcrboreilor, o populațiuiu; întinsă pelasgă din nordu! 'Tracici sau a Istrului de jos».

Şi e natural că ajunge la *Prometheu,* geniul cel mai superior al lumii pelasge şi care a fost pus în lanţuri legat de Columna Cerului, de pe Bucegi, lanţuri cari s'au păstrat, cred, până la noi in brâul special al bisericilor noastre.

Arată că în sculptura megalitica ce se află acolo se reprezenta foarte exact vulturul lui Prometheu, care ar fi opera lui Vulcan. Că unii numesc *Caucus* acest munto, el dovedeşte pe larg după o inscripţie delà Colonia, din timpul lui Traian chiar *K...ud alU'tnm ftumensecus montem Caiicasi»* şi bine înţeles aceasta între multe altele mai vechi.

Te minunezi de câte date invoacă până la Nestor din 1056 după Hr., care în cronica sa rusească numeşte Carpaţii tot Caucas. Astfel că poate conchide :

«Caucasul lui Prometheu, sau Caucasul cel legendar al Scytiei,este astfel, din punct do vedere al geografiei preistorice, unul şi acelaş cu Catena meridională a Carpaţilor numită la Apollodor, Atlas din ţara Hyperborcilor, iar în inscripţiunea delà Köln, Caucasus ad Al u tu m fiúmén».

S'a vorbit aşa de multe ori că civilizaţiunea proto-greacă din Mycena are un caracter cu totul străin. Mulţi au arătat că modul de zidire de acolo e special. Densuşianu dovedeşte că primele stabilimente alo Pelasgilor din Micena sunt din epoca neolitică, sunt cu totul identice celor ciclopice. Tot astfel s'a dovedit în urmă, cu Densuşianu în frunte, legătura ce există între ceramica din acele timpuri şi cea din Dacia, care ajunsese aşa de înfloritoare până la un moment dat. Singura deosebire e, că din punctul de vedere tehnic vasele de lut, clin Mycena şi Tyrint, sunt inferioare celor din Dacia.

Descoperirile făcute la Mycena au dat loc la o *civflisnţie* •/>/•//-*celtica* pe care Densuşianu o dovedeşte pelasgo-dacică. Perről, -spune:

«Aceste descoperiri no-au oferit mijloacele spre a putea delini ucoastă civilizaţiunc, *spre a o distinge de* **civili/aţiunea Kţţipetului si ii Asiei (lin care nu derivă** şi de **civilizaţiunea** *propriu zisă* greceasca, *pentru care formează numai o prefaţă*.... Fără să uitam rezervele de cari tre ime să ne înconjurăm, noi ne vom considera fericiţi *dacă vom putea de termina cu mai multă preciziune, de. cian s'a făcut până astăzi, carac terele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi continuai»* *'« *o numim* **«civilizaţiunc mycenică».**

Se mai ocupă pe larg cu construcţiunile pulasgice, în raport cu cele delà Mycena şi alte părţi.

«Originea construcţiunilor de apărare, pe can autorii greceşti le numesc *cyclopice,* a acelor fortificaţiuni murale, ce încoronau coastele stâncoasc ;i!e dealurilor şi munţilor, se reduce atât după nume, după principiile de

apărare, cum şi dupa sistemul do construcţiune la *faiM* KoxXwuwv, sau la regiunea pastorilor pelasgi din nordul Istrului de jos» şi ne spune cà :

«Cyclopii au fost după poetul ionic un *popor* prin exelenţă, *pastoral*. Ei locuiau pe munţii cei înalţi din nordul Thraciei, se distingeau prin statura lor cea înalta, gigantică, aveau turme numeroase de oi şi de capre; tara lor era extraordinar de fertila întru toate, şi ei nu făceau nici o întrebuinţare de agricultură, nici de riavigaţiune».

Aceşti cyclopi ai Daciei au fost primii ce au ridicat ziduri, făcând aceasta în mod colosal de impunător din punctul do vedere al materialului întrebuinţat.

Adauf că sunt convins că zidul găsit la Iaşi de curând, în Valea-Bahluiului şi despre caro s'a şi scris o broşură, nu este roman dar cu mult mai vechiu. Din descrierea ce i s'a dat reiese că are elemente la fel cu cel din Mycena. (1)

Densuşianuarată că chiar emblema Mycenei reprezenta *Columna cerului* din Bucegi şi încheie zicând :

«Aceasta columnă figurata de pe vârful Omului a fost aşa dar foarte bine cunoscută artiştilor din antichitatea greco-romană. Ea era considerată ca cel mai sacru monument al lumii vechi, simbol al tronului divin, model tradiţional al picturii hieratico).

Dar ceeace ar părea extraordinar, deşi legătura istorică e aşa de bine stabilită, e că aceeaş columna reprezenta simbolul trinităţii egiptene.

El stabileşte, cu texte vechi şi comentarii moderne, că între regii etiopieni poartă unii până târziu numele de *Ramhăs, Letcm, Rêma, Armait* şi că unul din cei mai vechi *Amnion* sau *Hanimon*, numit şi *Atlaika*, formă derivata delà Alutus, grec Atyac, adecă originar delà Olt — Oltean —, se mai nurnia : *Remrem*, adecă *Râmîean*. Dar câte cuvinte găseşte el, în tehnologia veche a cultului isiac ? Dar câte texte vechi şi moderne nu citează, ca să dovedească că : «Pelasgii au fost creatorii şi organizatorii celor dintâi mistere, cunoscute în antichitate».

Se ne mai mirăm dar că Doina noastră se cântă la fel, de autochtonii ele pe malurile Nilului !

Găseşte, de asemenea, Columna cerului delà noi ca simbol religios pe cutiile mumiilor şi termina a^est excepţional de important capitol, plângându-se că monumentul de pe Bucegi este lăsat a fi distrus, cum a făcut-o în parte Societatea Carpatină din Braşov, care 1-a stricat, întru câtva, pentru a-şt face un adăpost şi încheie cu cugetarea aşa de justă :

(1) lezătura laşului Roman— *Aquarium*— de pe Bahlui. laşul Cetate romană—*Castru.ni laşi*. Origina şi semnificaţia numelui laşi. Studiu original de *V. Cocuz.* 44 pagini, Iaşi. 1011,

«Pare cà există, un spirit rău, *care persecută* toate monumentele mari istorice ale omenirei».

Dar această columna a corului caro constituia în vechime covà identic cu Ierusalimul pentru creştini, în ce priveşte religiuriea Pelasgilor, s'a răspândit şi în altă direcţie. Densuşianu dovedeşte ca tot ea a fost simbolul vieţii eterne în religiunea etruscă, precum şi la Pelasgii din Sicilia, găsind-o şi pe monumentele funerare ale Cartagenei ; iar pe titanul Atlas îl află ca strămoş al *Ausonilor.*

Densuşianu îl indică primul pe mormintele delà *Ar/'a,* (astăzi : Castel d'Asso) în vechea Etrurie şi ne spune :

«Acest semn mistic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu I-a putut explica, reprezenta în partea sa inferioară columna cerului în forma unei piramide trunchiate (trapez), iar deasupra acestei columne se afla figurat Cerul în aceeaş formă ca şi pe monumentele hieroyl i uce ale Kgipetului, prin o linie orizontala cu două, toarte la margini în forma / \ ».

Iar în ce priveşte stela funerară din Carthagena, reprezentând columna cerului, el ne arată că:

«Populaţiunea cea întinsă a Lybiei o formau dintr'o vechime foarte depărtată *Getulii,* ale căror locuinţe după vechii geografi erau între Maurctania, Numidia, Cyrenaica şi între marginile de nord ale deşertului celui mare. *Ei erau imigraţi acolo din ţinuturile Geţilor.* Aşa spuneau despre dânşii tradiţiunile».

Face loc, încă pe larg, la variantele ce se mai află în poporul nostru relativ la Prometeu, între altele bunăoară:

. . . . Vulturii ce sboară'n vânt,
Cu penele zugrăvite,
Cu boturi de pietre scumpe,
! Cu picioare gălbioare . . . .
Ei po mine s'or lăsa, Cu
carnea-rni s'or sătura Cu sânge
s'or adapă . . . .

• • şi zice cu drept cuvânt:

«Două columne grandioase marchează originile poporului român. Una este columna cerului de pe arcul sud-estic al Carpaţilor, şi alta columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoeală columna ce dominează şi astăzi pe Carpaţi, simbol maiestos al unităţii naţionale şi religioase a tuturor Pelasgilor».

Dar delà Prometheu ajunge la *Mithras yenilor luminiş,* sau *Dens Arimanius* şi constatând că:

«Originea şi istoria cultului Iui Mithra în părţile acestea a rama? o enigmă, până în zilele noastre»,

arată, ca Prometheu —Mithra şi după o adâncire specială a subiectului, ne spune:

«Istoria cultului lui Mithra aparţine delà originea sa rassei şi tori loriului pelasg de lângă Istru. Aici mai răsună şi astăzi cântecele tradiţionale despre suferinţele lui Prometheu ca erou, *şi* imnele religioase ale lui Mithra ca zeu».

Acum înţelegem de ce resturile cultului lui Mithra sunt aşa de numeroase la noi.

Fineşte acest admirabil capitol în modul următor :

„După tradifainile antichităţii, Prometheu este reprezentantul întregei Ktări de, cultură din epoca de piatră si delà începutul epocei metalelor.

„El este omul de cea mai adâncă gândire şi fericită combinaţiune.

, Prometheu învăţa pe oameni să construească locuinţe la lumina soarelui. El pune forţa animalelor în serviciul omului. El face din elemenlul divin al focului agentul cel mai puternic al ciuilizaţiunii omeneşti. Iii află modul de a putea învinge obstacolele apelor, dând curs corăbiilor cu pansa pe suprafaţa cea întinsă a mărilor. El introduce cunoştinţa şi uzul metalelor. El pune mâna pe o mulţime de secrete ale naturii. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele ce atacă organismul omului. El a cercat prin arta divinităţii să poală cunoaşte fainele viitorului si hotărîrile destinului.

«Aici la Carpaţi şi la Dunărea de jos, ne apare patria acestui geniu titanic martir tot odată al ştiinţei şi al cugetărilor sale adânci. Aici după toate fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, *din Biblia cea mare a păgânălăţii ante-ixlorice, ni se prezentă leagănul străvechiu al civilizaţiunii omeneşti, înainte de timpurile asiriene şi egiptene*».

Un alt capitol important e acul relativ la *columnele lui Hercule.* Adună, un preţios material spre a dovedi că ele erau lângă, insula Ruşava= Orşova, numită *Eri/thia.* Arată cum Grecii au denaturat totul, mai ales în ce priveşte istoria răpirii girezilor lui Oeryon de către Hercule.

«Astfel din o frumoasă poemă eroică a timpurilor pelasge, dânşii au creat numai o confi.i7.iune din cele mai bizare imaginaţiuni, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentat pe Giganţi, pe Cyclopi, pe Centimani, pe Typhon şi pe alţi eroi nordici».

Dovedeşte că: Cerna, Cerne = Kepvr$_{i}$ din vechime, sau *Tierna* din epoca romană.

Numiri vechi, ca insula *Gacllra,* o identifică cu actualul *Grad,* Şi le derivă delà *Gradiis,* cuvânt arhaic latin, cu înţeles de poziţiune tare. A doua columnă a Iui Hercule (Abyla) o găseşte în *Piatra' ln,i loraovan,* ne drumul ce duce la Tismana.

Hercule = Iorgovan e descris minunat în: '

. . . . lovan iorgovan (delà Herciili lovio),
. . . . Braț de Buzduaan
Şi se preumbla
Şi se prepurtà
La *vadul Dunărei,*
La podul lîusăvei i

Arată că tradițiile române spun că în Cerna se află un chi] colosal al lui Hercule şi adaoge că:

«Despre ultimele evenimente din vieața lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod mi amintesc nimic. Insă dupá narațiunile post-homerice culese di; Apollodor, adevărata cauză a morții lui Hercule a fost trecerea peste ut râu periculos de munte. In fond este aceeaş tradițiune, pe care ne-o înfățişează şi legendele române»

şi fineşte spunând:

«Examinând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunea română ne apare ca fântână originala a mitului grecesc anume că râul Cerna este acela caro a cauzat moartea mareluj erou pelasg».

Ocupându-so de columnele lui Hercule, şi în urma călătoriei ce făcu în Oltenia, autorul descrie obeliscul delà Polovraci. Despre acesta ne spune că :

«După calitatea pietrei de unde este tăiat, după arta cu care este lucrat şi după pozițiunca maiestoasă pe care a fost aşezat, acest *obelisc* se vede că a fost ridicat pe tumulul unui vechiu şi avut domnitor din această regiune, sau că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment».

Arată legătura ce există între *Pharanxnl* lui *Esclițfl* si *Paranfj-iit* nostru. Caută a identifica epoca ridicării acestui obelisc cu timpul în care trăiau renumiții *CUalybi,* lucrători ai fierului şi aramei în Scythia de sus, şi în o notă găsim că:

«•*Carpații Daciei formează o regiune arheologică de o extremă importanță pentru timpurile ante-istorice.* Afară de simulacrele şi altarele primitive ale divinităților, săpate în stâncă, afară de columnele votive şi comemorative de pe vârfurile piscurilor, mai există în Carpați încă o mulțime infinită de alte *sculpturi megalitice,* reprezentând unele «Scaunele» divinităților, unele *urmele* unor eroi sau uriaşi, *altele figuri si wine de animale cu deosebire chipul «.Calului albii, consacrat Soarelui,* rămăşițe de sub imperiul religiunii urano-saturnice. De asemenea regiunea Carpaților se mai caracterizează prin o mulțime extraordinară de *peşteri* şi *caverne, ce* ne prezentă în partea din afară nişte admirabile *portare*

uri *colibata,* lucrate de mâna omului, rosturi ale o pocni când ceste peşteri serviau de capele pentru ceremoniile lui, ori ca reşedințe Io oraculelor.»

Cu aceasta ajunge Densuşianu la studiul originii metalurgiei. El cornioneste, la rândul sau, toate textele vechi în această privință, e<>ând studiul său istoric de fapte precise, ca felul obiectelor de notai găsite în Dacia, natura minelor de cari puteau dispune ei i legendele locale, aşa de înseninate prin trăinicia şi preciziu-

ica lor.

Lucrarea minelor de aramă în ferile Dac/ei se reduce la /impuri preistorice foarte depărtate. Aici s'au descoperit şi se -•ăsesc în continuu adevărate tezaure, de obiecte, *de arme* ,şi *in-\lrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în •)rice altă tară a Europei.* Aici industria acestui moțai era in-:1 i ere na. *Arama era unul din metalele prin excelentă ale Da-yiei.* Aici a existat o *epocă preistorică,* numită din punct de vo-pfire arheologic *de aramă, pe care n'au avut-o nici terile me-diterane, nici cele de nord, nici cele din apusul Europei".*

Personal afirm acelaş lucru, bazat pe numeroase obiecte ce cunosc, făcute în aramă, găsite la noi sau în apropiere, în Serbia.

Arată legătura între numele de *Chalybi,* dat de Greci fabri-canților de fier din Scytia şi vechiul cuvânt pelasg *Colibă,* de unde şi termenul metalurgic *Hutte;* de asemenea legătura între *Telcliini,* lucrători de metale, şi localitatea *Teici* de lângă *Rodna-veche.* Celebrele mine de argint *Alijbe* ale lui Homer nu sunt de-cât *Albiile \n* Moldova, nu departe de localitățile Piciorul) Pârâul şi Piatra... argintăriei (1).

Când în Odisoa,'Minerva spune către Telemach: *«Am fost cu corabia peste Marea Neagră la Temesa după aramă,-a* aceasta era țara numită în urmă *Castrum Temes,* unde se aflâ cel puțin *Glialcis*-- Baia de aramă a lui Ştefan Bizantinul.

Arată cât aur era în Dacia, unde între altele aflăm în legende că:

. . . . nouă mori în rímről, de
macină *aurel* ;
• ••'• • nouă mori pe sub pământ,
da macină la *argint* . . . .

şi merge până la epoca lui Traian, care a dus din Dacia la Roma 5.000.000 libre aur (peste 5 miliarde) şi 10.000.000 libre argint (900.000.000) lei, afară bine înțeles de alto obiecte uzuale făcuto din metale prețioase.

(1) Această chestiune însă urmoază a fi studiată şi elucidată. După incîicațiunelo ce am acolo sunt *tnicci-sahisturi,* sclipitoare, caro au putut da naştere la numiri cu *l latră,, pârâul... argintăriei,* fără poate, ca să fi fost chiar acolo vre-o mină în care

Să SO fi o-^fnno nnrrintnl

Arată comorile de juvaeruri găsite în Dacia şi termină spunând:

«Civilizaţiunea metalurgică care deschide o nouă eră do prosperitate în istoria omenirii, începe, după cum vedem, în nordul Dunărei de jos pe teiritoriul *Dacici.*

«Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producţiuni metalifere. Aici ne apare prima fază a fabricaţiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor şi ornamentelor, o industrie caro face din ce în ce progrese tot mai însemnate. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz şi de fior iau o extensiune prodigioasă. Transportate cu migraţiunile preistorice, şi răspândite prin comerciu în toate părţile Europei, în Asia şi Africa de nord, ele ne prezentă prin formele, prin semnele simbolice şi uneori prin inscripţiunile lor, un:i şi uceeaş *origine,* unul şi acelaş *tip,* caracteristic al industriei metalice delà Curpaţi».

Prin aceasta metalurgie primă în Dacia so explică şi originea *Tablelor de aramă ale Ilyperboreilor*, trimise ca clar templului lui Apollo din Delos, precum şi *columna cea înaltă de aramă din munţii Oltului*, de care vorbesc Dionysiu, Apollodor, Herodot şi alţii, precum şi *craterul* de o capacitate, după Herodot, de 16.000 litri, ce se afla pe columna cerului din Bucegi şi despre care se ocupă şi lămureşte chestiunea Densuşianu.

Tot în această ordine de idei, studiază afacerea *Columnei celei mari de aur*, închinată lui Uran, Saturn şi Joe.

Se ocupă cu această ocaziune pe larg de Arpii lui Ptolomeu, *Arabia* lui Ammian Marcelin, Kara-V7ac/i/a lui Bersonov, *Arabia fericită a lui* Erhemer, cari toate duc la *Lada Felix*, şi stabileşte tot ce poate şti despre insula *PaucUea* din delta Dunărei, unde era *Scaunul lui Uran* şi mai în urmă *Ol y mp ui Tripliilin.*

.... Era stâlpul de aur
Cu aria de argint,
Ca şi care nu mai sunt....

Ajunge astfel la faimoasele *mere de aur ale Găei*, cari erau un dar nupţial al Gaei, nepoţilor săi Joe şi Junona, obiceiu care se păstrează şi azi în popor ca : «Măr do aur Junilor».

. . . . Două mere într'aurcle,
Ca să te tot joci cu ele...

şi ajunge aslfel la Lâna de aur consacrată zeului Marto în regiunea muntoasa numită Colchi (Colţi), cu alte cuvinte se ocupă mai întâiu cu legenda greacă despre *Phrixus* şi *Halle.*

Suntem dar în urmarea Argonauţilor.

Stabileşte legătura ce exista între *Colţi* şi satul *Maţărea* din Plaiul Buzăului şi *Colchi, Metereaque turba, a* lui Ovidiu.

....Colo 'n vale la Buzcu
Este un mândru feredeu
Şi se scaldă Dumnezeu...

Dovedeşte legătura între B'jocoţ (Buxios) şi Buzău precum şi faptul că, capitala Regelui Aiete, tatăl Medusei, vestita l'ermecatoaro, osto Tirighina de lângă Galaţi, Terrigenae după Ovidiu, care după inscripţia monetară găsită de Săulescu dovedeşte a fi metropola pontului Euxin, unde legenda spune că se află :

. . . . Curţi de piatră întărite
Cu podele poleite (aurite)...

Arată cum *lasou*- răpeşte lâna de aur, cum iea, pe Medea şi cum pleacă pe corabia *Argo* spre Elada, apucând însă în susul Dunărei, pe unde credinţete vechi le arăta pe atunci drum deschis spre sud.

....Si te iau doamnă să-mi fii,
Doamnă mie, curţilor,
Nor' bună părinţilor,
Stăpână *argaţilor....*
... Să fii doamna doamnelor..
Stăpâna Argaţilor....

T n literatura populară se află la noi o întreagă serie de legende relative la acest epizod.

«Aceasta confuziuno geografică despre cele două braţe ale Dunărei, unul cu direcţiunea spre *Adrian* şi altul spre pontul Euxin, s'a putut, forma numai pe baza unei vechi harţe topografice a preoţilor din Teba Egiptului, o hartă pe care *Streini* sau Istrul cel mic din Ardeal era înfăţişat din eroare numai ca o simplă ramillcaţiune a Istrului celui mare».

Regele Aieto ridică un număr mare de locuitori cari urmăresc Argonauţii cu înverşunare până la Adriatica. Ei rămân acolo, se constitue un popor aparte, din care, mulţumită slavismului apărat de guvernele monarhiei vecine, ne mai rămân numai câteva odrasle ale Istrienilor.

«Gintea M-rienilor», scrie Trog Pompciu, îşi trage originea sa delà *Col*-pe cari-i trimisese regele Aiete, ca să persecute pe Argonauţi şi pe răpitorii fiicei sale. Aceşti *Colcliii* trecură din Pont în apele Istrului, apoi luând urmele Argonauţilor, ei înaintară pe albia râului Sava, până aproape do izvoarele sale, iar din Sava îşi transportară corăbiile lor peste culmile munţilor până la ţărmurile Mării Adriatice, aflând că tot astfel făcuse mai înainte şi Argonauţii din cauza corăbiei lor celei mari. Insă aceşti Colchi, ne mai putând să găsească pe Argonauţi, şi fie că Ie era frică de mânia regelui Aiete dacă se vor întoarce înapoi fără rezultat, fie că li se unso de o călătorie atât de lungă şi dificilă, ei se aşezară lângă Aquileia

şi au fost numiţi *Istri,* după numele râului pe care navigase dola marc încoace».

Descrie po larg, cu documente, această expediţie, şi ajuns în Istria se ocupă el, care i-a vizitat la faţa locului, de trecutul, de limba şi de obiceiurile lor. Dar ce material adunat, ce erudiţiunc profundă, ce cunoştinţă de izvoare !

«In ce priveşte naţionalitatea sau filiaţiunea etnica a acestor Istrieni d(la Adriatica, ei ne apar încâ în timpul ropublicei romano ca un ram al familiei latine extra-italice».

«Din cele expuse până aici rezultă aşa dar, că vechea populaţiune *t* Istriei era de origine extra-italică, că ca aparţinea la trupina cea puternicii şi extinsă a Pelasgilor orientali, la naţionalitatea *Arimilor* delà Istm ; în firu că Românii aşa numiţi Istrieni trebuesc consideraţi din punct de vedere istoric numai ca descendenţi din vechile triburi, ce în timpuri îndepăr tute emigrase delà Carpati şi cucerise Istria cu insulele vecine».

Studiază adâncit vorbirea Istricnilor şi pune *Parabola fiulii pierdut* în dialectul vorbit la Bardo, Şuşneviţa, Jeiani, faţă cu aco al lui Coresi din 1560—61 şi termină spunând :

«Limba românească delà Istru si Carpati a ieşit de mult din perioa său de formaţiune. Ea a ajuns la forme regulate, la un grad de *conso dare şi stabilitate, cu mult mai înainte de limbile romanice apusene,* ca faţă de limba română sunt în adevăr limbi nouă. *O probă în* accas *privinţă ne este că pe teritorul vccliei Dacie, începând delà sasurile ce, mai deschise invaziunilor şi până în şanurile cele mai nestrăbătute a Carpatilor, noi nu aflăm nici o variafiune de limba românească. Ea pare uniformă hi toate regiunile, dda Moldova şi din pustele Ungar* până departe prin stepele meridionale ale Rusiei europene, însă cu i dialect rotacizat al aceloras limbi.»*

Din momentul când Densuşianu studiază chestiunea mctalurgi dacice, şi cele petrecute in preajma munţilor CoHii din Buzău, n putea să 'nu atingă, ba încă foarte pe larg, chestiunea Tezaurul delà Pietroasa, şi lucrarea lui Vulcan şi a tagmei salo în acos părţi.

Şi era natural să facă astfel, căci :

«Regiunea delà Dunărea de jos *a format în toate timpurile pământi cel ci asie al producţiunilor metalifere. Aici începe metalurgia, aici an de a fabrica metalele. Aici mai mult întâmplările decât cercetările a licologice au făcui şi fac a se descoperi nenumărate lesaure de obiecte i aramă, de brom, aur si argint, cele mai mulle de o tehnică admirabil mărturii ale unei puternice civilizaţii/M i dispărute, ale unei arte care t\ eră nici grecească nici etruscă.* De altă parte *pământid Eladei şi al Aşi mici a fost totdeauna sărac de mine şi sărac de f auri.* Chalybii, Dactyl

Cureţii şi Telchinii, măiestri în topirea şi în lucrarea metalelor, ne apar Ia dânşii numai ca colonii sau migraţiuni scythe, de multo ori ca un fel de alchimişti şi vrăjitori.

«Pe când la noi avem între altoie :

.,. Cum s'a bucurat Troian împărat
De clopot vărsat,
Drept delà Dumnezeu lăsat....»

Iată de ce studiul chimic al acestor obiecte rămase delà acelo epoce e de o extremă importanţă. Am arătat mai înainte ceeaco urmărim şi lucrarea ce o face cl-1 Dr. Niculescu-Otin.

Densuşianu tratează in măiestru şi această parte, arată însemnătatea cuvântului *Vulcan* delà noi şi ne spune că :

«Un fiu al lui Vulcan era cunoscut în vechile tradiţiuni greceşti *sub numele de Ardalos (Ardalus).* Avem aici o numire etnică, care, după cum vom vedea mai la vale, corespunde la *eponimul de* Ardelean, sau din Ardeal».

....Şi se 'nvata *bun faur,*
De mi-şi *lucra la d'aur....*

Descrie pe larg şi amănunţit tezaurul delà Pietroasa, precum şi acea admirabilă Mamă mare (Cibelă) cu Caloian (Attis fiul lui Calaus) ce se află la muzeu, găsită la Naieni tot lângă Pietroasa, si dovedeşte că :

«întreaga decoraţiune a acestui vas ne înfăţişează o mare sărbătoare religioasă în onoarea divinităţii Guea, Tcra Maler, ce dă roade pământului.»

Cu această ocaziune ajunge a studia pe *J anus* > care ca divinitate a mărilor era reprezentat prin un delfin care era sărbătorit ca *Ioni* sau *laoni* la Dolos, foarte popular în legendele noastre, confundat în urmă cu Sfântul loan:

...O Ioane arcaş mare

Lângă bunul Dumnezeu (Apollo)
Sade sfintele Ion (lanus)

Cu d'Iuon, cu sfânt luon....

do unde a rămas până în milele noastre, cum dovedeşte mai în urmă, ca Io la începutul actelor noastre publice :

«Rezultă aşa dar din vechile tradiţiuni şi din legendele religioase ale Romanilor, că *lanus,* primul rege al Italiei, avea origine pelasgâ orientală ; el era un fiu al lui Apolo, al zeului luminii, pe care-1 adora cu deosebita nietate si cu un cult magnific, gintea cea sfântă a Hyperboreilor ;

că, acest lanus emigrase în Italia din regiunea situată, sub cele d o u îl Urse, undo după, ideile vechi geografice şi astronomice se învartiâ polul cerului, adecă din ţara Hyperboreilor sau a Geţilor; că lanus era considerat de triburile latine ca părinte al zeilor şi strămoş al întregei rasse umane (pclasge), era invocat în rugăciuni cel dintâiu între divinităţile romane, chiar şi înaintea lui Joc ; că lanus era o personificaţiune a Soarelui, a anotimpurilor şi totodată im zeu răsboinic ; atributele sale *principale erau arcul si delfinül]* că în vechile sale imagini era figurat lângă dânsul un copil purtând un coş cu fructe pe cap, simbol al anului nou cu toate darurile sale, pe cari le aducea lanus. Tot astfel ne apare reprezentat regele Hyperboreilor şi pe patera delà Pietroasa.»

Tezaurul delà Pietroasa e descris în numeroase pagine si cu această, ocaziune se ocupă si de Phoenixul din emblema terii, po care-1 găseşte şi pe vechea pecctie a Buzăului, care reprezenta, un templu pe care se lasă pasărea.

Fineşte acest studiu spunându-ne că:

«Putem aşa dar stabili aici cu o deplină siguranţa, că a doua pasăre simbolică din emblemele cele vechi ale Ţerii-Romaaeşti no înfăţişează aceleaşi caractere, pe cari cei vechi le atribuiau phoenixului, şi că ea reprezenta întru adevăr tin phoenix, încă o probă aşa dar, că patria adevărată a acestei pasări consacrate soarelui a fost în ţerile delà Dunărea de jos, după cum aceasta o confirmă şi tradiţiunile pe carile-am examinat mai sus».

Partea cea mai importanta din acest studiu e acea relativă la veriga scrisă din Tezaurul delà Pietroasa. La 1836, Wilholn Grimm citeşte po ea:

-f-utan nothi haila-f-

La 1857, Mossmann: gut annôm hailag, şi în fino mulţi alţi cari toţi o declară de *liunicâ* sau posterioară epocei *Geţilor.*

Pentru unii se vede limpede dorinţa de a ii *unicul monument* runio german, ca pentru Henning, în 1884—1889, profesor la Strassburg. Arată Densusianu ce valoare are studiul lui Odobescu, despre care spune:

«Odobescu nu s'a distins niciodată prin studiile sale istorice şi arheologice. Pentru dânsul istoria antică, istoria artelor, arheologia, epigráfia au fost totdeauna numai simple ocupaţiuni de distracţiune. Lipsit de cunoştinţe mai intensive, şi peste tot lipsit de darul de a putea pătrunde în misterele ştiinţelor istorice şi arheologice, asupra sa făcuse o deosebită imprcsiune părerile păstorului evangelic din Bucureşti, Neumeistor, că textul inscripţiunii de pe veriga delà Pietroasa ar fi «gutani owi hailag».

O ipoteză pe care apoi Odobescu in toate scrierile sale a cercat, după cum singur mărturiseşte, numai să o desvolte şi s'o completeze (Une nouvelle interprétation proposée par M. H. Neu-

«Dorind cu orice preta scoate la lumină cuvinte gotice clin inscripțiunea delà Pietroasa, literații germani *s'ait pierdut, în timp aproape de ~>0 ani, numai în etimologii arbitrare asupra unor cuvinte într'adevăr imaginare, fără să aibă în vedere că cele mai vechi inscripțiiini de pe monumentele şi obiectele de artă nu conțin formule de consacrare, ci de regulă ele ne arată numele maeştrilor cari au executat aceste lucrări, cum aflăm d. e. : Duenos med fcced,* pe cea mai veche inscripțiune latină, *Novios Phmtios med Roma feced,* pe o lamina din Roma. *C. Ovio (s) Ou (feutina) fecit,* pe un bust de aramă al Medusei clin Roma, pan pe monumentele greceşti : MTjvócpavToi *ÍT.OÍSI;* 'Ercayatoc *ir.oiti;* Xiepóv ezoceaev, etc».

Astfel că după o discuție lungă şi foarte instructivă, în care dovedeşte o erudițiune filologică profundă, el stabileşte că acel obiect poartă scris : *Vulcatios ficet,* arată că Vulcatios eră foarte răspândit şi la Etrusci şi la Romani şi că legenda reprezenta : *Vulcatios o ficet;* earn pe româneşte *Vulcatios o făcut-o.* Dai-ce nu citează el, cu această ocaziune, în acest capitol care e unul din cele mai excepțional de importante din cartea sa ?

Pe la jumătatea operei sale, după ce Densuşianu stabileşte faptele principale relative la imperiul pelasgic, el întruneşte în un capitol special : *Pelasgii sau Proto-latmii,* începuturile şi civilizația Pelasgilor şi descrie toate semințiile principale ale acestui neam. Iată cum pune el chestiunea :

«încă înainte de emigrațiunea Grecilor, Colților şi a Germanilor în ținuturile Europei, cea mai mare parte a acestui continent era ocupată de o rassă de oameni veniți din Asia, pe cari autori greceşti îi numiau în general *Pelasgi şi Tur seni.*

«Aceşti Pelasgi formase în timpurile antc-olcno cel mai întins, mai puternic şi mai remarcabil popor, o națiune care din punct de vedere moral şi material a schimbat fața Europei archaice.

„Pelasgii ne apar în fruntea, tuturor tradiliunilor istorice, nu numai in Elada si în Italia, dar si în regiunile din nordul Dunărei si ale Mării Negre, în Asia «zică, *in Asyria şi în Egipt. Ei reprezenta tipul originar al popoarelor aşa mi m ițe Arice, care a introdus în Europa-cele dintâi beneficii ale civîlizaliuni.*

«Urmele extensiunii lor ctnogralice, precum şi ale activității lor industriale, le mai aflăm şi astăzi pe cele trei continente ale lumii vechi ; începând din munții Norvegiei până în Pustiurile Saharei, delà izvoarele râurilor Araxe şi Oxus până la oceanul Atlantic.

«Puținele dale ce ne-au rămas asupra PëlasyUor, ne înfățişează, pe acest mare şi admirabil popor numai în ultimul period al istoriei sale, atunci când independența sa politică eră distrusă aproape peste tot locul şi când numele său începe să dispară. Din nefericire însă, chiar şi aceste puține date, fragmentare, ce ne-au rămas despre Pelasgi, ne sunt transmise de cei cari i-au cucerit, i-au distrus, i-au persecutat, i-au.im-

prăşliat, şi in urmă i-au calomniat. Astfel că istoria epocei lor de florire, de putere si extensiune teritorială, în Europa, Asia şi Afri istoria imperiilor si instituliunilor sale, a artelor şi industriei lor, a răn, înimormântată. Cu deosebire istoria politică a Pelasgilor meridionali încheie cu căderea Troici».

Şi finoşte în modul următor:

«Din punct de vedere istoric aşa dar faptul este pozitiv : «înainte de civilizaţiunea greacă şi egipteană, o civilizaţiune mult n veche se revărsase asupra Europei. *Aceasta a fost civilizaţiunea morc şi materială a rassei pelasge, şi care a deschis tin vast câmp de acti tale geniului omenesc.* Influenţele acestei culturi pelasge au fost decizi pentru soarta muritorilor pe acest pământ.

«Pelasgii au fost adevăraţii fondatori ai stării noastre actuale».

Studiază po cei meridionali mai î n tiu u, din peninsula Hemuli cu *Tesalia* cea românească si în prezent şi undo se află *Dodon* metropola lor religioasă din epoca homericii, închinată lui X al Pelasgilor (Zsóí IlêXaoyiy.ôç).

Urmează descrierea celor din insulele Mării Egeo şi Asia mi până în Arabia, unde se găsiau încă pe timpul lui Ptolemeu or şele: Istriana, Sătula, Rhado (sat), Carna, Latha, Albana, Amoii Draga, Săraca, Deva, Petra, Suratha, Aurana, Sora, etc... iar Pliniu : Nasaudum, Rhcrnnia, etc... toate în Africa!—Rămâi uim uluit, şi te închini în faţa aceluia ce a descoperit până şi în rabia aşa numiri române, cu peste 2000 ani mai înainte.—Cit numai din Arabia, căci Densuşianu ni le indică peste tot, şi ncşte spunând:

«După cum vedem, Pelasgii într'o epocă depărtată, după ce copies: cu triburile şi cu turmele lor întreg teritoriul Asiei mici, făcură o m caro de expansiune moi departe. Din Asia mică ei străbătură în Syr Assyria, Palestina, până în regiunile cele mai fertile ale Arabici de lan Oceanul meridional, întemeind peste tot locul diferite centre mari vieţii lor pastorale, agricole *şi* comerciale».

Trece la Pelasgii din Egipt şi Libya, citează po lângă cei ci sici pe Cantù care încă in 18G5 scria:

«II faut dire cependant, que la *civilisation pélasgique, commune à l'. sie occidentale et à la Thrace,* aux *îles* et à *l'Italie, était antérieure l'influence égyptienne*».

Ibid., p. 399:

«Malgré l'antiquité prétendue des *Egyptiens,* tout démontre que le pays reçut du *dehors ses habitants et sa civilisation*».

Citează şi aici numirile: Aquis Dacicis, Arimantis viens, Arin

Aripa, Baba, Badea, Curca, Capsa, Caput vada-- Capul Vadului — Măgura, Vacca, Mândrus, Cârna, Gaia, Buzenses, Soral, etc., etc.

Iar în Lybia ; Annu, Berbex şi Berbece, Cămara, Casse, Socra, vetranus, mamura, tata, baba, oaia, vacca, etc.

Este, cred, de ce să so mulțumească şi coi mai greoi.

Trece în fino la Pelasgii din Italia, unde găseşte pe *Dédales* cei răsboinici, numire grecizată delà *Deciani,* şi localitatea Arimmium, azi: *Arimini.*

Pliniu arata ca Liguria trimetea la Roma *Codbatiiim caseum,* iar ca oraşe aveau Luna, Alba, etc., şi erau numiți *Comați,* pentrucă erau plctoşi.

Natural că nu putea uita *Gallia* şi *Iberia* şi astfel grație lui Densuşianu avem lămurită asemănarea limbii noastre cu aceea a Filibrilor. Limba lor vulgară până târziu în evul do mijloc a fost numită *limba romană.*

Acolo unele triburi se numiau *Datis, Sarmasi, Deciates,* şi găsim numiri ca Ardelay, Ardelles, Ardelu, Ardeuil, Ardillat, Ardilleux, etc...; localități miniere mai importante ca Rhoda — toate acestea după Pliniu, Strabone, etc. — Boxs(ani), Albioeici şi chiar nemuritorul Tarascon (Tarasco) îşi au omonimele în Ruda, Bocşa, Trăscau (ung. Toroczkó) şi Albaci.

Limba aremorică, care derivă delà Arimani, Armâni, indică localități ca:

Alba, Bocsani, Rhoda, Ursulae, Vadum Sabatium, Aurani, Oltis, Albia, Gaura, etc., etc.

Astfel ne putem explica asemănarea mare a dialectului illibru cu limba noastră. Se cunosc atâtea cuvinte comune care însă nu sunt cunoscute în latina clasică, dar care erau desigur comune în *proto-latina* pelasgică. Avem astfel:

Licadă—Livade. «A[T]os Lu-acîes» *sunt cântate pentru frumusețea lor*
Riulel=RiuUts.
Cațeveică— Gazabo.

Stufal=Estoufat.
Tindă=Tyn(toulij, în Avcyron pentru a indica intrarea în peşteri (Avens *in gard). Arman— Armas.*
Culă=CouIe şi în forma *Cularo* (vechiul Grenoble) *Coiúumier, ele. (1).*
Boul—Li booul.

(1) La noi mai putem adaogă cuvântul *Ma.rt.oaya* dispărut la Italieni, s'a găsit totuşi in o ocaziune la Cunstanlinopol un fel do sigil reprezentând un leu Heraldic slab de tot, şi sub el era însemnat *marzognio.*

Filologiştii au acnm, in. această direcțiune, grație lui Densuşianu, câmp liber, şi astfel se vor vedea multe cuvinte ce crediîin slave, că sunt pur şi simplu Proto-latine.

Astfel mi se pure şi cuvântul Elan (valea Elanului in jucl. Falciului) expresiuncpe

Şi în Spania găsim triburi ca : Albocensos, Aurienses, Comanascigi, Dociani, Griiii, Letani, Lunarii, Turdetani, Yaccaci, Vloqui, etc., etc. Şi erau aceştia fruntaşi, căci:

«Turdetanii, scrie Strabo, sunt cei mai învăţaţi dintre toţi Ilispanii. Ei so folosesc de gramaticii ; ;ui o descriere a tradiţiunilor sn.le istorice ; au poeme şi legi scrise în *versuri veclii, după cum spun • tlămii de OOOOani».*

Astfel că:

«Ca o concluziuiu: istorică putem altfel stabili, că originea geografică a celor mai multe triburi de pe teritoriul Galliei meridionale se reduce la munţii şi la şesunle Daciei vechi».

Şi că:

«... este pozitiv că pe teritoriul Ilispaniei există o veche populaliuuo de origine *daco-gctică* şi *illyrică.* Aceasta o probează şi numele orasulu' *Deci o na* de lângă poalele Pyreneilor, numele familiare *f)ecianus, Dnvns* şi *Docius* din inscripţiunile hispane si în fine un alt trib cu numele *Dagcnces* sau *Dagenses,* formă identică cu *Dac/ae*, numele Dacilor orientali de pe Tabula Peutingeriană».

Pliniu adauge chiar numiri ca :

Galena = Galiţă — oxid de fier.

Palacras (Palacra)= Părăclău = în Transilvania ciocan déminer, în Spania bucăţi de aur massiv.

Casa = Casă Gata
re = a căută (Jusire
= a coase Iisca =
iască Lancia =
Lance

Porca = poarca, prima, brazdă; a doua, groapă la jocul copiilor, şi aşa mai departe.

Trece în urmă la *Pclasyii clin părţiledenoi'd al<îDunărei* .şi *Mării Negre.* Descrie pe Titani, ca cel mai glorios dinire triburi, numiţi si Tătani, şi mai ales Teutares, Tătari, cuvânt ce exista înainte de venirea Tătarilor în Europa. Herodot spune că Hercul a învăţat să tragă cu arcul delà un Scit *Tentants* şi în toogoniile grece chiar Saturn era numit *Tarlaros.*

Descrie în urmă pe giganţi, născuţi din Terra şi Urán, ca şi Titanii, deci constituind nobleţă în stat.

Nu pot a nu menţiona de-ascmonia numele de *Galiua,* aţ'a iii' răspândit la femei in Dàmbovila şi Prahova (satul Şotârlc) cu deosebire.

Tot aşa e şi cu cuvântul *Furcă,* care indică spintecatnra in două, doi craci. — Astfol pasul din apropierea izvoarelor Rinului, in «Alpes fini-mises» se nunuş'o *furca.*

Se ocupă în special de *Arimi* (Arimani, Râmi), cea mai civilizată si răsboinică populațiune pelasgă, cari apar si ca Rohmani, Rocmani, Rogmani şi Rachmani. Cecace e curios, e că în Basarabia şi Bucovina se serbează şi acum *Pastile Rahmauilor,* a 7-a /i după Paşii.

Un capitol din cele mai importante e relativ la monedele arhaice ale Daciei, seria Armis.

Aşa se explică si numele de Hermes, zeul cel vechia pelasgic al păstorilor, pe care Romanii îl asimilară cu Mcrcuriu şi din care se găsesc,, chiar în bronz, atâtea statuete la noi !

Se ocupă cu originea monetelor şi ne spune că:

«După tratlițiunile istorice ale Romanilor şi ale Grecilor, lanus a fost cel dintâiu care a bàtut monete ele aramă ; iar poetul Lucan (Phars. VI. 405) scrie că Iton, (înțelege Ion), care domnise peste pământul tessalic (sau al Pelasgilor), a fost cel dinlâiu care a pus argintul în flăcări, (țâre a bătut monete de aur şi a topit arama în cuptoarele sale cele imense».

Găseşte atributele lui Hermes în însemnele Domnilor Țerii-Româneşti identice unele si cu forma cârjei ce se poarta de păstorii din Macedonia şi descifra mai multe inscripțiuni de pe monete necitite până la el.

Descrie pe Arimi = Ariiriani, Herimani, Alamanni, Alemani, clin *Germania magna.*

Enumără o mulțime de cuvinte cari denota la originea lor OKpresiunea *Ram* şi arată că : «Cei mai vechi locuitori ai Germaniei au fost, clin *rassa pelasyă,* în mare parte Râmi sau Arimi ». Despre unul clin căpeteniile lor se vorbeşte şi în Niebelungen.

-EJtvJw'mfS = Armeri, care după manuscriptele din Cambrigia se mai numeşte şi *Tioerînus* şi clin care se trag după legende Saşii, Saxonii, etc., a avut ca Iii şi pe un *Dacns.*

Se ocupă de migrațiunile Arimilor în Gallia şi arată că :

«•O probă în această privință ne suni diferite fabricate ale indiisiri.ei neolitice descoperite pe teritoriul Galliei, cari după f orma, după tehnica si ornamentațiunea lor, aparțin civilizațiiinn arhaice pelasye».

Reims nu e decât *Remi* şi avem încă localitățile Roumens, Ri* mon, Rumigny, Ramwille, Rimoy, etc , etc.

De altfel Strabo spune lămurit că *Galii* surit *popor ari manie.* Arimii migrară cu deosebire în Italia, unde Densuşianu găseşte în tradițiunile etrusce, Ramnes, Ramnenses. Un vechiu oraş în Umbria purta numele de Ariminum. In Eneicla lui Virgil Tibrul o numit Rumon sau rotacizat Rumor. Vechii Arimi în Etruriaerau numiți *Ramnes;* in Umbria Armini ; în părțile Tibrului RumonesşiRumores ; în Latiu: Rumi, Romi, iar teritoriul Umbriei a purtat până târziu numele de Română, Romaniola. înțelegem astfel originea

In fine descrie migrafiunea Arimilor prin peninsula Balcanică până ín Asia mică şi Armenia, Siria şi Palestina şi ei pătrund până în India chiar, de undo probabil plecase în epoca neolitică, şi undo aflăm :

Unu = unu
tri=trii nu très,
şaş — saşii nu sex
sap tan = şapte nu septem
tâtas = tata nu pater
ap = apă nu aqua
Sarpos = şarpe nu serpens
Saros — zară nu serum,

şi aşa mai departe cu apropiere de limba noastră mai mult ca do cea latină care He formă după aceasta.

Natural că trebuia să se ocupe pe larg şi cu vechea genealogie a triburilor latine.

So ocupă pe larg cu filologia cuvântului Vlah, şi stabileşte fapte foarte importante.

Dar ceeace surprinde e când găseşte un *gnurtt Dauketes*, adecă un *Negru Dacianul*, ca rege al Sciților şi care a fost tatăl lui *Anacltarsis.*

Face un studiu special şi foarte amănunțit asupra legilor vechi ale Daciei : Citează delà *Leges Bèllafjines* până la *antiqua Valac,h(»'x/in lex* şi cele «numite valahice» din Serbia şi alte părți. Dovedeşte că *Lex Romana Utinensis* a fo=st scrisă în limba romană barbară.

Susține că :

«Cele dintâi legi politice, civile, religioase şi militare aparțin aşa dar familiei pelasge din nordul Dunărei de jos. Cele XII table ale decemvirilor erau o compilațiune din legile şi consultațiunilc vechi ale triburilor pelasge.»

El le stabileşte lămurit şi se rezumă în modul următor :

«Rezumăm aşa dar, că legile cele vechi ale Grecilor şi ale Romanilor precum şi legile aşa numite barbare din părțile de apus ale Europei, se întemeiază în fond pe una şi aceeaş legislațiune arhaică, modificată in cursul scculelor, în diferite teri, după trebuințele vieții sociale şi politice însă păstrând peste tot locul numele comun de «lex anticjua» şi «lex romana».

«Cu deosebire însă vechiul codico de legi politico, *civile .ş/ rcliyioase ale Daciei, numite «leges Bellagines», iii se prezentă după resturile ce n'au mai păstrat si după principiile ce le conținea, ca tipul cel mai vecliiu si mai puțin alterat al acestei legislațiuni anterowa-ne».*

i ~\ „ ^~ ^«:: ,1 „ t _ ^ : ____ ._ " » i w i ° „,-. rt w , i — „'i-*..4-î..»i; A o \

fel so dovedeşte de ce mai în urmă la noi moşiile nu trecură, la femei, căsătoriile străinilor cu femeia română erau prohibite, și că acestea nu puteau stăpâni averi, şi de co Sâmbăta era ziua legală pentru audienţă la tribunale şi aşa mai departe.

°Face un studiu larg în ce priveşte patria celor dintâi regi las°-i, descriind această regiune în raport amănunţit cu condiţiunile în cari era marea internă din centrul Europei înainte de spargerea Porţilor do fier. —-Arată că:

a Imperiul pelasg, întemeiat la Dunărea de jos, avuse încă în timpurile lui Uran o extensiune geografică considerabilă». Şi că a fost cel mai mare din câte au existat în lume; că Uran era numit Pelasg.

Caracteristica acestor regi zeificaţi o l'ace în modul următor:

«Cei dintâi regi ai rassci pelasge au excelat cu deosebire prin virtuţile loi- personale, prin meritele lor politico şi peste tot prin binefacerile lor faţă de genul uman. Ei au fost cei dintâi cari au adunat în societate familiile şi triburile răspândite prin caverne, prin munţi şi păduri, au întemeiat sate şi oraşe, au format cele dintâi state, au dat supuşilor sui legi şi au introdus în modul lor de vieaţă moravuri mai blânde ; peste tot au îndreptat întreaga activitate a lor spre o existenţă mai bună, fizică şi intelectuală, şi astfel au deschis o nouă cale pentru destinele omenirii pe acest pământ».

Sfinxul Egiptului arată pe Uran. Dar ceeace este iarăş surprinzător e că Uran există şi în legendele noastre; astfel între altele:

. . . . Gând s'a coborît
Domnul pe pământ, Sate a
răsărit Hotare a împărţit
—

Dar ceeace o extraordinar e că legenda cu

. . . . Toma cel bogat
Cu biciu de foc înfocat-----

Se refera tot la Uran, care in cultul străvechii!, află Densuşianu că se numià *Toma,* iar preoţii delà *Dodona* se numiau Totioopoi şi dealul vecin templului *Tomaros.*

Tot astfel în ce priveşte pe *Toma Alimos,* adică *Toma al lui s,* identic cu tradiţiunea egipteană *Thum'tis, Turn* şi *Moş.*

Pagine întregi sunt pline cu text, legende şi citaţii,'pentru a dovedi aceste, *nu sic apropieri,* dar adevăruri, uitate, sau necunoscute până acum.

Tot astfel studiază ei pe urmaşul lui Uran, pe marele împă-

Arată ceva ce deja e cunoscut în ştiinţă, că pe vasele noastre de ceramică preistorice sunt însemnări cari duc la înscrierea faptelor astronomice observate de ei.

Arată, ceeace este extraordinar de important, *că nomenclatura astronomică a cer ui. n-i- este de origine pclasyica* şi afirmă cu dreptul că:

«.Di» *punctul de vedere isloric, leagănul ştiinţelor astronomice a fost in regiunile Barbarilor clin nordul Islruluh.*

Si după pagine pline de exemple de aceste numiri, el rezumă :

«După cum vedem din exemplele ce le reproducem aici, numirile stelelor şi ale constelaţiunilor, aşa cum le aflăm la poporul român delà Carpaţi, sunt anterioare antichităţii clasice ; şi aceste numiri ne mai probează tot odată, *că terminológia astronomică greco-romană se întemeiază pe o nomenclatură poporală mult mai vedic».*

Dar numai cetind se va putea să-şi dea cineva seama de extraordinara erudiţiune a lui Densusianu, de fenomenala adunare de dovezi, de unde nu crezi şi de pe unde alţii au trecut alături.

Cauza stă în aceea că el proceda riguros ştiinţificeşte, după un plan hotărît, astfel că tot ce cetià era limpede pus unde trebue.

Nu voiu mai zice nimic do *liăsboiul lui Saturn cu Joe* (Titanomachia), nici de domnia lui Typhon şi resbelul cu Osiris pe care îl descrie amănunţit. Ceeace e curios, e că Typhon e numit do Egipteni *Set nehcs*, adică *Set Negrul*, caro avea lângă el un corb, şi că pe un papir gnostic din Leida stă scris, fără îndoeală, *Seth Volchul* sau Valahul.

Dar chiar *Set* la ei era cunoscut si ca *Sutex*, pe caro-1 află ca *justul*, mai corect *Judex*, adică *,judeţu", judices* la consulii romani.

Se ocupă in urmă cu numele şi personalitatea lui Saturn în poemele tradiţionale române şi găseşte aceleaşi elemente, şi chiar pe larg do tot întemeierea Tebci din Egipt. In ele se vede şi înirângerea şi moartea lui Osiris. Rămâi uimit să vezi aceleaşi elemente la scriitorii vechii ca şi îu poemele noastre.

Ceeace e curios, e că dovedeşte cu această ocaziune că Saturn = Cronos=Carnubutas —Vodă, din Yedius = Vediovis = Vezovis, de unde şi Woda şi Vorlan al Germanilor.

De domnia lui Hermes (Armis) leagă originea Sarmis-etget-usa adică reşedinţa lui (S) *Armis-egetas*. Iar din studiul răsboiului lui Marcu viteazu cu Iov împăratul stabileşte, dar cu câte fapte, că:

«Marte, yjărintelc lui Romnl şi Rem, pe care Romanii îl adorau cu atâta onoare, a fost aşa dar originar din Dacia. El este unul din reprezentanţii cei mai iluştri Hin linia a doua a dinastiei divine».

Se ocupă de domnia lui Hercule, a lui Apollo=Deus luconi, iar po monedele Dace L(u)cu.

«Atributele salo caracteristice erau: grifonul, simbol al domniei sule peste munții de aur ai Hyperboreilor, corbul lui Novac (Saturn) şi şoimul iui Montii (Uran)».

Din dinastia divină se mai ocupă ou Vulcan care se mai numia si *Ardalus* şi care inventase fluerul, caracteristic al Pela.sgilor. II urmăreşte până în tradițiile poporului germanic şi bine înțeles şi la noi.

. . . . Am avut de căpitan
Pe viteazul de Vâlcan Junior de
o r to m an

Cu barba, ce'n brâu o înoadă . . . .

Ca şi în oarecari statui vechi.

Studiază pe Neptun, Dárdán (Dardamis, Draganes) = *Uragan din Bărăgan,* pe Danaus, şi termină această parte do descriere a regilor, aceşti titani :

. . . Puternicii timpului
Cu stâlpii pământului....

cu durata *imperiului pelasy.*

«In timpurile preistorice, gin tea pelasgă avuse o extensiune vastă geografică.

«Ea formase totodată şi o mare unitate politică şi un imperiu enorm.

«Reşedința principală a acestor regi se afla iri nordul Dunărei de jos pe pământul Daciei vechi. Aceasta o confirmă iradițiunile geografice ce le allăm la Homer şi llosiod, şi aceasta rezultă din istoria cea sacră a K-gipteriilor, Fenicienilor, Assyricnilor şi Perşilor".

Fineşte în fine, cu o largă parte consacrată limbii polasge, luând-o delà Herodot încoace.

«Cuvintele numite de autorii romani ((barbare» erau aşa dar cuvinte de origine latină, însă forma lor era mai lungă ori mai scurtă ; uneori literele erau dislocate, ori PC pronunțau cu alte sunete».

Studiază limba barbară care diferă de limba peregrină.

Grecii nu erau considerați ca barbari, iar limba lor era peregrină.

Limba latină barbară = limba priscă.

«Cea mai veche limbă latină, ne spune Isidor. a fost numită de unii autori şi *lingua prisca., adică limba bătrână»* Şi dovedeşte că :

«Limba priscă aşa dar, care se vorbise, după tradițiunile vechi, în tim-

pnrile Iui lanus şi Saturn, nu se formase în Italia. Ea a fost limba triburilor pastorale, arimice şi latine, ce se vorbise în timpurile marelui imperiu pclasg, şi era astfel identica cu limba barbară veche.»

Ro ocupă bine înțeles de limba Coților şi Dacilor :

((Limba Geților era, după Ovidiu, o limbă birbară, însă o limbă barbară latină».

Pentru a dovedi că fondul era acelaş, aduce între altele şi faptul când o imensă deputațiune de pilofoin şi comați se prezentă împăratului pentru a se supune fără mijlocirea vreunui interpret :

«Această scenă din urmă se ilustrează în mod şi mai clar prin următorul pasagiu din istoria lui l)io Cassiu. După terminarea primului răsboiu, scrie dânsul, Traian trimise pe câțiva reprezentanți ai Dacilor la senat ca să confirme pacea. Ambasadorii lui Decebal fura, introduşi în senat, unde după ce déposera armele, împreunară manile după modul captivilor, rostiră oarecari cuvinte, precum şi rugarea ce o filceui, apoi consimțirii la pace şi îşi ridicară armele de jos.

Şi senatul înțelese cuvântarea lor.

Studiază limba sarmată si pe cea barbară macedonică.

Când, la 196 a. C., Romanii învinse pe Filip pe poetica vale a Vodenei, se celebrară cu mare solemnitate jocurile isthmice, unde se adunară mulțime din toate ținuturile. In fața proconsulului Titu Quintu Flaminiu, heroldul făcu cunoscut că senatul roman ordona să fie liberi, scutiți de dări şi să trăească după legile lor :

«Auzind vocea heraldului, o bucurie extraordinară cuprinse întreagă mulțimea. Ei nu puteau crede dacă au înțeles bine cele ce li se spuneau şi se priviau unii pe alții cu mirare, ca şi cum toate acestea ar (i numai iluziunile unui vis deşert».

Ei înțelegeau deci limba latină, căci a lor nu era îndepărtată.

Faptul e foarte important şi iată de co Densuşianu spune :

«In cercetarea originii unei limbi, precum şi în aprecierea elementelor si a formelor sale, nu se poate proceda decât în mod istoric ; ori ce alia sistemă, fiind lipsită de fundament, nu poate duce la adevăr».

Dar acelaş lucru se petrece la cucerirea Iberiei şi terilor germanice. Peste tot se constată că Romanii se puteau înțelege cu eroicii învinşi cari erau Armâni.

Urmează un adevărat dicționar al limbii pelasgice, voiu cita:

«Diferite cuvinte şi forme, ce ne-au rămas din limba veche barbară, cum *simt Anxurus,* înger ; *Apssorhus,* apşoară ; *Arius,* râu ; *AsaratJi,* sărat ; *Buba* şi *Ababa,* Babă ; *Bakn,* taur ; *Brathu,* brad ; *Celer es,* călăraşi ; *Cents,* cer; *Copte,* coaptă; *Domnus* .?i *Domna; Daspletis,* despletit; *De-*

Ins deal; *Dia,* zi; *Medusa,* mătuşă ; *Minthc,* munto ; *Mossulox,* moş, art. no^ul • *Mossun* pi. *Moasuna,* moşină, moşie ; Moa;(is) moş; -Yep (astus) şi 7Va« (astus cZ'/eo'), năpastă; JVo//, noi; *Ocolon,* ocol; Ocr, oier; O i'e, picidé j(J . Oj>as si *Tlcpli-aisloN,* opaiţ şi hopaiț ; *Oslasos,* oslaş ; *Roşia,* ros-fpjn ' Ser, fier; *Sehkti* şeică ; *Sphinx,* siinți ; *Şir,* soare; *Suni,* sinon; *Çnarte* sparta; *Sulek* şi *Sulcx,* judec şi judeţ; *Zaralha,* sărată; *Zer ani i,* ţăranii etc., — ne arată că limba veche romană (arimică, rustică), *nu cea latină'trecuse peste periodul său de l rana formațiune tucă cu mii şl cu •sule de ani Înainte de era creştină.*

Fineste cu *Cântecele Saliare* (Carmina Saliaria), cu *descântecele barbare,* cu *Cântecul Fratrum arvalium* şi cu inscripţia pelasgă din insula Lemnos, pe care el primul o desleagă.

Se ocupă cu colo două dialecte pelasge, latin şi arimic şi cu *coruperea* dialectului latin şi arimic în Italia.

Adao"[1] că numai cel ce va ceti amănunțit această carte va vedea uimit profunzimea acestei scrieri şi comorile necrezute de ştiinţă şi judecată ce sunt adunate acolo.

Mintearomânească, după părerea mea, nu s'a ridicat încă maisus.

Opera în sine e de o valoare ştiinţifică şi naţională extraordinar de mare pentru noi!

Şi acum când, foarte pe scurt de sigur, dar în fine ne putem da seama de vieaţa si opera lui Densusianu, acum când *Dacia preistorică,* grație lui, va căpăta dreptul de cetățenie, în comoara faptelor adunate de munca specialiştilor, în ce priveşte trecutul omenirii, să ne întrebăm caro este şi datoria noastră?

O datorie de recunoştinţă mai întâiu către acest martir al neamului. Am propus academiei care a lipsit la îmmormântarea lui că ar face bine, cu ocaziunoa îndeplinirei anului delà pierderea lui, să meargă în corpore la mormântul lui Densusianu sau să-i depună o coroană, prin o delegaţi une. Prin ea, ziceam că, cu această ocaziune, românismul, Dacia viitoare, vor aduce prinos muncitorului fără seamăn, care a desmormântat din înlunerec şi necunoscut *Dacia preistorică.*

Să ne înălțăm astfel inima noastră pentru a întări conştiinţa naţiunii în spiritul de datorie şi sacrificii chiar, al nouălor generaţiuni.

Academia română va face aceasla, cu siguranţă, dar mai lâr-*>u. Aşteaptă şi alţii, de alâla timp!..

Upera lui Densusianu însă nelîiind numai un fruct ulii nouă, [0] podoabă naţională, deoarece prin el trecem cu deosebire la o pera utilă ştiinţei, adevărului, omenirii, trebue să o facem cunoscută tuturor, peste hotarul terii.

Academia ar putea să iea inițiativa. Instituească ca ocomisiune de specialişti, care ținând scama şi de cclece-i voiu comunica, relativ la oarecari complectări, schimbări şi îndreptări, pe cari le-ar lî făcut însuş autorul dacă trăia, după cum se constată din notele sale, si având în vedere şi restul materialului adunat ele el, să o traducă în urmă în limba franceză. Se vor comenta şi multe din legendele ce invoacă Densuşianu, ceeace pentru noi nu c necesar, dar e indispensabil pentru oamenii de ştiință străini ; se vor da indicații rnai precise, necesare acestora si pentru uncie localități sau persoane; se vor adaogă toato elementele nouă, şi sunt numeroase, cari dovedesc larg justeța vederilor lui Densuşianu, aflate în țară şi în străinătate de trei ani de zile încoace.

Se va face astfel o operă demnă de Densuşianu, utilă terii noastre, înălțătoare pentru neamul nostru, utilă ştiinței.

Banii cheltuiți nu vor constitui un sacrificiu, dar ca şi cei dați cu toată inima bună şi curată, pentru miresmele ce se ard pe altare, ei vor servi pentru ridicarea cugetelor noastre, pentru întărirea în viitor a sufletului nostru, pentru redeşteptarea hotărî ta a conştiinței naționale şi pentru făurirea idealului, de care sunt lipsiți atâția la noi.

Finisem de cetit, această neîntrecută lucrare, prin luna lui August anul 1911. Capul meu, inima mea erau pline de încântătoarele vedenii ce mi se arătase. Mă înălțasem mai mult în credințele mele; idealul mau şi încrederea nețărmurita ce am în neamul din care mă cinstesc aşa do mult de a face parte, căpătase puteri nouă.

Sburam cu imaginația mea în acele timpuri de glorie necunoscută, pe cari ni le arata Densuşianu, şi a căror ur/ire şi făptuire s'au petrecut în jurul Carpaților şi cu deosebire in Uucegi.

Eram îri Castelul Peleş. Ziua aceea era minunată, din acelea cu soare, lumină şi căldură. Totul eră împodobit cu flori ce rnspândiau un parfum îmbătător. Ferestrele larg deschise spre Vár-iul cu Dor, spre Bucegii cu culmea sfântă a Pelasgilor, ne lăsau priveliştea nețărmurită, pe când țintuit de frumusețea celor ce vedeam, cu capul plin de ce cetisem, ascultam o arie îngerească, cântată de o trupă de seamă.

Majestățue lor Regele şi Kegina cu aureola de care se bucură pe dreptul, îmi apăreau în acel minut şi în acel feeric cadru, ca un nou Uran şi Saturn, ca o modernă Gaca ori Rhea!

Aceste clipo de atâta farmec, născătoare de atâtea năzuințe in viitor, erau în adevăr dumnezcesti.

Văzui gloria măreață a trecutului scoasă din întuneric de Densuşianu, mă gândii la întunericul ce am văzut în copilăria mea şi din care am ieşit prin munca sfântă a părinților noştri, fie ei bine-

« «-„ti ra si nrin a acelor voinici ce am văzut murind la Plevna, uvântaţi, ca 9^ pnn a ·, nostrij cucernici, patriot, mun-
l de ţara şi neam, ca 9I cei zeificaţi din vechie, se arătau privirii mele.

şi Densuşianu.

A / îflio

Bucureşti, August WU.

Dr. C. l. ISTKATI

<titlu> TABLA DE MATERIE

Pagina

Dacia
PREISTORICA

ERA QUATERNARÀ — PERIODUL PALEOLITIC ')

I. PRIMII LOCUITORI AÏ DACIEÏ.
CIVILISAȚIUNEA PRIMITIVĂ MATERIALA ȘI MORALĂ
„s ÎN EUROPA.

Dacia ne presintă întru tóté o extremă anticitate.

Studiând timpurile preistorice ale terilor de la Carpațî și Dunărea de jos o lume vechia dispărută, legănul civilisațiuneî ante-elene, se înfațișeză înaintea ochilor noștri.

In apoia populațiunilor cunoscute în anticitatea greco-romană sub numele de Gețî și Dacî se întinde o lungă serie de mal multe miï de anï,

') Epocele preistorice. Periodul acel lung și lipsit de lumină, care se referă la esistcnța genului omenesc pe suprafața globului nostru, începând de la primele urme materiale de industrie ale omului și până în timpul, când el a ajuns în stare se transmită posterității prin scriere faptele mai importante și demne de memoria, se numesce epoca preistorică séü ante-istoric ă.

Acesta eră mare preistorică se subdivide din punct de vedere archéologie în următórele trei cpoce mai mici:

I. Epoca petrei, care este primul period marc al preistoriei, când omul se afla pe un grad de cultură încă cu totul inferior, când el nu cunoscea usul metalelor și î-șî fabrica instrumentele și armele sale ofensive și defensive numaî din lemn, din petră, din ose și din corne de animale.

Acesta epocă de petră cu privire la progresul general al industriei omenesc! conține în sine doue périodes maï micî:

!• Periodul petrei vechi (archeolitic, paleolitic), numit altmintrelea și al pe-*re î tăiate séû cioplite (pierre taillée), și

o istorie inmormentată *3* unor mari evenimente, a căror importanță a trecut departe peste orizontul acestei teri, — istoria uneï națiuni geniale, puternice si alorióse, care cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel d'ântâiu imperiu vast al lumeî, înterneiase prima unitate de cultură în Europa şi pusese tot-o dată basele progresului moral şi material în Asia de apus şi în Africa de nord.

Dacia, acesta țeră miraculos dotată de la natură cu tóté bunătățile climei si ale solului, — opera unor timpuri depărtate geologice, a format pe drumul cel mare dintre Asia şi Europa primul păment bine-cuvêntat pentru descă-

2. Periodul petrii noué (neolitic) séü al petrei poleite, (pierre polie).

Primul period, paleolitic, se caracter! seză prin arme şi instrumente de petră, lucrateîntr'un mod brut şi în o iormă cu totul primitivă; *ér* periodul neolitic ne presintă din tóté punctele de vedere un progres mult maî însemnat, o technică. superioră şi o varietate de forme mult maî abundentă ca în epoca precedentă; armele şi instrumentele de petră şi de os din acest period sunt lucrate cu maî multa îngrijire şi ele de regulă sunt poleite.

Din punct de vedere cronologic periodul paleolitic corespunde cu era quaternară a geologilor, şi cu acea parte din epoca terțiară, în ale cărei deposite noi aflăm obiecte de petră presupuse a fi luate de o ființă inteligentă (pierre éclatée).

Ér începutul periodului neolitic corespunde cu disparițiunea cerbului târând din părțile centrale şi occidentale ale Europei.

După epoca de petră urmeză în țerile veche! Dacie, epoca intermediară de aramă.

Ea se caracterizeză prin instrumente şi arme fabricate din aramă pură. Cele maî multe din aceste artcfacte de aramă aŭ forma instrumentelor de petră. (A se vede Pnls/ky, Die Kupferzcit in Ungarn. Budapest, 1884. — Correspondeiiy.bl.itt d. deutschen Gescllschaft fur Anthropologie. Jahrgang, 1894 p. 128).

Kr după epoca de aramă succedoză în țerile Dacici, periodul preistoric al bronzului, când acesta composițiunc metalică (de aramă şi staniu) a fost întrebuințată pentru fabricarea a tot telul de arme şi instrumente ascuțite.

Urmeză, în fine, epoca ferului, în care acest metal a ocupat locul bronzului, pentru fabricarea de arme, de securi, cuțite, etc. Insă epoca ferului se consideră ca an-teistorică numai în ce privcscc începutul întrebuințării acestui metal.

Transițiunea din epoca de petră în epoca metalelor, s'a operat însă numai în mod progresiv şi forte lent.

Omenii aŭ continuat a se folosi şi mai departe cu arme şi instrumente de petră în totă epoca bronzului şi chiar în etatea ferului.

Celebrul naturalist francos G. de Mortillet (f 1898) a împărțit epoca paleolitică, din punct de vedere archéologie, în următorele période, ce se caracterizeză, în general, prin anumite tipuri de instrumente de petră, cu deosebire de silex.

Acesta subdivisiune a epocel paleolitice este următorea:

1. Epoca Chelleenă, care representă quaternarul inferior, şi cate, din punct de

' ' ' * --'- ------- :-»»l/> **marnluî urs de cnufțrnp si aii: «In-**

lecarea, şi desvoltarea vieţeî morale si industriale, a naţiunilor migrătore. Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin posiţiunea sa particulară, prin abundanţia populaţiuniî şi prin diversitatea avuţiilor sale, a-şî estinde în epoca preistorică influenţa sa etnică si culturală, de o parte spre sud, în peninsula Balcanică si până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus, pe calea cea mare si lun^ă de comunicaţiune a Dunărei.

Acţiunea civilisatóre, ce a esercitat'o populaţiunea preistorică ante-dacă de la Carpatî si Dunărea de jos, asupra lumeï ante-elene, a fost mult mal mare de cum ne putem închipui astă-di pe basa fragmentelor de monumente si a tradiţiunilor istorice şi poporale, ce le avem din acesta epoca extrem de depărtată.

In acesta privinţă noî ne aflăm numai în aurora sciinţel preistorice.

fantuluî antic. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din acesta epocă este aşa numitul «coup de poing» avênd o formă maï mult orîmaî puţin migdaloidă, un capët mai ascuţit şi altul maï rotundit.

2. Epoca M u s t e r i a n ă, care reprcsintă quaternarul de mijloc şi corespunde epoccî mamutului. Instrumentele de petră din acest period, ne presintă două forme tipice: una din aceste forme este o simplă continuare a tipului caracteristic din epoca precedentă, «coup de poing» avênd un capèt ascuţit, ér la cel-I'alt cu o basa plană brută, spre a servi de muche. Tipul al doilea Mustcrian se caracterizezi prin instrumentele destinate a servi în acest period ca rădetori de lemne şi de pieî (racloirs).

.1. Epoca Solutreană, care a fost numai de o scurtă durată, şi cu un caracter mai mult local. Ea coincide cu finele cpocci mamututuî şi începutul epoceï cerbului târând. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din acostă epocă este în forma foilor de dafin ori de salce.

In fine:

4. Epoca M n g d a l c n ă, seu quaternaru! superior, care corespunde cu periodul cerbului târând, şi se caracterizo/ă cu deosebire prin o marc desvoltare a fabricatelor din ose şi din corne de cerb.

Aceste patru subdivisiunî archeologicc ale erei quaternare, şi-au primit numele lor după celebrele staţiuni paleolitice din Francia: Chellcs, Le Moustiers, Solutree şi Madeleine. (Diferite tipuri archeologice din tóté aceste epoce preistorice a se vede la **De Mortillet,** Musée préhistorique, Paris 1883).

Insă clasificarea archeologică a ercî quaternare, aşa după cum a fixat'o G. de Mortillet, este încă supusă la unele controverse, şi în realitate, ca nicî nu corespunde pe deplin la tóté faptele şi nicî nu se póté aplica la tóté ţerile Europei. Spre a ne pute ua soma însă de resultatele archéologie! preistorice este absolut necesar, se cunoscem acostă clasiflcaţiunc, care este astădî cea mai adoptată.

urmatúrca tabelă ne va pune şi mai mult în evidenţă raporturile, ce există între cpo-

/mrru^_		QUATERNARĂ s. PLEISTOCENĂ				RECENTA							
miocenă	pliocena	inferioră	intermediară		superioră								
EPOCA PETREI							EPOCA METALELOR						
eolitică s. aurora epoceî de petră.		archeolitică s. paleolitică						bronzului		ferului proto-istorică			
	Ep. Otta (Portugalia). Silexe tăiate cu intențiune.	telles (Seine-et-Marne) s. St. Achcul Silexe tăiate în formă migdaloidă	Ep. Moustiers (Dordogne). Silcxe tăiate cu un singur vîrf asci începuturile artei.		Ep. Magdalenă (Dordogne). Instrumente simultane de petră și	Ep. Robenhausen (Elveția). Petră poleită. Monumente megalitic Cetăți lacustre neolitice.	Ep. de transițiune în țerile vechii D Apariținea secerei în Dacia.	Ep. Morges (Elveția), ima introducere a bronzului. Obiecte	Ep. Larnaud (Jura). Bronz fin. Artă maï progresată. Obiecte bătute.	Ep. Hallstadt (Austria de sus), ima întrebuințare a ferului. Săbii mari Vîrlurî diagonale.			

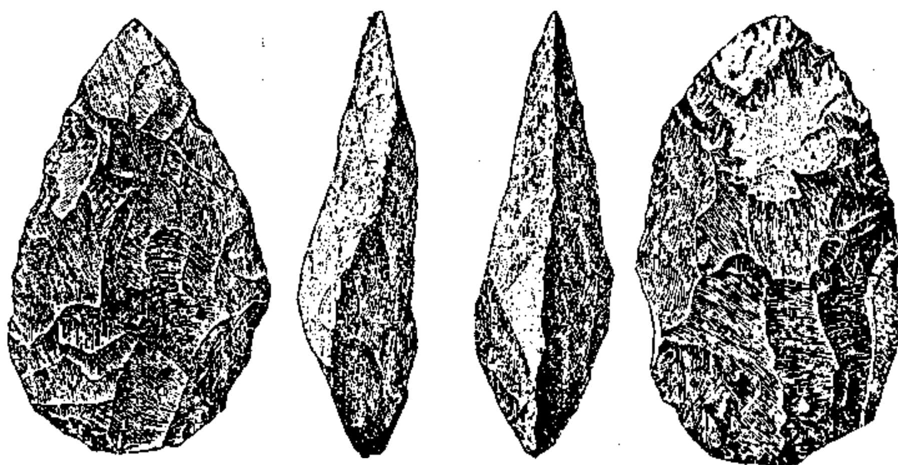
<titlu> CELOR PREISTORICE

FENOMENE fisice		DATE faunice și vegetale	DATE antropologice
	w j "* ^ H U «Î W J 1—1 « u C/3	!	
.' S. - - "c 3 rt -o •" " M o			
,-, *« o *J o rt g -o i_ •g ni g. » t o « -S g		Rase domestice. Cultura cerealelor şi plantelor textile.	Invasiunea neolitică. Noue tipuri etnice.
In occident temperatura rece şi secă.		Ep. cerbului târând. (Cervus tarandus.) Semi-domesticirea unor animale.	Rasa umană de Cro-Magnon (Francia) super, raseï de Neanderth;
		începutul ep. taranduluî. Finele ep. mamutului.	
<D 4J • >—î ^ O >cd C *3 1 "S K 'S '3 S o 3 g *2 "^ C. "t3 •*-" Ui U3 '00- D OJ ^ --- L) T3 •-. w M cfl «U		Ep. mamutului. Elephas primigenius. Rhinoceros tichorhinus.	Rasa primitiva umană de Neanderthal s. Cannstadt Germ.) şi de Spy (Belgia
		Elephas antiquus. Rhinoceros Merckii.	
Climă caldă şi umedă. Marî precipitSrî atmosferice. 5- g_ ^		Elephas meridionalis Rhinoceros leptorhinus. Mastodon arvernensis	
Ridicarea Alpilor, Carpaților Și a mareî catene asiatice.		Dinotherium giganteum	

începem aici studiul acestor timpuri primitive şi misteriose •— pe o cale si forte dificilă — cu privire la primele începuturi ale civilisațiuniî în Dacia.

Prima cestiune, ce ni se presintă aici, este, în care epocă se ivesc în țorile Daciei cele de ântâiu urme ale esistențeî omenesc! ?

Astàdî, mulțamită neobositelor investigațiunî, ce le-aü făcut în timpii din armă cele trei sciințe surori : geologia, paleontologia si archeológia prcisto--ică faptul este cert si incontestabil, că omul era reslățit peste o mare parte din suprafața globului nostru încă în cele de ântâiu timpuri ale erei quaternare[1]); că el a fost contemporan aprópe în tóté țerile Europei: în Belgia, în Francia, Germania, Austria, Anglia, Italia şî Rusia cu marile si puternicele mamifere stinse din epoca diluviului*l -);* că omul din acesta epocă, nu cunoscea nicî usul metalelor şi nu avea alte instrumente mal perfecționate de cât din petră tăiată în mod brut şi din oseminte de animale prelucrate în o formă cu totul primitivă.

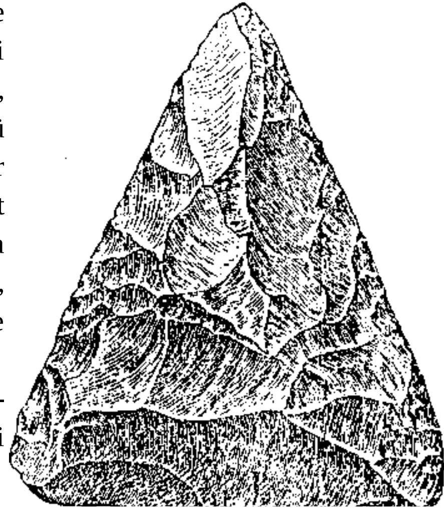
Instrumente de silex (tipul Chellcs). Francia, — dcp. Somme.
1. fața, 2. profilul, — 4. fața, 3. profilul. »/i mărime naturală. — De Mortillct, Musée préhistorique, fig.'.37, 37 bis,' 38, 38 bis.

') Cartailhiic, La France préhistorique Paris. 1889 pag. 34.

') llnruta epoccl **qnutoruare.** Sciința încă nu a ajuns ca se potă fixa prin o cronoogie cel puțin aproximativă durata epocclor geologice.

<-a elemente de aprețiare pot servi numaï doue base. Seu că fenomenele generale geoogice s'au produs într'un timp relativ scurt şi anume prin o intensitate extremă (rePede) a forțelor active ale naturel, seu că efectele acestor forțe au căpătat o formă reală numai mtr'un mod gradat și în cursul unul timp forte îndelungat. Doctrina acesta din urmă espre o acțiune lentă şi regulată a forțelor si agenților fisicî prevaleză astădî în sciintă.

Orî, cu alte cuvinte : sciința preistorică a stabilit adí pe deplin, că omul a trăit şi asistat în Europa la fenomenele, ce au caractérisât întréga epocă quaternară. El a vĕdut acțiunile violente ale naturel în aceste timpuri depărtate, el a fost martor ocular, când mase mari de ghețari acoperiaü munții cei înalți, văile şi o parte chiar din şesurile Europei; cl a contemplat inundațiunile di-luviuluî şi a asistat la ultima acțiune orogenică a pământului, când diferite catene de munți se înălțau şi se prelungiau [J]).

5 — Instrument triangular "de silex (tipul Chelies). Francia, dcp. Corzère. J/2 mărime naturală. Musée préhistorique fig. 50.

In aceste timpuri depărtate geologice încep primele pagini ale istoriei omului în Dacia.

Ce e drept, că pînă astă-dî, în depositele diluviale ale Daciei încă nu s'aű aflat osemintele omului quaternar, însă s'aű descoperit alte urme importante ale esistențeî si activitățiî séle, şi carî ne formeză o convingere nestrămutată, că omul a trăit

In acostă privință, Cartailhac (La France préhistorique, pa;,'. 51) [su] exprimă ast-fcl: On est . . . oblige de s'en rapporter aux impressions des naturalistes qui sont unanimes pour attribuer un immense laps de temps aux événements du quaternaire ancien.

') 0 tnulUiniiG geologică romàna. In poveştile poporale române ni se prcsintă forte adesc-orî o vagă amintire despre accidentele orogcnice întemplate pe suprafața globului nostru în epocele depărtate geologice, când catenele de munți se prelungiau şi se loviaŭ unele cu altele. Acest fenomen se caracterizezi în vechile tradițiuni ale poporului român prin cuvintele: «cand se băteau munții în capete--, «unde se băteau nrunți î în capete*. (Ispircscu, Legende, 18S2, p. 126. - - Fundescu, Basme 1875 p. 35. — Sbiera, Poveşti, 18S6 p. 26. — Rctcg anul, Poveşti, III p. 37. — Fr an cu, Românii din munții apuseni, p. 286. — Gazeta Trans. Nr. 71 din 1886).

Sciința geologică a constatat astădi, că diferitele catene de munți, ba chiar unul şi acelaşi munte, nu s'au format de odată, ci sunt numai opera, maî multor sforțări repetite orogenice, așa că bătaia munților în capete ne amintesce ridicările, ciocnirile și svircoliriîe consecutive ale scorfei solide a pămintulul, întâmplate în epocele geologice.

1 o parte din țerile Daciei, atuncî, când miserele sale condițiunî de iată, îl făceau se se lupte cu ursul cel gigantic şi cu leul cel feroce *),

\cesta tradițiune, că munții constitue o formațiune posterioră, pe scorța pământului aflăm exprimată şi în Theogonia lui He s io d v. 126 — 129: IV.Ïa 8É TOI npuiioy jilv è-j-eivaxo Isov

IVivaTO S' O'upea jj.axfià, 3-sdiv ^a Ia poporul român mal există si astăcjî o tradițiune fórte respândită, că p ă-êntul la început a fost plan, fără délurï şi fără munțî. Acesta tradițiune ire o formă semi-rcligiosă. Ea este cântată în colinde şi carî atribue ridicarea délurilor j a munților S-tuluî Ion seu luî Moş-Ajun (ambii identici cu lanus al Romanilor).

Că Dumne4eu ca prea-nalt
El pe mine (Ion Sânt-Ion) m'o lăsat
Se mësur pămentu,
Pămentu cu umbletu
Și ceru cu stânjenu . . .
Aflaî păment
Că-î maï mult, M'am păzit
L'am îmbulzit Făcui
délurï, făcui văi, Făcui
munții minunați Cu
zăpadă 'ncunjurați.
(Comunicată **de Gr.** Crăciunaş, **Ciubanca, Transilvania).**

Suntem doî îngeraşi Trimişi de
la Dumnedeű Se mesurăm
pămontul, Şi-am găsit păment
mai mult.
Ne mirăm ce să-i facem ?
Atuncî grăi Moş-Ajun :
Munțî înalți întunecați Văî
adîncî, isvóre recî!
(Cora. Bălțațl, jud. Ruranicul-SSrat).

') Leul de caverne (Felis spelaea) **îa părțile orientale ale Europei.** Diferite resturi fosile ale l e u l u i de caverne s'aű aflat în Transilvania în pescerea delà Almaş lângă rîul Homoroduluî în districtul Odorheiului. Ér Sir J o h n Lubbock în celebra sa operă «L'homme préhistorique, 1876 p. 267, ne spune, că D-rul John Hains a publicat în a. 1672 desemuul unui os al leului de caverne aflat înmunțiî Carpaților. Alte resturi quateruare din acesta specie de leu s'aü aflat în timpul mai nou In pescerea de la Poracs in comitatul Zips din Carpațîî de nord- aï Ungariei, **(Nyáry,** Az Aggteleki barlang. 6. 71).

Ér museul de istorie naturală din Viena, posedă scheletul cel maï complet al acestuï puternic animal răpitor, şi care a fost aflat în pescerea Sloup din Moravia, aşa că zona sa geografică în regiunile nóstre se întindea-până in ținuturile din nordul Carpaților.

Leul de caverne a trăit în părțile orientale ale Europei până târdiu în timpurile isterice. H e r o d ot, părintele istoriei grecesc! (VII. c. 125. 126) ne relateză curiósa întêmplare, cum pe la a. 482 a. Chr. când Xerxe, fiul lui Dariû Hystaspe, trecea prin Tracia şi Macedonia cu formidabila sa oştire, ca se supună Grecia, maï multe cârduri de lei, coborându-se din munțî, se aruncară nóptea asupra cămilelor, ce transportau babagajele trupei, lăsâod însă neatinşi pe omenî şi pe ccle-1'alte animale de transport. Zona fTpnm-afirîs *r,* ipunr Hîn n^niirsnla RiVanirS era în timpul acesta, după cum ne spune

pentru stăpânirea cavernelor; când el, pentru îmbunătățirea sorții sale materiale, era silit se persecute calul cel sclbatic, se prindă boul cel

tamos din Acarnania, adică în munții Rodopuluî șiaî Pinduluî, și Ilerodot adaoge tot-o-dată, că numaî în aceste ținuturi se nasc lot în Europa.

Diferite tradițium despre leul european mai există și astădî în vechia nusiră pocsiă poporală eroică.

Ast-fel în colindele române, unul din genurile cele raeî antice ale poesicï nóstre poporale, se celebrcză si astădî, în togma ca în timpul luî Evandru, eroismul unuT june (Hercule) care se luptase cu leul.

Ducu-më sus la parëu,
Că s'arată un câne-reu,
Muscă, sfârtecă, omora

Ori pe cine de sub sőre . . .
Nu e câne, ce a aflat Ci un
leu bëtrân culcat.
Marîencscu, Colinde, p. i36.

Luă Miler(= Ler Miler) se ducea
Minuni mari că ci făcea, După
munte a oilor El cu leul se'ntâlnia
. . . Și la luptă se prindea . . . Da
Miler din graiű grăia: O voî slugî
dragi încred uțî, Aduceți voî
lancea mea,

Ca 'n mijlocul codrului ::
Este un leu de câne-rëu,

De lungă de nouă coți Și de
lată câtă poțî, Și slugii că i-
o aducea Și în leu că o
împroptea Așa răgnia de cu
jale Érba 'î mare totă pere
Apa stă 'n Ioc și nu mere.
Daul, ColindT, pag. 42.

De mi-a ajuta Dumnedcu,
Duce-m'oï, aduce-1'oï.
Comunicată de Gr. Crăcîunaș în Ciubancu.

Tradițiunea leului antic ni s'a păstrat și în descântecele poporale:

Pe miez de cale
De cărare
L'a întâmpinat
Leu cu Leóica . . .
Marian. Descântece, **pag.** 201, 207.

Si când o fost
La mijloc de cale
De cărare
Tălnitu-1'o
Opritu-1'o
Lupu cu lüpóica,
Ursu cu ursóica,
Leu cu leóica,
Samca cu samcóica,
Samca 'n brațe prinsu-1'o
De pămCnt iabitu-1'o
Carnea morsocatu-i'o
Sîngele beutu-i'o
Lupașcu, Medicina Balelor, p. r6.

In vechia limbă indică simhá este leul La poporul roman samca este numele dat in timpurile preistorice leopardului.

De asemenea se face amintire în cântecele nóstre eroice despre ieiï, ce au existat o-dată în ținuturile Nistrului, cu deosebire în pustietatea Basarabiei do jos, care în epoca romană se numia desertul Geților. Așa în balada «Român Gruie

furios *) şi se se mesure eu mamutul şi cu atâtea alte animale puternice si feroce, fără alte arme de cât acelea, pe cari le-a putut afla în inteligenţa sa.

Sus pe c am pul Nistrului, Sub pólele ceriului La coda lalpêului,
Unde făt smeóicele Şi s'adun zernoicele, Şi s'adap leóicele.
Alexandri, Poesiî pop. 77.

Ér în «Blestemul mamei»: . «Sugî măicuţă sugî,
«Sugî să nu mai plângi «Sugete-ar câinii,
«Câinii şi şerpii, «.Şi balaurii,
«Câinii Nistrului
«Ş'aî pustiului
«Şerpii Leşieî Ş'aî

In o colindă :

Eşit'a la venfitóre
La venat peste Bârlad..
Când fu sorclc 'n de-seră . .
Sub cel mer mare înflorit
Zări leul d'aromit.
N. Simioneăcu, com. Cióra-Rudii-Vod;!, juj. íiritila.

') Acest bou primitiv, (bos primigenius) contemporan al omuluî quatcrnar avea o talie i<i«antică aprópe de doué ori maî mare ca boul nostru domestic şi făcea parte din rasa sură de vite, care trăesce astădî în Ţerile românescî, Transilvania, Ungaria, Stiria şi Rusia. Rasa boilor sèlbaticÎ aü trăit în părţile nostre până în timpurile istorice.

Herodot, ne relateză următorele: Se aflâ în părţile acestea ale Macedoniei (adecă în Rhodop şi în Find) forte mulţi leî şi boi sălbatici (Bdsţâypioi). Cornele acestor boi sunt de o mărime uriaşă şi ele se importeză în Grecia ca un articul de comerciü (1. VII. 126).

Acest bou sëlbatic, despre care ne vorbesce Herodot, se vede représentât eu deosebită frumuseţă şi viyore naturală pe vasele de aur descoperite la Vaphio lângă Sparta şi pe picturile murale din Tirynt din timpul dinastiilor pclasge ale l'eloponesului (Bulletin de Correspondance hellénique, An. XV (1892) pl. XV. — **llevue** encicloitédiquc, 1891, p. 250).

Genialul Cesar, care în interesul vastelor sale planuri pentru extensiunea dominaţiuneî romane, studiase cel d'ântâiu, din punct de vedere militar, ţinuturile din nordul Uunăreî, ne comunică în Comentariile sale următorele : «Mai există în Germania, dice dînsul, o alta specie de boi (sëlbaticï), cari se numesc Uri. Aceşti boi (urii), sunt cu puţin mai mici de cât elefanţii, însă după formă, după colore şi tip ei scmenă cu taurii. Puterea lor este mare şi mare este şi velocitatea lor. Eî nu cruţă nici pe om, nici ferele sălbatice, pe cari le-aù vëdut odată. Omenii, ca se-i potă prinde sapă nisce gropi in pâment după un anumit sistem, şi apoi tot în aceste gropi i şi ucid >. (B. G. VI. 28).

De asemenea scrie Isidor, episcopul din Sevilla (f 636): «Urii sunt o specie de boi sëlbaticï (uri, agrestes boves) din Germania, avond nisce corne enorme şi cari se întrebuinţeză spre a se face din ele pahare de beut pentru mesele regale, capacitatea lor internă fiind forte mare (Etym. XII. 1. 34.) — Geţiî, după cum seim, întrebuinţau

Probele materiale în acesta privință ni le oferă resturile industriei primitive a omului din acesta epocă.

de asemanea cornele de bou ca pahare pentru beut vin. (Diodori Șicul i. lib. XXX. c. 12.)

Ér naturalistul F I i n i u (VIII. 15) ne transmite următorca notiță despre fauna S c i t i c i şi Germaniei: «Sciția, dice dînsul, produce forte puține animale şi acesta din causa, că aici lipsesc tufişurile. Tot asemenea, puține animale se află şi în Germania, țcră, care este vecină cu Sciția. Insă în Germania sunt importante speciile de b *a î* s fi 1- b a t i c î (bourn ferorum genera), anume b i s o n i i (bisontcs) cu come, şi u r i i (uri) dotați cu o forță şi cu o velocitate extra-ordinară şi pe cari poporul ignorant i numescc b i v o l i s e l b a t i c i (bubali).

După cum seim Germania mare seu Germania «barbară» a autorilor latini era vecină cu Dacia. M aï mult, pădurea H c r c i n i c & a l u i Cesar si Germania etnografică a l u î Tacit, se estindcaü şi peste Carpațiî de nord ai Ungariei şi Transilvaniei. Ast-fel, că aria geografică a urilor şi bisonilor din epoca romană cuprindea regiunile muntóse nu numai ale Germaniei, dar şi ale Daciei,

O probă despre acesta avem în istoria resbelului Dacic.

Suidas (v. Kcbiov) scrie : Joe mai are şi numele Casius (după muntele Casius) si dînsuluî i dedică Trăia» niscc cupe de argint şi un corn de bou, de o mărime extraordinară, poleit cu aur, drept dar (pârgă) a primelor sale învingeri asupra Geților. Pe aceste daruri se alia scrisă următorea epigramă compusă de Adrian : Lui Joe C a s i u dedică aceste daruri T'raian, din némul lui Enea, împăratul omcnilor împăratului ceresc.»

Ér Seb as t. Munsterus (Cosmographiuc univ. Basiliac 1550 p. 920) scrie: In sylvis (Transsyluanitc) i u b a t i boves et uri ac sylvestres ctiam e q u i, utrisque corum mira pernicitas: at equis iuba sunt ad terram usque dimissa.

Boul urus, al autorilor latini era, dupa părerile unanime ale naturalistilor de astădf, unul şi acelaşi cu boul primitiv seu diluvial (bos primigeniiis).

In monumentele cele mai vechi ale literature! nóstrc poporale, anume în colinde şi balade, boul primitiv (boş primigenius, boş urus) apare sub numirea de boul sur.

Vine marea cât de mare,
Da de mare margini n'are . . .
Aduce-şi bradî încetinați
Cu molifți alăturați Notă-şî
notă şi b o ű sur.

M â n d r e s c u Liter, pop. 212.

Impungu-se Domne împung
Impungu-se doi b o i - s u r i
Pan' cununa sorelui.

D a u l, ColiuJi p. 41.

Aci epitetul de «sur» este un archaism românesc din aceiaşi trupină cu urus al Celților şi cu înțelesul de s ë l b a t i c séű de munte.

însemnele vechi ale Moldovei conțin figura unui cap de urus (bo-ur), dar nici de cum a bisonului cu comă. (A se vede si **Boliac,** Buciumul, An. I, 1862, p. 132.)

Ccrvus niegaccros **în trudițiunile române.** — Intre diferitele specii ale faunei quaternare. <--ir-r îr,,,-,™.,K.-, ;,,

Pe teritoriul oraşului Mi se o l ţi, situat la pólele Carpaţilor de nord, în părţile de sus ale Tisei, în comitatul Borsod, de asemenea şi pe teritoriul României de astă-dî în judeţul Vlaşca, s'aü descoperit arme séű instrumente tăiate de silex (cremene) representând doue tipuri paleolitice —

numitul cervus megaceros. Acest cerb ante-duuvian, cel maî magnific animal al faunei lisoărute a trăit în Europa şi cu deosebire în Irlandia până în secuiul al Xll-lea al ereî nóstre Cornele arcuate şi falnice, ce-i decorau capul, erau gigantice şi-î da un aspect imposant.

El este amintit în 11 i a d a şi în O d y s e a luî Homer. Ulise veneză în insula cea lată a nimfei Circe, un cerb mare cu corne înalte, un monstru gigantic u;jnxtpu>v "Xa-iov !«•(«"; ^'-^ KsAiup&v; №'["• 8-f]pîov (Odys. X. 158 seqq. — Cf. Iliad XVI 158).

Diferite tradiţiunî despre cervus megaceros, s'aü conservat până astădî, în vechile monumente ale literature! nóstre poporale. Ast-fel, în colindele semi-religiose ale poporului român, se face adese-ori amintire de un cerb nobil şi falnic numit cerbul sur, cerbul runcului, fora câmpului şi a pămontului, care, după frumuseţa, mărimea şi calităţile, ce i-se atribue, nu póté să fie altul, de cât cerbul cel mai maiestos, ce a esistat vre-o-dată pe faţa pămentuluî, cervus megaceros.

Ler oi Leo,
Cerbul codrului . . .
Cerbu mi se 'ngâmfa,
Cerbu se lăuda,
Că el 'şî întrece
Cu cornele Iul

Fala bradului
Şi cu fuga lui
Sborul şoimului
Şi cu mersul lui
Fuga calului.

Teodorescu, Poesil pop. pag, 65.

Velocitatea acestui cerb uriaş fiind forte mare, venătorii din colindele române se rogă lui Dumnedeü, ca se dea o ploie, pămentul se se moic, şi cerbul se se înămolescă, ca se-1 potă prinde :

Domne minunate!
Dă un nor de plóie,
Cerbul se se 'nmóie,
Şi eü se-1 venez . . .
El cum se ruga
Plóie că dedea,

Pămentul se muia.
Cerb se 'nămolia,
Ş'atuncî mi-1 vena
Şi-a casă-1 ducea . . .
Si 'n corne că-i puse
Legăn de mătase.

Ibid. p. 66.

Acesta traJiţiune română despre modul cum se vena cerbul cel gigantic ne servesce spre a lămuri o împrejurare forte curiosă, pe care paleontologii până astădî nu şi-au putut'o esplica. In Ungaria, cele mai multe schelete de cervus megaceros, s'aü aflat în straturile cele lutóse de lângă malurile Tisei. Ér în Irlandia, după cum ne spune tiguier (La terre avant le déluge. 1863 pag. 321), scheletele acestui animal antic se găsesc în depositele mlăştinose din apropiere de Curragh, şi este de remarcat, dice dînsul, că aprópe tóté aceste schelete se găsesc in aceeaşi atitudine, cu capul ridicat în sus, gâtul întins, cornele aruncate pe spate, ca şi când animalul s'ar fi înămolit într'un teren mlăştinos şi ar fi cercat până în ultimul moment al morţii séle se potă găsi aer de respirat.

Epitetul de «sur» care se aplică adese-orî la acest cerb antic, se întrcbuinţeză de re-

6.

7.

Instrumente de silex (tipul Chclles),
Miscolți, comit. Bodrog. Ungaria. V. mărime lineară. — A r c h a e l o g i á i li r t c R i t 6. Uj foly. XIII. pa». 11 și

8. — Instrument triangular de silex (tipul Chclles). Miscolți, corn. Bodrog, Ungaria. '/ mărime lineară. A r c h a e o-

9. — Instrument de silex (tipul Chcilcsj România, Crivedia marc, distr. Vlașca Mărimea reala 7 cm. lung., 5 cm. lâiJ

Chelles séü Saint-Acheul din Francia, — şi caii instrumente sunt caracteristice ale epoceî quaternare interglaciare ').

Insă afară de aceste vestigii positive ale esistcnţeî şi locuinţei omului quaternar în ţerile Daciei [2]) mal esistă si motive puternice etnologice, motive basate pe estensiunea geografică a omului european din acesta epocă, şi cari se résuma prin cuvintele, că omul în timpurile quaternail, periodul interglaciar, era aclimatisat în totă Europa.

---

tice şi năsdrăvane, aşa d. e. boul sur, taurul sur, vulturul sur sóü sur-vultur (T e o d orescu Poesiî, p. 68. — M ariene s cu, Colinde, p. 26. — Marian, Înmormentarci la români, p. 217. — S ă i n e a n u, lîasme, p. 375, 388). Acest calificativ aparţine Hmbeî romane archaice şi este nu numaî sinonim, dar identic cu celticul u rus, adăugându-i-se la început aspiraţiunea pelasgă *s.* Aşa. Servius (în Virg. Georg. II. 374) uri «no toi v *aţuv s.* e. a montibus. Din punct de vedere al înţelesului, aşa dar, c e r b u l s u r nu esprimà alt-ceva de cât : cerbul codrului, runculuî, muscelului.

') Studiând colecţiunile preistorice ale M u s e u l u T d e a n t i c i t ă ţ î d i n l i u c u r e s c î am observat sub Nr. 66 un instrument de silex tăiat cu tipul caracteristic Chelles, depus la un loc cu mal multe aşchii de cremene, indicate în dulap, sub numirea generală: Periodul de petră, judeţul Vlaşca. Am fotografiat acest preţios specimen pentru archeológia quaternară, şi-1 reproducem aci pentru prima oră. In ce privesce provenienţa acestui instrument quaternar de cremene, adresându-ne d-luî Director al Museuluï, G r. G. T o cil e s cu, am primit de la D-sa următurea informaţiunc: «Silexul fotografiat, a fost găsit într'o localitate din jud. Vlaşca, în malul NejlovululI lângă Crivedia mare, în p u n c t u l n u m i t C e t a t e a F e t e i . »

Mărimea instrumentelor de silex, tipul Chelles, este în general forte varială. Ast-fcl Mortillet în Musée préhistorique sub fig. 35, 44 .şi 56 ne inlăţişeză uncie specimene de silexe tăiate din acesta epocă cu dimensiuni numaî de câte 4 cm. 8 mm., 5 cm., 6 cm. *1* mm. în lungime, adecă mult mal mici de cum e silexul tăiat (fig. 9) din România. — Ér Cartailhac (La France préhistorique pag. 50), scrie, că a vedut silexc tăiate, tipul Chelles, unele atât de voluminosc şi altele din contră, atât de minime, în cât a trei mit se se întrebe, dacă mâna omului Ic putea întrebuinţa cu succes.

Aceste silexe quaternare, caracterisate ca tipul Chelles, se găsesc nu numai în aluviuni, dar şi pe suprafaţa pămEntului şi anume pe posiţiunî mal ridicate, mestecate cu diferite alte resturi ale tuturor cpocelor. (/nborowsky, L'homme préhistorique, p. 49 Mais ce n'est pas seulement dans les alluvions anciennes . . . mais encore à ciel ouvert sur les plateaux, dans les endroits mêmes où l'homme s'en est servi, qu'on a découvert des haches du type du Saint-Acheul.)

[2]) A l t e d i f e r i t e e l e m e n t e a r c h e o l o g i c c si p a l e o n t o g i c e cu privire Ia cocsistenţa omului în ţorile Dacici, cu marile mamifere din epoca quaternară, sunt amintite şi apreciate în : Arclii? d. Vcreines f. siebcnbiirg Landcskunde N. l[1]". XIII. 411 —414. — (îooss, Chronik der archaeologischen Funde Siebenbiirgens. pag. 10—55. ICrtekc/csek a tört. tud. köréből. XII. nr. 8, p. 52—*53.* — Ortra.v, A Pozsony város története. I. 18. — Ortyay, Temesmegye és Tcmesvárváros története. Őskor. p. 44 c^iiM — PiilQvVv. T nhhnrk A tört. elloti idők. IT.naí*. XV. — llr. Vv.ii.i- *Át* A .-.„i^i^i.:

Nu putem, aşa dar, din nici un punct de vedere, nicî paleontologic, nici chiar archéologie, ca se limităm zona geografică a omului din epoca quaternară la pólele de nord-vest ale Carpaţilor, si se separăm din punct de vedere antropologic ţerile Dacieî de Europa centrală şi apusană *).

barlang, pag. 86. 138. 140. — Areliaeologiiii Értesítő. Uj foly. XIII. 19. ••- Mucii, AU teste Besiedlung der Lander d. osterr. Monarchie, p. 44—45.—Erdélyi Mnzeumcgylct liVkönjTCl, T. (1S74) p. 117. 158.—IV. p. 131. 135. -V. p. 125. 154. 158.-VI, 8. 198.-VII. 150-160.

«Fără îndoială, — dice distinsul archcolog al Transilvaniei Dr. Ant. Koch — omul preistoric, a trăit în epoca mamutului pe pământul Transilvaniei.» Erdélyi Mu/.eumcgylet évkönyvei, Uj foly. I. 1884. p. 146.

Ér decedatul C. G o o s s, un alt erudit archeolog şi istoric din Transilvania se esprimă ast-fel: «Es unterliegt Ueinem Zweifel mehr dass bereits zurZcit desDiluviums dcr West- und Nordrand der mittleren Donaugegenden, ja wohl auch Siebenburgcn vomMcnschen bewohnt war.r> (Gooss, Skizzen zer vorrömischen Culturgesehichte dcr mittleren Donaugegenden. Arcliiv d. Vereines f. siebenb. Ldkde, N. F. XIII p. 409.) In ce privesce România, Cesar Boliac, pe basa cercetărilor sale archeologicc preistorice, se esprimă ast-fel: au fost si în Dacia epoca p e t r e i l u s t r u i t e şi epoca petrei numai c i o p l i t e , că s'a atins pe ici colea epoca b r o n z u l u i şi că ceea ce n'ar pute dice póté altă ţeră, după cunoscinţele preistorice, ce le avem pună astădi «o epocă de aramă r o ş i e nativă». Autorul constată, tot odată, că între obiectele găsite de dânsul numai de vre-o patru cinci ani încoce sunt 250 silexuri şi obiecte de alte petre, între cari un topor de p e t r o - s i l e x c u totul primitiv, din epoca petrei b rut e. (Tromp. Carpaţ. An. 1872 No. 1010. Cf. ibid. An. 1870. No. 846.) Cu privire la ţerile Austriei a st: vedé: Szombathy, Bemerkungen über den gcgewiirtigen Stand der prahistorischcn Forschung in Oestcrreich. (Corrcspondenz-Tîlatt d. deutschen Gesellschaft fur Anthropologie XXV (1894) Jahrgg p, 97. Cf. M. *Krii* Ubcr die Glcichzcitigkeit das Menschen mit dem Mamuthe in Miihren. Ibid. p. 139—144. — Idem in «L'Anthropologie». T. X (1889) p. 257—280.

[1]) Mnrea internii iu ţprllo Dacici în ultimele timpuri geologice. Când noi constatăm aicï din punct de vedere paleontologic şi archéologie csistenţa genului uman în ţerile Dacici încă în epoca quaternară, prin acesta, nu voim se susţinem, că într'adever toţi; regiunile acestei teri, ast-fel după cum ni se presintă astădi, aü putut fi locuite de om în acesta epocă depărtată.

Fisionomia terilor Dacieî nu a fost tot-de-una aceeaşi, după cum ni se presintă în epoca istorică.

Cu deosebire, o parte însemnată din sosurile cele întinse şi aşedatc ale Ungariei, se aflau chiar până la începutul epocei neolitice acoperite cu mase mari de apă dulce, cari apoi încet încet, în curs de mai multe mii de ani, s'aü retras pe la cataractele Dunărei şi póté chiar prin comunicaţiuni suterane. Chiar şi astăc)Îun district însemnat din partea de nord-ost a Ungariei portă numele de Maramureş, adecă marc m ó r t ă. (M o r i-m ar u s a m, hoc est mortuum mare numiaŭ Cimbrii oceanul septentrional. Plinii, H. N. IV. 27. 4). De altă parte, documentele istorice ale Ungariei din evul de mijloc, fac

Insă, care era posițiunea în natura, moravurile şi condițiunile de viață ale raselor umane paleolitice din Europa ?

Aici ni se presintă una din cele maî importante şi tot odată maî complicate cestiunî ale etnologiei primitive europene.

adese-orî amintire de diferite mlaştini, lacuri şi bâlțî în basinul Tiso-danubian şi cari în aceste timpuri purtau numele de Mortua, Mortva şi Mortua magna, adecă. apa mortă.

Chiar şi numele de Mureş, ce-1 portă riul principal al Transilvaniei, şi care apare în documentele istorice medievale sub forma de M o r i s i u s (Cod. Arpadianus, XVIII 62. 1291) M a r u s i u s (Kemény, Nititia, II. 41), M o r u s i u s (Schuller, Archiv. I. p, 680), ne pune în evidență., *ci* într'o vechime forte depărtată, basinul acestui rîu constituia numaî o apă mortă (Marusa).

De altă parte, maî esistă chiar şi astădi o tradițiune vechia şi forte răspândită, că şesurile Țerei-românesci, ale Ungariei şi văile Transilvaniei, aü fost o-dată acoperite de o mare internă.

Ast-fel, Cronica luî George BrancovicT, scrisa pe Ia anii 1688 — 1690, conține următorea tradițiune despre marea din țările Daciei.

«Acest Pombie (Pompeiü cel mare) a tăiat boazul la Bizantiea de aű intrat marca negră în marea albă, şi d i e se fi remas uscat, ț éra Moldovei, ț e r a M u n-tenescă şi țera Ardeiului» (Ar. Densuşianu, Revista critică-literară 1893 p. 367).

Acesta tradițiune, că marea negră într'o epocă depărtată nu ar fi avut eşire o aflăm esprimată şi la peripateticul Strato din Lampsac (f c. 270 a. Chr,), Marca negră, susține densul, ar fi fost o-dată cu totul închisă, ér strímtórea de la Bizanțiu s'ar fi deschis în urma presiuneî enorme a maselor de apă, ce le versau rîutile cele mariin Pontul euxin. Tot asemenea, s'a întâmplat, d.'ce Strato, şi cu marea mediterană, care în urma unei mari acumulări a apelor de rîurî, ar fi frânt bariera de la apus, şi apoî reversându-se în marea esternă, s'aü scurs şi desecat locurile lacustre de maî înainte ale Europei, (Strabo, Geogr. I. 3. 4.)

O altă tradițiune, în fond identică cu cea din cronica luî Brancovicî, ni se comunică din județul Prahova, comuna Habud:

Pămontul acestei teri, ne spune acesta tradițiune, maî de mult era acoperit cu apă şi nici odată nu se putea scurge, fiind-că la Marea negră era un munte de petră. Turcii (Tracii, Troenii?) s'aü apucat, ca se taie acel munte, au săpat 24 de ani şi tot n'aü putut isprăvi, dar a venit un cutremur mare şi a rupt acel munte în doue şi îndată apa s'a scurs în mare.

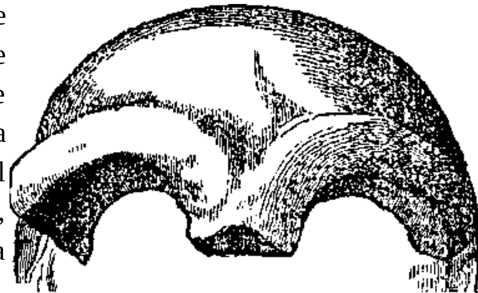
In fine, o tradițiune analogă ni se transmite din Canat, de către Păr. Sofr. Luiba şi Aur. lâna (corn. Maidan):

Am audit din betrâni, că pămintul, care l locuim noî, ar fi fost o mare de apă şi numai la munți aü locuit nisce omeni s ë l b a t i c î , pre cari i-aü bătut strămoşii noştri şi ne-aü aşedat pre noi aicea. Imperatul nostru Traian aü slobocjit apa de aici la Baba c a i a. (Notăm, că în tradițunile române şi Hercule apare adese-orî sub numele de Troian D.). Când a fost aici apă, omenii umblau cu vranițe (luntrite) şi corăbii. Se cjice,

Resuhatele sciințifice, ce ni le ofer numerósele cercetări paleontogice, făcute pînă astădî în terenele geologice ale epoceî quaternare ne presintă, în Europa, doue rase umane principale, însă ambele aceste rase pe grade diferite ale desvoltării fisice şi intelectuale.

Una din aceste doue rase fosile este representată prin o porțiune de craniu exhumât la Cannstadt lângă Stuttgart, în a. 1700, studiat în a- 1835; —de asemenea şi prin un alt specimen important, prin craniul aflai în pescerea de la Neanderthal lângă Düsseldorf în a. 1856.

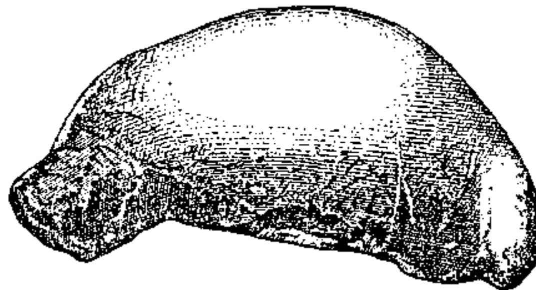
Ambele aceste fosile umane ne infățişeză, din punct de vedere antropologic, aceleaşi caractere etnice, si ele figureză în sciința de astădî, sub numele în general adoptat de rasa de Neanderthal, şi care este considerată ca rasa umană euro-

\WK //•//
\V / '

10. — Craniul de Neanderthal, vědut din față, după Bertrand, La Gaule, p. 72.

peana din epoca mamutului. Acesta rasă primitivă, umană, ni se presintă, în general, cu caractere dolicho-platy-cephale séü cu capul lungăreț şi deprimat, fruntea îngusti şi oblică (aruncată înapoî), ş cu arcurile sprâncenelor e norm de desvoltate. Omeni de Neanderthal séü Can nstadl aveau o statură mai mu mică de cât înaltă; ei erau **ro** buşti si îndesați, cu mem brele scurte si musculóse însă în urma constituțiune lor osteologice, după părerii antropologilor de astădî, eî nu erau în stare de a se ține în posițiunevei ticăia, ci erau de jumëtate plecați spre genunchi întogma ca antropoidii ').

U. — Craniul de Neanderthal, profil, după Bertrand, La Gaule, pag. 70.

culă de peste Dunăre şi la alta de peste Mureş; când venia vre-o luntre duşmană, s fScea în vêrful culeï o lumină mare, ca se scie cel-1'altï frați, că au venit duşmanii în țeră.

M aï notăm aid, că în Ungaria, încă esistă o tradițiune poporală, că şesurile acelei țer au fost odată acoperite de apă, care mai târdiu s'a scurs prin pasul de la Porțile-de-fei Értekezések a tört. tudom, köréből. XII. VIII. sz. p. 59.

[1]J **Cartailliac,** La France préhistorique, pag. 328. — **Fraipont,** Les cavernes et leur

«Din ori-ce punct de vedere, vom examina craniul acesta de Neander-tnaj — dice naturalistul engles prof, Huxley — el ne presintă întru tóté caracterele maimuței, si este întru adevër craniul uman cel maï pitecoid, ce s'a descoperit până astădi» [1]).

Tot la acesta specia primitivă umană din epoca mamutuluï maï aparțin si osemintele fosile descoperite în a. 1866 în pescerea de la Spy în Belgia.

Scheletele exhumate la Spy sunt incontestabil din epoca mamutuluï si ele ne pvesintă aceleaşi particularități anatomice si osteologice întocmai ca si craniele de la Cannstadt si Neanderthal, Maï mult, craniul de la Spy exagcrează încă unele caractere fisice ale omului fosil de Neanderthal [4]).

Peste tot, tipul de la Spy, din punctul de vedere al desvoltàriï organice, ne înfătisează pe omul european din epoca mamutului, în cele maï infime condițiunl fisice şi intelectuale.

La aceşti locuitori primitivï aï Europeï, se raportă următorele cuvinte ale luî Lucrețiu:

Atuncî (în primele timpuri ale istoriei omenimeî) genul uman era mult maï dur, de cum trebuia se fie. In cursul maï multor miï de anï ale revoluțiunit sorelui pe cer, ei duseră peste tot locul o viețā ca animalele sëlbatice. EÏ nu sciaü se facă us de foc, nicï se se folosésca de peï, orï se-şi acopere corpul cu blănî de fiere sălbatice, ci locuiau prin pădurî, prin găurile munților şi prin codriï ceï marï, ascundendu-st pe sub mărăcinî si tufe, membrele lor cele murdare, atunci când erau silițî se se apere şi scutescă de intemperiile vêntuluï si ale ploii. Ei nu erau capabili să cugete la lucrările de interes comun, şi nu sciaü, nicï sö stabilósca între eï ore-carî moravuri, nicï să se folosésca de legi, ci fie-care punea mâna pe prada, pe care i-o scotea înainte norocul, şi apoi fugea cu ea, conduşi de instinctul propriu, că fie-care se îngrijescă de sine si se trăiescă pentru sine *).

Aceeaşi tradițiune preistorică păstrată la vechiul popor latin, ne o comunică Virgil i).

O-dată, dice densul, locuiau în pădurile acestea, o rasă de omeni născuți

habitants (1896), pag. 69.—Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, pag. 70. — De Mortillct, Musée préhistorique. PI. XXX.

') Huxley, Man's place in nature, pag. 156, apud Lnbbock, L'homme préhistorique. Paris, 1876. pag. 308.

[2]) Cavtailhac, La France préhistorique, pag. 87. 329. — Fralpont, Les cavernes, P'g- 70.

») T.iifit-fitii De rer. nat. lib. V. 923 seqq.

din trunchiurile cele dure ale stejarilor (Faunii). Eî nu aveau nici moravuri nicï religiune. EÏ nu sciaü nicî se prindă boiî în jug, nici so adune avere pentru trebuințele vieţeî, nicî se cruţe ceea ce aü câştigat, ci trăiau în mod selbattc numaî cu ramurî şi cu vênatul» [1]).

') Rasa umaua primitivă a **Satyrilor în** Europa, Asia şi Africa. Literatura antică grecă şi romană, ne-au transmis o lungă serie de relatări şi tradițiunl etnografice, cu privire la o rasă primitivă umană numită a Satyrilor.

Ast-fcl, H e s i o d (circa a. 850 a. Chr.) în unul din fragmentele sale ne amintesce de un gen de omeni făcători de rele, numiți S a t y r î, şi cari erau i n c a p a b i l i de a î n v e ţ a v r c-o l u c r a r e o menesc ă.

xai yivoc oàtiottvcùy Hatúfüjv y.al afj.Yj^'y.veiîpyoiv. (Frag. XCI).

Figura acestor Satyrî, ni se înfăţişeză, în general, ca umană, însă selbatică şi dură, perul mistreţ, nasul tèmpit si aruncat în sus, urechile în partea de deasupra ascuțite, la gât cu un fel de noduri, ér în partea de jos a spinării, avcnd un smoc de peri lungi, (mal mult o esagerare a artiştilor grecesc!). Aceşti Satyrî, locuiau prin păduri şi munţi, şi sunt înfăţişaţi ca iubitori pasionaţi (lascivi) de femei.

Din punct de vedere etnic insă, tipul acestor Satyrî în picturile vechi, are mal mult un caracter semitic.

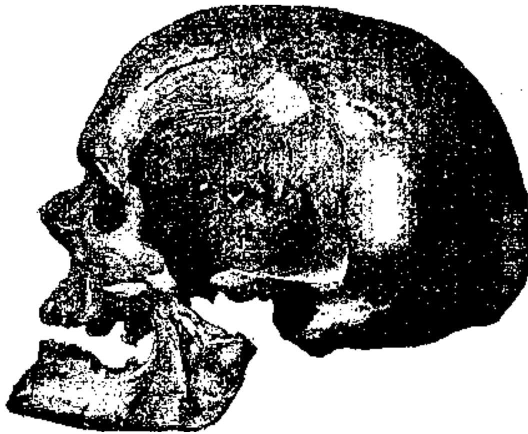
Satyril, de cari ne vorbescc Hesiod, se mal numiaü şi Eî'.XYJVO'., sing. ïît),T|Vcç, cuvent, care în ce privesce etimologia sa este identic cu S i l v a n u s. Româncsce s i l h a = pădure. In locurile acestea, — scrie Lucreţiu (De rer. r.at. IV. 582 seqq.) — aü locuit odată, după cum spun vecinii, Satyriî, cari cu sgomotele şi cu jocurile lor turburau tăcerea cea liniştită a nopţii.»

Acesta rasă umană primitivă a Satyrilor, este amintită şi în vechile descrieri geografie ale Asiei.

«în munţii despre resărit al Indici, scrie Pliniu (H. N. VII. 2. 17.), în ţinutul numit al C a t a r c l u d i l o r, se află şi Satyrî. Aceşti Satyrî, sunt nisce a n i m a l e forte stricăciose, el umblă şi alergă atât pe patru cât şi pe doue picióre. Faţa lor este ca la omeni. Insă, din causa agilitate! lor, nu se pot prinde de cât numai când sunt bëtrânî séü bolnavi. Tauron spune, că Coromandil sunt un pen de omeni selbatici, cari nu sciu să vorbescă; espresiunilc lor fiind numaî nisce urlete oribile. Corpul lor este pêros, el au ochii albaştrii şi dinţi! canini colţaţl.» Acesta relatare a lui Pliniü. despre rasa Satyrică din Asia, se confirmă, putem d. ice, pe deplin, prin nouelc descoperiri ale sciinţel antropologice. Naturalistul A. de Mort ii let, publică în «Revue encyclopédique» din a. 1895 pag. *jş*, sub titlul «Un ê t r e i n t e r m é d i a i r e e n t r e l'homme et le s i n g e> o notiţă despre craniul descoperit în insula Java în a. 1891 de medicul militar Eug. Dubois. «Ce crâne — dice A. de Mortillet — est visiblement plus voisin de celui de l'homme, que de celui de chimpanzé . . . D'après la voussure du crâne, d'après la forme fuyante du front et la proéminence des arcs sourcilliers, ce fossile ne devait pas être beaucoup plus bas dans l'échelle animale, que l'homme paléolithique européen dont les^ ossements ont été retrouvés à Neanderthal et à Spy.»

In fine, geograful roman Pomponiû Mêla (I. 4. si 8) ne spune, că în teritoriul

A doua rasă umană fosilă, din epoca quaternară, este representată prin craniele si osemintele descoperite maï an t ai ü în staţiunea Cro-Magnon din valea Vezeruluî în Francia.

12. Craniul de Cro-Magnon, după F r a i p on t, Les cavernes, p. 133.

Acesta rasă umană, căreia în sciința antropologică i s'a aplicat numele de Cro-Magnon, după stațiunea paleolitică, în care a fost exhumată, domineză cu siguranță în părțile de apus ale Europei pe la finele epoceî quaternare, şi ea ni se presintă din punct de vedere fisic şi intelectual, cu mult maï superi oră rascî de Neanderthal.

omenii de Cro-Magnon, constituiau, după studiile paleontologice, o rasă frumosă dolichocefală, puternică şi inteligentă. In particular, eï se deosibéu de rasa de Neandcrthal-Cannstadt-Spy, prin o frunte

Africel, lângâ Etiopil occidentali, între alte tribun barbare și nomade se află și Saty rî, cari nu aü nici acoperise, nici locuințe stabile, carî de abia semenă cu omenii, şi sunt de jumEtatc fere sălbatice, (vix jam homines — prater effigiem nihil humani).

Pliniu, după cum am vedut, amintesce în Asia, afară de genul Satyrilor, și o specia umana perosă cu dinți canini colțațî.

Omul în mare parte peros pe corpul seu, ne apare și în Europa, représentât pe unele specimene de gravuri de la finele epoceî quaternare (l)fi MovtMlet. Musée préhistorique. Pl. XXVII, fig. 202. 203.)

Despre omenii peroșî (p i l o s i), ne vorbesc maï departe tradițiunile cpocei romane (Isidnd Etym. VIII. 11. 103. - Profetul Isaia în textul Vulgatcï XIII. 21: et pilosi salsabunt ibi).

In fine, despre omenii sëlbaticï şi peroşî ne relateză H a n n o n, ducele Cartaginenilor, care, m epoca de înflorire a patriei sale, întreprinsese o expedițiune navală dincolo de Columnele luï Hercule, ér după ce se întorse la Cartagena densul depuse în templul lui Saturn, orî al Junoneî, peile a doue femeï sêlbatice şi porosé, ce le prinsese. **(Hannoids** Carthaginenshnii régis Periplus, în Geographi graeci minores. I. Ed. Didot. p. 13.) Acesta împrejurare, o confirmă şi Pliniû, în . Istoria sa naturală (VI. 36.) spunând, că Hannon a espus ca o dovadă și ca o minune în templul Junoneî din Cartagena peile përose a doue femeï, ce le-a prins în cspedițiunea sa și carî s'a ű putut vede în acest templu până la căderea Cartagcneî.

La poporul roman, mai esistă şi astăcji o scrie de tradițiunî despre o rasă primitivă

lată şi puțin oblică, prin dimensiunile craniuluï seu, prin lipsa arcadelor la sprâncene, prin o față de asemenea lată şi prin o statură înaltă de 178—185 cm. la bărbați ').

Peste tot, rasa fosilă de Cro-Magnon, judecând'o după tipul seu inteligent, după resturile industriei sale şi după condițiunile sale de viețä, poseda un însemnat grad de semi-civilisațiune.

umana perosă şi colțată. Ast-fel în Dsscânteccle române, cari conțin pruțiose elemente pentru timpurile preistorice, se face adese-orî amintire de o ființă necunoscută cpocelor postcriore, de un om sëlbatic, de regulă marc, păros, şi inimic constant al omului de ad,'.

O venit omu mare,
De la pădurea mare,
Om p e r o s
Și spcrios,
Cu manile p e r ó s e
Și cu picioarele p ê r ó s e,
Cu o c h i i î n h o l b a ț î,
Cu d i n ț i î m a r i c o l ț a ț î,
Cu obrazu mare,
Cu căutătura în fi o r a t o r e.
Și-o venit asupra nopții . . . .
Și-o venit prin nevoie
Pe N. se-1 înspăimânte,
.Dîlele se-î scurte,
Vieța së-ï ciunte.

Marian, Descântece, pag". 242.

Acest om pêros, cu dinții mari colțațî, şi căutătura înfiorătorc, şi care locuia în păduri, mai porta în tradiftunilc române şi numele de «moş».

Ese m o ş u dintr'o casă
Cu mânurî p ă r ó s e,
Cu picióre p ë r ó s e,
Cu unghii p 6 r ó s e,
Cu degete p & r ó s e, etc.

SezStórea. An. III (1894) p. 119-

Și este de notat, că în ritualul acestor descântece se întrcbuințeză de regulă instrumente de petră. Probă evidentă, că acest om përos aparținea epocei ante-metalice (Şczătorea, An. 1892 p. 83.)

In părțile de sud-ost ale Germaniei esistă de asemenea diferite tradițiunî despre «w i l d c L eu t e» numiți şi «W a I d I eu t e», I l o l z l e u t e şi Moosleute (Grlmm, Deutsche Mythologie, I 451). Tradițiunea germană însă este împrumutată de Ia triburile vechi pelasge (neolitice), cari locuise odată în ținuturile acestea. Holzleute nu sunt de cât : gens virum truncis et duro robore riata, de care amintesce Virgil, Aen. VIII, 315. Tot ast-fel Homer în Odiseă, *XIX. 160. Ér* «M o o s l e u te» sunt -moşii» cu mânurî peróse, din descântecul românesc de mai sus.

în tot caşul, genul Satyrilor si al p i l os i -lor, ale căror reminiscențe s'aŭ păstrat până în timpurile istorice, constituiau aceeaşi familia primitivă cu rasa quaternară de Neanderthal, de Cannstadt si de Spy.

») Cartailliac, La France préhistorique, pag. 105. 330. — De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XXX.—Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, pag. 69. 267. — Frnipoiit, Les cavernes et leurs habitants, pag. 131.

Pe lângă tăierea petrei, industria, care ne presintă o serie de forme variate, civilisațiunea primitivă a rasei de Cro-Magnon, se maî caracterizeză prin o desvoltare întinsă a fabricatelor din ose şi corne de animale. Maî mult, unele triburî ale acestei rase posedau un sentiment forte desvoltat de gravură şi sculptură.

In fine, omenii de Cro-Magnon, cunosceaü într'un mod rudimentar arta de a fabrica vase de lut [1]), si esistă chiar unele indiciî, ca eî începuse a cunósce şi importanța unor cereale, cum este a orzului şi a grâuluî.

Insă, una din trăsurile cele maî caracteristice ale acesteî rase quaternare era aplicațiunca şi tendința sa manifestată sub diferite forme, de a pune sub imperiul omului, ore-carî specii de animale.

In stațiunile paleolitice ale acesteî populațiunî ni se presintă cele de ântâiti urme de semi-domesticire a unor animale, anume a calului, a boului şi a cerbului târând [2]).

Acesta rasă fosilă de Cro-Magnon, care ne apare încă în epoca quaternară într'o desvoltare fisică remarcabilă, nu póté în nici un cas se fie considerată ca o ameliorare a tipului pithecoid european de Neanderthal.

Din contră, tóté calitățile fisice si morale ne înfâțişeză pe omenii Cro-Magnon, maî mult ca o rasă invasionară.

In tot caşul însă, aparițiunea acesteî rase preistorice în Europa — ni se presintă mult maî vechia de cum a fost considerată până acum.

Grupele fosile de Cro-Magnon, ne apar încă în epoca quaternară rëspândite în diferite părțî ale Galici vechî, de asemenea în peninsula iberică, în o parte a Africeî de nord-vest şi până în insulele Canarii.

Chiar şi primele instrumente de silex, si pe carî archeológia preistorică le constată a fi de la începutul epoceî quaternare (tipul Chelles), şi cari ne presintâ o formă destul regulată şi adese-orî elegantă, nu par a fi fabricatele raseî indocile de Neanderthal, ci opera unuî gen de omenî mult maî superiori.

') Fraipont, Les cavernes et leurs habitants, p. 102, — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 112.

') Calul apare domesticit încă în epoca Solutrée. Pe diferite gravuri quaternare el este représentât cu frêul în gură. Pe un fragment de corn descoperit în Francia la Tursac (Dordogne) se vede gravată figura unul om cu bâta pe umër ca păditor de cal. De asemenea ni se presintă pe la finele epoceî quaternare cerbul târând şi boul în condițiunl de semidomesticire. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 262 seqq — De Morullet, Musée préhistorique, pi. XXVII. — Zaborowsky, L'homme préhistorique, Pag- 74.

Peste tot tipul, si gradul de maturitate al raseï de Cro-Magnon, aplicațiunile sale pentru domesticirea animalelor, coincidența locuințelor acestor triburi cu stațiunile populațiuniî neolitice, în fine, ornamentica industrială a acesteï rase *), — tóté acestea ne înfățişeză omeniï de Cro Magnón mal mult ca un ram desfăcut încă în timpurile cele misterióse ale ereî terțiare din trupina cea mare paleochtonă, a cărei invasiune în mase se opereză în Europa pe la începutul epoceï neolitice.

Stabilim aşa dar :

Periodul uman în Dacia, întocmaî ca şi în cele-1'alte părți ale Europei, se întinde înapoï eu maî multe deci de miï de anï, cel puțin până în prima jumëtate a epoceï quaternare.

Ori cu alte cuvinte, înainte de Abil si Agavtf, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titanii, de cari ne vorbesce Hesiod, aü trăit în țerile Europei şi în particular în Dacia, doue rase de omeni, cu tipuri si moravuri diferite, una pe gradul cel mal inferior al desvoltăriî fisice si intelectuale, acesta este rasa de Neanderthal, un gen de omeni fără societate, fără moravuri şi iară legi, şi a căruі origine noi nu o cunóscem; — şi altă rasă umană invasionară, cu totul distinctă de cea precedentă, avênd o constitufiune organică superioră şi ajunsă pe un grad însemnat de semi-civilisațiune, o populațiune faunică, ale cărei migrațiunî şi începuturi de cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

Ambele aceste rase umane quaternare, aű fost apoî copleşite, învinse si distruse, şi póté în mică parte asimilate, de noiï invasorï aï epoceï neolitice.

Istoria lor morală si putem dice naturală se încheia cu era quaternară. Ei nu mal avură nici o influență asupra epocelor următore.

f!artailliac. La France nréhistoriaue. națr. 66.

<titlu> **PERIODUL** PETREI NOUE SEU POLEITE

II. 1NVASIUNEA. NEOLITICA.
CURENTUL PALEOCHTON SÉÜ YECHIŰ PELASG.

Timpurile diluviane aü trecut, şi noî intrăm în al doilea period preistoric, numit al petrei nóue séü al petrei poleite.

Acesta epocă, constitue o nouă eră de transformațiune fundamentală morală si socială a lumeî vechi. O civilisațiune nouă şi neaşteptată, se revarsă asupra Europei.

In particular, epoca neolitică se caracteriseză prin introducerea animalelor domestice, prin cultura cerealelor şi a plantelor textile, prin arta de navigațiune, prin o abilitate mult maî mare în fabricarea instrumentelor de petră; în fine, prin cele de ântâiu dogme religiose, prin tumulele funerarii, prin monumentele megalitice, şi prin o organisațiune socială puternică.

Insă, întrega acesta civilisațiune materială si morală a epoceî neolitice aparține în Europa unuî nou popor imigrat în aceste părți din alt continent şi nici de cum raselor primitive indigene.

Acesta nouă imigrațiune etnică în Europa, constitue aşa numita invasiune neolitică, cea maî expansivă din câte le cunósce istoria.

încă pe la începutul epoceî neolitice, apar în Europa noue tipuri etnice, doue rase de omenï, dintre cari una maî ales, dolichocefală, dotată cu o inteligență maî superioră, cu ideî mari, cu acțiuni puternice, si cu instincte sociale maî desvoltate.

Aceşti omenï, după patrimoniul moral, ce-1 aduceau cu denşiî, şi după constatările sciinței archeologice, veniaü în Europa din ținuturile centrale ale Asieî.

Primele mase neolitice, compuse din triburi imense pastorale şi agricole, după ce plecară din Asia centrală, de lângă munfil Altai, probabil încă in

epoca paleolitică, şi după ce făcură o stațiune de maï multe sute de anî lângă marea Gaspicăşi Uraliïdejos, ele î-şl continuară încet drumul lor de migrațiune către apus, pe lângă termuriï de nord aï mareï negre, apoî a-trase în partea meridională de o climă maï dulce şi de o vegetațiune maï abundentă, aceste populațiunî belicóse şi în mare parte pastorale, se reversară cu turmele lor nesfârşite peste câmpiile şi văile cele fertile ale Moldovei şi Tërëï-românescï.

Aicï la Dunărea de jos şi în special în țerile Dacieï — faptul este cert — s'a format si închiegat centrul cel mare şi puternic al populațiuneî neolitice în Europa; — centrul uneï rase noue de omenî, de o statură înaltă si vigurosă, cu o vechia organisațiune patriarchală, cu idei severe religiose şi cu o pasiune, adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă via statuele enorme ale divinităților sale.

Aceşti noî cuceritori aï lutneï vechï, aduseră şi răspândiră în Europa nóuele elemente de civilisațiune, fundară aid cele de ântâîu state organisate, şt dederă o nouă direcțiune pentru destinele omenimeí.

In curs apoï de maï multe sute de anî, acesta rasă activă şi laboriosă, dotată cu o putere miraculosă de crescere şi expansiune, î-şî continuă de la Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile şi de pe câmpiile Carpaților, necontenite roiuri nóue de triburi pastorale trecură peste rîul cel mare al lumeî vechi, şi se reversară în grupe compacte si organisate peste întréga peninsulă balcanica.

Acesta este curentul cel mare meridional, seu Carpato-Mycenic, curent, care venind din Asia centrală î-sî formă la CarpațÎ prima sa patria europenă şi puse cele de ântâiu base morale aie noueï civilisațiunî, care se desvoltă mai târdiu atât de puternic în Grecia şi pe țermuriî Asieî micî[1]);

') Memorabila imigrațiune, care se estinse şi revărsă asupra Greci eî continentale şi insulare, noî o numim curent Carpato-Mycenic. Acesta este singura numire, care corespunde acestei mişcări din punct de vedere geografic şî cultural, şi accstâ numire este cu atât raaî mult justificată, cu cât M y c e n a, legendară metropolă a culturel ante-elene, avea drept emblemă sântă un monument preistoric din țerile Daciei. (A se vedé capitulele următore). Mycena î-şi reducea aşa dar vechile sale origini la o populațiune descălecată în Argos de pe văile şi comele Carpaților.

Ținuturile Greciei ne apar cucerite de noul curent încă în timpurile neolitice. Industria paleolitică pe pămentul vechii Elade nu se află representată. Din contră, se găsesc urmele civilisatiuniî neolitice în cele maï antice centre pelasge ale Greciei, laTyrint, la Mycena, la O r eh o me n, de şi nu în mesura aşa mare ca la Hissarlik, (de lângă Troia) în Asia mică. In acesta privință. P e r r o t scrie: en Asie Mineure dans Ies î l e s ct dans l[1] H e 11 a d e, sur l'emplacement des cités les plus anciennes des

• esprirnându-ne cu alte cuvinte, acesta este curentul vechiii pelasg séü leochton, al vechilor pămentenî, seu al ómenilor născuți de-a-eptul din păment (ȚVJYSVSÎC), după cum se numiaű dânşii >).

iules que l'on a poussées jusqu'à la terre vierge ou à la roche vive, on a trouvé si us restes de constructions qui témoignent d'une industrie déjà fort avancée et de puis-its moyens d'action, les vestiges d'une âge beaucoup plus grossier, les traces hommes dont tous les outils étaient d'os ou pierre et dont les teries, mal cuites, n'étaient pas préparées au tour. (Pcrrot, La Grèce primitive, p-115).

\cesta popubțiune neolitică a Grecieï însă era pel a sg â. (La population primitive la Grèce, eorame celle d'Italie était pélasgique. Keinach, Les origines des Aryens. *. 113). D'après les traditions et les probabilités historiques … on peut dire que les Pé1asges helléniques descendirent des régions du Nord dans la èce. Après avoir traversé la Thrace et la Macédoine, ils occupèrent l'Épire la Thessalie ; de là ils gagnèrent, de proche en proche, la Grèce centrale le Péloponnèse. (Dnruy, Histoire des Grecs, Tome I. 1S87, p. 44). \cest puternic curent etnic al epoceï neolitice se reversa din peninsula balcanică nu nai asupra Grecieï şi a Asieï mici dar şi asupra Siriei şi EgipetuluT. [n Africa de nord, şi în particular în Egipetul de sus, scrie eruditul ar-îolog Morgan, civilisațiunea neolitică ne presintă un caracter european. A-eaşî tipuri ale industriei ncSue de petră, sunt comune Egipetuluî, Europei centrale şi iice şi Siriei. Chiar şi forma vîrfurilor de săgeți este identica în Egipet şi în Europa. când de altă parte esistă o completă diferență între săgețile neolitice şi faraonice Egipetuluî. (Morgan, Recherches sur les origines de l'Egypte. L'âge de la pierre les métaux. Paris. 1896—1897).

') Pelasgii, aveau o vechia tradițiune, ca genul lor era născut de a dreptul n păment (T^eveît). Ast-fel Eschyl ne înfățişeză pe Pelasg, patriarchul na-nal al acestei" ginți, rostind către Danau următorele cuvinte: «Eu sunt Pelasg, fiul 'chiulul Pământean, a celui născut din păment». (Toü •(•VJYEVOŰC f «p •' *ffà* IIaXafy»ovoî Ivtç IMao-jit. Aeschyli Supplices, v. 250.)

Er Asiu scrie : cp_e Pelasg, cel asemenea d. eilor, l'a născut Pămontul cel ;gr.u pe comele munților celor înalți, ca se fie începătoriul şei muritorilor. (Pausaniae Descriptio Graeciae. VIII. 1. 4. — Cf. DIonysii Llicarn. Antiq. Rom. I. 36. - Quintilliani Inst. III. 77.)

Acesta archaică tradițiune s'a păstrat în fond până astădi la poporul român. Legen-6 romane- ne spun, că locuitorii acestei tërï sunt un gen nou de omeni «eşit» pe m "t, după nimicirea prin potop a primei rase de omeni. Ër într'un descântec romă-sc, bolnavului i se da numele de «pămentean», cuvent, care din punct de vedere înțelesului, este identic cu P"*?.

Maică prea-curată,
pământean
Mi-1 dăruesce
De boia mi-1 curățesce.

("Lupafcu, Medicina babelor, p. 13).

Insă, acesta imigrațiune puternică neolitică forma numaî o parte din marea invasiune etnică, care caracteriseză acesta epocă.

Alte triburi pastorale, alte grupe sociale, carî de asemenea veniau din Asia, spre Europa pe urmele primului curent neolitic, ne mal putênd străbate spre Dunărea de jos, înaintară peste Basarabia şi Moldova de sus şi luând direcțiunea arcului nordic al Carpaților se reversară peste Bucovina, Galiția, Silesia şi Moravia [1]). O parte însemnată din aceste noue mase neolitice, făcu o diversiune spre ținuturile de medâ-di. Unele triburî trecură peste Carpațiî de nord şi se stabiliră în părțile de sus ale Tiseî, ér altele coborând pe valea Marchuluî în jos se respândiră peste Panonia, Noric, peste Dalmația de sus şi înaintară către Alpï şi Italia; — în fine restul maselor, împins de noue colane, ce veniau în urmă, 'sî continuă maî departe migrațiunea sa spre apus pe lângă malul nordic al Dunăreî, şi trecând peste Bonemia şi'Germania, înainta către Galia, Pireneî, Belgia şi Britania, lăsând peste tot locul în drumul seu remăşițe de triburî şi urme ale industriel şi cultului seu primitiv. Acesta este curentul aldoilea neolitic seu central, care ne presintă în Europa doue ramurï bine constatate, unul Carpato-Panonic-Alpin şi altul Carpato-Galic.

[1]) In Austria, linia principala a resturilor industriei neolitice se întinde peste Bucovina, Moravia, Bohemia şi Austria de jos. (Szombatliy : Bemerkungen über den gegenwàrtigen Stand der pràhistorischen Forschung in Oesterreich, în Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft fur Anthropologie. XXV. Jahrg. 1894, pag. 98-99. — Cf. Much, Aelteste Besiedlung der Lander dér ös'terr.' Monarchie.)

«) Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 256: Si le monde septentrional ou hyperboréen, inconnu des historiens anciens avant l'époque romaine, et révélé de nos jours par l'archéologie . . . nous cachait des tribus d'une grande vitalité, le monde thraco-danubien et danubien-alpestre se montre à nous plus de mille ans avant notre ère comme un foyer de civilisation bien autrement rayonnant. — Ibid. p. 206: A l'âge de la pierre polie deux courants puissants avaient concouru au peuplement de la Gaule, un courant hyperboréen, et un courant danubien. De ces deux courants, le second ne s'est jamais ralenti. Derrière les néolithiques et de très bonne heure . . de nouvelles tribus s'étaient avancées peu à peu, se poussant les unes les autres. Elles avaient pris possession de la Thrace, de l'Illyrie, de la Germanie méridionale, pénétrant jusqu'en Italie . . laissant des essaims, chemin faisant, au sein de montagnes (Carpathes, Balcans, Alpes noriques), sur les hauts plateaux de la Bohême et dans les vallées adjacentes.

In Transilvania, invasiunea curentului neolitic s'a operat pe doue c aï diferite, de o parte prin păsurile naturale ale Carpaților de resărit, de altă parte prin diferite triburî neolitice, cari, după ce trecură peste Carpațiî de nord, si descălecări în

Acest curent introduse în Europa centrală şi apusană, — în Panonia, Noric, Dalmaţia superioră, Reţia, de altă parte în Bohemia, Germania, Galia, Ptrenel, Belgia şi Britania, — aceeaşi cultură uniformă neolitică ca şi în CarpaţiÎ Daciei, acelaşi progres industrial, aceeaşi viaţă pastorală, aceeaşi practică a agriculture!, aceleaşi doctrine religiose, aceeaşi organisaţiune a cultului şi a societăţii, şi în fine, aceeaşî idiomă séü limbă comună primelor curente neolitice.

Insă mişcarea etnică în mase pornită din Asia spre Europa se continuă în tot cursul acestei epoce.

Afară de primele doue curente mari neolitice, cari aduseră si revărsară asupra Europei o imensă populaţiune [1]), alte cete noue, însă mal puţin considerabile, cari de asemenea din împrejurări necunoscute părăsise ţinuturile vechil Asie, se ivesc la porţile de resărit ale Europei.

părţile de sus ale Tisei, se cstinscră încet pe valea Someşului şi a Grisului repede şi în regiunile de apus ale Transilvaniei. A se vedé şi charta preistorică a Ungariei şi Transilvaniei Ia Kouicr, Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie, pag. 42, reprodusă de Pulszky, ín Magyarország Archaeologiája, I. 1897, p. 242.

Aceste drumuri de invasiune neolitică în Transilvania sunt indicate într'un mod forte clar, prin tipul şi prin natura materialulului diferitelor fabricate neolitice din aceste regiuni.

[J]) Despre acesta extra-ordinară mulţime de omeni a timpurilor preistorice, scrie scholiastul lui Homer :

«Se spune, că pamêntul apësat de mulţimea cea imensă a ómenüor lipsiţi de pietate, s'a adresat către Joe cu rugăciunea, ca se o uşureze de acesta sarcină. Pentru acest scop Joe aţîţă mal ântâiu resboiul Tebaic şi în care mulţi au périt. In urma însă, cu tóté că Joe ar ii putut se nimicéscâ pe toţi omenii aceştia cu fulgerile şl cu diluviile, dar fiind-că la acest expedient se opuse Momus (im fiu al nopţii), Joe, după sfaturile lui Momus, puse la cale rësboiul dintre Greci şl Barbari (Troieni), şi prin care resboiű pămentul se uşura, de ore-ce mulţi aü fost ucişi.» Acesta tradiţiune, ne spune scholiastul lui Homer, era cuprinsă în Cântările ciprice ale poetului Stasin. (Homed Carmina, Ed. Didót, pag. 591—592).

Er poetul Valeriű FIaccu în Argonauticele sale (VI. 33 seqq.), vorbind despre ţinuturile de lângă munţii Riphei (Dacia şi Sciţia) se esprima ast-fel: Aceste ţerî, cari e întind sub constelaţiunile celor cloue urse şi a balaurului celui gigantic, sunt cele mai avute de populaţiunl, de cât orl-care altă regiune.

[ne], Herődöt, (V. 3.) vorbind despre populaţiunile din nordul Greciei scrie: racilor formeză după Indieni naţiunea cea mal numerosă de pe suprafaţa " î[1] "[ac]ă eî ar fi guvernaţi de un singur om, şi dacă se ar pute uni între dên-», a unei ar fi neînvinsl şi cel mal puternici dintre tóté popórele.

Acestï noï invasorï, ne mat putênd străbate pe drumul cel vechiü de migrațiune, fură silițî să apuce o direcțiune cu totul anormală pentru triburile, cariî-şî caută o patrie nouă si maî fericită. Eî înaintară pe țermuriî Niprulul în sus către marea Baltică, ocupară ținuturile Litvanieî, şi de aci o parte se estinse spre apus pe lângă cóstele Germaniei de nord, ér alte triburî trecură în Suedia şi Norvegia.

Acesta este curentul neolitic nordic, numit de uniï archeologî francesl hyperborean *).

Primele doue curente seu migrațiunr neolitice ne presintă întru tóté acelaşi fond comun de civilisațiune, acelaşi mod de viețǎ şi acelaşî cult, si ele apărtineau după tipul lor etnic (dolichocefal) si după resturile idiome! lor la una şi aceeasï rasa de omeni, rasă, care într'o epocă preistorică depărtată trăise în ținururile Asieï într'o comunitate socială si religiosă.

Pe când de altă parte, curentul nordic séü hyperborean ni se presintă în istoria acestor timpuri primitive maî mult ca o serie de diferite migrațiunÎ etnice şi carîniclnu plecase în unul şi acelaşî timp din interiorul Asiei; un curent compus în mare parte din doue rase distincte de omenï, una dolilicliocefală pastorală şi agricolă, din aceeaşi trupină cu cele doue curente

La poporul român, s'a păstrat până astădî amintirea dcspro acesta nenumărată mulțime de omenï, ce a esistat odată în ținuturile Daciei.

Maî *de.* mult, ne spune o tradițiune din corn. Zelisteanca, jud. Buzău, au fost pe locurile astea lumea desă şi pentru aceea se chema «Puc d i a »; omenii aceia au fost prăpădiți din voia luî Dumnedeü. (înv. I. Voiculescu).

Er din comuna riăşescf, jud. Fálciü ni se relatczǎ: «Prin cuvântul P o e d i ă înțeleg bëtrâniï lume multă, în cât nu maî încăpea se mai stea la un K>c, si spun, că în timpul Poedieî aü fost multe sate pe teritoriul comunei Schiopenî. Ce s'iîfi făcut cu omenii din acele locuri? Bëtrânii die, că i-o fi prăpădit Dumnedeü din causa, ea era prea mulți înv. I. Ghibănescu). Aşa dar, în fond aceeaşi tradițiune ca şi la poetul ciclic Stasin : intcrvenirea divinității pentru uşurarea pămontuluî de acesta sarcină de omeni.

In fine, « a r ă t u r i l e p ă r ă s i t e de prin munți» ne spune o altă tradițiune din comuna Călinescî, jud. Vâlcea, sunt făcute de când erau omeni prea mulți pe păm ê n t şi nu le mai ajungeau locurile de ia câmp.

') Numirea de curent hyperborean aplicată la triburile neolitice de lângă Marea baltică nu corespunde nicî esactitățiî geografice nici istorice. Hyperboreii (popor pelasg), cart au avut în timpurile preistorice un rol cultural atât de însemnat, ne apar în epoca lor de mărire cu locuințele la nordul Dunărei de jos şi la Carpațt, (Riphaei). Maî tânjiu numele de Hyperborel din causa omogenității etnice fu aplicat de autorii grecescî şi alte diferite triburi pelasge, ale căror regiuni însă nici o dată nu au fost bine definite.

precedente *), şi alta brachycefală, cu capul rotund şi statura mal mult mică, omeni, cari nu cunosceaŭ nicî păstoria, nici agricultura, simpli venătorî si pescari, fără nicî o importanță în istoria civilisațiuneî acestei epoce.

Din tóté aceste migrațiunl neolitice însă, rolul cel mal important în istoria civilisațiuneî europene l'a avut curentul meridional séü paleochton (Carpato-Mycenic).

Prima stațiune, pe care a ocupat'o în mod durabil acest curent neolitic, au fost țerile vechii Dacie, înzestrate de la natura cu câmpii întinse şi roditore, cu văl si pădurî magnifice traversate de nenumărate cursurî de ape. Aicî se formă centrul cel mare de aglomerațiune al populațiuniî neolitice, prima patrie adoptivă pentru masele cele mari de păstori, cari veniaü cu căpeteniile, cu triburile, cu deil şi cu turmele lor din Asia către Dunăre.

Noi am espus în aceste pagini originea, progresul si caracterul cucerire! neolitice, care supuse, împopulă şi civilisa vastele ținuturi ale Europei.

Epoca neolitică, ni se presintă ast-fel în Europa, cu escepțiune de litoralul măre! baltice, omogenă si unitară din punctul de vedere etnic, omogenă, si unitară din punctul de vedere cultural.

Insă, când noî vorbim aici despre acesta întinsă şi puternică invasiune neolitica în Europa, nu înțelegem nici de cum migrațiunea anachronistă a aşa numiților «Arii»[8]), decari se ocupă filologia modernă, şi ale cărei conclusiunî ipotetice nu se unesc nici cu resultatele investigațiunilor archeolo-

*) In gorganele (tumulele) preistorice ale G al i ț iei ostice, în cele din ținutul Moscovei, din Minsk şi din L i t v á n i a se găsesc cranii dolichocefale (pe când populațiunea rutenă şi polonă de astădî c brachycefală). Aceste cranii dolichocciale preistorice se găsesc şi în Germania de sud şi în Lațiu. **(Correspondenzblatt d.** deulschen Gesellschaft f. Anthropologie Jahrgang 1876, p. 63). Tipul neolitic dolichocefal ni se presintă. şi în palafitele din Elveția (Fraipont, Les cavernes, p. 275. 176).—De asemenea şi craniile descoperite în stațiunea neolitică de la Lengyel, comitatul Tolna in Ungaria, sunt dolichocefale. (Pulszky, Magyarország archaeologiája, I. pag. 41.

') Aşa numiții «Arii» (Indo-Iraniî, Armenii, Latinii, Grecii, Celțiî, Germanii, Slavii şi Albanesiï), de carî se ocupă representanțiî linguistics!, nu au c o n s t i t u i t nici o-dată o f a m i l i a e t n i c ă , pe cât ajung luminile istorice.

Anume se scie despre Greci, că el sunt o imigrațiune posterioră Pelasgilor, şi ca aü împrumutat de la aceştia elementele civilisațiunil preistorice. De altă parte, înşişi Greciî considerau pe Pelasgl de cel mal vechi omeni pe pământ.

Tot asemenea şi Celțiî, ér după el Germanii, se au stabilit cu câte-va miî de ani în urmă peste substratul cel vast şi archaic pelasg din Europa centrală, nordică şi apusană. Din punct de vedere istoric nuesistă nici un criteriu suficient, **ci aşa** numitele limbi

gice, nici cu constatările sciințeî antropologice; ci din contră, noi avem în vedere o mişcare mult mai vechiS de cât epoca metalelor (séü a pretinşilor Arieni), mişcare întemplată cu mult înainte de migrațiunea în Europa a Grecilor, a Celților şi Germanilor, şi care a lăsat urme reale despre cultura sa ante-elenică şi ante-celtică prin tóté țerile, pe cari le-a ocupat ori le-a atins.

arianc ar deriva din o singură limbă primitivă. Atât materialul lexic, şi aicî înțelegem clementele cu forme identice orî analoge, cât şi particularitățile comune ale organismului gramatical, nu se reduc la o m o s c e n i r e p r i n d e s c e n d e n ț ă g e n e t i c ă, ci la o simplă împrumutare din o limbă mult mai archaică, maî estinsă şi maî perfectă. Este incontestabil, că limba, ca un mod de esprcsiune a gândirilor, se schimbă mult maî uşor şi maî repede, de cât tipul şi facultățile spiritului, şi aceste doue particularități din urmă, cari separeză într'un mod atât de fundamental, populațiunile numite indo-europene, restornă tóté hipotesele linguisticeî despre omogenitatea lor etnică. Faptul este cert, că din epoca neolitica şi până astădî nu s'a produs nici o diierențiare noua de tipuri. Ele sunt şi astădi tot ast-fel ca şi în timpurile preistorice. Ast-fcl, că teoria A-trilor, aşa după cum ni-o înfățişeză linguistica, nu se póté susține nici cu argumente istorice, nici antropologice. Peste tot, nu se póté admite !a aceste populațiunî, o omogenitate, nici somatica, nici linguistica.

NOTE ADIȚIONALE.

I. Industrie neoliticii **în Dauln. Fabricatele** de petrii şi os. O mulțime considerabilă de arme si instrumente de patra, precum şi obiecte fabricate din ose şi corne de animale, se găsesc răspândite prin tóté regiunile vechil Dacie.

In unele din stațiunile neolitice de peste Carpațî, ne spune archeologul R o m e r, se găsesc miî de bucăți de aşchii (de silex, obsidian, etc.), numai pe o estensiune de câțî-va metrii pătrați, — şi tot de asemenea sute şi miî de bucăți de diferite fabricate din corne de cerb şi din ose de animale. (Mouvement archéologique, p. 9. — Discours, Congres international d'anthropologie à Budapest, 1876. p. 10).

Cu deosebire industria neolitică a instrumentelor de petră, ne apare în marc desvoltare în Transilvania şi în părțile de nord ale Ungariei.

La congresul preistoric de la Paris, scrie tot archeologul Romer, am fost cel de Sntaiû, care am présentât un nucleus de obsidian de proveniență din Transilvania. Până atunci totă lumea credea, că obscdianul a fost importat în Europa din Mexic, fiind-că nu se cunosceaü de cât câte-va specimene aduse de acolo şi unele din Italia.

întreg comitatul Soînoc-Dobâca, scrie un alt archeolog de peste Carpați, este semănat şi încă în mod d e s cu anticitățî preistorice din epoca neolitică şi a bronzului. (Archacologiai Értesítő. Uj fol y. XVII. 97). Tot aceeaşi, se póté spune şi despre ccle-1'alte comitate ale Transilvaniei şi Ungariei de nord. (A se vedé Gooss, Chronik der archacologischen Funde Siebenbürgens. — Idem, Skizzcn zur vorromischcn Culturgeschichte dermittleren Donaugegenden, in «Archiv d. Vereines für siebcnbürgische Landeskunde^. N. f. XIII. 407 seqq. — **Haiiipel,** Catalogue de l'exposition préhistorique de la Hongrie. Budapest, 1376).

Ér cu privire Ia Roma n i a, Cesar Boliac scrie: «La noi se găsesc mai multe o b i e c t e de p e t r ă de cât de bronz prin localitățile dace (înțelege ante-roniane); seu pot dice mal mult, că bronzul se găsesce forte rar, in comparațiune cu obiectelo de petră (Trompeta Carpaților, Nr. 846, a. 1870, pag. 3).

In fine, cu privire la stațiunea preistorică Vădastra din jud. Romanațî, Cesar Bor c scrie: «Ce ar cjice Lubbock . . când ar afla, că în doue due cu câțî-va omeni, dintr'un ocol, pe suprafața căruia nu era nimic care se trade dcpositcle ascunse, s'au scos din adâncime de la un metru până la unu şi jumătate p e s t e t r e i m i i de s i l e x u r i săgeți, cuțite, rădctori (haches celtiques), topóre, ciocane găurite, petre de praştie de silex rotunjite, petrii de afundat plasa, bolduri, etc.;'mai multe petrii de frecat semînța, mai multe gresii de ascuțit petra . . . matei (adecă nuclei. D.) din cari s'au scos aşchii de sîgețî, cuțite, etc. . . mai bine de trei sute obiecte de lut frămeutat . . . . Apoi ca la vre-o trei sute obiecte l u c r a t e de os, dintre cari vre-o şepte deci scose întregi . . bolduri, sule, undrcle cu gaură . . un ac cu gămălie . . şi diferite corne ascuțite, găurite . . Am făcut o mică colecțiune de fălci şi dinți de diferite animale, corne mai ales de cerbi. Corne şi osc de un animal cu mult mai mare de cât bivolul actual, abundă în tóté părțile insulei. Cred, precum am *$'\s'o,* că este de boş urus . . . Nimic de metal . . . Fcrestrac de silex cu colți bine pronunțați, de cari am găsit anu, vrc-o şesedeci la un loc. Me hasardez se fac o conjectură: nu cum-va în acei timpi, atât de adâncați în vechime, erau specialități ? . . . cu meşteri speciali ? . . . . Vădastra şi până astădî rămâne pentru mine localitatea care conține obiectele preistorice cele mai primitive, adecă din epoca petrei lustruite. (Analele Soc. acad. X. Sect. 2. p. 270 seqq.)

Acesta industria a omului neolitic în Dacia ni se presintă în mare parte i n d i g e n ă

Aprópe întreg materialul din care sunt fabricate armele şi instrumentele de petră, ce s'au aflat pe teritoriul Dacici, ne presintă un caracter autochton. Acest material, (de silex, serpentin, amfibol, obsidian, tuf de trachit, marnă calcarosă, gresie, şist de quart, şist argilos, iaspis, porfirit, spat fosibil, heliotrop, marmoră roşie, gabro, etc.), este estras din stâncile cele mai apropiate ale Carpaților. Am put<5 dice aşa dar, că ne aflăm în fața unui prim început de lucrări de mine în Dacia.

Chiar fără se mal avem în vedere descoperirile ce *se* vor face în viitoriŭ, noi putem, pe basa documentelor archeologice, ce le posedăm până astădî, se stabilim aici urmă, tórele fapte positive, anume :

l ă e r e a p e t r e i i n D a c i a , şi acesta judccând'o după colccțiunile archeologice ale museelor de peste Carpați, a fost în epoca neolitică în deosebită flore. In particular tăierea petrei a avut în regiunile Daciei o desvoltare mult mai întinsă şi mai progresată de cum acesta ni se presintă în părțile Austriei, Germanici, Franciéi şi Italiei.

In special, găsim în țerile Daciei representate amêndoue j u m ă t ă ţ i l e epocei n e o l i t i c e , începutul acestei ere, care se caractérisera prin daltele cele cu ascuțiş 'at, prin arme şi instrumente încă n e p o l e i t e şi nepcrforate, şi partea a doua a acestei epoce, seu cea din urmă, care se manifestă prin arme şi instrumente lustruite, sfredelite, cu forme variate şi perfecționate.

De asemenea, judecând după mulțimea enormă, şi după distribuțiunea geografică a acestor obiecte, résulta cu deplină certitudine, că în e p o c a n e o l i t i c ă t r ă i a î n P ă r ţ i l e Daciei o p o p u l a ţ i u n e dés ă şi laboriosă, rospândită pe tc5tc câmpiile,

In fine, diferitele centre de fabricațiunc neolitica, ce s'aü descoperit în anumite puncte ale Daciei, Începend de la Dunăre şi pana Ia isvorele TiseT, ne probezi, că prelucrarea armelor şi instrumentelor de petră şi de os în acesta epocă nu era individuală, că se începuse în țerile nóstre o confecționare industrială şi un trafic material cu aceste fabricate trafic, care se întinsese departe peste frontierele acestei teri.

In Bucovina, cea maî însemnată stațiune neolitică este Şiretul. De asemenea s'aü descoperit diferite obiecte ale industriei neolitice în localitățile Bucovinei, numite: Zàmcescï, Sucëva, Oiudin, Cernăuți, Lujani, lordănescl, lasloveț, Coțîman, Onuth, Dubautî, Sipeniți, Dimcă (la Halbaca), Cuciur-mare, Gotica, Chirllibaba, Sviniațe şi Babin. (Kainál, Geschichte der Bukowina, I (1896), pag. 6—10.

Noi reproducem aicî diferite tipuri caracteristice ale industriei de petră din acesta epocă în Dacia, precum şi unele specimine similari din Europa de apus şi din ținuturile Troici.

Proveniența acestor artefacte: Fig. 13. Topóra? de silex (cremene). România. Revista sciințificâ. An. III. 1872—1873.

Stampa X. » 14. Topor neperforat de serpentină verde. Romania, Zidina Dacilor, lângă schitul Topolnița. Colecțiunea C. lloliac. Trompeta Carpaților, Nr. 1010 din 1872. »

15. 16. Târnăcope neperforate, unul de granit, altul de serpentină. România jud, Vlaşca, găsite la un loc cu fragmente de olăriă primitivă. Col. Boliac. Ibid. »

17. 18. Topor neperforat de granit (față şi profil). România, Vădastra. Col. C. Boliac, Ibid.

» 19. Săgeta de silex cu dinți. România. S'a găsit în năsipuri, între Craiova şi Calafat. Col. C. Boliac. Ibid.

» 20. Topor de granit. România, Hunia marc. Col. C, Boliac. Ibid. » 21. Topor de petră găurit. România, Cetatea Latinilor, lungă satul Oreavița, jud. Mehedinți. Col. C. Boliac. Ibid.

» 22. 23. Ciocan-topor de diorit (față, profil). România. Col. C. Boliac. Ibid. »

24. 25. Topor perforat lucrat în cute (față, profil). România. Cololccțiunea Cesar Boliac, Ibid. » 26. 27. Topor elegant (față, profil). România. Găsit la pólele muntelui Pescerea cu olcle, jud. Dâmbovița. Col. C. Boliac. Ibid

» 28. Ciocan-topor elegant lucrat. România, Cetatea Dacilor. Col. C, Boliac. Ibid.

» 29. Topor de serpentină cu doue ascuțişuri. Transilvania, Bistrița. Gooss, in Archiv d. Vereines für sicbenbürgische Landeskur.de. N. F. XIII. Tab. I. »

30—33. România. Museul Tergul-Jiului. » *34.* Secure de serpentină. Transilvania, com. Netuş. Colecțiunea gimnasiului din Sighisora. Gooss, Archiv N. F. XIII. Tab. I. » 35. Instrument de serpentină pentru lustruit. Transilvania, Turnul-roşu. Col. gimnasiului din Sighisora, Gooss, Ibid. » 36. Târnăcop de serpentină. Transilvania. Colecțiunea gimnasiului din Sighisora. Gooss, Ibid.

» 37. Ciocan-secure de serpentină. Transilvania. Col. gimnasiului din Sighisora. Goosa, Ibid.

Fig. 38. Topor de tuf de trachyt cu vîrf ascuțit, neterminat. Col. gimnasiuluï din Sighisóra, Gooss, Ibid.
« 39. 40. Fragment de topor perforat (față şi profil). Transilvania, comitatul Híne-dôreï, comuna CrăciunescT, pesccrea Bârlog. Téglás, Ujabb barlangok, p. 62.
« 4t. Ciocan do amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciuncscî, pesccrea Bâr-log. Ttíg-Iás, Ibid. p. *62*.
« 42. Ciocan de amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciunescî, pescerea Bârlog. Téglás, Ibid. p. 63.
« 43. Topor dû péíra. Transilvania, comuna Geoagiül-de-jos, pesccrea Sub-pétra. Tíglás, Ibid. p. 118.
« 44. Topor de petră. Ungaria, comitatul Taurin. Ipoly, Győr megye, p. 1)63.
« 45. Secure mare de petră de pe vîrful muntelui Muncel, comuna Ardeu, Transil-vania. Tóglás, Ibid. p. 152.
« 46. Topor de petră. Ungaria, comitatul laurin. Ipoly, Győr megye. p. 118.
« 47. Tăbliță triangulară de ipsos (amulet). Pescerea de la Godinescï, Transilvania. Téglás, Ibid. p. 19.
« 48. Bulă de cremene pentru prasciă. România, Vádastra. Col. C. Boliac. Trom-peta Cârpacilor, Nr. 1010 din a. 1872.
« 49. Topor (hache) de silex. Francia. **De Mortillet,** Musée préhistorique. PI. XLVI.
« 50. Ciocan de amfibol cu început de perforațiune. Francia. **De Morlillct,** Ibid. Pl. LIII.
« 51. Ciocan de petră. Francia (Morbihan). **Bortrnud,** La Gaule, p. 165.
« 52. Târnăcop de silex. Francia. **Do Jfortillet,** Ibid. pl. LIII.
« 53. Târnăcop naviform. Francia. **Do Morlillet,** Ibid. pl. LIV.
« 54. Topor de silex din ruinele primcî celațî de la Hissarlik (Troia). **Scliliouianii,** llios. p. 300.
« 55. Topor de diorit negru din ruinele primei cetăți de ia Hissarlik (Troia). **Sclilic-inann,** Ibid. p. 299.
« 56. Topor clin ruinele primei cetăți de la Hissarlik (Troia). **SchlU'inimn,** Ibid. pag. 306.
« 57. Ciocan de gabbro verde cu început de perforațiune din ruinele cetății a doua de Ia Hissarlik. **Scliliemniin,** Jbid. p. 554.
« 58 Topor pentru luptă de diorit întunecat din prima cetate de la Hissarlik. **Sclilic-mani),** Ibid. p, 307.
« 59. Ciocan din Grecia de nord. **Per rot,** La Grèce primitive, p. 124.

Tóté aceste obiecte figurate reprcsintă diferite mărimi naturale.

INDUSTRIA NEOLITICĂ IN DACIA.

DIKF.R

SFECIMINF, INSTRUMENTE DE PETRĂ. (P.OMA

II. Ceramica preistorica a l);icioi. Ceramica epocei neolitice se caracteriseză prin doue c l a s e bine-distincte.

Prima c l a s ă o formeză olăria neolitică mai vechia. In aceste timpuri inițiale neolitice, ceramica în general este grosolană, argila impură, mestecată cu grăunțe de quart si năsip, <5r vasele reü arse. De regulă, ele sunt numai la suprafață roșite de foc, ér restul e sur, negru, orî gălbin-sur. Forma vaselor din aceste prime timpuri ale epocei neolitice, este mai mult sferică seu semi-sferică. Ele nu aü basa séü fund lat, ci partea de desupt este curcubctosă, orî în forma oului. De asemenea vasele acestei clase sunt fără torte şi ele au nuniaî un fel de urechi găurite pentru a fi acățate. In acesta claia a ceramicei neolitice se prcsintă şi uncie începuturi de ornamentică. Decorurile sunt formate din linii drepte ori șiruri punctate, esccutatc, în mod maî puțin regulat şi peste tot numai cu unghiile ori cu degetele.

A doua clasă a ceramicei n e o l i t i c e se caracteriseză în general prin un material maî fin şi maî bine frământat. Fabricatele de olăria, ne presintă maî multă simetria în forme, o technică mai progresată şi peste tot o diversitate de tipuri.

In fine, ornamentica acestei clase este cu mult maî regulată. Decorurile sunt compuse maî mult din figuri; geometrice formate din l i n i i drepte — mai târdiu din l i n i i c u r b e — şi esecutate cu stilul, orî cu alte instrumente speciale. Peste tot însă, întréga olăria epocei neolitice este lucrată cu mâna, fără ajutorul unei rote, orî al unei procedări mecanice.

Cu privire la ceramica preistorică a României, Cesar 13 o l i a c scrie următorcle :

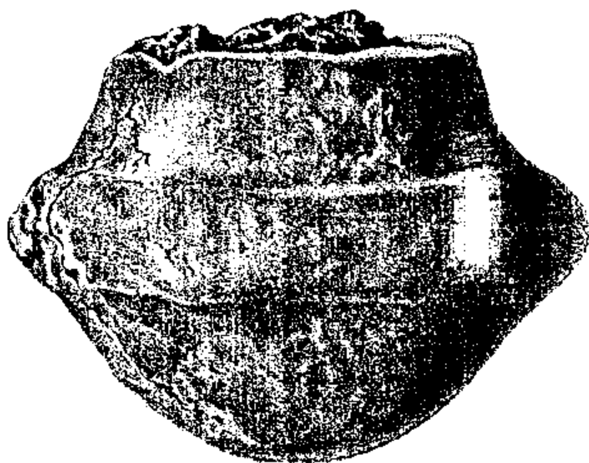
« In ceea ce sunt avute epoccle antc-metalicc este o l ă r i a şi la n o i . . . Pe unde nu se găsescc nici un metal, olăria este grosolană, rcü frămentati, făcută numai cu mâna şi rëu coptă, dacă nu şi numai uscată la soré, tóté ornamentele pe olăria primitivă . . sunt făcute cu degetul séü unghia . . . Dacă așî lua diferita olăria, ce am adunat numai din marginea Șiretului până la Hațeg în Grădiștea (Sarmizegetusa) . . . negreşit că ar face o colecțiune forte variată şi eterogenă cu imprimate şi diferite genuri şi gradurl de cultură, începcnd de la cea maî primitivă (neolitică. D.) din V â d a s t r a până la cea maî perfectă dacă (ante-romană) din Z imn ic e a, şi apoi până la cea maî perfectă daco-romană din S a v e r i n şi Reclca unde abundă olăria samică ornată cu figuri şi obiecte în reliefuri şi gravate.» (Analele Societății academice. Tom. X. Sect. II. pag. 271. 286).

încă în primele timpuri ale cpoceî de bronz, .ceramica Dacieî în părțile de peste Carpațî ajunsese la un anumit grad de perfecțiune. Fabricatele olărieî din aceste timpuri se disting prin o eleganță remarcabilă de forme, prin o diversitate de tipuri o r i g i n a l e şi m fine, prin un gen simplu, frumos, însă tradițional, de ornamentațiune.

•l este tot noî ne aflăm în un period de bună stare materială şi de o civilisațiune înaintată. Olăria acestei cpoce în Dacia (Fig. 66 — 79) începe a avo. caracterele luxului. Ea depășise limitele cele strimte ale unei simple meserii, şi .ne reveleză începuturile unei arte pline e avent, o artă insă, care fără de a pute ajunge la apogeul síű, o vedem de o-d;ită •tata, ca şi când o mare pcrîurbațiune economică şi socială se ar fi dcslănțuit pe pameniu! Daciei, şi ar fi pus de o-dată capct desvoltăreî maî departe a acestei -fabrica-î'uni artistice înfloritore în nordul Dunărei de jos.

[11] studiele sale archeologice asupra ceramicei preistorice din Dacia, Boliac *ne* pune evidență ascmenarea, ori maî bine dis înrudirea cea mare, dintre olăria dacă (séü ante-

romană) şi cea apusană séŭ galică. «Precum esistă. o afinitate mare între istoria Gallo-Romanî şi istoria Daco-Romană, elice densul, tot ast-tcl afinitate marc este între olivia, eallică şi olăria dacă, p r e i s t o r i c ă maî ales.» (Analele Societății academice, tom. X. Sect. II. P- 280).

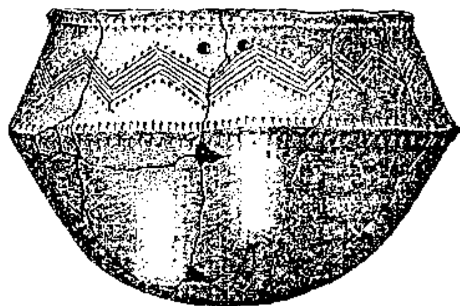

60. — Vas neolitic cu fund rotundit. România. După Revista sciințifică. An. III. (1872-1373).

61. — Vas neolitic de la Vădastra în România. După Analele Societății academice, Tom. X. S. H. p. 282.

Insă zona geografică a ceramicei, caro portă caracterul Dacici, este mult maî întinsă. Ceramica Dacieî, atât din epoca neolitică cât şi din epoca bronzului, ne prcsintă din punct de vedere al genului seu artistic şi al caracterului sou etnic, aceleaşi forme tipice

62. — Vas neolitic cu lund rotundit din Pircnct. După Cartai Ih ac, La France préhistorique, pag. 260.

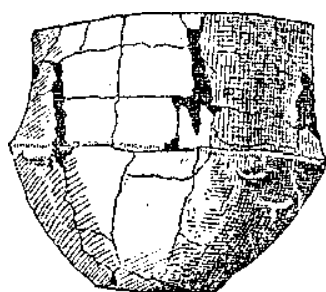

63. — Vas neolitic. Dop. Uelfoi-t Francia. După C a r t a i l h a c, La France préhistorique, p. 132.

şi acelaşi sistem de ornamentațiune ca şi vasele de lut ale peninsulei balcanice şi din insuleîe archipelagaluî, ca şi ceramica din Austria, Germania centrală şi meridionala, din Hanovera Francia, Belgia, Britania, Alpï, Pireneî, Apeninï, Portugalia şi Sicilia. **(Curtnilhac,** La France préhistorique, pag. 263. — Archaeologiai Értesítő. Új foly. XIX. p. 117 — 119.)

De asemenea csistă o omogenitate de tipuri şi de ornamentică între fabricatele ceramice ale Daciei şi ale Troieî. (Virchow et Schliemann ont découvert des analogies nombreuses entre les antiquités hongroises et celles de Troie : mystère qui s'expliquerait peut-être naturellement, par le fait d'anciennes tribus thraccs ayant habité autrefois les bords de la Thciss comme ceux du Scamandre. Ilios. p. 15')-

Orï csprimându-ne cu alte cuvinte, intrigă ceramica epoccî neolitice şi de bronz, este conocncrâ. Ea portă caracterele unei unităţi, ala aceleeasî culturi şi aceluiaşi geniu etnic.

64. —• Urnă de lut din cimiteriul de la Novac, comitatul Nitra, Ungaria. După Hampel, A bronzkor. H.'Tab. cxxxvi.

65. — Vas de lut din o criptă a Alpilor. După Cartailhac, La France préhistorique, pag. 261.

O deosebită importanță pentru caracterul etnic al civilisațiunoî primitive europene î-1 are studiul comparativ al ornam onticei industriale pe obiectele de ceramică, de bronz, şi chiar pe monumentele vechii architecture mycenice.

Diferitele motive ale acestei ornamcntice, începûnd de Ia țcrmuriî de apus af Asiei micî şi piină în insulele britanice, ne prcsintă aceeaşi unitate de spirit, aceeaşi origine comună.

întreg sistem vi l acestei ornamcntice este pelasg, şi acest gen de decorațiune noi î-J găsim şi astădi représentât apropo ín tótc formele sale, iu industria casnică, pe țesăturile şi cusăturile usitate în particular la poporul român. (Originea ornamcnticci Slavilor de sud este de asemenea romanică. A se vede Prof. Dr. I. Kr.siijavi, Über den Ursprung dcr sudslavischen Ornamentmotive, in Kroatische Revue. 1886. pag. 102 seqq.) Adese orî sub forme de ornamentică ni se presintâ pe obiectele de ceramică şi de bronz anurmte semne simbolice, ce au de basă ore-can representation! religiose prcantice, cum este cercul séü discul sórelui, semnul cruceï, figura unuï X, triunghiurile ?' somnul misterios însă favorabil al svasticcî IU, simbolul divinității supreme a Pe-'asgilor, a lui Jupiter Tonans, reprosentând fulgerul, seu peste tot lumina, vieța, sănătatea şi averea, semn, care s'a păstrat până astădi în cusăturile femeilor române din Transilvania.

Acest semn din urmă (svastica) este cu totul necunoscut Asiriei, Fcniciei şi Egipc-tl!'ui. El a trecut ast-fcl din Europa în Asia mică. (Schllcmann, Ilios. p. 526.)

Ca o conclusiune si tot-o-dată drept documente la aceste rcflesiunî, noi reproducem aie: diferite specimine din ceramica preistorică a Daciei, precum şi unele tipurî similari din ceramica britană şi mycenă.
Am adaus in fine şi unele probe din sistemul ornamenticeî preistorice, aşa dup! Cum ni se prcsiută pe obiectele de ceramică, de bronz, de aur şi pe diferite fragmente ale architecture! myccnice. Proveniența:

Fig. 66. 67. Transilvania, Geoagiul-de-jos, pescerea Sub-petră. TégliSs, Ujabb barlangok, p, 115. 117.

» 68. Comitatul Solnoc. Fulszky, Magyarország archaeologiája. I. p. 30. » 69. Comitatul Bêches. Hampcl, A bronzkor. Tab. CXXXII. » 70. Transilvania. Moigrad. Hampcl, Ibid. Tab. LXXIf.

» 71. 73. 74. 75. 76, Comitatul Bihor. Hampcl, Ibid. Tab. LXXII. CXXXVIIÍ. » 72. Ținutul Dobriținului. Hanipel, Ibid. Tab. LXXIÍ. » 77. 78. Comitatul Zabold. Hampcl, Ibid. Tab. LXXIV. » 79. Urnă înaltă de 67 cm. România. Trompeta Carpaților, Nr. 1137. » 80. 81. Vase din tumule englese. Bcrthelot, Grande Encyclopédie. IX. p. 1179.

I)c Mortillcit, Musée préhistorique. Pl. XCIX. » 82. Din ruinele de la Troia. l'orrot, Grèce primitive, p. 901. » 83. Din necropola de la Jalysos în insula Rhodus. J'errot, Ibid. p. 91.4. » 84, Din insula Cypru. Perrot, Ibid. p, 917.

» 85 — 119. 122. 123. Diferite specirnine de ornamcntică de pe anticitătile preistorice ale Dacieî, Greciei şi Troici. (După publicațiunile citate mai sus: Pulszky, Hampcl, Nyáry, Téglás, Archaeologiai Értesítő, SchKemann, Perrot etc.) » 120. 121. 126. 127. 129. 132, Sigile de argil, probabil pentru ornamcntică pe vase.

Ungaria. Hampel, Catalogue de l'exposition préhistorique p. 120. 121. » 124, Ornament pe o fibulă de aur din Muscul Vatican. Provenția probii din Dacia.

De Mortillct, Le signe de la croix avant le christianisme, p. 146. » 125. Ornamente cu svastică și alte figuri lineari pe un vas de lut. Ungaria, Hainpel, Catalogue, p. 17.

» 128. Disc de pâment rëû ars. Ungaria, pescerca de la Baráthegy. Hiimpc.l, Ibid. 17.

» 130. Bulă de terracotă. Troia.' Ilios, p. 521. » 131. Fragment de ceramică dino serie de tumule, ce conțin şi obiecte preistorice.

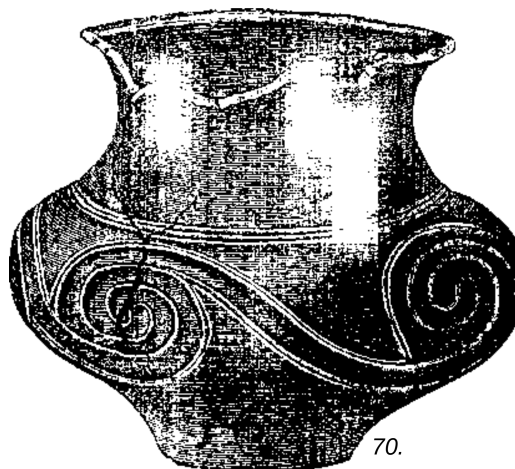
Ungaria. Romcr, Mouvement archéologique, p. 119. 120. .

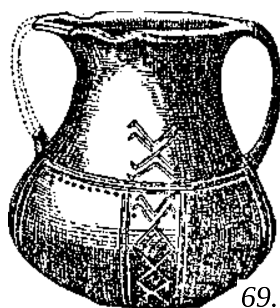
» 133. Semnul svasticeî pe cusăturile țcranelor române din muntiîapusenT în Transilvania. Revista «Tinerimea Română» N. S, Voi. I. p. 418.

66.

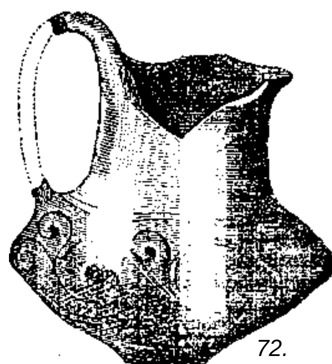

67

68.

70.

69.

71.

72.

SPÉCIMINE DE CERAMICA PREISTORICĂ A DACIEI.

(TRANSILVANIA şi ȚINUTURILE DE LÂNGĂ TISA).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIEI

Iii. T U MU LE L E EUOICE PEL AS G E ').

Populaţiunilc neolitice, cu deosebire curentul paleochton, umcnï a căror viefă publică şi privată era întemeiată pe religiune, maî aveau tot o-dată şi un deosebit cult pentru ceî decedaţî.

In credinţă că eî nu aü murit cu totul, si vor continua a trăi în o lume eternă, mai fericită şi mai superioră de cât lumea visibilă, eî depuneau în sînul pămentului corpurile celor decedaţî, adese-orî în caverne naturale orî artificiale (crypte).

') Movilele funerare portă la poporul român diferite numiri de: *HWHIÍHÍC, movile, gorgane, culmi, liolumpiirî, sililre, popiae, gruîe (gnuiic}* si *gniiele.*

Cuvântul *gorgan* î-1 aflăm întrebuinţat încâ într'o adâncă anticitate, nu numai în Europa, dar *şi* in diierite părţî ale Asiei, ca o numire generică pentru anumite coline orî munţi.

In Iliada lui Homer, vîrful cel maî înalt al muntelui Ida, de lângă Troia, se numia Gargaron (Iliad. VIII. 48; XIV. 292. 332; XV. 152.), şi după cum résulta din textul acestei poeme, tóté virfurile muntelui Ida dimpreună cu Gargaron erau neacoperite de pădure.

Un alt munte din părţile meridionale ale Italiei (Apulia) purta încă în anticitatea romana numele de Garganus. **(Vii-gilii** Aeneid. XI. 247. — Horatli Od. II. 987. — Hist. nat. III. 11. 11).

Pe lângă acest înalt sentiment religios pentru cei decedați, eî mai aveau tot o-dată si o inspirațiune morală pentru posteritatea lor pe acest pământ.

In dorință, ca memoria eroilor s6î se fie transmisă şi la generațiunilc viitóre eî ridicau pe mormintele acestora, tumule enorme de pământ, ér pe aceste tumule înălțau drept semn sfânt o columnă de petră brută.

Tumulcle funerare constitue ast-fel cel mat antic gen de monumente preistorice, înhumarea în tumule, seu ridicarea de movile gigantice pe mormintele

Tot asemenea, aflam numirea de *gorgan* aplicată în România şi în Transilvania la o infinită mulțime de măguri, délurï şi munți.

In documentele medievale ale Ungariei, cuvontul *gorgan* no apare adese-orî sub forma de Kurchan şi K o r h a n. (Cod. Andegav. II. 636. 1332. — **Pest)',** Krassó. III. 428 1471).

Sensul fundamental al acestui cuvent, atât după indicațiunilc, ce ni le dă Iliada lui Homer, cât şi după modul cum acesta numire este întrebuințată la poporul român, se pare a fi : o înălțime de pămont în forma unei cupole, ori în formă conică, însă de dimensiuni marî şi ncacoperită de pădure.

Cu înțelesul de movilă funerară zona geografică a cuvântului *gorgan* este de asemenea forte estinsă.

In Francia, uncle tumule sepulchrale din epoca neolitică portă şi astădî numele de Kerougant, K ergo n fals, ér un dolmen se numesce K or k o n n o, (IJertrnnd, La Gaule, pag. 124 —142). In I r l a n d i a anticul cimitcriu regal se numia Cruachan (Vergusson, Leş Monuments megalitiqucs, p. 198—212). Chiar şi aslădî în limba franccsă cuvêntul *galgal,* însemneză o movilă de petrii şi de pământ, şi aceste *gâlgâie* se cred a fi morminte antice ridicate in memoria luptătorilor gali şi romani căduțî în rest»5ic.. (Liltré, v. galgal. — Bcrtrauu, La Gaule, p. 135).

Originea cuvêntuluï *gorgan* aparține ast-fcl timpurilor preistorice seu epocei pelasgc.

In T r ins i l van i a, şi cu deosebire în Bănat, movilele funerare se mai numesc *gr/M,* séü *gr unic* (sing, *gruia, gruniu),* numire, care de asemenea se reduce la timpurile archaice. Pe teritoriul EolicÎ de pe țermuriî Asiei mici şi u n de se a f l a u o - d a t ă o m u i ț i m e nenumărată de movile f u n e r a r e p. c l a s g c, noï aflăm orașul numit Grynium (Ppiviov, citesce Orunion. Strabo, XIII. 3. 5; 1, 59. VII, 7. 2). — Acelaşi oraş apare la Herodot (I. 149) cu forma plurală pclasgă de l"púve;«. Ér Corn e l i ü N epos (Alcib. 9.) amintesce castrum Grunium din Frigia probabil identic cu localitatea amintită mai sus.

o formă corespundetoriă pentru *gruia* séű *gruniii,* cu înțelesul de tumul funerar, noi nfiăm în limba vechia latină cuvêntul *griemiis.*

Hospes. résiste, et. hoc. ad. grvmvm. ad. laevam. aspice. vbei:
continentur. ossa. hominis. boni, misericordis. amantis. pavpcris.
(Inscripțiune din Roma. C. I. L. I. 1027).

*n B.asarabia, movilele funerare se numesc şi *culmi* (sing. *cuí/n);* ér în părțile Bihorului de npst-o rnrnnl-i *],,,7,,,,,-r,,,,-J* /sîncr *l,nhtmf>\.*

eroilor şi ale pcrsónclor celebre, începe, ce e drept, în epoca neolitica, si ea se continuă si în epoca bronzului până târdiu în timpurile istorice.

înaintea cetăţii Troia, ne spune poetul Homer, se afla o măgură înaltă isolată, pe care o putea încunjura cine-va dia tóté părţile, movilă, pe care omenii o numiaü Batiea, ér deii nemuritori, mormentul eroinei Murina [3]).

Acesta grandiosă movilă, ce forma pe câmpul Troici pclasge un deal întreg, era după cum vedem, atât de străvcchiă, în cât ajunsese se fie mitică chiar în timpurile lui Homcr.

La mijlocul acestui vast şi frumos şes al Troici, ne spune tot Homer, se afla mormentul cel grandios al lui Ilu, fiul lui Dardan, un bëtrân ilustru din timpurile străvechi, şi pe care tumul era ridicată o columnă de petră [a]).

Tot pe acesta memorabilă câmpie a Troici, se afla tumulul seu mormentul unuia din fruntaşii vechi Troianî, al bctrânului Aesyete, şi pe care tumul în timpul resboiului luase posiţiunc Poliţe, fiul lui Priam, cu trupa sa, ca se observe, când Grecii de la corăbii vor încerca să facă o mişcare ofensivă asupra Troici [3]j. Acesta movilă funerară era aşa dar atât de gigantică în cât constituia între Porta Scheă şi între mare, cel mai înalt punct de observaţiune al Troianilor.

In cursul resbeluluî, ce-1 avură Troianiî cu Grecii, bëtrânul rege Priam, după cum ne spune Homer, depuse în o urnă de aur cenuşa fiului seu Hector, a celui de ântâiu între eroii Troianî, apoi acoperi urna cu un covor de purpură, o depuse în mormentul săpat în sîrml pămentului, aşcdă peste gropă lespedi mari de petră, ér de asupra Troianiî ridicară un tumul înalt de pament «).

De asemenea, ne spune Odisca lui Ilomer, că Grecii, orï mai bine dis Mirmidonii, dupe ce arseră corpul eroului Achile, pe care-1 ucisese in rësboiul Troian, Paris fiul lui Priam, i depuseră osemintele în o amforă de aur la un loc cu urna amicului seü Patroclu, ér peste ele ridicară un tumul enorm pe termurilï Helespontuluï, ca acest monnent se-1 pută vedé departe de pe mare, atât omenii, cari trăiau atunci, cât şi aceia, cari vor trăi în viitoriü [5]).

Andromache, admirabila soţia a lui Hector [c]), presimţind şi plângond

') Homeri Ilias. II. 811 seqq.
[2]) Iliad. XXIV. 349; XI. 166. 371; X. 415.
') Iliad. II. 793.
<) Iliad. XXIV. 798.
•) Odyss. XXIV. 80. - Iliad. XXIII. 126.
«) Iliad. VI. 418.

tot o-clată sortea, ce are s'o aştepte, dacă soțul seu va cade pe câmpul de resboiu, se esprimă ast-fel despre părintele seu pelasg, Etion din Teba cea sfântă, care a fost ucis de Achile.

Achile, dice densa, nu a despoiat pe tatăl micii de armele sale, ci Ic.-a ars d'impreună cu corpul seu, şi peste cenuşa lui a ridicat o movilă, ér nimfele munților au plantat ulmi în jurul acestui mormont [1]).

In Arcadia, cel mai antic teritoriu pelasg din Pelopones, se aflau lângă oraşul Orchomen, după cum ne spune Pausania, mai multe movile de petrii acumulate, tumulc, ce aü fost ridicate *m* onórea ómenilor căduți în resboiu, însă nu esistă nicî o inscripțiune, dice densul, si nicï locuitorii din Orchomen nu mai aü nici o tradițiune, cu cine s'a purtat acest resboiu [2]).

Lângă vechiul oraş Delphi în apropiere de Parnas, după cum ne relateză tot Pausania, se mai vedeau încă în epoca sa movilele de petrii, în car! aii fost înmormentațî Lai ii, legendarul rege al Tcbeî, si servitoriul şeii, ucişi améndoï de Oedip [3]).

Acelaşi rit religios de a ridica tumule urieşe pe mormintele regilor şi eroilor seï, î-1 continuară triburile pelasge şi după ce trecură în Italia.

La strămoşii noştri, scrie Ser viu, era obiceiul, ca nobilii se fie înmormentațî sub munți înalți (movile grandiose), ori în sînul munților [4]).

') Usul de a planta u l m î pe lângă movilele funerare, a csistat o-dată şi în părțile Pacieî. Ast-fel, după o baladă română eroul Torna Ali m os simțind că morc, se adreseză către murgul seu cu următorele cuvinte:

Te grăbesce, alergă, fugi, Şi ca
gândul se me ducï Colo 'n
zarea celor culmî La
gropana cu cinci ulmi, Că
cu murgule oî muri

Pe tine n'oî maî sări . . . Din
copită sÊ-ml faci sapă Lângă u l
m î se-mî facT o gropă Şi cu
dinții se m'apuci In tainiță se
m'aruncî.

Alccsandri, Tocsil pop. p. 74.

O movilă de pe teritoriul comunei Doicescî, jud. Brăila, portă de asemenea numele de Ulm. (Cf. Frunzescu, Diet. top. VIII. «Ulm», movilă pe teritoriul jud. BuzCű).

") Pausauiac Craeciae Descriptio, lib. VIII. 13. 3. — H o m c r, in Iliada (II. 604) maî face amintire şi de mormentul regelui Epyt din Arcadia. Ér Pausania, scrie despre acesta movilă: am mers de am contemplat cu totă atențiunea mormentul luî Epyt, despre care face amintire Homcr în cântecele sale. Este o m o v i l ă de p ă m ô n t nu de t o t mare, încunjurată jur împrejur cu un parapet de petrii. (Dcscriptio Graeciae, VIII. 16. 3.)

') Pausaníac Descriptio Gracciae, Kb. X. 5. 4.

*) Servius, ad. Aen. X. 849: apud maiores nobiles aut sub montibus a l t i s aut in i p s i s m o n t i b u s sepelicbantur. — Cf. I s i d o r i H i s p a 1. Originum lib. XV. li. 4.

Mormőntut cel grandios de pâment al vechiului rege Dercén din Laurent, forma, după cum ne spune Virgil, un munte înalt acoperit cu stejari umbroşi >).

Pe şesul dintre Alba si Roma, ne spune istoricul Liviu *\, se vedeau încă în epoca sa, movilele, în carî aü fost înmormântaţi fraţii Curia ţi şi H o r a ţ î.

Ér în partea de sud a Romeï, lângă Porta Ostiensis, călătorul vede si asiădî Piramida cea grandiosâ a luï Cestiu, unul din cele maî importante monumente ale Romei, si care s'a conservat întreg până în diua de astădî Acesta piramidă consistă dintr'un enorm, tumul ascuţit, înalt de 155 de pi cióre, si avend patru feţe învelite pe de asupra cu lespedî quadrate de mar moră albă.

Insă cea mai magnifică movilă funerară din Roma era Mausoleul im përatulul August, care se considera cu deosebire ca descendent din fa miliile vechi troiane.

Acest mormont imposant construit în al doilea an al ereî creştine, era după cum ne spune Strabo [3]), un tumul enorm de păment ridicat pe câmpu lui Marte de lângă ţermurele Tibruluï. De desupt se afla o boltă de pétri albă, iar pe d'asupra acest tumul era acoperit până sus cu arbori verd;

Pe vîrful acestei movile funerare se înălţa statuă de bronz a împëra tuluî August, ér de desuptul eî se aflau depuse osemintele sale, ale rudelo şi ómenilor sëï de casă.

Caracteristica particulară a tumulclor eroice pelasgc era, ca ele să aib dimensiuni enorme *).

Pelasgiï ne apar în tradiţiunî şi în monumente ca omeni avic de gloria [5]). Ambiţiunea lor era să aibă morminte colosale memoria lor se fie celebrată în cântări la generaţiunilc viitóre °). A s că după morte omenii tel î-ţî cclcbreză gloria ta, era cea mal mare fericii pentru un erou din epoca pelasgă [r]).

') **VlrgiHi** Acncid. XF. v. 8'I9. -)
Livii Hist. Rom. lib. I. 25. ')
StraboiiU Gcograpliica, V. 3. 8. <)
Yirgrllli Aen. lib. III. **62 :**
.... ct ingens
Adgoritur tumulo tellus . . . . »)
Iliad. VII. 86-91. «) Iliad. VI. 358.
i) Odyss. V. 311.

In tumulele pelasge corpurile eroilor celebrii se depuneau în urne de aur si lângă urne armele şi o mulţime de alte daruri preţiose, adevërate tesaure.

Pelasgiî sunt omenii ceï avutï aï lumeï vechï *). Eî dispun de -antităţî enorme de aur şi de aramă [2]), şi tot o-dată de turme nenumărate de oî [8])> de ciredi de boi urieşî *) si de herghelii mari de caî minunaţi °)- Pelasgiî sunt în stare se răscumpere pe un prisonier de rësboiu cu preţuri infinit de mari [6]).

Oraşul Myccna al Pelasgilor din Peloponcs este oraşul cel avut de aur [7]).

înaintea tuturor omenilor, Troia pclasgă trecea ca avută de aur si de aramă [8]), şi Grecii trăgeau speranţă, că după ce vor cuceri Troia, ső se întorcă a casă cu tóté corăbiile lor pline de aur si de aramă °). Dárdán, patriarchul Troianilor şi al Romanilor, era după legende, cel maî avut om din toţî muritorii lumeï sale [10]).

In ruinele cetăţilor si ale mormintelor pelasge, archeológia găsesce astădi cele mai preţiose vase si ornamente de aur şi de argint, si cari ne deşteptă tot-o-dată o adevărată uimire de opulenţa acestuî popor.

O altă caracteristică particulară a vechilor tumule pelasge, era ca ele se fie de pâment [n]), un rit, care după cum vedem sta în strînsă legătură cu vechia lor credinţă religiosă, că autorii genului pelasg erau născuţi dc-a dreptul din pâment.

Pe vîrful movilelor funerare pelasge se aşeză de regulă o columnă de petră (atTjXr;). Acesta, dice Homer, este onórea morţilor '-).

Acelaşi us de a onora memoria eroilor decedaţi prin tumule enorme de păment, vedem, că a esistat într'o epocă depărtată şi în ţerile vechii Dacie.

Aprópe în fie-carc judeţ al României se află una ori maî multe movile

') Iliad. V. 710.

[s]) Hiad. H. 230.

[3]) IHad. H. 605. 705; IV. 476; VI. 25; IX. 296. 479; XI. 106. 678; XII. 319.

[4]) Hiad. I. 154. y. 313. XX. 91.

*) Hiad. I[. 230. III. 130; IV. 332; V. 102. 551. 641; XX. 221.

[6]) Hiad. I. 372.

') Hiad. VII. 180.

[8]) Hiad. XVIII. 289; X. 315.

') Hiad. IX. 137. [10]) Hiad. XX. 220. ' ") Hiad. VI. 464. Cf. şi nota 4 p. 61. ") Hiad. XI. 371; XVI. 457. 674; XVII. 374. - Odyss. XII. 14.

funerare, de dimensiuni colosale, şi carî porta numele de «Movilă mare» orî «Măgură mare» *).

Dacă aceste monumente sepulchrale ale terilor nóstre, ne apar si astădl în forme atât de uriese, ne putem face o idea despre aspectul lor înainte cu câte-va miî de ani, când ele nu erau micşorate orî aplanate nici de dintele timpului, nici de acțiunea economică a țeranuluî român, şi nicï de căutătorii de comorc.

Aceste movile aşedate după ritul pelasg pe câmpurî, de-a lungul drumurilor, orî pe vîrfurilc colinelor, se pot vedé, în general, delà distanțe rnarî, întocmai după cum era idea timpurilor troiane, ca ele se potă fi vcdute

') Una din movilele funerari cele maî uriese, şi putem dice tot-o-dată şi cele mai vechi ale ț£rei nostrc, este colina artificială numită. « R & b ă i a » de pe teritoriul comunei Răscsci, în județul Fălciu, situată pe malul drept al Prutului.

Despre acesta movilă, scrie Principele Dimitrie Cantcmir : Ilaud longe ab co loco (Husz) conspicitur c o l l i s i n g e n s mânu factus, Tartaris Chan t c p e s i i. e. Chani tumulus, incolis Mogila Rabuy dictus. De huius origine variae feruntur scntentiœ. Aliqui Tartorurum quendam Chanum cum toto executu a Moldavis ibi delctum tradunt, ac ipsius monumento hune tumulum impositum, alii reginam quandem Scytharum, R a b i e dictam, cum contra habitantes eo tempore in Moldavia Scythas, hucusquc exercitum duxisset, ibi cecidisse et a suis sepultam narrant. (Descriptio Moldáviáé, P. I. c. 4.)

După alte tradițiunf, acesta movilă, înaltă de 18—23 metri, după cum ni se comunică, ar fi făcută din timpul «P o e d i e î» séu al lumeï multe, şi că in ea ar fi înmormântată o fată de impërat, orî o eroină căcjută în bătaia pe câmpul acela.

Nu seim dacă la acesta movilă, orî la alta, de pe lângă Nistru, se refer următorcle versiuni clintr'o balada română:

Cine-mî stă şi tăbărcsce,
Cine-mî stă şi poposesce
La m o v i l a a ş a mare
Ce se 'nalță la hotare?

A r b o r e , Basarabia in tec. XIX. Eucurcscl, 18^9, p 179.

Despre o rsiovilă archaică lângă JNistru vorbescc şi Herodot (IV. c. 11.)

Vornicul G r i g o r i e Urechi ă, face de asemenea amintire de o movilă mare de lângă Şiret: «Şi acolo de asupra Ş i r e t u l u i , la movila c e a m a r e a Tecuc i u l u i (lângă comuna lonăşesci) aü odihnit trei dile» Ştefan cel Mare. (K o g ă l n i c e a n u, Cronice, I. 161).

Decedatul Odobescu, membru al Academiei Române, publicase doue dări de séma despre movilele funerare din județele Dorohoiu şi Romanațî. (Mon. Oficiul Kr. 152 din 1871 şi Analele Soc. acad. rom. X. Sect. II p. 173—339).

Insă datele sale cu privire la înălțimea şi perimetrul acestor movile, adunate de la învățătorii sătescî, sunt în mare parte eronate şi din acesta causa nu am putut face nici o întrebuințare de acest material.

, Departe, atât de omenii, cart trăiau atunci, cât şi de cei, cart vor trăi [n viitoriü.

Cele m aï multe din aceste movile grandiose ale terilor nóstre aii con-. , jupă tradiţiunile poporului român tesaure preţiose. Unele mai portă . ast2iiï numele de «Movila comoreï», brï de «Movila săpată».

Insă astadï, acesta nenumetată mulţime de monticule funerare ale terilor nóstre sunt numai nisce monumente mute ale unor timpurî depărtate [1]).

---

i) România este una din ţările cele mai avute de t umule funerare. La noî, scrie Cesar Boliac, ţera este plină de aceste movile şi movilite din malurile Dunărei şi până î ti culmile Carpaţilor, şi că aceste movile şi movilite la noî se numeră cu deci-m i l e cu s u t i m i l c şi cu m i i l e , şi cari tóté conţin oseminte de un schelet, dacă nu de maî multe. (Trompeta Carpaţilor Nr. 846 din. 1870 şi Nr. 939 din 1871.)

De asemenea, sa esprimă archeologul R o m e r din Ungaria : Dacă este o ţeră avută de monumente în genul acesta (tumule), atunci de sigur este Ungaria. (Mouvement archéologique, p. 104).

Este incontestabil, că nu tóté tumulele din ţerile nóstre se raportă la una şi aceeaşi epocă. Ca în tóté ţerile Europei, aşa şi la noî, unele din movilele funerare aparţin fără îndoială la etatea petrei, ér altele timpurilor posteriore, preistorice ori istorice.

Ast-fel C. Boliac ne spune, ca în doue movile ce le-a spintecat, a aflat cadavrul aşedat şedend, cu şira spinăreî în liniă verticală, caracter al epocei neolité. (Trompeta Carpaţilor Nr. 939 p. 3). De asemenea s'a constatat esistenţa tumulelor neolitice şi în Bucovina la comuna Horodnicul-de-jos. (Kainál, Geschichte der Bukowina. I. 1896 p. 5 - 6).

In general, putem dice, că aparţin timpurilor preistorice acele movile funerare, cari se caracteriscză prin dimensiunile lor considerabile, prin figura lor conica, prin dispositiunea lor în linii mai mult ori maî puţin drepte de a lungul drumurilor.

In aceste tumule preistorice, adese ori osemintele, ori urna cu cenuşă a celui decedat, se află depuse într'un sicriu format din lespedî brute (de regulă 4), peste cari este pusă o altă lespede ca acoperemént séü capac. Pe lângă vasul cu cenuşa se maî găsesc în aceste ciste şi bucSţî de cremene séù marmoră prelucrate în forma dălţii şi chfirburî de olană grosolană. Despre ast-fel de morminte ni se relateză din corn. Borlcsci, în judeţul Nemţii, şi dm com. Sotânga în judeţul Dâmboviţa. (Pentru Transilvania şi Ungaria conforesee: Archív der Vereincs fur sicbenbürgische Landeskunde, N. K. XIV p. 156seqq. — Romcr, Mouvement archéologique, p. 113.)

In Transilvania tumule funerare se ailă în diferite părţi, însă în mimer considerabil ele ni se prcsintă în comitatele de lângă Tisa, Ung, Zabolţi, Bereg, Bihor, Bechcş, longrad, Cénacle, Heveş, Arad şi Timisóra, (Homer, Mouvement archéologique, p. 150). -a aceste movile de lângă Tisa se raportă următoriul fragment dintr'un cântec eroic poporal din Transilvania:

Murgule, comă rotată, Maî
scote-me 'n clei o-dată Şi
mo scote pan' la Tisa,
C'acolo-î tabcră 'ntinsîi

Ş'acolo sub fagii mici
Sunt morminte de voinicî,
Care s'aú dus de p'aicï.

lurnllt-IUi-keun, Dohie, p. 314.

Noï nü cunóscem nicï numele eroilor a căror cenuşă, ori oseminte, aü fost depuse în aceste morminte archaice, nici evenimentele la carï eï au participat. Aceste tumulc ne spun numai atât, că, în mare parle, ele aparțin la ceremoniile şi onorile funerare pelasge, şi că aceste ținuturi aü format

In Bcsarabia numerul movilelor funerare este de asemenea forte considerabil, şi o amintire de sigur forte vechia despre aceste tumule o aflăm în poesia nostră eroică:

Pe câmpul Tinechieî (s. Tighineî)
Pe zarele câmpiei. . . . S'au dus
Costea oile
De aü aşeijat stânile
Pe tóté movilele.

Alecsandri, Poeslî popnlare p. 54.
Cf. N c go e s cu, Balade, p. 103.

Sus pe malul Nistrului Pe
pămontul Turcului
Colo'n zarea celor culmi (movile)
La grópa cu cincî ulmî.

Alccsandri, Poesil pop. p. 72.

Ér intr'o «Conăcariă» de la Românii de peste Nistru :

Noï am purces pe crângul ceriului,
Pc semnele pîmôntuluï,
Pe zarea movilelor...

B u r a d a, O călătoria în satele moldovcncscl din gubernia Clierson, p. 34.

Cu privire la tumulele din Rusia meridională cornițele Ouvaroff scrie următorelc : Dans les contrées méridionales sur les côtes de la mère Noire, les tumuiua eurent . . . beaucoup a souffrir de la cupidité des étrangers. Les Génois et les Vénétiens fouillèrent en Crimée une foule de tumulus, et s'approprièrent les trésors qu'ils y découvrirent. On sait que la plus part des tumulus de la Russie remontent aux Scythes et aux Grecs. . . . Les tumulus se trouvent en abondances dans le voisinage des principallcs villes de l'ancienne Russie ... Us (les tumulus) renferment presque tous un tombeau de p i e r r e s de forme carrée, formé de g r a n d e s d a l l e s c a l c a i r e s . (Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale. Paris, 1855— 65 pag. 6. 7 şi 37).

In B u l g a r i a ne spune K a n i t z (Donau-Bulgarien. I. p. 62. 149) tumule se află pe ambele latuil ale BalcnnuluT, şi maî cu séma în văile rîurilor Osma, l a n t r a şi T u n d z a . Cu deosebire sunt memorabile tumulele aşcdate la distanțe regulate pe țermurelc Dunărei dinire Ş i ş t o v şi Nicopol. De la Rusciuc până la Samovoda în pasul lantrci, Kanitz a numerát ca la 40 de tumulc pe ambele laturi ale drumului. Ér despre tumulele din Macedonia şi T e s a l i a aflăm următorele notițe la Bou ő (La Turquie d'Europe, Tome II, p. 352): Dans la Macédoine m é r i d i o n a l e , il y en a (des tertres) surtout près de l'ancienne Pella et de Salonique . . . On dirait que ces tertres ont été alignés le long d'une route, et non pas placés sans symétrie, comme ceux de Sophie et de Philippopoli. Ces tertres macédoniens sont d e l à p l u s grande dimension et sont tout-à-fait semblables à ceux de la T r o a d c e t a l a butte conique a r t i f i c i e l l e qui existe en Basse - Autriche entre le petit plateau au-dessus de Deutsch-Altenbourg entre Vienne et Presbourg . . . . Près de Larisse en Thessalie, il y a un bon nombre de Tepe (= tumuli) . . . dont l'un est l e p l u s grand des environs. . . . 11 y en a aussi près d 'A r m y r o s et de

De asemenea şi Hcsiod, în poema sa epică *EpY<x x*î 'Hiiloai mai face o amintire, ca un ultim resunet.de gen eraţiunea cea divină a eroilor din timpurile străvechi, respândiţî pe totă suprafaţa cea imensă a globului, eroi, dia caii unii aű perit în rösboiul Thebcî, c r alţii ducendu-sc departe peste mare au cădut la Troia din causa Elenei. Acestora, dice densul, Joe, fiul lui Saturn, le-a destinat locuinţe în iiisulele cele fericite de la marginile pământului, unde eî duc o vieţă fără griji, şi unde pămentul de treî orî înfloresce şi de treî orî produce fructe dulci [1]).

Cei vechî nu s'aü îndoit nici o-dată de esistenţa reală terestră a câmpului numit Elysiu.

Hesiod, întocma ca Homer, cunoscea şi densul acest ţinut fericit şi locuit ele omeni, dar pe care densul î-1 reduce numai la insulele numite ale «Fericiţilor» — Makaron, — situate la Dunărea de jos [3]).

Insă cari erau marginile pa m on tuluï, de cari ne vorbescc aici Homer si Hesiod ?

Ele erau marginile orisontuluï geografic grecesc, după cum vom ave ocasiunc de a ne convinge de atâtea orî în cursul acestei istorii.

încă în epoca Homerică şi Hesiodică, zona cunoscinţelor teritoriale ale autorilor grccescî înceteză la nordul Tracici.

Homer nu cunosce în nordul Mysieî séü în ţerilc nóstre, de cât numaî doue grupe etnice, însă cu moravuri forte pure, pe Agavi şipcAbii, e>menii ceï mai juştî dintre toţi muritorii, după cum dice densul [8]).

Chiar şi în timpurile luî Herodot întunerecul geografic începe imediat în nordul Dunărei de jos.

«Ce fel de omeni locuesc la nordul Tracieï, dice acestautor, nime póté spune cu siguranţă. Atât însă se parc, că dincolo de Istru este o ţcră părăsită şi infinită . . . Locuitorii din Tracia, m aï spun, că ţinuturile dincolo de Istru sunt ocupate de albine şi din causa acestora omenii nu pot merge mai departe» [4]). O ţeră ocupată ele albine f Ceea ce în fond

') Hcsiodi Opera ét Dics, v. 159 —173.

') Arieni Dcscriplio orbis tcrrac, v. 723.

Lcuce cana jugum, Leuce sedes animarum.

Plinii IV. 27. i; Achillca est supra dicta (insula), cădem Leuce et Macaron appcllata.

") Iliad. XIII. 5. 6.

') Herodoti lib. V. c. 9-10. —Acostă tradiţiune istorică a lui Herodot are un fond leal. încă până acum doue sute de anî unul clin articulele cele maî importante de esport [al] ţfinlor române, pentru Egipteni, Vcneţienî şi Ragusanï, era céra (**Canteinirii** Moldaviae Dcscriptio. Ed. 1872 p. 22). — Tot-o-dată Principele Cantcmir vorbind de apicultura cea întinsă a Moldovei maî adaugi, că locuitorii acestei ţerî ar fi putut, în timpul

consună pe deplin cu tradițiunea Hesiodică: unde pămentul de treî orî înflc reşce pe an şi de treî orî produce fructe dulcî ').

Aicî erau marginile pătnentuluî, orî m aï bine dis al lumeî cunoscute d Homer, aicî erau ținuturile cele fericite, şi omenii ceijuştî aï legendelor gr« cescî. Aicî era locul sfânt de inmormentare al eroilor pclasgî ante-homeric

Aicî, în fine, după tradifiunile vechî pelasgo-grecescî, a fost adusă si înmoi mentată cenuşa luî A chile, a luî Patroclu, acelor doî Aiacî şi aiul An tiloc[8]), pentru ca sufletele acestor eroi să se bucure aci de o fericire eterna

seu se aibă un folos mult mai însemnat din acest ram do economia, de ore-ce cam purilcsunt pline de cele mai alese flori, ér de altă parte pădurile încă ofer ui material abundent pentru ceră si miere, însă prin legile tërcï s'a oprit, ca nimc sa ni țină mai multï stupï de cât sufere locul SEU, ca nu cum-va prin mulțimea s t u p i l o r să aducă supërare vecinilor şei. osebit do fagurii obicinuiți do miere, ne spuni autorul, albinele moldovenesc! maî produc şi un fol de ceră cam negră, insă cu un miro: forte plăcut, şi pc care ele o întrcbuințoză numai spre a împedica pctrundcrca luminc soreluî în cosnițoie lor. (Ibid, p. 33.). De asemenea scria Ragusanul Raiccvich îr secuiul trecut, că una din producțiunile cele mai prețiosc şi mai întinse ale provinciiloi române era cultura albinelor (Osservazioni. 1788 p. 87.)

Pentru completarea acestor date mai adăugem, că mai multe insule din Dunăre precum şi diferite sate, cătune, locuri isolate, delurï, piscuri, vîrfurî de munțî şi văi, de pc teritoriul României, mai portă şi astăciî numirea de Albină, Albinari, Prisăci, Prisăcani, I'risăcenT, Stupi, Stupăriă, Stupină, Stupine, Stiubeiu şi Stiubeieni, drept reminiscențe ale unei estinse apiculturi a terilor nóstre în tim-i purile vechi. (A se vedé : Marele Dicționar geografic al României. ~ **Frundescu,** Dicționar topografic şi statistic al României). De asemenea se face amintire în Itinerarium Antonini Augusti (Ed. Parthey et Pinder p. 104) de o stațiune numită Appiaria (seu Stupini) situata spre răsărit de Transraarisca pe țermurele drept al Dunărei.

In fine mai notăm aicî, că doué din județele României, anumo Mehedinții şi Vaslui portă şi astădi imaginea albinei în marca lor districtuală.

') Fertilitatea cea adëvërat prodigua a terilor române a fost legendară până în cjilele nóstre. In acesta privință Cantemir scrie: campi Moldáviáé celebrați sua fertilitate apud antiquos recentioresque scriptores . . . Arborum frugiferorum non pomaria reperies, şed sylvas. Fructus sua sponte crescunt in montibus. . . . Tanta praeterea illorum ubertas, ut pristinis tcmporibus in Moldáviám moțuri Poloni nullo commeatu se indigere putarent, arbitrați sufficere sibi et exercitui fructus quos abunde süppedi ta t régió. (Descriptio Moldáviáé p. 27—28). Ér George do Reicherstorf, in «Moldáviáé Chorographia», (Viermae, 1541) scrie:

Terra armis opibusquc potens, belloque superba
Faecundo semper gramine tccta vtrct, Sponte sua multos
geminata messe racemos Lactaque non cultus
mu n ér a reddit ager.

') Pansaulnc, lib. III. 19. 13.

It. TUMULUL SÊU MORMÊNTUL LUÍ ACHILE DIN 1XSULA ALHĂ (LEUCE').

Unul din cele maî ilustre tumule preistorice, pe care Arctinos, cel mai însemnat poet ciclic, precum si geografii romani, M atribue terilor nóstre este mormântul lui Achile, primul erou al Iliadeî.

După Homer, cântărețul resboiuluî troian, Achile era fiul lui Peleu si al dcițeî marine Thetis, a ficeî lui Nereu. Peleu, tatăl luî Achile, ne apare ca Domn peste poporul pelasg al Mirmidonilor, ér Achile este ducele curagioşilor ostasï Mirmidoni si al altor triburï pelasge învecinate, carî iau parte ca aliați aï Grecilor la rësboiul eroic în contra Troianilor [a]).

Despre împrejurările morții lui Achile Iliada nu amintescc nimic. In Odiseă însă se spune numaï atât, că el a cădut la Troia [a]), că corpul seu a fost îmbrăcat în haine divine, şi ars pe rog, apoî osemintele sale asedate în o urnă de aur la un loc cu osemintele hu Patroclu, ér peste ele Grecii aü ridicat un tumul mare şi înalt pe țermurele Helespontuluî, ca să potă fi vëdut departe de pe mare, atât de cei ce trăiau atuncï, cât şi de cei, cari vor trăi în viitoriü.

După Homer aşa dar Achile ar fi fost înmormêntat pe câmpul de la Troia nu departe de țermurele Helespontuluî.

Insă în poema Aetiopida scrisă de Arctinos, poet epic din Milet, care *a* continuat si întregit Iliada, ni se spune, că Achile a fost ucis la Troia de Paris, fiul luî Priam, ajutat de deul Apollo, că, în fine, după multe lupte înverşunate a succes luî Ajax si luî Ulise, ca să-î răpescă corpul din manile inimicilor troianï si së-1 aducă la corăbiile grecescï. Aci apoî veni mama luî Achile, Thetis, cu surorile sale şi cu muselé (cântărețele séü bocitórele bëtrâne), î-1 plânseră si-1 bociră, apoî în urmă Thetis ridică cenuşa fiului sëû de pe rog si-o aduse în insula Leucc (Albă), séü insula Şerpilor, de la gurile Dunăreî. Ér Acheii i ridicară un tumul şi-î celebrară jocuri funebre [4]).

Esistaü aşa dar încă în anticitatea clasică doue versiuni despre locul, unde se aflau depuse osemintele mareluï erou preistoric : una representată

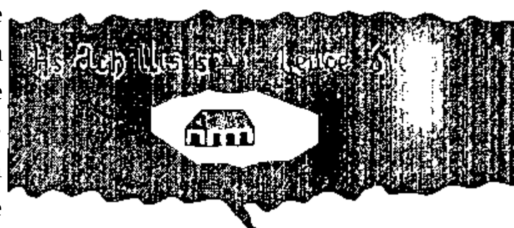
') Astădî numită « I n s u l a Ş e r p i l o r » în marea negrâ, lângă gurile Dunărei, în față cu brațul C h i l i e i şi la o depărtare de 41 km. 60 m. de acest canal. ') Hiad. U. 681; XVI. 168. ') Odyss. XXIV. 36 scqq. [4]) Homerl carmina et cycli epici reliquiae. Ed. Didót, p. 583.

prin Odisea lui Homer, că Achilo este înmormântat pe câmpul Troieî, şi altă tradițiune, rectificată, representată prin cel m aï vechia poet ciclic, că Achile a cădut, ce e drept, la Troia, însă cenuşa sa a fost adusă si înmormentată în insula Leuce.

Acesta părere din urmă a fost adoptată si susținută de ceï maï competenți autori romani.

Pliniu cel bëtrân, pe care Varro î-1 numesce cel marc erudit bărbat, pe care l'aíi avut vre-o dată Romanii, ne spune în mod forte clar, că tumulul séű mormêntul luï Achile se află în insula, ce este consecrată densului, numită «insula Achillis» séü Achillea» departe 50 mile romane de la Delta Dunărei (Peuce), şi că tot acolo se află construit şi un templu consecrat acestui eroii [1]).

De asemenea, ne spune geograful roman Mela, care s'a folosit de cele mai bune isvóre ale anticităţiî, că A-chile este în m or mentát în insula nu m iță Ac h i l -îea dintre Boristene şi Is-tru [2]).

134. — Insula şi templul luï Achile. După Tabula Peutingeriană. Segm. IX. 3. (La Miller, Weltkarte des Castorius)

Ér geograful grecesc Dionisie Periegetul din Bitinia, care a trăit în timpul împëratuluï Domițian, scrie următorele :

«De asupra părții din stânga Pontului euxin în drept cu Borystene (înțelege aici brațul Dunărei numit Boreostoma) se ani în mare o insulă forte renumită consecrată eroilor, şi care insulă este numită Leuce, fiind-că ferele sëlbatice, ce se află acolo sunt albe. După cum se spune, continuă Periegetul, acolo în insula Leuce se află sufletele lui Achile si ale altor eroi, cari retăcesc prin văile lipsite de omeni ale acestei

') Plinii Hist. Nat. IV. 27. 1. Ante Borysthenem (înțelege: Boreostomum), Achillea (insula) est supra dicta, eadem Leuce et Macaron appellata. Hanc temporum horum demonstratio . . . ponit . . . a Peuce insula quinquaginta M. — Ibid. IV. 20. Insula Achillis tumulo eius viri clara. — Ibid. X. 41.3: nee ulla avis in Ponto insula qua sepultus est Achilles, sacratam ei aedem (transvolat).

[a]) Melae De situ orbis, II. 7. Leuce (insula) Borysthenis ostio (înțelege Doreosloma, séü Boreum ostium) obiecta, parva admodum, ct quod ibi Achilles situs est, Achillea cognomine. — De asemenea şi Marclnnus (.'apelln, care a trăit pe la an. 470 d. Chr., scrie: Achillis insulam eius se pu 1er o consecratatn. (Apud Kiihler, Mémoire sur Ies ties et la course consacrées à Achille, in Mémoires de l'Accadémie de

le' acesta binefacere a acordat'o Joe bărbaților, carï s'aü ilustrat prin ' tutile lor, fiind-că prin virtute eï aü câştigat o onóre neperitoriă» »). *p* Arrian din Nicomedia, cel mai distins dintre istoricii espcdițiunilor Y Alesandru cel Mare, ne dă următorele amënunte despre insula lui i-i$_e$ • «In apropriere de gura Istruluî numită Psilum, dacă vet naviga vêntul despre nord în apele cele deschise ale mării, se află o insulă, pe care unii o numesc insula luï Achile ('Ax^Xéuç vfjaoç), alțiî drumul lui Achille (Apojioç 'Ax'XXéwç), cr altiï după colore Aeuxig = insula Albă Acesta insulă, după cum se vorbesce, a scos'o din marc deița Thetis pentru fiul seu Achile, care locuesce acolo. Aci se află si templul lui Achile si statua sa, o lucrare archaică. Insula acesta c lipsită de omenî si prin ea pasc capre nu de tot multe, pe cari le ofere lui Achile acei cari se abat cu corăbiile acolo. In acest templu se mal află depuse şi o mulțime de alte daruri sfinte, cupe, inele şi petrii prețiose, consecrate luï Achile în semn de mulțămire. Se maî pot ceti şi inscripțiunî în limba «recescă şi latină compuse în diferite metre, şi prin cari se celebreză laudele lui Achile. Unele din aceste inscripțiunî sunt redactate în onórea luï Patroclu, fiind-că aceia, cart doresc, ca Achile să le fie favorabil, onoreză tot-o-dată şi pe Patroclu. De asemenea se mai află în acesta insulă o mulțime nenumerată de pasërï, porumbei de mare, fulice şi ciorc de mare, cari îngrijesc singure de templul lui Achile. In fie-carc dimineță ele sboră la mare, î-şî udă aripele cu apă şi apoi întorcundu-se repede la templu î-1 stropesc. Ér după ce au terminat de ajuns cu stropirea, ele curăță vatra templului cu aripele lor. Alțiî mai spun încă următorele, anume, că între omeniï, carï se abat la insula acesta sunt unii, cari vin aci cu intențiune anumită. Aceştia aduc tot-o-dată cu denşiî în corăbii şi victime (şeii animale destinate) pentru sacrificiu. Pe unele din acestea le tain, ér pe altele le dimit libere prin insulă în onórea luï Achile. Sunt însă uniî, cari din causa furtunelor de pe mare sunt siliți a se abate în acesta insulă. Aceştia ne avênd victime, ca să le taie şi dorind să le ceră de la însuşi deul insuleï, eï consultă pe oracului lui Achile, că orc nu ar fi bine, ca în onórea deuluï, eï se taie victimele, ce vor alege dintre acele, carï pasc prin insulă,

S, Pétersbourg. Tome X din a. 1825, p. 550. 734). — Ér P a u s an i a (III. 19. 11), contemporanul luï Adrian, ne transmite următorca notiță: «Se alia în Pontul cuxin Ungă gurile I s t r u l u î , o insulă consecrată lui A c h i ! e, acoperită peste tot cu păduri şi P'ină de animale, parte sëlbatice, parte blânde. In acesta insulă se află şi templul lui Achile şi s t a t u a sa.»

***) DIonysll** Orbis. descriptio, v. 541 seqq. ,i.n.i;><:•••• ?•••;-• <:•:< n'. l? ;M' .• . ,

ér pentru aceste victime se depună prețul, ce denşiî vor crede, că se cuvine. In caş însă când oracului le denegă acesta permisiune, fiind-că csistă si un oracul aci, atuncî ci mal adăugă ceva la prețul, pe care-1 oferise, şi dacă oracului refusa de nou, maî dau ceva pe de asupra, până când în fine oracului se învoesce, cunoscend, că prețul este suficient. Atunci apoî victima nu maî fuge, ci stă de bună voia, ca să fie prinsă. Ast-fel se află acolo o cantitate mare de argint, ce e consecrată crouluî, ca preț pentru victim le de sacrificiu. La unii din cei, can se abat în insula acesta, Achile le apare în vis, altora chiar în timpul navigațiuneî, dacă nu sunt prea mult depărtatï si le face cunoscut, în ce parte anume a insulei e maî bine se tragă şi se ancoreze, corăbiile» [J]).

Cultul eroic al lui Achile din insula Lcuce a avut o marc cstcnsiunc în totă anticitatca grcco-romană nu numaî în centrele cele mari comerciale ale mărci negre, dar si în diferite porturi şi oraşe maritime ale Archipclaguluî şi Adriaticeî, ale căror interes-e economice erau strîns legate de avuțiile mărci negre.

Cu deosebire Achile din insula Leuce a fost venerat până târdiu, în epoca romană, ca Domnul si stăpânitoriul măre! negre (JlovtapXTjî [!]) şi protectorul special al navigațiuneî din aceste părțî, — epitet al căruî sens din punct de vedere istoric, ni se pare la prima esaminare misterios, dar a căruî origine se reduce la timpurile, când Achile purta încă în viață titlul de rege al Scyțieî [s]).

In insula Leuce se abăteau corăbieriî măreî negre, unii ca să depună obolul lor benevol orî silit, drept vamă, pe altariul aceluia, care purta titlul de Pont-arch séü suveran al Pontului euxin, alțiî ca se scape de furtunile cele grósnice şi de cetele cele negre ale acestuî vast si adânc pelag, şi, în fine, uniî, ca se adreseze rugăciuni deuluî Achile, pentru întorcerea lor fericită din apele acesteî mărî inhospitale.

De asemenea luî Achile din insula Leuce i se dedicară maî multe centre principale comerciale din apele grecescî, cum au fost porturile numite Achilleion din Mesenia «}, Achilloios din Laconia[5]) şi un alt emporiü înBeoția [6]).

') Arrlani Periplus Ponți euxini, § 32 şi 33.

[1]) Pe treî inscripțiunl din Olbia Achile arc epitetul de IIovTápy.v^ (Köhler, Mémoire, p. 578, 634—643. — Cf. Ouvaroff, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, II. p. 46).

') Lykophron apud Köhler, Ibid. p. 552.

<) Stcphanus Byz., v. [!]A/íU«iot Spo^oț.

') Fausaniac lib. III. 25. 4.

') Pauly, Rcal-Encyclopădie, v. Achilleus portus. Era şi un 'A-/0-},f.'>í niújj/f), sat lângă gurile lacului Meotie.avend şi un sanctuariu al luî Achile. (Strabo, XI. 2. 6; VII. 4. 5).

Töt ast-ícl un centru important comercial, pus sub protecțiunea particular.! a luï Achile, se vede a fi fost în anticitatea preistorică si orașul ChiHa-vechiă de lângă brațul nordic al delteî Dunăreî, si care portă până astădî numele de brațul Chiliei (séü Achileiî). Chiar şi numirea de WtXov crcejia (în forma femcnină WUY;) dată acestuî braț încă în epoca lui Alexandru cel Mare '), se vede a fi numai alterațiune fonetică grccescă a formei poporale antice Chilleion stoma adecă gura (A)Chilieï. In fine chiar şi numele de Lykostomum sub care ne apare Chilia în evul de mijloc, are o origine mult maî vechia. Din punct de vedere istoric şi geografic Lykostomum nu este alt-ceva de cât Àeuv.ôv ciojta, adecă gura de lângă insula albă seu Leuce.

Chilia forma încă acum doue sute de ani cel mai important punct comercial de la gurile Dunăreî. Principele Dimitrie Cantemir scrie în acesta privință : Chilia, orașul principal al districtului Chilieî, este un emporiu forte renumit, cercetat nu numaî de corăbiile orașelor maritime din vecinătate, dar și de vasele altor ținuturi maî depărtate, din Egipct, din Veneția si Ragusa, carî se ocupă cu esportarea de aicî a cerci şi a peilor crude de boî [2]).

Acesta este prima epocă preistorică a comerciuluï tot-dé-una viu de pe Marea ncgră, epocă, în care insula Leuce apare cu drepturi suverane asupra Pontuluî, domineză întrcgă navigațiunea şi traficul pro-

') Arriani Periplus Ponți euxini, c. 31. 3.5. — Anonymi Periplus Ponți euxini c. 67.

[3]) Canternirii Descripție Moldáviáé p. 21. Ager C i l i c n s i s. Huius urbs praecipua K i l i a, olim Lycostomon . . . emporium celebcrrimum, frequentatum ab omnibus non circumjacentiura solum maritimarum civitatum navibus şed ct remotioribup, Aegyptiis, V c n e t i i s et Ragusaeis, qui inde ceram et cruda boum coria soient abduccre — In timpurile mai vcchî depositele de nămol şi năsip de la gurile Dunăreî nefiind aşa întinse, C h i l i a - v c c h i ă forma apropo un port de mare. A se vedé charta «Moldavia et Valachia» a lui Vig no la din a. 1686, şi charta «Danubii pars infima» a lui H o m a u n u s (f 1724) reproduse în Analele Acad. rom. S îl. T. II, Memorii; de asemenea şi «Tabula geographica Moldáviáé» a Principelui Cantemir, din Descriptio Moldáviáé.

In vechia geografia grecescă ne maî apare la gurile Dunăreî încă o numire topică sub forma de 'AylXX^oc r.Xá;. Hesychiu crede, că se înțelege insula luï Achile, Lcuce. (Köhler, Ibid. p. 543. 729). Insă sensul cuvântului îu.a; (= şes, suprafață) neput6ndu-se aplica la o insulă mică si convexă, cum este Leuce, e probabil, că acesta denumire se referă la b r a ț u l Chilieî.

Un alt port pe Dunăre dedicat Iui Achile, se pare a fi fost C é l é i u l din județul Romanațî, o-dală un centru important comercial, unde se găsesc astăd.Î ruine şi o mulțime de anticitățî romane, unde se afla un pod de petră peste Dunăre (construit de Constantin c e l Mare), pod, ale căruι piciore ruinate se mai vëd în timpul scădereî apeî, și de unde pornia spre Transilvania un drum roman aşternut cu petră. Chiar și

duetelor pe acesta mare si tot odată î-.şî estinde influenţa sa asupra principalelor emporiî din Archipelag [5]).

Pe lângă nimbul seu cel sfânt, insula Leuce de la gurile Dunărei, maî era tot o-dată renumită în anticitate şi ca o insulă salutară.

AicT, dup5 o vechia tradiţiune a oraculelor, î-şl căutau sănătatea lor aceia, cari în resbóie fusese greu răniţi. Ast-fel Leonym, ducele Crotonienilor din Bruţiu, care într'o luptă, ce-o avuse cu Locrienn, capelase o rană în piept, de care suferia forte mult, consulta mai ântaiu în privinţa sănătăţii sale pe oraculul din Delphi, însă profetesă de aici (Pythia), după cum ne spune Pausania, M trimise se-.şî caute vindecare în insula Leuce de la gurile DunăreT, de unde el s'a întors apoî sănătos [2]).

De asemenea, ne spune şi Ammian Marcelii n, că în insula Leuce se aflau şi ape salutare (aquae [8]).

Din cele espuse până aicï şi in particular din relatarea lui Arctinos, din datele precise, ce ni le-aü trasmis Pliniu şi Mela, si în fine, din cultul atât de sacru al lin Achile din insula Leuce, résulta în mod deplin convingătoriü, că cenuşa acestuT mare erou al timpurilor troiane a fost adusă şi depusă în insula Leuce. Aci se cunoscea încă până târdiu tumulul séü mormêntul seu. Insula Achillis tumulo cius viri clara, dice Pliniu; ibi Achilles situs est, repetă Mela.

In ce privesce însă morméntul lui Achile de pe termurele Helespontuluï, de care ne vorbesce Homer, acesta se pare, că a fost numaï un simplu cenotaf séü.monument comemorativ.

Un ast-fel de mormênt simbolic al luï Achile se afla, după cum ne spune Pausania, şi în oraşul Elis din Pelopones, şi care a fost construit si dedicat din ordinul oraculuï [4]).

In acesta privinţă sunt semnificative cuvintele geografului Strabo, care

o insulă din Dunăre situată din jos de acesta localitate si în faţă cu satul Dasova portă numele de C el c i u. — O insulă numită Achillea se află şi lângă litoralul Asieî rnicî. (Plinii Hist. nat. V. 37. 1).

[1]) Chiar şi A q u i l e i a ('AxuVrjta), port important al Adriaticeî, se pare după numirea sa, că o-dată a fost consecrat lui Achile. Acesta ai fi o probă, că relaţiunile comerciale între Adriatică şi Marea negră se reduc până în epoca preistorică, că încă mai înainte de stabilimentele Genovesilor, Veneţienilor şi Ragusanilor pe ţermurii Mareî negre, aü fost comercianţii din Aquileia protegiaţiî Pontarchuluî din Leuce.

[!]) Pansaniae lib. III. 19. 13.

») **Aminlani** lib. XXII. c. 8 : insula Leuce sine habitatoribus ullis AchilH est dedicata . . . Ibi et aquae sunt.

[4]) **Pansaniac** lib. VI. **23 3.**

amintcsce pe teritoriul Troieï — la Achilleion — numai monumentul luï Achile (tő 'AxiXXsw; fuvv^a), dar densul se feresce, ca se afirme, că Achile ar fi fost înmormentat acolo [1]).

Schliemann, activul exploratorii! al anticităților homerice, a cercat pe tërmuriï Helespontuluï se afle resturile mormêntuluï luï Achile.

La o depărtare de 250 de paşî de Helespont, scrie densul, la piciórele promontoriuiui Sigeu, pe locul unde era vechiul Achileum, se află un tumul

135. — Cenotaful presupus al luï Achile de lângă Helcspont. (Schlicmanr, Ilios p. 855.)

de pāment înalt de 4 metri spre sud si 12 metri spre nord, şi care a fost considerat din cea mai adâncă vechime ca mormântul luï Achile. In a. 1882 am esplorat acest tumul, însă n'am aflat în el nici o urmă de oseminte, nicî cenuşa, nicî cărbuni '-). Ast-fel Schliemann este de părere, că acest tumul presupus al luï Achile, întogma ca şi tumulul luï Patroclu şi alte şese movile funerare, pe cart le esplorase maî înainte, aii fost numaî simple cenotafe, un gen de monumente, carï în anticitatea ante-homerică erau într'un us general [3]).

') Strabo, XIII. 1. 32. 39. 46.

'} Solillemann, Ilios, p. 862: je n'ai trouvé dans le tumulus d'Achille (de la Troade) aucune trace d'os, de cendres, ou de charbon de bois — en somme aucune trace d'ensevelissement .. Nous ajouterons donc les tiimuli d'Achille et de Patrocle aux six autres tumuli, que mon exploration antérieure a prouvés n'être que de simples cénotaphes.

[s]) La poporul român mai csistă până astădî un ciclu întreg de balade poporale, în carî se cântă faptele distinsului erou al Iliadeî. Despre tradițiunilcluî Achile la poporul român, şi în particular, despre patria şi naționalitatea sa, vom vorbi la ultimul act din is-.toria Pelasgilor, la evenimentul memorabil cunoscut sub numele de «Rësboiul troian».

V. TEMI'LUL HYPERBOREILOR IUN INSULA LKUCE (ALBA).

1. *Hecateu Abdcrita despre insula şi templul Iul Apollo din ținutul Hyperborcilor.*

Tumulul lui Achile din insula Lcuce séü Albă, ne face ső ne ocupăm aici şi cu anticitatea templului seu.

Intr'o epocă preistorică forte depărtată, esista în părțile de resărit ale Daciei un templu magnific, al căruî renume şi influență se estinsese departe peste ținuturile sud-ostice ale Europeï, si a căruî memoria şi sfințenia este celebrată şi astădî în colindele religiose române.

Despre acest templu, care ni se presintă ca una din minunile cele marï si sfinte ale lume! preistorice, aü scris maî mulți autorï aï vechimel şi între aceştia istoricul Hecateu Abderita, care a trăit în timpul luï Alesandru cel Mare.

Noï vom reproduce aici aceste prețiose relatări ale lui Hecateu după puținele fragmente, ce ni s'aü păstrat în scrierile lui Diodor Şicul şi Claudii Aelian.

Anume Diodor Şicul *) scrie :

«Acum după ce am descris părțile de medă-noptc ale Asiei, credem ca este de interes se menționăm aici si cele ce se povestesc despre Hyper boréi. Anume între scriitorii anticitățiî Hecateu (Abderita) şi alții reiateză, că în față de ținutul Celților în părțile Oceanului se află o insulă, care nu e mal mică de cât Sicilia, situată în regiunea nordică şi e locuită d Hyperborel, numiți ast-fel, fiind-că sunt mai depărtați de vcntul Borca Aici pămentul este forte bun şi roditoriu, clima escelcntă, tem perată, si din acesta causa fructele se produc aici de douő ori pe an Se povestesce, că Latona (gr. AÏJTUJ), mama lui Apollo, a fost născuți aici, şi din acesta causa Apollo este venerat aci mal mult de ca alți del; şi fiind-că Hyperboreil din acesta insulă celebreză pe acest dei în fte-care di, cântând în continuu laudele sale şi făcându-I cele mal mar onorî, ast-fel se dice, că omenii aceştia sunt ca un fel de preoți aï lu APollo. Se mal află în părțile acestei insule [3]) o pădure sfântă mag

') **Diodoi-1 Slcull** lib. U, 47. — Fragmenta Hist, grace. Ed. Didót. II, p. 386. [2]) Cf. p. 68-69.

> " ce a t eu întrebuințezi aicî preposițiunea v.aTcț cu acusativ (v.'/tà tùv 'Qnsa

a lui Apollo de o întindere considerabilă şi un templu renumit, cărui figură esteridră este în formă sferică, şi care templu e decorat cu uite darurî '). Acest deü, Apollo, maï are şi un oraş sfânt al seu, ér v ce locuesc în acest oraş sunt în mare parte cobzarî [2]), şi aceştia în t'mpul serviciului divin bat cobzele în chor şi cântă imne în onórea deu-1 T lăudând faptele sale. HyperboreiT aü un mod al lor propriu de vorbit /S'aAeyTOC) şi sunt cu o prietenie forte familiară (ocV.£tOT«Ta Staxcfccac) faţă de Greci, cu deosebire faţă de Atcnienî şi de locuitorii din Delos [3]); acesta bunăvoinţă a lor fiind stabilită şi confirmată încă din timpurile cele mai vechi. Se spune chiar, că unii din Grecï aü trecut la Hyperboreï şi at lăsat la ei darurî forte preţiose scrise cu litere grecescï; tot ast-fel şi Abariî a plecat de aici în Grecia şi-a reînoit prietenia si înrudirea cea vechia (airrreviav) cu Deleniï. Se maï spune de asemenea, că din acesta insulă se póté vedé Selina (ZeÀrjvrj) întréga, fiind puţin depărtată de parvient şi se ved ín ea ore-can înălţimi de pâment. Mai departe se relateză, că deul Apollo vine în acesta insulă tot la 19 ani, în care timp constelaţiunile de pe ceriu î-sï îndeplinesc cercuitul lor periodic. In tot timpul acestei apariţiunî a deului în insula lor, eî cântă nóptea cu cobzele si fac într'una la jocuri seu hore (xoplustv) începênd de la equinocţiul de primăvară şi până la răsărirea Pleiadelor (Găinuşe!) în prima jumetate a luiMaiu [7]), bucurându-se omenii de aceste due frumóse. Domnia asupra oraşului şi administraţi unea supremă a templului, o au aşa numiţii Boreadi, cari sunt descendenţii lui Boreas, şi eî succed la domnia după neam.»

Până aici, fragmentul luî Hecateu Abderita, pe care ni-1 comunică Diodor Şicul.

De altă parte, sofistul CI aud iu Aelian, care a trăit sub împăratul Hadrian, ne comunică un alt fragment din scrierile lui Hecnteu, cu privire la acest important templu al preistoriei: «Nu numai poeţii, dice Aelian, dar Şi alţî scriitori celebreză pe poporul Hyperbore ilor şi onorile, cele fac denşiî luî Apollo. Intre alţii, Hecateu Abderita, însă nu cel din Milet, re-

'.'J.T.U. TY;V vrpov), forme, prin cari densul voescc se esprime o indicaţiune locală ncprc-:isă, adecă în părţile O c e a n u l u i, î n p ă r ţ i l e i n s u l e î, ori în apropie-'ea de ea.

[1]) Cf. pag. 72—73.

t «'.otouî îivae xî&apiataţ. Cithara (Ki&apoi), instrument cu córde din cea mai a-n "^ a«icitate. După un vechia baso relief conservat în spitalul St. loan din Lateran >i u"13'- 8Ura acestu' instrument semăna întru tóté cu cobza română de astadî. (Vcdi a) V ^tl9nnaire des antiquités romaines et grecques, pag. loi). CC 1" locu'torî ai A t e n e T şi aï insulei Delos eraü pelasgr.

lateză, că preoții lui Apollo sunt iii luî Boreas si aï Chioneï, treï frați la numër, omenï înalți de câte 6 coți. Când aceştia la timpul îndatinat fac serviciul divin solemn, şeii ruga (kpoup7fa), atunci sboră acolo stoluri nenumerate de lebede [1]) din munții, pe care denşiî i numesc Ripae (TtTtaî); şi aceste lebede, după ce încunjură mal ântâiu templul cu sborul lor, ca şi când ar voi se-1 lustreze (purifice), se lasă apoi jos în curtea templului, ai cărei spațiu e forte larg şi de cea mai mare frumuseță. In timpul serviciului divin, pe când cântăreții templului intoneză laude deuluî Apollo cu un fel de melodii ale lor propriï, şi pe când cobzarii acompaniază cu cobzele lor în cor melodia cea forte armoniosă a cântăreților, tot atunci şi lebedele (din curte) se asocieză şi ele la cântările lor guguind împreună; şi este de notat, că aceste lebede nu fac nici o greşelă, ca se cânte cu sunete dissonante ori neplăcute, ci întogma ca şi cum ele ar urma tonul si începutul dat de dascălul corului, ast-fel cântii şi ele împreună cu cântăreții cei mai deprinşi în melodiile sfinte. Terminându-se apoi imnul, acest cor al paserilor se retrage, ca şi cum ele şi-ar fi îndeplinit datoria lor obicinuită pentru sărbătorirea deuluî, ar fi ascultat şi ele totă diua onorile, ce s'aü făcut deilor, au cântat împreună si au desfëtat şi pe alții.»

Acestea sunt prețiosele fragmente, ce ne-aü remas din scrierea lui Hecateu, despre magnificul templu al lui Apollo din țera Hyperboreilor.

Cultul Iui Apollo la Hyperboreï représenta epoca de aur a civilisațiunil pelasge ante-elene. De o-dată cu migrațiunile pelasge de la Carpațî spre sud, acest cult se estinde peste Grecia vechia, peste insulele Archipelaguluî şi pe țermuril Asiei mici.

Noi vom esamina aici din punct de vedere istoric şi geografic, datele, ce ne-aù rëmas din scrierea lui Hecateu asupra Hyperboreilor.

Un nou capitul important din istoria lumeț vechi pelasge se deschide înaintea nostră.

') Kuxvoc, c y gnu s, lebădă, consecrată luî Apollo maï mult pentru frumuseță și colorea s_a cea albă de cât pentru cântecul seu. care în general, i se atribue numai în momeutul morții. O anumită specia (Cygnus musicus) arc un vers sonor și plăcut.

In tradițiunile române rolul mitic al lebedei se pare a-1 ave g r u i a seu coc or a (mase. cocorj. Inlr'o baladă poporală română, aflăm urmïtorele versuri despre eroul Corbac, care zăcea în închisore:

Și prin gratii tot privesce
Când la nori purtați de vent,
Care plouă pe păment,
Când Ia cârduri de cucóre
Ce mereu sbor c ă t r e sore.

, Atecsanclri, Toesil populare p. 141.

2. *Latona şi Apollo. Profetil Ölen ,r/' Abaris din ț era H y p érbor cilor.*

In anticitatca grecescă, patria adevărată a dculuï Apollo, era considerată la Hypcrboreï.

Chiar si]a locuitorii dm Croton, (Italia de jos), celebru oraş pentru puritatea moravurilor sale, Apollo, după cum scrie Aristotele, avea epitetul de Hyperboreu ').

136.—Apoi l o Hyper b o re u i, încălecat peuii grifon, ținend intr'o mâna lira şi în sita „n ram ele palmier, călătoresoc de la Ilyperborel către părțile meridionale (la Delos şi Delphi). Pictură pe un vas. După Lenormant ct de Wittc. Etudes des monuments cúramographiqucs. II. fil. V. /ri TT-L 4 r- i „\ (Duruy, Hist, des Grecs. 1. 41).

De altă parte Latona, deița cea amabilă, cu un caracter dulce şi blând, mama lui Apollo si a Diancî, atât după Heca-tcu, cât şi după alți autori aï anticităţii, a-fost născută în ț ér a Ily pcrbor e i l o r *"}.*

Anume, Latona, după cum ne spune legenda grecescă, fiind însărcinată de Joc, ea fu persecutată pe totă fața pământului, de Junona, cea gclosă, în cât nici o țeră nu voia se o primescă, ca se potă nascc. Respinsă din totC părțile, după muUc rătăcirî încoce ,,; încol ' Latona ajunge, în fine, la De-Jos, o insulă mică, ncproduc- . v .. , , . . tiva din Arclupelag, si stânci e í &1 > cele solitare ale acestei insule, dederă deiței persecutate un asii. Nouă dile şi nouă nopți ținură durerile nasccriî, şi aici pe érba verde, sub un palmier mirositoriü, deița Hypcrboi'că (de la Dunărea de jos) născu pe cleul cel mare al l u m ineî an ti c e [3]).

') Aeli.lit. V. H. II. 26. 'Api3-oț|}.r,î *'t.í-;síí>itb* lújv Kpijttuy'.atuJv TíV II»8-W('íf'«v AnóX/.uiva 'l-îp,3of,r.&v TtpoGa-fopîuîsa'a:. (Frag. Hist, grace. If. p. 175. frag. 233 b.). — Cicero, De nat. Deqr. III. 23: tertius (Apollo) Jove tertio natus, et Latona, quem ex Hyperfa orei s Delphos ferunt advcnisse.

") **Diodori** Sicull IL c. 47. — Paiisanlao Descriptio Graeciae. I 18. 5. — Aristotelis Hist. Anim. VI. 35. — D i a n a, fica Latoneî, încă era considerată do Hypcrboreă. (IHo-<**lori** Siculi iv. 5l).

[a]) Apoiluilori Uibliotheca, I. 4. 1.

Din acest timp insula Delos rőmase un păment sfânt pentru noul deü Hypcrboreu, şi relaţiunî strînse religiose între Hyperboreî şi templul lui Apollo din Delos se întemeiară şi continuară în tó ta anticitatca preistorică.

Anume Hero do t si Plutarcu, ne amintesc de un vechiü obicciű solemn al Hyperboreilor, de a trimite în fie-care an la templul luî Apollo din Delos, pârgă séű prinóse din cea de ântâiu recoltă a lor. Aceste daruri dênsiï le legau în paie de grâu si apoï le trimeteau la Delos cu o delegaţiune, care călетoria până la locul cel sfânt al destinaţiuneî în sunetul fluerelor, cimpóclor şi cobzelor 'j. Misiunea hyperboreă mergea mai ântâiu la Dodona din Epir (spre sud-vest de lanina de astă-dî), centrul cel vechiü religios al Pelasgilor din peninsula balcanică, c r de la Dodona trecea apoi peste Tesalia în insula Eubea şi de aicï î-şî continuă căletoria pe mare până la Delos.

Mai ântâiu, scrie Herodot [2]), Hyperboreiî trimiseră la Delos cu aceste daruri doue virgine, ale căror nume, după'cum spuneau Delcniî, au fost Hyperoche si Laodicea. Pentru siguranţa acestor fete, Hyperboreiî trirniseră cu densele, ca se le însoţescă, si cincî bărbaţî cetăţeni, omenî, pe carî după cum ne spune tot Herodot, Delieniî i nutniaü Perpheres (adecă aducătorî de daruri), şi pe cari dênsiï i ţineau în mare onore. Şi fîind-că se întâmplase, că delegaţiunea acesta trimisă la Delos nu se m aï întorse înapoi, Hyperboreilor le cădu acesta forte greu, şi temendu-se ca acesta întâmplare se nu se maî repete si în viitoriű, dênsiï introduseră usul, că aduceau darurile legate în paie de grâu până la frontiera ţinutului lor, apoi de aci rugau pe veciniî lor, ca se transmită darurile aceste sfinte din popor în popor până vor ajunge la Delos.

încă înainte de Hyperoche şi de Laodicea, continuă Herodot, Hyperboreiî trimisese la Delos pe alte doue virgine, pe una cu numele Arge şi pe alta Opis [3]), fete, cari căletorise acolo d'impreună cu Ilithyia, care

') riutarfjue, Oeuvres. Tome XIV (De la musique) p. 518.

[a]) Herodoti lib. IV. c. 33-35.

") Virginele trimise de Hyperboreî la Delos erau aşa dar după Herodot Arge şi Opis (IV. 35), ér cele trimise a doua oră Hyperoche şi Laodicea (IV. 33). Pausania numesce pe cele de ântâiu H c c a e r g e şi Opis (V. 7. 8.) şi pe una A c h aea trimisă maï târziu. Résulta aşa dar din aceste date, că Arge era identică cu Hccaerge Şi Hyperoche cu Achaea. Este însă afară de orî-ce îndoielă, că numele acestor virgine hyperboree aü fost grccisate. A r g (os) în limba pelasgă însemnă leră şi câmp (Strabo VIII. 6. 9). Homcr numesce ţera Pelasgilor ITsUTfixiiv *A?-;»î (Iliad. II. 681). Peloponesul întreg se numia o-dată Ar go s (S t ral) o, VIII. 6. 9). Ast-fel, că A r g e în caşul de faţă nu pőte ave alt înţeles de cât de ţ S r a n ă séü d i n t é r ă ; cuvent identic în

apoi dat njutoriù Latonel la născarea deuluï Apollo. Pe aceste doue

137. — Statuă de marmoră descoperită la Delos, presentând tipul archaic al femeilor venerate în acesta insulă (sec. VII a. Chr.). Costumul identic cu cel pelasg din Acropola Atenei Fig. 138 (Brunn, Denkmäler griech. und rom. Sculptur. Pi. LVII).

138. — Statuă de femcă din Acropola Ateneî presentând costumul femeilor pelasge, y.'<XAí;(uvoi yuvțiî/eț, cu peptcraș de piele, cu vélnie, și încinse peste mijloc cu bete, ale căror capete cu ciucuri erau lăsate dinainte în jos. (Brunn, Denkmäler, PI. LVII).

virgine şi pe Ilithya, femeile din Delos şi din insulele ionice Ie adorau ca

fond cu Opis, numele virginei a doua, care în limba vechia, pelasgo-latină, însemna Terra (V a r r o, L. *L.* V. 57. 64). La Pausania, după *cam* am vëdut, numele de Argc ne apare în forma de Ilccaerge, adecă cu adverbiul grecesc év.ác de d eparte. Hc-cacrgc așa dar ni se înfățișeză ca o numire cu caracter t o p i c avênd înțelesul: Din țe r ă d e p ă r t a t ă.

Tot asemenea numai o simplă traducțiune grecesc?, este și numele virginei Hyper-o c h e. In limba pelasgă O c h e însemnczā apă mare stagnantă, cuvent identic cu latinul a q u a, cu rădăcina grccéscá *-j.-fi* și cu germanul vechia O c h e, Ache séü Aachc. Tot la forma primitivă de a q u a se reduce și etimologia cuvûnluluï Achaei cu înțelesul de locuitori riverani, germ. Uferbewohner (Wissowa, Pauly's Real-Ecncyclopadie ad. v. Achaei). ÎNotărn tot-o-dată aici, că spre nord de gurile Istruluî se afla în-tr'adevîr o populațiune numită Achaei. Pliniu (IV. 26. 2.) amintesce aci Por t u *s A*-chaeorum. Numirea de Hypcroche ni se prcsintă ast-fel ca un cuvent compus din Oche cu preposițiunea grecescă 6;up, de peste, de d i n c o l o , si având înțelesul: K c p e s t e apa mar e.

pe divinităţi şi Ic invocau în imncle, ce le compusese poetul hieratic OI en >).

Insă nu numai templul cel renumit al lui Apolló de la Delos (şi unde maî târdiu era depus tesaurul confederaţiuneî grecescl [1]), î-şî reducea istoria înfiinţare! sale la poporul Hyperboreilor, dar Hyperboreiï ne apar tot-o-dată şi ca întemeietorii oracululuï luï Apollo din Delphi lângă Parnas, unul din cele mai importante puncte centrale ale vieţeî grecescl.

După cum ne relateză Pausania, o séma de păstori, carî venise cu turmele lor până la locul, unde maî târdiu se afla oraculul din Delphi, aii fost ceî de ântâiu, carî aü început a se ocupa acolo cu divinaţiunea.

De altă parte Bœo o poétisa din provincia Phocis, ne spune într'un imn al seu, că oraculul lui Apollo din Delphi a fost întemeiat de nisce omeni veniţî din ţera Hyperboreilor [3]), şi între aceştia densa amintesce pe cel maî învăţat om al Hyperboreilor din aceste epocă, pe Olen, un profet al lui Apollo.

Acest Olen trăise, după cum susţin unii, înainte de Hesiod, ér după cum afirmă alţii, încă înainte de Orfeu.

El este cel mai vechio poet hieratic, pe care-1 cunosce literatura gre-

Constatăm aşa dar, că numele virginelor hyperboree de Arge, Hecaerge, Achaca, Hyperoche (probabil şi Laodice) sunt numai simple designărî topico-etnice, şi nu aü de a face nimic cu adiectivul grecesc *CI-WT^*, alb, strălucitoriu, luminos, nicï cu verbul *í>r.zc,íy_(i>*, a escela, etc.

») Herodoti lib. IV. 35.—Pansaiiiae lib. I. 18. 5. — Strabo (V. 2. 8.) ne spune, că Pelasgiî din Etruria înfiinţase la portul de lungă oraşul Caere un templu 11 ithyiei. Ea era aşa dar o divinitate pelasgă.

[!]) Thncyuidis lib. I. 36.

"l Pansanhic lib. X. 5. 7. —Geograful Mnaseas din Patrae, discipul al Iui Eratosthene, ne spune, că locuitorii din Delphi erau de naţionalitate Hyperbon-i (Fragmenta Hist, grace. III. p. 153. frag. 24). — Clearch din Soli, discipul al luï Aristotele, scrie de asemenea, că Latona, după ce a născut pe Apollo şi pe Diana, a venit la Delphi (Fragmenta Hist, grace. Ed. Didót. Ií p. 318, frag. 46).— Cele maî celebre or a cul e ale lumeï antice aü fost cele de la Delphi şi de la Dodona, ambele întemeiate de Pelasgî. — Pliniu (IV. 4. 1): liberum oppidum Delphi, sub monte Parnasso clarissimum in terris oraculo Apo 11 inis. — Ér la Ovid aflăm următoriul vers:

Haec mihi si Delphi, Dodonaque diceret ipsa. (Trist. IV. ci. 8. v. 43).

Delphi en i i adresau în fie-care an rugăciuni luî Apollo prin cântări festive, ca deul se vină în timpul vere! de la Hyperboreî la dânşii. (Preller, Griech. Myth. I. 1854. p. 157-158). — Pelasgiî din oraşul S p in e turn, situat lângă gura rîuluî Pad, trimeteau la Delphi, după cum ne spune Dionysiu din Halicarnas (I. ÎS), daruri din veniturile lor maritime.

ccscă. Densul compusese mai multe imne sacre, în cari celebra peregrinatiunilc Hypcrboreilor la insula Delos, şi în cart el amintea de unele fcmeî piosc, carî luase parte la căletoriile acestea. Lui Olen i-se atribue în special si aflarea hexametrului *).

Un alt propagatorii! devotat al cultului lui Apollo în ținuturile grecescï, a fost Aba ris, de origine .de asemenea din ținutul Hyperboreilor, un bărbat, care prin sentimentele sale cele marî ele dreptate şi prin vieța sa extrem de frugală, desceptase o adeveîată sensațiunc în ținuturile grecescï.

Acest Abaris călătorise prin Grecia ca profet şi propagatoriű al cultului Apollo. El arătă ómenilor o săgeta, care spunea, că e simbolul lui Apollo. El compunea si distribuia diferite sentințe profetice ale deuluî şeii şi vindeca prin descântece pe cei bolnavi '-').

Aceste legende şi imne religiose ne pun în evidență nu numai cultul cel puternic al lui Apollo la Hyperboreî, dar ele ne mai spun tot-o-dată, că înființarea renumitelor temple ale deuluî Apollo din Delos şi Delphi, doue centre de cultură, carî aii luminat mult timp peste Grecia Orientului, se datoresc de asemenea unui popor forte religios, agricol şi pastoral, numit de autorii grecescï Hypcrboreï.

Dar cine sunt aceşti Hyperboreï admirabili prin sentimentele lor de dreptate, prin religiunea şi civilisațiunea lor înaintată ?

Gestiune importantă pentru esplicarea mai multor probleme dificile din istoria lumeî vechi.

Este ast-fel de lipsă a ne da aici séma despre caracterul etnic şi de locuințele acestui popor, représentant al etății de aur din timpurile preistorice.

') Autoi-iî vechî grecesc! au cercat se naționaliseze si pe poetul epic Olen, după cum au făcut cu o mulțime de alți eroi din epoca mitica. Aşa pe când unii susțin, că Olen era de origine Hyperboreü, şi după cum résulta chiar din imnele şi apostolatul seu pentru cultul luî Apollo Ilypcrborcul, alții din contră, i atribue ca patria oraşul Dyme din Acliaia, ori oraşul Xanthus din Lycia. (Vedî Suidas ad v. 'L'Wjv).

Insă, numele de O l e n are un caracter cu totul pclasg. Acest nume ne apare Ia E. trusei şi la Romani. (Etruriae celcberrimus vales Olcnus Calenu s. (P l i n i i Hist, nat. XXVIII. 4. 1.). — La Tacit aflăm numele gentiliciü de O l c n n i u s (Ann. IV. 72).

P a u s a n i a scrie, că O l e n compusese un imn despre Hypcrboreï, în care densul celebra venirea la Delos a virginei A c h e a (V. 6. 8), şi un alt imn despre venirea la Delos allilhycï séù Lucineî (i. 18. 5.), şi că el a fost cel mai vechiü poet, care a compus imne P e n t r u Greci (IX. 27. 2) şi primul care a introdus hexametrul (X. 5. 7).

J) Timpul în care a trăit A b a r i s este incert. Hyppostrat î-1 pune în Olimpiada a a. adecă pe la a. 708 a. Chr. Suidas ia Olimpiada a 53-a, adecă pe la a. ,568 a. Chr.

3. *Hyperboreil din legendele Apolinice.*

In relatările luï Hecateu Abderita ni se prcsintă diferite cestiunï din georrrafia si etnografia preistorică a Europei.

Dintre aceste cele maï principale sunt cu privire la individualitatea etnică si la locuințele Hyperboreilor în aceste timpuri, şi în fine la noțiunea rreo^rafică că ce se înțelegea în timpurile primitive ale istoriei, sub numirea de "Qy.eavo;.

Geografia vecheî teologii egiptene st grecescï, nu mai corespunde geografiei din epoca post-troiană.

O lungă seria de triburî şi populațiunî preistorice, mai află încă un slab resunet în poemele luï Homer şi ale luï Hesiod, apoi numele lor dispare din analele lumeî.

De asemenea, se întâmplă şi cu vechile numiri geografice. O mare parte din localitățile preistorice se confundă mai târdiu cu cele istorice, unele reman cu totul obscure si un vel mitic se întinde asupra lor, ér altele migrcză de la Dunăre si de la Pontul euxin, spre nord până sub polul arctic, în vest până la Oceanul atlantic, ér la sud până dincolo de isvórele Nilului, cu tóté că acestea erau necunoscute în epoca greco-romană.

In acesta confusiune geografică, produsă încă din timpurile lui Homer, apoi moşcenită şi transmisă din autori în autori, sarcina nostră de a precisa şi restabili adevërul geografic, cu privire la nisce timpuri atât de depărtate, nu este de loc usora.

Patria Hyperboreilor, si anume în epoca aceea, când religiunea lor începe a ave o influență decisivă asupra vieţeî grecescï, era, după cum ne spun cei mai însemnaţi autori, în părțile de nord ale Dunărei de jos si ale Măreî negre.

După Pindar, (sec. VI a. Chr.), cel maï erudit poet al anticitățiî gre-

Acest nume ne este de asemenea transmis în forma maï mult ori maï puțin altcrată. In ținuturile Moldovei şi în particular în județele Fălciu, Roman şi Neamțu, noî întîinpinăm 12 numiri topografice de Averesc Ï. Conumele Ave r e s e u este de asemenea forte usitat în părțile Moldovei.

In armata lui Turnus, Virgil ne presintă pe un ostaş cu numele de A ba r is (Virg. Aen. IX. 344.). Abaris ne apare ca Hyperboreu la Hcrodot (IV. 36) şi la Plato (Charmides, c. 6). Ér Suidas, ne spune, că Pythagora (ad vocem) a fost discipulul Hypert> orcului Abaris.

cescï, Hyperboreiï erau locuitorii de pe tërmuriï Istruluï seu aï Dunărei de jos.

Apollo, dcul cel mare şi popular al anticităţii, aï caruï preoţî, profeţi, descântători si peregrini cutrieraü tóté drumurile, ce duceau de la Hyperboreî si până. la Delos, ale căruî imne resunaü în tóté templele, la tóté sacrificiile şi pe tóté căile cele sfinte; acest deü iubit şi puternic [1]) al lumeî vechi, după ce construesce împreună cu Neptun şi cu muritoriul Aeac zidurile cetăţii Troia, se întorce, după cum ne spune poetul Pindar, în patria sa de la Istru, adecă la Hyperboreî [3]). De altă parte Strabo:

«Cei de ântâiu, dice densul, cari au descris diferitele părţî ale lumeî, ne spun, că Hyperboreiï locuiau de asupra Pontului euxin, a Istruluï si a Adriéi [3])».

în fine, Clemente Alexandrinul, (dec. a. 211—218), care posedă cunoscinţe vaste din filosofia şi teologia greco-păgână, numcsce pe Zamolxc filosoful Dacilor, Hyperboreu, adecă originar din ţera Hyperboreilor *). Amintirea despre locuinţele Hyperboreilor în nordul Dunărei de jos, se conservase în nomenclatura geografică a Daciei, până târdiu în epoca istorică.

Unul din oraşele cele mai importante ale Daciei orientale, situat în partea de jos a rîuluï Hierasus (adï Şiret), purta în timpurile romane numele de Piriboridava [c]), numire, ce ne indică, că acest oraş a format o-dată un centru principal al poporului, pe care autoriî grecescî î-Î numesc Hyperboreî.

Primele locuinţe ale Hyperboreilor în timpurile preistorice ni se presintă ast-fel, după cei mai importanţi scriitori aï anticităţî, în părţile de nord ale Dunărei de jos [6]).

*) Homer ne spune, că deiî se tem de Apollo. Când el merge în palatul lui Joe toţi deiî se ridică de pe scaune înaintea sa. (Hymn, in Apoll. v. 1-3). *')* **Pindari** Olymp. VIII, 46:

CUC *fj.trj.* *VZOC,* . . . .

iávftüv ^TtE'.-f'" *TvA* 'Aij.aíóv«5 cu'.Tirtouç x et! st "Icipov t/.auviuv.

Ibiil. Olymp. III. 14—17.

[3]) Strabonis Geogr. XI. 6. 2.

[4]) Clemens Alex., Strom. IV. 213 (Apud Pauly, Real-Encyclopiidie. IV p. 1394).

[5]) Ptoleiuael Geogr. lib. III. io.

) După Bessel 1 (De rebus Geticis, p. 39—40) Hyperboreu locuiau la început în re. gmnea Geţilor. După Papadopol-Calimach în Dacia (Columna luî Traian. A«. V. 1874 p. 172).

însă, care era originea etnică şi caracterul civilisatiuneï acestuï memorabil popor din anticitatea preistorică ?

După tradițiunile şi datele istorice, ce le avem, Hyperbo reiï, carï figurezi în legendele cele sfinte ale luî Apolló, ni se presintă ca un ram al națiune! celeî marî şi puternice pelasge.

Ocupațiunile lor pastorales! agricole, instituțiunile lor sociale si religiose, sunt identice cu ale celor alte triburi pelasge din ținuturile Eladeî, ale Asieî mici şi peninsulei italice.

Păstorii Hyperboreï, ne spune Pausania, —• adecă aceia, cart străbătuse cu turmele lor până în partea de sud a Pinduluî, — aceştia au întemeiat oraculul din Delphi[1]); de sigur la început cu un caracter destul de modest, amësurat necesităților viețet pastorale.

Pe lângă păstoria, la Hyperboreï înfloresce tot-o-dată şi agricultura. EÏ trimit în tot anul daruri la Delos din fructele st prima lor recoltă de grâu [2]). Hyperboreiï au un organism de stat, politic şi religios. Constituțiunea lor este teocratică. Boreadiî, seu descendenții luî Boreas, sunt capii guvernului politic şi tot-o-dată marii preoți aï luî Apollo.

Hyperboreiï sunt considerați de autoriï grecescï ça un popor cu moravuri forte pure, si cu sentimente de justiția superióre tuturor ómenilor acesteï epoce. Mêla numesce pe Hyperboreï «cultores justissimi» [s]), ér Hellanic «popor care practică justiția» [4]).

Hyperboreiï ne presintă întru tóté caracterul moravurilor şi credințelor vechî latine.

Eî sunt blândî şi ospitalî, religioşî, superstițioşi, iubitori de profeții (ora-

') Pausaniae lib. X. 5. 7.

*) Ritul religios al Hyperboreilor do a face sacrificii deuluî Apollo din prima lor r e c o l t ă (frugum primitiae) avea un caracter l a t i n . Ast-fel aflăm urmatorclc notițe la Fes t us: Praemetium de s p i c i s, quas primum messuissent sacrjfîcabant Caereri (Ad v. Sacrima). — Ibid.: Florifertum, quod eo die spicae feruntur ad sacrarium. De asemenea scrie O vi di u (Metam. X. 433): Primitias frugum dant s p i c e a sorta. — Ér Tibullü (I. Elég. V. 24):

Illa "deo sciet agricolae pro v i t i b u s u v a m
Pro s e g e t e spicas, pro grège ferre dapem.

(Cf. Dionysü Halk. II. c. 23).

!J Méla caractérisez! ast-fel tdra şi poporul Hyperboreilor : Terra angusta (augusta?) a p r i c a, per se fertilis. Cultores j u s t i s s i m i , et diutius quam ulli mortalium, et b e a t i u s v i v u n t. Quippe festő semper otio laeti, non bclla movere, non jurgia; sa-c r i s operați, maxime A p o 11 i n i s (III. c. 5).

[4]) lout 'rnspjJopeout àjy.sîv . . . Siv.ocoaúvfjv. (Fragmenta Hist, graec. I. 58. fragm. 96).

uje) si de descântece. La ceremoniile religiose ín onórea deilor, eï cântă ,. fluere, din cimpoï şi din cobze [1]). Melodiile lor sunt dulcï si armonióse. T hecatombele scű prasnicele, ce le daü ín onórea luï Apollo, eï cântă în continuu laudele deului cu o voce plăcuta [3]).

Ér în timpul serbătorilor celor marî ale acestuî deü, (începênd de la uinoctiul de primăvară şi până la jumătatea lunci lui Maiii), ei jocă la hore f " noptea târdiu [8]). Peste tôt eï sunt omeni avuțî şi duc o vieță fericită. Hvperboreiî cultivă tot-o-dată şi sciinfele, cu deosebire teologia, filosofia si poesia. Eï trimit în Grecia pe ceî de ântâiu literați

în trenealogia popórelor preistorice, Hyperboreiî sunt de asemenea înfă-țişați ca un ram pelasg. Protopărintele lor este Hyperboreü (Trep^opeo;), fiul luï Pelasg *), al puternicului rege şi patriarch al întregeî ginte pelasge. însă nu numai caracterul lor național este latin, dar si deitățile lor portă nume archaice latine: Aplu (Alb [6]), Latona (séü Leta). Tot nume latine

i) La Hyperboreî maï aflăm tot-o-dată şi un c o l e g i u al c â n t ă r e ț i l o r cu cobza pentru ceremoniile religiose, şi care corespunde la c o l l e g i u m t i b i c i n u m al Romanilor. Despre aceşti din urmă se esprimă ast-fel Mommsen (Rom. Gesch. I. 203): Auch sie (die Flötenbláser) fehlten bei keinem Opfer, bei keiner Hochzeit, und bei keinem Begrăbniss.

'l.Pindari Pyth. X. 30.

[3]j Despre caracterul festivităților religiose latine, Mommsen scrie: Die l a t i-n i s c h e Gottesverehrung beruht wesentlich auf dem Behagen des Menschen am Irdischen . . . sie bewegt sich darum auch vorvviegend in Aeusserungcn dér Freudé, in Liedern und Gesăngen, in S p i c l e n und T ii n z e n, vor aliem aber in Schmăusen . . . Aber die Versehwendung wie allé Überschwanglichkeit des Jubels ist dem gehaltenen römischen Wesen zuwider (Rom. Gesch. I. (1856) p. 159).

[4]) S c h o l i a s t u l I u i Pindar la Olymp. III. 28. (Fragmenta Hist, graec. II. p. 387).

*) Apollo o vechia divinitate a L el e g i Io r (trib pelasg) era numit de ei Aplun- De asemenea şi la Tcsali. (Tomaschek, Die altén Thraker, II. 48). - La Etrusci A p I u şi A pu 1 u (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopădie .id. v. Apollo). Cu privire Ia etimologia acestei numiri sunt importante cuvintele Im Festus : Album quod nos dicimus . . . Sabini tamen al pum dixerunt. — Românii numesc timpul de Ia Pascî până la Dumineca Tomeî săptămâna al bă seu a A l b i l o r (Conv. lit. XXI p. 355) şi este de notat, că tot în acest timp începeau şi sărbătorile lui Apollo Ia Hyperboreî.

O legendă arcliaică romuua din ciclul Apolinic. — Ni se comunică următoreu legendă poporală din comuna Florescî, județul Dolj: Un împërat a avut o fată frumosă ca «lumea albă'*. La sore te uitai, dar la ea nu. Un smeü răpesce fata pe an ea se plimba prin pădure, o pune pe cal, sboră cu ea şi se scufundă ^departe într o mare adâncă şi lată, unde erau n i see prunduri (insule) frumóse acopente cu erbă meruntă şi desă. Fata furată a fost însărcinată de smeü, care-şî avea sCO în mare. Când era aprápe să nască, smeul a fost ucis de Fet-frumos, ér

aü profeții Ölen şi Ab ari s, la cari putem adăuga si pe Orfeu. în fine, resturile de limbă, ce ne-auxemas de la eï, pe rphe res (ducători de daruri), Nereu (Negru), Heiixœa *séü* insula fericiților, sunt de asemenea latine.

Religiunea Hyperboreilor era prin escelență Apolinică. Apollo, ca divinitate a sdreluî era mult mai aprópe de necesitățile vieței pelasge, de cât toți ceï alaltï deî.

Pe Apollo, ne spune Hecateu Abderita, ei î-1 venerează mai mult de cât pe orî-care alt deu.

De altă parte întreg caracterul religiuneî apolinice, după cum se manifestă ea în ținuturiie Greciei, ne înfâfişeză imaginea *vieţc!* şi credințelor pelasge.

fata s'a pomenit cu palat cu tot în prundul cel frumos al mării. Aicî pe prund ea a născut doi copii atât de frumoşi, în cât se părea că e aur pe cî. Copiî cresccnd ceva maî mari, aű plecat o-dată tărîş de lângă mama lor, pe care o furase somnul. O slugă a împcratului (tatăl feteï) pasuninci vitele în apropiere do mare, a vëdut pe ceï doï copilaşi jucându-se în năsipul măreî cu nisce mere de aur. «S o r e l e a stătut în l o c si se u i t a la e î şi l u n a t o t asemene a». Sluga spunând împăratului despre vederea acestor copii, a venit şi însu-şî împăratul, ca se-I vadă, şi a rămas uimit de frumusețea lor. Apoi apropiindu-se şi punênd mâna pe aceşti copii, unul a a l b i t , dr ccl-alt a înegrit de frică. Celui alb i-au dis A ! b u I, şi celui" negru, Negru. Cel alb pe când î-1 ținea împăratul în brațe a săltat de o-dată în sus şi a plesnit. (Acesta legendă, comunicată de învățătorul G. Scântcă, după spusele unui bètrân tëran, se continuă apoi numaî cu privire la al doilea fiu numit Negru).

Esaminând fondul mitic al acestei legende, ea ne prcşintă întru tóté caracterul legendelor apolinice. In tradițiunea română, Albul, copilul cei frumos si aurit (Apolio), apare ca fiu al unei divinități mari ne (Ncptun). Tot ast-fel, ni se presi'.ită şi legenda cea maî archaică pdasgă, Aristotele scrie, că anticitatca grccescă cunoscea patru deî cu numele de Apollo, orî cu alte cuvinte, esistaü patru legende despre genealogia deuluî solar. Cel de. an t ai ü Apollo, cjice Aristotele, a f o s t f i u l l u î Ne p tun şi al Minerveï, al doilea, fiul luî Corybas din Creta, al treiiea fiul îuî Joc, şi *al patrulea* seu Apollo din Arcadia, era fiul lui Silen, .şi pe care Arcadienil î-1 numiau «deul păstoriű.». (Fragjn. Hist, graec. II. p. 190). După Apollód o r (Bibi. I. 7. 4.), ceî de ântâiu doi fii aï luî Neptun, aveau numele, unul Oplcus şi altul Nercus. Este afară de ori-ce îndoială, că forma maî vechia a acestor doue numiri a fost A p l u s şi Nie-r u s, adecă Albul şi Negrul, întocma ca in legenda română. *Mai* adăugăm aici în ce pnvesce variațiunea dialectală, că în limba română m e r i u séü m n e r i u are înțc-Jesul de vânăt, venăt-sur si azur, si că o fică a bătrânului marin N c r e u s, purta numele de Mă era (Homeri llias, XVIII. 48).

Ast-fel, legenda română, după care Albul ne apare ca fiul unei divinități marine, aparţuie Ia cel maî vechiű ciclu al legendelor apolinice. In legenda română, fntocma ca m genealogia comunicată de Apollodor, domineză p r i n c i p i u l d u a l i s t i c , cu doue caractere opuse; una din cele doue figuri legendare représentait lumina (Albul) şi alta întunerccul (Negru).

Apollo din Delos, din Delphi, din Atena şi din ținuturile Troiel, nu este nici deu grecesc, nicï egiptean, ci o divinitare cu legende, cu dogme, şi cu riturï nationale pelasge;în fine cu o patria pelasgă. Apolló este cu deosebire venerat în ținuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în A-tica, în Arcadia, în Creta şi în ținu-turile Troieî.

139.—A p o 11 o (tip archaic), încoronat cu dafin și aședat pe tripodul seu profetic, ține în o mână arcul seŭ, ér în alta o pateră. Pictură pe un vas. (După. E l i t e des Monuments c é r a - tnogr a p h i q u es, II. p. 46, la D u-r u y, Hist, des Grecs. I, p. 741).

El este deul apărătoriu al turmelor, şi al pastorilor VGJICOC.

Pe şesurile Tesaliei, Apollo păzesce ciredile de vite ale regeluï Admet din Pherae *), ér în muntiï Troiel el servesce ca păstoriu la regele Laome-don, tatăl luï Priam [2]). El ajută împreună cu Neptun la construirea murilor Troeî pelasge [3]), si pe regele Alcatou la zidirea cetății pelasge Me-gara *}. El se luptă împreună cu Pe-lasgiî în contra inimicilor lor. îndemnă pe Troianï la luptă în contra Grecilor, şi doresce, ca victoria se fie pe partea lor [5]). El ajută adeseorî în luptă pe Enea si pe Hector [6]). Ér a-cest erou din urmă când plecă pe câmpul de luptă în contra Grecilor, face următoriul vot solemn înaintea Troienilor si a taberei inimice: că dacă deul Apollo i va da gloria, ca se uciclă pe cel ce va eşi se se lupte cu densul, atunci va aduce armele aceluia în Iliul cel sfânt, şi le va suspenda ca trofee în templul lui Apollo departe-săgetătoriui [7]).

***) Apollodori** Bibi. I. 9. 15; III, 10. 4.

[a]) IHad. XXI. 441—44.

[a]) Iliad. VII, 452 ; XXI, 515.

[4]) **Pansaiiiac lib. I. 42.** ***2.***

[6]) Iliad. IV, 507; VI [. 21. — O vid i u **(Trist. II. el. 2. 5) : Pro Trója stabat Apolló.**

[c]) Iliad. V. 344; XV. 249.

[7]) Iliad. VII. 51. seqq.

Tot în cursul acestui resbel Apollo îndrepteză săgeta luî Paris asupra lui Achile şi-1 ucide !).

Apollo apare ca dcul protector al Pelasgilor şi atuncî, când sortea pare a-ï persecuta peste tot locul, şi o parte din ei sunt siliţî se părăsescă vechile lor locuinţe din peninsula balcanică.

Pelastnî, scrie, Mă cro b i u, alungaţi din locuinţele lor din tóté părţile, se adunară cu toţii la Dodona şi consultară oraculul de acolo, în ce parte a lumei se se stabilescă; ér oraculul, le spuse se mergă în ţera consacrată luî Saturn si acolo se ofere dijme luî Apollo, etc. [2])

Apollo, la Pelasgl este deul lumineï fisice şi al luminci spirituale; deul păstoriei, al agriculture!, al sănătăţii, al resboielor, al cetăţilor si al divinaţiuneî [3]).

Ca tip, Apollo este de o frumseţă şi tinereţă eternă.

Pe vechile monumente de sculptură si pictură ale Grecieî, Apollo cel archaic ne apare cu bucle şi cu pletele cele frumóse pelasge, întocma precum portă si astădî păstorii şi ţeraniî români de lângă muntele Retezatului. Din acesta causa, el are la Homer şi epitetul de áxspasxójwjc (intonsus [4]j.

Tot asemenea, ne spun cântările nóstre poporale, că sórele are plete strălucite [6]).

4. *'Í2y.savóg (Oceanul) în tradiţiunile antice.*

Lângă Hyperboreiï ceï cuvioşr ne apare în legendele apolinice şi Oceanul cel archaic din nordul zoneî grecescî, şi care jocă un rol atât de important în teogonia urano-saturnică.

Insula luî Apollo din regiunea Hyperboreilor, ne spune Hecateu Abderita, se află în părţile Oceanuluï (xaià TGV 'Qxescvov).

') Arctiuus in Aethiopida (H o rn c r i, Carmina, Ed. Didót, p. 583.)

[a]) Macrobii Saturn. I. 7.

[3]) Calchas, Cassandra, Helenus şi Sibylele aveau darul profeţiei de la Apollo.

[4]) **Homerl** Hymn, in Apoll. v. 134.

[5]) In o baladă română apolinică S ó r e l e dice către Lună:

C'amêndoï ne potrivim
Şi la plete şi la feţe
Şi la d a l b e tinereţe.
Eu am p l e t e s t r ă l u c i t e,
Tu al plete aurite.
Eu am faţa a r d S t ó r i ă,
Tu faţă mângăetoriă.
(Din Corn. Rêsvad, jud. Dfirobovija.)

Cuvântul Oceanos la început nu avea înțelesul, pe care i l'au dat maî târdiu autorii grecescî, séü cu alte cuvinte, Oceanul primitiv séü al vechilor legende, nu este Oceanul istoricilor şi al geografilor, începênd de la bëtrânul Herodot în cóce.

Grecii din timpurile luî Homer nu cunosceaü marea esternă, pe care noî o numim astădî Ocean. Eî nu străbătuse in aceste timpuri către apus nicî chiar întréga Marea mediterană. Ér în ce privesce părțile de nord ale Europeî, noțiunile lor geografice nu se estinseră în acesta epocă maî departe de Marea negră si de Dunărea de jos.

Lumea n'a fost tot-de-una cunoscută, după cum este astădî, şi chiar în timpul luî Herodot, o epocă de altmintrelea destul de tărdiă, orisontul geografic grecesc se închidea la Dunărea de jos. «La nord de Tracia, scrie Herodot, ce fel de omenî locuiesc, nimeni nu pote se scie; atât însă se pare, că dincolo de Istm esistă păment nelocuit şi infinit» [1]).

De altă parte cuventul'Qxeavfc; nicî nu este grecesc [2]). El aparține lexiconului archaic pelasg, atât după forma sa originară (aqua), cât şi după terminațiunea sa în av-o-;. După sensul seu primitiv, cuventul Oceanos însemna o apă mare stagnantă [3]).

La început, autorii anticitățiî întrebuințară cuventul Oceanos, aşa după cum î-1 împrumutase de la Pelasgî, aplicându-1 esclusiv la Marea negră, care într'o epocă preistorică forte depărtată, forma numai un imens lac, neavênd nicî o eşire în Marea mediterană *).

Ast-fel geograful Strabo vorbind de navigațiunea Argonauților către ținutul cel avut de aur (Colchis), ne spune, că în acesta epocă, Marea negră era considerată ca un alt Ocean [5]), si cine naviga în Marea negră se considera, că a căletorit tot aşa departe de lumea locuită, ca si când s'ar fi dus dincolo de columnele luî Hercule, şi peste tot se credea, că acesta mare este cea maî vastă din mările nostre, din care causa i s'a Și dat prin escelență numele de EOVTOÇ.

') Herodoli lib. V. c. 9.

; entru noțiunea de mare, Grecii aveau numai terminul general de S-aAc/.o-i. J In limba română cuvênul o c h i ü (maî corect o c i ü) are înțelesul de locus p a-uster (Lexicon ui de Buda), şi de « l a c » «étang» (C i h a c, Dictionnaire •tymologie Daco-romane. I. 184). Forma de O c e a n ni se presintă ast-fel numaî ca augmentațiune din o c h i ü séü o c i ü, cu înțelesul de l a c m a r e. — Dupâ D i o d o r [c] [u] (I. 12. 5) cei vechi înțelegeau sub cuventul Oceane umiditatea (-b 5-rpov). *) Strabonis Gcogr. I. 3. 4. [5]) Strabonis Gcogr. I. 2. 10.

Chiar si numirea archaică de "ÂCevoț (Axenus [1]), ce s'a dat la început MăreÎ negre, era numai *o* simplă formă de pronunciare grecescă a vechiului cuvent pelasg Ocean (Oceanos).

în Galia de altă parte noî aflăm încă în secuiul al IV-lea d. Chr. forma de A c ci o n (= Ocean), întrebuințată ca o numire pentru lacurile cele vaste [2]).

Acest Ocean (séü lac imens) al geografiei preistorice,, cuprindea în sine nu numai basinul idrografic al Măreî negre, dar tot-o-dată şi cursul cel lat difus, adânc şi lin al Istruluî, séű DunăreÎ de jos.

Ast-fcl în Argonauticele lui Apolloniu Rhodiu, o operă ele însemnată erudițiune alexandrină, partea de jos a DunăreÎ séü Istrul cel «lat şi adânc» figurează sub numele de Golful seu Cornul Oceanului (Kapac 'Q'/.savoîo [3]).

Cu deosebire însă în legendele teogonice ale luî Homer şi Hesiod numirea de Oceanos fu aplicată esclusiv numai la Dunărea de jos ('Qy.eavo; ~ota|.ic; [4]), şi acesta probabil din causa, că acest mare fluviu al lumeî vechî se considera ca ultimul rest al maselor man de apă, ce acoperise în epocele geologice basinul Tëreï-românescï şi al Ungariei. Acesta ne esplică tot-o-dată causa, pentru care locuințele Hyperboreilor ne apar la Hecateu lângă Ocean, ér la Pindar lângă Istru [6]), séü Dunărea de jos.

Constatăm aşa dar din punct de vedere geografic, că Oceanul Hyperboreilor, de care ne vorbesce Hecateu Abderita, nu este nicî Oceanul arctic, nicî Oceanul de apus, nicî altă mare necunoscută, ori fictivă, ci esclusiv marca de la nordul lumeî grecescî, aceea pe care şi Herodot o nurnesce «cea maî admirabilă d i n tóté mările»[6]), pe care Pornponiu

[1]) StraLoiiis Geogr. V. 3. 6. — Molae lib. I. c. 19: i n g e n s P o n t u s............ olim Axenus clictus. — Etymologiilc antice, că terminul de 'fi/.savo; ar deriva de Ia adiectivul «"•/.u-, repede, şi Axenus ar fi cuvûntul grecesc «îîvoi, i n h o s p i t a l, nu aü nicî înțeles, nicî fundament istoric.

[2]) Rufus Avienus (sec, IV. d. Chr.) în poema sa geografică «Ora maritima» amintesce în părțile Galieî un vast lac şut) numele poporal de A c c i o n (adecă. Ocean) :

inscrit semeț dchinc
v a s t a m in p a l u d e m, quam vetus moş Gracciae
vocitavit A c c i o n (at)que praecipites aquas stagni per
aequor cgerit.

După Müllerus in CI. Ptolemaei Geographia (Ed. Didót) p. 235.

[3]) ApoHonii Rhodii Argon. IV, 282.

[4]) Humori Odyss. XII. 1. — HcsioiH Theogoniu, v. 242. 959.

[5]) **Pimlari** Olymp. III. 17.

") **Herodoti** lib. IV. 85.

Mela şi Dionisiu Periegetul o numesc «mare imensă» *), ér tradițiunile poporale române «Marea mărilor» [s]), şi care, în fine, pe chartele geografice medievale figureză sub numele de «Mare maj us.»

în acest Ocean aşa dar, de la marginile lumeî cunoscute Grecilor, se afla insula cea sfântă a lui Apollo, si care, după cum vom vede din capitulele următore, ni se presintă întru tóté ca insula L eue e séü Albă, care maî târdiu a fost consacrată memoriei şi mormêntuluï M Achile.

5. *Celțil de lângă insula HyperborcUor.*

în crenesa apolinică ni se presintă încă doue cestiunï importante din geografia preistorică.

Insula cea sfântă a lui Apolló, ne spune Hecateu, se află în părțile de nord (înțelege ale zoneï grecescï), şi anume în fața cu ținutul Celților [s]).

După tóté datele istorice şi geografice, Celțiî imigrase din Asia în Europa numai târdiu, în urma celor doue curente marî neolitice.

La început, acest popor belicos ocupase o parte însemnată din ținuturile cele vaste de la nordul MăreÎ negre, împinsï apoï de nóuele curente etnice (germane), carî se reversai! din Asia spre Europa, eî se respândiră prin diterîte părți ale Dacieî, ale Panoniel şi Germaniei, ér unele cete ale acestor noî invasorî petrunseră încă în timpurile pelasge spre medă-di, si se stabiliră în mod sporadic până în Beoția.

Diferite fântânî istorice şi geografice ale vechimeî, amintesc de Celțiî de lângă Marea negră,

Ast-fel, renumitul sofist Asclepiade din Tracia, care a trăit în sec. IV a. Chr., ne înfățiseză pe legendarul Boreas (din munții Rhipae, Carpațî) ca un rege al Ce l ții o r [4]). La alțî autorî, acest Boreas apare ca rege al Sci-

') Mclae lib. I. c. 19. — **Dionysii** Orbis Descriptio, v. 165.

[2]) Ast-fel într'un descântec de «Dênselo se dice: «cu mâna Ic va lua şi in Marea egră le va arunca în Mă r e a Mar i l o r». (C o d r e s c u, Bucium, rom., III 139.)

) **Inodori** Sicull lib. II. 47: *ïv* toî; àvtiitspav rrjc KI/.TIXYJÇ TO^OIÇ xatù tiv 'Qxíaviy eïva; vv]oov etc.

[4]) **Probus** ad Virgil. Georg. II, 84. Quidam putant, ut Asclepiades ait, B or earn fuisse Cél darum regem (Fragmenta Hist, graec. Ed. Didót. III 306; fragm. 28).

ților, ér la Hecateu Abderita Boreadiï, séü descendenții regeluï Boreas, sunt domnii si preoții ceï marï aï Hyperb oreilor din insula cea sfântă a luî Apollo.

Agatyrşiî ceî renumiți pentru avuțiile lor de aur,— o populațiune Tursenă (pclasgă), — carî în timpurile lui Hcrodot locuiau în Transilvania de astădî,— suntconsiderațî la uniï autorï grecascî ca Celțî ').

în fine, renumitul gramatic şi poet Lycophron din Eubca, care a trăit în sec. III. a. Chr. ne spune, că insula Leucc se află situată în față de gurile rîuluï numit Kel to s [2]), si sub acesta numire densul înțelege Istrul, care după cum scrie şi Herodot venia din ținuturile Celților. Despre Celțî, ca locuitori în apropiere de Marea negră, ne maî amintesce si Diodor Şicul. «Ce!ții, dice densul, carî locuiesc în regiunea nordică şi în ținuturile de lângă Ocean şi de lângă munțiî Ercinicî, precum şi toți aceia, carî sunt respândițî până lângă Sciția, se numesc Gali. Dintre aceştia, aceia carî locuesc sub polul nordic şi cel carî se mărginesc cu Sciţiî sunt ceïmaïsëlbaticî . . . . Puterea si sălbăticia lor ajunsese atât de cunoscută în lume, în cât se dice, că în timpurile vechi ei cutrierase si predase totă Asia, numindu-se de pe atuncî Cimeriî» [s]).

Când Hecateu ne spune aşa dar, că insula cea sfântă a luî Apollo, se află în regiunea septentrionala (séü din nordul zonei grecesc!) şi în față de ținutul Celților, el are aicî în vedere aceleasî fântâni istorice ca si Asclepiade, la care Boreas de la munțiî Rhipae apare ca un rege al Celților, *ca si* Diodor Şicul, care ne presintă pe Cimeriî de lângă țermuriî Nipruluî *co* Celțî, şi în fine, ca si Ştefan Byzantinul, care consideră de Celțî pe Agatyrşiî séü Turseniï pelasgï de lângă rîul Mureşului.

Vom esamina acum ultima cestiune geografică din legendele apolinice. Geografia este una din luminile principale ale istoriei

Din insula cea sfântă a luî Apollo, scrie Hecateu Abderita, se vedeau unele înălțimi de pâment de la S e l i n a, şi care nu era mult depărtată.

Acesta Selină de lângă insula luî Apollo a avut darul se complice şi maî mult cestiunea geografică a Hyperboreilor celor piî şi virtuoşi, de carî ne vorbesce Hecateu. Anume comentatorii fragmentelor luî Hecateu Abderit?,

') Stephanas Byz. Tpaosol, itóV.? KsXTuiv. "EO-voț o3ț ui "E/.X-^e; 'Afa&opsouț ovojxa-i. - Cf. Taciți Germania c. XXVIII. XLIII. - Dicfenbncli, Origines Europaeae. p. 139 seqq.

') Licophvon Cassandr. v. 189 (Köhler, Mémoire, p. 544. 730).

") Diodori SIculi lib. V. c. 32.-De asemenea scrie Strabo (XI. 7. 2): Vechil auton grecesc! numiaü tóté populațiunile nordice Scyțî şi Celtosciţî. (Cf. Ibid. VII. 1.

uniî din lipsă de cunoscințe precise geografice, alții în fine seduşi de textul outin alterat, după cum ni l'a transmis Diodor Şicul, au credut că sub a-estă enigmatică SsA^vrj de lângă insula lui Apollo Hypcrboreul, este de se înțelege luna de pe ceriu, interpretând ast-fel pasagiul lui Hecateu, nu în spiritul curat geografic al autorului, ci dàndu-ï un înțeles ca totu' fabulos.

însă Sclina din țera Hyperboreilor era o realitate geografică. Insula Leuce séü Albă, care după resboiul troian fu consacrată mormêntuluï lui Achille, se aflâ situată, după cum seim, în fațâ cu cele doue guri de sus ale Dunărei una Chilia si alta Sulina. Acest braț din urmă al Dunărei, care în secuiul al X-lea al erei nóstre se vede a fi fost cel mal navigabil, portă la Constantin Porfynogenitul numele de Salina [1]), si tot sub numele de Selina ne apare acest braț în periplul catalan de la a. 1375 [2]). In fine, sub numele de Sclina ni se îniățişeză acesta parte din delta Dunărei în tóté cântările nóstre eroice [3]).

Când Hecatcu Abderita scrie ast-fcl, că din insula cea stanță a lui A-pollo se vedeau ore-can înălțimi terestre de la Selina, el nu avea în vedere aspectul ceriului, ori depărtarea mal mică sou mat marc a lune! de acest colț de pământ, ci esclusiv numai acea parte continentală din delta Dunărei, care şi în evul de mijloc era cunoscută navigatorilor din Marea, negră sub numele de Selina [4]).

Am esaminat aicî principalele părți ale geografici positive din fragmentele lui Hecateu Abderita. Aceste date r.e vor permite de a fixa cu deplină siguranță situațiunea geografică a insulei, în care se aflâ memorabilul templu al lui Apollo Hyperboreul.

---

[1]) Constantini Porpliyrog'cniti De admin. Imp. c. 9: tiv no-'/.|i.ov tiv ïs),;vàv. Diferitele brațe ale deltei Dunărei se mai numiaü de geografii vechi şi rîurî, f l urni na (Plinii Hist. nat. IV. 22.)

[2]) Notices et Extraits de manuscrits de la Bibliothèque du roi et autres bibliothèques publics par l'Institut royal de France. T. XIV. 2-mc Partie. Paris, 1843. (Charta a 2-a)

[3]) Turcii 'n drciiă se plimba

Pe podmolul Dunării . . . Cu trei-patru Brăilence, Cu cincl-şesă
Vedea fete se li ne ne c,. Gălățcnce Şi cu decc S e l i n c n c c.
Găsia fete brăilence Cu ie şi cu zevelce.

, " ' u.id. P. r,43.
[1] eocl or eseu, Poesiî pop. p. 562.

impiejurare geografică analogă ni se prcsintă cu S c l i n a din Italia. L u n a, scrie l
• [2]' 5), este un oraş şi port al Etrurieî, şi Grecii numesc oraşul şi portul

6. *Insula Ăevxr] (Leuce) consecrată tfeiifitl Apollo.*

Insula cea sfântă a luï Apollo, după cum am vëdut din datele geografice expuse până aicî, era una şi aceeaşî cu insula, care a fost consecrată umbrei luï Achile după rësboiul troian, atuncî, când cultul lui Apollo suferise o mare înfrângere,

însă renumele şi venerațiunea, de care se bucura acesta insulă, pe când era consecrată lui Achile, şi anume autoritatea oraculuIuî de acolo, puterea cea salutara a insulei, tesaurele continue, ce se vërsau la altarele acestuï templu, erau numaî o simplă moscenire din tradițiunile si institutele cele vechî ale religiuneï luï Apollo.

Asupra insuleï luï Achile maï rëmase chiar şi aureola divină, ce o avusese odată acesta mică bucată de pământ, când puternicul deft Apollo inspira de aicï întréga vieță antică.

Pindar, în una din odele sale numesce insula lui Apollo <paevvàv vâoov *), adecă insula luminosă, lucitoriă, epitet, care convenia nurnaî reşedinței Iul Apollo, deul soreluî.

Ér poetul Quintus din Smyrna, care a trăit pe la a. 470 d. Chr., o numesce insula divină*), încă mal înainte de ce acest pământ ilustru ar fi ajuns în posesiunea Pontarchulul Achile.

1- Portul este înconjurat cu munți înalți, de unde se póté vedd marea şi Sardinia şi o mare parte a țermureluî atât de dincóce (din Italia) cât şi de dincolo (din Sardinia). Esistaü aşa dar în timpurile vecin, oraşe şi porturi dedicate Luneï séü SeleneT, şi cari purtau numele acestei divinitSțî. Se póté, ca astădi din Insula Şerpilor (Leuce) să nu se maï vodă punctele maï înalte din delta Dunărei, însă acesta nu este o probă, că în vechime relațiunile geologice ar fi fost tot ast-fel. Maï notăm aici, că după tradițiunile române, pe cari le publicăm maï la vale, templul din Leuce se distingea prin o înălțime considerabilă. ') **Pindari** Nemea IV. v. 48—50:

Ev 8'Eu£tlvu> TcÉXafst -.fatvvàv
vü30v . . .

') **Qnlntl Smyrnaci** Posthomericorum III. v. 775: *tooíí* víjsov. — Chiar şi legenda despre paserile albe, cari îngrijiau de templul luï Achile (pag. 72) este în fond una Şi aceeaşi cu legenda, pe care ne-o comunică Hecateu despre lebedele, ce veniaŭ in stoluri nenumérate din munții Ripae şi carï maï ântâiu încunjurau cu sborul lor templul luï Apollo, ca şi când ar fi voit se-1 lustreze.

Ta fine, chiar si numele acestei insule de Leuce séü Albă, ne pune în idență sub o formă destul de transparentă, că ea a stat o-dată în strînse raporturi cu cultul lut Apollo, a deuluî celui alb, numit Aplun de Tcsali şi A piu de Etrusci [1].

în apropierea acestei insule, noi găsim in anticitatea greco-romană un cult puternic şi estins al lui Apollo şi al Dianeî.

Sciții, după cum ne spune Herodot, adorau dintre toți detî lor mal mult Apollo [2], cu escepțiune de supremele (si vechile) lor divinități, numite Istia (Vesta, focul), Papaeos (Moşul) si Apia (Pămentul).

La gurile rîului Borystene séü Nipru era situat vechiul oraş numit Olbia seu Olbiopolis [5], cel mai important centru comercial al Scitici în timpul lui Herodot; ér partea cea mai mare din monetele vechi ale acestui emporiti portă efigia deuluî Apollo [4]. Probabil că acest oraş, după cum scrie cornițele Ouvaroff, a fost consecrat deuluî Apollo, ér numele de Olbia (cetatea Albă) încă parc a confirma acesta. Din o insulă a MăreÎ negre, numită Apollónia, situatei spre sud de gurile Istruluî, Romanii luară una din cele mai venerate imagini a deuluî Apollo, o statuă colosală înaltă de 30 de coți, şi o asedară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Chcltuelile acestei antice şi magnifice opere de sculptură aü fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenți séü 2.460.000 lei [6], adecă mai mult de cât adunase Grecii (300 talențî) pentru reconstruirea templului din Delphi, incendiat în a. 548.

In fine, diferite alte oraşe şi centre comerciale din apropierea acestei insule aii purtat, unele în vechime, ér altele până în diua de astăclî, numele de Alba. Ast-fel ni se presintă Olbia, Cetatca-albă séü Tyras [c]), Bol-

') InsulaDclosîncă avea epitetul de «albă» (candida Dclos.Ovid. Herokl. XXI. 82.)

[!]) llcrodoli lib. IV. 59.

[s]) Scyiunl Cliii v. 804. — Plinii Hist. nat. IV. 26.

[4]) Ouvarol'f, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, p. 44—45: Dans les inscriptions d'Olbie, il est souvent question des sacrifices que l'on offrait à Apollon .... La plus part des monnaies d'Olbie sont frappées à l'éffigc d'Apollon ....11 est probable qu'Olbie était consacrée à Apollon.

[6]) Plinii IV. 27. 1. Citra Istrum, A polloniatarura una, LXXX M. a Dosporo Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem advcxit.— Ibid. XXXIV. 18. 1. Talis (colossea statua) est in Capitolio Apollo, translatus a M. Lucullo ex Apollónia, Ponti urbe, XXX cubitorum, quingentis talentis factus.

•) **Cuntemirii** Moldáviáé Descriptio, Ed. 1872, p. 20: Akierman, incolis Cze-tate alba .... Polonis Bielograd. — Importantul oraş A p uium (C. I. L. nr. 986) din Dacia încă se vede după numele seu archaic, şi după numirea poporali de astădî,

gradul de Ia gurile rluluï lalpug în Besarabia si B el g a rod, una din gurile Dunăreî; numirT, ce ne atestă, că o-dată aceste ținuturi aü stat sub patronagiul deuluî celui alb, a luî Aplu séíí Apolló.

însă un document forte prețios despre identitatea insuleî Leuce cu insula cea sfântă a Hypcrboreilor, î-1 aflăm la Hecateu şi la Pliniu. Insula Hyperboreilor după cum ne spune Hecateu, într'un fragment al söü, maï avea si numele de Helixœa [1]), cuvent de origine incontestabilă pelasgă. Este Felicia seu insula Fericiților, si tot cu acesta numire, însă în traducțiunegrecescă — de Macaron (a Fericiților) — ne apare insula Leuce la Pliniu: eadem Leuce et Macaron appellata[2]).

Belgrad (Cetate-albă), că intr'o epocă depărtată ante-romană, a fost dedicat deuluî Apollo. A p ui u m devenise cunoscut în lumea romană încă înainte de cucerirea Dacieî. In C o n s o l a t i o ad L i vi a m (O v i d e, Oeuvres complètes. Ed. Didót, 1881, p 841) cetim următorele versuri:

Danubiusque rapax et Dacius orbe remoto
Apulus; huic hosti perbreve Pontus iter.

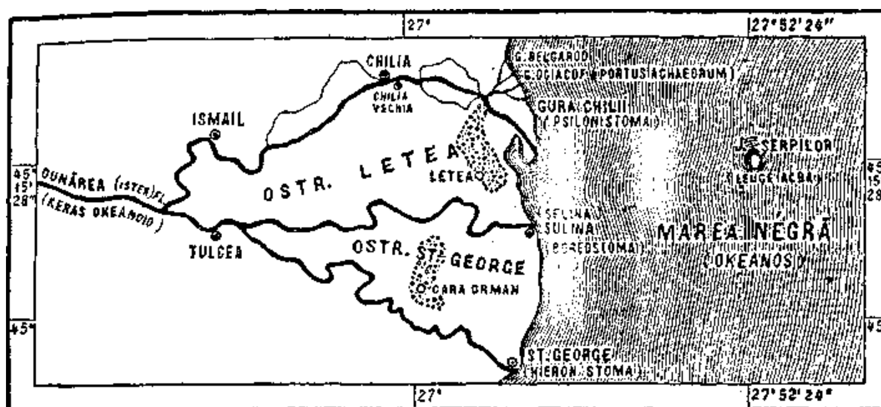
[1]) **Stephanus Byz.** : 'Elitoia, vïjcot 'ïttspJi&pÉa>v, oî>x tXacsov îliy-eXtaç, uitô roțajiib K«. pa(j.''j5uxa, at 'Er.ataïoç i> 'Afiô-ijpirfj;. — In acest fragment Hecateu ne spune, că insula Helixœa se afla în fața rîuluî numit Carambucas (forte probabil un braț al Dunărei). Tcrminul geografic de Buci s, Buces şi Buca s, este unul şi acelaşi cu latinul bucea (ostium), In limba italiană b o c e a maï are înțelesul şi aplicațiunea de «gură de rîu», ostium, *eiopa*. (Vocabolario della Crusca, I. Ed. 1741. p. 325). — De asemenea constatăm aicî, că gurile Dunăreî maî apar şi astăcjî sub numele B u h a z.

In ce privesce mărimea geografică a i n s u l e i l u î A p o l l o în anticitatea greco-romană, datele positive ne lipsesc. H c c at eu ne spune, că acesta insulă nu era maï mică de cat Sicilia, insă densul adauge îndată cuvintele «după cum se vorbesce>. După cum seim dimensiunile geografice ale autorilor din acesta epocă nu au nicî o precisiune sciințifică. Ele sunt numai simple indicațiunî vage. Chiar şi Herodot, se uimesce prin neesactitățile sale geografice. Ast-fcl densul scrie despre lacul Meotic, că nu era cu mult maî mic de cât Marca negră (IV. 86.) De altă parte P l i n i u (IV. 27. 1), ne spune că cercuitu! insuleî Leuce era a p r o x i m a t i v de 10.000 paşî, adecă de 10 milurî romane, seu de 14 km. 792 m. După Pausania (111. 19. 11.) insula avea o circumferință de 20 stadii, seu de 3 km. 680 m. Ér Mêla se apropia şi maî mult de adevér, când ne spune, că insula Leuce era forte mică — parva admodum (lib. III. 7.) In fine după planul ridicat de ofițerii ruşi în a. 1823 circumferința acestei insule era în acest timp de 925 sagcne, seu l km. 973 m. (Kochlcr, Mémoire p. 600).

Pe charta geografică a luî Fredutius de Ancona din a. 1497, acesta insulă mal apare şi sub numirea de F i d o n i x i, evident numire coruptă din Dufttuv şi víjooc, cu înțelesul de insula Balaurului, astâdî a Şerpilor. (Cf. Comte Potocki, «Mémoire sur un nouveau périple du Pont euxin». Vienne, 1796 p. 7. — K o e h l e *r*, Mémoire, p. 611 613). Maï notăm, că Apollo mal avea şi epitetul de Pythios ca putere triumfătore asupra balaurului Python.

[2]) **Plinii H. N. IV.** 27. 1—2.

Reminiscenţe preţiose despre raporturile religiose ale luî Apollo şi Latonei cu insula Lcuce ne-aü rëmas chiar în epitetele acestor doue man divinităţi, încă în anticitatca Homerică, Apollo, deul pelasg, mat era adorat si sub numele de AUXECOÇ, Xú/tios, XUXTJVEVTJÇ, epitete mistcriose pentru gramaticii vechi, însă al căror caracter era curat geografic. Originea lor se reducea la o localitate óre-care numită AEUXTJ (Albă[3]). Latona, «Maica cea

140.— Delta Dunărei. Scara 1: 1.500,000 a lungime! naturale.

sfântă» a anticităţil preistorice, numită de Greci Leto (Aíjxcó,) ér în dialectul poporal pelasg Lete, Letea (Arjtrj [2]), era născută, după cum ne spune Hecateu, î ti insula cea sfântă aHyperboreilor [3]). în legendele vecht apolinice Latona mai apare cu epitetul de Xúxatva *), formă alterată din î.c-jxatva, adecă originară din insula Leuce. Chiar şi astădî o parte din delta Dunăveî, anume insula dintre braţul Chiliei şi al Sulineî mai portă numele de Ostrovul Lcteï, ér

') Maci-ólai Saturnaliorum I. 17. Antipater stoicus Lycium A p o l l i n e m nuncupatum scribit, à™ TOO).tov.«ívsoS'ai návta cumíovrot -SiXtoo. — In ţinuturile Troici (la Colonac, Chrysa şi la Cilla) Apollo mal era venerat şi cu predicatul de xíXX'/ioí (Strabo, XIII. 1. 62; XIII. 2. 5. — Frag. Hist, grace. IV. 376). Epitetul este geografic, însâ cestiunea istorică, ce ni se presinlă este, dacă acest conume al luî Apollo este luat de la micul şi neînsemnatul sat (tiiro;) Cilla, ori din contră Cilla s'a numit ast-fel dupîl sanctuariul de acolo al lui Apollo xíX).a:oí, numire, a cărei origine se reduce pote la Achillea de la gurile Dunărei.

") Cf. Lete (A-fjr'r,) un oraş al Macedoniei, care după cum ne spune Stephanus Byz. i-Şi avea numele seu de Iu t e m p l u l L atonei, ce era în apropiere.

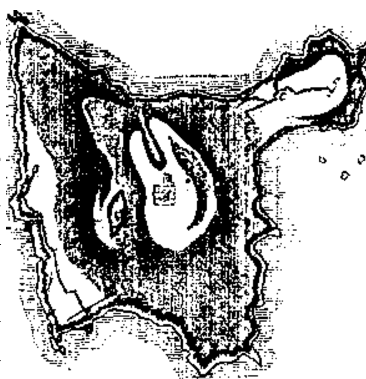
') IModori SicuU II. 47. MuftoXofoüs-. g'èv a5-:ţ *tty* A-rjtc'u fífovsva'..

*) Aristotelles (Hist. Anira. VI. 35) si l'hilostephanus Cyrenaeus (Fragm. Hist, grace. III p. 33) amintesc de o vechia tradiţiune, că Latona, persecutată de Juna, a venit de la Hyperboreî la Delos în 32 dile sub formă de lupoică (XtWva).

pădurea cea frumosă de stejari din acel ostrov, Pădurea Letci '); tot aci se maîaflă şi un sat cu numele Letca; urme geografice despre un cult antic al deițeî Latona seu Leteï în aceste părți.

Cercetările archcologice făcute în insula Leuce confirmă în fond aceste date istorice şi geografice. „v.

In mijlocul platoului acestei insule se aü găsit la a. 1823 ruinele unul templu de o întindere estra-ordinar de mare. în unele locurï zidurile acestei clădiri mai aveau încă o înălfime de o archină şi jumëtate (l m. 66'/2 c.m.). Construirea acestui templu, după cum ne spune Köhler, se reduce la epoca architecture! primitive, séü ciclopice. Murii erau for-mațî din blocuri forte mart de petră albă calcară, prea puțin cioplite, si aşedate unele peste altele, fără nici un ciment. Acest templu, din insula Leuce, ne apare chiar în puținele sale resturi de la anul 1823 ca o operă monumentală de artă. El era bogat împodobit cu marmură albă, după cum se constata din numerósele fragmente de sculptură aflate aci *). Astădî însă, din tóté aceste ruine risipite la anul 1823 pe suprafața insulei, aprópe nu mal subsista nimic. Proporțiunile cele grandiose ale acestui edificiu sacru, de câte 14 sagene fie-care lăture (29 m. 76 c.m.), ne atestă în mod forte

141.—Insula Leuce (Albă, Şerpilor) de lângă gurile Dunărei. Rcducțiunc după charta din Mémoires de l'Académie imp. de St.-Pétcrsbourg. Tome X, tab. XXIV, la Toci-Icscu, Revista p. ist. Vol. VII.

') Pădurea Letca are o suprafață de 2.000 hectare.

•) **Koeliler,** Mémoire, p. 604: Le temple d'Achille ainsi que les restes des anciens édifices, que l'on voit à Leucé sont construits avec de très-grands blocs d'une pierre calcaire ordinaire de couleur blanche, rudement taillés et placés les uns sur les autres sans mortier ....le temple d'Achille de l'île de Leucë et les édifices que je viens de citer, sont d'une antiquité très reculée et d'une genre que l'on comprend sous la dénomination d'architecture cyclopéenne. Lorsqu'on examine les restes du temple d'Achille, on est frappé de la grandeur de cet édifice, d'autant plus que les temples des divinités et des héros étoient ordinairement d'uno assez petite dimension.....Dans l'antiquité le temple d'Achille étoit richement orné en marbre blanc. Ce fait est attesté par les nombreux fragmens d'une corniche bien travaillée dont quelques uns avaient plus de trois pieds; d'autres fragmens paroissent avoir fait partie du piédestal d'une statue. Les morceaux

evident, că destinațiunea primitivă a acestui maiestos templu de construcțiune ciclopică, nu a fost. pentru cultul unuî simplu erou, ci pentru o divinitate de primul rang. Aci era templul uneî religiunî séü al uneï marï puteri divine.

Forma esterióra architectonică a acesteï constructiunï corespunde pe deplin la templele archaice ale deulul Apollo.

Poetul Homer, într'un imn al seu, amintesce de templul acestui deu de sub pólele Parnasuluî, séü de la Crissa, si ale căruî fundamente, erau l a t e si forte lungi [1]).

Afară de murii templului se aü mai descoperit în partea de resărit si de apus a acestei insule şi resturile altor trei constructiunï de asemenea vaste, din acelasî material si de aceeaşi origine cu vechiul templu. Probabil că destinatiunea lor primitivă a fost de a servi, unele ca sanctuare şi locuințe, ér altele ca portice. pentru scutirea peregrinilor. Lângă muriï templului în partea de nord-vest se mal vedeau pe la a. 1823, săpată în stâncă o fântână adâncă de 15 piciore cu deschiderea circulară, şi alte doue în partea de apus cu deschiderea rectangulară, fântâni, cari după ritul archaic aveaü de a servi, atât pentru trebuințele templului, cum şi pentru lustrarea pe cap si pe mâni a credincioşilor [2]).

les plus considérables et un chapiteau de colonne aussi en marbre Wane, ont *été* enlèves en 1814 par le capitaine d'un navire italien.—Ibid. pag. 607: celte dernière (île) portóit dans l'antiquité le nom de Leucé ou î l e blanche, non pas à cause de la blancheur de ses bords escarpés, puisque ces bords sont plutôt d'une couleur brune et rougeâtre, mais à cause de la blancheur de ses grandes constructions. După ritul vechiû tóté templele lui Apollo erau construite din p e t r ă a l b ă (Cf. Pausania, I. 42, *5).*

') Homari Hymn, in Apoi!, v. 295.

După Hecateu templul lui Apollo din insula Hyperborcilor avea o formă rotundă, insă este afară de orî-ce îndoielă, că disposițiunea primitivă a acestui templu a fost modificată în cursul timpurilor. Forma sferică aparține în general templelor primitive a!e lui Apollo Ast-fel Pausania (X. 5. 9.) *ne* spune, că cel mai vechiu templu al luî Apollo de la Delphi avea forma unei c o l i b e (xaX'ij3r,ţ S'ăv o^Yjjxa). Dar mal târdiu însă se introduse şi la templele luî Apollo sistemul architecture! rectangulare, după cum a fost construit si celebrul templu al luî Apollo de la Crissa, despre care ne vorbesce Homer.

) In planul insulei Leuce de sub Fig. 141, urmele de fundamente ale vechiului templu sunt indicate prin litera *A.* Interiorul acestui templu, după constatările făcute la a. 1823 o iceriî rusescî, era divisât prin un mur tras de Ia nord spre sud, ér partea despre m<u era divisată încă în alte trei apartamente. Lângî laturea de nord a templului ^ alipită o mică atenenţă, ce conținea o cisternă. Resturile celor alalte construc- 1 an se maî vedeau în a. 1823 sunt notate pe planii! insulei prin literele *a* — *a*,

Blom er lace de asemenea amintire de un isvor frumos curgătoriu lângă templul lui Apollo de la Crissa»), ér Pausania ne spune, că lângă ruinele templului luî Apollo de la Hysiae în Bcotia se vedea încă în timpul seu puțul cel sacru, despre care spuneau locuitorii din Beoția, că în vechime cine bea de acolo căpeta darul profeției [2]).

Insula Leuce de la gurile Dunăreî, avuse aşa dar dóue epoce de cult şi renume. Cea de ântâiu a fost înainte de căderea Troici, când acesta insulă a fost léganul religiuneï primitive a lui Apollo, din care epocă derivă şi numele seu de Leuce seu Albă. Ér a doua epocă începe după resboiul troian, când insula Leuce a fost consecrată umbrei eroului Achile, păstrând însă şi mai departe vechia organisafiune a cultului luî Apollo, anume institu-ţtunea oracuîuluî, privilegiu esclusiv al preoților apolinici, precum si dreptul la ofrande piose, la rugăciuni, voturi si sacrificii si peste tot tradițiunea unei insule sfinte si salutare.

b— i-şi c— c. Fântâna cu deschidere ccrculară, şi care se pare a fi cea mal vechil, este marcată în partea de răsărit a templului. Ér cu litera *e* este notată unu din fântâncle (posterióre) cu apertura pătrată. Ceea laltă *d* se află in partea de nord-vest a templului.

***) Homerl** Hymn, in Apoll. v. 300.

[2]) **Pansaiiino** lib. **IX. c.** ***2.* 1.**

VI. MĂNĂSTIREA ALBĂ CU NOUĂ ALTARE.
TRADIȚIUNEA ROMÂNA DESPRE TEMPLUL PRIMITIV AL LUI APOLLO DIN INSULA LEUCE (ALBĂ).

1. *Vastitatea fi magnificența Mănăstireî albe.*

Am espus în capitalele precedente legendele anticitățil grecescî cu privire la insula şi templul Im Apollo din ținutul Hypcrboreilor.

Păşim acum pe un nou câmp de cercetări, ce se deschide înaintea nostrà, la tradițiunile şi legendele păstrate la poporul român despre acest templu primitiv al luî Apollo de lângă gurile Dunărei.

în colindele române, imne religiose poporale, a căror origine se reduce la cele mal obscure timpuri ante-creştine, se celebreză şi astâdl sfințenia şi magnificența miraculosă a unul templu preistoric numit «Biserica cea mare cu 9 altare» seu «Mănăstirea albă sfântă».

După colindele române, acesta ilustră Mănăstire albă, mare si sfântă, se afla în părțile de rosărit ale terilor române: în prundul Mărci negre [1]),

---

') Intr'al Măreî negre prund
La dalbele mănăstiri, Ler,
Domne, Ler,
Slujescu-mî nouă preoți
Şi cu nouă logofeți . . . .

T cod or esc u, Toesil popuUic, p. 43.

Ecă Domne 'n prundul m are î,
Hoî Leronda Leruluî Domne,
La mănăstirea cu nouă altare
Mî-ard noua luminări, Sus 'mî ard
şi jos 'mï pică, Picătura ce pică
Lac de mir, parau de vin,
Se scaldă Bun Dumnedeü,
Se scaldă se iordania,
Cu bun mir se miruia,
In alt vestment se îmbrăca. . ..

Aid sub cuvintele prund de mare se înțelege o insulă mica în mar e. Diferite insule din albia Dunărei încă portă numele de «[-''rund». (Fruncjescu, Dicționariu topografic, p. 383).

După alte colinde române «Mănăstirea albă» se află situată intr'un ostrovcl dintre Marea albă şi Marea negră:

Ostrovel de mare, Cam
din Marea albă Şi din
Marea negră. . .

(Comunii Băbeniî-nomânT, jud. Dâoibovița).

(Comuna Bălțațî, jud. RâmnîcuI-Sărat).

Prundulețul Măreî dalbe
La dalbele mănăstiri
Sunt nouă preoți bêtrânî . . .

(Comuna lanca, jud. Br3ila).

în ostrovul mărilor, — în ostrovul măreî,—seu într'un o s tr o vel de mare lină.

Părețtf acestei mănăstiri suntfăcuțr din lemn de tămâia, uşile de a l ă-mâie, ér pragurile sunt de alămâie orî de marmură[1]). Ea arc 9 statue şi 9 altare >), e cu 9 uşî, cu 9 uşițe, cu 9 ferestre, cu 9 ferestruțe, cu 9 pragurî, cu 9 prăgurele, cu 9 scaune, cu 9 scăunele, si în ea ard 9 luminări.

Acesta legendară Mănăstire, după un text de pes:e CarpațT, maî are 9 stâlpi de ceră, 9 de tămâia şi 9 de făclia [3]). Ea este forte vechia, pe din

---

Marea a l b ă din aceste texte poporale este o numire antică aplicată la partea de nord-vest a Mărci negre. R e i c h e r s t o r f f , fost tesaurariü al l'ransilvanicî în secuiul al XVJ-lea, numescc acest sin al Măreî negre «Marc a l b u m" : qui quidcm fluvius (Ncs-ter) trajicitur aditu, atque in Mare a l b u m propc arcem Ncster Fcijcrwar munitiss-mam continuo suo cursu inHuit (Moldáviáé Chorographia, la llarianu, Tcsauru de mo-numente. III. p. 134). — Din punct de vedere istoric originea numire! de Marc a l b ă se vede a se reduce la I n s u l a a l b ă (Lcuce), unde se afla Mănăstirea albă a cleului ccluî alb.

') Colo'n sus şi maî în sus, Domneî
bune Domne! Unde s f i n ț i i
t o ț î s ' a ü dus, E o d a l b a
m ă n ă s t i r e Și-I g ă t i t ă de
s f i n ț i r e , Cu păreţiî de
tămâia, Uşile de a l ă m â i e, Pe la
praguri tot de marmuri Si'n
lăuntru-î plin de prapuri.
Dar în ea ore cine sunt ? La
altar e Ion cel sfânt Cu vrc-o
nouă popï bëfrânï;
Ruga o fa c de septămânî;
Si pe-atâția patriarcî
Cu o mulțime de di aci . . .
Dar ruga cine-o ascultă ?
Măicuța luî Dmnnedeu
Pe brațe cu fiul seu . . .
Fiul țipă-un mér în l u n ă ,
Face l u n a tocmai p l i n ă ,
Cum e pjină pe ia cină,
Aitu-1 țipă sus pe s d r e,
Sus pe sc5re când rősare
Ș; când e la prâmiul marc . . .

M a r i e ne s c u, Colinde p. 28.

Şopru (pi. şoprc) este cuvêntul unguresc szobor, statuă

Si d c mare încă-î mare,
Nouă *sió* pré, nouă altare, Cu
fereşti d e c ă t r c s o r e . . .

(Comunicată d« Gr. CiSciunaş, Ciubanca, Transilvania).

*) Face D o m n u ce-şî mai face,
Li l i or şi a nost Domn!
Face-şi Domnu mănăstire,
Pe fețele munților,
Sus în țeîia zorilor,
Nu e țelia zorilor,
CM de-o d a l b ă mănăstire,
M a r e - i mare pe picióre,
Pe nouă stalpurî de ceră
Și pe-aîâția de t ă m â i a
Şi pe-a cincea (atâția) de făclia.
Da-i purcesă de demult,
Din afară-î m u s c i u prins,
Pe din lontru-î zugrăvită,
Zugrăvită a u r i t ă ,
Da cu ce-î d'acoperită ?

Tot cu țiglă mohorîtă

. . . .

Al e x ici, Texte din literatura poporală română. I. 159-

fără e acoperită cu muschiü, ér pe din lăuntru aurită. Ferestrele sunt ÎÎi partea despre re'sărit către «sfântul sore». Uşile spre marc, usïoriï sunt de făclia, cr în partea de asupra biserica este «cu zebrele sus . steie» [1]) Altariul, în care şede Maica Domnului este de margarint. leturile sunt de aur. Scaunul cel maî mare are 9 «picături de sore> [2]). Totă Mănăstirea şi jețurile sunt scrise [3]), si în lăuntru *e* plină de pră-

i) Face biserică marc Cu
nouă altare Către sfântul
sore, Cu nouă zebrele Spre
sfintele stele. In>
zebreua mică

In ostrovul, mure î,
Florî dalbe dc'li de mer!
Scrisu-ï tare, lucru-t mare,
Mănăstiri cu noue altare, Cu
fereşti spre rősărit,

Cu 9 uşî cu 9 altare, Cu
ferestrele spre sore,

") Şi s'a făcut o biserică marc, Cu
9 altare, Cu 9 altarele, Cu 9 usî,
Cu 9 uşițc . . . . Cu 9 ferestri,
Cu 9 ferestrele, Cu 9 praguri,
Cu 9 prăgurele, Cu 9 scaune,

') Sus în dalba mănăstire,
Mănăstiri şi versuri scrise,

Ce-mÎ e 'n. cer şi pré pâment ?
Scrise înalte mănăstiri.

Sus mi-e luna, sórele, Tos
mi-e dalbe mănăstiri

Şi mai frumoşică
Cine că-mi şedea,
La ce se gândia f
— Şede Maica Domnului
Ea tot cetesce şi adeveresce . . .

«Familia» (Oradea-Mare) N'o. 14 din 1889 p- «W.

Cu zebrele sus la stele.
Slujba sfântă cine-o cântă ?
Cânt'o nouă popi bCtrâtu Şi cu
noue dieceî . , . .

«Gazeta Transilvaniei» Nr. aSa din tSgi.

Cu uşa în jos spre mare . . . .

(Comunicată de Titu Budu, Vicar al Maramureşului).

Cu 9 scăunele,
Şi în scaunul cel mare,
Cu 9 picături de sőre,
Maica Prea-curată şedea
Şi din o carte cctia,
Cetia carte mare,
Carte mică,
Carte cu slove de aur,
Cu slove de argint . . . .

(Comunicată de G. Citană, Valcadicnil, **Bănat).**

Este nisce mese 'nunse
Mese 'ntinse făclii aprinse . . . .

(Comuna Plevna, jud. Ialomița),

Dar în ele cine şede? Şede
Bunul Dumnedeu . . . .

(Comuna Bora, jud. Ialomița).

Iar în dalbe mănăstiri Jețuri de
aur scrise . . . .

Marian, Sarbatorile la Romanț, I. p. 49.

pori. întregă Mănăstirea e ca un «mândru sore». Lângă Mănăstire se află un lac de mir si un pârâu de vin, în care se scaldă şi se iordănesce «Bunul Dumnedeű» şi «bëtrânul Crăciun», ér după scaldă şi după miruruire ei se îmbracă în alte vestminte. Calea de la malul ostrovului si până la mănăstire se numesce «Cărăruica raiuluî» [1]).

«Ruga sfântă» e «multă» si «lungă tare [2])(sera, nóptea şi în zori de diuă [3]), şi ea «se face de septămânî» de către 9 popi bëtrânï, de 9 patriarch! şi de 9 logofeți (cântăreți). Când este slujba cea mare de la acestă Mănăstire albă, atuncî vin aci toți sfinții, sosesc corăbii încărcate de ângerî, şi vine în corabia şi însuşi Dumnedcü [4]).

Scaunele, pe cari şed în Mănăstire «Bunul Dumnedeft» şi cei lalțî «sfințî» se numesc «ver ï d e au r» [5]).

Sus în dalbe mănăstiri
La cel set de aur s c r i s . . .
Şcde Moş Crăciun betrân .Şi
cu bunul DumncdcQ . . . .
(Comuna Găvăucscî, jud. Buz£Qţ.

Mănăstiri şi j e ț u r i s c r i s e ,
Dar în jețuri cine sade ?
Sade Bunul Dumncdcu . . . .
(Comuna Păn"aiîii, jud. Bu/CÎÎ).

') Teodorescu, Pocsiî pop. p. 43.

[2]) Marienescn, C o l i n d e , p. 29.

[3]) De cu seră vecernie, De cu nóptc litrosie,
Er in zori mai fac o slujbă . , . .
D a u l, Colindi, p. 12.

H c c a t c u amintescc de r i t u l nocturn al Hypcrboreilor la sărbătorile cele mari ale lui Apollo de la începutul primăvcreî. Romanii aveau de asemenea priveghiî, p e r -v i g i l i a şi n o c t u r n a s a c r a (Cf. L i v i i Hist. Rom. lib. XXIII c. 38. — C i c e r o, De Icgibus II, 9. — Ovid. Fast. V. 421.)

[4]) l'e sub nouri, pe sub mare
Risărit'a mândru sore. Da nu-
î sőre resărit, Că-Î o
s f â n t ă mănăstire;
Mănăstirea slujba ține. I a c ă
v i n e - o c o r ă b i o r ă
încărcată d'ângereî,
In mijlocu ângerilor
Sade bunul Dumnedeű
Cu vestment
Până 'n păment . . . .
Bârstanu, Cincl-dccl de colinde, p.

Cf. Sevastos, PovescI p. 81: «Dumnedeû la noï sosesce».

') Sunt în dalbe mănăstiri
Sunt verî a u r i t e , Dar în
veri aurite Şede Bunul
Dumnedeű;
Mai in rond cu Dumnedeű Şede Maica Precesta,
Mai în rend eu Dumnialor Şede bëtrânul
C r ă c i u n . . . .
(**Din** județul Constanța).

Cu privire la a v e r i l e de aur» scrie P r e l i e r (Gr. Myth. I. 1854 p. 158): Wenn

Acest locaş sfânt, apare maiestos nu numaî prin splendórea sa incom-) dar si prin dimensiunile colosale ale construcţiuniî sale. Mă- ăstirea albă este atât de vastă în cât «cuprinde o lume întregă» şi-î cu «turnul pan' la nori». Ea mai portă tot-o-dată şi numele de «Mănăstirea Domnilor» [J]), ce[ea] ce în fond consună pe deplin cu relatarea lui He- ateu că preoţii de la templul Hyperboreilor sunt fiiî şi descendenţii re- geluï Boreas.

Aceste sunt preţiosele date, ce ni le prcsintă colindele religiose române despre miraculósa Mănăstire albă din ostrovul Mărcî negre. Este afară de orî-ce îndoielă, că acesta mănăstire sumptuosă si sfântă, «mândră ca un sorc», dintr'un ostrovel al MăreÎ negre, cu 9 altare şi cu ferestrile spre sfântul Sore, decorată într'un mod atât de uimitor şi de o architectură şi sculp- tură atât de incomparabilă, în care ruga sfântă se făcea di si nóptc, de soptămânî întregî, la care venia cu corabia pe marc si însuşî Dumuedeu, si care şedea aici în «vară de aur», şi unde tot-o-dată preotul cel mare observa resărirea sóreluí[2]), dicem acesta monumentală si principală ba- silica este incontestabil templul cel faimos al anticităţil preistorice, al luî Apollo séü al Soreluî de la Hyperborel, din insula Mareî negre, numită în anticitatea grecescă Leuce, adecă Albă.

După aceste importante tradiţiunî archaice, ce s'aü păstrat în mod hieratic în colindele séü imnele nóstre religiose poporale, Mănăstirea albă din os- trovul MăreÎ negre, aparţinea doctrinelor teologice ante-olimpicc seu siste- mului de 9 deî principali [3]). Ea avea 9 altare pentru 9 divinităţî puternice

Apoll von den Hyperborccrn komrnt bringt cr den goldnen Sommer,
•3-î'ooç) d. h. die Erntc, derén Erstlingc also ihra gcbührcn.

') In ostrovu mărilor
Mănăstirea Domnilor,
Mănăstire dalbă sfântă.
Bârieanu, Ibid. p. 7,

In ostrovul mărilor Mănăstirea
Domnilor.,
(Comuna Tămşanl, jud. Prahova).

[!]) Venitu-ne-au nouă scire,
Florile dalbe,
Că la dalba mănăstire
Nouă preuţî preuţesc, Nouă
diaconi citesc In locaş
Dumnedeesc;

Ér când popa cel maî mare
Zări eşind sfântu sore
Se bucură forte tare
Şi la el case uita
Şi din gură aşa grăia . . . .
Burada, O căletorie în Dobrogea, p. 47.

[3]) In anticitatea greco-romană templele cele mari şi celebre, cu tóté că erau dedi- cate unuî anumit deü, ele însă mai aveau altare şi pentru cèle-laite divinităţî principale.

ceresc! séu de prima ordine, şi ruga sfântă se făcea de 9 preoți şi de 9 patriarch! (preoți superiori) ai fic-căreî divinități [J]).

Acesta credință religiosă în 9 deï principali, era dogma fundamentală a religiuneî vechi pelasge *).

însă cui erau consecrate în vechimea preistoiică aceste 9 altare, si pe cine représentai! cele 9 statue din interiorul acestui grandios şi admirabil locaş sfânt.

După colindele nóstre religiose, influențate în cât-va de spiritul religiuneî creştine, în acesta ilustră Mănăstire siântă albă şedeau:

Bunul Dumnedcü (Apollo [3]).	Maica Preccsta, séü Maica sfântă, Maica Domnului (Latona-[4]).
«Bëtrânul» orï «Moş» «Cră-ciun» (Saturnus senex)'.	Sânta-M a r i a c e a Mare (Gaca, Rhea *).

') După vechile dogme religiose fie-care divinitate î-şî avea sacerdoți! şei particulari, Divisque aliis alii sac erdo țes, omnibus pontifices, s inguli s flarnines sunto. (Cicero, De legibus II. c. 8.)

[a]; Vechiul cult Alban, religiunea Etruscilor şi a Sabinilor, erau întemeiate pe sistemul de 9 del principali. «Novensiles Du» era numele unei clase de divinități archaice latine, pe cari învețații din Roma nu le mal puteau precisa. Arnob. III. 38: Novensiles, Piso D e os csse credit novem in S a b i n is apud Trcbiam constitutos.— Ér Pl in i u (Hist. nat. II. 53): Tu s co rum litterue novem deos emittere fulmina existimant. — Doctrina de 12 deï olimpici fu introdusă la Romani numai prin literatura grecescă.

[8]) Sus în dalbe mănăstiri
(Şede) Bunul Dumnedeu,
Lângă Dunul Dumnedeu Şede
Maica Precesta, Lângă
Maica Preccsta, Şede
bêtrânul Crăciun,
Lângă bêtrânul Crăciun Şcdc
I o n Sânt-Ion, Lângă Ion
Sânt-Ion Şed toți sfinții de-a
rendül Si-mï judecă pe S i v o
-11 i o Vasileo-Ilio. . . .

(Comuna Oltina, jud. Constanța).

In templul l uî Apollo din Amyclae (Laconia), statua deulul era asedată pe tronul, séü scaunul seu (Duruy, Hist. d. Grecs, I. 331). Tot ast-fel sunt de a se înțelege textele colindelor române despre divinitățile, cari şed în «dalba mănăstire» pe scaunele lor.

[4]) In templele lui Apollo erau de regulă asediate şi statuele Latonel şi Diane I. (Pausaniae lib. IX. 22. 1; IX. 24. 4). După II c rod o t (II c. 156.) Latona era una din cele opt divinități, pe cari le adorau la început Egiptenii (adecă vechile triburi pelasge stabilite lângă tërmuriï Nilului în primele timpuri ale istorici egiptene).

[E]) S â n t a Măria mare corespunde la Magna Dea séü [is-f *)-•<] ^'"í (Catull. 63 v. 91. ~ Pausan. I. 31. 4), numire, sub care cel vechi înțelegeau pe Gaea (seu PămCntuI),

Ion Sân t-I on (lanus ').

Sfânt Sfântul-Vasile (Trophonius, divinitate chtonică, şi profetitóre şi care avea epitetul de

S â n t a - M a r ia cea m i c ă, (lâna, Diana, Luna).

Siva V as i Ic uța (Consiva séü Ops-Consivia, divinitatea semănăturilor [s]).

Ér a noua divinitate ne-a rernas necunoscută *).

In textul acestor colinde «Bunul Dumnedeü» se amintesce adese-orî ca fiu «fi u ț» séü «fiu mic» în brațele Matceî Prea-curate, ér locul «Maiceï Prea-curate*-, este de regulă imediat lângă «Bunul Dumnedeü».

Din punct de vedere istoric al credințelor religiose, acesta divinitate poporală numită «Bunul Dumnedeü fiu» este una si aceeaşi cu «Bonus deus puer» séű Bonus deus puer p(h)osphorus (aducătoriul de lumină), epitete date deuluî Apollo, al caruï cult î-1 aflăm rospândit în țerile Dacieî şi în epoca romana cu deosebire la Apulum, marele oraş, ce portă numele lui Apollo [5]).

identificată mai târdiu cu Rhca séù Cybelc. După una din legendele romane Sânta Măria mare şedea în altariul cel mare, Sânta Măria mică în altarul cel mic, ér Maica Domnului în altariul de mărgăritariu (Şezătoarea, Fălticeni, An. I. 177; II. 143).

') In imnele cele vechî latine lanus, după. cum ne spune Macrobiu, maî era numit şi lunonius (In sacris quoque invocamus lanum I u n o n i u m. Sat. I. I. 9). O formă evident coruptă de spiritul literar. lunonius nu se póté reduce de cat Ia un prototip de I o n u s.

[2]) In alte variante (din jud. Dâmbovița şi Buzèii), în rond după Sfântul Crăciun, se amintesce Sfântul Vasile, identic cu Trop honi us al anticităţii.

[a]) S i v a din colindele române, este atât după nume, cât şi după simbolisarea. ce i se dă, identică cu Ops Consiva a Latinilor, protectória agriculture! (Varró, L. L. VI. *21,*— Macrob: Saturn. 111. 9).

*) Este de notat, că în seria acestor divinități ale cultului apolinic nu figureză nicî Joc, nici Juna.

[5]) C. I. L. IU. nr. 1133.

DEO BONo
PVERO POS
PHORoAPOL
LINI PYTHlO
T- FL- T1TVS ET
T- FL- PHILETVS
P- S- S- S-

Cf. Ibid. nr. 1132 : Bono Deo Puero Posphoro. — Despre «f i u l» Maiccî-Domnuluî

Atât în tradițiunile vechî pelasge, cât şi în tradifiunile latine, Apolló era identificat cu Sórele [1]).

în una din colindele nostre, ce se refer la Mănăstirea albă, acesta divinitate preistorică este invocată sub numele de «II io n» [2]), cuvent identic cu "HXiOî al Grecilor, adecă Sórele.

întocma ca în legendele vechî pelasge, acesta divinitate a Soreluî maî apare în colindele nóstre poporale tot-o-dată ca «Dumnedeu păstoriți» şi

---

colindele române maî spun:

în față-î luce s ó r e l c
Cu radele,
în dos Juna
Cu lumina..........

»Famîlia» (Oradea-mare An. 1889. **p. 163.)**

Că pe fața fiuluî
Scrisă-î rada soreluî
Şi pe fruntea lui plină
Luna plină cu lumină ....

Colec(!un<ra Reteganu), Partea I. (Academia Românu).

') Macrobll Saturn. I. c. 17: l.atinitas eum (Apollinem) . . . . solem vocavit.— Sunt importante aceste cuvinte ale lui Macrobiu, că Latinii numiaü pe Apollo, Sore. Tot < u acesta numire ne apare acesta archaică divinitate pelasgă şi in colindele române.

Identificarea Soreluî şi a Luneî cu Apollo şi Diana o vedem esprimata si pe o inscripțiune din Roma:

SOLI • LVNAE
APOLLINI • DIANÁÉ
TI- CLAVDIVS • • •

(Ephemeris Epigr. IV. p. 269.)

Colo 'n jos maî în jos
11 i o n şi-a nost D o m n ! Fac o dalbă mănăstire Cu părețiî de-alămâie, Cu praguri de marmurî mari, Cu poduri de sfântă cdră; Nici de largă nu-î prea larg-ă, Far cuprinde lumea 'ntrégà; Nicî de naltă nu-î prea naltă, Far cu turnul sus la norî; Sus la turnu-î întraurită,
Jos Ia polă-f zugrăvită Tot cu s picul grâului Şi cu ra^a soreiuî, De cu sera-I vccerneiă, Med de napte itros sfânt, Pori de diuă slujbă sfântă. Slujba sfântă, cine-o cântă? — Nouă popi, nouă diecî Şi pe-atâția patricrchî. Patriarchul cel maî mare Clopot sfânt că clătina ....

«Gazeta Transilvan'cT» Nr. z8t din 1899,

Cu numele de I e if o n ne apare numit S ó r e l e séü A p o l l ó în timpurile primitive ale istoriei. Macrobii Saturn I. c. 17: Apollodorum in libro quarto Jecimo itef/î fl-siv 't-rj'iov solem scribit appellari Apollinem.

cântăreț «cu flue ru l î n veri gat» [1]). Ér în altele este înfățișat cu plete s trălu c it e [2]), ort ca un «dalb călăreț cu perul galbin» vorvorând» după cum ni se presintă tipul seu in picturile anticitățiî [3]). Apollo, scrie Plato are epitetul «Cu perul de aur», xpuooxojirjc, după strălucirea radelor sale, cari se numesc pletele soreluî «).

De o-dată cu tradițiunile preistorice despre magnificența mănăstire! albe ni s'aü transmis prin colindele române si o parte din legendele despre rătăcirile şi suferințele Latoneî.

Deița hyperboreă Latona, persecutată de Junona, spuneau legendele pelasgo-grecescî, rătăci timp îndelungat prin lume, şi nici o țeră nu voia se o primescă ca se potă nasce, temêndu-se de rësbunareajunoneï, a puternicei deițe-regine.

Si memoria acestei legende despre pribegirea Maiceî Domnului, carc-şî caută un adăpost, pentru nasccrea deuluî lumineî, este cântată si astădi în colindele nóstre apolinice [6]).

') Colo'n jos maî în jos
Nu sciu cețā-î o verdeță,
Ba 4eu ceea că nu-î cetă,
Ci-î turma luî Dumne4eu
Pecurariü i Sfântu Sore
Cu soru-sa cea maî mare . . .

(Comunicata <!e Gr. Crăciunaț din corn. Ciubanca, Transilvania.)

Pe cel rit cu flori frumdsc,
Florile dalbe,
Mândra turmă de oî pasce.
Da la turma cine umblă ? — Umblă, umblă Sfântul Sorc
Cu soru-sa cea maî marc,
Cu flueru 'nverigat,
Cu toporu 'ncolțurat.
('n) Fluer dice, turma 'ntórce,
Turma 'ntórce pe ogore,
Ca se pască tămâio'ră . . . .

«Gazeta Transilvaniei» Nr, 287 n. 1890.

') A se vedé pag. 91, nota 5.

*) Caută 'n sus, caută 'n jos,
Caută 'n sus la rcsătit,
Vede-un dalb de călăreț
Cu per galbin vorvorând . ,

Daul, Colind!, p. 68.

[4]) MncroMi Saturn. I.e. 17: Plato solem 'AicóXW/a cognominatum scibit. . . Apollo Chrysocomes cognominatur a fulgore radiorum quas vocant comas a u rea s solis. De asemenea e numit Chrysocomes la Pindar (Olymp. VI. 41; VII. 32).

Coborît'a, coborît,
Maica sfântă pe pămont,
I-a venit vremea se nască
Şi umbla din casă 'n casă,
Nime 'n lume n'o lăsa.
Până fu Joî de cu seră
S'aşedă într'o poicioră
Şi-şÎ aşternu fên uscat
Şi născu mândru 'mpërat...

• Gazeta Transilvaniei. Nr. 387 a. 1890.— Cf. Ibid. Nr. 377 a. 1897.

2. *Legenda română, despre originea divină a Mănăstirel albe.*

Despre întemeierea Mănăstircî albe esistă la poporul român un însemnat ciclu de legende, si al căror fond archaic ne este cunoscut.

După conținutul acestor legende, miraculósa Mănăstire albă din ostrovul Măreî negre, nu era construită de mână omenescă. Ea avea o origine divină, era făcută de Sfântul Sore.

142.—S o r e l c , deul lumineî, încălecat, eşind pe Porta dileî şi întindond cu energia mâna dreptă înainte, face semn cailor solari se percurgă universul[a]). Mctopă din templul Atenei de Ia noul Ilion. (După Duruy, Hist. d. Grecs, I. 27).

Anume legenda română spune, că «P u-ternicul Sore»voind s£ se căsătorescă «a colindat ceriul si pămentul», a umblat «prin lume şi prin stele», 9 anî pe 9 caï [1]), dar n'a putut găsi nicî o dînă de potriva sa, care së-ï fie «dalbă soția», de cât numaî pe soru-sa lâna Sândiana, şefi Iléna Cosindiana[3]), Terminându-.şî acesta lungă càlëtoria de 9 anî, Sórele

') După alte variante S o r c l e a umblat 18 anî (9X2) pe 18 caï, ca se-şî afle soția. (A Hunyadmegyci tört. és nígész. társ. évkkönyve. HL köt. p. 74. — Alcxicï, Texte, I. p. 51). — Despre ciclul apolinic de 19 ani vedî p. 78.

[a]) La H es iod, Luna (EsX-fjvv)) încă apare ca sora Sorcluï ('IltX-.oț). (Thcog. v. 371).

") Ceî patru caî, al căror nume după O v i d (Métám. II. 153) era Pyroeis, Eous, Acthon şi Phlegon. rcprescntad cele patru anutimpurï (I s i d or i Orig. lib. XVIIÍ. 36).

se întorce în urmă la lâna Sandiana, «Dómna florilor», care locuia pe țer-muriî Măreî negre, — în prundul măriî, — într'o verde pocnită [1]), şi unde se aflau 9 argele. In una din aceste argele, care era de marmură *) şi învelită cu alamă [3]), ér pe jos pardosită, şedea lâna, sora Sorcluî [4]). Ea teşea si chindisia. Rësboiul si vetalale eï erau de argint, cu aur poleit, ér suveica de aur [6]X Apoi Sorclc adrcsându-sc surorcî sale i dice, so termine o-dată cu

---

i) La Buhazul m ă r i l o r
La gura argelelor, La cea
v e r d e p o c n i t ă
Este o mică argeluță,
Care țese l â n a 'n ea ...
(Comuna Glârubocals, jud. Darnbovița).

Acesta «verde pocnită» corespunde de la Delta Dunărei. — Talerii FlnccL Argonauticon, lib. VIII. 292: v i r i d c m q u e -vident ante ostia P e u c e n.

[!]) Ostrovel v e r d e în mare,
Pruntu M ă r i e i Sale, Esc
nouă argele, La mijloc de argeluşe
E argea mare de m a r m u r S,
In ca cine țese ? —
lanaGhiuzuIéna, S o r i ó r a
S ó r e l u î . .
Dar sora sa ce mi-şî grăia?
Alcü! Söre luminate,
Trup fără păcate,
Tu mări së-mï facT,
Peste mare că se-mi facî
Pod së-mï facî peste mare
La capëtul podului
Dalbă m ă n ă s t i r e . . .
(Comuna Colica. jiH. **Brăila).**

[a]) Comuna Pctrari jud. Dâmbovița (Colccțiunea nostră «Răspunsuri la Cestionariul istoric»).

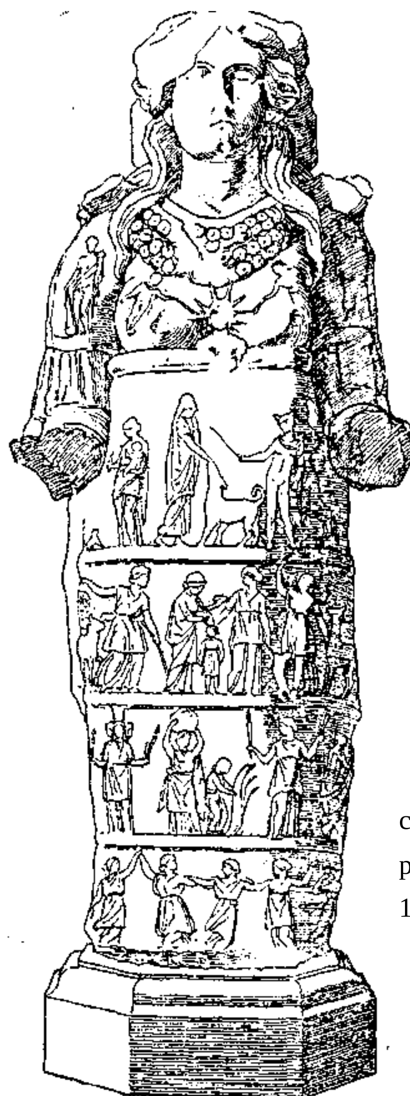
f'ăl buh a z de mare
Sorele-mï rësave, Colea
'n rcchițcle Sunt nouă
argele, Este o argea
mică, Mică si
măruntă,
Cu fereşti de sticlii, Cu uşî de sipică, Pe jos
pardosită, Țese l â n a 'n ca, Sora Soreluî
, . .
(Coiiuna Tatarcàcï, jud. Tel:onn n),

Argea în limba română însemnczä o cămară rectangulară săpată de jumëtate ïn pâment, în care femeile țeranc țes pânză. Cuvôntul este archaic. Ephor, ne spune, că Ci m m cri i (din peninsula taurică) aveau un fel de locuințe suteranc, pe carï eï le nii-.miaü ăp-(-.).)>-i, şi comunicau între donşiî printr'un fel de gàrliciurï, of/u-fl"-[1]* (Strabo V. 4. 5), — Acest înțeles de cămară semi-sutcrană cu gàrliciurï î-1 are cuvântul argea din textele poporale române. Intr'o variantă din județul Constanța se maî dice:

La nouă argcle,
La nouă v â l c e l e

*) Comuna Parachioi, jud Constanța (Colccțiunea noslrà).

țesutul şiső se gătescă de nuntă, ca *së-ï* fie mircsă. Insă lâna sfiiciosă şi

144. — Sorcle, deul lumineî, încunjurat de un cerc radiat. Pictură pe un vas. Cele 36 rade maî marî si 36 maî micT, ce încunjură discul solar, par a corespunde la 360 c^ile, ciclul anual al soreluî după calculul celor vcchï. (Din Monument! dell' Instit. archeolog, II, lav LV.).

piă i rëspunde, că unde s'a vëdut şi s'a pomenit, ca se iee în căsătoria soră pe frate şi frate pe soră ? In fine, lâna vëdênd, că nu póté scăpa de multele insistențe ale Soreluï, i pune condițiunea, ca el së-ï facă maî ântâiu un pod de metal, orî un pod de ceră

143. — lâna séü Luna, una din cele treî fețe ale Hccateî din museul Bruc'xenthal în Sibiu (Transilvania >). După Archacol.-Epigr. Mitth. V. pi. 1.

peste mare [2]), orî de la țermurcle mă-reï până la Ostrovul de unde ese so-rde ^ &f]a capul poduluï, së-ï facă o «mănăstire albă» cu popă de ceră, séû o «biserică de ceră cu

') Hecate, ca divinilate lunară représenta în forma *sa.* triplă pe Diana, pe Luna şi Proserpina (Hecate, Diana putabatur et L.una et Proserpina. Fest u s, P. l'O). Tipul laneïséu al Luneï, ce-I reproducem aicï, formiza figura principală a Hecateï eu trcï fețe, una din rele maî originale statue, descoperită la Apulum, orî la Salinae, în

popă de ceră şi cu tóté de cérà[4])» şi acoloső se cunune,— ort së-ï facă doue mănăstiri, la amêndouë capetele podulut. «Puternicul şi lumi-

Transilvania. Aicî lâna seu Luna are o faţă calmă «mangăietória» si «plete» lăsate pe umerî, după cum o descriu şi cântecele mistre poporale (Ve<}î pag. 91) Costumul Jancî ne apare ca o lucrare remarcabilă în arta de țesut, orî de cusut Din sus de brâu vestmântul ne înfățisdză la mijlocul pieptului bustul Sorcluî, şi alte doue figuri, ce întind câte o făclia către radele Sorcluî (Phosphorus şi Hesperus), în partea de sus a pieptului costumul lănci se pare ornat cu o salbă de monete, orî cu patru şiruri de flori cusute, ce simbolisczä ceriul cu stelele, orî câmpul cu florile. Er partea vestmântului din jos de brâu ne înfățişeză în patru zone diferite scene din mistericlc Luncî şi o horă de cline. Scmi-luna, ca simbol al divinității, e representată de asemenea pe statua originală, fiind pusă în spate după ccTa figureï, ce-o reproducem aici (Arch.-Kpigr. Mitth. V. 68). Tot ast-fel e descris costumul laneî în unul din cântecele nó.stre poporale. lâna dorescc ca înainte de cununia, Sórele së-ï facă haine de miresă, şi acest costum se reprcsinte:

Ceriul cu stelele;
Cumpul cu fiorile,
în piept sc-mî pui sórele
Şi 'n spate së-mï pui luna,
Ér în umcrcÎ Doî luceferel.
Sore nu şedea,
Hainele făcea
Pe cum Ie cerea. . .

fComuna Colțea, j,id. BiSila).

Figura lănci, după cum ne-o înfățişizâ statua cea triplă a Hccateî clin Sibiu, are un caracter original. Tót c ne arată aici, că sculptorul a cercat se représente imaginea divinității venerate în Dacia numai după tipul, după costumul şi tradițiunile indigene, dar nu după modele exotice.

') Du-te, clu-tc şi-mi fă mie
De plimbare ca sc-mî fie
Un pod mândru peste marc,
Cum nimcne nu mai arc . . .

Bura d a, Călătorie în l^brogea, p. 171.

Fă-mi un pod de ceră,
Cu stâlpii de ciră,
Cu urşii de ceră,
Cu blănile de ceră;
Dar la capul podului
Së-mï faci Dumnia-ta
Doue dalbe mănăstiri

(Comuna TătărcscT, jud. Teleorman.)

• Fod de ceră pcste mare» cerc lâna Surelui şi în alt cântec poporal din comuna Dracşăneî, jud. Teleorman.

[3]) Fóia de cicóre,
'" prundul de mare
Iute că-mi res arc
Puternicul Sorc,
Dar cl nu-mi rësare
Ci va se se 'nsóre . . .

Teodorcscu, Toesil pop. p. <

') Daca tu vcî face
Un pod peste mări,
Şi popa de cérà,
Biserici de ceră . . .

Alexîc I, Texle, f. p. 53.

* legenda din comuna Socet, județul Teleorman,   lâna Sândjana puse condițiune

natul Sore» indeplinesce tóté cererile laneï. Podul de ceră şi Mănăstirea albă sunt construite şi popa de ceră încă este gata. Apoi amôndoï plecă pe podul de ceră către mănăstirea albă din ostrov, ca so se cunune [1]\ Insă, pe când treceau, podul de ceră se topesce de puterea radelor soreluï [2]) si amêndoï cad si se înecă în mare [3]). Dumnedeü însă i scóse îndată din apă, si-î puse pe

---

Soreluï së-ï faci pod peste mare, biserică de ceră, cu popî de ceră. cu tóté de c 6 r ă.—

') Sórele pleca
Cu gândul gândia
Pre loc se făcea
Ce luna poftia;

io că te-oî lua,
Cum dicî dumne-ta,
Vitéz dacă-î fi
Şi te-î bizui
De mi-î isprăvi
Pod pe marea neagră..
De fier, de oțel;

A pot se 'ntorcea
A se cununa ....
La Mănăstirea albă
Cu popă de ceră ....

Comunicată de S. Liuba, Maidan, fîS

Er la cap de pod
Cam d'o mănăstire
Chip de pomenire,
Chip de cununie,
Së-mï placă şi mie.
Cu scară de fer
Pan la naltul cer ....

Tcodorcscu, Poc.iiî pop. p. 411.

[2]) Cântecele laneï din comunele Drăcşăneî şi Tătărescî jud. Teleorman. (Colecțiunea nostvă).

în colccțiunea Reteganul «Cântece bătrânesc!» (Academia română):

Dar amédï venia
Sórele pripia
Géra se topi a.
Sórele pe Ana

Rëu se necăjesce
Şi de-aturicia ernă
El nu mai pripesce...

ceriu, pe unul la resărit si pe altul la sfințit: cu ochii se se zărcscă, dar vecînic se fie despărțiți, arşi de foc nestîngătoriu eï vecînic se se alunge, însă nicï o-dată se nu se întâlnescă, când unul va fi Ia resărit, cel alalt se fie la apus.

Legenda română atribue aşa dar Mănăstireî albe o origine divină. Ea a fost construita de însuşî deul sórelui (séü de Apollo), ca ea so fie «chip de pomenire», séü monument pentru căsătoria sa cu soru-sa lâna.

Acesta prețiosă legendă preistorică despre întemeierea bisericeî apolinice a Hyperboreilor de către însuşi deul Soreku seu de Apollo, era cunoscută şi respânclită în ținuturile grecescî până târdiu în epoca romană. Locuitorii de la Delphi, după cum ne spune Pa uşa n i a, povestiaű, că A-pol l o a trimis la Hyp e rb orei o biserică, pe care o făcuse albinele din ceră şi din planta numită mac, TC-ápic, lat. f i l i x *).

Acest templu al Hyperboreilor, era aşa dar atât de vecliiu încât începuturile sale ajunsese se fie mitice în timpurile grecescî, cr de altă parte, magnificența si sfințenia sa rămăsese legendară, chiar şi la locuitorii din Delphi.

Acesta legendă română stabilesce ast-fcl cu deplină certitudine, că renumitul templu al deuluî Apollo seu al Soreluï de lu Hypcrboreï, care a strălucit cu atâta gloria în lumea preistorică, se afla situat într'o insulă a Mărel negre de lângă gurile Dunărei.

lâna Sândiana, după cum spun legendele române, î-sî avea locuința sa într'o verde pocnită de la țermurele orï din ostrovul măreî, si aci se afla argéua ei cea frumosă de marmoră, în care teşea şi chindisia [s]).

XV. 11); A r a r u s, aflucnt al Dunărei (H e r o d. IV. 48.); Ara u r i s, fluviu al Galici Narbonense (Mêla, II 5.)

') Pausnniae lib. X. 5. 9. -D i a n c i i erau consecrate a l b in ele. Simbolul Dianeï din Efes era o a l b i n ă (Fauly, Real-Encyclopădic. ad v. Diana p. 994.) — într'o inscripțiune delà Apulum, Diana póttá epitetul de «mellifica» (C I. L. III. nr. 1002).

*) lâna, acostă divinitate archaică danubiană, ne mai apare în legendele poporale române şi sub numele de 11 *é* n a (Heléna.) De asemenea esista în anticitatea greco-romană o tradițiune, că Elena (TroianS) se afla măritată în insula Leuce după Achile eroul, care ducea aci o vieță eternă semidivină (Pausan. III. 19. 11). Kr după alte legende grecescî, soția lui Achile din insula Leucc era I p h i g e n i a seu Diana taurică (Anton i n. Liberal. Mctam. c. 37. — Colcbatur ibi [in Leuce insula] cum Achille I p h i g e n i a ....quae . . . dea Luna fuisse vtdcatur etc. D o e c k h i u s, Pindari Opera, Tomus II. 2. p. 385.) Simple confusiunî cu legenda forte vechia de la Dunărea de jos despre căsătoria laneî séü Ilénéï Cosincjicneï cu Sórcle, şi cultul lor comun în insula de la gurile Dunărei.

încă în anticitatea romană «lâna» era considerată de identică cu Diana si cu Luna.

Macrobiu, unu! din ceî maî distinsî scrutători aï credințelor archaice latine, ne spune, că lâna în sacrele vechî era una si aceeaşi cu Diana [1]); ér Varró maî adauge, că lâna ca divinitate reprcsintă «Luna» [2]).

Delta DunăreÎ în nemijlocită apropiere de insula Leuce a avut în timpurile preistorice şi până în epoca lut Alesandru cel Marc, caracterul unui pământ sfânt.

Aci se afla reşedința şi imperiul Dianeï, chiar şi după vechile legende grccescî.

Eruditul poet Pindar în una din fruaiosele sale ode, ne spune, că Hercule fiind trimis de regele Eurystheu, ca se prindă si së-ï aducă via cerbóica cu cornele de aur, pe care nimfa Taygota o dedicase Dianeï, densul a persecutat pe acest sprinten animal din Arcadia şi până în ținuturile Hyperboreilor în țera numită «Istria». Aici densul a venit la reşedința Dianeï, fica Latoneï, care l'a primit cu bună-voință [3]).

O deosebită importanță istorică ne presintă acest pasagiu al luî Pindar, care pe basa vechilor tradițiunî religiose ale vechimeï, ne spune, că reşedința Dianeï era în țera Hyperboreilor, în ținutul numit Istria, sub care Istria în particular este de a se înțelege regiunea de]a gurile DunăreÎ, care

') **Macrobli** Saturn. I. c. 9: Pronunciavit Nigidius Apollincm lanum csse Dianamque lanam, apposita literra tfquaesaepe 2 litterae decoris causa apponitur. Ér Varró (R.R.I, c. 37) scrie: Numquam rurc audisti............octavo l a n a m (l una m) et crcscetitem, et contra sencscentem, et quae cresccntc luna fieri oportcret.

[s]) In uncie cântece poporale române, cari se refer la acest ciclu, lâna maï este numită Ana şi Dana. Despre A n a, considerată ca divinitate a lunci, amintcsce O v id (Fast. HI. v. 657.) Ér Dana ne apare în următoriul text poporal:

Colo 'n jos maî în jos,
Sede Dana, fată dalbă,
Cu junelui lângă ea,
Jos pe mare se uita . . .
Dană, Dană, fată dalbă
Ce ți ție acest junei . . .
Nici mi frate nice ver,
Da mi mire tinerel,
Mi l'a trimis Durnnecleü
Se facem o m ă n ă s t i r e
S'o cheme Dumnedeirc. . .

Comuiiicnll de Gr. C r 5 c i u h a ţ, co:u. Ciubani.i i Transilvani.!,

') **Piiidni-i** Olymp. III. 26-28:

î^i îiv[1] sc y-uocv Koieos'.v 0-ojj.o; (up.jj.aiv'
Istf/'.civ v.v. *ív&v.* Aacoûî tnnoaóa o'uyat
ov-ţ' 'Apv.'/.?ⁱ.i(; . , . ,

si alt-cum era maï mult cunoscută comercianților greci si unde maï târdiu noî aflăm un oraş însemnat numit Istria si Istros [1]).

Tot în delta Dunăreî era adorată fica Latoncî în epoca romană sub numele de «Diana regina» [3]). In fine, aicï maï aflăm şi ostrovul numit Le tea după numele Latoneî (Leto, ATJTCO) şi portul numit S el ina (sett Luna), de care amintesce si Hecateu [3]).

') La Hcrodot (II. 33) oraşul "la-:oo; de lângă gurile Dunăreî ne apare în forma fcmcnină de 'Ictpïv], ér la Arrian (§ 35) 'Jotf,:*.

2) O inscripțiune din a. 223 ci. Gir. aflată în ruinele castelului roman de la mănăstirea Taița între Isaccea şi Tulcea (C. L L. III. nr. 7497):

DIANÁÉ R E G I N *(a f)*
SACRVM • P R O
S A L V T • **IMP.** *(M)*
(A u) R . S *(e V)* ***E*** R *(i)* A
(lextindri) ....

') Orig-inea nnmlroî IJovtoţ yentru Marea nugră Tradițiunca despre podul Sórelui pe Marea negră, orî pe Dunăre, după cum ne spun alte legende române, ascunde în sine, incontestabil, ore-carl importante elemente istorice. Vechile legende grcccscl amintiaü de asemenea, că Sórele avea o barcă de aur, y_truooOv Ssnaț (Pherecydis Fragm. 33; A p o l l ó d o r i lib. I. 5. 10. 5) cu care densul se întorcea în timpul nopții pe Ocean (Dunăre şi Marca negră) orăşî la reşedința sa din insulă. Aceeaşi tradițiune o aveau şi Egiptenii. După credințele acestora, barca Soreliiï se afla pe rîul divin numit Nun, Dunăre, după cum vom vedé în capitule despre divinitățile primitive ale Egiptenilor. La Romani cel mai înalt ministru al cultului religios se numia pontifex, adecă f ă c ă t o r i u de poduri, şi întru adever, după cum no spune Varro şi Plutarch (Numa, c. 9) în atribuțiunile vechilor Pontifici romani maï era construirea şi restaurarea podurilor. (P o n t i f i c e s . . . ego a p o n t e arbitror, nam ab his sublicius est f act u s primum, et restitutus sacpe. Varro, L. L. V. 83). JNumirea de pontifex se basa aşa dar pe ore-can tradițiunî şi usurî antice ale preoțimeî latine. De fapt vechia religiune a Latinilor era apolinică. I a n u s ca divinitate représenta cultul Sorelui. Tot asemenea şi sărbătorile numite L a t i n á é ícriac, carï se țineau ia fie-care an la Alba longa, ne presintă intru tótc acelaşi caracter al rituluî şi instituțiunjjor apolinice, ca şi hecatombele seu prasnicele Hyperbureilor (Pelasgilor) de a Istru, ca şi festivitățile cele mari comune ale Pelasgilor insulari la Delos. în particular tradițiunea română despre podul construit de Sore pe Marea negră, orî pe Dunăre, presintă o lumină neaşteptată cu privire la originea numireî Pontos dată Mărci negre timpurile ante-helene. Grecii numiaü cu deosebire Marea nt-gră Pontos, însă ru ce, şi care era sensul fundamental al acestui cuvent, nici un autor nu nc-a putut .PUne-Dc faPt '"să acesta numire de Pontos dată Măreî negre devenise învechită "i timpurile Iui Homer şi Hesiod. în literatura istorică modernă s'a esprimat de

Peste tot cultul şi religiunea cea severă a Dianeî seu Luneî, ca o virgină piă şi nemăritată, *î-si* avea originea sa, după cum recunósce si Herodot la poporul Hyperboreilor, de lângă Marea negră. Peste tot locul, pe unde era adorat Apollo, Diana ca divinitate a luneî î-şî avea templele si sacrificiele sale. De asemenea şi Latona.

unii scriitori părerea, că probabil numirea de Pontos se reduce la un cuvent archaic de n s (punte séü pod), ce ar fi csistat în timpurile preistorice la strîmtorile dintre Asia mică si Europa. Din punct de vedere istoric insa nu la p o n s, ci la ponto (onis) se reduce originea acestei numiri archaice. în limba cea vechia a populațiunilor de oriu'me pelasgă, cari se estiudeau de la Marea negră până la Oceanul atlantic, cuvântul n ont o maî avea încă în epoca romană însemnarea de luntre sííű pod umblătoriu pe rîurî. (Caesar B. civ. iu. 29: p o n t o n c s, quod est genus navium. — Apulejus: et si vacio non poterunf, p o n t o n i (3 u s transibunt.— Papinianus: flumen, in quo pontonibus trajiciatur. írt grtíca media: ttovtoY^fUf>c<, pod de luntrii. Cf. Diefenbach, Origines, p. 402). Podul Sdrclui de pe Marea negră, orï de pe Dunăre, de care ne fac amintire legendele *române, şi care ne* apare în tradițiunilc grecesc! ca o barcă pe Oceanul din nordul Tracieï, ér în legendele egiptene ca o barcă pe rîul Nun, se numia aşa dar ponto încă in primul period al dominațiuneî pelasgc la Dunăre şi Marca negră. în acesta epocă depărtată preistorică, comunicațiunea pe Marea negră, ori pe Islrul de jos, ni se înfâțişeză ast-fel ca un privilegiu particular al templului lui Apollo Hypcrboreul din insula de la gurile Dunărei, Hercule, după cum ne spun legendele grecesc!, voind se vină din ținuturile sud-vestice ale Asiei la Hyperborcl, a trecut pestc mare cu barca Soréiul (Apollodori lib. II. 5. 11. 11). Partea de jos a Dunărei de lunga deltă (sőú a Eri-danuluî, vedi nota 2 pag. 117), mal purta încă, în epoca română, numele geografic de Pad-os (Diodori lib. V. 23. 3) adecă tPod». Ér íornandcs, care probabil a fost născut în Mesia du jos, ne spune, că regina Geților, Thamiris, după o luptS, ce o avuse cu regele Cyr, a trecut în Scythia mică şi aci în locul numit * podul Mesiel> (pons Mocsiae) a întemeiat oraşul numit Thamiris, unde era şi adorată (De rcb. Get. c. 10. Ed. Didót p. 431). împrejurarea, că numirea de Pontos s'a dat nu numai Mărci negre, dar şi la o parte din țermuril de nord-ost al Asiei mici, pe unde se făcea comunicarea peste mare între părțile de sus ale Eufratului Și intre Sciția, confirmă pe deplin, că originea acestui termin geografic de Pontos se reduce ia numele, ce s'a dat in vechimea preistorică stațiunilor, de unde se făcea îmbarcarea cu luntrile numite p o n t o (rom pod).

3. *Tradițiunile române despre templul Iul Apollo din ifisula D e Io s.*

Afară de sfințenia Mănăstire! albe ele la gurile Dunărei, colindele şi cântecele poporale române mai celcbrcză şi astădî memoria strălucitului templu al lui Apollo din insula Dclos (Af^Xo;, astădî Dili), situată în mijlocul Cicladclor din Archipelag.

Delos a fost în anticitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiunilor pelasge meridionale, ér mai târdiu a Grecilor.

Intr'o epocă depărtată istorică insula Dclos a fost numită Pelasgia, adecă păment locuit de Pelasgî. Acesta insulă a mai fost numită şi Scythias [J]), spre caracterisare, că după origine, acei Pelasgî erau o migrațiune din nordul Dunărei de jos. Chiar şi numele de DcT-os, care nu se póté esplica din limba grecescă [3]), este de origine pelasg. El înscmnează dói séü colină (fără pădure).

In centrul acestei insule se ridica muntele séu délül numit Cynthos, ne acoperit de pădure după cum ne spune Strabo [8]), şi pe care Latona rédimată a născut pe «Domnul Apolló* ('A-íXXwva avaxra [4]). Ér pe şes la pólele délului se afla oraşul Dclos si templele cele magnifice dedicate luî Apollo şi Latoneî. La piciorcle acestui del se arată în anticitatea grecoromană palmierul (cpoiviC), sub care Latona, virgina pribegită de la Hypcrborel, séü de la Dunărea de jos, a născut pe marele deu Apollo.

Aicî, în Delos, Apollo avea o statuă de o mărime colosală, care esista încă pe la anul 1420 cădută jos, şi după cum ne spune Bondelmonte, care visitase insula Delos în acesta epocă, aü fost acolo o mia de omeni si n'aü putut se o ridice în picióre '•>}. Kr lângă templu, după cum scrie Herodot, se afla un Iac decorat frumos cu margini de petră, numit «lacul rotund» [6]).

') 8t«p]ianiis lijz.,

) O amintire despre etimologia rudimentară grecescă a cuvenluluî Del-os o aflăm la l i n i u (II. N. IV. 22): Hanc (De I o s) Aristoteles ița appellatam prodidit, quoniara [re] P c n t e a p p a r u e r i t enata. — Cf. I si d or i li i s p. Orig. XIV. 6. 21.

[3]) Stnvbonis Geogr. lib. X. c. 5. 2.

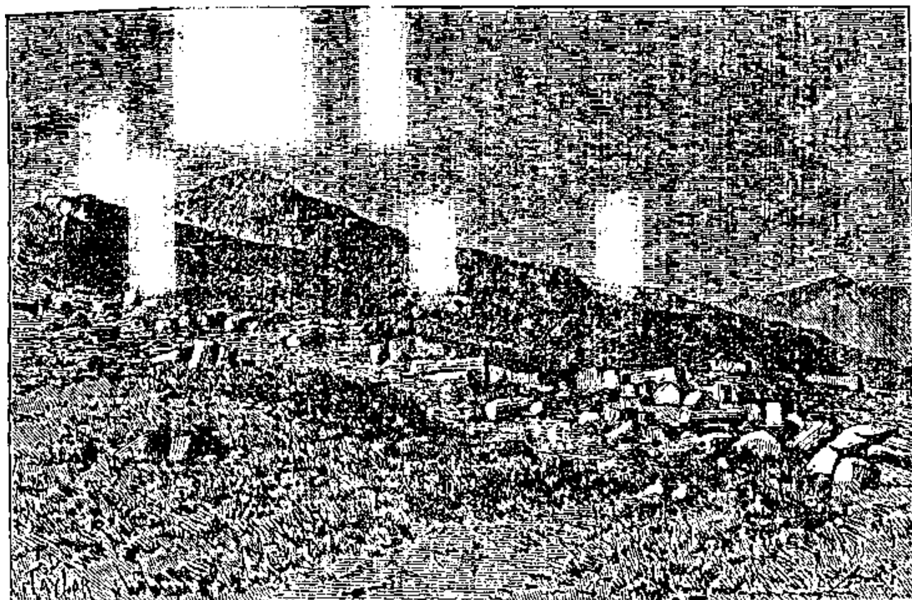
[4]) Homerl Hymn, in Apoll. v. 17.

[5]) Balletin de Corrcspondanco liellC'iiwiue, XVII. (1893) p. 134.

') Hei-odoli Jib. II. c. 170.

v.

Apollo, marea divinitate *a* raseï pelasge din insulele Archipelagului, era celebrat aici prin o lungă serie de serbătorî, de petreceri, jocurî, cântări si spectacule [1]). La festivitățile ceie marï, cari se celebrau aci, tóté oraşele din Cyclade trimeteau delegațiunî cu daruri si corurï de virgine [2]). Ër feteie Delenilor, după ce serbătoriau maî ântâiu pe Apollo, apoï cântau laudele

142 —Vederea insulei Delos de la o mică distanță din port. în față se véd ruinele templului iuî Apollo, în fund la stânga acropola seu muntele Cyntl), la drept a ruinele teatrului. (După Expédition scientifique de Morëe. T. III. pl. 2, la Duruy, Hist. d. Grecs, II. 159).

Latoneï si Dianeï, şi în fine imne despre bărbații si femeile străvechi [3]).

Aci se făceau adunările solemne ale confedcrațiunii Pelasgilor maritimi (loanilor), cari veniau la aceste serbătorî, cu femeile lor cele caste şi frumos încinse *')*. Aicî, după cum spune Pliniu, era tcrgul ce! mare al intregeî lurnî [6].

') Cultul Iuî Apollo şi al Dianeï in insula Delos, avea un caracter archaic pela s g. Aceste divinități erau adorate aci întocmai ca în nordul Dunărei de jos şi în Lațiu, ca personificarea celor doue astre mari şi birie-fácatóre. a Soreluî şi Luneî. (Strabonis Geogr. XIV. i. 6.)

[s]) Strabonis Gcogr. lib. X. 5. 2.

[3]) **Homeri** Hymn, in A poll. v. 157. 160.

[4]) **Homeri** Hymn in Apoll. *v*. 147. 154.

') **FHnli** II. N XXXIV. 4. 1: mcrcatus in Delo concélébrante toto *orbe*.

Oraşul Delos avut şi magnific, de şi era deschis şi ne întărit cu murî, . să nime n'a cutezat se-1 atace în vechime, nicî chiar Perş'iî din timpul luî Darie *)• Acest oraş, după cum ne spune Pausania, şi-a aporat pe locuitorii ëï în contra tuturor injuriclor numaî prin religiune [2]).

Ia traditiunile cele vechi ale poesicî poporale române, insula Delos ne nare sub numele de «Dél» séü «Délül mare din marea mare».

Aici după cum ne spun legendele române, Maica DomnuluÎ avea o «B i-serică de aur» întocma după cum era faima şi în epoca greccscă [3]), — aci se afla o «mănăstire înaltă», *în* care se făceau rugăciuni de 9 popî, 9 died si 9 patriarchî, si acesta rugă multă o asculta Maica DomnuluÎ cu fiul seu în brațe *)•

') Hcrodoii lib. VI. c. 97. [2])
Pausanlae lib. III. 23. 3. ») în
délül (D é l ü l) mare, în
Mări mare,
(Maica Domnului)
Avea biserică de aur .,

Marian, Descântece, p. i76— Cf. Ibid. p. «88.

<) După délül (Délül) cel mare
Resărit'au sfântul sore
Totă lumea luminând
Şi mană 'n ea reversând;
Er pe del într'o lărgire
Este o naltă mănăstire;
Da într'însa cine şedc ?
— Nouă popî, nouă diecî
Si pe-atâția patriarşt,
Cariï sta şi se ruga
Si lui D-cleu cânta.
Dar aceslă rugă multă
Orc cine o ascultă?
— Măicuța lui D-deü
în brațe cu fiul seu. . . .

S b i e r a, Colinde, p. 9.

După délül (D é l ü l) cela marc,
Resărit'au sfântul sore,
Acela nu-î sfântul sőre
Ci-ï û s f â n t ă mănăstire,
Cu părcțiî de tămâia,
Cu uşorii de f ă c l i e
ŞL cu praguiï d'alămâie. . . .

Martán, Scrbaiimle la Românî, I. p. 15.

Pe délül (Délül) mare marc
Este-o m ă n ă s t i r e tare,
în mănăstire cine şedc?
— Maică-sa cu fiul seu. . . .

Spre sorc-resare
Este un dél (D é l) mare.
După dclul mare
Este-un mer de aur. . . .
Sub mërul de aur
Este un scaun de aur. . . .
Acolo cin' se vede?
—Sédé şi se vede
Sântă M ă r i a - m a r e ...

M a r i a n,« Desciimece, p. 18

Templul archaic al lui Apollo din insula Delos, a fost pe muntele Cynth după cum résulta din Homer (Hymn, in Apollo v. 141 scqq) şi din Aencida lui V i r g i l (111. 85 seqq)., ér tomplul posterior dé marmoră pe şes, la o mică depărtare de munte — in colindele române mal aflăm şi o reminiscență despre lacul cel frumos de lângă

S b i e r a, Colinde, p. 11.

Hyperboreiï, după cum ne spune Herodot, trimisese la început doue virgine însoțite de cincî cetățenî, ca se ducă Ia templul lui Apollo din Delos darurile din prima lor recoltă. Dar s'a întêmplat, că aceste fete nu s'au mai întors înapoi, din care causa Hyperboreiï supërându-se, introduseră usul, că aduceau darurile numaî până la frontiera lor, şi de aci rugau pe vecinii lor se le transmită din popor în popor, până vor sosi la destinațiunea lor în Delos >)•

Reminiscența despre trimiterea acestor fete la Delos, cum şi despre întristarea, de care erau ele cuprinse, că nu se vor mai întorce înapoi, au remas până astădî în tradițiunile nóstre.

Reproducem aicT următorele versuri elegiace dintr'un cântec poporal din Transilvania:

Cum soruță io n'oî plânge,
Că maica s'a lăudat,
Ca pe noî să ne despartă,
Una 'n dél (Dél) spre resărit,
Că acolo-î loc sfințit,
Una 'n jos către apus, Că acolo-î loc ascuns[5]). . . .

Pretióse amintirt despre doue locuri celebre ale anticitățiî preistorice. Una despre «Délül cel depărtat de la rosârit şi unde era loc sfințit» seu despre insula cea sfântă Delos, atât de cunoscută în lumea antică, şi cnre întogma ca insula M Apollo de la gurile Dunărei a dat un lustru atât de mare poporului Uypcrboreu, şi o altă amintire istorică, despre un loc depărtat de la apus numit «locul ascuns», — Italia seu Lațiu,—

templu, de care face amintire şi Herodut:

După délül (Délül) cel maï mare, unde söreié rë sar c Este un mândru fere de ü Și se scaldă Dumncdeű . . . Marian, Sfrbătorile *U* Români, I. p. 17.	Colo 'n dél (Dél), După dél, Florile dalbe Este-un teu Ş'-UI1 fercdeu Și se scaldă Dumnndcu. . , . Ibid. p. 19.

') Hcrodoti lib. IV. c. 33.

") Publicat maï ăntâiu în «Összehasonlító iradalomtörtínelmi lapok» Nr. din 31 Oct 1881 (Vol. VI nr. V—VI), revistă literară-istorică, ce apărea în Cluş sub n-.dacțiunea luï Dr. Meltzl Hugó şi Brassai Samuel. De aici acest cântec a fost reprodus in «A Hunyadmegyei tört. és régész, társ. Évkönyve», lit (1886) pag. 78.

de retragere a triburilor pelasge în cursul mai multor seculc de calamităţi politice ')•

Onórea cea mare a insulei Dclos, a fost în timpurile eroice seu antehomerice.

T a acesta epocă depărtată se reduc tradiţiunile istorice române despre ' -ula Dclos, când religiunea lui Apollo devenise religiune universală în l ea tn-ecescă, când magnificul templu din Delos avea relaţiunî strînse

limóse cu Hyperboreit de la nordul Dunărcî de jos, şi când acesta insulă purta numele de Pelasgia si Scythias.

4. *Conclusiune despre templul lui Apollo Hyperboreul din tnsula Leuce séü Alba.*

Am esaminat aici vechile relatări ale autorilor grecescî cu privire la templul lui Apolló din părţile Hyperboreilor.

Cunoscem de asemenea "si legendele române despre sfinţenia, magnificenţa si originea miraculosă a MănăstireÎ albe din ostrovul Măreî negre. Ca resultate positive pentru sciinţa preistorică, putem résuma aici următorelc:

Pe o insulă a Măreî Negre, situată în nemijlocită apropiere de gurile Dunăreî, insulă, căreia în literatura grecescă L s'a dat numele de Leuce, adecă Albă, a esistat într'o epocă depărtată ante-troiană, cel maïimportant monument religios al luinei vechî, templul lut Apollo Hyperboreul séü al Sorcluî.

Originea acestui templu este pclasgă.

Hyperboreiï diu nordul Dunărei de jos şi din partea de nord-vest a Măreî negre, constituiau în acesta epocă, cel mai religios, cel mai avut şi cel mai progresat popor al lurnei vechi.

'•) YirgiHi Aen. VIII. 322—323:

(Saturnus) Latiumque vocari

Maluit, liis quoniam l a t u i s s c t tutus in oris.

Ovidil Fast. I, 238:

Dicta quoquo est L a t i urn terra, l a t e n t e Deo (Saturno).

Ér la I si ci o rus, Orig. XIV. 4. 18: Italia olim. . . . L a t i u m dicta, eo quod **idem** Saturnus, a Iove sedibus suiş pulsus ibi l a t u e r i t.

Epoca de înflorire a acestui templu cade în timpurile ante-troiane si a-nurne în era primitivă a religiuneî apolinice.

Acest ilustru templu al luî Apollo de la gurile Dunăreî de jos a avut un rol imens în istoria civilisațiuneî Europeï orientale. El a fost tcmplul-mamă al celebrelor locurî de adora-țiune al lui Apollo (ca deű al Sórelui) din Delos si din Delphi. Influența sa culturală s'a estins peste totă Grecia continentală şi insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în Africa, peste Egipct, ér la nord şi la apus peste Scythia, Dacia şi ținuturile Germanieî numite in anticitatca pre-istorică Celtica.

146 — Monctă de argint (tetradrachinâ)j bătută în Dacia, representând pe revers imaginea deuluî Apollo (figură de ju-mëtate) încălecat pe calul solar. In jur legenda AÍIAYC. Pe avers tipul unuî rege, mare-preot al M Apollo. (După Archív d. Vereines f. siebenb. Landes-kunde. N. F. XIII. Taf. XIV ').

De la acest templu peregrinau în continuu spre țerile de medă-di a-postolî si profeți de aï luï Apollo. La el vcniaü din oraşele meridionale căpeteniile cultului apolinic si alte cete de credincioşi inspirați de acesta reli-giune, ceea ce se esprimă în mod simbolic prin legendele vechï de càlë-

*) O mare parte din monetele de argint ante-romane, ce s'aă găsit pe teri-toriul Dacieî, ne înfățişeză pe revers imaginea deuluî Apollo pe calul sëû solar. Prcțiose documente contemporane istorice pentru imperiul religiuneî apolinice în nordul şi la sudul Dunăreî de jos. O specia din aceste monete descoperite in Bănat la an. 1840 ne presintă pe revers legenda cu litere archaice AOAYC (Aplus), ér în partea de jos fi-gura unuî altar. Forma de AitX&ùç era cunoscută şi luî Plato (Cratyl. Ed. Didót, p. 299). Este aceeaşi numire archaică a deuluî Apollo, pe care o aflăm şi Ia Etruscî sub forma de Aplu şi Apulu (Wissowa, Paulys Real-Encydopädie, v. Apolló), ér Ia Tesalî ca A pi un şi Aplon (Plato, Cratyl. p. 299.) Legenda Aplus de pe acesta monetâ, ce o reproducem maî sus, a remas până asladî «necetețiă». Suntem cei de ântâio, cari o descifrăm. Modul de scriere este aşa numitul Boustrophcdon, de la drcpta spre stânga şi de la stânga spre drépta, formă, care era considerată în tompul luî Pausania ca apar-ținend uneï anticitățî depărtate. Inscripțiunea nu este în limba grecescă, ci într'un d i a-l e c t p e l a s g o - l a t i n . Din punct de vedere geografie şi istoric acesta importantă monetă aparține incontestabil Daciei şi probabil, că ea a fost bătută în A p ui u m seu A pi u m. Pe alte monete dace, capul călărețului, séü al luî (Apolló), este radiat, ér pe unele în locul figurcî luî Apollo ni se înfățişczâ de asupra calului, numai simbolul Soreluî, o iotă cu 8 spițe. (Cf. A r c h í v des Vereines für siebenb. Landeskunde, N. F. Band XIII, Taf. IV, şi Band XIV, p. 76 seqq.) — Tipul de pe avers nu repré-senta capul luï Joc, după cum din crore s'a credut de unii, ci figura unuî rege, mare-Preot al luî Apollo, avênd pe cap o mică căciulă flaminică, semi-sferică (apex, tiara), 'egală jur împrejur cu o baieră de lână (sacra vitta). în jurul templelor o cunună de

toria luï Apollo la Hyperboreï, ér prin colindele seu imnele poporale române, că Dumnedeü împreună cu ângeriî şi sfinţiî, veniaü cu corabia pe mare la serbătorile cele mari ale acestei Mănăstiri.

Acesta metropolă religiosă de la gurile Dunăreî, a fost tot-odată şi un centru de cultură teologică şi literară.

De aci aü fost profeţii si poeţii O len si A ba r is, can pe lângă propagarea religiunil apolinice, au introdus tot-o-dată în Grecia, cele de ântâiii începuturi ale poesieï literare, sentenţcle oraculelor şi forma hexametrică a versurilor.

Tot din aceste ţinuturi, se pare a fi fost şi cântăreţul divin cu flucrul, Lin (Linos[1]), fiul luï Apollo[2]), care a descris faptele luï Bach în limba pelasgă [8]), şi aï caruï discipulï aü fost Hercule, Thamyris şi Orfeu *).

La radele de lumină ale templului lui Apollo Hyperboreul se pare, că a fost inspirat si preotul, profetul şi cântăreţul peregrinatoriü Musaeu (Mouaaîbc) din timpurile ante-homerice. El ne apare ca un fiii al luï Linos, ori al Seleneî (Lunei), şi în particular ca un favorit al regelui Boreas de la Hyperboreï [c]). Patria sa, după cum scrie Aristoxcn, a fost Tracia "),

foî de dafin, ér partea din apoi a capului acoperită cu un vel (velato căpiţe), ornament pontifical. Confcrescc următorele versuri ale luï Virgil (Acn. III. 80—82) despre Anius, regele preistoric şi marcle-preot al luï Apollo din insula D e l o s :

Rcx Anius, r c x idem hominum P h o e b i q u c s a c c r d o s
V i t t i s ct s a c r a redimitus tempóra l a u r o Occurrit;
vetercm Ancliiscn adgnoscit amicum.

') Virgilii Eclog. VI. 67. Linus. . . . di vino carmine pastor etc. ») Pausanine lib. II. 19. 8. ') Dlodori Siculi lib. III. c. 67. 4: Tiv S'oJv Aivov şa-l tot; lUXac-fixo:? Ypáfijiaa! suv-

[4]) Diodori Siculi lib. III. 67. 2. — Pausania (IX. 29. 8.) scrie, ca Pamphos, cel mai vechiu poet imnic al Atcnienilor şi poctisa S a p h o aü cântat în imnele lor pe ti i n sub numele de OixiV.vo;. La Eschyl (Agamemnon, v. 121) aceste cuvinte sacramentale ne apar sub forma de aîX-.vov, de asemenea la Sophocle (Ajax, 2. 627). în colindele române, ce ni se presintă ca imne antice religiose, se mai repeţi şi astădî invocaţiunea «Haidă Lin, eră L i n » (după comunicarea d-lui T. Bud u, vicariul Maramureşului). OÎTOXîv-o; şi cHaidă Lin» este una şi aceeaşi rugare adresată geniului Jui Lin.

[3]) Pausnniae lib. I. 22. 7.

[c]) Aristoxcrii fragm. 51,in Frag. Hist, grace. IL p. 284.— în ţinuturile Atenei, Musaeu se pare a fi fost numai un simplu peregrin, după cum au fost Olen, Abaris, Lin şi. Anacharsis.

séu ținuturile dintre Macedonia si Istru ; însă, după cum résulta din numele seu, acest celebru représentant al literature! preistorice se vede a fi fost originar din Mesia (Muaioc, lat. Moesia).

Probabil că un discipul al acesteî şcole apolinice a fost şi Anacharsis, contemporanul luî Solon, unul din cei 7 înțelepți aï lumeï vechi, si care, după cum ne spun autorii vcchimeî, era după origine din Sciții păstori [1]), însă nu din ccî de la nordul Măreî negre [2]). In fine, chiar şi teologia luîOrfeu se basa pe dogmele lui Apollo Hyperborcul.

Aici începe primul period al literature! europene, deşi productele acesteî literaturi unele aü perit, cr altele aii căpetat m aï târdiu forrne grccescî, după cum s'a întêmplat cu imncle cele vechi ale deilor şi cu cântările eroice, carï mai conțin şi astădî o mare mulțime de elemente din limba pelasgă.

Templul lui Apollo Hyperboreul seu Mănăstirea albă de la gurile Dunărei a avut destine marî în lume. Cu tóté că în realitate sórele nu rësăria din acesta mică insulă a Măreî negre, — după cum afirmă poeții epicï aï Greciei, şi după cum ne spun colindele române, — însă aci a fost cu drept cuvent locaşul cel sfânt ale primelor zorî de civilisațiune morală în Europa.

Imaginea sfântă a accstuï templu a rëmas până astădî în memoria şi admirațiunea religiosă a poporului român [3]),

Mănăstirea albă de la gurile Dunărei nu are rivală în tradițiunile altor popóre europene.

') Strabonis Gcogr. VII. 3. 9.

") Herodoti lib. IV. c. 76.

') Cuvêntul « M ă n ă s t i r e » (monastcrium), a cărui etimologia după Isidor (Orig. XV. 4. 5) ar fi de la m o n o s şi s t e r i u m, id est habitatio s o l i t a r i i, aparține unei epoce ante-creştine. în L a ț i u, la marginile Campaniei, aprópe de gurile rîului Liris, se afla un vechiü oraş al Ausonilor numit în limba oficială romană M i n t u r n a e, localitate celebră pentru templul și pădurea sfântă a nimfei Marica, una din vechile divinități latine. După formă, putem dice şi după sens, numirea de Min t u r n a e ni se presintă numai ca o transformațiune din m o n a s t e r i u m, rom. mănăstire, în care silaba a doua neaccentuată a fost contrasă, ca şi în franc, moustier, moûtier = nionastcrium.

YII. MOVILELE COMEMORATIVE ALE LUÏ OSIRIS. LUÏ OSIRIS LA ISTRU. - TRAD1T1UNILE ŞI LEGENDELE DESPRE LUI'TA SA CU TYPHON DIN TÉHA A1UM1LOR.

într'o epocă preistorică forte depărtată, cel puțin cu 3.000 de ani înainte de era creştină, un important eveniment s'a petrecut în țorilc Daciei, eveniment, care a avut o mare influență asupra civilisațiuniî născânde a EuropeT, si care a sdruncinat tot o-dată din fundamente primul imperiu lumesc al rasei pelasge.

Acesta mare transformațiune politică şi culturală în istoria Europei a produs'o espedițiunea lui Osiris în părțile Istruluî si luptele sale cu Typhon în Oltenia de astădî, ér drept consecință a acestuï rësboiu a fost întemeierea supremației egiptene peste Europa.

Osiris, regele Egiptenilor, adorat după mórtea sa ca divinitate şi identificat cu Sorcle din religiunca pclasgo-grecă, a fost unul din ceï mai marî eroï aï anticitățiî preistorice, şi a căruî memoria se maî păstreză până astădî în țerile nostre.

Tradițiunile egiptene, grecescî si române despre Osiris sunt însă acoperite de vëlul credințelor religiose antice.

Noi vom cerc'a a estrage din aceste tradițiunî si povestiri figurate adevëratul înțeles pentru sciință, şi a restabili caracterul real istoric al unor importante evenimente petrecute în țCrilc Dacieî în niscc timpuri atât de obscure.

In județul Teleorman din România, pe délül de lângă comuna Lița, se înalță o măgură mare, care portă şi astădî numele de Ostrea.

Despre acesta măgură legendele poporale române ne spun următorele :

La resărit de comuna Viişora din județul Olt se află un dél ascuțit numit Piscul lui Şerpe. Aici se vede o cavernă, în care, după cum se spune, se ascundea în vechime un şerpe uriaş (balaur). Pe acest şerpe l'a ucis un vitéz cu numele Ostrea, care a făcut o măgură marc pe délül comunei Lița din județul Teleorman, lângă Turnul Măgurele, de unde a tras cu săgeta asupra acestuï balaur. Şerpele rănit se întorce asupra lui Ostrea. Dar acesta trece Dunărea, ceea ce voind s'o facă si şerpele, i se reci rana si se înecă. Din acest loc ese şi astădî un fel de grăsime din care se formeză țînțarî[1]).

— Dunfi o trrulitiunfi din comuna

în altă variantă a acestei vechi legende vitézül Ostrea ne apare sub numele de Stroe Novac.

în timpurile vcchî, ne spune acesta tradițiune, era un balaur mare, care locuia într'o pesceră aprópe de comuna Almas din județul Dolj. Acest sérpe înspăimentase prin grozăveniile sale pe toţî locuitorii din ținuturile aceste, si ororile sale aű mişcat chiar şi pe un mare vitéz din timpul acela pe Stroe Novac. Acest vitéz a hotărît, că séü se pieră el, seu so ucidă balaurul. Ast-fel Stroe Novac vine Ia Craiova, în apropierea căreia se afla o mare pădure şi unde se arăta adese orî acel balaur. Novac vődónd sérpele încolăcit de asupra pădureî, trage cu săgeta asupra lui; balaurul se repede atuncî spre Craiova; Stroe Novac însă trage a doua săgeta şi-1 lovesce în frunte. Atunci acest sérpe se aruncă cu şuerăturî înfîorătore prin județul Romanațî, îndreptându-se spre Olt, ér când ajunse în malul Oltului, Novac trage de nou cu săgeta şi-î reteză coda. Balaurul trece Oltul şi apucă spre Ialomița, ér Novac î-1 gonesce mereu tot retezându-î câte o parte din corp, până când i rëmase numai capul, care a intrat în Marea negră, de unde apoi es nisce musce veninose, cari muşcă vitele la nărî şi la țîțe şi le causeză rănî '). Mai esistă în fine încă o altă variantă a acesteî legende. După acesta tradițiune a timpurilor eroice, «balaurul cel mare», care a îngrozit întregă lumea antică, locuia în munțiî de apus aï Românieï. El a fost ucis de lovan Iorgovan «Braț-dc-buzdugan» (Hercule al vechi meï), care dimpreună cu Stroe Novac aü fost întreprins acesta espedițiune, ér capul şerpeluî fugind pe Cerna în jos s'a ascuns în «Pescerca cea rea» de la Porțiic-de-fcr [2]).

Slobodia-Mândra (jud. Teleorman) Măgura Os t r ci se afla in partea de resărit a acestei comune pe muchea déluluï, ce portă acesta numire. — De pe acesta măgură de la Slobodia-Mândra, vitézül Ostrca ar fi tras cu săgeta asupra șerpeluî (Legenda din corn. VispescT, jud. Olt). Culcuşul accstuî balaur se afla în o cavernă de Ia comuna Şopârlița (jud. Romanațî).

') Legenda din comuna Prisaca, jud. Olt.

[!]) Legenda din comuna Florcscî, jud Dolj.—De asemenea după o altă tradițiune, din corn. Costcscî, jud. Vâlcea, acest balaur locuia in munți. Voinicul numit Novac, călare pe un cal negru, s'a dus în munțî, ca se-1 urmărescă, şi aci s'a început o luptă grózn i c ă între ci. Novac a persecutat balaurul până la Porțile-de-fcr, retczându-I capul, care a intrat într'o vezuină din munții, ce sugrumă Dunărea. — Acest balaur, după o legendă din comuna Plenița, jud. Dolj, ar fi avut 9 capete, din can 8 i s'aü tăiat, ér al 9" ea a scăpat într'o crepătură de la Porțile-de-fer. — Pe unde fugea acest balaur gi-Eant, ci lăsa urmă prin pămont, numită dâra ş e r p e l u î (Legendă din corn. Scăicsd, iud. Dnin

Preoții îndepliniră întocmai, ce li se ordonase; de o parte fiind-că ei î-şî aduceau aminte de binefacerile luî Osiris, ér de altă parte, ca se îndeplinescă mandatul reginei, si în fine, fiind-că aşa cereau şi interesele lor proprii.

Din aceste cause — scrie Diodor Şicul — fic-care preot egiptean mai susține si astădî, că la reşedința sa se află înmormfintat corpul lui Osiris. Tot o-dată Egiptenii maî consideră de sfințî şi pe taurii dedicați luï Osiris, cu numele de Apis şi Mnevis, de ore ce cu ajutoriul acestor animale, Isis si Osiris, descoperitorii cerealelor, au introdus beneficiele agriculture! [J]).

După ce ast-fel divinitatea şi cultul luî Osiris au fost stabilite, vechia teologia egiptenă înfățişă pe Typhon, puternicul inimic al luî Osiris, ca principiul cel rèïi, ca un spirit demonic, ca un balaur [2]), din care s'au născut

') Ibid. I. c. *21.*

[a]) în vechile papire manuscrise depuse lângă mumiele din mormintele egiptene, Typhon, adversariul luî Osiris, portă diferite numiri, de Apap, de Satiş. a. El este înfățişat ca un balaur de la marginile pământului, seu din hemisferul nordic, lung de 70 de coțî, şi care î-şî avea culcuşul seu pe un munte înalt, ér şanțul, în care zăcea acest şerpe, «fiu al pământului» era săpat în petră dură, larg de 10 coțî şi înalt de 3 coțî la suprafață. — Reproducem aicî următorele texte din aceste monumente ale teologiei egiptene după traducțiunea francesă publicată de Pierret sub titlul de: «Le Livre des morts des anciens Égyptiens» (Paris, Edit. Leroux, 1882):

Ch. LXXXV1I. 1. 2 : Je suis le serpent, fils de la terre, aux confins de la terre ....

Ch. CXLIX. 13. 14: O cette montagne très haute ... Sur elle un serpent nommé Sati qui a soixante-dix coudées d'étendue ....

Ch. CVIII. 2. 3. Sebek est le seigneur de cette montagne.............. Il y a un serpent au front de cette montagne, il a 30 coudées de long et 10 de large et 3 coudées a sa partie antérieure qui est en pierre dure. Je connaisse nom de ce serpent qui est sur sa montagne: «Celui qui est dans sa flamme» est son nom.

Ch. AAXIX. 5 — 9: A pap est renversé, lié, enchaîné, garroté par les dieux du Sud, du Nord, de l'Ouest et de l'Est . . . Apap, l'ennemi de lia (al Sorcluï) est à terre, renversé, le grand Apap est tombé ... O (Apap), détesté de Ra, toi qui regardes derrière toi, on tranche ta tête, on la coupe en la divisant en deux partie ... Osiris brise tes os, coupe tes chaires sous le contrôle d'Aker.

-ot ast-fel ne spun si legendele romane, că acest balaur încunjurasc cu lungimea corpului seu muntele Oslca, séü vre-o şese vîrfurî de munți (anume Pestişanul, Stâna Şerbului, Stâna Ursului, Oslea, Oslița şi Gropclc din jud. Mehedinți şi Górj), ér urma u dara şerpeluî se cuncJsce prin pămont şi prin petră pe coma munților, cu eosebire Ia muntele Oslea, unde se numcsce Troianul Şerpeluî, că însuşi riul erna ar curge pe şanțul, ce a fost tăiat prin pământ de acest uricş balaur când ge«- (Legendele din com. Busescî, Hirisesci Tismana şi Isvcrnea.)

tóté relele fisicc şi morale pe lume, în particular totc animalele şi plantele vcninosc si tóté vênturile periculóse [1]).

De asemenea în monumentele istorice egiptene, Typhon portă şi numele Sjiu, adecă Smeu [s]), cuvent de origine pelasg, avênd în caşul de fa f â acelaşi înțeles cu terminul de balaur [3]).

în mitologia antică grecescă care adoptase tute divinitățile şi credințele religiose parte de la Egipteni, parte de la Pelasgî, Osiris, puternicul regc-deü al vechimeî, este identificat cu Joe, ér regina Isis cu Juna. Chiar şi genealogia acestor doi monarch! divinisât! este una şi aceeaşi. La Egipteni Osiris şi Isis, ér la Greci Joe şi Juna sunt fiii bëtrânuluï şi legendarului rege Saturn [4]), care domnise în aceste timpuri primitive ale istoriei peste partea cea mai mare a Europei, peste Asia de apus şi Africa de nord.

Cu tóté că legendele grecescî, ca monumente scrise, sunt mult mal posteriorc de cât cele egiptene, însă noi aflăm în versiunea grecescă dctaiurî forte prețiose despre decursul acestuî memorabil resboiu preistoric întemplat între Osiris seu Joc şt Typhon.

«După ce Joc alungă din ceriu pe Titanî, ne spune Hesiod în Teogonia sa, Pămentul cel gigantic (Gaea, Terra, Țera) născu pe fiul seu cel mai mic, pe Typhon. El avea mâni robuste, capabile de lucru, întocmai ca şi omul, şi picióre întocmaîca un cîeii puternic şi neobosit, însă din umerii Mse ridicau în sus o sută capete îniîorătore de balaur, cu limbi negre licăritore, şi focul strălucia din toți ochiî acestor capete de balaur. Tóté aceste capete înfiorătoi'e aveau voci şi produceau fel de fel de sunete, ce nu se pot de-

') Plutiirque, Oeuvres. Tome XI (1784) p. 346. — **l)iipuis,** L'origine de tous les cultes. Tome I. p. 477; II. p. 300. 351. — întocma ca în legendele romfine csista şi în anticitate credința, câ din Typhon s'aŭ născut tóté animalele, cari rănesc prin muşcăturile lor (Acusilai frag. 4, in Fragmenta Hist, grace. I. p. 100).

[l]) Manethonis Sebcnnytac, frag. 77 in Fragm. Hist. gr. II. p. 613.

») Lexiconul de Buda, şi C i hac, Dictionnaire, v. s m eu. Epitetul de s mc u si de balaur, î-1 aflăm şi în pocsia nostră poporală ca un predicat simbolic dat eroilor distinşi pentru curagiul lor intrepid.

Radul din Calomnrcsci,
Zmeul terii Românesc). . . .
AUcsandri , Pocsit pop. 196.

A înviat ghiaurul (eroul Vâlcan)
Este el balaurul. . . .
Teodorescu, Pocsil pop. p. 557-

Ér despre Iorgovan:

Este el balaurul. . . .
Este Iorgovan copilul. . . .
Ibid. p. 5«s.

') Diodori Siculi lib. I. c. 13.

. c o-dată vocile sale sunau ast-fel, ca si le potă înțelege dcil [J]), altă dată ele semenau cu mugetul unui taur puternic si neîmblânzit, ori cu urletul nuî leu teribil, ori cu lătratul cânilor -), ér altă dată se audiaü ca un şuer ' fiorătoriu, încât resunaü munții ceî înalți [3]). Si întru adevőr s'ar fi întomplat lucru fatal în diua, când el ar fi ajuns se domnescă peste muritori şi este deî, dacă nu cum-va părintele ómenilor şi al dcilor (Joe) ar fi înțeles forte bine gravitatea acestei situațiunî. Ast-fel Joe adunându-şî tóté puterile sale. luă armele, tunetele şt fulgerele cele roşii, şi dând năvală din Olimp lovi şi arse tóté capetele cele gigantice ale acestui monstru înfiorătorii! ér după ce-1 învinse şi-I aplică în continu la lovituri, el cădu mutilat. Apoi Joe întristat în sufletul sőü î-1 aruncă în Tartarul cel vast. Din Typhon s'aű născut furtunile cele penculose, fiind-că esistă unele vênturï, cari suflă pe marc fără nici un folos si cari deslănțuindu-se asupra mării întunecate, causeză ómenilor man calamități, produc volburc înfiorătore, risipesc corăbiile şi prăpădesc pe navigatori. De asemenea esistă unele vênturï rele, cari suflă pe suprafața pămentulul celui vast acoperit de flori, şi aceste vênturï ruinéza munca ómenilor celor născuți din pament *).

*) Homer amintescc la diferite ocasiunî de limba dcilor, care era limba antică religioşi (pelasgă).

") Alusiune la o limbă poporală negrecască (barbară).

[s]) Legenda Hesiodicâ pare a ne indica prin aceste cuvinte, că Typhon era şi un mare cântăreț. Era o nobilă mândria pentru eroii vechime!, ca eî se csceleze tot-o-dată şi prin cântecele lor voinicescî. Achile, supcrat de nedreptatea, ce i-o făcuse Grecii, î-şî petrece timpul pe țermuriî Helespontclm lângă trupele sale, cântând faptele bărbaților iluştri. Acest nobil şi înălțătoriu sentiment î-1 au şi eroii din cântecele nóstre bêtrânoscï.

La délül Bărbat
Pe drumul săpat
Merge hăuInd
Merge chiuind
Mihu copilaş,
Mândru Păunaş.
Merge el cântând
Din cobuz sunând
Codrii desmierdând. . . .
Un cântec duios,
Atât de frumos,
Munții că răsun,
Șoimii se adun,
Codrii se trezesc,
Frundele şoptesc,
Stelele sclipesc
Şi 'n calc s'opresc. . . .

Alegsandrt, PoesH pop. p. 62— 66.

***) Hesiodl** Theog. v. 890-880. — După Hesiod, Typhon, balaurul cel mare -,[1] puternic, era tot-o-dată şi părintele furtunelor. Acesta tradițiunc maî esistă qi la poporul român. ^OmeniT, carî au trăit înaintea nostră pe aici (ni so comum corn. Orbie, jud. Nemțu) descântau şerpii şi mergeau cu ei la bătălia. Pu aceia erau puiî «voinicului», un balaur mare, care merge

Alte date caracteristice despre acest puternic regc-bălaur al preistorici, le aflăm la Apollodor.

După ce deiî învinseră pe Giganți, — ne spune acest autor,— Pămentul (Gaea) indignându-se şi mai mult, avu relațiunî de dragoste cu Tartarul, și născu în Cilicia pe Typhon, care avea o natură mixtă de ființă omencscă si de monstru, si care întrecea cu mărimea şi cu puterea corpului seu pe toți pe câți i născuse până aci Pămentul. Anume corpul soți avea o formă umană până la piciore, însă era de o mărime imensă şi mai înalt de cât orl-care munte. EI atingea adese orî cu capul seu stelele, cu o mână el ajungea la apus, şi cu alta la résarit, ér din umeri i se ridicau în sus o sută de capete de balaur. Corpul seu de la mâni şi până la piciore avea spirale de viperă (curele), şi aceste spirale întindendu-i-se până la capete produceau şuierături înfiorătore. Peste tot corpul el era acoperit cu pene, cr pletele sale cele aspre si sbârlite, şi barba, ce-o avea pe fălci, fâlfâiau în aer la suflarea vântului. Din ochii sëï stralucia focul, ér din gură el versa o văpaia mare de foc. Când dcil vedură, că el dă asalt asupra ceriului, se grăbiră cu toții se fugă în Egipet, şi ca se potă române acolo ascunşi dinaintea furiei acestui balaur, care i urmăria, el se transformară în diferite forme de animale [1]). Insă Joe când vëclu că Typhon e încă departe, î-1 lovi cu fulgerele sale, ér când Typhon se apropia, Joc î-1 înspăimântă cu toporul seu de oțel şi-1 persecută până la muntele Casiu din Siria de dincolo. Aci Joe ajungênd pe Typhon si vëdèndu-1 ostenit puse manile pe el, însă Typhon prinse pe Joe, şi-1 legă cu spiralele (curelele) sale, apoî luându-1 pe umeri trecu cu el peste marc în Cilicia, aci undc-1 închise în

şuierând înaintea puhoiului. Omenii se temeau de furtună side puii oie, cari ascultau de «voinicul», şi de aceea descântau eî şerpii şi-î luau cu dcnşiî la bătaia ca se nu dea puhoiŭ peste denşiî (apă mare turbure torențială, ce vine în urmă ploilor).

Conferescc: Alccsandri, Poesiî pop. 196.

Doî Căplcscî şi trei Buzescî
Zmeii țeriî Românesc!
Purtătorii oştilor. ...

O deosebită importanță ne presintă legenda din Orbie cu privire Ia numele de Typhon şi Typhoon s, dat acestui erou-bălaur al anticității preistorice. În limba vechia grecescă T-jşW înscmnczä o furtună distrug S tori ă, un puhoîü (séü povoïû) de ploe, şi de ore-ce în dialectul colic şi doric - se schimba, adese-orî cu T, cuventu! românesc puhoîu ni se înfățişeză, atât după înțeles, cât şi după etimologia sa, ca identic cu grecescul Tuşwv şi TUŞIUSUÎ.

pesccrea numită Coryciu si puse pe fata sălbatică, de jumătate şerpoică, cu numele Delphina, ca so-1 pădescă. Insă Joe scapă din pcscere cu ajutoriul luT Mercuriü si dede de nou asalt asupra luï Typhon, pe care-1 persecută cu fulgerile sale până la muntele Nysa. Atuncï Typhon vëdênd, că Joe vine de noü asupra sa, se retrase în Tracia şi lupta se întemplă la muntele Hem, de unde el arunca cu munţi întregi asupra lui Joe, ér Joc î-1 isbia cu fulgerele sale si întorcea asupra luï munţii, pe cari i asvêrlia. Mult sânge (aîjia) s'a versat la muntele acesta, ele unde, după cum se spune, acest munte si-a capelat numele seu de Haemos. De la Hem apoi Typhon fugi peste marea Sicilieï, ér Joe aruncă asupra luï muntele cel mare Etna, de unde şi adï es flacarï de foc, acesta după cum se spune, din causa multelor fulgere, ce s'aü aruncat aci [1]).

Aceste sunt reminiscenţele antice, ce ni s'aü păstrat sub vëlul religiuneî osirice despre marele resboiu al preistoriei, întâmplat între Osiris din Egipct si Typhon de la Istru, doi rcgî tradiţionali, ambii fiiï luï Saturn, unul divinisât, ér altul condcmnat de teologia cgiptenS şi grecescă.

Aceleaşi elemente istorice ni le prcsintă tradiţiunile române. Eroul învingătoriu este Ostrea séü Osiris (în forma grecescă Ostris [2]), orî lovan Iorgovan (Hercule), comandantul militar al luï Osiris peste Egipetîn timpul espediţfuniî sale.

Ér eroul învins este puternicul rege-bălaur al anticităţiî preistorice.

Arnbiî adversari se luptă pentru dominaţiunca lumeï vcchï, şi în particular pentru succesiunea în imperiul cel vast al luï Saturn, însă în fine regele-titan de la Istru e silit a se retrage spre munţî, unde el este învins, mutilat si închis într'o pcscere adâncă si întunecosă.

în legendele române, eroul Ostrea-Novac, care s'a luptat cu balaurul, este înfăţişat ca un «împérat al Jidovilor», seu al raseî semitice. El avea, după tradiţiunilc romane, curţi forte mart în părţile despre Ţarigrad, séü de mcdă-di, în carî curţi se aflau sfeşnice de petră, luminări de petră şi câni încolăciţi de petră (sfinxî egipteni); că peste tot el a fost un mare craiü, «t toţi se închinau luï ca la D-deu» şi se supuneau la poruncile lui [3]).

Legenda luï Osiris despre lupta sa cu Typhon, este o legendă cu multă

') **Apollodori Ulbl. I. 5. 3.**

") **Pnuly,** Real-EncyclopHdie, V. Bând. (1848) p. 1011.

') Tradiţumî din comunele: Maldăr (Olt), Ciocănesc! (Ialomiţa) şi Vertop (Dolj), în colccţiunea nostră.

autoritate. Ea a format cea maî gloridsă tradițiune a lumeï egiptene şi ebraice, un fel de istoria religiosă poporală, care a aprins miï de anî spiritele şi care a întemeiat pe şesurile Niluluî autoritatea imperiului lumesc şi divJn a Im Osiris, ér în ținuturile çrccescï puterea autocrații a luï Joe, fie că acesta a fost una şi aceeaşî persona cu Osiris, fie că i-a dat numaî ajutoriü.

Gestiunea, ce ni se presintă acum din punct de vedere al sciințeî este de a cunósce fondul positiv al acestei legende, de a restabili adevërul istoric în acesta sintesă teologică, şi în particular a ne da semă, că unde s'a întêmplat acest grandios resboiíí, care a decis sortea lumeï vechï, şi a căruî memoria, o repetăm încă o-dată, ni s'a transmis numaî sub forma unor descrieri figurate, redactate şi propagate de preoții egiptenî [J]).

Iliada luï Homer, cel maî antic monument al literature! grccescï ne spune, că patria luï Typhon séü Typhoeu, după cum M numesce densul, se afla în țera Arimilor, şi anume lângă muntele Typhoeu, unde era şi patul séü culcuşul acestuî vitcz şi legendar balaur [!]).

Acestï Arimï, după cum ne spune Hesiod, locuiau la marginea de medănópte a pămentuluî cunoscut de Greci [3]), acolo, unde se afla şi sutcrana cea vastă, în care a fost înfundat acest vechiü şi puternic monarch al Istruluï *)•

însă de o-dată cu rësboiul cel mare dintre Osiris şi Typhon înceteză şi rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura hclenică. Eî aparțineau unei lumî străvechi si amintirea lor chiar şi în poemele luï Homer şi Hesiod ni se presintă numai ca un rősunet depărtat.

') Lepsliis, Ober den ersten aegyptichcn Göttcrkrcis (Berlin, 1851 p. 55): Es schcint mir dahcr fast unabwcislich, dass wir dicse Erzählung fur den symbolich en Ausdruck der grossen geschicht!ichcn Ereignisse zu haltén habén, welchc das Reich .... durch die endliche wiedcrhoite Besiegung der nord] ic h en Erbfeindc auf dcm Gipfelpunkt seines Ruhmes erhoben und die nationalen Gefiihle der Aegyptier im Innersten aufrcgen mussten.

[a]) **Hoincri** Ilias, II. *v.* 782—783:

ŐTS t'anti Tu'flUÉï *-jUia-/* íjJlácG'jJ

e'.v ',Apí|jiG'.í, 88". spatl Tucpcuáoí Sjtjisva: EíVÓC.

Forma de Arira i corespunde Ia Rimi. Grecii (Jiceaű "Apareșt în loc de 'Pure;, Ia o populațiune din Achaia (Phercydis frag. 114 in I'Vagm. Hist grace. I. P- 98).

*) Ifesiodi Theog. v. 304—306; 731.

') Localisarea Arimilor în Asia mică (Cf. Strabo, XII. 8. 19; XIII. 4. 6) este cu totul nesciințifică şi stă în cea maî evidentă contradicere cu geografia homerică, hesiodică şi cu legendele egiptene.

Accstï Arimï, după importanța, ce li-o da încă Homer si llesiod, con. tituiaü *m* prima epocă eroică cea maî întinsă populațiune pelasgă din ți- turilc Tracici, de la Dunărea de jos şi din Sciția, ér spre apus urmele de tabilimente etnice ale Arimilor noï le aflăm până lângă Alpiï Coticï şi ,ână dincolo de valea Renuluî.

Tvphon este de naționalitate un Arim séű Ariman, si clementul do- ninant în imperiul seu erau Ari mi î.

Sub numele de Ariman, Typhon este înfățişat ca părintele séíí princi-)iul rculuî si în religiunea națională a vechiului Iran.

Marele eveniment petrecut la Lstru avuse un adânc rcsunet în tó t ă lumea preistorică până lângă țermuriî rîuluî Gange. Se ruinase un imperiu marc ;i unitar, cel m aï vast, ce a esistat vre o-dată pe lume,, întemeiat de Saturn, :atăl lui Typhon si Osiris, —• imperiu, în a căruî orbită cădea o mare parte a Europei, a Africeî de nord şi a Asieï de apus, ceea ce ni-o indică Apollodor prin cuvintele, că Typhon ajungea cu capul seu până la stele, ér cu o mână la apus si cu alta la rosărit.

Acest Ariinan, ne spun doctrinele luï Zoroastru, cercă sub formă de balaur, se se mesure cu ceriul. Nouă-decî de dile si nouă-dccî de nopți, toți deiî se bătură în contra luï, în fme el fu alungat de Ormazd, deul lumineî, si precipitat în infern.

în fond şi în formă, teologia lui Zoroastru nu conținea nimic nou.

Personalitatea lui Ariman din Zcndavesta este una si aceeaşi cu perso- nalitatea lui Typhon din teologia egiptenu si grecescă [1]).

Zoroastru, întemeiătoriul vechiî religiunî a Perşilor, trăise cu o lungă serie de secule, putem dice mii de ani, în urma memorabilului eveniment petrecut la Dunărea de jos, si el resumase numai vechile tradițiunÎ, cre- dințe şi legende ale apusului, transmise în Media şi în Parthia prin imigră- țiunile şi peregrinățiunile Sciților *).

') Dupuis, Origine de tous les cultes. Tome II, 285: O s i r i s et Typhon, qui comme a très bien observé Plutarque répondent à l'Ormusd et à, l'Ahriman des Perses.— Ibid. IV. 410: Typhon est incontestablement l'Ahriman des Perses.

*) Isitlori Origines XIV. 3. 0 : Parthiam P a r t h i a S c y t h i a v c n i c n t c s occu- paverunt. — ibid. IX, 2. 43 : Bactriani Scythiae fuerunt, qui suorum factionc a sms sedibus pulsi iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt. . . . Huius gentis rex fuit Oroastes, inventor magicáé artis. — Ibid. IX. 2. 44: Parthi quoquo et ipsi ex Y in i s originem trahmit. Fucrunt enim exules eorum. . . . Nam Scythico sermone és Parthi üicuntur. Hi similiter üt Bactriani domesticis seditionibus pulsi î ^i a solitudine ïiiKtn. ïlircaniam orimum . . . occupaverunt etc.

însă numele etnic al Arimilor ne dispăru cu ruina lor politică.

Diferite urme omonime şi geografice despre locuinfele lor la Dunăre **şi** în nordul Pontului euxin le găsim încă amintite ?n aceste regiunî până-târdiu in timpurile istorice.

147.— Typhon din ţi5ra Arimilor, fiul lut Saturn, înfăţişat după doctrinele teologici egiptene in figură de jumetate om, de jumëtate balaur, în mâna dreptă ci ţine cârja pastorală, emblema autorităţii imperiale la Pclasgiî de nord, în mâna stângă un toiag, simbolul puterii monarchicc peste ţerile d<: sud[1]). După Planisfcrul egiptean descoperit de Bianchini în Roma si trimis Academiei de sciinţe din Paris, la D u pui s, Origine de tous les cultes. Atlas, pl. 5.

în lista diferitelor seminţii etnice stabilite lângă ţermuril Măreî negre, Pliniu cel bëtrân face amintire de populnţiunca numită Ari m(ph)aei, o naţionalitate cu aceleaşi moravuri şi pe acelaşi grad de civilisaţiune ca şi Hypcrborcii, şi ale căror locuinţe, după cum ne spune acest autor, erau lângă munţii Riphaci, legănul cel vechiu al ómenilor celor juştî [1]), şi cari munţi, din punct de vedere geografic, formau frontiera de apus a şesurilor numite Scythia, erau ast-fel idcnticî cu CarpaţiÎ [2]).

Tot PJiniu, acest ilustru bărbat al Romei, care cu spiritul şi cu sciinţa sa cea vastă, a voit se îmbrăţişeze în-trcgă lumea, ne mai spune, că într'o vechime depărtată, diferitele triburi etnice ale Sciţilor purtau numele naţionnl de Áramáéi [s]).

Aceste numin etnice ele Arim(ph)aei şi de Áramáéi, pe cari din fericire *ni* le-au păstrat isvórcle geografice ale !uî Pliniu, ne presintă una si acceaşî

') riinii Hist. Nat. Vi. 7.1. A r i m p h a e i, qui ad R i p a e o s pertinent montes.— Ibid. c. 14. *2:* fiuvius Ca ram b uc i s, ubi lassata cum siderum vi Ripaeorum monlium deficiunt juga. Ibique Arimphaeos quosdam accepimus, haud dissimilem Hyperborcis gcntcm.

[J]) .Tnstinl Historiarum Philippicarum lib. II, c. *2:* S c y t h i a autcm ....includitur ab uno latcrc Ponto, ab altero mon t i bus Rhipaeis, a tergo Asia et Phasi flumine.

') riiuii Hist. nat. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi ....antiqui (illos) Aramaeos (appellavere).

[4]) Costumul lui Typhon, după cum résulta din acesta figurare simbolică, se compunea din o cămeşă cu mâneci largi şi iţarî lungî cusuţi cu florî, nviiid în partea de jos forma

f rmă grecisată a numelui de Arimî séü Arimanî, după cum Grecii au . trebuintat tot-de-una espresiunile de Tcojiafoc şi Tu^alc:, drept corespondente pentru terminiî de Rom anus şi Romani.

O prețiosă revelațiune etnică cu privire la Arimï, o aflăm Ia învețatul geograf alexandrin Ptolemeu, care trăise în timpul lui Adrian şi al luî Marc Aurel. Singur dintre toți geografii acestei epoce, .densul ne amintesce de un vcchiű oraş ante-roman în Dacia, numit Ramidava [J]), adecă cetatea Râmilor, localitate, care cădea în zona meridională a acestei provincii si anume în apropiere de nul numit astădî Buzeü.

O altă CTVupă însemnată de Ramî seu Râmi preistorici se afla în timpurile aceste cu locuințele lângă lacul Meotic *), ér dincolo de Ren espedițiunea lui Cesar ne-a făcut cunoscuți pe Remi séü Rhemi ('P^tot), una din cele maî mari, cele mai nobile şi maî puternice populațiunî ale Galieî Belgice, amici şi aliațî aï poporului roman [8]).

De asemenea si Iliada lui Homer ni-a păstrat memoria unui duce pelasg cu numele de Rig m-o s, fiiul lui Pirou din Thracia «cea cu pămentul gras*, erou, care luase parte ca aliat al Troianilor la rësboiul cu Grecii *).

între Drava si Sava ne apare în epoca romană o localitate cu numele de Ramista [6]) séü Remista[6]), în Mesia de sus Remisiana[11]) séü Rome-si an a [8]); spre resărit de Filipopole Ramlum [s]) şi Rhamis [T0]) ér la piciórele Alpilor Coticî în Galia Narbonensă oraşul Ramae [n]), — numirï geografice

de doue aripî la fie-care picior, cum sunt şalvarii oltenescî; or peste mijloc Typhon era încins cu o curea, i— Preoții egipteni aü maî atribuit luï Typhon şi un caracter sideral. Pe Planisferul egiptean, întreg emisfcrul nordic portă numele de «Statio Typhonia» seu «Statio Typhonis». Ér P] u t ar eh (Oeuvres, XI, p. 308)s ne spune, că preoții egipteni considerau constclațiunea Ursei ca simbolul astronomic al lui Typhon. Sub «Ursa cea mare», după ideile geografice ale celor vechi, locuiau Sarmațiîşi Geţii (Ovid., Trist. III. 11. 8; V. 3. 7 — 8).

') Ptolemaei Geogr. III. c. 8.

*) Plinii H. N. VI. 7. 2; Sunt qui circa Maeotin ad Ceraunios montes has tradant gentes: .... Rhyraozolos ... Ramos.

') Cacsaris B. G. II, 3; III, 5; VII, 90. — Plinii lib. IV. 31: Remi foederati.

*) Homeri Ilias, XX. v. 484-5.

5) Itinerarium Hiorosolymitanum, Ed. Parthey, p. 266.

6) Die Pcutingcr'scHc Tivfcl, Segm. V. 3 (EU. Miller, 1888).

') Itiuer. Antonini (Ed. Parthey) p. 63.

•8) Die Peuting. Tafcl, Segm. VII. 5.

8) Ibid. Segm. VIII. 2.

10) Itin. Hierosol. p. 269.

11) Ibid. D. 2fi3.

a căror origine se reduce la populațiunea cea vechia, întinsă şi omogenă a Rîmilor séü Arimilor, care devenise atât de celebră în timpurile preistorice.

Noue elemente geografice cu privire la patria luï Typhon şi la centrul de putere al vechilor Arimî, le aflăm în importanta descriere, ce ne-a conservar'o Apollódon

Prima luptă cu Typhon, după cum ne spune acest autor, s'a întêmplat la muntele numit Casiu, Káatov 5poc, şi de astă-dată succesul armelor a fost pe partea lui Typhon. Titanul rege de la Istru, prinse pe adversariul seu Joe şi-1 închise în pesccrea numită Coryciu.

Acest munte Casiu, care devenise atât de celebru în rësboiul luï Osiris (Jőe) cu Typhon, a avut un rol istoric si în primul rèsboiu al luï Traïan cu Daciï.

Țraian, ne spune Suida, a dedicat luï Joe din muntele Casiu (adecă unuï sanctuariû de acolo) niscc cratere de argint şi un corn enorm aurit de bou, drept pârgă séü darurï pentru învingerea sa asupra Geților *).

Incontestabil că acest «Casion oros> a căruî amintire ni se presintă în dóue resbóie mari întâmplate lângă Istru, nu putea să fie în Siria Antiochenă, unde autorii grecesc! aii cercat so localiseze şi. primele lupte ale lui Joe eu Typhon şi sacrificiile solemne făcute de Țraian pentru învingerile sale asupra Dacilor [2]).

După vechile dogrne şi rituri religiose ale Romanilor sacrificiile de mulțămire pentru succesul fericit al armelor nu se puteau face de cât numai dcilor principali aï religiuneï statuluï român, şi în casurï extra-ordinare, seu de resboiü, deilor străini, sub a căror protecfiunc se afla cetatea, țera şi poporul inimic.

Istoria acestui rësboiu legendar dintre Joe şi Typhon se petrece la Dunărea-de-jos, unde de altmintrelea memoria acestui important eveniment o aflăm atât de adânc imprimată în tradițiunile poporale.

') **Suidas v.** Kaaio'. iïpoç.

') Muntele Casiu se afla după Apollodor (i. 6. 3) in «S i r i a de d i n c o l o» (xcti síú-fúvtcí. *$.y_p: ~r,i*> K<t3'/>ţ> *c?o*\>- ;uv£Oíu>Í=. TOUTO î î ú ^Ip-«it'*! E'jv>ic). — Care era însă acesta Siria de din colo? Terminul de 5-sp ... pe care-1 întrebuințeză în caşul de fațî isvorcle lui Apoliodor, ne indică în mod destul de precis, că aici nu e vorba de o Siria asiatică, ci de o Siria din nordul ţinuturilor grecesc! (Cf. oi uitEpxsijiavoi rrjț MotxsS&vîaț °"p£ctpcn. Polyb. IV. 29. 1.) Stephan Byzantinul amintesce în Tracia un oraş ori un ținut (si).:;) cu numele Síppá, a cărui situațiune geografică însă ne-a rëmas necunoscută. Ér sub Tracia în timpurile vechi se înțelegea î n t r e g nordul Eu-r°peï d i n sus de Grecia (Steph. Byz. v. Sv.ufl-at).

O parte însemnata, din culmea Carpaților, ce se întinde de îa Porțile-dc-fer în sus către Retezatul a purtat într'o vechime depărtată *si* ca mai portă si astădî numele de Coşiu, numire în fond şi în formă identică cu Kácricv Scoc, de care ne face amintire Apollodor.

în sînul acestuî vast semi-cerc al Carpaților, care închide şesurile de apus al României, şi anume la punctul de origine al văii numite Topolnița, ni se presintă una din cele mai importante posițiunî naturale ele apărare ale acestei regiuni, anume muntele numit Grădcț, cr la basa acestuî munte o altă culme abruptă numită. Coşuri, termin, ce aparține la acelasî cen de numiri ca şi Kaa'.ov si Coşiu[1]).

Pe vîrful acestuî pisc înalt al Grădețuluî se maï vëd şi astădî ruinele unei întinse zidării uricse numite «Zidina Dachilo.r».

Resturile acestei puternice şi colosale fortificațiunÎ aparțin unuî sistem archaic de apărare. Este o vastă incinta fortificată a cărei destinațiune primitivă a fost de a protegia pe locuitorii de apus aï Olteniei în contra invasiunilor inimice din părțile de jos seu ale DunăreÎ.

«Nu am întîmpinat până astădî, scrie Cesar Boliac, nicî o altă cetate. Dacă cu aşa întindere si tărie si pe o aşa înălțime. Aicî ne spune acest distins archcolog, petra este ruptă din munții vecini si aruncată pe acest pisc cu o forță de titan, apoi asedată prin grămădire şi încleştată prin un ciment ca şi petra» [a]).

în împrejmuirile acestuî puternic centru de apărare întărit de natură şi de mâna omuluî se mai găsesc şi astădî diferite instrumente de petră si de olăriă neolitică. Aicï ne maï spun tradițiunile a fost în vechime teatrul uneï marï actiunï de rësboiu cu un popor din părțile de medă-di [3]). Aicï se maî vedeau până în dilele nóstre, între comuna Balotescï si Scânteicscî, bolovanii enormi aï uneï întinse necropole numite de popor «mormintele Jidovilor» séü urieşilor *).

Dar ceea ce ne presintă o deosebită importanță în studiul acestor cvc-

)* Numit «Coşiu» pe charta institutului geografic militar din Viena. scara 1:75.000, şi «Coșeiu-- în «Expunerea do motive» la convențiunca de delimitare (1887 p. 121), avêtul ramificațiuniie «Petra luî Cosei» şi «Poiana Cosei».

[z]) Trompeta Carpaților Nr. 785 din 1869.

") Spineanu, Diet, googr. jud. Mehedinți, p. 166. —Despre «rësboiul cu jidovii», sub care numire aicî se înțeleg vechii Egipteni, mal amintesce şi o tradițiune poporală din comuna Gârla-mare în colecțiunea nostră.

[4]) Conferesce: Spineanu, ibid. p. 166; şi Fi l i p, Studiu de geografic militară asupra

nimente istorice, este, că tot în acesta regiune, între comuna Balotescî şi Isvorul BârzeT, nu departe de muntele Grădeț, se află satul şi plaiul numit Curecea, ér în fața acestuî plaiŭ o pescere cu o tradițiune poporală particulară, analogă cu cea de la Kwp'jxccv ávtpov, anume că în acesta pescere de la Curecea a fost un jidov séü uriaş;—închis, orî nu, tra-difiunea, pe cât o cunóscem noî, nu spune maî mult [1]).

Putem ast-fel se afirmăm, că după tradițiunî si legende, cum si după identitatea numirilor topografice, primul episod al acestuï mare rësboiu dintre Joc si Typhon, séü așa numita luptă de la muntele Casiu, s'a petrecut în Oltenia de apus, în sînul munților, ce purta în vechime numele de C o ş i u, în apropiere de pescerea de la Curecea, unde basa de apărare a lui Typhon a format'o muntele Gra-deț de la punctul de origine al văii Topolnița, care domină întreg şesul Sever in ui ui.

148. — Pescerea de lângă plaiul C u r c c c a, între comunele Balotcscï şi Isvorul-Bârzeî (jud.. Mehedinți, România), considerată, de identică cu Kojpixiov *ăv-frjv*, în care după legendele antice Typhon din țdra Arimilor a închis pe J o e (Osiris). Vederea de pe țermurele stâng al rîuluî Topolnița. Desemn după o fotografia din a. 1900.

însă Joe, după cum ne spune Apolloclor, scapă repede din pescerea de la Coryciu, şi resboiul gigantic dintre cele doue coalițiunî de rase, ale

[1]) Acesta pescere se află in față de « p l a i u l Curecea» în délül numit «Pótra cu c i ó r e l e » şi care este situat, în partea druptă a riiiluî Topolnița, între comunele Balotescî şi Isvorul Bârzeî, în apropiere de Scverin. — Etimologia positiva a numire! de KwBimov uvtpov pare a se reduce la cuvuntul *-i-'i^'i.'*,, lat. cor a x, corb, cioră. O formă analogă o aflăm la geograful M ci a (lib. I. Í9; Hí. 5), care amintcsce într'un mod vagele o lungă catena numită «m o n s C or n x i c u s », ce se unia cu munții Rhipaci. — De a* semene? maî aflăm Ia Mc l a (i. 13) o importantă nutită topografică cu privire la acesta pescere (specus Corycius). Lângă acesta cavernă, ne spune densul, se maî află şi un rîu mare, ce isvoresce din o gură vastă şi care, după ce percurge o mică distanță, se scufundă şi se perde eras! în pămCnt. Apropo același fenomen ni-1 presintă astădi rîul opolmța, care curge pe lângă pólelc dcluluT, în care se afli pescerea de lângă Curceea. Acest rîQ intră în pâment la cleiul numit Prosec, şi ese erSşI la suprafața la gura I'escerel despre mănăstirea Topolnița.

sudului şi nordului, se începe de nou. De astă dată luptele se dau cu o estremá înverşunare lângă muntele Hem.

Ne aflăm în nisce timpuri, carî trec departe de limitele istoriei, şi o constatare geografică este de lipsă se facem aicî.

Muntele Hem din legendele cele sfinte ale vechimeï, nu este muntele Hem al timpurilor istorice, seu catena Balcanilor de la sudul Dunăreî-de-jos.

La Suida şi la Stephan Byzantinul, corona cea puternică de munți a Carpaților ne apare sub numele de Hem '). Chiar si fântânile geografice, de carï s'a folosit în parte Herodot, mai spuneau, că rîul Atlas séü Oltul isvoria din vîrful muntelui Hem [s]).

La acest munte Hem din nordul Dunăreî-de-jos se încheia ultimul act din drama cea mare preistorica, a cărei amintire s'a éternisât în o formă simbolică în istoria cea sacră a lumeî vechi [3]).

Lăsând acum la o parte învelişul mitic, în care a fost îmbrăcat acest important eveniment al timpurilor ante-troiane, noi putem résuma în urmă-tórele fondul istoric al acestor tradițiuni.

într'o anticitate preistorică forte depărtată, epocă, care coincide cu începutul dismeinbrărci imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuți din doue marne diferite, după patria, după naționalitate şi educațiune, unul domnind la sud, cu reşedința în Egipet, şi altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea lumeî vechi. Imperiul lui Typhon era de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, de la apus până la resărit, şi acest legendar monarch al preistoriei, voia să domnescă nu numai peste omeni dar si peste ceriu. El aspira la onori divine întocmai după cum le avuse Uran moşul, şi Saturn tatăl seu. Rt-sboiul este lung si de o estremă violență. Espedițiunca lui Osiris peste Etiopia, Arabia, şi până în părțile cele cstreme

') Agathyrşiî, după. cum ne spune Herodot (IV. 38), locuiau lângă rîul Maris, adecă în părțile centrale ale Transilvaniei de astădj. Ér după Stephan Byzantinul şi Suida, el locuiau în părțile interiore ale munților liera. 'AYafl-upsoi ?9-vo; Èv5otÉj>o> teu A;p.ou. (S t e p h an u s şi Suidas, v. 'A-faS-upso-.).

[s])'Herodoli, lib. IV. c. 49. — Cf. T o mă s eh e k, Die altén Thraker, I. p. 10.

*) După P h e r c c y d e, un vechiii istoric grecesc (sec. V.), Typhon persecutat de Joe s'a retras în. munții C au ca s, aici însă aprindendu-se munții, el a fost silit se fugă în I t a l i a (Fragmenta Histor. Grace. I. 72. Fragmentum 14). — In geografia antică Carpațiî figureză adcsc-orî sub numele de C a u c a s. O probă în acesta privința este inscripțiunea din epoca lui Traian: Ad Alvtvm flvmen secus mont(is) Caucasi. (Froehner, La Colonne Trajane. Append, nr. 16. (Cf. Jornandes, De reb. get. c. VII).

ale Indici, apoi întorcerea luî peste platoul iranic si trecerea luî peste Helespont în Tracia avu de consecință stabilirea unei puternice coalițiunÎ formate din Egiptenî, Grecî, Arabï, Indicnî şi alți barbárt asiatici pentru înfrângerea dominațiuneî Pelasgilor de la nord, a Arimilor, şi cucerirea munților Riphaei. Acțiunea cea mare de rësboiu a luï Osiris are în vedere Istrul, ér teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechii Dacie în apropiere de Porțile-de-fer. Cumpăna victoriei alternează. în primul rësboiu Typhon este învin<?ătoriu ; el prinde pe Joe şeii pe Osiris si-1 închide în pescerea de la Coryciu (Curecea). în al doilea rësboiu, Typhon se radimă si se apără cu o estremă energia pe posițiunile cele târî de lângă culmile Ccrneî (Hem), în fine cl este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor şi Indienilor, si silit a se retrage spre Italia, ultima țeră, unde-şî căută refugiul triburile pelasge de lângă Marea negră şi Marea egeă, când destinele sorții încep a-î persecuta.

Cu înfrângerea luï Typhon se stabilesce supremația si influența religiosă cgiptenă la Dunărea-de-jos, în Sciția şi în părțile centrale ale Europeî, ér legendele osirice formate de teologia egiptcnă ne înfățişeză pe eroul învins, ca părintele întunereculuï, ca tipul si incorporațiunea tuturor relelor morale şi fîsice, ca un bălaur-demon, inimic al deilor şi al ómenilor.

în acesta formă simbolică, s'a stabilit şi s'a propagat apoteosa luî Osiris nu numaî în Egipet şi în Asia, dar şi în Europa, şi ast-fel s'a păstrat până astădî în legendele române.

La acesta cspedițiune a luî Osiris în părțile Daciei, se raportă un important pasagiu din Argonauticele luî Valeriu Flaccu, care pe basa unor fântânï vechî istorice, amintesce de torentele cele marî de popore, ce năvăliau din Egipet, din Arabia şi din India, cà se cucerescă munții Rhipaei [J]).

«Profetul cel sfânt Varus (Abarisf), scrie dânsul, aduce roiuri de popore din pădurile cele sfinte ale Hyrcanieî (spre a se lupta în contra Argonauților). De trei ani el profețesce Sciticî. că vor veni vitezil Argo-

') Valorii Flacci Argonauticon, VI. 114-119:

Ducit ab Hyrcanis vates sacer agmina lucis Varus;
eum Scythiae jam tcrtia viderat aetas
Magnanimes M y n i a s Argoaque vela canentcm. Illius
et dites monitis spondentibus I n d i Et
ccntumgeminae Lagco novalia Thebes, Totaque R h
i p a e o Panchaia rapta t r i u m p h o.

nauţî cu corabia numită Argo (ca se răpescă lâna de aur), încredinţaţi în oraculele sale, naţiunile cele avute ale Indiei şi câmpurile cele cultivate ale Tebeî cu o sută de porţi din Egipet si întréga Arabia, năvălesc, ca se cucerescă munţii (ccî avuţi de aur) Rhipaei.

Locul, undea fost înmormêntat Osiris a rëmas celor vechî necunoscut [a]). Acesta a fost si dorinţa regineî Isis, care luase disposiţiunî, ca în fie-care s se se înmormênteze câte un simulacru de ceră al decedatului sőü soţ. Din care causa, scrie Diodor Şicul, fie-care preot egiptean susţinea, ca la reşedinţa sa se află înmormêntat corpul lui Osiris [2]).

Pe teritoriul Ţerei-românesci esistă însă doue monumente primitive, drept mărturii ale acestor evenimente, doue movile mari, forte vechî, ce portă numele luî Ostrea seu Osiris. Una din aceste movile se află pe teritoriul judeţului Teleorman, lângă comuna Slobodia-Mânclra [s]), cr alta în judeţul Dolj, la comuna Comoscenï *).

După tradiţiunî, aceste tumule archaice ale terilor nóstre, ni se presintă numai ca simple movile comemorative.

Osiris, ne spune Diodor Şicul, după ce cutreieră India până în ţinuturile cele nelocuite de omeni, lăsă acolo maî multe semne monumentale în memoria acestei marï espcdiţiuni [s]).

Probabil, că o parte din aceste monumente despre «sosirea» luï Osiris în India, aü fost numai simple movile comemorative, după cum făcuse şi regele Darie al Perşilor, care ajungênd la rîul Artiscus din ţinutul Odrysilor în Tracia, puse pe ostaşii şei se ridice acolo mai multe movile de petrii, °), drept semne posterităţii, că vastul imperiu al Perşilor se întinsese si în Europa.

') IHoQori Siciili I. c. 21.

[a]) Esistă la poporul român încă uncie tradiţiunî cu privire la mórtea şi mormentul acestui distins erou. Ostrea-Novac, ri3 spune o legendă din comuna Şoperlita, a fost înmormêntat de viu într'un mante, ér după alte legende din comunele Bursucanî, jud. vurluî, ?i Topal, jud. Constanţa, Novac şi Iorgovan erau mari meşteri în aruncarea cu arcul, şi ci s'aü înmormântat de viî, când înlocui armelor eroice att eşit armele cele înşelătore cu foc, diccnd, că se duc «acu sub pămenU. Tradiţiune în fond identică cu legcnda antică despre descinderea luT Hercule şi Dionysus (Osiris) în infern (Plato, Axiochus).

[3]) Vedî pag. îşi.

*) Raportul înveţ. Stănculcscu din comuna Comoscenï, jud. Dolj.

[5]) **Dîodori** Siculi lib. I c 19: IVj/.Xa *Zi* ă),/.a o-r)|i.sîa t^ţ éttUTOü napoosía; x'^' t-AÎÎVf)V T'ÎJV -/UJpttV.

°) **Hcrodotl** lib. **IV. c. 92.**

Insă nu numai în ferile Daciei, dar si dincolo de Dunăre aü esistat ast-fel de monumente comemorative ale espedițiuneî luî Osiris.

In partea de sud-vest a oraşului Filipopole se inaï află şi astădî un sat, ce portă numele de «Ostra Mogila», adecă Movila luî Ostrea seu Osiris.

O altă movilă cu numele acestui legendar monarch se afla la Porta cea vechia a muntelui Hem. De la Filipopole spre Dunăre drumul cel mai scurt si maî practicabil era în anticitate prin pasul dintre Karlovo si Trojan '), şi acesta strimtore a catencî balcanice moi portă si astădî numirea de «Ostra Mogila» [2]), o reminiscență importantă despre trecerea pe la acest punct a mareluî cuceritoriu egiptean, care venia asupra Nordului cu colonele sale infinite de africani şi asiatici [3]).

Un promontoriu de la strîmtorile Bosforului de pe teritoriul Bithynieî aü purtat în anticitate numele de 'Oluppouț àxpa *), probabil, că pe acesta înălțime a fost ridicată o movilă, ori o columnă, în memoria sosireî luî Osiris la cel maî important punct al lumeî vechi, unde drumurile apusului şi resăritulul se întâlniau cu ale nordului şi ale suduluî.

Tot asemenea si regele Darie al Perşilor, după cum ne relateză Herodot, sosind la Bosfor se duse cu corabia la insulele numite Cyaneae, de unde privi frumscța cea admirabilă a Măreî negre, apoî întorcându-se în'apoî la podul, ce-1 construise architectul Mandrocle, ridică pe țcrmuriî Bosforului doue columne de petră albă cu numele tuturor poporelor, pe cari le ducea la rCsboiü în contra Sciților [5]).

Movilele de pe teritoriul Tèieï-româncscï si din peninsula balcanică, cari maî portă şi astădî numele de Ostrea, ni se prcsintă ast-fel ca nisce monumente primitive, însă solemne, destinate de a perpetua memoria cspedițiunîî şi a gloriei acestuî faimos monarch.

Ele corespund pe deplin la itincrariul acestuî celebru cuceritoriu al lumeî vechi, care din Asia a trecut peste Helespont în Tracia şi a înaintat către isvórcle Istruluî, carii atunci erau considerate la cataracte.

') Jireűelí, Die Heersfrasse von Belgrad nach Constantinopel, p. 156-157. -Kiinitz, Donau-Bulgarien, II. 97.

*) Kanitz, Donau-Bulgarien. III. 171.

') La capotul de nord al acestuî pas se afla în epoca romană oraşul numit S o s t r a (Tab. Peut.). O simplă variantă oficială a formei poporale Ostrea, Osiris fiind identic cu Sesostris.

[4]) Dionysii Byzantii Anaplus Bospori, in Fragm. Hist, grace. V. p. 188. ')
Herodoti lib. IV. c. 85-87.

TIU. BIUSDA CEA URIAŞA DE PLUG A LUÏ NOVAC (OSIRIS)

MONUMENT COMEMORATIV PENTRU INTRODUCEREA AGRICULTURE!.

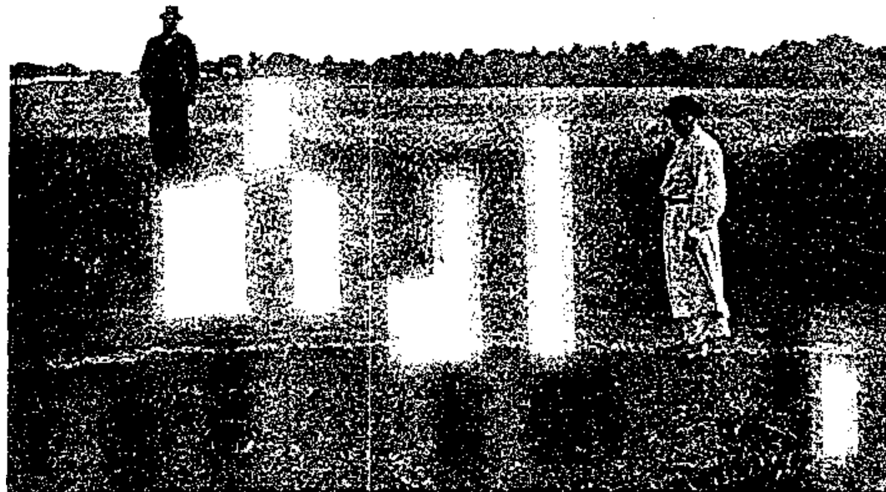
Maî esistă în țerile Daciei un important monument preistoric, a căruî o-. j_{ne} după tradifiunile poporale, este strîns legată de faptele, pe carî anticitatea le atribuia luî Osiris.

Anume de a lungul Tëreï-romànescï şi peste partea de jos a Moldoveî, se maî cunosc şi astădî urmele unuî şanț adânc si de o lungime estraordinară, care tăia în doue şesul dintre Carpațî şi Dunăre.

Acest şanț urieş apare în județul Mehedinți, lângă cotitura cea mare a Dunărei, trece peste județele Dolj, RomanațÎ, Olt şi Argeş, de unde, după cum ne spun tradițiunilc poporale, se prelungesce pe lângă Tergovişte, Ploiescï si Buzëu până la Măxinenl. Acest şanț apare de nou în partea de apus a Galaților, lângă cătunul Traian, unde ia numele de «Troian», apoî apucând direcțiunea spre nord-ost trece peste Prut, se prelungesce peste Besarabia în doue linii paralele, ér din Besarabia se întinde mal departe către Rusia meridională *).

') După relatările ce le avem, urmele acestei «Brasdc» se maî cunosc în următorele localități: In județul Mehedinți pe teritoriul comunelor Hinova, Broscarî, Poroinița, Orevița, Padina mare şi mică, Corlățel, Dobra, Gvardinița, Bălăcită, Clénov şi Terpedița, unde se spune, că se află şi masa şi scaunul de pămont al lui Novac. In județul D o l j : la comuna Brésta, în suburbca Craioveï numită Belivaca (L a u r i a n u, Magazinu, II. 102), şi la satele Gârlescî (c. Ghercescî). In județul RomanațÎ: la Popânzclescî, Viişora, Dobrun, Pârscovenî, Şoperlița, Osica-de-sus, VlădulenI, Brâncovenî şi Greci. In jud. Olt: pe la comunele Coteana, Bărcănescî, Moscenî, Tâmpenî şi Ursóia. In județul A r g e ş : la comunele UrluienI, Bârlog şi Negraşi. In județul D â *m* b o v i ț a : pe teritoriul comunelor Broscenï, Mortem si Puntea-de-Grecï. De la Puntea-de-Grecî acest şanț nu se maî póté urmări cu siguranță sub numele de «Brasdă». Pe «Charta Dacieï Romane» a d-luî To c i l e seu însă continuitatea acestei brasde este notată «ca explorată» şi pela comunele Finta şi Mănescî (jud. Dâmbovița), cum şi spre apus şi spre resărit de Ploiescï. In partea de apus a Galaților acest şanț începe lângă satul numit «Traian» de unde apucând direcțiunea spre N. apoi spre NO. trece pe la Fântânele, prin Odaia luî Manolachi şi se prelungesce până în partea de medă-di a satului Tulucescî. In Besara-
[1] a ni se presintă doue şanțuri seu troiane vechi de păment cu direcțiunea de la a-
spre resărit. Unul din aceste şanțuri séü t r o i a n u l de jos, începe lângă Prut
[a] au-luî-Isac, de unde urmându-şl cursul spre resărit trece rîul Cahul pe la nord
[e] "ulcănescî, ér rîul lalpug pe la Tabac (spre nord de Bolgrad) şi de aci prelungin-

Tradițiunile poporale române numesc acest şanț «Brasda lui Novac» si spun despre ea unnătorele:

149. — Bras'd,.'a luî Ostrea-Novac (Osiris), de pe teritoriul comunei Şo-p'uri i ța (jud. Romanațî, România) vcdută din partea de la nord spre sud. Figura din dropia avcnd posițiunc pe şanțul, *or* cea din stânga pe înălțimea Brasclci. In fund câmp de arăIurî şi grădini ale satului. După o fotografia din a. 1899.

«Acesta brasdă este trasă peste mijlocul păniențuluT. Ea vine tocmai

du-se pe Ia satul Catlabug, trece pe la salul Troianul-vechiŭ de lângă lacul Chitai, tăia teritoriul comunei Spascaia şi se întinde până la Iacul Cunduc spre sud de comuna Borizsovka. La Troianul vcchiü din plasa Ismail se cunosce, că pămentul este aruncat spre médă • di. Un ai doilea şanț, numit şi troianuI de sus, începe în partea de nord-ost a tcrgului Leova, si urmându-şi cursul pe teritoriul comunelor Sărăcina, lalpu-.zcl, Blagodati-Grădicscî şi Baimaclia trece peste rîul Botna pe din sus de Sălcuța, apoi prclungindu-sc pe Ia nord de Căuşian: şi pe teritoriul comunei Ursoia, i se perde urma lângă satul Chircăicscî spre sud de Bender, în apropiere de Nistru. Acesta liniă din urmă ne apare la Cantemir ca o prelungire a şanțului, care vine din Tcra-româncscă si se întinde până la Don. Intru adevër, acest troian din partea de sus a Besarabieî, se pare, că a format o-dată una şi aceeaşi liniă cu troianul de lângă Galați, fiind-că de la térguşorul Lcova (de a lungul Prutului în jos) până la Yadul-iuHsac din fostul județ Cahul, se vid de asemenea rămăşițele de urme ale unui val (Arbore, Basarabia, p. 379). Este de notat, că în apropiere nemijlocită de acesta brasdă, ce se întinde de la Mehedinți către Nistru, ni se prcsintă doue localități cu numele de «Ursuia«, una in județul Olt Ş[1] alta în Bcsarabia. La preoții egipteni, după cum ne spune Helanic, Osiris mai avea Şi numele *"î-s.ț'.ț* (Frag. 154).

de unde apune sórele şi se stîrşesce la resăritul scSreluï '). Acesta brasdă e trasă de Novac, împëratul Jidovilor, care a eşit la arat cu un plug mare, forte mare, pe care l'a tarât cu manile sale, on avend înjugaţi doî bivoli negri, orï doï-boï mari negri, séü doi bivoli albi uri-esï, orï doî boT prii (cu o varga albă naturală peste mijloc); că acesta brasdă este trasă chiar prin a l b i a rîuluî Olt, şi că apa acestuî rîu face si acum talazuri în locul unde se împedecă de acest val de păment; că brasdă acesta mare este făcută ca probă pentru arat şi mijloc de hrană; — că e trasă pentru pomenelă, séü ca se remână de pomenire până va fi lumea şi pământul; că Românii au învețat plugăria de când Novac a tras brasdă acesta mare; si că pămcntul acestei brasde este aruncat spre mcdă-di, în semn că spre ine d ă-di se ne închinăm» [2]).

') Annalile Societatate! Academice. Tom. X. *2. p.* 187. Famentül scos din acest şanț, fiind aruncat în partea despre mcdă-di, dă acestei linii săpate forma uneî brasde late trase de Ia apus spre resărit. — Tot asemenea si la Romani, după un vechia rit agrar, linia de demarcare numită documanus limes se trăgea de la apus spre resărit, Nam d e c u - manum l i m i t e m traxeruiit, sicut Hyginus describit, ab o c c i d e n t e in orien- t e m (Lachmanni Gromatici veteres, pag. 108).

[1]) Aceste t r a d i ț i u n î p o p o r a l e avend o deosebită importanță în ce privescc o-rigineu şi destinațiunca primitivă a acestei brasde, noî le publicăm aici in extens, după cum ni s'au comunicat de către mvețătoriî sătescî. Ast-fel ni se rclatează din comuna Maldăr, județul Olt: «Novac a tras acesta brasdă pe lângă comuna Urluicnîdin jud. Argeş şi pe la comuna Tâmpeai din jud. Olt. Acesta brasdă a tras'o Novac cu un plug, pe care l'a tcrât cu manile sale. Novac şi Iorgovan aü fost tovarăşi. Novac, se dice, că a fost împëratul J i d o v i l o r , (uriaşilor), ómenilor mari» *(înv.* Pr. C. Pâr-vulcscu). — Din comuna V i ş i n a , județul V la ş e a : «La comuna Broscenî din județul Dâmbovița, în délül rîuluî Néjlov. se véd urmele unei brasde maridé plug, lungi şi late. Betrâniî satului spun despre acesta brasdă : A cşit Novac la arătură, cu un plug marc forte mare, tras de *12* bol cu corne mari, cu picidre înalte şi cu putere de urieş . . . A arat în lung şi lat, în cruciş şi curmediş. El avea o fată forte frumosă cu numele Sorin a» (înv. G. Vasilescu). — Din comuna Vêrtop, județul D o l j : «B r a s d a Tro-i a n u l ui, trasă de Novac, ajutat de un nepot de soră şi un nepot de frate. Acesta brasdă e trasă pe mijlocul pămentuluî de la apus la resărit. Şanțul făcut de acest plug e ca probă p e n t r u arat, m i j l o c de hrană, ér brasdă aruncată la drépta, însemnă, că la drépta se ne închinăm» (înv. Paul Popescu). — Din comuna S l o b o z i a - M and r a județul Teleorman: «Se află brasdă lui Novac. Betrâniî spun, că acesta brasdă a tras'o un vitéz, anume Novac, cu plugul tras de doi bivoli pentru pomeneală. Despre Novac se mai povestesce, că s'a luptat cu un şorpe gros ca butea de 100 vedre, până când l'a resbit» (înv. M. Mihăilescu). — Din comuna Odobesci, județul

Lărgimea şi profundimea acestei brasdc seu şanţ, varicză astădi după diferitele localităţi, pe unde se mat cunosc urmele sale.

INI

r

150. ._ Profilul Brasdcî)uî Novac de la punctul unde se încrucişezi cu drumul roman, ce merge pe ţermuriî Oltului către Tur'nul-ro.şu (s. V I a d u-Icni, judeţul Romanaţî). După Archacol.-epigr. Mitth. IX Jahrg. p. 212.

151. — Profilul T r o i a n u l u i, seu Brasdcî luî Novac, de pe teritoriul comunei T u l u e es cl, Ja nord de oraşul Galaţi. După A r c h a e o l. - e p i g r. Mitth. IX Jahrg. p. 216.

In unele locun, după cum ne spun rapórtele învăţătorilor sătescî, ea era

Dâmboviţa: «Se povestesce, că ar fi fost o hrasdă trasă de Novac cu un plug cu 2 bol, de la r e s ă r i t s p r e apus, ca se remâie p e n t r u pomenire c â t va fi lumea şi p S m c n t u l» (înv. M, Al. Mândriccl). — Din comuna G a l i c i u i c a, judeţul Dolj : «Românii, se dice, că au înveţat plugăria de când a tras Novac brasda cea maro. Intr'un descântec din judeţul Dolj publicat in revista «Tinerimea română» Voi. II. p. 218:

Se sculă un om mare negru . . Făcu un plug mare negru, (Prinse) Doi b o I m a r I n e g r i, Trase o brasda mare ncgră . . A pi s şi M n c v i s, cel doi tauri consccraţi lut Osiris şi cari după tradiţiunile egiptene I'au ajutat la aratul pămcntuluT, încă erau de colore negră (Hcrodot, III. 29. —• Plutarch, Is. c. 34). — Din comuna C l é n o v jud. M e h e d i n ţ i : «Acest uriaş (Novac) s'a apucat se tragă o brasda prin buricul pămentulul. A înjugat doi bivoli la plug, o fală i-a mânat, ér el ţinea cornele plugului. A început se tragă brasda de la a p u s la r C-s ă r i t. Pe când sorele era la prâncl el ajunsese cu plugul apropo de Târpeziţa, acolo a oprit so mănânce, locul acesta se numesce până adi «mesele» (gr. T&ánsC'A masă). Acolo a pus Novac lăutari se-I cânte in délül lui Cinghir (aşa se numia lăutanul) şi care déleste spre resărit de Târpeziţa». Ér D i o do r S i c u l (I. 18) scrie: »Osins era iubitor de petreceri, lui i plăcea m u si c a şi horele. Ast-fel, el a dus cu sine în espediţiune o cetă de m u si c a n ţi, între cari se aflau şi 9 fete maestre în arta de cântat». — In colecţiunea lui Odobescu (Dosare archeologice, jud. Olt. p. 487), încă aflăm următorea tradiţiune : «Şanţul, brasda lui Novac, este făcut cu doi bol pe vremile când cu Jidovii». — Ér A. Treb. Laurianu scrie cu privire Ia acesta brasda legendară: «Unul (dintre ţeranî) 'ml response : Ler împèrat, când a t r e c u t de la apus c ă t r e r e s ă r i t a t r a s cu plugul ac e s t a b ras d ă; alţii d. ic, că o ar, tras cu s u l i ţ a, şi ca se întinde către resărit până la Ierusalim» (Magazinu is-"*> H, p. 102). Despre acest «L c r împerat» ni se comunică următorea importantă trudiţiune din comuna Avrămescî, jud. Tutova: «Leruî Domne» era un mare im-

pe la anul 1871 largă de l'/2 stînjinî, ér înălțimea pămentulut scos afară din şanț aprópe de l stinjin ').

Pe teritoriul comunei Şoperlița din județul Romanațî, unde noî am esa- .minat în persona la a. 1899 şi forma si dimensiunile acestei brasde, fundul şanțului are o lărgime de 4.25 m., adâncimea sa este de 60 cm., ér înălțimea pamêntuluï scos afară din şanț de 48 cm. Puțin mai departe spre resărit, la cătunul Vlâdulcnî de lângă comuna Greci, acesta brasdă a fost mesuratn în a. 1885 de archcologul german Schuhhardt. AicÎ adâncimea şanțului era de un metru, ér înălțimea pamêntuluï aruncat pe suprafață de 80 cm. [s]).

Principele Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei, sedus mai mult prin numirea de «Troian», ce o portă tóté şanțurile şi valurile vechi ale Moldovei, numescc acesta brasdă «fossa Traj an i i m p eratoris». Acest şanț, dice densul, după cum m'am convins însu-mï eu ochiï mieï, se începe în Țera-ungurescă Ia Pctrovaradin în formă- de doue valurï, apoï descinde şi trece în Țera-româncscă pe la Porțile-de-fer si de aci se prelungesce sub formă de un singur val peste totă Țera-românescă, trece peste Şiret la satul numit Traian şi peste Botna la satul numit Căusiani (Besarabia), apoi percurge întréga Tartaria şi încetexă la rîul Tanais (Don); în fine, că în timpul seu (pe la anul 1716), acest şanț era adânc de 12 coțî, de unde dice densul, putem presupune, că spațiul acestui şanț, când s'a construit, va fi fost încă o-dată pe atât de lat şi adânc [s]).

Spre a ne pute însă da séma de vechimea cât şi de caracterul ori-

perat de la Resărit, care trecuse multe țetî şi mări până aici cu oştî nenumărate de multe, dar rele şi ncascultătore, aşa că pe unde au trecut n'aü lăsat de cât isvore de lacrimi, atâta erau de rei cu Românii, dar şi Dumncdeu le-a luat mințile de au fug i t pe unde au putut, până când s'aü strîns unul câte unul, tocmai hăt departe la țera lui R el i a n» (înv. C. Solomon). La Grccï, în misteriï şi în riturile religiose, Osiris figura sub numele de Dionysos (Herodot, II. 144). Ér la Romani, acest Dionysos avea numele de Liber p a t e r (Solem et Lîberum patrem ejusdcm numinis habendum; Dionysus qui est Liber pater. Macrob. Saturn. I. 18). Ast-fel că «Ler împëratul», cunoscut la Romani sub numele de «Liber pater», era una şi aceeaşi figură legendară cu Osiris al Egiptenilor.

') Annalele Societatei academice, Tom. X. Sect. Il p. 336. —După Laurianu (Magazinu, H. 102) acest şanț avea în unele părți ale Olteniei o lățime de 8 paşi. — In județul Olt, «în multe locuri brasdă lui Novac are o lărgime de peste 2 metri şi o înălțime de 1.50 m.» (Mesandrescu şi Sfințescu, Diet, geogr. jud. Olt, p. 157).

") Schuchhardt, Wällc und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien, in Archaeol.-epigr. Mi 11 h. Jahrg. IX p. 212.

[s]) **Cuutemlrli** Dcscriptio Moldáviáé, p. 23: F o s s a Tra j ani im p. o r a t o r i s . . .

ginal al acestei brasde, o deosebită importanță ne presintă tradițiunile poporale române. După aceste reminiscențe istorice păstrate în țerile vechil Dacie, acest şanț represintă în dimensiunile sale, <o brasdă uriaşi de plu<r, trasă de un mare împërat al jidovilor (vechilor Egipteni) ca probă pentru arat şi mijloc de hrană, şi ca se fie de pomenire până va fi lumea şi pămentul».

Originea accsteî brasde se reduce ast-fel la timpurile primitive ale civilisațiuneî omenescî, când pentru prima oră, pe şesurile cele întinse, ocupate de triburile pastorale, se introduse agricultura în o formă oficială şi solemnă, cu tóté că începuturile activității agricole la poporul pelasg erau mult mai vechî.

In fond acesta tradițiune poporală este în deplin acord cu relatările vechilor scriitori despre vieța si faptele luî Osiris, care dorind se faciliteze modul de subsistență al genului omenesc, a cutricrat Asia si Europa însoțit de o armată puternică, învcțând peste tot locul pe omeiiî se cultive grâul, orzul şi se planteze vița de via.

Luî Osiris i se atribuia în anticitate aflarea celeî de ântâiu forme de plug. Despre el se spunea, că a tras cele de ântâiu brasdc, şi că el a fost cel de ântâiu, care a aruncat semînța cerealelor în sinul încă virgin al pămêntulul [a]).

Despre şanțul seu brasda lui Osiris ne fac amintire chiar şi vechile papire depuse în sînul mumielor egiptene.

Osiris, ne spun aceste manuscrise hieroglife, este acela, care «a deschis şanțul din regiunea nordului şi din regiunea sudului»[2]), cuvinte, sub cari în teologia egipteană se înțelegeau tcritoriele cele vaste din părțile de nord şi de sud ale MediteraneÎ.

Haec, ut ipse a&tontYiț testis sum, duplici aggcre a P e t r i v a r a d i n o in Hungária incipit, ad montes Demarkapu, fcrrcam portám, descendit, indc simpüci valló per t otam Valachiam ét Moldáviám transit, Hicrasum ad pagum Trajan dictum, Botnam ad oppidum Causzcn secat, transactaque tola T a r t a r i a ad Tanaim fiúmén de s in i t. Ipsa ultra 12 cubitos hódié adhuc profunda est. ') **Tlbulli** Elég. lib. I. 7 v. 29.

Primus a r a t r a manu solerti fecit Osiris, Et
teneram ferro s o l l i c i t a v i t humum. Primus
inexpertae commisit scmina terrae . .

'I Pierrot, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLI1: Osiris, ouvrant l a t r a n c h é e de la double t e r r e . . . Osiris, résidant dans les g r a i n s . . . Osiris dans la r é g i o n d u S u d . . . Osiris dans la r é g i o n du Nord . . . Osiris en sa demeure de la terre du midi. Osiris en sa demeure de la terre du nord.

Din punct de vedere istoric, faptul este positiv, că acesta construcțiune uriaşa de păment a csistat pe teritoriul Daciei si la nordul Măreî negre încă cu mult mai înainte de ce dominațiunea romană se ar fi întins în accste pSrțî.

Unul din drumurile principale romane, care lega centrul Daciei de Mesia de jos, anume linia Celeiu-Turnul-rosu-Apul, trece pe la cătunul Vlădulenî din județul Romanațî de-a curmezişul peste corpul acestei brasdc. Acest important drum militar construit incontestabil încă în timpul împëratuluî Traian ne apare ast-fcl posterior brasdeî, pe care o calcă *).

O tradițiune ante-romană despre brasda lui Osiris din nordul Mărcî negre o aflăm în vechia literatura grcccscă.

încă în timpurile luî Hcrodot esista în peninsula Crimeeï un şanț vechili, lung si lat, care se întindea de la munții Tauricî până la lacul Meotic [2]).

La acest şanț preistoric al Crimeil se reduce tradițiunea poporală, pe care ne-o comunică Stcplian Byzantinul (sec. VI. d. Chr.), anume, că Osiris a prins în jug, unul seu doï boï, si a arat pămentul acestei peninsule [3]).

In fine, de brasda vechia a Sciţieî, mai fac amintire si oraculele sibiline.

In Sibila cea vechia séü crythreică, scrisă de un evreu din Egipet pe la a. 160 a. Chr., noi aflăm următorclc versuri:

«Şi se vor arăta eras! ómenilor semne forte mari si înfiorătore, fiind-că adâncul rîii T an a is (Don) va părăsi lacul Meotic şi în a l b i a sa cea adâncă se va vedé urma brasdei fructifere» [4]).

Aicî Sibila cgtptcnă amintcsce sub forma de profeția o credință vechia

') Annalilc Societatei academice. Tom. X. *2.* 135. 187.

[2]) **Horodoti** lib. IV. c. 3. —H erődöt (IV. c. 12), mai amintcsce tot-o-dată de nisce v a l u r i vechi din Sciția numite ale «C i m e r i i l o r»: K OL! vâv EÎTI sv t-j -xuíHx-j) K:|L|j.é- *y.'j. -ú^s?..* — Ér intr'un document de la a. 1305 cctim: laccssilur (L'olonia) continue a sex atrocissimis hostibus . . . uno Caffe propinquo ad latus Borysthenis trans fossam résidente (D e n s u ş i a n u , Documente priv. la ist. Românilor. Vol. II. 2. 536).

[8]) **Stepliauus Uyz. v. Ta^ivc!;. —Eustathii** Commcntarii in Dionysii periegcsin, 306: Oi *<jt* ïoôoo'. tl si)vo': ic^ô TOJ T'Jtúoou TOÛ Jiuou, 'fa:!, x'/./.oâvTai, *ü'.v ".<>* EV.EI tiv V0-:fiv ïsuîavTa Jîoûv àîô^a-. •;•?,•; (Mull er u s, Geographi graeci minores, II. p. 271) [4]) **frieillieb,** Oracula Sibyllina, lib. Ill, v. 337 — 340:

ÏTijj.'y.T'v. ï'sisîTa[1]. «uíht, £v àvôpd'i^o'.c'. jii-f'.aia
KOL; 'fàci M*i<ûi:v),:[i.v/]v Táva'it ^aíVuSívfjt As'.tis[1].,
ï.'/.ô5s f/iov paiVbv ayXaxo; Êa'stai iXxot

poporală, că o brasdă miraculosă trecea prin albia cea adâncă a rîuluî Tanais, tradițiune, ce ne presintă aceeaşi formă analogă CU Icgen.CH română, că acesta brasdă gigantică a lumcî vechî trece chiar prin albia rîuluî Olt care face si astadï unde marî în locul unde se isbcscc de acest val de pâment.

Când Principele Cantemir ne spune ast-fel în Descrierea MoldoveT, că şanțul cel vechiü si lung, care percurge Țera-românescă, Moldova şi Besarabia, se întindea până la rîul Tanais, densul ne comunică esact o tradițiune poporală, ce esista în timpurile sale.

Domnia luî Osiris şi a primilor sëï succesori peste regiunile de nord ale Dunărei si Mărcî-negre, ni se presintă, atât după vechile monumente ale teologiei egiptene, cât şi după urmele religiuneï osirice din aceste părți, ca un fapt positiv istoric. Nu era numaï o simplă ficțiune a preoților egipteni.

Cultul luî Osiris ne apare estins peste o mare parte a Europei orientale şi centrale încă în niscc timpuri ante-istorice forte depărtate.

Sciții, după cum ne spune Herodot, adorau pe Apollo, şeii pe deul soréiul, sub numele de Octosyros'). Atât după nume, cât si după caracterele sale divine, acest Oetosyr-os nu era altul de cât Osiris, «domnul lumineî», Osiris, «cel cu coronă albă pe cap, care regula circuitul sorelui», «Osiris, deul soreluî».

De asemenea, ni se presintă urme archaice si adânci ale religiuneï osirice şi în ținuturile Germanici vechi.

Tacit, marele maestru al istoriei romane, descriind moravurile semințiilorj germane, ne rclatexă următoriul fapt important:

«O parte din Svevi (seu din Germanii, cari locuiau între Elba şi Vistula), scrie densul, mal sacrifică şi astadï deiteï Isis. Insă, cari sunt evenimentele şi care este originea acestui cult străin, cu nu am putut afla, de cât numai atât, că statua acestei dcițc este figurată în forma unei corăbiore ceea ce ne arată, că acostă religiune a fost adusă de peste marc» *).

Tacit ne spune numaï atât. In tot caşul însă densul ar fi putut se maj adauge, că acolo unde csistă urme evidente de adorațiunca dcițcî Isis, trebuit se esiste şi un cult al lui Osiris, aceste doue divinități fiind nedcsj Partite una de alta.

[1]) **Hiu-odoli** lib. **IV c. 59.**

[a]) Tiicitl Germania, c. 9 : pars Sucvorum et Isidi sacrificat. Unde causa et orig< Pcregrino sacro, parura comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnac figuratum docet advcctam religionem.

Intru adevör, cercetările laborióse şi adânci, ce le-a făcut în secuiul nostru renumitul filolog şi scriitoriu german lacob Grimm asupra divinităţilor si credinţelor germane ante-creştine, au constatat, că într'o vechime forte bscură popórele germane adorau o divinitate a soreluî, séü a lumineï, sub numele de Ostarâ seu Ostar, cuvent, care în ce privesce originea sa, numaî german nu este.

Serbătorea principală a acestei divinităţi Germanii o celebrau primăvara, - ea ajunsese atât de populară la tóté seminţiile germane, In cât părinţii Bisericci creştine catolice, pe lângă tot zelul lor apostolic, nu putură se suprime din lista seîbătorilor germane numele pâgânesculuî Ostarâ séü Ostar ')•

Pascile creştine, cari cad în luna luï Aprilc seu la finele lut Marte, Germaniî le mai numesc şi astăclî Oster si Ostern. Şi este de notat, că tot pe la începutul primăvereÎ se celebrau în anticitate serbătorile cele marî ale luï Osiris, căsătoria sa cu Isis, si aflarea corpului acestuï rege divinisât al lumeî vechi, «Domn al Domnilor», «deü al soreluî».

In Grecia, cultul lui Osiris de asemenea ne apare ca o moscenire rëmasă acolo din timpuri forte obscure.

Afară de Apollo, dcul pelasg al lumineï, şi afară de Uran, de Saturn şi de Gaea, una din figurile cele marî ale religiuneî grecescî antc-olimpicc a fost Dionysos, şi acest Dionysos al Grecilor, după cum recunósce însu-şî Herodot, era una şi aceeaşî divinitate cu Osiris [1]).

In insula Creta religiunea dominantă în timpurile anterióre istoriei era a lui Zeót áatÉpicc, care représenta pe Domnul ceriului cu surele si stelele, ér simbolul acestei divinităţi cretcne era un taur [3]), întogma precum la Egipteni Apis era consccrat lui Osiris şi venerat ca imaginea divinităţii soreluî. Originea acestei religiunî cretene, ce era caractcrisată prin numele cel sacru de Zsos cfotap:o;, se reducea ast-fel la cultul lui Osiris, personificaţiunea lumineï după doctrinele egiptene.

*) **Grimm,** Dou'.sche Mythologie, 267: das hciligc fest dér Christen, elessen tag gewöhnlich in den april oder den schluss des merz filllt, trăgt in den frühstcn ahd. sprachdcnkmalern den namen o s t a r â. Dieses O s t a r â, muss gleich dem ags. Eastrc c i n h ö h e r es w c s e n des heidenthums bezeichnct habcn, dessen dicnst so feste wurzel gcschlagcn hatte, dass die bekchrcr den namcn duldeten . . . . Ostarâ . . . mag also g o 11 h e i t des s t r a h l e n d e n morgcns, des aufsteigenden l i c h t s gewesen s e i n .

*) **Herodoti** lib. **II. c. 144.**

") **Preller,** Griech. Mylli. II (1854) p. 80.

In Dacia memoria espedițiuniî şi a faptelor luî Osiris s'aű păstrat în tradițiunî şi legende. Insă un cult particular la populațiunea pelasgă a Dacieî, Osiris, regele Egiptenilor, n'a avut. In reminiscențele istorice ale acestor fërï el nu are nicî rolul Iu! Oetosyros din nordul Măre! negre, nici al lui Ostarâ séü Ostar din religiunea ante-creştină a Germanilor. El este numaîun simplu «împërat al Jidovilor» (séü Egipto-semiților), un erou străin, venit din țerile meridionale, fără atribuțiunî divine şi fára adorațiune ').

Unul din evenimentele cele mai glorióse ale epoceï preistorice a fost introducerea agriculture!.

La acest mare eveniment în viéfa omenimeï, după cum ne spun tradi-tiunile poporale române, se raportă brasda cea lată, *si* de o lungime es-traordinară, ale cărei urme se mai cunosc şi astădî *pe* şesurile României, ale Rusieî meridionale şi ale Ungariei, o brasda, care după caracterul, ce i se atribue, a fost trasă de Ostrea-Novac ca probă pentru arat, ca mijloc de hrană şi ca se fie de pomenire pentru tóté generatiunile viitóre *).

') Novac sdü Ostrca-Novac, împëratul Jidovilor, care după legende s'a luptat cu balaurul şi a tras brasda cea mare, este o personalitate preistorică, cu totul distinctă de «Novac cel bătrân» sdű *moş Novac» celebrat aşa de mult în cântecele nostre eroice şi care era de origine din «Lătânideceî bëtrân Ï» (Corcea, Balade poporale, p. 81. 90). Despre <botrânul Novac», vom vorbi în capitulele relative Ia primul imperiu pelasg. In unele părți ale Românieî, cu deosebire în Oltenia, cuvêntul Novac mal are şi înțelesul de «uriaş», séü «vitéz d i n t i m p u r i l e străvechi». In limbile slavice insă «novac» însemndză t i n è r (Cf. II as d cu, Marele Dicționar, Ii. 2262). Insă originea cuvôntuluï nu este slavă. In limba moderna italiană «n o v el U sou «n o u v e 11» însemneză de asemenea «tine r» seu «născut de curênd» (B a n fi, Vocabolario Milanese-Italiano, v. növeli, giovine. — Peri, Vocabolario Cremoncsc, v. n o u v e 11, recentemente nato). In legendele vechi grecescî S a t u r n mal avea şi epitetu! de vîwto.$_{70}$ţ, cel mai t i n ë r (A p o l l o d o r i lib. I. l. 8. — H e s i o d i Theog. v. 132). Tot asemenea ca viii^a-ro: erau considerați la Grecï Hercule, Dionysos (Osiris) şi Pan (H e r o d o t, II. 145). Epitetul grecesc de vEiutaîoi; se pare ast-fel a fi numai o traducțiune a unei forme archaice poporale de novac. In onomastica romana numele de Novac ne apare în o formă literară de Novatus (Svctonii Augustus c. 51). De asemenea şi i_n inscripțiuni (C. I. L. III. nr. 569. 2431. — Ibid. II. nr. 134. 777). Constatăm tot-o-dată aici, că Novac din legendele române nu are de a face absolut nimic cu N o e, Deucalionui jidovesc, cu tóté că tradițiunea ebraică a împrumutat pentru Noe al seu unele atribute din legenda luî Osiris, cum este plantarea vițeî de via.

') In Ungaria ni se presintă de asemenea numerose urme de valuri şi de şanțuri vechi, a căror origine până astădî a rèmas necunoscută. O parte din aceste construcțiunî de pămcnt ne apar în documentele Ungariei sub numele de «H ras d ă». Ast-fel într'un ' ocument de !a a. 1086 se aminlesce de un m o n u rn e n t u m l o n g u m .... qui '

Insă, esaminând condițiunile primitive ale societății omenescî din aceste tiinpurî, brasda, ce se ntribuc lui Ostrea-Novac şeii luî Osiris, se pare că rnaï avea tot-o-dată şi o destinațiune socială-economică.

d) vulfo dicitur Buheubrazda (Cod. dipl. Arpadianus cont. I. p. 32). In acelaşi ment de la a. 1036 acesta «Brasdă a l u î Buh e u», care trecea pe la marginile 'țațelor laurin, Vcsprim, şi Castrul-dc-fer, ne mai apare şi sub numele latin de ui eus». (Cf. Ibid. XII. pag. 552, a. 1294: a possessione Barázda vocala, que ' d e l i c e t Barázda separat posscssiones Kas et Azynagh). — Alte doue şanțuri preistorice ale Ungariei, pe cari tradițiunile poporale le consideră de asemenea ca o brasda u r i a ş ă de plug, ne apar pe câmpicle cele fertile şi întinse dintre Dunăre şi Tisa. Una din aceste construcțiunî primitive începe lângă Gödöllő spre NO de Pesta, de unde luând direcțiunea spre resărit trece pe lângă comunele Sz. László, Fcnszani, Tarna-Sz.-Miklós şi se prclungesce pana la K. Köre de lângă Tisa. O a doua linià paralelă cu cea precedentă s'a constatat pe teritoriul comitatului Heves (Arok-Szállás —Dorm:ind). Ambele aceste şanțuri portă la poporul unguresc numele de Csörsz-seu C szösz-â r ka. După tradițiunile poporale din Ungaria şanțul numit Csörsz-árka, care trece prin comitatele Borsod şi Heves formeză o brasda de arat, ce a fost trasă cu un plug uriaş (Gyárfás, A lász-Kunok törtenete, I. p. 564). Numele de Csörsz-arka, ce-1 portă aceste doue şanțuri din urmă, a remas până astădi neesplicat în literatura istorică. Tradițiunile unguresci atribue originea acestor şanțuri unui erou (național) numit Csörsz, Curz séű Curzan (Romer, Mouvement archéologique, p. 39 seqq.). Acesta numire însă aparține incontestabil timpurilor preistorice. Unul din orășelele cele vechi ale Panoniei, situat cam în locul, unde se află astădî Alba-regală, purta in epoca romană numele de H e re ui i a, probabil că aü esistat şi aici unele resturi vechi de şanțuri, brasde, canale ori drumuri, pe cari tradițiunea le atribuia lui Hercule. Acelaşi oraş, Hcrculia, ne apare în 11 i n e r a r i u m A n t ó n i á i (Ed. Parthey, p. 124), cu numele de G o r s i o s i v e H c r c u l e, şi cu variantele g o r c i o, g u r s i o, c u r-s i o şi c o r s i o.

Brasda din peninsula B r c t a n i e i. In colțul de nord-vcst al Franciéi, seu în aşi numita peninsula Bretagne (A re m o ri c a în timpul Romanilor), su întinde de Ia SO spie NV o lungă comă de dcluri, ce portă numele enigmatic de S i l l o n de Bretagne, adecă brasda Bretauiei. Probabil, că o-dată a esistat şi aici şi póté că mai esislă şi as-at J[1] o tradițiune poporală analogă cu cea din România şi Ungaria, despre o brasda u-r'aşa. In județul Komanați pe teritorial comunei Dobrun, brasda, ce se atribue lui Novac, mCli e trasă pe coma unui del (Annal. Soc. acad. X. 2. 187). Ér în colțul estrem de apus, acestei peninsule Bretagne se află oraşul şi portul numit Brest. De asemenea, şi 'tenia (jud. Dolj), un sat, pe lângă care trece brasda lui Novac, portă numele de a' Este probabil, că originea numireï localității Brest din peninsula Bretagne se ^uce la un cuvent archaic pclasg de brasda seu b rest ă (în Transilvania bresdă). •" notăm tot-o-dată aici, că un golf de lângă oraşul Brest portă numele de Canal s> Probabil în vechime un port dedicat deifeî Isis, după cum aflâra 'Isitmiv X^v 0 tul de nord-vest al Mărei negre (Anonymi Periplus, § 61), I s i d is portus la

De fapt începuturile agriculture! eraü mult maï vechï de cât timpurile ILIÏ Osiris, încă pe Ia finele epoceî quaternare importanța cerealelor, şi în particular a grâului si a orzului, devenise cunoscută genuluî omenesc. Insă progresul acestui nou ram de activitate a omenimeï a rőmas, în tot cursul epoceî neolitice, încă forte restrîns.

In aceste timpuri primitive ale istoriei, clasa cea mare şi puternică a populațiuneî, cu deosebire în Europa, o formau triburile pastorale.

La acesta hierarchia socială a timpurilor vcchï, se maï adăugea încă o nouă circumstanță.

Intregă epoca neolitică se caractérisez^ prin o înmulțire estra-ordinară a populafiuneî, si esista în aceste timpurî o mare neegalitate în averi.

încă Saturn, tatăl lui Osiris, începuse opera cea mare de reformațiune a viețeî sociale umane. Sub domnia acestui înțelept monarch cestiunea agriculturel pentru prima oră a fost considerată ca o afacere de stat.

Saturn ne apare ca introducătoriul şi protectorul politic al întregeî activități agricole, şi el portă la populațiunile pelasge titlul de începătoriul unul mod de viață maï bun [J]).

Insă, sub Osiris se presintă pentru prima oră în istoria omenimeï cestiunea cea mare agrară a]umiî vechi, necesitatea statului pentru ameliorarea situafiunel cetățenilor scracî, a proletarilor nepăstori, si lipsițî de posesiune.

Pe lângă acesta luptă economică, ne maï apare tot-o-dată sub domnia

țermurir Etiopiei (Plinii lib. V. 34. 5.), comuna numită i ş a I n i ţ a, situată lângă brasda Iui Novac din România, şi V a d u ! -1 u i" • I s a c de lângă Troianul seu Brasda Besarabiei. Brasda d i n I t a l i a. De asemenea a esistat şi în Italia o tradițiune antică despre o brasda gigantică trasă pe sosurile ceîe fertile aie rîului Pad. Aici insa acesta brasda se atribuia lui Hercule, întogma după cum în unele părîî ale Olteniei brasda lui. hovac maî portă și numele de «brasda l u î Iorgovan» (S pine a n u, Diet, geogr. al jud. Mehedinți p. 46. 112). Fabulantur Herculem Gcryonis boves ex Hispánia in Graeciam agente hoc loco (iuxfa Patavium ad Geryonis oraculum) a r a s s e ct itaducto s ui c o calidas illas (Aponae) aquas cmersissc (Cluver. Ital. pag. 148 seqq. după Corpus Inscr. lat. I. p. 267).

) **Jlaerobii** Saturn. I. 7: Janus, cum Saturnum classe pervectum cxcepissct hosP'tio, ét ab eo edoctus p e r i t i a m ruris, ferum ilium et rudem ante fruges cognitas victum m melius redegisset, regni cum societate muneravit . . . . Observări igitur eum si … quag; v i t a e m e l i o r i s a u c t o r e m . . . . Iluic deo (Saturno) inserliones surcu orum, pomorumque educationes et omnium cujus modi f e r t i l i u m tribuunt i pi i n a s.—Ibid. I. 10: quod S a t u r n u s ejusque uxor (Ops) tarn frugum, quam ructuum, repertores credantur.

luï Osiris si lupta de putere, séü pentru dominațiunea etnică, între cele doue grupe de populațtunî inimice, între rasele meridionale si Pelasgiï de la nord, anume cei din ținuturile Europeî.

Posesiunea pamêntuluï în aceste timpurî depărtate preistorice era concentrată mai cu seină în mâna raseî pelasge.

încă de la începutul epoccî neolitice triburile pastorale pelasge trecând peste ape şi munți se răspândiră cu turmele lor infinite peste tóté ținuturile Eladeï, ale Asiei de apus, ér în Egipet până în părțile de sus ale Nilului, şi cu posesiunea pamêntuluï crescu tot-o-dată şi puterea lor națională.

Osiris, ne apare în istoria lumeî vechi ca cel de ântâiu rege egiptean, care deschise luptă în contra situațiuneî teritoriale a triburilor pastorale pelasge, cari ocupase munții şi câmpiile până în deserturile Africeî.

După resboiul fericit cu Typhon, Osiris în puterea dreptului de cucerire, smulse din domeniul cel vast al triburilor pastorale teritorii întinse rimase nccultivatc şi le distribui agricultorilor. Putem conchide ast-fel, că destinațiunea primitivă a brasdeî atribuite luï Osiris a avut tot-o-dată şi un caracter de utilitate publică; ca a servit de a marca într'un mod visibil şi durabil terenele distribuite clasei agricultorilor [J]). Acesta ne esplică, pentru ce acesta brasdă este trasă în diferite regiuni agricole si unc-orî chiar pe comele delurilor [2]).

Aceste sunt principalele evenimente politice şi economice ale epoceï luï Osiris.

Şi resumând, not constatăm aicî, că acesta brasdă, căreia, tóté tradițiunllc vechi şi noue, i atribue un caracter agricol, constitue, atât după vechimea, cât şi după importanța sa particulară, unul din cele maî memorabile monumente preistorice ale Europeî.

*) Esecutarea materială a acestei uriaşe brascle, ca tóté lucrările cele marî şi grele din timpurile preistorice, s'a făcut incontestabil prin o mulțime enormă de sclavi publicï. In România, pe unele locurî acest şanț mal portă numele de «Brasdă jidovescă», adecă, esecutată de jidovi (L o c u s t c a n u, Diet, geogr. al jud. Romanațî, p. 137). Tot ca opera unor s c l a v i era considerat în anticitate şanțul cel lat din peninsula T auri c ă, şi care după uncie tradițiunî istorice se atribuia Iui Osiris (He r o do t, IV. 3.— Steph. B y ?.., v. Taupw-ri. — Tab. Peut.: fossa facta per servos Scutarum).

[2]) Acesta lucrare de pămCnt numită «Brasdă Uu Novac» nu a r c de l o c caracterul unui val roman, construit în mod regulat şi fortificat cu castre. De aha parte, după natura terenului, pe unde trece acesta brasdă, ea nu are absolut nicî o importanță defensivă.

MONUMENTELE MEGALITICE ALE DACIEI.

IX. MENIUUELE, CARACTERUL *ŞI* BESTINAȚ1UNEA LOR.

O altă clasă importantă de monumente preistorice, şi care ni se presintă în diferite părți ale Asieï, Europei si Africeî, o formeză aşa numitele monumente megalitice [1]).

Aceste monumente consistă din petre mari, brute, tăiate orî sculptate într'un mod cu totul primitiv, si cari ne desceptă uimirea, nu prin forma lor estetică, ci prin grandiositatca lor.

Genul cel maî archaic al acestor monumente megalitice consistă din un singur bolovan enorm de petră, împlântat vertical în pămont.

Aceste monolite brute, aşedate ast-fel de manile omuluî preistoric, se numesc în sciința archeologică de astădî menhire [4]) séü peulvane [s]).

Formele menhirelor sunt piramidale, cilindrice, adcse-orï eu vîrfurï conice. Ori cu alte cuvinte, menhirele sunt numaî simple columne de petră brută séü obeliscuri primitive.

Despre destinațiunea, ce au avut'o la început aceste columne grosiere de petră, părerile până astădî sunt încă divisatc.

') De la prcf. m c g a . . . , mare, şi l i t h o s, petră.

>) Etimologia cuvèntuluï menhir după L it t r *é* (Dictionnaire de la langue française), bas-bret. men, pierre, h i r, long. — Tn vechia limbă bretonă, după cum ne spune L e-grand d ' A u s s y, cel de ântfiiu, care a stabilit o clasificațiune a monumentelor megalitice, obeliscurile brute se numiau a r m c n i r (C a r t a i l h a c, La France préhistorique, p. 169. — R e i n a c h, Terminologie des monuments mégalithiques, p. 6). La Germanï, Ermen-sul, Irmen-sul, Ormen-sulse numia idolul Saxonilor, un sul séü columnă de lemn, nu de tot' înaltă (Grimm, Deutsche Mythologie, p. 106).

[3]) **De** Mortillet, Musée préhistorique, pl. LIX: Les menhirs, qu'on nomme aussi peulvans ou pierres-fiches, sont des pierres brutes dressés et fichées dans le sol de manière à former des espèces d'obélisques. Ces monuments des plus s i m - p l e s et des p l u s p r i m i t i f s, varient beaucoup de grandeur . . . depuis 1 mètre jusqu'à 10 ou 12 mètres et au-delà. — In Francia, după cum scrie Cartailhac, cel mai considerabil menhir se află Ia Locmariaker în departamentul Morbihan, numit «la P i e r r e des fees-> seu « l a grande p i e r r e . » Astădî acest menhir e resturnat ?i frânt în trei bucăți. Lungimea sa este de 21 metri, ér grosimea de 4 metri (La

Anume unii sunt de părere, că aşa numitele menhire sunt numai un fel , monumente funerare, ce au fost ridicate pe mormintele, orî pe cenotafele celor decedaţi.

AHiî d'" contră, întemeiaţi pe împrejurarea, că la piciórele acestor moolite nu s'a descoperit nicî o urmă de inhumaţiune, susţin, că menhircle onstitue numai simple monumente comemorative, ce aii fost destinate într'o vechime depărtată, ca se perpetueze aducerea aminte de un mare eveniment.

In fine, o parte clin archcologiîde astădî le consideră în general, numai ca un simbol transparent al unuî cult religios din epoccle preistorice.

Noi vom precisa aicî destinaţiunea primitivă, ce au avut'o aceste monumente preistorice, nu pe basa fântânilor medievale, după cum s'a urmat în mare parte până astădî, ci esclusiv numai după caracterul religios, ce l'ao avut aceste monolite în timpurile cele mai depărtate ale anticităţiÎ grecescî şi romane.

Pe câmpul cel întins al Troieî, după cum ne spune Homer, se afla o movilă mare din timpurile străvechi, unde era înmormêntat divinul bětrân 11 u, fiul lui Dárdán, c r pe acesta movilă era ridicată o stelă seu columnă funerară de petră [a]).

In rësboiul Troianilor cu GreciT, după curn ne spune tot Homer, vitézül principe Sarpedon, domn peste populaţiunea cea avută pelasgă din Lycia, cade în luptă ucis de Patroclu, ér corpul seu din ordinul luï Joe a fost dus în Lycia, ca acolo so-î celebreze funeralele fraţii şi rudele sale, se-î ridice o movilă si pe ea o columnă (crcrjArj), fiind-că acesta este onórea morţilor [2]).

încă în timpurile vcsboiuluî troian, aşa dar, columnele de pótra ni se presintă ca monumente de onóre eternă ridicate pe tumulele celor decedaţi [3]).

Pe drumul de Ja Sparta către Arcadia, ne spune Pausania (sec. H. d. Chr.), se maî vedeau încă în timpurile sale ridicate 7 columne seu stâlpi (•/.-.ove;) după stilul cel archaic, séü din petră brută, şi că aceste columne înfăţişau simulacrele celor 7 planete [4]), ale Soreluî, Luneî, ale lui Saturn, Joe, Marte, Mercur si Venus.

') **Homerl** Ilias, XL v. 371.

') Ibid. XVI v. 457. 674.

[3]) U! i s c, după cum ne spune Odysea (lib. XII. v. 13-14), ridică în insula Acaca Urt mul peste cenuşa şi armele decedatului Elpcnor, cr de asupra tumulului înaltă o c o-
[1] « m n ă (at-^Xvj).

[4]) **Pansauine** Dcscriptio Gracciae, lib. III. 20. 9.

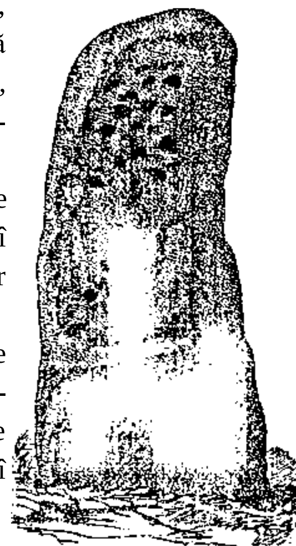
In fine, columnele primitive séü de pélra brută ne mai apar în anticítatea preistorică şi ca simple monumente comemorative.

Hercule, eroul cel mare al lumeî pclasgc, ridică, după cum ne spun tradițiunile, lângă Oceanul Gaditan doue columne uriaşe de petră, drept semne pentru memoria eternă a espedițiunii şi a faptelor sale celor marî [1]).

In Italia, la vechile triburi latine, a esistat de asemenea până târdiu usul de a înălța piramide orî columne enorme de petră pe mormintele celor decedațî.

«La strămoşii noştri, scrie Serviu, nobilii se înmormântau sub movile înalte ort în sînul munților, de unde a luat nascere usul, ca peste corpul celui decedat se se ridice piramide, orî columne enorme de petră [2])>

Ast-fel după usurile morale ale anticității, menhirele séü columnele de petră brută aveau diferite destinafiunï.

152 _xjenhirul Saint-Urnei dinPlomcur (dep. Finistère, Franchi). După Cartailhac, La Franco préhistorique, p. 323.

Unele ne apar ca monumente primitive onorifice pe tumulele, orî la mormintele celor decedațî. Altele aveaíi o destinațiune rcligiosă mai înaltă. Ele représentai!, în o formă rudimentară, imaginile unor divinități archaice şi formau ast-tel obiectul unui cult religios. Altele, în fine, ni se presinlă numai ca simple monumente comemorative cu privire la espedițiunî", la fapte ilustre de rësboiu, orî la evenimentele marî politice si religiose. De asemenea aceste columne de petră avi mav avut tot-o-dată si o destinațiune economică-religiosa. Ele serviau ca «termini» seu petre sfinte, spre a marca limitele teritorielor [3]), proprietăților şi a indica direcțiunea drumurilor.

Peste tot menhirele au avut în anticitatea preistorică aceea dest'națiune

') Diudori Șicul! Jib. *l 24 1;* IV. 18. 2.

[2]) Servius iu Aen. XI: Apud maiorcs, nobiles aut sub mont-i bus altis, aut m ipsis montibus sepeliebantur, unde natura est, ut super cadavera, aut pyramides fièrent, aut in gen tes collocarentur columna e. — Cf. Isidori Hispal Originum lib. XV. 11. 4.

[3]) Strabouis Geogr. lib. IX. 1. 6,

sacra, pe care a avut'o şi o are crucea în era creştină, ca semn de adoratiune, ca monument sépulcral şi ca obiect sfânt de comemorațiune.

Usul rnenhirclor ca monumente funerare a esistat şi în țerile Daciei până târdiu în timpurile istorice >).

Tradițiunile poporale române ne amintesc si astădl de bolovanii séű stenii de petră, ce se puneau lângă morminte drept semne eterne pentru memoria celor decedați [7]).

In unele părți ale României aü maî esistat chiar până în timpurile nóstre cimiten'Î întregi preistorice numite de popor mormintele Uriaşilor[3]), ale

') In documentele istorice medievale ale Ungariei columnele de petră bruta din timpurile vechî portă numele de bal v an (Cod. d i p l . Arpadianus c o n t i n u a t u s, VIII. 174. a. 1267 : vădit ad s t a t u a m lapideam, que dicitur b a l w a n k e w).— In limba vechia slavonă KC.UIUHX (oT-i[/.f), columna), cuvent, a cărui origine se reduce la românescul bolovan, identic dupl formă şi sens cu terminal archaic din Francia, p e u 1-van (Compareză lat. b o l u s, gr. fkuXo;). -• Despre o columnă enormă fune-r a r a în stilul archaic, sou menhir, scrie K ovary în «Száz történelmi regek» p. 105: In pădurea numită Rica din Secuime (Transilvania), se vede lângă drumul, ce trece prin acesta pădure un b o l o v a n enorm de petră, înalt de 3 stânjeni, care se numesce « P ó t r a Ricci.» Aicï, spune poporul, că se află înmormontată o regină, a cărcî cetate era pe délül, ce se înălță de asupra acestei văl.

*) Intr'un bocet de peste Carpați, «bradul», care era considerat şi în anticitatca romană ca un simbol funerar, se tunguicsce ast-fcl:

După mine or vint
lot patru voinicT,
Cu patru haiduci,
Şi m'or înşelat
Până m'or tăiat,
Că pe min' m'or pune
La un cap de fală,
L a u n s t a n d e p e t r ă . . .

F r â n c u, Românii din nu:nțiî apuicnî, p. 175.

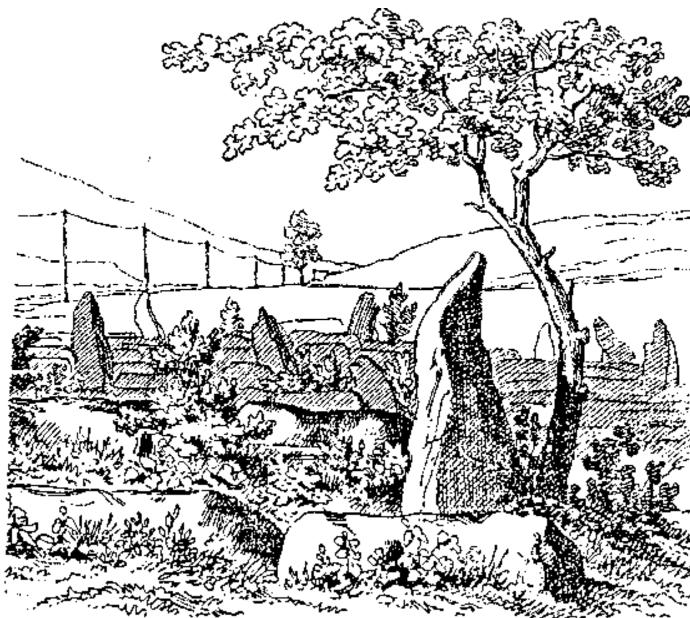
«Petra, ce se pune la capul mortului», se numesce în uncie părți ale Transilvaniei «zlemăn» (R e t e g a n u l, Colecțiune manuscriptă, Partea III. 2. 265, în biblioteca Academiei Române).

*) Spineauu, Dicționar gcogr. al jucl. Mehedinți, p. 166. — Filip, Studiu de geografie militară asupra Olteniei p. 76. — La «m o r m i n t e l e U r i e ş i l o r seu J i d o v i l o r», dintre comuna Balotesci şi satul Schinteiesci din jud Mehedinți, au esistat, după informațiunile, ce le avem, până in dilcle nóstre, bolovani seu Icspedi enorme împlântate în păment, ca semne funerare.—Profesorul Teohari Antonescu din Iaşi, într'un raport publicat în B u l e t i n u l O f i c i a l al Ministeriului instrucțiune! publice, nr. 99 din anul

97, scrie, că la comuna S c h e l a din jud. Gorj, pe dclul numit Harabor, se ar afla un monument dolmrnic şi o aliniarc megalitică, întocma ca cele din peninsula Bretanieî.

m visitât acesta comună în vara anului 1900, însă nu am aflat acolo nici o urmă de vre o construcțiunc megalitică. Cimiteriul vechia delallarabor este din contra micro-

Jidovilor, ale Dacilor ori Lăzilor, morminte, ce erau indicate prin h lovanï marï şi nescrişî ').

153. — Mormintele « L a t i n i l o r » şi a!e « J i d o v i l o r » de lângă satul Ba l wan (Bovan) spre nord de Alexinaţî în S e r b i a . După K a n i t z, Rcise in Sud-Serbien, pag. 33 şi Taf. III. fig. 3.

In Serbia cimiteriele, cari se caracteriseză prin vechimea lor cea dcpă tată şi prin bolovanii seu Icspedile enorme de petră, se numesc mormi tele Latinilor ori ale Jidovilor [2]), sub care denumire tradiţiunile pop<

ale ale slavilor meridionali înțeleg doue generatiunï uriaşe de omcnï, carï e distingeau prin mărimea şi puterea lor fisică şi prin construcțiunile lor iele marî şi grele [1]).

Monumentele megalitice numite inenhire sunt de regulă isolate. Câte ,- dată însă ele sunt aşedate în grupe.

Când grupele acestea au formă de cercuri, ele se numesc cromlech-urî[2]), •>*r* când sunt asedate maî mult, ori mal puțin, în linii drepte, portă numele Je alini ar ï, fr. alignements [3]).

La ce rasă anume aparțin în general monumentele numite megalitice a •emas până astàdï o ccstiune deschisa în sciința preistorică.

Mult timp aceste monumente enorme de petră brută, şi în particular dolmenele, aü fost considerate, fără nici o rațiune, ca opere ale C elfilor BOU Druidilor *).

De fapt însă originea monumentelor megalitice se reduce la primele timpuri ale epocel neolitice. Cu deosebire în dolmené se au găsit la diferite

de Alexinațî, în Serbia, scrie Kanitz (Reise in Sud-Serbicn p. 33) : Auf dem Wege nach Kraljevo karnen wir.......... an cinem w e i t e n Grabfelde mit rohbehaucnen Grabsteinen aus Glimmerschiefer voruber . . . Nach diesen Schilderungen der Anwohner enthielten die Graber «l a t i n s k i» und «i i d o v s k i groblje». . . Die Umfassung dieser Grabstätte (des zuerst erüffnotea Grabes) bestand wie die der meisten der ubrigen, aus rohen unbehaucnen Fclsblocken, von welchen je zwei der Lange nach als Schutzmauern zu beiden Seitcn das Grab umrandctcn, cincr ain Fussende und ein hochaufgerichtetcr am Kopfe die Grabesform im langlichen Vicrecke abschlosscn. *) Kanitz, Do'.iau-Bulgaricn I. 51; IU. 75.

') Etimologia după L i 11 r é, Dictionnaire: v. cromlck: Bas-breton, kroumlech', de k r o u m m, courbe, et l e c h ' , pierre sacrée.

[5]) In Francia cele maî remarcabile a l i n i ă r î se află la comuna C a r n a c din departamentul Morbihan in provincia Bretania. Aceste aliniați consista din trei grupe separate unele de altele prin un anumit spațiu liber, insă făcând parte din unul şi acelaşi sistem megalitic. Aceste grupe sunt: aliniarea delà Menée, compusă din 11 linii, cart conțin 878 menhire, înalte de 3—4 metri; cea de la K e r mar i o de 10 liniï conțincnd 853 menhire, şi in fine, cea de la K e r l e s c a n t de 13 linii conținend 262 menhire. Direcțiunea acestor liniï este de la rësarit spre apus. Bolovanii sunt aşedațî în mod regulat la micî intervale uniî de alții, cr dimensiunile acestor menhire descresc în mod gradat către estremitațile linielor. Aceste monumente sunt anterióre primelor invasiunî ale Colților, ér destinațiunea lor preistorică a renias până astădî un mister pentru sciința.

') Bertrand, Archéologie celtique et gauloise: On ne peut plus hésiter à déclarer que les. dolmens ne sont pas celtiques, et qu'ils recouvrent les restes d'une population dont l'histoire ne nous parle pas. (După F e r g u s s o n, Les monuments méga-Htiques, p. XXVIII).

ocasiunï o cantitate însemnată de obiecte de pétr poleită, probe incontestabile, că introducerea acestui gen de monumente funerare este àntcrioră imigrațiunii Celților în Europa *).

154. — Vederea uneî părți din a l i n i a r c a de m e n h i r e d'j la Carnac (dcp. Morbihan în Francia). După Revue encyclopédique, 3895, p. 187.

Tradițiunile irlandese însă reduc originea monumentelor megalitice la dóue popóre invasionare preistorice. Una din aceste rase, şi anume cea

') Dolmenele. O altă grupă de monumente megalitice portă în archeológia preistorică numele de dolmené (Etimologia după L i 11 r é, gaél, t o i, table, m e n, pierre). Dolmenelc sunt monumente funerare şi ele consistă din o lespede séü tablă enormă, de petră așcdală orisontal pe doî, ori pe maî mulți bolovani marî, împlântați vertical în pământ. Dimensiunile lespcdilor şi ale bolovanilor, ce compun aceste dolmené, sunt de regulă atât de enorme, ér transportarea şi ridicarea lor presintă dificultăți aşa de mari, m cât adl stăm uimiți, când le contemplăm, şi ne întrebăm, cum acele popóre primitive au putut dispune de mijlócc mecanice atât de eficace, ca se misce aceste mase gigantice de petră, să Ic aducă adese-orl din depărtare şi Ie urce pe coline ori pe dtSluri, ca se Ie pună la locul, ce li s'a destinat. In interiorul lor, aceste dolmené conțin una ori maî multe camere de petra, în cari se depuneau corpurile, ori urnele cu cenuşă ale celor decedați, în numer mai considerabil dolmenele ni se presintă în Francia, m Britania, în Danemarca, în Svedia şi în Germania de nord. De asemenea s'a mal constatat asistența acestuî gen de monumente şi în Italia, în părțile de NO ale Caucasuluî, *m* Persia, India, Arabia, în regiunile de nord ale Africeî si în America centrală.

In România singurul dolmen, despre care avem ore-can notițe archeologice este construcțiunea de bolovani enormi seu pescerea artificială din muntele Lespedea, de a isvorele lalomițel, despre care ne vorbcsce Cesar Boliac. Reproducem aici în estras propria sa descriere: «Ca se dau o idea archeologilor despre primul aspect al a-"stei numite pescere, le recomand desenul «d o l m a n u l da n e s» şi cercul de petrii sépulcrale, fig. gg şi fi^ ^ dir] admira))i]ui uvragiu «Omul înainte de istoria» al lui Şir

aï vechia, portă în tracliţiunile irlandesc numele de Fri-Bolgl, carï sunt 'nfatisaţî ca omeni de o statură nu de tot înaltă, si cu porul brun séü închis.

Peste acest popor numit Fri-BolgT, carï au ţinut cât-va timp domnia et-'că si politică peste Irlandia, a năvălit mai târdiu o altă rasă de omenî, numiţii Dănianî, şi carï se caracterisaü prin o statură în general înaltă, avcnd perul blond şi ochiî albaştrii [J]).

Tohn Lubbock.......... Intru adevCr că aicî se vede cine-va în fata uneî c l ă d i r i de u r i a ş ; în adevër, că omul a trebuit se fie tare în braţele şi spatele lui, ca se apuce, ca se aşede, ca se construiască asemenea locuinţă pe asemenea locuri . . . Preste petre marî un lespede petroiű formeză un acoperemênt ppxjste doue încăperi, una de 15 picióre lungime şi 8 picióre largul, cu o î n t r ă re şi cu o e ş i re în potriva intrare! de 7 palme, înalte şi largede trei palme; bolovani marî drept praguri şi câte un bolovan ca t r c p t ă de coborit într'una. Intrând înăuntrul acesteia, pe deschidetura de către apus, la clrepta este un bloc de petră în formă p ă t r a t ă , a l t a r negreşit, înălţime de patru palme şi tot atâtea de câte 4 laturile. Prc acest altar numai cenuşă şi cioburi amestecate cu un fel de nisip . , . D'aci numele acestei capişte, Pescerea cu ó l e l e ... Am luat câtc-va din aceste hârburi, tóté v i n e t e şi a l b i t e pe d i n afară (caracteristică d a c ă în olăria, disă cel t ă de anticari) . . . Albuiul de pe accste ólé este negreşit exlialarca leşie! cernise! dintr'insele. Acesta am observat'o în mal multe ocasiunî. Tradiţiunca spune, că sunt bStrânî cari au apucat multe ole întregi, eraü unele pe t r e I p i c i ó r e şi în mărimi deosebite . . . Ole . . carï aü servit drept urne ....Alături cu acesta sală şi despărţită printr'un zid format dintr'un singur bloc de petră, este o altă sală mal mică.............fără altar într'insa şi fără nici o ingrădiro (Trompeta Carpaţilor nr. 846 clin a. 1870). Intr'un alt articul C. Boliac confirmă de nou caracterul dolmenic al acestei pesccrî artificiale: «Dolman u l, dice densul, care l'am găsit acum un an sub denumirea de Peşterea cu ólele . . . . n u póté fi îndoielă pentru nime, că nu este o capişte d r u i d o - c e 11 ă» (Trompeta Carpaţilor, nr. 939 din 1871).

Despre un a l t monument m e g a l i t i c cu aparenţă de dolmen ni se comunică următorele clin comuna C h i ş c a n î, judeţul Brăila: In munţii Măcinulul se alia trei petre, din carï doue î n f i p t e în păment, ér a treia între ele fără a atinge pământul (înv. I. Nicolescu).

) **Henri** Martin, De l'origine des monuments mégalithiques, p. 14—15: En Irlande a tradition attribue les grands tumulus à dolmens, partie à un ancien peuple de haute taille, aux cheveux blonds et aux yeux bleus . . appelé la r a c e de d i e u x de D a n a n n (Tuatha-de-Danann), et partie à un population p l u s a n c i e n n e encore, de momdre taille et à cheveux b r u n s . . . celui de F i r s - B o l g s, et qu'il faut bien garder d'identifier, comme on le fait trop souvent, avec nos Delges de la Gaule, incomparablement plus récents et de type très-différent . . . L e p e u p l e de d i e u x de - anann, qui avaj(. conquit l'Irlande sur les Fir-Bolgs, fut à son tour dépouillé de son "Pire par les tribus héroïques des S c o 11 s. . . qui seraient, dit-on, venus d'Espagne,

Dănieniî, după tradițiunile irlandese, continuară de asemenea a face us ca si Fri-Bolgiï, de monumentele megalitice, până când dominațiunea lor peste Irlandia fu înfrântă de un alt popor invasionar numit S cot î.

Din punct de vedere al etnologiei preistorice, Fri-Bolgiï, cart după tradițiunile irlandese, aii introdus cel de ântâiu monumentele funerare megalitice în țerile de apus ale Europei, se par a fi numai un ram emigrat spre apus din poporul cel mare pelasg al Hyperboreil o r, stabiliți în timpurile preistorice la Dunărea-de-jos, şi cari în monumentele geografiei antice ne apar sub numele de Pi rob ori *). Țcra Hyperboreilor din nordul DunăreÎ-de-jos era renumită si în epoca lui Pindar pentru monumentele sale cele colosale de petră brută.

Ér a doua rasă preistorică aşa numiții Dănianî, de cari ne fac amintire tradițiunile irlandese, se par a fi fost în mişcarea cea mare etnică a lume! vechi numai nisce triburi de Danai (Aavaot). cum numcsce Homer pe Greci [2]), şi cari înaintase spre apus pe căile de migrațiune ale altor triburi pelasge neolitice.

Aceşti Danái, séü Greci, ne apar în timpurile cele primitive ale istoriei europene ca poporul, ce calcă imediat pe urmele Pelasgilor.

Despre imigrațiunea Danailor în ținuturile pelasge se păstrase până târdiă o tradițiune în Elada, şi pe care Eschyl ne-o înfățişezi în poema sa Supplices sub forma, cum Danaos (represcntantul Danailor) persecutat de fratele seu Aegyptos emigreză din Lybia şi vine în imperiul cel vast al lui Pelasg, ca se ceră protccțiune şi loc pentru descălecare.

Chiar şi tipul etnic al Fri-Bolgilor şi Dănienilor din tradițiunile irlandese corespunde pe deplin la aspectul fisic şi moral al vechilor Pelasgî şi Danai.

Pelasgiî ne apar în vechile monumente ale literaturel grecesc! ca o rasă de omeni cu ua colorit negricios, séü arşi de sore, robust! şi cu un caracter dominatorii!. Pelasg, primul fundatorul al imperiului acestei rase, a fost, după cum ne spune vechiul poet Asiu (c. 700 a. Chr.), născut din pa mént ui cel negru.

De altă parte Grecii cel vechi, seu D an a i i, sunt înfățişat! în tradițiunile epocel homerice ca ómen! cu o statură înaltă, cu perul blond şi ochi! albaştrii.

[et] qui étaient des Celtes plus ou moins mêlés d'I'Déres. — Vechiíe traditiuni aie Irlandieî mai amintesc tot-o-dată şi de regii din o rasă numită H c r é m *o n,* ale căror morminte se aflau la C r u a c h a n (F c r g u s s o n, Les monuments mcgalitiqucs, p. 203).

') rtolcmaei Gcogr. lib. III. 10. 8., P i r o b o r i d a v a lângă fi Hicrasus.

') Homeri Ilias, III. 33. 464; IV. 232; VII. 382; XIII. 680.

In fine, semnele si figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale anusului şi cari consistă din spirale, din linie serpentine, linie arcuate séü semisferice, discuri, rote ale soreluî şt puncte diseminate, ce imiteză ceriul cu stelele, ne presintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamentatiune si cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

Aceste caractere mistice, de pe monumentele funerare megalitice ale apusuluî, ne întățiscză urmele inspirațiunilor religiose pclasgc, cultul ceriului, al soreluî şi al stelelor, şi peste tot o credință firmă în o vieță dincolo de mormont, în regiunile lumineî seu ale lumei superiórc ').

Mat observăm tot-o-dată aicT, că formele cele colosale ale acestor monumente, ne spun, că ele aparțin unui popor eroic şi cu o ambițiune enormă de a transmite posterității memoria şt gloria celui decedat.

') Diferite spccimine de gcnulornamenticeî şi de semnele sinibolice, înfățişate pe monumentele megalitice ale Franciéi, Irlandicî şi Angliei se pot vedé la Fergusson, Monuments mégalitiqucs, pag. 218 scqq., şi la Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 153 seqq.

X. TERMINI LIBERI PATBIS.

1. 'YVrec/îooi'o»' *'•d-av^iaT-f} Mag- Calea cea admirabilă a Hyf>erboreilor.*

In istoria monumentelor megalitice ale Daciei, un loc important î-1 o. cupă o lungă seria neîntreruptă de maî multe mii de bolovani, séü lespedi enorme, ce se întindea până în sec. al XVIII-lea din Besarabia prin Rusia meridională către Crimea, şi din care astădî maî csistă încă unele puține resturi în apropiere de Chişineu.

Invețatul Domn al Moldovei Dimitrie Cantcmir, scria pe la a. 1716 în acesta privință următorele:

«Nu departe de Chişineu, orăşel lângă rîul Bacul, se vede o serie de lespedi forte marî, dispuse în liniă dreptă în aşa mod, ca şi când ele ar fi fost aşedate acolo prin activitatea omului. Insă ceea ce ne împcdică de a crede acesta, este de o parte mărimea acestor lespedi, cr de altă parte lungimea spațiului, pe care se întind, întru adeveY, unii din bolovanii aceştia acoper un spațiu de 3-4 coți în lat si în lung, cr seria lor trece peste Nistru şi se întinde până la Crimea. In limba poporului acest şir de petróie portă numele de Clicile BâculuT, şi țeranil în simplicitatea lor spun, că acesta construcțiune e făcută de şinei, carî se conjurase, ca se închidă cursul rîuluî Bacul[1]).»

Poetul Constantin Stamati, care locuia în Chişineu, într'o notiță scrisă rusesce despre anticitațile Besarabieî si publicată pe la a. 1850, ne mal comunică încă următorele date importante cu privire la acesta construcțiune megalitică: «Ca la trei verste maî în jos de Chişineu, scrie densul, se vede un şir în liniă dreptă de lespedi forte mari îngropate până la jumötate în pament, pe cari locuitorii le numesc Cheile rîuluî

') **Cauteniirli** Descriptio Moldáviáé (Ed. 1872) p. 15: Kissnou, ad flumcn Bicul non tnagni moment! urbecula. Haud procul ab ça conspicitur s c r i e s maximorum lapidum, i t a in r e c t a l i n i a d i s p o s i t o r u m , ac si humana i n d u s t r i a 111 u c e s s e n t c o l l o c a t i . At hoc credere impcdit et i p s o r u m l a p i d u m magnitúdó, et s p a t i i per quod extenduntur, l o n g i t u d e . Continent enim atfqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono, eorumque s e r i e s t r a n s T y r a t e m Usquc ad Crime a m pcrgit. Vcrnacula lingua k i e i l e Bycului vocant, diabolorum °pus esse, rustica refert simplicitas, obstruerc amncm IJycul conjuratorum.

Bac. Acest *s'\r* de petre se începe de la Prut, construit în chip de părete, trece prin codriî Căprianeî şi taie în lat întregă Be s ar abia. Locuitorii însă din timp în timp desgropă acele petre, ast-fel că vechiul zid se distruge» ').

Ér căpitanul Zasöuk, în cea rnaî bună descriere statistică-geografică a Besarabieï, pe care o compusese din însărcinarea guvernului rusesc ca oficer de stat-major, ne spune următorele: «De la actualul Chisineü în direcțiune către Prut prin codriî Căprianeî se întindea o-dată un şir de lespedî pe jumëtate îngropate în pâment. Acele lespedî s'aü maî conservat încă în unele locuri, ér despre altele mai povestesc țeraniî, că le-aü luat rênduri rênduri pentru trebuințele- lor. Nu cred, că cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formau ore-când un zid compact, din dosul căruia vechii locuitori se vor fi apărat în contra invasiuniî răpitorilor vecinî. Acele petre mergeau fără întrerupere prin pădurî, prin bălți şi prin rîpe. După totă probabilitatea, de serviau, ca si şanțurile de pămont, drept semne de hotar». Căpitanul ZaSőuk maî adauge tot-o-dată în notă: «In delimitările posterióre ale unor mosiî mănăstirescl din Besarabia, maî ales ale celor din zona pădurosă a districtelor Chisineü, Orheiű si Iaşi, se menţioneză în acte şiruri de petre de lespedî, împlântate în păment şi rëmase din timpuri vechi» *).

In fine, într'o notiță manuscriptă, patriotul român Alesandru Haşdeu din Besarabia, constată si densul, că a vëdut acele «blocuri de petră înfipte în păment» aprópe de Chisineü pe moşiile Petricanl si Ghidighiş [3]). Din aceste date positive, ce ne aü fost transmise de diferiți autorî, martori oculari, résulta, că acest monumental şir de lespedî împlântate vertical în păment, nu era alt-ceva de cât ceea ce în sciința archeologică preistorică se numesce o aliniare (alignement), însă de o lungime estra-or-dinară si care se întindea din Moldova pe lângă valea Bacului până departe spre resărit. . . către Crimea, cum dice Cantemir.

Insă o constatare este de lipsă se facem aici în ce privesce aspectul şi sistemul technic a acestei construcțiunî megalitice. Acesta gigantică serie de mal multe deci de miî de bolovani nu a avut nici o-dată caracterul unul mur séü construcțiunî de apărare. Nici Principele Cantemir, nici alții, cari au vëdut, carï au esaminat şi aü descris acest uimitoriü monument al vc-

') **Hasdcu,** Dicționarul limbeï istorice şi poporane, Tom. III. v. Bac, p. 2795. ') Ibid. III. p. 2795-6.

chimeï, nu afirmă, că lespcdile séü monolitele, ce compuneau acesta liniă megalitică, ar fi fost ast-fel dispuse şi atât de alipite unele de altele, în cât se formeze un mur compact şi impenetrabil. Principele Cantemir le numesce simplu numai «series maximorum lapidum». Constantin Stamati, «un şir în linie dreptă de lespedî forte marî», ér căpitanul Zascuk, destul de competent spre a cunósce caracterul fortificaţiunilor de apărare, declară forte precis: «nu cred ca cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formau ore când un zid compact; după tóté probabilităţile ele serviaü. . . drept semne de hotar.»

Atât după natura locurilor pe unde trecea, cât şi după direcţiunea sa de la apus spre resărit, acesta lungă înşirare de lespedî brute împlântate în pământ prin pustietăţile cele sălbatice ale Sciţieî vcchî, nu era făcută ca se împedece o invnsiune.

Ni se presintă acum cestiunea cea importantă în istoria evenimentelor şi a civilisaţiuniî preistorice europene, care a fost originea şi care a fost destinaţiunea acestei miraculóse lucrări megalitice ?

O amintire forte preţiosă despre acest incomparabil monument al vechimeî preistorice o aflăm la Quint Curţiu Ruf, unul din istoricii romani, care trăise, probabil, sub împëratul Vespasian.

Pe basa fântânelor greccscî, din can o mare parte noi astădl nu Ic mat avem, Quint Curţiu Ruf, compusese o lucrare în dcce cărţi «De gestis Alexandri Magni», şi în care densul ne spune, că regele Alcsandru, încuragiat de succesele sale în Asia, după ce supuse pe Perşi, pe Bactrianî şi alte populaţiunî barbare de lângă Marea Caspică, se hotărî a-şî estinde especliţiunca şi asupra Sciţilor din Europa; anume regele Alesandru era de parare, că până când Macedonenii nu vor supune pe Sciţii din Europa, consideraţi în aceste timpuri ca neînvinşi, până atunci imperiul macedonian în Asia va ave o csistentă numai efemeră. Populaţiunile subjugate ale Asiei, din cari unele începuse a se revolta, vor despreţul pe Macedoneni; ér dacă vor supune si pe Sciţiî din Europa, Macedonenii se vor arăta cu mândria peste tot locul ca neînvinşi. Ast-fcl regele Alesandru sosesce cu trupele sale la Tanais (Don), rîul cel mare, care despărţia în aceste timpuri pe Bactrianî de Sciţiî Europei şi Europa de Asia. După ce regele Alesandru puse aicî fundamentele unui nou oraş, numit «Alexandria» şi făcu totc pregătirile necesare pentru un rősboiű cu Sciţii, dede ordin trupelor sale să trecă în Europa. Sciţii cercară a i se opune pe cel alalt ţermure al rîuluî Tanais. Insă regele Alesandru si trupele sale, pe lângă totă plóia de săgeţi a Sciţilor şi pe lângă totă impetuositatea cea mare a rîuluî Tanais, trecură

i luntrile la țormurele european. Scutaşii Macedoneni părăsind luntrile înce-ă îndată lupta cu lăncile în contra cetelor călărețe ale Sciților, ce ocupau x murele, ér cavaleria macedonenă vëdênd, că Sciții încep a-şî întorce caiî, runcă asupra lor si le rupse şirurile. Sciții ne maï putênd susține atacul ciferările de rësboiu ale Macedonenilor, lăsară cailor frêncle libere şi în-ră a fugi, ér cavaleria macedonenă din ordinul luî Alesandru i persecută tot restul dilcî şi trecu chiar dincolo de Stâlpiî lui Liber Pater.

Acestî Stâlpi aï lui Liber Pater, ne spune Quint Curțiu, «erau nisce monumente, ce consistau din bolovani seu lespedi marî aşedate în şir regulat la micî intervale unele de altele» *).

Avem aşa dar aici un text positiv şi precis din istoria luî Alesandru cel Mare[1] text, care se raportă direct la acesta aliniarc megalitică din Scitia europeană.

Din acest important document istoric, résulta aşa dar, că acesta monumentală însirare de pctroie, al careï capët de rosărit ajungea până în apropiere de Don, forma numai una şi aceeaşi construcfiune megalitică cu series maximorum lapidum, care după Cantemir se întindea din Bcsarabia prin Rusia meridională către Crimea.

In vechia literatură istorică aşa dar acest grandios monument de la nordul MăreÎ negre, compus din un şir estra-ordinar de lung de monolite brute, împlântate în pămont, purta numele de Termini Liberi Patris.

*) **Q. Curții llufî** lib. VII. cap. 7: Bactrianos Tanais ab Scythis, quos Europa c o s vocant, dividit : idem A s ia m ct Europa m f i n i s i n t e r f l u i t. — Ibid. *c.* 9: I p s c rex cum delectis primus ratem solvit, ct in ripam (Tanais) dirigi jussit: cui S c y t h a e admotos ordines equitum in primo ripae margine opponunt . . . . Barbari . . . ingéniera vim sagittarum ínfűdére ratibus . . . . Jamque tcrrac rales applica-banlur . . . acies clypcata consurgit . . . equilum dcinde turmac . . . pcrfrcgcre Barbaro-rum aciem . . . Tűm verő non óra, non arma, non clamorcm hostium Barbari tolerare potuerunt; omnesquc effusis habenis capessunt fugam: quos rex quamquam vexationem mvalidi corporis pâti non potcrat, per L XXX tame n s t a d i a i n s e qui persevera v i t. Jamque linquente animo suiş praccepit, ut, donec lucis aliquid superessct, fugientium tcrgis inhaererent . . . T r a n s i e r a n t j a m L i b e r i p a t r i s terminos; quorum mon u menta l a p i d e s e r a n t c r e b r i s i n t e r v a l l i s d i s p o s i t i, arborcsquc proccrae, quarum stipites hcdera contexerat. Şed Macedonas ira longius pro-vexit; quippe media fere nocte in castra redierunt, multis interfectis, pluribus captis equosque MDÇCC abcgere. — In anticitatea grecescă, unii autori erau de părere, că stolele (columnele) seu Termini legendari aï luî Liber Pater se aflau în părțile estrcme •de I n d i e i (Apollodori Bibi. [II. 5. 2.) Acestora le răspunde S t rab o (III. 5. 6), că "i India nime nu a vcdut, nici columnele lui Hercule, nicï ale Iul Dionysiu (Liber Pater).

Ér acest Liber Pater al Romanilor, dup! cum am vëdut şi în capitulul precedent, era una şi aceeaşi personalitate legendară cu Dionysos al Grecilor si cu Osiris al Egiptenilor [J]).

Aceeaşi perfectă identitate între Liber Pater şi Osiris o aflăm în tradițiunile preistorice ale poporului român. După unele din aceste legende brasda cea uriaşă de plug, care tăia de Ia apus spre resărit câmpiile Românieî, ale Besarabieî şi Rusieî meridionale până la Don, ar fi tras'o împeratul Jidovilor, Ostrea-Novac (Osiris), ér după alte tradițiunî acesta brasda se atribue Iui Ler îm per at ui (Liber Pater), care venise cu oştî ncnumërat de multe şi rele asupra locuitorilor acestei teri [!]).

însă care a fost destinațiunea primitivă a acestor faimosc monolite aşedateîn şir, ce se întindeau de la Prut peste Besarabia şi Rusia meridională către Don, până în apropiere de punctul, unde din Asia se trecea în Europa ?

In anticitatca preistorică columnele de petră brută au m aï avut tot-o-dată şi o destinați une de utilitate publică. Ele serviaii în aceste timpuri depărtate spre a indica căletorilor direcțiunea drumurilor prin ținuturile mai puțin populate si pe unde alte semne de orientare lipsiaü [3]).

!) **Herodoti** lib. If. c. 144. — Intr'o inscripți'une romană din Dalmația, I s i s şi Se r a p i s (Osiris), divinitățile universale egiptene, ne apar interpretate în limba latină sub forma de L i b e r a şi L i b e r (C. I. L. III. nr. 2903).

*) In descântecele nóstrc poporale Ler îm p C r â t u l apare ca un erou jăfuitoriu şi detestat (Marian, Descântece, p. 134). Ér în alt descântec:

Ér voî S t r i g *ó i* e,
Voi *M oro i e,* (Se)
vë duceți L a L e r
î m p ă r a t,
[ja al v o s t r u palat,
Acolo se mergeți,
Acolo se sedetï,
Acolo se periţî ....

Ibid. p, 141.

«Ler împeratuU (Osiris) din tradițiunile poporale române este o simplă figură resboinică, care cutrieră lumea, însă cu totul distinctă de «L e r Domnul», fiul Maiceî sfinte, séü Apollo, din colindele nóstre religiose. Despre originea şi semnificațiunea archaică a cuvântului «ler> a se vedé capitulele relative la primul imperiu pelasg. — De asemenea mat notăm aici, că Liber Pater al Romanilor într'o inscripțiune descoperita laNarona în Dalmația, ne apare şi sub forma de L e i b e r Patrus (C. I. L. III. nr. 1784), numire forte apropiată de cea româncscă, Ler împăratul.

») Cartailhac, La France préhistorique, p. 315.—Lângă Tan ai s se mal aflau până în epoca romană şi A l t a r e l e consecrate lui Alesandru cel Mare, drept monumente ale espedițiuniî sale în aceste părți. Aceste altare, 'AXtJávípou PIU^OÍ, eraü, după Ptolemeü (III. 5. 12) din jos de cotiturile rîuluî Tanais. Tot lângă Tanais amintesce şi Orosiu, a l t a r e l e şi s t â l p i i l u i Alesandru cel Mare: Europa incipit ut

í 0£îă întinderea cea vastă a Scitici meridionale a format până târdiu purile istorice, o regiune pastorală, nisce pustietăți de păşuni, fără • ' fără oraşe, fără sate [1]) şi fára pădurî [2]), pe can retăciau necontenit erate tribun de păstori, transportându-şî pe care dintr'un Ioc în altul :asele şi familielc lor.

N î nu avem nici oraşe, nici câmpuri c ulti va t e, ca se ne temem, r fi cuprinse şi devastate de inimici», rëspunde Idanthyrsus, regele , . .. către Darie, regele Perşilor, când acesta i cerea, ca on se priescă lupta, ori s O -Î aducă daruri, părnent şi apă, drept semne de sulunere

Grecii, după cum ne spune Cur ț i u, numiau întregă regiunea geografică i Sarmațieî europene, «solitudinile Sciților»"[4]), ér partea dintre gurile Dunărei, Nistru şi Pont, séü ținuturile BesarabicI de jos, aü purtat în par:icular numele de «deşertul Geților» [5]).

Prin aceste solitudini de la nordul Măreî negre se rătăcise Darie, regele 'ersilor, cu întregă sa armată [6]); se rătăcise chiar şi cetele militante ale Sci;ilor, cari urmăriau pe Darie [7]).

în aceste timpuri depărtate istorice, singurul drum, care présenta mal puține dificultăți pentru comunicafiunca dintre Carpațî şi ținuturile de lângă lacul Meotic, era pe valea Bacului clin Besarabia de astădî, si care apoi de la

dixi sub plaga scptentrionis a fiumine Tanai . . . qui (fluvius) praeteriens a r a s ac term i n os Alexandri Ma»ni . . Maeotidas auget paudes (Histöriarum adversus paganos, 1. *2).*

') Herouotl lib. IV. 47.

[a]) Herodoti lib. IV. 61.

") Ibid. lib. IV. 327.

[4]) Quint C u r ț i u ne infațişeză pe unul din Sciții europeni rostind următorele cuvinte către Alcsandru cel Mare: Scytharum s o l i t u di n es Graecis etiam proverbiis audio eludi; at nos déserta et h u ra a n o cui t u vacua, magis quam urbes et opulentos agros sequimur. — A m m i a n M a r c e 11 i n (l. XXII c. 8), încă numesce ținuturile Scitici : s o l i t u d i n e s v a s t a s nec stivam aliquando nec sementcm expertes. Ér în «D i v i s i o o r b i s t e r r a rum» anterioră sec. IV. d. Chr., cetirn : Dacia. 1-initur ab oriente d e s e r t o S a r m a t i a e (R i e s e, Geographi latini minores, Paf- 17).

[6]) Straboiiis Gcogr. lib. VII. *3.* 14: Mi-ați. 5È țr,r. IIovTix-í),; »a).áttY,; ^ *ixl* "loip-îu "'- lupav xcil 4j Tu,v ["stiîiv *tp-^idn.* «póv.sitai. — Pe Tabula P e u t i n g e r i a n ă regmnea cuprins! intre fl. A g a l i n g u s (Cogâlnic din Besarabia) şi H y p a ni s (Bug), este însemnată prin cuvintele : s o r s desertus.

') Herodoli lib. IV. c. 136.

') Ibid. lib. ív. c. 140.

Nistru se prelungia către Don. însă şi acesta liniă rëmasc numaï o simplă cale «per deşerta».

Pe aicî se operase în timpurile preistorice invasiunea cea puternica a triburile neolitice în Europa. Pe aici a fost până târdiu linia cea mare de comunicațiune între resărit şi apus, între Asia tot-de-una lipsită şi între Europa cea opulentă.

«Termini Liberi P a tri s», aceste monumente ale vechime!, ce se întindeau în liniă dreptă de la Prut pe lângă Valea Bacului către Tanais, ni se presintă ast-fel din punct de vedere al intereselor publice, ca simple columne itinerare prin deserturile cele sălbatice ale Sciției, spre a indica călетorilor şi comercianților linia drumului celui mare dintre Asia si Europa ').

Osiri s, regele Egiptenilor, seu Liber Pater după cumî-1 numiaü Romanii, cucerise de o-dată cu înfrângerea lui Typhon si ținuturile din nordul Măreî negre. Lui Osiris i atribuiau tradițiunile si legendele vechi înființarea acestui uimitoriŭ şir de bolovani împlântați în pămont între Asia şi Carpații Daciei.

în vechile litanii ale Egiptenilor, redactate de preoții din Teba şi din Memphis pentru divinisarea lui Osiris, se amintesce ca o bine-cuvîntare eternă, ca una din gloriile cele mari ale acestui monarch, că el a deschis drumurile din regiunea nordului, ér sub «regiunea nordului», geografia timpurilor antice înțelegea prin escelență tér a Sciților [2]).

Chiar si Herodot ne spune, că stâlpii seu columnele lui Sesostris (acelaşi cu Osiris) mal esistaü şi în timpurile sale în ținuturile Scitici [8]).

') O importantă notiță aflăm la PI i ni u, care ne spune, că Macedonenii în acestă espedițiune a lor aü umblat pe urmele lui Liber Pater şi ale lui Hercule, ori cu alte cuvinte, pe drumurile şi c ă l ă u z i ț i de resturile monumentelor acestor eroî. Haec est Macedonia, terrarum imperio potita quondam, haec Asiam, Armcniam, Ibériám, Albániám . , . Caucasum transgressa . . . p e r v e s t i g i a Liberi P a t r i s atque Herculis vágata (Hist. Nat. IV. 17. 6). — Romanii încă aveau tradițiunî vechi despre faptele cele mari de resboiu ale lui Liber Pater. Acesta résulta din un pasagiu al luî P l i n i u (Hist. Nat. lib. VII. .1.) relativ la Pompeiü cel Mare. Verum ad decus imperii rom., non solum ad viri unius pertinet victoriam, Pompei Magni titulos omnes triumphosque hoc in loco nuncupari: aequato non modo Alexandri Magni rerum fulgore. şed etiam Herculis prope ac Liberi P a t r i s .

[1]) Pierret, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLII:

A, 12 — 13: O s i r i s dans la région du Sud.
Osiris dans la région du Nord . . .

D. 24—25 : Osiris . . . Ouvreur des chemins du sud, mailre de la double terre,
Ouvreur des chemins du nord, maître du ciel.

[3]) **Herodoti** lib. II. 103.

Ér poetul Ovid, în cartea a III-a a Fastelor sale, face de asemenea amintire de căile triumfale ale lut Bach séü Liber Pater prin Sciția [J]).

Acesta monumentală cale de gloria a lui Liber Pater ajunsese a fi lerrendară în ținuturile grecescî încă cu mult mai înainte de timpurile luî fct Herodot.

Poetul Pindar amintesce în doue ode ale sale de acest admirabil monument din țcra Hyperboreilor, stabiliți încă din timpul migrațiuniî neolitice la nordul Dunărei de jos şi al Măreî negre.

în una din aceste ode textul relativ la acesta lungă serie de columne itinerare sună ast-fel:

«Atât dincolo de isvórele Nilului, cât şi îți tóra Hyperboreilor, esistă o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, din petră tăiată, înalțÎ de câte .100 de picióre şi aşedațî în şir, drept monumente ale unor fapte glorióse» [2]).

') Ovidii Fast. 111.714. seqq.

Bacche, fave vati, dum tua fosta cano . . . Sithonas, et
Scythicos longum enumerare triumphos.

Ridicarea columnelor séü stâlpilor triumfali a fost în us la Români pana în secuiul al XIV-Iea. Cronicariul polon Strykowski scrie următorele: Regele ungar Carol (Robert) ridicând un rêsboiu năprasnic asupra Domnului muntenesc Basaraha, fu bătut cu desevirşire prin stratagemă de către Munteni şi Moldoveni, ast-fcl în cât cu puțini aï sèï abia-abia putu scăpa cu fuga în Ungaria. Pe locul bătăliei Domnii muntenesc! zidiră o biserică şi ridicară trei stâlpi de petră, precum v C d u i e u în s u - m ï î n l 5 7 4 , întorcându-më d i n Turci a, din c o l o d é terguşorul Gherghița, doue d î l e de d rum de la oraşul transilvan Sibiu, în munți. (La II a ş d e u, Archiva istorică, tom. II. p. 7). [2]) Pimlari Isthmia, V. 20 :

jjLUpiui 8'tpY(uv y a), u v

xal ~£pav NsíXoío îta'fuv v.cti № 'l'nîp^pEou^.

Aici cuvontul y.élsufl-oí (sing. xO,su8-oț), nu este sinonim cu ó3oí, ci are înțelesul de stâlpi itinerar î. Din punct de vedere al origine! şi al formei, xiXsofl-ot este identic cu romanescul «călăuz» seu «călăuză» (lut. dux itineris), cuvent, care în limba romană se aplică atât la persónc cât şi la lucruri, în particular, pentru stâlpii, ce indicâ drumurilc. In acest text Pindar ne maî spune, că stâlpii itinerari din țera Hyperboreilor erau înalți de cate 100 picióre. Luând de basă pentru acesta mesura piciorul vechiu grecesc sdu olimpic de 0,3082 m. noi vom ave înălțimea acestor columne cu 30,82 metri In Francia, menbirul de la Locmariaker din Morbihan, este lung de 21 metrii. Ca o parte lespcdile-petroic, ce formau şirul megalitic de lângă rîul Bac, aveau dimensiuni colosale, résulta din comunicările călftoriului rusesc Sviniin, care visitase Besa-

Aceşti nenumerată mulţime de stàlpï itinerarï, aşednţî in şir prin ţera Hyperboreilor, de cari ne vorbesce Pindar, ni se presintă ast-fel ca una şi aceeasî aliniare megalitică cu «series maximorum lapidum», de carï ne vorbesce Cantemir, si cu «lapides crebris intervallis dispositi», séü cu «Termini Liberi Patris» de la Quint Curfiu.

în altă odă a sa, poetul Pindar mat glorifică încă o-dată acest estraordinar monument din ţera Hyperboreilor. Cuvintele sale sunt următorele:

«Nici dacă veî căletori pe mare, nicî pe uscat, nu veî afla calea cea demnă, de admiraţiune, care duce la locul principal de adunare al Hyperboreilor» *).

Din aceste cuvinte ale lui Pindar résulta aşa dar, că în ţera Hyperboreilor de la nordul Dunării si al Măreî negre, esista încă în timpurile sale o cale monumentală, însă miraculosă prin mulţimea si prin mărimea cea colosală a stâlpilor sèï itinerarï asedaţl în şir.

Originea acestei căi, dice Pindar, se reducea la nisce fapte glorióse. Era ast-fel, o cale triumfală identică cu «Scythici triumphi» aï luï Liber Pater, de cari amintesce Ovid. Ambii poeţii Pindar şi Ovid, aveau în vedere aceleaşi evenimente de rësboiu, aceleaşi monumente legendare.

Acesta admirabilă cale simtă de la nordul Dunărei de jos si al Mări'Î negre, conducea, după cum ne spune Pindar, la locul comun de adunare al Hyperboreilor. Ea traversa, aşa dar, o mare parte din teritoriul cel vast al acestuî popor.

După cum seim, magnificul templu al luï Apollo Hyperboreul, se afla în insula numită Leu c e séü Albă de lângă gurile Dunărei.

Er în părţile de jos ale Prutului, si în apropiere de acesta metropolă religiosă a Hyperboreilor, mal esista încă în epoca romană un oraş numit

rabia cam pe la a. 1822. După densul, aceste petre aveau o înălţime estraordinară, ele formau pe unele locuri un crescct de munţî (Has d eu, Diet. III. pag. 2796.) **')**

Pindari Pythia, X. 29:

. . . . VCÍÜ3Í 3'oUT; ît^ÎOC '.IOV «V EOpO'.C

Pindar aplică aici un fapt real, seu calea cea triumfala a Hyperboreilor, în sens moral. rm aceste versuri el voesce a dice : calea gloriei eterne şi a fericire! adevărate nu va găsi cine-va, nicî căletorind pe mare, nicî pe uscat. Hyperboreiî ne apar în legene e vechi ca poporul cel mal j u s t , cel mai f e r i c i t , şi cu o putere de vieţă, ce trecea Peste limitele betrâneţelor Pone eos montes (i. e. Ripaeos) . . . gens f e l i x (si creus) quos Hyperboreos appellavere, annoso d e g i t aevo (P l i n i i lib IV- 26. 11.).

Piroboridava '), incontestabil aceeaşi capitală, acelaşi centru politic, pe care Pindar î-1 numesce Hyperboreon agon.

Tot în părțile de resărit ale Dacieî, între fluviele Agalingus (acîî Cogâlnic) si Hypanis (Bug), ne apare stabilită, în epoca romană, o populațiune întinsă numită «Dac(i) Peto poriani» *), numire evident alterată în loc de Daci piroboriani, adecă Hyperboreî.

Restim am:

«Calea cea miraculosă a Hy perbor eilor», de care ne vorbesce Pindar, si pe lângă care erau înşirate o mulțime ncnumorata de stâlpï itinerarî, ni se presintă atât pe basa situatiuneï geografice a Hyperboieilor, cât si după caracterul si destinațiunea acestor monumente ca una şi aceeaşi construcțiune megalitică cu linia cea lungă de pctróie împlântate în păment, de care face amintire Cantemir şi Ouint Curțiu.

2. *"EÇaurtKÎos,* [c]/çcà *èôoi. Căile sacre ale Sciților.*

Herodot, în descrierea Scitici, face amintire de un ținut (^căpoț), de la nordul Mărci negre, pe care Sciții în limba lor î-1 numiaű Exampaeos, cuvent, care în traducere grecescă însemna 'Ipa! *oZd,* adecă Căile sacre.

Ascste locuri, numite Exampce, craii, după Herodot, situate Ia o depărtare de 4 dile navigațiune pe rîul Hypanis (Bug) în sus, si formau frontiera dintre Sciții Agricoli ascdați mal la nord, şi între Alazonî cu locuințele despre sud [3]).

Acesta cale sfîntă, din nordul Mărci negre, se afla aşa dar aprópe pe aceeaşî paralelă cu Chişineul de astădî, avcnd direcțiunea de la apus spre resărit, on de la resărit spre apus.

Despre originea şi destinațiunea acestor căî sfinte ale Sciților, Herodot nu ne mai spune nimic.

') Situațiunca geografică a oraşului Piroboridava după l'tolcmeu (Uf. 10. 6. 8), e următori» : Noviodunum (Isaccea) 54» 40' 46" 30'

Piraboridava 54° 47°

*) Tab. Peut. (Ed. Miller) Scgm. VIIÍ. 3. 4.

[3]) Iferodoti lib. IV. c. 52: "Eor. 5e -íj XS-ÍJVY] aiÎTY] sv oűfiosst *'1*^-^ fgc ts apotY,pcuV —xotfiojv *t.'t,'.* 'AXaJiúvíuv oűvojia Se rí] xp-r|vij, xa; íO-sv fee'. Ti)> ^íúpiu, ^xuS'tau (xsv 'Eíajj.-ttatoç, xatà Se t-ljv 'EXX-íjytuv ^Xüiasav [c]l[>ai óooí. — Ibid. IV. C. 81: "Kai: fiem^u

In anticitatea grecésca se numiaŭ «căî sfinte» drumurile de comunicațiune, ce erau stabilite între centrele principale şi între locurile religiose maï importante.

Pe lângă aceste drumuri sfinte se aflau înşirate în vechime diferite sanctuare şi temple ale divinităților, columne, statue, mormintele eroilor si ale persónelor de distincțiune, si alte monumente comemorative.

Pe aceste căi se făceau procesiunile solemne ale clerului si ale poporului, pe ele se cântau imnele funebre, peanele de rugăciune, de învingere, de laude si de mulțămire deilor. în fine, pe aceste drumuri de siguranță publică se transportau darurile particularilor, ale oraşelor si populațiunilor la sanctuarele deilor.

O ast-fel de caic sfântă (0805 tepa), esista în anticitate între Atena şi oraşul Eleusis, loc celebru pentru misteriele Eleusine şi unde se credea, că era reşedința marilor divinități Ceres şi Proserpina [1]).

O altă cale sfîntă era stabilită între Elis, capitala provinciei cu acest nume, şi între Olympia, câmpul cel renumit pentru jocurile Olympice ale Greciei vechi [2]).

Unele din aceste căi sfinte traversați provincii întregi.

Cu deosebire la sanctuarele cele celebre din Delphi, care a avut un rol atât de imens în istoria religiosă şi politică a Greciei, conduceau treî căi sfinte. Una din acestea începea în partea de nord, la valea Tempe, trecea peste totă Tesalia, peste Doris şi Locris şi era destinată pentru peregrinii din părțile nordului şi ale Tracici. Altă cale stîntă venia din partea de sud-ost, din Atica. Ea era construită; după cum spun tradițiunile, de Tescu, şi servia pentru trimiterea darurilor la Delphi din partea Atenienilor, a Peloponesilor şi Beoțienilor. în fine, o a treia cale stîntă către Delphi începea de la portul Crissa al Mării cgee, avea o lungime de 80 de stadii, şi era destinată pentru pioşiî călctorî, ce veniau pe marc [s]).

Aceeaşi instituțiune a căilor sfinte o aflăm şi la vechil Egipteni.

Strabo, vorbind de construcțiunea memorabilelor temple de la Teba, cea cu o sută de porți, din Egipet, ne face următoria descriere a căilor sfinte de aci:

înaintea templelor, ne spune densul, se aflä un spațiu in lățime de un juger orï mal puțin, însă lung de 3—4 ori pe atâta, şi chiar mal mult. Acest

[1]) Pausauiiie Descripție Graeciae, I. 36. 37. 38.
") Ibid. V. c. 25. 7.
[3]) **Pauly,** Real-Encyclopădie, II Bd. (1842) p. 915.

spațiu se numesce drumul sfînt (Spojioc Espdc), ér de-a-lungul acesteï căi sfinte, pe ambele sale laturii, se află înşirate statue de sfinxî, aşedate la *o* distanță de câte 10 coți una de alta, ast-fel, că un şir de aceste statue se flă în partea drcptă, ér altul în partea stângă a drumuluT, că numërul acestor sfinxî nu c limitat, ci depinde de la lungimea fie-căreî căî, ér la capotul acestor doue liniï de statue se afla vestibulul templului ').

Ac'elasî aspect monumental a trebuit se-1 aibă si Exampeelc seu căile cele sfinte ale Sciților.

însă ce fel de monumente religiose puteau ca se orneze aceste căi sfinte din pustietățile cele întinse de la nordul Mării negre ?

Sciții, după cum ne spune tot Herodot, nu ridicau divinităților sale nici statue, nici altare, nici temple [2]).

Monumentele principale, ce decorau căile cele sfinte ale Sciților, nu puteau fi, aşa dar, de cât o serie lungă de tu muie enorme, precum şi stâlpii cel faimoşi al lui Liber Pater, considerați de sacri [3]),

Mal esistă însă o importantă probă geografică, că acesta serie de lespedl enorme împlântate în păment, ce se întindea de la Prut către Crimeea şi Tanais, constituia unul din Exampeele seu din drumurile cele sfinte ale Scitici meridionale.

Apa Bacului, pe lângă care trecea, până în secuiul al XVlII-lea, acesta faimosă liniă de monumente monolite, se varsă în vechiul Tyras, séü în Nistru, în apropiere de satul românesc numit astădî Gura-BâculuI.

La o mică distanță, spre nord de acest punct, noi aflăm situate astădl doue sate; unul pe malul drept şl altul pe malul stâng al Nistrului, purtând amcndouő una şi aceeaşi numire caracteristică de «Speia» [4]).

Din punct de vedere istoric şi filologic, aceste doue numiri topografice de < Speia» ni se presintă întru tóté ca identice cu terminul scitic de E-xampae-os, ultima silabă formând aici numai un simplu sufis grecesc.

') Strabonis Geogr. lib. XVIII. p. 28.

[a]) Herodoti lib. IV c. 59.

') Herodot (lib. IV. c. 81) face amintire numaî de un sigur obiect sacral, ce se ana depus în E x a m p c e. Acest monument antic era un crater de aramă cu dimensiuni enorme, avcnd o capacitate cam de 600 amfore, ér grosimea laturilor sale era de 6 degete. Originea acestui vas sacru se reducea după. Herodot, la timpurile regelui scit A r i a n t a n, care voind se cunoscâ numcrul Sciților din imperiul seu, dase ordin ca së-ï aducă fie-care câte un vîrf de săgeta. Adunându-se ast-fel o mulțime enormă de ast-fel e virfurî de săgeți, regele Ariantan a dispus a se face din ele un vas de aramă, care [f]u consecrat ca monument în E x a m p e u.

[4]) Charta Bcsarabieï publicată de Secțiunea topografică militară ruséscâ în a.

Aceste numiri de «Speia.> ne mat probezătot o-dată, că vechiul Exampaeos al luï Herodot, care forma frontiera dintre Sciții Agricoli şi Alazonî se întindea spre apus până dincóce de Nistru, in valea Bacului [J]).

Restabilim, aşa dar, următoriul fapt positiv pentru istoria timpurilor archaice ale Daciei.

Şirul cel lung de lespedî enorme împlântate în pământ, ce se întindea din Besarabia către Crimea şi Don, represinta într'o vechime depărtată tot atâtea monolite sacre seu stâlpï itinerarï, numifï în literatura istorică ro mană «Termini Liberi Patris», înşirați pe lângă drumul cel mare, lipsit de sate şi oraşe, ce trecea prin pustietățile Sciţieî vechi şi care legă Asia de Europa. Acesta cale sfântă, care începea în Dacia orientală, présenta un aspect grandios, ea ne apare Ia Pindar ca una din minunile lume! preistorice (T-epŞopawv fra'ju.a'c^ 68oc).

Originea eî se reducea la fapte memorabile de rësboiu. Era o cale triumfală, identică cu «Scythici triumphi» al lm Bach séű Liber Pater.

Numirea acesteî căi în limba triburilor scite era Exampae-os, după Herodot, cuvent de origine pelasg, a cărui formă națională se vede a fi fost «sâm-biae», adecă sanctae viae [2]).

') Numele rîuluî Bac nu este de la germanul Bach. Originea acestei numiri se reduce la legenda cea vechia despre drumurile luî fiach séű ale lui Liber Pater prin Tracii şi Sciția. In cântecele eroice poporale ale Românilor se mat face încă şi astăclî amintire despre «Bacul vitézül», «Bacul haiducul" care instituise un serviciu de străji pe lângă drumul cel lung dintre Odriu (Adrianopol) şi Diu (Vidin).

(înălțatul împèrat) Că Bacului vitezului,
el, măre, mi-a aliat, De Ce a pus strcjă drumului
numele Bacului, Din délül Odriuluî
Bacului haiducului. Până 'n prejma Uiuhiî . . .
Teoclorescu, Poesii pop. p. 6o5*

' Liber Pater seu Osiris avea în tradițiunile şi legendele antice diferite supra-numirî, dintre cari una dia cele mai cunoscute era Jîax^oţ. In limba vechia slavonă, KMKTS insemnează taur (rom. bică, taur tênër). In papirele egiptene Osiris portă de asemenea epitetul de «taur» (Pierret, Le livre des morts, eh. I. 1.). După doctrinele preoților egipteni Osiris şi Apis, taurul cel sacru, formau numaî una şi aceeaşi idea. Apis era numai imaginea cea via a luî Osiris, ori cu alte cuvinte Osiris era (J cu'" taur C"c" cundatoriű). Atât de o cam dată în ce privescc istoria şi sensul primitiv al numelui Bacchus. Mai aclăugem aici următoria părere germană: «.Es ist unsicher ob der Name griechischer IIcrkunftist» (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopădic, III. v. Dakchos).

[3]) In limba română «sânt> capelă forma de «sâm» în cuvintele compuse, când prima silabă a părții a doua se începe cu o îabială, precum în Sâm-Petru, Sàm-Medru, Sâm-Micori.

XII. SIMULACRELE MEGALITICE A.LE I) ITIN1TAȚI LOB PRIMITIVE TELASG E.

Un alt gen de monumente megalitice ale Dacieï, şi carï ne deschid o vastă perspectivă asupra vieţeî morale preistorice de la nordul Dunăreî de jos sunt simulacrele archaice ale divinităților primitive, săpate de regulă în stâncă via pe vîrfurile munților, ori pe culmile şi pe cóstele délurilor.

Unele din aceste sculpturi preistorice sunt atât de rudimentare, atât de bătute de aer, de lumină şi de ploi, în câte le ne apar astăclî m aï mult ca nisce simple columne brute, ér altele vëdute mai ales din depărtare ne presin^ă, mai mult, orï maï puțin, o asemenare cu figura omului.

Principele Cantemir în «Descrierea Moldovei», compusă pe la a. 1716, ne-a lăsat următorele notițe archeologice despre una din cele mai importante şi mai colosale statue megalitice ale Dacieï.

«Cel maï înalt munte al Moldovei», scrie densul, «este Céhlëul şi dacă acest munte ar fi fost cunoscut poeților vechî, el ar fi fost tot atât de celebru ca şi Olimpul, Pindul séü Pelia. Din vîrful seu, care se ridică la o înălțime enormă în forma unuî turn, curge un riusor cu apa forte limpede . . . în mijlocul acestui vîrf se vede o statuă forte vechia, înaltă de 5 stânjeni, reprcsentând o femeia bătrână, încunjurată, dacă nu me înşel, de 20 oî, ér din partea naturală a acestcî figure femeiescï curge un isvor nesecat de apă. întru adevër, este greü de a decide, dacă în acest monument şi-a arătat cum-va natura jocurile sale, ort dacă este format ast-fel de mâna cea abilă a vre-unuï maestru. Statua acesta nu este înfiptă în nici o basă, ci ea formeză una şi aceeaşi masă concretă cu restul stânceî, insă de la pântece si de la spate în sus ea este liberă . . . . Probabil, că acesta statuă a servit o-dată ca idol pentru cultul păgâncsc. . . De altă parte, cât de înalt este muntele acesta, se póté conchide din împrejurarea, că în timpul când ceriul este senin si sórele se înclină spre apus, acest munte se póté vedea întreg si aşa de curat de la oraşul Acherman (Tyras, Cetatea-albă), departe de 60 de ore, ca şi când el ar fi în apropiere. Er pe délurile din jur, se vëd urine de caï, de cânï si de pasërï, imprimate 111 stancî, în numCr aşa de marc, ca şi când ar fi trecut pe acolo o óste imensă de călăreţî» i).

') **Cantemirii** Dcscriptio Moldáviáé (Edit. 1872) p. 24—25: Montium (Moldáviáé) al-

Tot despre acest munte sfînt *al* vechime! preistorice, scria pe la anul 1859 distinsul literat al Moldovei G. Asaky:

«Corăbierul de pe Marea negră», dice densul, «vede piscul cel înalt al acestui munte de la Capul Mangaliei si până la Cetatea-Al bă. Lo-

tissimus est Czahlow, si antiqüorum fabulis notus fuisset, non minus celeber futurus, quam Olympus, Pindus aut Pelias . . . Ex cjus cacumine, quod turn's in formam akissime erigitur, rivulus aquae limpidissimac dclabitur. , . In medio ipsius statua conspicitur antiquissima quinque ulnis alta, vetulam ovibusnifallorXXcinctam referens, e cujus naturali parte, perrenis aquae fons profluit. Difficile certe judicatu, monstravitne lioc in monumento natura suos lusus, an solers artificis manus iţa cfformavciit. Nulii enim basi itnposita est ea statua, şed cum reliqua rupe concreta cohaerct, a ventre tamen et dorso libera .. . Probabile est, inservisse cam idolorum gentilium cultui . , . Ceterum ipsius montis altitudo indc colligi potest, quod sereno coelo . . . Akkermanni, quae urbs LX bőrárum spatio ab eo distat, totus et tam distincte, ac si in propinquo esset positus, queat conspici . . . [n circumjacientibus collibus subinde conspiciuntur equorum, canum alarumque rupibus impressa vestigia, haud aliter ac si ingens equestris exercitus ibi aliquando transiisset.

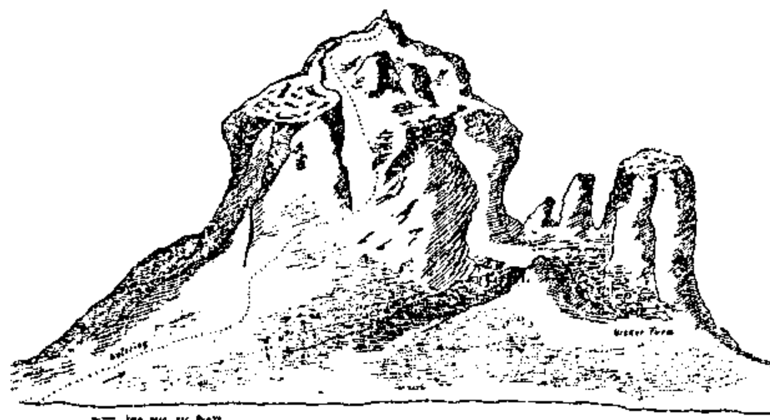
Legendele poporale române spun, că acest simulacru représenta pe Baba Dochia (Mama cea mare cu epitetul geografic de Aaxia) care urcându-se în diua de l Marte cu oile la munte, a fost apucată de un ger forte marc pe vîrfu! Cehlcului, unde a înghieţat cu oi cu tot, ér din ghieţă s'a prefăcut în petră. (înv. A. Niţescu, din comuna Coptura, jud. Prahova. — Asaky, Nouvelles historiques I. pag. 48—50). — Cu privire ia acesta statuă mai aflăm încă următorcle notiţe la Asaky: La célébrité dont jouissait ce lieu, y fit bâtir un couvent qui exista jusqu'à l'an 1704; mais le jour de Pâques . . . une avalanche, descendue du haut du Pion (s. Céhlèu), et entraînant avec elle des masses de rochers ensevelit le couvent avec tous ses moines, et donna une nouvelle forme à cet endroit . . . A cette époque le simulacre de Doquie, malgré sa solidité souffrit également une altération sensible: la partie supérieure qui représentait la tête et le buste, s'est écroulée et on la voit gisante à quelque distance; cette masse, composée de petites agglomérations pouvait figurer le visage et les cheveux. Le tronc et les jambes sont d'un rocher massif de basalte, de graviers accumulés entre les jambes y laissent à peine un passage à l'homme, le ruisseau Alboy prend naissance, ainsi que le dit aussi Cantemir. D'autres pierres agglomérées, représentant des brebis, entourent ça et là le simulacre, et a côté se trouve un autre rocher assez grand, qu'on appelle l'Aigle. — După cum scrie Frundcscu (Diet lop. pag. 356), partea despre resărit a Pionului séü CiahlculuT, şi care este cea maî înaltă, se numesce Panaghia séü Fccióra, ér partea despre apus Turnul Butului (seu Turnurile Budeî seu Bughei. înv. G. Căderea, corn. Buhalniţa). Cuvêntul itava-•fia în limba grecescă are înţelesul de «sfântă», şi acesta numire ne' reveleză, că simulacrul de pe vîrful Ciahleuluï a avut o-dată un cult public. Intocma ca şi Panaghia, este de origine grecescă şi numirea de Pion, sinonimă cu xuuv, columnă, stâlp.

cuitoriul de pe țermurele Nistrului vede sórele apunênd, după masele acestut munte, cr păstoriul nomad, după **ce** si-a iernat turmele sale pe câmpii Bugcaculuî, se întorce către casă, avênd în vedere vîrful Pionului séü Céhleuluï, întogma precum o corabia se orienteza după lumina farului, ca se intre în port» [1]).

O Asaky, Nouvelles historiques, I. lassy, 1859 p. 36. — Alte simulacre argolitice despre cari avem informațiuni sunt următorele: La obfirşia séü isvórcle ríului Dómneî, în locul numit Valca-rea din județul Muscelului, se mal vĕd şi astădji niscc fieuri de petru în formă de femei, ér legenda spune, că 9 babe au plecat în luna lui Marte cu caprele la munte, însă. din causa frigului s'aă prefăcut acolo în chipuri de petri (înv. P. Diaconcscu. corn. Bcrivoiescii-ungureni). — In pajiştea de la isvorul Argeşului se afli o stâncă cu o figura de femeia purtând numele de «Căpărésa», care a fost împetrit 5. din causa asprimei vèutuluï (Marțian, Analele statistice, 1868, p. 120). — La obtrş ia Gilortuluî din jud. Gorjiü se afla o altă stâncă, ce represintă pe o «Babă» împetrită din causa geruluï (Traditiunï din Oltenia. D.) — Din jos de Mănăstirea Tismaneî pe costa orientală a văleî se alia o figură archaică sculptată în stâncă pe marginea uneî prăpăstii. Ea portă la popor numele de «Mamă» (Traditiunï din jud. Gorjiu, D.). — Pe teritoriul comunelor Balta şi Gornovița din jud. Mehedinți, au esistat până în timpurile din urma figurî săpate în stânci, ce représentai! pe Baba D o eh i a şi pe fiul sëù D ragom i r. Comuna Gornovița c situată pe «D ciul Babelor* (Cf. Spineanu, Diet, jud. Mehedinți p. 10 şi 138). — In apropiere de Va m a Buzeuluî în valea numită Urlătore, se află chipul de petră al unei femei numite Baba Dochia, şi de acolo isvoresce o apă forte limpede (înv. D. Bas ii e se u, comuna Drajna-de-sus, jud. Prahova). — La comuna Caragelcle, jud. Buzëû, o petră cu forma de om, şi care a fost asvcrlită din munte de o futā de uricş (înv. loneseu, corn. Fundenî). Pe muntele Serba din jud. Sucéva, la locul numit Petrele roşii; se aflā stânci şi petre, ce aü asemenare cu tipurile de om şi de animale (înv. V. Chirițescu, corn. Négra Sarului). — In Bucovina, lângă apa Humorului, o stâncă portă numele de «D o eh i a, Fcciora muntelui», care a fost împetrită (S ăi ne an u, Studii folklorice, pag. 12). Pe munții de lângă Pétra-Craiului de lângă Zerncscî în Transilvania, o stâncă cu chipul de femeia (Kövâry, Száz tört. rege. p. 84—85 — Kandra. Magyar Mythologia, p. 257). — Pe teritoriul comunei Vaida-Recea din țera Făgăraşului, o stâncă, ce semëna cu chipul unei babe (înv, E. Cri şan, corn. Ş'mca-vechiă). Probabil este aceeaşi ligură, despre care relateză Kőváry, — Pe muntele de lângă comuna Cetea m Transilvania, se ridică doue piscuri înalte, cari din depărtare scmenă a fi doi călugări, şi din cari unul se parc a ține in mână un vas cu apă (înv. I. Bota, corn. Letca). — Despre un alt simulacru de acelaşi gen scrie M ii 11 e r, în Siebcnbiirgische Sagen, p. 168: In den wildcn Gebirgen unserer südlichen Greiue befindet sich . . . das walachische Dorf Kápolna am Mühlbach (satul Copâlna lângă rîul Sebeş). Die Felsen thürmen sich dort am Ufer des Baches . . . ein unförmlicher Fels (ragt) aus dem schaumenden Gewässer, wclcher seltsam genug eincm Götzenbild

Acesta statuă primitivă de pe vîrful cel maî înalt al muntelui Céhlèu nu este singurul monument de sculptură megalitică din țerile Dacieî.

întregă catena Carpaților începem! din plaiurile Moldovei si până în părțile de nord-vest ale UngarieT, ne presintă o mulțime ncnumerată de columne brute, ce se înalță imposante pe vîrfurile maselor de stâncT, şi carî

155.—Vîrful cel mai înalt seu cupola muntelui C éh l eu. Vederea de pe terasa de răsărit '). In partea despre nord «Turnurile». Pupă Jahrbuch d. siebenb. Karpathenvercines. XVÍ Jahrg. p. 10.

ne înfâțişeză din depărtare formele şi atitudinea unor figure omenescï, despre cari poporul în legendele sale ne spune, că represénta chipurile împetrite ale unor personalități mitice.

Pc drumul de la Trebicî către MezericT, scrie literatul Morav Schuller, se vede un bolovan de stâncă cu o formă particulară, ce pare a senina cu o femeia acoperită cu o cârpă pe cap. Locuitorii de acolo numesc acesta figură de petră «Mama betrână» séü «Bunica de la Trebicî» (die Altmutter von Trebics), ér legenda ne spune, că acesta statuă megalitică

m i t a n g e s c h l o s s e n c n Armcnund g c b ü c k t e n Nacken ăhhlich sieht.— In comitatul U i ho r din Ungaria csislă legenda despre «Baba Do c h ia», care s'a impctrit pe muntele «Găina» din causa unuï ger cu viscol (înv. V. Sala din Vaşcău).— In 13 an a t, pe muntele de lângă A l m a ş, se află doïslalpî de petră, carî după legenda poporală représenta pe o babă și pe f i u l s e u î m p e t r i ț î de ger (S eh o 11, Walach Marcher, nr. 6. p. 112 —Î15 şi 330).

') Acest puternic masiv, care prin înălțimea sa dominoză toțî munții dimprejur, presiniă o figură destui de curiosă. El singur apare ca un idol colosal. A se vedé figurile ceramice de la Troia (S c h ! i e m a n n, Ilios, p. 385-394) şi idolul de la Turdiiş (Hunyadm. Évk. I. Tab. IV. 1).

représenta pe o mătuşă botrână, forte înțeleptă, cu numele de «Alruna»[1]), care locuia în apropiere de acesta stâncă. Ea cunoscea puterea vindecătoriă a plantelor si însănătoşia cu bună-voință pe toți bolnavii, cari se adresau densei. Maî târdiu însă, ea a devenit o femeia rea şi din causa lăcomieî sale pentru bani, a fost împetrită pe vîrful aceleî stâncî *).

Caracterul general al tuturor acestor monumente de sculptură megalitică este că tipurile sunt tăiate în stil gigantic si în forme neregulate, că aceste simulacre au maî ales numaî din depărtare aparența unor figuri umane, că peste tot, aceste imagini primitive ni se presintă numai pe vîrfurile munților ale delurilor, pe cóstele văilor, pe la isvóre, pe la păsuri şi în apropiere de drumuri, de unde se deschide o vastă perspectivă.

în cele rnaî vechî timpurî, pe cari le cunóscc istoria, nu esistaŭ nicî în Grecia, nici în Asia mica, statue, can se représente în o formă artistica chipurile divinităților.

Pentru sentimentul cel piu, însă dur, din timpurile acele, era de ajuns o simplă figură informă de lemn, orî de petră, care se simboliseze divinitatea.

Autoiiî anticitățiî nc-aü transmis numerose şi prcțiose date despre acest gen de monumente primitive, cari în lumea cea archaică serviaii de obiecte ale cultului religios representând anumite divinități

Ast-fel o figură femciescă, sculptată în stâncă într'un mod primitiv, ajunsese se fie legendară încă în timpurile ante-homcrice [3]).

Acesta statuă enormă, tăiată în stâncă pe vîrful muntelui Sipyl din Asia mică, reprcsinta pe Niobe, fica lui Tantál, soția regelui Amphion din Teba Beoțieî, nepóta luî Joe si a titanului Atlas, care susținea cu capul seu polul ceriului.

Niobe, mândră, că densa era mama fericită a doî-spre-dece copii, şi pe lângă aceea o femeia irumosă, de origine divină, soția unuî rege avut, si cu teritorii întinse, avuse vanitatea se se considere maï pré sus de cât Latona, deița cea puternică si populară, despre care dicea densa cu dispreț, că avuse numai doî copiî, pe Apollo şi Diana. Aspirând la onorî divine în locul Latoneî, Niobe invită pe poporul sëu se părăsescă altarele acestei deițe si se nu-I mai adreseze rugăciuni. Latona indignată de acesta insolență a Niobeî, care i-a interdis în regatul sëu onorile si sacrificiele, si-î contesta divinitatea, ceru ajutoriul fiilor soi, al luî Apollo şi Dianeî. Aceştia,

[1]) Divinitate pelasga Larunda, Mama Larilor, în legendele germane Alraun. *) **Sclmllev,** Sagen aus Măhren (Brünn, 1888) p. 164.— O alta stâncă cu figura de femeia numită. cFata împetrită.», se afla in pădurea de la Rakwitz în Moravia (Ibid. p. 167).
') **Hoiuei-l** Ilias. XXIV. C02 aeqq.

ca se rèsbune ofensa adusă mamei lor, uciseră cu săgețile sale pe toți copiii Niobeî, ér Niobe fu prefăcută în stâncă si dusă de venturi pe vîrful muntelui Sipyl din Lidia în Asia mică, unde acesta figură de petră versa lacrimi în continuu diua şi nóptea ').

Despre acest monument legendar al vcchiineï preistorice scrie Pausania:

«Eu am vëdut şi am esaminat acesta statuă a Niobeî, după ce ine am suit pe muntele Sipyl. Ea este o stâncă dură cu o margine prăpăstiosă. Când cine-va se află în apropiere de acesta stâncă, ea nu se vede a ave o formă de femeia, orî de ființă omencscd, ce plânge, însă dacă cine-va o privesce din depărtare, atunci i se pare, că vede o femeia întristată şi care plânge» [2]).

Acesta statuă colosală a Niobeî de pe muntele Sipyl era aşa dar atât de vechia, în cât cultul ei dispăruse încă pe la începutul epoceî istorice, şi tot ce mai remăsese în timpurile lui Homer, era numai o simplă legendă, despre petrificarca uneî femei arogante şi impie.

Pot pe muntele Sipyl din Lidia şi anume pe stânca, ce se numia Cori in, se afla în epoca greco-romană o statuă primitivă a «Mamcï-marï», séíí a «Mameï dcilor», care, după cum ne spune Pausania, era «cea mai archaică clin tóté simulacrele acestei divinități» [3]), aparținând la aceeaşi epocă cu chipul cel vetust al Niobeî de pe un alt vêrf al muntelui Sipyl.

Pe muntele Liban din Siria, după cum scrie Macrobiu, *se* afla o statuă antică acoperită pe cap, avônd o atitudine tristă şi susținendu-şi fața cu mâna învelită de haină; ér când cine-va o privia din față, ea se părea, că varsă lacrimi din ochi. La Asirienî şi la Fenicieni, dice Macrobiu, partea de asupra a pământului, pe care o locuim noi, este personificată prin cleifa Venus, şi că acesta statuă de pe muntele Libanului era un simulacru al Vinereî Fcniciene şi tot-o-dată un simulacru al pământului, simbolisând globul nostru terestru în timpul de ér n ă, când el este

i) Apollodori Iubi. If[. 5. 6. — Ovidi! Mctam. VI. 146 scqq.

!) Pansniiiae lib. I c. 21. 3. Ibid. lib. VIII. c. 2. 7. ~ Se pare în vechime «versa lacrimi- şi statua primitivă de pe Céhleü:

De jalea puiului micü
Plâng petrele)a Ceahlău.

Tocilcscu, Materialul-! folkl. I. ***i. lio6.***

3) Paasaniae lib. m. c. 22 4; V. 13. 4. — Frigieniî credeau, că divinitatea Mama-mare peste iérnă dórme, ér vara se deşteptă (? lutarque, Oeuvres, Tom. XI. 1794- P- 367). Acelaşi fond comun cu legenda romană desore înahetarea «Babelor».

acoperit de norï si lipsit de sore, când isvórele, ce înfățișezi ochii pămentuluî, dimit apă mai multă, şi câmpurile lipsite de cultură ne presintă o față tristă »).

In oraşul P ap ho s din insula Cypru se afla un templu archaic si renumit consecrat deiteî Venus, ér statua accsteï divinitățî, după cum scrie Tacit, nu avea formă umană, ci era numaî o simplă figură conică, maî lata la basă si ascuțită la vîrf, în forma unui stâlp de hotar. Insă ce rațiune avea acesta formă, nu se pote sci [2]).

Locuitorii din oraşul Thespiac în Beoția, după cum ne spune tot Pausania, adorau încă de la începutul religiuncî lor între tóté divinitățile maî mult pe Erős (Cupido), cel maî frumos dintre toți dciî, ér statua acestei personificări divine era mimat o petră brută (ápYÖc Xcö-o;), însă forte vechia [3]).

Mesiod în Theogonia sa ne spune, că petra, pe care Rhea o presentase lui Saturn, ca s'o înghită, când densa născuse pe Joe, acest nou monarch al lumeî vechî a împlântat'o maî târcliu în pământ lângă orasul Pytho, ca se fie ín viitoriü un monument de adrnirațiune pentru omeniî muritori [4]).

Pe teritoriul oraşului Sicyon din nordul Pcloponesuluî, după cum scrie Pausania, se afla un simulacru al lui Joe cu epitetul de Milichios şi al Dianeî Patroa. Milichios era în forma uneî piramide, ér Patroa avea figura unei columne •>}.

In oraşul Orchomcn din Beoția cel maî vcchiti templu era al Grațielor, ér statuele lor erau numai nisce simple pietre brute *).

De asemenea lângă oraşul Gyteon din Pclopones, ne spune acelasï autor, că se mai afla încă în timpul seu un simulacru în formă de bolo-

') Macrobii Saturnaliorum lib. I. 21: Simulacrum hujus D e a c (V c n e r i s) in monte Lilian o fingitur căpițe obnupto, specie trişti, faciem mânu laeva intra amictum sustincns, lacrimae visiono conspicientitim manare creduntur. Quae imago, praeterquam quod l u g c n t i s est, ut diximus, Dea e, terrae quoque h i c m a l i s e s t ; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata stupet, fontcsquc vcluti terrae oculi uberius manant, agrique interim suo cultu vidui mocstam faciem sui monstrant.

[J]) Taciți Hist. li. 3: Simulacrum d ea e non effigie hum an a; continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens.

[3]) Pausiiiiiae lib. IX. 27. 1.

[4]) Heslodl Theog. v. 497.

[6]) Pausaiilae lib. II. 9. 6.

[e]) Pnusfiniiio lib. IX. 38. 1.

van brut, si acesta petră se numia în limba Dorienilor Zeus Cappotas, adecă «Joe, care odihnia» [1]).

Tot Pausania scrie următorele:

La oraşul Pharae din Achaia, lângă statua luî Mercur, sunt cam la vre-o 30 petre împlântate în păment, avcnd o formă tetragonală, pe cari locuitorii din Pharae le adoreză dând fie-căreî petre numele unuï deü, si «că o-dată to fi Grecii aveau ca simulacre numaînisce petre brute, şi cărora le da onor! divine» -).

La satul numit Hyett din Beoţia, după cum ne spune tot Pausania, se mai afla în epoca sa un tem Iu vecliiü, dedicat lui Hercule, si o statuă a acestui deu, care nu era o lucrare artistică, ci o simplă petră brută după ritul cel archaic [3]).

Alte petre sfinte dedicate lui Hercule se aflau în I spân i a, despre cart Strabo scrie următorele:

In Promontoriul cel sfânt al Ispaniel, nu esistă nicî un sanctuariü, ori vre-un altar, consecrat lui Hercule, şi nicî altor divinităţi. Tot ce se află acolo sunt numai nisce petre brute ridicate în sus, aşedatc pe unele locuri în grupe de trei, orî patru la un loc, ér omenii fac procesiuni religiose la aceste petre şi după obiceiul rőmas de la strămoşi, depun corone pe ele şi fac libaţtunî acolo [4]).

Pe la anul 549 al Romeî (204 a. Chr.) statul roman se afla în una din cele mai grele situaţiunl. Hanibal, inimicul cel înverşunat al numelui roman, cu trupele sale de mercenari nedisciplinaţî, se afla de 16 ani pe pămentul Italiei de jos, de altă parte o epidemia acută se respândi în întregă armata de operaţiune a consulului P. Liciniu Crassu.

Din ordinul senatului, preoţii consultară cărţile sibyline, în cari• aflnră unnătoria sentenţn: «Când un inimic străin va fi intrat cu rősboiü pe pămentul Italie)", el va pute fi învins şi alungat din Italia, dacă se va aduce de la Pessinus în Roma deiţa Mama cea mare» [5]).

Acelaşi acrostich al cărţilor sibyline ni-1 presintă poetul Ovid în următória formă:

') Ibid. III. 22. i. [a])
Ibid. VII. 22. 4.
[8]) Ibid. IX. 24. 3.
*} **Strabonis** Geogr. lib. III. *l.* 4.
[§]) **Wvll** lib. XXIX. c. io.

«Marna lipsesce, Romane, mergï de caută pe Marna, şi când ea va veni primesce-o cu mâne curate» [1]).

Legaţii apărură la ţermuriî Asiei mici cu cinci corăbii marï, avônd câte cinci rêndurï de vesle, ca prin acesta se esprime tot-o-dată si demnitatea poporului roman. EÏ se prcscntară la rcgnlc Atal din Pergam, care-I conduse cu bună-voinţă la Pessinus, si Ic dede «petra cea sfântă, care diceaü locuitorii de acolo, că era Mama dcilor» *). Legaţii o transportară la Roma.

Acesta petră, ne spune Ar n obi u, nu era de tot mare, avea o formă colţurosă pe la margini, era dură, nepoleită şi représenta un simulacru cu o faţă mal puţin esprimată.

Despre alte simulacre brute considerate ca imagini antice ale divinităţilor scrie Lampridiu : că Heliogabal a voit se ridice din templul Diane! de la Laodicea petrele, ce se numiaü «sfinte» si se. le aducă la Roma [3]).

Fără îndoială, aici e vorba de Laodicea Siriei, séü «de lângă mare», numită în vechime Ramitha '), după numele unul păstoria Ramanthas (Raman athas), o localitate vechia pelasgă, căreia Romanii i-au acordat prerogativele unei colonii cu drept italic.

Esista aşa dar, în religiunea romană, chiar şi în timpul imperiului, o tendinţă puternică de archaism în ce privesce chipul divinităţilor.

O deosebită importanţă pentru istoria simulacrelor m egali t ice din Dacia o are legenda Ariadne I petrificate.

In insula numită Naxos, situată în apropiere de Delos, se afla în anticitatea greco-romană o stâncă, care în partea el superioră représenta figura unei femeie, în aceeaşi formă tristă, ca şi statua Niobeî de pe muntele Sipyl.

După vechile tradiţiunî, acesta figură de petră, représenta pe frumósa Ariadna, fica regelui Minos din Creta, plângend după eroul Tescu, care o răpise de la casa paîinţescă şi în urmă o părăsise pe acesta insulă solitară, după cum mai târcliu eroul Enea părăsise pe Dido pe ţermurele Africeî.

i) **Ovitlii** Fast. lib. IV. 239.

***) Ltvll** Iii). XXIX c. 11. (Legaţi Romani) Pergamum ad regem vencrunt. **îs** legates comitcr acceptos l'essinuntem in Phrygians deduxit : sacrum que ils lapidem, quam matrem deum esse incolae dicebant, traditit, ac deportare Romám jussit. — Arnobius, VII. 49: lapis quidam non magnus ... angcllis prominentibus inaequalis, et quern omnes hodie . . . vidcmus in signo (se. Matris Magnae) . . . positum, indolatum ct asperumet simulacro faciem minus exprcssam simulatione praebentcm.

[a]) Lampridii, Heliogabalus. c. 7: Lapides qui di vi dicuntur **ex** proprio templo Dianáé Laodiceae . . . afféré voluit.

[4]) Stephanos Ryz. v. Aao£ix:ta.

Ariadna, după cum ne spune tradițiunea greco-romană, se prefăcu aci în petră şi stâncă, mai mult din causa asprimeï ventuluï celui rece şi a frigului, de cât sub influența întristării sale sufletesc!, ceea ce ne arată, că fondul legendelor române despre petrifîcarea Babelor în munți, din causa frigului, este o trad i ți un e din prime'e timpuri ale umanității.

Poetul Ovid ne presintă acesta vechia legendă în următoriul mod: «Era un munte», dice Ariadna, «pe vîrful căruia se aflau numai puține tufe de arbori, si pe acest munte se ridică o stâncă poleită de valurile cele murmurătorie ale mărel. Eu me urc pe acesta stâncă şi mësur cu privirile mele întinderea cea vastă a mării. De aici, de unde vênturl forte rccï me băteau, eíí vëduï pânzele corăbiei tale umflate de vêntul cel periculos (Boreas), îndată ce le-am vëclut, ori póté am credut, că le ved, mő au cuprins fiori mult mal reci de cât ghieța si am amorțit . . . Cu vederile îndreptate spre mare şi înghețată, eü me aşedal pe stâncă, şi întocma ca şi scaunul acel de petră, eu me am prefăcut în petră. Privesce-më chiar şi acum, nu cu ochii tel, dar în idea, dacă poți, cum staü eü pe vîrful acestei stance, de care se bat valurile cele neliniştite ale mării» ').

Originea acestui antic simulacru din insula Naxos se reducea la o rasă de omeni din părțile Dunării de jos.

După cum ne spune Diodor Şicul, insula Naxos a fost locuită la început de nisce omeni, pe cari cel vechi i numiaű Traci, imigrați acolo din imperiul lui Boreas[2]). Insă Tracia preantică cuprindea nu numai părțile orientale ale peninsulei Hcmice, dar si teritoriele cele vaste ale Daciei şi Scitici[3]). In particular imperiul lui Boreas se afla la nordul Dunării de jos [4]), cu centrul în munții Ripaei séű Carpaţî [5]). Drept conclusiune, resumăm aici:

încă din cele mal negurose timpuri ale preistoriei, esistaü în părțile de resărit ale Europei si ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, nisce simulacre arc h aie e, unele sculptate în stâncă via pe vîrfurile, ori pe costele munților şi ale délurilor, ér altele împlântate în păment ca menhire, seu columne brute, pe lângă temple şi alte locuri sfinte, monumente, caii

') Ovirtii Heroid. X. • ") Diodorl Siculi lib. V. 50. *) Stepli. Byz. v. Sv.uftat, r»voț opaxtov.

[4]) Diodori Sicnli lib. II. 47. — Cf. mai sus pag. 79.

[5]) Homer! Ilias, XV. v. 171.— Isidori Őrig. XIII. 11. 13; Boreas, qui ab Hyperboreis montibus flat. — Steph. lij-z. v. Tuiaia £po; Tiw^opéüw. — Insula Naxos avuse aşa daria început aceeaşi populațiune, ca şi insula D e l o s, lângă care se afla. Vedî mai sus *p. 122.*

după credința religiosă a poporului din acele timpurî, representaŭ anumite divinități ').

Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, în cât se perduse memoria originel şi a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecescl, ér de altă parte timpul ştersese de pe aceste petre aprópe tóté formele maestrieï omenesc!, cum erau de csemplu statuele Niobel şi Ariadnel, şi tot ce se mal păstrase în tradifiunile ómenilor era numai o reminiscență confusă, o simplă legendă mitică.

') Urme de statue primitive ale Mameî-marî prîn munți le aflăm şi în părțile de apus ale Europei. In Itinerarium Hierosolymitanum (Ed. Parthcy, 263) se amintesce o stațiune numită «Matron a» în Alpil Gotici, cari astădi separă Italia de Francia. Acest munte numit Matrona, după cum ne spune Ammian Marcellin (XV. 10), forma p i s c u l cel mal î n a l t şi cel mal greu de suit din Alpil Gotici. O altă numire geografică de «Matrona» ni se presintă în Galia ante-romană. Cesar (B. G. I. 1) ne spune, că rîurile M a t r o n a şi Sequana despărțiau pe Bclgt de Gali. Fără îndoială, că rîul Matrona a fost numit ast-fel după un s i m u l a c r u al Mamel-marî, cea esistat la isvúrele sale, precum ast-fel de statue primitive (Babe) se amintesc în România la isvórele riurilor Ialomița, Domnei, Argeşului şi Gilortulul, şi probabil că a csistat o-dată una şi la isvórele rîuluï Hypanis séû Dug din Sciția (Cf. Herodot, IV. 52: ji-îjTvjp Tniviot)

PRINCIPALELE DIVINITĂȚI PREISTORICE ALE DACIEI.

1. *Keríts, Cents manus, duonus Cents. Ceriul, Caraiman, Ceriul domnul,*

Monumentele megalitice ale Dacieï, carï ne înfățișczä în forme atât de primitive imaginile divinităților ante-homerice, fac parte din istoria positiva a acestei teri.

Caracterul acestor imagini este sacral de la origine şi până la dispariţiunea acestuï cult ante-elenic.

Cea maî archaică religiune, ale cărei urme morale ni se presintă la tóté popórele europene, este adorațiunea primitivă a Ceriuluï ") şi a Pămontuluî [2]), ca elemente generátoré.

Ceriul, pe care Greciî într'o epocă preistorică, alt-cum destul de târdiă, î-1 personificară sub numele de Uranos — si Pământul *séù* Gaea (F^, Fafa), — formeză începuturile cele maî archaice ale religiuneï europene.

Ceriul si Pământul ne apar ca «Principii divinităților» ante-olympice [3]). Eïsunt «Deiï cei mari» al lumel dispărute [4]), «Părinții» celor de ântâiu omeni pe pàment [6]), si el sunt invocați în locul prim de către cel mal vechi eroi al ginții pelasge [6]).

Pe «Ceriu» şi pe «Pàment» se făceau în anticitatea preistorică jurămintele cele maî severe şi maî religiose [7]).

O Platouis Cratylus (Ed. Didót) **I.** 293. -- **Pliiiii** H. N. II. 1: mundum ct hoc quod nomine alio C a e l u m appellare libuit, numen esse credi par est.

') Platonis Timaeus, p. 211. — **Clcei'Oiiis** De nat. deor. III. 20: Terra ipsa dea est et ița habctur.

[s]) **Varro,** De lingua latina, lib. V. 57: P r i n c i p e s dei CaelumetTerra.

<) Ibid V. 58: Terra enimct Caclum, ut Samothracum iniția docent, sunt Dei Ma g n i.

[s]) **Plinii** H. N. lib. XVIII. 21: T e l l u r e quae pare n s appellatur colique dicitur. — **Yarro R.** r. I. **c. l :** Primum, qui omnes fructus agriculturae caelo et terra continent, I o vem (Caelum), et T e 1 1 u r e m. Itaque quod ii p a r e n t e s m ag n i dicuntur.

') Aeschyli Prometheus, v. 88—90:

.... Jta(i[lfjTÓp tt fTj

•/.al TOVnavÓTfwYjV xóxXov Y|X:ou v.'Aui. ') La V i r g i l (Aen. XII. 174 scqq.) En e a invocâ in juramêntul sëû Sorele

Homer ne înfaţişeză pe Latona facend următoriul jurăment insulei Dc-los: <Së scie Famentül si Ceriul cel lat şi apa rîuluï Styx, ce curge pe sub păment, eü fac acest jurăment, care este cel maî mare şi cel maî greu înaintea deilor fericiţi, că aicî (în insula Delos) va fi tot-de-una altariul cel adorat şi pădurea cea sfântă a luî Phoeb» ').

Când Romanii pe la anul 253 (499), reînoiră pactul lor de alianţă cu toţî Latinii, acest legământ al lor cuprindea urmntdria formulă: «între Romani si tóté popórele latine se fie pace, până ceriul si pămentul vor sta în locul, în care sunt» [a]).

Religiunea creştină consideră acesta invocare solemnă a «Ceriului» şi a «Pămentuluî», ca o manifestare a credinţelor păgânescÎ, şi ea cercă prin subtilităţi teologice se delăture usul atât de înrădecinat la popor, de a jura pe «Ceriu» si pe «Păment».

«Nu trebue, dice evangelistul Matheiu, so juraţî pe ceriu, fiind-că e tronul lui Dumnedeu, nicî pe păment, fiind-că e scaunul piciórelor sale» [3]).

«Ceriul» şi «Pământul» erau cei de ântâiu Deï consecrafï aï liimeï vechî. Lor, pentru prima oră, li s'att dedicat vîrfurile cele înalte ale munţilor, délurilor si promontórelor, cu deosebire înălţimile, unde se adunau norii si se formau tempestaţile *). în munţi se aflau templele si altarele lor, aici li se aduceau sacrificii, după un rit archaic misterios, aicî se celebrau festivităţile religiose, adunările pentru înţelegerile comune ale diferitelor triburî, st têrgurile lor.

Originea acestei vechi religiunï cosmogenice a Ceriului şi a Pămentuluî era considerată în epoca clasică a Greciei ca barbară (pelasgă).

«După cum vedem», dice Socrate la Plato, «ceî de ântâiu omeni în Grecia (Pelasgit), considerau de deï numaï pe aceia, pe can în timpurile acele i adorau cei maî mulţî dintre barbari, adecă sdrele, luna, pămentul, stelele şi ceriul[6]).»

Er sub numirea de «Barbari», Grecii cei vechî înţelegeau în prima liniă populaţiunile din nordul Greciei, şi numai în a doua liniă pe Asiatici şi pe Africani.

(adecă Ceriul) şi P ă m £ n t u l, ér regele L a t i n ridicând manele către C e r i u jură pe Păment şi pe stele. — De asemanea la S iii u Italic (VIII. 105) Enea către Anna: Tellurcmhancjuro.

') Homcri Hymn, in Apoll. v. 84 seqq.

[J]) Dioiiysii Halicarn. lib. *6 c. 95.*

[3]) Evang. Mă t ei u, c. 5—7 v. 34-37.

i) Cf. H e s i o d i Theog. 129.

s) Platoiiis Cratylus (Ed. Didót) I. p. 293.

«De unde-sï trage originea sa fie-care deü», dice Hero d o t, «si dacă ei aű esistat tot-de-una şi ce formă aü, Greciï nu sciü până astădî, când scriu eu aceste »)•*

Ér în alt capitul, Herodot esprimă aceeaşî părere cu contemporanul seu Socrate, ca numele divinităților, pe cari Egiptenii spun, că nu le cunosc, Greciï le-aü primit de la Pelasgî [2]).

La Romani, atât în inscriptiunile cele mai vechi, cât şi în monumentele literatureî religiose, Ceriul ne apare sub numirea de Kerus [3]), Cerus m an us[4]) si duonus Cerus [6]), avênd tot-o-dată predicatul de «deus magnus».

In cele mai vechî Carmine Saliari, Cerus man u s este o espresiune identica cu [il-faç Oôpavo; al lui Hesiod [6]).

i) Herodoti lib. II. 53.

») Ibid. lib. II. c. 50 şi 53.

») în mormintele din E t r u r i a şi din La ț i u se aü aflat adese-orî depuse pahare cu inscripțiuni, dedicate deilor. Un ast-fel de pahar se aü descoperit pe teritoriul Volscilor cu inscripțiunea KERI POCOLOM, si alte doue în alte localități cu dedicațiunea Saet u r n i p o c o l o m şi V o I c a n i p o c o l o m (C. I. L. I. nr. 46. 48. 50).

[4]) La Romani, în vechile Carmine S a l i a r i , C e r i u l era adorat sub numele de Cerus manus (Festus s. v. Matrem matutam).— Că în vechia limbă latină poporală maî esista pentru numirea de C e r i u şi forma de Caer-us se constată cu deplină siguranță din adiectivul caeruleus (de colore azură şeii vineția), cuvônt, pe care poeții M da drept epitet ceriului. De asemenea aflăm c o c l i caerula templa la Enni u (Cicero, Div. I. 20) séü numai c a e r u l a c o e l i la Ovid (Met. XIV, 814).

[5]) Intr'un fragment din C a r m i n e l e S a l i a r i (Ia Varro, L. L. VII. 26). O mulțime de cuvinte din vechile Carmine Saliari ajunsese obscure pentru autorii romani, şi Varro se plânge, că semnificafiunea lor primitivă nu se mai cunősce (Ibid, VII. 2). Aceste cuvinte învechite de duonus Cerus din Carminele Saliari Ie maî găsim şi astădî conservate în cântecele poporale române sub forma de « C e r i u l u i şi Domnului».

Păserica Ceriului
î C e r i u l u î şi D o m nu l u î.
Tcodorcscu, Poesit pop. 90.

Cât de archaică este acesta amintire a aCcriuluî şi Domnului» résulta din împrejurarea, că noi astădî nu maî putem sci, ce rol avea în vechia religiune pelasgo-latină •Păserica Ceriului», într'un alt important text al literaturei nóstre poporale duonus Cerus ne apare sub forma următoriă:

Nu cânt împăratului
Ci cânt numai dorului,
Dorului şi fiului,
C e r i u l u i pămentuluî . . .,
Marienescu, Colinde, p. 46.

e «dorul» şi «fiul» sunt numai simple personificări identice cu Ceriul şi

') Hesiodi Theog. 176. 208.

Din punct *de vedere* istoric si etimologic epitetul de m anus este acelasî cuvent cu m a gnus [1]).

Urme numerose şi importante de imperiul religiuniï Ceriuluï în înțelesul ante-creştin maï csistà si astadï la poporul roman din țerile vechii Dacie.

«Ceriul» ca divinitate maï este şi astădî adorat şi invocat în colinde, ' în cântecele bëtrânescï şi în orațiile solemne ale Românilor, sub numele de «Ceriu», «Ceriul sfânt», «Ceriul cu stelele», «Ceriul Domnul», «Naltul Ceriu» şi «Părinte bun [2])», întocma precum la Latinii vecbî aceeaşi putere cerescă era venerată ca Kerus, Caelus, Cerus manus, duonus Cerus si Parens.

i) Interpretarea cuvintelor obscure de Cerus manus, pe care ne-o dă. F e s t u s, sub forma de creator bonus nu corespunde epitetelor, ce se da cjei'or, n'cî adevaratuluî înțeles. Autorii romani, neavênd cunoscințe temeinice de limba rustică şi despre-țuind din principiu orî-ce investigațiuni pe terenul acesta, aü (ost ceî mai rel etimblogişti. într'oinscripțiune romană din Africa se amintesce De v s Mân v s, (C. I. L. VIII. nr. 9326), titlu al lui Saturn ca deus ma g nus. — în limba română s'a mai păstrat încă în unele cuvinte sulisul archaic de «man» avênd sensul de «marc». Aşa d. e. hoțoman, lotroman, cotoşman, goloman. Compareză 1. i m m a n i s, enorm de mare.

[2]) Cruce că-şi făcea
La ceru se ruga ,

T«odo,.,eu. Poesilpop. p.36.

«Dacă maï dorescï,
Ca si mai trăescî,
Ccrul «ă slăvCSCÎ . . .

Ibid. p. 37.

S'apuca de a ceti
Şi la c e r a s'umili . . .

Ibîd. pag. 29.

Că e fiul c e r i u l u i
Şi e domn pămentuluî..

M a r i e n e s c u, Colinde, p. 13.

Er intr'o colindă din comuna Dăieni, jud. Constanța:

Numele i-aű pus Fiul Cerului şi al
p ă m e n t u l u î . . .

Cu glas mare din p ă m ê n t
Fân' la s f î n t u c e r i u strigând . . .

Marian, Descântece, p. ni.

Cu glas mare până 'n ceriu
Cu lacremi până 'n p ă m ê n t . . .

Ibid. Descântece, p. 2.

la-țî copilă
iertăciune
De la mamă, de la nene,
De la c e r i u l cel cu s t e l e . . .

Marian, Nunta la Români, p. 393,

La Hesiod (Theog. v. 106 seqq.) Oioaviț *foittísit.* Si

mi-1 ridicau Sus la n a l t u l
c e r i u La părinte b u n . . .

T e o d o r e s c u, Pocsiî pop. p. iS.

«Este obiceiul, ca omenii în rugăciunile, ce le fac se (}ică: Dă-mi Domne ajutoriul Ceriului şi al Pămentuluî» (Corn. Grumăzesci, jud. Ncmț).

De asemenea s'a mal conservat până astădt în tracii ți unii e poporale române numirea archaică de Cerus mânu s.

Diferiți munți şi délurï de pe teritoriul vechil Dacie, carî o-dată au fost consecrafi acestei supreme divinități a lui Cerus manus mai portă şl astădi numirile de «Caraiman» ') şi «Căliman» [z]).

Ér ín monumentele literature! poporale române, Caraiman ne apare ca Domn al «trăsnetului si al fulgerului», ca judecătoriul cel mare si puternic al lutneî[3]). Prețiose mărturii istorice, că o-dată pe teritoriul Daciei a domnit imperiul unei puternice religiuni uranice.

') Lângă «virful O.ivjluî» clin Bucegiü, juci. Prahova, se ridică un alt pisc înalt de 2496 m. numit Caraiman în față cu mantele Babele, uide nuî esistă şi astădî resturile unor vechî altare preistorice. Numirea de Caraiman o mai aflăm şi în alte părți ale țereî, reducânda-se la o vechime depărtată: Caraiman, movilă (j. *Buzău);* Caraiman, movilă şi pădure (j. laşT). — Ceta M o ş n e n i l o r numiți Muscelcnj din corn. Colți jud. Buzeű, aü de prim moş pe «.Car a i n: a n» (l o r g u l e s c u, Diet, geogr. jud. Buzeű p. 189). Numele vechio poporal însă este C ar ă mă n şi nu Caraiman. PC teritoriul Germaniei, munții, ce odinioră au fost dedicați ceriului, portă numirea Himmelberg (Grimm, D, M. 213. 662). Un C a e l i u s mons se amintcsce in epoca romană în Rhaetia (Itin. Antonini Aug. Ed. Parthey p. 116).

') La nord-vest de C é h l € u, pe teritoriul Transilvaniei, se ridică un alt munte înalt numit Căliman. Sub acest munte,un virf mai puțin înalt portă la poporul român numele de «Scaunul Domnului», 6r în limba Secuilor «I s t c n s z e k e», adecă «scaunul lui Dumnedeu». Chiar şi numele de Céh le û se pare, din punct de vedere al etimologiei, a se reduce la o formă archaică. însă coruptă, de C a e l i u s (mons).— Cu aceeaşi numire: Căliman, dél, jud. Prahova; Piscul Călimanel, jud. Muscel; C ă l i m an é s a, del, jud. Tecuciü; C ă l i m a n e l, munte, jud. Sucéva; C ă l i m ă n e s c î, doue délurï jud. Vâlcea (Marele Diet, geogr. II. 261—262); Călimanel, munte, în Biharia (Schmidl, Das Bihargebirge, p. 277.)

Ca divinitate preistorică, Căliman séű Ci Ii m an ne apare şi în descântecele poporale:

Du-te Ia fetele lui Căliman,
Că aü noué cuțite ascuțite Şi
nouă topóre colțurate . . .
Tocilescu, Revista VII, i. 137.

]ir Maica precistă a dis:
Duccți-ve înapoi
La fetele lui C i l i m a n . . .
Seziítórea (FăUicent), I p. 57-

') Dar slujba nu mi-i face
Eu trăsnetului şi fulgerului tc-oi da
In Caraiman ăl mare pe Divan . . .
T o c i l e s c u, Materialurî folkloristice, I. p. 65,

Carmen Sylva în remarcabilele sale *P o v e ş t î a l e Pel e şui uf» (Pclesch-[arc] en, p. 83 seqq.) publică o legendă despre muntele Caraiman din Prahova, în Pe [Str5]vechî, scrie densa, când ceriul era mai aprópe de pămont şi mai mult apă.

încă în epoca neolitică credința în o divinitate supremă abstractă începe a primi forme reale umane.

Diferiți monarchï aï acesteï lutnï depărtate, admirați pentru bine-facerile lor şi temufî pentru puterea lor estra-ordinară, începură se fie considerați ca dci, li se institui un cult public, ér după morte ei fură adorați ca o providență.

Prima apoteosă în Europa a fost a luî Uran. Poporul grecesc, încă de la începutul rcligiuniï sale, a identificat divinitatea Ceriului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea şi prin bine-facerile sale prodigióse, numită de eî Uranos [1]), adecă Munteanul [2]).

Tóté legendele si tradițiunile vechi ne înfățişeză pe acest Uranos ca unul din monarchiî cei mari ai lumei preistorice. El este întemeietorii!l marelui imperiu pelasg în Europa şi Africa, cel de ântâiu care a guvernat lumea, şi căruia pentru meritele sale cele rnarï față de genul omenesc, preoții instituiți de densul i atribuiră calități şi onori divine. După Hesiod, Uranos era fiul Gaeei, cr după alte tradițiunîfiul lui'Qxeavó? [3]), séü al Is t r ului, al rîuluï «celui mai mare» si «sfânt» (Cf. Herod. IV. 50; Dionys. Per. v. 298).

La vechii Latini însă divinitatea cea mare a universului fu personificată mai ântâiu sub propria numire de Caelus [4]).

Acest Caelus, probabil unul şi acelaşi cu Uranos (séü Munteanul) al Grecilor, apare ca părintele lui Dokius, unul din primii ctvilisatori ai lumii vechi, care a învețat pe omeni so construiască edificii de lut [6]).

în ceprivesce reprcsentareasa iconică, Ceriul era înfățişat ca un om cu barbă, figurat numai până la jumëtatea corpului; ér pe alte monumente ale artei romane el este représentât cu o pânză întinsă în formă de arc de asupra

de cât uscat, trăia în Carpațî un uriaş enorm numit C a r a i m a n. EI avea putere *si* creeze ființe vii, se învcrdcscă munții şi câmpurile, se producă, cutremur şi furtuni. El a făcut, ca marea se se retragă de pe câmpiile acestei teri, şi vocea sa resuna ca tunetul. Cei de ântâiu omeni creați de Caraiman, aü fost la început buni şi fericiți, în urmă ei deveniră reî, şi se resculară în contra creatoriului lor. însă Caraiman cutremură pămontul, care-î înghiți cu tóté animalele şi casele lor. Legenda se parc a fi poporală. «Dies ist d in Geschichte, d i e man sich davon erzählt» sunt cuvintele, ce le premite Carmen S y l v a la începutul acestei narațiuni.

') Diodori Siculi lib. III. 56.

[a]) Etimologia de la Spo;, ion. oupoț, munte. — Cf. II e s i o d, Theog. 129: oupîa (tanpa ; Ş" Grimm, D. M. I. 319.

') Mythogr. V a t. I. 204 la Pauly-Wissowa, Rcal-Encycl. v. Caelus, p. 1276.

[4]) Clccronis de natura Deorum, lib. Iu. 17: Qui (Saturnus) si est Deus, patrem quoque ejus, Caeluro esse Deum confitcndum.

[6]*)* **Plinii** H. N. lib, VII. 57. 4: Dokius Caeli f i l i u s , Iutei aedificii inventor.

capuluï '), simbolisând ast-fel spațiul infinit si necunoscut al lumeï superióre, atribut, care mat târdiu a trecut la Saturn, ca părinte şi domn al universului, ér în urmă la foe.

2. *I'ala. I'rj, Tellus, Terra. Pământul.*

Pe lângă puterea supremă a Ceriului, ca forță luminosă şi creatoriă, cultul primitiv mai adoră şi puterea productivă telurică !a Pămentuluî sub numele de Fate, Ff), Tellus şi maî târdiu Terra.

Gaea représenta, după concepțiunile teologice antice, divinitatea naturel în forma femenină, ca mamă născătoriă şi educatoriă.

Ca divinitate Gaea avea în cultul public diferite numiri după diferitele dialecte ale triburilor primitive, pastorale si agricole [2]).

Insă titlul seu principal de onóre era Ma, MTJT^P [3]); Mater[4]) şi P ar e n s [6]), ér predicatele sale cele maî vechî craii Ttst|.uj.^£'.pa *), 7ta|j.p.i'jtMp [7]), séü Mama tuturor, ^pwTOfiav'tc[8]), prima profetitoriă, atribute de altmintrelea simple literare, cari în forma lor silită ne prcsintă încercările autorilor vechî de a asimila limbeî greccscî unit termini archaicï pclasgl. Precum divinitatea Gaceî era de origine barbară, tot ast-fel erau şi epitetele ei. Supra-numirile de P a m mitera, Pammitor şi protomantis, aplicate esclusiv la divinitatea Gaeeî, sunt numai simple imitațiunî ale cuvêntuluï Pâment (în forma lat. pavimentum), ce aparține idiomeî pelasge.

Originea acestei divinități, ca principiu şi ca personificațiune, se reducea nordul Dunărei de jos, acolo unde Homer şi Hcsiod pun genesa dcilor, la vechiul rîu numit 'Qxsavoț -ÎTS>IO; °) seu Istru, unde se afla insula cea sfântă a Gaeei cu merele de aur [no]).

La punctul, unde munții Bănatului se scpareză de ar Serbiei, şi Dunărea intră în strîmtorilc cele pcriculóse ale Carpaților, din jos de oraşul numit

') Preller.Jordan, Rom. Myth. 3'« Aufl. II. 372.

') Aescliyli Prometheus v. 210: Fai», icoUuv evocator/ [iopşYj |xi-/.

[3]) Aescliyli Supplices, v. 890: îlă Fă, |i« Fa (Mater Terra, mater Terra).

[4]) Vnrro L. L. V. *64.*

[5]) Cf. pag. i97) nota 5

[6]) Homeri Hymn, in Terrain Matrem, v. 1: F«î«v naji,ur(-î;f,av acíooji'//..

') AeschyJi Prometheus, v. 90: irajijxíjtóp Tî y-îj.

") AeschyJi Eumenides, v. TYJV npiuiójiavtív Faîav. - Cf. Ibid. Supplices, v. 117.

') Hoiuerl Ilias, XIV. v. 201. - Hesiodi Theog. v. 119.

°) l'herechydls Frag. 33.

astădî Moldova, se înalță din mijlocul acestui rîu o stâncă cu o formă particulară, ér lângă ea se întinde o insulă de o mărime considerabilă. Acesta stâncă si insula au avut un rol forte însemnat în religiunea preistorică, şi ele •mai portă şi astădî numirea de «Baba Caia», adecă Mama betrână Gaia ').

O-dată acesta stâncă din Dunăre â représentât un simulacru primitiv al divinității Gaea, căreia i-a fost consecrată si insula din apropiere [2]).

în cultul roman din Dacia, Famentül, Gaea séü Tellus, ca divinitate națională, mai avea si numirea particulară de «Dacia» [3]) şi «Terra Dacia» *).

Urme numerose de cultul Pămentuluî, ca divinitate, le maî aflăm si astădt în credințele si obiceiurile religiose ale poporului român.

în cele maî grele situațiunî ale viefeï omenescï ajutoriul se cere de la Ceriu şi de Ia Păment [6]). Blestemele cele mai înfricoşate se fac invocându-se Pămentul [6]). El este mama protectória ale fiïnteï omenescï din primele momente ale viefeí sale [7]) si până dincolo de mormont [8]).

') La Romani Caius şi Caia era acelaşi nume cu Gaius şi Gaia. —Varro (L. L. c. 64) : Antiquis enim C quod nune G. — în Spania se amintesce în epoca romană un munte cu numele: Caia iuxta Pyrenaeum (Ries e, Geographi latini minores, p. 36). împăratul August, după cum ne spune Liber coloniarum (Grom. vet. 239) consecră tóté vârfurile munților, summa montium, divinității Mameï-marï, ce représenta pe Gaea.

[2]) Vom reproduce în părțile ultime ale acestui volum figura acestei stânci şi legendele antice ale Gaeei de Ia Dunăre.

») C. I. L. III. nr. 1063.

[4]) Ibid. III. nr. 1351. 996.

•) Dragul mamei mei copile! . .
Pămentul nu te primiiscă,
Țorna-afară te sverlescă !

[6]) Vedî pag. 200, nota 2.
Pămentul nu l'a primit Țerna-
afară l'a svérlit.
Gazeta Transilvaniei, Nr. **151** din 1886.

Cf. larnic-Bàrsean, Doine, p. 258:

Cine calcă jurământul Nu-I
primcsce nici pămân tul...

') «De regulă, când vine óra nascereï, culcă pe fiitoria mamă jos, ca pămontul, ca mamă a tuturor, se primcscă mal ântâiu pe noul născut (Rcteganul, Colecțiune manuscrisă. Partea III. p. 9, la Academia română).

[8]) Intr'un bocet din Bănat, Pămentuluî i se dă titlul de părinte, precum avea şi în teologia romană epitetul de parens.

Păminte, păminte,
De acjî înainte
En sè-ml fil părinte,
Se nu te grăbesc!
Se me putredescï....
Mangiuca, Călindaritt pe a 1882, p. i3ț.

Rogă-te la cel pâment
Când te-ï duce în morment . . .
Burada, Daunele pop. rom. la. iumormîntărl, P. 95*

Imaginea Gaceî, séü a Pamêntuluï, după cum ne spune Suida (v. Ffjç <x-•/•aXj-ia) era înfăţişată prin o femeia ţinend în mână un bucium (TU|ji-avov).

Tot asemenea în descântecele române. Pămcntul personificat ca divinitate ne apare aicî sub numele de «Maica Domnului», avend în mână un bucium de aur, care când resună în cele patru coifuri ale lutnei se adună tóté dinele şi pământul se legănă ').

3. ***Saturn ca*** *Princeps Deorum, Manes$_t$* ***Deus Manus,*** *fi TUQTaooc (Tatăl).*

După încetarea din viefă a lui Ura n, fundatoriul marelui imperiu pelas[1]* din Europa, domnia lume! trecu la Saturn, fiul seu.

întogma ca si Uran, Saturn este unul din regii cel mari aï ginţii pelasge.

După ideile teocratice ale acestor timpuri, lui Saturn i se atribuiră aceleaşi title şi onorî divine, pe carï m aï înainte le avuse Urán, ér înainte de Uran, Ceriul în înţelesul cosmogenic.

Dogmele remaseră, ce e drept, accleaşT, însă în cultul public numele lui Uran fu înlocuit cu al luî Saturn.

Era numai succesiunea unuî nou monarch în imperiul lumcî, o simplă schimbare de cap politic şi de preot suprem al cultului, însă nicî de cum o transformaciune a dogmelor religiunil.

Ast-fel, după doctrinele teologice ale acestor timpuri, Saturn era considerat la rendül sőü ca «Princeps dcorum» [2]) ca «începutul tuturor

') Maica Domnului către cel bolnav :

Că eij- te-oî învrednici în mâna
drcptă
Cu bucium întraurit,
Cu bucium i buciuma
în patru colţuri de lume s'a resuna
Tóté clinele s'or aduna . . .

Marian, Descântece, p- 102.

Maica Precistă cu bucin bucina
Pămentu se legăna . . .

To ci l eseu, Mattrialurl folltloristice, I. *i.* p. 1558.

C(' Marianii, Vrăji, p. 108, 126-137 : bucium de aur, trâmbiţă de aur.)
Macrobli Saturn. I. c. 7: quem (Saturnum) deorum principem dicitis.

deilor şi al în tregeï p osterit ăfî '), séü după cum se esprimă Dionysiu din Halicarnas, divinitatea luî Saturn cuprindea acum întregă natura universul uî [2]).

Sub domnia luî Saturn omenimea face un progres enorm pe calea civilisaţiuneÎ.

Saturn este acela, care, după cum spun tradiţiunile vecliï, făcuse pe omenî se părăsescă vieţa sălbatică, i adună în societate, le dede legî [3]) şi i-a înveţat agricultura [4]). în general, el este înccpătoriul si propagatoriul fericireî omen escï.

Sub imperiul lumesc al lui Saturn a esistat etatea de aur,— paradisul terestru al biblici, — aceî secuii plinî de abundenţă şi de mulţăinire, când dotnniaü pe acest părnent justifia şi buna-credinţă, condiţiunî esenţiale pentru fericirea morală şi materială a omenimeî [6]).

Cu deosebire cultul luî Saturn era rëspândit în părţile de nord ale Istruluî şi în Italia.

Vechia rcligiune a Dacieï, a fost de la început celestă séü uranică, ér mai târdiu aceeaşî religiune ne apare aicî în forme saturnice.

GeţiÎ, după cum ne spune istoricul Mnaseas din Patrae, adorau pe Saturn, pe care î-1 numiau Zamolxis [8]).

Marea nordică ne apare atât în literatura grecescă, cât si în cea romană, numită «Marea luî Saturn» [7]).

') Isldori llispiil. Originum VIII. 11.30: Saturnus o r i g o deorum et t o t i u s p o s t e r i t a t i s a paganis designatur. — Platonis Cratylus (Ed. Didót) I. p. 296:

") Dioiiysli Halle, lib. I. c. 38.

[3]; Virgil» Acn. VIII. 320:

Is (Saturnus) genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composait, l e g c s q u c d é d i t . . . .

[4]) Jfacrobil Saturn I, 7: Hie igitur I a n u s, cum Saturnuin classe pervcctum e.xcepisset hospitio, ét ab eo cdoctus p e r i t i a m r u r i s ferum i l i u m et rudem a n t e fruges c o g n i t a s v i c t u m in m e l i u s r e d e g i s s e t, regni eum societate muncravit . . . Observări igitur eum (Saturnum) jussit m a i e s t a t e r e l i g i o n ! s, quasi v i t a e m e l i o r i s auctorem. (Cf. Diodori S i c u l i lib. V. 66. 4).

[6]) Hesioui Opera ét Dics. v. 109 seqq. — Ovid» Metam. I. 89. seqq. — Virgilii Eclog. IV. 6: rcdeunt S a t u r n i a régna.

[b]) Piloting Lex: Za|io/.î'.ç . . • Mvot-sla; 8s itapa Few.t t&v Kpovov t'.[j.ac;9-a.; v.at y.aXsio»«t /annXtiv (Frag. Hist, grace. Ill p. 103, frag. 23).

') Dionysu Orbis Descriptio v. 32: itóvtov Kpóviov. Plinii H. N. IV. 27. 3: S e p-e n t r i o n a l i s oceanus . . . eum Philemon Marimarusam a Cimbris vocari, hoc est mortuum mare usquc ad promontorium Rubeas; ultra deinde C r o u i u m.

Peste tot în anticitate, întregii regiunea nord-vcstică era considerată *c;* imperiul religiunii luï Saturn [1]).

în vechia teologia cosmogonică, numele de ondre al lui Saturn era ratT^p [!]) deus parens [3]), adecă tată al deilor, al omenilor, şi al tuturor forțelor na tureî [4]), întocmai după cum aceleaşi predicate le avuse maï înainte Ceriu (Cerus manus).

Pe iângă aceste supra-numirï, Saturn mal avea şi epitetul de TtfsojB'jTrj; [5]) la Romani senex, vetus deus [6]), adecă «betrânul», «moşul», cdcul ce! vcchiu». în unele părți ale Seif i ei şi ale Dacieî Saturn maï era numii Papae-os *[1]),* cuvent al căruî înțeles originar era tot «moş.»

Tóté aceste predicate ale luï Saturn, teologia antică le interpretă în sensu de deu al maturității si al perfecțiunii.

După doctrinele teologiei pelasgc, Saturn représenta în epoca preistoricîj nu numaî personificarea putercï divine a Ceriului, dar era adorat tot-o-data şi ca o divinitate chtonică, ca domnul lumii sutcrane.

în acesta calitate Saturn avea la Romani titlul de onóre Deus Manus [8]),

') IHodori Slculi V. 66.5. — Ciceroni» De nat. Deor III. 17 —Tliioinpompi Fragm. 293. — Cf. E p h o r i Fragm. 38.

[!]) **PliuJurl** Olymp. II v. 84: ira-cîjp Kjiovoț. — .Acáeliyll Eurncnides, v. 641: mT.' itpeapÚTYjy Kpávűv. — **Macrobii** Saturn. I. c. 7.

[s]) Cornelia, mama Orachilor, scrie fiului seu: Ubi mortua oro, parentabis mihi et invocabis Deum parentem (Corn. N epos, c. 12).

[4]) In o colindă saturnică românescă, «bëtrânul» seu «moş» Crăciun apare cu nuraele de «Tatăl»:

Tot se ispitiaă Şi se
întrebau Carelc-ï mal
m a r e :
Tată] i grăia,

Tatăl către fiu:
Eu am f o s t mai marc
în vremî de d e m u l t . .
13 a u l, Colindi, p. 3°.

[5]) Cf. nota 2. —Lucian Saturn. V: *ttot.toț* xal TT^ÎS^UIT,; ft;oc.

[e]) **Ovidll** Fast. v. 627: Falciferus s e n e x. — Virgilii Aen. VII. 204.

'; « S c i ț i î > scrie H erődöt (IV. 59) «numesc T a pa c o s, după cum cred eu, pe

si Manes ')> ér sub numele de Mania se înțelegea divinitatea femenină a lutniï celeï-alalte *).

Mânes, în fine, erau spiritele celor decedați, ale căror locuințe erau sub păment în imperiul luî Saturn [3]).

La început epitetul de Manus, ce se da divinității pelasge a lui Saturn, nu avea alt înțeles de cât de «mare», drept atribut al demnității şi al puterei sale particulare, ca *acu* suveran.

La Hesiod, Kronos séü Saturn, este numit |j.ayac [4]). în inscripțiunile latine magnus. «Me-fat» si «magnus» erau singurele title maiestatice ale vechime! preistorice.

Pe când Saturn, ca divinitate a lumeï inferiore, purta la Romanî numele de «Manus», la Greci el ne apare în acesta calitate cu epitetul Taptapoț [6]).

Terminul de Taptapoç ni se presintă în literatura grecescă ca o numire exotică, barbară, întocma precum şi reşedința luï Saturn, Kpóvou TUpotc, se afla în afară de orisontul lumii grecesc! [6]).

După înțelesul său primitiv, cuvêntul TapTapcc era identic cu latinul archaic «tata» [7]), gr. Ttarrjp. Labiala TT în dialectul eolic se schimba adesese-orï cu t. Tartaros era ast-fel numaî o simplă formă dialectală nordică a cuvêntuluï TraiTjp, pater séü tata, titlu de onóre si de respect, ce se da în vechime părintelui crcatoriu al deilor si al ómenilor [8]).

') Appulcius, De deo Socr.: titrum (incerlum est) Lar sit an Lara, Mânem deum nuncupant. — La Pelasgii din Asia mică, (Lydieni) se păstrase de asemenea memoria despre un rege străvechiu al lor, numit M a n e s, fio al lui Joe (înțelege pe Urán) si al Gaeei (Dionysii Halicarn. I. 27). Acest Mane însă era unul şi acelaşi cu Saturn, care domnise nu numai în Europa, dar şi peste o parte a Asiei de apus, cum şi tn ținuturile de nord ale Africeî.

[J]) Macrobii Saturn I. 7: pueri mactarentur Maniac dea e, matri Larum. —Yarvo, L. L. IX. 61.

') Cicero, De Legibus II. 9. O dispozițiune din cele XII Tabule: Deorum m anium jura, sancto sunlo. Hos leto datos, d i vos habento. — C. I. L. X. nr. 2565: dii inferi Mă n e s.

[4]) Heslodi Theog. 459: }ié-faç Kpivoț. — C. I. L. VIII. nr. 4468: deus magnus Saturnus.

') PIndari Olymp. II. 77.

'} Hornért Ilias, VIII. v. 479.

') în limba latină poporală (Varr o in Non. 81. 5. — Inscript. Orell. nr. 2513). Pe teritoriul Eladeî esista de asemenea cuvêntul iată, însă de sigur pelasg.

[8]) Intercalarea luî r la mijloc se datoresce tendinței de asimilare a silabei de ântâiu cu cea din urmă, spre a da acestui titlu de onóre un caracter mai energic şi tot-o-(lală

De asemenea la Galï, Saturn ca divinitate telurică era venerat sub numirea de Teutates *), acelaşi cuvent cu latinul tata, grecescul *tata,* tarta şi litvánul tetis, tetatis.

La Homer si la *He si o à* numirile de Taptapoc [2]) şi Kpovoc [s]), sunt identice. Kr la Valeriu F l ac c, supremul domn al lumii coleï alalte ne apare sub numele de Pater Tartarus[4]), cu tóté că-ambele aceste cuvinte diu punct de vedere istoric si filologic aveau la început una şi aceeaşi origine, una şi aceeaşi scmnifîcaţiune.

în fine, după cum ne spune Suetoniu, în o parte óre-care a Romei Apollo era adorat sub numele de Tortor [B]), o formă evident alterată din archaicul Tartar-us.

Am esaminat aici pe basa vechilor doctrine religiose, originea şi înţelesul primitiv al cuvântului Tartar-os, fiind-câ acesta numire face parte din domeniul preistoric al Dacici.

Diferite vôrfurï de munţi din ţerile române, înccpênd de la Şiret până în Biharja, si clin Biharia până în ţinuturile Moravici, mal portă şi astădî numirile de Tatăl, Tătar, Tatra °). Originea acestor numiri orografice nu

maî misterios. în limba Oscilor deul M a m e r s, séü Martc, încă era numit M arm a *şl* Marmar, M am or si Marmor (C. I. L. I. p. 9—10). ') Lncniil Phars. I. 444. — Cf. D i o n y s i i H a l i c. J. c. 38. [8]) HomorI Hymn, in Apoll. v. 335:

Titîjveţ TS fl-Eoi, to\ urci ^3-avi va'.s-aovteç

Taptapov a|J.'fl *jiffiv* ..... [a]) **Hesiotll** Theog. v. 851 :

Jitfjvtc ^'ó^oT'/ptápioi, Kpóvov à|Lt'.ç EOVTSI.

Mai este de notat, ci Typhon, a! cSruï părinte a fost Saturn, apare la Hesiod (Theog. v. 822} ca fiü al lui T a r t a r o s. «) Valcrlt Flacci Argonaut. IV. 258-260:

Et pater orantcs caesorutn Tartarus umbras
Nube cava tandem ad meritae spcctacula pugnae
Emittit.

[5]J Svctonil Oct. Augustus, c. 70: Tortorcm: quo cognomine is deus (Apollo) quaclam in parte Urbis colcbatur. — Acest Apollo Tortor se parc a fi identic cu 'AitiUuv it«pş,oî al Atenicnilor.

' Ast-fol de numirï ni se prcsintă urtnătorcle pe culmile principale ale Carpaţilor : Uru] marc şi Tătarul m ic la isvorcle rîuluî Buzeű, ér rîuleţul, ce isvorisce acest masiv si curge în Transilvania pe la Săcele se numesce în limba unguréscíí rang (cuvent, care presupune o formă archaică de TălranT); Tătarul, munte -^ dc Porcescî în distr. FflgSrasuluÎ; T ,1 1 ă r c u munte spre S. de Paring şi un alt munte înalt spre NO de I'aring; Tatăl, vcrful muntelui Olanul din jud. Mehe'dinţî

este nicï familiară, nici etnică. Nu avem de a face aicï cu numele personale ale unor vechî proprietari de munți. Ele sunt numai remăşițele obscure ale unui cult primitiv, când vêrfurile cele înalte ale Carpaților au fost consecrate supreme! divinități a universului, numite «Tatăl».

în întregii Italia, după cum ne spune Dionisiu din Halicarnas, înălțimile munțttor şi ale promontorielor aü fost dedicate lui Saturn ').

Tot asemenea şi în ținuturile Germaniei diferite vêrfurî de munțî mai portă si astădi numirile de Altvater și Grossvater [2]).

La început terminul de Tartar-os ni se presintă ast-fel în părțile de nord ale teritoriului pclasg, cu deosebire în Dacia, ca un titlu cosmogenic a supremei divinitățÎ.

Mai tardivi însă, după ce Saturn a fost alungat din domnia şi Joc recunoscut de domn absolut al lumii greccscî şi de cap al religiunii, autoritatea cuvéntuluï, Tnrtaros a decădut. Teologia grecescă aplică acesta numire archaică a Pelas-o-jlor nordici esclusiv numai la divinitatea lumii inferióre, pentru munți [3])

(Convențiunea de delimitare, p. 256); Tătoia, munte în Bănat lângă frontieră, spre N. de Dobrivir; Cracu Tătar în Bănat spre apus de Cracu Tutîla; Tărtăroiu *séü* Tărtăróia în comitatul Bihorului (Tartaroca, ein auffallend zugespitzter grotcsker Berg. Sclimidl, Das Bihargeb. p. 18) ; Tataruka, Tatulskigrou şi Tatuiska, munțî în distr. Maramureşului spre SO. de corn. Brustura; Tartarka şi altul Tatárka în Bucovina spre N. de Chirli-Baba, *ér* un alt vcrf spre S. de acesta comună se numcsr.e Omul; Tat;ir-havas spre NO. pe Gycrgyó-Ditró în Transilvania; Totrus (ung. Tatros), rîu ce curge din Transilvania în Moldova pe la pasul Ghimeş. De sigur, că o-dută şi muntele de unde isvorescc acest rîu a purtat aceeaşi numire. Intru adever în partea de sud a pasului Ghimeş se aflä verful numit ung. Ap a-havas, adecă muntele Tatălui; Pliniu (III. 20. 7) şi Tacit (Hist. III. 9) amintesc un Tartarus fluvius, care curgea din Alpî şi se versa în Pad. în comit. Zips din Ungaria vériül cel mai înalt al Carpaților portă numele de Tatra. Acelaşi munte se numia în evul de mijloc Tatur (Anonymus Belae régis nótárius, c. XVIII). Alte doué vîrfurî înalte din comit. Turocz şi Lyplau portă numirile de Fatra (de Ia germ. Vatcr).

') Diouysii Halicar. J. 34. — Un Kpáviov Spot era la Olympia din Pelopones (Paus. VI. 20. 1.-Ptol. III. 14. 15. - Pinclari Olymp. VIII. 17).

[3]) (Jriiuiu, Deutsche Mythologie, I. 153. — în Silesia cel mai înalt munte din catena Sudcților încă se numesce Altvater (Wanek, Mahren und Schlcsien. 1S95 p. 6. 61). Intr'o vechime maî depărtată terminul de tater, se vede, că a fost aplicat şi la unii munțî consecrațî ai Germaniei, în mitologia germană tatermann însemneză idol, spirit demonic, ér un glosator vechiü ne esplică acest cuvent prin alpinus (Grimm, D. M. I. 470).

[3]) Tartaros, cu sensul de înălțime, ori munte, ni se presintă şi la autorii vechi. Plato numesce Tarlaros locul de lângă nori (Suidas, v. Túptapoí). La IIomer (II. XIV. 279) şi la Hesiod (Théo?. 851) Titanii sunt numiți TnoTapirap'.ot. cuvûnt.

si suterane [1]) unde, după legende, Joe închisese pe Saturn şi pe Titani: susfinătorîî s el [s]).

4 **Saturn** *adorat în Dacia sue numele de Zâk(ioş-tc seu Zeul-tnoț*
' *Simulacrul s Su de la Porțile-de-fer.*

Pe lângă titlul onorific de «tatăl», ce-1 avea Saturn în religiunea tim purilor ante-elenc, ca personificarea divinității supreme a ceriului si pămen tuluî, unvil din epitetele sale cele mai poporale la tdte triburile pelasge din sudul şi din nordul Istruluï, a fost acela de «moş».

Numit de Latinî Saturnus senex [3]), deus vetus [4]), Deus Majus [D]), (în limba Oscilor cu formă de Maesius şi Moesius °), el ne apare la Pelasgi) Greciei cu epitetul de TcpsoŞUTTj; '), TtoXtoç, la Troianï ça Jupiter avus [8])

care în forma acosta arc înțelesul de Titaniî, ce locuesc sub muntele Tartaros, precum tot la Homer, oraşul Thcba de sub muntele Piacos se numcscc Tire/irXaxÎYj (I). VI. 397).

') Homcri Ilias, VIII. 13. — Ibid. Hymn, in Mere. v. 256. — Hcsiodi Tbeog. v. 740.— Platónig Phaedo, I. p. 88.

') Homcri II. VIII. 479; XIV. 203. 275. — Hcsioili Theog. v. 851. — Stepll.inus Bjz.,

>) Virgilll Aen. VII. v. 180: Saturn u s q u e scnex. — O v i d i i Fast. V. v. 629: I'alcifcro seni. — Lut Saturn i atribuiau tradițiunile vcchî o etate patriarchalî: Saturnus autcm est appellatus, quod s a t u r e t u r a n n i s (Cicero, N. D, II. 25).

') Virgilll Aen. VII. v. 204.

[8]) Macrobll Saturn. I. 12: Sunt qui hune mensem (Májúm) ad nostros fastos ;a Tusculanis transiissc commémorent: apud quos nune quoque vocatur Deus Május, qui est J u p i t e r. — Ér după Ovid (Fast. V. 72-75) numele luneî Majus însemna «m o ş î»:

> Hinc sua majores posuisse vocabula M a j o . . . Et
> Numitor dixissc potest : Da Romulc. mensem Hune s
> e n i b u s, nec a v u m sustinuissc ncpos.

Aceeaşi etimologia la V a r r o, L. L. VI. 33 : a m a j o r i b u s Mains.) restus (De verb. signif.): Maesius lingua Osca mensis M a i u s. Cuvent şi mal apropiat de românescul moş.

') Acscliyli Eumenides, v. 63S : natíjp np [8])

Virgilll Aen. VII. v. 219-220:

> "" J ő v e p r i n c í p i u m generis; Jove Dardana pubes Gauclet avo ….. Eschyl (Frag. 169) ț)eul cel mare, ale cSruî altare se aflau pe muntele Ida

Frigienii î-1 numiaiï Zeuç (s. -O-soç) 'Auç '), Scitiï ïïairaroç "), ér pe teritoriul Germanici Altvater şi Grossvater [5]); dcnumirï, carï tóté aveau unul şi acelaşi înțeles, de «Moş».

Acest epitet desemna pe Saturn ca- un om muritoriu, ca autorul 'deal al vicțcî lor naționale, morale şi politice, ca trupina genealogică — incipium generis — a vechilor dinastii si familii nobilitare pclasge [4]).

Rebele Latin, primind pe ambasadorii luî Enca, Ic adresczâ următorele cuvinte :

«Nu fugiți de ospitalitatea nostră, nu ignorați pe Latini, gin t ea lui Saturn, omeni drepți, nu prin pedepse, nici prin legî, cart ele bună-voiă, prin inclinațiunca lor, m aï păstreză şi astăclÎ cu sfințenia institutiunile strămoşesc! rom ase de la Du m n c d c ui cel bë t r â n (s. moş)»[11]).

Acelaşi titlu de «Dcul-moş» (dens vetus seu avus) î-1 avea Saturn şi la Dac î.

Istoricul Mnascas din Patrac, care trăise în secuiul al 111-lca a. Chr. ne spune, că Geții adoreză pe Saturn, pe care eî î-1 numesc Zamolxis [c]).

Tot asemenea scrie Diogene Lacrțiu, că Gețiî numesc pe Saturn Zamolxis [7]). Ér la Hesychiu aflăm: SaX^o^e ó Kpóvoc.

Forma de ZáX|i.oE'.;, ce ni se presintă la Herodot, la Porfiriu, la Hesychiu, precum şi în diferite manuscripte ale lui Plato şi Suidas, este recunos-

purta numele de 7^oc nat^cç, sinonim cu Jupiter avus.

') **Psellos** (p. 109. lioiss.) la Tomaschck, Dió altén Thrakcr, II. 42.

") Herodotl'l. IV. c. 59.

') Gri m m, Deutsche Mythologie, p. 153.

[4]) Troian ii î-şî reduceau originea lor la Deul-moş (Ab Jőve princípium generis; J o v e Dardana pubcs Gaudet avo. Virg. Aen. VII. 219-220). — Va r r o (R. R. III. 1.) numesce pe a g r i c u l t o r i i I t a l i c i singurele remăşițe din nemul luî Saturn : qui earn (terram) colcrent . . . cos solos reliquos csse ex s t r i p e Saturn i. — La Virgil(Acn. VII. 203) Latinii sunt g e n s Sat urni, adecă descendenți aï Deuluï bëtrân. — Ér H o r a t i u (Od. I. 12. 50) numesce pe August : Orte Sat u r n o.

[6]) **Virgllil** Acn. VII. v. 202-205:

Ne fugite hospitium, neve ignorate L a t i n o s ,
S a t u r n i gentem, haud vinclo ncc legibus acquam,
Sponte sua v ê t e r i s q u e dei se more tcncntem.

Er în alt loc (Acn. VII. 177-188): Saturnus s e n e x «ex ordine a v o r u m». — Este semnificativă întrebuințarea, ce o face Virgil în versurile de m aï sus de cuvintele «vetens dei m o s». După Fcstus: Moş est institutum patrium, id est memoria vetcrum, pertincns maxime ad religioncs cacrimoniasque antiquas.

*) Piloting Lex.: XajioXyç . . . Mva^c *ii* capi *TÍWÍ* tiv KpovovTi(iâsftai xotí xaXeiaS-as Zá|<.oXf$_{tv}$ (Fragm. Hist. Grace. III. p. 153).

') Diogenis Laertii, VIII: ZuinoXîiț, <L FtTat a-úouas, Kpívov VOM.ÍCOVTÍÍ.

cută în sciință, ca cea mai corectă '). Cuvontul însă a rëmas până astâdï fără o csplicațiune întemeiată pe fapte positive, istorice si etimologice.

După vechile usurî ale religiunil saturnice, numirea de Zalmoxis nu putea *fi*. alt ceva, de cât un simplu epitet hieratic al lui Saturn, un atribut cu acelaşi înfcles de senex, deus vetus, deus avus, *TlocKtxtcc*, 7tfêaJ3uT7jç, Május (séü Maesius), pe caii *Ic* avea Saturn şi la alte triburï pelasge.

Din punct de vedere al etimologiei şi al sensului, cuvêntul Zal-mox-is în limba Dacilor nu însemna alt-ccva decât Zeul-moş. Finalul iç repré-senta aicï, ca şi în alte caşuri analoge numai un simplu sufis grecesc.

De fapt limba Geților şi a Dacilor avea un caracter proto-latin; ea forma numai ram séü un dialect particular rustic al limbeî pelasge, după cum vom ave ocasiune a ne convinge din cercetările istorice în cursul acestei opere.

Autorii grecescî ne-au transmis diferite esplicarï aie cuvêntuluï Zalmoxis.

Unii din aceştia, de si aveau deplină cunoscință de sensul adcvcrat al cuvêntuluï Zalmoxis, după cum résulta din scrierile lor, s'aű mărginit însă a ne da numai ore-carï interpretări generale.

Lucian, unul din ceî mai interesanți scriitori ai vechimii, distins prin spiritul şi erudițiunea sa, numcsce pe Zalmoxis Ttsapioot 9'Eoî, adecă «d e u părintesc» séü «strămoşesc» [2]). La Hcrodot[3]) Zalmoxis este Saijiwv Im-X&ptoc (deus indigena), ér la Plato un [iocatXsuț fteóc'). Acesta interpretare a lui Plato î-şî avea însă un fundament positiv. în anticitatea preistorică iun-datorii statelor erau obiectul unuî cult particular respectuos. Regele întc-meiătoriu al statului, sí colunisatoriü al ținuturilor nelocuite, era considerat ca un proto-părinte comun, ca un Moş [6]) séü Lar [6]) public, pentru tóté gcnerațiunile următorc.

Constatăm aşa dar, că anumiți autori aï vechimii au interpretat o parte a numelui de Zal-mox-is prin cuvéntul -íkó;, cr restul prin epitetele de ţ, imjrwpioi şi j-iaaiXîùç, mai puțin corcspundëtorie adevCratuluï înțeles, în limba Dacilor, după sens şi formă, ni se presintă ast-fel ca identic cu terminul de «d e iu séü «cleul> în limba română, ér |ioÇ este cuvêntul

') Hcroűoü lib. IV. *c.* %: *'/.iï.t^'.ç* âviJ-puisoc . . . oaí|iuiv . . . Ini/^f.oț. — **Purpliyr»** De vita Pythagorae. c. 14. — l'auly, Rual-Encyclopadie, v. Zamolxis.

[2]) luciani Siiinosiiteiisis lib. XXIV. c. 4.

[3]) HeroUoü lib. IV. c. 94 şi 96.

l'latuiiis Charmides (Ed. Didót, Tom. I. p. 505). ' —".«mo v_uarmiues *(ILU.* iJiaot, n. _v n, lom. i. p. *t>(Ji>)*.

l IJupă Manctho dinastia Moşilor (vcxoa:, Manes) a domnit în Egipct 5813 ani. uventul Lar (La re s) esprima la început aceeaşi noțiune cu Manes. In Etruria ra tot-odată: titlu de onore şi de demnitate al regilor, în colindele române

nostru «moş», în limba priscă latină május, ér la Oscî macsius şi moesius. în fine mai csistă la triburile pelasge din Italia şi o formă poporală (ante-romană) de «moss., cu înțelesul de memoria vetcrum.

Cuvêntul archaic de «d e u» seu «deul» î-1 aflăm întrebuințat, ca un termin național, în ținuturile pelasge ale Tracici şi Mcsieï, şi in timpurile imperiului roman.

Pe o inscripțiune descoperită în Mesia de sus, în apropiere de Scopia, ni se presintă o dedicare adresată lui : DEO ZBELTHIURDO [1]), orï maï corect ZBELTHEURGO, adecă «Deulul Deu-făcătoriu-de-minunl».

în munții Rhodopulul un veteran ridică la a 76 d. Gir. un altariü lui DEO MHDYZEI (MHDVZEI Desj., MHDIZEI Ren.), unde ultimul cuvent ne presintă numai o formă alterată din Dotnnudzci séű Domnidzei, rom. Dumnedeü, pi. — dei [2]).

Numele de Zal-mox-is atât de misterios în literatura istorică modernă, aparține ast-l'cl dialectului primitiv pelasg din Dacia. Era nuinaï un simplu titlu de onore şi de respect al supremei divinități, aceeaşi espresiunc com-binată, ca şi D e ui-in os (Deus avus) în limba română, numai forma, sub care ni s'a transmis de autorii grecesc! este alterată.

Zal-mox-is seu Zeul-moş în cultul Dacilor si al Tracilor [a]), représenta ast-fel aceeaşi divinitate mare a preistoriei, pe care o adorau şi Sciții sub numele de Zsoç llaruaroc, Troianiî ca Jupiter avus, şi care pe țermuril Tibruluï ne apare sub numele de Saturnus senex, deus vetus, Deus Majus *).

«.Lari ü pccurariu» este sinonim cu «B ac i ü picurării!» (Gaz. Trans. Nr. 286 a. 1898).

') C. I. L. Iu. nr. 8191 la T o m a s c h c k, Die altén Thrakor, U. p. 60. ") C, I. L. III. nr. 6120:

D E O • M H D Y Z E I • M E N S A M
C • MINVTIVS • LAETVS • VETERAN
L E G - V 1 I - C - P - F - P R O - S E - E T - S V I S
V • S • L • MIMP • V E S l ' A S I A N O
• V I I • C O S

Forma combinată de Deu-Dumneclcü o maï aflam şi astărjî în colindele române:

I'apt'o Domnu mesc-întinsc
Pângă mese şi scaune . . .
In scaune cine-mi sede
Şedc Zeü-Dumnezeű . . .

Alex i ci, Texte din Lit. pop. rom. I. p. 141.

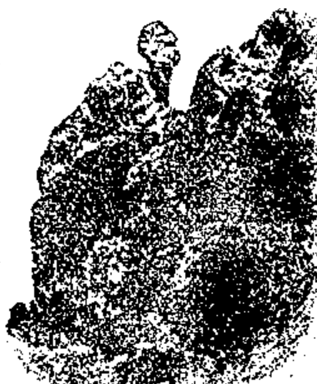
D) La Lucian Zamolxis e considerat de deii al S c i ț i l o r (lib. XXIV. 1. şi 4), şi al T h r a c i l o r tot-o-dată (lib. XXIV. 42).

) Aceleaşi t r a d i ţ i u n î i s t o r i c e au esistat în anticitate despre Zal-mox-is ca şi despre Saturn în Grecia şi în Italia. Saturn, spuneau tradițiunile religiose latine, dispăruse de o-dati din fața omenilor (Macro b i i Sat. I. 7: Cum . . . . subito Sa-

Ca dcü al ceriului si al înălțimilor Saturn seu Zcul-mo.ş al Dacici, î-sï avea aici altarele, simulacrele si sacrificielc sale anuale prin munți.

La punctul cel mai important clin catena sudică a Carpaților, lângă Porțile-clc-fcr, pe costa ce se numescc .Sfântul-Pctru, căletoriul maî observă şi astădî bustul unei figuri umane, de o mărime uriaşă, tăiat în stâncă, de mâna omului preistoric.

Am verlut si am csaminat însuşi din apropiere în vara anului 1899 acesta rc-prcscntațiunc umană de pe acest frumos si important promontoriu al DunăriÎ. Din orî-cc parte privită acesta figură., ea ne 5n-fățişeză chipul unui om misterios cu cojocul în spate şi avénd o atitudine ca şi când se ar urca pe dél in sus.

156. — Simulacrul lut 7, a] m o x i s (Zeul-moş) du pe dOlul numit Si". Petru lângă P o r ț i l e - d c - C e r (K o m â n i a. jud. Mehedinți, s. Gura-Văii). După o fotografia din a. 1899.

Legendele poporale numesc acesta figură megalitică «Moş», şi ne spun tot-o-dată, că maî de mult a csistat aci o grupă de 9 chipuri umane, sculptate în stâncă, numite cu un termin general <;Babe>., clin can S au fost distruse în timpurile mai în urmă, pe când s'aă esccutat lucrările pentru calea națională, ce trece pe sub pólcle acestui clei către VY:rciorova ').

t u r n u s non c o m p a r a i s s e t, excojjitavit. lanus honorum eius augmenta). Saturn este un d e u s in s t ă t u a b s c o n d i l o, un l a t e n s d e u s (Virg. Aen. VIII. 321. — Oviclii Fast. I. 236). în particular leogoniile grccescï ne spun, cà Joe, după ce a alungat pe Saturn din vechiul Olymp, l'a închis intr'o v a s t ă s u t é r a n ă, numită «Tartaros», la un loc cu T i t a n i) , représentant!! ceî vechï aï rascî pelasge. Tot ast-fcl audise Hcrodot despre Z a l - m o x - is, că acest om-dcu (ăvOjnuno^-ooi'.jMuv) ar fi dispărut de o-data din fața Tracilor (Geților) si că petrecuse cât-va timp intr'o locuință suterană U[1,3]- IV c. 95). Z a l - m o x - i s călcitoresce prin Egipet, cr Saturn ne apare in totc tradițmnile istorice domnind tot-o-dală şi peste Egipet şi peste o mare parte a Libyei csiod numesec pe Saturn un . astut». Acelaşi caracter î-1 atribue autorii grecescî şi luî - m o x - js. î$_n$)j$_{nt}$ Saturn era onorat în timpurile archaice cu sacrificii umane, vi-rorum victimis (Macrobii Sat. 1. 7), ér Geții, după cum scrie Hcrodot, trimeteau la ie-care cinci anî pe unul dintre denşii in solia la Z a l - m o x - i s în ceriu, pentru lucrurile, de cari aveau mai marc trebuință.

; J-radițiune culcsă din satul numit G u r a - V ă i i, pe al cărui teritoriu se află acest simulacru.

Acesta figură sculptată în stâncă de lângă Cataractele Dunărei", după numele ce-l portă, după ideile şi după usurile religiose ale vechimii, ne înfăţiseză unul clin cele mai importante monumente preistorice ale ţereî, simulacrul lui Saturn, numit în timpurile dace Zalmox-is séű Zeul-mos.

Prin posiţiunea sa la punctul cel maî important al Carpaţilor şi al Dunăreî acest simulacru se pare, că a avut în anticitatc o însemnătate cu totul particulară.

El représenta divinitatea cea mare a ţereî, sub a cărei tutelă specială se afla pasul Porţilor-de-fcr, de unde, în epoca creştină, s'a si dat apoi numele de Sfantul-Petru déluluî, pe care se ridică acest simulacru.

A fost una din instituţiunile religiose ale timpurilor pelasge, ca sanctuarele si simulacrele lui Saturn se domineze la strimtorile munţilor, cari serviaü de porţî naturale ale ţinuturilor.

«După cum ne spun autorii», dice Varró, «pe locul, unde se află muntele Capitol a fost în vechime oraşul numit Saturnia, din care mai esistă trei resturî vechi, un templu al luî Saturn în strîmtorile munţilor, tot acolo o portă numită maî înainte Saturnia, ér astădî P an d an a, si în fine o portă din dosul templului lui Saturn» ').

Lângă Porţile-de-fer ale Carpaţilor au esistat în vechime şi mai esistă şi astădî Cataractele cele periculóse ale Dunărei, acea barieră de stâncî, ce se ridică din adâncimile albiei şi produc o precipitare formidabilă a curentului şi vertejurî violente.

Chipul cel archaic de pe costa déluluï, numit astădî Sfântul-Petru, înfăţişa tot-o-dată în vechime divinitatea protectoră a corăbierilor prin acesta strîmtore, atât de periculosă navigaţiuniî cu vêsle şi cu pânze [2]).

înainte de deiî Olympuluî grecesc, Saturn singur a fost acela, care a domnit peste ceriu, peste pămont si peste ape. El liniscia furtunile, el calma valurile, el apëra pe corăbierî de naufragiî şi de orî-ce alte accidente pe ape.

Etatea acestuî monument, o-dată atât de religios, de la Porţile-de-fer şi

') **Varro L. L.** V. 42: Hune (C a p i t o l i n m) antea montera Saturniurn appellation prodidcrunt . . . Antiquum oppidum in hoc fuisse S a t u r n i a scribitur. Ejus vestigia etiam nune mancnttria: quod S a t u r n i f a num in faucibus, quod S a t u r n i a porta, ... quam nune vocant P a n d a n a m, quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus privatis parietes p o s t i c i muri sunt scripti.

[2]) Un templu consecrat lui Saturn şi altul lui Hercule, după cum scrie S t r a b o (111. 5. 3 seqq) se aflau în insula Erythia d e l a s t r i m t ó r e a Gaditană. Vom reveni asupra acestei insule, când vom vorbi de monumentele preistorice atribuite lui Hercule.

de la Cataractele Dunării, se reduce, după legendele, de cari vom vorbi mai târdiiï, la timpurile anterióre Argonauților.

Fără îndoiclă, că au esistat şi în alte părțî ale Carpaților ast-fcl de simulacre primitive, ce representaü pe Zeul-mo.ş, marele protector al Daciei.

Diferite délurï si vêrfurï de inunțî de pe teritoriul terilor nostre, maî portă şi astădî numirile semnificative de «Moş», «Vîrful Moşuluî», «Piscul Moşului», reminiscențe obscure, că o-dată aceste înălțimi aü fost consecrate culturuï luï Saturn, acestuï mare représentant al religiuniî şi civilisațiuniî preistorice.

5. *Saturn ca Zetiç Ăaxitj fi Dokius Caeli filins.*

Saturn ca divinitate supremii a Daciei ne maî apare în anticitatea grecoromană adorat şi ca Zîoc Aaxoj.

Pclasgiî, după cum ne spune Herodot, nu avusese la început nume particulare pentru divinitățile lor, ci eî le numiaü numai simplu rko'jț, deî [1]).

Aceste numiri de •freoî şi cleus, cari la început se atribuise lui Uran si lui Saturn, ca personificări ale divinității ceriuluï şi pamêntuluï, au fost înlocuite maî târdiu în cultul public prin espresiunile de Zsu? şi Jupiter [3]).

De fapt însă, atât ZEU; cu formele sale de Aiç, AEUÇ (colic) şi wSeuț (beotic) la Greci [3]), cât şi Jupiter (diu'piter, divus pater, deus pater) la Latini *), erau numaï simple apelative [6]).

') **Hcrodoll** lib. **II. c. 52.**

[J]) **Mncrobil** Saturn. I. 10: Philochorus, Saturno et Opi primum in Attica statuisse aram Cecropem, dicit, eosque deos pro J o v e tcrraque coluisse. De asemenea aflăm şi în Italia numele de Jupiter aplicat luï Saturn. O inscripțiune de pe un vas de lut descoperit pe muntele Esquilin conține dedicarea: Iovei Sat(urno) deivos. (Preller-Jordan, R. M. II. 10).

') Jiicobitz u. Seilcr Hdwb. d. gr. Sprache, v. Z:uț.

) Varro, L. L. lib. V.** ***66.

[s]) **Stcphani** Thesaurus 1. graecae, v. Zsú;: nihil aliuj esse Zsur quam 3;o'; et Jupiter quam d c u s. — Cu numele de 7^uc a fost onorat şi A y a m e in n o n (Lykophron. Alex. [v]- 1124) şi Hercule (Aeliani H. A. XVII. 40), ér Enea ca J u p i t e r (Preller-Jordan, R. M. I. 94; n. 321; Pauly, Real-Encyclopadie, v. Jupiter, p. 594), — Acest us, de a atribui ?' eroilor numele de Jupiter, î-1 relcvează T e r t u l l i a n (adv. Nat. I. 10) prin următorele Uvinte; Varro trgcentos Jovcs (seu Juppiteres dicendum est) sine capitibus inducit.

Atât din punctul de vedere istoric al credințelor, cât şi al rituluî, Zsu; Awowvafoț neXaTfixoc din Epir '), Zsoç IléXwpoç '-) seu 'O|-ioXa>coi din Tesalia şt Beoția [3]), Zeoc Ilarrxioc al Sciților [4]), Jupiter a v us al Troianilor [5]), Jupiter Latiaris adorat pe muntele Alban, nu représentai! pe dcul de a treia formațiune, pe Joe Helenicul séü al theomachieï, care usurpase tronul lui Saturn, ci pe Deul cel mare al ginții pelasge, pe divinitatea lumincï si a fenomenelor atmosferice, care reversa bine-facerile sale asupra agriculture! pelasge, şi căreia a fost asimilat Saturn, representantul istoric al culturel paméntuluï, a! prosperității si al abundenței.

Cultul cel mai celebru al marelui «Dea pelasg» după cât î-1 cunoscc istoria până astădi a fost la D o dona din Epir.

însă mult mai celebru şi mai străvechii! a fost cultul «Dculul celui prea bun şi prea mare» al Abilor şi Agavilor din nordul Tracici, a, celor mal drepțî dintre toți omenii, către cart î-şi întorce Joc privirile sale de la Troia [0]J.

Aceşti Abî şi Agavî, după moravurile lor cele dulci' şi după locuințele lor din nordul Istruluï, făceau parte din familia cea mare a Hyperb orcilor evlavioşi, la ale căror hecatombe séü prasnice veniaü toți deiï [7]).

Urme autentice despre cultul cel estins al marii divinități din Dacia le aflăm până tardai în epoca istorică.

încă din cele mai obscure timpuri ale preistoriei, diferite tribun pastorale pelasge emigrând de la Dunărea de jos, după ce trecură peste Tracia, peste Helespont si Frigia, se stabiliră în ținuturile Cappadocieî din Asia mică, pe lângă munții numiți Taurus, Anti-Taurus, Amanus, şi în apropiere de isvórele Eufratului. Aceste colonii de păstorii munteni, coborîți de pe înălțimile Carpaților, mai duseră tot-o-dată cu cî si memoria cea sfântă a divinității supreme venerate în patria lor. încă pe la începutul erei creştine, eî adorau în Cappadocia pe Deul cel mare clin nordul Istruluï, numit de el ZE'J? áaxfy, (genetiv dialectal corespundătoriu latinutuî Daciáé) şi acest Zeus Dacie î-şî avea la denşii un. pontificat al seu particular [8]).

[J]) **Huincri** Ilias, XVI. v. 233. — Mucrobil Saturn. I. c. 7.

') Itîitonis Siiiopensis Fraym. 4 (Fragm. Hist. Grace. IV. 349). — Puiily, Real-Encyclopàdie, v. Jupiter, p. 592.

°) Suidas, v. [c]U(JoX(i:rj; *7^oç.*

*j Hcrodoti lib. IV. c. 59.

[5]) Virg-ilii Acn. VII. v. 219-220.

") Hoincri Ilias, XIII. v. 6.

') Honicrl Ilias, I. v. 423; XIII. v. 106. - l'iiuliiri Pyth. X. v. 33. - Cf. P a u l y, Rcal-Encyciopàdic, v. Acthiopia.

[8]) Strubouis Gcographica (Ed. Didot) liri. XII. 2, 5: *Tv.-i]* S'Eotlv ispm^uv») Aiàç Aaxîf] aÚTTi;. at-.óXovoc S'iTmin!-.

Era una din credințele caracteristice ale tuturor triburilor pelasge, că Deul lor național ascultă si înțelege maî bine rugăciunile şi necesitățile vieţeî lor.

Afară de cultul archaic al luî Zeus Dacie maî aflăm la Pelasgiî din Cappadocia încă o reminiscență rcligiosă din patria lor europeană.

EI mai spuneau, după cum ne relateză Pausania (sec. II. d. Chr;), că . „;nea cea sfântă a Dianeî, venerată aşa de mult în Taurica (Crimea), se afla în posesiunea lor ')•

In fine, *ei* maî adorau pe divinitatea cea mare a Pămentuluî, pe «Mama marc» sub numele de M* [2]).

Pe lângă credințele si tradițiunile religiose, idioma lor maî avea de asemenea un caracter forte pronunțat pelasg.

O parte din localitățile ocupate de aceşti Pelasgî nî Cappadocieî, pe cât ne sunt cunoscute din scrierile anticitățiî, purtau numele de: Cerasus, Morthula, Gauraena, Campae, Corna, Corne, Domana, Orsa, Dascusa, Dagusa [3]), Dacora [4]), Rimnena séü Romnena [5]). Un fluviu este numit Apsorrhus [6]), şi un munte Scordicus [7]).

Romaniî i declarară de amici şi aliafï (soți), şi le acordară tóté libertățile, pe cart le ceruse, până chiar şi dreptul de a ave un rege al lor propriu [8]), ér împèratul Claudiü întemeia în Cappadocia o colonia romană în oraşul numit Archelais [9]).

Probe forte éloquente despre caracterul lor pelasgo-latin.

însă nu numaî pe teritoriul Cappadocieî ni se presintă urmele primitive ale rcligiuniî, al căreî centru puternic a fost o-dată Carpațiî Dacicî.

Cultul luî Zeus Dacie a maî fost dominant încă din timpurile cele maî obscure şi în Creta, insula cea marc şi fertilă a Meditcraneî.

Locuitorii cei mai vechi aï acestei insule, după cum ne atestă tradițiunile, credințele, cultul si inslituțiunile lor, erau de origine Pelasgî.

După cumne spune Diodor Şicul, ei se numiaii Dactylî, adecă Dactulî,

') Pausaiiiae lib. III. 16. 8.

') Slrabonis Geogr. lib. XII. 2. 3. — Mă desemna în cult pe Magna Mater Deum, pe Gaea seu Rhea (C y b el c). — Cf. S t e p h a n u s B y z., v. ftf^taop*.

") Ptolejiiiiei lib. V c. 6.

[4]) Sozomcni Ilist. cccles. VII 17.

[5]) Stniboni» Gcographica, (Ed. Didót), lib. XII. 1. 4.

[6]) riolcinaci lib. V. 6, — A p ş *61* ă, parau de apă lângă Muntele sec în jud. Mehedinți. — C[f]- To ci I e s cu, Materialurî folk!., I. 85: La ap s or ă ca sa-sï ïa.

) Jid. V. 6. — S c o r d i s c i, popor din Pannónia superioră. S c a r d u s, munte al icÎ despre Mesia şi Macedonia. Dlodori Slculi lib. XXXI. 19. - Strabonls Geogr. lib. XII. 2. 11.

triburï munlene identice cu Corybantiï [1]), fii luï Saturn *), ale căror arme particulare oraii arcul şi săgeţile [3]), ceî de ântâiu, carî se ocupase în părţile acele cu estragerea metalelor din sînul pămentulul şi cu lucrarea lor.

Până târdiu în epoca istorică locuitorii insulei Creta înfăţişau pe marele lor Zeôç, încunjurat de cele şepte stele ale Urseï mari[4]), o espresiune simbolică hieratică, că eî adorau sub acest nume pe divinitatea supremă a Pelasgilor din nordul Istruluî.

Sub «Ursacea mare» autoriianticităţiîconsiderau că locuesc Geţiî si Sciţii.

Poetul Ovid în tristele sale elegii de la Torni scrie, că densul locuesce într'un ţinut barbar, pe fërmuriï Mării negre, sub constelaţiunea Ursei, uncie sunt Gcţiî şi Sciţii [5]).

Ér la Sfântul Paulin Dacii, sunt aceia, cari locuesc sub constelaţiunca Ursei mari ").

Este una si aceeaşi tradiţiune religiosă, ce domineză în Cappadocia şi în Creta.

Aceste triburi de păstori si lucrători de mine, depărtate de la Carpaţî în timpurile de putere şi cspansiune ale rasei pelasge, mal păstrase drept moştenire cultul si instituţiunile religiunil Iul Zeus Dacie, întocma după cum De len ii şi Del phi e nil venerau cu deosebită sfinţenia pe Apollo Hyperboreul numit şi ApolloDicaeus[7]). Dicia era numai o variantă geografică a numelui Dacia [8]).

') Stmbunîs Geogr. lib. X. 3. 7. seqq.

[J]) La S t c s i m b r o t u s, contemporan al luï Periclc, D a c t y l i i apar ca (iii luï Zeus, Corybanţii ca descendenţi aï Im Saturn (Frag. Hist. Grace. II p. 57), întocmai precum şi L a t i n i i se numiaă Saturai gens (Virg. Aen. VII. 203).

') Platoiiis Voi. II (Ed. Didót) p. 263. — **Pansanlae lib. I. 23. 4.**

<) **Dnrny,** Mist, de Grecs. I. p. 187.

[4]) **Ovidii** Trist. lib. V. 3 v. 7-8:

Ouem nunc subpositum stellis Cynosuridos Ursae
Juncta tenet crudis Sarmatis ora G e t i s.

•) în poema dedicată Sfântului Ni c c ta, episcop al Daciei: Ibis Arctoos procul usque Dacos (Colcti, lllyricum sacrum. Tom. VIII. p. 81.)

') Plinii H. N. lib. XXXIV. c. 19. 10: A p o l i i nem c i t h a r o e d u m quiDicaeus appcllatus est. — Dicaeus era un simplu epitet geografic al lui Apollo, în calitate de cântfireţ cu c o b z a (cithara, xiâ-apa), instrument naţional al Hyperboreilor, cu care acompaniaű imnele dculuî la festivităţi şi cântau la horele lor de petrecere (Vedi H c c a t a e i A b d c r i t a e fra». 2 şi 4).— Dicaeus are în limba latina o formă grcce'scă, ca şi Amyclaeus, Thymbraeus; Idacus, Dodonaeus etc., în tot caşul însă nu are de a face nimic cu adiectivul grecesc íîx'/i&c (just), ce nu-1 aflăm ca epitet al lui Apollo, nici la Homer, nici la Hesiod. De altă parte cithara seu cobza, simbolul luï Apollo Dicaeus, nu putea se figureze ca atribut al justiţiei.

") C. I. L. III, p. 169.

Acest Zeúc Aaxírj ne maï apare în vechile traditiunï ale Pelasgilor şi sub numele de Dokius filius Caeli, care, după cum ne spune Gelliu, a fost cel de ântâiu, care a învețat pe omeni sd construescă edificii de lut [1])'.

După genealogia si după rolul seTi ca civilisatoriu, acest Dokius filius Caeli era identic cu Saturn fiul Ceriului din tcogoniile greccscî. Dokius este un simplu eponim, un genial représentant al raseï pelasge din Dacia, întocma după cum Scytlies, fiul luî Joc, care a inventat arcul şi săgețile [2]), ne indică prin numele şefi, că patria sa originară a fost Scythia.

6. *Saturn onorat în cultul archaic cti numele de "Ofioiog (Omul}.*

Saturn în cultul public si în tradițiunilc poporale ale vechimii mai avea tot o-dată şi epitetul de "Op.oXoc, o numire, ce ne prcsintă o deosebită importanță pentru istoria timpurilor primitive ale Dacieî.

în părțile de nord-ost ale Tcsalieî, lângă valea Tempe, un munte înalt, cel mai fertil şi mai avut de isvórc, se numia încă din timpuri imemoriale "OfioXoc, după scriitorii greccscî [3]). De sigur, că pe unul din punctele sale cele maï înalte se aflase o-dată un simulacru al acestui Homol-os.

Insă nu numai în Tesalia, ce forma un teritoriu prin escelență pelasg, dar şi în Beoția, o provincia locuită la început de b-arbarT, după cum se esprimă Strabo, divinitatea cea înaltă a lume! fisicc şi morale era numită Zsuț 'OuoXwco? [4]), o reminiscență, că odată acesta divinitate supremă a triburilor pelasge din Tesalia şi Beoția a fost adorată pe muntele "0|J.o).oc.

Aceeaşi numire o aflăm în părțile de nord ale Europei. Dcul suprem al semințiilor germane, Wodnn séü Guôdan, este numit «O m i» în cele mai vechi poeme germane [6]).

') **riinii** H. N. VII. 57. 4: Gellio Dokius Caeli f i l i u s , Iutei aedificii inventor, placet, exemplo sumpto ab hirundinum nidis. *) Ibid. lib. VII. 57. 9.

[3]) **Epliorl** Fragmentum 71: "Ojj.o).o; 3s QittaXiaç Spot, iii "E-fopoț xal 'Ap:aT03-fj(xo; [6] ®'n£'î°î, ev oít ístopzí «sol τíj; éopTTJ? tmv 'Ojj.oX'.(uv (Frag. Hist, grace. I. 256). — **Stcplinnus By>!., v. '0,1.0)^.**

[4]) Suidas v. '0|io/.u'>!6 Zîiç. — Epitetul de Homoloios al luï Joe a rëmas neînțeles pentru autorii anticitățiî. Singur Pausania i-1 aduce în legătură cu muntele Homolos din Tesalia.

[5]) **Grlnini,** Deutsche Mythologie, I. 131.—Divinitatea Om i se maï numia în limba germana şi Mann. Tacit (Germ c. 2) scrie: Celebrant carminibus antiquis ... T u i s-tonem dcum, Terra editum, ct filium M a n n u m. La G r i m m (D. M. I. 319) acest

Pe la finele secuiului al V-lea, regina Francilor Clotilda, voind so înduplece pe soțul söü, pe regele Cloclovic I., ca se primescâ religlunca creştină, i adresoză, după cum ne relateză Grigorie de Tours, următorelc cuvinte: «Duinncdciî, pe carî i adorațî voi, sunt chipurî sculptate în petră, în lemn, ort în metale, ér numele, ce le dațî voî acestor deî, aü fost «omeni», ér nu deî» [1]).

Este un fapt positiv, că sub acostă numire misteriosă de "OpLoJ.o;, şi care représenta o divinitate ante-homerică, literatura vechia grcccscă si romană înțelegea pe Saturn.

Tertullian, cunoscătorul adânc al credințelor poporale păgâne [s]) şi Mirt uti us Felix, contemporanul sëû [3]), ne spun, cl totï scriitorii anticitățiî, atât ccï greccscï, cât si ccï romanï, numesc pe Saturn, «homo».

Aceleaşi probe ni Ic ofer monumentele epigrafice. Pe o inscripțiune din Numidia se amintesce un Homvllivs Satvrninvs miles legionis 111 Aug.'), pe altă inscripțiunc din Provincia proconsularis găsim pe o femeia numită Ho m v l ia Satvrnina [5]), adecă şi aici numele barbare ele Homvllivs si Homvlia sunt interpretate în limba latină prin Satvrninus şi Satvrnina.

Mân nu s însemneză «homo» şi dőnsul adauge: Mannus ..ist dor erste held, des gottes sohn, und aller mcnschcn vater. Mythografiî şi istoricii germani nu au putut afla pană astădi o esplicațiunc justificată, etymologică și istorica, a cuvCntuluî Tui st o. Este afară de orî-ce îndoială, că acest cuvent nu putea ave altă însemnare de cat de «Tatăl», în limba poporală română, care a conservat până astăcjt un adcvërat tcsaur de cuvinte archaice pclasge, Tutu (la Tacit T u i s t o) însemneză Tată. Pclasgii aü format în timpurile ante-istorice un strat etnic forte întins al Germaniei. Aceleași divinități, «Tu i st o> și «ii a n n u s», (-«O m i»), seu «T a t ă l» și < O m u U, împrumutate de la Pelasgî și adorate de Germani, le mai aflăm şi astădi amintite într'o pocmn archaică poporală română :

De la Tatăl de sus,
în c e r i u sus. S'a
înălțat în sus
Un nor marc,
Din norul marc
S'a făcut un Om mare ...

C. Cat:in3, înv. Vulea DicncI, **I)f."at.**

') du quos colitis . . . sunt enim aut ex lapide aut ex métallo aliquo s c ui p t i, nomina vcro, qnac eis indidistis, homines fuerunt, non dii (Greg. Tur. 11. 29—31 apud Grimm, D. M. I. 96.)

')* Tc.rtulliaui Apolog. 10; Saturn u m itaquc, quantum litcrac docent, neque Diodorus graecus, aut Thallus, nequc Cassius Scvcrus, aut Cornelius Nepos, nc-que ullus commentator ejusmodi antiquilatum, aliud quam h o m i n c m promulgarunt.

') Minuting Felix in Octavio p. 26: Saturn urn... omnes scriptures vetustatis Graeci Romanique hominem prodiderunt. — Lactautlus, I. 13 : Omnes ergo non tanturn poetae sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores hominem fuisse (Sat urn um) consentiunt.

[4]) C. I. L. VIII. nr. 1875.

') C. I. L. VIII. nr. 1643.

De asemenea se maï păstrase în tradițiunilc vechi ale Tesalieî o deosebită amintire despre un «Om gigantic» (avSpa <î> 5vo|j.a ^v IláAaipoí), a cărui serbătorc principală erau Saturnalelc [1]). Acesta numire archaică de "OiAoXoî a fost înlocuită mai târdiu prin tcrminul ăvSpoc, în unele părțt ale Greciei şi Asiei mici [2]). înțelesul este acelaşî, însă cu siguranță nu putem sci, dacă originea cuvêntuluï oEvSpo;, este grecoscă orï pelasgă [3]). Grecii cei vechi mai numiaü icóna unui om àvopiaç, cu deosebire statuele si columnele.

în fine, luna lui Decembrie, care la Romani era întregă consecrată luï Saturn, maï portă si astădî la poporul român numele de Andrea séu Indre a [4]), ori cu alte cuvinte, ea este «luna Omului» séü a «serbătoriî Omuluî».

Pe basa acestor date positive noï putem face aicî următoria conclusiune: - Cuvêntul «"Oj-icùoç;» în anticitatca pelasgă ne apare ca o numire generală, ce se da primelor simulacre sculptate în stâncile munților, ce représentai! în forme umane divinitatea supremă a religiuniï.

Aceste figuri ale cultului public, precum şi numirea de «Omul», ce li se atribuia, ne mai pun în evidență faptul, că religiunca pelasgă a fost cea de antáiü, care a introdus în Europa imaginile rudimentare ale deilor cu tipuri umane, în anticitatea greco-romană, Saturn era înfățişat cu o figură pelasgă rustică, ca un betrân cu barbă albă, cu pletele lăsate pe umerî (intonaus avus) acoperit pe cap cu un fel de ştraiu, une orï cu sandale în picidre °), şi gârbovit de greutatea betrânețelor, în mâna dreptă el avea ca atribut un instrument de tăiat, numit de autorii grcccscî Sps-avcv [G]) seu aprcrj [7]), şi pe care Hesiod o numesce «cotțurată» şi «gigantică». La Romani acesta emblemă caracteristică a vechiului dcü a fost numită falx şi asimilată cu secerea, ca simbol al agriculture! [8]).

') Bntonls Sinopcnsis Fragm. 4.

[2]) An d ros, insula spre SO. de Eubea, numită o-dată Ant-andros. Acesta insulă ma-avca şi un port numit Gaureleon. — Antandros, oraş pelasg sub muntele Ida, pe teritoriul vechii Troie. Sensul acestei numit! este: «în fața Omului». Tot acesta espllcare o dă şi Mela (I. IS): Antandrum, quasi pro Andro, illi quasi pro v i r o accipi volunt, adecă; cî voicsc a înțelege sub numirea de Antandrus «înaintea Andruluî» séü «înaintea Omului.»

[3]) A n dru în limba română ni se presintă astădî numai ca sufis, d. o. băiățandru, copilandru.

') Marian, Scrbătorilc la Români, I. p. 97.

[6]) Dupi o figurină de bronz din museul de la Louvre. Simulacrele luï Saturn din templele cele vechi ale Romei aveau l e g ă t u r i de l â n ă la picióre, de unde, după'cum scrie M aerob iu (Sat. I. 8.), s'a născut proverbiul: «deos laneos pedes habere».

') **Hesiodi** Theog. I. 162: jie-fa Bps'navov.

[7]) Ibid. I. 179; Kt)>iOpiov *âyxtp.*

i **3fnr-rAl.li** Q,f **i** ,. *i.* c;;mi,tn>>i-iim »>H,C inHirír, ^<*tt*• i-ni fnlrpm. insipne messis,

Originea acestei rcprcsentărî iconicc a lui Saturn se reduce insă la timpurile preistorice.

Unul din monumentele megalitice, cele mai importante ale Galieï, ne înfStiseză pC Saturn în forma unuï menhir seu stêlp conic, acoperit pe cap si pc frunte cu o haină, cc-î învclcscc tot corpul. Pe față i sunt rcpresentate doue astre, sórcle şi luna [1]), fiind-că Saturn, ca divinitate a universului, era venerat tot-o-dată şi ca deü al lumineî[2]). Ér drept atribut distinctiv al putcrcï lumescï, acesta figură din Galia ne înfăţişeză la brâu un topor archaic, séű un ciocan marc. în tradițiunilc poporale române s'a maï conservat încă până astădî amintirea despre numele de «Omul», cc-1 avea Saturn în rcligiunca vechia, cum şi despre emblema sa rustică.

157. — Simulacrul divinității supreme représentant.! pe Saturn st':Q O m u l - m a r c, descoperit în sepultura neolitică de la Col-Jorgucs (Francia meridională, dcp. Gard). După F r a i p o n t, Les cavernes, p. 221.

Anume ni s'au păstrat sub forma unei legende scurte în versuri resturile din o vechiă teogoniă poporală, numită <:Numerătoria cea marc», şi căreia i se atribuc o deosebită putere sfântă, când se rccitczä.

După cuprinsul seu, acostă poemă genealogică era un fel de «Enumerațio dcorum». Ea conținea în o ordine succesivă si în trăsuri morale numele, originea şi faptele diferitelor gcncrațiunî divine.

La începutul seu, acesta poemă poporală ne întățiseză pc Saturn sub numele de Omul marc, întocma după cum o-dată a fost venerat şi la

adjccit. — La Ovid (Fast. V. 627) Saturn c numit f a l e i foni s scncx. De asemenea Şi la Martial (XL G).

') Caracterul pelasg seu protolntin al acestei rcprcsentărî umane î-1 constată o colindă poporală română. M a i c a Do m n u l u l spune despre fiul seu :

Căpcf a ț a f i u l u i — Şi pe fruntea lui plină
Scrisn-î rada sorcluî, — Luna p l i n ă cu lumină. . .

R c-1 c p :i 11 n l, Colechiuic ms-.t, T. 1. p, 214 (Acnd. rom.)

Kepresentârî analoge şi in Italia: Den romi s cb - i tal i s c h en Darstellungcn, \vorin cr (Sat urn us) . . . auch m i t b e s t i r n t e m Haupt erschcint, liegen astronomisclie Idcen 2u Grundé (P a u l y, R. E. v. Saturnus p. 334).

•J **Mncrnbii** Sat. 1. 22: S a t u r n u s ipse. . quid aliud, nisi s o l intelligcndus est

Tesalienï ça "0|o.oXoî séű ca «VTjp TcéXwpoç. Er ca atribute simbolice ale puterii şi domniei sale lumescî, «Omul mare» numit şi «Dumnedeu» are în tradițiunile române o «secure mare» [1]), ort un «ciocan» la brâu.

Acest «Om mare» al tradițiunilor române este coborît de la «Tatăl din Ceriu» [2]). El ne apare ca primul fundatorii! al religiuniî. El

i) Securea este o armă primitivă, ca représenta însemnele puterii, sceptrul acestui timp. Fascele romane, emblemă a imperiului şi a puterii, ce se purtau înaintea vechilor rcgî, ér în timpul republice! înaintea consulilor, dictatorilor, pretorilor etc. încă aveau Ia mijloc o secure. De asemenea aveau şi pontificii romani ca inscmne istorice o secure. (Preller, R. M. II. p. 135).--Dcul Rammăn al Asirienilor, o divinitate de origine pelasgă, identic cu Jupiter Ruminus al Latinilor, părintele ploilor şi al schimbărilor atmosferice, încă era înfățişat stând pe un munte, susțiind cu capul seu ceriul şi având în mână un topor (Maspero, Egypte et Chaldée, p. 662).

[J]) De Ia Tatăl de sus în ceriu sus
S'a înălțat în sus Un nor marc,
Din norul mare S'a făcut un Om mare
Cu o secure mare,
Si din Omul mare
S'a facut o pădure mare
Cu un lemn mare,
Şi din lemnul mare
S'a tăiat o aşchia marc
Şi s'a făcut o biserică marc
Cu 9 altare, cu 9 altarele . . . .

Pe la noi, scrie G. Catană, acesta rugăciune poporala se mal dice şi «Numeratería mare» şi se rostesce la patul unui bolnav de morte, dacă recitătoriul se împedccă ori greşcsce, atunci se crede că bolnavul móré, ér dacă o rcciteză fluent, se însănătoseză.

O. CatanJ, înv. Valea Dienet, (Ba *M)*.

Era un Om marc,
S'a dus la pădurea mare
Cu un topor mare,
Ca să taie lemn mare
Să facă mănăstire mare
Cu 9 uşi cu 9 altare . . .

(Coin, ir.'ivermi, jud. Dorohoiil.)

Cf. Sevastos, Povesti, p. 81. — Şedătórca, (Fălticeni) An. I. 177; II. 143.
în alte colinde române, acest Om mare este identificat cu Dumneclеű :

Da Dumnedeű s'a lăsat
Cu ciocanul pus în brâu . , .

(Corn. Salcea, j. BotoşanT. Coîccțiinea no.strri.)

Aceste teogoniî archaice pclasgc, se vede, că aü servit ca model si ca isvorc principale pentru poema lui Hesiod. Mă: esistă încă o remarcabilă asemenare. Pe când scopul principal al Teogonici lui Hesiod este învingerea lui Joe asupra luî Saturn şi a Titanilor, în «Numărătorea cea mare» se glorifică la început Omul mare, apoî partea *a* doua a acestei poeme, sub influențele cultului creştin, celebrează triumful divin al lui Isus asupra Evreilor.

Cuventul «Om» représenta în anticitate o înaltă putere divină. Profetul Daniel (c. *1.* 13) spune, că a vcdut în visiunilc sale pe «fiul de Om», că venia pe norii ceriului si a luat domnia, mărirea şi regatul de la «cel mal vechiu de dile». Chiar şi

construesce cel de ântâiù o b i s e r i c a mare de lemn, cu 3, ori cu 9 altare, cel maî sacru templu al tradițiunilor pelasge, a căruî istoria a perit, însă care ne apare rnult maî primitiv de cât Mănăstirea-Albă din ostrovul Măreî-negre [J]).

7. *Saturn ca Zsvç U q i a r o q ui y t aroc evsvona, aï y l o y, o ç. Simulacrul sfu cel colosal de pe muntele Omul în Carpațl.*

Cel maî însemnat munte din catena meridională a Carpajilor este Bú cégiül.

Acest munte, care se distinge prin înălțimea sa cea maiestosă şi prin estensiunea orisontuluî seu, a avut o-dată o mare celebritate.

El a fost în anticitatea preistorică muntele cel sfânt al triburilor pastorale pelasge, pentru carî şesurile cele întinse de la nordul Istruluî erau tot atât de importante ca şi văile si culmile Carpaților "-).

Vêrfurile cele maï înalte ale acestuî munte portă adî numele, unul de Caraiman si altul de Omul, si amèndouë aü fost o-dată consecrate divinităților supreme ale rasei pelasge, unul luï Cerus manus, ui?aî OOpavoț [s]), si altul lui Saturn numit si «Omul».

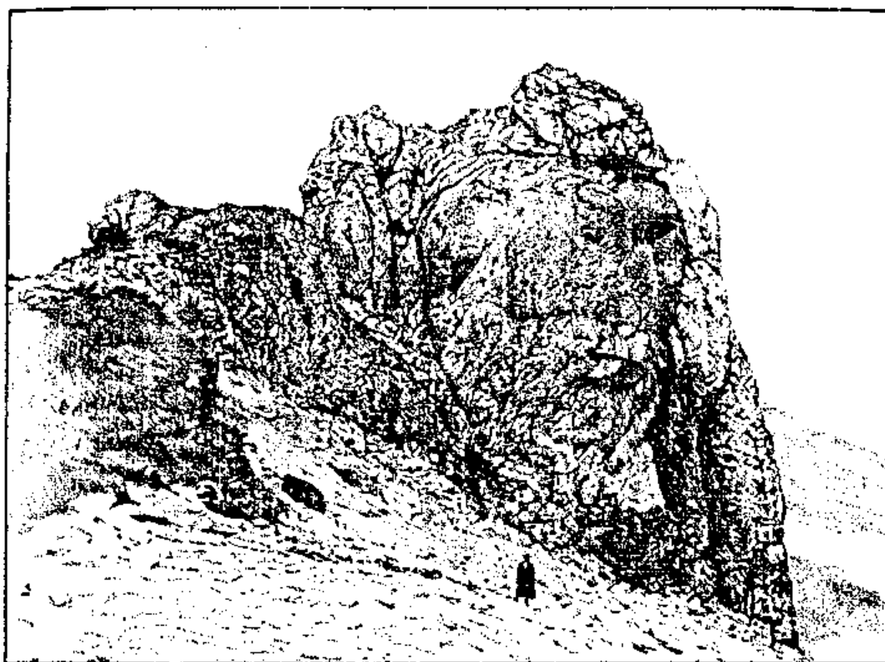
luï Isus i se da atributul de «fiul Omului» (Matciû, c. 1C, 27—28; 19,28), precum şi Joc avea epitetul de «Horn ol oi o s» sou fiul Omului. — PC teritoriul veche! Dacie, diferite vîrfurl de munți aü fost consecrate o-dată divinității Omului. Ast-fel de numiri mal aflăm urmat orele : Vîrful Omului, punctul cel mal înalt al muntelui Kucegiű; Omul de petră, munte în jud. Argeş, spre SO. de comuna rurală CânenI; Délül Omului spre NV. de corn. Bala-dc-sus, jud. Mehedinți; Vîrful Omului în Bucovina spre SV. de Chirli-baba, ér în părțile de N. şi de NV. ale acestei comune se află munții Tartarka şi Capul; Vîrful Omului, munte pe teritoriul com. BroscenI, jud. Sucéva. Simulacre archaice cu numele de «Omul» se par a fi esistat o dată şi în părțile de sus ale Italiei. Anonimul d i n Ravenna şi geograful G u ido amintesc lângă Alpî în Galia Transpadană localitatea numită «O m u l a» (Ed. Finder, p. 251. 458).

') Am vorbit aici despre Saturn ca divinitate, în cât este de lipsă spre a cunósce caracterul vechilor simulacre ale Daciei. Despre cele-lalte numiri şi legende ale acestui puternic monarch al timpurilor preistorice, despre patria şi faptele sale politice vom vorbi mal la vale, în istoria imperiului pelasg.

') Este acelaşi munte, pe care Dacii, după cum scrie Strabo (VII. 3. 5), î-1 considerau de sfânt: Spot íspóv . . . Svojj.a S'a&TU Kcu-faiovov. Despre înțelesul numirii, pe care Strabo ne-o di sub forma de Cogaeonon vom vorbi mal târijiu, în acest volum.

[3]) Vedi mal sus pag. 201.

Pe punctul cel maî culminant al muntelui Omul se înalță o columnă uriașă, înveluită de regulă în norî **), *ér* pe un alt pisc din apropiere maî esistă și astădî cel maî important simulacru al lumiî preistorice, o representațiune umană sculptată în stâncă, de o mărime întru adevCr formidabilă.

158.— Marele simulacru al lui Saturn ca Zsuț ap:aîo<; jis-fiCToț eufooita, *al-ţio-^oc,* sculptat în o stâncă de pe vêrful muntelui «Omul», punctul cel maî înalt de pe arcul sud-ostic al Carpaților. După o fotografia de Prof. Em. le Marton din Rennes, din a. 1900.

Acesta figură întru adevër titanică din rnunțiî Daciei vechi, numițî o-dată aï Hyperborcilor, ne înfățișeV.S, după tóté caracterele sale, imaginea supremei divinități a timpurilor pelasge [2]).

[1]) A se vedé capitulele următore.

[a]) Despre posițiunea și constitutiunea geologică a acest ci stânci, scrie d-1 E. le Marton: Elle représente une forme d'escarpements s u r le f l a n c S. du sommet dénommé O m u, qui est le point culminant du massif du B u c c g i u. On peut voir que le rocher . . . est de taille formidable, d'après la figure humaine qui est à une vingtaine de mètres en avant ... Le roc ... se compose de 3 parties, la partie supérieure (partea stâncosă de-asupra frunții) est le rest d'un énorme bloc calcaire, aussi que la partie inférieur (partea de la gură în jos). Entre les 2 on voit le grès conglomératique, qui forme une bande (fruntea și obrajii); et si l'on étude de plus près le pied même de l'escarpement on y trouve le môme grès enveloppant le bloc inférieur de calcaire.

După concepçiunile religiose ale Pclasgilor, Deul cel mare al acestei rase era înfățişat în forme gigantice, cu intențiune, ca prin dimensiunile cele enorme ale simulacrelor, ső se esprime tot o-dată puterea şi maiestatea acestei divinității.

Din acesta causa divinitatea supremă a religiunii pelasge, deul tunetelor, al fulgerilor şi ploilor, acela, care cutremura părnentul, care fecunda câmpiile, văile şi munții, mai avea si epitetul de IlaXwpoç Gigantul séü Omul mare *), şi acest Peloros era considerat de Tesalienî ca identic cu Saturn. Serbătorile cele mari ale Saturnalelor la ei purtau numele de «Pel or i a», adică ale «Omului gigant», seu ale «Omului mare».

Marele Deü din Iliada luî Homcr, voind a da celor alaltï Olympien! o idea despre imensitatea puterii sale fisice le adresează următorele cuvinte:

«Ascultați-me cu toțiî, deî şi deițe, ca se vë spun ceea cc-mî dice inima. Peste cuvêntul meu nimcne să nu trecă, nicî deită nici deíí, ci cu toțiî se mo ascultați, fiind-că dacă voiu afla, că vre unul din deî, a mers pe sub ascuns, ca sa dee ajutoriü Troianilor, orï Danailor, acela se va întorce bătut şi cu ruşine în Oly mp, ori î-1 voiu prinde şi-1 voiu arunca în Tartarul cel întunecos şi forte depărtat, unde este sub păment o prăpastia forte adâncă, acolo unde-su Porțile de fer şi Pragul de aramă, si atuncî el va cunósce, că eu sunt cel m aï puternic dintre toțî deiî. Dacă voiți însă, dcilor, încercați-ve norocul, ca să vë convingeți cu toțiî. Aduceți o catena de aur şi legați-o de Uran (cu înțelesul de munte), apoi prindeți toțî dciî si deițele de ea, şi orï cât veți cerca, voi nu veți fi în stare, ca se trageți din Uran pe câmpia pe Deul dcregătoriul vostru cel maî înalt; însă când me voiu hotărî eű, ca se prind de catena, atuncî de o-dată cu voi voiu trage în sus şi pămentul şi marea, ér catena o voiu lega de verful Olympuluî şi tóté vor rëmâne suspendate în aer, atât sunt eu de superior peste deî şi omeni» [2]).

Aceste cuvinte, pe carî Homcr de sigur le-a estras din cântecele cele vechi ale rapsodilor migratori, se refer de fapt la munții cei sfințî de cart vorbim aicî.

Olympul Iliadeï nu este Olympul Tesalieï, ci este Olimpul cel vechiü de lângă 'Qxsavoc 7xoia|io; seu Istru, unde era «Originea deilor» [3]),

') Uatonis Sinopensi-s De Thessalia, frag. 4., in Fragm. Hist, grace. IV. p. 349. — **Pauly,** Real-Encyclopăclie, v. Jupiter, p. 592.

[1]) Hoiuori Ilias, VI !I. v. 19-27. Că Uran este aici un munte résulta în mod positiv ?' *din* cuvintele: U oopt/vof)ev jisSiov??.

') **Homeri** Ilias, XIV. v. 199-205.

«la marginile pământului, ce nutria multă lume». Olympul şi Uránul luï Homer sunt munții ceï sfintï aï teogonieï, Oopsa [xaxpà [1]), acolo unde se afla reşedința lui Uran, a Gaeel şi a luï Saturn [2]), unde omenii erau asemenea deilor şi unde aceşti Titani purtau resbele unii cu alții pentru domnia lumii.

De o-dată cu migrațiunile triburilor pelasge de la CarpațÎ către părțile meridionale se au estins renumele şi legendele acestui munte sfânt peste tóté ținuturile Elaclel, ale Asiei mici si până în Egipct.

După cum civilisațiunea si moravurile cele dulci ale Pclasgilor au avut o influență enormă asupra poporului grecesc, tot ast-fel şi credințele lor. De la Carpațî aü emigrat spre sud, de-o-dată cu triburile pelasge, religiunea lui Uran şi a Gaeeî, a lui Saturn şi a Rheeî, a Soréiul şi a Lunel, ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea deilor şi cu formele cultului, aşa după cum se desvoltase în centrul principal şi puternic de la Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboreilor celor sfinți.

Figura cea enorm de colosală din Carpațiî Daciei şi care ne înfăfisează o espresiune suverană de demnitate şi o imensitate de putere, nu putea se représente de cât pe deul cel mare național al triburilor pelasge, căruia i-aü fost consecrate peste tot locul înălțimile cele mal impunătore ale munților.

Despre o figură uriaşă analogă, sculptată în o stâncă de lângă Antiochia, ne relateză scriitoriul grecesc Ion Malala în Cronografia sa următorele:

«Sub domnia lui Antioch Epiphanul, regele Siriei (decedat la anul 164 a. Chr.), domnind o epidemia în Antiochia, si din acesta causa murind o mulțime de omeni, un anumit Lcios, un om, care avea cunoscințe de misteriele religiose, le-a ordonat, ca se sculpteze o stâncă clin muntele, ce domină de asupra oraşului. El a îngrijit apoi, se se sculpteze în acest munte un cap gigantic încins cu o coronă, întors cu fața către oraş şi spre valea de acolo. Apoi a scris ceva pe cap şi ast-fel a pus capiSt epidemiei, Antiochenil numesc până astădî acest cap Charonion» [3]).

Acest Charonios représenta în realitate pe Zeóc xa,oa;ó? [4]), adecă «Capul luï Dumnedeü» *(àrà* TOO xápx, Hesych.), după cum era înfățişată si adorată la Beoțienî divinitatea cea înaltă a ceriului şi a pămentulul.

[1]) **Hcsiodi** Theog. v. 129. — Ibid. v. 113.

[2]) Hornuri llias, VIII. v. 479 scqq.

[3]) loannis Mftlalae Chronographia (B.onnae, 1831) p. 205. — H c r o d o t (II. 106.) încă amintesce de două figuri umane sculptate în stâncile de lângă Ephcs şi Smyrna, în mă rime de câte 6 coțî şi l palmă. După cum crede densul, aceste figuri representaŭ pe S e s o s t r i s (Osiris).

[4]) **Prellcr,** Gr. Myth. I. 77.

considerat până aici acest colos din Carpații Daciei esclusiv numai din punctul de vedere al ideilor religiose ale timpurilor preistorice.

Remânc acum se esaminăm acest simulacru din punctul de vedere al caracterelor sale simbolice şi al istoriei sale speciale.

Acesta maiestosă figură — a religiuniî energice pelasgc — ce domineză şi astâdî pe punctul cel mai însemnat al Carpafilor, se distinge prin doue particularități remarcabile., particularități, ce ne pun în evidență, că acest simulacru a fost considerat în anticitatea homerică ca imaginea cea mai sacră şi cea mai vechia a divinității supreme.

Una din aceste particularități distinctive ale colosului de pe Omul este espresiunea cea lată a feței.

Homer, în unul din imnele sale, numesce pe Deul suprem al lumii fisice şi morale din timpurile sale : Zfjvcc «picJiov JJÍYWCOV sùpoorca, adecă «Deul cel prea bun, prea mare şi cu fața lată». Aceste sunt epitetele cele maï vechi, şi maî rituale, sub cari era invocată puternica divinitate a lumii pelasge [1]).

Achile pe câmpul de la Troia adresând o rugăciune către Zeu; (AiuSuvaîtoc) risXaayf/.oc, î-1 numesce tot-o-dată eupuoTra, -rjXe'îh vauov, adecă Deul pelasg cu fața lată si care locuiesce departe [2]).

Acest «peu cu fața lată» a dăruit, după cum ne spune Homer, regelui T ros de la Troia, nisce caii de cea maî escelentă rasă [3]), riumițî «cai nemuritori» de către unii autori.

!) Autorii anticitățiî aü fost la indoielă, despre sensul adevërat al epitetului s atribuit marelui peu ante-homcric, ér în literatura modernă încă nu aflăm o esplicațiune satisfăcătoriă. Anume unii autori derivă acest epitet de la oiji (iitoț) -- tpiuvîj, voce, sunet, traducând pe ZEÚC e&púo-a cu late-sonans. Alții din contră recunosc, că radicalul lui o T'/ se reduce la *Zfy* (Jmct şi èiTciç) o eh i u, f a ț ă, însă denşil aü interpretat în mod cu totul necorect acest epitet, unii cu latioculus, la t u m hab en s oculum (Stcphanus, Thcs. 1. gr.) er alții cu late-vidcns, late-cernens. După ideile teologiei antice insă, sub espresiunea de slpuo-a se înțelegea forma figure! divine, fața cea lată, estrem de imposantă a lui Joe. Ast-fel la II o m e r Junona adresându-se către Apollo şi lns (II..XV. 146) le dice: «Joe vë ordonă, se veniți cât maî în grabă pe muntele Ida, ?> după ce veți veni se priviți fața lui Joc» (A-.oț t'sî; iisa îăfja&s). La Eschyl. (Suppl. v. 1059) Joe arc ,je asemenoa o fața imensă (c'^'.v Î^US-JQV). în fine mal este de notat, C3-Homer întrebuințeză adiectivul e&pó, aprópe peste tot locul, numai în sans strict material, aşa d. e.: e&puáfo'.oí, eèpaoSsioç, cu strade late; EioujisTujito;, cu fruntea lată; «"fopEeS-poț, cu albia lată; eipuxopo?, cu spațiu lat, etc.

[a]) Homeri Ilias, XVI. v. 233-241.

[3]) Homeri Ilias, V. v. 265-267.

Jn timpurile primitive ale istoriei caiï ceï inaï renumiți pentru forma, simetria *si* velocitatea lor, erau din nordul Tracieï. Pegasus, calul cel divin cu aripï, a fost după legende născut lângă isvórele (înțelege cataractele) rîuluî Oceanos seu Istru [J]).

Cu deosebire în ce privesce pe Zeuț eopúona sunt memorabile următorele cuvinte ale luî Homer.

«Thetis (mama luî Achile) plecând des-de-dimineță se sui pe Uránul mare (UÍY«V o'jpavov) şi pe Olymp şi aci află pe fiul luî Saturn cel cu fața lată (eupuoTia Kpovc'STjv) şedend la o parte de cel ala!ți deî pe punctul cel mai culminant al Olympuluî, care are multe verfurî» [2]).

Important text pentru istoria acestor timpuri atât de obscure. Şi aicî |i£T«S Oupavó?, care se afla în nemijlocită apropiere de Olymp, esprimă simplu noțiunea de munte [3]), ér nid de cum spațiul cel infinit, ce se înalfă de asupra pamêntuluï. Acest |i£faç Oùpavoç, pe care se suie maî ântaiu Thetis, ca să mergă în Olymp [4]), este din punct de vedere al geografiei rapsodice identic cu Caraiman, muntele cel imposant al Daciei consccrat divinității luî Cerus manus (Cerul mare) şi care ne apare în legendele romane personificat sub numele de Caraiman, creatoriul «celor de ântaiu omeni», cr în descântecele poporale române, ca Domn al fulgerelor şi al trăsnetelor şi guvernătoriul cel mare al lumii[5]).

') Hcsiodi Tlieog. v. 293. — Tot în emisfcrul n o r d i c au pus ceï vechi şi constelațiunea Pegasului.— După cum se scie, S c i ț i i au fost în anticitate cei maî celebrii călărași. — Calul de venat al lui Adrian se numea Borysthenes (Dio Cass. lib, LXIX. 10). Ér rasa cailor din Moldova a fost renumită până în sec. al XVIII-lea pentru făptura, agerimea şi resistența lor Ia oboseli (C a n t c m i r i i, Descriptio Moldáviáé, p. 32).

') Homcrl Ilias, I. v. 497-499:

•ijcpif] í'ayéjjY) \ií-('ív oûpavôv OüX'jjiKÓv ts'
ÎUflSV S'BÙpuOïtr* KpOviÎYJV ŐTEp TjJltVOV ÍAXcuV
axpOTctfj xop'rfjj jioXuSîtpaîoț ObXúji.Ko'.o.

Este de notat, că Homer numcsce aici vôrful cel mai înalt al muntelui OJymp, pe care şedea Joe, xopu-f-f), adecă crcscet, cap. Kopu-fv] se numesce la Homcr .și vîrful muntelui Ida, de unde privia Joc la rSsboiul troian (II. XIV. 157). Tot acccașî numire o întrebuințezi Hcsiod pentru punctul cel mai înalt al Olympuluî (Thcog. v. 62).

[3]) Aristotcle (De mundo, c. 6) încă derivă cuvîntul oip'xvo; de la o'poç.

') Atât la Homcr (II. I. 197; V. 750) cât şi la Hesiod Oupavoț şi "OXujJino': ne apar ca doue înălțimi din una şi aceiaşi catena de munți, iu lupta cu Titanii, Joe fulgeră în acelaşi timp de pe Uran şi de pe Olymp. Din causa acestor fulgere, scrie Hesiod, s'a aprins jur împrejur pădurea cea estrcm de imensă (Theog. v. 689-694).— In fine atât la Homer, cât şi la Hesiod, Olympul este un munte din regiunea nordului, acoperit de regulă cu neuă (vufoetț, ayuvvitfoț).

[5]) Vedî mai sus pag. 201.

Pe o monetă din timpul lui Antonin Piui, DACIA ca divinitate este înfățișată ținend în mâna dreptă o grupă de munți i), cart fără îndoielă aveau o însemnătate istorică-religiosă, erau munții cel sfinți aï D a c i e I, csfyiv Spoc a luî Strabo. Ér poetul P. Papiniu Statiu, oare a trăit mult timp la curtea lui Domițian, numesce adese orî Dacia simplu ver ti cern şi m on tem [2]).

în Iliada Iui Homer, locuințele marelui peu sunt pe o înălțime fisică terestră. Numai palatul ha Zs6; se aflâ pe maiestosul *Oly m p,* ér cei alalțl del locuesc pe văile Olympulul [3]) şi pe Uran [4]).

Tot asemenea în teogonia lui H es i o d, Zsoç eùpuoros este cleul al cărui reşedință se află pe Olimpul cel sacru al timpurilor Uranice[5]) clin «colțul» cel mal depărtat al păm en tulul[8]), séű din «fera négra» '), de lângă Oceanul (séü Istrul) cel cu vuitori adânci [8]). Zeuç eùpuorae este deul dreptății[9]), el împărfesce bunătățile sale celor oneşti şi drepți, dă prosperitate oraşelor, abundență pămentulul, ghindă stejarilor, sporescc albinele, binc-cuventeză turmele de ol, face ca femeile se nască copil asemenea părinților sol şi omenii se se bucure în petreceri de lucrurile câştigate prin munca lor, el resbună nedreptățile şi arde cu fulgerile sale pe cei insolenți şi făcători de rele [10]).

O altă particularitate cu totul espresivă, ce ne-o presintă tipul cel archaic al marelui Deu din Dacia, aparține simbolismului antic.

Pe fruntea cea calmă şi plină de inteligență a acestui deu se ved ur-

') Eckhol, Doctrina numorum, Voi. VII. 5.

[2]) P. P. Stații Opera quae extant (I.ipsiac, 1857). In Equus maximus Domitiani

.... tu tardum in focclera Montera

Longo Mărie domas . . . .

Cf. Ibid. p. 247 : Dicit M o n t e m D a c o r u m, eo vocabulo t o t a m g c n t e m tlesignans. — Eckhd, Doctrina numorum. VI. 428: Statius Daciám saepe vocat v e r t i c c m vel m o n t c m. ') Homed llias, XI. 77.

[4]) Homerl llias, I. 195; VIII. 365; XX. 299; XXI. 267. — Odyss. IV. 378. 439.— Adunările deilor însă se fac pe Olymp, când Joe i convocă anume pentru acest scop. (Hiad. VIII. 3; XX. 4. — Odyss. I. 27. — Hcsiodi Thcog. v. 391).

[5]) Hcsioui Scut. Here. v. 203: à-j-vàç "CU^itoț. — Ibid. Theog. v. 514. 884.

') Hcsiodi Theog. v. 119.

') Ibid., v. 69.

") Homerl llias, XIV, v. 201. — Hesioili Theog. v. 133. 695 şi 841.

") Hesioili Opera et Dies, v. 229 seqri., 281. "> Ibid. Theog. v. 514.

nnturale ori artificiale, ce représenta o spargere a capului în partea ă a craniului.

Semne simbolice analoge erau înfăţişate şi pe imaginea cea sacră a divinităţii supreme din teogoniele ante-homerice. După vechile legende pelasgo-elene Minerva (de la rădăcina men, mens, minte) a fost născută din capul luî Toe. Poetul Pindar ne-a transmis acesta legenda sub formă, ca Vulcan a spart cu securea de aramă capul luî Joe (Zeut), din care apoï a esit Miner va cu vociferări atât de enorme, în cât s'a înspăimentat ceriul si pământul '), seu după cum se csprimă Homer, părnentul a rësunat si pontul s'a turburat de undele cele purpurii*).

în cele de ântâiu timpuri ale istoriei, credinţele religiose erau confundate în simbolism, st tóté imaginile sacre ale anticităţiî se caracterisaű prin o varietate infinită de atribute simbolice.

Ne întrebăm acum. Se reduce ore originea acestei legende alegorice despre nascerea Minerveî din capul luî Zeuj la acesta figură atât de archaică, atât de adorată şi atât de unică în genul seu?

Noi credem, că da! Homer pune în părţile de nord ale Tracieî, la Istru, la 'QxEctvoţ TOTOjJioc, originea tuturor deilor cunoscuţi şi adoraţi în ţinuturile grecescî.

Simulacrul lui Zsoç sOpooTra de la Porta cea mare a Carpaţilor ne presintă încă un important simbol caracteristic.

Lângă umerul drept al Deuluî ni se înfăţişeză în forme forte regulate si bine conservate figura unui scut gigantic.

Acest scut este unul din atributele cele m aï principale si mai archaice ale divinităţii supreme din timpurile eroice.

In cele maî vechi monumente ale literature! grecescî, Deul cel mare al lumiî pelasge are epitetul de afyV/oc, adecă «cel ce ţine egida», seu scutul'[3]).

Iliada lui Homer ne descrie acest scut ca forte preţios, pe care timpurile nu-I pot îmbetrâni, şi care nu va peri nici o-dată. De el erau suspendaţi o sută de ciucuri de aur împletiţi forte frumos, avénd fie-care ciucur o

***) Piudurl** OJymp. VII. v. 35-38:

ávíjf[5] 'Aipaíatou te/va'.O'.v
/o,),XîXaT(i> **ni),ev.tt itaTëpo; 'Aftavtuía** v.ofrfàv **xţtt'** tiupav
ivopoúaaia' **àXaXatev** 6ití[>[jiáTíii fioâ.
Ouj>«vit S'E"fp',tE V1V V.ai **IVïrjl** (lalYjp.

[a]) Homcrl Hymn, in Minervám.

[a]) Hoiuerl Ilias, II. v. 375; V. v. 714, 733. — *île*siodi Theog. v. 11, 13, 25, 735, 920; Opéra et Dics, v. 483.-Ibid. Fragm. 124.

valóre de câte 100 de bol '). Jur împrejur, acest scut al puternicului ț)eu era încunjurat cu o frică religioşi. Pe el erau representate «Certa», «Bravura», «Tumultul cel îngroclitoriu de resboiu», şi capul Gorgoneï, a monstrului celuî sinistru şi teribil [2]).

Acest scut a fost fabricat şi dăruit luï Joe de Vulcan [3]). însă după cum résulta din alt loc al Iliadeï, scutul mareluï Zeuj era de petră séü de stâncă [4]), st la acesta particularitate se pare, că se refer cuvintele lui Homer, că timpurile nu-1 pot îmbetrâni, şi că el nu va peri nicî o-dată.

Acesta era scutul cel miraculos, care inspira, de o parte curagiul de luptă, de altă parte o terόre marțială, si da învingere tuturor acelora, în a căror tabëra se afla.

După vechile tradițiunî, Joe a apărut maî ântâiu cu acest scut în luptele, ce le avuse cu Titaniî şi cu Giganții.

în memorabilul rösboiü ce-1 purtară Acheiî (Grecii) cu Troianiï, Joe trimise pe Apollo în ajutoriul Troianilor, i împrumută acest scut, spunêndu-ï së-1 scuture pe teatrul de resboiu şi va face pe Acheï se se retragă înspăimântați la corăbii [5]).

Minerva, în înțelegere cu Juna, încă luă acest scut, însă fără scirea luï Joe, si alergând cu el în tabëra Grecilor i îndemnă la resboiu în contra Troianilor [6]).

Egida lui Joe, după cum résulta din Homer, se purta pe umert [7]), şi tot ast-fel ne apare figurată ca atribut al mareluï simulacru din Carpațiî Dacieî.

Până târdiu în timpurile istorice, credințele religiose erau strîns legate de anumite simulacre legendare, cărora poporul în imaginațiunea sa le atribuia *o* putere supra-naturală.

Când Homer şi Hesiod ne descriu figura cea maiestosă a lui Zeúc etjpúoTra, a'T'OX[05 etc]-> denşiî nu aveau în vedere o putere divină abstractă, ci o imagine sensibilă, un simulacru consecrat prin o vechia religiune ; întocma după cum şi Achile adresa rugăciunile sale luï Joe de la Dodona.

Minerva, ne spune Homer, s'a născut din capul luï Zsoț afyio^oc [8]), si aceste

') Homeri llias, II. v. 446 seqq.

**') Ibid. V. 738 scqq.

') Ibid. XV. v. 308,

) Ibid. XVII. v. 593-594: at-fiîa |i</.p|j.af.E-rjv. Ca substantiv |iaf)|j.apțic la Homer n'are de cât simplul înțeles petră, stâncă, *or* maî târdiu sub acest cuvent se înțelegea numaî specia cea călcărosă, dură şi lucitoriă, marmorul.

[5]) Homeri llias, XV. v. 229.

•) Ibid. II. v. 447.

') Ibid. V. v. 738.

") Homeri Hymn, in Minerv. — Ibid. Iliad. I. 202. — Hosiodi Theog. v. 930. 924,

cuvinte ale sale se refer incontestabil la principalul simulacru al religiuniî ante-elcne, la figura cea sacră atât de espresivă, din tóté punctele de vedere, a luî *Zsuc, cd'iioyjx;* de pe Olympul cel vechiu al teogonieî, acoperit de regulă de nouă, de la nordul Istruluî de jos.

Aceeasî tradițiune o aflăitr şi în teologia romană.

După importantele cstrase, ce ni le-a transmis Cicero din biblia cea sacră a păgânătățiî romane, Minerva, deița, pe care o adora lumea pelasgo-grecescă, a fost născută din Joe şi din Coryphe, fica Oceanului [1]).

'öxeavóí TiOTafiiç, părintele tuturor divinităților ante-elene în teogoniile antice, este Istrul «cel sfânt», pe care cei vechi i-1 considerau tot-o-dată de «cel mai mare rîu* al lumii; ér Coryphe, la Homer este vîrful cel mai înalt al Olympuluï vechiű [2]), seu după Pindar însuşi capul lui Joe, din care a eşit Minerva [3]).

Constatăm aşa dar, că atât după legende, cum si după caracterele, ce ni le presintă importantul simulacru, ce-1 reproducem inaï sus, deița Minerva s'a născut pe teritoriul cel sfânt al religiuniî vechî, din nordul Tracieî, în regiunea Istruluî, din capul luï ZSDÇ alyio/oc.

Sciința era atributul Minerveî, si tradifiunile pun nasccrea acesteî deițc în Carpațiî Dacici, o împrejurare, pe care o confirmă şi legenda lui Prometheu, despre care vom vorbi mai târdiu.

Egida marelui Zs6? de la nordul Istruluî a avut tot-o-dată un rol estrem de important în vicța de sjat a Pelasgilor. Ea ne apare ca paladiul esistențeî şi independenței politice a acesteî națiuni, în memorabilul rësboiu întemplat pe țermuriî Helespontuluî acest scut ne apare, acum în rendurile Troianilor, acum în tabcra Acheilor, după cum unele divinitățî protegiaü imperiul luî Priam, ér altele coalițiunea Acheilor.

Memoria unul scut sfânt al marelui Deű se păstrase până în timpurile lui N urn a si la triburile pelasge, ce emigrase în Italia.

Regele Nurna, cel de ântâiu organisatoriü al cultului public la Romani, dona din motive tradiționale, pe caii astădî nu le maî putem de ajuns cunósce, ca noul stat întemeiat pe țermuriî Tibruluî se aibă un scut protector al mareluî Deü.

') Cicero, De nat. Deor. lib. III. 23: quarta Minerva Jove nata et Coryphe Óceáni fi]; a

[1]) Homeri I]ias, l. v. 499. ')

Pindari Olymp. VJI. 36.

Densul, după cum ne spun legendele, urmând consiliele soției sale Egcria, rugă pe Deul cel a tot puternic, pe sae vus Jupiter *), pe Domnul tunetelor si al fulgerelor, se descindă din înalta sa locuință la Roma, şi aci se-I descopere, prin ce fel de rituri şi ceremonii, Romanii vor puté ín viitoriü se împace mânia divină.

Marele Deü național ascultă rugăciunea si se coborî din înălțimea sa la Roma, în pădurea cea sfântă de lângă Aventin. Vîrfurile acestui munte se cutremurară si pămentul se scufundă sub greutatea Deuluî.

Aicî marea divinitate a Pelasgilor făcu cunoscut luï Numa sacrificiile rituale, prin cari poporul seu va pute, în caşuri de trebuință, se abată ori se împace mania divină, şi tot-o-dată i promise, că în diua următoriă i va da un semn evident pentru siguranța statului roman. Ér a doua di, când sorelc apăru pe orisont în totă splendorea sa, şi pe când Numa stând în fruntea poporului seu ridicase manile în sus adresând rugăciuni divinității supreme, ca se-I trimită darul promis, se vĕdu de o-dată, cum ceriul se deschide si un scut legănat uşor de aer cade în jos. Numa ridică scutul si aduse sacrificii de mulțămire Deuluî. Apoi aducăndu-şî aminte, că sortea imperiului roman este legată de acest scut, pe care î-1 numi an cil e, el dispuse a se face maî multe scuturi asemenea, pentru ca omenii rëï şi inimici se nu potă răpi scutul cel divin, ér pada acestor lucruri sfinte o încredința colegiului de preoți, numiți Sălii [2]).

După cum résulta din acesta tradițiune religiosă noul stat pelasg simțise o ncaperată trebuință de a se pune sub scutur protector al marii divinități naționale, si Numa, un bărbat erudit în tóté sciințele divine si umane [3]), sciu se procure pentru poporul seu o ast-fel de garanția sfântă, dată de însuşi deul cel puternic al ginții pclasge.

Din punct de vedere istoric originea acestei credințe se reduce la ținuturile de lângă Istrul de jos *).

In Latini cele mal antice tradițiunî religiósese păstrase la locuitorii din Aricia.

Acest trib pelasg al Aricinilor, celebru prin religiositatca sa [D]), înainte de a

') La V. Maxim (I. 3. 2) : S a b a z i u s J u p i t c r ; Macrobiu (Sat. I. 18) S e b a z i u s; alte forme S a b a d i u s, S e b a d i u s, grec. Sa£áÎ:(>í. La Siliu Italic (VIII. 424) S a b u s. în Pannónia: Sa vus august us (C. I. L. III. 3896. 4009).

') Ovidii Fast. III. v. 275 scqq. - Dionysii Halic. lib. II. c. 71.

") Livii lib. I. c. 18.

[4]) A n c i l c l e romane, aveau după Varro (L. L. VII. 43), forma s c u t u r i l o r trace, ér pe o monetă. de bronz a împëratuluï Antoniu Piui, figura unuî disc oval.

[s]) După cum ne spune St r a b o (V. 3. 12) originea templului Dianeî din Aricia se reducea la D i a n a T a u r i c ă, şi că întru adevër csistaŭ acolo, instituțiunî religiose

trece în Italia î-şi avuse locuinţele sale lângă lacul Meotic ») si în urmă pe teritoriul Daciei în apropiere *de* gurile Dunării, unde rămăşiţele sale etnice ne mai apar în timpurile istorice sub numele de Arrechi [2]),

Nimfa Egeria, care după cum ne spun tradiţiunile, a fost soţia si inspiratoria luï Nu ma în tdtă opera sa de organisare religiosă, era de origine din Aricia. în particular legendele i atribue densei idea pentru invitarea marelui Deű pelasg la Roma şi misteriut cu scutul cel protector.

O reminiscenţă religiosă din patria cea vechia a triburilor pelasge de la Dunărea de jos.

După Hcrodot) Zalmoxis, Deul cel marc al Geţilor, maî era numit de unii şi Gebelcizis [3]).

Forma, sub care ni se presintă acesta numire, este afară de orï-ce îndoielă alterată. Herodot nu cunoscea bine dialectul nordic al Pelasgilor, după cum acesta se constată din diferite cuvinte scite, pe can ni le-a transmis în mod eronat.

Imaginile cele maî vechi ale divinităţii supreme représentai! de regulă numai figura capuluï.

în unele ţinuturi ale Greciei marele Zeóc era adorat si sub numele de xE'faXrj, cap [4]). La Beoţicnî el maï avea epitetul de xapató? de la xápa, cap [6]). în Italia Jupiter Latiaris mat era numit şi Latiale caput [6]). Ér în Roma când se făceau lectisternele, séü prasnicele cele man, se aşedau pe pulvinaria şi pe lectos imaginile deilor numite capita deorum [7]), adecă chipurile sfinte, ce représentait numaï capetele séü busturile deilor.

De asemenea şi la Troianî, imaginea luï Jupiter fulgurator seu Jupiter

[1]) între populaţiunilc de lângă lacul Meotic S t r a b o (XI. 2. 11) amintesce pe 'Ap (codd. 'Apptx*;). — La Pi in i u (VI. 7. 1): Arrechi.

O Braţul séü gura de nord a Dunării ne apare la Apolloniu Rhodiu sub numele de Ap-^xoţ, ér in unele codice ale luï Ptolemeiu sub forma de Tvapiámov (Ed. Didót, I. P- 460) întocmai după cum teritoriul A r im i l or portă la Virgiliu (Aen. IX. 716) numele de I n a r i m e. în amêndouë caşurile iniţialul <Jn» este numaï o simplă prepo-siţmne a dialectului pelasgo-gctic de la Dunărea de jos.

[3]) **Herodoli** hb. XC1V: oi *te* «IITO.V -riv aî>iiv Toùtov (ZaX|xo5;v) VO^ÍÍOUGI *Ttftltitw*.

[4]) **I'auly,** Real-Encyclopädie, v. J u p i t e r, p. 596. — **Prellcr,** Gr. Myth. I. 99.

[5]) **Preller** Gr. Myth. I. p. 77.

') **Lucani** Phars. I. 535-536 :

.... etArctois rapiens de partibus ignem,
Pcrcussit I, a ţ i a le caput...............

') Preller-Jordau R. M. I. 149.

avus, era înfăţişat;! num aï prin figura capuluï, după cum ne atestă specimenul de terra-cottă descoperit de Schliemann în săpăturile de la Troia *).

Gebeleizis este numaî o numire secundară a lut Zalmoxis, şi incontestabil un cuvent compus. Partea din urmă corespunde la ZTJ;, ZI? — Zsuţ si forte probabil, că Gebeleizis esprimă numaï una şi aceeaşi idea cu y.e-f«Xrj-Z'.ţ = x!cp«Xrj-A:; seu xeţxxA^-Aioc, adecă «Cap ul-luî-Deu» după cum era înfăţişat prin simulacrul cel enorm de pe arcul sud-ostic al Carpafilor.

Figura cea titanică a lui Zcoc sipiatoç {laftaroç söpöona, at7Íox°C, de pe muntele Omul nu era o personificare abstractă a divinităţii. Acest simulacru représenta de fapt chipul unei celebre personalităţi preistorice, a luï Saturn, Deul şi Domnul ideal, al populaţiunilor de rasă pelasgă.

După Caclus séü Uran, Saturn a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul, când armele romane introduseră aici religiunea oficială a imperiului.

Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dcsvoltare etnică şi politică a Pelasgilor, atunci când destinele încă nu începuse se persecute pe Pclasgiî orientali, si când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.

Prin mărimea sa cea colosală, acest simulacru ne esprimă tot-o-dată, cât de fericite, cât de gloriose erau timpurile acelea, şi cât de vastă era puterea lumescă a aceluia, a cărui figură s'a éternisât prin stânca de pe muntele Omul.

8. *Figura Inî Zsvg Aav.ii] (iişiuvoc {isyiaroç, fi a lui Jupiter din Otricoli.*

Esistă o asemenare surprindc'toriă între simulacrul lui Zsôç uay.t'rj (Fig. 158) si între bustul lui Joe din Vatican descoperit la Otricoli (Fig. 159).

încă din timpurile republice!, Romanii începură se imiteze formele archaice pelasge în representarea iconică a divinităţilor sale.

Cele maî frumóse statue ale lui Saturn, Hercule, Apollo şi Dianeï (lănci), ce ornau templele cele mari ale Italici şi ale provincielor cucerite, ne înfăţişeză intru tóté, caracterele stilului archaic pelasg.

In general esista la Romani principiul, de a considera şi adora ca sfinte numaî chipurile consecrate prin tradiţiunî şi legende vechi naţionale. Probă în acesta privinţă ne sunt figurile Larilor si ale Penaţilor si simulacrul cel brut al .Mamei mari de la Pessinus.

*) **Sclillemann,** Ilios p. 806.

Care era însă tipul primitiv al lui Joe Romanul, numit în teologia latină Jupiter Optimus Maximus, şi care era originea imaginilor sale, nici un autor nu ne pote spune ').

Cel mai vechiü simulacru al lui Joe la Romam se numia Ju-piter Lapis [2]). Pe acest Joe-de-petră se făceau jurămintele cele mai înfricoşate, şi se consecraü tractatele internaționale de pace şi de alianță, însă, ce formă si ce mărime a avut acest simulacru al timpurilor prisce-latine, noi cu siguranță nu putem sci.

Jupiter ,1in Otricoli. Bust de marmure aflat la Otricoli "). astădî conservat în Sala rotonda din Vatican. După Duruy, Hist. d. Grecs. U. p. 383.

Un fapt însă este pe deplin stabilit, că Joe Grecanicul (Ze6ç 'EXÀavioç s. IJaysXXTjvtoc), se distingea prin caractere cu totul speciale de Joc al Pe-]r><). — lascri l or.

Momcr vorbind de mnrele Défi a! timpurilor Troianc se esprimă ast-fel: «Fiul lui Saturn (Joe) dise şi făcu un semn de aprobare cu

') PIiniu ne spune numai atât, că imaginea luî Joe din Capitol consacrată de Tarquiniu cel bëtrân a fost de argilă, făcută de un aşa numit Vulca séü Vulgadm Vcii (H. N. lib. XXXV. 157: et Vu] cam Veiis accitum. cui locaret Tarquinius Priscus lovis effigiem in Capitolio dicandam; fi etilem eum fuisse. Textul după Preiler. R. M. I. 1SS1. p. 218. — La Nisard: Turianumque a Fre-geliis accitum etc.)

M deliii îs[1]. A. I. 21: Iovem lapidem, quod sanctissimum iusiurandum est haparatus ego iurare sum (Cf. Cicero, Fam. VII. 12). Acel care depunea juramcntul in • mana o petră si dupa ce pronunț,'; formula sacramentala o arunca: Si ens a"o>

v. Lapidem). Aceiaşi rit se maî observa şi astadl în unele părți român. «Țeraniî când fac vre-un jurament séü ïegàmênt iaû ín mână o petra etc. (înv. A. Marinescu, eoni. Gălăşescî, jud. A)-?eş. — înv. C. Popescu, corn. jud. Romanațî). ^ i-ste vechiul oraş Otriculum din Umb!ia lângS Tibru, unde se maî veci şi

turn mc Diespiter, salva urbe arcequc bonis ejiciat. uti ego hunc la-e rn (Fes tus s. porul "n bat,

sprâncenele sale cele negre, ér pletele sale arginți î, ce cădeau în jos de pe capul nemuritorii! se mişcară si Olympul cel mare se cutremură> *). Acesta era figura divinității supreme adorate de Pelasgî. Greciî din contra până în timpurile luî Phidias înfățişau pe Joe din Olympia, cu un tip mnî mult oriental, tuns pe cap, ,_cu perul inelat pe frunte, cu barba tăiată pe fălcî şi ascuțită înainte *). Romanii însă urmară tradițiunile archaice latine. EI adoptară pentru suprema lor divinitate o figură pelasgă barbară, representând pe Joe cu perul abundent, maî mult neîngrijit, cu pletele lăsate pe umeri, cu barba stufosă, cu o îmbrăcăminte simplă, st cu pieptul de jumëtate desvelit [8]).

Esaminând cu totă atențiunea caracterul general al formelor şi esprcsiunea diferitelor detaliurî, ce ni le presintă aceste doue monumente, se pare, că figura cea barbară rustică a lui Joc din Otricoli a fost rcpresentată după tipul cel colosal al lui Zeuç «ptatoç |-uyi<noç sûpuona din Carpațiî Daciei, séü din țera Hyperboreilor celor sfinți şi ferictți, încă din timpul lui Numa, tradițiunile romane erau strîns legate de Dcul pelasg de lângă Istru [4]).

') Homcrt Ilias I. v. 528-530.

*) A se vedé reproducerile de la Duru y, Hist. d. Grecs. I, p. 358. 794. — Cf. Pausania, lib. V. 22. 1; 24. 6 : Ztiç oí>x *fyutv* fívssa.

*) Fig. 159. — Acelaşi tip ni-1 presintă J u p i t e r toni t r u a l is de pe columna luî Traian (F r o h n e r, I. pi. 49) şi o statuetă de bronz descoperită în Ungaria şi conservată în Museul britanic (Duruy, Hist, des Grecs, If. 637. Cf. A r n o b i u s, VI. 25.—La J uvenal (Sat. XII. 86—87) încă se accentuează individualitatea națională a luî J u p i t e r Romanul :

> Hie n o s t r u m placabo Jovem, Laribusque p a t e r n i s
> Thura dabo . . .

*) încă în anticitatca preistorică imaginile şi obiectele cele maî sacre se considerau a fi cele din regiunile Dunării de jos şi ale Mării negre. Oreste şi Pyladc răpesc din Crimea chipul cel sfânt cădut din ceriu al Dianeî Tauricc si-I duc la Atena (Eur. Iph. T. 79), orî după cum spune Pausania (III. 16. 7) la Sparta. — Ér după altă tradițiune Oreste duse maî antâiu imaginea cea sfântă a Diancî Taurice la A r i c i a în Italia (P a u l y, Real-Encyclopädie, V. Bând p. 972) — H e r c u l e, trimis de Eurysthcu, regele Myceneî, vine la H y p e r b o r e Î, ca se răpescă merele c e l e s f i n t e de a u r (Apoll. Bibi. II. 5. 11. 13). — Tot Hercule, din însărcinarea Iu) Eurysthcu, vine in țera I s t r i e i , ca se ceră de la Diana c c r b ó i c a cu c o r n e l e de aur, pe care î-o consecrase nimfa Taygeta, fica lui Atlas (Pindar, Olymp. III. 27). — A r g o n a u ț i i se asociează, ca se răposcă l â n a cea s f â n t ă de aur consecrată cjeuluï Marte.— Consulul M. L i c i n i u Lucull ridică la anul Romei 682 din o insulă a Mâreî negre una din cele maî archaice figuri ale luî Apollo, o statuă colosală de 30 coțî (13 m. 86 cm.), care apoï fu ascdată în Capitoliu, de unde s'a şi numit A p o l l o Capitol inus.

Jupiter Opt i mus Maximus era deul național al Dacieî. Acesta o constată chiar monumentele epigrafice ale administrațiunil romane.

încă în timpul M Hadrian, curênd după cucerirea Daciei, o parte însemnată din populațiunea provinciei a fost ridicată şi transferată departe în Britannia lângă v a l l u m Hadriani, unde se formă din ea o trupă auxiliară sub numele de Co h ors I A e li a Da c o rum şi care este amintită aici până în secuiul al V-lea. Din cele 23 de inscriptiunï votive aie acestor ostasî Daci [1]), 21 sunt adresate lui Jupiter Optimus Maximus, una lui Marte şi alte doue lui Marte asociat cu Cocidius (cascus deus.-— vêtus deus). Jupiter Optimus Maximus era aşa dar o divinitate părintcscă forte poporală a Dacilor.

Ca tip şi ca ideal al maiestății divine figura cea consccrată a lui ZE-'J? s'jpuoTta, după cum ni-o înfățişeză stânca de pe vîrful muntelui Omul, se caractérisera prin un per abundent, ce descinde pe umerî în formă ele plete lungî autoritare, cr de-asupra frunții, perul se ridică în sus întocmai ca şi coma unui leu.

Aceeaşî dispozițiune particulară a perului ne-o presintă şi bustul din Otricoli.

Maî esistă încă o analogia forte caracteristică între aceste doue simulacre.

Bustul lui Joc din Otricoli ne înfățişeză în tóté trăsurile fisiononiieî sale, nu tipul italo-latin, ci o figură nordică barbară, un tip etnic, nobil, însă sever, din părțile Dunării de jos, după cum i-1 vedem csprimat şi pe monetelc cele vechi ale Dacici [2]).

In cult, Jupiter Optimus Maximus al Latinilor, era una si aceeaşT divinitate cu Zs'iț aşicTo;: JISYICTOÇ sùpôorca, Deul cel mare al raseî pclasgc [3]), căruia i adrcsează Homer imnul seu [4]), ér Achilc rugăciunile sale de pe cumpul Troieï[5]),

Clnar şi epitetul de Latis.ris, cu formele sale de Latius, Latioris [6]), ce-1 avea Jupiter Optimus Maximus, se pare a corespunde mai mult la sufo

') C. I. L. Voi. VII, n r. 806-827. 886. 975.

) A se vedé lipul regelui Dac de pe moneta reprodusă la pag. 127; cr kt G o o s s in Archlv des Vereines f. siebcnb. Ldkde. N. F. XII r. Ta f. XIV. fig. 1. 2.

') Cicero De nat. deor. lib. Ii. 25 : Şed ipse J u p i t e r . . . a máj oribus n o s t r i s [1] m u s, m a x i rn u s ; ct quidem ante o p t i m u s, id est beneficcntissimus (ap-Pdlatus est).

') Homerl Hymn. i„ jovem.

'ura antică modul de scriere a variat şi forte probabil şi pronundarea.

Şi dacă peste tot acest epitet de Latiaris, Latíus sóü Latioris are un caracter etnografic, el desemna nu pe Jupiter al Latinilor din limitele cele ânguste de la Tibrul de jos, ci pe Jupiter al Proto-Latinilor, stabiliți în regiunile orientale ale Europeî înainte de emigrarea lor parțială în Italia.

Din punct de vedere archéologie, Joe din OtricoH ni se presintă ast-fcl, numai ca o simplă imitațiune a figureî celei archaice a lui Zeôç sùpooîia, ori cu alte cuvinte Jupiter din Otricoli este d cui cel topic al Daciei i).

Un caş analog ne prcsiniă statua titanului Atlas din rnuseul de la Neapolc, care a fost modelată după columna cea colosală, ce se înalță pe muntele Buccgiu, în apropiere de simulacrul cel imposant al lui Zso? sipuoita. Despre acesta columnă- atât de celebră în lumea preistorică vom vorbi în capitulele unnătore.

9. *Rhea,* [c]Psa, *'Psi],* 'Pite.

Pe când Saturn, în religiunea ajite-homerică, era considerat ca personificarea ființei supreme a ceriului, Rhca, soția sa, représenta în o formă maî nouă, divinitatea părnentuluî, care a născut totc, pe Gaca, Te 11 us séü Terra.

Titlclc sale de o n ó re pe teritoriul vcchcî Elade eraü: McyáXr] M7;irjp TWV eóc[4]), Mă [5]) si fl-ea

La t i ar i s la Liviu (XXI. 63); L a t i a l i s la Suctoniu (Calig. 22) ; La t iu s pe o inscripțiunc la Hcnzen nr. 7415 (Pisaurum) şi Latioris într'un manuscript (Lact. Epit. 23; la l'reller-Jordan, R. M. I. 210).

') Archeologul francos E. David, care a studiat şi descris bustul lui Joc din Vatican, a constatat la acesta figură o ncregularitate artistică remarcabilă. O liniă profundă orisontală, dice dCnsuI, scparează. în două părți fruntea, ceea ce produce o eminentă cspresivă a păițiî superiore a craniului, învețatul archeolog este do părere, că artistul a voit se represinte în partea superioră a frunții g e s t a ţ i u n e a Minerveî (Larousse, Gr. Diet. univ. v. Jupiter). Bustul lui Joe din OtricoH se pare ast-fcl modelat după un simulacru-tip, ce înfățișa tot-o-dată pe fruntea Deuluî urmele concepțiuniÎ Minerveî.

[2]) **Diodorl** Siculi lib. III. 55. 9.

') Ibid. lib. V. 49. 2. — GoRliIcr, De Matris magnae apud Romanos cultu. Misniac, 1886 p. 69.

<) Cf. Pau s an i a, lib. I. 31. 4.

[5]) Steplianng Ilyz. v.

[8]) C. I. G. 6012c.

]^r la Romani Rhea, în cultul public, era numită: Magna deum Mater '), Deum Mater [2]), Terra Mater [3]), Ops (seu Opis) şi Maja *), acesta numire din urmă (întocmai ca şi [tE-fá^Yj i-iVJTTjp, magna deum mater) avend sensul de m os ă seu bunică.

Numele de Rhea în vechia limbă pclasgă era numai un simplu apelativ, avênd înțelesul de ^regină» [6]). în forma masculină, cuvântul «Kaiu» cu înțelesul de «împerat», s'a m aï păstrat în unele cântece eroice române °). Acelaşi cuvônt sub forma clc Ra (rege) i-1 aflăm în terminologia hieratică a Egiptenilor, moştenită de la vechiï Pelasgï, cari se stabilise în epoca neolitică pe şesurile Nilului ').

în legendele grecesc! numele de Rhea este une ori înlocuit, ori maï bine dis interpretat, cu tcrminul de Basilea [8]), ér în cultul oficial roman prin apelativul de «regina» °).

Rhea, numită la Romani şi Opis, ér la Sciţit-pelasgÎ Apia [10]), era în

') **Lucretii** R. N. II. **v.** 591. — Sub acesta, numire ca ne apare adorată şi în D a c i a la A p ui u m (C. I. L. 111. nr. 1100, 1101, 1102); ér pe locul, unde se înălța astăcjî turnul de la S e v e r i n se afla o-dată un p o r t i c dedicat divinității Mater deum mag n a (C. I. L. III. nr. 1582).

[2]) **Ovidii** Metam. X. 103-104; 686. — Livll lib. XXIX. c. 10.

[3]) Macrobii Sat. I. c. 12: Affirmant quidam . . . hanc Majám cui mensc Majo res divina celcbratur, t e r r a m esse . . . sicut et Mater magna in sacris vocatur.

[4]) MacroMi Sat. I. 10: deam Opem Saturni conjugem credtderunt. — P a u l i p. 187: Opis dicta est conjux Saturni per quam voluerunt t e r r a m significarc.— **Ovidii** Fast. VI. v. 285. — C. I. L. VIII, nr. 2670.

[6]) Ops Regina. C. I. L. VIII. nr. 2670. •)

într'un Descântec:

Se ve luaţî se ve duceți
La fata lut Rai ü împerat . . .

Teo d o r e s c ti, Pocsil pop., p. 362.

') R a, regele (leilor şi al omcnilor, domnul ceriului şi al pămuntuluî, adorat în Theba Egipetuluî.

[8]) Diodori Slcnll lib. 111. c. 57: rivés^/i SVnwv (luï Urán şi Gaea) Y.Oí ô-u-.'a-lpaç, <')/ eiV'tl 4 u O T'>.ţ ItpSÍ^UtáTClt ~rj\') "MV CtXXcuV ÈTÎ'.'f aVS3TC/.TaÇ, TTjV Tî V.'/.).O U JA É V Yj V IlaO'.Xï'.aV sav . . . TOIJIÍUV os TT,v JXEV Iïa-i'Xs:av, *r.titfu'MVrp* r>U3'/.v . . . *\iţ-ţ'j.î.i\'i ii.-r^ípv. -ţioz-*'lOpïUiTYjva:.— După numirea grixescă de Bas i l ea şi numirea pelasgii de Rea, tra-dlîmnca culesă de Diodor a format doue personalități. Basilea şi Rea, aű fost considerate de Suro", dintre cari cea de ântâiu fiind maï bătrână a primit numele de Muma mare.

[9]) C. I. L. vin. nr. 2670: Saturno domino et Opi r e " i n a e. — Macrolni Sat. I. 12: " UI ' ^ Jicunt hanc Deam (Opem) potentiam liabere Junonis, ideoque s e e p t r u m re S a l e in sinistra mânu ci additura. '") **Hei-odoli** lib.]V. 59: *WM^W.* ***K*** ïv.uî'.sù . . . P-îj . . . *\\r.i«.*

general considerată ca deița agriculture! '), a viticuhureî. ca íntemeiatória ora-şelor şi a cetăților -*)*.

Cu deosebire însă Rhea era venerată ca «Mama munților», ca domnind peste codrii, peste văi şi peste isvórc, ca divinitatea protectoră a păstorilor, a turmelor, Mrftrjp ápet'o, Mater montium [s]), şi stăpână peste animalele sël-batice, Mater fcrarum ').

în acesta calitate, Mamet mari seu RliceT i era ii cu deosebire consecrate înălțimile munților [5]), isvórele, rîurile [6]) si pcscerile [7]).

Simulacrele ei primitive csistau pe piscurile munților încă dm timpurile, ce trec peste totă memoria.

Figura cea legendară a Niobcî de pe muntele Sipyl, chipul împetrit al AriadncI din insula Naxos, imaginea cea tristă şi acoperită pe cap de pe muntele Libanului, représentai! în realitate numai simulacrele străvechi ale divinități! Mamei mari[8]).

Cultul Mamei mart séü al Rheeî a fost în anticitatea preistorică cu deo-sebire în mare onore pe muntele Ida de lângă Troia, de unde ea se şi numia Mater Iclaea [9]) séű Mrjirjp íSaca [10]). Tóté estremitățile acestui munte aii fost în anticitate consecrate divinității Mamei mari.

Frigicniî şi Troianil, cari locuiau lângă muntele Ida, venerau, după cum ne

») Mncrobil Sat. **I.** c. 10: quod Saturnus cjusquo u x or (Ops) tam frugutn. quam fructuuin, repcrtorcs essc crcdantur, itaque omni jam foctu agrorum coacto, ab hominibus hos deos coif, quasi vitae cultioris auctorcs, quos etiam nonnullis c o el u m ac t e r r a m esse persuasum est.

'-') In acesta calitate Rhea avea numele de Mater t u r r i t a (Virgil i i *Acn.* VI. v. 785.— O vi d ii Fast. IV. v. 219). — Ér Varró (la Augustin, Civ. D. VI, 24) inter-prétera acest atribut al Rhcci ast-fcl: quod tympanum habcat siynificari orbem terrac. quod t u r r c m in c ă p i ț e o p p i d a; quod s e d e n s fingalur, circa earn cum omnia moventur, ipsarn non movcri. —Cf. I. u c r e 11 i R. N. li. v. 607.

') modori Siculi lib. III. 58.

[4]) T.iKTolii R. N. lib. II. v. 590 seqq.

Principio, tellus habet in se corpora prima . . . .
Quare magna Deum Mater, matcrquc fcrarum
Kt n o ş t r i g c n e t r i x haec dicta est corporis una.

[6]) Liber C o l o n i a r u m I, (Lachmanni Grom. vet.), p. 239 : summa mon-t i u m iure templi I d ea e ab Augusto sunt concessa.

') Pansaniae lib. VIII. 44 *3.*

') Ibid. lib. X. 32. 4. — Preller, Gr. Myth. I. (1854) p. 404.

") Preller, Gr. Myth. I, 409. 423; II, 269.

*) Cicero, De legibus lib. II. c. 9. — Livii lib. XXIX c. ?0. — Lncre1.ll lib. II. v. 612.

[10]) Sti-abonla Geogr. lib. X. 3 12. -- IMonyxil Huile. lib. U. 19.

spune Strabo, cu deosebire pe Rhea, căreia i făceau orgii, şi pe care o numi; Mama marc, ér după diferitele localităţi, unde se aflau sanctuarele sale, purta numele de Idaea, Dindymene, Pessinuntica si Cybele *).

Ca divinitate a munţilor şi a agriculture!, Rhea séü Mama mare, a fc una din cele mai adorate şi populare figuri în religiunea triburilor pelasj imigrate în Italia. In particular Rhea era considerată ca <-Mama» S(«Născătoria poporului latin».

Cărţile sibyline, a căror origine se reducea la cele maï vechi timpuri a statului roman, conţineau o tradiţiune archaică cu privire la simulacrul c sfânt şi făcătoriu de minuni al Rheei séü al Mamei marî, care ajunsese d cea maï obscură anticitate în proprietatea Frigienilor, întocmai după cu, imaginea Dianeî din peninsula Taurică se afla în posesiunea Pelasgilor dj Cappadocia, după cum spuneau denşii.

«Mama», scrie Ovid în Fastele sale, a iubit muntele Dindym, munte, Cybele, frumosul munte Ida cu isvorele sale si cetatea cea avută Troici. Când Enca a strămutat Troia pe câmpia Italiei, puţin a lipsit, < deiţa se nu urmeze şi densa corăbiile, ce transportau de acolo lucrurile ce sfinte. Mai târdiu însă, când Roma ajunse la putere, şi-şî ridică capul pes lumea subjugată, preoţii consultând oraculcle cărţilor sibyune, el ceti acolo, după cum se spune, acest vers: «Mama lipsesce, te invit Romane *i* cauţi pe Mama, şi când va veni se o primesci cu mâni curate». Insă părin consens! ai Romei nu sciură cum se interpreteze acest oracul misterio Ce fel de mamă le lipsesce, şi unde so o caute, ei nu sciaü. Tradiţiune se perduse. Spre acest scop senatul decise a se consulta oraculul lui Apoi din Delphi şi de acolo li se respunse se aducă pe Mama, care se afla f muntele Ida. Romanii trimit o legaţiune în Asia mică, ca se le aducă sim' lacrul cel celebru al Marnei mari de pe muntele Ida, şi când regele Atal predă chipul cel vetust al deifei, densul i adresă următorele cuvinte: «Pleci tu vei fi şi de aci înainte a nostră. Frigia este legănul eroilor Romani» [2]).

In părţile din nordul Istrului şi ale Mărei negre, cultul divinităţii teluric séü al Mamei mari, a fost preponderant încă din cele maï depărtate timpu ante-istorice [3]).

') **Strabonis** Geogr. lib. X. *3. 12.*

[2]) **Ovidii** Fast. IV. v. *259.* — Tot-o-dată, după cum ne spune Macrobiu (Sat. I. Rhea séű Ops maï avea la poporul roman şi numele de Maja adecă M os â séü n i c a. — CC. L u c r e t i i R. N. lib. II. v. 598-9.

') La S c i ţ i ca Apia, la S v e v î ca H e r t h a, şi la A c s t y i de lângă. Marc svevică (baltica) ca M a t c r d c u m (Taciţi Germ. c. 40. 45). — în părţile de norc

Cu deosebire pe teritoriul Daciei, Rhea seu Cybele asimilata cu Gaea t fost o divinitate de prima ordine.

Sanctuarele şi templele acestei deiţe purtau în anticitatea greco-romană iurnele de Mrjtpyov, lat. M a trou m >), adecă loc sfânt, dedicat cultului eligios al marii divinităţi, numită Mama deilor.

Acesta numire de HîjîpŞv seu Matroum, ce era considerată de archaică ncă în timpurile lui Pausania [2]), ni se presintă pe teritoriul de odinioră al Dacieî sub o formă poporală forte vechia de Mo t r u, si originea acestuî ermin în tërile nostre, este incontestabil anteriorii dominaţiuniî romane.

Motru este şi astădi numele unuî însemnat r î u din părţile de npus ale lomânicî.

Motru este numele unei mănăstiri situate lângă acest riü ín jud. Górj.

O altă mănăstire aşedată ca o cetăţuiă pe colină de la confluenţa iuluï Motru cu Jiul, si care s'a bucurat în timpurile istoriei române de o numită celebritate, se numesce si astădî Motru séü Gura-Motrului [3]).

în fine un munte din regiunea superioră a acestuî rîu şi alte doue dclurl in părţile sale inferióre portă de asemenea numele de Motru.

Urme istorice preţiose, că o-dată în acesta vale frumosă şi fertilă a lotrului aü esistat diferite Matrourî, un cult religios înfloritorul al divini-iţiî bine-făcătore pelasge, Mama deilor, personificaţiunea pământului *).

Acolo unde astădî se înalţă pe nisce ruine vechi turnul de la Scverin î construise în timpul dominaţiuniî romane un portic pentru comercianţi calëtorï, dedicat Mameî mari [6]), o probă, că lângă acesta colonadă a sistat în timpurile romane o piaţă comercială şi un templu renumit, con-îcrate mariî divinităţi a păstoriei si agriculture!.

Aceleaşi urme de temple şi sanctuare vechî dedicate Mameî deilor, ni se

it ale G a l i e î ni se presintă de asemenea importante urme archeologice despre cultul :esteï divinităţi încă din o epocă forte depărtată, în cavernele sépulcrale de lângă riul a r ne (în epoca romană Mă t r o n a) din Francia, se au descoperit diferite baso-rc-:fun n e o l i t i c e representând o divinitate femenină (C a r t a i l h a c, France préhist. 12-243). Aceste tipuri, sculptate în acelaş gen ca figura 157 de mal sus, ne înfăţişdză contestabil simulacrul Mameî m a r î, după cum ne indică şi numele rîuluî. ') l'llnil H. N. lib. XVI. 50. 2. *) Pansaniae lib. V. 20. 9. *) Frniiu cgCUi Dicţionariu top. al României, v. Motru.

. a U a Peutingeriană în acesta regiune este însemnată staţiunea Amutria _ ' u t r i a , formă plurală de la Mutrium— Matrium, ca Dianium şi ') C 1 U m P<3 aceea?ıtabulă ° staţiune din Rhactia portă numele de Matrcum. • *• L- III. nr. 1582.

presintă şi în regiunea cea admirabilă a Oltului, atât în pădurile sale de bradl, cât si pe luncile sale cele nesfârşite. Aici aceste sanctuare purtau la populatiunea pastorală si rustică numele, unele de M o t r u şi altele de M am u [1]).

Dintre tóté aceste locuri sfinte însă templul cel mai important al Mameï deilor se vede a fi fost acela clc la Gura-MotruluÎ[2]). Istoria vechia a acestcï mănăstiri a perit, însă resturile palatelor de aici şi construirea acestei, mănăstiri după usurile archaicc, pe vêrfurile uneî coline ca o fortăreță [3]), ne spun, că o-dată sanctuariul de la Gura-Motruluï, a avut un mare renume si un cult espansiv, întocma ca şi magnificul templu al lui Apollo de la gurile Dunării.

Pe teritoriul vechii Eladc, cultul divinității Pamêntuluï a avut tot de una caracterul uneî religiunî străine importate acolo din ținuturile barbare [4]).

Suida ne-a conservat o prețiosă notiță istorică despre începutul cultului Mamei mân în Atica şi în particular la Atena.

«Un om ore care>, scrie densul, «numit Metragurtes (MrjTpayùpr/jî), căletorind în Atica nu inițiat acolo femeile in cultul Mamei deilor, după cum spun aceşti locuitori. Pe acesta Atcnicnií î-1 precipitară într'o adâncime si-1 uciscră. Dar curênd după aceea urmă o epidemia şi oraculuL i dojeni, ca se reconcilieze sufletul celui decedat. Atunci eï construira pe locul, unde aü ucis pe Metragurtes o casă de svat (seu curia) şi împrcjmuind'o, o consecrară Mameï deilor, ér lui Metragurtes i ridicară o statuă si a-dâncimea o umplură cu păment. Acest M a trou a fost întrebuințat apoi pentru depunerea si conservarea legilor [6]).

') t'ruiKjescu, Dicționuriu top. al României: Pi ci or ui -Mo t r ui u î, munte în j ud. Vâlcea; Mă m u mănăstire cu 40 călugărițe în jud. Vâlcea, M am u schit în jud. RomanaţÎ.

'•} PC teritoriul comunei F i l i a ş î, din vecinătate cu mănăstirea Gura-Motrului aflăm de asemenea vestigii importante despre cultul antic al Rhceï. M o t r u este aici numele unui dél, cr alte doue locuri sunt numite Siliştea de la Mănescî şi Siliştea de la M an ó i c a. (M. Diet, geogr). Mane era titlul de onore al lui Saturn, ér Manésa nise prcsintă ca o numire poporală a divinității Mameï mari. Diferite înălțimi din CarpaţÎ portă acest nume.

') M a r e l e D i c ț i o n a r G e o g r. al R o m â n i e i , Voi. III. p. 668 : G u r a - M o - t r u l u î , mănăstire frumosă în jud. Mehedinți . . . situată la póla déluluï la împreunarea nului Motru cu rîul Jiul, într'o posiție pitorescă. împrejurul acestei mănăstiri se află r u i n e l e unor v o c h i ş i f r u m ó s e p a l a t e . . . în acesta mănăstire, care este mcunjurată de un z i d ca o c e t a t e şi cu porți de fer, se închiseseră boeriî k'reci la 1821 de frica lut Tudor Vladimircscu. — Columna lui Traian (Froener P'- 130) ne înfățişez pe teritoriul Dacici, *m* părțile Olteniei de astădi, un templu circular al Mamcî mari, unde se m aï observaşi doi preoți ai deițcî, sacerdos tunicis muliebribus (Ct. poema Iui Cyprian la Goehlcr, p. 21).

') Plutoni» Cratylus (Kd. Did^T o 293. - Ibid. Timaeus II 211

[5]) **SuMas, v. M-^a-;:;r~ 'V i * :**

Acesta era după tradițiunilc grecesc!, originea Matrouluï si a cultului Mamei deilor la Atenienl.

Numele de Metragurtes nu este personal, ci o numire etnică, după localitatea, de unde era originar acest propagatoriù séü preot al Mameï mari ').

Acesta formă de Metragurtes presupune o localitate cu numele de Mrçtpa-yupa, după cum Grecii cel vechi formau numirile etnice de Gabalites de la Gabala şi Abderites de la Abdera [2]).

însă o localitate cu numele de Mrjipa-yupsc nici pe teritoriul Greciei, nici al Asieï micï nu a esistat. Ea aparține unei regiuni barbare şi în particular pelasge-, după cum ne-o atestă prima parte a cuvêntuluï.

întocma după cum cultul lui Apollo se a estins către Delphi, către Delos şi Troia prin păstorii din nordul Istrului, prin profeții şi descântătorii acestui deű solar, tot ast-fel şi religiunea Mamei marï a fost importată în Grecia prin, preoții ambulanți din ținuturile barbare, în particular de la Hiperboreiî cel evlavios!, ce trimiteau darurile lor în spice de grâu către părțile meridionale.

Diferite amintiri, ce ni s'aü păstrat în tradițiunile poporale (în legende, colinde, descântece) din religiunea Mamei deilor, precum şi numerose urme de cultul şi de simulacrele aceste! divinități prin Carpațiî Dacic!, ne spun, că religiunea Mamei mar!, a Gael, RheeI, séü a Pămentuluî personificat, a fost. o-dată religiunea principală a acestei teri.

Pe monumentele antice divinitatea Pămentuluî séü Mama deilor era de regulă reprcscntată şedend, ori pe tron, ca o matronă séü dornnitoriă (regină, Rhea); ér une oii ea era înfățişată şedend pe un car tras de lei.

Pe cap ea portă un *T,ÎAO-* seu modius, de pe care descinde un vel séü o propodă, ale cărei capete acopere amendoî umeri!. In general deifa ne apare în acelaşi costum caracteristic, ce-1 portă şi astădî femeile române din județul Romanațl. Vestmintele el ei aü ornate cu petre scumpe şi cu diferite metale [3]), şi acesta ne revocă în memoria, luxul şi costumul Aga-thyrşilor celor avuți, numiți şi *-/^uzo-fípo'*..

') Unul din D a c t y l î, vechiî preoți aï Mamcï mari, purta numele de Scythes (Paul y, Real-Encyclopâdie, v. Idaei Dactyli. p. 55). — C e c r o p s, cel de ântâiu rege al Aticeî, despre care spune Macrobiu (Sat. I. 10J, ca a consecrat acolo un altariü lui Saturn şi Rheeî. a fost după cum vom vedé mal târdiiî, unul din eroiî rasei pelasge de la Istru.

') Stephanus Byz. *v.'Afapv.*

[3]) Albftricus de deorum imagine c. 12: cui (Cybelae) antiqui philosophi tăiem ima-[>mcm dcpinxcrunt. erat enitn v i r g o femina in c u r r u sedcns l a p i d i b u s prețios i s ct mctallorum diversorum v a r i e t a t e vestita Gochlcr, p. 35).

Celebra statuă, pe care Phidias, cel mai ilustru sculptor al Greciei, o lucrase pentru Matroul din Atena, représenta pe Mama deilor şedend pe tron, ținând în mână un timpan (bucium seu surlă) ér în partea de jos a tronului erau fisurați nisce lei [1]), ca emblemă a forțil şi a nuter'iî, şi în particular ca un atribut, ce i se cuvenia ca domnă peste tóté animalele pământuluï.

160.—Rhea (Cybele), Mama deilor[4]). După Duruy.Hist. d. Grecs. II. 653.

Rheeï seu Mameï mart i era consecrat si bradul (pinus), un arbore, pe care noï M maî vedem si astădî figurând ca un ornament viii pe lângă intrările şi altarele bisericilor din România, simbol primitiv sfânt al unei religiunî dispărute pastorale-montane [s]).

Simulacrele primitive ale Mamei marî, ce aü esistat o-dată şi în parte mai esistă si astădî în Carpațiî terilor nóstre, portă, în general, numele de Babe (sing. Babă).

Originea acestei numiri este forte vechia.

Sensul primitiv al cuvântului «babă» în limba română este «bunică» séü «mamă mare» [3]).

Acest termin esistă si in limba poporală latină întocina ca şi t a t ă şi papă (moş).

') I'ausaiiiae lib. I. 3. 5. — ArriauL Periplus, IX. 1.

") Scaunul (tronul), c a r u l şi b u c i u m u l , do aur, ale Rhccî sunt amintite şi astădî în descântecele poporale române.

. . . Muica Domnului
Din porta ceriului . . . .
Pe scară de argint
S'a scoborît
în scaun de aur o şecjut, Mândru a cuvântat:
Nu te tângui,
Că eu te-oiu învrednici.
In mâna dreptă
Cu b u c i u m î n t r ' a u r i t ,
în patru cormirî de lume s'a rësuna
Tóté dinele s'or aduna . . .

Marïanu, Descântece, p, io. 100-102.

Şi Maica Domnului . . .
B u c i u m de a u r curat în mâna dreptă că mi-a pus,
Trâmbița de aur înmâna stângă m i-a pus . . .

M a r i :i n u YrăjT, p. 120-137.

Maica Domnului le a întâlnit
Şi din c a r u l cî de a u r ast-fel Ic-a grăit . . .

T e o d o r e s c u, Pocs'î pop., p. 391.

[3]) **Hasdeii,** Marele Dicționar, v. Babă. *)* Statuetă de marmure descoperită la l'i r e ű *în n.* 1855, chiar în ruinele templului

"La Flaut găsim tóté aceste espresiunï sub forma de B ah a e, Tata e, P ap a e '), un vocativ, în care dittongul final reprcsintă incontestabil pe românescul *ă.*

Acelaşi cuvent ni *se* presintâ şi în nomenclatura geografică antică.

în Frigia şeii în Pisidia o localitate purta numele de Baba, după cuvéntul etnic Ba^Yjvoî, ce ni s'a transmis prin inscripţium; un Baba-nom on se afla în Pont spre apus de Amasia; Baba séíí Babáé era numele unui oraş.din Mauritania Tingitană, care în timpul împăratului August căpetă drepturile de colonia romană; si în fine Baby l e (Ba^oXrj) o localitate de pe teritoriul Odrysilor în Tracia [2]).

în limba italiană acest cuvent ne apare în forma masculină de «babbo», în dialectul sardines «bábu», cu înțelesul de «tată» [3]); în limba grecă modernă paŞa [4]), cr la Slavii clin peninsula balcanică «baba» însemneză «bunică» [5]).

Acesta numire, sinonimă de altmintrelea cu ţie^a/.?] [i^Tr/p. avea un caracter religios naţional.

întocma după cum Saturn, venerat ca părintele clcilor şi trupina genealogică a triburilor pelasge, era numit «Moşul» (avus, sencx, iţpea[î')Trjc) tot ast-fel şi Rliea, divinitatea supremă femcnină, era considerată ca Mama marc comună a (leilor şi a genului uman °).

Mamei (leilor şi aslădî conservată in museul de la Louvre. Deiţa *c* înfăţişată şedend pe un t r o n cu s p a t e î n a l t , purtând pe cap drept scufa un p o l o s séű m o d i u s, ér un capot al propúdeí adus peste umir descinde până jos.

') Stichus, V. 7. 3.

[3]) Pauly-Wlssowa Real-Encyclopădie, v. Baba. — P l i n i u (XIV. 8. 9) mai amintescc o localitate B a b i a în Italia de jos.

") Laurliiim şi Massimu, Glosariü, v. Babă. — în judeţul Vâlcea, corn. Băbenî, babu este un titlu de respect, pe care nepoţii i-1 dau u n c h i u l u i .

«) Cihac, Diet, d'étym. daco-roum.

[5]) Krauss, Sitté und Brauch d. Sud-Slaven, p. 5.

*) După cum înălţimile cele mai maiestose ale Carpaţilor au fost o-dată consecrate divinităţii supreme a c e r i u l u i , lui Saturn, sub numele de Tatăl, Tatra, Tartar (Tartaros), M a n e a, Moşul, P o p ă u (Papaeus), tot ast-fel un număr forte considerabil de culmi, pescerî şi piramide naturale ale Carpaţilor au fost dedicate o-dată cultului Mamei marî ca Terra Mater şi Dea montium, sub numele de T a t ó i ă, Matra, Mamă, T artă r ó ia, M ane s ă şi Păpuşă, formă femcnină de la Papaeus, mac. r. pap şi pap a u ş. Compareză numele personale de Olympos şi Olympusa (Apollód. II. 7. 8), Thoon şi T ho osa (Iliad. V. 152. — Odyss. I. 71).— Mama mare ca divinitate a pămentulut a mai fost adotată în ţerile nóstre şi sub numirea archaică de P o p i n a. In jud. Brăilei şi al Buzăului o parte din movilele funerare, situate pe văi

În legendele grecesc!, ce ni le comunică Diodor, Rhea maï era numită si T:p3a(3'!>'W''*J [1]).

Ca titlu de respect numirea de «babe» se atribuise în anticitate si altor divinități naționale pelasge.

La Homer Juna maï are si epitetul de Tïpéa^a (= bëtrâna), însă cu înțelesul de «venerată» [2]).

Sfântul Augustin [3]) amintesce de «baba Vinerea» a păgânilor (aviam Venerem). Ér pe o inscripțiune din Croația cetim o dedicare adresată DIBVS MAIORIBVS, unde epitetul de «majores», este numai o interpretare oficială a numirii poporale de «babe» séu «m ose» *).

10. *Rhea séü Mama mare adorată sub numele de Dacia, Terra Dacia si Dacia Augusta.*

Pe monumentele istorice ale cpoceî romane Rhea séü Mama mare ne apare în formă oficială ca o vechia divinitate etnică a Daciei.

La început ea a fost adorată aici întocma ca si în alte ținuturi pelasge sub numele de Rhea.

şi pe locuri şese, portă la poporul român numele generic de p o p i n ă. In dialectul modern grecesc din insula Thasos rcumva însemneză «bunică> seu «.babă» după sensul anticat. Acesta numire a fost aplicată apoî la tumulele funerare după statuele divinității Pămenluluî seu ale Mamcî mari, ce se ridicau ca un semn religios pe mormintele persónelor de distincțiune (H o m e r i Epigr. III) Originea numirii este archaică. In cultul vechia al triburilor latine şi etrusce maï aflăm încă urme de adorarea uneî divinități babe (vidua) numită J u n a Populonia, după caracterul seu primitiv identică cu Mama mare (M a c r o b i i Sat. III. 11. — Preller-Jordan, R. M. I. 279). La Virgil (Acn. X. 1'2) ea ne apare sub numele de Populonia mate r, ér pe o inscripțiune din Dacia este amintită ca o deiță națională suverană cu numele de Juno Regina P o p u l o n i a Dea patria.

[1]) **Diodorl** Siculi lib. III, c. 57. — Epitetul de it«Xa;« (antiqua) î-1 uvea şi I s i s, fica Rheei (Ibid. I. U. 4).

[2]) Homed Ilias, V. v. 721; VII. v. 383.

*) Augustiiii De Civ. Dei. III. 2.

*) C. I. L. III. nr. 3939. — în B r i t a n i a unde î-şî aveau castrele sale stative diferite trupe compuse din Daci, Sarmațî, Traci, Pannonién! şi Dai maț T, aflăm o inscripțiune dedicată DIBVS V1T1RIBVS, adecă Babelor, (C. I. L. VII. nr. 767), ivimtățî identice cu Dcae Majores din inscripțiunea Pannoniéi supcrióre. —Cf. Ara m(atribus) v e t e r i b u s (C. I. L. II. Hispánia, nr. 2128).

Chiar şi astădi mnî esistă în părţile muntóse ale Daciei vechî unele sate numite Rêa[1]) si Rêienï[2]), numirï ce ne atestă, că o-dată înălţimile din apropierea acestor sntc aü fost consecrate Rheeï, divinităţii supreme telurice a lumii pelasge. Mai târdiu însă, Rliea ne apare venerată în nordul Dunării de jos sub numele de Aax:'a, Dacia si Terra Dacia, ca *o* divinitate naţională, ca personificarea pămentuluî acestei teri.

După concepţiunile primitive pelasge, Rhea séü Mama mare, considerată ca o divinitate naţională bine-făcătoriă si protectoriă, a avut la diferitele triburi pelasge diferite epitete geografice, după oraşele, după ţinuturile si munfiî, pe unde se aflau sanctuarele oii simulacrele sale mai renumite.

în Frigia ca era adorată sub numele de ö-eá í'pufc'a seu Phrygia Mater :l), er pe teritoriul Troieï era venerată Mater Iliaca [4]).

De asemenea ea maï avea epitetul de HXax'.avïj |J.^ir;p după oraşul pelasg IM ac i a de lângă Helespont în Mysia [B]), şi Ilsaatvouvtia după oraşul cel mare Pessinus din Frigia °).

Sub numele de «Dacia», Rhea şeii Mama mare ne apare adorată la nordul Istruluï de jos in timpurile dominaţiuniî romane. Pe una din inscripţiunile romane descoperită la Deva, ea este amintită ca divinitate sub numele de TERRA DACIA, ér locul ei de onóre este imediat după Jupiter O p t i m u s M a x i m u s şi înainte de Genius P o p u l i Romani '),

Despre cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» mai esistă încă o importantă inscripţiunc din timpul lui M. Antonin Piui.

In diua de 4 Aprile tribunul legiunii a XIII-a géminé, ir.augurcză la Apulum (Alba-Julia) un altariü orî sanctuariü dedicat religiuniî naţionale a Dacieî.

') Rea, sat în valea Haţegului, pe teritoriul vechii Sarmizcgetuse romane.

'') Cu numele de R ê i e n ï cuiioscem t r e ï sate, tóté situate în părţile muntóse, u n u l în jud. Mehedinţi, cătun al comunii Ponorele, a l t u l în Bănat spre SO. dc Caransebeş şi al t r e i l e a în Biharia lângă Crişul-ncgru spre apus de muntele Tărtaroia.

'} Arnobii lib. II. 73. — C. I. L. II. nr. 179. — S t r a b o n i s lib. X. 3. 12: «lyjyiav ftîiv jlâ','a)>YjV.

[4]) Prudent, c. Symm. I. 629, la G o e h l e r, De Matris magnac cultu, p. 31. [s]) l'iuisanlac lib. V. 13. 4. ') Strabouis lib. X. 3. 13. *')* C. I L. III. nr. 1351:

l • O • M
TERRAE-DAC
ET • GEN1O • P • R
,••„ , ET • COMMERCi

Aici, în fruntea divinităților apare Jupiter Optimus Maximus, apoî se amintesc în comun Dii et deae immortales şi în fine DACIA [1]).

întrebă inscripțiunea acesta se refere la cultul particular al divinităților adorate în Dacia.

Jupiter Optimus Maximus din acesta inscripțiunc este Zsoç Sptaioç [ú-victoî al Daciei. Ér epitetul de «immortales» este un titlu caracteristic al divinităților homerice séü pelasgc orientale.

Că acesta divinitate numită «Dacia» şi «Terra Dacia» représenta în cultul public pe Rhea seu pe Magna Mater, se mai constată din împrc-j jurarea, că sanctuariul din Alba, dedicat luï Jupiter Optimus Maximus şi deiței Dacia, a fost consecrat de tribunul legiunii a XIII-a géminé în diua de 4 Aprile, care după Fastele Juliáné[3]) corespunde cu prima di a sărbătorilor celor mari ale Mamei dcilor, re țineau şepte dile cu rugăciuni, cu procesiuni şi jocuri.

^

în ce privesce reprcsentarea iconică a Mamei mari numită «Dacia» séü «Terra Dacia», ea ne apare pe o monetă a împëratuluï Traian din consulatul al Vl-lea, (a. 112 d. Chr.) figurată cu căciula națională Dacă pe cap. Scaunul seu este pe o stâncă, în mâna dreptă ea ține spice de grâu [3]), ér în stânga un sceptru imperial decorat în vêrf cu figura uncî aquile [4]). Lângă ea stau doi copii, din cari unul i ofere spice de grâu, altul un strugure,

') C. I. L. III. nr. 1063:

l O M
ÉT CETERIS DUS
T) EABVSQ_VE IM
MORTALIBVS ET DA
CIAE
PRO SAl.VTE DOMI
NI N M AVR ANTONI
Ni PI! FEI.ICIS AVG N
C AVR SIGILL1VS TRIB
LEG • X''' • G • ANTONINI
AN/EPRIDNONAPRiL
L^ÏTO II ET CERIAL/E p. C. 215-
COS

atribute ale Mameï mari, ca deiță a agriculture! şi viticulture!, şi carî tot-o-dată ne indică şi fertilitatea pamêntuluï Daciei [1]).

Este forte importantă acesta monetă. încă în timpul îinpëratuluï Traian noï vedem divinitatea DACIA representată în forma oficială cu onorî politice si cu atribute telurice, tronând pe Carpațî cu sceptrul imperial în mână ca Terra Mater [2]), ca o divinitate protectoriă a acestei teri şi ca «Mamă» a locuitorilor, carî sub forma de doi pruncî (Dacia superior et inferior) i aduc primițiclc din recoltele lor. Este forte probabil, că în ultimul mare resboiü dintre Romani şi DacT, la asaltul Sarmizegetuscï, divinitatea DACIA a fost evocată.

Diferite consecrărl de monumente publice, în onórea acestei divinități, înfățişările ei pe monetele imperiului într'o atitudine imposantă şi cu atribute suverane telurice, ni se presintă numai ca o confirmare oficială despre împlinirea unul vot solemn, când acesta divinitate a fost evocată.

După un rit vechio religios, Romanii în rësboiele, ce le purtau cu pop órele inimice, înainte de a face asaltul principal asupra capitalelor si cetăților acestora, evocau prin o anumită ceremonia religiosă pe divinitățile protectóre ale cetății şi poporului inimic cu următdria formulă consecrată: «Dacă c deü, dacă e deiță, sub a cărui tutelă se află cetatea şi poporul (urmeză numele gentil după localitatea respectivă), cu deosebire însă pe tine, care al primit sub a ta tutelă cetatea si poporul acesta, vë rog, v£ ador si vë cer ertare, că voi se părăsiți poporul şi cetatea acesta (numirea topică), se lăsați locurile, templele, ceremoniile religiose şi cetatea lor şi se plecați de la el, se escitafl în spiritele lor frică, terore şi uiluire (oblivionem), ér după ce i veți fi părăsit şi lăsat fără ajutoriti, se veniți la Roma, la mine si la al iniei ; locurile, templele, ceremoniile religiose si cetatea nostră se vo fie mal plăcute şi se ve mulțămoscă mal mult, ca se seim şi s C înțelegem, că voi sunteți conducătorii mei, al poporului roman şi al ostaşilor mei [3]), si dacă veți face ast-fel, eu fac vot, că voiü ridica temple şi voiu decreta jocuri publice în onórea vóstra».

După acesta rugăciune, se imolaü victimele, apoi dictatorul seu împăratul recita o nouă formulă, prin care blestema tóté oraşele şi oştirile inimice închciând

după cum din erorc a presupus Eckhel (VI. 428). însemnele legiunilor aveau alla formă Şi altă dispoșițiune a emblemelor. O probă în aceslă privință ne sunt chiar speciminele de pe Columna lui Traian.

') **Eckhel,** Doctrina numorum. Voi. VI. p. 428. — **Uolinc,** Buciumul. An. I.(1862-3),p 112.113.

') **M.icrobii** Sat I. 12: Sunt, qui dicunt, hanc Dcam (O p e m) potentiam habere Junoms;ideoque s c e p t r u m r e g a l e in s i n i s t r a mânu ei adtlitum. Cf. Proller-J or d a n, R.M.I. 399.

l **JnacrobH** Sat. Uf. 9: mihi . que . populo . que . romano . militibus . que . mois . praesitus.

cu următorele cuvinte: «Ast-fel te rog pe tine Tellus Mater» si atunci atinge apămentul cu mâna, şi pe tine «Jupiter» ridicând manile către ceriu».

După cum ne spune Macrobiu, în Analele cele vechî ale Romei se făcea amintire despre mai multe oraşe şi oştiri inimice ale Galilor, Hispanilor, Africanilor, Maurilor si ale altor ginți, în contra cărora s'aü întrebuințat aceste formule de evocare si de blestem ').

Legenda pe acesta monetă este în jurul figure!: DACIA AVGVST. De desupt : PROVINCIA S. C. Pe alte esemplare: DACIA AVGVSTA ori AVGVSTI [2]). Forma si lecțiunea corectă însă este AVGVSTA [3]). Nu numai Saturn şi Rhea ca Mater deum *), dar si alte divinități de o ordine infcrioră si peregrine, cum craii Bedaius, Bclestis, Belinus, *Iria, Norcia, Savus etc. :'), aveau epitetul de Augustus si Augusta, termin sinonim în limba religiosă cu optimus maximus, optima maxima, sanctissimus, — a °).

Pe reversul unei monete bătute în Dacia în timpul împëratuluï Filip Arabul divinitatea DACIA, protectoră provinciei, (Fig. 161) este representată acoperită pe cap cu o căciulă națională Dacă. în mâna dreptă deița ține sabia recurbată Dacă, ca simbol al puterii sale de rësboiu [7]). De aceeaşi parte a figureî se observă un vexil militar împlântat în pătnent cu numőrul V al legiunii macedonice, jos o aquilă cu o verigă (corona?) în plisc privind către figura deițeî, probabil un atribut al seu caracteristic ca divinitate supremă montană si ca Mater fera-

161.—Divinitatea acia»).

*) Macrobii Sat. III. 9.

[2]j Koclescri, Aurăria Romano-Dacica, p. 13. — (irlselinl, Gcschichte d. Tcmesw. Banals, II. Tab. VI.

[3]) De acesta părere se vede a fi şi M o mm sen. C. I. L. III. p. 160.

') C. I. L. III. nr. 1796.— Ibid. Vol. VIII. nr. 2230. 1776.

'-l C. I. L. III. nr. 55S1. 5572. 4773. 4774. 3032. 4806. 3896.

[6]J Faptul, că divinitatea peregrină a «Daciei» ne apare recunoscută în mod oficial de abia în a. 112, se, esplică prin împrejurarea, că organisarea particulară, civilă, rcligiosă Și militară a provinciei s'a putut începe de abia la a. 110 (C. I. L. III. nr. 1443), *ér* de aită parte, după cum scrie Tertulian (Apolog. 5): vetus erat decretum ne quis d eu s ab imperatore consccraretur nisi a s e n a t u probatus.

*) Ca divinitate resboinică era considerată Mama mare şi la Pelasgiî din Cap-Pad o c i a (Strabo, XII. 2. 3). De asemenea la Troian!. Enea în lupta sa cu Turnus (Virgil, Aen. X. 252) adresează Mamei mari următorea rugăciune : Alma parens Idaea doom, cui Dindyma cordi, Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones; T u m i h i nune pugnae p r i n c e p s . . .

rum *); în mâna stângă un alt vexil militar cu nr. XIII al legiunii géminé, jos un leu păşind, atributul clasic indispensabil al Mamet deilor. De desupt anul II, al ereî Dace, care corespunde la a. Romcî 1001 *séü* 248 al ereî creştine [2]).

Acesta monctă este şi *măi* espresivă. Ea ne înfăţişezi" pe divinitatea naţională a Dacici ca protectóra celor doue legiunï romane, ast-fel după cum se făceau voturile solemne prin formula de evocare.

Cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» în nordul Istruluî de jos nu era o creafiune a administraţiunil romane. El era mult mat vechio.

Nu aflam în epigráfia romană nici un esemplu pentru personificarea ca divinitate şi cultul religios al provincielor, d. e. al Panonieî, Dalmaţiei, Mcsieî, Tracieî, Greciei si nici chiar a Italiei.

în fine mal adaugcm, că pe reversul uneî moncte, probabil din timpul lui Domiţian, divinitatea este representată cu tipul unei femeî întristate, sedênd lângă un trofeu, si cu inscripţiunea AAKIA [s]).

După cum Saturn în legendele vechi era numit D o k i u s C a e l i f i l i u s [4]), tot ast-fel sora si soţia sa, Rhea, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de áaxía, Dacia, Terra D ac i a şi Daci a Augusta. Ea era una din cele mai importante divinităţi topice ale Europei orientale.

11. *Rhea séü Mama marc cu. numele de Dochia. şi Dochiaiia î ii legendele române.*

Rhea séü Mama mare adorată de triburile pelasge din nordul Dunării de jos sub numele de A?.-/.ta şi «Dacia», ne apare în legendele şi în cântecele poporale române numită «Dochia» şi «D o eh i ana».

In particular în legendele române ca este considerată ca o femeia bătrână, numită «Baba Do eh i a», care eşind pe la începutul primăvcreî prea de timpuriu cu oile la munte, a fost îngheţată şi apoî prefăcută în sten de

') Cf, Lucretii II. v. 605: Adjunxcrc feras etc. — Eckhcl crede, că aquila şi leul de pe monetelc Daciei représentai! emblemele legiunilor V m. şi XIII g. O erore- Aicî aquila şi leul sunt figurate jos, pe pământ la piciórele deiţel, dar nu pe însemnele militare ale legiunilor.

[s]) Eckhel, Doctrina numorum veterum, If. p. 5.

[3]) Ibid. II. p. 4. — M i 11 h e i l u n g e n d e r k. k. C e n t r a l - C o m m i s s i o n, f. Erforschung d. Baudenkmuler, VII. p. 165.

[4]) A se vedé m aï sus p. 217.

petră pe vêrfuurile orï pe cóstclc munților, pe unde se aflau, orï se maï află si astădî simulacrele sale vetuste.

Aprópc tóté aceste imagini primitive femcnine, sculptate prin stâncile p-n-paților sunt considerate de popor, că représenta pe <-B a b a D o c *h* i a» [1]).

O deosebită celebritate a avut până în secuiul al XYIII-lca figura cea colosală a Babei Dochia din Carpațit Moldovei [2]).

Acest simulacru, după cum résulta din descrierea Principelui Cantcmir, se afla pe turnul cel înalt de lângă vîrful cel maicstos al muntelui Céhlí ü.

Chiar şi astădî munții, ce despărțesc țcra Moldovei de tóra Ardeiului sunt numiți de popor Munții Céhlëuluï orï Munții D ochi el, fiind-că după cum spune o tradițiune «D o c h i a ş é d e în Cehie u» [3]).

Cele de ântâiu dile ale lune! lui Marte (de l—12) sunt numite la poporul român «d i l e l c B a b c I D o c h i e» ori «d i l e l c Babelor» [4]). O probă evidentă, că în vechia religiune a triburilor pclasge de la Istru, serbătorile cele mari ale divinității pămentuluî, se celebrau în primele dilc ale luneî lui Marté, ér nu pe la începutul lunci lui Aprile, întocma după cum la Romani Matronalele séü Saturnalele femcnine erau sărbătorite în calendele lui Marte [r']).

Legendele române despre înghețarea şi petrificarca în munți a Babei Dochie sunt în fond identice, şi se reduc la aceeaşi epocă, cu legendele despre statuele Niobel, Ariadne! [6]), şi a Vinerii din muntele Libanului, cari tóté représentait de fapt, numai niscc simulacre archaice ale Mamei mari.

Sub o formă diferită şi avend un caracter mal puțin mitic, ni se prcsintfl figura Dochiel seu a Mamei mari din Dacia în colindele române.

In aceste cântece poporale semi-religiose, ea este celebrată şi astădî sub numele ele «D o c hi a n a», şi înfățişată ca o virgină forte frumosă, ce nu îmbetrânescc [7]). Averea el părintcscă consistă din turme de ol, circdí de bol,

') Rëspunsurï l a C e s t i o n a r i u l i s t o r i c . Colecțiunea nostră. — Hasdeu, Dicționarul 1. ist. şi pop. HI. 2279. - M a r i a n u, Serbătorile la Români, II, p. 94 scqq. "•) **Caiitemirii** Descriptio Moldáviáé (Ed. 1872) p. 24-25.

') Respunsurï l a C e s t i o n a r i u l i s t o r i c din com. Călu^ăreni, jud. Ni'mțu.

[4]) **Marlanu,** Ornitologia, I. p. 2796. — A l b i n a C a r p a ț i l o r, IV. 11.) Tcslns, 242: Mart i as calcndas matronac celcbrabant. ') **Preller,** Gr. Myth. I (1854) p. 269, 423. ') Coconita Dochiana către părinții sCi:

Că de ioc nu îmbătrânesc
Şi mi drag st mai fetesc
Până 'n dalba primăvară Când fiorile-s mai în pară .
.
Sbierrx, Colinde, p. **il-la.**
In cor"«na Dăieni, jud. Constanța, nise comunică:
« D o c h i e n I se dice la nisce

„_ ----- 7- —a ....~ ^~,. 4.,*,^, ^v-jiLun *vin* se o cera, insa ca reiusa a se márita «până în dalba primăvară, când florile sunt mai in para.»

Aceleaşi reminiscențe se păstrase despre Rhea seu Cybele şi ia populațiunile pelasge din Asia mică.

După tradițiunile neo-frigiene Rhea séü Cybele, a fost o virgină de o frumseță estra-ordinară, şi care dintr'un exces de virtute morală nu a voit se se mărite [1]). în picturile vechi ea era representară şedend în car, îmbrăcată în haine frumose, pe cari străluciaii petrele scumpe şi metalele [2]).

în aceste colinde române ea ne apare sub numele de «N i n a D o c li i a n ă». Ea are vii cu struguri şi este fiica lui « B ă d i ț a Migdale» [3]).

în religiunea poporului roman Magna Mater mai era adorată şi sub numele de «Dea Migale», un cuvent, pe care autorii i-1 deriva de la jxsyaXv], epitet al Mamei mari [4]).

în fine, în colindele numite «Urările cu plugul», prin cari se celebrezi cu atâta frumuseță bunătățile agriculture!, Rhea, deița fertilității pămentulul, ne apare sub numele de «Dochiana c e a f rum ó s ă», ca o «mândră jupânesă» cu brațe dalbe», aven d tot-o-dată si titlul onorific de «Mamă» [5]),

---

Mocani, numițî M o r o i e n î, cari vin cu oile de crneză în bălțile din prejma comuneT Dăienî. (înv. Gr. I o n ă ş e s c u).

i) Diodori Sîculi lib. III. 58.

") Alberlcus, De deorum imagine, c. *12.* A se vede nota 3 du Ia pag. 248.

") Băditța M i g d a l e Trei fetițe are Pe una o chiemă Iléna B r ă i l e n ă, Dar h o l d e l e ei în 2edar se coc . . . Pe a doua o chiémü G r é c a D u n g u r é n a, Dar o i l e cï în zidar fetară . . . Pe a treia o chiemă N i n a D o c h i a n a, Dar s t r u g u r i l e eî In zëdar se coc, Că vin păsărele De iau strugurele Şi se duc cu ele ! . . .

In o altă variantă (Bârseanu, Cincî-decî de colinde, p. 31) Ardeiul apare personificat prin o «dalbă B r a ş o v e n e ă», al cărei simbol sunt s p i c e l e de grâu. «Românca de țară> are turme de oi fetate, ir «Nalta M o l d o v é n *c* ă.» vii cu struguri. La aceste t r e î Dacie surori din legende, *ir* nu la Daciele administrative (Malvensis, A p u l e n s i s şi P o r o l i s s e n s i s) se refere inscripțiunea votivă din Alba Julia: DACIIS TRIBVS ET GESIO LEG X»i G. (C. I. L. III. nr. 995).

[4]) Ea dea (Mater deum magna) M i g a l e appellatur (Fast. Praencst. C I. L. I. p. 316).

Etă mândra jupânesă
Dochiana cea frumosă . . .
Sufleca ea mâneci albe Şi-arata b r a ț e l e dalbe Şi cernia, mări cernea,
Ninsorea se aşternea . . .
Apoi mama plămădia Şi lăsa până dospia, Apoï colaci îrwertia . . ,

Aleceandri, Poesii pop., p. 390.

Sbiera, Colinde, p,

In acesta colindă agricolă română cspresiunea de b r a t e - d a l b e este o caracterisare

Nu esistă nict un contrast în aceste doue gcnurï de tradițiunî poporale, cu privire la Baba Dochia cea împetrită şi la Dochiana cea frumosă.

în colindele romane se celebréxa tinerețea, frumsețea cstni-ordinnră şi castitatea Mamcï man, ér legendele se refer la a doua parte a vieteï sale, în particular la apoteosa sa ').

12. *Deciana fi Caloian, Cybele si Attis. Sibylla Erythreă. seu Dacică.*

Dochia séű Dochiana ne maî apare în tradițiunilc poporului român si ca Mama cea întristată, care-şi caută în tóté părțile pe fiul seu iubit, numit «Caloian» (Scăloian, Călian), care se rătăcise prin o pădure şi ne maî putcndu-se íníórce, a perit acolo.

Anume mai esistă şi astădî la poporul român o importantă datină religiosă din cultul Mamei mari.

Când primăvara e s e c e t ă mare, fetele române fac o păpuşă mare de lut galben în formă de om, pe care o împodobesc cu panglici, cu cârpe colorate şi cu flori, ér pe cap i pun drept căciulă o cojă de ou roşu. Pe alte locuri î-1 îmbracă în straie țerănescî, cu opincî şi cu căciulă [2]). Acesta păpuşă, spun densele, represénta pe tênërul Caloian; ér Marți, în sCptămâna a treia după Pascï, fetele aşedă acesta figură de lut într'un cosciug, o fată repre-sintă pe popa, alta pe dascălul, o bocesc, o plâng, unele chiar cu lacremî, invocându-o în bocetele lor cu cuvintele: «Caloiane, trup de Deciană» [3]), adecă copil al D e ci anei, seu «S ca Io i c ne Scăloian, trupuşor de

distinctivă a Mamei mari. care cerne, plămădesce etc. Homer ín compüatiunea Iliadeï a aplicat acest epitet fără nici un sens !a Juna, numind'o),sov,ii>/.svoț,

') D o c h i a seu Dochiana din legendele şi din colindele poporale române nu are de a face absolut nimic cu aşa numita martiră creştină, E u d o c i a, care nu a avut m țtrile aceste nicî cult, nici legende. Părinții bisericel, spre a da un caracter creştin sărbătorii poporale păgâne din 1-a Marte, numită Dochia la Istru, şi póté chiar in unele părți ale Asiei mici, aü consecrat acesta di unei m a r t i r e presupuse din Liban, cu numele de Eu d o ci a. Este interesantă chiar şi istoria legendară a acestei Eu-°cie. Compuitoril Martyrologiuluî înfățişeză pe împeratul Trai an, cuceritoriul Daciei, ca un persecutor al E **u d o c i e I.** — **Martyrologium románam** Gregorii XIII: K a--[1 e] n d i s Marții. Hcliopali (Fenicia Libanului) sanctae E u d o c i a e Martyris, quae in lone Trajan i . . . . percussa gladio martyrii coronam accepit.

-) Noua Revistă Română, 1900. II. p. 94.

comunicările din comunele Ciora-Doicescî (Brăila), și Seimenii marî (Constanța).

Di ci an» '). Apoï acest cortegiu de tenere vestale duce şi înmormentează păpuşa *(on* papuseK;) într'un loc aprope de apă, ér după înmormêntare i fac pomană. A treia di după acesta ceremonia, fetele se duc erăşT la monnentul hu Caloian, i-1 dcsgropă, i-1 bocesc de noii, i-1 pun într'un cosciug de papură, i aprind luminării şi-Î dau drumul pe Dunăre, ori pe altă apă [a]).

In unele locurî iau parte la procesiunea acesta numaî fetele. In alte părți, băieți şi fete împărțiți în grupe, după numeral mahalalelor (triburilor) din sat.

ApoT, după ce se termină şi acesta ceremonia, se face o masă mare, o

- în

>) Noua Revistă Română, 1900. II. p. 95.— Marian, Serbătorile, III. p. 302, corn. Grind (Ialomița): «C al o i e n e, I a n, t r u p de D i c i a n » . [!]) Din aceste bocete reproducem aicî următorelc:

S c a l o i e n e lene, Trup de D e c i e n e,
Te cată m ă-1 a Prin pădurea rară Cu inima amară; Te cată mă-ia Prin pădurea desă Cu inima friptă arsă.

[Alte variante maî conțin şi aceste versuri: Şi ea te plânge Cu lacremî de sânge.

Cărăruia de pe dél Bătută de Caloian; Cărăruia de pe vale Bătută de fată mare.J Descuie portițele Se curgă ploițelf, Deschide uşițele Se curgă grăunțele. Caloiene lene, Undc-î da cu sapa SC curgă ca apa . . .

(Din colecjiunea nostrS).

C a ! o i e n e, Ic n *c*,
du-tc 'n cer si cere
st deschidă porțile,
se slobodă ploile,
se curgă ca gârlele
dilelc şi nopțile,

(Te odor es cu, PcesiT pop., p. air.

ani, lani, Caliani ! Ia ceriului tortile Şi deschide porțile Şi porncsce ploile, Curgă ca şuvoiele Umple-se păraclc Printre tute văile, Umple-se fântânele Se resară g r â n e l e, Flori le, verde ț i l e, Se croscă fén aței c . . .

M a r i a n , Descântece, p. 399.

In alte localități se fac doue păpuşi, una de sex bărbătesc, ce représenta pe «Tatăl soréiul» şi aha de sex femeiesc înfățişând pe «Mama ploeî». Ambele sunt numite Scaloienï (comunele Gàrla-mare şi Dâlma, jud. Mehedinți, şi corn. Bârzeiu, jud. Gorj). Er in comuna Selmeniî-mari din jud. Constanța se fac trei păpuşi numite ScaloienT, Şi cari représenta pe un bărbat, o femeia şi un copil. — Păpuşa de sex femeiesc este numită în bocete: « S c a l o i a n a lâna, trup de Dcciană» (corn. Parachioî,

nouă pomană, numită «pomana C a l o i a n u l u î» '). Tinerii tocmesc lăutari si după pomană se începe o horă mare, care ține până sera '•').

După tradițiunile poporale, acesta este diua, în care a murit micul copil Caloian. Ea se serbeză de regulă în Joia a treia după Pascî. în acea di, numită «Caloian» seu «S c al o i an» nime nu lucreză. Originea acestei credințe si datine religiose de la Dunărea de jos se reduce la vechile timpuri pelasge. Era o mare serbătore poporală de la începutul primăvereî pentru prosperarea vegetațiunil si a culturel agricole.

Ea Romani acesta festivitate purta numele de Cai an u s [3]). Ea începea la 28 Martie (INITIVM CAIANI) şi se termina în idele lui Maiü, când Vestalele în présenta preoților şi a magistraților aruncau de pe Pons Sublicius în Tibru 24 păpuşi séü simulacre de trestia [4]), pe cari însă le nurniau Argaci, adecă figuri de lut.

Aceleaşi legende şi aceeaşi datină religiosă mal esistaű în anticitatea romana şi la populațiunile de origine pelasgă ale Asiei mici.

PC când în nordul Dunării de jos, C a l o i a n este fiul resfățat al «D e - ci anei» séü al Mamei mari, în legendele Frigiene, el ne apare ca un tenor păstoriu estra-ordinar de frumos, numit At t i s, de a cărui iubire se înflăcărase Mama mare, numită la denşiî Cybele.

Acest Attis a fost, după legendele din Asia mică, fiul unul Frigian cu numele C a l a u s [6]), ér pe mama sa o chiemase Nana °). Attis fiul lui Calaus, la Frigienî, este identic cu tînërul Caloian din legendele şi usurile religiose

j. Constanța), orî «Caloiană lâna, cap de ț u ț u i a n ă=> (corn. Cartai, j. Constanța). T u t u l a t i, ne spune Varro (VII. 44) se nurniau în Roma aceia, cari în timpul sacrificielor se acoperiaù pe cap cu o căciulă ori scufă țuguiată. T u t u l a t i . . . qui in sacris in capitibus haberc soient ut mctam; id tutulus appellatur).

') l e n e Scaloiene,
Tinerel te-am îngropat, De pomană, ca ți-am dat
Apă multă şi vin mult,
Se dea Domnul ca un sfânt
Apă multă se ne ude
Se se facă póme multe . . .

T e u d o r e s c u , Pocsit pop., p. aia.

*) După datele primite la C e s t i o n a r i u l n o s t r u i s t o r i c .

[3]) C. I. L. I. p. 390.

[4]) Festus p. 17. — Varro, L- L- VII. 48. — Ovlrtil Fast. III. 791 ; V. 625. — Festus le numesce «s c i r p e a s e f f i g i e s - . La Varro: Argaei fiunt e scirpeis. Cu «t r u p d e t r e s t i a » este numită figura Caloianuluî într'un bocet din corn. Ciora-Doicescî. (Colecțiunea nóstra).

[5]) I'ausauiae lib. VII. 17. 9. "Ainjc te oct;; -r, v, oiSev oii-; TS T, v ù-.i^titov et aùwv AXXà 'EfjiYjaiavaxti |i*v T<J> ia sXî-fsîa fpa-Jayn r.fKo:t\\i.iva iztiv tuC uîoî tî 'V

) Nana, fica regelui Sangarius din Frigia la A r n o b i u adv. G. IX. 5. 4,

ale poporului român, ér numele mameï sale de Nana ne apare în colindele române sub forma de Nina Do eh i a n a *).

După cum Attis este fiul Im Calaus în legendele neo-frigiene tot ast-fel si Mama mare séü Cybele ne apare în inscripțiunile grecescî cu epitetul de KoiXavr; •'), adecă Caloiana.

Tradițiunea este aceeaşi. Deosebirea *e* numai, că pe când legenda română şi-a păstrat caracterul seu primitiv, religios-moral, în tradițiunile Asiei mici, influențate de spiritul erotic grecesc, tênërul Attis, fiul lui Calaus, ne apare ca favoritul Cybcleî seu al Mamei mari.

De asemenea a csistat şi în Asia mică, până în epoca română, usul de a celebra înmormântarea lui Attis, fiul lui Calaus, când pămentul suferia de secetă. în acesta privință Diodor Şicul scrie :

•iîn Frigia întemplându-se o-dată se cadă o epidemia asupra omenilor, ér de altă parte suferind si pămentul de secetă, omenii consultară oraculul asupra mijlócelor cum so depărteze de la denşiî aceste calamități, ér oraculul le respunse, că se în m o r m ént e zc corpul l u i A t t i s şi se venereze pe Cybele ca d i v i n i t a t e . De ore-cc însă din causa vechimii, din corpul lui Attis nu mai mnăsese nimic, Frigieniî aii făcut imaginea tenorului, pe care apoi plângênd'o o înmormentară îndeplinind si onorile funebre potrivite cu sortea sa, şi acesta datină denşiî o practică cu constanță până în dilele nóstre» [3]).

Important document pentru originea cultului Cybcleî séü al Mameï mari în Asia mică.

După cum scrie Diodor, oraculul ordonase Frigienilor si înmormânteze corpul lui Attis şi se adoreze pe Mama mare, séü pe Cybele, ca se fie npCrațî de epidemii şi secetă. Orî cu alte cuvinte, cultul Cybeleï, a fost importat pe teritoriul Asiei mici din alte ținuturi pclasge, în particular din regiunea Dunării de jos, legată cu Asia mică prin o mulțime de relațiunî etnice, economice si religiose.

în fine mai esista în anticitatea greco-rornană, încă o altă tradițiune, care punea patria Cybeleï la Hyperborcï, séü în nordul Istruluï de jos.

După acesta tradițiune, a căreî origine se reduce tot la populațiunile pelasge ale Asieï micï, Apollo, aprins de iubire către frumósn Cybele, vagabundase cu densa rle la Nysa până la Hypcrboreî [4]).

') A se vedé pag. 258.

[1]) C. I. G. 3886. D. 270 (G o e h l e r, p. 69).

[3]) **IHodorï Sieiili,** III. **59. 7.**

') Ibid. Ill 59. *6*.

Care era însă originea numelui de Cybele, a rëmas până astădî o enigma istorică.

Strabo în Geografia sa ne spune, că Mama deilor a fost numită ast-fel după muntele Cybele din Frigia, pe care era adorată »).

însă cu totul alta este originea acestei numirî [!]).

încă din cele mai depărtate timpuri G a ea, séű Mama deilor, considerată ca o deită bine-făcătoriă, a fost venerata si ca divinitate profetică[8]).

La umbra pădurilor şi sub acoperementul stâncilor, preoții si preotesele Mamei mari practicau în aceste timpuri estrem de religiose, arta divinațiunil si sciințele primitive medicale *).

în descântecele poporale române Mama deilor ne mai apare şi astădî sub numele de «-.Maica Domnului», ca protectora vieții şi sănătății, care aduce ajutono si mângâiere bolnqyilor

Numele de Cyb e Te, atât după formă, cât şi după sens, este identic cu terminul de Sibylla, un cuvent archaic pelasg, ce însemneză «profetitoriă» [5]).

Acest termin s'a maï păstrat încă până astădî ca o numire obscură topografică în unele regiuni muntóse ale Carpaților. O vechia reminiscență despre sanctuarele Mamei deilor, unde se consultau o-dată oraculele sale.

în părțile de nord ale Transilvaniei între vechiul district al Maramureşului şi al Năsăudulul, cel mal înalt munte portă şi astădî numele de Ţibleş [6]j.

O altă înălțime din apropiere este numită C ăl im an (Kerus manus) şi 'tot în acesta regiune, unde ni se presintă diferite urme de mănăstiri vechî dispărute, se află si «Vêrful Sibilel» şi «Valea Sibila» [7]). Un alt munte

') Strabonis Geogr XII. 5. 3.

') Dnrcmbcrgr, Dictionnaire des antiquités. I. p. 1679: Mais ces monts Cybele . . . n ont peut-être jamais existé que dans l'imagination de ceux, qui les premiers ont voulu expliquer le nom de Cybele.

') Heslofll Theog. v. 463. — Un oracul al Gaeeï a esistat din cele mal depărtate timpurï la Delphi (Paus. V. 14. 10). — Cicero, Divin. I. 36. 79 : Terrae vis Pythiarn Delphis incitabat, naturae Sibyllam. Aeschyl (Eum. 2.) numescc pe Gaea rpu)tó|icívti; cu înțelesul de prima pro f e t i t ó r i l

) Heim, Incantamenta magica. Lipsiae, 1892, p. 504: Carmen sic dicas:
Dea sancta T e 11 u s, rerum naturae parens, Quae cuncta gêneras et
régénéras sub diu . . . II e r b a s quascunque generat maiestas tua
Salutis causa tribuis cunctis gentibus . . . [s]) Acesta résulta şi din
epitetul Mamei mân de SiruX-qv}].

> °e asemenea alte doue verfuri de munțî dintre comitatul Bistrița-Năseud şi județul [Em]t se numesc Ţibleşul mare şi Ţibleşul mic. ') Specialkarte d. oesterr.-ung. Monarchie, l : 75.000, f. 15. XXX. XXXI.

de pe teritoriul României, în județul Gorj, portă de asemenea numele de «Sibille» ') în fine o comună de pe valea Oltuluî în apropiere de mănăstirea Cozia este numită «Jîblea» (= Şiblea) şi unde se maî vöd şi astădî romă-sițcle unei vechi cetăți şi mai multe movile [2]).

Numele de Sibylla, după cum constată şi Suida este latin [3]). De fapt însă proto-latin.

în anticitatea preistorică, când arta divinafiunii a avut în vieța publică şi privată, un rol atât de înseninat, au esistat mai multe Sibylle celebre şi ele au rëmas cunoscute timpurilor clasice după numele diferitelor ținuturi, de unde-şl trăgeau originea lor.

Insă nici una din aceste femei profețitorie nu a fost originară din ținu-turile grecescî. Sibyllele erau inspirate de un sentiment adânc religios mistic, şi acest caracter i lipsia spiritului grecesc.

După cum ne spune Pausania, cele de ântâiu Sibylle au fost la Delphi[4]), la templul şi la oracului cel renumit, întemeiate acolo în sinul stâncilor de păstorii Hyperboreî ") din nordul Istrului de jos.

Aici î-şî practicase arta sa divinatoriă Sibylla numită Erythreă (Roşi a na). Ea trăise, după cum spun unii, înainte de rösboiul cel mare între Europa şi Asia şi profețise căderea Troici °), ér după alții a fost postc-rioră acestei epoce. Tradițiunile maî spuneau despre acesta Sibylla, că ea avuse o vicță legendară, trăise dece etăți de omeni, nu mal puțin ca o mia de ani, ér după alții 120 ani ').

După cum ne spune Suida, acesta Sibylla a fost născută în satul M a r-missos de lângă oraşul Gergittion (la Strabo Gergitha), localități, ce se aflau pe teritoriul o-dată supus dominațiunii Troiene [8]).

Despre Sibylla Erythreă, după cum scrie Pausania, maî făceau amintire şi unele imne în onórea lui Apollo [9]).

In unele din aceste imne ea se numesce acum sora, acum nevasta, acum fica, .adecă preotesa lui Apollo, al marelui deü al luminii pelasge.

') Fruixlescn, Dictionaru topograficii, p. 436. -')
Lnhovari, Diet, gsogr. jud. Argeş, p. 98. [n])
Suiilas, v. îijiu),),'/. <) Piiiisaniae lib. X. 12. 1. [s])
Ibid. lib. X. 5. 7.
[5]) Apollodorus Erytltrucus Iu Lactantiu, Institt. I. 6.— Suliim*, v. Î{^'A).«.— **Frludlicb,** Oracula Sibyllina, p. 69.
') PhlegontiH Tralliani frag. 29, în Fragm. Hist. gr. III. p. 610.
") Suidas v. I'p'jXXa.
[9]) Pansaniae lib. X. 12. 2.

I alt imn însă densa ne face cunoscută originea sa prin următorele versuri:

Tettül dufâ P au s aii i a : *Traducerea după Dindorfius:*

Inter utrumque sequor &VYJTOÜ tî fl-eăț ts, medium divasque

E; f.;' .

hominesque,

/ „-*n*- a()-aváT7]í, B«tf«íií *îi* x'ijto-fáyoio, Nympha immortali sata, cetophago genitore. Ida

meac matri patria est, mihi patria

r u b r a Marpcssus, matri

ii ísp-í]. !toTa|xiț T' quac sacra, ain-

nisquc A idoncus.

Sibyllele, carî da oraculele sale în momentele unor inspirațiunî seu cstase divine, nu scriau nici o-dată sentințele lor. Erau anumiți scriitori din cole<mil preoților de la sanctuarele respective, cari făceau însemnări de cuvintele, ce le rostia Sibylla în timpul furiei sale profetice, şi despre cari densa după aceea nu-şî mai aducea aminte.

Fragmentul, ce ni-1 presintă Pausania din imnul Sibylleï Erythrée, este, din punct de vedere al sensului alterat, în mod evident, în primele sale versuri, numai o simplă traducere grecescă din vechia limbă pelasgă. Sibyllele preistorice de la Delphi nu aü pronunciat nici o-dată oraculele lor în limba grecescă. Acest fragment însă ne presintă un deosebit interes istoric în ce privescc patria si naționalitatea Sibylleï Erythrée.

Diferiți autori al vechimii aü considerat pe Sibylla Erythreică ca originară de la muntele Ida lângă T roi a. însă in tocă literatura geografică a vechimii nu aflăm un singur document autentic, care să confirme, că satele Erythrae, Marmessos şi rîul Áidoneus aű esistat pe teritoriul vechiului Ilion. Cu totul alta era patria acestei glorióse Sibylle.

Intréga catena Carpaților a fost o-dată, după cum am vedut, un domeniu sacru al marilor divinități pelasge.

Cu deosebire în regiunea Carpaților dintre Transilvania şi Ungaria, în munții cei avuți de aur al Arimaspilor şi Agathyrşilor, noi aflăm urmele uneï prospe- "tațî materiale şi ale uneï civilisatiunï morale forte înaintate în timpurile anteistorice.

ni se presintă patria Sibylleï Erythrée, după tóté datele geografice, pe^ cari ni le-au transmis autorii vechimii.

n partea de nord a oraşului Hălmagiu, ce constitue punctul central al districtului Zarand, se mal află şi astădl satul numit M arm e s ci. (M arm i sso s a Suida, Mermessos la Ştefan Byzantinul, şi Marpessos la Pausania)-

n apropiere nemijlocită de acest sat începe si se întinde pe lângă Crişul- tg,U o umosă catena de munți, numită «Mama», seu Mo m a pe charta a u uî major austriac, iwfcijp teprj la Pausania.

Tot în aceeasï regiune, în partea dreptă a Crisuluï-negru, se află închis între délurï si munțî un însemnat sat românesc numit Roşia[1]), ér în partea de răsărit a acestei comune curge spre nord şi se varsă în Crişul repede rîul numit I a d seu al laduluï, Ai do ne us la Pausania [2]).

Avem ast-fel în fragmentul de la Pausania patru date principale geografice cu privire la patria Sibyllcï Erythrée, şi tóté aceste ni se presintă pe teritoriul Pelasgilor de nord, în ținuturile renumite o-dată pentru minele sale de aur, si unde treï rîurï însemnate portă şi astădî numele de Criş (Xpuoeioț).

Originea Sibylleï Erythrée din ținuturile de la nordul Istruluï se maï confirmă şi prin o altă serie importantă de date geografice.

Din fericire Suida în lexiconul seu istoric-literar a estras din diferiți autorï aï vechimiï câte-va prețiose notițe despre individualitatea istorică şi patria acestei ilustre Sibylle.

După cum ne spune densul, acesta genială femeia, care ocupă un loc atât de însemnat în istoria lumii vecin, a fost născută pe teritoriul Roşienilor numit Batti [8]), maï târdiu însă s'a întemeiat acolo un oraş, care s'a numit Erythrae (Roşia).

Este forte importantă acesta notiță. Chiar şi astădî un dél, ce se află imediat lângă acesta comună maï portă numele de «Botiascu», ér alte două înălțimi din partea superioră a rîuluî Iad portă numele de Boțea şi Bodea *).

Sibylla Erythreică, ne mai spune Suida, a fost numită de uniî Sardana, Gergithia, Libussa, Lcucana, Samia, Rhodia si Sicelana, numiri date după ținuturi si localități din aceeaşi regiune, unde ni se presintă şi numirile de Mărmescî, Mama, Roşia, Iad şi Boți.

Sardana corespunde la Zarandana după numele districtului Zar an d, în care se află satul Mărmescî. Ger gi t h i a corespunde la Gurguiata, un vêrf de déi în partea de sud-vest a comuneï Rêienï. Libyssa se reduce la satul Lăpuşa [5]), Leucana la valea Leuca dintre munții Curcubeța

[1]) Specialkarte, foia 18. 20. XXVII. — In a. 1858 comuna Roşia avea 990 locuitori.

[2]) Rîul I a d isvoresce din muntele Vêrful Poieneï, şi se întrebuințezi pentru trans portarea plutelor, când apa sa e mare. Forma grecescă de 'A'iîiuveu; derivă de la 'AioYjț sau "Ac5r,t;, lumea inferioră, i a d . 'A'iîuivsuț era şi un epitet al lui Pluto.

[3]) **Suidas** v. îcJ'j'i.Xv., 'AzoXXtuVoț x al Ațijiiaț xaTà IE T'.va- 'Ap'.sTOvtpatoU'; xal **TSáXijt'** ("i Se âXXcit *Kf.vo.foi/ou* . . . 'Kfíüa'pa'.a, rc/.pa ti isyiHjVa'. èv y^iuoiiu TCUV 'Kf-uS-fiiv 5 nposfj-•,'0f,tusio Ba-to:, (var. -Baf/c) vûv os auto ți y^üjpítjv Ko).ia3'ev irpoaaY0f«úov:a'. 'Epuftpai' T;VEÇ or aEiTTjv ïtxîXrjV fiW.ot ïapSavYjV «).),o; I'ssYiS-iav ă>,Xot î; **'Pooíav** díXXt/i **os** AifuooaV âM.ot As'JXavf|V aXXoi Sajxiav looțaaav.

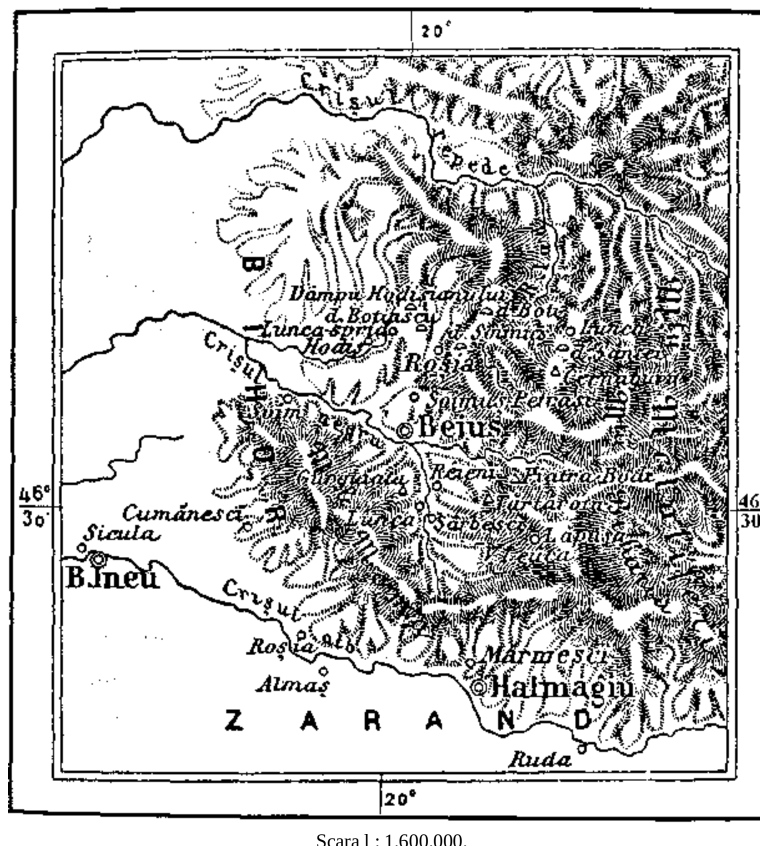
[4]) D. Boți (Specialkarte, f. 18. XXVII). Petra Boghi (19. XXVII).

[5]) Vechea S i b y l l a de la Mermessos (Mărmescî) era cunoscută şi în ținuturile pe-

si Zânooa, Samia lăsatele Şoim orï Şoimuş; Rhodia la minele de aur din Zarand numite Ruda, Sicelana la localitatea Sicula.

Tot în acesta regiune, spre resărit de isvorele rîuluî Iad, pe costa munteluî Britea, se află locul păduros numit S i vi a [1]), o numire, pe care n'o maï întempinătn în alte părți, si care corespunde în mod evident la forma greco-latină de Sibylla séű Sibulla.

întreg ținutul acesta, în care noï aflăm grupate la un loc tóté datele geo-

Scara l : 1.600.000.

162. — Patria S i b y 11 c ï Erythrée (s. Roşiene).

grafice ale vechimii cu privire la patria Sibylleï Erythrée, a avut o-dată relațiunt importante comerciale şi religiose cu țerile de la sud.

Sibylla Rosiană séü Erythreă a primit diferite numiri geografice după

lasjje ale Asiei micî sub numele de Larapousa, Sa r b i s şi Taraxandra (Suida, v- -'-iu/Au). Esistă o asemënare surprindătoriă între numele Sibylleï de Sarbis şi numele satuîuî Sârbescî, situat în apropiere de muntele Moma. O alta comunii spre sud-ost de Mărmescî este numită Sârb. ') Butcanu, Stana de vale (Gherla, 1887), p. 61.

diferite locuri, unde petrecuse maî mult timp în lunga si ncliniscita sa viețā de femeia inspiratā.

Când Suida ne spune cu ore carî prccauțiunî, că satul Marmiss-os si Ger"îttion se aflā între limitele teritoriului, peste care domnise o-datā Troianii, în fond aceste date ale sale se refer la timpul marelui imperiu troian, despre care amintesce si Herodot : că o-datā Troianiî trecând peste Bosphor 5n Europa aü supus pe toțî Tracii întindèndu-sï dorninațiunea lor până la Marea Ionică [1]).

Mai române acum se csaminăm aicî şi datele, ce se refer la genealogia Sibylleï Erythrée.

După cum ne spune traducerea grecescă, pe care ne-o comunică Pausania, tatăl SibylleÎ Erythrée a fost •/.YjiocfaYOî. adecă mâncătorul de chiți, séü de monştrii marini.

Incontestabil, că aici sensul primitiv al acestor cuvinte a fost alterat.

Singură acesta imperfecțiune, justifică pe deplin, că imnul Sibylleï Erythrée a fost tradus de un scriitoriü ignorant din o limbă poporală proto-latină.

De sigur că textul original esprimă cu totul altă idea, şi anume, că tatăl Sibylleï a fost un om, care se hrănia cu «pane», cu «chită- în dialectul poporal al Românilor din Transilvania şi Ungaria. Prin aceste cuvinte Sibylla î-1 desemna ca un agricultor, după cum în anticitate clasele cele mân sociale se compuneau din cultivatori de păment si din păstori.

Un alt autor grecesc [2]), care după cum se vede avuse înaintea sa acelaşi text archaic al imnului, numesce pe tatăl Sibylleï Aristo-crates (un mare mâncătoriü, de la áptoráü) si xpatoj). Sunt aceleaşi cuvinte, însă o altă interpretare.

După cum spun alții, continuă Suida, tatăl Sibylleï Erythrée s'a numit Cri n a go r a s. Avem érasï o numire personală topică. Un munte înalt de lângă rîul Iad portă şi astădî numele de Cernagura [3]).

La Pausania mama Sibylleï Erythrée este numită Idoger.es, la Suida Hydale si Hydole. Este acelaşi cuvent în forme grecesci diferite. In partea de apus a comunei Roşia, pe valea cea frumosă a Holoduluï se află satul numit astădî Ho diş (Hoghi.ş), ér un dél însemnat de lângă Roşia portă numele de «Dâmpu Hodişanuluî» [4]). Când fragmentul comunicat de Pausania ne spune, că mama Sibylleï. Erythrée a fost Ido genă, este cert, că noî avem aicî o formă coruptă din Hodisiană, seu Hodigenă.

Originea geografică a Sibylleï Erythrée este ast-fcl pe deplin stabilită.

Pe basa acestor date geografice şi genealogice, cum si pe basa mariï

[1]) **Hcrodoti** lib. VIII. 20.

[2]) **Suidas, V. £;,3uX>.'/.**

[3]) Specialkarte, f. 18. XXVII.

miscărî etnice si religiose pornite de la nord spre sud în aceste timpurî pelasge, noi putem constata aicï ça un adevër absolut istoric, că Sibylla Erythrcă, cea mai wloriosă din câte au purtat numele de Sibylla, a fost originară din comuna Roşia, a petrecut m aï mult timp în satul Marmescî, de lângă muntele Mama seu Moma [1]), şi prin cătunele de pe valea Iadului, localități situate în comitatele Zarand-B ihor. Ea a fost fica unuï cultivatoriü de păment, cr mama sa era de origine Hodisiană.

Revenim acum Ia fragmentul grecesc din imnul Sibyllcï, pe care-1 putem traduce ast-fel :

> Ko mi-su născută între omenî şi între deițc,
> *Sunt o* fcrnei.'i ncmuritoriă »), tata! micû se hrània cu pane (era agricultor),
> După mamă cu sunt H o d i s i a n S țsi patria mea este Roșia, Marmescî,
> loc sfânt al M a m e î (mari), si riul I a d u l u i .

Aceste versuri maî conțin încă o particularitate cu totul caracteristică.

Sibylla se numesce aicï cu totă convingerea religiosă o «femeia nemuritori ă». Acesta nu era num aï o simplă credință individuală n Sibylleï. Densa esprirnă aici unul din principiele fundamentale ale religiuniî pclasgc de la Dunărea de jos.

Geții erau aceia, carî, după cum ne.spunc Herodot, se considerau de nemuritori [3]).

Sibylleï Erythrée i se atribuia în anticitate o colccțiunc celebră de prediccrî, cunoscută în totă Grecia, şi a căror redacfiune primitivă se reducea Ia timpurile antc-homcrice.

Afară de oracule, după cum ne spune Suida, ça a maï scris despre palpitări (tremurări) si diferite cântece [4]).

Krîn alt !oc acelaşi autor ne spune, pe basa altor fântâni biografice, că Sibylla I'.rytlircă a scris în versuri eroice treï carțî despre Divinațiunc si pe acelea le-a dus în Roma în timpul consulilor, séü după cum spun uniî în timpurile !uî Tarquiniu, în speranță, că va pute ave un mare câştig cu ele. Când însă a vëdut, că e despreţuită, a ars doue din cărțile, ce Ic adusese, şi aï una a mai retnas, pe care Romanii aü cumpeîat'o cu un marc preț [5]).

') Probabil ca la Marmescî a csistat un sanctuariû renumit al Mameï marï. > -[a] l a u s a n i a forma de v>j>rfr(; âfl-avătî)?, ca genetiv, nu are înțeles, şi este în evi-[1] a contradiccre cu versul al treilea. — La Hyperborcî femeile, după cum ne [s]Pune Di odor Șicul (III. 60) erau numite vu|iifw.. — Cf. Apollód. B i b i . *U. 5. 11*

") Hcrodoti lib, IV. 93.

') Guidas, v. îi.ț,,),),,,.

') Snidn» „ -u .- _ _ _ . . . . _ .

Ér Dionysiu din Halicarnas mai adauge [1]), că regele Tarquiniu, uimit de resoluțiunea acestei femeï, a consultat pe augurî asupra cărților rëmase nearse, (după densul Sibylla adusese la Roma 9 cărțî din cari 6 le arsese). Auguriî esaminând restul cărților declarară lut Tarquiniu, că din anumite semne clenșiî au ajuns la convingerea, că acele cărțî au fost trimise de divinitate, și s'a făcut forte reu, că nu s'aü cumperat tóté. Eï sfâtuiră pe Tarquiniu so plătescă femeieî întreg prețul, cc-1 cere. Acesta femeia apoî, după ce a predat cărțile rimase nearse, i-a sfătuit se le păstreze cu sfințenia, a plecat și nu s'a mai vëdut [2]).

Aceste cărți ale Sibylleî, după cum résulta din tradițiunl și din respectul, ce le-aű arătat tot-de-una Romanii, se caractérisai! prin o mare religiositate. Ele erau conforme cu principiele tradiționale ale teologiei vechî pelasge și au avut o influență imensă asupra viețeî de stat a poporulut roman [8]).

Sibylla Erythreă a fost ast-fel-considerată de identică cu Sibylla numită Cumană *).

Un fapt însă î-1 confirmă tóté isvórele istorice, că Sibylla, care a dus la Roma cărțile revelațiunii divine ale Pelasgiior, nu era din Italia [s]).

a fost 'IfpoșiXoi. O formă grecisată. Sibylla Erythreă nu a fost originară din ținuturile Eladeî. Unul din numele personale femenine cele mai usitate la țeraniî români din Transilvania și Ungaria este și astădî Ráfira ') Dion.vsu llalic. lib. IV. 62.

[2]) în ce l i m b ă erau scrise aceste cărțî nici un autor nu ne spune. Faptul, că Romani! instituise anume un colegiu de preoți pentru conservarea și consultarea acestor cărți, denotă, că se cereau cunoscințe speciale pentru interpretarea lor. (Livii lib. X. 8: Deccmviros sacris faciundis, carminum S i b y l l a e ac fatorum populi hujus i n t e r p r c t e s) — Cf. P l a u t. Pseud. 1. 1. 23 : Has (litcras) . . . nisi S i b y l l a legcrit, Interpretări a l i u m potesse ncminera.

[3]) După cum scrie Pliniu (XIII. 27) cartea a treia a SibylleT, cumpărată de regele Tarquiniu Superb, a ars dimpreună cu Capitoliul în timpurile lut Salla. — După acest desastru, Romanii căutară în tóté părțile imperiului p a t r i a S i b y l l e î Erythrée, în speranță, că vor mai găsi un esemplariü din oraculele eî. Insă tóté cercetările au remas fără résultat. Cărțile sibylline postcrióre erau numai o simplă compilațiune din diferite oracule, mare parte neautentice, scrise în limba grecescă. Ele nu mai representaû doctrinele vechî pelasge. — Taciți Ann. VI. 12 : Quod a majoribus quoque decretum erai, post c.xustum sociali bcllo Capitolium, quaesitis S a m o, 11 i o, E r y t h r i s, per A f r i c a m etiam ac S i c i l i a m et i t a l i c a s c o l o n i a s, carminibus Sibyllae (una seu plures fuere), datoque saccrdotibus negotio, qaantum humana ope potuissent, vera discernere.

[4]) Cf. Marc. Cap. II. 8 7: (Sibylla) quae Erythhris progenita etiam Cumis est vaticinata.

[s]") **Llvii** lib. T. 7: ante Sibvllae in Italiam adventum. — Dionysiu (IV. 62) o numesce

în vechile tradițiunî, Sibylla Erythrcă mat era numită A m alt li e a şi Albunea.

Ambele aceste numiri au un caracter evident geografic. Ele se raportă]a patria, *seu* cu alte cuvinte la ținuturile, de unde era originară acesta legendară Sibylla.

Amalthea ') este numai o simplă formă etnică grecescă, după numele oraşului Ilălmagiu [!]), punctul central al comitatului Zarand, lângă care se află satul Mărmescî. Amalthea Marpesia, cum o numesce Tibull [8]), desemna ast-fel pe Sibylla Erythreă de la Mărmesciî de lângă Hălmagiii.

O a doua numire, sub care era cunoscută Sibylla Erythrcă în ținuturile de lângă Roma era Albunea *).

Pe teritoriul Italieï însă nu a csistat nicî o localitate (oraş şeii sat), la care am pute reduce cu siguranță originea acestei numiri [5]). Sivylla cunoscută în istoria romană era numai o peregrină în Italia.

Numele de Albunea, ce i s'a dat acestei femcî sfinte, ce venise în Italia din alte ținuturi, derivă incontestabil de la localitatea avută în mine de aur a Daciei, numită în epoca romană Alb u r nus major [6]), şi din care făcea parte comuna «Roşia» de astădî, vicus Pirustarum în limba oficială romană.

Se făcuse şi în Italia o confusiunc cu patria Sibylleï Erythrée scfí Roşiene.

') După scholiastul Iui Plato în Phacd. p. 315, la Stephanus, Thesaurus 1. gr. v. 'A|i//),thia.— Lactivntii De falsa religione, c. 6: Scptimam Cumanam nomine Amaltheam . . . quae ab aliis H e r o p h ii e nominatur.

") Litera O- corespundea în dialectul doric şi eolic la sunetul i şi *vî.* [a])

Tihnii i Eleg. II. 5. 6T-68:

Quidquid Amalthea, quidquid M a r p e s i a dixit,
H e r o p h i l e Phoebo grataque quod monuit . . .

[4]) Ladantii De falsa religione c. 6: Decimam ^Sibyllam) Tiburtcm nomine Albuncam, quae Tiburi colitur, ut dea, juxta ripas amnis Anienis, cujus in gurgite s i m u l a c r u m e j u s i n v e n t u m e s s e d i c i t u r, t e n o n s in mânu l i b r u m. — Cf. V i r g i l i i Acn. VII. v. 34, — Diferite numiri geografice, ce s'aü atribuit unei şi aceleiaşi Sibylle, aü avut de consecință, că autorii posteriori grccî şi romani aű multiplicat în mod arbitrar numerul lor. Actísta s'a întâmplat cu deosebire cu tipul Sibylleï Erythrée ; care a fost numită Frigiană séü de la Ida, Cumaná, Libycă, Dclphică, Siculă, Amalthea, Marpesia, Albunea etc.

[5]) Uniï au voit a deriva numele de A l b u n e a de la A quae A l b u l a e de pe Şesul Lat iul ui, însă sanctuariul dedicat Sibylleï Albunea se afla în m u n ț i i ceî mai [1] " [a] l ț ï de la Tibur. (Cf. P a u l y - W i s s o w a, R. E. v. Aquae Albulae : Die Beziehung [Cr Albun]ca auf die Afquae] A[lbulae] ist s c h r u n w a r s c h e i n l i c h etc.) ')

C. I. !.. ln· p· 213—

Unele fântânî istorice o numesc Am al t h e a M arpe s ia, adecă clin Mărmesciî de la Hălmagiu, cum se numesce şi densa de la «Mărrnescî» în fragmentul, ce ni-1 comunică Pausania. Kr în alte tradițium ca este numită Albunea (Alburnea), adecă de la Alburnus seu Roşia de de lângă Abrud.

Numele acestei nobile şi măiestre Sibylle a strălucit în timpurile preistorice nu numai la Delphi şi în Lațiu, dar şi în ținuturile pclasge ale Germaniei vccliî.

Tacit ne spune, că în Germania într'o vechime depărtată (ol i m) a fost venerata, ca o divinitate, o femeia profetitoriă numită Aurinia[1]). Wackcrnagcl rectifică Albruna [2]). Aurinia ori Albruna (= Albuma) este una si aceeaşi Sibylla sfântă din ținuturile avute de aur ale DacieT, ce a fost adorată ca divinitate şi la Tibur sub numele de Albunea [3]).

în fine mai esista despre Sibylla Erythreă încă o vechia tradițiune romană. Enea plecând de la Troia spre a-sï căuta o nouă patria în lumea cea mare pelasgă, a consultat, după usurile religiose ale acestor timpuri, oraculul pelasg de la Dodona, de asemenea densul a consultat şi pe Sibylla Erythreă, că în ce parte a lumiî se se stabilescă cu Troianiî emigrați, şi că Sibylla Erythreă a fost aceea, care i-a sfătuit se mergă în țerile de apus *).

Er după o altă tradițiune Enea plecând de la Troia a venit maî ântâiii în Tracia, la un popor «barbar» numit Crusaei [5]), seu în formă romanică Cruşenî. Aceştia l'au primit cu totă ospitalitatea. Enea a römas la dénsiï o ernă întrcgă si apoi a plecat spre Italia.

') Taciți Germania, c. 8 : Şed ct o l i m A u r i n i a m et complures alias venerați sunt, non adulatione, nec tanquam facerent dcas.

*") **Panly-Wissown, R. E. v. Albruna.***

[3]) O leminiscență despre acesta renumită <.maică b c t r A n ă» cum şi despre învCțaturile cî, o aflăm în următorele versuri poporale, ce ni se comunică chiar din ținuturile CrişuluÎ.

Nu lucra Dumineca,
Vinerea şi Mercurca,
Că te bale (sfânta) lună;
Se căutăm m a i c a b C t r â n ă
Cu c a r t e a l b ă s u b s u (5 r ă ; Ea c c ă l u g
ă r i c i ú r ă Şi se tot ru»a din carte Pentru a
omului pecatc.
Cu tâîmănița în mână

V. S u l a, înv., Viisciiii în Bihor.

Simulacrul descoperit în albia riuluî Anio, înfățişa, după cum scrie I.actantiu, pe Sibylla Albunea cu o carte în mână. Este important, că şi în versurile recitative de maî sus, unul din atributele «maieî bètrône» este o « c a r t e a l b ă subsuora». — La Virgil (Aen. Vi. 321) Sibylla este numită: longaeva sacerdos; la Siliu (XIII. 404): gravida arcanis anus.

[4]) **Dlonysii Httlic. lib. I. c. 55.**

[5]) 'bid. **lib. i. c. 47.** 49.

întâmpinăm în aceste tradifiunî despre emigrațiunea Troianilor spre apus coincidență curiosă, şi numele Sibylleï Erythrée, care era originară în ținuturile Cricurilor şi numele unuî popor din Tracia barbară, forte ospital, numit Cruşenî.

Acesta Sibylla de la Roşia ni se presintă în istoria acestor timpuri denărtate ca o profetitoriă ambulantă în serviciul Mamei mari[1]) si a puternicului Deü pelasg [2]) Inspirată de un mare entusiasm religios, ca căletoresce din o teră în alta, î-şî schimbă locuința de la un sanctuariù la altul, punendu-şî talentul, arta si vederile spiritului seu în serviciul preoților de la oraculele respective. Ea a fost o peregrină la Delphi, la Delos şi la Dodona, o peregrina pe țermurii Asiei micï şi în Lațiu, admirată şi respectată peste tot locul pentru înțelepciunea, sciința sa universală şi vieța sa cea sfântă [8]).

Sibylla Erythreă nu a fost singura représentants a oraculclor nordice în ținuturile meridionale.

în vechime era cunoscută o grupă întrogă de profeți septentrionali, după cum au fost păstorii Hyperborei, cari au întemeiat oraculul din Delphi[4]), după cum a fost Abaris Hyperboreul, care a scris un volum întreg de oracule, cunoscute sub numele de «Scythice», ^prjqio! Sxuikx.oc[6]), după cum aü fost întemciătorii anonimi aï oracululuï lui Ápoló din Dclos. în fine la aceeaşi categoria de femei sfinte din ținuturile- hypcrboree aparține Latona şi Ilithyia, adorate ca divinități, şi virginile Arge şi Opis, celebrate în cântările religiose ale Delienilor şi lonienilor [6]).

Sibylla Erythreă atât după datele sale biografice, cum şi după principiele sale cele severe religiose, neînfluențate de spiritul grecesc, este o representantă ilustră a înțelepciunii şi religiuniî Hyperborcilor séü Pclasgilor din nordul Istrului [7]).

') Cf. O v id i i Fast. IV. v. 239-240.

') Cărțile Sibylleî se conservau cu marc grijă pe Capitoliu, în o ladă de petră, depusă în o boltă suterană de sub templul lui Jupiter optimus maximus.

») P l i n i u (H. N. VII. 33) vorbind de acesta Sibylla spune, că în ca a fost ceva d i v i n şi un feliü de comuniune sfântă cu puterile cerescî: D i vi n i ta s, *ct* quacdam caelitum socictas nobilissima, ex fcminis in S i b y l l a fuit. — **Lactnntll** De ira Uei, cap 22: Sibyllas multas fuisse, plurimi et maximi auctores tradiderunt .... Hi omnes praccipuam, et n o b i l e m praetcr caeteras Erythracam fuisse commémorant.

[H]) **I'ausanlac lib. X. 5. 7.**

[5]) Sultlas, v. -[v]A,Wi.

[6]) **Hurodoti** lib. IV. 35.

') în diferite manuscripte romàncsci din secuiul al XVlI-lea şi XVIIMea. cari şi ele [SUnt] numai simple copiî seu traduceri de pe alte manuscripte maî vccliî, se face amintire

NIC. n»M«,, ...

«Omeniï din Elada me numesc o femeia din altă fera» dice densa în oraculele sale. •

c acesta Sibylla sub numele de «S a vila». Ea este femeia cea maî ințcleptă a .. vccj1î< Pentru generositatea. nobleță şi calitățile spiritului seu ea ajunge împerătesă. i\ tantiu încă o numesce cea mai distinsă şi cea maî nobilă din tóté Sibyllelc). Cu bire însă ea ne apare ca o femeia avută în aur şi în petrii scumpe. Ea călă-si în Palestina, şi încredințată în superioritatea spiritului seu, ea pune la rcare înțelepciunea luî Solomon. Patria eî este după unul din aceste manuscripte téra «Ugorescu», adecă ungurcscă. Ast-fcl intr'un manuscript de la a. 1760 se spune despre acesta Sibylla: «că era do la marginea pămentuluî, unde este aurul cel scump, ce se chiemă sufir», că «Savila era înțelept ă, atâta, cât şi alțÎ împerațî de pre marginea pămentuluî trimetea de lua sfat şi învotătură de la densa . . . şi dărui bisericii Sionuluî multe odore scumpe si vesminte şi aur şi pietriï scumpe, şi se duse ín tóra eï iarăşi cu cinste mare». (Ga st er, Literatura, p. 326; Chrestomatie, II. p. 71-72). — în acest manuscript patria Sibylleî se caracteriseză ca -forte avută de metale şi petre prețiose. în acesta privință sunt importante cuvintele luî Ammian OCX1I. S) : Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis. — Agathyrsiî, la Herodot (IV. 104), mal sunt numiți şi xpuco<pofx)t. — Ér Fridvalszky în Mineralogia M. Principatus Transilvaniae, p. 174 scrie: Ad fines Transilvaniae cumprimis in Martnat ia vulgatissimi sunt adamantes quorum aliqui orientalibus non sunt inferiores, Bohemicis vero duriores omnino.— în tradițiunile ebree acesta divină «Savilă> este numită cregina de Saba» (Cart. reg. I. 10). Tot despre acesta Sibylla se vorbesce într'o Biblia românescă manuscrisă. din sec. al XVII-lea. Reproducem din acest manuscript estrasul publicat de Gaster în Literatura pop. rom., p. 338: «Ea ajunge împerătesă, într'o nôpte vëdboiariï eî dinte r a «U gores cu» nouă sorî, ce se ridică pe cer, fie care avend o formă şi o lumină deosebită. Savila le tălmăcesce acest vis, dicând că acei nouă sori însemneză nouă popóre, ce vor stăpâni lumea».— Cărțile vechî Sibylline ale Romanilor, după cum résulta din Tit Liviu, conțineau csplicărî şi profeții pentru întâmplări estra-ordinare, pentru prodigii, caşuri de pestilentă, schimbări violente în atmosferă, pentru ierni grele, secetă, fulgere, tunete, cutremure, etc., (lib. III. 10; IV. 21; V. 13; VII. 6, 27; XXI. 62; XXIV. 10. 44; XXV. 7; XXVI. 23; XXVII. 4; XXXVI. 37). Cu deosebire fulgerele şi tunetele, după vechile ideî pelasge, erau considerate ca o manifestare a voințeî divine, încă din cele maî depărtate timpuri esista la populațiunile pelasge o doctrină forte desvollată despre fulgere şi tunete, doctrină întemeiată pe o lungă observațiunc a fenomenelor şi evenimentelor, întreg sistemul acestei sciințe, cu privire la evenimentele viitóre, era espus in anumite cărți sfinte numite ibri fulgu. rales séü tonitruales, şi pe cari Romanii le împrumutase de la Pelasgiï nordici seu Tursenî (Etrusc!). Ast-fel de cărțî, manuscrise şi tipărite, au esistat [a] poporul român până în seculele trecute sub numele de cărțî pentru cutremure, şi r om o v n ic c, séû cărțî pentru tunete. Ele sunt redactate în acelaşi stil ca şi cărțile yllme şi întemeiate pe principii astronomice, întocma ca şi vechile cărți ale Roma-

(imprumutate după cum se spune de la Etruscî) cărțile românesc! fac deosebire mtre fu!gcrele de di şi cele de nopte. Originea acestor cărțî se reduce Ia o epocă forte

lEPOl BQMOI **ALTARELE CYCLOPICE DE PE MUNTELE CABAIMAK.**

Consecrăm acest capitul unor antiquissime altare de pe muntele Caraiman.

între valea Prahovei si valea lalomiței, în dosul muntelui Caraiman, pe culmea ce duce către vôrful «Omului», séü către figura lui Zeu; «17:0x05 se întinde o frumosă pajişte, cr în mijlocul acestei poicnî se ridică o grupă însemnată de stânci isolate cu forme neobicînuite, şi cari ne prcsintă un aspect misterios.

depărtată. Ele derivă de sub imperiul rcligiunii antc-crestine, când divinațiunea era încorporată la cultul public. Vom cita aici câtc-va csemple din aceste cărți romfuicscî relative la fulgere şi cutremure. După Shorn i cui Academiei române din 1799: Zodia Leului: De va t u n a în numerul leului, în omeni va fi morte şi în grâne stricăciune . . . Şi în l a t u r a despre apus va fi durere între omeni . . . Iar de va tuna seu va fulgera într'amiedă-di va fi p l ó i c multă şi va fi fomcte ; v ă i l e şi p ă r ă i l e se vor umplea de a p ă . . . La Râm va fi bine şi rod pămontului va fi într'aceea l ă t u r e . . . Iar de va fi cutremur, atunci mulți împărați se vor turbura, şi boo.riî vor peri în resbdic . . . şi va fi frică mare în la t u rea despre apus, Şi rod va fi peste tot pămentul, şi într'acel loc unde se va cutremura pămcntul,. iarna va fi grea; şi se va scula un om mare ore cine, forte puternic . . . Iar de va f u l g e r a seu tuna n ó p t e a . . . isvórelc şi păraiele se vor usca». Este de notat că în acest fragment se vorbcsce de Râm, nu ca de capitala cea ilustră a unui marc imperiu de la apus până la resărit, ci numai simplu ca de un oraş național mai însemnat din părțile de apus, ér L a t i u l parc a fi numit aici l ă t u r e . Sub domnia piosului N u m a, după cum spuneau vechile Anale ale pontificilor romani, se întcmplase fulgerele cele prodigióse, cari înspăimântase pe poporul Romei, in cât regele se vedu silit după instrucțiunile, ce i Ic dase soția sa Egcria, se se adreseze divinității, cum ar pute se evite urmările desastróse ale acestor prodigii. Ovidiu, care s'a folosit în descrierea Fastelor romane de vechile cărți religiose ale pontificilor, de călindarele şi tractatele lor astronomice, ne mfațişeză (Fast. III. 285 seqq) acest prodigiü prin următorele cuvinte:

Ecce Dcûm genitor rutilas per nubila f I am ni as
Spargit et c f f u s i s aethera siccat a q u i s . . .
Rcx pa vet, et vulgi pcctora t e r r o r habét.

Esistă o marc asemonare între cuvintele lui Ovidiu şi între textul din Gromovnicu! romanesc: «ploie multă», «văile şi păraiele se vor umple de apă» . . . -ifnca mare în urea despre apus». As.t-fel redactarea primitivă a cărților romancscî (grcccscî şi slave) Despre tunete, fulgere şi cutremure, se reduce incontestabil la niscc timpuri forte dc-F[1] țațe. în particular trebue se amintim aici, că aşa numitele cărți etrusce, Lib ri Et ruse i, erau de origine hypcrboreă. Caracterul dominant al H y p c r b o r c i I o r era de a cunosce viitoriul. Ei erai poporul cel sfânt al lumii vechi, la prasniccle lor ve-

Aicï se maï vëd şi astădl resturile gigantice ale unuï loc sfânt preistoric, unde sanctuarele şi altarele, unde statucle divinităților, atributele lor şi scaunele destinate poporului craii formate din masele naturale ale stâncilor. Aicï fic-care bucată de stâncă se pare, că a représentât o-dată o anumită figură, fiind-că natura nu putea so clce acestor petre forme atât de nc-obicînuite legilor sale.

Timpul însă a distrus aprópe tóté formele primitive ale acestor misterióse figuri, însă cu tóté aceste, resturile lor par a ne spune, că mâna omuluî a contribuit necondiționat la formele aceste atât de curióse, că o-dată aicï a fost un loc sfânt (tsțievoc) consecrat religiuniî preistorice, un loc de adunare comună pentru vechile triburî pastorale si agricole.

La poporul român, aceste steniurî enigmatice portă numele de «Babe» [J]), o numire tradițională, ce ne atestă, că o parte óre-care din aceste monumente primitive astădî desfigurate, au représentât o-dată simulacrele unor divinități montane numite în teologia romană din timpul imperiului Deae majores, Dcae veteres. Şi întru adevër una din aceste figuri informe, contemplată cu totă atențiunea, se pare a ne spune, că ea a înfățişat o-dată simulacrul gigantic al uneî divinități femenine.

Singurele figuri, ce ne au rëmas până astădl în formele lói aprópe primitive din acest templu miraculos al vechimii, sunt treî altare de dimensiuni gigantice, grupate tóté la un loc în forma unui triunghiü -).

Fie-care altariü c format din o singură bucată de stâncă si tóté trcï ne presintă aceeaşi formă caracteristica a altarelor din epoca mycenă.

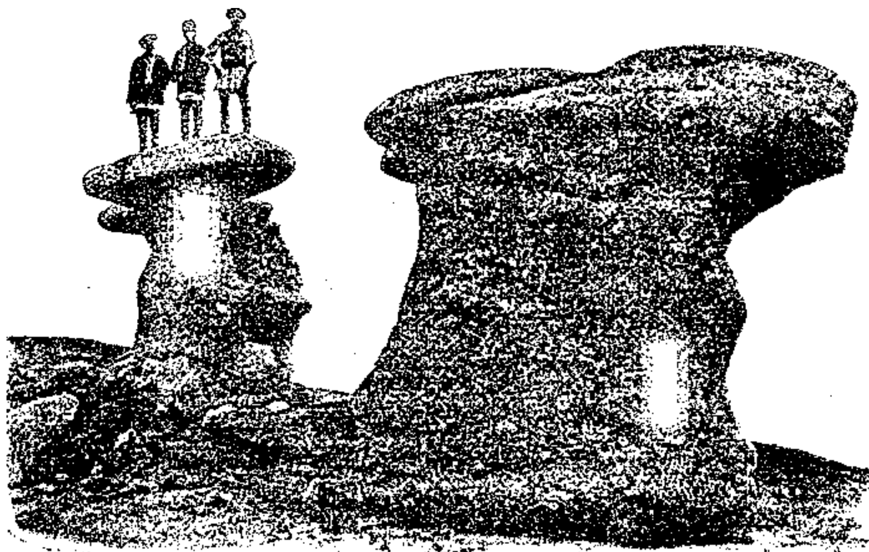
Aceste altare nu au nici inscripțiunl, nici baso-reliefurî, si chiar dacă vor fi avut vre-o-dată ceva semne hieratice, timpul cel depărtat le-a nimicit.

niaû toți deiï, cî fundară cele de ântâiu oraculc în Elada, în Asia mică şi în Libya, eï représentai! vocea divină în anticitate. Cât de vechia a fost la poporul român usul acestor cărți de fulgere, de tunete şi cutremure, se constată din fragmentul unuï Gramovnic publicat de Cipariu în «Organulu Luminare Î» de la 1847, p. 130, şi care manuscript, după formele vorbirii şi după forma sa din afară, cum ne spune acest ilustru înveţat, aparține la cele de ântâiu timpuri ale literature! române, cosve cu Cazania din 13raşov şi cu Biblia de la Orestiă (1568-1582).

') înălțimea acestui punct de asupra nivelului mării este de 2148 m.

[s]) Aceste altare nu pot fi considerate din nicî un punct de vedere ca o consecință a uneî simple e r o s i u n Î. Formele lor, mai mult ori maï puțin r e g u l a t e , cu deosebire însă asemCnarea lor unele cu altele, ne indică într'un mod destul de clar, ca aceste figuri nu sunt opera uneî acțiuni disolvante a apeî şi cu alât maï puțin a ghețarilor din epoca pliocenă séü quaternară. Ast-fel de altare tăiate în stâncă a aflat Pausania în timpul Antoninilor în Atica şi în Pelopones (Descripție Graeciae, I. 32. *1* > H. 31. 3;32. 7).— Cf. Altarsteine und Fclsaltare Ia Pauly-Wissowa, R. E. I. p. 1669.

Spațiu', ce-1 ocupă aceste trei altare, are o lungime de 11 m. înălțimea Itariuluï celui mare (ara maxima) este de 3,50 m., a altariuluî despre DUS de 3,50 m., a celui de răsărit de 3,10 m. Diametrul piedestalului la altariul marc este de 3,80 m., al altariuluî al doilea, despre apus, de 2,30 m. si al altariuluî despre resărit de 2,20 m. Partea supcrioră séü masa de sacrificii la doue din aceste altare, Ia cel de ântâiu şi al treilea, arc formă pătrată, ér la altariul al cloilca rotundă, mai mult eliptică.

163. — Altarele cyclopice de pe muntele Caraiman (România). Vederea din partea de NO. După o fotografia din a. 1899.

In anticitatea preistorică altarele destinate divinităților se aflau pe aceleaşi înălțimi, ce le erau consecrate.

Lângă aceste altare, acoperite numai de bolta cea înaltă a ceriulirî, séü de crengile stejarilor şi ale fagilor, se celebra actul fundamental al cultului, rugăciunile si sacrificiele. La piciórele acestor altare se făceau jurămintele A Co o maî solemne, aci î-şî căutau refugiul cel persecutați, aci era locul de t unire pentru afacerile comune ale triburilor, aci se celebrau festivitățile]or cele marl.

verful cel maî înalt al muntelui Ida, numit Gargaron, după cum ne Unc Horner, se afla un loc sfânt si un altariü (TEJIEYO; ^04165 te) consccrat m Cruțați a timpurilor troianc ') lui Zsú; natpwoc séü Jupiter avus [1]).

««meri IiiaSi

Fragm. nr. 169.

Pe teritoriul Atticeï, după cum scrie Philochor, Cecrops a fost cel de ântâiu, care a dedicat un altariü lui Saturn şi Rheeî [1]).

Locuitorii din Arcadia, emigrați acolo încă în timpurile neolitice din părțile de nord ale Dunării de jos, adorau divinitatea lor supremă pe vèrful muntelui Lycaeu, unde se afla ridicat un tumul de pământ, drept altariü luï Zsuç A'jzacoç, ér înaintea altariuluî în partea despre resărit se înălțau doue columne, pe cari erau asedate doue aquile aurite [2]).

Insă cel mai celebru altariü consecrat marelui Zeoț se afla la Olympia din Pelopones, ridicat după cum spuneau tradițiunile de Hercule, orï de alți eroi m aï posteriori cu 2 vecuri. Acest altariü, după cum î-1 descrie Pausania, era format din cenuşă şi din resturile arse ale victimelor, în timpul seu acest altariü avea Ja basă o periferia de 125 picióre (38,53 m.) şi era înalt de 22 picióre (6,78 m.). Hostiele se aduceau până la piciorul altariuluî şi aci se tăiau, ér şoldurile se ardeau pe verful altariuluî. De lângă piciorul altariuluî se ridicau de amêndouë laturile până la partea superioră doue rêndurï de trepte formate din cenuşa victimelor [3]). Femeiele şi fetele se puteau apropia numai până la piciorul altariuluî, însă numaî bărbaților le era permis a se urca până în vêrf [4]).

In Italia cel maî vechiű altariü a fost dedicat luï Saturn. Regele lanus, scrie, Macrobiu, voind se înalțe şi mai mult numele şi onorile luï Saturn, care dispăruse, a dispus se i se ridice un altariü, se i se aducă sacrificii si se fie venerat ca un deü [5]).

Mai esista în Latiu încă un alt altariü preistoric renumit, consecrat lui Hercule, în mijlocul unei păduri si care purta numele de Ara maxima, de sigur pentru dimensiunile sale cele enorme °j.

Tóté aceste altare preistorice, de cari amintesc autorii anticitățiî, ni se prcsintă în ținuturile ocupate o-dată de Pelasgî. Şi întru adevër originea lor era pelasgă.

*) Miicrobii Sat. I. 10. Philochorus, Satur n o et Opi priraum in Attica statuisse a r a in Cccropem dicit, eosque dcos pro Jove Tcrraque coluissc.

[2]) Piiiisanhic lib. VIII. 38. 6.

»J Ibid. lib. V. 13. 8.

•") Aceleaşi ideî religiose le mat aflăm şi astăcli la poporul român: < l'" e in e i a n'arc voia se intre în a l t a r i ü » . (Şezătoarea, Fălticeni, 111. 32).

[5]) Miicrobii Sat. 1. 7: (lanus) aram deinde cum sacris tanquam dco (Saturno), condidit. — Ér D i o n y s i u din Halicarnas (I. 34. 38; Vi. 1) scrie, că alfariul luT Saturn a fost consecrat de Hercule şi se afla pe costa muntelui Capitoliu.

«) **VirgiHl** Acn. VIII. 271:

Flanc aram luco statuit, quae m a x u m a semper

Flirp.fiir nnliis

Ni se presintă acum importanta cestiune istorică, cari erați divinitățile, "rora Ic au fost consecrate altarele cele grandiose de pe muntele Caraiman.

Reuniunea preistorică a Daciei, înțelegem aceea din timpurile urano-turnice, era formată pentru necesitățile triburilor pastorale si agricole.

Varro, unul din cei maî erudiți şi mai activï scriitorT romani, ne face cunoscut numele divinităților, pe carî le adorau agricultorii latinî.

în tractatul seu de Re rustica, densul face următorea invocațiune: fiind-că D-cleiî ajută pe cel ce lucreză, eű voiü invoca maî ântâiu pe cei 12 clei «consentes», însă nu pe cei din oraşe, ci me voiű adresa la aceia, cart conduc maî cu seină pe agricultori, ast-fel voiu invoca în locul ântâiu Ceriul şi Famentül, pe Jupiter (Saturn) si Tellus, de Ia carî provin tóté fructele agriculture! şi carî se şi numesc Părinți mari (Parentes magni), ér în locul al doilea voiü invoca Sórele şi Luna, al căror curs î-1 observeză agricultorii şi când semenă şi când culeg [1]).

Acelaşi autor în tractatul seu despre Limba latină ne mal spune, că altarele, ce le consecraseîn Roma regele Tatiu, de origine Sabin, au fost dedicate divinităților Ops, Flora, lui Vedius, Jupiter, Saturn, Sorcluï, Luneï, etc.[2]).

în vechia religiune pelasgă Ops, ca deița fertilității pământului şi Flora, deița fecundităţii, erau apropo identice, precum erau identici Vedius, Jupiter si Saturn. Sub diferite numiri sacre aceste divinități représentai! Famentül si Ceriul.

Sciții, după cum scrie Herodot, onorau dintre toţî dciî mai mult pe Vesta, apoi pe Zeu; (Saturn) şi pe Gaea, eredetid, că Famentül este soția lui Zs'jç, cr după aceştia eî adorau pe Apollo si Vinerea cerescă, pe Hercule şi pe Marte [3]). în teologia antică Vesta (Myrój, c.EciTÍa) era considerată ca una şi aceeaşi divinitate cu Gaea seu Rhea. Ea représenta păméntul ca tron al deilor Olympic!, ca vatră comună şi stabilă a universului.

In fine, maî amintim aicî, că regele Filip Iii, al Macedoniei (decedat 178 a. Chr.) în espedițiunca, ce o întreprinse asupra Denthclcților [4]), ridică,

[1]) * -irro, R. R.]. ț; prius invocabo .... Deos, qui maximo agricolarum duccs bunt Pr»»mm qui omnes fructus a"riculturac coelo et terra continent, lovem et Ti1 c urem. Itaquc quod ii parentes magni dicuntur . . . Secundo Solem et 11 a ni, quorum tempóra observantur, cum quaedam seruntur et conduntur. i arr o, !.. L. V. 74: Et arae . . . quae Tati régis voto sünt Romáé clcdicatae, nam ut An'wles dicunt, vovit Opi, Florae, Vedio, Jovi Saturnoque, Soli, ac etc. — Din punct de vedere istoric şi etimologic Vediovis séü Vcjovis Présenta pe vetus deus. «Vîj» în Transilvania înscmnează bëtrân, mos. ') Hoi-odoti lib. IV. 59.

°P°r lângă frontiera Mesiel (Ptol. 111. 11).

după cum scrie Liviu, pe vcrful muntelui Hem doue altnre, unul consecrat luî Zeu; si altul Soreluî «).

Pe basa acestor documente istorice noî putem presupune cu totă probabilitatea, că altariul cel mare de pe muntele Caraiman a fost consecrat supremelor divinităţÎ ale timpurilor pelasge, Ceriului si Pămentuluî, séü lui Saturn, ca Zsoj apiatoc [téftatoç, domn al universului, si Rheeï, ce représenta pe Mama mare a deilor, pe Gaea séü Famentül.

Pe aceeaşi culme a muntelui Bucegiü se află si simulacrul cel fără rival în lumea pelasgă, al lui Saturn, si care a trebuit incontestabil se aibă si un altariü în apropierea sa.

Al doilea altariü de pe muntele Caraiman, a cărui parte superioră este rotundă, a fost fără îndoielă consecrat Soreluî si L un e î (lui Apollo si Dianci), celor mai adorate divinităţi în religiunea pelasgă, după Pâment si Ceriu.

Locul de onóre al lui Apollo după ideile antice religiose era la drépta lui Zeoc [2]), si acesta posiţiune o are altariul al doilea faţă de Ara maxima a lui Saturn.

în ce privesce destinaţiunea altariulul al treilea, esplicaţiunca o aflăm în istoria religiosă a poporului Dac.

Marté séü Gradivus pater era una din divinităţile naţionale cele mai venerate la Geţi şi la Scythî [3]). Tot ast-fcl si la triburile italice Marte era adorat ca deü al rësboiului si al agriculture! tot-o-dată *). Ér ca divinitate fcmenină, cea mal apropiată de Marte a fost în tradiţiunile latine Anna[6]). Acestei divinităţi, numite Anna, i erau consecrate idele lui Marte, şi ca représenta începutul primăvereî, identică cu Flora a Romanilor si cu Vinerea ccrescă a Scythilor.

Pe aceeaşi culme a muntelui Buccgiu, în partea sa meridională, mal esistă încă o altă grupă de trei altare preistorice, formate de asemenea din stâncile naturale ale pămentuluî [6]).

») L'rvSi lib. XL. 22 : Tertio dcmum die ad v e r t i c c m (Hcmi montis) pervcntutn . .. Duabus aris ibi J o v i ct S o l i sacratis. >) Prcller Gr. Myth. I. (1854) p. 172.

[3]) Yivgllii Aen. III. 35 : G r a d i v u m q u c p a t r e m, G c t i c i s qui pracsidct arvis.-— Valorii Flacci Argon. V. 619 : Ecce autem G c t i c i s vcniens Gradivus ab antris.— Hcrodoti lib, IV. c. 59. 62.

[4]) Catonis De re rustica, c. 141.

[5]) Feriac A n n a e P e r e n n a e. C. I. L. I, p. 388.— Cf. O v i d i i, Fast. lib. lit. v. 653.

«) Numeral de t r e i altare, după cura résulta din diferite date istorice, se basa pe un anumit principiu religios, însă pe care astădi nu-1 maî putem precisa. Trei altare

Chiar dacă simulacrul cel grandios al lui ZEUÇ eùpuorojc, nu ar m aï esista astădi pe muntele Bucegiü, totuşî aceste altare ar pute singure se ne spună că o-dată aceste înălțimi ale Carpaților aü fost consecrate ca reşedință unor divinități principale pelasge.

Caracterul general al acestor altare este teogonic. Ele aparțin unor principii religiose mult maï severe, mult mai archaice, de cum ni le presintă epoca luî Homer.

întocma după cum simulacrul luï Zîuc eupiiorca, este tăiat din stâncă via pe vêrful muntelui Omul, tot ast-fel şi altarele divinităților adorate pe muntele Caraiman sunt formate din stâncile naturale eşitc din sînul pămentuluî. Gaca, seu pămentul, era, după vechile doctrine pelasge, mama comună a dcilor şi a ómenilor.

Fără îndoieli, că pe Olympul cel vechiu al tcogonicî aü csistat şi altarele divinităților, carî î-şî aveau aci reşedința lor principală terestră [J]).

Unul din aceste altare divine î-sî avuse în timpurile antc-elene o deosebită celebritate religioşii şi istorică.

El era altariul cel sfânt, lângă care însuşi deiî îndcpliniau anumite acte religiose şi unde în caşuri estra-ordinare eî depuneau jurământul de fidelitate uniî față de alții.

Acesta era altariul principal, consecrat divinității Pămentuluî şi a Ceriului, fiind-că după cum ne spune Iliada, Odyssea şi imnul lui Apollo, jurământul cel mare pentru deî era «pe Păment, pe Ceriu şi pe apa rîuluï Styx» [2]).

După rësboiul cel mare cu Titanii, figura acestui altariü a fost eternisată prin o conste lațiune pe ceriu, numită la Thco il'Uirjpcov, Ia Proclus \k>-|uaT-/j£(.ov, la Eratostliene vi/ciap (cuvent de sigur corupt), ér în literatura latină Ara si Altare.

Despre acest memorabil altariü al cleilor, scrie gramaticul Hygin :

«După cum se spune, pe acest altariü aü făcut maï ântâiu deiî c ere-in o ni ele lor religiose şi conjurați unea lor, când se hotărîră se înccpă rësboiul cel greu cu Titaniî. Acest altariü î-1 făcuse Cyclopiî. Apoi omenii urmând eseinplul dcilor aü introdus şi eî obiceiul, când voiau se întreprindă ceva, ca se facă sacrificii maï înainte de a se apuca de lucru» [3]).

'; Hesiodi Thcog. v. 117. 124.

") Homcri Ilias, XV. v. 36. — Odyss. V. v. 184. — Hymn, in Apoll. v. 84.

') **Hyginl** Poeticon Astronomicon, lib. II. v. Ara : In hac primum existiraantur díj sacra ct conjurationem fecisse cum Titanas oppujnare conarentur : ea

n asemenea scrie Eratosthenc cel mai distins între învețațiî alexandrini'.
<Lâncîi acest altariü se aü legat dciï cu j urăm ont uniï iată de alții,
d loe a plecat la rësboiu în contra luî Saturn, ér după ce câştigară
.« r- crerea, conform votuluî, cc-1 făcuse, puseră acest altariu pe ceriu
.„„ v xaî «üli ev tÇ> oùpxvcT) etc jivr^iocuvov). De acest altariü se folosesc
. -j ja óspetele (séű băuturile lor comune, a'j(j,7toaoa) şi lângă acest altariu,
sacrifică când fac societăți si festivități; atuncï eï ating altariul cu mâna
credênd, că acesta este un semn de bună credință. Acest altariü are doue
stele în partea sa de asupra şi alte doue la basă. Peste tot are patru stele» [1]).

La poetul Marc Mân ii i u acesta constelațiune portă numele de tempi u m mundi, ara v i c t r i x şi ara maxima.

«După Centaur, scrie densul, este «Templul lumii» şi aici se vede strălucind «Altariul», ce a fost victorios, după îndeplinirea ceremonielor religiose, atunci când Famentül înfuriat ridică asupra Ceriului cu armele pe Giganții cei enormi, creați din crepăturile mamei lor, generațiuni cu fețe diferite şi cu corpuri de diferite naturi. Atunci chiar şi deiï căutară alți deï mai superiori. Se îndoia chiar Joe şi se temea, dacă este în stare se facă, ceea ce putea se facă. El vëdu Pămentul ridicându-se şi credu, că întregă natura s'a rësturnat cu fundul în sus, munți grămădiți ridicându-sc mereu peste alți munți, în cât si stelele fugiau de aceste mase enorme, ce se apropiau de ele, Joe nu mai vëduse ast-fel de asaltări ostile, si nici nu scia dacă mai csistă ore cari puteri divine mai superióre de cât ale sale. Atunci Joe formă acest altariü din stele, care si acuma strălucesce ca altariul cel mai mare . . . La piciorelc acestui altariu cădură sacrificați Giganții, şi Joc luă fulgerul cel violent ca armă în mâna dreptă numai după ce se constitui însuşi ca preot înaintea deilor» [2]).

Altariul cel sfânt al deilor, de care ne vorbesce Hygin şi Eratosthenc, c'i era făcut de Cyclopï, că deiï depusese lângă acel altariü jurămentul lor cei mare, şi care se afla ast-fel pe Olympul cel vechiu seu uranic, este Şi acelaş cu altariul cel mare de pe muntele Caraiman, consecrat după cum am vëdut, divinității Ceriului şi a Pământului [3]).

°ctul roman Papiniu S t a t i n amintesce adese-ori de muntele cel sfânt aci ei şi laudă pe împëratul Domițian, că alungase pe Daci de pe

a u t c m P
ut y ° P a s fc c is s e. Ab ca consvetudinc homines dicuntur instituisso sibi,
j, -, m rcra efficcre cogitarent, prius sacrificarent, quam agere cocpisscnt.

[2]) Ma?-^'16"^ Catasterismi, Ed- Schaubach, 1795 c. 39. [3]) In* TI
Astr0nomicon> lib. I. v. 413 seqq.; V. v. 340 seqq.
acest m *ar chaicăromânăs'aimî păstrat până astădî amintirea despre
orabil altariu sff, „m n c n ,>-, „ r,. ,1 „ n,^r3. în finn «s m.-rf nSsfrat si tradi-

crescetul acestui munte, unde eï se juraseră împreună, si că în fine Domițian prin indulgența sa le-a dăruit crăşi acest munte >).

Un alt poet contemporan, renumitul Marțial[2]) numesce triumful lui Domițian asupra Dacilor «triumf asupra Hyperboreilor» (Hyperboreus triumphus), ér în alt loc «triumf asupra Giganților» (Gigantcus triumphus).

în fine acelaşi Marțial în altă epigramă a sa celebrcză ast-fel învingerile hă Domițian:

«De treï ori a trecut peste cornele cele perfide (brațele legendare) ale Istruluï sarmatic; de treï on sï-a scăldat calul sëu asudat în ncua Geților; şi tot-dc-una modest el a refusât triumfurile, ce le-a meritat, si nu aduse cu sine de cât numele, că a învins lumea Hyperboreilor» [3]).

După aceste învingeri ale sale asupra Dacilor, Domițian dede în Roma un festin magnific tuturor claselor sociale, patricienilor, cavalerilor, si poporului. Cu acesta ocasiune, după cum scrie Marțial, Roma întrcgă a gustat din ambrosia divină[4]). Domițian, care numai după lupte lungi si grele cucerise muntele cel sfânt al Dacici [6]), luase, după cum se vede, de la triburile pastorale ale acestui munte şi adusese la Roma şi mâncarea națională a vechilor divinități Olympice, numită în tradițiunile greccscî «âji^poaia».

Ast-fel muntele cel sfânt, pe care Dnciï se jurase împreună înainte de a începe rësboiul lor cu Romaniî, ne apare atât la Stațiu cât si la Marțial ca muntele cel faimos din țera Hyperboreilor [6]), unde cleiî se legase cu jurăment

țiunca despre ospețele seu beuturile comune, cum Ic numesce Eratosthcnc, ce Ic făceau urieşiî lângă acest altariü, şi care se utla pe muntele numit «Ccriu> de lângă Braşov :

Sus la munți la c e r i u gurca (urca)
La mijloc de fagi şedea
La masa mare de petră
Beau Novaci T, nu se 'nbală . .

F r â" c u, Moții, p, I9'j.

în alte balade publicate de Tocilcscu (Matcrialurï folkl. I.107. 108. 1238) aceiaşi munțî, identici cu C a r a j m a n-O m u l de astădi, ne apar sub numirea de Ce r id (SI, C c r d é l şi munții S t e r i i D é l u l u î (gr. s-c-fjVr, columnă, cu deosebire de pótra). Vom reveni asupra acestor balade, când vom vorbi despre tradițiunile române cu privire la Saturn. Homer încă amintescc de ospețele şi bëuturile comune, ce Ic făceau clciî pe Oly m p şi pe Uran (Iliad. I. 601; IV. 3; XXIV. 97 scqq.)

[1]) Stații Thebaid. I v. 19-20: bis adactum legibus Istrum Et conjurato d e i c c t o s v c r t i c c Dacos. — Ibid. Sylvae III. 3. v. 169: suum D ac i s donat dementia mon t em.

"j Martialis Epigr. lib. VIII. 78. — Ibid. Epigr. VIU. 50.

[3]) Ibid. Epigr. Hb. IX. 102: Victor Hypcrboreo nőmén ab orbe tulit.

[4]) Ibid. Epigr. VIII. 50:

Vescitur omnis eques tecum populusque patresquc,
Et capit ambrosias cum duce Roma d a p e s.

') S t a ț i i Sylvae, I. v. 80 —81 : tu tardum in foedera m o n t e m Longo Marte domas.— A ™ ,,„H,I i„„„,,î.., „„u,,* H^ V A TTrerhil desnre lupta luî Troian împăratul cu

" altariul cél mare, se lupte uniți în contra Titanilor, şi, unde vechil Giganfî asaltară pe deiï Olympicï.

O ainintire obscură despre altarele cele sfinte, *Ispol* pwjiot, ale marilor divinități olympicc, o aflăm în scrierile luî Hesiod ').

Acelaşi autor ne maî spune, cape Olympul — cel acoperit cu ncuă — delà mar- 'le pămentuluî, se afla si un loc de adunare, ayopr] [2]), a deilor şi a ómcnilor. Aceste a^orc ale vechilor timpuri pelasge erau de regulă decorate cu stale si cu altarele divinităților, cu scaune de petră si porticc pentru popor, încuniurate adese ori cu blocuri enorme de petră, ele serviaü cu locuri de "ntrunire pentru deliberările comune ale triburilor, pentru festivitățile lor mai importante, pentru festine, jocuri publice şi têrgurï.

Acelaşi aspect al unei agore preistorice, însă în o formă primitivă, gigantică, ni-1 presintă şi locul de pe terasa cea frumusă a muntelui'Caraiman, decorat şi astădî cu resturile unor statue desfigurate, numite Babe, si cu altare de sacrificii[3]).

încheiam :

După însemnătatea geografică, ce a avut'o în istoria migrațiuniî pelasge, colțul sud-ostic al Carpaților, cu deosebire însă după cultul cel estins al luî Zs'jc al'/ioxoc, al căruí monument principal se află aci, aceste mese enorme de petră de pe muntele Caraiman, ni se presintă întru tóté ca altarele cele sfinte ale vechii teogonie [4]).

>) **Ifesiodi** Opera ct Dies, v. 136. — Ibid. Theog. v. 557.

[2]) **Hosiodi** Scut. Here. v. 204. — Lângă altariul luî Saturn din Roma, încă se nfla, după cum scrie Macrobiu (Sat. I. 8), un loc de sfătuire al bëtrânilor. Habet (aedes Satunii) aram, et ante s e n a c u l u m . . . lllic . . . c ă p i ț e a p e r t o rcs divina fit : quia primo a P c l u s g i s , post ab Hercule ița earn a principio factitatam putant.

[3]) Tot cu privire la aceste a l t a r e scrie Cesar B o l i a c : «De doue on am venit aci de la S i n a i a peste muntele Furnica către Ialomița, pe unde am întâmpinat t r e î mese marî de p e t r ă în diferite distanțe, cărora n'am putut ghici altă destinațmne, de cât că. au servit ca altare de sacrificii» (Trompeta Carpaților, nr, 846). De şi cuvintele sale «treî mese mari de petră la diferite distanțe» nu sunt destul de clare, ele însă se refer seu la altarele de lângă Vorful Dorului, seu la acele din dosul muntelui Caraiman.

') Un alt altariŭ preistoric t ă i a t in stâncă se parc a fi fost «Masa» aşa numită Ul Tra>an» (Troian) pe malul stâng al Oltului Ia strîmtorea Carpaților din sus de Una 'Wea. Despre care scrie Boliac: «în sus de C o z i a, la petra, ce se dice masa raian, şi care este neconrestat un a i t a r dac; de care se întômpini forte des păți __ numaî de Ia Sinaia peste munte până la Pcsceră se pot numèra treï Asemenea • It mure» (Trompeta Carpaților, nr. 939 din 1871, p. 2). Noi am vĕdut în doué *y r j si/\t, * ^urnita «Masa luT Traiari*, însă forma primitivii a vechiului aitariu astădf » Póté disting,

XIV. KIQN OYPANOY. COLUMNA CERITJLUÏ DE *VK* MUNTELE ATLAS IUN ȚEIIA HYl'KRBOKEILOR.

1. *Posiținnea geografică- a muntelui Atlas după legendele eroice.*

Lângă simulacrul lui ZEUÇ ar/icy_GC clc pe vêrful cel mai înalt al muntelui Buccgiu (2508 m.), între județul Prahova şi comitatul Braşovului, se ridică o columnă gigantică de stâncă, ce dominoză întreg colțul de sud-ost al Carpaților, cr lângă acesta columnă, alte doue vêrfurï de stânci, eşite din sînul pământului în formă de monolite puternice, î-şî înalță în aer capetele lor.

întocma ca şi figura luî ZEÚí aqccr/o?, acesta columnă a avut în anticitatea preistorică o celebritate particulară religiosă la tóté triburile pelasgc, ce emigrase de la Carpațî către Elada, către Asia mică şi Egipet.
Ea a fost considerată în legendele meridionale ca columna cea miraculosă n6ntuluî) care susținea bolta cea înstelată a ceriuluT, seu polul nordic al universului.

Noi vom esamina mai ântâiii aici vechile tradițiunî elene cu privire la posițiunea geografică a acestei columne, vom cspunc apoî legendele şi rolul însemnat, ce l'a avut acesta columnă în credințele religiose antc-homericc *).

După vechile tradițiunî geografice grcccscî, acesta columnă legendară a ceriului se afla în părțile estreme, seu de nord, ale lumii cunoscute, pe muntele cel înalt şi vast din țera Hyperboreilor numit Atlas.

Acest Atlas este una din figurile cele marî ale timpurilor saturnice.

După cum spuneau vechile fântâni istorice, de carï s'a folosit Diodor Şicul, Atlas a fost frate cu Saturn şi ambii fiii luî Uran şi aï Gaeeï. In particular titanul Atlas a fost un rege puternic si avut, care a domnit peste poporul A lianților -), ce făceau parte din familia cea mare a Hyperboreilor.

Despre acest Atlas se mai spunea, că el avuse turme de oî admirabil de elegante, de o colore roşietică-auriă [3]). Er poetul Ovicliu ne înfățişeză pe acest rege-păstoriu din timpurile tcogonieî cu următorcle cuvinte : «Miî de turme

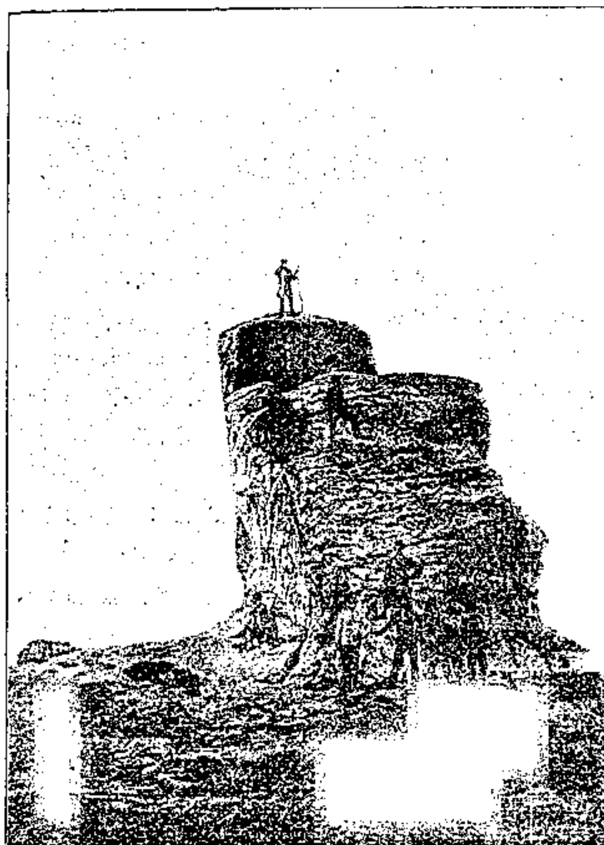
') Din punct do vedere geologic, ce!c trcî columne do pe verful muntelui <-Omul» sunt formate dintr'un conglomerat f i n c u u r ț o s, care trece într'o veritabili g r c s i A. Elementele acestui conglomerat sunt legate printr'un ciment de cilcar. După etatea sa, acest conglomerat aparține epoceî ccnomane.

[2]) Diodori Sic.ili lib. Iii. 57. 60.

') Ibid. lib. IV. 27.

de vite retăcesc pe câmpiele sale. Ţcra sa nu e strimtorată din nici narte de hotarele vecinilor. Pe arborii sëï frundele cresc strălucind *în* aur, •• murile arborilor sunt de *nur* si tût de aur sunf şi pómele, ce le acopers- ').

Ace«t Atlas, ' ca frate al luî Saturn, luase parte la resboiul Titanilor în ontra HiT Joc, din care causa, după învingerea desëvôrsitâ a acestui nou

165. — Columna Ceriului (v.imv c/'Jv/.y>u} de pe vechiul Atlas din ţera I lypcrboreilor, astâdî Vcrful Omului pe colţul sud-ostic **al** Carpatilor. Vederea diri partea de ONO. Dupâ o futografiă din a. 1899.

monarch, cl n fost condemnat la una din cele mnî grele munci, pe cari le cunósce istoria legendară a vechimii, se susţină ceriul cu capul si cu manile sale neobosite [2]).

Gramatical Apollodor din Ateun, care trăise pe la n. 145 a. Gir., rc-^ctase o importantă scriere despre tradifiunilc şi legendele timpurilor eroice, .' Pe can densul le estrăsese din poeţii cyclicT, din vechii logografî şi istorici.

[1]) Ovidii Met. lib. IV. v. 634 seqq.

HPs!o()|

în acesta lucrare a sa, *de* mare valóre pentre istoria timpurilor ante-homerice, noi aflăm următorele date geografice cu privire la regiunea, peste care domnise o-dată titanul Atlas.

Eurys teu, regele Myceneï, ne spune Apollodor, ceruse de la Hercule, ca so-ï îndeplinescă si a un-spre-decea lucrare, anume so-i aducă merele de aur de la Hesperide. Aceste mere însă, scrie Apollodor, nu erau în Libya (seu în ținuturile Africeï) după cum spun unii, ci la muntele Atlas din țera Hyperboreilor [1]). Joe, cu ocasiunca nunțiî sale, dăruise aceste mere Junoneï, şi ele erau pădite aci de un balaur nemuritoriü, cu una sută de capete, pe care-1 născuse Echidna cu Typhon, şi acest balaur se folosia de multe şi diferite feliurï de vocï. Hercule căletorind peste Libya ajunse până la Marea esternă, ér de acolo trecu cu corabia pe continentul din față, se duse Ja muntele Caucas, unde ucise cu săgețile sale pe vulturul, ce-1 născuse Echidna cu Typhon si care r.iupïa ficatul lui Promctheu. Ast-fel densul liberă pe Prometheü din catenele sale, care acum în loc de catene luă corona de olivă. Când veni însă Hercule în țera Hyperboreilor la Atlas, Prometheü î-1 sfătui, se nu mergă densul în persona după mere, ci se trimită pe Atlas [2]), ca se i le aducă, ér el (Hercule) se susțină în locul lui Atlas cu umerii sëï polul ceriului [3]). Hercule ascultă luă polul ceriului pe umeriï sëï în locul luï Atlas, ér Atlas se duse la gradinele Hesperidelor, luă de acolo trei mere şi se întorsc la Hercule [4]). însă acum Atlas nu mai voia se iee pe umeriï sëï polul ceriului, dicénd, că va merge singur la Eurystheu, ca së-ï ducă merele, ér Hercule se remână aci

') ApoIIodorl Bibi. lib. II. 5. 11: Tauta (y.puaîa (x^Xa) *Zk* YJV, oî>y, ut ttvEț stnov, tv AiSú-jj, àXV Ént toù "AO.avtoț *ív* 'TisEppopÉcKç. — Despre g r ă d i n a Hesperidelor vom vorbi maî târdiu în acest volum.

*) Scriitorii grecescî perduse încă de timpuriu cunoscința csactă despre posițiunea geografică a muntelui Atlas. Din acesta causa uniî î-1 localisară în Mauritania din Africa, alții în I t a l i a și în fine uniî în Arcadia din Pelopones. însă nu a esistat în nicî o parte a lumii vechi vre un alt munte cu numele Atlas, de cât numai cel din țe>a Hyperboreilor. La populațiunile indigene ale Africeï de nord-vesf, .numele de Atlas a fost cu deseverşire necunoscut. Acostă numire s'a dat catenei muntóse de acolo numaî în scrierile literare grecescî. Cf. P l i n i u (V. 1. 13) şi S t r a b o (XVI. 3.2).

") La Apollodor (II. 5. 11): tiv itolov. — Cicero, De nat. deor. II. 41: Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse p o l u s.

[4]) Acesta scenă e representată pe o metopă de la templul lui Joc din Olympia. Atlas vine Ia Hercule, care ține ceriul în locul seu, şi-i presintă merele luate de la Hesperide (Dur u y, Hist. d. Gr. I. 85) Atlas *e* înfățişat aicî cu perul buclat, după obiceiul pastoral al Hyperboreilor (védi Fig. 139), ér pe cap el arc un apex seu şapcă în același gen ca şi regele Dac de pe moneta Fig. 146.

si se susțină şi mal departe ceriul în locul sëu. Hercule la început promise că va face aşa după cum i dise Atlas, însă în urmă folosindu-se de o viclenia, ce-1 învëfase Prometheu, el puse erăşî ceriul pe umerii luï Atlas Anume Hercule rugă după sfatul luï Prometheu, pe Atlas, ca se susțină ceriul numaî pentru câte-va momente, pânӑ-şt va pune o perină pe cap. Atlas, în urma acesteî rugărî, puse merele jos şi luă erăşî ceriul asupra sa. însă Hercule ridică merele de jos şi plecă maî departe.

Acesta este tradițiunea cea mai vechia şi tot-o-dată cea maî acreditată despre patria gigantului Altas, un rege din țera Hypcrboreilor celor evlaviosî.

Hyperboreiî, locuitorii uneî țorî forte fertile şi fericite, un popor pastoral si agricol, omenî pîinî de virtuțî, religioşi şi dreptî, contemporani cu deiî Olympuluî, şi cari se considerau născuțî din rasa cea gloriosă a titanilor [J]), constituiau o întinsă populațiune pelasgă din nordul Istruluî şi al măriî negre [2]).

Maî târdiu însă Atlas, acest puternic domnitoriü peste poporul Atlanților, a fost străformat în un munte imens, susținând şi maî departe cu crescetul sëu polul nordic sou. osia ceriului.

Legenda este următoria :

Per s e u, eroul mitic din Argos, fiul luï Joe si al nimfei Danae, este trimis de regele Polydecte din insula Seriphos, ca së-ï aducă capul Gorgone! Medusa, care avea putere magică se împetrescă pe muritori. Perseű sosesce la isvórele rîuluî Oceanos (cataractele Istruluî), unde se aflau cele trei Gorgone legendare [3]), tăia capul Medusel, î-1 pune în traistă şi plecă înapoi, în drumul sëu, Perseu se abate pe la regele Atlas din țera Hyperboreilor, căruia i cere ospitalitate pentru o nópte. Atlas însă aducându-şî aminte de un vechiű oracul, că o-dată un fiu al lui Joe i va răpi pómele sale de aur, i respunse brusc : se plece îndată mal departe, fiind-că alt-cum nu-1 va scăpa de mânia sa nicî vitejiele sale mincinóse, nicî tatăl şeii Joe. Atunci Perseu scdse din traistă capul cel urît al Méduse! si de o-dată Atlas — pe cât era de mare — fu prefăcut în un munte, capul sëu deveni crescetul unul pisc înalt *), ér corpul sëu o catena imensă [6]).

') Scholiastul luï Pindar la Olymp. III. 28: tout Titeppopsouç TOU Titavixoû fÉvouc 'íspÉvcxóc ipíjciv eïvai (B o e c k h i u s, Pindari opera, II. 96).

[J]) A se vedé mai sus pag. 85. Dupá Pindar (Olymp. III. 14-17) Hyperboreiî locuiau lângă isvórele (séü cataractele) Istruluî.

[s]) **Apollodori** Bibi. II. 4. 2. 8. — **Hesiodl** Theog. **v.** 274. 281. - **Preller,** Gr. Myth. II. (1854) p. 44

[4]) **Ovldll** Métám. lib. IV. 627 seqq. - P i n d a r (Pyth. X. 50) încă amintesce de c ă l ê-t0 5 ria l u i Perseu la Hyperboreî.

) O legendă analogă esistă şi la poporul român: că figura de pe muntele «Omul»

Idea fundamentală în legendele luï Atlas este, că acest rege-păstoriu al lutniï vechî susținea cu capul şi cu manele sale polul, séü estremitatea nordică a osieî, în jurul căreia se învêrtesce sfera cerescă.

Tot în regiunile de nord ale Europeî ne apare muntele Atlas în Teogonia luï Hesiod !), şi în Eneida luï Virgil, amêndouë aceste opere fiind scrise pe basa datelor geografice ale literature! sacre.

Mercuriü, ne spune acest autor din urmă, trimis de Joe în Africa cu ordin către Enea, ca se plece fără întârdiere în Italia, el sboră peste tërï si mărî cu ajutoriul aripelor de la călțuniÎ sëï. «în acesta căletoriă a sa prin aer, Mercuriü vede căciula şi cóstele cele prăpăstiose ale luï Atlas cel dur, care susține ceriul cu crescetul seu. Capul seu e încoronat de bradï, şi încins tot-dc-una de nori negri î, bătut de vênturï şi de ploî. Umeriï sëï sunt acoperiți cu troiane de neuă, ér din fața bëtrânuluï se precipiteză rîurî de apă, şi barba sa cea înfiorătoriă e plină de ghiețǎ» *).

Am vorbit până aicî despre Atlas ca una din personalitățile cele marî ale timpurilor preistorice, ca despre un rege puternic, avut de turme şi avut de aur, din țera Hyperboreilor; am. vorbit în fine despre Atlas, ca un munte însemnat din aceeaşi regiune, şi care représenta după nume si după legende pe vechiul titan.

represintă pe un p ă s t o r i u, pe care D-<Jeu pedepsindu-1 pentru impietatea sa, l'a prefăcut in o s t â n c ă p u t e r n i c ă (M ü 11 e r, Siebenbürgische Sagen, p. 174),

») Heslodl Theog. v. 518. 736. — Ovidtl Met. IV. 130-131 . . . . u l t i m a t e l l u s Rege sub hoc, et p o n t u s erat . . . . >) **Tirgilil** Aen. IV. v. 246 seqq.:

. . . . Jamque (Mercurius) volans apicem ct latéra ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice füleit;
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
Piniferum c a p u t et vcnto pulsatur et imbri ;
N i x humoros infusa t e g i t ; turn flumina mcnto
Praecipitant senis, et glacie rigeț horrida barba.

în altă poemă a sa (Georg. III. 349 seqq.) Virgiliu mai amintesce lângă Istru de catena cea p r e l u n g i t ă a muntelui R h o d o p e, (CarpațI), care se întorce înapoi în jurul o s i e î c e n t r a l e a ceriului.

. . . . qua S c y t h i a e gentes, Maeotiaque unda,
Țurbidus et torquens flaventis His t o r arenas,
Quaque r e d i t medium Rhodope porrecta sub axera,
Illic clausa tenent stabulis armenta..................

Sf. Paulin în poema sa, dedicată episcopului N i c e t a din Dacia la a. 398 d. Chr., consideră de asemenea pe Daci, că locuiau sub polul nordic: Ibis A re t o os procul usque Dacos.

în anticitatea grecescă însă, numirea de Atlas a mai avut încă un deosebit sens geografic.

La Herodot Atlas este numele unul rîu însemnat, care curge din înălțimile Hemuluî vechiü (Carpați) şi se varsă în Istrul de jos !), identic cu Alutus fluvius al Romanilor[2]), şi cu rîul Olt de astădî (germ. Alt).

Acelas înțeles archaic, ca munte si ca rîu tot-o-dată, l'a avut în seculele trecute şi-1 are încă astădî numele Olt la poporul român.

Importanta catena a Carpaților meridional!, can o-dată aü servit de asii si de putere pentru triburile pastorale pelasge, — începând din țera Bârseî (Burzenland) şi până la isvórele Motruluî, — mai portă şi astăclî numele de munții Oltului [3]) şi munții Oltenilor [4]).

***) Herodoti** lib. IV. 49: 'Ex *oi* To5 AIIJ.OU tüiv xopufiiuv -cosit ăXXoi [xs-faXoi . . . eapaX-Xouoi EÇ a&Tov (tov "IcTpov), "Atlctç xal A3pa; x al TiJJiatc.— G o o s s, Studien zur Gcographie d. Trajanischen Daciens, p. 10: In Atlas erkennen wir die griechische Form dér Aluta. — La Dio Cassiu, Carpațiî sud-osticl sunt de asemenea numiți Hem (lib. LXVII. 6).

[s]) Numele de Àlutus (gr. [v]At/>aç) ni se présenta ca un vechiű cuvönt pelasg, al căruî sens primitiv a fost fără îndoielă «aur spëlat» şi locul, unde se spală aurul (lat. all u o, a spëla, vorbind în particular despre ape). De aici și legenda, că în regatul Iul Atlas şi frunzele de pe arbori erau de aur. în timpurile luï P l i n i u maï esista la spëlatorii de aur din Dalmația, terminul de a l u t a t i u m, cu înțelesul de aurul, ce se găscsce pe suprafața pămentuluî: Cum ița inventum est (aurum) in summo cespitc a l u t a t i u m vocant, si et aurosa tellus subest (H. N. XXXIII. 21. 2.) — Spëlarca aurului din nisipurile Oltului a fost în us în Țera-românescă până cu puțin înainte de a. 1848 — Tu n uşii, 1st. politică şi geografică a Țereî românescî. Trad. Sión, p. 37: «Aurul se exploateză din nisipul nurilor 011, Topolog, Argeşul şi Dâmbovița, de către țiganii domncscï numiți R u darî>. — S u l z e r, Geschichte d. transalp. Daciens I. 152-153 : Zur Zeit dér österreichischcn Rcgicrung im Krajowaer Banale licferte die von Stcinville errichte Goldwaschergesellschaft aus dem Alt f l us se gefischtes Gold, welches viei höher, r e i n e r und schöner aïs das siebenbürgische war.

[3]) In poesiele poporale din Bănat «Vér ful O l t u l u i » este muntele cel mal înalt despre Transilvania:

Peste vér f ui O l t u l u i
Suflă vêntul codrului . . . Ilodoş,
Pocsiî pop. din BSnat, p. 127.

La M a r i e n e s c u, Colinde, p. 133 : Sus la m u n ț i i O 11 u l u i . . . In Transilvania m u n ț i i Făgăraşului sunt numiți şi munții O l t u l u i . — In România mal întâmpinăm pe lângă rîul Oltului încă următorele numirt: Ol t, dél spre NV. de Drăgăsanî. Olt, dél spre apus de com. Fiscàlia (jud. Vâlcea). Olt, dél ^teritoriul corn. Gemena (jud. Dolj).

[4]) Teodorescu, Poesil pop., p. 557:

Prin şesul Motrenilor Sub
munții O l t e n i l o r . . .

în fine istoria legendară a luî Atlas, ne mai presintă şi un caracter archéologie.

După vechile tradițiunî elene, vêrful cel maï înalt al muntelui Atlas înfățişa figura împetrită a acestuî puternic représentant al raseï titanice.

«Pe cât a fost Atlas de mare», scrie Ovidiu, «el a fost prefăcut într'un munte. Barba si pletele sale deveniră acum păduri, umerii şi manele sale nisce culmî întinse; ceea ce maî înainte a fost capul acum este crcscetul muntelui celuî maî înalt; ósele sale se prefăcură în stâncî; şi apoï crescând în tóté părțile el a căpetat o estensiune imensă» [J]).

Tot asemenea amintesce si Virgil de capul cel încoronat cu bradî si încins de norî al luî Atlas, de umeriî s el acoperiți cu troiane de neuă, de fața cea mare a betrânuluî, din care se precipiteză rîurî de apă si de barba sa înfiorătoriă si plină de ghieță.

Acesta figură colosală împetrită, pe care ne-o descriu cu atâta realitate legendele luî Atlas, maî esistă si astădî lângă columna, ce se înalță pe vêrful muntelui Omul. Este simulacrul cel grandios al luî Zsac aty'°X[0!]M format din un pisc întreg de munte.

La aceeaşî figură se raporta cuvintele poetului roman Statiu, când vorbesce de Jupiter nubilus de pe osiele Hyperboreilor *).

Ne aflăm cu legendele luî Atlas în periodul al doilea al preistoriei, când vechile tradițiunî despre locurile cele sfinte din nordul Istruluî se perdusc în ținuturile meridionale, când simulacrul cel miraculos al luî Saturn, ca Zeu? eüpúoroc, afy'oxoç, de pe munții Oltului, a fost considerat ca figura cea împetrită a titanului Atlas. Este acelaşi monument al timpurilor ante-homerice, însă cu nume şt cu legende diferite [8]).

Ni se presintă acum ultima cestiune geografică din istoria legendelor gigantului Atlas anume: care este originea numeluî de «Columna Ccriuluî», ce l'a avut piramida cea colosală de pe vêrful muntelui «Omul».

') **Oridil** Metam. IV. v. 656 seqq.

Quantus erat, mons factus Atlas: Jam barba comaeque In
silvas abeunt; juga sunt humcrique, manusque; Quod caput
ante fűit, summocstin monte cacumen; Ossa lapis finnt :
tűm partes auctus in omnes
Crevit in immensum ....

') Stalll Thebaid. lib. XII. v. 650: Qualis Hyperboreos ubi nubilus inslitit axes Jupiter. — Martial încă numesce triumful luî Doraițian asupra Dacilor Hyperbûreus triumphus.

[a]) Acesta lipsă de cunoscințe geografice cu privire la ținuturile din nordul Istruluî, o constată Herodot (V. 9) prin următorele cuvinte: «Spre nord de Thracia, cefei de omenî locuesc nimene nu póté spune cu siguranță. Atâta însă se pare, că.

d fi ÎQt-rn f»ct«* un nXm£nf Hfçprf «i infini!-».

La Aeschyl acest măiestos monument al lumiï pelasge, portă numele de oùpavoo T£ xac y.frovoç ï), adecă «columna ceriuluï şi a pamêntuluï».

Ér Homer în Odyssea sa face numai amintire despre «columnele cele lungî», xiovaç (xaxpac, de pe muntele Atlas, carî despărțesc ceriul de p am én t» [2]), însă fără de a ne spune numërul acestor columne.

La Hesiod însă Atlas susține ceriul cu capul si cu manele sale neobosite, şi acest autor mal adauge tot-o-dată, că pe columna din mijloc a fost ferecat în lanțuri astutul Prometheu [3]).

Esistau aşa dar, după vechile legende ale teogoniel, trei columne de petră seu stâncă, pe muntele Atlas, dintre carï una, cea mal înaltă şi maî puternică, era considerată de columnă principală.

Treî columne cu forme particulare, ce au représentât o-dată anumite simbole sfinte, se maï vëd şi astădî pe vêrful cel maî înalt al muntelui Omul, dominând de asupra figurcî luî ZEÚÍ e&pûona séü 051710x05 [4]).

Fără îndoielă că la început numele de «Columna Ceriului» a fost numai o simplă espresiune a geografiei sacre.

Ea desemna nu o columnă imaginară, miraculosă, care susținea bolta cea înstelată a ceriului, ci o columnă reală, însă grandiosă, de pe muntele cel mal sfânt al vechimii, numit în literatura grecescă oôpavdç, (Jiéfac oöpavóc, astădî Caraiman (Cerus manus) o columnă, ce a fost consecrată divinității supreme a ceriului.

După tradițiunî şi după datele positive archeologice, pe carî le avem, primele monumente religiose, pe cari omenimea le ridicase în onórea divinităților ceresc! au fost numai simple columne de lemn ori de petră.

Ast-fel columnele cele gigantice ale lui Hercule o-dată atât de faimóse în lumea vechia, aü fost, după cum ne spune scholiastul lui Dionysiu Periegetul, consecrate maï ântâiu lui Saturn, adecă dculul, care représenta pe marea divinitate a ceriului celui imens [6]).

') Acschyli Prometheus v. 349. — Cf. Heroűotí lib. IV. c. 184 : TOUTOV (Atlantem) xíova .TOO oipavoü Xétotni . . . slvai. — VirgilLl Aen. VI. 797: c o c l i fer A t l a s Axera humero torquct stellis ardentibus aptum.

') Odyss. I. v. 53-54.

') Hesioui Theog. v. 521-522 :

S'aXüxtonéSvjr.

J Din punct de vedere al formațiunii orografice piscul numit Omul a fost şi maî es » Şi ast&dî considerat numai ca unul din vêrfurile muntelui Caraiman. Cf. F r u n-(Je 5 Sc u, Diet, top., p. VI.

') Fragm. Hist. gr> (Edi DidQq m 640— 16—

Ér Pausania în Descrierea Grecieï amintesce, că pe drumul de la Sparta către Arcadia se aflaü sépte columne (w'oveç lircà) ridicate după ritul cel vechiü (xaaà Tpórcov TÖV ap/afov) şi despre carî se spunea, că representaü simulacrele celor 7 planete [1]).

încă în secuiul al doilea înainte de era creştină, gramaticul Apollodor din Athena stabilise pe basa unor texte maî vechî, că măiestosul munte Atlas, care susținea polul nordic al ceriului, se afla, nu în Libya séü în Africa de nord-vest, ci în țera Hyperboreilor, o populațiune întinsă pelasgă din nordul Tracieî séű al Istruluî de jos.

Acelaşi adevër M confirmă astădi numirile şi descrierile geografice, precum si monumentele, de cari ne fac amintire legendele luî Atlas.

După tóté aceste diferite indicațiunî geografice ale vechimiî, muntele cel imens Atlas, muntele pastoral al Hyperboreilor, corespunde la catena meridională a Carpaților, cunoscută în istoria română sub numele de munțiî Oltului [2]). în particular punctul culminant al vechiului Atlas (vertex, summo in monte cacumen) ni se presintă intru tóté ca identic cu vêrful cel măiestos, numit Omul, din masivul Bucegiu [3]), acel masiv pe care se aflăşi simulacrul luî Zsuc alytV/oc, unde sunt altarele cyclopice, şi unde se înalță cele treî columne de petră, despre ale căror legende vom vorbi în capitulele următore.

') Pausaniae lib. III. 20. 9.

[s]) După cum în anticitate devenise legendare turmele cele nenumărate ale titanului Atlas cu lâna lor cea auria, tot ast-fel aü fost renumită până în dilele nóstre rasa oilor cu lână fină, scurtă şi cretă din munțiî Făgăraşului şi aï Bârseï. Despre oile din munții Făgăraşului scrie Fridvalszky (Mineralogia M. Pr. Transilvaniae, 1767 p. 6): Lâna his densa et crispa, et quo crispa magis, tanto carior, chariorque . . . — Tot cu privire la turmele şi cirezile cele man, ce împoporau o-dală acesta grupă de munți, scrie Babeş, «Din plaiul Peleşului» p. 58-63. «Din timpurile preistorice, pe piscurile munților şi în vôrfurile cele maî înalte ale Carpaților, se aduceau la păşune nenumărate turme de oî, herghelii de caî şi cire dl de vite . . . . Erau mocani, cari posedau herghelii de sute şi chiar de miï de cai, alții aveau turme de câte 10-20.000 oi . . . Rasele de oî predominante la noi sunt ţurcana şeii bârsana şi tigaia . . . Ôia tigaia se ține de grupul oilor cu lână cretă şi meruntă; ér după colore tigaia este albă, ncgră, roşcată sau fumuria şi seină». Colindele din Dobrogea încă fac amintire de oile mocănesdf : mióre cu lânița gălbioră; cu lânița poleită; cu lânița de mătasă (Colecțiunea nostră).

') Piscurile Omului sunt şi astădi de regulă acoperite de nori şi de negurî, întocmai după cum se spunea despre vechiul Atlas; ér sub adăpostul stâncelor sale néua stă vecinie ascunsă (Turcu, EscursiunÎ, p. 20. — Marele Dicționar geogr. IV. p. 585). în legendele vechi, Atlas a fost considerat de cel mai înalt munte al lumii cunoscute. Ast-fcl la Ovidiu (Met. VI. 115) este numit: Maximus Atlas . .. aetherium qui fért cervicibus axem. La Virgil (Aen. IV. 482): maximus Atlas Axem

2. *Prometheu încatenat pe Columna. Ceriului din Dacia.*

Pe columna principală de pe muntele Atlas, acelaşi munte şi aceeasî columnă, ce domineză întreg colţul sud-ostic al Carpaţilor, a fost, după vechile legende ale teogonieï, încatenat Promet h e u, geniul cel maî superior al lumiî pelasge.

Legenda luî Prometheu ne înfăţişeză una din cele maî sublime imagint ale civilisaţiuniî nascânde a poporului pelasg.

După ce Joe învinse pe bëtrânul Saturn si luă densul în locul seü tóté onorile divine şi politice, o gravă neînţelegere, după cum ne spun aceste legende, se produse între omeniî muritori şi între noul autocrat.

Representantul lumiî nemulţămite era înţeleptul t i t a n Prometheu.

în una din tragediele cele maî frumóse ale luî Aeschyl, Prometheu, părintele civilisaţiuniî şi amicul omenimiî, inculpă pe Joe ast-iel : că densul îndată, ce s'a urcat pe tronul părintesc, ca se domnescă peste deî si omenî, a împărţit tóté bunătăţile numai deilor, ér de miseriî muritorii nu a ţinut nicî o socotelă, maî mult Joe a voit se stingă întreg genul şi se creeze un alt gen, şi la acest plan al lui Joe s'a opus numaî singur el, Prometheu ')

Joe era puternic prin domnia sa de fapt peste deî şi peste omenî, însă Prometheu era puternic prin înţelepciunea sa, superior prin forţa cugetărilor sale, ér elementul pe care se întemeia densul, era omenimea. De aici o jelosiă enormă şi certă în consiliul deilor între Prometheu si Joe.

Prima causa a discordiei între aceşti doi deî, a fost, după cum ne spune Hesiod, următoria:

Pe când deiî şi omeniî ţinuse o adunare comună la M e con e «) spre a se înţelege despre onorile şi detorinţele fie-căreî părţi, Prometheu aduse un bou mare pentru sacrificiu şi propuse, ca se-1 împărţescă. Apoî densul

h u m e r o torquet. Tot ast-fel se credea în secuiul al XVIII-Iea, că munţii Clăbucet, Petra Craiului şi Bucegiü, constitue înălţimile principale ale Carpaţilor Daciei (Fridvalszky» Mineralogia M. Principatus Transilvanîae. 1767, p. 11).

*) **Aoscliyli** Prometheus vinctus, v. 228 seqq.

') Mfjmov») s. Moxiivf), localitate obscură. Ea a fost considerată de unii autori grecesc! ca identică cu S y c i o n s. S i c y o n din Pelopones (Strabo, VII. 6. 25). De ore-ce »nsă evenimentele teogonieï şi in particular scena cea tragică a lui Prometheu, se petrec n nordul Istruluî, seu în Scythia, ast-fel tot în aceste părţi este de a se căuta şi vechia localitate M e c o n e. Notăm aici, că doue sate din Transilvania, situate în apropiere de muntele «Omul», mal portă şi astăzi numele de Moeciü.

tăiând victima făcu doue părțî. în o parte el puse totă carnea cu intestinele cele bune si grăsimea, pe cari le acoperi cu burduful bouluî. Ér în altă parte el puse numai ósele, pe cari le acoperi cu multă şiretenia cu o grăsime alba lucitoriă. Prin acesta Prometheu voia se înşele pe Joe, ça se alegă pentru de! partea cea maî slabă. Cu tóté, că Joe observase îndată înşelăciunea, însă fiind-că şi aşa nu avea planuri bune față cu omenii de atunci, el alese cu intențiune partea cea maï rea, ca ast-fel se aibă motiv de resbunare asupra muritorilor. Din acest timp, dice Hesiod, se introduse usul, ca omenii se ardă pe altarele deilor numai ósele. Acum Joe adânc supërat, că deil au fost scurtați în onorile lor, denegă ómenilor usul focului *}. Insă Prometheu avênd porniri titanice, fură din focul cel nestins al lui Joe câte-va scântei, pe cari le aduse şi le dărui muritorilor [s]). Acum pasul cel mare pentru civilisațiunea genului uman era făcut. Omenii începură a se bucura de beneficiele focului, ale acestui element divin. Cele întâmplate nu se mal puteau face nefăcute.

Ér Joe vëdênd acum din depărtare, cum flăcările focului ard pe vetrele muritorilor se aprinse de mânia, si fiind-că nu voia, ca prin acest dar, rivalul seu Prometheu se câştige înaintea muritorilor o considerațiune mal înaltă de cum o aveau însuşi deiï, se hotărî se-1 pedepsescă pentru acesta faptă îndrăsneță a sa.

Ast-fel dede ordin lui Vulcan se-1 ferece pe stâncile cele înalte si solitare ale muntelui Atlas de la marginea pămentulul seu din țera Scythilor.

«Atl as», scrie Hesiod, «susține la marginile pămentulul cu capul si

') Ibid. Theog. 535 seqq. — Cf. Opera et Dies v. 47 seqq.

[a]) O completare a acestei legende o aflăm Ia Hygin (Poeticon astronomicon. II. 6). După cum ne spune densul, ceî vechï avênd obiceiul se facă sacrificii deilor cu ceremonii forte mari, ardeau în flăcările focului hostiele întregî, şi fiind-că din causa cheltuelilor preamări cei seraci nu puteau face sacrificii, Prometheu, care se distingea prin o escelență miraculosă a geniului seu, obținu de la Joe favórea, ca se fie permis muritorilor se ardă numai o parte din carnea victimelor, ér restul se-1 întrebuințeze pentru usul lor personal. Joe învoindu-se, Prometheu imolă doi tauri, depuse intestinele pe altariu, apoi adunând la un loc resturile cărnii de la améndouë victimele, le acoperi cu pielea unui taur, ér la mijloc puse la un loc tóté ósele, pe cari le acoperi cu cea-1-altă piele de bou. Apoi propuse lui Joe se alegă una ori cea-1-altă parte, care se fie arsă. Joe, care de şi era cleu, nu prevedea tóté, crccjênd, că fie-care parte représenta resturile unui taur, alese ósele în partea sa. în urmă însă deul vëdênd, că a fost înşelat, l u ă focul de la muritori (mortalibus eripuit ignem), ast-fel ca ei se nu aibă nicî un folos de carnea victimelor neputend-o ferbe. însă Prometheu tot-de-una jnvențios cugetă, ca se restitue ómenilor focul, ce li s'a răpit din causa sa, şi ast-fel se apropia de locul, unde era depus focul luî Joe, luă câte-va scântei, le puse în lăuntrul

cu manile sale neobosite, ceriul cel vast, fiind constrîns la acesta din o dură necesitate. Acesta sorte i-a destinat'o înțeleptul Joe, care a legat si a ferecat pe columna din mijloc cu catene gróse, indisolubile, pe astutul Prometheu. Ér asupra luî a trimis un vultur cu aripe marî, care i ciupïa în continuu ficatul, ce nu se gata nici o-dată, fiind-că peste nópte, ficatul seu crescea erăşî la loc, în tóté părțile, pe unde-1 ciupise în timpul dilel paserea cu aripele cele late. Pe acesta pasere a ucis'o Hercule, vitézül fiu al Alcmeneî, al deițel cu picioruşele frumóse, si ast-fel eliberă pe Prometheu din suferințele sale» [1]).

Din punct de vedere istoric legendele luî Prometheu ne presintă un deosebit interes pentru originile civilisațiuniî europene în nordul Istruluîdejos,şi pentru progresele acesteicivilisafiunîspre țerile meridionale.

După Hesiod, Prometheu a fost frate cu Atlas şi ambiï fil aï titanului I ap et, care dimpreună cu Saturn se aflau la marginile lumii cunoscute ").

Ér după cum ne spune istoricul Herodor, care a trăit înainte de Herodot, Prometheu a fost un rege din Scythia [3]). Sub acesta numire geografică, — de Scythia, — la autorii vechi al Grecilor, când e vorba de evenimentele mari istorice, religiose ori politice, de regulă se înțelegeau ținuturile din partea de nord a Istrulul şi de la colțul de nord-vest al mării negre.

Chiar şi la Herodot, Scythia vechia se întindea pe lângă Istrul de jos, până în regiunile Oltului de astădî.

După legende, Prometheu, figura cea mal genială a lumii preistorice, a dăruit ómenilor nu numai beneficiul focului, dar şi o mulțime de alte bunătăți, pe cari Aeschyl le enumera ast-fel :

«Omenii», dice Prometheu, «erau la început cu mintea de copil, şi eü i-am făcut înțelepți si cu putere de judecată. La început, lucrurile, pe cari ei le vedeau, le vedeau în zëdar, şi cele ce le audiaü nu le audiaű. Timp îndelungat el confundau tóté lucrurile uncie cu altele, întocma precum se confundă fantomele unor visuri. Omenii aceştia, urmeză Prometheu, nu cunosceaü nici modul, cum se construescă case de cărămidă, espuse la lumina soréiul; el

') Heslodi Theog. v. 517 scqq.

[2]) Ibid. Theog. v. 509-510. — Cf. Horn éri Ilias, VIII, v. 479. — După Hesiod (Theog. v. 507) mama lui Atlas şi a luî Prometheu a fost o ficâ a O c e a n u l u î (a vechiului Istru) numită C I y m e n e.

*) Herodori fragm. 23: 'HpoStupoc Cévoc mf\ TÜÍV 8sa|uuv TOU aî»™v EXU&UV f3aa-.Ua «p-qoi. (în Fragm. Hist. gr. II. p. .34). — Pe trei basoreliefuri antice, OUe din Palatul Mattéi, şi unul din villa Medicis, Prometheu apare îmbrăcat ca un rege barbar, şi cu o mantia largă pe densul.

nu sciaü nicï *se* lucreze lemnul, ci locuiau în suterane, ca furnicile cele agile, ascunşi în sînul cel întunecos al pescerilor ; eî nu aveau nicï un semn sigur nici pentru începutul erneï, nicï al primavereï, nicï pentru vară, când se coc fructele, ci trăiau, fără nicï un fel de cunoscințe, până când eű i-am învețat se cunoscă resăritul stelelor si apunerea lor, lucru ce e maî greu de ținut în minte; eü am inventat sciințele cele maî folositore, sistemul numerilor, eü am aflat modul de a combina literele, şi cum se pot ține în memoria lucrurile, acesta este mama sciințelor. Eu cel de ântaiu am prins vitele în jug, ca se fie întrebuințate la transporturi . . . si tot eü, ér nu altul, am aflat corăbiile cu pânza spre a pute naviga pe mare . . . . Maî mult, când cine-va cădea morbos, el nu maî avea nicï un léc, şi nicï un mijloc de traiü, şi omenii muriaü din lipsa remedielor, până când *eu* cel de ântaiu i-am învețat modul de a compune medicamentele folositore sănătății, prin carî se se apere în contra tuturor morburilor; eű i-am învețat diferite modurî de profeția . . . . In fine cine ar pute dice ore, că a aflat maî înainte de mine lucrurile folositore ómenilor, ce sunt ascunse sub pāment, arama, ferul, argintul şi aurul, si resumând tóté aceste în puține cuvinte : se şeii, că tóté artele, omeniî muritori le-au învețat de la Prometheü» ').

In legendele antice Protnetheu ne maî apare tot-o-dată şi ca creatoriul unuî nou gen uman. Promettieu, ne spune Apollodor, formă din apă şi din pāment pe omenï şi le dărui focul, ce-1 furase de la Joe, şi pe care-1 aduse ascuns în planta numită ferula [8]).

O versiune maî completă a aceste̊î legende o aflăm la poetul CI au dia n : După cum spun legendele, dice densul, doî frațî gemeni, fii luî lapetî formară din una si aceeaşi materia pe ceî de ântaiu strămoşî aï genulu, nostru uman, dar cu succese diferite. La omeniï, pe carî i crease Prometheü cu multă grijă, densul le puse în lut maî mult spirit divin, şi aceştia, fiind formați de un meşter maî bun, cunosceaű cu mult maî înainte lucrurile, ce aveau se se întâmple, si ast-fel ei întâmpinau pregătiți evenimentele, ce puteau se le aducă vre un reü. Al doilea autor însă al genuluî uman, pe care poețiî grecescî î-1 numesc cu tot dreptul Epimetheü (s. cu mintea din urmă) fiind un meşter mai rëu, alesese un lut de o calitate mai inferioră, şi nu inspiră ómenilor formați de densul nicï o esență

O Aescliyli Prometheus vinctus, v. 443 seqq.

*) Apollodori Bibi. I. 7. 1. — Cf. Ovidii Met. I. 81 — Stcphan Byzantinul (v. "Jy.ov.ov) scrie: că în timpul luï Deucalion, când a fost diluviul, perind toți omenii, şi pămentul devenind erăşf. uscat, Joe a dat ordin lui Prometheu şi Minerve î, ca se formeze idoli din lut, şi apoT chiemând tóté vênturile le-a dat suflet şi i-a făcut vil.

divină. Aceştia întoctna ca şi dobitocele nu sciu se evite periculele, eî nu prevăd lucrurile, ce au se se întêmple, ér după ce sufer vre-o nefericire, atunci încep a se tângui şi deplâng lucrurile, cart s'aü întêmplat» ').

Care este adevëratul sens istoric al acesteî legende despre creațiunea omuluî din apă şi din păment, este astădî imposibil de a maî afla.

Originea acesteî credințe se reduce la timpurï forte vechï.

Este aceeaşî legendă, care a emigrat de la nord spre sud, care a trecut de la Carpațî în Elada si din Elada în Egipet, si care mal târdiu a fost introduse de profetul Moise în cărțile cele sfinte ale Ebrcilor.

Timpurile luï Prometheu sunt cu mult maï vechï de cât eliberarea poporului Judaic din sclavia Egiptenilor ; în particular legenda nordică despre creațiunea omuluî din apă şi păment este mult maî archaică de cât redacțiunea definitivă a cărților luï Moise.

în fine, maî avem încă un monument de o estremă importanța archeologică, care ne atestă, că încatenarea luï Prometheu pe columna principală a muntelui Atlas se referă la stîlpul cel gigantic, ce domincză întreg colțul de sud-ost al Carpaților.

Lângă acesta maiestosă columnă de pe vêrful muntelui Omul î-sî ridică în aer capetele lor, după cum am amintit maî sus, alte doue bucăţî de stâncî, in formă de doue monolite archaice, si carî aü avut o-dată anumite destinațiunî religiose.

Una din aceste petre misteriόse ne înfățiseză o sculptură megalitică, ce représenta capul, gâtul, pieptul si o parte din aripele unuï vultur gigantic întors cu fața spre columna principală.

Acesta monumentală figură este vulturul acel mitologic, căruia legendele anticitățiî i atribuise rolul de torturătoriu al luï Prometheu.

Acestui vultur divin, pe care puternicul Joe M trimise asupra luï Prometheu, i se consecrase încă din cea maî obscură anticitate o constelațiune în emisferul nordic, numită la autoriî grecescï áétoc, ér în literatura romană a q u i l a *), aquila Promethei, tortor Promethei [8]).

Posițiunea acesteî constelațiunî este lângă altă grupă de stele, ce portă numele luï Prometheu sévi Ingeniculus «)•

') **Cluudlaiins** in Eutropium. II. v. 470 scqq. ') Cicero, De nat. deor. II. 44. — Coluiiiella, R. R. II. 43. ' **«puls,** Origine de tous les cultes. Tome VI, 467-8 si Atlas, pl 9. 13.

"g* constelațiunea vulturului se află și grupa de stele numită Serpentariü. După autori aï vechimii Serpentariul représenta peCarnubutas, regele Geților.

Pe muntele Lycaeu din Arcadia, de unde se vedea întreg Peloponesul, se afla, după cum ne spune Pausania, un grandios altariü de pământ în forma unuî tumul, dedicat luî Zsóc Aúxatoí, ér în partea de resărit a acestuî altariü se înălțau doue columne (xtovsc), pe can se aflau doue aquilc, însă forte vechi.

Dintre tóté speciele de vulturî, ce domineză astădî pe piscurile cele mai înalte ale Carpaților, specia cea maî frumosă şi tot-o-dată maî remarcabilă prin caracterul seu violent este vulturul dis auriii, numit altmintrelea si céh le u (caelius), adecă vulturul ceriului[1]).

Este acelaşi vultur, care în religiunea vechia era consecrat divinității supreme a lui Zsuç, este aquila Olympuluî celut vechio (Olympus aetherius) numită în literatura poetica a anticitatiï y_puoateTOç (àé-roç), aquila fulva, fulvus Jovis ales [2]), Jovis ales de plaga aetheria [3]), ér la Cicero : Nuntia fulva Jovis, miranda visa figura [4]).

Despre acest vultur, numit céhlëu, mai esistă şi astădî la poporul român o credință forte înrudită cu legenda lui Promethcu, că acesta pasere violentă vine nóptea la păstorii vitelor de prin munțî şi de pe câmpiî, le înfige clonțul seu de fer în piele şi prin acesta le causéza marï dureri̇̈ [D]).

După teogonia luî Hesiod, Prometheu sufere încatenat pe columna cea fairndsă a muntelui Atlas.

La Apollodor, muntele Atlas este în țera Hyperboreilor.

Er Pindar ne spune, că Hyperboreiî erau poporul, ce locuia lângă isvórele (cataractele) Istruluî [fl]).

In fine în Dacia sunt stâncile luî Prometheu, şi muntele cel fabulos (al Atlasului) ne spune şi maî clar poetul latin Marțial.

In una din cele mal frumóse epigrame ale sale, dedicată unui ostaş roman, ce pleca în Dacia, densul se esprimă ast-fel :

«Marceline, ostaşiule, tu plecî acum, ca se icï pe umerii tëï ceriul de nord al Hyperboreilor şi astrele poluluî Getic, carî de abia se

*) In formă femenină c i l i h ó i e şi c i l i ó i e (M a r i a n u, Ornitologia, I. p. 176). Acest vultur este numit, în Transilvania sori i ţ ă. O deosebită scmnificațiiine are şi acesta numire. Eratosthene (Catasterismi, c. 30) spune, că acest vultur este singurul dintre paseri, care sborà către sore, fără se-1 îirpedece radele. — V u l t u r i i d i n Buce g i ü sunt renumiți pentru mărimea şi audacia lor (B a b e ş, Din plaiul Pelesuluî, p. 72).

[a]) **Vlrgilii** Aen. **XII. v. 247.**

') Ibid. Aen. L v. 394.

[4]) **CIceronis** De **Leg. I. 1. 2.**

[5]) **Marianu,** Ornitologia, I. p. 193.

[s]) **Pindari** Olymp. III. v. 14. 17.

mişcă. Etă şi stâncele luï Prometheu. Etă şi muntele acela faimos în legende, în curênd tu le vel vedé tóté aceste din apropiere cu ochiï tel proprii. Când tu veî contempla aceste stânci, în care resună durerile imense ale bëtrânuluï, vel dice: Da, el a fost încă mal dur de cât aceste petre dure, si la aceste cuvinte tu vel pute încă se mal adaugi: că acela, care a fost în stare se sufere ast-fel de chinuri a putut întru adevër se formeze şi genul uman> [a]).

3. *Prometheu pironit pe muntele Caucas dia Dacia.*

încatenarea şi chinuirea lui Prometheu a format în anticitate obiectul unul numër însemnat de poeme, descrieri şi csplicărî.

împrejurarea, că acesta memorabilă scenă din istoria civilisațiunil ante-elene s'a petrecut pe teritoriul Daciei, ne impune aici tot-o-dată sarcina, ca se analisăm din punct de vedere geografic si a doua legendă despre suferințele lui Prometheu.

La diferiți autori greccscl, însă posteriori epoceï luï Hesiod, Prometheu a fost țintuit cu cuie pe muntele Caucas din Scythia.

Ast-fel gramaticul Apollodor scrie:

«Prometheu formând omeni din apă şi din pâment, a furat foc, pe sub ascuns, de la Joe şi l'a adus în planta numită ferula. Dar Joe simțind acesta a dat ordin lui Vulcan, ca se-I bată corpul cu cuie pe muntele Caucas. Acest munte este în Scythia, unde Prometheu a rëmas pironit timp de mal mulți ani» [!]).

Avem aşa dar aici o nouă cestiune din geografia anticitățil, şi anume : care este Caucasul, de care ne vorbesce legenda a doua a lui Prometheu?

Acest Caucas al Scythieî, pe care a fost încatenat, orï a fost pironit

') Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperboreos tnodo, Marcelline, Triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli;
Ecce Proraetheae rupe s, et fabula m on t i s,
Quam prope sunt oculis nune adeunda tuis.
Videris immensis quum conclamata querellis
S a.x a seni s, dices: Durior iile fuit.
Et licet hoc addas : Potuit qui talia ferre,
Humánum merito fínxerat ille genus

') **Apolloűori** Bibi. lib. I. 7. 1.

Prometheu, representantul civilisatiuniï preistorice, a rëmas un misteriü geografic chiar si pentru ceï mai distinsï autorï aï vechimii.

Caucasul din legendele lui Prometheu, nu era de loc identic cu Caucasul albano-iberic, séü cu catena, ce se întinde între marea negră si marea caspică.

Unul din ceï maï distinşi învețațî aï secululuï al Xll-lea, episcopul E u-stathiu din Thessalonica, în Comentariele, ce le scrisese asupra Perie-gesei M Dionysiu ne spune următorele :

«însă Caucasul acela, pe care după legende a fost crucificat Prometheu, nu figureză pe tabulele geografice, aşa afirmă autoriï ceï vechï» [J]).

Avem aşa dar aicî o constatare forte prețiosă, făcută pe basa vechilor legende si fântâni geografice, că Caucasul lui Prometheu, nu era Caucasul din Asia, séü din partea de resărit a mării negre.

în acesta privință epoca dominațiuniî romane în părțile de resărit ale Europei ne aduce o deplină lumină.

îndată ce suveranitatea lumii trecu în manele Romanilor, cunoscințele geografice începură a face un progres imens. Fic-arc espediţiune romană era tot-o-dată şi o recunoscere geografică.

Cu deosebire, îndată ce legiunile romane ajunseră la Istru, regiunea de sud-ost a Carpaților ne apare în diferite monumente istorice şi geografice sub numele de «C au c a s».

Cel de ântâiu general roman, care ajunse la Dunăre, a fost Marc Liviu Drus în aniî 642 şi 643 R. [2])

în scurt timp după aceea, fostul consul Piso, urmând aceeaşi politică firmă, de a pedepsi, de a sdruncina pe barbarï şi de a face recunoscerî militare în ținuturile lor, străbătu, după cum ne spune istoricul Florus, munți[1] Rhodopuluî şi muntiï Caucasuluï[3]).

în resumatul istoric al lui Florus, sub numele de R h o do pe este a se înțelege întreg sistemul cel complicat de munți aï Tracieï vechi, dimpreună cu Hemul seu Balcanul de astădî, după cum cu 70—80 anî mal târdiu poetul Virgil numia Rhodope nu numai munții Tracieï dar şi muntiï Scythieï din nordul Istruluî [4]).

Er sub numele de C au c as la Florus figureză, fără îndoielă, un munte de pe teritoriul Scythieï vecin, séü catena meridională a Carpaților Dacieï.

*) **Eustatliii** Commentarii in Dionysium, v. 663 : Tôv Se toioutov Kouxaaov, Trspl *ov* nai & too ÏÏpo|j.v]Bi<u; TtXawcai ftvaoxoXomojiot, ol itaXa'.ol (xvj èTxsiaftat «past Ty rrjç it6piT|fi]asuii itivaxi.

*) Florus lib. III. c. 5. — Mommsen, Röro. Gesch. II. 173.

") **Florus** lib. III. 5: Piso Rhodopen Caucasumque penelravit.

[4]) **Tirgilii** Georg. III. v. 351.

Acesta o confirmă o remarcabilă inscripfiune romană din timpul împëratului Traian, unde grupa Carpaților de lângă Olt portă numele de Caucas.

Matronis | Aufanib(us) j C(aius) | Jul(ius) Mansuejtus M(iles) l(egionis) I. M(inerviae) | p(iae) f(idelis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) fu(it) | a d Alutum flumen secus | mont(em) Caucasi ').

este textul acesteï inscripțiunî de mare valóre pentru geografia Dacieî în timpurile ante-romane.

Sub numele de Caucas ne mai apar Carpațiî Dacieî şi în diferite alte descrieri istorice şi geografice.

în secuiul al V-lea d. Chr., geograful roman Juliu Honoriu compusese, pe basa unor fântâne maï vechï, un mic tractat de cosmografia, si în care densul face amintire de doue catene de munți cu numele de Caucas, una pe teritoriul Europeî în apropiere de muntele Hem, şi care corespunde la Carpațiî de sud-ost aï Dacieî, si alta pe teritoriul Asieî în partea de resărit a mariî negre [2]).

O altă prețiosă constatare geografică o aflăm la Jornande, istoricul Geților, care probabil a fost născut în Mesia.

Caucasul, scrie densul, începe de la Marea Indică, el trece apoî în Syria, unde formând un unghiu rotund se întorce spre nord, se prelungesce peste ținuturile Scythieî, se scobοră până în Pont, apoî adunându-şî înălțimile sale atinge şi cursurile Istruluî, acolo unde rîul se desparte şi curge în doue direcțiuni *).

în fine sub numele de Caucas ne apar Carpațiî şi în cea maï vechia cronică rusescă. atribuită călugărului Nestor, născut pe la a. 1056 d. Chr.

') în museul de la Köln. Hcnzon. nr. 5939. — Froehner, La Colonne Trajane, I. p. 28, nr, 16.

') lulli Hoiiorii Cosmographia (Excerpta) 28: Montes quos habct oceanus septentrionali s. Hyperborei Ripaei mons | Hypanis mons | Caucasus ex alia parte mons | Ha e m us mons | Taurus mons [item Caucasus mons | Amanus mons (Riese, Geogr. lat. min. p. 41).— Honoriu amintesce aici lângă Caucasul din Europa şi muntele Hypanis. Notăm, că un munte de lângă Olt spre sud-ost de comuna Sâmbotenî, portă astădî numele de «Vér f ui Up ana ş». (Charta României meridionale, 1864. Scara l : 57.600, f. 35.— General-Karte von Central-Europa, l : 300.000, f. N. 10).

') Jornandis De reb. Get. c. VII: Caucasus ab Indico mari surgens .... Mox in Syriam curvato angulo reflexus ... in Boream revertens, Scythias terras . . . pervagatur: atque ibidem opinatissima flumina in Caspium mare profundens . . . ad Pontúm usque descendit: consertisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

«în partea de nord a Pontului», scrie densul, <se află Dunărea, Nistru si munţii Caucas séü munţii ungurescî> [1]).

Caucasul luî Prometheu, séü Caucasul cel legendar al Scythieï, este ast-fel din punct de vedere al geografiei preistorice, unul şi acelaşi cu catena meridională a Carpaţilor numită la Apollodor Atlas din ţâra Hyperboreilor, ér în inscripţiunea de la Köln Caucasus ad Alutum flumen [8]).

4. *Prometheu încatenat pe stâncile muntelui Pharanx (Parâng) din Dacia.*

După Eschyl, renumitul poet tragic al Greciei, născut în secuiul al VI-lea a. Chr., Prometheu, geniul cel mal puternic al timpurilor pelasge, a fost încatenat în Scythia, în ţ ér a ferului[8]), pe teritoriul cel depărtat al lumii vechi *), într'o regiune muntosă nestrăbătută, pe nisce stânci, cari în poema sa portă numele de cpápay^a, <ţ>apa77oc şi cpapsqfi [6]), forme flexionare de la nominativul cpápayC, munte séü stâncă cu derîmăturî şi prăpăstii adânci.

Din întrebuinţarea constantă, ce o face Eschyl în tragedia sa de ternninul Pharang-, spre a desemna stâncile si muntele, pe cari a fost crucificat Prometheu, résulta, că avem în caşul de faţă nu un cuvent generic, ci o numire particulară topică,

în apropiere de acest munte, numit Pharang-, pe care după legenda lui Eschyl se esecutase supliciul luî Prometheu, curgea după cum ne spune acelaşi autor, rîul cel mare si divin al lumii vechi numit Oceanos potamos séü Istrul din timpurile istorice [6]).

în ce privecce insă în particular situaţiunea geografică a acestui Pharang-, o deosebită importanţă ne presintă itinerariul, ce-1 prescrie Prometheu nimfei Io.

') Schloxor, HetiTopt, Russische Annalen. II. (Göttingen, 1802) c. II, pag. 22: Do Pont'skago moria na polunoscznyia strany, Dunaj, Dniestr, i Kaukasijskyja gory rekse Ugor'skyja.

*) Hasdeu, Istoria critică, p. 285. «Este dar un fapt înregistrat în şepte fântâne irecusabile, pe lângă cari Ovidiu e a opta şi Strabone o se fie a noua, cura-că Carpaţiî, începând din timpii cei mai depărtaţi şi până în evul mediu se chiămau Caucas».

[3]) Aeschyli Prometheus vinctus, v. 2 : SxuS~r(v eţ oljtov. — Cf. ibid. v. 301.

[4]) Cf. Herodot lib. V. 9.

[5]) AesclijH Prometheus, v. 15. 142. 618. 1015.

*) Ibid. v. 284-285.

Tênëra preotésa Io, fica regeluï Inach din Argos, persecutată de Juna, fiind-că era iubită de Joe, vine pe Pharang- la Prometheu eel restignit, care tot-o-data era şt primul profet al timpurilor sale, ca së-ï descopere, câte suferințe si câte rëtacirï va maï ave densa so îndure din causa persecutării puternicei deițe-regine.

Prometheu indică feciórel persecutate următoriul itinerariu :

«Maï ântâiii», dice densul către Io, «apucând de aicî drumul spre r ë s ă r i t veî trece peste câmpiî nearate şi veî ajunge la Scythiî păstorî (nomadl), omenï superbi, armați cu săgețî, ce bat departe, şi cari î-.şî petrec vieța lor în care bine ferecate acoperite cu cobere. Eu însă te consiliez se nu te apropiï de eï, ci se te abațî către stâncile cele bătute de valuri ale mării şi se-țî continuî drumul pe uscat, în partea stângă locuiesc C h a-lybil, faurii de fer, de cari se te păzescî, sunt omenï violenți si nu primesc bucuros pe străini; de aci vel ajunge apoi la rîul cel violent (o(3pioT}]v 7rotau.ov) numit ast-fel cu drept cuvent, pe care însă se nu-1 treci, fiind-că e periculos, până nu vel ajunge la C au c a s, muntele cel maï înalt, unde se adună torențiî, ce se scurg de pe vêrfurile acestui munte, şi de unde apoi rîul duce violența lor în jos. De aci apoi trecând peste vêrfurile muntelui, ce se apropia de stele, 'AaTpofEÍtovaí xopucpàç, se apuci drumul spre mediă-şi şi veî ajunge la mulțimea Am a zonelor, ce urësc pe bărbați . . . Ele î-țî vor arăta calea cu totă buna-voință, apoî veî ajunge la istmul Cimmeric, de lângă gurile cele strimte ale l a c u l u î M e o t i c. După ce veî părăsi acest istm, luându-țî curagiü în suflet, va trebui se treci peste gurile lacului Meotic, şi-țî va remâne o faimă neperitoriă în lume pentru trecerea acesta, în urma acestui eveniment strimtorile lacului Meotic se vor numi B o s p o r, apoî lăsând în urma ta pămentul Europei vel trece în continentul Asieî> [1]).

Résulta din acesta nouă legendă, ce ne-o comunică Eschyl, că stâncile, pe cari a fost ferecat marele erou al civilisațiuniî ante-homerice, se aflau în partea de apus a mării negre, pe teritoriul Scythieî muntóse, lângă vechiul Oceanos potamos.

De asemenea résulta din acesta legendă a lui Eschyl, că tragica scenă a luî Prometheu se petrecuse pe una si aceeaşi catena de munți, care la Hesiod e numită Atlas şi la Apollodor C a u c a s.

O singură deosebire esistă numai, că la Eschyl Golgotha preistorică este o altă grupă de munțî, Parângul, masivul cel grandios din partea de apus a Oltului, celebru prin selbăticia stâncilor sale şi prin văile sale cele solitare.

') **Aeschyll** Prometheus, v. 707 seqq.

în legendele luï Eschyl Scythiï păstorï, omeni superbï şi bine armați, sunt faimoşii păstorî Hyperboreï, carï cutricrase o-dată lumea întregă si cari dominau munții şi câmpiile cele nearate din părțile de nord ale Istruluï.

în apropiere de muntele Pharang- sunt renumiții Chalybî '), faurî de fer, din timpurile preistorice. După formă şi după înțeles, acest cuvent este de oricine pelasgă, sinonim cu germanul Hüttenarbeiter, lucrători în usinelc de metale. Semnificafiunea originală însă a cuvêntuluï XaXuSsç a fost fără îndoială una si aceeaşi cu românescul C o l i b a ş î, locuitori în colibe [2]j. Până astădî o localitate de sub pólele muntelui Parâng mai portă numele de Baia-de-fer, însă fără se cunóscem timpul când începuse, când înflorise si încetase industria siderugică de aci. Tot ce mal cunóscem astădî, sunt, după cum spun descrierile nóstre geografice, urmele aprópe dispărute ale unei fabrici vechi [s]).

Munții Parângului au fost o-dată renumiți pentru avutiele lor metalice.

Regiunea Carpaților a fost în timpurile preistorice, țera cea clasică a minelor, şi este un fapt forte remarcabil din punct de vedere istoric, că la Eschyl, partea de apus a mării negre, adecă aceea pe lângă care curgea rîul Oceanos potamos, purta numele de «Mama ferulul> *).

între muntele Pharang- şi marea ncgră, legenda lui Eschyl mal face amintire de un rîu însemnat, ce curge din munți însă celebru pentru violența cursului seu [5]).

Dintre tótc rîurile Carpaților, ce se versa în Dunărea de jos, rîul cel mal periculos în tradițiunilc române este Oltul. El este rîul cel «turbat», rîu «blestemat», cu vêrtejurï violente. Când ploiă la munte, el vine umflat, turburat, mâniat, cu sânge amestecat, aducând plăghiî şi butuci, trupuri de haiduci şi căpestre de cal murgi [c],i. în Olt, spun legendele poporale, trebue pe fie-carc di, se se înece cel puțin un om, şi când trece vre-o di fără ca

') Aesehyli Prometheus v. 715. — în altă tragedia a sa (Septem ad versus Thebas, v. 729) Eschyl spune, că Chalybii erau emigrați din Scythia în părțile meridionale: XaXupoț, Sxufl-iiv ăTTOtxoc. — Ér Suidas: XaXupsc. sdvoç SxuS-iaç, sv#jv ó alakot TÍXTSta'..

*) Diferite sate de pe teritoriul României din județele Mehedinți. Gorj, Muscel, Dâmbovița şi Rdmnicul-sărat, portă numele de Colibasl.

*) Marele Diet. Geogr. Rom., v. Baia-de-fer.

[4]) **Aeschyli** Prometheus v. 301-302: ţ4)v oi$Y]pofj.-ijTopct . . . atav.

[6]) **Aeschyli** Prometheus v. 717.

') Alecsandrl, Poesiî pop., p. 159 şi Doinele XLIX. LIV. — **Teodorescn,** Poesiî pop. P- 0. 323. — **Mândreacn,** Literatura, p. 119. — Şezătoarea (Fălticeni) An. V. 93.

rîul së-sï primésca jertfa sa, atunci el începe se urle şi trebue se se pă-descă cine-va, ca se intre în el, fiind-că cere cap de om [1]).

Până în timpurile domniei principelui Bibescu, după cum scrie Margot, se credea cu neputință de a se stabili un pod peste acest rîu chiar şi la Slatina *).

Lângă rîul cel violent ne mal apare în geografia luî Eschyl şi muntele numit C a u c a s *), însă nu Caucasul din Asia, ci Caucasul din partea de apus a mării negre. Este acelaşi munte, despre care ne vorbesce şi inscripțiunea romană din Brambach: Ad Alutum flumen secus montem Caucasi *).

După Caucas, punctul cel maî însemnat din partea de apus a mării negre este în geografia luî Eschyl, muntele ale cărui vêrfurï se apropia de stele [6]). Este vechiul Atlas al Hyperboreilor, despre care ne spune Virgil, că portă pe umerii şei osia anume făcută, ca se susțină stelele cele în-flăcărate [6]).

«Ér după ce vel trece peste vêrfurile muntelui, ce se apropia de stele, dice Prometheu către nimfa Io, se apuci drumul spre medă-di si vel ajunge la mulțimea Amazonelor>.

Aceste Amazone aparțineau ținuturilor barbare. Homer amintesce despre ele numai ca de o vechia tradițiune.

Patria lor originară a fost Se y t hi a, şi în particular Scythia de lângă Dunărea de jos.

După tradițiunile, ce le culesese istoricul roman Trog Pompeiü, Ama-zónele se lăudau, că erau «ficelé deuluï Marte» (după cum tot la Marte, deul pelasg, î-şl reduceau originea lor şi Romani:), si în fine, că ele «erau din nemul Scythilor» ').

La Virgil Amazónele portă de asemenea epitetul geografic de Threiciae [8]), ér după Hecateu •), ele vorbiau limba tracă, adecă getică [10]).

') Şezătoarea, An. III. p. 101. ') Margot, O viatorie. Bucurescî, 1859, p. *56. *)* Aeschyli Prometheus, v. 719. ') A se vedé maî sus p. 305. ») Aeschyli Prometheus, p. 721. ') Viralii Aen. IV. v. 482.

') Justin! lib. II. c. 4: genitas se Marte praedicabant,.. Genus se Scytharum esse.

") Vlrgilit Aen. XI. v. 659-660. ') Hecatuel Fragm. 352.

[10]) DupâValeriu Flacc (Argon. IV. 602) strămoşul Amazónelor era Gradivus pater (Marte) cjeu! național al Geților: Inclyta Amazonidum, magnoque exorta Gradivo . . (Cf. ibid. V. 619. — Virg. Aen. III. 35).

Afară de Marte, divinitatea geto-thracă, Amazónele adorau în particular pe deița Diana, a căreî reşedința principală după Pindar se afla în Istria [a]), lângă gurile Dunării.

Pe vechile monumente ale arteï grecescï, reliefuri, statue şi picturî de vase, ele sunt armate cu scuturi, cu arcuri şi cu securea de resboiu (bipennis). Pe cap ele portă coif séü o căciulă în genul dac [a]).

în fine fisionomia lor încă ne presintă un caracter național pelasg.

Pharang-ul lui Prometheu, ne apare ast-fel ca un munte din părțile de apus ale Oltului. După nume, după situațiunc şi descrierile sale, ci corespunde întru tóté la muntele Parâng de astădî [3]).

5. *Columna Ceriului din Carpațl ca emblemă sacră a acropolei din Mycena.*

Columna Ceriului de pe colțul sud-ostic al Carpaților, care-sî ascunde si astădî vêrful seu în non, a avut în cele mai depărtate timpurî ale preistorieî, si în parte maî are şi astădî, forma unei piramide trunchiate în patru unghiuri.

Fie-care față a acesteî columne représenta ast-fel forma unuî trapez, şi fie-care față a fost o-dată decorată cu anumite figuri, din cari unele se mai cunosc şi astădî de abia, şi despre carî vom vorbi în capitulele aceste.

Dimensiunile acesteî columne, după cum le-am mesurât noï înşi-ne în a. 1900, când am urcat vêrful Bucegiuluï spre a studia din punct de vedere istoric acest important monument al lumiï vechï, sunt:

înălțimea 9.99. m.

lățimea la basă a laturilor maî lungi 10.72 m. *).

Acesta columnă a fost considerată în timpurile ante-homerice ca cel maî sacru simbol religios al întrcgcî lumî pelasge. Ea era representată în aceeaşî

') Pindari Olymp. III, v. 27.

*) Jahn, Uber die Ephesischen Amazonenstatuen (în Berichte d. sâchs. Gesellschaft d. Wissenschaften. Phil.-Hist. CI. 1.1850. Taf. I-VI.)

') Muntele Parâng se caracteriseză cu deosebire prin prăpăstii enorme, derîmăturî de stanei şi valuri formate din bolovani gigantici. Sub vêrful numit Cârja (2520 m.) se ndică dm aceste ruine de stânci doue spicurî, ca niscc columne informe, înalte de câte 10 m. 'schyl (Prom. v. 142) încă amintcsce de nisce colțuri de stânci (oxoueXot) de pe muntele Pharanx.

[4]) Laturele de SO. şi de NV. fiind mai late, ér cele de SV. şi de NO. mal ânguste.

formă pe monumentele religiose ale Eladeî şi ale EgipeluluT, în arta statuară a Romanilor, cum si pe diferite specimene de pictură ceramică din epoca grecescă şi etruscă.

Cea maî vechia reproducere a acesteî columne o aflăm pe muriî cyclopicî, ce încunjurau o-dată acropola atât de celebră a Myceneî din Pelopones.

Partea meridională a Eladeî, numită Pelopones, a fost o-dată o țeră prin escelență pelasgă. Numele seu cel mal vechiü a fost Pelasgia ').

Una din provinciele cele maî însemnate ale Peloponesuluï a fost în vechime Argos, un şes vast, ce se întindea în partea de resărit a acesteî peninsule, între munfiï Arcadieî şi marea egeă.

După legende şi după tradițiunî, locuitorii cel maî vechï aï Argosuluï aü fost Pelasgiï [1]).

Si fiind-că şesurile acesteî provincie erau în timpurile vechi mlăstinose şi aduceau pufin folos economiei de ol, Pelasgiï stabiliți aici se ocupau în deosebi cu ținerea şi crescerea erghelielor de cal.

Homer numesce Argosul, ținutul «unde se cresc cal» [3]).

La început esistaű în Argos doue state, şi doue oraşe principale, ca reşedințe regale, Argos şi Mycena[4]). Mal târdiu insă Mycena, sub domnia Pel'opidilor, ridicându-se la o putere şi desvoltare mal mare, egemoniă peste Argos şi întreg Peloponesul ajunse în manele sale. Ér în timpurile rësboiulu! Troian, în Mycena era rege Agamemnon si puterea sa se întindea peste totă Grecia [6]).

Homer numesce Mycena «oraş frumos edificat > *), «oraş cu strade late» [7]),

') **Strabonis** Geogr. lib. V. 2. 4 : Kai ríjv HeXonivvtjiov îfc IIîXaoYÎav tpfjalv 'Etpopoc

[1]) Strabonig Geogr. lib. V. 2. 4 : Alax-fiXot î' ix too tttpl Muvrjvnț 'Apfouj tp-qolv ev 'Ixinoiv 9j Aavatai ti fivoî aí>tuy (TIÍV IIsXasȚuiv).

') Homeri Iliad. II. 287: arc' "ApTsoc íitno^ótoio. — Ibid. III. v. 75 şi XV. v. 30: "Apfoț k ímrópotov. — Odyss. III. v. 263. — Pelasgiï, a căror avuția consista de regulă în turme şi ciredi întinse, erau tot-o-dată renumiți pentru ergheliile lor cele mari de cal frumoşi. Homer numesce pe Troiani «înblânditorî de cai» (U. III. v. 131 et pass.) Ér în evul de mijloc Românii din peninsula balcanică sunt amintiți adese ori ca păstori de iepe». (Hasdeu, Archiva, III. 119. 121). în fine despre mocamî de lângă Braşov scrie Bab e ş (Din plaiul Pcleşuluî p. 60):. «Erau mocani cari Posedau herghelii de sute şi chiar de mii de caî».

[4]) Strabonis Geogr. lib. II. c. 6. 10.

'I Pausanlae lib. VIII. 33. 2. — Homer numesce pe Agamemnon nótává Xaív, P^toriul popórelor (Odyss. IV. 532.)

; **ttomerl** llias, II. v. 569: Morava; . . . eötíjievov ')

"ias, IV. y. 52: s&puafixa MUX-ÎJVYJ.

«Mycena avută de aur» '), şi acelaşî epitet de «avutï în aur» se atribuie si locuitorilor sëï.

Acropola Myceneï se afla situată pe o stâncă înaltă, ce avea forma unuï triunghiü neregulat [2]).

Acesta citadelă era încunjurata cu murî cyclopicî [s]), din cari astadï maï subsista încă unele resturi înalte de 10.50 m., gróse 4.80 m. *).

Ér în partea de sud-vest a citadelei se afla oraşul de jos al Myceneï, încunjurat de asemenea cu muri de maï puţină însemnătate, însă pe vatra acestui oraş se mai află si astădî un numer óre-care de edificii construite în stil cyclopic [6]).

Puterea construcţiunilor de aicï ne arată, că o-dată Mycena s'a bucurat de o populaţiunc imensă, disciplinată şi opulentă.

La Euripide, Mycena este numită «operaCyclopilor»[6]), «cetatea Cyclopilor» '), «Mycena cyclopică» [8]), «murï cyclopicï de petră» [9]).

El numesce Peloponesul: «Pelasgia patria mea» [10]), si amintesce «de femeile iubite din Mycena, cari ocupă locul cel de ântâiu pe scaunele P elasgilor din Argos» ").

Primele stabilimente ale Pelasgilor în Mycena se reduc la epoca neolitică.

Cultura materială şi morală a acestor Pelasgî, în epoca neolitică, ne presintă din tóté punctele de vedere acelaşî caracter etnic, aceeaşî evoluţiune pe calea cea mare a industriei şi a artelor, ca şi civilisaţiunea Pelasgilor din nordul Tracieî, cu deosebire din Dacia.

Instrumentele lor de petră '*), daltele şi săgeţile de luptă [13]), descoperite sub

*) Ilias, VII. v. 180 şi XI. v. 46 : paoiX-ija rcoXuxpuseno Mox-!]Vf]i;. — Odyss. III. v. 305.

') Schliemann, Mycènes, p. 80. ') Pausaniae lib. II. 16. 5. seqq. *) Schliemann, Mycènes, p. 81.

[6]) Schliemann, Mycènes, p. 92. 94. Dintre aceste cea mai monumentală construcţiune cyclopică suterană este aşa numitul «Tesaur al luî A t re u». •) Euripidis Iphigenia in Au!, v. 1500-1501: KuxXuiitíuw itóvov x[e]?"[JV]-') Euripidis Here. Fur. v. 15: KuxXourceiav itóXiv. *J Euripidis Iphig. Aul. v. 265: MuK-íjvac • • • tôt KuxXcuTÛat.

[9]) Euripidis Electra, v. 1159: KuxXoiima r o&pávia tei/s' — Ibid. Troades, p. 1088: tet^[6]* Xa'c'va Kov.XtÚTc:' oepávta. ") Euripidis Iph. Aul. v. 1498-99:

"Iui fS (iăup *ut*
MuxYjvaíaí t*

[u]) Euripidis Orestes v. 1246-1247.

") Schliemann, Mycènes, p. 144. 181.— Perrot, Grèce primitive, p. 119. 127.

") Ibid. Mycènes, p. 144. 354, — Perrot, Grèce primitive, p. 116.

de lut[3]), ne presintă aceleaşi tipurï, şi aceeaşi concepţiune nordică a industriel si a arteï, ca şi fabricatele aflate pe teritoriul Daciei [4]).

O singură deosebire esistă numaî: technica vaselor de lut din Mycena si din Tirynt, ne apare inferioră celeî din Dacia.

Peste tot, Pelasgiî timpurilor cyclopice din Mycena aparţin după industria si după arta lor la aceeaşi familia, la aceeaşi civilisaţiune ca şi Pelasgiî din regiunile Carpaţilor [5]).

în timpurile rësboiuluï Troian, orî cu alte cuvinte în epoca preistorică a metalelor, o civilisaţiune cu totul particulară începe si înfloresce în ţinuturile, ce constitue basinul oriental al Mediteraneî, o stare de cultură, care, după originea si desvoltarea sa, e cu totul deosebită de civilisaţiunea Asyricî, Egipetuluî şi chiar a Greciei post-homerice.

Monumentele acestei civilisation! le găsim cu deosebire representate în ruinele Myceneï, a oraşului celui avut de aur ; şi acesta nouă faşă în istoria progresului omenimil, ce remăsese necunoscută până în timpurile nóstre, a primit numele de civilisaţiunea mycenică.

Statul, scrie Perrot, al cărui capitală a fost Mycena, se pare a fi fost cel maï puternic, ce s'a constituit în Grecia continentală în cele de ântâiu *4*—5 secule anterióre învasiunil dorice Acesta o atestă epopea prin rangul, ce se dă lui Agamemnon, regelui din Mycena, acelui Agamemnon, pe care-1 pune în fruntea alianţei principilor, ce se înarmeză în contra Troici. Ruinele incintei şi ale edificielor din Mycena sunt cele mal importante din câte se atribue epocel eroice în Elada. în nici un loc sepăturile făcute în ruine nu aü scos la lumină atâtea avuţii din acesta epocă depărtată, si nu ne-a dat o idea atât de frumosă despre desvoltarea artei si industriei ca la Mycena. Din tóté descoperirile, câte se aü făcut de 30 de ani încoce, descoperiri, ce ne pun în vedere o lume de mult uitată şi mult mal vechia de cât Grecia lui Homer, nu aü fost nici unele, carl so aibă atâta resunet ca descoperirile făcute la acropola Myceneï. Aceste descoperiri ne aü oferit mijlócele spre a pute defini acesta civilisaţiune, spre a o distinge de civilisaţiunea Egipetulul şi a Asiei, din care nu derivă, si de civilisaţiunea propriu disă grecesc ă, pentru care formeză numai o prefaţă . . . Fără se uităm

') Ibid. Mycènes, p. 107. 243.

'} Ibid. Mycènes, p. 127. 130. 167. 191. 192.

') Ibid. Mycènes, p. 61. 137. - Tocilescu, Dacia, p. 877.

*) A se vedé maï sus pag. 47-49.

') Divinităţile cele mari ale locuitorilor din Argos erau ca şi ale Dacilor: Jupiter Opt im u s Maximus (Livii l. XXXIV. 24) séű Zsút nat-íjp şi Apollo (Iliad. II. 371. [iv]. 288). — în ce privesce tipul fisic al aristocraţiei din Mycena, judecând după

reservele, de carï trebuc se ne încunjurăm, noi ne vum \.w~,^ ______ ,
dacă vom pute determina cu maï multă precisiune, de cum s'a făcut până astădi, caracterele principale ale acesteî stări de cultură, pe care noî continuăm se o numim: «civilisațiune mycenică» [1]).

Originea națională a Pelasgilor din Pelopones şi în particular a celor din Mycena, se reduce la ținuturile din nordul Istruluï, nu numaï după ocupațiunile si caracterul civilisațiunii lor, dar şi după tradițiunile lor istorice si credințele lor religiose.

între Argos, între Mycena si între țerile din nordul Istruluï, au esistat din cele maï vechi timpuri raporturi continue familiare si religiose.

P e la s g, regele cel legendar din Argos, a fost născut, după cum scrie poetul Asiu, care a trăit pe la a. 700 a. Chr., «pe muntiï ceï cu comele înalte din Famentül negru» [2]).

P el op s, întemeiătoriul dinastieï Myceneï, este un nepot al luî Atlas, al titanului din țera Hyperboreilor [3]).

Eurysteu, regele Myceneï, trimite pe Hercule, marele erou al timpurilor vechï, së-ï aducă merele cele sfinte de aur din țera Hyperboreilor *).

Tot din însărcinarea luï Eurysteu, a regeluï Myceneï, Hercule vine în Istria după cerbóica cea sfântă cu cornele de aur [6]).

Putem presupune, că tot în părțile aceste trimise Eurysteu pe Hercule, ça së-ï aducă de la Hip p oly t a, regina Amazonelor.brâul «ântâietățiî», ce i-1 dase Marte.

Acest puternic rege al Myceneï, se considera ast-fel, probabil pe basa uneï vechï genealogie, că avea ore-carî drepturi la anumite lucruri sfinte din nordul Dunăriî de jos.

Ores te, fiul luî Agamemnon, persecutat de Furii, fiind-că ucisese pe mama sa Clytemnestra, vine se se purifice, ca së-sï recâştige sănătatea, lângă altariul cel sfânt din Scythia [6]).

masccle de aur, ce au fost descoperite în mormintele acropolei (Schliemann, Mycènes p. 300. 301. 371 şi 418), ea ne apare ca o rasă puternică, şi seriosă, dotată cu o mare inteligență, cu un spirit întreprindêtoriu şi dominant; este un tip, care în trăsurile sale caracteristice se deoscbesce cu totul de figurele grecescï din timpurile istorice.

') Perrot, Grèce primitive, p. 133-134. — Reinach, L'origine des Aryens, p. 113: La population primitive de la Grèce, comme celle d'Italie, était pélasgique.

[2]) Pausaniae lib. VIII. 1. 4.

[3]) H) gini fab. 83.

*) A se vcdé maï sus pag. 288. ' 1

[5]) IMuclart Olymp. III. v. 27.

«) Lucani Phars. VU. v. 776:

Haud alias nondum S cy tin ça purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Orestes.

.... '--•• 1:l-------«• A* TTnrii a fusit în Mace-

Tînëra preotésa Io, persecutată de casta preoților din Argos, se refugiază în munțiî din nordul Istruluï, de aici trece la Amazone, apoi Ia Pclasgiî din Scythia, apoi la ceî din Asia şi de aci Ia conaționalii sëï din Egipet [1]).

Menelau, fostul rege din Sparta, frate maî mic al luî Agamemnon, se retrage la betrânețele sale în locurile cele sfinte părintesc! din nordul Istruluï.

«Sortea ta», dice Proteu către Menelau, «nu este ca se morî în Argos, unde se pasc caiï, ci deiï nemuritori te vor trimite în câmpul Elysiuluï la marginile pămentuluî........ unde omenii duc o viață forte uşoră, unde nu e nici neuă, nicï ernă, nicî ploiă multă, si unde Oceanul (Istrul) trimite tot-de-una zefirii sëï ceï blândï, ça se reînsuflețescă pe omenî» [2]).

în fine Elena, frumósa eroină a timpurilor troiane, după mórtea luî Menelau, ne apare retrasă lângă templul din insula Leuce de la gurile Dunăriî, măritată după Achile, cum spun legendele [s]).

O gravură de pe o oglindă etruscă din Cabinetul Francieî (Cătai, nr. 3124) ne înfațişeză pe Elena (Elinai) îmbrăcată într'un costum avut pelasg, sedênd pe tron şi întindênd mâna luî Agamemnon (Achmenrum), pe care-1 primesce în regatul seu din insula Leuce. între aceste dóue persóne este figurat Menelau (Menle) ca un om tînër, ținend în mâna dreptă o fială, ér în stânga o lance *).

Locurile din partea de nord a Istruluï, din țera Hyperboreilor celor piî şi fericiți, erau considerate în tradițiunile Pelasgilor din Pelopones ca primele locuri ale istoriei lor sfinte, ca țera de reşedința a divinităților sale protectóre, admirată tot-o-dată pentru bunătățile sale.

Un interes deosebit însă pentru originea Pelasgilor din Argos şi pentru originea civilisațiuniî mycene, ne présenta emblema religiosă, ce decoreză muriï cyclopicï aï Myceneï.

donia şi a murit în Arcadia, în localitatea numită după dânsul Or és t ion, séű în formă femenină OrestisşiOrestias (Frag. Hist, grace. IV. 510.10.— Strabo, XIII. 1. 3). Este de notat, că sub numele de «Arcadia» figurézâ adese-orï la autorii antici un teritoriu din nordul Dunării de jos. Acesta confusiune geografică o aflăm şi în legendele lui Atlas, care după unii era un munte din Arcadia (Apollód. Jlí. 10. 1; Dionys. Hal. I. 61). Probabil, că legenda despre mőrtea lui Oreste ín Orestion din Arcadia, se referia la început la oraşul Orestiă din Ardei (Transilvania). Enea plecând de la Troia vine din Țracia m Arcadia (Dionys. I. 49), de sigur că nu în Arcadia din Pelopones, aliată cu cei alalțî principi aï Eladeï în contra Troianilor.

i) A se vedé mai sus p. 307.

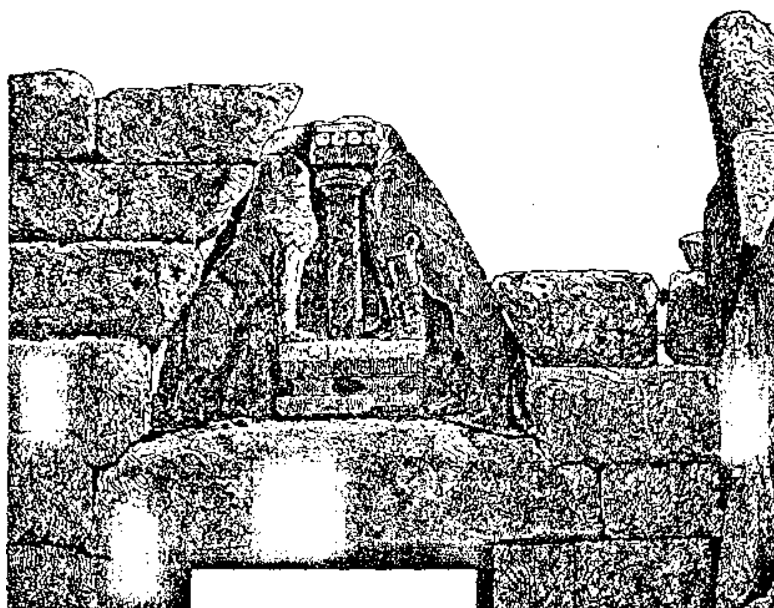
i) tíomeri Odyss. IV. 561 seqq

») Tausauiae üt,. JIL lg 12 13

') Reproducere la Duruy, Hist. d. Gr. I. p. 152.

De asupra porții principale a acropolei din Mycena se află încadrată în murii sëï cydopicï o lespede enormă de basalt, în forma unul trapez, înaltă de 3 m., lată de 3.60 m. şi avênd o grosime de 0.60 m. [1]).

Este un fel de baso-relief, ce represintă la mijloc, în partea inferioră, trei altare, doue în față si unul în fund, însă de la acest din urmă numai o parte a piedestalului e visibilă [s]). De pe altariul cel mare din fund se ridică în sus o columnă în stil doric. Ér de ambele laturi este figurat câte un leu cu fața în afară, rcdimându-se cu piciórele dinainte pe Icspcdile, ce sunt aşedate pe mesele altarelor [3]).

167. — Emblema Myccneï. Baso-relieful, ce decora porta principală a acropolei. După Duruy, Hist. d. Grecs. I. p. 59.

Ne aflăm ast-fel in fața unui monument de sculptură religiose anterior epoceî lui Homer,

încă din timpurile eruditului Creuzer, diferiți archeologî aű cercat se interpreteze sensul obscur al acestei monumentale opere de sculptură, însă,

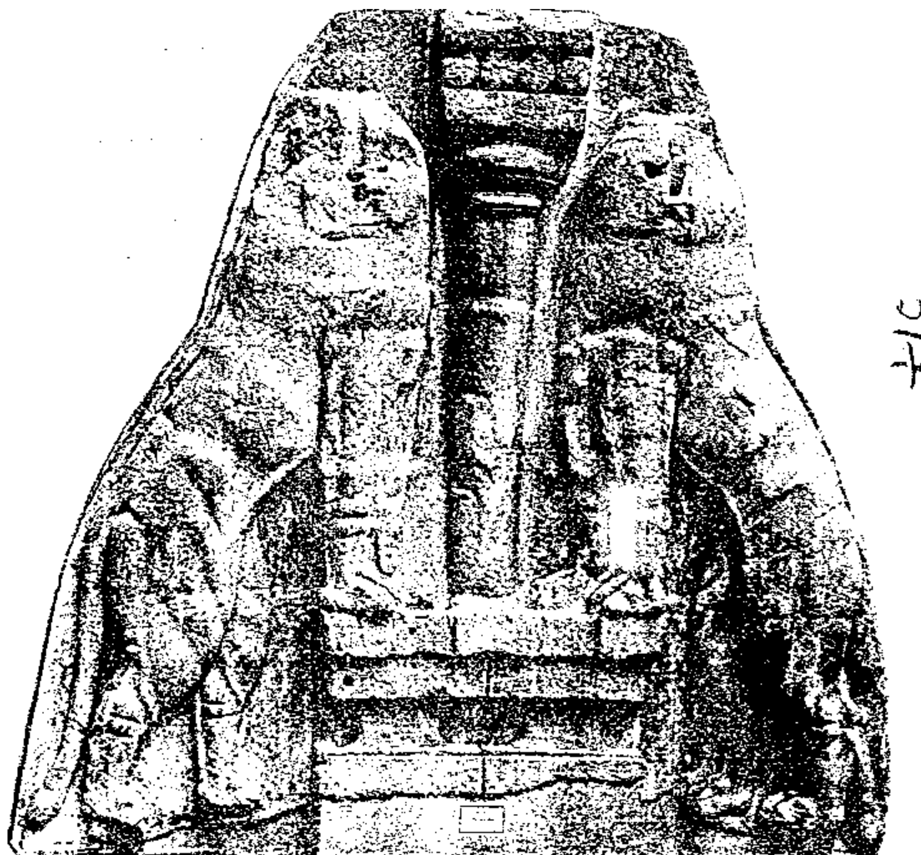
') Schlieniaiin, Mycènes, p. 87.

*) Schliemann ocupat maî mult cu cercetările de cât cu studiele archeologice a credut, că pe baso-relieful Myccnci e représentât numaï un singur al t ar iu (Mycènes, p. 87).

[s]) Prin aceste treî lespedi artistul a voit tot-o-dată se indice şi numërul altarelor, carî şi aici se véd dispuse în forma unui triunghiü l ______ l, după c an si altarele cyclopice (p. 277).

1 un résultat satisfiícatoriü, întemeiat pe date positive, şi care se corespundă cel puţin în parte idceï originale, până astădi nu s'a putut ajunge.

«Se consideră în general», scrie Schliemann, <că acesta figură are un sens simbolic. Dar care este acest sens ? Asupra acestuï punct se aü lăcut diferite conjecturi. Uniî cred, că columna face alusiune la cultul, cu care

168. — Emblema Myceneî. După forma versată din museul de la Berlin.
După Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XIV.

Perşii adorau sórele. Alţii vëd în acesta columnă un simbol al focului sacru, Ş[1] m fine uniî sunt de părere, că ea représenta pe Apollo Agyieus, păditonul Porţilor. Eü împărtăşesc opiniunea acesta din urmă» i).

errot, un alt distins archeolog modern, mărturisesce, că dificultăţile încep e vorba se interpreteze anumite detaiurî ale acestei embleme, în fine

MyceneS) p 87

densul este de părere, că acesta columnă este numaî o figurare în miniatură a palatului regilor Myceneî, ale căruî mase le suportă, a aceluî palat, care o-dată încorona vêrful stânceï, pe care era clădită acropola Myceneî [1]).

Simple suposițiunî, în favorul cărora nu se pot aduce nicî texte, nicî vre-un specimen óre-care analog de archeológia.

Emblema cea sacră de pe murii cyclopicï aï Myceneï, représenta ceva exotic pe pămentul Eladeî, acesta o recunosc în general tofï archeologiî, cari s'aű ocupat studiul civilisațiuniî ante-homerice.

169.— Columna principală de pe Vêrful Omului (CarpațÎ).
Vederea din partea de SO. După o fotografia din a. 1900,

Primul punct, ce ni se presintă, când voim se interpretăm sensul narativ al acestui relief monumental, este : pentru ce artistul din Mycena a figurat acesta lespede în forma unuî trapez, si acest punct a scăpat din vedere tuturor archeologilor critici.

Artistul din Mycena a dat acestei lespede aspectul unei piramide trunchiate, séü figura unuî trapez, nu pentru că i-ar *fi* lipsit petra, dar fiind-că era o necesitate hieratică imperiosă.

Intcnțiunea sa nu era de a esecuta *o* operă originală séű de imaginațiune, ci de a reproduce în mod pe cât se pote maï fidel formele uneî figurî sacre reale.

Chiar şi proporfiunile relativ enorme, ce le-a dat artistul lespediî şi figurilor reprezentate pe ea, arată, că el imita un model.

Cine a contemplat din apropiere, séü a vëdut chiar şi numaï din depărtare, figura cea grandidsă a columnei, ce se înalță pe vêrful muntelui

') Terrot, Grèce primitive, p. 800-801. 875.

170.— Columna Ceriului de pe Vêrful Omului în Carpaţî. Faţa de SSV., pe care *se* maî pot cunösce încă urmele aprópe dispărute ale unuï baso-relief, ce représenta o columnă dorică, de asupra profilul unui ---------------- rar\ uman m r.ipto. Tn ^ţSnrrajjiiiila luî Promctheu. După o fotografia din a. 1899.

Omul, rëmâne surprins de asemănarea cea mare, ce esistă între formele esterióre ale acestei columne si între lespedea-trapez, ce decorează murii cyclopicï aï Myceneî.

Chiar şi proporțiunea dimensiunilor este aprópe aceeasï : basa maï lungă de cât înălțimea.

Pe relieful cel gigantic al Myceneî, principalele figuri sacre sunt columna şi altarele.

Esaminând cu totă atențiunea partea meridională a columne! de pe muntele Omul, vom ajunge, fără multă greutate, la convingerea, că o-dată mâna omului a esprimat pe acesta columnă anumite cugetări ale sale, că acesta față a columneî a fost o-dată decorată cu anumite figurî simbolice ale vechiï religiunï.

Ochiî noştri maï ântâiu sunt atraşî de doue liniï aprópe paralele, carl începând de la basa, din fața pamêntuluï, se prelungesc în sus, ér de asupra acestor paralele se observă doue liniï orisontale în forma unei table (abacus), ast-fel că putem presupune, că acest baso-relief aprópe dispărut de pe columna Carpaților, a représentât o-dată forma uneî columne gigante dorice.

Alte urme vetuste se presintă în partea stângă a columnei.

Jos figura unuï altariü în acelaşi stil ca şi altarele de pe lespedea mycenă, ér de asupra câte-va puncte negre, şi sub aceste puncte nisce liniï curbe, ce se ridică în sus, avênd aparența uneï figurï, ce a représentât o-dată un cap de om séü de animal, cu privirea în afară.

Am vorbit până aicï de asemënarea, ce esistă între aceste doue monumente, atât din punct de vedere al linielor, ce formeză conturul esterior, cât si din punct de vedere al figurilor.

Rëmâne acum se cunoscem, cum interpretau ceï vechî acesta emblemă, cyclopică a Myceneî.

Euripide, care s'a ocupat în special cu legendele si cu etnografia preistorică a Argosuluî, numesce acropola Myceneî: TEi^ea Xa'iva KuxXtbra' oupávia, adecă: murî de petră cyclopicï cerescï ^j ér în alt loc KuxXwmá -*t* oupcevwc t£t'x[£a]) murï cyclopicï şi cerescï [2]).

Tot acest autor maï numesce Mycenă si KuxXummv •ftupiXa;, altarele Cyclop ii or [3]).

Aceste espresiunî figurate de murï cerescï si altare cyclopice, ce le întrebuințeze Euripide spre a desemna Mycenă, sunt incontestabil

---

>) **Euripidis** Troades, v. 1038. [!])
Ibid. Electra, v. 1138. *) Ibid.
Iphig. Aul. v. 152.

urnái o alusiunc la emblema, ce caractérisa muriï pelasgicï aï acropole! [1]).

Avem ast-fel un text positiv de la unul din cel maï competenți autori cu Vire la tradițiunile Myceneï, text prin care se constată, că lespedea-trapez, e făcea parte din muriï sëï gigantici, nu représenta pe Apollo Agyieus, .v focul sacru al Perşilor, nicî palatul Atridilor, ci columna uranică seu columna Ceriuluî, de pe vechiul Atlas din țera Hyperboreilor, că ea maï resintă tot-o-dată şi altarele cyclopice ale deilor olympicï, carï de fapt se aflau pe acelaşi munte nu departe de figura luï ZEUÇ

Ori cu alte cuvinte, aceia, carï au construit muriï cyclopicï aï Myceneï au voit prin acesta emblemă se représente tot-o-dată lucrurile cele maï sfinte strămoşesc! din patria vechia a dinastiei si a locuitorilor Myceneï, columna ceriului şi altarele cyclopice.

171. — Intaliu representând columna ceriului, altarele cyclopice şi grifonii hyperboreî. Mărime îndoită. Mycena. Perrot et Chipiez, Grece primitive, p. 801.

în prima liniă relieful Myceneï représenta un simbol religios. Muriï oraşelor şi aï citadelelor pelasge au fost tot-de-una considerați de sacri.

Caracterul religios al aceste̊î embleme î- 1 confirmă diferite specimene glyptice din epoca mycenă.

Una din aceste petre gravate, descoperită în unul din cele mai vechï morminte ale Myceneï, ne înfățişeză la mijloc o columnă, ér dinaintea sa doue altare, unul maï mare şi altul maï mic, însă cu o variantă forte caracteristică.

In locul celor doi leî, aici sunt figurați doi grifoni, legați cu fire de aur de columna consecrată ceriului şi redimațî cu piciorele dinainte pe altariul cel mare din fund.

Patria grifonilor era după legendele vechï în țera Hyperboreilor. Eî pădiau aurul Arimaspilor, si Apollo Hyperboreul căletoria în țerile de sud, la sërătorile sale cele marî, încălecat pe un grifon, ceea-ce desemna, că patria mamă trimitea şi daruri în aur sanctuarelor din Elada.

supra columnei representate pe relieful Myceneï se maï observă un specimen uru citadelelor preistoric e, format din doue lespedi şi patru trunchiuri ersae (Cf. Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 479. — Froehner, La ^ rajane, PI. 147.149). Artistul a voit prin acesta composițiune se esprime, că susți- , « n or acrop0le ï din Mycena este încredințată columnei celeî sacre a ceriului. Se vedé mai sus p. 80.

Nlc- OHM,,,,-

DupaEuripidestanca.ee se înălța pe vechiul Olymp întrecerii! şi între păment, era legată jur împrejur cu catene de aur. O espresiune alegorică. Ea desemna munții cei avuți de aur, ce încunjurau acesta columnă.

Pe alte doue petre gravate, ce aii fost descoperite, una în Creta şi alta în Mycena, columna de la mijloc a dispărut.

Unul din aceste specimine ne înfățişeză doue altare, unul maî mare si altul mai mic, ér de asupra acestor altare o stea cu 12 rade, simbol al consecrăriî, prin care artistul a voit se esprime, că aici sunt representate altarele cyclopice ale deilor olympicï, altare, ce aü fost puse între constelațiunÎ. Pe acesta petră gravată capetele leilor, întocma ca şi ale grifonilor, sunt întorse înapoï. Este o înfățişare forțată, esecutată ast-fel de sigur numai spre a pune şi maî mult în evidență forma mistică de trapez, consecrată prin o vechia tradițiune şi care représenta columna ceriului[2]).

172. — Petră gravată în stil mycenic representând altarele cyclopice. Creta[1]).

Pe cea-1-altă petră gravată artistul a représentât numai un singur altariü mare. Este ara maxima a teo-gonieî, aceea, lângă care deiî olympicï făcuse conjurațiunea lor în rësboiul cel greu cu Titanii. Ér de ambele laturi ale acestui altariü e figurat câte un leu, amândoi însă avênd un singur cap.

170 _ petră ravată Mycena ").

Studiul archéologie al acestui important monument din Carpațî ne impune sarcina se deschidem aici o parentesă.

De asupra celor doue linii aprópe paralele, ce le vedem marcate atât de espresiv pe acesta columnă, se mal pot distinge şi astădî urmele aprópe dispărute, ce représenta un enorm cap uman în profil. Figura privesce spre stânga, ér de lângă cap descind trei şuvițe lungi de per sucit după usul archaic. Este o fisionomiă forte curiosă. Partea superioră a profilului are o proeminență remarcabilă asupra părții inferióre.

Este acelaşi tip caracteristic, ce ni se presintă şi pe unele picturi de vase descoperite în casele cyclopice ale Myceneî [4]).

') Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XVI. il.

") Columnele funerare din Mycena aveau de asemenea forma de trapez. Pe una din aceste stele funerare este figurată la mijloc o columnă, şi de ambele sale laturi catenele de aur ale stâncel de pe Olimp în forma unor funii gróse, îndoite în zig-zaguri undulante. (A se vedé figura de la Schliemann, Mycènes, p. 160).

») Ferrot et Chipiez, Ibid. PI. XVI. 20.

[4]) Schllemanii, Mycönes, p. 211. 217. — Perrot, Grèce primitive, p. 935. — **Duruy,**

Acesta figură umană, care maî decorează şi astădî columna de pe Carpaţî, era cunoscută si antici tăţiî grecescî.

Diferite specimine de pictură ceramică ne înfăţişeză stâlpul cel legendariü l ceriului în forma uneî columne ionice séü dorice, ér lângă acesta columnă o figură umană în profil, avênd întru tóté acelaşi tip caracteristic ca si cel de pe monumentul Dacieî.

Una din aceste picturi représenta supliciul lui Prometheu pe muntele

174. — Supliciulluî Atlas şi al lui Prometheu. Scena susţinută de columna cea gigantică a univer-, ţ, , sulul. Pictură de vas după Gerhard, Auserles. Vasenbilder. Taf. LXXXVI.

Atlas. Aici eroul înţelepciunii omenesc! este legat cu manele şi piciórele de o columnă dorică. Vulturul cel torturatoriü i sfăşiă cu aviditate pieptul, înaintea lui Prometheu stă Atlas, susţinend cu umerii sëï şi cu genunchii îndoiţi greutatea cea imensă a ceriului sub forma unul bolovan enorm, în stânga e mtăţişat un serpe mare, ce se ridică, iritat, în vêrful codii, ca se musce pe Atlas. De sigur artistul a voit se représente pe balaurul din grădina Hespeelor, care, după legende, pădia merele de aur, ce le luase Atlas [1]). Fisionomia u Prometheu şi pletele sale cele lungi ne presintă aici o curiosă asemënare cu P u uman, ale cărui urme se mal observă si astădî pe columna din Bucegiü.

vêrful acesteï columne, de care este legat Prometheu, amicul omenimiî, se vedé mal sus p. 288. . . . .

vedem figurată o pasere de natură blândă, maî mică de cât vulturul. Este phoenix-ul celor vechï, orï altă pasere simbolică a ceriului, ce o vedem representată adese-orî în picturale antice, atât pe vêrful uneï columne, cât şi pe alte scene ale deilor olympicî [1]). în colindele romane se maî face si astădî amintire de o pasere, ce locuesce în raiü, admirată de Dumnedeü şi ângerî pentru cântecele sale cele dulcî melodióse [!]). în tot caşul acesta pasere mitică, superioră tuturor specielor sale, figurată în atitudine, ca şi când ar cânta, ne indică, că Prometheu este legat de columna ceriuM.

întrega scenă acesta, ce ne înfâţişeză supliciul cel doî titani celebri, este susţinută la basa de o altă columnă maî puternică. Prin acest nou motiv artistul a voit so esprime, că figura lui Atlas, ce susţine pe umeriï sëK greutatea ceriuluî şi figura luï Prometheu încatenat, erau representate pe columna cea gigantică a lumiî.

O altă interpretare a figureî umane de pe columna din Dacia o aflăm pe un calice descoperit în Etruria în săpăturile de la Camposcala [8]).

Decoraţiunea de pe acest calice antic ne înfăţişeză nascerea Minerveî din capul lui Joe, esecutată de un artist din Italia după un model grecesc. Aicî marele Zeuţ e înfăţişat în profil sedând pe un tron (scaun cu spate), în dosul seu e representată o columnă ionică. Deul e încins pe cap cu o coronă de lauri şi patru plete sucite descind pe umeriï sel. Fisionomia sa ne presintă acelaşi tip, ca şi profilul archaic de pe monumentul Carpaţilor.

Acesta columnă figurată de pe vêrful Omuluï, a fost aşa dar forte bine cunoscută artiştilor din anticitatea greco-romană. Ea era considerată ca cel maî sacru monument al lumiï vechï, simbol al tronului divin, model tradiţional al picture! hieratice.

Un simbol însă remăsese enigmatic. Figura cea titanică, ale cărei urme slabe maî cunosc şi astădî pe columna din Carpaţî, ne apare încă în timpurile istorice ale Greciei atât de ştersă, în cât unii o considerau, că înfăţiseză pe Prometheu încatenat, alţiî pe Zeuc, suveranul Olympuluî.

Revenim acum la emblema séü inscripţiunea cea figurată de pe muriî cyclopicï aï Myceneï.

Pe lângă simbolismul seu religios, acesta emblemă mal avea tot-o-dată şi caracterul unei tradiţiunî naţionale. Ea atesta originea dinastiei si a triburilor, ce întemeiase o-dată puternica capitală a Argosulul.

') Lenormant, Élite d. mon. cëramograph. I. pi. XXIX A., XXIX B; LXV A; LXXI.

') Teodorescn, Poesiî pop. p. 89.

') Lenormant, Élite des monuments céramographiquea I. pl. LXIII.

Oraşul Myceneî, după acest monument al timpurilor cyclopice, ne apare o colonia întemeiată de locuitorii din nordul IstruluT, de păstorii pelasgî, ce trecuse de la CarpaţI către ţerile meridionale [1]).

în ce privesce condiţiunile, sub carî se formau şi se guvernau vechile colonii ale Eladeî, scrie Curtius:

Aceste colonii duceau peste tot locul patria cu densele. Ele luau focul din vatra oraşului părintesc. De aci luau şi imaginile deilor rasei sale. Aceste colonii erau însoţite de preoţi si de profeţi descendenţi din vechile familii. Divinităţile protectóre ale metropolei erau invitate se iee parte la acesta nouă stabilire, si acest! colonişti erau tot-de-una inspiraţi de dorinţa se represinte în noua lor patria tóté după modelul oraşului natal, acropolă, templu, pieţe şi strade. Adese ori colonia lua numele orasulul-mame, ori numele unul sat, ce-I aparţinea [!]).

Ast-fel oraşul Myceneî, după cum ne esprimă într'un mod figurat acesta emblemă, ne apare, în timpul intemeiăriî murilor sol cyclopicî, ca subordinat din punct de vedere religios cultului din Dacia.

Administraţiunea religiosă şi politică însă, în aceste timpuri, era concentrată în aceleaşi mâne. Marii preoţi erau tot-o-dată şi regii popórelor. Putem ast-fel presupune, că Mycena în timpurile ante-homerice nu numai că era supusă hiérarchie! religiose din nordul Dunării, dar că era tot-o-dată subordinată în anumite cestiunî politice la decisiunea patriel-mame.

în rësboiul cel mare cu Troianil, Mycena a avut rolul principal şi decisiv.

Pelasgiî din Elada şi din Tracia, aliaţi cu Pelasgiî din nordul Istrulu![S]), se luptase cu Pelasgiî din Asia mică pentru imperiul mărilor, ce despărţiau Europa de Asia. Troia a fost distrusă. Cetăţenii şei parte duşi în captivitate şi parte mare siliţi se emigreze.

Insă istoria, acesta divinitate resbunătoriă a nedreptăţilor pe lume, a résservât Myceneî aceeaşi tristă sorte.

«în Olympiada a 78-a» (468 a. Chr.), după cum scrie Diodor Şicul, «un resboiü erupse între locuitorii din Argos şi între Mycena. Causa era următória. Locuitori! din Mycena, mândrii pentru gloria cea vechia a patriei lor,

') Atlas ne apare în vechile tradiţiunî ca strămoşul mai multor dinastii şi familii celebre din ţinuturile pelasge meridionale, nu numaî din Pelopones (Mycena, Corinth, [s]Parta, Elis, Arcadia) dar şi în alte ţinuturi ale Eladeî, Asiei mici, Italiei şi Africeî. Electra, [Una din] ficelé sale, este mama lui Dárdán, patriarchul Troianilor. O altă fică a luï [as]i Calypso, este mama luï A u s o n şi a lui L a t i n u s ; şi în fine fica sa Pasiphae [Se mam]a luï A m m o n, a regelui păstoriu din Libya şi Egipet. (Cf. Pauly-Wissowa, [R]- [E]- v. Atlas, p. 2122.

irtius, Histoire grecque, trad, par Bouché-Leclercq. I. 575. [A]

[se vedé] mai la vale capitulele relative la rësboiul troian.

nu voiaŭ se recunosc! egemonia Argienilor, după cum făcuse cele-1-alte orașe din provincia Argolideî, ci eî se guvernau după legile si instituțiunile lor propriï, ne avênd nimic comun cu obștea Argienilor. Myceneniiï maï erau în certă cu Argienit și pentru templul Junoneî, cum si pentru ceremoniele religiose de la acel templu, și maï pretindeau tot-o-dată, că lor le aparține direcțiunea si administrațiunea jocurilor Nemeice. Afară de aceea, Argieniï-mai aveau și un alt resentiment asupra Myceneî, din causa, că Arsienil luase hotărîrea, so nu trimetă nici un ajutoriu Spartanilor la Thermopyle, de cât numai sub condițiune, ca se le cedeze o parte din comandamentul suprem, însă Myceneniiï singuri din toțî locuitorii Argolideî trimiseră trupe în ajutoriul Spartanilor, în fine Argieniï se temeau, ca nu cum-va crescând puterea Mycenienilor și încuragiațl de gloria lor cea cea vechia, se le contesteze egemonia. Din aceste cause Argieniï avênd invidia asupra Myceneî, și fiind-că de mult doriaŭ se distrugă acest oraș, eî credură, că acum e timpul bine-venit, mal ales vĕdênd, că Spartanii, din causa situațiuniî lor grele, nu le puteau da nici un ajutoriu. Ast-fel adunară o óste numerosă, din Argos, cât si din alte orașe aliate, si o trimiseră asupra Myceneî. Locuitorii Myceneî fiind învinși se retraseră în lăuntrul murilor sĕï, unde fură asediați. Cât-va timp el susținură asediul cu energia, dar în urmă fiind slăbiți, și fiind-că Spartanii nu le puteau trimite nici un ajutoriu din causa rcsbóielor ce le aveaŭ, si a calamităților, de cari suferise în urma unor cutremure de pământ, ast-fel Mycena, ne putênd căpeta ajutoriu din nicî o parte, din lipsa ostașilor, fu luată cu asalt. Cetățenii fură duși în captivitate si Mycena asemenată cu pămentul. Acest oraș, care în timpurile vechî se bucurase de o mare prosperitate, care a născut omeni iluștrii si a îndeplinit fapte glorióse, a fost ast-fel distrus și lipsit de locuitori până în dilele nóstre» [1]).

Ér Pausania [2]) scrie :

După ce Persiî au fost alungați din Grecia, Mycena si Tirynthul [3]) fură distruse de Argienî, și fiind-că Argieniï nu puteau se cucerescă Mycena, din causa murilor sĕï, cari erau forte puternicî, construiți, după cum se spune, de Cyclopl, ca si murii Tirynthuluî, locuitorii Myceneî fură învinși prin fóme și siliți se părăsescă orașul si cetatea. Unii se retraseră la Cleonae (între

') Diodori Siculi lib. *XI.* 65.

») Pausaniae lib. V. 23. 3; VII. 25. 6.

•) Tirynthul (Tipovț), un vechiŭ oraș pelasg nu departe de Argos în Argolida. «Argieniï», scrie Pausania (II. 25. 8), «isgoniră și pe locuitorii din Tirynth . . . . Din tóté ruinele sale maï subsista numaï singur muriï cetății,cari sunt opera Cyclop i lor, construiți din petre netăiate, fie-care petră fiind așa de marc, în cât nu se póté mișca —* —*'•-* "^inHAnri i-Viînr done animale în jug.

Corinth şi Argos), alţiî fugiră la Cerynia în Arcadia şi aprópe jumëtate se retraseră în Macedonia.

Căderea şi distrugerea Myceneï se întêmplase în timpul pe când trăia poetul Euripide. La acesta sorte a Myceneï face densul alusiune în una din frumósele sale tragedii [1]).

Electra, fica regelui Agamemnon, care după întorcerea sa de la Troia fu ucis de soţia sa Clytemnestra şi de adulterul eî Egisth, se lamenteză ast-fel:

«O ţeră a Pelasgilor (u> IMotayía), eü încep se te lamentez, şi cu unghiele mele cele albe î-mï sgâriï faţa sângerândă, si-ml bat capul, care ţi se cuvine ţie, frumosă regină a lumiï celeï alalte. Se lamenteze împreună cu mine ţera Cyclopilor (?<2 KuxXtlmta), se-şî despletescă cosiţele sale şi se deplângă nefericirea caseï Atreilor. Acesta lamentare li se cuvine pentru stingerea familiei, care a comandat o-dată armatele Grecieï. A perit, a perit întreg genul descendenţilor M Pelops, s'a stins gloria, ce a încoronat capul acestei case a fericirii. Ea a sucumbat din causa invidiei deilor, si din causa sentinţei ostile şi ucigătorie, ce a cuprins comunitatea Argosuluî. O ! rasă deplorabilă a muritorilor, condemnată la suferinţe, poţi vedé cum sortea aduce pe neasceptate asupra nostră, nefericiri peste nefericiri . . . . O! dacă a-şl putea se me duc la stânca aceea, ce se înalţă între ceriu şi între păment, la bucata aceea de păment din Olympul cel legat jur împrejur cu catene de aur şi plângênd se strig de acolo pe bëtrânul părinte Tantál, care a născut pe strămoşii némuluï meü» [2]).

') **Euripidis** Orestes, v. 947 seqq. *)
Ibid. Orestes, v. 969-977:

Ot táv oùpavoû

a'.u>pr,|j.aoi Tcéipav
)(puaéa'.ç cpEpojxsvav

îv sv &p-i|Voto'.v avafioaoojiai
YÉpovti jtaTpl TcmaXu)' őt'
êttxsv ÍTEXS

Oly m pul lui Euripide este Olympul de lângă Oceanos potamos, părintele deilor (Horn. 11. XIV. v. 201. 246. Hes. Theog. v. 119), Olympul Atlantiacus al luï Calpurniu (IV. 83) seu din ţera Hyperboreilor de la Istru, unde dupa Ovidiu, după Pliniu şi Mela se aflaù cardines mundi, stâlpii seu ţîţînile universului. — (Mdii Pont. II. 10. 45: W quidem extremi quum şira sub cardine mundi. — Plinii H. N. IV. 26. 11: one eos (Ripeos) montes . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appella- vere, an noso degit aevo ... Ibi creduntur esse c a rd i n e s mundi (Cf. M e I a. III. 5.) H o-

Acesta stâncă de pe vechiul Olymp, de la marginile lumiî, identică cu columna din Carpaţî, a avut aşa dar un rol imens în tradiţiunile şi în credinţele Pelasgilor din Argos. Ea a fost simbolul cel sfânt al patrieî, de unde î-şî trăgea originea sa dinastia Myceneî, şi acest simbol era figurat pe muriï sëï cyclopicî, era représentât pe stelele funerare ale aristocraţiei mycene si pe petrele gravate, ce serviau de sigile si de amulete [1]).

mer încă face amintire de píov O&XújArcoto seu de stânca, ce forma vêrful Olympuluï (II. VIII. 25).

[1]) Originea dinastiei mycene de lângă munţii Bucegiuluï se mai confirmă şi prin vechia filiaţiune a familielor. Esistă o identitate de nume familiare între vechiul Argos şi între regiunea Carpaţilor de sud-ost. Ca représentant! aï familielor vechi pelasge din Argos ne apar: Per s eu (Ihf/sîuţ, éuiç) întemeiătoriul Myceneî (Paus. II. 15. 4), ér un fiu al seu purta numele de Sthenelos; Pelops (ÏÏÉXotjj) cel maî mare erou al Eladeî, adorat şi de Hercule ca un semi-deü (Paus. V. 13. 1. 2) ; domnia sa se întinsese peste întreg Peloponesul, de unde s'a dat acestei peninsule numele de rhAorcóvvfjaoc; Atreu ('Atpsuţ), un fiu al lui Pelops, rege al Myceneî; Tantál (TavcaXoc) amic şi comesan al deilor din Olymp, tatăl lui Pelops; fost rege în Sipylos (Apoll. II. 5. 6), însă de sigur nu în Sipylos din Frigia; căsătorit cu una din ficelé luï Atlas (Dione seu Tagyete); un fiu al lui Tantál portă numele de Dasculos (Aaoxo),oţ); I n ac h ("Iva^o;) un fiu al rîului Oceanos (al Istrului preistoric), rege mitic în Argos; Proetos (ïïpoîtot), rege în Argos, sub a cărui domnia Tirynthul a fost încins cu murî cyclopicî (Paus. II. 16. 5). în comunele române de sub pólele muntelui Bucegiü în Transilvania, mai esistaű după actele oficiale de la începutul secuiului trecut, şi póté mai esistă şi astădi, următorele vechi familii : Perşoiu, Piesa, Andreiü, Inescu, Preotésa, Turia, Stanciu, Stăniloiu şi Tătar. Numele de Tătar ne apare forte vechiu în părţile din nordul Istrului. Istoricul Herodor, care a trăit înainte de Herodot, amintesce de un Scyth cu numele de Teutaros, care înveţase pe Hercule arta de a trage cu arcul (Frag. 5.) După cum vedem, esistă o asemenare remarcabilă între numele vechilor persone princiare din Argos şi între numele unor familii române de lângă Bucegiu, şi acesta asemenare capetă o valőre istorică, când avem în vedere, Că originea Pelasgilor din Argos se reduce, după monumente şi după tradiţiuni, în nordul Istruluî la aceeaşi grupă de munţi. Numele de Pelops se pare însă a corespunde maî mult la forma de Pelescu ori de P el e ş. în fine în ce privesce numele de Atreu, forma sa originară a fost de sigur Andrei u, după cum acelaşi nume ne apare la poporul român şi în forma de Andreiü şi în forma de U d r e a (în judeţele Prahova, Dâmboviţa şi Argeş esistă trei sate numite U d r e s c i). Andreiü a fost una din familiele celebre pelasge, cari se stabilise în Elada. Ast-fel Pausania ne spune (IX. 34. 6), că un anumit Andreiü ('AvSpeyc) a fost întemeiătoriul Orchomenuluî, oraş pelasg din Beoţia, care în timpurile preistorice ajunsese la aceeaşi stare de prosperitate ca şi Mycena. — în ce privesce numele de M y c e n a seă M u c e n a (gr. Muxfjvcu şi sing. Mux-^vr]) Pausania scrie (II.. 16. 41, că oraşul s'a numit ast-fel după M y c e n e, fica regelui Inach, ér după poeţii cyclici Mycena, fka lui Inach, era o nepotă a Oceanului séü Istruluî (H o m e r i Carmina. Ed. Firmin-Didot p. 601. 3). în comitatul Făgăraşului, care se întinde până sub pólele muntelui Bucegiö, esistă numele familiar dfi

6. *Columna Ceriului din Carpaţl ca simbol al trinităţii egiptene.*

Colonisarea şi domnia Pelasgilor în Africa de nord, începe în timpuri estrem de depărtate.

Cu deosebire Egipetul se caractetiseză prin o civilisaţiune neolitică europenă, civilisaţiune, al căreî caracter este pclasg *).

Despre coloniele pelasge din Africa amintesce si H erődöt.

în părţile de apus ale rîuluî Triton, séü în provincia numita «Africa» în timpul Romanilor, esista o populaţiune agricolă, numită Maxyes, cari, după cum spuneau denşiî, se trăgeau din nemul Troianilor *).

Carthagena însaşî a fost la început pelasgă, maî târdiu însă acest oraş ajunse în stăpânirea uneî colonie comerciale Tyriane [3]). însă populaţiunea de pe teritoriul supus Carthagenel nu era feniciană. Ea rëmase pelasgă, după cum acesta se cunósce din progresul cel mare, ce-1 făcu civilisaţiunea română în acesta parte, precum şi din particularităţile limbeî latine poporale, ce se desvoltă aici.

Alte triburî africane aveau moravuri si tradiţiunl europene.

Getuliî, cel maî numeros popor din Libya [4]), care începea de la ţermuriî oceanului atlantic si se întindea spre sud de Mauritania, de Numidia şi Cyrenaica, ne apar atât după nume, cât şi după tradiţiunile şi caracterul lor etnic, ca o populaţiune emigrată acolo din părţile de sud-ost ale Europeî.

Despre denşiî scrie episcopul Isidor din Sevilla: «Getuliî, se spune, că aű fost Geţî, cari plecând din locurile lor în nurner forte mare cu corăbiile, aü ocupat Syrtele din Libya, şi fiind-că venise din teritoriul Geţilor, eî aű fost numiţi G e t u l i » [6]).

M ucia, ér în j. Prahova un sat portă numele de M o c e s c î, în Râmnicul-Sărat alte doue sate MucescI şi unul M u c h e n i în j. Brăilei.

') Morgan, Recherches sur les origines de l'Egypte. L'âge de la pierre et les métaux. Paris, 1896-1897. ') Herodoti lib. IV. c. 191. ') Silii Italici Punica (Ed. Nisard), lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto,
Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

[4]) Mclac lib. I. c. 4: naţio frequens multiplexque G a e tuli. — Eustathii Commentarii i« Dionysium, v. 215: TattooXot r#vo; neftotov A'.guxóv.

[5]) Isldorl Origines, lib. IX. 1. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti me a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, ui v c* «••
* Vj-etis venerunt, derivato nomine Getuii cognominati sunt.

Alte triburi pastorale, carî plecase de la Carpaţl şi Dunărea de jos, se stabilise în Etiopia încă în timpuri forte depărtate.

P l i n i u cel betrân amintesce în părțile de sus ale Nilului, în Etiopia, de un trib cu numele de Dochi, ér lângă aceştia se afla o altă populațiune cu moravuri şi credințe pelasge, numită la autorii grecesc! Mă c robii [1]), adecă cel ce aveau o vieță îndelungată, în Europa sub acesta numire erau cunoscuți Hyperboreil, cari, după cum se spunea, trăiau mal mult şi mal fericiți de cât ori care alt popor din lume [8]).

între regii etiopieni unii portă până târdiu numele de Ram h â i, Le tem, Rém a şi Ar m ah [3]), numiri, a căror origine se reduce la timpurile ante-romane.

Un deosebit rol însă l'au avut în civilisațiunea Africeï Pelasgiï din E g i p e t.

A m mo n, a fost unul din cel mal vechi regi al Libyel si Egipetulul.

Acest Ammon a fost, după cum ne spun tradițiunilc, un mare păstoriu, un «om avut de ol» [4]), nepot al lui Atlas din țera Hyperboreilor [6]), a acelui Atlas, care ne apare tot-o-dată ca strămoşul mal multor dinastii şi familii celebre din Elada, de là Troia şi din Lațiu.

în textele cele sacre ale Egiptenilor, Ammon mal portă numele de Altaika[6]), o formă derivată de la Alutus, gr. "AiXac, şi care corespunde la numirea etnică românescă de «Oltean», adecă originar de la Olt.

El mal este numit Remrem [7]), adecă Râmlén, Arim séü Ariman, şi Harmakhis séü Armakhis [8]), ce ne presintă numai o formă egiptenă a cuvêntuluï etnic grecesc 'Apiu-aoroios şi 'ApifiaoroSț, care la rendül seü era numai o simplă variantă a numirii de 'Apc|iaroc şi 'Apifiçafoç. Suida încă amintesce, că 'Apijiavtoc era deul Egiptenilor [9]J.

O Plinii lîb. VI. 35. 12: Ex adverso in Africae parte Macrobii . . . Ultra eos Dochi.

') Melae lib. III. 5: Hyperborei . . . d i u t i u s quam ulii mortalium . . . v i vu n t.

[3]) **Drouin,** Les listes royales Éthiopiennes (Paris, 1882) p. 50-53.

***) Tertnlliani** De pallio. 3: Ammon . . . o v i u m dives.

[5]) După unele tradițiunî vechî, mama lui A m m o n a fost P a s i p h a e, fica Iul Atlas (Plutarchi Agis, c. 9.)

*) Pierret, Le livre d. morts, Ch. CLXV 1-3: O Ammon! O Ammon ! . . Al-taika-Sataika est ton nom.

') Ibid. Ch. LXXV. 1. 2: j'arrive aux confins de la t e r r e . . . je prends route vers les pylônes sacrés . . . je foule la demeure du d i e u Remrem.

***) Pierret,** Le Panthéon égyptien, p. 95: Ammon-Ra-Harmakhis dieu grand (Lepsius, Denkm. III. 125 d.).

[9]) **Sttidas, v. 'Ap'.|xa:** 'Apijiav.o

Ţheba cel maï vechiű şi cel maï mare oraş al Egipetuluî si peste tot al lumiî întregi, centrul uneî prosperităţi fără părechiă în istoria, scaunul străvechiu al dinastiei egiptene si metropola cultului luî Ammon, portă un nume pelasg.

Acestî Thebanî după cum scrie Diodor, spuneau, că eï sunt ceî mal vechi dintre toţi omenii muritori[a]); ér unul din simbólele lor religiose era paserea prin escelenţă a munţilor în al f î, vulturul (aquila, arric).

Ceî mai vechi regi aï Egipetuluî, de cari aminteau archivele cele sacre ale templelor, au fost Vulcan, fiul luî Vulcan, Saturn, (Osiris şi Isis, fiii luï Saturn), Typhon, Marte, Hercule si Apollo [2]), personalităţile cele mari ale istoriei pelasge din Europa şi al căror nume nu era nici grecesc, nici egiptean.

Saturn, după cum scrie Polemon, domnise peste Libya şi Sicilia si colonisase şi ţinuturile acestea [s]). Ér Diodor Şicul ne spune, că Saturn, fratele lui Atlas, domnise peste Sicilia, peste Libya, peste Italia şi întinsese imperiul seu peste tóté ţinuturile din occident, stabilind peste tot locul garnisóne prin cetăţi şi prin locurile întărite *).

încă în epoca neolitică numerose triburî de Pelasgî plecând cu turmele lor cele marî de la Carpaţî către Elada şi Asia mică, ér din Asia mică întindendu-se încet pe lângă cóstele Libanului în jos, trecură dimpreună cu alte triburî din Elada si din insule pe şesurile cele întinse ale Nilului.

Popor disciplinat, religios, laborios şi rësboinic tot-o-dată, Pelasgiî păstori si agricoli ori unde se stabiliaű în aceste timpuri depărtate, ei erau stăpâni. De o-dată cu eï duceau şi instituţiunile lor naţionale, o religiune strămoşesca formată, divinităţile şi preoţii rasei lor. Acolo î-sî formau şi centrele lor politice.

Insă ţera cea sfântă în religiunea pelasgă egiptenâ rernase cea de la marginile pămentuluî, de la Oceanos potamos séü Istru.

In acesta parte a lumii era pentru vechiî Pelasgî din Egipet «regiunea divină», monumentele lor cele vechi religiose, imaginile deilor sëï protectori, fera strămoşilor adoraţî ca del.

Aici erau munţiî lor ceî sfinţi.

Aici erau columnele ceriului.

Aici după credinţele vechi egiptene era regiunea divină a grâului [6]),

') Diodori Siculi lib. I. 50. 1. - Ibid. I. 87. 9.

[a]) Manethonis Sebennytae Fragmenta in M ü 11 e r u s Fragmenta Hist, grace. Tom. II. P- 526-531.

') Polemonis Uiensis Fragm. 102 in Fragm. Hist. gr. III. 148. 6 4)

poduri Siculi lib. III. 61.

ierret. Le livre d. morts. Ch. CXI. 5: la r é g i o n rl i u i r, p A •> h i < s ;•»„ "-'"ne

locul abundenței, unde grâul crescea înalt de 7 coțî, paiul de 4 şi spicul de 3 coțî.

Aici era locul renasceriî, țera eternității séü a vieteî eterne, pe care *Hyperboren,* ér maï târdiu Geții şi Daciî, o predicau cu atâta convingere religiosă.

Aid emigrau sufletele celor decedați în Egipet spre a continua o viețǎ nouă si fericită *), întocma după cum tot aicï veniaü după morte sufletele eroilor Pelasgï din Etada.

Aicï era rîul cel mare divin, numit Nun, «părintele deilor>[2]), care curgea de la apus spre resărit, identic cu Oceanos potamos séü Istrul preistoric.

întocma ca şi în legendele pelasge ale Greciei sórele resăria din rîul cel mare divin Nun (Oceanos) si apunea tot în el [3]).

în cursul dilel discul soreluî circula pe rîul Nun în barca sa divina *), ér nóptea el dispărea în strimtorile munților numite Da i t, în umbrele cele sumbre ale nopții [6]).

Cu barca soreluî treceau peste rîul Nun în acesta țeră divină [6]), sufletele credincioşilor osiricî, după cum ne spun papirele, ca se lucreze pămentul, se are, se semene si se secere [7]).

Trecând peste rîul Nun, sufletele egiptene se présentai! maï întâiu înaintea judecății deilor[8]), în locul numit «regiunea adevëruluï» [9]),unde se afla şi o incintă de fer, numită Rosta si Rostau [10]).

») rierret, Le livre d. morts. Ch. LV. 1. Je suis Shou. J'attire les souffles devant les mânes des confins du ciel aux c o n f i n s de la terre. — Ch. LXXV 1. 2 : J'apparais à la porte, j'arrive aux confins de la terre.

J) Pierret, Le livre d. morts. Ch. XVII. 3-4: le Noun, père des dieux. — în Nun a fost înnecat balaurul cel legendariü, Apap (Typhon), inimicul lui Osiris. Ibid. Ch. XXXIX. 1: Apap. Tu es submergé dans le bassin du Noun.

3) Tierret, Le livre. Ch. XV. 18: Adoration à toi qui t'es l e v é dans le Noun, qui as illuminé la double terre. — Ibid. 19: Grand i l l u m i n a t e u r s o r t i du Noun.

4) Muspcro, Egypte et Chaldée, p. 18.

*) Ibid. p. 19: Du soir au matin, il disparait dans les gorges du Dait.

6) Pierret, Le livre. Ch. I. 18.19: Je traverse le Noun . . . j'avance dans la barque; mon âme n'est pas éloignée de son seigneur. — Ch. LXVII. 2: et j'arrive au naos de la barque du soleil.

') Pierr«t, Le livre d. morts. Ch. LXXV. 1: j'arrive aux confins d e l à terre.— Ch, I. 10: je reçois l'office de labourer la t e r r e . — Ch. XII. 1. 2: Je t'invoque Ra . . . Fais que je laboure la terre. — Ch. CIX. 13: J'y suis fort, j'y suis muni d'incantations favorables pour y peiner, pour y labourer, pour y moissoner, pour y ensemencer. — Ch. CXX. 2: Je me présente pour labourer la terre.

9) Pierret, Le livre. Ch. VI; XII; XVII. 95; LXIX. 5; LXXII; CXXV.

8) Ibid. Ch. CXXV 12-13, 31: t e r r e de v é r i t é . . . r é g i o n de la vérité.

"•l P;crr»t TP livrp ri rrmrïo- Ph TWIT. 1: Ta TOUtC CSt VCrS RO-St3. — Ch.

Ér după ce decedații egipteni erau cercetați, purificați şi inima lor ținea equilibriul cumpenei, ei treceau în regiunea divină inferioră (submontană), pe care papirele egiptene o numesc locul renascerii[8]), țera eternității [8]).

Acesta regiune era locuită de spiritele şi de omenii numiți Manî (strămoşi) înalți de câte 8 coți *), ér în partea de resărit se aflau spiritele şi omenii numiți Harmakhis [6]).

Aceste credințe egiptene se basaü pe o vechia doctrină pelasgă. Era instituțiunea misterielor celor mari, ale Hyperboreilo r, pentru purificarea şi espiarea crimelor făcute în vieță, misterii, al căror scop era propagarea credinței în vieța după morte şi necesitatea de a ispăşi pëcatele prin penitență.

Pelasgii aü fost creatorii şi organisatorii celor de ântâiù misterie, cunoscute în anticitate.

Lor le aparține înființarea misterielor din Samothracia, din Creta şi Eleusis. Aceste misterie se basaü pe cultul divinităților sub-pămentene (chtonice, inferióre), şi în numele acestor divinități se făcea purificarea. Ele se celebrau de regulă nóptea şi prin suterane spre a mişca şi mai mult imaginațiunea celor inițiați.

Despre instituțiunea misterielor celor mari Hyperboree din nordul Istruluï amintesce şi Plato.

Virginile Opis şi Hecaerge, trimise de Hyperboreî cu daruri la Delos, dusese acolo şi doue table de aramă, cari conțineau o descriere amenunțită a acestei instituțiuni, în cari table se spunea, că sufletele' celor decedați se duc mai ântâiu într'o locuință suterană, unde *se* află palatul lui Pluto. Intrarea, care conducea la acest palat este închisă cu un rosteiù de fer. Deschidendu-se porta, sufletele merg mai ântâiu înaintea judecătorilor Minos şi Rhadamanth în «Câmpul Adeverului». Aici judecătorii cerceteză cu de amenuntul vieța fie-cărui decedat, şi aflând că el în vieță a fost condus de un geniu bun, atunci i conferesc locuință în regiunea

CXIX. 2: Je constitue mon nom dans Ro-sta. — Ch. CXXVI. 4-5: Entre et sors dans Ko-sta . . . nous dissipons toutes les impuretés que tu a conservées. — Ch. CXXX. 9: H . . . traverse l'enceinte de fer. — Rosteiu în limba română însemneză gratii, seu vergele de fer ori de lemn, îngrădite la fereşti, uşi, etc.

') Ibid. Ch. VI. XV. 15. 21.

') Ibid. Ch. LVIII. 2: lieu de r e n a i s s a n c e. — Ibid. Ch. XVII. 79; şi p. 332.

') Ibid. Ch. XV. 7: Je parviens à la terre d'éternité.

[4]) Ibid. Ch. XV. 15; LV. 1. CIX. 4-6; CXLIX. 4-5. 18 şi p. 332.

') Ibid. Ch. CIX. 4-6; CXLIX 4-5; CXLI. 2.

celor piî, unde pămentul produce tot felul de fructe şi câmpul e plin de flori, unde nu este nicï érna aspră nici căldură escesivă, ci un aer temperat, încăldit de radele cele dulcï aie soreluï, şi unde sufletele petrec apoi în • ospețe şi jocuri, în discuțiunî filosofice, si asistă la representațiunî teatrale si audițiunî de musică; în fine că tot aci aü fost inițiați în aceste misterie Hercule şi Dionysos séü Osiris [1]). .

Din catena de munți ce se întindea în nordul rîuluî Nun diferite înălțimi aveau, după credințele egiptene, o deosebită însemnătate religiosă.

Unul din aceste piscuri era «Muntele vieţiî» [2]), care purta şi numele de Mânu [s]). El se afla în partea de apus a rîuluî Nun şi tot în acesta parte se afla şi porta numită Ser (Fer), pe unde trecea sera discul soreluï eu barca sa, ca în diua următoriă se revină de noii pe orisont *).

Aici în muntele Mânu se culca Damna Ceriului Nut, aci se culca si Ra-Harmakhis unindu-se cu mama sa Nut [6]).

Un alt vêrf de munte se afla în partea de resărit a rîuluî Nun. Aci erau stâlpii ceriului °).

După vechile credințe egiptene, ceriul era susținut de patru columne, ori maï bine dis de patru stâlpi de arbori bifurcați[7]). Acestï stâlpï isolați aű forma de Y Şi se ved adese ori reuniți pentru a susține ceriul ast-fel: Y Y Y Y Toți aceşti stâlpi se aflau la nord, în regiunea divină, aşedațî pe un singur pisc ori pe patru, însă legați unul cu altul prin o catena neîntreruptă de munți [8]).

Pe lângă acesta catena de munți, pe care se redima ceriul, curgea rîul cel mare numit Nun, identic cu Oceanos potamos al Grecilor.

între «Muntele de resărit> si între rîul Nun se afla teritoriul numit în

») Platoiils Axiochus (Ed. Didót, tom. 11, p. 561-562).

[2]) Pierret, Le livre des morts, Ch. XV. 36: en adorant Ra-Harmakhis lorsqu'il se couche dans la montagne de vie. — Ibid. Ch. XV. 16.

*) Maspcro, Egypte et Chaldée, p. 18. 90. — Pierret, La livre d. morts. Ch. XV. 44.

[4]) Ibid. Ch. XVII. 21 : Pour arriver à l'horizon, je passe par la porte Ser.

s) Ibid. Ch. XV. 16.

") Pierret, Le livre d. morts: Ch. CIX 1.3: Je connais cette montagne de l'Est du ciel, dont le sud est vers les bassin des oies Khar . . . ou Shou soulève les piliers du ciel.

') Maspero, Egypte et Chaldée, p. 16-Í7.

[8]) După legendele poporului român, ceriul e ridicat pe unul, pe trcï orï pe patru stâlpï. O colindă din comuna Ciora-Doicesci (jud. Brăila) conține următorele versuri:

De când Domnul s'a născut
Şi pămentul l'a făcut
Şi cerul l'a ridicat
în patru stâlpi de argint . . .

papirele egiptene Khar, Kér, Kherau, Cher, şi acest ținut era locuit de spiritele şi de omenii numiți Harrrrakhis [1]).

Columnele ceriului după cele mai vechi dogme egiptene erau susținute de marele deu Ammon-Ra.

Acest Ammon-Ra avea după tradițiunile şi doctrinele egiptene doue i mp éri e, el domnia peste doue regiuni séű lumi. în Egipet reşedința sa principală era la Theba, însă reşedința sa divină, unde era adorat de deî, se afla în partea de nord a rîuluî Nun în Paur. El este suveranul ceriului şi domn al pământului, părintele deilor si autor al omenilor, stăpân al apelor şi al munților. El este producătoriul animalelor, autorul păşunelor, ce nutresc animalele şi al plantelor nutritive pentru omeni[2]). El susține cu brațele sale ceriul. El a ridicat ceriul în sus şi a împins pămentul în jos [3]).

Numele de Amm ön séű Ham m on cu aspirațiune, din limba egipteną nu se pote esplica [4]). Cuvêntul aparține fără îndoielă limbe! pelasge. El corespunde la numele divinității archaice numite în limba grecescă "OjioXoc [B]), si amendóue aceste variante de Ammon şi de "OjioAot se reduc la formele originare pelasge de Homo şi Omul ").

') Pierrot, Le livre. Ch. 1,18; XVII, 89; CXXXVÍ, 1.—Grebaut, Hymne à Ammon-Ra. p. 8.

») Grebaut, Hymne à Ammon-Ra (Paris, 1873) p. 4; I. — Adoration d'Amm on- R a . . . chef de tous les dieux . . . Ammon-Ra! seigneur du trône de deux régions, résidant dans Thèbes . . . souverain du ciel et prince de la terre . . . père des dieux. Auteur des hommes... producteur des plantes nutritives, auteur des herbes qui nourrissent les bestiaux. . . Les dieux sont en extase devant ses beautés, lui faisant des adorations dans Paour . . . (Ils lui disent:) Maître ... qui fait croître les produits de la terre . . . ô père des dieux, qui soulèves le ciel et refoules la terre! . . . III. — Auteur des pâturages . . . . seigneur des trônes des deux mondes. — în ce privesce sensul geografic al cuvintelor de «doue regiuni» sëu «regiunea de sud şi regiunea de nord» din papirele egiptene vom reproduce aici următorele cuvinte ale luî Varr o (R. r. I. 2): Eratosthene a făcut doue părți din globul pământului, avênd în vedere mal mult caracterul lor natural, una, care se întinde spre medă-di şi alta spre medă-nopte. Fără îndoielă, că regiunea de nord este mal sănătosă şi fiind mai sănătosă este tot-o-dată si mal fertilă.

') Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 96. (Pap. magique Harris. IV): Dieu . . . levant le bras et portant haut Atef (ceriul).

[4]) Pauly-Wlssowa, R. E. v. Ammon, p. 1854: Die Etymologic des Namens Amûn (Ammon) ist unbekannt.

[6]) A se vedé mal sus pag. 221.—După legendele române, ângerul-titan Andreiü, sinonim cu Omul (a se vedé pag. 223), susține pământul cu capul sëu. De asemenea: Der Omo-Phorus ist untén und er ist és, dér die Érdé auf den Schultern trăgt (Flügel, Mani, Leipzig. 1862, p. 8. 89. 221, la Hasdeu, Diet. 1. rom. II. p. 1185).

") Ammon, după cum scrie Pausania (IV. 23. 10), a fost un păstoriu, care construise

Acelasï rol ca susținătoriu al columnelor ceriuluï, s'a atribuit mal târdiu deuluî numit Ş u, un fiu al luî Ammon.

Duoă genealogia şi după sens, deul Ş u, care simbolisa sórele ce rësare, una si aceaşî divinitate cu ZeiSț al Grecilor, cu D eus al Latinilor şi cu Deu al Românilor.

Su ne spun papirele egiptene, susține stâlpii ceriuluï. El a desărtit ceriul de pâment, a ridicat ceriul de asupra pamêntuluï si l'a stabilit cu cele doue mânï ale sale [1]).

Pămentul personificat prin Seb, Si b u (seu Saturn), si ceriul prin Nut, Nuît (séű Rhea), aü fost, după cum ne spune teogonia egiptenă, numaî o perechiă de amanțî perduțî în Nun, apa cea întunecosă, şi carï se țineau îmbrățișați, deița de asupra deuluî. însă diua creațiuniî sosi. Noul deü Şu se furişă între ceî doi de! si prindênd pe Nut cu amendóue manile sale o ridică de asupra capuluî seu. Pe când corpul înstelat al deițeî se lungia în spațiu, capul la apus, cópsele la résărit, piciórele şi manile eî cădeau de o parte şi de alta pe păment. Erau ceî patru stâlpi aï firmamentului, însă sub altă formă. Conservarea fie-căruî stâlp era încredințată la anumite divinități populare egiptene. Osiris seu Horus simbolisat la stâlpul meridional. Set la cel de nord, Toth la cel de apus, ér Sapdi, autorul luminii zodiacale, la cel de resărit. Sibu cercă se se lupte în contra lui Şu şi picturile egiptene ni-1 arată în posițiunea unuî om, ce se desceptă, şi care se întorce de jumëtate spre patul seu spre a se scula, însă în momentul acesta creatoriul î-1 lovi cu imobilitatea şi Sibu rernase ca petrificat în posițiunea, în care se afla [1]). (A se vedé figurele de la pag. 338).

Imaginea, sub care vechia teologia egiptenă simbolisa stêlpul principal, séü de resărit al ceriului, era numai o copia fidelă de pe fața de nord a columnei, ce esistă şi astădî pe vêrful Omului.

După cum regiunea divină seu a deilor în tradițiunile şi credințele egiptene era în părțile de nord ale lumii, dincóce de rîul Nun séű de Istru, tot ast-fel de aici adoptase teologia egiptenă si simbolul religios al creațiuniî, repre-

---

un templu. Este aceeaşi tradițiune, pe care o aflăm şi în «Numerătoria cea mare» a poporului român despre «Omul mare», care a făcut o biserică mare. (A se vedé mal sus p. 225).

*) Pierrot, Le Panthéon égyptien, p. 20-21: Shou a «séparé le ciel de la terre, il a élevé le ciel pour des millions d'années au dessus du sol, il a soulevé le ciel et l'a établi de ses deux mains» (Denlkm. III. 234). — Idem, Livre d. morts. Ch. CIX. !• 3. Je connais cette montagne de l'Est du ciel dont le sud est vers le bassin des oies Khar . . . ou Shou soulève les piliers du ciel.

') Maspero, Egypte et Chaldée, p. 128-129.

sentat prin columna cea gigantică a ceriuluï de pe Carpaţî, întocma după cum făcuse şi Pelasgiî din Mycena.

Aceleaşi forme esterióre le are faţa de nord-vest a columnei din Carpaţî şi aceleaşi contururi ni le presintă simbolul trinităţii egiptene. Mai mult încă. Esistă o identitate absolută între simbolul egiptean şi între columna din Carpaţî, când esaminăm figurile, ce le vedem înfăţişate pe aceste doue monumente archaice.

în partea de asupra a columnei de pe verful Omului se mal cunosc si astădi conturele unui corp de femeia, în formă nudă, cu spatele în sus, cu faţa în jos, cu capul la apus şi cu cópscle la rosărit, o figură în acelaşi stil, după cum ne înfâţişeză simbolul epiptcn pe Nut, dómna ceriului.

Mal aflăm aicî aceleaşi particularităţi în linia, ce formeză conturul superior, ér linia inferioră marcheză si formele pieptului de femeia.

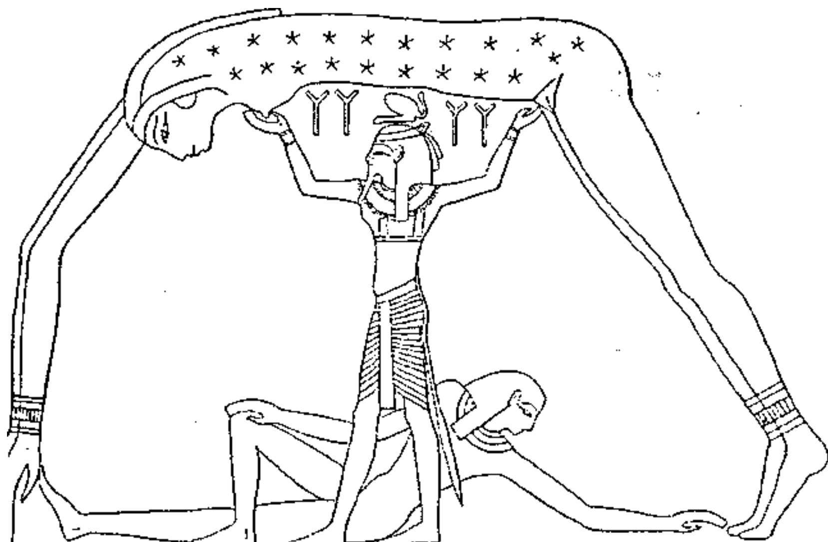
în fine pe aceeaşi faţă a columnei, la mijloc în partea stângă, se mal pot cunósce si astădl, însă cu mare greutate, urmele aprópe dispărute din bustul divinităţii Ch n u m, cu atributul capului de berbece.

Ce figuri vor fi fost încă representate pe acesta faţă a columnei din Carpaţî nu putem sci.

Acesta lăture a columnei de pe vêrful Omului, pe care teologia egiptenă o adoptase ca simbol al regiunii divine si al vieţel eterne, a suferit în partea sa inferioră o regretabilă deteriorare.

Societatea din Transilvania numită «Karpathenverein» a construit aici în anii din urmă o căsuţă de adăpostire pentru turişti, întrebuinţând ca părete partea inferioră a acestei columne. Dacă societatea din Transilvania ar fi lăsat cel puţin stânca neatăcată. însă aceşti omeni, mare parte diletanţi, nesciind, ori uitând, că vêrfurile munţilor aü fost o-dată locurile cele mal sfinte ale omenimn, că în munţi se află şi astădî nenumărate resturi de monumente importante preistorice, ci au ras cu ciocanele întregă partea inferioră a acestei lăture începând de la coperiş în jos. Ast-fel s'aű distrus pentru tot-de-una puţinele urme de baso-reliefurl, ce vor mal fi esistat pe acesta parte a columnei, urme, pe cari le cruţase până în dilele nostre, în timp de atâtea mii de ani, şi vênturile şi ploile şi gheţurile şi păstorii munţilor. Pare că esistă un spirit reü, care persecută tóté monumentele mari istorice ale omenimiî.

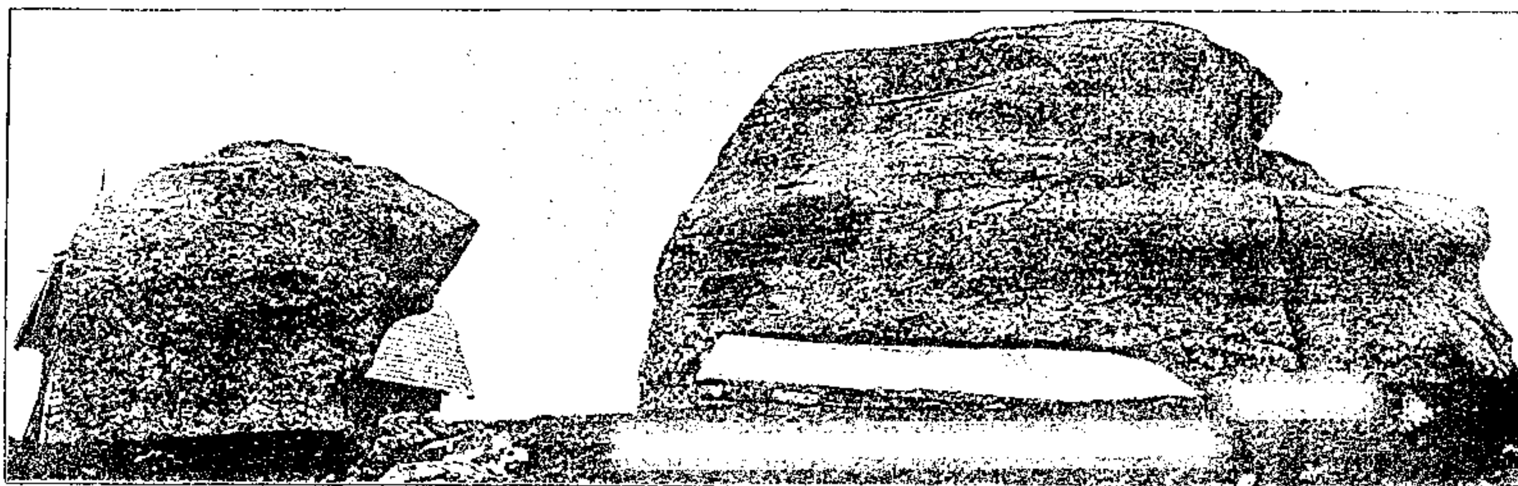
Simbolul trinităţii egiptene, ne spune aşa dar, că o ernigraţiune puternică se operase în timpuri forte depărtate de la Carpaţî peste Elada, peste insulele mării egec şi peste Asia occidentală către şesurile Nilului.

— Columna Ceriului ca simbol r e l i g i o s pe cu t i e i e raumielor i p t e n e. în partea de asupra, divinitatea femenină a ceriului N u t (Rhea), ale ei mini şi picióre ating de o parte şi de alta suprafaţa pămentulut. Jos, S i b u turn) simbolisând pămentul. La mijloc, deul Ş u separând ceriul de pSmcnt. De bele sale laturi se vĕd figuraţi ceî patru stâlpi ai universului. După Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 22.

176.—Columna C e r i u l u i f i g u r a t ă în s t i l u l h i e r a t i c eg i] De ambele laturi se vĕd simbolisate divinităţile, ce îngrijesc pentru eoni columnei. La mijloc, deul Ş u susţine cu manile sale pe Nut, divinitatea şi este adorat de doue suflete egiptene transformate în figura deului C h t capul de berbece, mai tâ.rdiu identificat cu A mm on. Picturi pe un din Boutehamon, în museul de la Turin. M a s p e r o, Egypte et Chaldée

177.— Columna Ceriului de pe vêrful Omului (Carpaţi). Faţa de NV. adoptată în t e o l o g i a e g i p t e n ă ca simbol al regiunii divine.— în partea superioră se mai pot distinge conturele, ce representau pe Nut, divinitatea femenină a ceriului, din simbolul egiptén (A se vedé figurile de la p. 338). Jos, partea superioră a camerei de adăpost, ce a fost construită de Societatea carpatină din Transilvania, în drépta, columna a doua de pe Vêrful Omului, séŭ stânca sculptată, ce représenta Aquila ceriului séŭ Aquila lui Prometheu, în dosul căreia se vede o parte din casa de adăpost construită de Eforia spitalelor române. După o fotografia din a. 1900.

Acelaşi fapt istoric ni-1 pun în vedere şi papirele din cuticle mumielor.

Pelasgiï domnise peste Egipet în timpurile primitive ale istoriei [1]), precum ." domnise peste Elada şi peste părțile de apus ale Asieî.

Se întêmplase însă cu Pelasgiï din Egipet aceeaşi fatalitate, ca si cu Pelasgiï din Elada.

Peste vechiul strat pelasg, care făcuse din sesurile palustre ale Egipetuluî o teră agricolă, care a pus acolo cele de ântâiu fundamente ale civilisatiuniî, se ridică maî târdiu la domnia un nou element, o altă rasă de omenî, adusî acolo probabil din regiunile superióre ale Niluluï. Era populațiunea faraonică, care în timpul, pe când ea se stabilise în Egipet, nu a fost nicï pastorală, şi putem dice, nicï agricolă.

Forte probabil, că aceşti Semițî ante-istorici, aü fost adusï în Egipet de Pelasgî ca sclavi, pentru lucrările lor cele marî de irigațiunî, desecări, pentru canalele, ce brăsdeză întreg Egipetul, pentru munca câmpului, pentru deschideri de drumuri şi clădirile lor cyclopice.

Aceste semne de sclavia se vëd esprimatc chiar şi în rugăciunile, ce le adrcsoză sufletele mumielor egiptene către divinitățile lor supreme, ce resideză în nordul Istrului.

Aceşti Egipteni faraonici considerau, că cei de ântâiu locuitori de pe sesurile Nilului aü fost d e ii, carî în timpurile preistorice domnise peste Egipet [!]), că patria si reşedința principală a acestor deî era în nordul Istruluï (Nun).

Către aceştî <5menï-deï, cari o-dată domnise peste regiunile de sud şi de nord (Africa şi Europa) adresczâ mumiele egiptene rugăciunile lor, ca se le permită si pe ceea-laltă lume se lucreze pământul, se are, se semene, so secere, se inundeze rîurile peste locurile lipsite de apă, so transporte năsip de la apus spre resărit[3]), si eî sunt numiți în rugăciunile lor osirice Ro-bi, adecă sclavi «).

[l]) Maspcro, Egypte et Chaldée, p. 47: L'Égyptien du type le plus noble était grand, élancé, avec quelque chose de fier et d'impérieux dans le port de la tête et dans le maintien. Il avait les épaules larges et pleines, les pectoraux saillants et vigoureux.

*) Ilomcr încă numesce pe Pelasgï «divini», adecă can î-sï trăgeau originea din deï. llias, *X.* v. 429: Ati^eț *'•« Kauxwvîț Siói ^ üeUrfot. — Odyss. XIX. v. 177.

') Pierrot, Le livre d. morts. Ch. VI. 1: Osiris N. est jugé digne de faire dans la divine région inférieure tous les travaux qui s'y font.—Ch. VI. 3: Jugez-moi digne, pour chaque journée qui s'accomplit ici, de fertiliser les champs, d'inonder les ruisseaux, de transporter le sable de l'ouest à l'est. — Ch. XII. 2: Je t'invoque Ra . . . Fais que je laboure la terre.—Ch. CXX. 2: je me présente pour labourer la terre. J 1 ierret, Ibid. Ch. C1V. 2. 3 : pour approvisionner l'essence des dieux grands qu'a-«nène(nt) R_O-bi.

Aceşti Egipteni, descendenți aï lui Sem si Cham, se considerau fericiți se lucreze ca sclavi pentru deil lor, chiar şi în vieța destinată repausului etern.

Era o religiune severă, cu un caracter politic si social, formată de casta preoțescă a Pelasgilor stăpânitorî, spre a ține în supunere o rasă de omeni destinată unei servituti perpetue.

Cu ajungerea la domnia a rasei africane, istoria vechia a Egipetuluï se transformeză.

Noua familia adoptase sub imperiul pelasg elementele unei vechi civilisațiunî înaintate, adoptase instituțiunile politice, sociale şi principiele religiose ale stăpânitorilor sëï, pe cari însă le modificase în marc parte şi le îmbrăcase în forme potrivite cu caracterul sou african.

Pentru acest nou clement în istoria Egipetuluï, regiunea geografică a nordului, domeniul cel vechili al rasei pelasge, rëmase o regiune mitologică. Ér Columna de pe Carpnțî, simbolisa pentru acestï Egipteni osiricî, teritoriul paradisului terestru [1]).

') Mulțimea cea mare do sclavi a fost o proprietate periculosă pentru Pclasgî şi în alte ținuturi. După cum scrie Herodot (lib. VI. 83) oraşul Argos, în urma rêsboiulul, ce-1 avuse cu Cleomene regele Spartei (519-490), remânând lipsit de omeni capabili de arme, sclavii lor le conduceau şi administrau tóté afacerile private şi publice. Crescând însă mari copii celor perițî în rësboiù, sclavii fură alungați din Argos. Isgonițl de aci, cî se retraseră la Tirynt, pe care-1 ocupară cu resboiu. Mal târdiu însă veni Ia sclavi un profet cu numele Cleander, care i sfătui se se ridice de nou cu armele asupra domnilor sëï. Se începu apoi resbelul, care a ținut maî mult timp până in urmă Argicnil cu mare greutate i învinseră. — Sclavii din Scythia cercară de asemenea se iee locul stăpânilor şei pelasgi. După cum scrie Herodot (IV. 1-3) Scythiî din Europa persecutând pe Cimmerî, făcură o irupțiune în Asia şi ocupară imperiul Mediei, pe care-1 ținură 28 de ani. După acest lung interval Scythiî întorcându-se erăşî în patria lor le eşi înainte o armată a sclavilor sëï, care li se opuse. După maî multe lupte fără succes, Scythiî aruncară lăncile şi arcurile şi luând in mână sbicele, de cari aveau respect sclavii lor, i aduseră ast-fel crăşl la supunere şi ascultare.

7. *Titanul Atlas strămoş al Ausonilor. Columna Ceriului din Carpaţî ca simbol al vieţeî **eterne** în religiunea etruscă.*

în tradiţiunile italice, titanul Atlas, regele Hyperboreilor, ne maî apare si ca strămoş al Aus o nilor, în particular al Latinilor şi al Romanilor.

Eustathiu, archiepiscopul Thessaloniceî, scria, în secuiul al Xll-lea, pe basa unor fântânï mal vechï:

«După cum spun uniî, Au s o n, de la care î-sï trag numele lor A us o n ii, a fost cel de ântâiu, care a domnit în Roma, si acest Auson a fost fiul luî Atlas si al Calypseî, după cum ne spune autorul scrierii despre numele ginţilor», adecă Stephan Byzantinul ').

La H e s i o d Auson (Nauaivooç) este de asemenea un fiu al Calypseî[8]), care însă după Homer a fost fi c a, ér nu soţia, titanului Atlas [s]).

Au s o ni î formase în anticitatea preistorică populaţiunea prepondcrantă a It aii e ï. EÏ sunt caracterisaţî de autorii vechï, ca o rasă puternică si resboinică. Cu deosebire în literatura poetică numele deAusones se aplica la toţi locuitorii Italieï, «Ausonia» desemna Italia întregă [4]) şi cuvêntul «Auson» era sinonim cu latin, italian, roman[6]).

O parte din populaţiunea Daciei ne apare sub numele de Ausonî până în secuiul al V-lea al ereî creştine.

Istoricul byzantin P r is c u, trimis de împëratul Teodosiu cel tînër în legaţiune la reşedinţa luî Atila, care se afla pe şesurile Ungariei de astădî dincóce de Tisa, numesce «Ausonî» pe supuşiî acestui rege barbar, carî locuiau în regiunea, unde se afla palatul seu, carî vorbiaü o limbă romană rustică şi trăiau aci mestecaţi cu Huniî şi cu Goţii [6]).

O parte din Românii de la Sat-mar se maî numesc şi astădî Oşenî[7]). Un

') Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 78. — Este de notat, că Romul, regele legendar al Romanilor, maî avea şi numele de Altei l u s (Festus, p. 7), ér familia I u l i i conumele de A 11 i n u s (Pauly-Wissowa, R. E. v. Altinus).

[a]) Hesiodi Theog. v. 1017.

') Honieri Odyss. I. v. 50. — După H e s i o d însă (Theog. 359) Calypso, este o ncă a rîuluî divin O c e a n o s. în realitate aceeaşi patria.

*) Virgilii Aen. IV. 349: Aus on i a Teucros considere terra.

*) (Mdii Pontica, lib. II. 2. 72 : Promovet A u s o n i u m filius imperiu m.—YirgHH Aen. XII. 834: sermonem Ausonii p a t r i u m moresque tenebunt.

[6]) **Prlsci** Excerpta de legationibus (Ed. Bonnae, 1829) p. 190. 206.

') Ambasadorii luî Teodosiu, după ce trecură dincőce de Dunăre, au trebuit se calíto-

chineziat românesc din Maramureş portă încă în secuiul al XIV-lea numele de Ozon[1]); în fine o comună importantă din téra Bârseï este numită şi astădî Uz o n; tóté trei numiri etnice, a căror formă originală a fost de sigur Oson î, Ozon î, Uzonî.

O tradițiune analogă maî esista în anticitate şi despre originea Latinilor.

După cum scrie Dionysiu din Halicarna.[1]?, Lat in u s, regele eponim al Latinilor, a fost un fiu al lui Hercule şi al uneï fecióre hyperboree [2]). Ér după altă tradițiune regele Latinus a fost frate cu Auson si ambii fiii Calypseï [3]), aï ficeï luï Atlas ')•

în fine mai esista în Italia şi o altă tradițiune, care aducea în legătură începuturile Romei cu descălecarea acolo a unuî trib pelasg venit de la muntele Atlas.

Evandru, careîntemeiase lângă Tibru un oraş numit Pallantium, din care *s'a*, desvoltat maî târdiu Roma, ne apare după vechile genealogii, ca un strănepot al lui Atlas [ö]); ér patria luï Evandru a fost după aceeaşi tradițiune, Arcadia, în care locuise şi domnise Atlas; prin urmare nu Arcadia din Pelopones [6]).

reşcă maî mult de opt d i l c spre nord, trecând peste câmpii întinse, peste maî multe rîurî şi locuri mlăştinose, spre a ajunge la reşedința luï Ații a, care se afla într'o localitate, pe care Priscu o numesce s a t f o r t e mare, IJ.ÉY'-G"') XUJJJIT], ér Jornande v i c u m, ad in s t a r c i v i t a t i s amplissimae (De Get. orig. c. 34). Dupa cum résulta din descrierea ce ne-o présenta Priscu, acesta reşedință, nu era în Banat, în apropiere de trupele romane, ce apărau linia Dunăriî, ci în părțile superióre ale Ungariei de astădî, la S a t - m a r. în acesta regiune aü trebuit se se afle aşa dar locuitorii, ce vorbiaü o limbă romană rustică şi pe carî Priscu i numesce A u s o n i. întru adevër o parte din comitatul Sat-maruluî se maî numesce şi astădî ț e r a Oaşuluî, ér locuitorii români de aicî se numesc O ş e n î (Comunicarea d. T i t u B u d u, vicariü în Maramureş). Tacit în Descrierea Germaniei (cap. 43) încă amintesce de un trib însemnat, ce locuia în dosul Marcornanilor şi al Quadilor, unii pe câmpii, alții prin păduri, pe văi şi pe vêrfurî de munți şi cari purtau numele de O s i. Ei erau tributari aï Quadilor şi ai Sarmaților şi vorbiaü limba p a n n o n i c ă séű dialetul vechiü pelasg de la Dunărea de mijloc. A u- s o n i ï luï Priscu, Oseniï de astăcU, sunt ast-fel numaî o parte din vechiul trib pelasg de lângă Carpațiî de nord, numit la Tacit O s i. Un alt ram din acesta populațiune se afla după Tacit (cap. 28) în Pannónia superióra, de dincolo Dunăre; şi întru adevăr Itmerariul împ. Antonin (Ed. Parthey, 263) amintesce între Acinquum (Buda) şi între Sabana (Stein am Anger) o localitate numită O s o n i b u s (nőm. pl. Osones).

') Knrz, Magazin. II. 30. 6. 1361: Keneziatum possessionis Olachalis Ozon vocatae.

'} Dionysii Halicarn. lib. I. c. 43: Aaiîvov 8'Ex wot oitspf^igoc *-/.l^ff,*.

') Apollód. Epit. VII. 24.

) Calypso (KaXo'j-i'n) este forma grecescă a unuî nume barbar, în comunele române situate lângă muntele Bucegiü în Transilvania, maî esista şi astădî familicle C o l e ş séű Şa. ErColeşanî este numele vechiu al satuluî Corbu din j. Râmnicul-sărat.

') "Viranii Aen. VIII. 134-140.

Hallc. 1. c. 31-33. 61. - Cf. maî sus pae. 315 nota.

Acest Evandru, după cum spuneau tradițiunile istorice, transportase în Italia maî multe divinități pastorale '), întemeiase acolo temple, introdusese sërbatorï, legï şi diferite industrii utile [2]).

Evandru si soțiî sëï descălecase aşa dar în Italia din o țeră, care se bucura de o vechia organisațiune religiosă si politică, peste tot de o civilisațiune înaintată.

După vechile genealogii etnice teritoriul titanului Atlas din țera Hyperboreilor ne apare ca patria originară a mai multor triburî şi a multor familii princiare însemnate din Elada, din Asia mică, din Africa si Italia.

Atlas, scrie Diodor Şicul, a avut mai multe fice, can căsătorindu-se cu ceï mai distinşi eroi şi chiar cu deî, aü avut fu, carî pentru virtuțile lor s'aü numit eroï si deï, si aü fost tot-o-dată autorii maî multor ginți [8]).

Pe un fragment de vas descoperitîn Apulia, Atlas, domnul țereî fericite a Hyperboreilor, întemeiătoriul maî multor dinastiî pelasge meridionale, acel Atlas, în al cărui regat nu numai fructele, dar şi ramurclc arborilor, erau de aur, este înfățişat sedând pe tron în deplin ornat regal *).

Fără îndoielă, acesta imagine avea un caracter genealogic. Artistul a voit se represente aicî pe unul din strămoşii ceï mai gloiioşî aï vre-uneï familie ausonice din Apulia.

în ce privesce representarea mitologică a titanului Atlas, el este înfățişat pe un vas din Apulia susținând ceriul figurat în forma unui glob [5]). Tot asemenea ne apare Atlas si pe o oglindă etruscă de la Vulci [9]).

Idea de a represénta ceriul seu universul în forma unuî glob este forte vechia.

După Plato, Hypcrboreiî aü fost ceï de ântâiu, carî aü considerat universul ca o sferă, în centrul căreia se afla pămentul [7]).

Ér după Diodor Şicul, regele Atlas, al cărui imperiu se afla lângă Oceanos (potamos), avuse cunoscințe forte esacte de astrologia, şi el a fost cel de ântâiu, care a privit universul ca un glob, din care causa se dicea, că întreg firmamentul se radimă pe Atlas [8]).

') Ovidii Fast. II. v. 279: Transtulit Evander silveslria numina secum.

[2]) UYÜ Hist. lib. I. c. 5.

[3]) Miodori Siculi lib. Ill, c. 60.

«) Boscher, Lexikon dér gr. u. rom. Mythologie. I. p. 710.

[B]) Ibid. I. p. 710.

[e]) Dareniberg, Diet. d. ant. v. Atlas.

') rintonis Axiochus (Ed. Didót. tom. II. p. 561).

") Diodori Sicnli lib. IV. 27. 5. — Plinit Hist. Nat. lib. II. 2: Formam eius (mundi) in spcciem orbis absoluți globatam esse. — Id. lib. II. 6. *3:* Sph a eram ipsam ante multo Atlas. — Id. VII. 57. 12: Astrologiam Atlas (invenit).

Cea maî celebră statuă a artcï romane, ce înfățişa pe titanul Atlas cu globul în spate, este aceea din museul de la Neapole, desemnată în comun sub numele de Farnese.

Aici Atlas ne apare sdrobit de greutatea sarcineï sale. El se radimă cu genunchiul drept pe un colț de stâncă. Capul sëu e apësat şi torturat sub glob, de sub care cu fața obosită el privesce încă cursul constclațiunilor [1].

Statua titanului Atlas din musëul de la Neapole nu era o operă originală, séű de imaginațiune, a artistului italian.

Sub aceeaşî formă era simbolisat în arta egiptcnă şi deul Ş u, care susținea pe cap ceriul în forma uneî semisfere concave, redimându-sc cu genunchele drept pe păment [2].

O altă figură analogă a lui Atlas este reprodusă în magnifica edițiune a EneideT, publicată de ducesa Devonshire. Aici puternicul titan susține în spate cu amendóue manele columna ceriului în forma unei piramide trunchiate, redimându-se cu genunchele stâng pe păment [!].

Ceea ce-î dă însă statueî din Neapole o deosebită valore istorică, ceea ce o distinge de alte representărî analoge, este, că acesta operă de sculptură e modelată după un tip original, după piramida de lângă Istrul de jos, ce a fost considerată din cea maï depărtată vechime, ca stânca titanului Atlas, pe care se radimă ceriul, ca polul nordic al ceriului, ca osia Hyperboreilor, cardines mundi [4].

Columna din Carpațî era un simbol sacru, era cel mai celebru monument religios al lumii pelasge.

') La vechile imagini religiose, ce représentai! o divinitate cu ceriul pe cap, par a se reduce următorele versuri dintr'un descântec român:

Şi-î puse (Maica Domnului)	î n c i p c e r u ' c u s t e l i l i,
în uraereî doî lucefereî,	La picére pămentu' cu florili . .

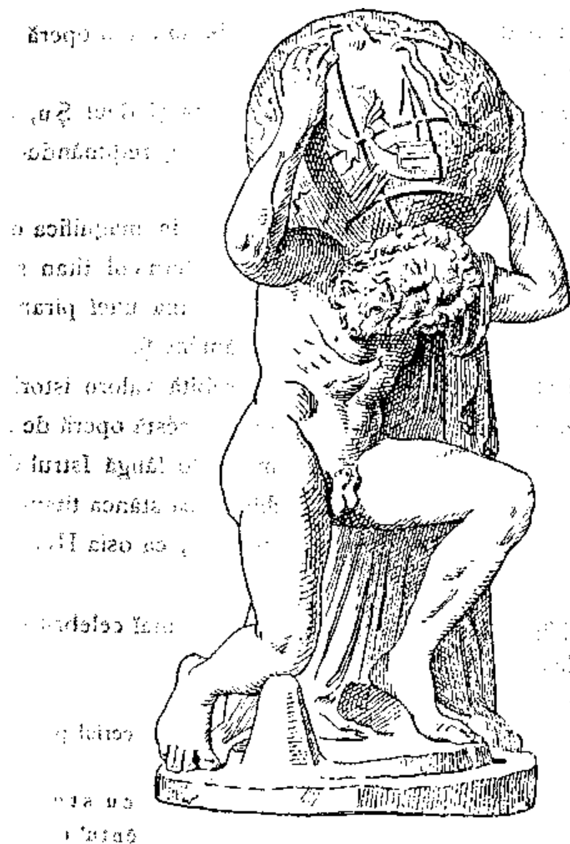
Tocilescu, Malerialurt folkl. I. a. H35-

La O v i d i u (Met. IV. 661): et omne Cum tot s i d e r i b u s coclum requiet in illo (h. *e.* Atlante). [a]) Maspero, Egypte et Chaldée, p. 127.

[3]) Durny, Hist. d. Rom. II. p. 264. — Este însă. greşită ideea, că acesta figura ar représenta pc Sisyph.

[4]) **Pliiiii** H. N. IV. 26. 11. Pone eos montes (Ripaeos) . . . g e n s f e l i x (si credimus) quosHyperborcos appella vere, a n n o s o degit a e v o, fabulosis celebrata m i-raculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extrcmique siderum ambitus . . . . Regio aprica feliei temperie, omni afflatu noxio carens . . . discordia ignota et aegritudo omnis. — Id. lib. II. c. 64: et (caelum) c a r d i n i su o, hoc est terrae, undique incumbit. — Macrobii Somnium Scipionis, II. 7 : regiones, quas praeterfluunt T a n a i s et Ister, omniaque super Scythiam loca, quorum incolas vetustas Hyperboreos v o c a v i t.

Pe când fețele de sud şi de sud-vest ale columneî din Carpațî au servit maî uit de subiecte pentru picturele ceramografice, pe când teologia egiptenă doptase ca simbol al trinității fața de nord-vcst a acestuî stâlp al lumiî, artistul roman a figurat pe titanul Atlas susținend sfera universului după fața de resărit a acestei piramide legendare.

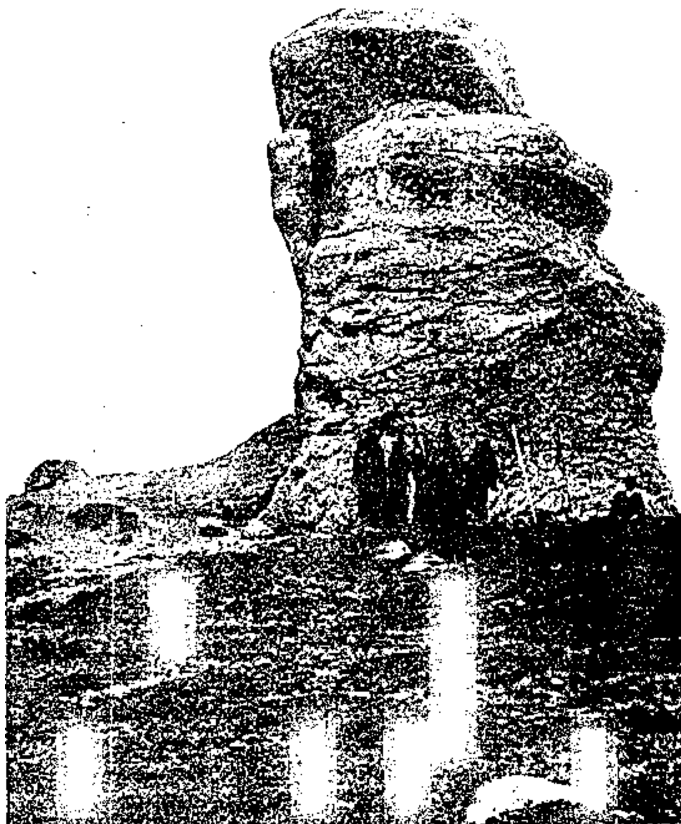
178. — Titanul Atlas susținând sfera universului. Statuă antică de marmure în museul de la Neapole. După Berthelot, La Grande Encyclopédie, Tome IV. p. 459.

Esistă o identitate, putem dice absolută, între conturele estcrióre ale acestor doue monumente, până la cel mic detaiu. Se m aï cunosc pe columna din -arpați chiar si urmele, ce par, că aü figurat o-dată brațele ridicate în sus spre a susține în spate forma globului, ce représenta bolta ceriului.

Probabil, că acesta statuă atât de memorabilă a fost lucrată în timpul impëratuluï Domițian, atunci când armatele romane avură se susțină o luptă ungă şi grea pentru a cuceri muntele cel sfânt al Dacilor, numiți Giganți şi Hyperboreî, când legendele luî Atlas deveniră érasï populare

în Italia, când ceî maî distinşi poețî aï acestei epoce, Statiu şi Marțial, se ocupară cu osia ceriului din țcra Hypcrborcilor şi cu suferințele lui Prometheu pe acesta stâncă [1]).

«Tu plecî acum Marcellinc ostaşule», dice Marțial, «ca se iei pe umeriî tei ceriul de nord al Hyperboreilor si astrele poluluî getic, cari de abia se mişcă. Etă! şi stânca lut Prometheu, etă! şi muntele cel faimos în legende» etc. [2]).

179. — Columna Ceriului de pe Vorful Omului (Carpațî). Fața de NO. representând în conturele sale esterióre tipul originala! statueî titanului Atlas din museul de la Neapole. A se vedé Fig. 178. După o fotografia din a. 1900.

Afară de tradițiunile istorice şi afară de legendele mitologice cu privire la titanul Atlas, mai esista în Italia şi o credință religiosă archaică cu privire Ia columna ceriului din Carpațî.

Etrusci Ï erau considerați în epoca romană ca representanțiî vechilor

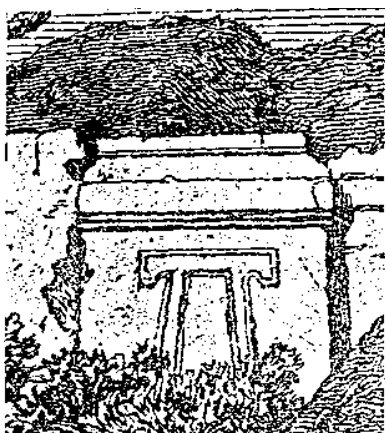
') A se vedé mai sus pag, 283.

') Cf. mai sus pag. 302.

doctrine teologice pelasge. Ef aveau o preoțime instruită si o literatură avută • rituale, pentru carï poporul roman arăta un deosebit respect.

Una din cele mai vecM necropole ale Etrurieî se afla în munții de la Axia (astădî Castel d'Asso) de pe teritoriul vechiului oraş Tarquinii, locul natal al luîTarquiniu cel bĕtrân, si metropola celor 12 oraşe confederate ale Etrurieî. Locuitorii din Tarquinii aü fost, după cum ne spune Hierocle originari din ținuturile Hyperboreilor [1]), de la accî Hyperboreî, unde grifonii le pădiau tesaurele cele marî de aur.

Camerele sepulchrale în necropola de la Axia sunt săpate în stâncă via, ér pe frontalul, ce decorează aceste sepulturi se află figurat de mai multe ori următoriul simbol religios (Fig. 180).

180.— Columna Ceriul uî, figurată ca simbol religios pe mormintele din necropola de la Axia (astădî Castel d'Asso) in vechia Etruriă. DupâD u ruy, Hist. d. Rom.Tom.I. (1879), p.LXXVH.

Acest semn mystic, pe care archeológia preistorică până astădî nu l'a putut esplica, représenta în partea sa inferioră columna ceriului în forma ' unei piramide trunchiate (trapez), ér de asupra acesteî columne se află figurat ceriul în aceeaşî formă ca şi pe monumentele hieroglifice ale Egipetuluî, prin o linià orisontală cu doue torte la marginî, în forma ' v

Acest simbol religios al viețeî vitóre si al regiunii divine, ne spune așadar, că vechia religiune etruscă, era una şi aceeaşî CU religiunea Pelasgilor de la IstrU, dm Asia, ?' din Egipet [2]); în particular acest simbol esprima aceeaşi credință religiosă, că sufletele celor decedați se duc la reşedința deilor (de la Oceanos potamos), unde era Olimpul Atlantiac, în țera Hyperboreilor celor j us ti şi lung trăitori, unde ceriul se redima pe păment, unde era județul suprem, unde era locul fericirii, regiunea celor piî.

') StepliamiS Byz., v. Topxuvia: Tapxuvaloi, e*voç 'ÏKsppopÉuw, etc.

*) Disciplina etruscă i-şi luase începuturile sale în nisce ținuturi muntóse afară de Italia. Ast-fel Pliniu vorbind de paserile, ce serviaü de auguriü ne spune (lib. X. c. 17): că în disciplina etruscă se aflau depinse m aï multe genurî de paseri, Pe carï nimeni nu le a v ë cj u t. — în ce privesce vechile locuințe ale E t r u-s c ' l o r, este importantă tradițiunea, ce ne-o comunică Pliniu (III. 81.), că oraşul Pisa m Etr«na a fost întemeiat de P e l o p s séü de T e u t a n i. După cum vom vedé "iái la vale locuințele vechilor Teutanî, seu Titani, erau lângă Istru.

8. *Columna Ceriului din Carpaţî ca simbol al nemuririi la Pelasgiî din Sicilia.*

Columna Ceriului din Carpaţî o aflăm representată pe doue monumente antice ale Sicilieî. Unul este o pictură ceramică şi altul o stelă funerară.

Vom vorbi aici despre amendóue aceste reliquie de mare importanţă pentru istoria columnei ceriului din vechia ţeră a Hyperboreilor.

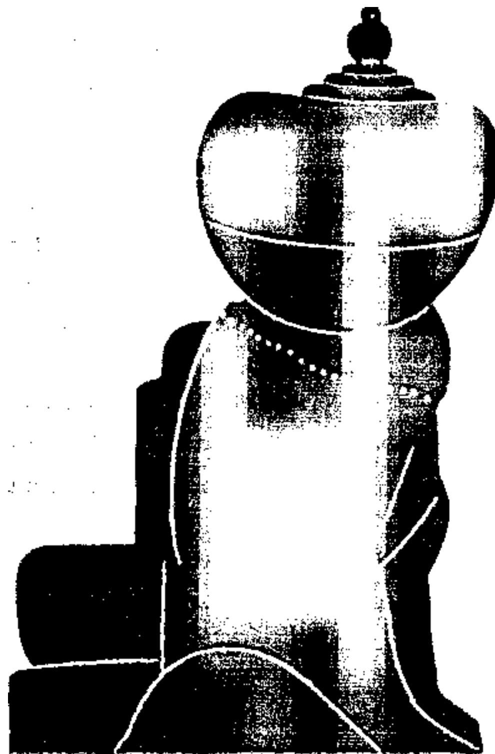
Decoraţiunea de pe vasul din Sicilia arc un caracter mitologic. Ea ne înfăţişezi la mijloc un stâlp enorm de stâncă, ale căruî forme sunt întru tóté identice cu faţa de VNV. a columnei de pe Verful Omului. De asupra acestei stând, ce o vedem figurată pe vasul sicilian, este aşedat un crater enorm acoperit, avénd o formă aprópe sferică '). în partea dreptă a acestei stânci e figurat un bëtrân eu barbă albă, îmbrăcat cu o mantia şi ţinend în mâna stângă măciuca de mesager. Este deul Hermes (Mercuriü), care duce pe Prometheu, ca se fie încatenat pe columna ceriului. Lângă Hermes se vede titanul Prometheu, ostenit si sdrobit sufletesce, şedend pe o petră. El ţine în mâna stângă un obiect, ce semëna cu tuloul uneï plante (ferula) de jumëtate despicat. Hermes întinde mâna dreptă peste capul luï Prometheu şi pronunţă o formulă sacră, în semn de protestare Proinetheu î-şî acopere capul cu mâna dreptă. în partea stângă a acestei stânci se vede o femeia îmbrăcată cu o tunică talară şi cu un hemi-diploidion. Este deiţa Themis, personificarea ordinii legale. Cu mâna dreptă densa face un semn imperativ către faurul Vulcan arătându-Î stânca, ér cu mâna stângă atinge curelele, can pun în mişcare foii faurăriel. Prin acesta deiţa Themis comunică lui Vulcan ordinul lui Joe, ça se ferece şi se pironescă pe acesta stâncă pe astutul Prometheu [2]). Faurul Vulcan înţelegând ordinul se întorce spre a pleca la faurăria sa, făcend cu mâna stângă un semn de supunere si imediată esecutare [3]).

[1]) Despre acest c r a t e r vom vorbi mai la vale într'un capitul special relativ la monumentele metalurgiei şi aurăriei preistorice.

*) După Es eh y l (From. v. 12) gigantul Cratos (Puterea) însoţit de sora sa B ia (Violenţa), personalităţi simbolice ale teogoniel, conduc pe Prometheu la locul de supliciu, şi Cratos comunică lui Vulcan ordinul lui Joe.

[3]) Unii aü credut, că acesta scenă représenta un subiect din misteriele Icmnice. L e n o r mă n t vede în acesta pictura pe Vulcan în mijlocul Cyclopilor lângă muntele Etna. Esplicaţiunî neadmisibile lipsite de un sens mitologic ori religios. Nu esistă nici un

Artistul a mai voit tot-o-dată sĕ esprime, că acesta scenă se petrece pe vêrful unuî munte inalt din regiunea nordului. Spre acest scop el a tras o linie undulantă cu puncte albe până la jumătatea figurilor si care desemnează înălțimea troianilor de néua, ce acoperiaü culmea acestui munte.

181.— Stânca, pe care a fost crucificat titanul Prometheu, identică după conturele sale cu stânca, ce formcză columna principală de pe Vêrfu l Omuluî (Fig. 182). De asupra pe vêrful acestei stânci se vede asedat un crater enorm acoperit. — Pictură cu figuri negre pe un vas sicilian. După Lcnormant, Élite d. monuments céramographiques. Tome I. PI. LI.

Din punct de vedere istoric importanța, ce o are decorațiunea de pe vasul sicilian este, că stanca figurată aici ne presintă întru tóté aspectul feței de VNV. al columnei ceriului din Carpațî.

Acesta pictură însă ne mai pune tot-o-dată în lumină încă una din cestiunile cele marî, dar obscure, ale geografici sacre din epoca pelasgă.

cyclop în acesta composițiune, nicî stâncă figurată nu presintă forma conică a vulcanului Etna. — O stâncă analogă, pe care şede Joe, se vede representată în o pictură de vas din Apulia (Lenormant, Élite des monuments céramographiques, I. pi. XXIII).

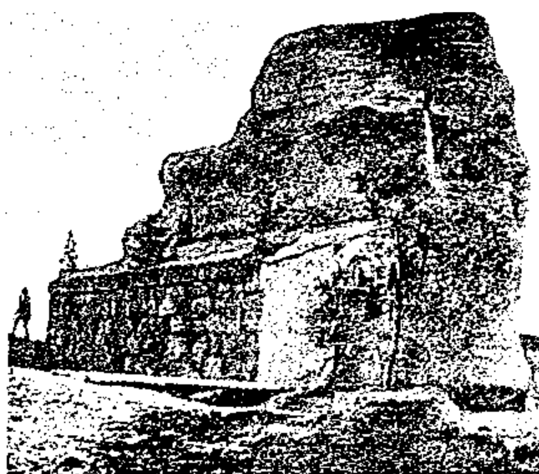
După Homer faurăria luî Vulcan se afla pe vechiul Olymp [1]).

Thetis, mama luî Achile, se adresează cu următorele cuvinte către surorile sale:

«Eu me duc pe Olympul cel mare, la Vulcan, artistul ilustru, ca so facă fiului mieii arme frumóse lucitóre» [1]).

Pe vasul din Sicilia faurăria luî Vulcan este indicată în apropiere de stânca, la care este dus Prometheu, şi acesta stâncă, o repetăm aicî încă o-dată, ne înfăţişeză întru tóté profilul de VNV. al columnei din Carpaţî.

Avem aşa dar aici un important document din anticitatea italo-grecă, un document, prin care se constată cu certitudine absolută, că Olympul p re i s t o r i c séű al teogonieî, Olympul de la marginile pămentuluî

182.—Column a Ceriului d i n Carpaţî, faţa de VNV., identică după conturele sale cu stânca luî Prometheu, représentais în pictura de pe vasul sicilian (Fig. 181). Jos: camera de adăpost construită de Societatea carpatină din Transilvania »J.

după Hesiod, era muntele acela, pe care se aflau columnele cele legendare ale ceriului, Atlas din téra Hyperboreilor, Olympus atlantiacus Ia Calpurniu [2]), astădî verful Omuluîdc pe muntele Bucegiü lângă Istrul de jos, unde, afară de columne, ni se maï présenta încă o altă clasă de monumente celebre în istoria teogonieî, figura luî Zsuţ aty'oxoç şi altarele cyclopice. Pe acest vêrf măiestos al Carpaţilor, după cum am amintit maï sus, se

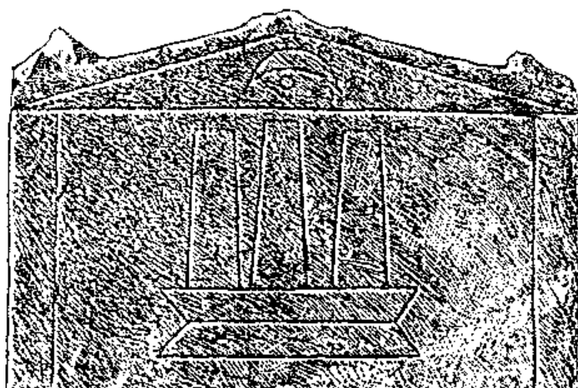
') **Homeri** Ilias, XVIII. v. 140 seqq. [s])

Calpurnii IV. v. 83.

[3]) După Dr. Ed. Myss, Wegweiser für Ausfliige in die Berge und Gebirge dér Umgebung von Kronstadt. Kronstadt, Gabony, 1898.

É

A .v g j astadï treï columne gigantice. Fic-care din aceste columne arepre-t în anticitatc o deosebită figură, fie-care a avut un anumit sens simbolic. A este trei columne, monumente importante consecrate divinităţii prin-- - le a Ceriului încă în timpurile anterióre Troieï, Myceneï, Tiryntuluî şi Thebeï din Egipet, au avut un rol însemnat şi în credinţele religiose ale Pelasgilor din Si c i i i a.

183. — Cele treï columne ale Ceriului ca simbol religios pe o stelă funerară din Lilybeu în Sicilia. DupăPerrot ct Chipiez, Phénicie — Cypre, p. 309.

Pe o stelă funerară descoperită nu de mult pe teritoriul vechiului oraş Lilybeu din Sicilia vedem reprcscntate în partea superioră trei columne, cea din mijloc mai înaltă, cele de margini m aï mici, ér de asupra acestor columne un triunghiü şi un simbol sideral.

Oraşul Lilybeu, după cum ne spune Diodor Şicul, a fost întemeiat de Carthaginenî, cari după resbelul cu Dionysiu, tiranul Siracusel, strămutase aci resturile locuitorilor din Motya, un oraş, care se bucurase de o mare prosperitate [1]).

Aceste trei columne figurate în partea superioră a stelei din Lilybeu, re-présenta cele trei columne ale ceriului din teogonia lui Hesiod [2]), numite, de autorii romani cardines mundi, pe cari se redima ceriul din ţera Hy-perboreilor [3]), sunt cele trei columne de pe «Vêrful Omului», al căror aspect în grupă, ni-1 présenta Fig. 184.

') IMotlori Slculi lib. XXII. 10. 4. - Pe ruinele Lilybeuluî se află astădî oraşul Marsala.

[2]) Hesioui Theog. v. *522.*

[3]) Plinii H. N. lib. IV. 26. 11: Ibi (apud Hyperboreos) crcduntur esse cardines mundi.— Id. lib. II. c. 64: Namque in illo (caclo) cava in se convexitas vergit, et cardin i s u o, hoc est, terrae, undique incumbit.

Pelasgtf din Sicilia aveau, după cum vedem, întogtna ca şi Pelasgiî din Grecia si din Italia, o credinţă în o supravețuire în altă regiune terestră deosebită, însă fericită.

Este doctrina Hyperboreilor.

Este aceeaşi credinţă, pe care o esprimau tabulele trimise de dênsiï la Delos, că sufletele celor decedaţi se duc la judecata supremă într'un loc

184. — Cele trei Columne ale Ceriului de pe Vârful Omului (CarpaţT) vedute în grupă. După o fotografia de L. Adler (Braşov).

anumit din ţera lor, de unde apoi aceia, cari aü fost condusï în vieţă de un geniu bun, trec în regiunea celor piî i).

') Platonis Opera (Ed. Didót) Tom. II. p. 561.

Acesta credință ne-o csprimă şi Hesiod sub forma, că sufletele eroilor căduțî în rësboiele de la Theba şi de la Troia aü fost duse în insulele cele fericite de la marginile pămentuluT, de lângă Oceanul cel cu vultorî adânci[1]). Una din aceste insule fericite, după cum seim, era Leuce de la gurcle Dunării *). Aici ne înfâţişeză legendele şi picturele vechî pe Achile, pe Ajax, pe Telamon, Patroclu, Antiloch, pe Menelaii, Helena si Agamemnon, ducând o viețā fericită şi eternă [8]).

Pelasgiî din Sicilia, numiți Sicanî şi SicuII, ne apar în tradițiunile grecescî si romane ca ceï maï vechi locuitori aï Italiei. EI locuise mal ântâiu în Umbria si în jurul Ariminiulul[4]). însă în urma invasiunil Umbrilor el fură siliți së-sï schimbe locuințele lor şi trăiră mal mult timp în Latiu [6]). De aci împinşi de alte triburi pelasge, el se strămutară cu locuințele lor în Italia de jos, în Brutiu şi în Lucania "), de unde în urma nouelor curente, ce veniaü din părțile de sus ale Italiei, el trecură peste mare în Sicilia [7]), care se numi ast-fel după numele lor (mal ântâiu Sicania, apoi Sicilia).

Imigrațiunea acestor Pelasgî în Sicilia se operase aşa dar pe drumul continental al Italiei, de la Alpi spre sud. EI veniaü însă de la centrul cel mare al lumii pelasge, de la Carpaţî, de unde în urma unei imense aglomerări de triburi, şi póté în urma unor evenimente politice, el se separară si plecară cu turmele lor înainte.

Acesta o probeză simbolul lor național şi religios, columnele ceriului din Carpaţî. Pelasgiî din tóté părțile aü avut un deosebit cult pentru patria lor originară de lângă Istru.

Un vechiü oraş de pe țermurele de nord al Siciliel purta în epoca romană numele de Agathyrson [8]), care desemna, că locuitorii de acolo erau din nemül, séü din țera, Agathyrsilor. EI păstrară până târdiu un spirit de independență. Nu rccunosceaü nici legile nici autoritatea altora. Liviu i numesce străinî şi aventurări, adunați din tóté părțile lumiî; omeni demni de morte, carî trăiau din răpiri şi tâlhării, în cât consulul M. Valeriu Laevin se vëdu silit la a. 210 a. Chr. se ridice 4000 locuitori din Agathyrson şi së-î transporte în

[4]) Heslodl Opera et Dies, v. 161 seqq.

') Plinii lib. IV. 27. 1: eadem Leuce et Macaron (a Fericiților) appellata.

*) Pausauiae lib. III. 19. 11-13.

[4]) Plinii H. N. lib. III. 19. 1.

') Ibid. lib. III. 9. 4.

*) Ibid. lib. III. io. 1.

') Dionyslt Halic. lib. I. 22.

") La Stephan Byzantinul şi la Suida : A g a t h y r s a.— La Strabo (Ed. Didót, lib. VI. 2. !•) gathyrson. — în epoca romanS maï purta şi numele de Agathyrnum.

Italia *). Un orăşel întărit cu numele de Aegithar sus esista şi lângă Lilybeu *).

Lângă faimosul Agathyrson de pe {ërmurele de nord al Sicilieï se maï afla "ă un ait oraş pelasg înfloritorii! numit pe monetele sale AXovuvoi *), o numire ce ne presintă o curiosă asemënare cu forma de Alutani, rom. OltenÎ.

Ér pe tërmurele de sud aie Sicilieï se întemeiase încă din timpuri depărtate preistorice un oraş numit Cauconia[4]), probabil, că primiï sëï locuitori au fost numaî un fragment din tribul Dac, ce portă la Ptolemeiü numele de Caucoenses.

în fine maï esista o tradiţiune preistorică despre o emigraţiune de la Istrul de jos în acesta insulă a mediteraneî.

Titanul Typhon, învins de Joe, fuge după cum ne spun autorii grecescl, în Sicilia ").

9. *Colutnna Ceriului din Carpoţl pe monumentele funerare ale Carthageneî.*

Aceeaşi doctrină religiosă despre nemurirea şi migraţiunea sufletelor în o altă regiune terestră mal fericită o aveau şi vechil locuitori al Carthageneî.

Oraşul Carthageneî înainte de a ajunge în manele Fenicienilor a fost o colonia pelasgă [7]).

Numele cel vechia al citadelei era Byrsa, maï corect însă Byrsan [8]).

') LÍYÜ Rer. Rom. lib. XXVI. c. 40.

') Ptolemaei lib. III. 4. 3.

*) British Mus. Sicily, 30. — De asemenea si pe inscripÇiunï: tûiv 'AXoyriviuv, in tit. nr. 5608. Boeckh.

<) Ptolomael (Ed. Didot) lib. III. 4. 5. — Tot în partea meridională a Sicilieï, maï în apropiere de Lilybeu, un rîuleţ portă la Ptolemeiü numele de Isbur(os). Este unul şi acelaşi cuvent cu românescul i s v o r.

[6]) Ibid. lib. IU. g. 3.

[6]) ApollodorI Bibi. lib. I. 6. 3.

') Silii Italici Punica (Ed. Nisard) lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetust o,
Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

*) In forma de Búpaav, ca acusativ, ne apare acesta numire la Strabo, şi în o form» analogă de B y r s a m ni se presintâ acest nume Ia Virgiliű şi la Liviu. încă începând dm timpurile luî Eschyl, cel vechi cercau se reproducă în scrierile lor numirile personale Şi geografice ale Barbarilor ast-fel, ca să corespundă de o parte formei originale, ér

Acesta numire aparține idiome! pelasge de la Istrul de jos. ' .,

B ars a séü Bîrsa este numele unuï rîîi însemnat în istoria poporului român. El isvoresce din munții de lângă Bucegiü, traverseză o mare parte din şesul cel întins al Braşovului, care după acest rîti portă numele de țera Bârsei; cr locuitorii acestuT ținut sunt numiți Bârsanî.

Chiar şi numele Carthageneî aparține după forma sa grupeî etnice pelas^e de lângă Dunărea de jos.

Treî sate de pe teritoriul Românieï portă si astădi numele de Cârtojani seu Car tog ia n î (în j. Vlasca) ; ér un oraş de pe şesurile UngarieÎ, din părțile dincócc de Tisa, este numit K ar d szag.

Nicï una din aceste localități nu este situată lângă un rîu órc-care navigabil, şi ast-fel nu avem nici un motiv de a presupune, că ele ar fi fost vre o-dată colonii comerciale fundate de Carthagincni.

Carthagcna însă, Byrsa séü Byrsan, nu era numai un punct pelasg isolât pe continentul Africeî de nord.

Populațiunea cea întinsă a LibyeT o formau dintr'o vechime forte depărtată Gctuliï, ale căror locuințe, după vechii geografi, erau între Mauritania, Numidía, Cyrenaica şi între marginile de nord ale deşertului celuT mare. Ei era ii imigrați acolo din ținuturile Geților. Aşa spuneau despre dânşii tradițiunile *i).*

Columna ceriului ca simbol al vicțci viitóre o aflăm representată şi pe monumentele funerare ale Carthageneî din timpul dominațiunii punice.

Unul din aceste vechi monumente este o stelă funerară descoperită în ruinele oraşului distrus de Romani. Ea ne înfățişeză în partea superioră o columnă în forma unei piramide trunchiate [2]). La mijloc este figurat Prornetheu ținend lângă pcpt figura de lut a omului creat de densul[3]); ér de

ele altă parte legilor gramaticale ale limbeî, în care scriau.— Strnbouls lib. XVII. *3.* 14: v.aià |AS3T|V îs r'i]v ~o),;v •!] ícv.f/íno),'.;, v|v cxá/.ouv I'i'ijiiav, — Ylrgllii Acn. I. v. 366-367: novae C a r t h a g i n i s arce m, Mercatique solum, facti de nomine lîyrsam.— Livii lib. XXXIV. c. 62: Quicquid B y r s a m sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere.

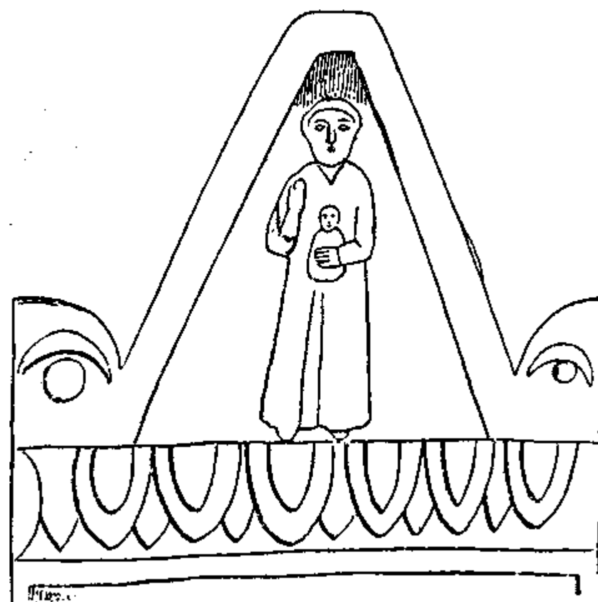
') Isidori Hispalensis Originum lib. IX. 2. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suiş navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis venerunt, derivato nomine Getuli cognominati sunt.

[2]) Alte stele asemenea a se vcdé la Perrot et Chipiez, Phénicic—Cypre, p. 458. 460.

') Pe treï baso-reliefurî antice, doue din palatul Mattéi şi unul din villa Medicis, P r o-m e t li e u ne apare îmbrăcat ca regii barbari cu o m a n t i a largă. Kr pe un sarcofag antic din museul de pe Capitol, ce ne înfățişeză legenda creațiuniî omului prin Prometheu, acesta ţ i n e în b r a ţ e l e s a l e pe omul, ce-1 f ormé z ă.

rnbele laturi aie coiumnei, ia arepta şi ia stânga, e représentât m smui pc-i_as<r de la Carpatï sórele, ce rësare, şi sórele, ce apune [J]).

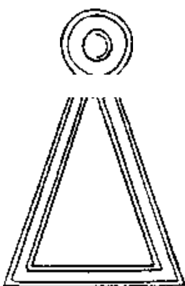
Acest simbol religios de pe stelele funerare ale Carthageneî înfăţişa ceva real.

185. — Stelă funerară din Carthagenă represcntând în partea superiori Columna C e r i u l u i în forma unei piramide trunchiate.— După Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. Tome III. p. 53.

Cu deosebire, acesta piramidă trunchiată ne presintă în formele sale o asemenare forte caracteristică cu figura columnei principale din Carpaţi si cu emblema MyceneT.

O altă stelă funerară din Carthagenă ne înfăţisează emblema regiunii

divine sub forma următoriă:

186. — S t e l ă f u n e r a r ă din Carthagenă >).

[y]em aici înaintea nostră un vechiü simbol religios şi nici de cum o gură umană sculptată în mod rudimentar.

[e] ngura uneï columne pelasge, a uneî piramide trunchiate, pe care

> **Hampel,** A bronzkor emlékei Magyarhonban. I (1886) p. LXXlV. LXXXVI1I. '

[Perrot] et **Chipiez,** Histoire de l'art, Tome III. p. 79. — Conf. ibid. p. 52.

se radimă ceriul, simbolisat prin o liniă orisontală **cu** torte la marginî, intogma ca şi pe monumentele funerare ale Egipetuluî şi pe cele de la Axia. Deosebirea este numaî, că pe simbolul Carthageneî tortele ceriuluî sunt ridicate în sus, înfăţişând ast-fel bolta universului ca o barcă divină *), şi pe care e figurat discul soreluî ca dux et moderator luminum [B]).

Principiul imortalităţiî domineză în religiunea Hyperboreilor de la Istru, în religiunea Pelasgilor din Grecia, din Egipet, din Etruria, Sicilia, Carthagena [5]), şi putem dice şi a triburilor pelasge din Asia mică *).

Regiunea divină, unde migreză sufletele celor decedaţi spre a se purifica şi transforma de nou, este regiunea cea misteriosă a Hyperboreilor de la Carpaţl, ér ca simbol al imortalităţiî tuturor Pelasgilor este una şi aceeaşi columnă a ceriuluî de lângă Istru, de pe înălţimile, ce purtau în teologia romană numele de: Cardines mundi.

Doue columne grandiose marchézà originile poporului român. Una este Columna Ceriuluî de pe arcul sud-ostic al Carpaţilor si altă Columna din forul luî Traian. Din aceste doue monumente celebre ale vechimii, cea mal gloriosă este fără îndoială columna, ce domineză şi astădî pe Carpaţi, simbol maicstos al unităţii naţionale şi religiose a tuturor Pelasgilor.

') A se vedé barca soreluî figurată in picturele şi desemnele egiptene Ia Maspero, Egypte et Chaldëe, p. 161.196. 197; 139 (Khopri), ér barca lu n ei la p. 93. Variante analoge a l e simbolisării ceriuluî se vëd representate pe stâncile de la lasili-Kaia (Cappadocia) şi pe monumentul de la Eflatunbunar (Lycaonia) (Per rot et Chipiez, Hist, de l'art. T. IV. 639, 645, 731).

[2]) Globul ca simbol al universului î-1 aflăm figurat şi pe columnele funerare ale Etrurieî. După cum scria Varro (la PI i n i u lib. XXXVI. 19. 7) pe Mausoleul Iul P o rsenna din jos de oraşul Clusium erau aşedate cinci piramide, 4 la colţuri si una în mijloc fie-care avênd de asupra câte un g l o b de aramă. Columna ceriuluî, după cum am vèdut maî sus, era representată şi pe mormintele etrusce de la Axia, ceea-ce ne indică, că aceste triburi înainte de imigrarea lor în Italia, locuise în regiunea Carpaţilor de lângă Dunărea de jos. Chiar şi numele de Porsenna se vede a fi numai o formă coruptă, la autorii vechi, în loc de Bârsan, B u r s a n séű Borsán, adecă originar din ţera Bârseî, un teritoriu, care în regestele Ponticilor romani din a. 1211 şi 1222 portă numele de t e r r a B o r z a, Bursa, Burza, Bursza (Densuşianu, Documente privitóre la istoria Românilor. Voi. I. pag. 57. 74. 76.)

[5]) Vechii Cartagineni, după cum ne spune Diodor Şicul (IV. 66. 5; XIV. 77. 5.) adorau pe Saturn, şi făceau sacrificii divinităţilor sale după ritul grecesc, adecă al Pelasgilor din părţile orientale ale Europei. Maî notăm aicî, că Hannibal, după cum ni-1 înfăţişeză Siliu Italic (I. 118) jóra pe Marte, ca pe un deü naţional (hanc mentem juro noştri per numina Marti s.)

[4]) Columna c e r i u l u î in forma unui stâlp puţin conic, de asupra cu un căpătâiu

10. *Legenda. Iul Prometheu in cântecele eroice române.*
Prima variantă.

Dacă Prometheu rivalul prin înțelepciune al lut Joe, a fost un erou din părțile Daciei, dacă scena cea tragică, care a mişcat aşa de mult anticitatea, s'a petrecut întru adevër în țerile aceste, atunci a trebuit fără îndoielă, ca acest esemplu de chinuire şi de răbdare supra-omenescă, ér în urmă de învingere, se aibă un rësunet viu în părțile aceste, a trebuit ca tradifiunile despre suferințele acestui amic nevinovat al omenimil se se păstreze mult timp în memoria generațiunilor de lângă Carp a {î şi Istru.

Legenda Iui Prometheu era cunoscută în anticitatea grecescă în mai multe variante, cari tóté conțineau diferite episode consecrate istoriei acestui mare geniu al timpurilor pelasge.

Una din aceste variante este representată prin poemele lui Hcsiod.

Titanul Prometheu, după cum ne spune acest autor, scurtase pe de! în drepturile şi în onorile, ce eî credeau, că li se cuvin la sacrificiele ómenilor.

La adunarea comună delà Mecone, unde se întruniră deiî şi omenii, ca *se* discute şi stabilescă drepturile şi datorinfele fie-căreî părțî, Prometheu ne apare ca un rex sacrificulus, ca marele preot al ceremoniclor religiose. El alege, el aduce şi tăia taurii de sacrificiu. El împărțesce carnea victimelor între del şi între omeni, însă el sciu se facă părțile aşa de bine, în cât deiî se aleseră cu ósele, ér omenii cu carnea si cu intestinele cele bune de mâncat [1]).

Deiî se credură înşelați prin acesta împărțire nepotrivită a victimelor.

In mânia sa Joe retrase ómenilor usul focului, ca el se nu potă fcrbc mâncările lor. însă Prometheu, tot-de-una invențios, înşelă pe Joe a doua °ră, răpind câfe-va scântei din focul ceresc. Acum întregă mânia lui Joe se deslănțui asupra lui Prometheu şi a creaturelor sale. Titanul, amic al

quasi-doric, susținută de câte un leu la arabele laturi, o vedem figurată şi pe un mor-ment săpat în stâncă, ce face parte din necropola preistorică de la Ayazinn în vechia <ri gia. (Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. Tome V. p. 111. — O sculptură re 'S'osa de pe stâncile de la lasili-Kaia ne înfățişeză cele treî columne ale ceriului în orma unei edicule, ér din columna de la mijloc se vede ridicându-se deul Mithra (Perrot Ct Ch'Piez, Hist, de l'arts. IV. p. 639).

') **HesiodI** Theog. v. 521 seqq. — Id. Dies et Opera, v. 50 seqq.

ornenimiï, fu legat pe columna din mijloc a ceriului, ér asupra ómenilor Joe trimise tóté relele şi miseriele lumescî (ascunse în cutia Pandorei).

A doua legendă despre încatenarea luï Prometheu ne este transmisă de istoricul grecesc Herodor din Heraclea, care trăise înainte de Herodot.

Acest Herodor compusese doue opere însemnate, una despre faptele luï Hercule şi a doua despre espedițiunea Argonauților.

Ca fântâni, afară de scrierile logografilor, Herodor maî folosise şi cântecele epice vechi, cart însă s'aü perdut.

După tradifiunea, ce o aflăm la Herodor, Prometheu fusese un rege din Scythia [1]). în timpul domniei sale se întêmplase, că rîul numit Aetos [2]) se revërsase şi acoperise cu apă câmpurile. Fiind însă că Prometheu nu putea se dee supuşilor sëï cele trebuinciose pentru traiu, aceştia î-1 puseră în catene, însă venind Hercule, abătu rîul în mare şi liberă pe Prometheu din catenele sale.

Améndóue aceste legende vechî, una a luï Hesiod şi alta a luï Herodor, le maî aflăm şi astădî reprcsentate într'un anumit cyclu de cântece eroice române.

în varianta română Prometheu, eroul preistoric al suferințelor, portă numele de Bad i u, Badea şi Badu. Ba5K>c avr]p în vechia limbă grcccscă avea doue înțelesurî: de om înțelept şi de om avut.

Curțile eroului român eraii peste Prut lângă drumul cel lung, — calea vechia, care trecea prin pustiurile cele întinse ale Scythieî către Asia [3]).

') Herodori Heraclcensis Fragm. *23* in Frag. Hist. Graec. (Ed. Didót) II. p. 34: siva; -j-àp aôtàv (üpofríjfl-éa) Sxu9-ü>v jJar.Xéa œYjol. — A t l a s şi Promet h cu au fost după Hesiod (Theog. v. 507 seqq.) fiï aï luï I a p e t şi aï Clymeneï, ficeï Oceanului (s. Istruluï). Tôt la Hesiod (Theog. v. 543) Prometheu este numit «cel mal ilustru dintre régi».

[2]) Sub numele de 'A.TÓ: am pute presupune, că este a se înțelege rîul numit astă-dî Oituz din Moldova, care isvoresce în Transilvania şi se versa în Trotuş. Insă şesul Moldovei, pe unde trece rîul Oîtuz este prea mic, pentru ca esundărilc sale se potă ave de consecință o calamitate publică atât de însemnată. Maî mult e de crcdut, că numele acestui rîu din Scythia a fost alterat spre a i se da o semnidcațiune grecescă cu raport la legenda luï Prometheu ('ast&ţ, aquilă), şi că forma originară a numelui, ce l'a avut acest rîu în vechile legende grecesc! a fost "AXio;, adecă Oltul, în colindele şi in cântecele poporale române Oltul este riul, care când se revarsă acopere câmpiele cu apă pe un spațiu întins; el este rîul, ale căruî isvóre, după ideile poetice ale poporului, ar trebui secate. (T o c i l e s c u, Materialuri folkloristice. I. 387. — F r â n c u, Moțiî p. 231. — B i b i c e s c u, Poesiî pop. din Transilvania, p. 237. —Alexicî, Texte, I. 136).

') După alte fragmente curțile domnescï aie luï Badea se aflau în Bucures (T o c i l eseu, Materialurî, I. 511. 512).

După cum în legenda lui Hesiod, Prometheu ne apare ca un mare preot crificatoriu, care aduce şi tăia victimele, tot ast-fel se spune despre eroul mân că el era măcelariu al Turcilor [J]), şi haham al Ovreilor (care tăia carnea după ritul Judaic), si că el avea lângă sine cincl-decî de măcelari, tot agale (boier!) si Turci marî. Asupra sa se ridică şepte sute Brăilenî, opt mii Carabinenî din Bugeac, cari ne apar tot-o-dată şi ca tovarăşi aï eroului.

Causa nemulțămiril lor nu o cunóscem.

Acest! locuitori din părțile de jos ale Dunării prind pe erou si-1 legă cot la cot, nu pe vêrful unul munte, ci de stâlpul hornului "), la dugórea focului, unde-î greu voinicului [3]), până când în fine vine Marcul Vitézül, frățiorul Bădiulul, si-1 liberează. Marcul Vitézül represénta în cântecele eroice române pe Marte, vechiul deü pelasg al resbóielor şi al luptelor*), despre care spuneau Getiï, că se născuse la donşil[6]).

Plecarea lui Marcul Vitézül, ca se libereze pe eroul şi pe fratele seu Badiu cel legat, are în cântecele poporale române un caracter forte archaic si întru adevër epic.

Bădulesă cere ajutoriul luî Marcul Vitézül în contra Turcilor.

Ér Marcul după ce-I respunde:

Fă, 'nainte că te-ajung. —
Puse séua pe-un cal murg Şi
când s'a încălecat
Pămentul s'a cutremurat,

') în cântecele betrânesci (eroice) ale poporalul român, cari dupa conținutul lor se refer la epoce, la evenimente şi personalități obscure, se face adesc-orî amintire de luptele cu Turcii şi cu Frânei). Aceşti Turci din vechile cântece eroice române nu sunt Osmaniî, ale căror invasiunï la Dunăre încep numai in secuiul al XlV-lea, ci sunt, după cum vom vedé maï târdiu Turcii preistorici, Troianiî, numiți la autorii greci şi romani Teuxpol, Teucri, fie după vechiul lor rege Teucer, fie după numele unui trib emigrat acolo din T r aci a. Ér sub numele de Frânei (sing. şi Frâng la Tocilescu, Mater. I. 80) sunt a se înțelege Frigienii (Opu-feț, Phryges).

') Athenieniî numiavi Promethees (icpojififtsec) pe fabricanții de ólé, de cuptóre şi de orî-ce obiecte lucrate din argilă.

[J]) Badea în cântecele române este tot-o-dată şi un om avut de aur. însa Turcii desprețuesc aurul sou şi-I chinuesc tot mai mult. Este forte importantă acesta circumstanță. Horațiu încă amintesce (Odae, lib. II. 18. 35), că Prometheu aruncat de Joe m infern, nu a putut pe lângă tot aurul seu, se înduplece pe Charon, ca se-1 readucă cu barca pe țermurele lumii.

*) A se vedé maï Ia vale capitulele relative la Marcul Vitézül.

') Joi-nandls De reb. Get. c. 5 : Adeo ergo főére lăudați G e t a e, ut dudum M a r-
[m] - - . apud eos f u i s s e d i c a n t exortum.

Noriï s'aü împrăsciat,
Apa în Prut s'a turburat,
Şi Turcii cându-1 vedea
Din gură aşa dicea:
Cine-mï este acel nebun f
Séü i nebun, seu turbat,
Séu i de femeï stricat.
— Nicï nu-î nebun,
Nicï nu-î turbat,
Nicï nu-ï de femeï stricat;
Ci-ï un negustorii! bogat,
Şi-a vêndut ciredile
Şi-sî cam bea dobêndile ... *).

Tot ast-iel ne apare figura luï Marte şi în poema luîValeriu Flacc, când plecă în contra Argonauților : ,

«Etă, că vine din munțiî Geților grozavul Marte, ridicând în urma sa un nor imens de pulvere peste câmpurile Scythieî» *).

După cum spuneau legendele grecescï, Hercule liberase pe Prometheu, după ce luase ciredile cele numerose de la faimosul Geryon şi le predase luï Eurystheu, regelui din Mycena [3]).

Tot ast-fel Bâdulesă, spre a nu descoperi Turcilor numele cel îngrozitoriü al lui Marcu Vitézül, le spune numaî, că e un negustoria bogat, care si-a vêndut ciredile si acum bea dobêndile [4]).

') Comunicat de înv. V. Alexă din com. Vutcanï, j. Fălciu, în colecțiunea noştri. [2]) Valcrll Flacci Argon. V. 619-620:

Ecce autem G e t i c i s venions Gradivus ab a n t r i s
Ingentemque trahens Arctoa per aequora nubem. Cf. Homeri

llias, V, v. 864 seqq. ») Apollodori Bibi. lib. II. 5. 12. [4]) Reproducem aicî părțile mal esențiale din cyclul eroic despre Badiu:

1. Departe, vere departe,
Departe, nu prea departe,
Peste Prut, la drumul lung,
Aprópe de miï de mil (?)
De curțile Badiuluï,
Turcii că mi se ducea,
Marï la numër că era Şepte
sute B r ăi l e n î, Opt mii
de Carabinenî,
Carabinenî din Bugeac,

II. — ei de cine-mî întreba ? tot de
Badiul cârciumarul, tot de
Badiul măcelarul:
cârciumarul Francilor
măcelarul Turcilor, s pa t i iul
(var. chisagiul, hahamul)
[Ovreilor . . . el 4iua
cârciumăresce . . . ér nóptea
măcelăresce, cu cincï-c}ecï de
măcelari, *ti\t* nn.ilp si Turci mari.

Eroul B ad i u din cântecele poporale române, măcelariul Turcilor, spatiiul Ovreilor, pe care Brăileniî si Carabinenil M legă lângă f o c, de stâlpul co-

Dadiul tot măcelăresce, găbenet că dobendesce, cu bănet se 'mbogățesce mulți duşmani agonisesce..
— Turcii, mire, că umbla . . . până etă se 'ntcmpla,
că la casă-î nimeria . . . pe Bădulesă găsia . . . şi la densa se ducea, şi la densa înainta, temenéle că-î făcea . . . şi din gură şî-o întreba:
Bădulesă, mult frumosă . . . cu stătu de jupănesă . . . cu ochi mari de puîcă-alesă, unde este Badiul teu, de e 'n târg, la carne grasă, di-ï se viïa iute acasă, de e dus Badiul la vie, trimete ca-'n pas se vie, c'avem sfat de sfătuit, ş'avem vorbe de vorbit ! . . . că ni-î Badiul ca un frate : la negoț negustorim şi cu el măcelărim, gălbenet agonisim, cu bănet i-1 bogățim . . .
— Turcilor, agalelor,
cinstiți caimacanilor . . .
de-1 cătați cu răutate
nu v'ar face sfântul parte . . . de-1 cătați pentru vr'un bine, aflați lucrul de la mine: nu e 'n târg la carne grasă, ca se vie Badiu acasă, nu e dus Badiu la vie ca de-acolo 'n pas se vie . . . - Dar Badu mi s'a culcat Şi el când mi s'a culcat,

Pe sabie s'a jurât, Că pe el cin' l'o scula Frumos capul i-o tăia . . . . Şi el, măre, s'a culcat Cu paloşu pus pe piept Şi-mî e frică se-1 descept!

V. — Aşa Turcii c'audia . , . Peste Badu că intra . . . Frumuşel că mi-1 lega Sfârc cu manile 'ndèrèt, Cu frânghie de metasă, Care e 'npletită 'n şesă . . . Şi bine mi-1 priponia, Tot de stâlpul coşului
(var. Tot de lemnul coşului) în bătaia fumului, în dogorea focului, Unde-i păs voinicului ! . . .

V. — Şi Badiu aşa 4'cea : Surioră Bădulesă . . . Ia covilița ca crăiță, Cofele ca florile, Şi ia lungul uliții La scursurile gârleî, La curțile Marcului, Marcului Vitéz ului, Frățiorul Badiulul.
— Bădulesă aşa făcea
Şi la Marcu c'ajungea . . .
— Marcule Vitézule,
Tu bei' şi te veselesci
Şi de Badiu nu gândescï,
Că Turcii mi-1 c h i n u e s c
La piciorul hornului, în
duhorea focului, Unde-i
grea vornicului.
— Ér Marcu asa-î djcea:
(Urmeză versurile de mai sus, p. 361-362).

III.-

groentele, ce le reproducem aici, sunt estrase: I şi V din balada, ce ni s'a comu- mcat de înv- V. A lex ă, corn. Vulcani, j. Fălciu, în colecțiunea nostră; — II de la Te o-

suluï, este una şi aceeaşi personalitate preistorică cu Prometheu, care la adunarea din Mecone, figurează ca un măcelariu ritual al deilor şi al ómenilor, este una şi aceeaşî personalitate cu Prometheu, regele din Scythia, asupra căruia se ridicară şi-1 puseră în catene supuşii sëï.

11. *Legenda Iul Prometheu în cântecele eroice române. A doua variantă.*

Titanul Prometheu voind se uşureze sortea nefericiților omenî, înşelase, după cum ne spune Hesiod, a doua oră înțelepciunea lui Joe, răpind câte-va scânteï din focul ceresc, pe carî le ascunse în tubul plantei numite ferula, le aduse pe păment şi ast-fel aprinse de nou focul pe vetrele muritorilor.

Acesta a fost a doua causa, pentru care Prometheu î-sî atrase asupra sa ura şi mânia luï Joe, a nouluï monarch al lumii, care dede ordin luï Vulcan, së-1 ferece pe columna din mijloc a ceriuluî, şi apoî trimise asupra luï pe vulturul cel gigantic născut din Typhon şi Echidna, care së-ï distrugă ficştul, sediul patimelor rele *), séü, după alte variante, së-ï devoreze inima, originea înțelepciunii şi a energiei [!]).

Despre suferințele luï Prometheu maî esista în anticitate încă o a doua legendă forte respândită în popor, după care acest bine-lăcătoriu al umanității a fost mai ântâiu închis într'o pescere de pe vêrful muntelui Caucas [!]), orî de pe Pharang, de unde după un timp îndelungat el a fost scos erăşî la lumină, ferecat pe columna ceriuluî, seu pe un alt colț de stâncă, când apoî Joe trimise asupra luï aquila cea flămândă, ca së-ï sfâşie corpul şi së-ï devoreze ficatul, «în mijlocul Caucasuluî», scrie Diodor Şicul, ceste o stâncă, ort mal

dorescu, Poesil pop., p. 538-540; — III şi IV de la Tocilescu, MaterialurI folkloristice, Partea I. p. 1245-1246 şi 72. — Alte variante a se vedé Ia Alecsandri, Poesil pop., p. 125. — Negoescu, Balade, p. 63.— Şezătoarea (Fălticeni) An. V. p. 61.— AlexicÎ, Texte, I. 28.

') **Hesiodi** Theog. v. 520 seqq.

[J]) **Hygini** Fabularum lib. CXLIV; Ob hanc rem Mercurius Jovis iussu . . . aquillam apposuit. quae cor eius exesset, quantum die ederat tantum nocte crescebat, hanc aquillam post triginta annos Hercules interfecit, eumque liberavit. — **Fulgentll** Mythol. II. 9: Jecur vero Prometheum vulturi praebentem quod nos cor dicimus, quia in corde aliquanti philosophorum dixerunt **esse** sapientiam.

') Diodori Slcull lib. XVII. 83. 1. **— Strabonts** lib. XV. 1. 8. - **Cf.** ibid. lib. XI. 5. 5.

bine dis o bucată de stâncă (TOTpot), cu o circumferință de 10 stadiî si înaltă de 4 stadii *), şi aici locuitorii din vecinătate arată spelunca (ainfjXaiov) lui prometheu, cuibul vulturului si urmele lanțurilor şi ale cătuşelor, cu care a fost ferecat.

Ér în poema lui Eschyl, Mercuriu adresează lui Prometheu următorele cuvinte :

«Mal ântâiu părintele deilor va sfârîma cu tunetele şi cu focul fulgerelor sale acest colț al Pharangulul şi corpul tiu î-1 va ascunde într'un sîn de petră, ér după un interval lung de timp tu vel eşi eras! la lumină si atunci cânele cel cu aripi al lui Joe, aquila cea setosă de sânge, va sfâşia cu aviditate bucăți din corpul tëu si se va nutri cu ficatul teu cel negru» [2]).

Acesta a doua variantă despre suferințele lui Prometheu, care mal ântâiu a fost aruncat într'o pescere, ori într'un sîn adânc de petră, si în urmă torturat de vulturul cel crâncen al lui Joe, o aflăm de asemenea representată în poesia eroică română.

în acesta seria de cântece epice, eroul român portă numele de Corbea vitézül, Corbea nevinovatul, de Badea, Mârza etc. [3])

El a fost, după cum ne spun textele poporale, «fecioraş de Domn», unul din boeril cel mari, un bărbat «isteț», un om cu o voce titanică, care «când vorbia, munții se cutremurau».

Eroul român este închis si ferecat într'o «pescere afurisită, umedă si otrăvită, adâncă de- 9 stânjinî în păment», seu într'o «temniță de petră în păment adânc săpată». Aici el zace «restignit cu fața în sus, cu manile în cătuşi si cu piciórele în butuci», séü după alte variante «în cătuşî de oțel şi în lanțuri de fer, pecetluit la pept cu 5 litre de argint».

Căuşele închisorii sale sunt doue. De o parte aspirațiunile sale la domnia, «fiind-că el a poftit şi a purtat sabia împerătescă, cuca împăratului şi caftanul Domnului», seu fiind-că «poftesce caftan de împerăție».

') Mesura de lungime. Un stadiu 180 metri.

[2]) Aesehyli, Prometheus vinctus, v. 1016 seqq.

[3]) Variantele consultate: Teodorescn, Poesiî pop., p. 517-536. — Tocllescu, MaterialurT folkloristice. Voi. I. 147. 149. 179. 1225. — Tocllescu, Revista pentru istoria, An. II, Voi. III. 399; vil. 2. 423. — Densnşlanu **Ar.,** Revistă critică literară, An. III., p. 60.— Blbtcescu, Poesiî pop. din Transilvania, p. 329. — Cătana, Balade poporale, p. 17. — Negoescu, Poesiî pop., Balade, p. 201. — **Pomplliu,** Balade, p. 36. — Bugnariu, Musa Someşiană, Balade, p. 82. 87. — **Bnrada,** O căletorie in Dobrogea, p. 151. — **Mariann,** Balade române (1869) p. 38-43. — Idem, Poesiî pop. I. (1873), p. 116. - **Daul,** Colinul, P- 30. — Corcea, Balade pop., 87. — Colecțiunea nostră inedită.

Tot ca un rival al luï Joe pentru domnia lumii ne apare titanul Prometheu şi în legenda lui Hesiod [a]).

A doua causa, pentru care eroul român sufere în pescerea sa, este o simbolisare forte caracteristică a răpiriî focului.

Ştefan Vodă, Domnul țereî, inculpă pe eroul român, că-î furase un cal nebun, roşu sglobiu, roşu ca focul, şi atât de roşu, în cât sórele se închidea, un cal care se hrănia numai cu jăratec aprins, care scotea scântei pe nări, care când bătea vontul de vară, şi adia vêntul de seră, el se înviora, în urma sa petrele scăpărau şi brasdă roşia reversaü; era un cal năsdrăvan, un cal cu aripi ; care când fugea, cu norii se amesteca, ér când necheza munții se cutremurau, copaci mari se resturnau.

Pe acest cal, care se nutria numai cu jăratec aprins, eroul român î-1 ascunsese într'un grajdiü de petră adânc de 7 stânjinî sub păment.

Este aceeaşi idea, pe care o aflăm şi la autorii antici, că Prometheu răpind focul ceresc de la Joe, î-1 ascunsese în tubul plantei numită ferula, însă o altă figură.

Asupra lui Prometheu, Joe, părintele deilor şi al ómenilor, trimise vulturul cel sinistru, ca se-1 tortureze, în tradițiunile române însă eroul aste chinuit la început, nu de un vultur, ci de o şerpoică infernală, care cu coda î-1 încolăcia, ér când se întindea inima-î cuprindea, o năpârcă urîcioşă, care i-a pulat în sînu-I, acolo puii şi-I cresce, care din carne, ori din coste, î-1 ciupesce şi puii şi-I adapă cu sângele eroului.

După legendele antice, Prometheu susține torturile sale în timp de 30 ani, şi tot aceeaşi lungă durată de ani o aflăm şi în legenda română.

Eroul român este chinuit în pescerea sa cea otrăvită, séű în temnița cea de petră de sub păment, în timp de 27 ani şi jumètate [2]), ér după alte variante el sufere 32 de ani »).

După acest lung interval de timp, de când eroul român stă închis, chinuit, uitat de totă lumea, şi în care timp, după cum ne spune densul, numai corbii i aduceau hrana, se presintă la Domnul țereî mama eroului, o veduvă betrână, o «babă slabă şi înfocată, dar la minte înțeleptă», şi-1 rogă <cu foc», ca se-I libereze din închisore pe fiul seu. însă nemilosul Domn i respunde cu figuri ironice, că va erta pe fiul densei «sus pe malul

») **He&iodl** Theog. v. 534.

') Teodorescu, Poesiï pop., p. 532:

de nouă ani (şi) jumőtate, de
trei ori tot câte nouă
'mî fac doue <Jecî şi ş ép t e
de când în temniță zace . . .

') Biblcescu, Poesiî pop., p. 330.

Oltului cu treï lemne a codrului, că pe fiul eï l'a logodit cu o iată din Slatina, cu jupânésa Carpina din pădurea Cocala ort Cocana [1]), numaî clin topor cioplită şi din bardă bărduită, că i-a găsit si nănaşî doi cloncanï suri (urieşî) de sus, cart din carne-ï se vor sătura si din sângele lui se vor adapă, seu că va trimite asupra luî un vultur sur, ca se-1 chinuescă [8]).

Patria eroului român este ţera Moldovei, ér după alte variante el este un Muntean, on un voinic de peste Olt.

Pescerea orî temniţa de petră, în care densul este închis, e sus pe apa Nistrului, ér după alte variante pe malul Dunării, în câmpul Bărăganului pe drumul Rusalimuluî, seu el este închis în temniţa luî Opriş, în temniţa luî Sanfius, orî în temniţa din Zărlat de peste Carpaţî.

în textele poporale române ca şi în legendele grecescî, eroul ne apare ca omul cel maî chinuit pe lume, aruncat de Ştefan Vodă, orî de împë-ratul din Tarigrad, într'o pescere otrăvită de 9 stânjeni sub pament, unde şerpii ceî veninoşi î-1 strîng cu códele lor şi-î sug sângele, unde ci zace ca un mare pecătos, nevinovat, nejudecat, si de totă lumea uitat [s]).

Chinurile sale sunt atât de gróznice, în cât «el strigă aşa de tare, de se aude peste mare, însă nime nu-1 aude, numaî dulce maica sa> *).

Aceleaşi versuri caracteristice ale suferinţelor luî Prometheu, deşi astă-dî alterate în formă, aü esistat şi în vechile cântece epice de la Dunăre. Noîle aflăm reproduse şi în poema luî Apolloniu Rhodiu despre Argonauţi, care ne spune, că vaetele lui Prometheu, ferecat şi torturat pe Caucas, resunaü si cutrieraü aerul aşa departe, în cât le audiră şi Argonauţii de pe marea negră [6]).

*) Pădurile séù munții numiți Slatina și Cocana, ne apar aici ca reminiscențe din vechile legende, după cari Prometheu a fost încatenat pe Atlas, orî pe Caucas.

•) în alt loc:

Vulturii ce sboră 'n vént. cu
penele zugrăvite, cu boturi de
cu picióre gălbiore . . . el
pe mine s'or lăsa, cu
cu sânge s'or adapă . . .

Teodor esc ti, p. 520.-

Ér la Bugnariü, Musa Someşiană, Balade, p. 82:

pietre scumpe f(grifonii)
De o parte ventu-'l bate,
De una sorele-'l arde,
carnea-mî s'or sătura,
Ér de-asupra prin prejur
Sb(5ră-un puiü de vultur sur.

[s]) In alte texte poporale eroul ne mal apare şi sub numele de Badea ca în prima variantă română:

Totă lumea slobodă,
Numaî Badea la închisore
Cu şepte perechi de fere,
Ferele s'aü ruginit . . .

(tnv. D. Ştefănescu, corn. Grind, j. Ialomiţa).

[4]) Cătană, Balade pop., p. 17.

1. „J u * ____ i:u TT

Păditoriul temniței eroului român este un aşa numit ceuş Vâlcea [1]).

O prcțiosă reminiscență din nisce timpuri forte depărtate.

Vâlcea din textele poporale române este celebrul faur Vulcan, căruia tradițiunile vechî i atribuise tristul rol se ferece şi se pironescă pe geniul cel maî profund al vechimii, pe cel mal mare bine-fâcătoriu al omenimiî.

în fine după lungi şi grele suferințe eroul român triumfeză peste puterea şi mânia severului Domn. El scapă clin închisore, séü din pescerea cea adâncă, prin istețimea sa, şi ajunge în urmă Domn în țeră [2]), ori Domn mare pe tronul Țărigradulul [3]).

După cum vedem tradițiunea română ne presintâ acelaşi episod din luptele vechilor titani, aceeaşi acțiune eroică, aceeaşi desvoltare a evenimentelor ca şi legenda lui Eschyl şi a lui Diodor.

Cu deosebire elementul focului, ca o putere misteriosă şi bine-făcătoriă, este amintit şi simbolisat adese-orî în acest cyclu de cântece române.

Calul erouluî, un cal nesdrăvan, este roşu ca focul, atât de roşu, în cât se întunecă şi söreié; el se hrănesce numai cu jăratec aprins, pe urmele sale petrele scapără şi o brasdă roşia de foc se întinde. Mama sa este o babă slabă şi înfocată, dar Ia minte înțeleptă. Ea rogă cu «cu foc» pe Domnul tëreï, së-ï libereze din închisore pe fiul sëu, «ça la vreme de slăbiciune se-I aducă d'un tăciune, së-ï ațîțe un foc în vatră» [4]).

încă un resunet neperdut despre nisce fapte, pe cari adî nu le mal înțelegem, dar cari aü lăsat urme adânci în spiritul poporului: că Prometheu adusese nefericiților omeni scânteile focului ceresc, ascunse în tuleul plantei numite ferula.

In fine unele cântece române mal celebreză triumful erouluî şi prin următórelc cuvinte: ca suB polele codrului se vede o zare de foc, unde Corbea se încăldesce [6]).

Prometheu a fost una din cele maî populare figuri din timpurile eroice ale omenimiî. Tot ast-fel ne apare el si în cântecele române. Ele ne es-

') Tocilcseu Materialurî folkl. I. p. 152. — Dupa Homer (II. XVIII. 397; Hymn, in Apoll. 317). Vulcan a fost şchiop din nascere. Lui ceuş Vâlcea i tocă piciórele, séű î-1 lasă numai cu un picior, eroul român.

') TocIIescii, Revista, An. II. voi. III. p. 400.

[J]) Idem, Revista, Voi. VII. 2. 424. [4])

Tocllescn, Materialurî folkl. I. 192.

«) Marianii, Poesil pop., Tom. I. (1873), p. 116. — La Teodorescn, p. 535:

de pe cal descăleca un foc mare c'a prindea . . .

'mă sentimentele de durere ale poporuluî pentru nefericirea nemeritată a unuî erou şi bucuria pentru învingerea luî.

Sunt nisce accente vechi, ce resună din aceste cântece tradiționale.

însă legenda română despre Prometheu a ajuns la noï numai fragmentară.

Din marele tesaur de cântece epice, ce a resunat o-dată la nordul IstruluT, în ținuturile aşa numite ale Hyperboreilor, a ajuns la noï numaï o mică parte.

Un erou cu numele de Co r b ea era cunoscut şi anticitățiî homerice.

Vechiul poet cyclic Les c lies amintesce în «Iliada cea mică» despre un erou legendar pelasg numit Coroeb(os), care luase parte la resboiul troian, ca aliat al luî Priam.

Aceeaşî legendă o aflăm şi la Virgil.

Când Enea povestesce regineï Dido luptele desperate, întâmplate în nóptea cea fatală, când Troia a cădut în manile Grecilor, densul se esprimă ast-fe) :

«Inspirat de del, eu me arunc în mijlocul armelor si al flăcărilor, peste tot locul unde me chiamă trista Erinnys, furia luptelor şi strigătele, ce se înălțau la ceriu, în acelaşî timp sosiră şi aliații noştri Rhipeus şi Epytus, omul cel mal bëtrân în arme. La lumina luneî se string lângă mine Hypanis, Dymas şi tînërul Coroebus, fiul lui Mygdon. EI venise la Troia tocmai în dilele aceste fatale, aprins de o iubire nebună pentru Cassandra, şi ca ginere el aducea acum ajutoriŭ luî Priam şi Frigienilor, nefericitul, care nu audise profețiele mireseî sale inspirate de divinitate» ').

O vechia pictură de pe muriï de la Delphi înfățişa, după cum ne spune Pausania, distrugerea Troieî şi plecarea flotei grecesc! către casă. între cel căduțl în luptă se vedea aci şi tînërul Co r o eb (os), ér peste el Priam, Axion şi Agenor [2]).

Numele eroilor Rhipeus şi Hypanis, carï alergase, după cum ne spune Virgil, ca aliați al luî Priam la Troia, ne apar numai ca simple numiri personale geografice. Rhipaei erau munții Hyperboreilor séü Carpațil de astâdl. Virgil mai numcsce pe Rhipeus, j ustissimus un us [8]), un epitet caracteristic al Hyperboreilor şi al Geților <). Ér Hypanis este după Strabo numele rîuluî Nistru.

De aceeaşi origine hyperboreă se vede a fi şi eroul Coroebos.

Esista aşa dar în anticitatea homerică o seria de cântece epice despre

') Virgilil Aen. II. v. 341.

") Pansaniae lib. X. 27. 1: *Kofotfo; ó* MuT8óvoc.

') Virgilii Aen. II. 426.

[4]) Melae lib. in. 5. _ Herodoti lib. IV. 93.

un eroü faimos pelasg, numit Coroebos, fără însă ca inythografiï grecescï ső potă presupune, că acest erou de lângă munțiî Rhipaei era una şi aceeaşÎ personalitate legendară cu figura cea marc a luî Prometheu din Scythia [1]).

12. *Prometheu ca $eà$ nvQyôqoç, Mithras genitor luminiş, Deus Arimanius.*

Prometheu a fost adorat ca deü încă din timpuri preistorice forte depărtate [2]).

Vechia teologia pelasgă sciuse se eterniseze, prin dogme şi prin misteriî, meritele si suferințele cele legendare ale acestui Christ al lumiî vechi.

Urme despre cultul luî Prometheu, ca deü, le aflăm si pe teritoriul vecheî Elade.

La Sophocle, titanul Prometheu ne apare sub numele de ftîoî supçofioç, deul aducătoriu al foculuî [3]).

Ér Pausania scrie :

«în Academia din Athena se află un altariü consecrat lui Prometheu.

i) Prometheu şi diluviul luî Deucalion, în vechile tradițiunî grecescï Prometheu maî era adus în legătură şi cu diluviul, ce acoperise intr'o epocă depărtată întreg pămentul Greciei. Este aşa numitul diluviû al luî Deucalion. Joe, după cum scrie Apollodor, (I. 7. 2.) hotărînd se stingă, întreg genul de aramă al ómenilor, Prometheu învețâ pe fiul séü Deucalion (care părăsind Caucasul ajunsese rege în Thcsalia), ca se construiescă o arcă, în care se-şl pună tóté lucrurile necesare pentru traiü. îndată după aceea Joe slobodind din ceriu torcnțî de ploiă, acoperi cu apă partea cea maî mare a Greciei, în cât au perit tot! omenii, afară de aceia, carî fugise pe munțiî ceî mai înalți din apropiere. Urmele acestei legende Promelheice le maî aflăm şi astădî la poporul român. «Despre un jidov (urieş, titan), se povestesce, că dând Dumnedeü potop, ca se-î prăpădescă, el a pus un picior pe un munte, şi alt picior pe un alt munte, de o parte şi de alta a Oltului, dar punendu-se pasările ceriului pe el, a cădut în apa Oltuluî. Acolo Oltul face şi acum un talaz mare, formând o brasdă de a curmedişul apel, ca şi cum ar trece peste un gard. Omenii numesc locul acesta «.unde a cădut urieşul» şi care se afla în județul Vâlcea din sus de Râmnic» (înv. V. Marienescu, corn. IbănescI, j. Olt). După o altă variantă în fond identică cu cea precedentă: «Urieşiî au périt de când cu potopul. Atunci eî de frica înecului s'aü suit pe verfurile munților, ér paserile ceriului, cari umpluse vesduhul cu mulțimea lor, ne avênd unde a se odihni, se aü pus pe uriesî, şi cum ele erau flămânde i-aü tot ciugulit de carne, până ce i-au isprăvit» (înv. D. Ba s il es c u, corn. Drajna de sus, jud. Prahova).

[a]) La Eschyl (Prom. v. 92) Prometheu se numesce însuși «un deü» persecutat de cjeï.

*) Soplioclls Oed. Col. v. 55-56: 6 nup'fopoț $siț Tuàv

Pe acest altáriŭ (la serbătoria deuluï) omeniï aprind făcliele lor şi apoî cu ele aprinse cutrieră oraşul. Dacă în acesta cursă de emulaţiune se stinge cuî-va făclia, el cedeză victoria următoriuluî seu» [1]).

însă forte rëspândit ne apare cultul luî Prometheu sub numele de Mithras, Mithras genitor luminiş, deus invictus Mithras, în ţinuturile vechî pclasge de lângă Istru, cari în timpurile dominaţiuniî romane ne sunt cunoscute sub numele de Dacia, Pannónia şi Noric [2]).

Originea si istoria cultului lui Mitlira în părţile aceste a rëmas însă o enigmă până în dilele nóstre.

Pe monumentele figurate din epoca romană, deul Mithra este înfăţişat ca un lênër de o frumusefă estra-ordinară sacrificând un taur într'o pescere. Pe aceste table de sacrificiu, deul ne apare îmbrăcat în costumul naţional dac, cu o cămeşă cevaşî cam lungă, încins peste mijloc şi avênd pe umeri o mantia fiuşturândă, ce-Î ajunge până din jos de genunchi. Pe cap deul portă căciula naţională dacă, cu vcrful ţuguiat, rotundit şi plecat înainte, ér pe umerî i descind nisce plete lungi după datina pelasgă, orî un per frumos buclat[3]). Cu mâna stângă el prinde viguros taurul de un corn, orî de bot, ridicându-î capul în sus; cu genunchele stâng i apasă spatele, i-1 încovoia şi supune la pâment, ér eu mâna dreptă i înfige pumnalul în gât, îndreptându-şî în acelaşî timp ochii către ceriu [4]).

') Pausaniae lib. I. 30. 2.

*) Corpus Inscriptionum întinarăm, Voi. III. Illyricura.— Cf. ibid. p. 1164, v. Mithras.— Arcliacologisch-epigrapliisclic Mitthcilnugcii, II. 33; VI. 98.101; *Vil.* 200-225: Mithraeen und andero Denkmălcr aus Dacien. — Fabri, De Mithrae Dei Sous invicti apud Romanes cultu. Elberfeldae, 1883. — Lajard, Introduction à l'étude du culte public et des mystères de Mithra. Paris, 1847. — Lajard, Recherches sur le culte public . . . de Mithra. Paris, 1867. — Tocilescu, Monumente epigrafice şi sculpturale aie museuluï naţional din Bucurcsd, I. p. 83-88. — Kuzsluszky, Az Aquincumi Mithracum, in Arch. Értesítő. *V.* F. VIII (1888) p. 385-392. — Bojiilcic, Denkmălcr des Mithras-Cultus in Kroatien (in Kroatische Revue, I. p. 139-152). — Királyi, Dacia Provincia Augusti. II. 134-151.

[3]) In diferite descrieri archeologice publicate asupra monumentelor mithriace din Dacia, Pannónia, Noric, Italia şi Gallia, se amintesce adese orî în mod cu totul superficial de pilcul frigian (phrygia tiara, die phrygische Miitze) a deuluï şi despre costumul seu semi-asiatic (asiatische Tracht in ihrer griechischen Stilisierung). însă pilcul seu căciula dacă, cum ne apare pe monumentele figurate din epoca lui Traian, se deosebesce prin o formă cu totul caracteristică de pileul frigian şi de tiara Perşilor.

[4]) Tot ast-fel ne înfăţişeză cântecele eroice române pe Cor b ea în temniţă:

ochii la cer îndrepta, 'a Dumnedeŭ se gándia, la Dumnezeu se uita,
Dumnedeŭ că se 'ndura, Dumnedeŭ l'învrednicia
şi putere că i da . . . .

Teodorele u, Facsil pop., p. 519*

Lângă deü sunt figurați de o parte şi de alta doî tinerî adolescenți îmbrăcați în acelaşi costum național dac ; unul ținend în mâna o făclia cu capëtul aprins în sus, ér cel alalt cu capëtul aprins în jos. Probabil aceşti Cautopațî representaü sórele, ce răsare, si sorclc, ce apune, ori pe Phosphoros şi Hespcros.

Atât deul cât si tinerii figurați pe aceste baso-reliefurî ne presintă nisce tipuri eroice, nobile şi dulci pelasge. Nimic asiatic, nici în espresiunea figurelor, nici în costumele lor.

Pe lângă figurele deuluî şi ale Cautopaților mal vedem representate pe aceste monumente mithriace diferite alte scene caracteristice din vieța deulul, diferite imagini topografice, atribute si semne simbolice, dintre cari unele sunt amintite în legendele vechi ale lui Prometheu, altele în legendele române.

Din aceste accesorii şi ornamente simbolice noi vom aminti aici pe cele mal remarcabile pentru originea şi istoria cultului lui Mithra.

Pe un baso-relief din Roma, deul Mithra este înfățişat suflând din gură, ca so aprindă focul pe un altariü, ér de amondoue părțile densul este încunjurat de şerpi, dintre cari unul se ridică în sus, ca së-1 musce de coste *).

Pe un alt baso-relief din Ostia se vëd figurate de asupra pesceril, în care sacrifică Mithra, sesă altare, situate pe o culme întinsă şi pădurosă [2]). Avem aici o indicațiune topografică, că scena sacrificiului se petrece lângă altarele cyclopice seu lângă altarele teogoniel [3]).

O deosebită importanță însă ne presintă un alt baso-relief, ce a fost descoperit în ruinele mithrculuï de la Sarmizegetusa. Aici sunt figurate doue grupe de altare lângă capul deulul, una în drépta si alta în stânga. Fiecare grupă este compusă din câte trei altare [4]). Primul altariu fiind mal mare, cele-lalte gradat mal mici. Sunt cele doue grupe de altare cyclopice, despre cari am vorbit mal sus.

O altă sculptură analogă se aflâ în museul Báttyani din Alba-Iulia. Aici de asupra pcscerilse vëd figurate ş ép te altare, si lângă fie-care altariü câte un stâlp de lemn acoperit cu o căciulă dacă [6]). Avem eras! o figurare simbolică, ca cele septe altare se aflau pe culmea unul munte dac [e]).

') Lajard, pi. LXXI.

[J]) Lajard, pi. LXXIX. *2.* Lângă capul deuluî constelațiunea boreală allrseî marî.

") A se vedé mai sus p. 277.

*} Arch.-epigr. Mitth. VII. p. 207. — Şesă altare aü fost descoperite şi în sanctuariul deuluî Mithra de la Deutsch-Altenburg (C. I. L. III. 4414). [6]) Lajard, pl. LXXIX. 1.) In Transilvania tablele, ce représenta sacrificiul lui Mithra, au adese ori forma unul

O altă indicațiune geografică despre locul unde se petrec scenele cele memorabile din vieța luï Mithra se vede esprimată prin figura mitologică a unei importante divinități fluviale. Aicï deul rîuluï ne apare întins pe pământ *), cu o barbă lungă şi fluidă, care la mijloc se despică în doue părțî[!]).

Este, fără îndoielă, representarea Istruluï, a rîuluï celuï mare şi divin, despre care spuneau vechile tradițiunî geografice, că lângă munții Dacieî el se despărțesce în doue ramuri [3]).

Tablele cele sacre ale deuluî Mithra, aveau, după cum vedem, şi un caracter topografic. Pe lângă pescerea de sacrificiu ele mal represcntau, prin figuri şi prin monumente, pămentul cel sfânt, pe care se petrecuse acțiunile luï Mithra.

Pe monumentele figurate din epoca romană deul Mithra este înfățişat cu diferite atribute.

Unele din aceste atribute amintiaü devotaților diferite episode din vieța deuluî, ér altele simbolisaü virtuțile ori calitățile sale particulare.

Din tóté aceste embleme, corbul este unul din simbólele cele maî caracteristice şi mai tradiționale, ce ni le presintă monumentele mithriace.

Pe una din aceste sculpturi se vede figurat un corb, ce intră în pescere prin o gaură séü spărtură a stânceî •).

Acelasî corb este înfățişat pe un alt monument mithriac într'o atitudine cu totul domestică. Intrând în pescere prin gaura seu spărtura stânceî, el plecă capul si strigă pe Mithra, ce sacrifică taurul[6]). Este o solia, pe care o îndeplinesce acest corb.

Pe un alt monument mithraic din villa Torlonia se vede lângă bustul soreluï un cal eu aripï [6]), despre care fac amintire şi cântecele poporale române '). Patria cailor cu aripi era după legendele vechî Scythia, în particular ținuturile de lângă Istru [8]).

stâlp conic obtus (Arch.-epigr. Mltth. VII. Taf. VII). Este o simbolisare a Columnei principale a ceriului, pe care a fost incatenat Prometheu.

') lajard, pi. LXXVIII.

") Arch.-epigr. Mitth. II. p. 119.

') Jornandis De Get. orig. c. 7: Caucasus . . . Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

[4]) lajard, pi. LXXV.

[5]) Lnjard, pi. LXXXVII.

") Lajard, pi. LXXXII.

') Densiisîanu Ar., Revista critică-litcrară, III. 63.

[8]) Plinii I. X. 70. 1: Pegas os equino căpițe volucres ... in Scythia. — Cf. **Heslodi** Theog. v. 282-283.

Alte figurine înfățiseză pe deul Mithra cu câte o cheia în fic-care mână '). Sunt «cheile raiului», despre cari amintesc şi colindele mithriace române. Mithra ne apare pe aceste monumente ca deul claviger, el are rolul luî lanus, care deschide şi închide ceriul, norii, pămentul şi marea [8]).

O statuă de marmure descoperită la Ostia ne înfățiseză pe deul Mithra ca íhö; Tiupcpopci?) ținend în mâna stângă tuleul unei plante, ce fumegă [8]). Este váf/íhjc, séü ferula, în care Prometheu a adus ómenilor scânteile focului ceresc [4]).

în epoca romană, mistcriele Iui Mithra aveau şepte grade de inițiare, numite: Corax, Gryphus, Miles, Leo, Perses, II e l i o d romu s şi în fine Pater patratus, care constituia capul hiérarchie! mithriace [5]).

Se pare însă, că la început aceste numiri formase numai simple epitete poporale ale deuluî Mithra.

Corax, seu corbul, ne apare figurat nprópe pe tóté basoreliefurile mithriace. în cântecele poporale române, eroul, ce représenta pe Prometheu în pescere ori în temniță, portă de regulă numele C orb e a. Corbii după legendele române aduc, în temnifă orî în pescere, hrană acestui martir poporal[6]), ér după alte variante un corb vine la feréstra eroului închis (numit Gruia), trimis de tatăl acestuia, ca sd-1 caute în totă lumea ').

i) Lajaril, pi. LXXf.

») **Ovidli** Fast. I. v. 116 scqq.

3) Lnjard, pi. LXX.

*) Pe unele baso-rcliefurl, cu deosebire pe cele din Dacia, pcscerea deuluî Mithra este incunjurată cu o coronă de lauri, ori de olivă. Este simbolul învingerii, séü liberării luî din catene, despre care amintesce şi Apollodor (II. 5. 11. 12).— între accesoriele figurate lângă pescerea Iul Mithra se mal vede şi o barcă cu un om eşind din undele apelor (Lajard, pi. XCIV). Se pare a fi arca luî Deucalion, ce a fost construiiă după consiliul lui Prometheu.

[s]) în epistola 107 către Laeta, Hieronym face amintire cu următorcle cuvinte despre sanctuariul lui Mithra din Roma, ce a fost distrus in anul 376 orî 377: ante paucos annos propinquus vester Gracchus . . . quum pracfecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Gryphus, Miles, Léo, Perses, Helios Dromo (Heliodromus), Pater initiantur, subvertit, fregit.excussit? —Aici enigmaticul IIelios Dromo grccisat (Hcliodromus) este numai o o simplă forma coruptă din invocațiunca «Ilion şi-a nost Domn» (A se vedé mai sus p. 111, n. 2).

[6]) líuraŭa, O călătorie în Dobrogea, p. 153.

') l'râncu, Românii din munții apuseni, p. 209:

Porni córba croncănind
Și din aripi fâlfăind
Pan'Ia temnița de petră,
Tot în pente ferecată; în
feros t ă că se puse Şi
începu a croncăni . . .

Este corbul cel legendar al lui Novac bëtrânul, «de când era Gruia mic, scia se

Al doilea grad de inițiare în misteriele luï Mithra portă numele de Gryphus, adecă grifon.

Vulturiï mithologicï, numitï grifoni, simbolisau, după cum seim, țera Hyrboreilor. pc s(;oieie) ce le îmbrăcați cei inițiați în misteriele lut Mithra, după cum ne spune Apuleiu, maî erau figurați şi grifonii, fiind numiți espres: gryphes hyperborei ')•

Se parc însă că numirea de Gryphus este numai o formă alterată latină, si că ideea originală a fost la început cu totul alta.

în diferite cântece române eroul, ce représenta pe Prometheu cel încatenat, maî portă numele de Gruia, lat. grus 2).

Este o probabilitate istorică, că Gryphus întocmai ca şi Co r a x, era numai o simpiă formă latinisată a unei numirî, sub care figura erou! Mithra în tradițiunile poporale.

Al cincilea grad din misteriele luï Mithra, după cum scrie Hieronym, era numit Perse s.

Sub numele de Perses, Mithra ne apare si la Porphyriu [3]). Ér poetul Statiu, amintesce de pescerea luï Mithra sub formádé «Persei antri» *).

Originea acestei numirî a rëmas până astădî obscură.

Cuvêntul «Perses», după forma, în care ni se presintă, nu are de loc caracterul uneî numiri etnice.

In legendele poporale române eroul sufere «în temnița lui Op ris» [5]). Este aceeaşi suterană, pe care poetul Statiu o numesce «Persci antri». Este acelasï cuvent, identic din punct de vedere al legendelor cu forma literară latină de «Pers es».

vorbescă un pic». La Alexicî (Texte, I. p. 19) aceleaşi versuri despre solia corbului sunt de o frumuscță întru aclever clasică:

Corb din aripi fâlfăia
Și din gură foc țipa;
Şcptc teri ci o sburat
Și de Gruia nu o dat,
Când era a şeptea teri
Ostenit era se moră,
Se puse se croncănescă,
Gruia când (!') o audit . . .

') Appnleji Metam. XI. Ed. Gamier, I. p. 394.
') Corcea, Balade poporale, p. 88:

La cea petră muschiată
Unde bate gârla 'n petră.
Multă țcră-î adunată,
Ca pe Gruia se i-1 védd
Unde, Domne, i-1 lega?
La ţ4p& lui Corbea,
Tot era dosul către mar®
Si cu fața către sdre . . .
La Gruia ce-ml tot venia ?
Vre-o doî treî vultur e î . .

Cf. C ă t a n ă, Balade poporale, p. 133.

or l'liyrlus, De antro Nympharum, 16; la Fabri, De Mithrae dei cultu, p. 32.
') Stat» Thebaid. I. 719-720.

în teologia Pelasgilor *de* la Dunăre, Prometheu cel divinisât portă numele de Mithra (Miftpac). Este erăşi o simplă numire epică din regiunile Istruluî.

In diferite cântece tradiționale române eroul cel chinuit, însă nevinovat, Prometheu al anticitatiï, este celebrat sub numele de Mar z a[1]), seu Mîrza *). Este una si aceeaşi numire cu forma grecescă de Míítyac, cele doue consonante de la mijloc fiind dislocate. MHtyac în loc de Mip&a? == Míjiaac. în dialectul doric litera i> avea şi sunetul de a [3]).

Prometheu, ca deul Mithra, maï avea în anticitate diferite epitete. El mai era numit «deus invictus», deul vitéz. Avuse aşa dar după legende ore-carî lupte grele, din carî reuşise învingătoriu.

în inscripfiunile romane din Pannónia el maï are epitetul de «p a tri u s» «), adecă era un deíi vechiu național, al triburilor pelasge de la Dunăre.

O deosebită însemnătate istorică însă o are epitetul seu de Arimanius.

Pe doue inscriptiunï din Aquincum (Buda) Mithra este numit DEVS ARIMANIVS [6]) adecă deű din națiunea Ari m ii o r (Arimanilor) séü Râmlenilor celor vechî[6]).

Tot ca DEVS ARIMANIVS ne apare Mithra pe o inscripțiune din Roma [7]), si este important, că acesta numire i se dă aicï de către însuşi Pater patrum, de către marele cap al religiunil mithriace din tot imperiul. Fără îndoielă că acesta glorificare a luî Mithra ca Arimanius maï avea şi caracterul unei propagande religiose. Inscripțiunile cu Deus Arimanius din Roma şi din Aquincum puneau în vedere poporului roman şi coloniclor din Pannónia, că acesta este deul strămoşesc al Arimilor seu al vechilor Râmlenî.

Şi întru adevër deul Mithra avea tradițiunî puternice naționale în Pannónia, în Dalmația şi în Dacia.

împărații romani din casele numite «Jovii* şi «Herculii» considerau pe

') Bibicescu, Poesiî poporale din Transilvania, p. 329:

Strigă, Domne, cine strigă,
Strigă Mar z a din temniță
Şi-aşa strigă de cu jale,
Când s ó rele nu-ï rësare

*) Cătnna, Balade poporale, p. 17-18:

Strigă, Domne, cine-mî strigă,
Mîrza 'n temniță că-mî strigă,
Şi-aşa strigă el de tare,
De s'aude peste mare . . .

•) în documentele istorice Mursa (Marsa) este numele unei familie nobile române din țera Făgăraşului. An. 1518: honestae Dominae Stanka, filiae Mursac, Relictae quondam Theodori Popae. (Densușianu, Monumente pentru istoria Tëreï Făgăraşului, p. 74).

[4]) C. I. L. III, nr. 4802.

') C. I. L. III, nr. 3414, 3415.

') A se vede maï sus p. 139.

') C. I. L. VI, nr. 47.

307 d. Chr. pe Mithra ca un deü strămoşesc, ca patron al domnieî séü al imperiului lor, f au t or imperii sui ')•

Din familia «Jovii» făceau parte în timpul acesta: Diocletian, născut • Dalmaţia; Galeriu, născut la Sardica în Dacia Aurcliană şi a cărui mamă era emigrată din Dacia vechia [2]); Maximin Daia séű Daza, originar din Dacia vechia [3]), Liciniu, tatăl, născut în Dacia Aureliană *) si Liciniu, fiul.

Ér la familia «Herculii» aparţineau Maximian, betrânul, născut la Sirimiu şi fiul sou adoptiv Constanţiu Chior, al cărui tată era din Dacia de peste Dunăre [6]), în fine Constantin (cel Mare), fiul lui Constanţiu Chior.

Ca un deü naţional, ca protector al imperiului şi al poporului roman, ne apare Mithra pe o inscripţiune din Apulum, unde i se face o dedicaţiune : pro salute imperii populique Romani et ordinis coloniae Apuli[6]).

Despre originea, caracterul si estcnsiunca cultului lui Mithra în provinciele romane, cel vechi aveau idei cu totul confuse. EI nu aveau nici o cunoscinţă, că regiunile aşa numite barbare de lângă Istru formase dintr'o vechime forte depărtată, pămentul cel sfânt al religiunil lui Mithra.

După Lactantiu Placid din secuiul al VI-lea d. Chr., ca se nu mai amintim aici de Plutarch, religiunca lui Mithra era originară din Persia, de unde ea trecuse în Frigia, ér din Frigia la Romani [7]).

în Frigia însă, si peste tot pe teritoriul Asiei mici, noi aflăm numai forte puţine monumente consecrate dculuï Mithra, dar si aceste numaî în spiritul tradiţiunilor hyperboree [8]).

«) C. I. L. III, nr. 4413.

») Lactnulll De mort. pers. c. 9: mater cius Transdanubiana infestantibus Carpis in Daciám novam transjccto amne confugerat. — Entropii lib. IX. c. 22: Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus.

") Lactantil, De mort. pers. c. 18: Daiam adolescentcm, qucndam semibarbarum, qucra recens jusserat (Maximianus) Maxinum vocari de suo nomine. — Zosimus, II. c. 8. — Honoras, c. XII.

[4]) Entropii lib. X. c. 4: Licinius imperator est factus, Dacia oriundus.

[5]) Trobclil Pollîonis Divus Claudius, c. 13.

') C. 1. L. III, nr. 1114.

') Lactantlus l'l.icidits in Operele Iui P. Pa pini u S t at iu (v. 717-720, I. Thcbaid.) Ed. Parisiis, 1618.

) Cultul deuluî Mithra a fost introdus în Persia dimpreună cu alte credinţe Pulasgc încă din timpul, când Scylhii ocupase Media. La Perşi insă rcligiunea lui Mithra apare cu totul heterodoxa. Ea se deosebia prin o mulţime de precepte, teoretice Ş, practlce. de religiunea ortodoxă a lui Mithra de pe teritoriele pclasgc. După cărţile tco-gice ale Perşilor, Mithra era o divinitate, subordinată, cu totul distinctă de Ahriman. am urmă fiind considerat ca principiul reuluî, ca demon al tenebrelor. Ér după

Numërul cel mare de inscriptiuni mithriace, în afară de Italia, ni se presintă în Dacia, în Pannónia, în Noric şi în Britannia lângă valul luî Hadrian, unde aü fost espatriaţî o mare mulţime de Dacî, sub numele de Cohors I Aelia Dacorum [J]).

Istoria cuHuluï luï Mithra aparţine de la originea sa raseî si teritoriului pelasg de lângă Istru. Aici mai resună şi astădî cântecele tradiţionale despre suferinţele luî Prornetheu ca erou, si imnele religiose ale lui Mithra ca deü [s]).

13. *Prornetheu (Mithra) ca* #£<5g *èv. rtérçaç, invictus de petra natus, în colindele roinane.*

în anticitatea greco-romană maî esista o legendă formată de teologia pelasgă de la Dunăre, care se ocupa cu nascerea deuluî Mithra (Prometheu) din stâncă, numit în sens dogmatic Ö-EÖC ix îţeif/aî [3]) invictus de petra natus [4]).

Hcrodot (I. 131) la Perşi Mit^a era o divinitate femenină. Peste tot ideile zoroastrice despre natura şi posiţiunea deu'luî Mithra în hierarchia divină erau cu totul confuse.

') Sanctuarele consecrate deuluî Mithra se aflau în suterane. Un ast-fel de templu suleran al lui Mithra a fost descoperit in a. 1837 la comuna Slăvenî, pe malul drept al Oltului, în j. Romanaţî (Annalile Soc. acad. T. XI. Sect. 2. p. 210-215. 250-256). Un alt sanctuarul al deuluî Mithra construit de asemenea sub păment s'aű descoperit în a. 1881 in partea de sud a comunei G rad i se e (in ruinele Sarmizcgetuseï romane) cu o mulţime de monumente mithriace, inscripţiunî, reliefuri, altare, statue şi columne (Arch.-epigr. Mitth. VI. 99. 101; VII. 202-225). Probabil că un Mithreű a esistat şi la Apulum, unde s'aü aflat maî multe baso-reliefurî şi inscripţiunî dedicate deuluî Mithra *(C.* I. L. III. n-rii 1114 scqq.). Tot la regiunea Carpaţilor aparţine Mithreul descoperit Ia Aquincum, Buda-vechiă (Kuzsinszky, Az Aquincumi Mithracum, in Arch. Értesítő. U. F. VIII. 385-392) şi un altul la Deutsch-Altenburg pe teritoriul vechiului Carnuntum.

*) Lui Mithra ca deü al focului, i era consecrată în vechime sărbătorea, pe care poporul român o mai numesce şi astă-dî Sâm-Medru, Sâm-Miedru (în calendariul creştinesc Sf. Dumitru, 26 Oct.). în sera ajunului de Sâm-Miedru se mai fac şi asta-di pe unele locuri focuri, la cari se adună băieţii şi strigă: Haï! la focul lui Sâm-Miedru». (lonneanu, Superstiţii, p. 56). La poporul latin încă se celebra în diua de V Id. Oct, (11 Oct.) o vechia serbitoriă naţională rustică numită «Meditrinalia». Varo şi Fcstus fără de a mai cerceta caracterul istoric al serbătorii, deriva acesta numire de Ia mederi, a vindeca. De fapt îrtsă Meditrinalia, după nume şi după luna în care se celebrau, ne apare ca una şi aceeaşi festivitate religiosă cu serbătoria numită la poporul român Sâm-Medru.

[3]) **Flrmicus,** De err. prof. rel. c. 20: de i d ol at r ar u m lapide, de quo dicunt o-si? Ev. jtET(/aţ.

[4]) **Commodianus,** Ed. Migne, Patr. curs. ser. prim. lat. V. 210-211.

Diferite statue şi baso-reliefurï din epoca romană ne înfăţişezi pe Mithra ca un tînër cu plete lungî, ort cu un per buclat, gol orî îmbrăcat într'un fel de costum daco-frigian, ridicându-se séü eşind la lumină dintr'un stâlp de petră, ér în jurul stâlpului se vede figurat un şerpe încolăcit >).

în fond eşirea la lumină a lui Prometheu, seu Milhra, dintr'un stâlp de petră, se refere la aceeaşi legendă antică, pe care ne-o comunica Eschyl.

Mercuriu trimis de Joe la Prometheu cel încatenat pe Phnrang, i adresează următorele cuvinte :

«Mai ântâiu părintele deilor va sfărîma cu tunetele şi cu focul fulgerelor sale acest colţ al Pharanguluï si va ascunde corpul teu într'un sîn de petră, ér după un interval lung de timp tu vei eşi erăşî la lumină si atuncî cânele cel cu aripï, al luï Joe, aquila cea setosă de sânge, va sfâşia cu aviditate bucăţi din corpul teu şi se va nutri cu ficatul teu cel negru» [2]).

După ce doctrina despre nascerea deuluî Mithra dintr'un stâlp de petră a fost stabilită ca o veritate religiosâ absolută, teologia pelasgă atribui un caracter divin şi stâlpului (puterii creatóre) din care s'a născut deul. «Petra genetrix» [3]) şi «Petra genetrix domini» [4]), sunt amintite ca divinităţi pe doue inscripfiunï din Pannónia superióra [6]).

Acest cult al luï Prometheu, seu Mithra, eşit orî născut dintr'un stâlp de petră, se maî celebrczǎ şi astǎ-dî în colindele române.

In unul din aceste imne religiose se spune, că Dumncdeíí a fost închis într'un stâlp de petră, ce se afla pe o înălţime, în partea de jos a cheieî raiului, orî esprimându-ne cu alte cuvinte, într'un stâlp de petră din regiunea, pe care vechia teologia romană o numia Cardin es mundi.

') O statuă, ce représenta nascerea deuluî Mithra din petră, a fost descoperită la Sarmizege,tusa, şi este reprodusă în Arch.-cpigr. Mitth. VU. p. 224. şi la Királyi, Dacia, II. p. 343. — Alte doue monumente, ce înfăţişau pe foot *if- nitp-tţ*, aü fost descoperite la Apulum. Unul din aceste mutilat este reprodus la Henc. Beytráge z. dacischen Gcschichte, Fig. 13.

[2]J **Aeschyli** Prometheus vinctus, v. 1016 scqq.

[3]) *C. I.* L. III, nr. 4424: Petráé Genetrici | P(ublius) Ae(lius) Nigri|nus Sarced(os) | v(otum) s(olvit).

[4]j C. I. L. III, nr. 4543.

[5]) La divinitatea Petra genetrix se refer următorclc versuri din o colinda română de peste Carpaţî:

La o petră neslovată,
Leru-î Domne, Şede
Maica 'ngenunchiatâ,
Ca se nască fiu din petră, Fiu din petră şi-o
născut . . .

Reteganul, Colecţ. raanuscr. P. I, 337 (Acad. rom.)

Aceste versurî maî au şi un caracter iconografic. Titanul Atlas încă susţine îngelunchiat sfera universului (p. 346).

Textul acestei colinde române, care după conținutul seu ne apare forte archaică, este următoriul :

Sus la cheia raiuluî
Bună cetă mi-e adunată
Tot de Sfințî de aceia sfințî
Și-mî citiaű, proorociaü '),
Şi-mî citiaű de Dumnedeü
Si pe Dumnedeü nu-1 sciü.
— Ér Ion Sânt-Ion . . .
Din gură aşa grăia . . .
Voi citiți, proorociți,
Şi-mî citiți de Dumnedeü
Și pe Dumnedeü nu-1 sciţî,
Ér eü viu şi bine-1 sciü
Jos la cheia raiuluî
In stâlp-chetră mi-e 'ncheiat.
i — D'unde Sființiî c'audia,
EI săltară şi sburară,
Sus maï sus se ridicară,
Cu noriî s'amestecară,
Jos maï jos că se lăsa,
Pe stâlp de chetră cădea;
Când acolo c'ajungea
Cărți pe brațe că-şî lua,
Și citia, proorocia,
i - De trei dile şi trei nopțî,
Stâlp de chetră în patru crepă
Eta Dumnedeü că scapă[8]).

După cum vedem, textul acesteî colinde, se ocupă cu închiderea deuluî Mithra într'un stâlp de petră şi cu eliberarea luî prin puterea misteriosă a vechilor rugăciuni séü formule sacre [s]).

O altă varianta ne înfâțişeză pe \teèç è% Ttétpaç în sensul legendelor posterióre, ca un Dumnedeü născut din petră.

O cetă de Sfinți meruntî
Leruluî Domne, Domn din ceriu,
întreba de Dumnedeü întrebară, nu-1
aflară,

*) Adecă consultau cărțile de oracule. După cum résulta din acesta colindă, al cărei fond este epic-teogonic, triburile pelasge de lângă Dunărea de jos încă-şî aveau cărțile lor cele sfinte de profeții. Maï notăm, că Abaris, renumitul preot şi profet al luî Apollo, încă scrisese, după cum ne spune Suida, o carte de oracule în limba Scythă.

J) Comunicată de învețătoriul T. Popescu din comuna Raşova, j. Constanța.

') Rasa latină a avut tot-dfi-una o mare credință în puterea miraculosă a rugăciunilor si a formulelor vechï (Cf. Pliniu, II. 54; XXVIII. 3). Ér Virgil se esprimă ast-fel: Car-

Dar Ilié[1]) bine-1 scie . . . Şi-mî grăiră
şi mi-1 spuse . . . Vedeţi voi cea
stană de petră, De departe së-mï
cădeţi Dc-aprope să vë rugaţi, Petra
în patru s'o faceţi, Dumnedeű
de-acolo nasc e, Dac'o nasce-1 veţi
cunósce, în aripióre se-I luaţi, Sus mal
sus se-1 ridicaţi, Sus mal sus la
lighion Că-acolo-I sfântu Ion . . . *)

14. *Legenda Iul Prometheu în istoria.*

Numele de Ilfiopjfte'ic, sub care ne apare în legendele grecesc! acest vechiű représentant al civilisatiunii pelasge, era numai un simplu epitet caracteristic al calităţilor sufletului seu [s]).

Cuvôntul «Prometheu» în forma sa originară nu avea alt înţeles de cât de: cel ântâiu la minte, om mintos, înţelept, cu sufletul adânc *).

întocma după cum patria lui Prometeü era în regiunile din nordul Thracieî, în Scythia de apus, tot ast-fel şi epitetul de Prometheu, ce s'a dat acestui eroii al înţelepciunii, nu era o creaţiune grecescă.

Originea cuvêntuluï este pelasgă nordică, în tradiţiunile române s'a mal păstrat până astădî acest termin sub formádé <Preminte», însă aplicat la o personalitate biblică: «Preminte Solomon», adecă Solomon cel prea înţelept [6]).

Ast-fel forma grecescă de *Ilpoprfauc* (lat, Providus) ne apare nu numai ca o modificare a cuvêntuluï primitiv pelasg de «Preminte», avênd însă, ca tóté împrumutările făcute din altă limbă, un sens cevasï maï depărtat de cât cel primordial [6]).

') Este deul Helios (Sol), al cărui ochiu etern le vede tóté. Videt hic Deus (Sol) omnia primus (Ovid. Met. IV. 170. Cf. Hornén Hymn, in Cer. v. 62). Sub numele de .«Ilion» este invocată divinitatea Soréiul în o colindă română din Transilvania (Gaz. Trafts. nr. 281. 1899).

[!]) Comunicată de înv. Băiculescu, corn. Bălţaţî, j. Râmnicul-sărat.

[3]) La Eschyl (Prom. vinct. v. 85) divinitatea Kpáto? adreseză luî Prometheu urmă-Wrele cuvinte: «Cu nume fals te numesc deiî Prometheu».

[4]) **Teodorescu** şi **Gorovel,** O samă de cuvinte din munţii Sucevei (Şezătoarea, III- 86): Priminti, cel ântâiu la minte, mintos, înţelept.

') Şezătoarea (Fălticeni) **An.** III. 84. 110; V. 4. 49.

Legendele lui Prometheu, aceste tradițiunî religiose, istorice și poetice, ne presintă un deosebit interes pentru țerile de la Carpațî și Dunăre. Ele ne aduc o rada de lumină asupra unei epoce pline de fapte și de evenimente marî, însă lipsită de istoria.

După tradițiunile anticitățiî, Promctheu este rcpresentantul întregcî start de cultură din epoca de petră și de la începutul epoccï metalelor.

EI este omul de cea maî adâncă gândire și fericită combinațiune.

Prometheu învețăpe oinenï se construiască locuințe la lumina soreluî. El pune forța animalelor în serviciul omuluî. El face din elementul divin al foculuï agentul cel maî puternic al civilisațiuniî omenescî. El află modul de a pute învinge obstaculele apelor, dând curs corăbielor cu pânză pe suprafața cea întinsă a mărilor. El introduce cunoscința și usul metalelor. El pune mâna pe o mulțime de secrete ale natúréi. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele, ce atacă organismul omuluî[1]). El a cercat prin arta divinațiuniî se potă cunosce tainele viitoriuluî și hotărîrile destinuluT. Maî mult. Prometheu a căutat so pună mâna chiar și pe spiritul omuluî. El a creat tipurï noue de omenî din pământ și din apă, și a cercat se le dee chiar vieță, ceea ce, după cum spuneau cărțile cele sfinte ale teologiei pelasge, i-a și succes[2]). Ast-fel că legenda ebraică, după care Jehova, a format pe om din pământ, că i-a dat suflet și înțelepciune, ne apare numaî ca o copia de pe o legendă mult maî vechia a creațiuniî omuluî prin Prometheu.

Ceea-ce presintă însă o valóre positiva pentru sciință este, că dupa tóté aceste legende sacre, ce formeză cyclul Prometeic, începuturile desceptăriî genului uman, întregă starea de cultură, anterioră timpurilor troiane și timpurilor faraonice, se atribuc unuî ilustru représentant din țerile de nord ale Thracieî.

Aicî la Carpațî și Ia Dunărea de jos ne apare patria acestuî geniu titanic, martir tot-o-dată al sciinței și al cugetărilor sale adâncî. Aici după tóté fragmentele, ce aü maî rcmas până astădî, din Biblia cea mare a păgânătățiî anteistorice, nise presintă legănul străvechiu al civilisațiuniî omenescî înainte de timpurile asiriene si egiptene.

vedătoriu» (providus) și numaî în a doua liniă ele maî aveau și noțiunea de «om înțelept». — **Fulgentius,** Myth. II. 9: Enimvero Prometheum, quasi ítfotjiTiíhsav, quod nos latine providentiam dicimus, ex de: providentia et Minerva, quasi coclești sapientia hominem factura (Frag. Hist, graec. 2. 292. fr. 92).

[1]) Aescliyli Prometheus vinctus, v. 447 seqq.

') **Apollodorl** Bibl. I. 7. 1.

15. *Titanul Atlas in cântecele eroice române.*

în anticitatea ante-homerică esista o legendă eroică, în care titanul Atlas, acest nepot al luî Oceanos potamos (Istruluî), şi rege din țera Hypcrboreilor [1]), era înfățişat ca un urieş al apelor, si în particular al mărilor.

Din acesta legendă pelasgă s'a păstrat la Homer numaï un mic fragment, în care se spune, că titanul Atlas cunoscea tóté adâncimile mărilor [2]).

La următorii lui Homer însă nu aflăm nimic maï mult în acesta privință. O probă, că legenda despre Atlas, ca un urieş al apelor, nu era originară din ținuturile meridionale.

Din fericire însă pentru studiul tradițiunilor ante-homerice s'a păstrat până astădî la poporul român o mulțime de cântece eroice, al căror fond se reduce la o anticitate forte depărtată.

O parte din aceste cântece tradiționale române ne presintă în maï multe variante legenda homerică despre Atlas, ca urieş al Dunăriî si al mariï [3]).

în acest cyclu de cântece betrâncscî faimosul titan Atlas portă numele de Tanislav ori Stanislav.

După origine, eroul este din părțile Moldovei, orî ale OltuluT, ér scena se petrece pe podmolul Dunăriî de jos, în ținuturile lalomițeî şi ale Brăileî.

După textele poporale, ce le cunóscem până astădî, conținutul accsteî legende este următoriul:

Turcii Dârstorenî, GiurgiuvenÎ şi Brăilenî, Turci păgâni şi zurbagii, plecă pe Dunăre se prindă pe Stanislav vitézül, «om, ce cică e vătav», care-I «mare la statură si grozav la căutătură», pe care «Dunărea l'a crescut şi lat în spate l'a făcut». Sosind la întorsăturile gârleï, la podmolul Dunăriî, eî întâlnesc nisce «fete Craiovese, mândre ca nisce crăiese>, ori eï vëd nisce fete selinence, brăilence şi neveste ialomițence înălbind pândele la apă, întindendu-le şi încruşindu-le pe câmpuri la sore, întrebate dacă au vëdut pe Tanislav vitézül, feciorul Mătuşe î, puiü de şcrpe al Dunăriî, ele respund, că mama lui Tanislav se află maî în jos pe podmolul

') După Hesiod (Theog. v. 507) C l y m e n a (adecă «V e s t i t a. de frumosă) fica Oceanuluï, a fost mama luî A t l a s şi a luî P r o m e t h e u.

") **Hoinerl,** Odyss. I. v. 52—53.

[3]> Colecțiunî consultate : **Teodorescu,** Poesiî pop. pag. 558-577. **—Tocllescu,** Materialurî folkl. I. 80. 84. —Ciltana, Balade, p. 22. — Kegoescu, Balade, p. 74. —Şezătoarea, An. V. p, 85. — Colecțiunea nostră inedită. — în alte variante eroul ne apare sub numele de Volcan séû Vulcan (Teodorescu, p. 550; Alecsaridri, Poesiî pop. p. 134).

Dunării, unde se adună gârlele de î-şî varsă apele. Ea spală armele şi hainele luî Tanislav de sângele turcesc. Aceştî Turcî plecând apoî pe Dunăre în 'os prind pe Mătuşa, mama luî Tanislav, o legă, si o chinuesc, ca să le soună unde este fiul densei, înspăimântată bëtrâna le rëspunde, că maï în jos Dunăre, la o salcie plecată cu ramurile până în apă şi pe malurî resfirată se află caicul luî Tanislav, priponit cu lănțuşul de argint, ér în caic dórme Tanislav cu paloşul gol pe piept, cum e Tanislav dcscept. Plecând maï la vale Turciî găsesc pe Tanislav culcat în caicul *seu*, scris cu slove de argint, si cu paloşul gol pe piept, cum e Tanislav descept. Când eî vöd însă porul luï Tanislav flusturând în vént, o groză şi fiorî recî i cuprind. Eï nu maï cuteză a se apropia de Tanislav, ci fug şi se terese ca bróscele prin tóté li-vedile. Atunci se presintă înaintea Turcilor sluga luï Tanislav, un fecior de grec pripăşit, si le propune, ca să le vîndă legat pe stăpânul seu. Plătit de Turcî, el legă pe Tanislav, care încă dormia, cu 12 strénguri de metasă, ca parii de fen de gróse. Ér după ce Tanislav este legat, un turc maï mic, orb de un ochiü şi şchiop de un picior, svătuesce pe tovarăşii sëï, ca so maï lége de gâtul luï Tanislav pétra moreï din. fera Moldovei si apoïső-l arunce în Dunăre, fiind-că «Dunărea l'a crescut şi lat în spate l'a făcut, Dunărea so-1 prăpădescă şi vieța së-ï sfârşescă» [1]). Turciî aduc îndată pétra moreï din țera Moldoveï, pe care o legă luï Tanislav după cap, ort între spete, şi apoî restornă caicul în Dunăre, «unde-î apa maï afundă, de nu se maï vede undă, ci cât ochiul î-mî zăria tot mare lată vedea, mare lată şi pustia şi nicî o făptură via, nici luntre, nicï corabia». Tanislav încă dórme când ajunge pe fundul Dunăriî şi treî dile el stă în apă cu gura în năsip. După treî dile eroul se desceptă şi simțindu-se legat cu petră după cap, «la Dumnedeü se gândia, la Dumnedeü se ruga şi Dumnedeü l'împuteria» ; el pune manile pe petră, petra pe pept o aşedă, în picióre se proptesce, petra în sus ci o ridică *), apa în lături se retrage şi de malurî se isbesce, apoî la fața apeî ese şi voinicesce el înotă, că-cî «Dunărea î-1 cufiósce, ea pe el şi el pe ea». Când etă se întemplă, că «o fetiță rumeioră, cu cofița gălbioră» sosind cu cofele la Dunăre vede pe Tanislav înotând şi greu suflând de ostenelă. Inspăi-

') La Romani esista şi în timpul imperiului pedépsa tradițională, de a precipita pe ceî culpabili în rîu, legați cu petre de gât (Sue t o n i i Octavius Augustus, c. 67).

') Aceeaşi imagine şi apropo cu aceleaşi cuvinte o aflăm şi în O d y s s e a luî Homer (XI, 595). «Şi am veijut», dice Ulysse, «pe S i s y p h trudindu-sc cu muncile sale cele grele, prindénd şi ridicând cu amêndouë manele petra cea gigantică; el adecă, se proptia cu manele şi cu piciórele, şi împingea bolovanul cel enorm în sus către vorful înălțimii». Avem aşa dar aici încă o probă, că Iliada ți Odyssea luî Homer represintă de fapt numai o compilațiune de diferite episode estrase din vechile cântece epice poporale.

nnântată ea trântesce cofele de pământ şi alergând repede acasă spune tatălui seu, că Tanislav se înecă şi să-1 lase va fi pëcat. Ér tatăl sëu i rëspunde : cum póté să se înece, când înotă ca un pesce, Dunărea în picióre o trece şi se luptă în ea cât dece. Apoï acest bëtrân eu suflet bun, luând în mână vêsla de argint alergă la Dunăre, alege un caic de aramă si vëdônd pe Tanislav, cum se opintea şi petra de treï stânjinï în sus de asupra sa o ridica, el intră numai de cât în Dunăre, tăia sforile, petra se scufundă, apa în doue se desface, valurile se clătesc şi treï césurï borborosesc. Acum Tanislav, liberat de greutate, apuca singur în mână vcsla caiculuï şi când o înfige în undele Dunării, caicul saltă peste mal, restornă pe Tanislav, şi-1 întinde lung pe erbă.

Ér după altă variantă, Tanislav, după ce se desceptă în fundul apel, simțindu-se legat, ferecat si cu petra după cap, de o-dată se opintea, în fața apeî eşia, voinicesce înota, şi la țermure esia, de treï stânjinï pe uscat, tot cu petra după cap.

Aceste sunt părțile principale din legenda română despre Tanislav vitézül, fiul Mătuseî, figura cea maî titanică din câte ni-le presintă cântecele eroice române, gigantul, care dorme treï dile pe fundul Dunării, pe care Dunărea l'a crescut, lat în spate l'a făcut, pe care Dunărea-1 cunosce, ea pe el şi el pe ea [J]).

Admirabilă rapsodia superioră în eloquență şi în imagini orî-căruî alt episod epic din Homer.

După cum vedem, personalitatea crouluî român Tanislav séü Stanislav este identică cu figura titanului Atlas, care după Odysseă cunosce tóté adâncimile mărilor.

O imagine forte caracteristică ne presintă legenda română, când ea ne spune, că Turcii i legase luî Tanislav vitézül o petră după cap, si tot cu petra după cap el ese pe uscat. Avem aicî o importantă reminiscență anteistorică despre simulacrele titanului Atlas, figurat cu un glob de petră, séü cu sfera universului, după cap *).

Numele de Tanislav seu Stanislav [3]), sub care ne apare faimosul titan

') Seu după altă varianta publicată la Teodorescu. (Poesiî pop. 552):

El cunosce Dunărea Până
'n vale la Slina (Sulina) Şi
malurile turcesc! Şi
schelele bogdănescî.

El înotă ca un pesce şi ca plutele plutescc
. . . . de stă omul si-1 privesce şede 'n loc
şi se crucesce . .

") A se vedé maî sus fig. 178, p. 346.) Stanislav este numele unei vechi familie hoerescî din țera Făgăraşului (Densu-?,anu, Mo numente pentru ist. țerel Făgăraşului, p. 151). Ér dincóce de Carpatí aflăm

Atlas în cântecele epice române, aparține de asemenea timpurilor ante-1 merice. Unul din eroiî Dardanî, care se luptă la Troia în contra Greci-i r portă în Iliada lui Homer numele de Sthenelaos >). în tradițiunile . torjce ale Romanilor eroul Tanislav era cunoscus sub numele de T an us, si despre densul se spunea, ca a fost un rege al Scythilor de lângă munțiî Riphaei, adecă tot de lângă Carpațî [!]).

16, *Cyclul epic despre Adas, Medusa ți Perseu în tradițiunea română.*

în cântecele eroice române despre titanul Atlas maï aflăm şi elementele principale ale vecheî legende despre Perseu, Medusa şi Atlas.

După cum ne spun tradițiunile grecescî, Perseu renumitul erou din Argos, un fiu al luï Joe si al nimfeï Danáé, a fost trimis de regele Polydectes din insula Seriphos, ca să-Î aducă capul MéduseÏ, a uneî din Gorgónele, ce locuiau în părțile de nord ale faimosului rîu Oceanos [3]).

Perseu, după ce tăia capul Meduseî, pe care o aflase dormind, se abate şi pe la Atlas, regele din țera Hyperboreilor [4]), i spune că densul este un fiu al luï Joe, i vorbesce de vitejiile sale miraculóse şi-î cere ospitalitate pentru o nópte. Insă Atlas aducându-sî aminte de sentința unuî vechiü orala a. 1247 pe un Szeneslaus, ca Woiauoda-Olatorum (Densuşianu, Documente privitóre la Istoria Românilor, I, 251).

') Homeri II. XVI. v. 586.

•) Isidori Hispal. Originum lib. XIII. 20. 24: Tanus rex fuit Scytharum, primus a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Kiphaeis veniens silvis dirimit Európám ab Asia . . . atque in Pontúm fluens. Avem în acest pasagiu al lui Isidor o simplă confusiune între tiumele cel vechiü al Dunării, Danusis la Stephan Byzantinul (v. Aavtoji'.c) şi rîul cel mare numit de autorii grecescî Tanais, care se varsă în lacul Meotic. însă Tanais. séü Donul de astă-dî, este un rîu de stepe si isvOrcle sale nu se află în munți. După Eschyl (Frag. 73) Istrul este rîul, care curge din ținuturile Hyperboreilor şi din munțiî Rhipaei. Tot asemenea şi la Apoloniu Rhodiu (IV. 287) isvórele Istruluî se află în munții Rhipaei. în fine mal notăm aici, că Dunărea figura sub numele de Istru numai de la cataracte în jos (Strabo, VII. 3. 13). Numele de Tanais a fost aplicat la Istru chiar şi în legenda Argonauților. După cum ne spune scholiastul luï Apolloniu Rhodiu (IV. 282) Argonauții din Pontul euxin au intrat în rîul Tanais, şi în urmă transportând corabia pe uscat au eşit în marea cea mare.

') Hosiodi, Theog. v. 274 seqq.

') Poetul Pindar (Pyth. X. 50) încî amintesce de căletoria lui Perseu la Hyperboréi.

cul clin Parnas, carc-ï dicca: Atlas! va veni o-dată timpul, când arboriî tOÎ vor fi despoiați de aurul lor şi acesta gloria e rcservată pentru un fiu al Toe denegă lui Perseu ospitalitatea, pe care o cerea. Perseu însă insistând asupra cererii sale, Atlas î-1 invită se plece imediat mal departe, fiind-că alt-cum nu-1 va scăpa din manele sale nici gloria faptelor sale mincinóse, nicî chiar însuşî Joe. La aceste cuvinte, Perseu, care nu se putea mesura în puteri cu titanul Atlas, scóse din traistă capul Meduseî, ce avea proprietatea magică se împetrescă pe cel, cari i vedeau fața, şi ast-fcl prefăcu de-o-dată pe Atlas într'un munte imens, capul titanului deveni vêrful unul pisc înalt, ér óselc sale se transformară în petre. Acesta a fost voința deilor, scrie Ovidiu, şi acum ceriul cu tóté stelele sale se radimă pe Atlas [J]).

187. — Medusa. În tradițiunile române Mătuşa, mama eroului Stanislav. Sculptura antică în museul Ludovisi din Roma. După Brunn, Denkmäler griech. u. rom. Sculptur. Ta f. 238 ").

Numele celor trei Gorgone, ce locuiau pe țermurelc de nord al rîuluî celebru, Oceanos, era dupăHesiodjStheno, Euryale şi Medusa[2]).

Despre Medusa mal spunea o variantă, că ea a fost fica unui aşa numit Sthenelos, considerat ca rege al Myceneî *).

în tradițiunea română însă Mătuşa este mama luî Stanislav[6]). Turciî, cari vin asupra lui Stanislav, prind mal ântâiu pe Mătuşa, o legă, o chinuesc, şi unul dintre el, ceuşul, séü căpitanul, acestei glóte de Turci, voesce să-î taie capul [6]). Ér luï Stanislav ori Tanislav, ce représenta aici pe titanul Atlas, Turciî i legă o petră după cap.

Tradițiunea este aceeaşi. Insă o deosebire esistă in formă. Elada fiind maî depărtată de teatrul evenimentelor, legenda grecescă s'a alterat; ea a luat caracterul uncî simple povestiri fabulósc, pe când varianta română a păstrat caracterul seu fundamental istoric şi prin urmare o formă maî originală.

') Ovidil. Metam. IV. 637 seqq. ")
Hesiodi Theog. v. 276.

') După cea maî mare partea mitologilor, Medusa a fost o fată de o frumuscță eatraordinară (Ovidii Metam. IV. v. 791; Procles Carthaginiensis, Frag. l in Frag. ist. grace. IV. 483). Ea avea un per magnific, ce strălucia ca aurul, însă Minerva iri-[a] a de frumusețea e?, i schimbă perul în vipere, cari se impleteciaŭ în jurul capului. [4]) Apollódon Bibi. lib. II. 4. 5.

Ncgoescu, Balade (1896) p. 75. De asemenea in cântecul bătrânesc, ce ni-s'a code înv. G. Teodorescu din corn. Mănescî, j. Dâmbovița.

Tradifiunea română despre Tanislav vitézül, Tanislav vătavul şi vestitul, «cel mare la statură şi grozav la căutătură» si despre mama sa Mătuşa, contribue ast-fel a stabili, că titanul Atlas al mitologiei grecesd, acest représentant al vecheï generatiunï pelasge, a fost unul din eroiî legendari de]a Carpaţî şi Dunăre [1]).

') Medusa (Mătuşa), una şi aceeaşi cu Clyraena (^Vestita» de frumosă), a fost Ia început o personalitate cu totul distinctă de Gorgöna cea legendară. După cum scrie PI i n iu (VI. 36. 3. 4) Gorganele erau nisce femei sălbatice peróse. Ér după Diodor Șicul (III. 54. 55) Gorgónele erau un popor de femeï, ce se aflau în rësboiu continua eu Amazónele. Legenda vechii Gorgone, séü a Gorgóneí celeî teribile, o aflăm şi în cântecele eroice române. Ea este o «fată solbatecă», ce locuesce în «câmpia Nistrului» la «marginea mărilor». Ea are o figură cu totul sinistră, când cinc-va o vede, fiori de morte î-1 cuprind. Eroul cel maï rësboinic al tradiționilor române, Novac cel bëtrân plecă, ca se taie capul acestei fete slëbatice, pe care o află adormită, cum aflase Perseu pe Medusa. Novac o desceptă, se luptă cu densa, i tăia capul, pe care-l pune în suliță şi-1 duce acasă, ca semn de învingere (Catană, Balade, p. 108).

în poema geografică, ce în comun se atribue lut Scymnus din Chio, se face amintire despre o columnă colosală, ce se înălța pe culmea unuï munte de lângă Istrul de jos, şi care purta numele de SiîjXrj Şapiior, Columna boreală.

Textul acestui important pasagiu pentru geografia preistorică a Daciei vechi, este următoriul:

«în părțile cele mai estreme ale Celtilor esistă o Columnă, ce se numesce boreală. Ea este forte înaltă şi culmea munților, pe care se află, *se* întinde către marea cea plină de valurî. în apropiere de acesta columnă locuiesc cel maî depărtați dintre Cel ți, şi cari se estind numaî până aci. Mai locuiesc în vecinătatea acesteï Columne si Eneţiî, precum şi Istrieniî de jos, carï de aicï se întind în lăuntru spre Adrian» *).

în timpurile din urmă diferiți autorî aü cercat se stabilescă posițiunea geografică a acesteï columne, unii lângă strimtórea de la Gibraltar, alțiî în Alpf, în Pireneï, orî pe colțul estrem al peninsulei numite Bretagne ").

însă tóté aceste localisărî presintă dificultăți enorme, geografice şi etnografice, pentru părțile de apus ale Europei.

Orï cât de misterióse ne apar astădî monumentele cele primitive şi colosale din timpurile ante-homerice, ele însă sunt vestigiî importante ale civilisațiunii uneî lumi dispărute, şi noî nu vom pute evita nicî o-dată sarcina, ce ne-o impune istoria, de a studia pe cele ce mai subsista astădî, de a

') Ànonyml vulgo Scymnl Chil Orbis Descriptio, in Geographi graeci minores. Ed. Didót. Vol. I. v. 188-195:

TOÚTÍUV (TÍÜV **KeXtcüv) 2= xsítat** Xs-fojiévv] Tít
GT'Í]),Y| fióps'.oc' fjTi 5' ú'jirjXvj r.ávu

O'.y.OOO; t-fjÇ OTYjXfjÇ *ii* TOÙÇ è^ÙÇ TÍIÍO
KeXtwv 3ío'. X'fjYOuotv OVTIÇ *ïaya'.o'.*

ᵛËV5to: T5 v.al TŰV EVTOÇ e:; TC/V 'ASiíav (Cod. Paris. ' "loTpcuv xaî)"í]x6vTcoV Xéyousi ?' 'y. tiv "Istpov ócf/yrjv XajjL^áve'.y TOO Cuvintele "JoTpijuv v.a3-v)xóvT(uv însemnezi textual: «Istrieniî, carï se întind în jos», er forma genetivuluî este condiționată de eo^ato:.

') A se vedé: Müllerus, Geographi graeci minores, I. p. 202-203. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 299-300.

fixa posițiunca celor enigmatice şi de a pune în lumină caracterul şi în_
seninătatea lor primitivă.

în vechia literatură geografică, faimosul monument al lumii preistorice despre care ne vorbesce Scymnus, purta numele de «Columna boreală» Ea se afla aşa dar situată în acele părțÎ ale continentului european, pe cari vechia geografia le considera ca regiune a nordului.

Ephor, unul din istoricii grecescî, care cercase se aducă o lumină asupra timpurilor ante-homerice, résuma ast-fel ideile celor vechi, despre divisiunile geografice şi etnografice ale pămentuluî.

«Regiunea orientală o locuiesc Indienii, cea meridională Ethiopiï, cea occidentală o țin Celțiî, ér regiunea boreală o ocupă Scythiï. De alt-mintrelea, nu tóté părțile aceste sunt egale în mărime unele cu altele, fiind-că regiunile, ce le ocupă Scythiï şi Ethiopiï, sunt mai întinse, ér ale Indienilor si ale Celților mai micî» [1]).

Columna boreală se afla aşa dar în regiunea geografică a S c y t h ii o r, însă în părțile de apus ale acestora, în apropiere de Celțî, după cum scrie Scymnus.

Despre situațiunea acestei gigantice Columne a lumii vecin mai aflăm încă o indicațiune importantă geografică la Scymnus.

După cum ne spune acest autor, culmea de munțî (#xpa), pe care se înălța Columna boreală se întindea înainte spre marea cea plină de valurî, seu către marea cea furtunosă. O singură mare furtunosă prin escelență, era cunoscută de Grecii cei vechi si acesta era llovtoç a^ecvoç, marea inhospitală séü marea negră de astădî. Acelaşî TlovtOf; figureză la Hesiod sub numele de marea cea furtunosă séü mâniosă [2]), ér la Herodot sub numele de jSopr/ftj öáXaaaa, adecă marea boreală[3]). Résulta aşa dar, că aşa numita Columnă boreală se afla pe una din înălțimile munților, ce se întindeau în partea de apus a Pontului cuxin, numit de altmintrelea şi marea boreală.

Române se esaminăm acum datele etnografice, ce ni le presintă Scymnus cu privire la posițiunea geografică a acestui important monument preistoric.

După Scymnus, trei popóre cunoscute în istoria etnografică a lumii vechi, se aflau stabilite în vecinătatea Columnei boreale.

Ceî de ântâiu, pe carî i amintesce autorul acestei geografie, erau Cel f i'

') **Ephori** Fragm. 38, in Fragmenta Hist, grace. I. p. 243. —De asemenea şi la Scymnus regiunea geografică a nordului aparține Scythilor, v. 174: iepe? [kopâv Sxu8-'/:. ") Hesiodi Thcog. v. 131-137. [3]) Herodoti lib. IV. c. 37.

estremi, séŭ Celtiï ceï mai depărtați de trupina lor, şi carï, dice densul, se estindeaü numai până aci.

După Diodor Şicul, Celțiî erau respândițî în vechime, în grupe rrtaî mult, orï maï puțin, considerabile, până lângă Scythia '); ér după Stephan Byzantinul, Agathyrsiif, seu Turseniï ceï avuți de aur, ce locuiau lângă rîul Maris (Mureş din Transilvania), erau considerați ca un popor c e l t [2])

O a doua grupă etnică, ce locuia în apropiere de Columna boreală, portă la Scymnus numele de [c]Kvstot.

Despre aceşti En e ți mai aflăm la Scymnus încă o importantă notiță geografică: cï erau vecini cu T h racii numiți Istrienî [8]).

De asemenea ne spune Scylax, că Enefiî erau stabiliți lângă Istru şi lângă îs t r ie nï [4]). După Herodot Enețiî locuiau dincóce de Istru, în nordul Thracieî şi erau vecini cu Sigynniî[5]), ér la Eustathiu, Enefiî erau vecini cu Tribalii[0]), ce locuiau lângă rîul Oescus (Isker) din Mesia de jos.

Avem aşa dar aicï o certitudine absolută istorică, că Enețiî, de carï ne vorbesce Scymnus în textul de maï sus, erau un popor de lângă Istrul de jos [7]).

Numele etnic al Eneților preistorici, ('Evetoi, 'Evstoi, Veneti), au lăsat încă până astădî amintiri neşterse în topografia română, în părțile de apus ale României de astădî, unele sate mai portă şi acum numele de «Vinețî> [8]).

') Diouori Siculi lib. V. c. *32*.

[2]) Stephanas Byz., v. Tpaujol, niX'.s KsXtuiv, sfKo;, *rj'Aț oi* "EXXfjvs; 'AfaO-opaoo; ôvop.á£oua'..

[3]; Scymiii Orbis Descriptio, v. 391: 'Evsrouv *fyovw*. Opôtxsç [V]i-Tfo: XEYÓJJ.SVOI.

[4]) Scylacis Periplus, c. 20.

[5]) **H'erodoli** lib. V. 9. — Cf. Apollonii Rhodii lib. IV. 320.

f; Eustathii ad Horn. II. v. 852: EO-VOÇ Kapa Tp'.páXXoCc 'EvsToí.

') Homer (II. U. 852) face amintire de Enețiî .din Paphlagonia, ca aliați aï Troianilor. De origine troiană erau considerați şi Veneții din Italia,.o mică grupă separată din tribul cel mare al Eneților (Venetos Trojana stirpe ortos, auctor est Cato. Plinii 1. III. 23. 3). Aceleași ideî le aflăm şi la Strabo (XII. 3. 8). Enețiî din Paphlagonia, scrie densul, după distrugerea Troici se respândiră prin Tracia şi retăcind aü ajuns până la Veneția (Cf. Scymnus, v. 889 seqq.). însă cu totul altmintrelea ni se presintă în istoria, curentul migrațiunilor dintre Europa şi Asia mică. Este un fapt positiv, că tute triburile pelasge, ce le aflăm stabilite în Asia mică, cum erau Brygiï, Bithyniï, Mysiî, Troianii, Lelegiï, Cauconiï etc. imigrase acolo din peninsula Hemului Și din părțile Dunării de jos. Se pare ast-fel, că şi Enețiî din Paphlagonia, ce locuiau lângă țermuriî mării negre în strînsă vecinătate cu aşa numiții Caucones, erau numai un fragment din grupa cea mare a Eneților de lângă Istru.

[s]*)* Venăta sat, Tismana, jud. Górj; Vonata cătun, Roşiuța, jud. Mehedinți; Vineți sat, Ceptura-de-jos, jud. Olt; Vineți sat, Mirccsd, jud. Olt; Vineții-de-jos şi de-sus, sate, Spineniî de sus, jud. Olt; Vinețesci sat, Oltenesci, jud. Fălci'u, după cum se

în fine un al treilea popor, ce locuia in apropiere de Columna boreală erau aşa numiţii "lurpoi.

Sub numele de "latból ne apar aici amintiţi locuitorii din părţile de jos ale Istruluî, şi nu sunt de a se confunda cu 'larptavo! >), locuitorii oraşului celui avut şi puternic numit "latpoc, 'la-tyía, 'lasf/Eîj, situat lângă gura cea vechia a Istruluî [2]).

Acestî «îstri», după cum ne spune Scymnus, făceau parte din familia cea mare si importantă în istoria a Thracilor [3]), şi eî se întindeau «în lăiintru» (evfroî) spre Adrian [4]). Formau aşa dar o grupă etnică considerabilă, omogenă si omoglotă cu locuitorii din regiunea, pe care Scymnus o numesce Adrian.

Espresiunea geografică de «în lăuntru», ce o aflăm la Scymnus, desemna după sensul natural al cuvintelor un teritoriu maî depărtat de regiunea ceea deschisă a apelor mari, un teritoriu închis de tóté părţile cu munţi înalţi, în. forma unei incinte.

J ornând e, istoricul Geţilor şi al Goţilor, aplică de asemenea acelaşi

vede emigraţi din Oltenia; Vonata, sar, Mărginesc!, jud. Ialomiţa; Venala, moşia, Mălăiescî, jud. Prahova; Vineţia, doue sate, ţera Făgăraşului.

>) îffcmnonîs Fragm. 21, in Fragmenta Historicorum graecorum (Ed. Didót), Vol. III, p. 537. — **Herodoti** lib. **IV. c. 78.**

') Herodoti lib. II. 33. -- Arriani Periplus Ponti cuxini, c. 35: 'latpi'/ no).-.;.— Anonymi Periplus Ponţi euxini, c. 69 : ito/.it; "laipoç. — La P l i n i u (IV. 18. 5) şi Mela (II. 2) I s t r o p o l i s.

[s]) Scymul Cilii v. 391 'Ev=t<uv s^ovtai oj/âv.o; "laTpoi î.eYOjievoi.—La Mela sub numele de Istriei se înţelege întregă populaţiunea de la Dunărea de jos începând de lângă fluviul Tyras seu Nistru. (Axiaces proximus intra Callipidas Axiacasque descendit. Hős ab Istricis Tyra separat, surgit in Neuris. Melae. De situ Orbis, lib. II. c. 1).—Aceiaşi ''Impôt séû Istriei figureză la Trog Pompeiü şi sub numele general de îs tri an i (Justini lib. X. 2: Erat eo tempore rex Scytharum Athcas, qui, cum bello Istrianorum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonienses petit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus. Qaum interim Istrianorum rex decedens, et metu belii, ct auxiliorum necessitate Scythas solvit.

[4]) în Periegcsa lui Scymnus ni se prcsintă de trei ori numirea geografică de 'A5fic/.v (ca acusativ\ Tot ast-fel şi la Theopomp (Frag. 143). Esista aşa dar o raţiune sciinţifică, ce ne pune în evidenţă, că adevărata numire a teritoriului din cestiunc nu era nicî de cum 'Aop'.aţ, ci o formă óre-care apropiată de modul de esprimare grecesc ' Adrian, ori Andrian după cum spune o variantă. Autorii grecî şi romani aü cercat adese-orî, şi esemple avem numerose, ca se asimileze diferite numiri personale şi geografice ale barbarilor cu formele gramaticale ale limbeï, in care scriau, în nici un caş însă, sub terminul geografic de Adrian séű Andrian, pe care Scymnus i-1 aduce in legătură cu Istru şi cu Columna boreală, nu se pot înţelege ţinuturile din părţile de nord-ost ale mării adriatice, precum nicî oraşul Adria de pe şesurile rîuluî Padus (Po) în Italia.

termin de «intorsus» (în lăuntru) pentru regiunea interioră a Dacieï, pentru Ardeiul de astădî ').

Gestiunea geografică devine ast-fel şi maï clară. Regiunea, pe care Scymnus o numesce «în îăuntru» [!]), Adrian orif Andrian, şi care se afla într'o continuitate etnică cu Istrieniî de jos, nu putea se fie alta de cât regiunea centrala a Dacieî Traiane, ad coronae speciem arduis Alpibus munita, seu Ardeiul de astădî [3]).

Scymnus însă nu -este singurul autor al anticităţiî, la care zona cea muntosâ din nordul Istruluî de jos figureză sub numele de Adrian.

Sub aceeaşi numire geografică, de 'ASf/tav şi de 'ASpc'aç, ne apare acest complex de munfi, de văî, de délurï, la Theopomp [4]), la Eratosthcnc [5]), în istoria lui' Alesandru cel Mare [a]) şi chiar la Herodot ').

Se presintă acum cestiunea principală istorică, anume se seim, ce însemnătate a avut în credinţele celor vechï aşa numita Columnă boreală.

După ideile cosmografice ale Hypcrboreilor, universul (xoajioc, mundus) era considerat ca o sferă concavă în centrul căreia se afla pământul [8]). Firmamentul cu tóté stelele sale se învêrtia necontenit în jurul pămentuluî.

') Jornandis De Getarum origine, c. 5: Iritrorsus iui (Danubio) Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus munita.

[a]) Acesta espresiune mai este şi asta-dí în us la poporul român. Cei cari călitoresc din România ca se mergă în Ardei, spun că se duc «în lăuntru».

[3]) Hypcrboreiî, după cum seim, locuiau în părţile de nord ale Istruluî de jos, ale Pontului eux i n şi dincolo de munţii R i pa e i seu de Carpaţii meridionali, în cele mai vechi fântâne geografice însă în loc de Ripaei figura numele de Adria ('Aîpioiç). «Ceí de ântâiu, cari aü descris regiunile pamôntuluï, ne spune Strabo (XI. 6. 2), numiaü Sauromatï şi Arimaspi pe Hypcrboreiï, ce locuiau de asupra Pontului euxin, a Istruluî şi a Adri eï». Este evident, că şi aicî, sub numele de Adrias nu se înţelege teritoriul de lângă marea Adriatică. Nime nu amintcsce de Arimaspî şi Sauromatï în părţile acele. — Un suburbiü al Filipopoleï era numit pe la a. 227 d. Chr. vicus Ardilenus (C. I. L. VI. nr. 2799). Forte probabil, că locuitorii acestui vicus au fost emigraţi orî strămutaţi acolo din părţile de nord ale Istruluî, din Ardei.

') în pasagiul Iui Scymnus relativ la Columna boreală se mai spune în ultimul vers: [4]Dc aici (din ţinuturile Istrienilor) se începe, după cum se dice, cursul Istruluî». Insă sub aceste cuvinte nu sunt nici de cum de a se înţelege isvórele (lî-r^i). ci cataractele Istruluî. După Strabo (VII. 3. 13) Dunărea se numia I s t r u numai de la cataracte în jos.

') Tlieopompi Fragm. 143 in Fragm. Hist, grace. I. p. 303.

*) Strabonis lib. VII. 5. 9.

') Strnbonls lib. VII. 3. 8.

[7]) Herodotl lib. V. 9.

[e]) IMatonts Axiochus, Ed. Didot. Vol. II. p. 561.

Osia (axis) în jurul căreia se învertia ceriul, seu universul, se considera, că trece prin centrul pămentuluî. Aveau aşa dar aceeaşi osia comună, ceriul si pămentul [J]).

Părţile estreme ale osieî dintre pâment şi ceriü se numiaü Cardines mundi (ţîţînele lumiî), cele de nord Septentrio seu axis borcus, cele de sud Meri dics [8]). Ele atingeau de o parte si de alta suprafaţa globuluî terestru, şi représentai! ast-fel anumite puncte ale geografiei celeste şi terestre.

După ideile astronomice şi geografice ale anticităţiî clasice, polul nordic, numit si axis boreus séü cardines mundi, în jurul căruia se învertia sfera universului, atingea pămentul lângă Istrul de jos pe teritoriul Hyperboreilor [3]), *seu* al Geţilor, în particular pe munţiî Rhipaei.

Poetul Ovidiu esilat la Torni, se plânge în una din elegiele sale, că densul trebuc se-şî pctrecă vieţa sub axis boreus, pe pămentul din stânga Pontului euxin [4]), ér în altă scrisóre, adresată amicului séü Macer din Roma, Ovidiu ne spune, că densul se află chiar sub Cardinele lumiî, si că adeseori în idea vorbesce cu amicul seu sub osia boreală (axis gelidus) în ţera Geţilor [5]).

') Strabonis Geogr. lib. II. c. 5. 2.

[2]) **YHruvii** De architectura, lib. IX. l (4): Id (coelum) volvitur continenter circum terram atque mare per axis cardines extremos. Namque in his locis naturális potestas iţa architectata est collocavitque cardines tanquam centra, unum a terra et amari in summo mundo ac post ipsas Stellas septentrionum, alterum … sub terra in meridianis partibus. — **Isidori** Originum, III. 32. 1. 2: Sphaerae motus duobus axibus involvitur, quorum unus est septentrionaljs, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui nunquam videtur et Austronotius dicitur. Hiş duobus polis moved sphaeram cocli dicunt. — Ibid. III. 36: Poli . . . Horum altér est septentrionalis … appellaturque Boreus; alter Australis. — Ibid. III. 37. Cardines coeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vcrtitur coelum.— Ibid. XIII. 1.8: Cardines autem mundi duo, Septentrio et Meridies, in ipsis enim volvitur coelum.

***) Plinii** H. N. IV. 26. 11: Pone eos montes (Ripaeos) . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, fabulosis celebrata miraculis. Ibi crcduntur esse cardines mundi, extremique siderum ambitus.

[4]) Ovidii Trist. lib. IV. 8. 41-42.:

Vita procul patria peragenda sub axe Boreo,
Qua maris Euxini terra sinistra jacet.

[5]) **Ovidii** Pontica, lib. II. 10. 45-50:

Ipsc quidem extremi quum sim sub cardine mundi . . .
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum, Et tecum
gelido saepe sub axe loquor . . . Inque G e t a s media
visus ab urbe venis.

La Marțial acelaşi punct geografic şi astronomic este numit G e ti eus pólus '), la Statin Hyperborei axes [2]), la Virgiliu Hyperboreus septentrio [3]). Acelaşi Virgiliu ne maî spune, că polul nordic se află în Scythia, pe munții Rhipaei, de unde se ridică în sus în forma unul pisc de stâncă *).

După cum vedem din textele, ce le-am reprodus aicî, termini! astronomici şi geografici de axis boreus, Getir.us polus, Hyperborei axes, cardines muridi (apud Hyperboreos), craii csprcsiunî identice, şi ele indicați, că în regiunea Istruluï de jos se află acel punct însemnat geografic, în jurul căruia cei vechi credeau, că se învêrtesce sfera ccrescă.

AceeaşÎ idea geografică ni se prcsintă şi sub altă formă la autorii anticitățiî.

După gramaticul Apollodor din Athena, titanul Atlas din țera Hyperboreilor susține polul universului [5]). La Virgiliu: Gigantul Atlas învêrtesce pe umeriï sëï osia cea înstelată a ceriului[6]). Er la Ovidiu: Atlas încă se muncesce, el de abia susține pe umerii sëï o s i a cea albă şi strălucitoriă a ceriului ').

Acesta osia septentrională a universului, numită şi polus Geticus, ce o susținea titanul Atlas pe umerii sol, era ast-fel identică cu Columna ceruluî de pe muntele Atlas, xicuv oùpavoû la Eschyl[8]), séü după cum se esprimă Homer, cu «columnele cele lungi, ce le suportă Atlas si cari țin ceriul în jurul pămentuluî» [9]).

') Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperborcos modo, Marcellinc, Triones,
Et Getici tuleris sidcra pigra poli. [a])

Stații Thebaid. lib. XII. v. 650-651:

Qualis Hyperboreos ubi nubilus institit axes
Jupiter . . .

[3]) **Virgrilli** Georg. III. v. 381. ')

Virgr Iii Georg. I. v. 240-241:

Mundus ut ad Scythiam Rhipcasquc arduus arccs
Consurgit ....
Hie vertex nobis semper sublimis.

Sub numele de «vertex, este amintită osia sc"u polul ceresc şi la Pliniu (II. 13.15; 64. 1).

[5]) Apollodorl Bib!, lib. II. 5. 11. 13: "AiUvto? TOV itóUv.

) **Virgjlii** Acn. IV. v. 482: maxumus Atlas Axcm humcro torquet stellis ardentibus aptum.

) **Ovidli** Métám. lib. II. v. 297: Atlas en ipse laborat; Vixque suis humeris can-
sustinet axem

Aeschyll Prom. vinct. v. 349.

Odyss. I. v. 53-54.

Am reprodus şi am examinat aici principalele texte cu privire la caracterul geografic al Columnei boreale.

Din tóté aceste date, fragmentare si risipite la autorii anticităp'Î, un adcver important istoric ne apare în lumină, că după ideile geografice ale timpurilor ante-homerice Columna numiții StîjXrj pif/eco- de lângă Istrul de jos era unul si acelasï monument sacru tradițional cu Columna cea mare a tcogonieî, séü v.íwv oipavoo, de pe arcul sud-oslic al Carpaților.

XVI. HPAKAEOS STHAAI. — COLUMNELE LUI HERCULE.

1. *Vechile* ***tradițiunl despre Columnele la î*** *Hercule.*

în anticitatea greco-romană se păstrase o reminiscență despre doue monumente celebre ale lumii preistorice numite **'HpaxXsoc** ar^Xat séü Columnele luï Hercule, şi cari se aflau lângă o strimtore de munțî în părțile de apus ale Oceanului homeric.

Despre originea si destinațiunea acestor columne circulau în anticitate doue versiuni.

Dupa unele din aceste tradițiunî, faimósele columne ale lui Hercule eraü simple monumente comemorative, «laborum Herculis metae».

Hercule, după cum ne spune Plin iu, ajunsese până în locurile aceste, şi fiind-că aici munțiî din amendóue părțile erau împreunați, dûnsul a tăiat catena, a deschis strimtórea şi a lăsat se curgă în lăuntru marea, care era eschisă. în memoria acestei espedițiunl şi a faptelor sale neperitóre, indigenii au dat numele de Columnele luï Hercule la cel doi munțî, ce forméza strimtórea de aci [1]).

După o altă tradițiune, tot asemenea de vechia, representată prin poetul Pindar, Columnele lui Hercule eraü numai simplii termini, seu metc ale navigațiuniî pe Ocean şi ale căletorieî pe uscat.

Hercule, scrie Pindar, a pus aceste columne ca nisce mărturii celebre pentru terminul estrem al navigațiuniî, fiind-că el a supus monştrii marini (spre a face marea navigabilă), el a scrutat vadurile apelor curgătore până la capëtul drumului şi a însemnat tot-o-dată (prin mete) Şi pămentul; ér dincolo de aceste columne nici cei înțelepți, nici cel imprudenți, nu mal pot străbate [2]).

[1]) **Plinii** H. N. III. Proem. : Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coercent claustra: Abila Africac, Európáé Calpe, laborum Herculis metae. Quam ab eausam indigenae columnas ejus clei vocant, creduntque perfossas exclusa antea admisisse maria, et rerum naturae mutasse faciem. — **Mcl.io** lib. I. c. 5: Deinde est mons Pfacaltus, ei quem ex adverso Hispánia attollit, objectus: hune Abylam, illum Calpen ocant, Columnas Herculis utrumque. Addit fáma nomini fabulám, Herculem ipsum C Os o'im perpetuo jugo diremisse colles, atque ița exclusum antea mole montium ceanum, ad quae nune inundat, admissum.-Cf. **Diodorl Sic. 1. IV.** 18. **4.-Strnl>ouis L 111. 5.**

[2]) **PiudaH** Nem. III. v. 19-20; IV. v. 69-70. - Olymp. III. v. 46-48.—Pyth. III. v. 22.-Isthm. HI. v. 30.

Aicï era aşa dar terminul estrem al navigațiuniî pe vechiul Ocean, fiind-că după cum scrie Scylax, lângă columnele lui Hercule se întindea de la un țermure la altul o făşiă de stâncî, dintre carï unele erau isbite de valurî, ér altele ascunse sub suprafața apeî [1]).

Situațiunea geografică a acestor columne, după cum résulta din scntcn--ticle oraculclor şi din unele descrieri topografice mai autentice, a fost în primele timpurî ale istoriei forte bine cunoscută.

Mai târdiu însă, când navigațiunea pe apele cele marï a trecut din manele Pelasgilor sub imperiul Fenicienilor, când Oceanul homeric a fost confundat cu marea estcrnă séü cu Oceanul iberic, adevărata posițiune a Columnelor lui Hercule a devenit enigmatică pentru lumea grcccscă din părțile meridionale. Acesta obscuritate geografică a făcut apoî pe o mare parte din autorii grecescî se presupună, că Columnele lui Hercule se aflau, nu lângă Oceanul pelasgic, séü al teogonieî, ci lângă Oceanul iberic, care de altmintrelea numaî forte târdiu a început se fie cunoscut lumii comerciale din părțile de resărit ale Mediteraneî.

Ast-fel se introduse în literatura grecescă credința generală, că Columnele cele miraculóse ale lui Hercule trebuiau se se afle la strimtórca Mediteraneî dintre Spania şi Mauritania, şi fiind-că în aceste părți nu esistaü, nici tradițiunî, nici monumente privitóre la Hercule, numele de Columne a fost aplicat (în contra tuturor usurilor vechi) la cele dóue promontóre ale Europei şi Africeî, cel din partea de nord fiind numit Calpe, ér cel de sud Abila.

Acesta transposițiune a Columnelor luï Hercule de la Oceanul homeric la Oceanul iberic aduse apoi o confusiune enormă în geografia, în etnografia şi istoria timpurilor antc-hcrodoticc.

Munți şi rîurî, insule şi lacurî, popóre şi oraşe, legende şi evenimente istorice, fură dislocate din părțile de resârit ale Eurupeî, şi aruncate pe tablele geografice ale estremuluî occident [2]).

Din secule în secule erorile se multiplicară, şi ficțiunea unor compilatori şi poețî, despre; Columnele luï Hercule la strimtorile Mediteraneî, capetă un caracter geografic.

[4]) Scylacis Periplus, §. 112.

[s]) O probă cuciosà în acesta privință ne ofere Cosmographia luï luliu Honoriu. Dapă acest tractat de geografia scolastică, compilat în sec. V-VI, fără ordine, fără critică, dar care résuma în mare parte teoriele unor autori maî vechi, munții Hem şi Rhodope, provincia Moesia, Sarmații, Bastarnii şi Carpi î erau considerați ca făcând parte din regiunea Oceanului occidental. Montes quos habeat oceanus occidentalis mons Pyrenaeus . . . . mnns Haemus. mons Rhodooe . . . . Provincias quas

2 *Tyríenil caută Columnele Iul Hercule lângă, strimtőrea Mediteraneï, Romanii lângă Marea de nord.*

TyrieniT, celebrii représentant^ aï comerciuluï fenician, căutară, după cum ne spune Strabo, în treï rênduri Columnele luï Hercule lângă strimtorile de apus ale Mediteraneï, tot-de-una însă fără un résultat positiv.

Locuitorii din Gades, după cum ne spune acest autor, povestiaŭ, că Tyrieniî voind se întemeieze o colonia, áü consultat mai ântâiu oraculul, după cum erau usurile religiose ale vechimii, ér oraculul le rëspunse ca dênsiï se fundeze colonia lor lângă Columnele luï Hercule. Omenit, pe cari i trimise Tyrieniî, ca se visiteze locurile aceste, sosiră la Calpe, séü la strimtorea de apus a Mediteraneï. în credință, că în aceste părțî estreme este capëtul pămentuluî şi al espedițiunilor luï Hercule, eï cugetară, că tot acolo vor trebui se fie şi columnele, de cari le vorbia oraculul. Făcură ast-fel .un serviciu religios, însă .resultatul sacrificiului fiindu-le nefavorabil, eï se întorseră înapoi acasă. După un timp őre-care, Tyrieniî trimiseră de nou pe alțî omenî, la locul, ce le indicase oraculul. Aceştia trecură dincolo de strimtóre până la depărtare de 1500 ele stadiî şi ajunseră la o insulă, ce era consecrată luï Hercule, în credință, că aici trebue se fie Columnele luï Hercule, eï făcură un sacrificiu deuluï, însă victimele nu le au fost favorabile nicî de astă dată şi ast-fel se întorseră acasă, în fine Tyrieniî maî trimis.eră şi a treia <5ră o altă grupă de omeni. Aceştia se stabiliră în insula numită Gadëira (Gades), unde întemeiară un templu în partea de resărit, ér oraşul în partea de apus a insulei. Din acesta causa, dice Strabo, uniï cred, că părțile estreme ale strimtoriî ar fi aşa numitele Columne ale luï Hercule, alțiî din contră consideră, drept Columne ale luï Hercule, muntiï Calpe si Abila, orï nisce insule maï micï din apropierea acestor munți.

Insă Artemidor din Ephes, un investigatorii! renumit geografic, care navigase pe lângă țermuriî măriî mediterane şi în o parte a Oceanului estera,

eat occanus occidentalis. Hispánia provincia, Baetica provincia . . . . Moesia ovmcia Noricura provincia . . . . Quae oppida in provinciis suiş habcat oceanus entalis. Calpis oppidum, Corduba oppidum . . . . Naissos oppidum, Vimina-°Ppidum, Peuce oppidum, Singidunum oppidum, Sirmium oppidum. . . Gentes ' entalls occani. Tolosates gens, Novempopuli gens, Narbonenses gens . . . [1] gens, Sarmatae gens, Basternae gens, Carpi gens (lulli Honorii Cos-2raPhia, Ia Riese, Geographi latini minores, p. 34-41).

ne spune, că nu esistă la strimtórea Mediteranel r.icT un munte cu numele Abila. Ér Strabo maî adauge din partea sa, că nicî insulele, nici munții de aicî nu aü aspectul unor columne, şi că ast-fel aü motive raționale aceia, cart susțin, că aşa numitele Columne ale luï Hercule sunt de a se căuta în altă parte *).

Romanii cucerise părțile meridionale ale Iberieî încă înainte de distrugerea Carthageneî (146 a. Chr.), însă nicî unul din generalii romani, carî străbătuse cu legiunile Italiei până lângă Oceanul de apus, nicî unul din comandanții flotelor, carî trecuse prin strimtorile Mediteraneî[!]), nu sî-au atribuit gloria, că ar fi descoperit Columnele cele sacre ale lui Hercule şi că ar fi trecut cu aquila imperiului roman dincolo de termini! estremî aï lumii vechî.

Din contră la poporul roman era o tradițiune generală, că legendarele columne ale luï Hercule se afla lângă un alt Ocean, ér lauriï pentru aflarea lor si pentru estensiunea imperiului roman până la aceste marginî ale pămentuluï a voit së-ï câştige Drus Germanicul.

«Noi», scrie Tacit, «am cercat se străbatem si Oceanul din partea de nord, fiind după cum se vorbesce maî esistă şi astădî acolo columnele luï Hercule, fie că Hercule a fost si pe acolo, fie că noï suntem obicïnuitï se atribuim glorieï luï tóté lucrurile miraculóse, orï unde se află ele pe suprafața pamêntuluï. în acesta privință nicî nu a lipsit curagiul lui Drus Germanicul, însă Oceanul i s'a opus, ca se-1 potă cunósce şi se afle columnele luï Hercule. De atunci nime nu a maî cercat se caute aceste columne. De altmintrelea este mult maî religios şi maî respectuos se credem în actele deilor, de cât se le cunóscem» [8]).

Ast-fel miraculósele Columne ale lui Hercule, căutate de Tyrienî şi de Artemidor la strimtórea Mediteraneî, c r la Drus Germanicul în Oceanul de nord, au rëmas o enigmă geografică în tot decursul anticitățiî greco-romane şi până în dilclc nostrc.

') Strabonis Geogr. lib..III. 5. 5.

ï) Cf. Plini u (V. 1. 8), Fior (II. 7), si Orosiu VI. 21.

[a]) Taciți Germania, c. 34. Ipsum quin ctiam Oceanum illa tentavimus : et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiiț Hercules, seu quidquid ubique magnificum est in claritatem eius referre consuevimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, şed obstitit oceanus in se simul atquc in Herculem inquiri.

3 *Columnele lut Hercule lângă Oceanos potamos se'ü Istru.*

Columnele luï Hercule au fost în anticitatea preistorică o realitate geografică. Acesta era părerea generală a vechilor geografi şi istorici.

însă un fapt positiv résulta din tóté aceste tradițiunî, că aşa numitele Columne ale luï Hercule nu se aflau lângă Oceanul iberic, care până în secuiul al VH-lea era necunoscut Fenicienilor si Grecilor, nicî lângă marea de nord seu baltică, care abia numai din epoca M Cesar începuse se fie cunoscută lumii vechî, — ci ele se aflau lângă Oceanul archaic din nordul Thracieî, rîul cel mare al teogoniel *), acolo unde se petrec cele mâl remarcabile acțiuni ale eroului pelasg Hercule, în țera cea fericită a Hyperboreilor, avuți de aur, avuți de turme, de ciredî miraculóse şi de recolte fabulóse, — țeră, către care era îndreptată încă din cele mal vechi timpuri navigațiunea comercială a Pelasgilor meridionali, a Egiptenilor, a Fenicienilor şi a Grecilor.

Vom résuma aici principalele fântâne geografice cu privire la Columnele lui Hercule de lângă Oceanos potamos séü Istru.

După Pindar, unul din cel mal iluştrii poeți aï Greciei, Columnele luï Hercule se aflau în regiunea cea depărtată şi legendară a Hyperboreilor celor pil şi fericiți.

în una din cele maî frumóse ode ale sale, Pindar ne vorbesce de călătoria luï Hercule la isvórele (séű la cataractele) Istrulul din țera Hyperboreilor, de la carî densul ceruse un oleastru (oliv sëlbatic), ca se-1 planteze lângă templul lui Joe din Olympia, şi care oleastru se acopere cu umbră altarele cele sfinte ale divinităților şi se fie de încoronare pentru bărbații virtuoşi[!]).

In aceeaşî odă, Pindar maî amintesce şi de calëtoria lui Hercule în țera îs t r ian ă, la Diana, călerețа cea măiestră, şi de Columnele lui Hercule, [c]^un termin estrem al faptelor virtuose [s]).

'n fine în alte ode ale sale, Pindar ne mal spune, că Hercule pusese aceste olumne ca nisce mărturii celebre pentru părțile estreme ale navigațiunil; ?'> că. ultimele puncte ale căletoriel pe apă şi pe uscat erau în regiunea [Hv]Perboreilor <).

'> A se vedé mai sus pag. 91 seqq , [Plndarl] Olymp. III. v. 11-19. Pindarl Olymp. m. v. 26. 45. - Isthm. III. 30. '«•lari Nem. m. v. 19-25. - Pyth. X. v. 29-30.

După noțiunile geografice, ce le vedem aşa dar esprimate la Pindar, Columnele luï Hercule, aceste mete estreme ale navigațiuniî şi ale faptelor virtuose, se aflau pe teritoriul Hyperboreilor [1]), la poporul cel just, sfânt *), înțelept [s]) şi îndelung trăitoriu, de lângă Istru séü Dunărea de jos.

La Herodot aflăm de asemenea doue indicatiunï importante despre situațiunea geografică a Columnelor lui Hercule.

După cum ne spune acest autor, Grecii de lângă Pontul euxin aveau cunoscințe positive despre Columnele luï Hercule, carï se aflau, după dênsiï, în afară de Pontul euxin, lângă rîul cel maré numit Oceanos *).

Ér în alt loc, Herodot ne vorbesce despre Columnele luï Hercule ca fiind situate în regiunea geografică a I s t r u luï.

«Istrul», scrie densul, «î-sî începe cursul seu din ținuturile Celților şi curge prin mijlocul Europeî, pe care o tăia în doue părțî. CelțiÎ însă locuesc dincolo de Columnele luï Hercule, şi se mărginesc cu Cynesiî, carï sunt cel mai estrem popor în părțile de apus ale Europeî. Ér Istrul se varsă în mare lângă Istria, oraş, ce este locuit de o colonia milesiană *)».

Dacă aşa dar Columnele lui Hercule se ar fi aflat în părțile meridionale ale Iberieî, între Africa şi Europa, atunci nicî Grecii de lângă Pontul euxin nu puteau se aibă în aceste timpurî cunoscințe autentice despre ele, nicï Herodot nu putea scrie, că dincolo de Columnele luï Hercule locuesc CelțiÎ, şi în fine, că dincolo de Celțî se află Cynesiî, poporul cel maî estrem al Europeî în părțile de apus.

După fântânele geografice ale luï Herodot, Columnele luï Hercule se aflaü aşa dar, nu lângă marea iberică, ci în o regiune continentală a Europeî, lângă Istru, în părțile de resărit ale Celților, séü între CelțÎ şi între Scythï, fiind-că după cum scrie Diodor Şicul, CelțiÎ erau respândițî în grupe, maî mult orî maî puțin considerabile, până lângă Scythia [6]).

') Cf. Boeckhius,PindariOpera,II. 2.140: qui (Hyperborei)abillis columnis propeabsunt.

*') **Pindari** Pyth. X. v. 42.*

[3]) Orlgenes c. Cels. I. 16.

[4]) **Herodoti** lib. IV. 8: 'RXX-rjvtuv ÎV o; Tiv Ilóvtov O'XÍOVTSC üiSs (XÉY°'>3'.)' ' EXaúvovT'/. xàç rYjpuóveu) poûç àitixlcfl-at ét YYJV Ta'Stfjv èoûoav ÊpY|[iY|V, vjvTiva vûv vÉ|i.ovt<«. IVipUûvîa Se olxéatv ECU» too tlóviou, v.atoixYjjj-Évov T 4] v 'EXXrjVEÇ XÉfotm " vfjGov rrjv nptjç *Trfîtlpot*.-*. TOÎai s4<u 'HpaxXéuw atfjXéiuv *sr.i tû*> iixeavû).

[s]*)* **Herodoti** !ib. II. **c. 33:** "fctfio:; ts fàp notajj.it ccp^á^jvot ex KeXTâiv xal IIup-í)vT|t itó-X;ot fest j).Éaf)v a)rlC(uv T»]v E5p(únY]v. OÍ Se KsXtoi e'oi *itu*> 'IlpaxXÉO)V aiYjXéiov, &(ioupsouot 6î KuvTjO'.oiat, oï ïa/_c/.Tot Kpôt SucjxÉtuv oîxrooG'. tiùv èv fj E&piÙTfj xaTotxT||iévtuv. ó "Ictpoç èç 3-aXaoaav iTjV toû Eiiîsivou novtO'J etc.

M Diodorl Siculi lib. III. 32. 1.

Un alt autor remarcabil din secuiul al IV-lea d. Chr., poetul roman A vi e n, născut la Volsiniu în Etruria, fost proconsul al Africeî şi al Achaieï, résuma ast-fel ideile geografice şi astronomice ale celor vechï cu privire la Columnele luï Hercule:

«în părțile estreme ale pământului (cunoscut) se înălța până la ceriu Columnele (luï Hercule) cu o formă lungăreță. Aicî este locul numit Gadir, aicï se ridică superbul Atlas cel stâncos, aicî se rotesce ceriul în jurul uneî cardinî dure, aicî osia pămentuluî şi a universului este încinsă jur împrejur cu nori [1])».

Cardinele lumiî de pe muntele Atlas, numite şi axis boreus, axis hyperboreus, polus Geticus, se aflau, după cum am vëdut în capitulul precedent, în părțile de apus ale măriî negre, pe teritoriul Dacieî romane [2]). Columnele luï Hercule aparțineau aşa dar după vechile teoriî astronomice şi geografice regiuniî boreale.

Acesta era şi tradițiunea Romanilor, însă o tradițiune dificilă de înțeles pentru timpurile luï Drus Germanicul. El cercă se afle Columnele luï Hercule lângă marea de nord [3]).

În fine, la triburile pelasge din Asia mică se păstrase până în timpurile luï Pausania o reminiscență istorică despre Geryon, regele cel avut de ciredî admirabile, care locuia lângă Oceanos potamos, sóü lângă Columnele luï Hercule.

«Lydieniï», scrie Pausania, «povestesc, că Geryon, fiul luï Chrysaor, locuia lângă torentul numit Oceanos potamos, şi acolo într'o ruptură de munte se află şi scaunul luï [4])».

Este aşa dar un fapt positiv, confirmat prin legende, prin tradițiunî şi descrieri geografice, că faimósele Columne ale lui Hercule se aflau lângă rîul cel mare din nordul Thracieî, numit Oceanos potamos, seu Istru în epocele posterióre.

[1]) **Rnft Avleni** Descripție orbis terrae. v. 98-104:

.... oraque terrae
Ultima proceras subducit in astra columnas. Hie modus est orbis,
Gadir locus, hie tűmet A t l a s arduus, hic d u r o torquetur c a r d i n e coelum, hie circumfusis vestitur nubibus axis.

[2]) A se vedé mai sus pag. 395.

[3]) A se vedé mai sus p. 400.

[4]) Pausaniae lib. I. 35. 7: A&tixa fc XÖY°í ijXftev it TOUÇ noXXoiț r^puovou TOO Xpo-, etvc" V-iv tiv vexpóv, elvat Se xal TOV *p6voV xal fap ^púvo; avSpó; iottv ívtip r i>î /.ctfúiSei npopoXíj' nal)(sí|j.appóv TS itoia|xiv 'ÍJiteavov IxáXouv.

4. *Insula Erythia seü Rutává lângă Columnele Iul Hercule.*

în apropiere de Columnele luï Hercule se afla situată, după cum spun vechii geografi, insula, pe care Greciî o numiau Erythia (Roşia s. Ruşava), si în care regele urieş, numit în legendele grecescî Ger y o n, î-şî ținea la păşune ciredile sale cele minunate de boî şi vacî, cu frunțile late si cu piciórele flexibile [1]).

între cele 12 lucrări, pe care regele Eurystheu din Mycena le impusese luï Hercule, se amintesce şi aceea, ca së-ï aducă ciredile cele faimosc ale luï Geryon din insula Erythia.

Hercule, ne spune Apollodor, după ce sosesce lângă O c e a n o s, unde se afla insula Erythia, pune în munți doue columne, una în fața alteia, drept monumente ale căletorieî sale, apoî ucide pe boariul Eurythion şi pe cânele acestuia numit Orthros, ia ciredile luï Geryon si plecă. Geryon însă aflând despre acesta răpire, alerga după Hercule şi-1 ajunge la rîul numit Anth em unta. Se începe lupta. Hercule trage cu săgeta asupra luï Geryon si-1 aşterne la păment, apoî trece cu ciredile în Abderia şi de aci în ținutul L y g ie ni Io r. Aci i esiră înainte eroiî Alebion şi Dercunos (Dercynos), carî voiau së-ï iee ciredile. însă Hercule i ucide şi pe aceştia, apoî î-şî continuă drumul peste Tyrrhenia [2]).

Acesta insulă, numită Erythia, în care regele Geryon î-şî ținea ciredile sale cele magnifice, nu se afla în Oceanul estern, după cum presupuneau din erőre geografii grecescî din timpurile din urmă ale anticitățiî, ci ea se afla situată în apropiere de Pontul euxin în părțile de apus ale rîuluî numit Oceanos potamos seu Istru.

«Grecii, carî locuiesc lângă Pontul euxin», scrie Herodot, «povestesc, că Hercule aducând ciredile de vite, ce le luase de la Geryon, a venit în țera acesta, care atunci era pustia şi pe care acum o stăpânesc Scythiî. Ér Geryon l o c u i a în afară de Pontul euxin, în insula, pe care Greciî o numesc Erythia (Roşia, Ruşava), situată lângă Gadira (Gedeira) în afară de Columnele luï Hercule, în Ocean» [s]).

După cum résulta din acesta povestire, Greciî de lângă marea negră aveau tradițiunî istorice despre luarea ciredilor luî Geryon, eî aveau cunoscințe

'j **I.ivil** lib. I. c. 7: boves mira spec ie. — **Hesiodl** Theog. v. 290-291. ';
Apollodori Dibl. lib. II. 5. 10. *) **Herodotl** lib. **IV. c. 8.**

ograiîce posjtîve despre locul, unde se aflau Columnele lui Hercule, despre •nsula numită Erythia, situată în afară de Pontul euxin, lângă aceleaşi Columne.

Numele de «Erythia» sub care ne apare în vechia literatură geografică insula lui Geryon, ni se presintă numaï ca o simplă traducere grecescă a uneî numirî indigene. Acesta constatare o face însuşi Herodot prin cuvintele: «Grecii o numesc Erythia».

Un alt autor al vechimii, celebrul H e c a t e u d i n Milet, care trăise în timpurile lui Darie Hystaspe, si navigase pe lângă țermuril Spaniei şi aï Italiei, declară de asemenea pe basa cunoscințelor sale, că insula numită Erythia nu se afla la strimtórea iberică. «Geryon acela», scrie densul, «asupra căruia regele Eurystheu a fost trimis pe Hercule, ca se-I iee ciredile si se le #ducă la Mycena, nu are de a face nimic cu regiunea Iberilor, nici nu a fost, trimis Hercule la vre o insulă óre-care, Erythia, în afară de marea cea mare (Mediterană), ci la Geryon de pe continent, care era rege peste regiunea de lângă Ambracia si Amphiloch» [1]).

în fine poema orphică despre Argonauți ne spune, că insula Erythia se afla la strimtórea munților Caucas [2]). Ér sub numele de «Caucâs», figureză, după cum seim, Carpațiî Daciei, nu huma! în legendele lui Typhon, ale lui Prometheu şi ale Argonauților, dar şi pe o inscripțiune latină din timpul împăratului Traian, în istoria Geților a lui Jornande si în fine chiar si la cronicariul rusesc Nestor.

Insula Erythia aşa dar, care era numai o simplă ficțiune geografică Ia strimtórea de apus a Mediteranel, despre care aveau însă cunoscințe positive Grecii comercianți stabiliți lângă Pontul euxin, si care era situată la strimtorile munților Caucas, în rîul cel mare de la nordul Thraciel (Oceanos potamos), nu putea se fie alta, de cât insula de asupra cataractelor Istrulul, de lângă oraşul, numit în limba română poporală R uşa v a, ér în formă oficială Orşova.

[1]) **Hccataci** Fragm. 349 in Fragm. Hist, grace. (Ed. Didót) I. p. 27 : oî>?èv *t:* icpoo4jxs:v T"S TŰ T(Í1V 'IpTjpiuv, 'Exataíoc ó Xo'foîcowç Xé-fei, o55è int v-rjaóv tiva 'Epoftetav ££iu ír,; [liŢaX-rj; $a).áa3Y)<; otaXtjvai 'HpaxXéa' àXXà țvjț Yjite'.poo TYjț «pl 'Afifípaxíav TS xai 'A|i'f.-•°XOU' psía'.Xsa YSvEoS-al r-rjpuoyfjv, xctl ex rîjț -íjTtítpou TaÚTTit axE\ásctt 'IlpaxXc'a làç poô{. — Artemidor încă denégà esistența insulueî Erythia la strimtórea Mediterarftí. Strabo de asemenea nu o cunósce (Geogr. III. 2. 11; 5. 4). — în fine aceeaşi constatare au fâcut'o oncii şi geografiT timpurilor maï noue: Les annotateurs de Mêla ont été fort ernbar-ass s pour trouver l'emplacement de cette île (d'Erythic): aussi Mariana, dans son °'re d Espagne, s'est-il cru autorisé à avancer, sans preuves suffisantes, qu'elle avait ngloutie par la mer, et qu'il n'en reste plus aucun vestige (Pomponius Mêla, *uvres complètes. Ed. Didot, p. 652).

[2]) P&el Argonautica, v. 1048: Kauxaoiov rcaoà TCOÜV*. 8tà OTSCVYIC 'Epuíhíat.

O indicațiune forte prețiosă despre numele, sub care figura insula Erythia la indigenii de lângă Istru, o aflăm în genealogia luî Geryon.

în legendele grecescî, tatăl luî Geryon este numit Xpoaawp, adecă cel cu sabia de aur'). Lăsând afară aspirațiunea aspră X, acest cuvent ni se presintă sub forma de R u s a o r. Avem aşa dar aicî un nume personal topografic după localitatea numită şi astă-dî R u ş a v a.

încă din cele maî depărtate titnpurî ale istoriei pelasge părțile de jos ale Istruluï eraŭ renumite pentru turmele, ciredile şi ergheliele cele estra-ordinar de frumóse ale locuitorilor şei.

Miî de turme şi tot atâtea miï de ciredî, spuneau vechile legende, că retăciau prin păşunile cele întinse ale titanului Atlas, rege din țera Hyperboreilor [2]).

De asemenea scrie Theopomp, că în regiunea Peonilor, ce constituiau un popor estins prin Macedonia şi Tracia, se aflau boiï ceï admirați de Grecï[8]), ale căror corne de o mărime estra-ordinară se -ferecau cu aur şi cu argint spre a se întrebuința la banchetele solemne şi spre a servi ca ornamente prețiose.

în fine Daciî de pe țermurii Dunării erau renumițî în secuiul al IV-lea d. Chr., până în Italia, pentru avuțiile lor cele imense de boî [4]).

în timpurile cele vechï (séü în epoca pelasgă), scrie Pausania, ambițiunea principală a ómenilor, în ce privesce averea, era, ca se aibă ciredï magnifice de boî şi herghelii de caî, şi faima mersese departe despre rasa cea nobilă de boî, a luî Geryon [s]).

') Hesiodi Theog. v. 281-283.

') Orldil Metam. lib. IV. v. 633-634.

') Theopompi Fragm. 43 in Frag. Hist, grace. I. 285.

[4]) Pau 1 in u s episcopul din Nola (a. 353-431 d. Chr.) în poema către Ni ce t a episcopul Dacieî:

Et G e t h a e currunt, et uterque Dacus
Qui coíit terrae medio vel iile
D i v i t i s multo bove pilleatus
Accola ripa e.

Avuțiele de turme, de ciredï şi erghelil, se maî celebreze, şi astă-<Jî în colindele şi în cântecele bctrânescî ale poporului român:

Şi ciobanii amêndoï,
Ci red a cu vacî cu boî
Şi văcarii amêndoï,
Herghelia cea de caî
Şi cu densa doi local . . .

Sbiera, Colinde, p. ii.

MI cer turma cea de oî
Ce am vet}ut la Oprişanul,
N'am vĕcjut nicï la Sultanul,
Mii şi sute de mióre
Es în vară fetătore . . .
Doue, trei, cinci mii de epe
Tot alese şi sirepe . . .

Alecsandri, Pocsil pop., p. 201*202,

[5]) **Pansanlae** lib. **IV. 3$. 3.** V

Legenda despre espedițiunea luï Hercule asupra luî Geryon avea un fundament istoric.

în cântecele eroice române maî resună şt astă-dî amintirea despre Grccii̇̈, ce trecuse dincóce de Dunăre şi răpise ciredï de boï magnifici (surî, giganticï) din munții, ce despart România de Transilvania [1]).

în fine un alt cântec tradițional român amintesce despre un vechiü erou, luptătorii cu busduganul (Hercule), care luase din ținuturile de lângă Dunăre cincï miï de boï şi-î dusese la un rege (cadiu, khediv) din părțile meridionale [2]).

188. — Strimt órea Dunării de la Porțile-de-fer. Fretum Herculeum. Cu insulele Ruşava (Erythia) şi Ogradena (Gadeira). Scara l : 200.000.

Legenda luï Geryon avuse în anticitatea greco-romană o estensiune mult maî mare, de cum ne-o presintă episodul din acțiunile luï Hercule.

Geryon este unul din eroiï ceï marï aï epopeeï pelasge de la Dunăre.

In cântecele epice romane el figurează sub numele de Gruia, Gruian şi lorguță[8]). El maî este numit Pană Rus ia n a, Român Grue Grozovanul[4]) şi R o s c o v a n [B]), epitete topografice după numele insulei si al oraşului «Ruşava>.

') Daul, Colindi, p. 59:

Că, dio, veste le-o venit
Maî din jos din resărit,
Din crăcii Argişului

Şi din ț ér a Oltului, C'o intrat Grecii la munți Şi-o strîns boi de cei maî surî . • • [!]; Tocilescu, Revista pentru istorie. Voi. VII. p. 419: Acela-î rudă cu noi

Ne-a adus c i n c î mii de b o i . . . . ercule şi Eurystheu încă erau înrudiți, ambii strănepoți aï lui Perseu.

) La Teodorescu (Poesiï Pop. 615): Gruia Pazavan Gruian; i\if>uovY); la Apol-[or] (II. 5. 10. l); r-fjpuoveui la Hesiod (Theog. v. 287. 982); Geryon, Geryoneus, [Ger]yones la Varro (L. L. IX. 90). ') Alccsandri, Poesiï pop. p. 77. ') Colecțiunea noştri— Şezâtoarea (Fălticeni) An. II. p. 34.

Gruia este «fecior de Domn», un t voinic ardelenesc» *), orï «din munțiî «de Ardei» [2]). El vine adese-orî la Dunăre, unde se plimbă pe luciul apeî în caic mândru gătit cu postav verde înflorit» *).

în ce privesce figura eroulul, el este de o frumusețâ epică, «de treî palme lat în frunte, lat în spate, nice nalt şi nice gros, cum e omul maî frumos, şi lumea de el se teme» [4]).

Insă autorii grecesc! au esagerat într'un mod fantastic calitățile sale fisice, înfațişându-1 ca un tip monstruos, cu treî capete [5]), cu treî pepturî [6]), ort cu treî corpurî [7]).

Ast-fel din o frumosă poemă eroică a timpurilor pelasge, denşiî aü creat numaî o confusiune din cele maî bizare imaginațiunî, după cum tot în mod nenatural eï au représentât pe Giganțî, pe Cyclopî, pe Centimanî, pe Typhon şi pe alțî eroî nordicî.

După tradițiunile române, eroul Gruia maî avea şi o soră cu numele de R u s a n d a [8]). Originea acesteî numirî se reduce incontestabil la insula Erythia séü Ruşava.

Rusanda este de asemenea o vechia figură epică. Ea era cunoscută şi legendelor grecescî sub numirea corespondentă de Erythia[9]). Deosebirea este numai, că în tradițiunile grecescî Erythia (séü Rusanda) este fica, ér nu sora, lui Geryon.

') Frâncu, Românii din Munțiî apuseni, p. 207.

«) Tocilescu, Materialurî folkl. I. 106. — După poetul grecesc Stesichor din Sicilial (a. 630-550 a. Chr.), care compusese o poemă epică sub titlul de «G e r y o ni s», erou. Geryon a fost născut pe continentul din partea opusă a insulei Erythia (Strabo, III. 2. 11).

') Corcea, Balade, p. 86-87. — Tocilescu, Materialurî folkl. I. 106.

«) Cătanâ, Balade poporale, p. 129-130. — Marienescu, Balade, I. 80. — în Theogonia luî Hesiod epitetul de «lat în frunte» este aplicat la boiî luî Geryon. încă o probă, cât de alterată este compilațiunea Theogonieî fațâ de rapsodiele vechî poporale.

') Hesiodi Theog. v. 287.

[e]) Lucretii R. N., V. v. 28i tripectora tergemini vis Geryonai.

') Apollodori Bibi. II. 5. 10. 1. — Pausanine lib. V. 19. 1. — Cu privire la fabula despre Geryon cel cu treî corpuri, scrie Trog Pompeiu (Justini lib. XLIV. 4): Porro Geryonem ipsum non triplicis na.turae ut fabulis proditur, fuisse fertur; sed très fratres tantae concordiae extitisse, ut uno animo omnes regi viderentur. — Tot ast-fel ne spune şi tradițiunea română, că Gruia maî avea doi frațî (Negoescu, Balade, p. 208).

[8]) Biblcescn, Poesiî pop. din Transilvania, p. 290. 310. — Marienescu, Balade, I. p. 69.

[8]) Pansauiae lib. X. 17. 5. — Stoplianus Byznntiuus, v. 'Epú&s-.a. — De la insula Erythia (Ruşava) derivă şi numele boarului Eurytion. în o formă alterată ne apare şi numele cânelui Orthros, care pădia ciredile lui Geryon, spre a i se da ast-fel o semnificațiune grecescă *(opd-foc,* ortul dileï, revërsatul diorilor). Cânii cei mari ai păstorilor români portă adese ort numele de «Ursu>.

T e^cndelc grcccscï despre lupta luï Hercule eu Geryon maï făceau încă mintire despre doï eroï distinşi aï vechimii, unul cu numele de Ale b io n • altul Dercunos, din ținuturile Ligyenilor, ambiï fiiï luï Neptun. n na genealogia, Alebion şi Dercunos erau ast-fel de lângă apele mari, peste rl domnia Neptun, ce avea epitetele particulare de •ftaXdwr.os şi 7rovto|iîSb)v. EÏ întîmpinase cu resboiu pe Hercule, ca së-ï iee ciredilc, probabil ca aliațî naturali aï luï Geryon ').

Despre eroul Dercunos ni s'aü păstrat până astă-dî în tradițiunile române mai multe reminiscențe, în vechilele cântece poporale el figureză sub numele de Drăgan, séü Drăgan d i n Bărăgan[1]), nepotul luï moş Stan [3]).

i\ Ligyeniî (AÎYuîî) din legenda lui Geryon nu sunt de a se confunda cu Liguriî, numiți de autorii grecesc! tot AI-TUIÇ, pe cari i aflăm mal târdju stabiliți lângă țermurele meridional al Galiel şi în ținuturile vecine ale Italiei. Fără îndoielă, că din punct de vedere etnografic aceste grupe formau una şi aceeaşi seminția. Aristotele în una din scrierile sale (Theologumena) vorbia despre Ligyrei din Thracia (Macrobiu, Sat. I. 18). Ér Hesiod în Fragm. 132 amintcscc de Ligyi (Aîfusț) ca un popor stabilit lângă Scythii ippomolgî. Teritoriul Ligyenilor (la Apollodor A-.yú-r]) din legendele despre Hercule şi Dercunos se pare a fi fost în partea de jos a Istrulul. După tradițiunile, ce le aveau Grecii de lângă Pontul euxin (Herodot, IV. 8), Hercule întorcându-se cu ciredile lui Geryon la Mycena a trecut prin Scythia, adecă prin părțile de apus ale mării negre, în fine după cum ne spune Eschyl (fragm. 76), locul, unde a avut Hercule se se lupte cu oştea «cea întrepidă» a Ligyenilor, era plin de smârcuri şi lipsit de petre. Un episod analog ni se presintă în cântecele tradiționale române despre Drăgan, şi aicî locul cel mlăştinos ne apare lângă Dâmboviță (Tocilescu, Materialurî folkl. I. 65-66).

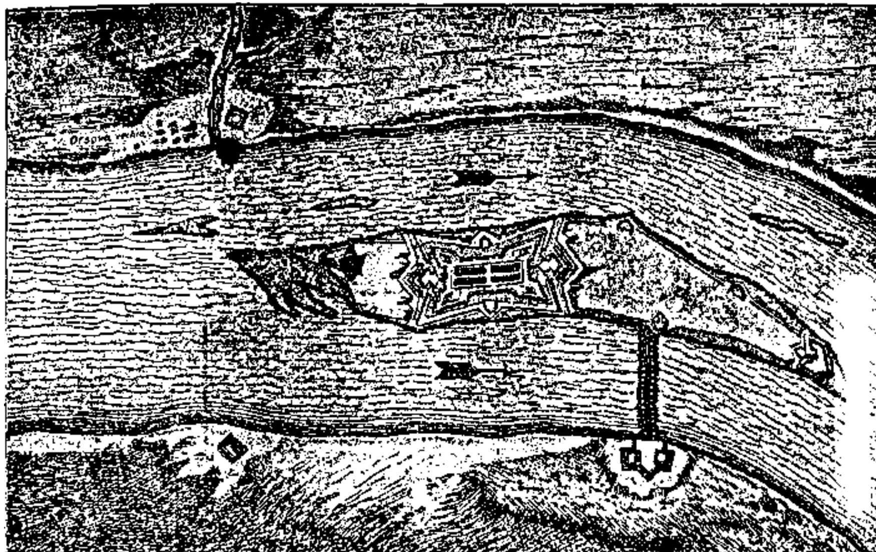
*) Teodorescu, Poesil pop., p. 688. — Tocilcsca, Materialurî folkl. I. 65. — Ncgocscu, Balade, p. 176. Un cântec vechio despre eroul «Drăgan din Bărăgan» a fost aplicat la postelnicul Drăgan, ce gonesce şi face se pribegescă din țeră pe Radu-Vodă de la Afumați (Mari en eseu, Balade II. 98; Tocile s cu, Materialurî I. 1234; Alexicî, Texte I. 23).

*) Acest «moş Stan» este unul din eroii cel mai vechî al cântecelor poporale române. El ne apare identic cu Stanislav, «cel mare la statură şi grozav la căutătură, pe care Dunărea l'a crescut, pe care Dunărea-1 cunósce, ea pe el şi el pe ea» (p. 384-385). în fine el mai este celebrat şi ca un mare măiestru în prinderea şi domesticirea cailor (Teodorescu Poesiî pop. 688; Negoescu, Balade 176; Tocilescu, Materialurî folckl. I. 125). Tipul epic al luî «moş Stan» ne presintă întru tóté caracterele speciale ale luï °seidon (Neplun), deul meridional al apelor, care mai avea şi epitetul de tăpoa&tv}]; ;de la o8i sve>i, putere fisică) şi de utir.oc, fiind-că era considerat ca cel de ântâiu, care o usese usul cailor. Despre Poseidon maî spuneau tradițiunile grecesc! intogma ca ecele române despre Stanislav, «dass er fesste Masscn aus dcm Schoossc des eeres hervorsteigen liess (Preller, G. M. I. 1854. 364). în reminiscențele poporale ro- 1 el este numaî un simplu «moş-erou», o personalitate cu un caracter pur ,

ter' C> -P<î oând ın le2endele Eladel el este o figură mitologică (împrumutată ast-fel din m ' deP^rtate), o divinitate, ce domineză Pontul (KovtojisSiuv) şi fluviele, căile cele

COmerrillIn" c! Ho mVr r/»cr\/>i-f„1 ci nnnrJln Ho rarî c/, liiirnra în ținuturile

Maï avem chiar un fragment, în care sunt amintifï la un loc Iorgovan (Hercule), Drăgan şi lorguță Roşcovan (Geryon), acestï ilustriiï re-présentant! aï vechilor resbóie, ale căror nume resunase o-dată departe în lumea pelasgă *).

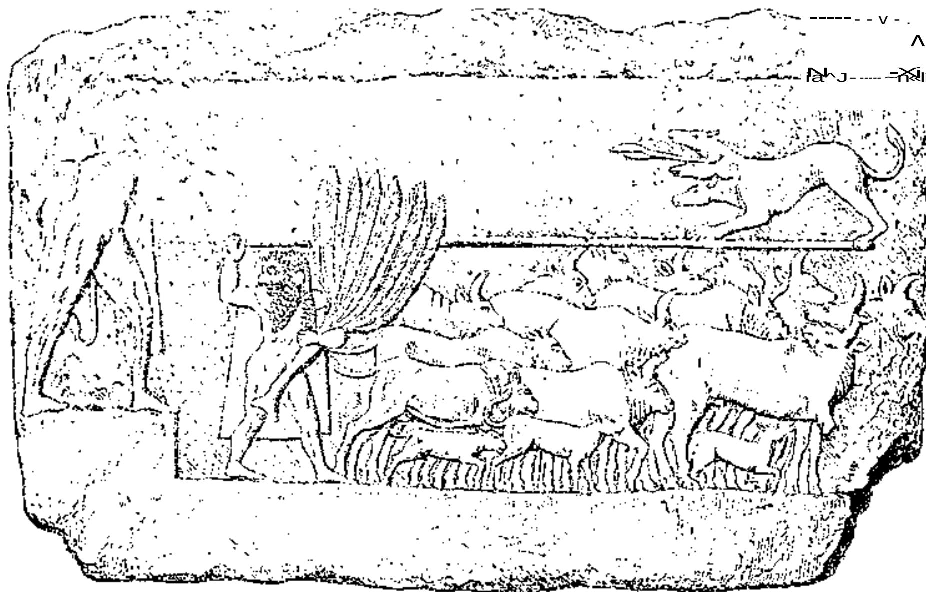
189. —Insula Rusa va (vechia Erythiă) din albia Dunării din sus de Porțile-de-fer. După o gravură din sec. XVIII. Uree h i ă, 1st. Rom. Tom. III.

Despre Dercunos séü Drăgan esistaü tradițiunî istorice şi la Pelasgiî din părțile de apus ale Europeî.

grecescî acest puternic regent al apelor mari. în Italia Poseidon era onorat sub numele de Neptunus. Care era însă originea acestei numiri, deşi forma este vechia latină, autorii romani nu ne pot spune. Varro (L. L. V. *12)* cercă se derive acesta numire la nuptus, î n v e l i r e , de unde n u p t i a e (nuntă). O etimologia greșită, fiind-că literații romani negligiase în general studiul tradițiunilor poporale, în ce privesce însă originea numelui de Neptunus, şi istoria vechia a acestei divinități a apelor, aşa de mult a-dorată în Grecia şi în insulele ionice, ne presintă o deosebită importanță împrejurarea, că in cântecele tradiționale române despre «Dragan> si «mos-Stan» ne apare mtr'un mod constant epitetul de «Nepotul», ce constitue ast-fel o parte a nu-melor. Acum «Drágán din Bărăgan» este «nepotul lui moş Stan», acum «nea Stan din Bărăgan» este «nepotul Iui moş Drăgan». Avem aşa dar înaintea nostră elementele unei vechi tradițiunî istorice, anteriore migrațiuniî triburilor latine spre Italia.

') Cântecul luî Iorgovan, ce ni s'a comunicat de înv. N. Corciova, corn. Docani, jiul. Tutova:

Frundă verde odolean
Ici în vale, colo 'n dél,
La rateşul de sub mal
Bea Iorgovan cu Drăgan
Şi lorguță Roşcovan . , ,

190.—Baso-relief descoperit Ia Athienau în Cypru represcntând a decea lucrare a luï Hercule, séü răpirea ciredüor lut Geryon din insuja Erythia, astă-di Ruşava (După Cec cal d i, Monuments antiques de Cypre, pl. V.) în stânga e înfăţişat Hercule în momentul descinderii sale la capëtul din jos al insulei, purtând pe spate pielea leului nemeic, a cărui codă i depinde între picióre. Partea superioră a corpului şi capul sunt şterse. Braţul drept, care în parte se maî vede, este îndoit. Eroul trage cu arcul asupra cânelui vigilant Orthros, cu treî capete, ce-1 ameninţă. Eurytion, boariul lui Geryon, se grăbesce se mâne circdile de boi, vacî şi viţel către capëtul de sus al insulei, ca se trecă cu ele în not pe partea din apropiere a continentului. Cu mâna stângă el stringe lângă piept o l east r ui (xóttvot), arborele cel sfânt al insulei, pe care-1 smulsese şi luase cu sine, ca se nu-1 răpescă Hercule, ér cu mâna dreptă el face un semn de ameninţare către Hercule, părend a-î esprima, că rësplata pentru acesta fără-de-lege are së-ï urmeze. Dincolo şi dincóce de făşia acestei insule, artistul ne înfăţişeză doue s e c ţ i u n i aprópe lucii, ce represintă apele cele calme ale Dunării, în fund la marginea albiei se ved figuraţi în contururi munţii din apropiere, ce ne presintă aceleaşi forme, ca şi înălţimile de pe ţermurele meridional al Dunării din dreptul insulrî Ruşava (A se vedé Fig. 191).

Vederea actuală a insulei Ruşava. Vechia Erythia. în fund aceeaşÎ grupă de munţi, ÇÇ o vedem representată şi pe b^so-relieful din Cypru (Fig. 190).

La Virgiliu, Dercennus este unul din regiï cel vechï aï Latiuluï, anterior luï Latinus. Movila sub care era inmormêntat densul forma o colină enormă acoperită cu stejarî umbroşî [J]).

La autoriî grecescî numele eroului Drăgan (Dercunos) se alterase. O formă mal corectă însă o aflăm la poetul A vi e n. Densul amintesce de Ligi e n Î şi de urmaşiî Drăganilor (Draganes pi.), ale căror locuinţe se aflau în regiunea cea abundentă de neuă, séü în părţile Scythieï *). Aceste reminiscenţe, ce le aflăm în poemele luï Virgiliu şi Avien despre un vechiű rege seu erou cu numele de Dercennus seu Draganes, ne atestă, că evenimentele legendare, ce forméza cyclul lui Hercule-Geryon-Dercunos, se reduc la o epocă, când migraţiunea triburilor pelasge de la Carpaţî spre ţinuturile de apus încă nu se încheiase.

Am espus aici legendele şi tradiţiunile geografice ale celor vechï eu privire la insula Erythia de lângă Columnele luï Hercule.

Despre identitatea acestei insule, Erythia, cu insula Ruşava de la strimtorile Dunării, dincolo de Porţile-de-fer, maî avem încă un preţios document archéologie.

Pe un baso-relief, descoperit în insula Cypru, şi care decorase o-dată piedestalul unei statue colosale a lui Hercule, se vede representată scena răpirii ciredilor lui Geryon din insula Erythia.

Acest monument, pe care-1 reproducem mal sus (Fig. 190), presintà o importanţă escepţională pentru identitatea insulei Erythia cu insula de astă-dî a Ruşaveî.

Artistul din Cypru ne înfâfişeză în acesta sculptură nu numaï forma cea lungăreţă a insulei, după cum o descriau cel vechi '), dar el mal pune tot-o-dată sub ochii spectatorului şi imaginea terenului din partea opusă a insuleî.

In fund se vede representată prin contururi întregă grupa de munţî ce completeză aspectul natural al insuleî Erythia. Esistă o asemenare surprindetoriă cu perspectiva reală, ce ne-o presintă şi astă-dî colinele şi munţii din apropierea acestei insule (Fig. 191).

') Virgilii Aen. XI. 849-851.

[J]) Avieni Ora maritraa, v. 196-198:

.............pernix Ligus
Draganumquc proles sub nivoso maxime
Soptentrione colocaverant larem.

Aici «nivosus Septentrio» corespunde Ia «Scythia nivosa» (Ovid. Her. XII. 29).

") Plinü H. N. IV. s. 36: altera insula est longa . . . Vocatur ab Ephoro (fr. 40) et Philistide Erythia, a Tiraaeo et Sileno Aphrodisias. — Aici Aphrodisias se pare a fi

Ast-fel problema geografică a faimoseî insule Erythia, o problemă atât de dificilă pentru ceï vechï, ni se presintă astă-dî în o deplină lumină.

Insula Erythia, situată în vechiul Oceanos potamos de la nordul Thracieî, ne apare, după tradițiunî, după descrierile geografice cele maî demne de credință, cum şi după imaginea chorografică, ce ne-o presintă baso-relieful din Cypru, ca una şi aceeasî cu insula Rusa v a seu a Rusaveï de la strimtorilc cele fáimóse ale Dunării, din sus de Porțile-de-fer.

5. *Insula Erythia séü Ruşava de lângă Columnele Iul Hercule numita KKQV'II ți Cerne.*

Insula Erythia séü Ruşava de lângă Columnele luï Hercule ne maî apare în anticitatc şi sub numele de Kapu] si Cerne.

Mult timp geografii grecesc! aü fost de părere, că acesta insulă, Kepvirj séü KépVTjç, situată în vechiul Ocean, ev t« (oxsayS '), se ar afla la strimtorile de apus ale Mediteraneî, acolo unde denşiî credeau, că aü trebuit se esiste o-dată şi Columnele luï Hercule [1]).

însă după cum în părțile de apus ale Mediteraneî, la strimtórea numită astă-dî Gibraltar, nu s'aü aflat nicï Columnele lui Hercule, nici insula Erythia, tot ast-fel se constatase, că n'a esistat acolo nicï o insulă cu numele de Cerne. In acesta privință Strabo scrie următorele: insula Cerne, pe care Erathosthene o amintesce lângă Columnele Iul Hercule, nu esistă nicăirî [3]).

Er Pliniu cel bëtrân credea ce e drept în esistența acestei insule, însă posițiunea ei i era enigmatică. Densul cercă maî ântaiu se o localiseze în fața sînuluî perşi c, dar se vëdu silit se declare, că nu se cunósce nici mărimea, nici depărtarea ei de continent. Apoi întemeiându-sc pe

numai o transformațiune grecescă a numirii indigene de «Grădisce». Este forte probabil, ca insula Ruşaveî, care domineză strimtórea Dunării a avut şi în timpurile vechi un fel de «grădisce» seu fortificațiune primitivă. Ca simple forme grecisate ne apar şi numele localităților Ambracia şi Amphilochos, ce sunt amintite la Hecateu, ca supuse dominațiuniî lui Geryon. Amphilochos pare a corespunde la numirea de Câmpul-ltfng, astă-dî numai un simplu loc în munții în partea de nord-ost al Ruşaveî.

') **Eustnthll** Commentarii in Dionysium, ad. v. 218: Taui-^v îi TYJV Kspvfjv oi JJ.EV vvjaov <p'/ctv ev ți ujxEavio.

[s]) **Hanuonis Carthagiiiicnsis** Periplus, c. 8. — Scj-lacis Periplus, 5. 112. — **Diouysil** Orbis Descriptio, v. 219. — **Palaephatl** încred, c. 33. — Cf. Geographi graeci minores, V°l- L Ed. Didót, pag. 6-7.

') **Straltoilis** Geogr. lib. I. 3. 2.

mărturia luï Ephor, densul amintesce de nisce columne, ce se aflau lângă acesta insulă [1]). Erau Columnele cele legendare ale luï Hercule.

») **Plinii** H. N. lib. VI. c. 36. 1: Contra sinum Persicura Cerne norainatur insula adversa A e t h i o p i a e, cujus neque magnitúdó, neque intervallum a continente constat, Aethiopes tantum populos habere p r o d i t u r. Ephorus auctor est, a Rubro mari navigantes in earn non posse propter ardores ultra quasdam columnas (ita appellantur parvae insulae) provehi. — După Pliniu, cum şi după alți autori aî anticitățiT, insula Cerne era locuită de Ethiopî. însă ce fel de Ethiopî? O cestiune geografică, asupra căreia s'a scris forte mult. încă Homer amintesce de doue grupe etnice d e Ethiopî. Uniî din aceştia locuiau la resărit, ér alții lângă Oceanos potamos, acolo, unde apunea sórelc după credințele celor vechi. Ethiopiî aceşti din urmă maî sunt numiți şi éonepíot, occidentali, séű din ținuturile hesperice (Strabo, II. 5. 15), ea^axoi ăpSptuv, ceï maï estremî din lumea cunoscută Grecilor, afiújiovoi séü virtuoşi, şi íspoí seu sfinți. Ethiopiî occidentali, séü de lângă Oceanos potamos, sunt omenii favoriți aï 4eilor. După Stephan Byzantinul (v. AtS-io^), eî aü fost ceï de ântâiu, cari au adorat pe deî, ceï de ântâiu, cari s'aü folosit de legî ; ér începătorii civilisațiunii lor au fost Mithra şi Phlegyas. Joe cu toți d_e" iau parte la banchetele lor solemne, când ei aduc sacrificii de sute (hecatombe) de taurî şi de mieï (Odyss. I. 23. — Iliad. I. 428; XXIII. 205). La poetul Pindar, Ethiopiî aceşti din urmă figureză sub numele de Hyperboreî (Pyth. X. 30 seqq.), ér la Dionysiu Periegetul sub numele de Mă c r obi i, adecă omenii cei îndelung trăitori. Hesiod (Fragm. 132) pune pe Ethiopî în ordine geografică cu Ligyii şi cu Scythii ippomolgi (Aífríoitac, Atfuat ts i8è Snuftac initvjjAoXfouț). După Eschyl (Prom. vinct. 808. 809) eî locuiau lângă Arimaspii cei avuțî de aur, ér după Dionysiu Periegetul în văile cele frumóse ale Cerneï, icapà téjutsa KepvYjț (v. 218 seqq.), séü lângă Erythia de lângă muntele Atlas (Ibid. v. 558-560. — Avienus, v. 738 seqq.). — După Scylax eî erau ceï maï frumoşi şi ceï maï înalți din toțî omenii cunoscuți. Eî purtau haine cu diferite colori, barbă şi per lung, iciufwvocopot nai nofxijta'., erau călăreți deprinşi, arcaşi şi luptători cu pilul. Comercianții fenicieni le importau sticle şi vase de păment, cari se vindeau la sărbătorile libațiunilor (Moşilor). Ei se nutriaü cu carne şi lapte, produceau vin mult, pe care-1 esportaü de la denşii Fenicienii, însă textele autorilor vechî cu privire la Ethiopii de lângă Oceanos potamos, în urma confusiuniî geografice, ce se făcuse cu Ethiopii din părțile Africeî, sunt pline de neesactitățl şi interpolări. De unde derivă însă numele de Ethiopî, ce a fost aplicat la locuitorii de lângă insula Cerne, séü de lângă cataractele Istruluî, în starea de astă-(}î a cunoscințelor vechi geografice şi etnografice, este greü a ne pronunța. Atât însă este cert, că Grecii sub numele de Ethiopî, înțelegeau în general pe omenii arşî de sore, şi denşiî aplicară acesta numire nu numai la o parte din Pelasgiî, ce locuiau în nordul Istruluî, dar şi la Pelasgiî din insula Samothrace, şi la cei din Lesbos (Pauly, R. E. I. [1839] v. Aethiopia). în vechile descrieri geografice Ethiopii de lângă Columnele luï Hercule eraü înfățişați ca un popor avut de aur (Mela, III. 9. — Herodot, III*. 145. IV. 196). în acesta privință merită se amintim aici, că o parte din Românii de peste Carpațî, anume aceia, cari se ocupă cu lucrarea minelor de aur, sunt numiți în mod satiric Topi. Se pare a fi numaï un rësunet din vechia numire grecescă de AÎÎKorceț. Ca forme grecescî ne apar şi numele de C r i ş (xpuoetoc, ^puooppoaț), ce-1 portă treï rîurî principale

în fine în alt loc al istoriei sale naturale, Pliniu consideră insula Cerne, ca situată în apropiere de Africa, însă într'un «Ocean» nedeterminat [J]).

în acesta stare de confusiune a vechilor părerî geografice cu privire la situațiunea insuleî Cerne, o lumină importantă ne aduce literatura orphică.

în poema epică intitulată «Argon au tic a», ce se atribue luî Orpheu, şi al cărei fond geografic se reduce la timpuri forte depărtate, se face amintire de insula numită Tepviç, situată în rîul cel mare O c e a n o s [!]) de la strimtorile munților Riphaei, din sus de stâncile cele periculóse pentru navigațiune [s]).

După forma numeluî şi după posițiunea sa geografică, insula Ierni s din Argonauticele luî Orpheu, este una şi aceeaşi cu KépvTj séü Cerne a luî Eratosthene, ér acesta ne apare întru tóté identică cu insula cea făimosă a luî Geryon, Erythia séü Ruşava *).

După vechile descrieri geografice, Erythia, intogma ca şi Cerne, este cea de ântâiu insulă de lângă Columnele luî Hercule, situată în strimtórea munților, dincolo de făşia cea periculosă de stâncï, ce *se* întindea prin albia apeï de la un tërmure la altul.

Numele insuleî Cerne derivă incontestabil de la oraşul din apropiere. Pe teritoriul Ruşaveî séü al Orşoveî-vechî, acolo unde faimosul rîu Cerna î-şî varsă apele sale cele furióse în Dunăre, se afla situat în epoca romană oraşul numit Tierna, Tsierna, Afepvo, Zépvijç [6]).

') PUnii H. N. X. 9. 2: In insula Africae Cerne in Oceano etc.

') Aceia, cari au considerat insula Ierni s ca identică cu Hibernia (Irlandia) au avut în vedere numai simpla asemănare de nume, dar nici de cum situațiunea geografică, după cum ne-o înfățişeză poema orphică.

') Orphel Argonautica, Ed. Schneider. lenae, 1803, v. 1166. 1181. Cf. Ibid. v. 1123:

'Ev piv fàp 'Pinaiov Spoc xal KaXntoc *ab-f^v*

*) După Diodor Şicul (III. 54. 4) insula Cerne se afla lângă muntele Atlas în apropiere de Amazone, prin urmare tot în regiuuea nordică. Ér după Palaephat (încred. c- 33) Phorcys, tatăl Gorgónclor, al Hesperidelor şi al balaurului, ce pădia merele de aur de lângâ muntele Atlas, era originar din insula Cerne.

') Pe tabula Peutingeriană Tierna. La Ulpian (lib. I. De censibus): In Dacia (cod. lc>a) Zernensium colonia a divo Traiano deducta. La Ptolemeu (III. 8. 10) Aîepva. e o mscripțiune de la Mihadie (C. I. L. III. 1568) statio Tsiernensis. în fine Stephan yzantinul amintesce, pe basa unuï autor necunoscut, de ©epvr) itoXiț ©p?*^?, seu din racia cea vechia, etnografică, care se întindea şi Ia nordul Dunării de jos. Este de no at, că in dialectele grecescl litera 8 represintă adese-orl oe Z (ast-fel ©u^paioi şi

La Herodot insula Cerne figureză sub numele de Kopauvcç (Cyraunis). Ea era situată lângă Columnele luï Hercule. Se afla în posesiunea comercianților Carthagenienl. Era lungă de 200 de stadii și ângustă, plină cu oliv! si vițe de via *). Avea aşa dar aceeaşi formă, pe care o presintă şi astă-dl insula Ruşaveî [2]).

în anticitate rîul Cerna avuse o celebritate particulară, după cum o mal are si astă-dî în legendele române.

Culmea cea puternică a Carpaților, care se precipiteză de la nord-ost spre Dunăre si scparează basinul României de al Ungariei, purta în vechia literatură geografică numele de Kspaiivw, Ceraunia [3]); fără îndoielă numită ast-fel după Cerna, rîul principal al acestei grupe de munți.

La aceşti munți Ceraunia, cari făceau navigațiunea atât de dificilă în părțile de sus ale Istrulul, se raportă următorele versuri scrise de poetul O vi di u in Torni:

«Dacă aşi mal pute se trec în liniă drept ă cu pânzele mele dincolo de munții Ceraunia, atunci aşi pute fi dojenit, ca se evit stâncile cele sëlbatece. însă astă-dî eű sunt un om, care a suferit naufragiu, şt ce-ml

Zu|i^poi'.oî). Orașul *&t^vf* al Thracieî vechi, despre care nu avem nici o notiță, că ar fi fost situat în părțile meridionale, corespunde ast-fel la Tierna seu AUpva, Zernensium colonia, Z e r n i s in Not. Orient. (1. 109.) Zernes al luï Procopiu (De aedif. IV. 6).

') Herodoti lib. IV. c. 195. 196. — Conferesce Comentariul din Geographi graeci minores (Ed. Didót) I. p. 7: Fáma quaedam de Cerne ins. et de Carthaginiensibus in hac regioné aurum mérce commutantibus jam in Herodoti notitiam pervenerat. — In ce privesce valórea fonetică a litereï K din formele grecesc! Kspvvj, Kúpauvic amintim aicï următoriul esemplu. După cum ne spune Herodot (IX. 20) Grecii nurniau Makistios pe un general al luï Xerxe, al căruï nume însă era Masistios.

[2]) După Corneliu Nepos (Pliniu, VI. 36) insula Cerne nu avea maî mult de 2000 de pași (2958.52 m.) în circuit. Ér după Draghicescu lungimea actuală a insulei Ada-Kaleh, séü a Ruşaveî, este cam de 1800 de paşi, şi lățimea cam de 400 paşi (Dunărea de la gura Tiseî până la mare, p. 53).

[3]) Eustathii Comm. în Dion. v. 389: Eîo't 5£ xat itpii apv.tiv too gopsíou Kauxásoo OJ>YJ Kspaúvia. — Despre Caucasul de lângă Istru a se vedé mal sus pag. 304.— Acești munți Ceraunia séű C e r a u n i i, pe cari vechii geografi i caracteriseză prin un «cursus brevissimus undi s» şi ca «montes opaci» (Virg. Acn. III. 506-508), aü maî fost localisât! lângă țermurii Epiruluî şi la capul de sus al mării roşie, o confusiune între sînul vechiului Oceanos, séü al Istruluï, de lângă insula Erythia şi între marea e r y t h r e a. în fine o alusiune la cele doue columne de lângă munții Ceraunia o aflăm la Eustathiu (Comment, in Dionys. v. 339): TÍJ; 'D.).upix-îjt; y/tpa; jcfpaț /»! -S-jX^'/w xoXûyai, ta Kspauv.a 8pf).

mai póté folosi mie, care înot în mijlocul valurilor, se mal cunosc acum drumul, pe unde ar fi trebuit se trec cu barca mea» *).

6. *Insulele numite Faôsiça (Gadira) de lângă Columnele luï Hercule.*

în apropiere de Columnele luï Hercule, vechiï geografi maï făceau amintire de doue insule numite FaSetpa, Gadira *), amendóue situate în interiorul acestei strimtorî *).

Una din aceste insule era considerată ca terminul estrem al navigațiunil pe vechiul Oceanos, de unde maï departe vasele comerciale nu puteau străbate «).

După informațiunile, ce le luase Herodot de la Grecii din Scythia, acesta insulă estremă numită Gadira se afla în rîul cel mare numit Oceanos, dincolo de Columnele luï Hercule, în apropiere de insula Ery thia [6]) ; ori cu alte cuvinte, insula Gadira era cunoscută şi comercianților de lângă Marea negră. Ea se afla aşa dar situată în părțile de nord-vest ale Thraciel.

Din punct de vedere al geografiei actuale, vechia insulă Gadira co-

*) Ovldii Pont. lib. II. 6. v. 9-12.

Quum poteram recto transire Ceraunia vel o,
Ut fera vitarem saxa, moncndus eram. Nune mihi
naufragio quid prodest discere facto, Quatn mea debuerit
currere c y m b a viam f

CI a u di a n. în poema sa De beli o Getico (v. 237 seqq.) încă atnintesce de Porțile-de-fer, ce se deschideau G e ț i l o r (Ferrataeque Getis ultra se pandere portáé), de s t â n c i l e c e l e inhospitale de Ja Cerna (inhospita Cyrni saxa, Şi de strimtórea ce c l o c o t i a în spume (freto spumante) séű «Cazane», cum Ie numesce poporul, însă situațiunea acestor locuri dificile pentru comunicațiunea europeană, devenind obscură în timpurile din urmă ale clasicității, numele de *C y* r n u s, séü C y r n o s, a fost aplicat la Corsica.

[1]) Scylacls Periplus, §. 1: VYJOOI . . . . Súo, act ővop-a TáSsipa. —Ibid. § 111.

') Dionysit Orbis Descripția, v. 450.

) Pindari Nem. IV. 69. — S ol i nus o numesce extremum noti orbis termi num (la Stephanus Hyzantinus, Ed. 1688: v. Gadira). — Pliniu (V. 17. 2): Gadibus extra °rbem conditis.— La Eustathius (Commentarii in Dionysium, v. 451):

[6]) **Herodoti** lib. IV. C. 8 : ??tu tou Ilovtou . . . 'Epu&etav v-îjaov, t-)) v np toîot t£<u 'HpaxXIuiv OTYiXicuv ini tqi 'üxsovü.

respundea la insula numită adï Ogradina din clisura Dunării, şi care. este situată la o depărtare de 9 1/2 chilometri din sus de insula Ruşaveî.

Originea şi forma numelui « Ogradina» aparţine lexiconului proto-latin, seu vechil limbe pelasge '). în apropiere de Syracusa, după cum ne spune Stephan Byzantinul, se afla insula numită 'A/paSivvj (Achradine). Este aceeaşi numire, pe care o are astă-dî insula Ogradina de lângă Porţiie-de-fer.

Mai în sus de insula Gadira, spuneau vechile tradiţiunl geografice, nu se putea naviga. Aici păreţi! stâncilor erau atât de apropiaţi unii de alţii, în cât după o notiţă, ce ne-o transmite Pliniu, un singur arbore putea se împedece cu ramurile sale trecerea mal departe a vaselor de navigat[2]).

Tot ast-fel ni se presintă şi astă-dî făimosa strimtóre a Dunării din sus de insula Ogradina. Aici munţii de o parte si de alta se înalţă în forma unor păreţi aprópe verticali. Aici albia fluviului este estrem de îngustă (113 metri), ér partea navigabilă de abia are o lărgime de patru metri [3]). Era ast-fel o esactitate geografică notiţa, pe care ne-o comunică Pliniu, că din sus de insula Gadira, ramurile unul singur arbore puteau se împedice trecerea mal departe a vaselor plutitóre.

Mal târdiu însă, când adevërata posiţiune a Columnelor lui Hercule devenise obscură, insula Gadira, întocma ca şi insula Erythia séü Ruşava, întocma ca şi Columnele lui Hercule, a fost dislocată şi transferată în părţile de sud-vest ale Europei. Şi fiind-că în interiorul strimtoril dintre Europa

') în limba română: Ograda, septum, hortus, loc închis cu gard.

[J]) Plinii H. N. lib. IX. 3. l : In Ga di t ano Oceano arbor in tantum vastis dispansa ramis, ut ex ea causa fretum numquam intrasse credatur. — Acesta tradiţiune geografică nu se putea aplica la strimtórea Gibraltaruluî, care la punctul seu cel mal îngust după cum scrie Strabo (II. 5. 19) era l a t ă de circa 70 stadie, séű 12 chilom. 390 m., luând de basă stadiul attic de 177 m., ori de 14 chilom, 700 m., dacă vom presupune, că Strabo a avut în vedere stadiul ionic de 210 m.

[3]) Kiox, Géographie militaire. IV. Autriche-Hongrie, p. 116: Le fleuve (Danube) sort du bassin hongrois et descend dans le bassin roumain par une étroite et longue brèche, qui commence à Bazias et se termine en aval d'Orsova. Ce senties Portes de fer, que l'on distingue en Portes supérieures et Portes inférieures . . . Les Portes de fer supérieures commencent en aval de Goloubatz. Le fleuve, qui s'étalait sur une largeur de 2 à 3 kilomètres, se rétrécit j u s q u ' à 113 mètres, bordé par des murailles de 600 mètres de hauteur. La profondeur est 60 mètres en certains endroits; dans d'autres, au contraire, des rochers à fleur d'eau encombrent son lit, produisent des rapides dangereux et gênent la navigation; les canaux navigables n'ont pas plus de 4 mètres d'eau à l'iétiage. Des bateaux à vapeur de construction spéciale peuvent seuls remonter le courant. — Keclns, Nouv. Géogr. univ., Tome XII, P- 316: l e s canaux navigables ont à peine 4 mètres de largeur dans cette

si Africa, nu esista nicï o insulă similară, vechia Gadira a fost localirfată în apele cele deschise ale Oceanului estern, lângă Hispánia Baetica, la o depărtare de 25.000 paşî romanî (aprópe 37 chilometri) în afară de strimțorea Gibraltarului[1]).

Situatiunea Gadireî însă în Oceanul estern era numaî o simplă ficțiune. Ea nu corespundea din nicï un punct de vedere cu vechile tradițiunÎ geografice.

A doua insulă, pe care geografii grecescî o numiaii Gadira, era considerată ca identică cu Erythia, insula cea renumită pentru vegetațiunea sa exuberantă.

Erythia, scrie Apollodor, este o insulă, care astă-dî se numesce Gadira, în acesta insulă locuia Geryon, fiul lui Chrysaor [2]).

însă după poema geografică a M Avien, nu insula Erythia, ci un loc din apropiere, şi o fortăreță situată pe vêrful unuï munte, ce domina strimțorea, purta numele de Gadir[3]).

') **Plinii H.** N. lib. IV. 36: In ipso verő căpițe Baeticae ab ostio freti passuum XXV mill. Gadis.— Ér după Strabo(III. 1. 8) acesta insulă era depărtată de promontoriul de la gura strimtoriî cu 750—800 stadii, séü 157 J/i — *168* chilometri. ") Apollodori Bibi. lib. II; 5. 10. 1. — Ér Pris cian (v. 462-463) scrie: Est igitur ponto tellus circumflua prima Cui nomen Gadis. Statuas haec Herculis inter . . . . LaStephan Byzantinul Faîeipa este o insulă ângustă şi lungărețăcao fâşia, ast-fel identică cu Erythia séű insula Rusa vei. Tot ast-fel la Eustathiu (in Dion. 64). Sub numele de Gadira (Gadis) apare Erythia şi la alți autori ai anticităţii (Strabo, III. 2. 11; 5. 4). ') **Rufl** Festl Arieni Descripție orbis terrae, v. 98-102: In zephyrum tellus extenditur, oraque terae ultima proceras subducit in astra c o l u m n a s. Hie modus est orbis, Gadir locus, hie tűmet Atlas arduus, hic dur o torquetur cardine caelum, hic circumfusis vestitur nubibus axis. Idem v. 610:

Gadir prima fretum solida supereminet arce
attollitque caput geminis inserta columnis.
Haec Cotinusa prius fuerat sub nomine p ri se o.

Cea de ântâiu insulă de lângă Columnele lui Hercule (Erythia séű ins. Rus a vel) a fost, după cum ne spune Avien în versurile de mai sus (Pliniu, Dionysiu Perie getul şi Priscian) numită în timpurile mai vechi Cotinusa, adecă insula olivilor selbateci, de la xotcvoc, oleastru. De asemenea scrie Pindar (Ol. III. 13-14), c Hercule câlëtorind la Hyperboreï, a luat de là fântânele cele umbróse ale Istruluï p u de la cataracte, de unde fluviul curgea sub acest nume) un oliv selba tec (Cf. «wsama, V. 7. 7.), pe care l'a adus şi l'a plantat lângă templul lui Joe din Olympia, ca

Acest <locus» şi «arx Gadir> corespunde din punct de vedere al geografiei actuale la promontoriul meridional din fața insuleï Ruşava, care portă şi astă-dî numele de Grad, şi unde se găsesc urmele uneï vechï fortificațiunî[1]).

Cuvêntul «grad» cu sensul de fortificațiune (xetyot), nu este de origine slavonă. El aparține idiomeï pelasge de la Dunăre *). în literatura clasică latină archaicul grad us maï avea încă sensul militar de «posițiune tare, ocupată de combatanți» [s]).

se umbrescă cu ramurile sale altarele deilor şi se fie pentru încoronarea ómenilor, ce se vor distinge prin faptele lor virtuose. Oleastrul era aşa dar la Hyperborcï un arbore sfânt. De aceea vedem pe boariul luî Geryon, că luase cu sine şi strîngea lângă piept un oleastru, când Hercule venise se prădeze insula Erythia. Părerea generală este, că olivul a fost importat din Asia în Grecia, Africa, Italia şi Ispania prin poporele, ce au emigrat din părțile Orientului în ținuturile acestea (Cf. Mommsen, Rom. Gesch. I. 187). însă, după cele mal vechi tradițiunî, olivul se afla în stare selbatecă pe țermurele de nord al Istruluî încă pe la începutul istoriei omenesc!, după cum se mai aflâ şi astă-(Jî în mare abundențiă vița de via selbatecă. Reminiscența măslinilor (olivilor, olea), smochinilor (ficus) şi a arborilor de lămâie (citrus), plante, ce aű stat o-dată în strinsă legătură cu instituțiunile religiose, maï resună şi astă-dî în poesia poporală a tuturor Românilor, din Transilvania, Ungaria, Tera-românescă şi Moldova.

Peste dél, peste colină
Este-o crengă de măslină
Suflă vêntul şi-o clătină
Din vêrf până la tulpină .

lainik şi Bârsanu, Doine din Ardei, p. 253.

Ct. Marian, Descântece p. 301-302. — Acelaşi autor, Nunta la Români, p. 60.

în particular despre clima de la Mihadie, din regiunea Porților-de-fer, se esprimă ast-fel D-rul Popovicî: Că clima de aici este mal moderată, dovedesce întregul tip al vegetațiuniî; aici în jurul acestor băl se a fi ă plante Tauru-Caucasice, precum şi multe de Istria şi câte unele dintre florile, ce cresc în partea de apus a Franciéi şi în partea de resărit a Apeninilor şi a Pireneilor. Aerul de aicea este mal mole şi mal lin de cât in alte părți ale Bănatului şi ale României.... Aici via stă liber espusă tuturor furtunelor de iernă şi totuşi pe la jumătatea lui August produce struguri frumoşi şi copți. Smochinul stă aici totă ierna desvelit, espus frigului, fără să aibă cea mal puțină scădere în vegetațiunea sa (Băile lui Hercule, Pesta, 1872. p. 65-68).

[1].) Usul de aîntemeia fortificațiunî pentru apărarea căilor de navigațiune pe anumite puncte mal importante a esistat şi în anticitatca preistorică. După cum ne spune St rab o în Geograficele sale (XVII. 1. 18) Milesieniî ocupând gura Nilului numită Bolbitinon, aü construit acolo o fortificațiune cu valuri şi şanțuri, TO MtT-fjoiiuv T£ÏXO;, adecă Grădiscea Milesienilor.

[2]) în nomenclatura topică română s'a păstrat mal mult forma de «Grădisce», adecă locul unde a fost construită o vechia fortificațiune. Dar mal aflăm şi grad (Bel-grad séü Alba lulia), de asemenea Grădeț, ruinele unei importante cetăți preistorice din jud. Mehedinți.

***) Livii** lib. VI. 32: hostes gradu demoti. — Clceionls Off. lib. I. c. 23: tumul-

7. *Columnele lui Hercule numite livrai (Gherdapurl).*

Columnele luï Hercule portă la poetul Pindar numele de IlóXai FaSetpíSec '), adecă «Porțile Gadira».

încă din cele maî depărtate timpuri, făimosa strimtóre, pe unde Dunărea, rîul cel urieş al lumiï vechï, străbate din basinul Ungariei în basinul României, a avut o deosebită importanță comercială, politică şi militară.

în Iliada luï Homer, acesta vestită portă a Europeï este cunoscută sub numele de atS^pecat TioXat, adecă Porțile-de-f e r, şi cari se aflau în țera Ar im ii o r, acolo unde a fost aruncat într'o pescere adâncă Typhon, legendarul balaur al theogonieï*); ér la poetul Claudian ele figureză sub numele de Ferratae portáé ale Geților[3]).

De aicî înainte comunicațiunea pe vechiul Oceanos potamos, séü Istru, ne apare estrem de dificilă pentru vasele de comerciu ale ținuturilor meridionale.

Lângă Columnele luï Hercule, spuneau ceï vechï, se afla o fâşia lungă şi lată de stâncî colțurate (?p(i.a, epjiata jisyaXa), unele visibile, ér altele ascunse sub suprafața apeï, si cari se întindeau de-a curmezişul prin vechiul Oceanos de la un țermure la altul *).

Aceste stâncî atât de periculóse navigațiuniî până în dilele nóstre, şi pe carî poetul Ovidiu le numesce fera s axa de lângă munțiî Ce r a uni a (séü aï Cerneï[6]) mai purtau în anticitate si numele de Kara^a/Toa.

Suida"), pe basa unuï autor necunoscut, le descrie ast-fel: «Cataractele sunt stâncî *(ne-tpai)* în fluviul Istruluï, ce se ridică ca un munte sub suprafața apeï. Aicï Istrul, precipitându-se cu repediune asupra acestor stâncî,

tuantem de g rad u dejici. — Coruelll Nepotts Themistocles, c. 5: Interim (Xerxes) ab eodem (Themistocle) gradu depulsus est. -- La vechiul termin de grad seu gradua este a se reduce şi epitetul de Gradi vus alluï Marte, ca deü al castrelor, citadelelor Şi al tuturor fortificațiunilor. Conferesce la Si li us 11 al i eus (IV. 222): Gradivicolam celso de colle Tudertem.

') Pindari Frag. 155 după Strabo, lib. III. 5. 5-6.

•) Homcri Ilias, VIII v. 15. — Cf. Ibid. II. v. 783. — Heslodi Theog. v. 820 seqq.

') In poema despre resbelul în contra Geților, v. 237.

[4]) Scylacis Periplus, §. 112.

[5]) OYidli Pont. II. 6. 10.

*) Snlias, v. Kata^iantat. — Cf. Strabonis Geogr. VII, 3. 13.

este isbit înapoï eu un sgomot enorm, apoï valurile trecênd peste ele cu un vuiet asurditoriŭ forméza vêrtejurï repedi, fluxurï şi refluxuri, întocma ca nisce carybde, ast-fel că fluviul în locurile aceste nu se deosibesce mult de strimtórea Sicilieî».

Lângă acesta barieră înfricoşată de stânci, ce forma locul cel mai periculos al Istrului, se afla pe fërmurele de nord aşa numita P ó rtă-de-fer, aiSrpetat TroXai la Homer, uuXoa FaSecpiSeț la Pindar, o strimtă potecă pentru căletoriî pe uscat, de sigur închisă o-dată cu o Portă de fer.

Care era însă originea numirii de IlóXai

După usul limbeî române obstaculele naturale, de stâncî şi petre maî mari, ce se întind de-a curmezişul prin albia unuï rîu de la un mal la altul, si unde apa în cursul seu isbindu-se de ele formeză o liniă de talazuri, portă numele de «gard»[1]).

Tot ast-fel interpretau şi vechil geografi numele locului Gad ir, séü ráSeíp[a]> de lângă Columnele lui Hercule.

După autorii romani, Gadir în limba punică însemna «s epe s», adecă «gard»[3]). Acesta numire însă, care la autorii grecesc! ne apare sub forma de FaSeipo; (la Eratosthene xa TaSeipa, la Steph. Byz. ilj FaSsipo) nu aparținea idiomeî feniciene din Libya [s]). Vechia populațiune a Africeï de nord, supusă în mare parte Carthagenel, era de origine pelasgă. G e tulii, locuitorii ceî maî numeroşi aï Libye!, emigrase acolo, după cum spuneau tradifiunile, din regiunea Geților europeni*).

Cuvêntul Gadir după forma şi după sensul sëu de «sepes», ce i-1 dau textele latine, nu este de cât o reproducere alterată a terminuluî poporal pelasg de gard, pi. garduri. De aici numirea grecescă (în formă plurală) •ta FaSeipa, de aici numele de IlúXat FaSeipíSec, seu Porta de lângă gardul de stânci, ce tăia de-a curmezişul albia vechiului Oceanos.

Aceeaşi interpretare a numelui Taoetpa, însă sub o altă formă, o aflăm şi la vechii autori grecesc!.

') Conferesce maî sus. pag. 370, nota 1.

[a]) Plinii H. N. lib. IV. 36: Poeni Gadir (appellant), ița Punica lingua se p em significante. — Arieni Descripției orbis, v. 614-615:

> Poenus quippe locum Gadir vocat undique septum
> aggere praeducto.

'J Claudius lulius séü lolaus, care scrisese o istorii a Fenicienilor (<Î>oiviiu*a) cercase a deriva din limba feniciană cuventul TaSsipa, însă densul nu a aflat pentru etimologia acesta nicï un cuvent mai apropiat de cât faSov, care însemna «mic» (Etym. M- P- 219, 32 v. raî«pa).

[4]) Isidori ni, ív

Hercule, ne spune Suida după un autor necunoscut, a aruncat petre enorme în gura Oceanului, ca se împedece intrarea bestielor seu monştrilor *). El făcuse aşa dar după legende un gard de petre de-a curmezişul prin albia fluviului Oceanos. Ér Apollodor scrie, că deiţa Junona trimefend o strechiă asupra ciredilor luate de la Geryon, ele se împrăsciară prin munţii Tbracieï. Hercule însă atribuind acesta" calamitate rîuluî Strymon (Istruluî), i umplu albia sa cu petre, si-1 prefăcu ast-fel dintr'un rîu navigabil în un rîu nenavigabil[2]).

•192. — Cataractele Dunării din jos de Rusava (Orşova) lângă Porţile-de-f er, între Gura-Văicî şi Vêrciorova (România). Desemn după o fotografia, publicat de Reel us, în Nouvelle Géographie universelle, III. p. 319.

Numele de raSetptâscj róXai al comercianţilor şi navigatorilor grcccscl de-, venise o-dată forte poporal în regiunea Porţilor-de-fer. Locuitorii din Serbia mai numesc şi as-tă-dî cataractele séü gardul de stânci de lângă Porţile-de-fer Gherdapuri, o simplă formă alterată din vechia numire comercială iaSsipíSec itúXat.

*) Suidas, v. "Ep[j.a.

[2]) **Apollodori** Bibi. lib. II. 5. 10. 12. — La E s eh y l (Supplices v. 254-255) Strymon (Istrul) şj Algos (probabil Oltul) ne apar ca doue rîurî celebre ale marelui imperiu Pelasg. — Mal este de notat, că strechea, de care face aici amintire Apollodor în [lc]gătură cu insula Erythia şi cu riul Strymon, este numai o reminiscenţă a tradi-t'unilor grecessî despre muscele Columbace de lângă I st r u.

8. *Columna Iul Hercule numită Calpe lângă Porțile-de-fer.*

Tyrièniï, ne spune Strabo, aű fost ceî de ântâiu, cari căutase Columnele luï Hercule spre a întemeia acolo o colonia comercială.

întru adevër celebra metropolă a FenicieT, avea în mare parte a-şî mulțămi opulenția şi prosperitatea sa, comerciuluï celuï viu cu regiunea Columnelor luï Hercule, avută de aur şi de alte metale, avută de turme, de ciredî magnifice, de cereale si vin.

în templul cel mare al lui Hercule din Tyr erau representate cele doue Columne ale faimosului erou pelasg.

Una din aceste columne, după cum ne spune Herodot, era de smaragd (séü de o culóre frumosă diafană, verde orî albastră). Ea représenta ast-fel navigațiunea comercială pe apele cele marî, în particular pé divinul Oceanos potamos, părintele tuturor apelor. Ér a doua columnă din metropola Tyruluî era de aur *). Ea înfățişa aşa dar ceea-1-altă Columnă a luï Hercule de lângă bëtrânul Oceanos, unde, după cum ne spune Herodot, tóté mărfurile feniciene se plăteau în aur[2]).

193. — O monetă romană a Metropolei Tyruluî représentant! cele doue Columne ale luï Hercule, cu inscripțiunea Col(onia) Tyro Metr(opolis). De desupt o conchilă, în care suna magistrul corăbiei spre a anunța sosirea sa în port. După Rich, Diet. d. ant. rom. 1861, p. 181.

Cele doue Columne ale luï Hercule maï formau tot o-dată si emblema politică si comercială a Tyrienilor.

Pe o monetă din. epoca romană figurează ca însemne ale metropolei Tyruluî cele doue Columne ale luï Hercule.

Pe acesta monetă, una din Columnele luï Hercule este înfățişată lângă un vas cu o materia inflamată, séü lângă un far, ceea ce ne indică, că prima Columnă a luï Hercule era situată pe malul uneî ape navigabile, lângă Oceanos potamos. Acesta era columna, pe care Tyrièniï o reproduceau în smaragd, séü în colore azuria.

După vechii geogralï, una din Columnele luï Hercule si în particular aceea, care se afla pe țermurele de nord al strimtoriî, purta numele de KaXîn], Calpe [5]). în vechia limbă grecescă cuvêntul KaXîrî] şi xdXucc însemna vas de

[1]; Herodoti lib. II. c. 44.

') Herodoti lib. IV. c. 196.

[3]) Strabonls Geogr. lib. 11. 1.8. — Plinii lib. III. Proem. **Avlcnus v. 478. —**

apă, urceor si urnă, după cum tot lângă un vas este indicată Columna Calpe şi pe moneta TyruluT.

KaXîuț, după poema epică, ce se atribue luï Orpheu, era una din înălțimile de la strimtórea munților Rhipaei[1]), vechia numire a Carpaților, pe lângă carî curgea rîul Oceanos.

După vechile descrieri geografice acesta Columnă numită Calpe se afla pe culmea unuî munte, din jos de insula Erythia (Cerne séü Ruşava), lângă fâşia de stânci, ce se întindeau prin vechiul Oceanos, şi lângă un promentoriü, ce fusese consecrat într'o vechime depărtată luï Saturn [a]). Ea se afla aşa dar în apropiere de cataractele DunăriT, séü lângă Porfile-de-fer. Aicï maï esistă şi astă-dî o comună românescă, ce portă numele deVêrciorova; aicï esistă în evul de mijloc o fortăreță importantă strategică numită în documentele Ungarieî Vrchov (= Urciow [8]), numirî, cart ne presintă o formă forte apropiată de semnificațiunea originală a cuvêntuluï grecesc xaXiîT) si xaXmţ, lat. urceus, rom. urceor [4]). Aicï în fine pe malul stâng al Dunării se înalță un frumos promontoriu pe vêrful căruia religiunea creştină a aşedat «Crucea Sfântului Petru», unde se maï cunósce încă forma unuî scaun tăiat în petră (este scaunul lui Geryon, cum î-1 numesce Pausania [5]), şi unde mal esistă si astă-dî simulacrul cel archaic al luï Saturn (Zalmoxis) tăiat în stâncă via [8]). Acesta

Priscianus v. 335. — Charax Perganienus fragm. 16 in Frag. Hist, graec. III. p. 649).

>) Orphei Argonautica (Ed. Schneider. Jenáé, 1803) v. 1123-1124: 'Ev [ièv Y"î "Píitamv Spot xal KaXncoç aè^-îjv

ávtoXía; eTpTOuaiv.................

După Trog Pompeiù (Justini, lib. II. c. 2) Rhipaei eraü munții de apus aï Scythieï. La Avien (Descr. Orbis v. 455-6) Riphaei sunt în partea de nord a Istruluî, tot acolo şi Agathyrsi. Ér la Valeriu Flace (Argon. v. 603-4) lângă Rhipaei sunt amintiți Geții.

') Orphoi Argonautica, v. 1167. — Scylacis Periplus, §. 112. — Dlonysii Orbis Descriptio, v. 451. — Bufi Avienl Descriptio orbis. v. 111. 739—740. — Prisciaui Pcricgcsis, v. 334. 462. — Promontoriu consecrat luï Saturn după Avien, Ora maritima, v. 215. Cf. Strabo, III. 5. 3.

') Fejér, Cod. dipl. V. 3. 157. 1283.— Ibid. X. 2. 444. 1396. — De asupra Vêrcioroveî se mai cunosc şi astă-dî ruinele unei vechî forrificaiiunî, numite Cetatea Oreva», situată pe vêrful unul munte de formă piramidală, forte greu de suit, şi care predomineză valea Dunării (Spine a n u, Diet, geogr., v. Oreava. — Tocii eseu, Revista P- istoria, I. 1. 165).

) Arieni Ora maritima, 348: Calpe . . . . in Graecia species cavi teretisque usu nuncupatur urcei. —Schol. in Juvenal Sat. XIV. 279: Calpe urnae similis mons.

') Descriptio Graeciae, lib. I. *8S. 5.*

) A se vedé mai sus p. 403.

este promontoriul cel sfânt (íepöv àxpwnjptov), de care amintesce Scylax în Periplul mărilor şi Orpheu în poema Argonauților.

în anticitatea grecescă se atribuiau luï Hercule marï merite pentru facilitarea navigațiuniî pe diferite ape curgetóre.

Cu deosebire Hercule ne apare ca una din divinitățile, ce veghia asupra navigațiuniî pe Istru.

După cum scrie Trog Pompeiü : Filip II, regele Macedoniei, trimise o legațiune la Athea, regele Scythilor, din nordul Dunării de jos, prin care i făcea cunoscut, că pe când se afla densul ocupat cu asediarea ByzanțuM, făcuse vot, ca se ridice la gurile Istruluî o statuă de aramă luï Hercule, probabil pentru succesul favorabil al transporturilor de victuale de la Dunăre, însă Athea tëmêndu-se, că sub acest pretext de religiune, regele Filip pote se ascundă ore-car! planuri ostile, ceru, ca se-I trimetă densului statua, promițendu-I, că va îngriji nu numai, ca acest monument se fie asedat, dar se remână şi în viitoriu neviolat[1]).

Ér istoricul grecesc Arrian din Nicodemia ne spune următorele: Alesandru cel Mare trecând peste Istrul de jos, după ce bătu pe Geți şi distruse oraşul lor cel mare din apropiere, făcu un sacrificiu pe fërmurele Istruluî lui Joe Soter (mâtuitoriul), luï Hercule şi chiar Istruluî, «fiind-că i se arătase favorabili în trecerea acesta» '-').

în fine împëratul Traian plecând cu resbel asupra Dacilor, Frațiî Arvali făcură în diua de 25 Martie a. 101 un vot solemn de sacrificii şi luï Hercules Victor, pentru ca împëratul se se întorcă, sănetos, fericit si victorios din locurile şi provinciele, la cari se va duce pe uscat si pe mare [8]).

Posițiunea Columnelor luï Hercule în apropiere de cataractele Dunării seu de Porțile-de-fer o maî confirmă şi o vechia tradițiune poporală.

După cum ne spune Pliniu, indigenii de lângă Columnele luï Hercule povestiaű, că o-dată în aceste locuri munțiî din amendóue părțile erau împreunați prin o catena neîntreruptă, şi că Hercule tăiând apoî jugul acestor înălțimi a lăsat se curgă oceanul, séü marea, care era eschisă şi în modul acesta el a schimbat fața naturel<).

') Justin! Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio, lib. IX. c. 2.

') Arriani De expeditione Alexandri, lib. I. c. 4.

') Henzen, Acta fratrum arvalium, p. CXLII. — în fine maî notăm aicî, ca tipul luï Hercule ne apare adese orî figurând pe tnonetele oraşelor comerciale din apropierea Dunării, Tyras, Calatls şi Torni.

*) Plinii H. N. III. Proem.: Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coercent claustra: Abila Africae, Európáé Calpe, laborum Herculis metae. Quam ob causam

Câmpia Pannonică, după cum seim, a fost până târdiu în epoca neolitică, acoperită de o mare de apă dulce, care se întindea de la Alpil orientali până lângă Carpațiî Transilvaniei, şi al căreia nivel era mult maï ridicat de cât al mării negre. Carpațiî şi Balcanii se aflau în aceste timpuri în o legătură directă unii cu alții, şi el despărțiau marea cea dulce seu albă de marea negră.

Locuitorii romanî de lângă Porțile-de-fer mal povestesc si astă-dî, că o-dată munții din partea de medă-nopte şi de medă-di a strimtoriî formau o liniă orografică neîntreruptă, şi că Dunărea în aceste timpuri î-şl avea cursul seu prin Serbia pe la Milanovaț şi se întorcea pe valea Timocululul în albia sa de astă-dî [1]). O altă tradițiune din Bănat ne mal spune, că împëratul Adrian (séü după altă variantă Troian), aü tăiat stâncile de la Ruşava, şi aü făcut ca apa, ce acoperia şesuiîle Banatului, se se scurgă în Marea negră [2]).

indigenae columnas ejus dei vocant, creduntque perfossas exclusa antea admisisse maria et rerum naturae mutasse faciem. — Melae lib. I. 5: hune Abilam, illum Calpen vocant, columnas Herculis utrumque. Addit fama nominis fabulám, Herculem ipsum junctos olim perpetuo jugo diremisse colles, atque ița exclusum antea mole montium Oceanum, ad quae hune inundat, immissum. — Cf. Diodori Siculi lib. IV. 18. 4.— Pausania (VIII. 14. 3) încâ amintesce de un vechiű canal (şanț) în Arcadia, lung de 50 stadii, ce a fost făcut, după cum se spunea, de Hercule pentru derivarea rîuluî Olbios.

') Tradițiune poporală culesă în satul Gura-Văii de lângă Porțile-de-fer.

[s]) Ast-fel Lukas Iliő scrie (Mittheilungen der k. k Central-Commision zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmâler. X Bând p. XXXIV): Die National-Ueberlieferung sagt: Kaiser Adrian (wahrsche'inlich nicht Hadrian) habé bei Résévé (Orşova) die Felsen durchbrochen und das Wasser (aïs die B an a t ér Ebene das weisse oder süsse Mcer ausmachte) in das schwarze Meer ausgelassen. — O alta tradițiune din comuna Maidan în Bănat: «Am audit din bëtrânï, că pămfintul, carc-1 locuim noî ar fi fost o mare de apă şi numai Ia munți au locuit nisce omeni sëlbatecî, pe cari i-aü bătut strămoşii noștri și ne-aii aședat pe noî aici. împëratul nostru Troian a slobod.it apa de aici la Babacaia (Aur. lâna şi Sofr. Liuba). — Este de notat, că în legendele poporale ale Slavilor meridionali şi chiar ale poporului român, Hercule figureză adese ori sub numele de <Troian>. Ast-fel într'o colindă română, ce ni se comunică de înv. I. Simionescu (corn. Ciora-Radu-Vodă, j. Brăila) cetim următorele versuri:

Că Troian voinicul
Ş'un bun cal hărănesce
Ş'un bun cal şi-un ogar,
vénet şoimel;
Joi de diminetă
la venat, că-mî esă . . . .

Aici «Troian voinicul», după cum vom vedé maï târdiu şi din alte legende române, este una şi aceeaşi personalitate preistorică cu lovan Iorgovan seu Hercule. Corapa-[r]eză şj variantele din capitulul următoriă XVII. — Un Hercule cu epitetul de ISaîo? (de l[a] muntele Ida, séü Troian) era cunoscut şi anticitățiî (Pausania, V. 8. 1. VIII. [31]- 3). — După Iliada lui Homer (XIV. 250) Hercule mai avuse şi un rësboiû eu Troia.

întru adevër strîmtorea numita Oisură a Dunării ne presintă şi astă-dî în diferite părți ale sale aspectul, nu al uneï erosiunî naturale, ci al uneî tăieri de munți seu. opere grandiose a omului preistoric *).

în nici un caş însă, vechia tradițiune despre tăiarea munților de lângă Columnele lui Hercule nu se póté aplica la strimtórea Gibraltaruluî, dintre Europa şi Africa. Aici lărgimea canalului chiar şi la punctul seu cel mal ângust este de 13 chilometri, ast-fel că acest mare bosfor dintre Europa şi Africa, nu. póté fi considerat ca o lucrare de demolare a geniului şi a manilor omenesc!.

9. *A doua Columnă a Iul Hercule numită Abyla (s. Abila) în munții de apus al României.*

Pe moneta romană a metropolei Tyruluï se mal vede representată şi a doua Columnă a lui Hercule (Fig. i93).

Pe când prima Columnă e înfățişată pe acesta moneta lângă un far, adecă lângă o apă navigabilă, posițiunea Columnei a doua e indicată tn mod forte clar prin un frumos arbore de munte ; este un stejariü, specia caracteristică a Europei centrale. Ast-fel Columna a doua a lui Hercule se afla cevaşi mal depărtată de Oceanos potamos, în interiorul uneï păduri seculare.

După H erődöt Columna a doua a lui Hercule din templul cel magnific de la Tyr era de aur [2]j, Prin acesta representare simbolică Tyrienil voiau se esprime, că una din Columnele lui Hercule, séü de la emporiul cel mare al prosperitățiï lor comerciale, se afla situată în ore cari munți celebrii pentru avuțiele lor de aur.

') Tradițiunile poporale române, cu deosebire cele din Oltenia, maî amintesc de diferite tăieri de munți făcute de Jidovii preistorici, confundați adese ori cu urieşil, pentru derivarea rîurilor şi scurgerea lacurilor maî mari. Urme de acest gen de lucrări se află în jud. Mehedinți de asupra comunei Isvernea, pentru derivarea Cernel pe valea Coşustel, după cum se spune; la comuna Valea-Boerescă pentru împreunarea Topolnițeî cu Cos uş t ea; in județul Gorj pe muntele Piesa la Petra-scobită pentru aducerea Jiului din Transilvania; la comuna Timişanî pentru derivarea rîuluî Tismana în Dunăre (în Jilțul mare?). O altă tradițiune din comuna Vcrtop (j. Dolj) ne spune, că aceiaşi Jidovî cercase se taie un munte, ca se abată apa Oltului şi s'o reverse asupra Românilor, ca se-I prăpădescă.

') Herodoti lib. II. c. 44.

După vechile tradițiunî geografice Columna a doua a luï Hercule purta numele de Abylâ, Abila, Abyle séü Abile[1]).

Este un cuvent de rădăcină pelasgă, séű proto-latină, ce nu avea alt înțeles de cât Albula [2]) seu Alba [3]) în limba latină, românesce Alba, pi. Albe şi Albele; ér în dialectul româno-istrian aba, pi. abe şi abele[4]). O espresiune forte usitată în nomenclatura topografică română sub forma de Petra-albă, Petrele-albe, séü Albele[6]).

După ce vechile noțiuni geografice despre adevërata situațiune a Columnelor luï Hercule se perduse şi amintire despre ele se păstrase numaî în cărțile cele sfinte ale unor timpuri depărtate; după ce vechiul Oceanos potamos a fost confundat cu Oceanul estern, ér Libya de la Istru cu Libya din Africa [6])3 autorii grecesc! transferară pe tërmuriï Mauritanie! şi Columna lui Hercule numită Abyla şi muntele, pe care se afla acesta columnă, numit de uniï Abylix, ér de Pliniu promontorium Album.

însă celebrul geograf Artemidor din Ephes (pe la a. 104 a. Chr.), care visitase tërmuriï Africeï, Spanieï şi Italieï, ne spune, că nu a esistat pe teritoriul Libyeî în apropiere de strimtórea Mediteraneï nicï un munte cu numele de Abilyx [7]), séü promontorium Album, cum î-1 numesce Pliniu [8]).

De altă parte Charax Pergamenül şi Dionysiu Periegetul ne

») Abyla (Melae lib. I. 5. — Avieni Descr. Orb. v. 111. — Plinii lib. III. Proem, în edițiunile maî vechi).— Abila, variante la Pliniu și la Mela. — 'A[3ú).Y) ot-ijXf] la Ptolemeiu (IV. 1) şi în Comentariele lui Eustathiu la Dionysiu Periegetul (Geogr. gr. min. II. p. 228). — 'ApiXf) în codicil cel mal bunï aï luï Strabo. — 'AXú^vj Ia Charax Pergamenus, fragm. 16. — 'AX^Y| cu u scris de asupra la Dionysiu Periegetul.

') Albula era numele vechiű a rîuluî Tibru, a cărui apă. tot-de-una turbure are o colore albă-gălbuiă (Livii lib. I. 3. — Plinii lib. III. 5. — Virgilii Aen. VIII. 330).

*) După cum ne spune Pliniu (III. Proem.) înălțimea, pe care se afla columna numită Abyla se numia promontorium Album.

*) Malorcscu, Itinerar în Istria, p. 83.

*) Petra-albă, cătun în jud. Mehedinți. — Petra-albă, dél în plaiul Cloşanî. — Petrcle-albe, o parte din culmea Olanului, de sub vérful Tatălui. — Petrele-albe, munte în j. BuzÖü. — Albele, munte în j. Nemțu. Diferite alte înălțimi cu aceste numiri a se vedé în Marele Dicționariu geogr. al României şi în Convențiunea de delimitare. Ed. Bucurescî, 1887, p. 99. 107. 119 şi 253.

°) La Apollodor (Bibi. II. 5. 11. 11; 5. 10. 9) AI£UY) şi AITUY). — Despre Ligyi de lângă Istru a se vedé mai sus pag. 409. — Liber generationis (la R i es e, Geogr. lat. ffl in. p. 162) încă presintă o variantă dei l i b i es în loc de li gyes. — De asemenea amintesce L i vi u (V. 35) de un trib pelasg (liguric) din Italia de sus sub numele deLibui.

'; Strnbonig Geogr. III. 5. 5.

[8]) Plinii H. N. III. Proem.

spun cevaşi maï mult. După denşiî columna numită Abyla nu se afla în Africa, ci pe teritoriul Europei[1]).

Acesta Columnă a luï Hercule, Abyla seu Abula trebuia se se afle aşa dar în aceeaşi regiune a vechiului Oceanos potamos, în apropiere de strimtorile cele legendare ale acestuî fluviu, de unde maï departe căletoria pe apă şi pe uscat era împreunată cu dificultăți atât de enorme.

Una din liniele principale de comunicațiune, care în epoca preistorică unia regiunea Porților-de-fer cu părțile interiore ale Dacieî (Transilvania), trecea din valea Jiuluî pe valea Ti s m an e î, de unde urmându-si cursul seu pe plaiuri, séű pe culmea délurilor şi a munților, ajungea la Vêrful Oslea si Délul-negru, ér de-aici scoboria la Câmpui-luï-Nég în valea Jiului din Transilvania.

Acest drum public, comercial şi militar, care lega cele mal importante teri ale Dacieî, cu direcțiunea către centrele cele marî politice şi industriale, Sarmizegetusa, Apulum şi Alburnum, este astă-di cu totul distrus şi în mare parte acoperit cu arbori seculari. El mai servesce numai de comunicațiune păstorilor şi turmelor sale, a căror patria, dintr'o vechime depărtată a fost Oslea şi Retezatul.

Un alt ram al acestei linie preistorice de comunicațiune trecea de la Tismana peste Baia-de-aramă, de aci la Isvernea, la Cireş şi descindea la Vêrciorova séü Porțile-de-fer.

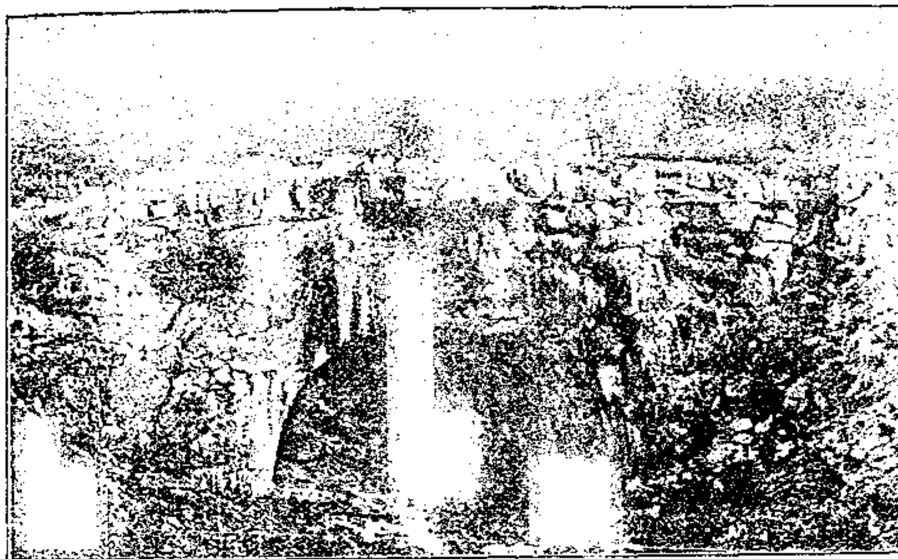
în tradițiunile poporale române acest vechiu drum de munte, deschis în unele locuri prin mijlocul stâncilor, portă numele de «drumul lui Iorgovan» [2]), seu al lui Hercule, si una din cele mai importante urme ale acestui drum este maiestosul Pod tăiat în stâncă via de la comuna Ponóre, între Baia-de-aramă şi Isvernea, vechiü monument al lucrărilor şi al timpurilor, pe cari tradițiunile le atribue lui Hercule [8]).

') Schol. ad Dionys. Perie g. 641, de columnis Herculis : "Ovajia *bk* rj |i&v Ei-pWTtaia xarà jU, gapgapouț KaXity], y.aTa Se "EXXf)vac 'AXu^Y] . . . i'uc Xóp*£ íatopsc (in Frag. Hist, grace. III. p. 640). — D ion y si i Orb. Descr. v. 334-336. Pemoneta romană a metropolei Tyrului, Columnele lui Hercule sunt representate avênd aceeaşi basă comună fâră a fi separate prin albia, orî cursul vre unei ape, ceea ce ne arată, că arnendóue aceste columne principale ale lui Hercule se aflau pe aceeaşi parte a continentului.

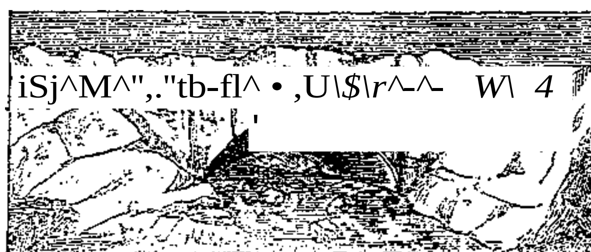
[2]) Splneunu, Dicționar geogr. al județului Mehedinți, p. 159: «Iorgovan: drum roman, cunoscut sub acest nume în județul Mehedinți, în plaiul Cloşanî şi plasa Dumbrava». — Autorul acestuî Dicționar geografic consideră aşa numitul drum al lui Iorgovan, ca roman, o erőre, de altmintrelea forte scusabilă în starea actuală a cunoscințelor preistorice.

' Acest pod se caracteriseză prin acelaşi arc frumos circular, ce-1 aflăm şi la

Lângă linia principală a acestui drum Herculan, la o distanță de 4 ore de asupra Tismaneî (séü la o depărtare de 78 chilometri de Ia cataractele Dunării) se maî póté vedé şi astă-dî o columnă gigantică de petră tăiată (gresia calcară cu mică) şi care la lumina soreluî présenta o albeță strălucitore [J]). Este

194.— Pod archaic (pelasgic) tăiat în stânca via, calcară, lung de 30 m., larg de 3 m., înalt 12 m., la corn. Ponóre, jud. Mehedinți, pe drumul dintre Baia-de-aramă şi Isvernea. După o fotografia din a. 1899.

195. — Acelaşî pod după schița publicată de Căpitanul N. Filip (Studiu de geografie militară asupra Olteniei, 1886 p. 116).

un monument obscur, cunoscut numaï păstorilor şi locuitorilor din apropiere, Şi pe care tradițiunile poporale î-1 aduc in legătură cu faptele luï Hercule.

vechile construcțiunî romane, cum sunt d. e. Cloaca maxima, Porta citadelei din Valeria şi Porta de la Volaterra (Duruy, Hist. d. Rom. I (Ed. 1877) p. 127, 237 ?i XXXIX.

') Este remarcabil, că Hurodot (II. 44) încă spune despre columna de smaragd din tem-Plu luï Hercule de la Tvr. că strălucia nóntea într'un mrwl acimirahil.

Astă-dî acesta columnă monolită, ce a fost destinată o-dată se eterniseze memoria unei mari lucrări a imperiului pelasg, este cădută jos, după cum au cădut la păment nenumărate menhire din țerile de apus ale Europei şi obeliscuri ale oraşelor egiptene.

Din causa greutatiï sale enorme, acesta columnă archaică s'a rupt în treî bucăți, însă fragmentele eî cele masive au rëmas până astă-dî ne-dislocate.

Am visitât în doue rêndurï acesta monumentală petră, în aniî 1899 şi 1900.

Este o măiestosă columnă de petră tăiată în formă conică, de o grosime considerabilă, cu fețele recurbate către basa, întocma ca şi columnele din Malta, ce aü fost consecrate luï Hercule de către Abdosir si Osirsamar pe la începutul secuiului al doilea înainte de era creştină [1]).

Lungimea séü înălțimea acestei columne este 4.90 m., ér diametrul de la basa de 2.3.1 m.

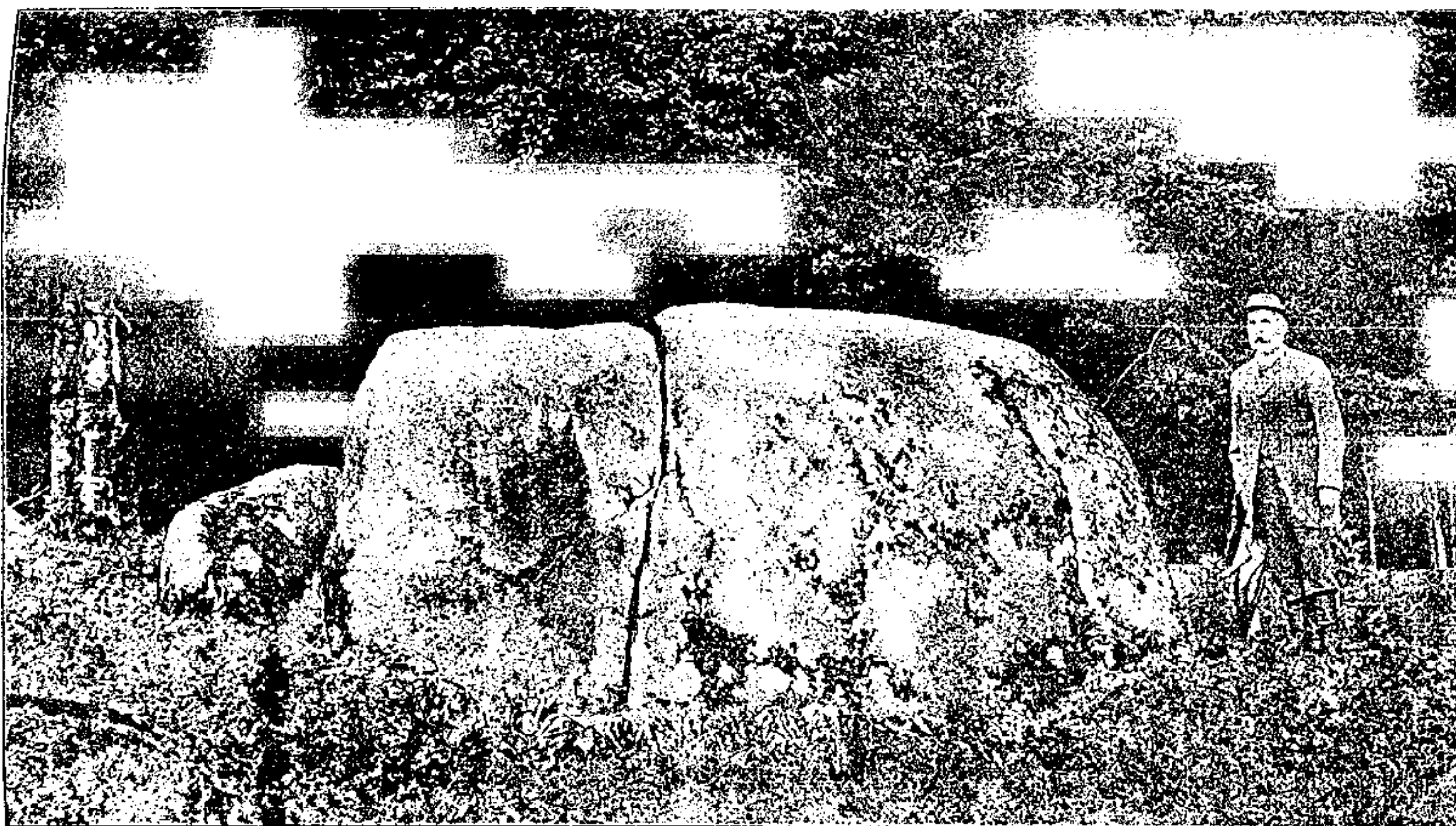
Nid un ornament, nicî o figură, nicï o inscripțiune pe părțile columnei, ce sunt la lumina dileî, dacă nu cum-va timpul le-a făcut se dispară. Ér laturea, pe care acesta columnă este cădută la păment, a rëmas necsaminată, neavênd la dispoșițiune mijlócele, spre a pute mişca din loc acest colos de petră. Tóté aceste cercetări şi studiî trebuind se le facem numaî nostro Marte. Acesta columnă misteriosă din munții Tismaneï, nicï în ce privesce figura sa, nicï în ce privesce arta cu care este tăiată, séü lucrată, nu presintă caracterele epocelor istorice. Din contra ea ne înfâțişeză în tőte formele şi în tóté dimensiunile sale tipul columnelor feniciene ale luï Hercule. Cu deosebire acesta columnă se caracteriseză prin dimensiunile cele enorme ale grosimii sale.

Aceleaşi proporțiuni de înălțime şi grosime le aveau şi vechile imitațiuni ale Columnelor luï Hercule.

Pliniu cel bëtrân ne comunică o importantă notiță estrasă din scrierile filosofului grecesc Theophrast (sec. IV a. Chr.), după care columna cea de smaragd a luï Hercule din templul de la Tyr se distingea prin amplitudinea, séü circumferența sa considerabilă [a]).

') Aceste columne avênd partea de jos arondată în formă ovală, erau aşcdate pe o o basă circulară concavă, după cum se vede din csemplarul, ce a fost reprodus de Perrot şi Chipiez (Phénicie-Cypre, p. 79).

") Plinii lib. XXXVIÍ. 19. 2. Se (Theophrasto) autem scribente, esse in Tyro Hercuns templo stelen ám pl ám e smaragdo, nisi potius pseudosmaragdus sit. — în templul Vinerii din Paphus în Cypru încă se afla o columnă conică, lată Ia basă şi subțnndu-se către vêrf (Taciți Hist II. 3: continuas orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens).

196.— Columna comemorativă, numită «Petra-tăiată a luî Iorgovan» (Hercule), lângă drumul de munte, ce trece de la Tismana pes Carpațî în Transilvania. Astă-dî că4uti şi frântă în treî buc&țî. După o fotografia din a. 1900.

Acelaşî tip ni-1 presintă şi Columnele luï Hercule, de pe maneta romană a Tyruluï. Aicî înălțimea ambelor columne este numai cu puțin maî mare de cât diametrul îndoit al basei.

în fine vom maî aminti aicï de pseudo-columnele luï Hercule, ce se aflaü în templul de la Gades (Cadix) în Hispánia, simple imitațiunî ale columnelor originale. După cum ne spune Strabo, aceste columne erau înalte numai de 8 coțî [J]), adecă cam de 5.09 m. [2]). Aveau aşa dar aceeaşi înălțime, pe care o are şi columna din munții Tismaneî, a cărei lungime după mesurarea nostră este de 4.90 m.

Poporul român numesce columnă cea archaică din plaiul Tismaneî «Petra tăiată», şi reduce istoria eî la timpurile eroice ale luï Hercule.

Tradițiunea este urmatória : lovan Iorgovan (Hercule al vechimiï) plecând se se lupte cu balaurul cel gigantic, care se afla încolăcit pe lângă vêrful muntelui Oslea, şî-a cercat maî ântâiu paloşul în petra acesta. Legenda română consideră ast-fel rupturile naturale ale acesteî columne ca tăiaturi făcute de paloşul luï Iorgovan.

Fără îndoielă, că numirea de Petra-tăiată avuse Ia început cu totul altă semnificațiune. Era o petră, pe care mâna omuluî o tăiase, spre a i se da o formă anumită.

Ni se presintă acum a doua cestiune de interes istoric : care a fost în vechime destinațiunea acesteî columne monumentale din munțiî de apus aï României f

După vechile tradițiunî păstrate de autorii grecescî, Columnele luï Hercule erau mete séű terminï, nu numaï pentru navigațiunea pe rîul Oceanos, dar si pentru căletoria pe uscat[3]), — laborum Herculis metae.

încă în epoca pelasgă se începuse marea operă de desvoltare a activi-tății economice; un sistem întins de drumurî, care se lege Europa cu Asia apusană. Una din liniele principale ale acestor căî publice continentale trecea pe Ia nordul Măriî-negre prin pustiurile cele pastorale ale Scythieï, un alt ram prin Thracia către Helespont, şi în fine al treilea drum se întindea de la Carpațî către apus pe lângă valea Dunării, avênd probabil o liniă laterală peste Alpî în Italia.

') Strabonis Geogr. III. lib. 5 şi 6.

[a]) Lungimea cotuluî grecesc (rci^uc) a fost forte variată (Cf. Herodot, II. 149; I. 178). Luând însă de basă cotul moldovenesc, séü al comercianților de lângă Marea-negră, cu 0.637 m., înălțimea pseudocolumnclor lui Hercule de la Gades era aproxi-mativ de 5.096 m.

»N T>.,,.,,,,: V---,ıT a,,,-1oa „ TV^trr,,,.

Aceste linii preistorice de comunicațiune purtau în tradițiunile poporale numele de drumurile luï Hercule ').

Tit Li vi u ne spune în istoria sa romană, că după legendele mitologice ésista prin «Alpï» un vechiu drum, a căruî coristrucțiune se atribuia luï Hercule.

O altă tradițiune o aflăm la Diodor Şicul. Hercule, scrie densul, după ce luase ciredile luï Geryon, voind se trecă din ținuturile celtice peste Alpï în Italia, a deschis şi aşternut cu petre drumurile cele rele şi grele, ca se potă trece pe acolo cu trupele şi cu tdte bagajiele, ce se aflau pe carele sale de transport; şi fiind-că barbariî din ținuturile aceste i atacase şi'jăfuise trupele în strimtorile munților, Hercule a pedepsit cu morte pe căpeteniile acestor făcători de rele, şi a făcut ca drumul acesta se fie sigur pentru posteritate [2]). Aceeaşi tradițiune o repetă Siliu Italic cu următorele cuvinte: Cel de ântâiu a fost HercMle din Tirynth, care a trecut peste aceste colțuri neaccesibile (ale Alpilor). Deiî de sus l'au vëdut urmându-şÎ calea sa prin norî, frângând prăpăstiele munților şi cu puterî estra-ordinare deschidênd prin stâncile neatinse, un drum necunoscut seculelor anterióre [8]).

în fine Ammian Marcellin ne spune, că cea de ântâiu cale prin Alpï a fost construită de Hercule, când acest erou a mers, ca se nimicescă pe Geryon [4]).

După cum vedem, tradițiunile preistorice, pe carî ni le-aű păstrat autoriî grecescï, vorbiaü în particular despre un drum prin Alpï şi pe care H aduceau în legătură cu espedițiunea lui Hercule asupra luï Geryon. Sub numele de Alpes, gr. [y]AX^sit, de la albuş (albï, séü acoperiți cu neuă), cei vechi înțelegeau orî-ce sistem de munțî înalți şi întinşi.

Este posibil, că Hercule se fi deschis un drum *si* prin Alpiî centrali aï

*) Livii lib. V. c. 34: Alpes inde oppositae erant .... nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule, fabulis credere libet).

') Diodorl Siculi lib. IV. 19. 3. — în scrierea, pe care uniî o atribue luï Aristotele, sub titlul de ITepl &ao|j.*3Îov ámousjxátiuv, §, 85, se amintesce de asemenea, că din Italia conducea în Celtica, în Liguria şi Iberia un drum, care se numia al lui Hercule (Gen t h e, Ober den etruskischen Handel nach dem Norden, p. 8). ') Silii Italici lib, III. v. 513 seqq:

Primus inexpertas adiit Tirynthius arces (Alpium):
Scindentem nubes, frangentemque ardua montis
Spectarunt Superi, longisque ab origine seclis Intemerata
grad u magna vi saxa domantem.

[4]) Ammiani lib. XV. 1. 10: Primam (viam) Thebaeus Hercules ad Gerynem exstinquendum ut relatum est . . . prope maritimas composuit alpes.

Europeï, deşi Liviü ne spune forte precis, că în acesta privinţă nu esistă nicî o tradiţiune poporală; că despre drumul luï Hercule prin Alpi vorbiaü numaî legendele mitologice — nulla dum via, quod quidein continens memoria sit, nisi . . . fabulis credere libet.

însă faimosul drum al luï Hercule, construit când luase ciredile luï Geryon din insula Erythia, este acel din Alpiî Transilvaniei, cari pe Tabula Peutingeriană figurczä sub numele de Alpes Bastarnice, ér în documentele medievale ale Ungarieï Alpes Ultrasilvanae [1]).

De asemenea maî vorbiaü tradiţiunile anticităţiî şi despre un drum construit de Hercule lângă lacul Avem, în acelaşî timp când prădase insula Erythia [2]). Este aceeaşî liniă de comunicaţiune, ce duce de la Tismana peste Baia-de-aramă la Isvernea, o localitate forte celebră în tradiţiunile vechimiî, după cum vom ave ocasiune a ne convinge mai târdiu, şi pe care drum se află podul cel monumental pelasgic săpat cu multă artă în stânca nativă [3]).

Despre drumurile construite o-dată de Iorgovan, séü Hercule, în ţerile aceste maî amintesc şi astă-dî cântecele nóstre poporale *).

') Densuşlanu, Documente, Voi. I. p. 250-251 a. 1247: terratn de Zeurino cum alpibus ad ipsam pertinentibus.— Ibid. p. 251: a fluvio Olth etAlpibus ultrasilvanis totam Cumaniam. — în aceleaşi documente de peste Carpaţî, Tera-românescă ne apare sub numele de Terra transalpina, ér Domnii romani sunt numiţi Wayvodae Transalpini (Densuşianu, Documente, I. 2. p. 92-93. a. 1365. — Ibid. p. 359 a. 1395; p..472. 476, a. 1411).

') Diodori Slcnli lib. IV. 22.

"j Acest pod susţinea comunicaţiunea peste canalul, ce se vede deschis acolo, şi care după cum spun tradiţiunile poporale, servia pentru scurgerea lacului, ce acoperia într'o epocă depărtată suprafaţa basinuluî din apropiere. Tot pentru scopul acesta a fost perforat şi délül, ce se află la capul canalului. Diodor Şicul (IV. 18. 6) încă amintesce o tradiţiune, după care câmpurile numite Tempe din Tesalia (ia •KaXoujj.eva Tejiiţf] TÍJC jcsíiáSo; Xe"?0":) fiind acoperite cu apă stagnantă, Hercule perforând délül a derivat şi scurs acest lac în rîul Peneu. Se pare a fi numai una şi aceeaşi tradiţiune, pe care autorii grecesci aü localisat'o în Tesalia. Té|j.itía şi Te|j.itf] ca apelativ în limba gre-cescă însemna ori-ce vale frumosă.

*) Ast-fcl un cântec eroic românesc despre lovan Iorgovan conţine următorele versuri:

Câ-ci un proclet ser pe
Chiar în drum î-mi şede,
Drumul închidea!
Iorga ce făcea . . . .
(El) aşa grăia:
EU Se me pornesc,

Proclet se găsesc, Proclet
se ucid, Drumul se
deschid, Lumea m'a
vorbi Şi m'a pomeni . . . .

Burada, O călStorie tu Dobrogea, p. i4S.

O amintire despre aceste drumuri vechi ale lui Iorgovan, o aflăm şi în Doinele

în fine mal adăugem aicï câte-va cuvinte cu privire la Columna Abyla. După cum ne spune Herodot columna a doua din templul luï Hercule de la era din aurul cel maî curat [a]). O simplă simbolisare a regiunii, unde se afla de fapt a doua columnă a luï Hercule. Acesta columnă nu avea aşa dar nicî un raport cu navigaţiunea, ci numaï cu munţii, séü căile continentale, după cum tot ast-fel era representată şi pe moneta romană a Tyruluî.

După tradiţiunile poporale române regiunea Carpafilor din partea de nord aPorţilor-de-fer purta o-dată numele de Munţil-de-aur[8]). Chiar şi astă-dî vêrful de sud-vest al Retezatului este cunoscut sub numele de S l at a, adecă Muntele-de-aur [3]).

Ast-fel acesta columnă monumentală de lângă drumul lui Iorgovan, ce trece peste culmea Carpaţilor în Transilvania, ne apare, atât după tradifiunî, cât si după tipul seu, ca una şi aceeaşi cu Columna a doua a lui Hercule, numită Abyla seu Petra-albă <).

române:

Taie lunca de din vale
Şi rĕchita din cărare,
Ca se se deschidă, c a l e
Se trecă I o r g u călare.
Şezatorea, (Fălticeni) I. p. 13.

Tu sè-mî taï aşchia mare S'o
puî punte peste mare, Se
trecă I o r g u călare.
Tocilescu, Matcrialurt folkl. I. p. 375.

Aceste versuri din urmă sunt satirice. Insă ele se esplică prin notiţa lui Diodor Şicul (IV. 19. 4), că Barbarii din ţinuturile alpilor, pe unde î-şî construise Hercule drumul seu, i atacase şi jăfuise trupele în strimtorile munţilor; Hercule însă prinse şi pedepsi cu morte pe căpeteniele acestora. Un alt fragment ironic, însă în formă alterată, ni se comunică de la Vaşcau (comitatul Bihor):

Constantine Iorgovan, Busdugan, săgeţi ne dă . . . Se-
ţi păzim armadia . . . ') **Herodoti** lib. **II. c. 44.**

'} «Că lovan a venit din partea de la resărit, ca se caute o fată din Munţii de aur» (înv. D. Petrescu, corn. Sâmburesci, j. Olt.) — A se vedé şi capitulul următoriu despre legenda Hercule şi Echidna.

') Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, l : 75.000, Zone 24, Col. XXVII.

) Columna lui Hercule numită Cynegetice. Despre numĕrul Columnelor ui Hercule esistaü în anticitate diferite păreri. După cum scrie Hesychiu, unii voriau de doue, alţii de trei, de una, ori de patru columne ale lui Hercule. S c y l a x în erjplul marilor (§ l) încă se esprimă ast-fel: «Voiû începe de la Columnele luî [r]cule în Europa şi voiü continua până la Columnele lui Hercule, ce sunt in y a». Résulta aşa dar din aceste cuvinte, că în literatura geografică mai vechia se '* "*tru adevêr de maî multe columne ale lui Hercule. Unul din istoricii grecescî, * "*[r]gamenul, **care** truse în timpurile lui Hadrian şi ale Antoninilor, consi-

10. *Argonauții* *întorcându-se în Elada pe Oceanos potamos (s. Istru) trec pe lângă Columnele luï Hercule.*

După Odyssea luï Homer, espedițiunea eroilor Argonauți se întorce în Thesalia pe rîul cel mare, Oceanos potamos, si renumita lor corabia, Argo, trece pentru prima oră cu deplin succes pe lângă stâncile cele periculóse din albia acestui rîu.

«De primejdia acestor stânci», scrie Homer, «nu a scăpat nicî o corabia omenescă din câte se au încercat se trecă pe aicî. Tablele lor s'au sfărîmat şi valurile apeî cu vârtejurile lor cele violente le aü înghițit dimpreună cu corpurile ómenilor. Numaî o singură corabia de mare s'a străcurat pe aicï, Argo, cea mai ilustră dintre tóté, când s'a întors de la Aeta, si ea de sigur ar fi fost isbită de petrele cele mari (jirfaXac rcotl rcéTpaç), însă deița Junona a ajutat'o ca să trecă, fiind-că iubia pe lason» *).

Aceste stâncï atât funeste navigațiuniî din aşa numitul Oceanos potamos erau cataractele Istruluï.

deră columna numită. Calpe ca identică cu Alybe (s. Abyle), ér despre columna a doua densul ne spune, că Grecii o numiaü Kov'írrttix'í) şi Barbarii "Ajîsvva (xata |Uv "EXVr]-vaç KovfjY6"'*")) x*-a 8e pappapouc "Afitvva. Frag. Hist, grace. III. 640). în vechia limbă grecescă cuventul xuvriY^ însemna a vena; xuvTj-föc, venătoriu şi xuvefetix-}) venătore. Avem aşa dar aicî erăşî o numire geografică alterată, spre a i se da o semnificațiune grecescă. Posițiunea acestei columne, numită Cynegetice era după Charax în Libya. Insă de sigur, că vechile isvóre vorbiaü nu de Libya africană, ci de Libya de lângă Istru (Conf. pag. 409 nota 1), ale cărcî frontiere astă-di nu le mal putem cunósce. Este însă de lipsă să amintim aicî un fapt important, cala comuna numită Câmpul-luî-Neg din valea Jiului în Transilvania, unde cobora drumul cel de munte al luï Iorgovan, o parte de hotar portă şi astădî numele de <Petra luî Iorgovan». Se pare aşa dar, că Kovvj-fetwf), ce desemna una din cele treî, ori patru, Columne ale luî Hercule este numai o formă coruptă din numirea topografică Câmpul-luî-Neg. în fine în ce prîvesce numirea de vA£ewa, séü după o variantă "AjSivva, acesta este numai o simplă traducere posterioră a cuventuluî grecesc Kovfrietix-i). însă Charax a întrebuințat pentru substantivul grecesc Kov^eti*-)], venătore, infinitivul poporal: a vena, (""A pEwa séü XA fitvva). Locuitorii barbari de lângă Columnele luï Hercule, din a căror limbă a luat Charax, ori predecesorii şei, cuventul "A pevva, cu înțelesul de xovsf EUJ, erau aşa dar un popor de origine proto-latină séü pelasgă. Se vorbia aşa dar încă în timpurile luï Hadrian lângă Istru cu aceleaşi forme gramaticale, cu cari se mal vorbesce astâ-dl. însă forte probabil, că acesta notiță a lui Charax derivă din timpuri anteriore cuceririi Daciei. [a])

Homeri Odyss. v. 66-72.

însă eroii Argonauți continuându-şî navigațiunea pe rîul Oceanos în sus, ajung cu corabia lor cea sfântă şi la Columnele luï Hercule de la strîmtorea munților Rhipaei.

După poema epică, ce se atribue luï Orpheu, Argonauții întorcându-se cu lâna de aur în Elada, trec maî ântâiu cu corabia lor pe lângă Scythiî ar ca s î şi pe lângă pastoriï Hypeboreï, apoï eï intră în valea cea lată a munților Rhipaei, ajung la strîmtorea acestor munțî, unde se afla înălțimea numită Cal p i s, de aci cuprinşî de frică şi de fiorï estreme, eï trec pe lângă vultorile şi stâncile, ce se aflau în apropiere de insula Iernis (Cerne), apoï ajung la gura rîuluî Ternesos şi se abat în port lângă țermurele, pe care se aflau Columnele luï Hercule [a]).

Ternesos de lângă Columnele luï Hercule, de care ne face aicï amintire poema orphică, este în fond una şi aceeaşi numire geografică, ce ne apare şi în epoca romană, sub forma de Tierna, statio Tsiernensis, Dierna, Zernes, Zernensium colonia, un oraş important o-dată pe teritoriul Orşoveî de astă-dî [a]j. Esistă însă o singură deosebire, în ce privesce

') **Orphei** Argon. v. 1242—1243 :

S'.airp-fjaaovtsț àvà atojia Tepvrçooïo ot-
fjXaioi 8' èxsXoajXsv **'HpaxXvjOC.**

După poetul Pindar (Pyth. IV v. 251) Argonauții trec din apele Oceanului în pontul roşu (ív T' iLxsavou ittXaftaat (iifev *OVTU> T' spoâ-p<j)). Sub aceşti numire însă, de pontul r04;u, este a se înțelege cotul séü sinul cel ht al Dunării de lângă insula Ruşavel (Erythia), ér nu Marea-roşiă dintre Arabia şi Egipet. Pindar luase cuvintele de itov-co; epuS-poț din o vechia colecțiune de cântece eroice poporale, în carî «vadul Ruşaveî» (Popoviciu, Băile luï Hercule, p. 41) se numia «podul Rusaveî», după cum sub acesta numire ne maî apare şi astă-dî Intr'un cântec tradițional românesc :

lovan Iorgovan,
Braț de busdugan,
Și se preumbla
Şi se prepurta
La vadul Dunării,
La podul Ruşaveî...

Citană, Balade pop. p. 49.

Herodot încă amintesce de o vechia tradițiune, ce i-o comunicase preoții egipteni, că regele Sesostris plecând cu o flotă compusă din corăbîi lungi, a supus pe locuitorii de lângă 'Epuftpa S-aXaaaa, de unde mal departe nu a putut naviga din causa strimtorilor (&7ti Ppayeujy). Acest Sesostris este unul şi acelaşi cu Osiris, marele rege al Egiptenilor, care străbătuse cu oştirile sale până la isvórele (cataractele) I st nilul (Diodor I. 27. 5), Poema orphică încă amintesce de strimtórea Erythia (v. 1048) de lângă munții Caucas, séü Cârpațî. — Pe când la Homer şi în poema orphică, Istrul, pe care se întorc rgonauțu în Elada, figurеză sub numele de ixsavóc itatásét şi àxaVxpooç UIXB«VOÇ, acelaşi Istru [a] ApQIlodor (I. 9. 24. 4) ne apare sub numele de E r i d a n, ér la Diodor Șicul de T a n a i s anuvius al Romanilor (A se vedé mal sus pag. 117 nota 3, şi pag. 386 nota 2). *J*

A se vedé mal sus pag. 416, nota 5.

aplicațiunea acestei numirï. Sub numele de oto^a Tepv/jaoto aicî sunt a se înțelege numaî gurile rîuluï Cerna, care se versa în Dunăre lângă Orşova.

Cu legenda despre cucerirea lâneî de aur se ocupase în timpurile din urma ale anticitățil încă doî poeți celebri, Apolloniu Rhodiu (sec. III a. Chr.) şi Valeriu Flacc.

Amêndoï acestï autorï se distingeau prin eruditiunea lor mitică şi geografică şi amêndoï recunosceau, că rîul cel mare al geografiei ante-homerice, Oceanos potamos, şi care se versa în Pontul euxin, nu era altul de cât Istru.

Eroii Argonauți, după Apolloniu Rhodiu, se întorc în Elada cu lâna de aur pe apele Istrulul, numit ylarpoto (iéyaç 'pooç şi xépaç 'Qxsavofo [1]). EI trec mal ântâiu pe lângă păstorii ceï sëlbatecï (rcot[iavec oE^pauXot), pe lângă Thracil mestecați cu Scythî, si pe lângă Sigyniî [8]), cari locuiau după Herodot în părțile de nord ale Istrulul de jos.

Tot prin gurile cele vaste ale Istrulul se întorc Argonauții în patria lor si după poema epică a lui Valeriu Flacc [3]).

Ast-fel Columnele lui Hercule, pe cari poema orphică le pune la strîmtórea munților Rhipaei şi lângă rîul numit Ternesos, se aflau în apropiere de catataractele Istrulul, lângă Cerna.

O importantă notiță despre Columnele lui Hercule o mal aflăm şi la gramaticul roman Servius Maurus Honoratus din secuiul al IV d. Chr., un literat cu cunoscințe estraordinare antiçare, istorice şi mitologice.

în comentariele, ce le scrisese Serviu asupra Enéide! lui Virgil, densul ne spune următorele : «După cum cetim, Columnele lui Hercule se aflâ si în regiunea Pontului şi în Hispánia» *).

Serviu, după cum vedem, mal adause aici cuvintele «si în Hispánia», fiind-că acesta ficțiune devenise consecrată în curs de mal multe secule pe tabulele geografice grecesc!, cu tóté că Romanii, cari cucerise Iberia'şi Africa de nord, nu aflase acolo nici o urmă, nici o tradițiune, despre Columnele lui Hercule.

[1]) **Apollonii Rhodil** Argon. lib. IV. v. 302. 282.

') **Apollonii Rhodil** Argon, lib IV. v. 316 seqq.

») **Valeril Flaccl** Argon. VIII. v. 189-191:

. . .. sequemur
Ipsius amnis (Istri) iter, donec nos flumine certo
Perferat, inque aliud reddat mare.

***) Servius** în Virgilii Maronis opera (Ed. Venetiis, 1544 p. 455 verso): Nam Columnas Herculis leyimus et in Ponto et in Hispánia.

11. *Emforiele Tartessos (s. Tertessus) fi Cempsi lângă Columnele luï Hercule.*

ín apropiere de Columnele lui Hercule, vechil geogralï şi istorici mal amintiaŭ pe basa unor tradițiunî anterióre, de doue emporiï, séü tôrgurï, tnsetrraate din punct de vedere industrial şi comercial, unul cu numele T a r-tessos, seu Tertessus, şi altul Cempsi *).

Aceste doue emporiï tradiționale întogma ca si Columnele lui Hercule, ca si insulele de lângă aceste Columne, aü fost transportate în timpurile din urmă ale anticitățiî pe teritoriul Hispanici, în apropiere de strîmtorea Gi-braltaruluî. De fapt însă de la Pyreneî şi până la țermuril meridionali al Iberici nu a esistat nici o localitate cu aceste numiri.

în lipsă de orî-ce urme positive istorice şi de orî-ce tradițiunî locale, unii din autorii grecesc! presupuneau, că vechiul Tartessos se ar fi aflat în delta riulul numit Baetis *). Alții însă din contră susțineau că Tartessul preistoric ar fi fost identic cu orașul numit în epoca romană Car te i a (astă-dl San-Roque) de lângă strîmtorile Mediteranel *).

însă uri Tartessos pe teritoriul Carteiel era numai o simplă ficțiune a autorilor grecesc!, căreia administrațiunea publică romană si geografii ro-nianî nu-î atribuiau nicî o credință. Ast-fel Pliniü cel bëtrân ne spune, că numai Greci! nurniau Cartela Tartessos *). Ér geograful Mela, care era născut lângă Carteia, încă nu póté să ne spună nimic cu siguranță în acesta privință, ci se mulțumesce numai se reproducă părerile altora, însă cu un fel de îndoielă din partea sa. «Carteia», dice dînsul, «care după cum socotesc unii, a fost Tartessos» ").

Tartessos avuse un rol însemnat în istoria civilisațiunil. El fusese unul din emporiele cele mal celebre ale lumii vechi. Cu deosebire el ajunsese

') Rttfl Arieni Descr. orb. v. 478-480 :

.... tumet illic ardua Calpe . . . .
Tartessusque super sustollitur, indeque Cempsi
gens agit.

') Strabonlg Geogr. III. 2. 11.

*) Strabonis Geogr. III 2. 4.

[4]) PHnil H. N. III. 3. 2: Carteia Tartessos a Graecis dicta. .) *[ela]e Kb. III. 6: Carteia, ut quidam putant, aliquando Tartessos. —Cicero [0] epistolă a sa către Atticus (VII. 3) numesce in mod ironic pe senatorul Cornelius i care era originar din Ispania delà Gades, Tartessium istum.

la o importanță imensă pentru comerciul Fenicienilor [1]). Ținutul seu era estrem de avut în mine de argint, de aur, de aramă, de cositoriu, şi plumb [2]).

O interesantă notiță despre tesaurele sale cele mari metalice o aflăm la Herodot. «Nisce comercianți din insula Samos», scrie densul, «aruncați de vênturï în navigafiunea lor si retăcind, ajunseră până la Tartessos dincolo de Columnele Iul Hercule, ca şi când i-ar fi dus în părțile acele sortea lor cea bună. In timpurele acele, acest emporiü era încă întreg. De acolo el se întorseră cu cel maî mare câştig, ce l'au făcut Grecii vre o-dată, după cum seim până astă-dî. Apoi Samieniî separară a decea parte din câştigul lor, în valóre de 6 talențî, din care dispuseră a se face un crater de aramă, după modelul celui Argos, şi în jurul căruia se ridicau în sus nisce capete de grifoni [s]). El apoi dedicară acest crater în templul Junonel, unde-1 aşedară pe treï colosé de aramă, înalte de câte 7 coți şi îngenunchiate> [4]).

După cum résulta din tóté aceste notițe istorice si geografice, vechiul emporiü Tartessos, celebru pentru avuțiele sale metalice, a fos.t un oraş de proprietari si de lucrători de mine.

în Carpațiî Transilvaniei, cu deosebire în regiunea munților metaliferi, noi mal întîmpinăm şi astă-dî o mulțime de înălțimi pădurose, ce portă numele enigmatic de Certes. Este un cuvent de origine pelasgă, fiind-că-1 aflăm în ținuturile cele mal vechi ale Pelasgilor europeni; un cuvent însă, al cărui sens primitiv astă-dî cu siguranță nu-1 mal putem cunósce.

In timpurile dominațiuniî romane, un oraş din Pannónia inferióra, situat în apropiere de Dunăre, purta numele de C e r t i s [5]), C e r t i s i a [6]), Kaptissa [7]). Ér în Transilvania o localitate cu numele de Certes este până în dilele - nóstre renumită pentru minele sale de aur si de argint.

*) In istoria Fenicienilor numele Tartessos ne apare sub forma de Tarşiş.

[3]) Producțiunile metalifere ale Tartesuluî erau după profeții Ieremia (10. 9), şi Ezechiel (27. 12) argint ciocănit, fer, cositoriu şi plumb; după Scymnus (v. 165-166) staniu, aur şi aramă forte multă. După Stephan Byzantinul (v. TapMjoooc şi "Jpuí-Xa) argint, staniu şi aur. Ér ținuturile Eladeî esportaü de aicï aramă (Herodot, IV. 152. Pausania, VI 19. 2).

') Aceşti grifoni (fpójisc), simbol al țerei Hyperboreilor, indicau în mod forte clar proveniența metalului. Isidorl Orig. XII. 2. 7: Gryphes . . . . h o c genus ferarum in Hyperboreis nascitur m on t i b u s.

[4]) Herodotl lib. IV. 152.

") Tab. Peut. (Ed. Miller) Segm. VI. 2.

") Ravonnatis Cosmographia (Ed. Finder et Parthey; p. 216.

'; Ptolemaei lib. II. 15. 4.

Faimosul Tartessos, orï maï corect Tertessus, după cum ne apare el în edițiunile cele maï vechï ale luï Priscian, aparținea aşa dar după numele seu la regiunea Carpaților, unde civilisațiunea metalurgică luase o desvoltare încă din cels mai depărtate timpurf. Numirea sa indigenă se vede a fi fost cu siguranță Certes.

în ce privesce posițiunea sa geografică, <prea fericitul» Tartessos, cum î-1 numesce Scymnus, se afla situat din sus de promontoriul Calpe [a]), însă maï depărtat de tërmuriï rîuluï Oceanos seu Istru [a]).

Poetul epic Siliu Italic ne presintă următorea iconă a regiunii, în care se afla oraşul Tartessos.

«Tot ast-fel părintele Oceanos cu apa sa cea mâniosă bate promontoriul Calpe ale luï Hercule, tot ast-fel vêrtejurile sale cu undele lor ce urlă, se precipitéza cu violență în cavitățile, ce se deschid în sînul acestui munte, stâncile din albia rîuluï gem, ér undele sale se bat si resfrâng de cóstele cele stâncose cu un sgomot aşa de enorm, în cât l'aude şi Tartessus, separat de țermurî prin ținuturi întinse [s]).

După tóté fântânele istorice şi geografice, Tartessos, oraşul ómenilor celor avuțî, se afla în apropiere de Cerna.

în părțile de sud-vest ale Mihadiel, în apropiere de linia cea mare de comunicațiune a Daciei, Dierna—Tibiscum, o grupă însemnată de munți portă numele de Cer t eg *). în aceeaşi regiune, cam la jumëtatea drumului între Mihadiă şi Orşova, pe valea cea frumosă a Cernel, noî întîmpinăm astădî un sat însemnat românesc, al căruî nume este Topleţî. Este o numire, ce ni se presintă adese ori în ținuturile metalifere din Carpaţî. Doue sate din Transilvania, însemnate din punct de vedere al industriei metalurgice, ne apar sub numele de Toplița, unul cu mine de aur şi de argint, altul

') Prisciani v. 335 337 :
. . . Calpen quae summám sustinet un a m Herculis e statuis;
quam supra dives et alta Tartessus, Cempsique sedent . .
. CI. Avieni Descr. Orb. v. 478-481. [2]) Poetul Stesichor la
Strabo, lib. III. *2.* 11. *) Silii Italici Pun. lib. V. v. 395 seqq. :
Ceu pater Oceanus quum saeva Tethye Calpen Herculeum ferit,
atque exesa in viscera mentis Contortum pelagus latrantibus ingerit
undis, Dantgemitum scopuli; fractasque in rupibus undas Audit
Tartessos l a t i s distermina terris. *) [S]pecial-Karte d. oesterr.-ung.
Monarchie. 1: 75.000. Z. *26.* C. XXVI.

cu mine de fer [1]). Tot în apropiere de Topletï mat aflăm încă alte doue înălțimî numite «Rudina» si «Rudina-mare». Un al treilea dél cu numele de «Rudina» se află de asupra Orşoveî. Sunt nisce vechï numirï topografice, ce ne pun în evidență faptul, că o-dată în acesta regiune aü esistat lucrări întinse de mine [2]).

în părțile de jos ale Cerne! tradițiunile poporale române despre Hercule sunt cu deosebire localisate pe teritoriul satului Topleţî.

După cum ne spune gramaticul Apollodor din Athena, Hercule, răpind ciredile lui Geryon din insula Erythia, a trecut cu ele la Tartessos [3]). In aceste timpuri aşa dar, localitatea cea mal importantă din apropiere de Erythia séu de insula Ruşaveî era Tartessos.

încă din o vechime forte depărtată a esistat lângă satul Topleţî un vad principal de trecere peste rîul cel sëlbatec si periculos Cerna.

Aicï pe ambele malurï aie rîuluï căletoriul póté observa nisce podişuri naturale din stânci, din cari unele se întind aprópe până în mijlocul albiei, ér pe aceste stânci se maî pot cunósce până astă-dî diferite forme săpate, ce ne presintă o asemenare uimitore cu urmele de om, de caï, de boï, de vițeî şi de cânï. Am esaminat în doue rêndurï aceste vechï şi curióse vestigii de la Topleţî, şi tot de una convicțiunea nostră a fost, că e forte greu a decide, dacă ele sunt formate de natură, de mâna omului, ori dacă ele sunt întru adevër mărturii ale unor timpuri geologice depărtate. Tradițiunile poporale ne spun, că pe aici a trecut Iorgovan cu calul seu *). Fără îndoielă, ca acesta tradițiune despre urmele lui Hercule, aie calului seu (si póté ale ciredilor luï Geryon) imprimate în stâncile de la Topleţî î-sî are sorgintea sa în cultul cel vechiü al acestui erou lângă Cerna. Hercule, ne spune istoricul luï Alesandru cel Mare, Arrian din Nicomedia, era adorat în Tartessos [6]).

Maî aflăm la satul Topleţî de lângă Cerna încă o altă importantă tradi-

') Fridwaldszky, Minero-logia (Claudiopolî, 1767) p. 83. — **Blelz,** Handbuch d. Landeskunde Siebenbürgens (1857) p. 274.

') Diferite localități metalifere din Transilvania şi Ungaria portă astâ-di numele Ruda, Rudina şi Rodna. în vechia limbă latină rudus, seu raudus şi rodus, însemna o bucată de mineral de aramă şi peste tot aramă nelucrată (Varr o, L L. V. 34. - Fes t us, v. Rodus). Probabil, că în limba lucrătorilor de mine rudus séü rodus se aplica pentru tóté frustele de metal. De aici în limba română Rudari (Băiaşi), culegători de aur din năsipul rîurilor.

') Apollodorl Bibi. II 5. 10. 8.

[4]) **Popoviclu,** Băile luï Hercule (Pesta, 1872) p. 40. ,

[5]) **Arrianl** De expeditione Alexandri, lib. II. 16. 4.

,g poporală, ce se pare a fi numaï un rest din legenda vechiului Tartessos.

în timpul, pe când luxul şi tot genul de plăcerî făcuse o violentă irupţiune *n sînul societăţii romane, unul din termini! cel mal aleşi, ce caractérisai! făimosele cine ale aristocraţiei de la Tibru, era «muraena Tartessia> [1]), seu mréna de Tartes. O espresiune mal mult legendară de cât geografică, în aceste timpuri de decadenţă a moravurilor vechi latine, însemnătatea industrială şi comercială a Tartessulul dispăruse de mult, ér posiţiunea sa geografică devenise obscură.

Un fapt însă destul de instructiv résulta din acesta tradiţiune romană, că mrenele cele luxóse de Tartessus î-şi avuse o-dată legendele lor particulare, că ele erau socotite ca cele mal superiore în genul lor.

întru adevër pe o medalia autonomă, ce portă numele de TARTES [z]), însă a căreî provenienţă nu o cunóscem, ne apare, ca un fel de emblemă a acestui vestit oraş, un spic si un pesce, de sigur o muraena Tartessia, simbol espresiv al unei vechi legende.

După tradiţiunile poporului român, şi cu deosebire după cele de Ia Topleţî, mrenele cele legendare ale timpurilor eroice se aflau în rîul Cerna, lován Iorgovan urmărind balaurul cel urieş, aude lângă Topleţî glasul cel melodios al unei fete ce cânta. Răpit de frumuseţea acestei cântări şi uitându-şî de balaurul, pe care-1 persecuta, el se adresează Cernel cu rugarea, să-şî înceteze urletul, promiţendu-I, că-I va da o mrenă de aramă, o mrenă argintia, în fine o mrenă auria[3]). Acesta mrenă de aur, după cum ne spune poporul, se mai găsesce si astă-dl în apele Cerneî. Pescarii adcse-orî o prind, însă el o lasă erăşî liberă în Cerna, temêndu-se de mânia acestei furióse ape *).

') Anil **Gellii** N. A. lib. VII. c. 17. — De Tapvrçaia [j.upatva amintia si poetul comic Aristophane, născut pe la a. 444 a. Chr, (Suidas, v. Taprf]oooţ).

') Mioanct, Description d. médailles antiques, I p. 26. — Tartesul avuse o însemnătate nu numaï industrială dar şi politică. Ast-fel Herodot (I. 163) ne amintesce despre un rege al Tartesienilor, de pe la mijlocul sec. VI a. Chr., al cărui nume era Arganthonius (Sate cu numele de Argintoia, Argintoienî şi Argitoieni esistă în j. Dolj şi Romanaţi, ér lângă Tartessos se afla Muntele-de-argint. Cf. p. 446). Acest rege, celebru Pentru avuţia sa cstra-ordinară, a stat pe tron 80 am. El trăise peste tot 120 am şi se afla în relaţiunî forte amicale cu Phocieniî din Elada, pe al căror teritoriu, după cum [sc]'m, se afla oracolul şi templul de la Delphi, întemeiate de Hyperboreiï de la Istru.

') PopoYicln, Băile luï Hercule, p. 36-37. — Spineana, Diet, geogr. Mehedinţi, p. 161.— «•ienescn, Balade, II p. 13. — Alexicl, Texte, I. p. 110.

[4]) **Popoviciu,** Băile lui Hercule, p. 40.— Mrenele de aramă, de argint şi de aur, ce [a]Par în legendele Cerneî, simbolisaü tot o-dată şi avuţiele metalice ale acestei regiunf.

în fine lângă satul Topleţî se mai vëd şi astă-dl resturile unui vechia apeduct, 11 arcurî magnifice, pe carî însă archeologiï le consideră de romane.

Vechiul oraş Tartessos s'a aflat fára îndoielă în apropiere de cataractele Dunării *). în timpurile M Hercule Iberia n'a avut nicï o importanță industrială si comercială pentru civilisațiunea de la Pont şi din părțile de resărit ale Mediteraneî *_).

') Se pare, că o-dată numele de Certes se maï aucîia în cântecele poporale române despre lovan Iorgovan. Ast-fel într'o variantă, ce ni se comunică din jud. Teleorman, Iorgovan adresându-se Cerneî i d.ice :

Certă-ţî urletul,
Moie-ţî talaziî, Arată-ţî vadu.

Ér Cerna :
Urletu-şî certa . . ,
Vadul şî-arăta . . .

După cum vedem, întîmpinăm aici introduse într'un mod cu totul anormal cuvintele <Certă-ţI» în loc de forma originală «încéta-tï». Un cas analog î-1 aflăm într'un cântec eroic despre Gruia, unde epitetul seu geografic de «Rusavanul», a devenit un calificativ al tipului seu fisic: «e cam negru roscoban», (Şezătoarea, II. 34).

[8]) Alte date geografice cu privire la posițiunea celebrului oraş Tartessos maï avem următorele. După Stephan Byzantinul oraşul (rcóX;;) Tartessos se afla situat lângă rîul, ce purta aceeaşi numire şi care curgea din Muntele-de-argint (àitè toù '.Apfupoû ipouț). Acelaşi munte în Argonauticele luî Apolloniu Rhodiu (IV. 323-324) ne apare sub numele de Anguron ("Affoopov opoc), şi a căruî posițiune era lângă strimtorile Istruluï. Tap-csoooî itoTafieț după poetul Stesichor (a. 630—550 a Chr.), care se ocupase în special cu legendele luî Geryon, curgea cam în fața insulei Erythia (Ruşava), şi avea nisce isvóre imense, ce eşiau din o pescere, care se afla în Muntele numit Rădăcinî-de-argint (o^eSov àvr.rcépaç xXetvâç '.Rpud'ïiaç Tctprrpooû noTa|j.oû napà *Ku.fàt* aitsípovai; àp-ppopîCouç év xeuö-|j.ii>vt nétpat. La Strabo, III. 2.. 11). Acest Tartessos potamos atât după gurile sale, ce erau cam în faţă de insula Ruşaveî (Erythia), cum şi după isvórele sale, ce-1 desemneză în mod aşa de clar, era unul şi acelaşi cu Cerna. Rîul «Cerna», ne spune Marele Dicționar geografic al României, «isvoresce în formă de bolboros dintr'o pescere din póla muntelui G ard oman». Acest Gârdoman se pare a fi una şi aceeaşi numire cu "Ap-fupov Spot; er Rădăci ni l e, de carî amintesce Stesichor ne indică muntele numit astădi Radoceaş (vecin cu Gârdomanul) şi din care curge un alt isvor al Cerneî. In nicï un cas însă oraşul Tartessos nu se află situat pe țCrmurile Istruluï séa pe teritoriul Orşoveî astă-di. Itinerariul la Tartessos, după cum ni-1 presintă Scymnus în Descrierea sa geografică (v. 145-166), era următoriul: După promontoriul (cel sfânt), pe lângă care aveau să trecă vasele comerciale (astă-di Vf. St. Petru de lângă cataracte) urma insula Erythia (Ruşava); în vecinătatea acestei insule se afla legendarul oraşGa-dira (adî «Grad» de pe teritoriul serbesc, séü vechia «Grădisce» a Orşoveî). Apoî la o depărtare de doue ori aşa de mare, ca de la promontoriu până la Erythia, urma «prea fericitul târg» şi oraş Tartessos. Acesta îndoită distanță corespunde pe deplin la locul de pe valea Cerneî, unde se află astă-d.î satul Topleţî. Este însă de lipsă se notăm aicî, că lungimea acestor distanțe, pe care o aflăm la Scymnus calculată şi în (jile de navi-

Dacă însă până astă-dî noi nu cunóscem încă adevëratele ruine ale acestuï oraş, atât de fecund în industria sa metalurgică, este destul să amintim aici că nicî din zidurile splendidului Tyr, a capitalei Fenicienilor, nu s'au descoperit nimic până în dilele nóstre >), aşa că s'au împlinit cuvintele profetului : «Omeniî te vor căuta şi tu nu veî fi mai mult» [2]).

A doua piață importantă de lângă Columnele luï Hercule pentru comerciul cu metale, era în timpurile preistorice Cern p si.

După Dionysiu Periegetul, după Avien şi Priscian, tribul, ce purta numele de Cem p s i, î şî avea locuințele sale din sus de Tartessus, pe nisce coline maî micî [3]), la pólele munților celor ars Î, pe cari Grecii în limba lor i numiau Iloprjvaca #p7], Pyrrhene [4]).

gațiunc, este cu totul neesactă, probabil o interpolare posterioră. O altă importantă notiță geografică, cu privire la Tartessos o aflăm la Avien (Or. mar. v. 462). După cum ne spune densul, hotarele Tartessuluî se întindeau până la oraşul Herna (Hic [ad Theodorum] terminus stetit Tartessiorum. Hic Herna ci vitas). O numire, ce corespunde la Kepvfj. Tierna, Dierna, astă-dî Orşova, în vechile descrieri geografice maî aflăm amintite şi câte-va triburi, ce locuiau în apropiere de Tartessos. Ast-fel erau după istoricul Herodor, care trăise înainte de Herodot, aşa numiții Elbysinii (Şleph. Byz. v. "Jfîepiai), Ia Philist El b es t i, forte probabil locuitorii de pe valea rîuluî Apă-Albă (s. Bela-reca), care se varsă in Cerna, din sus de Topleţî. Un alt trib erau Măştieni (la Avien, Or. mar. 416: Massieni), fără îndoielă Moşteni, o clasă pastorală şi agricolă cu tradițiunî forte vechi, pe carî i maî găsim şi astă-dî nu numaî lângă Cerna, dar şi în alte părţî ale României, constituind diferite cete şi cătune, în fine un alt trib de lângă Tartessos portă la Herodor numele de Rhodanos, de sigur un sat de baia?!, de pe valea Ccrneî, orî a Apeî-Albe, unde diferite déluri şi vâî maî au şi astă-clî numele de Rudină şi Rud ari ă.

') Hengstenberg, De rebus Tyriorum, p. 92. —**Perrot** et Chipiez, Phénicie-Cypre, p. 323.

•) Ezechiel, c. 26. 21.

[3]) Prlsciaui Periegesis, v. 335-337:

. . . . quam (Cal p en) supra dives et alta Tartessus,
Cempsique sedent qui collibus irais Pyrrhencs,
caelum quae tangit vertice summo.

Cf. Dlonysii Orb. Descr. v. 338. — Avienl Descr. orb. v. 480-481.

*) Cu privire la originea numirii" de Pyreneî, Diodor Șicul (V. 35. 2) scrie: Și fiind-că munțiî aceştia erau acoperiți cu păduri întinse și întunecose din causa mulțimii celei enorme a arborilor sëî, se întêmplase în timpurile vechi, după cum se spune, că păstorii punênd foc a ars întregă regiunea acesta muntosă. Focul continuând cu violență mal multe Cile a ars tot, ce se afla pe suprafața pământului, din care causa aceşti munți aü fost numiți Hupfjvau», adecă arşi. Tot o-dată începu atuncî se apară la suprafață o mare cantitate de argint, care topindu-se forma în unele părţî rîurî de argint curat, însă °cuitoriî de aici necunoscând usul acestui metal, Fenicienii îndată ce aflară, cumpërau

Acestï Pyreneï aï timpurilor preistorice, a căror posițiune se afla lângă Columnele luï Hercule, nu erau identicï cu Pyreneiï, ce despărțiau Galia de Iberia, si carî ne apar sub acesta numire numaî în timpurile maT târdie ale anticitățil.

Chiar şi astă-dî una din înălțimile principale, ce formeză culmea cea muntosă a Mihadieî, portă numele de Arsana »).

Lângă acest munte, Arsana, care prin numirea sa maî păstreză încă memoria uneî vechî ardert, esista la a. 1535 un însemnat sat românesc, Ca-nicia-de-sus si Canicia-de-jos (astă-dî simplu Canicia).

în apropiere de acest sat Canicia se afla o-dată stabilit tribul, pe care ceï vechï M numiau Cempsi *).

Cea de ântâiu probă în acesta privință o aflăm la Strabo. După cum ne spune acest autor, una din grupele etnice, ce se aflau stabilite lângă Pyreneiï din tradițiunile grecescî, séü lângă Cempsi, purta numele de Conisci »). Aceşti Conisci aï geografieï preistorice eraü locuitorii cel vechï aï satuluï de astă-dî Canicia. în o formă grecisată, eï ne maï apar şi sub numele de Cynetes[4]) şi Cunetes [6]).

însă cea maî importantă mărturia despre locuințele tribului Cempsi în apropiere de strimtorile Dunăriî o aflăm la istoricul byzantin Pro c op i u (sec. VI).

în lista diferitelor cetățî şi fortificațiunî, pe carï le întemeiase orï le reparase împëratul Justinian, Procopiu amintesce lângă strimtorile Dunăriî următorele castele: Cantabazates (var. Cantabraza), Smornes, Camps e s,

argintul de la dênsiï în schimbul unor mărfurî de puțin preț, pe care apoi transportându-1 în Grecia, în Asia şi la tóté popórele, eï câştigară avuții imense.

') Un alt munte cu numele de Arsana séü Arsa nu l ne apare din sus de satul T o p l e ț î.

') Pe teritoriul Caniceî maï afiăin încă o interesantă numire topografică, Délül H a m ț i (Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, l : 75.000, Z. 25. C. XXVII).

[3]) Strabonis Geogr. lib. III. 12. 5. — Cu privire la aceşti Conisci se esprimă ast-fel Müllerus in Geographi graeci minores, II. p. 123: Ex Straboniana geographia Cempsorum vicinos dixeris Coniscos, nisi fortasse Conisci cum ipsis Cempsis componendi sunt. — De altmintrelea în vechile isvóre geografice se făcea amintire şi de un trib cu numele de Căra p s ia n i. Pe aceştia Strabo (VII. 1. 3) neputêndu-ï localisa în Iberia i-a aruncat pe țermurile Oceanului septentrional.

[4]) AYieui Or. mar. (200): inde Cempsis adjacent populi Cynetum.

") Justin! lib XLIV. c. 4. Saltus vero Tartesiorum .... incoluere Cunetes.— °' ma' vechiù rege al acestor C u ne t i (autonomi) se numia Gargoris, după cum ne spune Trog Pompeiu.

Tanatas (Tunată? Taliataí), Zernes (Tierna) şi Ducepraton [J]). Avem aşa dar aicï un Campses nu départe de Zernes séü Orşova de astă-dî. Din punct de vedere geografic una şi aceeaşî localitate cu vechiul Ce mp s i de lângă Columnele M Hercule.

Ce e drept, că la istoricul Procopiu castelul Campses este amintit în şirul fortificaţiunilor de pe ţermurele meridional al Dunării, însă în epoca luï Justinian ambele malurï aï Dunării constituiau din punct de vedere militar şi politic una şi aceeaşî «Ripa> *); de altă parte Procopiu a confundat forte adese orî situaţiunea geografică a castelelor, despre cari vorbesce, după cum el făcuse chiar şi cu Zernes (s. Orşova) în textul, ce l'am citat maï sus *).

•) **Procopil** De aed. 4. 6. p. 2881: MSTU Nifiaţ Si tppoúpiot KavripafátYic xal •*cs* xal Kajlát]? xal Tavátac *«• Zépvfjç xa; AooxsTtpatov, (probabil: Du pa -petră, vêrf de dé! de asupra Orşoveî lângă «Rudin a»).

') în Novella a Xl-a Justinian se esprimă ast-fel către Ca tell i an, archiepiscopul prime] Justiniane: Cum igitur in praesenti, Deo auctore iţa nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium, quam Re ci d u a, et Literata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterura ditioni subiectae sunt, etc.

») Un al treilea oraş din regiunea Columnelor luï Hercule ne apare la Hecateu din Milet sub numele de Calathe, la Ephor Calathusa (Steph. Byz. v. KaXaS-r,). Era una şi aceeaşî localitate cu C Iad o va de astă-dî, punct însemnat comercial de pe ţermurele meridional al Dunării, în faţă de satul românesc Schela C l a d o v e î, ce este spre apus de Turnul-Severinuluî. Avien (Or. mar. v. 421) face numai amintire de sinus Calacticus, adăugând tot o-dată, că până aci se întindeau hotarele (politice) ale Tartesienilor (divites Tartessios, qui porriguntur in Calacticum sinum).

HPAKAHEIHS EIAQAON. —UN SIMULACRU PREISTORIC AL LUÏ HERCULE ÎN ALBIA KlULUÏ CERNA.

Faima despre căletoriele si faptele luï Hercule în părțile de nord aie Istruluï mal trăesce şi asta-dï în legendele poporului român.

Poetul Pindâr în odele sale face amintire despre căletoriele luï Hercule la Hyperboreï ^.despre persecutarea ccrboiceï cu cornele de aur până în tera numită Istria de lângă Pontul euxin. Gramaticul Apollodor aminT tesce de asemenea despre venirea luï Hercule la muntele Atlas din țera Hyperboreilor, unde el liberează pe Prometheu din catenele sale. Hercule ia parte la espedițiunea Argonauților [2]) pentru a duce în țerile meridionale un vechiü paladiü al păstorilor pelasgï, lâna de aur din pădurea cea sfântă a luï Marte. Herodot ne comunică tradițiunea, după care Hercule apare ca protopărintele Agathyrsilor, Scythilor şi Gelonilor, şi amintesce de urma sa cea gigantică, lungă de doi coți, imprimată în o stâncă de pe țermurele rîuluî Tyras (Nistru).

în colindele poporale române acest ilustru erou al timpurilor preistorice, este celebrat ca junele, care se luptă cu leul (Nemeic); în baladele românesc cântă învingerea si tăiarea balaurului celuî gigantic al lumii, luptele sale cu Marté (Marcociü = Mavors), relațiunile sale de amor cu Echidna, (Şer-póica), căletoria sa în părțile meridionale ale Dunării de jos pentru căutarea hergheliei de cal a regelui Diomede din Thracia (Dobrisanul [8]), persecutarea cea straşnică a cerboiceï cu cornele de aur (a ciutei gălbiore) prin munții Jiuluî şi al Oltului. Peste tot în cântecele poporale române, el este eroul căletoriu [4]), după cum tot ast-fel î-1 înfățişeză şi tradițiunile grccescî.

Numele, sub care Hercule, acest nemuritoriü erou al lumii pelasge, figureză în cântecele şi legendele poporului român este lovan Iorgovan [5]), braț de

') **Plndari** Olymp. III. 14. 27.

[J]) **Orphei** Argon. v. 118.

[s]) Cântec eroic din comuna Gârla-mare, j. Mehedinți. Colecțiunea nostrâ.

[4]) **Tocilescu,** Materialurî folkl. I. 34. 274. 1298.

) Hercule sub numele de lovan era cunoscut şi anticitățiî clasice, însă. autorii grecescï şi latini au preferat se întrebuințeze o simplă formă tradusă in locul unei forme poporale tradiționale. După teogonia pclasgo-grecescă Hercule era fiul luî Joe. Ast-fel b Homer (II. XIV. 250) şi la Hesiod (Theog. v. 316) Hercule este numit numaî simplu [A]'ôç uteț, adecă «fiul lui Joe», fără a i se mal adauge şi numele particular de 'HpaxXíjí, cu tóté că Joe avuse după legende o mulțime infinită de fii. Tot ast-fel şi la Virgil

busdugan, mândru falnic căpitan, lován cel tare şi mare ; el este eroul, care a cutrierat lumea în lung şi în lat, şi care a învins tóté halele *seu* monştrii din lume [1]).

Cu deosebire memoria faptelor lui Hercule este localisată în Oltenia si în părțile vecine ale Bănatului, unde el ne apare în epoca romană ca deul tutelar al regiunii Cerneî, adorat ca Hercules invictus, Hercules sanctus, Hercules salutiferus [2]), si unde se aŭ descoperit un numër însemnat de statue aie sale.

Aicî în mijlocul Cerneî, ne spun tradițiunilc poporale române, a esistat o-dată un chip colosal al lui Hercule, un vechiü monument, pe care cântecele nóstre eroice î-1 aduc în legătură cu legenda uneî frumose feciore, ce locuia într'o pescere din munfiî Cerneî.

Vom reproduce maî ântâiu tradițiunea antică despre relațiunile de amor ale luï Hercule cu nimfa Echidna, ce locuia în o regiune muntosă numită «P ă dur ó s a» (Hylea) de lângă Scythia.

Grecii, cart locuiesc lângă Pontul euxin, scrie Herodot, povestesc următo-rele despre originea Scythilor. Hercule întorcându-se cu ciredile, ce le luase

(Aen. VIII. 301), Hercule este numit numai simplu l o v i s proles. O vechia inscripțiune din teritoriul Pelignilor (Abruzzo) este dedicată lui Here l o I o vi o, şi alta în Roma, din timpul imperiului, luï Herculi lovio (Preller-Jordan, R. M. I. 1881 p. 187). Tóté aceste diferite date grecesd şi romane ne arată, că în tradițiunile poporale Hercule se numia Io va n. Al doilea nume poporal al luï Hercule în legendele române este lorgu, I or ga şi Iorgovan, o numire, ce corespunde Ia forma grecescă de Pewpyic, adecă arătoriul. Pe unele monete ale împeratuluî Commod din a. 192, Hercule e înfățişat tră-gând brasda Romei cu un plug cu 2 boî (Eckhel, Doctr. num. VII. 131. — Taciți Ann. 1. XI[. 24). De asemenea esista în Italia o tradițiune despre Hercule, că el cel de ântâiu, a împărțit agriî ostaşilor, carî se luptase în espedițiunile sale (Dionys. I. 22). Er în legendele române «Brasda» cea mare a luï Novac maî este numită şi «Brasda l u ï Iorgovan» (Spineanu, Diet, geogr. Mehedinți, 161). în ce privesce însă numirea de Iorgovan, acesta nu este de cât o formă compusă din lorgu si Iova n, o repetare finală a numelui precedent, forte usitată de altmintrelea în colindele şi cântecele eroice române, ca: Novac Baba-Novac, Ion Sânt-Ion, I l i e Sânt-Ilie, spre a se da ast-fel o strălucire maî eroică, maï religiosă persónelor, cărora vechimea le-a acordat o deosebită celebritate, în evul de mijloc părințiî bisericii aü cercat se maî creeze şi un Hercule creştin; pe S f. George, care se se lupte cu balaurul, însă hagiologiî critici aü PUS la îndoielă, nu numaî patria Sfântului, dar şi csistența sa. în Martirologiul roman nu se aminlesce nimic despre acesta luptă. Peste tot lui Sf. George începe a i se atribui luptă cu balaurul numaî din secuiul al XlV-lea încoce (A se vede: Acta Sanctorum Hungáriáé. Tyrnaviae, 1743, U. 231. — Farlati Illyricum sacrum, I. 649. 681).

[1]) Densuşianu Ar., Revista crit.-lit. An. V. p. 7.6.

[2]) C. I. L. III, nr. 1566. 1569. 1570. 1571. 1573. 1573-a.

de la Geryon, a venit si în téra acesta, pe care acum o locuiesc Scythiï, si care atunci era pustia, însă ajungându-1 o vreme grea si un ger, el se acoperi cu pelea leului şi adormi, în acest timp epele de la carul seu, pe carï le slobodise, ca se pască, dispărură, ca si când ar fi fost un destin divin [1]). Hercule desceptându-se începu se-sî caute epele, şi cutrierând tóté ținuturile din giur, sosi în urmă în o regiune, al căreî nume era Pădurosa (Hylea). Aci locuia într'o pescere nimfa Echidna (Vipera, Şerpoica), care avea o natură mixtă. De la brâu în sus era femeia, ér de la brâu în jos serpoică, şi ea domnia peste Scythia întréga. Hercule vëdênd'o a rëmas uimit, apoï a întrebat'o dacă nu cum-va i-a vëdut epele sale retăcite. Ea i rëspunse, că epele sunt la densa şi i le va restitui, dacă mai ântâiu se vor culca amêndoï. Hercule petrecu apoï maï mult timp la Echidna si avu cu densa treï fii, pe Agathyrsos [2]), pe Gelonos si pe Scythes [s]). In urmă Echidna restituindu-ï epele, Hercule plecă maï départe. Ceï treï fiï aï luï Hercule şi aï Echidneï, au fost, după tradițiunea, ce ne-o comunică Herodot, întemeiatoriï dinastielor regale, a Agathyrşilor (din Transilvania de asta-dï) a Gelonilor (din părțile Podolieï) si a Scythilor din nordul Măriî-negre.

Herodot crede, că regiunea numită Hylea séü Pădurosa, patria nimfeî Echidna, se afla în apropiere de rîul Borysthene (Nipru) în Scythia.

însă după tradițiunile anterióre epoceï luï Herodot, reşedința Echidneï, a acestei femei legendare, nu se afla în ținuturile Scythieî din nordul Măriî-negre, ci în ținutul Ar i milo r de la nordul Istruluî.

«Echidna cea divină si cu inimă neînfrântă», scrie Hesiod, «era de jumëtate nimfă cu ochi negrii şi gene frumóse, ér de jumëtate un şerpe gigantic. Deiï i destinaseră ca locuință o pescere celebră sub o stânca din o vale încunjurată de munțî, departe de deiî nemuritorii şi de omenii muritorî. Aicî în ținutul Arim i l or se retrăsese sub pâment misera Echidna, nimfă nemuritore, si nesupusă bëtrâneteï în totă vieța sa» [4]).

Vechia legendă despre întâlnirea luï Hercule cu Echidna s'a maï păstrat în parte până astă-dî în cântecele eroice ale poporului român.

') Un rcsunet din vechia tradițiune, pe care o amintesce aid Herodot, î-1 mai aflăm în urmatoriul fragment din ținutul Sucevei:

Pe maluî parcului
Pasce murgul lorguluî
Murgul pasce şi nechază
lorgu dorme şi viseză.

Şezătoarea (FSltieeiit) An. I. p. 12.

[a]) După alte tradițiunî vechî, Echidna a fost fica luï Agathyrsos I şi mamă a luï Agathyrsos II (Roscher, Lexicon à. gr. u. rom. Myth. I. 1214). [3]) Herodotl lib. IV. 8. 9. «) **Hesiodl** Theog. v. 295 seqq.

Conținutul aceste̊î tradițiunî este următoriul [1]:

Iorgovan, un vitéz mare din părțile de resărit, vine so vcneze cerbi şi căpriore în munții Cărunți (aï Cerneï), ori după alte variante în munții Vergiï, orï Covergii, Şovergiî, (Snrmațieî?), seu se caute o fată frumosă din Munțil-de-aur. Sosind la Cerna, Iorgovan plecă căjare într'o Joi de diminețā pe malul apeî în sus, armat cu arc şi să-gețî şi având cu sine şoimî de la Bogaz (de la gurile Dunării) şi ogari din Provaz, ér înaintea sa mergea luând séma cățeua sa cea istcță numită Yija. In aceste timpuri însă Cerna era un rîu mare, sőlbatec şi cu apă negră. Talazurile sale erau înalte ca mănăstirile şi ea curgea cu un urlet înfiorătorii!. Cerna rëpu-sese pe toți voinicii (eroiî vechi), câțî s'aü dus pe rîu în sus. lor-govan negăsind nici un vad, pe unde sa potă trece pe cel alalt mal al apel, se adresează Cerne! cu rugarea, se-şi moie talazele, se-şî încete urletul, së-ï arate vadul, se nu-1 repună si întru adever së-ï spună, pe unde póte trece, fiind-că densul a Purces şi a venit, după cum a fost ursit, ca se găsescă aci şi se iee cu sine o fată solbatecă mândră şi voinică. La rugarea luï, Cerna i re-

197. — Hercule, tip pel a sg, după idealul artiştilor romani din periodul din urmă al anticității. Statuetă de marmoră albă, înaltă de 0.28 m, aflata în a. 1876 la Alba-Regală, vechia Hcrculia din Pannónia inferioră. Eroul tine în mâna stângă merele luate de Ia Hcsperide, er mâna dreptă o racjima pe un puternic rnaiu (măciucă). De pe brațul stâng i atârnă în jos pelea cea mare a leuluî Nemeic. După Arch.-Epigr. Mittheilungen aus Oesterreich. Jhg. III. p. 125.

[1] Ca fântane am întrebuințat următrjrele colecțiunî: Alccsandri, Poesiî poporale; Teodorescu, Poesiî populare; Tocilescu, MateriaÎurî folkloristice (I. 1. 2.); Densuşianu Ar., Revista critică-literarâ (An. V); Alexici, Texte (I); Catană, Balade; Urada, O călătorie în Dobrogea; Şezătoarea (Fălticeni); în fine Colecțiunea ineditl

spunde : se mcrgă pe rîu în sus până se va osteni, până la treï paltineï — la délül rotat, la malul săpat — acolo trecând pe cel alalt țermure, densul va se nimcrcscă la o stană de petră cu mușchiul de o șchiopă, unde este dusă, si unde e ascunsă fata selbatecă, mândră şi voinică. Iorgovan pornesce după cum l' învețǎ Cerna, şi urcând pe vale în sus ajunge la treï paltineï, apoi trecând vadul sosesce în urmă la stana de petră, cu mușchiul de o şchiopă, în sus ridicată [1]). Aci sub acesta stâncă, la umbra adâncă, plângea ascunsă frumósa fecioră, cu fața ca luna, cu per aurit, pe umert leit, cu un graiü frumos şi glas mângâios [2]). Iorgovan îndată, ce o vede, i spune, că dragostea eï l'a pedepsit amar pe acest pământ, că el a cutrierat lumea în lung și în lat, şi n'a aflat pe alta, care se semene cu densa, şi pe care s'o iee de soția. Ea însă i respunde, că Iorgovan se-şî aducă bine aminte, că odată aü slujit amêndoï în casă la o mândră crăiesă [8]), că el a sărutat'o şi a însărcinat'o ; însă de fala luï, de rëul mameï şi de rușinea taiciî, ea s'a pedepsit, s'a pustelnicit, s'a pribegit şi aci a venit pe o vale adânca sub lespedî de petră, de vent nebătută, de nimenî vedută[4]) şi unde s'a selbătecit. Şi fiind-că tênëra fecioră nu voia se esă din pescere, Iorgovan, perdêndu-sï mințile [6]), asmuță asupra acesteî nefericite fete, soimiï, ogariï şi îndemnă pe Vija [6]), se sape sub petră, ca s'o scotă la lumina dileî. La voința stăpânului, șoimiî şi câniî se reped numaî de cât în pescere, încep se sgârie fața cea albă, nebătută de vent şi nevedută de om, a fecioreî pribegite.

') Acesta este pescerea a sa numită Gaura Fetei situată pe linia frontierei dintre România şi Bănat în partea de nord-vest a comunei CostescI din județul Mehedinți. Am visitât acesta pescere în anul 1899 însoțiți de preotul şi primarul comunei Costescî. Poiana paltinilor (în cântecele lui Iorgovan, La treï paltineï) se află din jos de acesta pescere, în partea despre Cerna.

[2]) în altă variantă română acesta fecioră apare ca o nimfă frumos cântătore. Ast-fel cetim in Dicționarul geografic al județului Mehedinți, de Spineanu (p. 161) următorele: «Aid (la Gaura Feteî) Iorgovan atras de cântecul unei dine s'a oprit puțin spre a o asculta. Dar fiind-că apa Cerneî urla prea tare, Iorgovan a dis către apa Cernei următorele cuvinte: încetă Ccrnă, încetă, s'aud glas de fată>, etc.

[3]) Legendele grecesci încă făceau amintire, că Hercule fusese în serviciul unei regine numite Omphale din Lydia (Apollodori Bibi. II. 6. 3).

[4]) La H e si o d (Theog. v. 302): «departe de deiî nemuritori şi de omenii muritori».

[6]) După tradițiunile grecesci Hercule, persecutat de deița Junona, ajunsese de doue ori în stare de furia (Apollodori Bibi. II. 4. 12; 6. 2)

») O statuă antică, ce a fost descoperită în anul 1736 la Băile de la Mihadiă încă ne înfățișeză pe Hercule avênd lângă sine un câne puternic, care-şi îndrepteză cu atențiune privirile sale asupra eroului, gata în tot momentul se esecute ordinele sale. Se află reprodusă la Pop o vi c i u, Băile lui Hercule, Tab. III.

în zëdar ea plânge şi rog.1 pe Iorgovan se-şî chieme şoimii şi ogariî, caiT o pişcă, o sgâriă, şi copilaşul i plânge, însă Iorgovan înfuriàndu-se şi maï mult

198. —Pescerca numită «Gaura Fetei» situată în apropiere de riul Cerna, (spre N V. de com. Costescï, j. Mehedinți), identică, după vechile tradițiunî get grafice, şi după legendele române, cuPescerea nimfei Echidna. După o fotografia din a. 1899.

voiesce acum se o repună cu totul. Atunci fata pribegită şi pustelnicită în suferințele şi desperarea ei blestemă ast-fel pe Iorgovan:

lovane, Io van e, Dare-ar Dumnedeü, Tu că mi-î pleca, Prin Cerna mi-ï da, Cerna-I apă rea. Dare-ar Dumnedeü La mijloc de Cerna

Cal se poticnésca,
Pe tin' te trântésca
Şi se mi te facï
Steniuleț de piotră
Cu muschiu de-o şchiopă,
Căluşelul tëu
Rendurică negră,
Pe Cerna së-mï umble,
Şi sera se tragă,
Pe tine së-mï dormă.
Blăstemul de fată
E ca şi ăl de tată,
Te ajunge îndată. El
că mi-şî pleca
Prin Cerna că da,
Calul poticnia,
Pe el mi-1 trântia,
Precum ea dicea;
Si el se făcea
Steniuleț de petră
Cu muşchiul de-o şchiopă, .
Căluşelul luï
Rendurică negră,
Pe Cerna umbla,
Şi sera trăgea,
Pe el se culca,
Precum ea dicea [1]).

Acesta este tradițiunea română despre «misera si nefericita> Echidna, cum o numesce Hesiod, şi care în alte fragmente ale poesieï nóstre poporale ne maî apare şi sub numele de «Serpoică», acelaşî cuvent eu grecescul Echidna [s]).

---

*) Cântec eroic popular comunicat de înv. G. Vlădescu, din com. Vrata, j. Mehedinți. După ce Iorgovan s'a înecat, ne spune o altă variantă, tênëra fecioră a fost măritată «c'un ficior de craiü tot de peste plaiu» (Teodorescu, p. 419). Este tradițiunea de la Herodot, care face din Echidna pe mama luï Agathyrsos.

[a]) La Alecsandri (Poesiî pop. p. 313) aflăm următoriul fragment:

C ă prior a codrului Du-
më 'n valea Oltului,
Dar, oiu maï zări o-dată
Pe şerpoica cea de fată,
Care amar m'a înșelat
Și în codri m'a băgat . . . .

Alte urme despre originea mitului grecesc, ce ne înfățişeză pe acesta nimfă ca o semi-şerpoică, le aflăm în o baladă despre Iorgovan:

Cosicicira eî
Doî bălăureî
De guri încleştați
Pe spate lăsați . . . .

Revista crit.-lit. 1897, p. 24.

Din punct de vedere istoric acesta figură împetrită a luï Hercule nu putea se fie de cât o statuă primitivă, săpată în stâncă via *), ce în epoca preistorică a fost dedicată acestuî mare erou, al căruî cult era o-dată atât de puternic în părțile Cerneî şi unde astă-dî maï esistă atâtea legende despre densul.

în ținuturile pelasge, Hercule, ca erou național, avea simulacre încă din timpurile cele maï depărtate.

După cum ne spune Pliniu, cea maï vechia statuă în Italia, a fost a luï Hercule din Forum Boarium, consecrată de Evandru [!]). Ér Pausania scrie, că în satul numit Hyett din Beoția, locuit de Pelasgî, esistă o statuă primitivă a luï Hercule şi care de fapt nu era alt-ceva de cât un bolovan inform după obiceiurile bëtrânescï, Xi&oç apfdç xatà tô àpy_oûbv [3]).

Legenda română despre statua cea colosală a lui Hercule din Valea Cerneî este tot o-dată si legenda apoteoseî acestuî erou.

Despre ultimele evenimente din vieța luï Hercule, nici Homer, nicï Hesiod, nu amintesc nimic. Insă, după narațiunile post-homerice culese de Apollodor, adevërata causa a morțiî luï Hercule a fost trecerea peste un rîu periculos de munte, în fond este aceeaşî tradițiune, pe care ne-o înfățişeză şi legendele române.

Hercule, scrie Apollodor, sosi cu frumósa Deianira, fica luï Oeneu, la rîul Even, o apă selbatecă. Hercule trecu de a dreptul prin rîu fără frică, ér pe Deianira o încredința centaurului Nessus, care pentru sentimentele sale de dreptate obținuse de la deî privilegiul, se trecă pe căletorî peste acesta apă fugătore, firesce pe lângă o remunerațiune órc-care. In timpul acestei trecerî, Nessus admirând frumsețele Deianireï, cercă se o silescă, însă când ajunse pe cel alalt mal, Hercule trase cu arcul asupră-î şi-î străpunse pieptul cu săgeta, în ultimele sale momente Nessus, ca se-şl resbune asupra luï Hercule, înveță pe Deianira se pregătescă cu sângele înveninat din rana sa o alifia de dragoste pentru Hercule. După un timp óre-care, Hercule avênd se facă un sacrificiu luï Joe pe promontoriul Cenaeon din Eubea, Deianira, ca se-I câştige şi maï mult iubirea, i trimise pentru acesta ceremonia o cămeşă solemnă unsă cu alifia, ce o învoțase Nessus *).

') Tote variantele române localiseză acesta metamorfosă a lui Hercule în mijlocul rîuluï Cerna.

') Plinii H. N. lib. XXXIV c. 16.

') Pausaniae Descr. Gr. IX. 24. 3.

*) Numele centaurului N e s s o s este de asemenea o formă alterată grecescS. Intr'un fragment, ce ni se comunică din corn. Parachiol, j. Constanța, despre mergerea luï Iorgovan pe valea Cerneî în sus, se amintesce de un «Niță, fëtul luï Mimiță>.

Se întâmplă însă, că în timpul sacrificiului, Hercule apropiându-se de foc, cămeşa se încăldi şi veninul de hydra, cu care a fost infectat sângele luï Nessus, pëtrunse în corpul eroului [1]. Hercule vddênd acum, că nu maî póté scăpa cu vieță, î-şî construi singur, în mijlocul durerilor sale, un rog pe muntele Oeta, se aşedă pe acest pat de lemne si începu se róge pe trecători se se îndure de densul şi so-î pună foc. însă nimenî nu cuteză. Un singur păstoriu cu numele Poias, care-şi căuta turmele sale retăcite [2]), cuprins de milă pentru suferințele eroului, i făcu acest ultim serviciu, ér Hercule drept mulțămită i dărui arcul şeii [3]).

în fine maî aflăm la Herodot încă o altă tradițiune, după care rîul D y ras, din Thessalia, la vestea, că Hercule arde viu, cşi din albia sa şi alergă repede, către locul de suferință al eroului, ca së-ï salveze vieța cu apele sale, së-ï stingă rogul [4]).

Amôndoue aceste legende antice, aduc aşa dar sfârşitul viețcî lui Hercule în legătură cu un rîu ore óre-care repede curgetoriŭ.

Esaminând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunca română ne apare ca fântână originală a mitului grecesc, anume că rîul Cerna este acela, care a causât inórtca marelui eroü pelasg.

Nimfa Deianira, cu care voiesce Hercule se trecă peste un rîu sëlbatec, nu este alt-ceva de cât D ierna [5]), numele cel vechiü al Cern e i ; ér numirea de Even (Küyjvof), pe care autoriï grecescï o dau nulul, peste

') Legendara cămeşă a l u î Hercule mai este și astă-di amintită în unele fragmente ale poesieî nóstre poporale, însă sub o formă maî puțin mitică, ca o «cămişă mândră flore, spoiala de fată mare, şi uscată cu foc de Ia inimioră» (Şezătoarea, Fălticeni, I. 13; III. 153).

[3]) Ovidiu (Metam. IX. 233) numescc pe acest păstoriu «Poeante saturn», adecă născut din Pocas. Numele de Poias, este fără îndoiolă un simplu epitet topic, în cântecele poporale române ceî maî distinşi ciobani sunt de la Poicnarî, seu Poiana din Transilvania (Pojana, eines dcr grossten rumănischen Dorfer mit 4030 Einwohnern, die bedcutende Viehwirthschaft treiben. B i el z, Handbuch der Landeskunde Sicbenburgens. 1857 p. 405).

Vin nouă ciobani
De la Poienari,
Tot prima-primarî,
Cu căciuli de urs,
Că nu sunt supuşT,
Nalte şi moțate
Pornite pe spate, Cată
(a) strinătate . . .

Tocii s se u, MaterialurI folkl. I. p. 3.

[3]) Apollodori Bibi. II. 7. 6. 5. — Ibid. II. 7. 7. 14. ,

[4]) Herodoti lib. VII. 198.

[5]) Ptolemaol Geogr. III. 8. 4: Aispva. — Pe Tabula Peutingeriană Tier na; ér pe o inscripţiune de la Mihadiă (C. I. L. III. nr. 1568) Static Tsiernensis.

trece eroul, este numele poporal al lui Hercule din nordul Jstruluî, Ivan [J]) seu I o va n [!]).

Vieta sa ca păstoriu [s]), agricultoriu şi luptătoriu cu arcul seu săgeta *), cu husduganul [6]), măciuca [e]), sabia séü paloşul, cu suliţa, cu şoimiî şi câniT; căletoriele sale prin lume, mal mult pe uscat de cât pe mare ; un eroii care utrierâ munţii după leï, porcï sëlbatecï, cerbï, fete, bălaurî; epitetele sale de Râmlean [7]), Român [8]), Mocan [9]) şi Craiovean, ce i se dau în legendele române; tradiţiunile, cari î-1 pun ca protopărintele Agathyrşilor, Gelonilor, Scythilor, şi Latinilor [10]); forţele sale corporale, tipul seu fisic, cultul seu particular în ţinutul Cerneî, — tóté aceste ne presintă pe un erou pelasg din nordul Istruluï de jos [n]).

') Tocilescn, Materialuri folkl. I. 34. — De asemenea şi în colecţiunea nostră, j. Teleorman.

[J]) Maî esistă încă o tradiţiune română, care pune de asemenea sfirşitul vieţei lui Iorgovan, séü Hercule, în ţerile aceste. «Iorgovan întorcându-se de la urmărirea balaurului ajunge la malul drept al O! te tulul. De aci voind se sară cu calul pe cel alalt mal a cădut şi a murit, fiind-că se sleise şi puterile calului de atâta gonă» (înv. D. Dogariu, corn. Câncnî, j. Gorjj. După altă legendă din com. Drăgoescî, j. Gorj, Iorgovan a cădut la pescerea de la Polovragî lângă Olteţ, când a voit se sară cu calul seu dintr'un dél în altul.

») După'legendele grecescl, Hercule până Ia etatea de 18 am a fost păst or i ű (Pauly, R. E. v. Hercules, p. 1159. 1160.— Apollodori Bibi. II. 4. 9).

[4]) Hercule, după cum spuneau ceî vechî, a înveţat arta de a trage cu arcul de la un păstoriu scyth, cu numele de Teutarus (Frag. Hist, graec. II, p. 29, frag. 5. 6).

[6]) în cântecele eroice române, arma principală'a Iui Hercule este busduganul, de unde şi epitetul seu de «Bra ţ-dc-busdugan». Eroul Achilc încă avea busdugan, pe care însă Homer î-1 numesce «sceptru străpuns cu c u i e de aur» (axr(~Tpov XP[U]~ osioiţ YjXoioi rtEitappvov. Ilias, I. 245-246).

') Poetul epic Pi sân dru din Rhodos, care trăise, după unii înainte de Hesiod, după alţii in Olympiada a XXXlII-a (648—645 a. Chr.) şi scrisese o poemă despre faptele lui Hercule, au fost cel de ântâiu, ne spune Suida (v. Ilsisavîpoc), care atribuise lui Hercule măciuca, ponaXov.

[7]) «Ficior de Râmlean» (Alecsandri, p. 14. — Teodorescu, p. 420), adecă din naţiunea Râmilor seu Arâmilor. Un Hercoles Romanillianus era adorat şi în Roma (Fabretti Corpus Inscript. ital. p. 584).

') Ca «Român vitéz» la Alexicî (Texte, I. 105) şi în Colecţiunea ndstră (BălescI, J- Dolj). Ca «viţă de Rumân» într'un fragment de Ia Vaşcău (Bihor).

) In numerose variante ale cântecelor nóstre eroice, Iorgovan apare ca «Ficior de °îocan, mocan năsdrăvan» etc., ér după o tradiţiune din corn. Găliciuica, j. Dolj, [e]' mal purta şi chică înodată. [lt]i Dionysii Halic. lib. I.e. 43. ' E[s]'stă însă unele tradiţiuni poporale, cari ne spun, că Iorgovan era «fiu de îraperat

Herodot în căletoriele sale prin iigipet şi Fenicia, cercase cu deosebire a se informa despre originea tradiţiunilor şi a cultuluï lui Hercule, însă, după cum ne spune densul, nu a putut se afle, nicï de la Egiptenï, nicï de la Fenicieni, care a fost adevërata patria a luï Hercule, de cât numaî atât, că cultul acestui erou era forte vechiu [J]).

Poetul Homer în Odyssea sa consacră memoriei lui Hercule câte-va cuvinte, carî sunt de o valóre nepreţuită pentru însemnătatea, ce o avuse într'o vechime forte depărtată monumentul cel legendar din valea Cerneî.

Ast-fel densul amintesce de un curios simulacru a luï Hercule, de o figură reală, însă fără vicfă a eroului, pe care o numesce Şbjv 'HpaxXTjeojv, sfCíüXov, idolul puterii lui Hercule [2]).

Acesta formă fără de suflet a lui Hercule, şi care nu era o statuă cioplită de mâna omenescă, se afla după Homer în părţile estreme ale rîuluî Oceanos potamos (s. Istru), acolo, unde la Plato ne apare patria Hyperborcilor celor pil [s]), şi unde după cum ne spune Hesiod, Joe aruncase în o pescere adâncă pe balaurul cel gigantic al lumii vechi [4]).

Este aşa dar fără îndoielă, că idolul puterii lui Hercule, de care ne vorbesce Homer, acesta statuă primitivă de lângă Oceanos potamos (s. Istru) era unul şi acelaşi simulacru tradiţional cu figura cea împetrită a eroului de pe valea Cerneî, de care amintesc cântecele nóstre eroice [6]).

de la scăpătat» (Cătană, Balade, p. 56), séü că «venise din părţile de resărit> (SâmburescI j. Olt), orî «de peste Dunăre» (corn. lonesd, j. Dolj), însă tóté aceste tradiţiunî diferite române (precum şi grecescî, feniciene, egiptene) î-şî aveau sorgintea lor in împrejurarea, că Iorgovan séü Hercule a fost un eroü călătoriŭ.

>) Herodoti lib. II. 43. 44.

') Ilonieri Odyss. XI. 601. — Conf. Hesiodi Theog. 950.

') Platonis Axiochus (Ed. Didot, Vol. II. p. 561).

[4]j Hesiodi Theog. v. 820-868.

*) Este de notat, că soldaţii romani, cari lucrau la spargeri de stânci, adorau pe un Hercules Saxanus (Preller-Jordan, Rom. Myth. I. [1881] p. 1873), o numire, ce din punct de vedere religios şi tradiţional, nu putea se aibă alt înţeles decât de «Hercule cel prefăcut in stâncă».

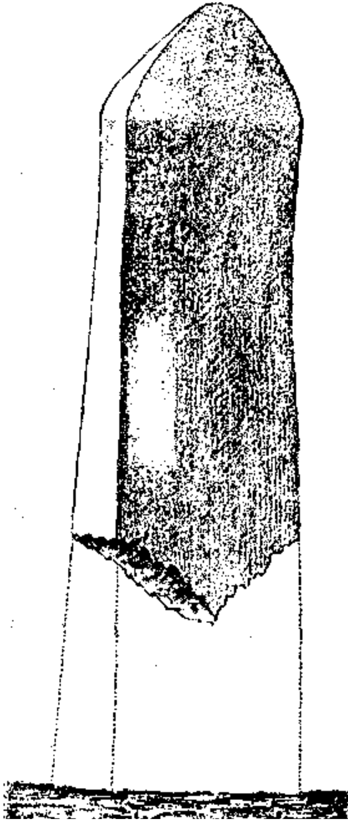
XVIII. OBELISCUL DE LA POLOVBAGI.

între Jiu şi Olt, în partea de nord-vest a României, sub pólele Carpaților, se întinde şesul cel admirabil al comunelor Polovragî şi Baia-dc-fer.

Este o regiune, care în timpuri depărtate î-şi avuse o istoria a sa particulară; unde noi întâmpinăm adi numerose urme ale unei civilisațiuni preistorice, începênd de la cele de ântâiu silințe ale omului de a eşi din starea de barbaria, de la olăria archaică şi fabricată cu mâna, până la instrumentele cele fru-móse de petră poleită şi în fine până la estragerea ferului din sînul pămentuluî si prelucrarea acestui metal.

însă, o importanță deosebită archeo-logică o prcsintă colina din stânga rîului Oltețu, ce domincză mănăstirea şi comuna Polovragilor ').

Pe culmea de resărit a acestei coline, pe o poenă aplanată de mâna omulu^ ni se înfățişeză o întinsă necropolă preistorică, de unde am adunat noi înşi-ne numerose fragmente de olăria neolitică, scóse la suprafață de căutătorii de comori, dimpreună cu diferite resturi de oseminte omenesci.

199. _ Obeliscul de granit (colore albă-cenuşiă), ce a fost ridicat pe colina, ce domineză şesul Polovragilor. După un desemn din a. 1902.

Er în partea de apus a acestei vechi necropole, se ridică punctul culminant al colinei, o posițiune fortificată de o Parte de natură, cu păreți prăpăstioşi de stânci, ér de altă parte încinsă de mâna omului cu valuri vechi de pāment.

Pe vêrful acestui pisc înalt, de unde *se* deschide un aspect magnific peste Şesul Polovragilor, se mai póté vedé şi astă-di fragmentul unuî monument

[1]) Conferesce Buletinul oficial al Ministeriuluî instrucțiunii publice. An. p. 1121.

archaic, unic în genul sëu între monumentele preistorice ale EuropeT, ce le cunóscem până astă-dî.

Este o columnă monolită de granit, tăiată în patru fețe şi terminată la vêrf prin o mică piramidă; un obelisc în o formă puțin phallică, ce a fost înfipt în o basă de lespedî tăiate şi îngropate în păment. Tóté fețele acestui important monument sunt frumos poleite, însă fără nici o inscripțiune *).

După calitatea petreî din care este tăiat, după arta cu care este lucrat si după posițiunea maiestosă, pe care a fost aşedat, acest obelisc se vede că a fost ridicat pe tumulul unul vechiü şi avut domnitoriü din acesta regiune, séű că a fost destinat se eterniseze memoria unut însemnat eveniment.

Astă-dî acest obelisc este rupt si scos din basă de către căutătoriî de tesaure.

înălțimea părții superióre, ce o reproducem aicï este de 1.09 m., lățimea de jos a fețelor principale de 0.45 m., ér fragmentul al doilea, séü partea inferioră a acestuî monolit, este perdut.

Vechimea acestui monument, ce formeză un specimen unic între monumentele de petră tăiată şi poleită ale Europei, se reduce la timpurt forte depărtate.

Cu tóté că granitul din care este tăiat acest obelisc, presintă o mare duritate, însă dungile sale pe unele locuri sunt tocite, rose de ploî şi de ghețuri.

în Egipet, cele mal vechi obeliscuri, ce s'aü aflat aşedate lângă camerele funerare ale regilor, încă n'aü înălțime mal mare de cât de l până la 4 metri.

Obeliscul de la Polovragî însă aparține în tot caşul epocel preistorice a metalelor.

în apropiere de acesta importantă stațiune preistorică a Polovragilor se află situată comuna numită Baia-de-fer, o localitate, care după cum ne spune însuşi numele seu avuse o-dată o însemnată industria siderugică.

în istoria țorilor române începâ d din secuiul al XIII-lea încocc nu aflăm nici o amintire de fabricațiunea ferului şi oțelului în părțile aceste "). Aű perit

') După Pliniu (lib. XXXVI. 14. 1) obeliscurile egiptene erau consecrate Soréiul (Solis numini sacratos); ele erau o imagine a racjelor soreluî şi tot acelaşi sens î-1 avea numele lor în vechia limbă egiptenă.

*) Sub numele Baia-de-fer, ne apare acesta localitate şi într'un document de la Constantin Brâncoveanul din a. 1693. (Ha s de u, Dicționarul limbeî istorice şi poporane a Românilor, v. Baia, p. 2346).

chiar *si* tradițiunile, ér urmele vechilor stabilimente de abia se mal pot cunósce astă-dî pe unele locurî [1]),

Insă, când a început înțerile de lângă Carpațî epoca așa numită a ferului ?

în Egipet acest metal ne apare cunoscut încă în timpurile dinastielor V şi VI, seu cu 4200—4650 anî înainte de era nostră. însă pe şesurile Nilului ferul era importat. Cea maî vechia populațiune a Egipetuluî, după cum seim, era compusă din triburi pastorale şi agricole, ce emigrase o-dată de la Carpațî spre ținuturile meridionale.

De altă parte, după vechile tradițiunî grecescT, ceî de ântâiu lucrători de fer ne apar în ținuturile de apus ale Scytfiieî, orî cu alte cuvinte în părțile României şi ale Transilvaniei de astă-dî.

Homer amintesce lângă Oceanos potamos séü Istru de așa numitele Porțî-de-fer, aiS/jpeiai -oXat [2]), ca de un vechili şi celebru monument al lumii ante-elene.

Ér Eschyl în poema sa dramatică despre încatenarea lui Prometheu ne spune, că între muntele aşa numit Pharaax (Parâng) şi între «Rîul cel turbat» (Oltul) locuiau «Chalybiî, fauriî de fer»'), cel mal remarcabili metalurgï al lumii vechî [4]).

în aceeaşi poemă a sa, Eschyl ne maî repeteză vechia tradițiune grecescă, după care regiunea cea muntosă a Scythieï de apus, unde a fost crucificat Prometheu, era numită «țera mama-feruluî», aiSyjpopittup *oda*. [6]).

Vedem ast-fel, că ţinuturile de lângă Marea egeă şi cele de lângă Marea mediterană localisase originea industriei ferului în regiunea cea muntosă a Scythieï de apus, în Țera-românescă şi în Transilvania de astă-dî.

La acesta epocă a renumiților Chalybî, séü a lucrătorilor de fer şi de aramă din Scythia de apus, se reduce etatea obeliscului, pe care-1 reproducem mal sus [6]).

') Yaslllu-Msturel, Dicționarul geogr. Gorj, p. 28.

[2]) Homeri Ilias, VIII. v. 15.

[s]) Aeschjli Prometheus vinctus, v. 714-715: otS-íjpotéxiovec XaXupeț.

[4]) Scholiastul luî Apolloniu Rhodiu (Arg. II. 375) ne spune, că Chalybiî î-şî reduceau originea lor la Marte, adecă la deul național al Geților.

[e]) Aescliyli Prora, vinct. v. 301.

[e]) Carpațiî Daciei forraeză o regiune archeologică de o estremă importanță pentru timpurile antc-istoricc. Afara de simulacrele şi altarele primitive ale divinităților, săpate în stânci, afară de columnele votive şi comemorative de pe vârfurile piscurilor, maî esistă în Carpați încă o mulțime infinită de alte sculpturi megalitice, representând unele «Scaunele> divinităților, unele urmele unor eroi seu urieşi, altele figurî şi urme de animale (cu deosebire chipul <CalululI alb», consecrat Soreluî), remășițc de sub imperiul reügiuniî urano-saturnice. De asemenea regiunea Carparților se [m]aï caractérisera prin o mulțime estra-oidinára de pcscerî şi caverne, ce ne prcsinlă

XIX. CONSTKUCȚIUNILE PELASGE ÎN DACIA. ORIGINILE ARCHITECTUREÍ CYCLOPICE.

O altă clasă de monumente preistorice sunt constructiunile cele gigantice, ce aü fost întrebuințate pentru încunjurarea acropolelor şî oraşelor maî vechi şi pe cart autorii grecescî le numesc cyclopice séü pelasge.

Cele mai vechï clădiri de acest gen sunt formate din bolovani poligonali de stâncă, mai mult orî mai puțin în stare brută, aşedațî unii peste alțiî, fără ciment, fără o ordine aparentă şi fără nicî o legătură.

Alte construcțiuuî de acest gen ne apar în o formă maî regulată. Cu tóté că murii sunt formațî din bolovani colosali, însă petrele aceste presintă orecarî urme de lucrare omenescă. Aceste monumente însă aparțin uneî epoce maï târdie.

Resturi din aceste construcțiunî particulare, ce au maï résistât până astă-dî timpurilor şi omenilor, se maî află încă pe teritoriul Eladeî la Mycena *), Tirynth [2]), Orchomen [8]), la acropola Atheneî '), în diferite oraşe ale Cretei, de asemenea în Asia mică la Troia [5]) şi în numër considerabil în oraşele cele maî vechi din Lațiu, din Etruria şi de pe teritoriul Sabinilor [6]).

Ele sunt aceleaşi în Grecia, în Asia mică şi în Italia. Tóté ne arată aceeaşi destinațiune, aceleaşi influențe, şi orî-unde ni se presintă remăşițele acestui gen de construcțiunî. istoria ne arată, că locurile acele au fost din cea mal obscură vechime în posesiunea triburilor pelasge. Ele aparțin aşa dar, fără îndoielă civilisațiuniî acestui popor.

în partea din afară nisce admirabile portaié circulare orî colibate, lucrate de mâna omuluî, resturi ale epoceî, când aceste pescerî serviaü de capele pentru ceremoniile cultuluî, orî ca reşedințe ale oraculelor.

') Enripidls Iphig. in Aul. v. 265: Mux^vat ... TO« Kuy.Xuiuac.— Schlierannn, Mycènes, Paris, 1879. p. 81-82.

') Pansaniac lib. IT. 25. 8: Ti ie teî/oț (a Thiryntbului) KuxXaitmy *plv* eattv Epyov.— Schllcmann, Tirynthe. Paris 1885. — Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 258 seqq.— Durny, Hist. d. Grecs. Nouv. Ed. Tome I. 1887, p. 66.

[a]) Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 434 seqq.

[4]) Pansaniae lib. I. 28. 3. - Strabonis lib. V. 2. 4; IX. 2. 3. — Boetticher, Die Akropolis von Athen. Berlin, 1888, p. 60.

') Schllcmann, Ilios. Paris 1885, p. 237.

[e]) Duroy, Hist. d. Romains.Nouv. Ed. Tome I (1879), p. XXXIX. — L'Anthropologie Tome X. 1899. Paris p. 342.

Pelasgiï ne apar peste tot locul, la Mycena, la Tirynth, la Orchomen, la Athena, în Creta, în Samothracia *), la Troia şi în Italia ca constructori de opere cyclopice.

în vechia literatură grecescă însă originea acestor construcțiunî gigantice se atribuia uneî clase de omenî numițî Cyclopï.

Sub numele de Cyclopï în timpurile primitive ale Eladeî se înțelegea un anumit popor istoric, cu obiceiuri particulare, barbare.

Cele maî vechî notițe cu privire la patria şi caracterul etnic al Cyclppilor le aflăm la Homer.

Cyclopiï aü fost după poetul ionic un popor prin escelență pastoral. EI locuiau pe munții ceî înalți din nordul Thracieii, se distingeau prin statura lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numerose de oî şi de capre; țera lor era estraordinar de fertilă întru tóté, şi eî nu făceau nici o întrebuințare de agricultură, nici de navigațiune.

Pentru clarificarea situațiuniî vom estrage aici următorele din descrierea, ce ne-o face Homer, în cartea IX a Odysseeî, despre țera şi modul de viețã al Cyclopilor [2]).

După ce Troia, puternicul oraş al Pelasgilor de pe tërmuriï Asieï micï a fost cucerit, jăfuit şi distrus de Acheï, Ulysse cu soțiî sëï plecă cu 12 corăbiî încărcate de o pradă enormă spre a se întorce în patria, în insulele Ithaca, Cephallenia, Zacynt, etc. însă vonturile i aruncă la cóstele meridionale ale Thracieî, lângă Ciconî. Eroii retăcițî atacă capitala Ciconilor, numită Ismaros, o prădeză, le maî răpesc câte-va femeî şi în fine, după ce perdură mal mulți omenî, în lupta ce o avură cu Ciconiï, eï calëtoresc rnaï departe. Acum însă i cuprinde véntul nordului Boreas, care i aruncă în marea, pe care Homer o numesce în continu TTOVTOÇ. După ce dênsiï rëtacesc mai multe dile încoce şi încolo, «ajung lângă fera superbilor Cyclopî> (KüxXÚTrcov èç yafov ÓTrep'fiáXwv), carî, dice Ulysse, «încredințându-se în bunănatea deilor nemuritorî, trăiesc fără nicî o grijă, fiind-că eï nici nu sădesc cu manele lor vre-o plantă şi nicî nu ară, ci pămentul le produce aci tóté de sine, fără semcnță şi fără arătură, grâu, orz şi vițe încărcate cu struguri mar î, pe cari singur numaî plóia ceriului ie face se crescă. Eî nu aű nicî legî, nicî adunări poporale, ci locuiesc prin spelunci (colibe) împrăsciațî pe vârfurile munților celor înalțî,

') O parte a murilor pelasgî din insula Samothracia (Sajxoț 6pv)'.xiY] Ia Homer, Threicia Samus la Virgil) se póté vedé la C onze, Reise auf den Inseln des Thrakischen Meeres. Taf. XIV şi p. 57.

[2]) **Homcri** Odyss. IX. v. 39 seqq.

vaíoüat xáprjva. In faţă de portul, pe unde *se* póté întră despre mare în ţera Cyclopilor, se află situată o insulă mică şi păduros ă, care nu e nicî aprope, nicî departe, ér în insula acesta se află o mulţime mare de capre selbatece, pe cari nimic nu le turbură aci, nicî umbletul ómenilor, nicî venătoril, ce cutrieră cu atâtea greutăţi codrii şi vêrfurile cele înalte ale munţilor. Nici nu este cineva, care se îngrijescă aci de ele. Nimeni nu ară în acesta insulă, ci ea stă vecinie nearată, nesemenată si lipsită de omeni, singur numai caprele pasc şi bălăesc pe aci. De altmintrelea insula acesta, continuă Ulysse, nu e cu totul neproductivă. Pe lângă ţermuril mării albe (áXöc noXiofo rcap' o'-/ftaţ) se întind păşuni umede şi mol si cresc viţe de via, cari nu per nicî o-dată. Acesta insulă mal are şi un port natural forte favorabil, în care se póté abate cine-va fără se aibă trebuinţă se arunce ancorele, ori se prindă corăbiile cu otgóne de ţermurî. Corăbieril rëmân aci atât, cât le place şi până când încep se sufle erăşî vênturile cele favorabile pentru navigaţiune. La insula acesta am sosit noî cu corăbiile nóstre, si întru adevër, că un deű óre-care ne-a condus aci într'o nópte întunecosă, când eram încunjuraţî de o ceţă desă în cât nu puteam se mal vedem nimic înaintea nostră. A doua di, îndată ce s'a făcut dimineţa, noi am eşit din corăbii, ne-am preumblat prin insulă, pe care am admirat'o, apoi împărţindu-ne în trei cete am venat maî multe capre selbatece... Aicî noi ne aflăm în faţă de ţera Cyclopilor, cari eraű aprópe, de unde vedeam ridicându-se în sus fumul, audiam strigările lor, bălăitul oilor şi al caprelor. Apoi a doua di, îndată ce s'a făcut dimineţă, eu am chiemat pe toţi prietenii mei la adunare, şi le-am dis, că o parte din eî se remână aci, ér eű cu corabia mea şi cu soţii mei me voiü duce, ca se vëd, ce fel de omeni locuesc în ţera aceea, dacă eî sunt violenţi şi solbatecî, orî dacă sunt iubitori de străini şi cu frică de del. Dicênd aceste, noî ne suirăm pe corabia, so.ţiî mei desfăcură otgónele şi plecarăm vesland prin marea oea albă. Când am sosit însă în ţinutul acela, care era aprópe, am observat nu departe de ţermurele mării o speluncă înaltă (arcéoç ótprjXtív) acoperită cu crengî de dafin (colibă). Aci era locul, unde odihniaű turme mari de oî si de capre, ér jur împrejur era construită pentru ol şi pentru capre o târlă înaltă (auXv) D^XTJ) încunjurată cu petrii lungi împlântate în păment, cu brad! si cu stejari. Aici locuia uriaşul, care era cel mal puternic între toţi Cyclopil şi asemenea unul deü (Od. I. 70). El î-şî păscea singur turmele sale departe de cel alalţî. Era un monstru înfiorătorii! şi nici nu scmona cu omcniî, ce se nutresc cu pane. Se părea, că este -in pisc înalt de munte cu crescetul acoperit de păduri». Ulysse şi cu soţii seî intrară în stâna Cyclopuluî, pe

când acesta se afia dus cu turmele sale la păşune, şi eî remaseră încântaţi de escelenta economia pastorală a acestui cyclop. Aicï tóté se aflau în cea maï bună ordine, jur împrejur coşuri cu caş, staule pline cu miel si cu iedî, însă separau, cei mai mari la un loc, în altă parte cei mijlocii, si erăşî deosebiţi cel fetaţl mal în urmă. Tóté vasele erau pline cu zer; găleţile şi scafele, lucrate din lemn, gata pentru muls. Deşi neinvitaţî, eroii se pregătiră se iee prândul în stâna Cyclopuluî. Ei aprinseră focul, sacrificară deilor, se înţelege din mieii cel mal graşi al Cyclopuluî, apoi începură se iee şi se mănânce din caşul, pe care-1 admirase aşa de mult. «Când se făcu seră, Cyclopul se întorse cu turmele sale de la păşune, aducând tot o-dată în spate, o sarcină mare de lemne uscate, ca së-sï gătescă cina. Ajungând înaintea colibei, el trânti sarcina la pămunt cu mare sgomot. Apoi el mână în târla sa cea largă (în strungă) tóté oile şi caprele cele grase, ca se le mulgă !), lăsând afară numaî berbecii şi ţapii; închise intrarea de la târlă cu un bolovan enorm, forte înalt, pe care nu l'ar fi putut mişca din loc nicî 22 de care, cu câte 4 rote [2]); apoi şedend, el începu se mulgă oile şi caprele aşa după cum se cade, punênd la fie-care se sugă mielul orî iedul. Terminând cu mulsul, Cyclopul închiegă laptele, ér după ce laptele se strînse, î-1 scóse din vase şi-1 puse în străcurătorî ţesute, în urmă, după ce făcu tóté aceste, Cyclopul aprinse focul si vëdênd pe străinii îndesuiţi în fundul târlei, i întrebă, dacă el sunt neguţători, ori retăcesc încoce şi încolo pe mare, ca nisce tâlhari criminali, cari fac reutăţî ómenilor de alt nem>. Audind glasul cel apësat al Cyclopuluî, cutremurul i cuprinse pe eroi. Insă Ulysse luându-şî inima în dinţi i spuse Cyclopuluî, «că denşiî sunt Achel retăciţî de la Troia; căletoresc spre casă, dar vêntul i-a aruncat în alte părţi, că el sunt omeni

*) Homer întrebuinţeză cuvintele de a&X-ij, oiceos şi ăvTpov, fără o distincţiune clară, atât pentru târlă, cât şi pentru strungă, colibă şi comarnicul Cyclopuluî. Atât însă résulta din descrierea Odysseeî (IX. v. 237 seqq.), că spelunca cea largă (s5pu oits'oc), în care Cyclopul î-şî mulgea sóra oile sale, fără se aibă altă lumină de cât a ceriului, nu era o pescere.

") Târla Cyclopuluî de la gurile Dunării formată din bolovani' înalţi, din bratjî şi stejari, şi pe care sera o închidea cu un alt bolovan enorm, încă este un fel de construcţiune cyclopică. Un staul întru adevër cyclopic l'am vëdut noi înşi-ne pe colina de resărit, ce domineză comuna Polovragilor, în apropiere de obeliscul, pe care 1'au descris maî sus la pag. 461. Acest staul este săpat de mâna omului în stânci naturale. Are aprópe forma unuîparalelogram. Este lung de 18.10 m. şi lat de 12.10 m. Păreţiî sëï sunt destul deînalţî, verticali şi fracturaţi.Poporul î-1 numesce «oborul j idovilor», adecă al urieşilor. Intrarea, care tot-o-dată servia şi pentru eşire, fiind maî largă, s'a pus la mijloc un bolovan enorm spre a o separa în doue părţî, ast-fel că staulul séü oborul cyclopic de la Polovragî era întrebuinţat tot-o-dată şi ca strungă.

din oştea cea fâimosă a lui Agamemnon, a bărbatului celui maî glorios astă-dî pe păment, care a distrus un oraş aşa mare, şi a nimicit atâtea popóre; că el aű venit la densul, ca se le facă daruri, după cum este obiceiul, când vin străini la cine-va, si în fine Ulysse amenință pe Cyclop cu mânia şi cu rësbunarea deilor», dacă el ar refusa cum-va se le facă daruri. Audind aceste, situatiunea deveni clară înaintea Cyclopuluî, care nu cunoscea de cât doue clase de străinî, neguțători si tâlhari criminali, ce cutrieră mările şi fac rőutate ómenilor de alt nem ; ast-fel el tracta pe aceşti ospețî pretențioşi ca pirați, ér nu ca eroî retăciți. Cunóscem în fine scenele fabulóse, ce se petrccură la stâna Ciclopului. Ulysse şi câți-va din omeniï şei nu putură se scape din târla cea încunjurată cu bolovani înalți a Cyclopuluî de cât ascunşi sub lâna berbecilor mal mari.

Acesta este descrierea, ce o aflăm în Odyssea lui Hotner despre «poporul cel superb si fără de lege» al Cyclopilor, şi despre țera lor cea fericită, care producea fructe fără arătură [1]}.

[1]) O alt ă tradițiune despre Ciclopi o aflăm la Hesiod (Theog. 139seqq.). La densul Cyclopiî sunt titani, fiu luî Uran şi al Gaeei (acesta numire din urmă fiind numaî o simplă personificare geografică despre care vom vorbi mai târdiu). întocma ca şi Homer, Hesiod numesce pe Cyclop! «cu inima superbă» şi tot-o-dată ne mă: spune, că eî dederă lui Joe tunetul şi-î fabricară fulgerele. Autorii posteriori desvoltară şi ruai departe acesta tradițiune a lui Hesiod şi făcură din Cyclopi pe lucrătorii lui Vulcan, cari fabricau arme pentru deî şi pentru eroî. Cu acest înțeles, Cyclopiî luî Hesiod fură identificați cu Chalybiî. Acesta confusiune între primii lucrători de metale si între Cyclopiî păstori se pote esplica prin împrejurarea, că unii şi alții erau din aceeaşi regiune, din țera numită Ku-nX'oijtujv *fo.M,* că locuințele şi ale unora şi ale altora erau pe munți, şi în fine că în timpurile vechi lucrătorii de metale erau maî mult în dependența triburilor pastorale pelasge, forte avute şi rësboinice. Etimologia cuventuluî Cyclops este până astă-dî necunoscută. După Hesiod (Theog. v. 144) Cyclopiî se numiau ast-fel, fiind-că aveau un ochiü rotund în frunte, adecă de la xoxXoç şi *&ty.* O simplă interpretare mitologică, însă cu totul alta a trebuit se fie originea acestui cuvent. Se-ar paré maî mult, că numirea grecescă de Cyclops este a se reduce la cuvêntul barbar (pclasg) cucullus, rom. căciulă, ce caracteriseză in particular pe păstorii din Carpațî şi de la Dunăre. Ast-fel de esemplu scrie Reclus (Nouv. Geographic univ. I. 1875, p. 259): et même le berger valaque, avec sa haute cachoula (căciula) ou bonnet de poil de mouton, la large ceinture de cuir qui lui sert de poche, la peau de mouton jetée sur une épaule, et ses caleçons qui rappellent la braie des Daces sculptés sur la colonne de Trajan, impose par la noblesse de son attitude, în limba latină rustică esista un vechiü cuvent cu o formă cam analogă, cocles, pe care-1 aflăm în versurile lui Enniu (239—169 a. Chr.), unde donsul amintesce de «d.ece Cocliți, carî săpau în munții cei maï înalți Rhipaei» (Varro, L. L. Vil. 71: Apud Ennium Decern Coclites, ques montibus summis Rhipaeis odere). însă autorii posteriori, représentât! prin Varro, carî de altmintrelea aveau cu-

Din punct de vedere geografic, Ulysse învălmăşit de vêntul nordului, Boreas, retăcesce în apele Mării-negre, pe care Odyssca o numesce în repețite rônduri Tróvtoc [1]). Insula caprelor celor selbatece, unde furtuna aruncă pe Ulysse şi pe sofiî şei într'o nópte plină de ceță, şi care se afla în părțile Pontului, ce se nurniau Marea-alb,ă [2]), este insula, care maî târdiu *ne* apare sub numele de Le u ce, séü i n s u l a lui Achile, pe care tot ast-fel ne-o înfățişeză şi Arrian din Nicomedia, ca o insulă lipsită de omenî şi locuită numai de capre selbatece [3]).

în fața acestei insule se afla, după descrierea Odysseeï, țera păstorilor cyclopî. Este regiunea cea clasică a timpurilor vechï pelasge, de la CarpațÎ şi Dunăre, caracterisată prin văl fertile şi plăcute, prin şesurî vaste şi frumóse.

Cyclopiî lui Homer, óment de o constituțiune vigurosă, ale căror locuințe se aflau pe verfurile «munților celor înalți», sunt triburile pastorale de pe culmile cele măiestose ale Carpaților, carî până în dilele nóstre şi-au păstrat încă în mare parte caracterul lor primitiv pelasg. O jumëtate de an o petrec cu turmele lor cele numerose pe alpiî Transilvaniei, ér altă jumëtate lângă bălțile Dunării şi pe malurile Mării-negre [4]).

Delta Dunării a fost până în timpurile nóstre o regiune căutată şi locuită

noscințe forte slabe de limba latină poporală, asimilară acest cuvent eu grecescul Cyclops. Spre a opera acesta transițiune, măiestrul etimologist Varro identifică mai ântâiu pe cocles cu ocles (rom. ocheş), apoî încă un pas şi ajunse la giganții cu un ochiŭ (Cocles ut ocles dictus, qui unutn haberet oculum, Varro, L. L. VII. 71. Cf. Isidori Hisp. Orig. lib. X. 163). însă în timpul luî Pliniu cel botrân (H. N. XI. 55. 3) cocles nu maî avea înțelesul, ce î-1 atribue Varro, şi este sigur, că nu-1 avuse nicï o-dată. Faptul positiv este, că la Enniu cuvântul Cocli t es are înțelesul de omenî (seu personificări mitologice) «carî săpau», şi ast-fel vechiul latin cocles corespunde la românescul de astă-dî cioclu (fossor).

>) Strabo (Geogr. lib. I. *2.* 10) constată de asemenea, că la Greci sub numele de itov-co; se înțelegea prin escelență Pontul euxin.

J) Sinul de nord-vest al Mării-negre s'a numit din cea maî depărtată vechime marea albă (Reicherstorf, Moldáviáé Chorographia, la Ilarianu, Tcsaur, III. 135: qui quidem fiuvius [Nester] in Mare album prope arcem Nester Fejérwar munitissimam continuo suo cursu influit).

3) **Arriani** Periplus Ponți euxini, c. 21. *2:* 'II Se vi] o o ç (AeuxYj) àv9-ptuîtcov |ièv tp~í]jxv] estîv, vé^ETcr.'. Se ctîçiv où itoX).«!t. — Conferesce mai sus p. 70 seqq.

4) Caracterul de mândri (superbi, venusti) şi voinici (valentes, corpore magni) i-l au păstorii români şi în vechile nóstre colinde:

Turme multe şi bărbate
Venite tot de departe
Tocmai de Ia medă-nopte (de Ia CarpaţÎ);
Ciobani mândri şi voinici,
Care nu sunt de aici,
Ci veniți din lumea mare
Pe gorgane (délurî, munți) şi pe vale...

Colinda, s. Ungurent, j. Tecucifl. Colecf. n. ined.

numaï de păstorii ar del e n ï. Apollónia Rhodiu în Argonauticele sale amintesce de asemenea lângă gurile Istruluï de păstorii ceï sëlbatecï, Ttotfiévsç afpauXot, *), carï sunt ast-fel identicï eu Cyclopiï de pe țormurele Pontuluï, despre carï ne vorbesce Odyssea.

Téra Cyclopilor poseda, după Homer, o putere de rodire escepțională. Aicî pămentul, fără se mai aştepte grija lucrătorilor, producea de sine grâu, orz şi vițe încărcate cu struguri, fecundat numaï de ploile **cele** mâniose ale ceriuluï. Este acceasï regiune, care devenise legendară şi în anticitatea clasică pentru fertilitatea sa cea estra-ordinară; este pămentul cel bine-cuvêntat al Hypcrboreilor din nordul Istruluï, şi pe care Hecateü Abderita î-1 descrie ast-fel:

«Famentül aceste ï tërï este forte bun, şi fertil întru tóté, ér clima are o temperatură escelentă, din care causa fructele se produc aicï de doue orï pe an» [2]).

Ér geograful Mêla ne vorbesce despre regiunea Hyperboreilor, ca si Homer despre țera Cyclopilor. El o numesce un «p am en t, care produce recoltele de sine» [3]), fára se maî fie arat şi semenat.

Pămentul Tëreï-românescï şi al Moldoveï s'a bucurat până în dilele nóstre de renumele unei regiunî protegiate de ceriu, în ce privesce puterea sa de producțiune şi abundența recoltelor sale.

în a. 1599 Michaiü Vitézül, marele Domn al Tënï românescï, aflându-se pe câmpul de la Şelimbru, declară nunțiului apostolic Malaspina, «că densul n'a intrat în Transilvania pentru pofta de domnia, orï ça se verse sângele creştinilor, fiind-că densul putea se trăescă în deplină siguranță si fericit pe pămentul seu, în Țera-românescă, unde dacă ară cine-va o singură dată şi împrăsciă semența, cresce grâul» *).

Ér cu cincï-decï de anî maî târdiu (1648), călugărul minorit Marcus Bandinus, archiepiscopul Marcianopoleî, sub a cărui administrațiune se aflau şi bisericele catolice din Moldova, descrie ast-fel calitățile cele escelente ale aceste ï tërï: «Cât de mare este bunătatea pămentuluî Moldovenesc

') Apollodori Argon. IV. 317.

[a]) Hecatael Abderitae De Hyperboreis, fragm. *2* (ex Diodori Siculi lib. II. c. 47).

") Melae De situ Orbis, lib. III. c. 5: Hyperborei super Aquilonem Rhipaeosque montes sub ipso siderum cardine jacent... Terra angusta, aprica per *ac* fertilis.

•) Egli (Michèle) mi replico, che non per libidine di dominare, ne per sete che havesse di sparger il sangue Christiano (avveniva in Transilvania) .... e che a lui bastava di poter viver sicuro nella sua provincia di Valacchia, nella quale con una sola arătura spargendosi il semé, nasceva il formento (Scrisórea nunciuluî Malaspina către cardinalul Sân Georgio din 14 Nov. 1599. Hurmuzaki, Documente, III-P- 511).

nu va pute se o créda uşor cine-va, până nu vede cu ochiï. A i c î p ă-mêntul se ară numaï o singură dată, chiar dacă n'a mal fost cultivat *nici* când şi chiar dacă e plin cu mărăcini, îndată ce agricultorul a spintecat cu plugul fața pămentuM şi *a* semënat grâu, ori alte sëmènfe, el culege vesel un seceriş îmbelşugat Ba încă se întemplă une-orf, că un păinent arat o singură dată se sémëna de doue ori şi produce rôde abundente . . . . Chiar şi viile, dacă le sapă cine-va mimat o singură dată într'un an întreg şi legă vițele încărcate de struguri, este o muncă prea de ajuns . . . . Turmele de oî sunt aşa de numerose, în cât sunt câțî-va boieri, dintre carî unul singur are câte 24 miï proprii ale sale, ér oile sunt aşa de mari, încât străinii privindu-le din depărtare, cred, că sunt boi séü vaci; singur numaï coda uneï oî moldovene are o greutate cât o jumetate de <5ie nemțescă» [J]).

După cum vedem, fera cea fáimósa a Cyclopilor, aceea unde singur numaï ceriul făcea se germineze şi crescă recoltele, ni se presintă ca una şi aceeaşi regiune cu pământul cel atât de fecund al Tëreï-românescï şi Moldovei..

Despre posițiunea geografică a țerel Cyclopilor mal avem încă un important document ante-istoric.

După cum ne vorbesce Homer în alt loc al Odysseeî sale, în vecinătate cu pămentul Cyclopilor se afla fera numită Hyper ea (Tîrspsta) de la *bnép*, şi «?«, adecă «Tera-de-dincolo» [2]), o vechia espresiune geografică, pe care o mal întrebuinfeză şi astă-dl poporul din Tcra-românescă şi Moldova, când vorbesce despre Ardei seu Transilvania.

Din cele espuse până aici résulta aşa dar, că construcțiunile, pe carî autoriï grecesc! le numiaü cyclopice, aparțin în ce privesce originea acestui

') Marci **Bandiul** VJsitatio generális (Edițiunea Academiei române, Bucurescî 1895), p. 135: quanta verő sit bonitas Moldavie! soli, nisi quis oculis conspiciat, non facile sibi persvadebit. Hic semel aratur terra, etiam si nunquam culta, herbisque inutilibus oppleta, modo findatur aratro, sive triticum, sive aliud quodcunque semen terrae concredatur copiosam laetus agricola messem trahere solet. Quinimo non semel accidit, ut semel arata telius bis semina recipiat, et fructus copiose producat . . . Adeo numerosae oves, ut nonnulli sint ***ex*** Baronibus, quorum unus viginti quatuor millia suarum ovium recensét. O vos verő tam grandes, ut Advenae remotius intuendo boves aut vaccas esse putent. Sola cauda ovis Moldavicae medietatem ovis Germanicae ponderat. — Ér G. Reicherstorffer, care cunoscea fcirte bine Moldova, caracteriseză acesta regiune în broşura sa Moldáviáé Chorographia publicată la a. 1541 (Ilarianu, Tesaur, III, 152) prin versurile următore:

Sponte sua multos geminata messe racemes,
Laetaque non cultus munera reddit ager. ')

Homeri Odyss. VI. v. 4.

sistem de fortificațiune, populațiunilor pastorale de la nordul Istruluî de jos.

îiitru adevër cel maî archaic gen de construcțiunl cyclopice, atât din punct de vedere technic, cum si strategic, î-1 aflăm la triburile pastorale ale Carpaților.

în apropiere de Sarmizegetusa, capitala Dacilor, Columna luï Traian ne înfătisează pe o culme înaltă şi prăpăstiosă, în sînul unor munți greu de străbătut, o construcțiune cyclopică de o enormă estensiune [J]).

Muriî acestei cetățÎ ne presintă treî sisteme de construcțiune, fie-care sistem din o epocă diferită [2]).

Partea principală a acestei periferii murale este construită din petre poligonale, maî mult orî maî puțin brute şi aşezate unele lângă altele fără o linie orisontală aparentă. Aceştia sunt muriï primitivï aï acesteï mari acropole; incontestabil anteriori murilor cyclopicî de la Mycena şi de la Tirynth s).

O a doua parte din murii acropolei Dace este construită din petre tăiate în formă cubică şi asedate în liniî regulate. Aceste petre, având în vedere proportiunile lor față de înălțimea Porții principale, ne apar de aceeaşî mărime ca si petrele cubice din muriï Myceneï. Chiar şi Porta acropoleî Dace ne presintă acelaşi stil ca şi Porta de la Mycena.

în fine ultima parte a circumferențeî murale este formată din petre tăiate în

') Froelmer, La Colonne Trajane, PI. 146-149.

[3]) Murii acropolelor de la Mycena, Troia şi Athena încă presintaü diferite sisteme de construcțiune.

') După cum vedem din specimenul, ce-1 publicăm la pag. 475, muriï vechii acropole Dace erau formați din câte dóue séü treî straturi de petre neregulate şi câte un rond de trunchiuri gróse de arbori asedate în liniî transversale. Acesta combinațiune de petre şi de lemne în construcțiunile cyclopice seu pelasge, era o procedare technică forte vechia, în acesta privință Perrot şi Chipiez (Grèce primitive, p. 479) scriu următorele: Enfin, et ceci est un des caractères originaux de la construction mycénienne, le bois n'y était pas seulement apposé ou superposé à la muraille . . . il y pénétrait, il s'y mêlait intimement. A Troie et à Tirynthe, lorsque l'on a examiné ce qui reste du mur . . . on y a remarqué des vides qui sont aujourd'hui remplis des cendres et des débris carbonisés; on a reconnu que ces vides représentaient des poutres h ori sontales. Insă muriï primitivi aï Myceneï întocma ca şi ceï de la acropola Dacilor eraü formați din petre şi trunchiuri transversale ér nu orisontale, după cum acesta se constată din petra cea monumentală de la porta Myceneï (Fig. 168 p. 317), care ne înfățişeză un specimen din vechii muri ai acestei cetăți, susținuți în mod simbolic de Columna ceriului, în fine maî vedem lângă murii acropolei Dace si o galeria de lemn acoperită, cum a esistat la Tirynth şi la Athena, ér pe cresta murilor o serie de creneluri, a căror origine de altmintrelea se reduce la primele începuturi ale fortificațiuniî (Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 663-664).

formă parelelopedică, şi acesta porfiune aparfine fără îndoielă unor timpuri preistorice mal târdie.

planul acestei cetăți preistorice, aï căreî murî ne înfățişeză ăst fel trei epoce de architectură, ocupa jumotate din spirala Columnei. Fără îndoielă că intențiunea artistului Apollodor din Damasc a fost se înfățişeze lumiî romane o iconă cât se póté mai fidelă a acestei puternice fortificațiunl cyclopice. Din nefericire Commentariele lui Traian despre greutățile cele enorme ale rësboiuluï cu Dacii s'au perdut, însă noî aflam despre acesta formidabilă cetate a Daciei o notiță forte importantă în estrasele, ce ne-aù rëmas din istoria luï Dió Cassiu. «Traian>, ne spune acest autor, «î-sî dede totă silința, ca se ajungă pe înălțimile, de unde se apărau Dacii, el luă o colină după alta cu perderî imense, ... şi ocupă munfiï lor cei încunjurați cu zidurî, unde află armele, maşineie de rësboiu, captivii şi însemnele, ce le luase eï de la Fuscus» *), în a. 86 d. Chr. [1]). Acestea se petrec în cursul primului rësboiu eu Daciï.

Esista aşa dar în Dacia o grupă întinsă de fortificațiunî particulare pe vârfurile unor munți stâncos!, şi carî constituiau punctul cel maî deficit pentru cucerirea acesteî ten.

Cetatea cea uriaşă de pe Columna lui Traian, représenta aşa dar tipul caracteristic al munților fortificați aï Dacieï, una din posițiunile sale strategice, cele mai puternice.

Acesta vastă fortificațiune a Dacilor, ne presintă în partea sa maî archaică (Fig. 203, p. 475) acelaşi sistem de construcțiune, din bolovani poligonali, pe care-1 aflăm şi la construcțiunile cele mal vechi cyclopice ale Troici, la o parte din zidurile Myceneî şi la acropola Athene! [8]).

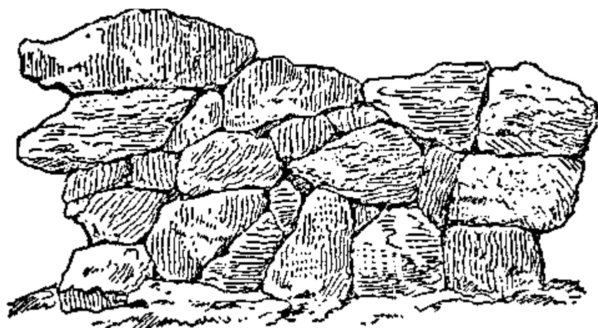
Prin posițiunea sa enorm de dificilă, prin întinderea sa estraordinar de mare, cum şi prin stilul seu architectonic, ea este o adevărată construcțiune de giganți, după cum tot «Giganfî> [4]) numesce Marțial pe Daci, când vorbesce despre rësboiul lui Domițian.

[1]) **Dion** Cassius, Histoire romaine, (Ed. Gros et Boissée), Tome IX, lib. LXVIII c. 8-9: ff\ *, f u <•* ι paiaveț ip-rj TE eyueteixiojieva ^«fc.

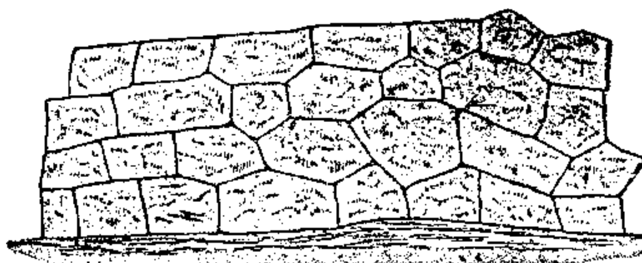
) Corncliu Fuse, prefect al cohortelor pretoriane, fusese însărcinat de imp. Do- m>țian cu comanda generală a trupelor în resboiul al doilea cu Daciï (Sue t on ii • FI- Domitianus, c. 6. — Jornandis De Getarum origine, c. 13. — E u tropi i "U. 23: a Dacis Oppius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus prae- ectus praetorio, cum majnis exercitibus occisi sunt).

') Schliemann, Mycènes, p. 81. — Boetticher, Die Akropolis von Athen, 1888, p 60.

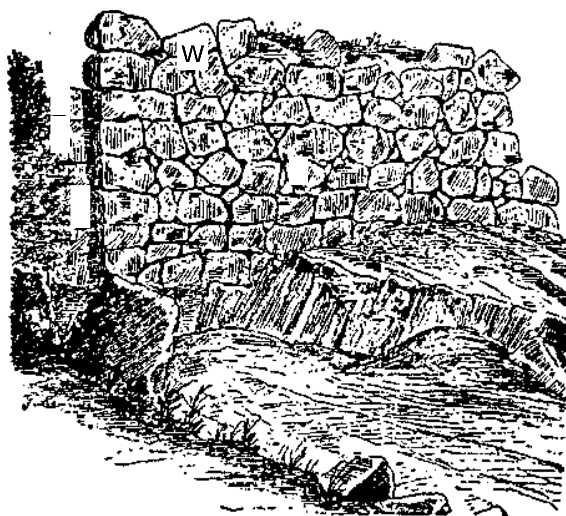
M Martialis Epigr. VIII. 50.

200. —Fragment din murii primitivi ai acropolei de la Bali-dag în Troada, presupusă de uniï a fi Pergamul MPriam. După SchJiemann, Ilios, p. 239. —P err o t et Chipiez, La Grèce primitive, p. 236.

201. — O parte din muriî acropolei de la Mycena, forma din petre poligonale de mărime neegală și ajustate cu deosebit artă, Alt-cum o simplă imitațiune a stilului primitiv. Dup Se h li e m an n, Mycènes, fig. 18..

202. —O parte din murii aşa numiți cyclopicï aï citadelei de la Tirynth în Argolis. După Schlie-mann, Tirynthe, fig. 135.

203 — O parte din murii poligonali, cyclopicï, aï uneï vaste acropole Dace, construită pe o culme înaltă, stâncosă și prăpăstiosă. Din jos pe o colină maî mică se vede figura împerătuluî Traian, încunjurat de statul seu major. Este momentul suprem al luptei, împeratul plin de îngrijire, ține pe mâna stângă gladiul şi dirigeză operațiunile de asalt, în fața sa un principe maï tênër (Hadrian) pare a-ï inspira curagiű. După Froehner, La Colonne Trajane, PI. 147.

Ruinele acesteï superbe cetăți preistorice maï esistă în parte si astă-dî şi ele formeză una din cele maï curióse anticitățî ale Transilvaniei *).

în partea meridională a acesteï tërï, pe masivul cel înalt şi vast al Carpaților, ce se întinde între Turnul-roşu, Sibiu, Miercurea, Sebeş, Orëstie, Haţeg şi Vulcan, acolo unde pe chartele geografice noî nu vedem de cât pădurî şi munțî nestrăbătuți, cutrierațî şi astă-dî numaï de pastoriï românï, se află cea mai importantă ruină de cetate a Transilvaniei. Este o intinsă acropolă în mijlocul unei pădurî urieşe de fagi, construită pe cresta unuï dél înalt, numit Grădisce, a căruî lungime este de 3 ore, si a căruî lățime, unde poéna se lărgesce maî mult, este de l oră. în partea de sud şi de nord, acesta înălțime este apărată prin pâreţî de stâncî prăpăstioşi de o adâncime înfiorătore. De ambele părțî curg doue ape de munte, Rîul-alb la sud şi Valea albă la nord. Ér jur împrejur o altă seria de înălțimi fortificate, şi văi strimte, estrem de. dificile nu numaï în timp de resboiu dar şi în timp de pace. Forma acestei cetățT, pe care poporul român o numesce «Grădiscea de la Muncel», este circulară şi ea are o periferia de 1.200 paşi séű 560 stânjinî (1062.031 m.), ér după alte date 1280-1290 paşî (1141.68 m.).

După cum vedem, aria acropolei de la Muncel este cu mult maî vastă de cât a acropolelor de la Troia, de la Tirynth, de la Athena şi chiar de cât a Myceneï, a căreî periferia este numaï de 925 metri [s]).

Masele zidurilor acesteï cetățî formeză astă-dî numaï grămedî enorme de ruine. Aceşti muri, după cum ne spun archeologiî Ackner şi Neigebaur, erau construiți din petre frumos tăiate în formă cubică seu paralelopipedă, şi aşedate unele peste altele fără nici un ciment[s]). în unele locurï maï subsistai! încă aceste ziduri, pe la a. 1838, în înălțime de un stânjin şi maî bine în vechia lor posițiune şi construcțiune. însă trebue să constatăm aici, că nu

') Arch i v des Vereines fur siebenb. Landeskunde, I (1844) 2. p. 17—33. — Ibid. N. F. Bând XIV, p. *108* —112. — Neigfibaur, Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterlhums, p. 96-104. — Ackner, Die rom. Alterthümer und deutschen Burgen Siebenlwgens, 1857, p. 11-12. - uooss, Chronik d, arch. Funde Siebenbürgens, 1876, p. 39-40.

[z]) Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 309: .De toutes les acropoles dont les enceintes datent de cet âge reculé, c e l l e de Mycènes est donc la plus spacieuse.

[3]) Cel dot archeologï aï Transilvaniei, Ackner şi Neigebaur, carï visitase pe la a. 1838 şi 1847 ruinele acesteï Grădisce, au avut după cum vedem maî multă atențiune [a] [a]«ea parte din muriî fortăreţe?, ce era formată din petre tăiate cubice şi para-'elopipedice. Lucrul este esplicabil. în ochiï dênsilor acest mod de construcțiune înfățişa o stare maï înaintată de civilisațiune materială şi morală, şi credeau ast-fel, că acesta parte a constructiuniï presintă un interes maî înalt istoric.

întréga fortificațiunea acesta era formată din petre tăiate. O parte din muriî acestei acropole a fost construită din bolovanï brutï de stâncă, după cum acesta se constată din ruinele, ce s'aü aflat în interiorul si esteriorul acestei cetăți *). Esistaü aşa dar la cetatea de la Grădisce treï genurï de constructiune întocma ca şi la murii acropolei Dace. Ele erau ast-fel identice nu numai după posițiunea geografică, după tăria lor strategică dar şi după modul lor de constructiune *).

Porta principală a acropolei de la Grădisce se afla în partea de medă-di. Aicï se mai vedea pe la a. 1838 o deschide'tură în zid, pe care poporul român o numia «La Portă», ér în apropiere de acesta intrare se aflau cădute jos doue columne de porfir syenitic, avênd o formă cilindrică. Ele craii lungî de 4' (1.264 m.), ér grosimea lor avea un diametru de 2 */,' (0.79 m.). Alte doue porți par a fi fost, una în partea de resărit si alta în partea de apus. în afară de periferia cetății, însă în apropiere de zidurï, se maï vedeau în partea de sud, resturile unuï templu antic de o formă rotundă cu un diametru de 15 stânjeni (28.447 m.). Mal subsistaű aici şi basele de porfir, pe cari aü fost aşcdate columnele templului, însă aceste columne pe la a. 1838 erau dispărute, ori póté acoperite de ruine. Ér la o depărtare de 100 paşi de ruinele templului se mal vedeau doue altare frumóse, însă forte simple, fără inscription!, unul de porfir syenitic si altul de marmoră albă. Se mal cunosceaü aici resturile unul vechiü apeduct, format din tuburi de lut ars, îmbrăcate pe din afară cu petre tăiate şi scobite; de asemenea şi remăşițele unul circ (agora?) în afară de muri, ce fusese încunjurat cu un zid gros de 2 V/ (0.79 m.) format din petre tăiate, avend o periferia de 115 paşi (101.777 m.) şi o lățime de 90' (28.447 m.). In fine s'aù mai aflat aici urmele unul stabiliment balnear, ce o-dată fusese pavat cu mosaic; precum şi basinul unul lac artificial, pe lângă ale cărui margini se vedeau împrăsciate petre mari tăiate.

') Archív d. Vereines für siebenbürgische Landeskundc, I. 2. (1844), p. 19: Dér Schutt inner dcr Burg und ausser derselben besteht aus einer mit Urfels-bruchstücken, Mortel, ganzen und zerbrochenen Backsteinen, Mauer- und Hohl-ziegeln, Fragmentcn von Urnen, irdenen Geschirren und Wasserröhrcn vermischten Érdé.

*) Froehner (La Colonne Trajane, p. 21 nr. 90) face o confusiune între Grădiscea de la Muncel şi Grădiscea de la Hațeg (Várhelyi şi acesta este causa, pentru care densul crede, că cetatea cea betrână de pe Columna lui Traian ar fi însuşi Sarmizegetusa, capitala Dacilor, însă Sarmizegetusa romană era construită pe şes, şi în Jurul satuluï numit astă-di Grădisce (între Hațeg şi Porțile-de-fer ale Ardeiului) nu se află nicl o înălțime cu ruine dace ori romane. Acropola de pe Columna lui Traian este

HUtt.

Ca monumente de artă se-aü descoperit în ruinele acestei acropole, un relief, ce représenta un cap cu barbă, acoperit cu coif, ér de asupra capului o roşă, o sabia Dacă, arc şi săgeţi. Un al doilea relief înfăţişa un bărbat ţinend în mâna stângă o lance şi călcând pe un om mal mic, ambele aceste figurt neîmbrăcate. S'a mal descoperit aici un basin oval de porfir forte frumos lucrat, lat de 3' (0.948 m.) şi lung de 4^{1}/»' (1.422 m.). Săpături sistematice însă aici nu s'aü făcut, si ast-fel suntem încă departe de a cunosce întreg materialul sculptural al acestei civilisaţiunî. Aceşti munţi aü mal avut şi o epocă neolitică. Se-au aflat la Grădiscea de la Muncel doue securï de serpentin şi un ciocan de amfibol. Au mai esistat în acesta regiune şi o industria siderugică ante-romană. Lângă délül numit Sub-Cununî se-aü descoperit urmele uneï topitorî de fer, s'aü mal aflat în ruinele cetăţii de la Muncel o nicovală de fer de formă cubică, cu o greutate de 88 pfundî (49.280 chilogr.) şi avênd patru colţuri prelungite, ca se potă fi aşedată pe ele. Ea avea aşa dar acelaşi tip cum este figurată pe monumentele sculpurale antice şi nicovala lui Vulcan. Ér un dél în apropiere de «Grădisce» maî portă şi astă-dî numele de «Ruda», un cuvent, ce în vechia limbă poporală din Dacia desemna locul, de unde se estrăgeau metalele [1]).

Acest oraş dispărut avuse aşa dar o vieţă de prosperitate fecundă în curs de o lungă serie de secule, şi probabil că acesta betrână şi puternică cetate a fost mama mal multor fortăreţe pastorale pelasge din ţinuturile meridionale.

Vieţa acropolei de la Grădisce înceteză de o-dată cu cucerirea Dacieî. Columna din forul luî Traian ne înfăţiseză trista iconă, cum soldaţii romani după asaltul lor desperat, încep se demoleze, din ordinul şi sub ochii împëratuluï, murii acestei superbe şi glorióse cetăţi, ce a fost stâlpul cel mal puternic de apărare al Dacieî. Probă că ea n'a mal fost reconstruită, este, că în ruinele sale nu s'au descoperit nici un obiect de artă romană [a]).

Acropola de la Muncel nu era însă singurul munte fortificat din acest vast masiv al Carpaţilor.

în partea de nord a acestei măiestose acropole se mal vëd şi astă-dî

un munte fortificat şi Dio (lib. LXVIII, c. 8. 9) face anume deosebire între <£*pa, 8fQ Iviem^icfilva şi între paotXeia Dacilor.

*) La Grădiscea de la Muncel se-aü maî descoperit pe la începutul secuiului trecut (1800—1806) cam la o mia monete de aur cu inscripţiunea KOSflN, ér în apropiere, lângă culmea Anicşuluî, un alt nurner însemnat de monete de aur cu inscripţiunea regelui Lysimach din Macedonia.

) Monetele romane, ce se-aű aflat aici, încă nu trec maî departe de timpul luî Traian fără predicatul de D ac i cu s (Gooss, Chronik, p. 40).

'nele uneï alte cetăți antice, ce portă numele de Fețele-albe, amendóue narate una de alta numaî prin o prăpastia adâncă. O a treia fortificafiune formată din bolovani bruți de stâncă (Bruchsteine) a fost, după cum ne relateză archeologil Ackner şi Neigebaur, nu departe laPetra-roşiă, unde au Descoperit de asemenea resturile unuî apeduct antic şi petre tăiate risipite, în fine ruinele altor cetățî din aceeaşi regiune şi înființate după celeasî principii strategice se maï vëd pe înălțimile de la Ciata, Luncanî, Ocolisul-mic şi carî tóté portă numele de Gr ă dis c e.

Vechimea acropolei de la Muncel şi a fortificațiunilor dimprejur a inspirat un adevërat respect archeologilor de peste Carpafl.

în acesta privință scrie Ackner: «Eü am visitât regiunea acesta, cu deosebire masivul Carpaților dintre Valea Jiului, valea Mureşului, Sibiu şi Hațeg, în repețite rêndurï, dar mal în urmă însoțit de cavalerul Neigebaur, însă am trebuit se ne convingem îndată, că încep end de la Vêrtope (séü din partea de nord-vest a Gradisceï Munceluluï) şi până la Maleia (lângă Petroşani), cu deosebire diferitele ruine de cetățî şi de oraşe, ce au fost construite aici pe piscuri înalte şi ascunse prin păduri nestrăbătute, precum şi cele mal multe obiecte antice descoperite aici ne presintă un caracter cu totul deosebit, de cum î-1 aü anticitățile romane de pe locurile plane ori din alte părți ale Transilvaniei. Aici se-aü aflat mal multe rnonete grecesc! cu deosebire de aur, mal multe fortărețe cu o formă circulară, construite pe culmi şi pe piscuri înalte de munți greu de urcat, ér cărămidile, ce se află în aceste ruine, sunt seu mal mari de cât cele romane, ori sunt de altă formă, în fine resturile vechilor construcțiunî, ce mal subsista astă-dl ne presintă în orî-ce privință un tip cu totul deosebit» *).

Acestea sunt faimoşii «munți fortificați» séű «încinşi cu ziduri» al Dacilor (5p7] avrsteixia|ilva), a căror cucerire enorm de grea aduse o gloria imensă espedițiunil lui Traian.

) Ackner, Die römischen Alterthümer . . . in Siebenbürgen (Wien, 1857). p. 12: Da ic dicse Gegend . . . . mit dem Ritter Neigebauer besucht habe, so rnussten wir uns ad uberzeugen, dass von Virtosz oder Vurtope bis Meleja, namentlich die inbitten auf den hohen Bergkuppen imUrwalde verborgenen Schloss- und rumé», und die meisten daselbst gefundenen Gegenstânde aus dér altén Zeit men ganz anderen Charakter habenals die im Flachlande und auch sonst enbürgen vorkommenden römischen Alterthümer. Hier sind mehgnechische und besonders Goldmünzen gefunden worden, mehrere Festungen en schwer ersteiglichen Bergrücken und Bergkuppen von abge- •uticjetei R ^. ^auart, die Ziegel entweder viel grosser oder von anderer Form; vorhandennen Übcrreste dér altén Bauwerke habén in jeder Hinsicht einen

în acest vast complex de fortificațiunî muntose posițiunea strategică cea maî importantă era Grădiscea de la Muticei. Pentru ca acest centru principal de apărare se potă fi espus unuï asalt, inimicul avea se lupte cu o seria de alte înălțimi fortificate si tot cu atâtea pericule se străbată prin o mulțime nenumerată de văi strimte si înfundate.

Acelaşi sistem de apărare î-1 aveau si triburile pastorale ale Thracieî, carî, după limbă, după obiceiuri şi rasă, constituiau una şi aceeaşi națiune cu Geții şi cu Dacii din nordul Istrului.

în anul 26 d. Chr. «sub consulatul lui Lentul Getulicul si al lui Calvisiu», scrie Tacit, «se acordară ornamente de triumf lui Poppaeu, care supusese triburile, ce locuiau munții cel înalți al Thracieî . . . . Anume se lățise faima între locuitorii aceştia, că Romanii voiesc së-ï împrăsciă prin teri depărtate şi së-ï amestece cu alte naționalități . . . . Eî însă declarară, că dacă Romanii voiesc se le impună jugul sclaviei ca la nisce învinşi, atunci el aü fer şi tinerime de ajuns, cu inimi gata, şi pentru libertate şi pentru morte. Tot o-dată el arătară fortărețele lor ridicate pe stânci, unde î-şî retrăsese părinții si familiele lor, si ne amenințau cu un rësboiu de munte teribil şi sângeros> [1]. Căpeteniele acestor Thracî munteni, purtau după Tacit numele de Dinis, Turesis şi Tarsa, numiri pelasge

După cum vedem caracterul munților fortificați al Daciei, şi în particular al acropolei de la Muncel, era, că aceste incinte de apërare, prin înălțimea si posițiunea lor cea tare, eraü aprópe inespugnabile, dificile nu numai la asalt, dar dificultățile de apropiere erau mari chiar si în timp de pace. Ele ne apar ca fortificațiunile unei grupe sedentare de păstori, adăpostiți în dosul Parângului, departe de starea de barbaria, ajunşi pe un grad înaintat de civilisațiune si constituiți aci în o viețǎ urbană plină de prosperitate. Nicăirî pe teritoriul Eladel şi al Troiel nu ni se presintă un sistem de apőrare în o formă atât de vastă si puternică ca în Dacia [2]. Incintele murale ale

ganz anderen Typus. — Conf. Neigebaur, Dacien, p. 97 seqq. — Gooss, Chronik dcr archâologischen Funde Siebcnburgens, p. 39.

<•) Taciți Annal. lib. IV. c. 46-50.

[s]) Nu numai masivul cel puternic de la Parâng, dar întreg ă linia Carpaților este plină de fortificațiunî ridicate pe vârfurile stâncilor (apoi reparate şi folosite în diferite epoce), şi pe carî poporul român le numesce cetățile urieşilor. O vechia fortificațiune de lângă comuna numită Tălmaciű în Transilvania, unde Oltul începe se taie linia Carpaților, a fost construită, după cum ne spun tradițiunile locale, de către uriesî (Millier, Siebenb. Sagen, p. 7), ér gigantul, ce locuia în acesta cetate, se numia Tur sân (Torreschöng). Cu privire la acesta numire notăm aicî, că în petițiunea Scaunelor Sălisce şi Tălmaciu înaintată în a. 1871 ministrului ung. de interne V. Thot, ne apare într'un act

Tirynthuluï, ale Troici şi Atheneï eraű aşedate pe înălțimi mediocre *) şi ele ni se presintă din punctul de vedere strategic defensiv numaî ca o copia slabă a munților fortificațî din Dacia.

Resumăm :

Originea construcțiunilor de aperare, pe carî autoriï grecescï le numesc cvclopice, a acelor fortificațiunl murale, ce încoronau cóstele stâncose ale daturilor şi munților [!]), se reduce atât după nume, după principiele de aperare, cum si după sistemul de construcțiune la yaca KuxXwrauv, séű la regiunea păstorilor pelasgl din nordul Istruluí de jos »).

• de la l[g23] (P[a]S' [29]) [un martore] din comuna Cacova cu numele de Jacob T urs. Un caracter cyclopic se pare a-I ave şi cetatea aşa numită, Zidina Dachilor, construită pe vêrful unui pisc înalt (Gradeț) din j. Mehedinți, despre care scrie Bol Ii ac: «Cu mari greutăți am putut urca şi nici o altă cetate Dacă până aci, cu aşa întindere şi tăria, pe o aşa înălțime n'am întâmpinat . . . Aci petra este ruptă din munții vecini şi aruncată pre acest pisc cu forță de titan, apoi aşe dată prin gramă-dire şi încleştată printr'un ciment ca şi petra (Esc. arch, din 1869, p. 60-61). Epoca neolitică o aflăm representată şi Ia Zidina Dachilor. în împrejurimile acestei cetăți s'aü aflat un topor séű târnăcop de serpentin (Fig. 14, p. 35) şi un ciocan-topor găurit forte elegant (Fig. 28, p, 37. A se vedé şi Tromp. Carp., Nr. 1010 din 1872, p. 3).

.*) Terrot et Chipiez, La Grèce primitive, p. 660: les acropoles de Troie, de Tirynthe et d'Athènes, n'ont.au regard de la plaine, qu'une très faible élévation.— Singur numai acropola Myceneî avea o importanță strategică. Ea era strimtorată între munți şi murii eî încoronau mal mult seu mal puțin cóstele abrupte (P err o t et Chipiez, Grèce primitive, p. 661).

') Studiele făcute asupra murilor de la Mycena şi Tirynth aü constatat, că adevăratul caracter al construcțiunilor numite cyclopice nu consistă în mărimea bolovanilor. Petrele poligonale din murii Myceneî nu aü de loc proporțiunî colosale. Tot ast-fel şi petrele din murii de la Tirynth încă nu erau aşa de masive cum le descrie Pausania. Ér TroianiI la început construise cu materiale mici (A se vedé Schliemann, Tirynthe, p. 166 scqq.— Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 474).

') După Aristotele, Cyclopiî (adecă păstorii cel violenți homerici) au fost cel de ântâiu, carï au construit turnuri, séű fortificațiunl de apărare pe înălțimi. Plinii H. N. VII. S7: Turres, ut Aristoteles, Cyclopes (se. primi aedificarunt).

MONUMENTELE PREISTORICE
ALE ARTEI TOREUTICE IN DACIA.

XX. ORIGINILE METALURGIEI.

în anticitatea grecescă esistaü doue traditiunï principale despre începutul industriei minelor şi amendóue aceste traditiunï reduceau originea metalurgieî la țerile din nordul IstrXiluI de jos.

După. tradițiunea pelasgă, şi care este cea mal vechia, divinul Prometheu a fost cel de ântâiu, care a cunoscut valórea metalelor, a aurului, argintului, aramei, feruluî, şi el cel de ântâiu a inventat arta de a pune aceste elemente în serviciul omuluî.

«Cine póté spune, că ar fi aflat mat înainte de mine, arama, ferul, argintul şi aurul, aceste lucruri folositóre ascunse în sînul pămentuluî? Sciu bine, că nime nu va pute susține acesta, dacă nu cum-va ar voi se se laude într'un mod cutezătoriu» [1]). Ast-fel se esprimă Prometheu în tradițiunile, ce le culesese vechiul poet tragic Eschyl. Şi acest Prometheu este representantul primeï civilisatiunï europene, ér patria sa după tóté legendele meridionale ne apare în nordul IstruM de jos, în țerile vecheî Dacie (A se vedé maï sus p. 295 seqq.).

O a doua tradițiune o aflăm la Hesiod. După cum ne spune acest autor în Theogonia sa, cel de ântâiu lucrători de mine şi de metale aü fost Cyclop i î, fiii lui Uran şi aï Gaeei. La început Cyclopiï lui Hesiod locuiau în interiorul pământului, în resbelul cu Titanii el fabricară fulgerele lui Joe şi-î dederă tunetul [2]); EI aveau aşa dar ore-carl cunoscințe înaintate de chimia pyrotechnică, cunoscințe, cari mal târdiu s'au perdut. Cyclopiï lui Hesiod erau maeştrii în diferite lucrări de artă [s]). Oraşele resunaü departe de sunetul ciocanelor sale «). Patria acestor Cyclopî, séü titani de a doua ordine, se afla în nordul orisontulul grecesc, dincóce de rîul cel mare şi celebru, numit Oceanos potamos (Istru), acolo unde era originea tuturor deilor. Maï târdiu Cyclopiï luï Hesiod, aceşti săpători şi lucrători de metale,

') Aeschyli Prometheus vinctus, v. 500-504. ')
Heslodi Theog. v. 141. 504.
[3]) Hesiodi Theog. v. 146.
[4]) Talerii Placci Argon. IV. 286 seqq.

despre carï maï spuneau legendele, că aveaü un ochiű rotund în frunte [J]), aű fost confundați cu Arimaspiï (Arimasciï), un popor istoric, ce forma un ram din națiunea cea mare a Hyperboreilor. Arimaspiï locuiau lângă munțiî R hip a ei [2]), de lângă Istru [s]), ce formau în timpurile maï târdie frontiera de apus a Scythieî [4]) şi pe can Stephan Byzantinul i numesce «munțiî Hyperboreilor» [8]). Poetul epic Aristea, care trăise, după cum ne spun uniï autorî, înainte de Homer, caracteriseză ast-fel pe poporul cel legendar şi vitéz al Arimaspilor: «resboinicî nenumerațî şi voinicî, avuți de herghelii de caî, avuți de ol si vite, cu plete stufóse, cel mal puternici din toți omenii, avênd fîe-care în fruntea cea frumosă câte un ochiű» [6]). O alusiune mitologică la podóbele de aur şi de petre scumpe, ce le purtau Arimaspii în pletele lor, cu deosebire de asupra frunții ').

Țera, în care se aflau locuințele Arimaspilor avuse în anticitatea preistorică o celebritate estra-ordinară pentru avuțiele sale imense de aur. Aici, după cum spuneau legendele grecesc!, aurul î-1 scoteau din cunicule (ocne) grifonii (YP'JÎTEC), ér Arimaspii se aflau în resboiü continuu cu aceste paseri mitologice, de la cari sciaü cum se fure aurul [8]).

[J]) Unii autori sunt de părere, că sub acest ochiű mitologic este de a se înțelege lampa, ce o aveau legată pe frunte aceia, cari lucrau în suteranele întunecose. Conf. Diodor Șicul, lib. Ill, 12.

•) Dainastis Sigeusis fragm. l în Fragm. Hist, grace. Ii. 65.— După geograful Mela (lib. Ii, c. 1) munțiî Rhipaei aparțineau Europei, în apropriere se află o regiune forte fertilă (regio ditis admodum soli), apoi urmau Scythii si Arimaspii.

•) După Apolloniu Rhodiu (Argon. IV. 287) isvórele cele murmurătore ale Istruluî (cataractele) se aflau în munțiî Rhipaei. [4]) Justini Hist. Philipp. lib. II. c. 2.

') Stepliani Byz., v. TiicaEa, Spot Ticeppopéuw.

') Aceste sunt versurile, ce ni le aü conservat Tzetzes din poema lui Aristea numită Ar i mă s p ea. Vorbesc Issedoniî:

Yjjuv 5" avS'pcuitoi îîo'.v xaiKjtîp&EV 2[ioupo[r]. rcpôç
fïopÉu), itoXXoi TS xal ès&Xol xápta [la^fjiai,
ÎL'fveiol îititotoi, noXuppvjvec, noXu^ôutai — —
y_aifjo'. Xaa'.oi, KGCVTUW aii^apuitatoc àvSpùiv
ètfraX|iiv 8' sv' cxaato; *ïyei* ^apitvit jietántü).

După Tomaschek, Sitzungsberichte d. kais. Acad. d. Wiss. CXVI BdT p, 758. ') A se vedé mal la vale capitulul despre tesaurul de Ia Petrósa. — Cf. Isidori O[r]'g. 1. XIX. 30. 3: Athenienses enim cyclades (xuxXoț, circulariù) aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronté.

[9]) Plinii H. N. VII. 2. 1: Arimaspi, quos ut diximus uno oculo in fronté medio insignes: quibus assidue bcilum esse circum metalla cum grypis. — Grifonii erau [0] specie de animale fabulóse ale anticitățiî. Eî au însă o istoria reală, fiind-că formau o

în anticitatea grecésca se maï păstrase <5re-carï amintiri istorice despre 'nuturile, unde luase maï ântâiu nascere industria metalelor.

Ast-fel după cea maï vechia tradițiune aurul, aurum, xpu°°îi a fost descoperit de S o l (Sore), fiul Oceanuluî »), séü al Istruluî.

Ér arta de a topi şi versa arama (aes, aeramen, x*^oc), o inventase, după cum ne spune o altă tradițiune culesă de Aristotele, Lydus (Lud) din Scythia [a]), adecă din regiunea cea muntosă şi fericită a Scythieî europene, séű din Carpaţî, fiind-că, după cum ne scrie Herodot, Scythiî din nordul Măriî-negre nu făceau întrebuințare de aramă [s]).

Lucrarea minelor de aramă în țerile Dacieï se reduce la timpuri preistorice forte depărtate. Aici se-aü descoperit si se găsesc în continuu adevărate tesaure, de obiecte, de arme si instrumente economice, lucrate din aramă pură, maï multe ca în orî-ce altă țeră a Europeî *). Aici industria acestui metal era indigenă. Arama era unul din metalele prin escelență ale Dacieï. Aicï a esistat o epocă preistorică, numită din punct de vedere

credință stabilă a lucrătorilor din minele de aur. După cum audise naturalistul A el i an (Hist. anim. IV. 27) grifonii aveau un corp ca de leu, ghiare puternice, pene negre pe spate, pe pept roşie, ér aripele albe. După Ctesias, ei aveau pe spate pene vinete, cap de vultur şi ochî fulgerătorî. Grifonii î-şî făceau cuiburile lor pe munțî, de unde era imposibil de a le lua. Ei pădiau aurul, î-1 săpau singuri, şi-şî făceau din aur cuiburile lor (Seeburg, Die Sage von den Greifen bei den Alten, p. 20). După îs i d or -din Sevilla (Őrig. XII. 2.17) grifonii se născeau în munțiî Hyperboreilor (adecă Rhipaei s. Carpaţî). în tradițiunile de astă-cjî ale poporului român, vechiul grifon apare sub numele de găină. «Vidreniî» din muntiï de apus at Transilvaniei, scrie Frânge u şt C andrea (Moțiî, p. 67) «spun, că în timpul când şi în munțiî Biharcî se lucrau băile, o găină de aur eşia din băî spre a se aşe<Ja în vêrful muntelui pe cuibul seu, în care erau ouăle sale de aur. Vidreniî atraşi de frumseța ne mal pomenită a găineî s'aű încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur de la Roşia (lângă Abrud). De atunci ne maï putêndu-se găsi aur în băile din acest ținut al Bihăriî, Moțiî aü încetat de a le mal lucra, fiind-că găina din poveste era Vâlva băilor (ființa divină, care supraveghiează şi distribue aurul. Ibid. p. 40) şi ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat». De aici numele de «Găina», ce-1 are unul din muntiï ceï maï înalți aï Bihăfiî. — O altă tradițiune din Transilvania vorbesce de o comoră de la satul Volcan lângă Sighişora, şi care e păcjită de o cloşcă (găină), ce şede pe puî (Müller, Siebenb. Sagen. p. 67).

[4]) Plinii lib. VII. 57. 6: Auri me t ail a et conflaturam . . . ut alii (putant) Sol Óceáni filius (invenit).

») Plinii lib. VII. 57. 6: Aes conflare et temperare, Aristoteles Lydum Scythen monstrase, ... aerariam fabricam alii Chalybas, alii Cyclopas.

[3]) Herodotl lib. IV. c. 71.

*) Pulszky, Die Kupferzeit in Ungarn (B. Pest, 1884, p. 10): Ingwald Unstedt

archéologie, de aramă, pe care n'aű avut'o nicï tërile méridionale, nicï cele *de* nord, nicï cele din apusul Europei.

De altă parte, ferul (ferrum, atSïjfWç) este unul din metalele căruia anticitatea grecescă i atribuise o origine) scythică. Ceï de ântâiu lucrători, cunoscuți al ferului, aü fost, după tradițiunile vechî grecesc!, Chalybiî[1]) Unul din centrele lor cele mal însemnate de fabricațiune, se afla, după cum ne spune Eschyl, între muntele Pharanx (Parâng) din nordul Istruluî şi între «rîul cel violent si greu de trecut» [2]), Oltul din tradițiunile poporale române.

Aceşti Chalybi măiestrii renumiți în fabricarea ferului, erau considerați în părțile meridionale, în Grecia, în insulele Măriî-egee şi în Asia mică, ca emigrați şi stabiliți acolo din ținuturile Scythieî *). La poetul Eschyl, regiunea cea muntosă a Scythieî, aceea unde a suferit divinul Prometheu, portă numele de «Țera mama-ferulul» *). Ér după Stephan Byzantinul

spricht sich in seinem Werkc über das Bronzealter in Un gar n uber die Kupferfrage folgendermassen aus: «Was die allgemeine Aufmerksamkeit auf das Bronzealter in Ungarn richtete, war dér merkwürdige Umstand, dass hier (înțelege Ungaria şi Transilvania) Gegenstände aus reinera Kupfer in grösserer Menge gefunden werden, al s in j edem anderenLandeEuropa's. — Ibid. p. 92: Kupfergegenstânde kommen sporadisch in ganz Europa vor, in Frankreich, Italien, Dcutschland und dem skandinavischen Norden, ebenso wie in Irland und in den Pfahlbauten der Alpenseen; diese sind aber . . . . in so geringer Zahl, dass in allén dicsen Lândern von eintr besonderer Kupferzeit kaum gesprochen werden kann. Hingegen kommen in Ungarn Kupfergegenstânde in solcher Mcnge vor . . . . von Pressburg und Kroatien bis nach Maros-Vasarhcly (Transilvania) überall . . . dass wir daher vollberechtigt sind fur Ungarn (înțelege: und Sicbcnbürgen) ein besonderes Kupferzeitalter aufzustellen, dessen Grenze nach Norden und Osten die Gebirgskette der Karpathcn bestimmt. — «în Dacia», scrie Bolliac (Tromp. Carp, Nr. 1255 din 1876), «a esistat acesta epocă a arămii .... judecând de pre diferitele obiecte, pe cari le posed eü din timpii preistorici».

') **Amminrii** 1. XXII. 8: Chalybes, per quos erutum et domitum est primum ferrum.

') **Aeschyli** Prorn. vinct. v. 714-715: *ol* «S-qpoTExiovet . . . XaXufct.

') **Aeschyli** Septem. adv. Thebas, v. 729: XaXugoț Ixuftûv ănoixoc. — Am arëtat maî sus (p. 308) că numele de Chalybî, pe care Grecii i-1 dă fabricanților de fer din părțile Scythieî, derivă de la cuvêntul vechia pelasg «colibă» (cabane), unde se reduce şi terminal metalurgic german de «Hutte» (Anlage zur Erzeugung oder Verarbeitung eines Mctalls). Despre sensul, ce l'a avut în Țera-românescă cuvênlul «colibă», încă pe Ia mijlocul secuiului trecut, reproducem aicî următorele cuvinte ale lui Moltke (Campagnes des Russes, I. [1854] p. 34): Aujourd'hui encore ces villages (din Țera românescă) n'ont ni jardins, ni arbres . . . . les habitations appellees k ol ibis étant pour la plus part creusées dans le sol, et couvertes seulement de branchages.

[4]) **Aeschyli** Prom, vinct. v. 301: ríj v oiS^pofi-íjtopa . . . et alav. — Cf. Ibid. Prom. 2.

ferul avuse în anticitatea grecescă atributul calificativ de scythic [1]).

Primele începuturi ale istoriei argintului (argentum, apfopoç) se reduc de asemenea la ținuturile cele metalifere ale Scythieï.

După tradițiunile culese de Hyginus, cel de ântâiu, care aflase importanța metalică a argintului a fost Indus (Sindus), un rege din Scythia, ér Erichtoniŭ, fiul lui Vulcan, a fost cel de ântâiu, care a dus de aicî argintul la Athena *).

Alte tradițiunî atribuiau descoperirea acestui prețios metal, unuï incendiu estra-ordinar întemplat în munții cei clasici Rhipaei [8]). Aici pădurile cele uriese si betrâne aprindendu-se şi focul luând estensiuni imense, argintul din straturile superióre ale pămentuluî se topise si eşind la suprafață începuse a curge în formă de adevërate rîuri. Acesta tradițiune o aflăm reprodusă şi la poetul didactic Lucrețiu, care reduce începutul cunoscinței tuturor metalelor la «Munții cei marï» (Montes magni, Oopsa [laxpa '[a] Hesiod), o numire, sub care în timpurile ante-herodotice se înțelegeau cu deosebire la Rhipaei séü Carpații.

«în résumât», dice Lucrețiu, «arama, aurul, ferul, masele de argint şi plumbul cel greii, aü fost descoperite în Munții cei mari, unde flăcările focului distrusese pădurile cele imense, fie, că ele s'aü aprins de fulgerele ceriului, fie, că omenii purtând resboiü prin păduri unii cu alții aü pus foc la inimic ca se-i inspire tcrore, fie, că ei atraşi de bunătatea pămontului voiau se-şi deschidă poenï noue pentru cultivare şi se prefacă locurile de păşune în câmpurî arate, în fine, ori-care va fi fost causa, flăcările fo-

') Steplianus Byz. v. Sxúftai: Sxú8-f]t, ó o;?-rjpoç. — Eschyl (Septem c. Thebas v. *816* — 817) amintesce de fer scythic bătut cu maiul, a-fup-rp.átíp Sxó8-j; oiï'fjpiu. — Alte tradițiunî atribue descoperirea şi lucrarea feruluî şi peste tot a metalelor unor vechi colegii semi-religióse, ce purtau numele de Dactyli, Cureți, Corybanțî şi Cabirî. Originea tuturor acestor societăți se reduse la părțile din nordul Istruluî de jos. După scholiastul lui Apolloniu Rhodiu, Dactyliî erau de origine barbară séü scythă. Unul din Dactylî şi portă numele de Scythes (Pauly, R. E. Idaei Dactyli, p. 55). Ca lucrători maeştrii de metale se mal amintesc şi Telchiniï. Numele acestora însemna după. unii «topitorU, ér alçï autori M derivă de la *yaktoi* (Schrader, Sprachvergleichung, 236). Un resunet de numele metalurgilor Telchinî i-1 aflăm in Telki-bánya din com. Aba-uj şi in localitatea numită Telcî nu departe de Rodna-vechiă in Transilvania. O altă localitate din Zarand, unde esistă urme de lucrări vechi de mine, portă şi astă-dî numele de Cureți, incontestabil un cuvent de aceeaşi origine cu vechia numire Koupîjțeț.

[J]) **Hygini** Fab. 274: Indus rex in Scythia argentum primus invenit, quod Ericbtonius Athenas primum attulit.

[s]*)* Ast-fel gramaticul grecesc Athenaeus (lib. VI) scrie: Kai ta -es náXai *\iïv* 'Piitaîa •xaXoűji eva *Zçii],* sift Gatepov [V]0i.{3ia itpooafOpEuS-Evter, vûv Se "AÀTtia a(no|i.aTu)Ç 6Xr;; è[i.i:p-r[a-apropo SiEppu-n (Fraem. Hist. Grace. Ed. Didót. III. 273).

culuï au consumat cu trosnituri înfiorătore codrii cel înalți până in rădăcini, şi focul a copt până în adâncime pămentul, ér vinele sale topindu-se, aü început se curgă pe suprafață rîurî de argint, de aur, de plumb si de aramă, can adunându-se în cavitățile pămentuluî se-aü închiegat. Ér maï târdiu omenii vëdênd aceste mase sleite strălucind pe suprafața pămentuluî, atras! de colórea lor cea frumosă şi vëdênd, că aceste metale luase aceeaşi figură ca si cavitățile în carî se adunase, atunci lor le veni idea, că topind aceste metale în foc se potă forma din ele orl-ce vor voi> [1]).

Aceste sunt principalele tradițiunî ale lumiî grecescî despre regiunile, unde valórea economică a metalelor a început se fie mal ântâiu cunoscută.

Tot în părțile de nord ale Istruluï de jos ne apar în timpurile preistorice *si* centrele cele marî de fabricafiune a metalelor, cum aü fost Alybe, Temesa, Tartesos, si Chalcis séü Baiă-de-aramă.

în Iliadă, poetul Homer face amintire de minele cele renumite însă depărtate de la Alybe, din ținutul Halizonilor, unde după cum dice densul s'a născut argintul [2]).

Halizonil luî Homer, popor pelasg, aliații lui Priam, numiți la Herodot Alazoni [8]), locuiau pe ambele țermurl ale nulul Hypanis (Bug în guvernămêntul de adî Cherson). Eî se întindeau însă până în regiunea Carpaților de sus aï Transilvaniei [4]). Un centru însemnat al lor se pare a fi fost oraşul, ce portă numele de H a li t z, lângă Nistru, în aceste părți de resărit ale Carpaților, sunt a se căuta celebrele mine de argint, Alybe, ale lui Homer.

Cuvêntul Alybe nu este grecesc, el aparține idiomcî pelasge vorbite în părțile de nord ale Istrulul. Forma originală a aceste̟î numiri a fost în tot caşul Albile séü Albiile.

In evul de mijloc cele maï productive mine de argint din zona Carpaților se aflau la Rodna-vechiă în părțile de nord-ost ale Transilvaniei [8]).

Tot în acesta regiune a Carpaților de resărit, tradițiunile poporale din secuiul al XVIII-lea amintiau de un munte întreg de argint, de unde

') lucretii De rer. nat. V. v. 1240 seqq.

[a]) Homeri Ilias, II. v. 857. ') Herodoti lib. IV. 17. 52.

[4]) La Valeria Place (Argon. VI. v. 100—104) A Ia z on i i apar ca vecini cu Ba(s)ternii Şi portă scuturi alb-lucitore (a l b e n t e s parmas), alusiune la minele lor de argint, Alybe.

[5]) LaMagisterRogerius (Carm. mis. A. 1241): diuitem Rodanam inter magnós montes positam . . . . régis argent! fodinam, in qua morabatur innumera populi multitude. — Ér în relațiunea oficială «De Proventibus regiis iu Transilvania». • 1552 : Sunt FodinaeArgenti omnium testimonio excelentes apud Possessionem Rodna (En gel, Allg. Welthistorie, XLIX Th. 3. Bd., p. 7).

se puteau culege cantităţî enorme de cele maî avute stufe de aur si de argint; reminiscenţe ale unei epoce depărtate. Acest miraculos munte de argint al Carpaţilor se afla, după istoricul Sulzer, în partea de apus a judeţului Nemţu, la frontiera dintre Moldova si Transilvania '). In actele internaţionale pentru delimitarea frontierei dintre Moldova si Transilvania din a. 1791, acesta importantă culme metaliferă a Carpaţilor ne apare sub numele de Alb ie l e [2]), ér de către poporul român ease numesce astă-dl Albia, Albele [3]), maî corect Albiele (1597 m. *). în apropiere nemijlocită de acesta culme, ce portă în general numele de Albiele, se află pe teritoriul Moldovei muntele numit «Piciorul Argintăriei» si «Păreul Argintă-riei» [5]); ér în partea de sud-vest, séü pe teritoriul Transilvaniei, o al ta înălţime cu numele de asemenea caracteristic «Petra Argintăriei», din care isvoresce si curge spre medă-di un alt rîuleţde munte numit «Păreul Argintăriei» [6]). în fine la apus si la nord de acesta grupă întinsă formată din munţii Albiele, Piciorul Argintăriei, Petra Argintăriei si Păreiele Argintăriei, se află înălţimile, ce portă numele de Arşiţa (dóue), Délül Arsurilor, «Petra arsă» în Transilvania, si Arşiţa Şiragului în Moldova, numiri ce ne indică, că o-dată nisce flăcări vaste si puternice consumase codrii cel bëtrânl, ce aco-periau aceşti munţi.

La acest important munte al Daciei vechi se raportă următoriul text al în-veţatului gramatic Athenaeu din sec. II d. Chr.: că în muntele ce purta în vechime numele de R h ipa e a, mal târdiu Olbia, ér acum Al p i a, pădurile aprindendu-se din întâmplare, aü curs rîurî de argint [7]).

Acesta făimosă regiune de argint, unică în tradiţiunile poporale, compusă din munţii Albiele, Piciorul Argintăriei, Petra Argintăriei si Păreiele Argintăriei,

[1]) Sulzer, Geschichte d. transalpinischen Daciens, I (1881) p. 143: Sobald mcin Léser und ich Baja verlassen, und unsern Weg in den Gebirgen hintcr dér Festung Niemts hinunter fortsetzen: sogleich werden ihm die dort herumwohnenden Bauern, sowohl W ala eh en aïs Un g ar n, vicies von einctn ganz silbcrnen Berge in die Ohren zischen, den sie, wo mir recht, auf ungarisch Alscho-Felschö (rom. Arsu), das ist, das Obere-Untere ncnnen; sie werden ihm ganz Icise crzählen, dass man dort die reichsten Gold- und Süberstufen auf dem Dache mit Metzen sammlc.

') Espunere de motive la Con venţiunea de delimitare, Bucurcscï, 1887, p. 246. 267.

") Marele Dicţionar geografic al României. Voi. I. p. 36.

[4]) Acest masiv se compune din vârfurile Albia şi Albiuţa.

[s]) Charta Moldovei (Instit. geogr. al armatei) S. l : 50.000, şi minuta őrig. inedită.

«) Specialkartc d. oesterr. ung. Monarchie. (1:75.000), ióia Z. 17., C. XXXIII.

*) Fragm. Hist, graec. III. (Ed. Didót) p. 273: Kai ta te r.áXca jiiv Tinaîo xaXoú-

este incontestabil identică cu minele cele celebre de la Alybe, unde, după cum ne spune Homer, se născuse argintul, ort cu alte cuvinte, unde argintul esise din sînul pămentuluî la suprafață. Cu privire la Alybe maî adăugem aicî încă o circumstanță geografică, în partea meridională a acestuî vast masiv de munți argentiferï curge rîul numit Bi strici oră, ce se versa în Bistrița Moldovei, o numire, care de asemenea o vedem reflectată în numele, ce-1 dă Homer erouluï de la Alybe, Epistrophos.

Tërile Daciei se caracteriseză până în epoca romană prin o mare abundență de argint, ér de altă parte Scythii din nordul Măriî-negre, după cum ne spune Herodot, nu făceau nici o întrebuințare de argint, lucru natural fiind-că şesurile Sarmațieî europene aü fost tot-de-una lipsite de mine [1]).

O a doua piață însemnată pentru avuțiele sale metalice a fost în timpurile ante-helene la T e mesa (TefiáoTj).

în Odyssea luï Homer, deița Minerva se esprimă ast-fel către Telemach fiul lui Ulysse: «Am fost cu corabia peste Marea negră la Temesa după aramă, însă aduc fer lucitoriu» [8]), adecă oțel.

Avem aici o indicațiune geografică forte prețiosă. Drumul comercianților grecesc!, cari navigaü la Temesa, ca se cumpere aramă si fer, era peste Marea-negră seu Pontul euxin.

O a doua notiță importantă despre situațiunea Temeseï o aflăm la poetul Ovidiu. După densul itinerariul celor ce navigaü la Temesa, trecea prin strimtórea cea abruptă şi dificilă navigațiunil, numită o-dată Ceraunia (munții de la Cerna), şi pe lângă un oraş barbar astă-dt necunoscut numit R o m e c h i u m [8]). Avem aici doue numiri topografice, pe cari poetul Ovidiŭ le estrăsese din vechile descrieri geografice, fără ca densul, în timpurile sale se-şî potă da bine séma de adevărata situațiune a Temeseï homerice. Fără îndoielă, că acesta făimosă picta de metale a timpurilor preistorice,

') Bol l i ac, intemeiătoriul archéologie! preistorice române, încă rcmâne surprins de cantitățile cele mari de argint, ce le posedau Dacii. «De unde», dice dfinsul, «scoteau Dacii atâta argint pentru atâta numerariu şi cum de numerariul lor nu era nici aur, nicî aramă . . . . De unde vine acesta, că monetele cele mai vechie ale Daciei sunt de billon, argint, aramă şi puțin aur, de multe ori şi plumb? Cu cât înainteză remâne argintul forte lămurit şi se găsesc mulțime de monete Dace, drachme, d'drachme şi tetradrachme mai ales i mi t a ți u ni, dară l o causât e» (Tromp. Carp. Nr. 846). — Despre minele de argint şi de aur de la oraşul Baia din Moldova a se vedé Cogălniceano, Album istoric, p. 54.

[2]) **Homeri** Odyss. I. 187.

') Ovidil Met. XV. 520. —Despre posițiunea geografică a munților şi a strimtorii numită Ceraunia a se vede mai sus p. 416.

de unde ținuturile meridionale cumpërau arama trebuinciosă pentru edificiele şi obiectele destinate cultului divin, se afla în regiunea cea abundentă de metale din nordul Istrulul de jos, acolo unde erau concentrate cele maî principale şi cele maî productive mine ale lumii vechî *). Diferite localități de lângă pólele Carpaților (în Ungaria şi Transilvania) aü purtat unele în timpurile trecute si altele mal portă si astă-dî numele de Timiş (Temes). Din aceste vom aminti aici singur doue: Timiş óra, cetate vechia şi vestită, oraşul cel maï principal si maî comercial al Bănatului, situat spre medă-di de rîul Timiş, care în documentele mal vechi ale Ungariei figureză sub numele de castrum Temes [2]), şi un sat românesc astă-dî dispărut din districtul Mihadicî, care pe la a. 1408 purta numele de Temes [3]).

Un al treilea emporiu al timpurilor preistorice renumit pentru avuțiele sale minerale a fost la Tartesos (Certes), lângă Columnele lui Hercule, în apropiere de Cerna, isvorul cel imens de prosperitate comercială a Tyrienilor ').

în fine Stephan Byzantinul mal amintesce în regiunile Scythieî de o localitate cu numele Chalcis (XaXxîç), adecă Baiă-de-aramă [6]).

Numele de Chalcis î-1 avuse în nisce timpuri depărtate ale anticitățiî diferite localități, în particular acest nume se atribuise unul oraş important, unde după anumite tradițiunî se lucrase maî ântâiu arama. După tóté probabilitățile, acest celebru oraş, numit în formă grecescă Chalcis, unde se începuse maî ântâiu industria minelor de aramă se afla în regiunea cea abundentă de metale a Scythieî, fiind-că după vechile tradițiunî Lydus (Lud, nume pelasg) din Scythia descoperise mal ântâiu arta de a topi şi versa arama [e]). Originea arămii era în tot caşul scythică, după cum acesta o constată şi

') Uniî aü crcdut, că Tem és a (Tep-Éovj) lui Homer ar fi fost identică cu oraşul din Italia de jos numit în epoca romană Tempsa şi Temsa (Plinii lib. XIV. 8; III. 10- *2.*— Livii lib. XXXIV. 44). însă nici numele, nici posițiunea geografică nu corespunde tradițiunilor homerice, şi nici nu s'au constatat până astă-dî pe teritoriul acestui oraş din Bruțiu vre o urmă órc-care de lucrări archaice de mine.

[a]) Fejér Cod. dipl. III. 1. 124. 1212: castrum Temes. — Pcsty, Várispánságok, P- 500-502: castrum Tymys, şi castrum de T y m e s. — Obiecte preistorice de aramă pe teritoriul Bănatului, după cât cunóscem, se-aű găsit in comitatul Timişorel şi Ia S ege d in (Pulszky, Kupferzeit, p. 19. 22); vase şi mal multe table mari de aramă la Maidan lângă Oravița (Liuba şi lâna, Topografia s. Maidan, p. 56).

[s]) Pesty, A Szőr. Bánság. II. 543.

[4]) A se vedé mai sus pag. 441.

[§]) Stephanas Byz., v. XaXx'.ț.

[6]) A se vedé maî sus pag. 484, nota 2.

epoca aşa numită a aramiï, ce caractérisez! Carpatiï Dacieï '). în particular oraşul Chalcis din Scythia, de care face amintire Stephan Byzantinul, nu putea să fie altul, de cât aşa numita Baiă-de-aramă din părțile de apus ale României, unde administrațiunea austriacă constatase încă pe la a. 1719, că aceste mine lucrate încă din timpurile cele vechi erau aprdpe sleite !j, unde pe tóté colinele şi pe tóté văile dimprejur se mal pot cunósce si astă-dî nenumőrate urme de ocne séü escavărî după sistemul archaic, unde am vëdut noî înşi-ne în anii 1892, 1899 si 1900 irugele unor vetuste apeducte săpate în stânci şi deposite grandiose de sgură topită, acoperite pe unele locuri cu un strat aluvial de pâment de un metru şi maî bine.

Este un fapt positiv, că industria minelor, acesta creațiune a geniului şi a culturel pelasge, avuse în timpurile ante-elene o imensă desvoltare în țcrile Dacieï. Este singura regiune de pe continentul Europei, unde după tóté datele geografice şi archeologice, după tóté condițiunile geologice, a esistat o puternică civilisațiune metalurgică, o civilisafiune, care prin produsele si fabricatele sale metalice a dominat în timpurile cele sacre pelasge, nu numai țerile meridionale, dar şi cele de apus, de nord şi în parte de resărit [3]).

') Uniî autori, intre aceştia Pliniu (IV. 21. 3) şi Stephan Byzantinul aü fost de părere, că betrânul oraş Chalcis, unde s'a descoperit maî ântâiu arama, ar fi fost aşa numitul Chalcis din insula Eubea în Marea egeă. Nu numaî că nu avem nici o notiță positiva despre lucrarea arămii în Eubea, dar acesta insulă după părerile unora, nici nu conține straturi metalice (S c h rad e r, Sprachvergleichung u. Urgeschichte, p. 284).

') Instrucțiunile date în timpul ocupațiuniî austriace (1719) cu privire la Baia-de- , aramă din jud. Mehedinți cuprind următorele: Weillcn das zu Baia di aram e befindcntc Bergwcrkh von Alters hero zimlih ausgehaucn, vorhin aber, wie auch anjetzo, nicht von dem Landesfursten, sondera denen Inwohnern des Markts Baia di arame auch umbliegenden Dorffleuthen culțivirt worden . . . hat es bei diesen alien eben auch sein Verbleiben. (Wen z e l, Magyarorsz, Bányászatának kritikai története, p. 243). - Archidiaconul Paul deAleppü, care a căletorit prin Moldova şi Țera-românescă între a. 1650-1660, scrie despre aceste mine următorele: «înȚera-românescă se afla o frumosă baia de aramă, din care metalul se estrage din puțuri forte adânci m forma unei petre negre şi apoi se manufacturera eu multă artă» (Hasdeu, Arch. ist. Tom. I. P. 2. p. 105).— Ér I. lonescu, (Agricultura jud. Mehedinți, p. 49) scrie: «Multe minerale s'aű scos din aceste hrube (cunicule) judecând dupre sgure, dupre resuflătorile şi frămentăturile de pămemt, ce se véd pe aici ____ Spurci e şi irugele (săpate ni petră) ocnele şi drumurile sunt semne positive, că aici s'aû scos şi topit mine multe. Minele însă sunt vechî» etc. Pe teritoriul județelor Mehedinți şi Gqrj găsesc in numër considerabil diferite obiecte şi instrumente de aramă, ceea ce pro-că în timpurile preistorice a esistat în acesta regiune un centru, unde se estrăgea Ş' fabrica acest metal.

') h a. 1580 un anumit Basilius Transalpensis în o petițiune adresată sul-

A'cï noï aflăm peste tot locul urme infinit de numerose de lucrări archaice de mine: spëlarï de aur, băî părăsite, topitorî de metale, câmpuri H seură, table de aramă, bucățî informe de plumb si de aur topit si diferite instrumente necesare industriei metalurgice [l]).

în timpurile homerice teritoriul Elad el a fost cu totul lipsit de mine. Grecii ceï vechï nu se ocupau cu estragerea metalelor din păment. Avem numaî esemple, că eî se ocupau cu schimbarea lor *}.

în Sarmația europenă nu aŭ esistat mine nici de aramă nicï de argint, precum nicï de aur, orî de fer.

Tot ast-fel şi în Germania. «Dacă deiï ceï bunï», scrie Tacit, «orî deiî ceï nefavorabili le-au dcnegat Germanilor aurul si argintul nu pot. spune,

tanuluï descrie ast-fel avuțiele metalice ale Transilvaniei: esseregnum quoddam sub imperio Seren'[8] V[ral!] Transyluaniam nuncupatum, regnum sane inaestimabile, in quo quotcunque genera metallorum in mundo sunt, omnium fodinae inueniuntur, fodina auri et argcnti, ferri et cupri, stanni et plumbi, calybis et viui argenti, sulphuris et salis . . . et omnibus ad vitám humanam necessarys aburdantissimum, cuiusque vtilitatem et fertilitatem lingua humana efTari et enumerare nequit (Hurmuzaki, Documente 111, p. 57—58). — Treï rîurï înseninate, ce isvorësc din Carpațil de apus aï Transilvaniei portă numele de Criş ()(póoe'.o;), un altul Aries, corespun4êtoriu cu latinul Aureus, ér Oltul (Alutus), care descinde din Carpațiîde resărit este după numele seu de asemenea un rîu de aur. Numele rîuluî Ar ies î-1 aflăm încă pe la a. 1075 tradus cu latinescul A urcuş (Fejér, Cod. dipl. I. 437). Căderea luî *u* după *A* nu este un fenomen isolât, în limba latină vulgară încă se dicea Arelius în loc de Aurelius şi agustus în loc de augustus, ér rom. Agustin în loc de Augustin, în limba albanesă cuvêntul aur încă s'a prefăcut în ar. A rie ş ui parc a fi acelaşi rîu, care la Hcrodot (IV. 49) figuréza sub numele de Auras. Cuvântul Alutum ca termin metalurgic însemna în timpurile vechi aur spelat, de Ia alluo. După Pliniu (XXXIV. 47) minele de aur din Lusitania şi Gallaecia se nurniau, alutia vulg. al u t a; ér aurul ce »e afla în stratul superior al pământului alutatium (ibid. XXXIII. 21).

*) Cântecele tradiționale românesc! maî amintesc de epoca, când, pe lângă turme şi ciredi de vite, omenii avuțî maî posedau şi morî de aur şi morî de argint:

şi-şî avea Tudor ş'avea nouă mori în
rîurel de macină aurel nouă mori pa
su pâment dă macină la a r g i n t . . .
Şezătoarea (Fălticeni), An. III, p. 212.

Că-mi dă taica mie (zestre)
Bunătăți o mie, Noue mori
în vent, Noue in
pământ Macină
a r g i n t . . .

') în acesta privință învețatul italian E. Saglio încă se esprimă ast-fel (Diet, des antiquitees gr. et rom. v. Caelatura p. 784, nota 51): Nulle part il n'est question dans es poèmes d'Homère de l'exploitation des mines (pe teritoriul Eladci): les métaux les Grecs possèdent leur sont venus par le commerce ou par la rapine.

dar nicï nu pot afirma, că nu ar fi în Germania vre-o venă de aur séü de argint, că-cî cine a esplorat pămentul acesta. Fer încă este puțin la eî, după cum se póté judeca din armele lor» [1]).

în Galia obiectele de metal aű fost în general importate prin comerciu, nu însă prin comerciul maritim, ci pe drumul cel mare continental al migrațiunilor etnice preistorice [a]). Ér Britaniï după cum ne spune luliu Cesar se folosiaü de aramă importată [3]).

Din contră triburile pelasge de la Carpațt aű fost din cele mal depărtate timpuri ale civilisațiuniî europene făimose nu numai pentru avuțiele lor în turme, ciredî, ergheliî, nu numaî pentru câmpiele lor prodigios de mănose, dar şi pentru opulența lor metalică.

Aici erau Arimaspii cel legendari, de pe ale căror plete străluciau podóbele de aur şi de petre scumpe [4]).

De aid căletoria deul Apollo spre ținuturile meridionale încălecat pe un grifon, simbol al avuțielor de aur [5]).

Aici erau Agathyrsiî cel luxos! cu costumele lor încărcate de aur [6]).

Chiar şi în timpurile lui Domițian şi Traian avuțiele metalice ale Daciei avuse un renume estra-ordinar.

') Tacit! Germania c. 5: Argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmavcrira nullám Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est. — în alt loc Tacit (Germ. 45) vorbind despre poporul Aestyilor de lângă Marea baltică, dice despre dânșii: Rarus ferri, frequcns fustiura usus.

') Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. *6:* La métallurgie n'a point pris naissance dans nos contrées. — Ibid. p. 195—196: une époque existe, où les métaux, le bronze et l'or (exceptionellement l'argent et le fer) font leur apparition chez nous, apportés par le commerce. Ér în alt loc (p. 204): La grande civili sation n'a donc pénétré par mer ni en Gaule, ni en Espagne.............Le grand mouvement, qui a transformé le pays est venu par voie de terre, continuation du mouvement, auquel nous avions dû l'introduction dans le pays des monuments mégalitiqucs. — Mai adăugem in fine aici, că după Diodor Șicul (V. 27. i) în Galia nu au esistat mine de argint.

[s]) Oacsarls B. G. V. 12: (Britanni) acre utuntur importato.— Despre Africa, archeologul Morgan se esprimă ast-fel: que ce n'est pas en Afrique qu'il faut rechercher le foyer du fer (Congr. int. ant. et arch. préh. Paris, 1889, p. 286). Ér despre India scrie Pliniu: India neque aes neque plumbum habét (H. N. XXXIV. 48. 3).

[4]) Lucául Phars. III. 278-279: auroque ligatas Substringens, Arimaspe, comas.

[6]) A se vedé mal sus pag. 80.

') Herodoti lib. IV. c. 104.—Până la finele secuiului al XVI Boiaril român» erau încă adeverațî chrysophorî. Veranțiu, fost locotenent regal al Ungariei (f 1573) scrie despre Moldova ast-fel: Boi ar ii . . . se împodobesc cu inele multe, cu haine de tase, aurite . . . apoi cu c a t e n e de gât şi cu alte asemenea ornamente, cari tóté

Regele Decebal, după cum ne spune Dio Cassiu, î-şl ascunse tesaurele sale cele făimose de aur, argint şi diferite lucruri prețiose sub albia rîuluî Sargetia, ce curgea pe lângă capitala sa. Traian însă cu ajutoriul luî Bicile, unul din amiciï intimï aï lui Decebal, descoperi secretul şi ridică aceste imense avuțiî[x]).

Columna luî Traian ne înfațişeză de asemenea câte-va scene caracteristice, cum soldații romanî, după înfrângerea puterii Dacilor, aduc înaintea împëratuluî Traian nisce cal robuştî de munte încărcați cu vase prețiose de aur si de argint.

Despre prada cea imensă în aur şi argint, ce o ridicase împëratul Traian din Dacia, aflăm o importantă notița la istoricul Ion Laurentiu Lydus din secuiul al VMea.

împëratul Justinian, ne spune acest autor, grâbindu-se să facă ceva folositoriü pentru stat, se hotărî să înființeze demnitatea de prefect al Scythiel; anume fiind el un om înțelept şi studiind cele scrise, aflase, că regiunea Scythieï a fost în timpurile vechi fericită, nu numai pentru avuțiile sale, dar şi pentru omenii şei cel vitézi, şi că tot ast-fel se află ea acum precum fusese o-dată. Acesta regiune o subjugase mal Antâiu înaltul principe Traian, când Decebal a fost rege al Geților, de la cari densul a luat ca prada de resboiü 5.000.000 libre de aur (5.071.400.000 fr.) si 10.000.000 libre de argint (897.354.684 fr. [s]), afară de pahare si de vase, ce erau mai pe sus de ori ce preț, şi afară de turme, de arme şi mal mult ca 500.000 omeni, bărbații cel mal rësboinicï dimpreună cu armele lor, după cum acesta a afirmat'o Crito, care a fost de față în acest resboiu. Ast-fel Justinian nevoind să fie mal inferior de cât Traian în nici o privință, se hotărî să țină sub puterea sa şi părțile medă-nopte, cari o-dată se desfăcuse de jugul Romanilor [4]).

se lasă în jos de la umërul stâng peste pept sub brațul drept până la cópse (De situ Transsylv. Mold. Transalp. la llarianu, Tesaur, III, p. 131). Er în poesia nostră populară aflăm următorele amintiri :

La coşarul derîmat
Stă boierul reclimat
Numai aur îmbrăcat.

Teodorescu, Poesil pop., p. 326.

ce te porți aşa gătit
numa'n aur şi argint
din crescet până 'n păment?

Ibid., p. 32Ő.

*) **Dion** Cassias, Hist. rom. (Ed. Gros et Baissée) lib. LXVIII, c. 14.

*) Avend în vedere pondul libreï romane cu 327,1873 grame şi proporțiunea dintre argint şi aur in timpul lui Domițian cu 11,303 : 1.

') **lydl** De Magistr. II. c. 8: *1\v (-fúítttv) Kputoţ* îXùjv oùv AsxepaXm TU> TSTUIV •îj-f'*![8]*" }Uvu> Tpafovóc 6 jtoXùç HEv^axooiaç jiuptáSac xP[ua'ou] XtTpffiv, SntXaoíac *íí ap-fúpov* ex aveu xa- OXEU(IIV .j go xal

împëratul Traian ridicase aşa dar din Dacia, afară de sumele enorme în monete şi în diferite mase de aur şi de argint, încă şi o mulţime prodigiosă de vase preţiose. Valórea lor, dice Crito, era necalculabilă. Şi fără îndoiclă,-că aceste obiecte de aur, de argint si de petre scumpe, lucrate în stilul Hypcrboreilor séü Arimaspilor, aveau în acesta epocă de opulenţă şi de lux a Romanilor, un preţ ne maî pomenit [1]).

în fine, dacă pe lângă prada, ce *a.* fost ridicată pentru erariul statului, vom ave în vedere şi jafurile imense comise de tribunï, de centurioni şi soldaţî, cari toţi devenise omeni avuţi în urma acestui resboiű, si dacă vom socoti, ca intregă naţiunea Dacă a fost spoliată de averile sale, atunci vom pute dice, că prada de resboiu ridicată din Dacia în metale preţiose s'a urcat la cel puţin la 10 bilióne (miliarde) de franci.

Ce valóre representaü aceste sume în epoca lui Traian, ne putem face o idea din cele ce ne spune Pliniu, că până în timpurile sale tesaurul public al statului roman, ce se conserva în templul lui Saturn, nicf o-dată nu a fost mal mare de 1.620.829 libre de aur *), ori cu alte cuvinte, visteria metalică a imperiului roman, după atâtea resbóie fericite şi după atâtea imposite asupra terilor subjugate, nu făcea nici chiar a treia parte din prada de aur şi de argint, ce se luase de la Daci.

Prada lui Traian din Dacia întrece prin avuţia şi magnificenţă tot ce vëduse până aci poporul roman. Era triumful cel mal mare al Romei, nu numai asupra puterii si vitejiei unul popor temut[s]), dar şi asupra avuţiilor de aur şi de argint ale unei teri «fericite», avuţii acumulate aici în curs de atâtea secule şi mii de ani.

Din aceste spolie prodigióse construi împăratul Traian aria seu Forul seu cel vast *), decorat cu diferite statue si figuri de Daci, for, pe care se afla arcul sëu de triumf, ce représenta diferite scene din resboiul Dacic, Basilica Ulpia, Columna lui Traian, cele doue Bibliotece Ulpia, si un templu al împëratuluï, o construcţiune, pe care Marcellin o numesce unică în

') Homer (Iliad. XXIV, 234) încă amintesce de un pahar magnific de aur al 'uï Priam, ce-1 primise ca dar de la Thracï, când fusese în legaţiune la el. — La ceî vechî sub numele de Thracï se înţelegea întreg poporul Geţilor din partea de sud şi de nord a Dunării de jos, dimpreună cu S c y t h i i (Steph. B y z. v. Ixúftat, ffl-voţ Qpaxiov. — Cf. H e r o d o t, IV. 93 ; VII. 20.)

') l'Unit H. N. lib. XXXIII, c. 17.

[3]) Cf. LucaniPhars. II, 54: Hinc Dacus premat, inde Getes. — Ibid. VIII. 423.

*) După cum scrie G e l l i u s (Noct. Attic. XIII. 24) pe lângă estremităţile Forului lui Traian maî erau aşedate diferite simulacre şi însemne militare aurite, avênd de desupt inscripţ'tunea: Ex manubiis, adecă din sumele provenite din vèndarea prădiî.

univers şi demnă chiar de admirațiunea deilor, care întrecea ort-ce descriptiune, si pe care nicî un muritoriu nu va maî fi în stare să o reproducă [1]).

Dar ceea ce presintă o caracteristică particulară al avuțieî acesteï tërï în obiecte prețiose de artă, este, că pe lângă tóté spoliările Romanilor şi ale Barbarilor, pămentul Dacieî este si astădî o fântână nesecată de aurariï şi argintării preistorice, ast-fel că tesaurele lui Priam, ale dinastielor din Mycena si din Orchomen, ne apar ce e drept ca visteriï prețiose familiare, însă în tot caşul modeste față de comorile imense, ce s'aü descoperit până astă-dl pe teritoriul Transilvaniei, Ungariei si al terilor române, din cari însă nici a decea parte nu aű fost colectate st conservate cu îngrijire.

Civilisațiunea metalurgică, care deschide o nouă eră de prosperitate în istoria omenimil, începe, după cum vedem, în nordul Dunării de jos, pe teritoriul Dacieî.

Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producțiunl metalifere. Aici ne apare prima faşă a fabricațiunil obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor şi ornamentelor, o industria care face din ce în ce progrese tot mal însemnate [4]). De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz şi de fer iau o estensiune prodigiosă. Transportate cu migrațiunile preistorice, si rëspândite prin comerciü în tóté părțile Europei, în Asia şi Africa de nord, ele ne presintă prin formele, prin semnele simbolice si une ori prin inscripțiunile lor, una si aceeaşi origine [8]), unul si acelaşi t i p caracteristic al industriei metalice de la Carpațl [4]).

>) Amminni lib. XVI. c. 10.

*) Pnlszky, Magyarország Archaeologiája, I. p. 141: Unstcdt Ingwald ily szép szavakban fejezi ki lelkesedését a magyarországi őskori emlékekről (Études sur l'âge de bronze de la Hongrie. Christiania, 1880, p. 40 scqq.): Az ország, mely a Kárpátoktól délre terjed, ügy jelentkezik előttem mint a régészeti csodák országa, oly nagy a formák gasdagsága, melyek itt megleptek, oly nyomatékos azon eredmények súlya, melyekkel itt találkoztam, midőn Európa prachistorikus civilisatiójának történelmét tanulmányoztam.

[3]) Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 222: Un fait important sur lequel on ne saurait trop insister, est l'air de parenté de tous ces bronzes en Europe, la certitude qu'à l'origine des rapports commerciaux reliaient entre eux les pays aussi éloignés . . . Les découvertes faites dans ces différents pays démontrent, sans doute possibille, que les bronzes p r i m i t i f s, danois, lacustres, gaulois, italiens, avaient une origine commune.

[4]). Distinsul archeolog Mon teli us din Svedia constată de asemenea, că obiectele preistorice de aramă pură aflate pe teritoriul Scandinavici au fost importate acolo din regiunea Austro-UngarieÎ (Correspondenzblatt d. deutsch. Gesellsch. f. Anthropologie u. Urgeschichte, Jhg. 1894 p. 128-129). — Cf. Pulszky, Magyarország Archaeolo-
«:^:» T /n,.,;

XXI. TABLELE E SC HATÓ L O G I CE ALE II Y P E RB O B El L OR.

între cele maî principale monumente ale metalurgiei preistorice din părțile de nord ale Dunării de jos se amintesc Tablele de aramă ale Hyperboreilor, trimise prin virginele Opis şi Hecaerge ca dar la templul lui Apollo din insula Delos.

Despre aceste Table So crate vorbesce ast-fel la Plato: «Etă şi o altă narațiune, pe care mi-a comunicat'o magul Gobryas. După cum î-mï spunea densul, în timpul când Xerxe trecuse cu armata sa în Europa (an. 480 a. Chr.), moşul seu, care purta acelaşi nume (de Gobryas) a fost însărcinat ca se apere insula Delps, unde se născuse cel doi del (Apollo şi Diana). Aici densul a luat cunoscință de conținutul unor table de aramă, pe cari le adusese (virginele) Opis şi Hecaerge de la Hyperboreî »): că sufletul omului, după ce părăsesce corpul, se duce într'un loc necunoscut, în o locuință suterană, unde se află reşedința regală a lui Pluto şi care nu e mal mică de cât palatul lui Joe. Porta, care ser-vesce de intrare la drumul, ce duce la reşedința lui Pluto, e închisă cu 200 lacăte si chiel ; ér după ce se deschide acesta portă, sufletul ajunge la rîul Acheron, apoi la rîul Cocyt, şi după ce trece peste aceste rîurï, el trebue se fie dus la M in o s şi la Rh a dam an t h. Aici judecătorii țin şedință şi întrebă pe fie-care din cel cari vin, că ce vieță aü dus şi cu ce fel de lucrări s'aű ocupat până era în corp. înaintea acestor judecători este peste putință se potă minți cine-va. Apoi aceia, cari aü fost conduşi de un geniu bun până când aü trăit, capetă locuință în regiunea celor pil, unde anutimpurile produc cu abundență tot feliül de fructe, unde curg isvóre cu apă limpede, unde câmpurile sunt acoperite cu tot feliül de flori de primăveră, unde el asistă la conversant filosofice, la representațiunî teatrale de ale poeților, concerte de musică, ospețe cu cântece şi musică, unde sunt mese întinse cu bucate pregătite de sine, petreceri inocente şi o vieță plăcută. Aici nu e nici iernă aspră, nici călduri marï, ci o climă temperată, îndulcită de radele cele blânde ale soréiul. Aceia cari aű fost inițiați (în aceste misterie) aü un loc mal de frunte şi el îndeplinesc aici ceremoniele

') Platonis Axiochus: I£2. K! Se xoi e-rspov poúXtt WȚOV, 5v l(J.oi %Ye:Xe Purpur);, ícvíjp íifá T-IJV toü EípCou Stúfiaoiv tóv itánitov aötou xal ofxtúvujiov, itejxtffrs'vta tlf v, ŐKOJí tT)pYjoeií TYJV víjoov, év "g öt Súo a-sol Eyévovto, ex TIVÓÜV ^aXxéuv SéXiiov, &t v exőjUaav *£Jitc{ te xal 'ExaépYvj, txp.ejj.a9"f]xÉva'. etc.

religiose. Se spune, că aicï aü fost inițiați Hercule şi Bach (Osiris *) înainte de ce el ar fi descins în infern. Ér aceia, carî aii petrecut vieța lor în fapte rele sunt duşi de Furiî prin Tartar la Ereb şi Chaos, în regiunea celor i m p i î, unde ficelé M D a na u s cercă necontenit se umple vasul cel fără de fund, unde se vede Tantál, ce sufere de sete, unde vulturii (séü şerpiî) sfâşia ficatul luî T it y u s, unde Sisyp se trudesce în zëdar se urce pe un munte un bolovan enorm de petră, ér după ce ajunge la capët, el trebue se începi de nou munca sa cea grea; unde monştrii ling jur împrejur corpurile făcătorilor de rele; unde divinitățile pedepselor i ard cu făclii aprinse si unde el sufere tot feliül de suplicii eterne. Aceste mi le-a comunicat Gobryas».

După cum vedem, aceste table de aramă, a căror formă era triunghiulară, SeXtct *), conțineau doctrina teologică a Hyperboreilor despre destinele omului după morte [3]).

Acesta doctrină se întemeia, după cum vedem, pe principiul viețcl eterne a sufletului, pe un județ suprem, pe o resplată dincolo de morment, a faptelor bune şi a faptelor rele; ideî anterióre vechiului si nouluï Testament, pe carî Hyperboreiî, séü Pelasgiï din nordul Istruluï, le rëspândise departe în totă lumea antică, si carî ast-fel devenise basa fundamentală a religiunil poporale din Elada, din Egipet, din părțile de apus ale Asiei şi mal târdiu din imperiul roman.

Aceste celebre table cpigrafice ne presintă tot-o-dată şi o iconă despre forma, cum erau organisate mistericle cele mari ale Hyperboreilor, misteril, carî se celebrau într'o locuință suterană, unde erau înfățişate curțile lui Pluto, județul din urmă în frunte cu marii legislatori Minos si Rhadamanth *), regiunea celor pil, séü locurile fericirii eterne, şi Tartarul cu tóté ororile sale.

Pclasgil şi cu deosebire HyperboreiI, aü fost singurul popor al vechimii,

[l]) Diodori Siculi lib. I. 11. 3: Tûv 8è nap"'EXX-rjot itaW.ûiv (j-uS-oXó-ftuv r.vèç tiv "Oaipiv A'.&vusov npo<:ovo|i.á(GQoi.— Egiptenii, dice Herodot (11.42) spun, că. Osiris este Bach.

*} SiXioț, *ai*, tablă de scris, fiind-că în vechime aceste table aveau forma unuï A (?EVta).

') După poetul Ovidiu (Met. XV. 809-810) in palatul Parcelor încă se aflau nisce table imense de arami şi de fer, pe carî erau scrise destinele neschimbăciosc ale omului.

*) Minos şi Rhadamanth apar după legendele vechi ca fiii lui Joe. Despre Minos, se spunea, că a fost un rege just, remarcabil prin inteligența sa, un simbol al legislațiuniî anterióre civilisatiuniï grecescl. El domnise după. vechile tradițiunî peste Creta peste insulele din Marea cgeă şi peste litoralul Asieï. Invidiând pe fratele seu Rhadamanth pentru gloria sentimentelor de dreptate, î-1 Irimise în părțile est reme ale imperiului seu (el? tai; eayat;a; TYJC x.u*pac. Diodor, V. 84. 2). După morte amêndoï au fost constituiți ca judecători în imperiul celei alalte lumi.

carï au escelat prin sciința de a organisa misteriele şi oraculele, mijlóce forte puternice pentru propagarea credinței în o vieță viitóre şi tot-o-dată o şcolă de filosofiă morală şi religiosă.

Cele mal vechî sunt misteriele Hyperboreilor din nordul Istruluï, carï după cum ne spun Tablele trimise la Delos aü esistat încă în timpurile lui Hercule şi Osiris, inițiați şi denşil în aceste misterie, şi ast-fel transformați în fideli devotați al acestei religiunî. Şi întru adevőr, că paradisul şi infernul osiric, după cum vom vedé mal târdiu, sunt localisate tot în acesta regiune a Hyperboreilor de la Istru.

Templul Iul Apollo din Delos, întocma ca şi templul şi oraculul de la Delphi aü fost întemeiate de Hyperboreiî din nordul Istruluï[1]). De aicï plecă Lat on a cea persecutată şi nasce în insula Delos pe Apollo şi pe Diana.

Din aceste timpuri depărtate Hyperboreiî se află în relațiunî continue religiose cu sanctuarele din Delos, o insulă, locuită de triburi pelasge emigrate de la CarpațI.

în fie-care an Hyperboreiî, acest popoi avut şi pios, trimit la sanctuarele din Delos daruri învëluite în spice de grâu. La început Hyperboreiî, după cum ne spune Herodot, trimiteau aceste daruri cu doue virgine, însoțite pentru siguranță de cinci fruntaşi Hyperboreî [s]). în cea de ântâiu misiune sacră la Delos aü fost virginele Opis şi Hecaerge *), cari aü dus daruri pre-țiose Ilitycî, ce dase ajutoriŭ Latonel la nascerea celor doi de! *).

După Socrate tot aceste doue virgine, Opis si Hecaerge, au dus la Delos şi tablele lege! despre județul din urmă. O notiță forte importantă despre vechimea acestor table monumentale. Etatea lor se reducea ast-fel la timpurile Latonel, seu la cele de ântâiu timpuri ale întemeiăril sanctuarelor din Delos.

Aceste table eschatologice ale Hyperboreilor, cari aü avut o influență imensă asupra religiunii din Delos şi din insulele Măril-egee au fost ast-fel fabricate şi scrise în ferile din nordul Istruluï, în Dacia.

Textul lor, a fost de sigur redactat în limba cea sacră a Pelasgilor, după cum tot în acesta limbă aű fost scrise la început tóté cărțile cele sfinte de pe teritoriul Ebdeî, după cum vom vedé maï târdiu [6]).

') Despre întemeierea templului din Delos a se vedé mal sus p. 81 şi 122.

'') Herodotl lib. IV. c. 33.

') Herodoti lib. IV. c. 35.

[4]) Darul făcut Ilithyei pentru ajutoriul, ce-1 dase Latoneï, a fost după tradițiunile vechr un lanț magnific împletit din fire de aur (Preller, Gr. Myth. I, p. 154).

') Se pare, că locuitorii din părțile de nord ale Istruluï, urmând obiceiul strămoşesc, continuări de a trimite daruri la Delos cu 2 virgine până apropo în timpul, când oraşul

XXII. XAAKEIOS KIQN.—COLUMNA CEA ÎNALTĂ DE ARAMĂ DIN REGIUNEA MUNȚILOR ATLAS (OLT).

Un al doilea monument important al metalurgiei din părțile de nord ale Istrulul a fost în timpurile preistorice o columnă înaltă de aramă ridicată sub culmile munților Atlas.

Despre acesta columnă scrie Dionysiu Periegctul (sec. III —IV d. Chr.) pe basa unor fântâne geografice maï vechï.

«Lângă Oceanul esperic, în apropiere de Ga d ira cea din părțile estreme, sub culmea munților Atlas, ce se întind departe, stau ca termine columnele luï Hercule, un mare miracul. Tôt aicï se ridică la ceriu o Columnă înaltă de aramă acoperită cu norî deşi» ').

După cum seim, Atlas, muntele cel faimos din legendele vechimii, se afla în téra H y perboreilor [2]). El représenta eu deosebire catena meridională a Carpaților, pe care rîul Olt, numit Atlas la Herodot [3]), o tăia şi separeză în doue grupe însemnate. Ér Columnele lui Hercule *) şi Gadira [6]), punctele cele estrerne, până unde se putea naviga pe lângă Atlas, în timpurilt; preistorice, se aflau în părțile de apus ale celebrului Occanos potamos, séü Istru, numit forte adese orî numai simplu Ocean o s [6]).

şi templele de act aü fost jăfuite şi distruse de Menophan, un general al lut Mithridate, în a. 87 a. Chr. A se vedé cele doue table de marmură din sec. II. a. Chr. reproduse la Tocilescu, Monumente epigrafice (I. 436 seqq.) cu privire la virginilc Martina şi Heraclea. Virgil (Aen, IV.146) încă amintesce pe picti Agathyrsi Ia sCrbătorile din Delos.

') Dionysli Orb. Descr. v. 63—68:

.... *c/.-ț'*[1] eoîîî'poo 'Sixjavoto'
: , Evft'x ie x-jtt ofíjXou îcîfil Tsp(icí3'.v 'ITpaxXíjoc
ectăo'.y, *\ii'f'i* 9'aû|J.'ï, Ttap' Eo^aiocuvTa Paîsipa,
jiaxpôv uita itpfjùJva nûXuaitepÉiuv 'AtXávTiuv,
•*țjj*. Te xal xaXxeioț *î oiipcuviv t8pa(ie xt(uv,
•fjXípaTOC, HUXIVQÎGI X'AuttTÎ[iSVOț VstfEEOOtV.

') Apollodorl Bibi. II. 5. 11. *2:* J ni TOŰ 'AtXavtot *ív* Titîppoptoiç. — După Diodor Șicul (V. 21. 32J lângă vechiul Oceanos, care nu este de cât Istru, se afla şi munții Hercynicî (Tî> 'Epxovtov opoț).

') Herodoti lib. IV. 49. — Cf. Gooss, Studien z. Géographie u. Geschichte d. Traj. Daciens, p. 10: Im Atlas crkenncn wir die griechische Forrader Aluta.

[4]) A se vedé mai sus pag. 397 scqq.

') A se vedé maï sus pag. 417 seqq.

*) A se vedé maï sus pag. 91 scqq.

Acesta columnă de aramă se afla aşa dar în regiunea de apus a României de astă-dî în apropiere de Porţile-de-fer.

Despre acesta columnă nu seim nimic maî mult. Nu seim la ce divinitate era consecrată, dacă ea a. fost versată din o singură masă de metal, ori compusă din maî multe table, dacă avea vre-o inscripţiune [J]), ori era decorată cu figuri simbolice religiose.

în tot caşul acesta columnă ne apare ca un colos al metalurgiei Hyperboreilor, fiind-că munţii Atlas, erau prin escelenţă munţii Pclasgilor de nord, numiţi Hyperboreî.

Asedată în apropiere de cataractele Istrulul, ca se pare a fi fost opera lucrătorilor metalurgî de la Baia-de-aramă [8]), un monument din epoca de înflorire a acestor mine, destinat se eterniseze memoria celor de ântâiu începuturi ale fabricaţiunil aramei în aceste părţi.

Un esemplu analog ni-1 oferă în istoria insulei R h o do s. In timpurile cele mal vechi acesta insulă a fost locuită de faimoşii lucrători de metale numiţi Tel c hi ni, cari după cum ne spun autorii grecesc! fabricau aici fer şi aramă [3]).

Numele de Rhodos, ce-1 avea acesta insulă pelasgă [4]), precum şi numele grecesc al altei insule din apropiere, Chalcia [6]), ne spun de asemenea, că în timpurile vechi esistase aici o industria metalurgică înfloritoriă. La a. 300—285 a. Chr., aceşti metalurgî ridică lângă portul insulei Rhodos un adevërat colos metalic, o statuă de aramă, ce représenta pe Helios (Sórele), înaltă de 70 de coţi şi care cu tot dreotul a fost considerată ca una din cele septe minuni ale lumii antice [c]).

Columna cea de aramă de lângă muntele Atlas avuse de asemenea dimensiuni considerabile, acesta o confirmă şi împrejurarea, că ea devenise celebră în lumea antică şi căpetase o însemnătate geografică °).

') Istoria faptelor împëratuluï August încă a fost scrisă pe doue columne de aramă (in duobus ahenis pilis, quae sunt Romac positae). C. I. L. III. Monumentum Ancyranum, p. 774 şi 788.

*) A se vedé maî sus pag. 490.

') Strnlxmis Geogr. lib. XIV. 2. 7.

[4]) In limba latina raudus şi rodus, bucată de metal, în particular de aramă, în jud. Mehedinţi (România) petra din care s'a scos arama se dice rudă (Hasdcu, Dicţionar, v. Aramă, p. 1451).

') Plinii H. N. lib. XVII. 3. *6*.

") riiuii lib. XXXIV. 18.3: Ante omnes autem in admiratione fuit Solis colossus Rftodi, quern fecerat Chares Lindius . . . . Septuaginta cubitorum altitudinis ""t • . . Maiores sunt digiti, quam plcraeque statuae. — După epitetul caracteristic de

XXIII. CBATEKUL CEL ENOltM 1)E PE COLUMNA CERIULUI ÎN CAUPAȚÎ.

Un vas antic descoperit în Sicilia ne înfățişeză ca decorațiune stâlpul cel faimos de stâncă de care avea să fie legat Promethcu. Este Columna ceriului din Carpațî, pe vcrful căreia se vede figurat un crater enorm (Fig. 181, pag. 350).

Acest crater *) dedicat si asedat pe cea mai religiosă columnă a raseî pelasge, a trebuit se aibă o deosebită însemnătate istorică.

O amintire despre un crater colosal de aramă din părțile Scythieî o aflăm Ia Herodot.

După cum ne spune densul, un rege al Scythilor, cu numele Ariantan *), voind se cunoscă numërul supuşilor sëï a dat ordin, ca fie-care Scyth so-Î aducă câte un vêrf de săgeta, amenințând cu morte pe ceî ce nu vor asculta. Adunându-se ast-fel o mulțime imensă de vcrfurî de săgețî, si Ariantan voind se Inse un monument pentru posteritate, a îngrijit se se facă din aceste vêrfurï de săgeți un crater de aramă, pe care l'a dedicat în Exampaeu, seu în căile cele sfinte. Acest crater, după cum ne spune Herodot, avea o capacitate de 600 amfore (15,880 litre) şi o grosime de 6 degete [s]).

însă, în care epocă a trăit regele Ariantan şi peste can Scythï anume ? Herodot nu ne spune. Tot ce ne comunică densul pare a ave numaî caracterul uneï simple tradițiunî orale, culese de la Grecii din Olbia.

Despre originea acestui crater aflăm însă la Herodot următorele cuvinte memorabile: Touto (•/aXv.r/tby) wv £Xefov oi *Ixr^&rjioi* «r' àpSiuv "/evéoftai, «acest crater, după cum spun indigenii a fost făcut arc' apSt'wv». După ce premite aceste cuvinte, Herodot povestesce apoi tradițiunea cu vêrfurile de săgețî. In limba grecescă apS:.c însemneză, ce e drept, vêrf de săgeta.

-i]\'.fi'j.~,oț, ce-1 are, la Dionysiu, columna de aramă do lângă muntele Atlas, se-ar pare, că acest monument a fost de asemenea consecrat Sorclirî (Helios). Anume după uniî etimologia cuvântului -rjXipMToc, s'ar reduce la YjXioț sore si fîacivw a trece peste, adecă luminată de sorc.

*) La cei vechi vasele de o capacitate mai mare (de lut, orï de metal), ce erau destinate pentru temple, ori pentru locurile sfinte, de si aveau forme diferite, portă însă de regulă numele de y.paríjp, y.paiYjpsț.-

') Hcrodot ne transmite acest nume numaî în formă de acusativ grecesc.

[a]) **Hcrodoti** lib. **IV. c. 81.**

Se pare însă, că Ia început cuvintele arc' apSiwv din tradițiunea luî Hcrodot avuse numai o semnificațiunc topografică, anume, că acest crater era făcut de locuitorii din Ardia [1]) séü Adria (Ardei), *ât?* 'ApSiaiwv, o numire pe care apoî Grecii din Olbia o confundase cu arc' a,o5íuv, séü vôrfurï de sage{ï. Chiar şi numele regelui Ariantan se pare a fi numaî o formă coruptă.

în tot caşul, faptul ne apare positiv: pe Columna ceriului din Carpațî se afla aşedat în timpurile ante-herodotice un crater enorm de metal, fie că acest crater este cel amintit de Hcrodot, fie că a fost un altul.

Craterele avuse *la.* poporul pclasg o deosebită însemnătate religiosă. Ele formau darurile cele maï prefiose ale regilor şi ale principilor, pentru temple şt pentru căile sfinte [2]*).* De regulă ele erau aşcdate pe columne, orî piedestale, si conțineau apa sfântă lustrală.

Unul din sanctuarele cele maï vechi şi mai însemnate ale Pelasgilor meridionali era la Dodona în Epir, unde se afla templul şi oraculul cel renumit al lui Joe Pelasgicul. Aici se afla de asemenea un crater misterios aşedat pe o columnă. După cum ne spune Polemon Periegetul, un literat din şcola alesandrină, şi care trăise în sec. II. a. Chr., la Dodona se aflau ddue columne paralele şi aprópe una de alta. Pe una se afla aşedat un crater de aramă asemenea unuî lebes (vas de metal cu margini arondate). Ér pe altă columnă era aşeclat un prunc, ce ținea în mână un sbiciü. în partea dreptă a acestui prunc se afla columna cu vasul. Când sufla vêntul, sforile de aramă ale sbiciulul, cari erau flexibile întogma ca cele naturale, se mişcau şi ele băteau fără întrerurnpere vasul până când înceta vêntul [3]).

[1]) St rab o amintcsce dup! fântânele vechi de o regiune geografică muntosă numită 'Ap5!a (lib. VII. 5. *2),* pe care însă densul o confundă cu o parte a Dalmației. De asemenea după cum ne spune Strabo *(XL* 6. 2) vechii autori mai vorbiaă de Sarmatiî, de Arimaspil séü Hyperboreiî, ce locuiau de asupra Istrului şi a Adriéi, o regiune, care în tot caşul nu putea se fie lângă marea adriatică, unde nu se aflau nici Sarmațî, nici Arimaspî.

***)* Hcrodoli lib. I. *c.* 14.** 25. 51. 70.

') Steplianus Byz., v. AUJÏW.

XXIV. ZTHAH XPYSH M E r A ÁH. — COL UM N A ÇEA MARE DE AUll CONSECBATĂ LUÏ URÁN, SATURN ŞI JOE.

1 *Evhemer despre Columna de aur dedicată Iul Uran^ etc.*

Un alt monument de o importanță capitală istorică, ce a esistat în timpurile vechî pe teritoriul locuit de Daci, a fost Columna cea mare de aur, ridicată în onórea lui Uran, Saturn şi Joe, despre care ne vorbesce istoricul Evhemer din Mesena, bărbat de o vastă erudițiune, care după Pliniu a trăit în epoca după Herodot *), ér după alțiî pe la a. 316 a. Chr.

Acest Evhemcr, un discipul al scolcî filosofice Cyrenaice, scrisese o istoria sacră (£spa avcqpapi) pe basa documentelor si inscripțiunilor, ce le culesese în diferite căletoriî ale sale.

în literatura antică cartea luî Evhemer se bucurase de o mare vedă, şi după cum ne spune Varro, poetul Enniu făcuse o traducere de pe ea [!]). Din nefericire însă din acesta importantă istoria sacră a lui Evhemer nu ne-a rernas de cât puține estrase, dar şi aceste transformate şi interpolate de ceî ce s'aü folosit de ele, fie, că nu cunosceaü regiunile, de cari vorbia Evhemer, fie că nu erau de ajuns familiarisațî cu numirile geografice obscure, ce le întrebuința acest filosof.

In acesta scriere a sa, Evhemer vorbia de o columnă de aur dedicată luî Uran, luî Saturn, Joe, Apollo şi Dianeï, în o regiune numită de densul «Arabia de la Ocean», seu «Arabia fericită», si locuită de Doi, de Scythî, Oceanițî şi Pancheï (Peucinî).

Vom reproduce maî ântâiu aici o parte din pasagele luî Evhemer, ast-fel după cum le aflăm estrase si intercalate în istoria luî Diodor Şicul[8]). «în acesta regiune» — autorul ne vorbesce de Arabia de la Ocean — «se află maî multe sate şi oraşe însemnate, din carî o parte sunt aşedate pe valurî mart de păment (spre a fi apërate de esundarî), ér altele pe coline, orî pe câmpii. Oraşele cele mal mari aü palate magnifice, o mare mulțime de locuitori şi abundanță de averi, întreg ținutul acesta (Hâsa 7] x^P[01]) [e] P^[in de]

') **Plinii** H. N. lib. XXXVI. 17. 2. ')
Varro, De agricultura, I. 43. ')
Dlodori Siculi lib. V. c. 41—46.

turme numerose de diferite genurï. El produce o recoltă copios ă, dar tot-o-dată este abundant în locuri de păşune pentru turme de oî si ciredî de vite. Ținutul acesta este traversat de o mulțime de rîurî, cari umedesc în un mod favorabil suprafața pamêntuluï şi contribue ast-fel la o deplină desvoltare a fructelor. Acesta este causa, pentru care acesta parte a Arabi e î, care prin bunătatea sa întrece cele-1-alte părțî, se numcsce Fericită (suSaij-iuv), o numire, ce i corespunde întru adevër. La estre-mităţile acestui ţinut, din partea de jos a Oceanului, se află mal multe insule, din cari trei anume merită o descriere istorică. Cea de an t ái ü se numesce insula sfântă C-tspa) şi în care nu e permis de a înmormenta pe ceî decedaţi. Altă insulă (a doua) e depărtată de cea de ântâiu numai cu 7 stadie (l chilom. 470 m.), şi în acesta se transportă şi înmormentezā cel decedaţi............. Afară de aceste (doue insule) mal esistă încă o insulă mare (a treia) depărtată la 30 stadie (6 chilom. 300 m.) de cea prece-dentă . . . Ea este situată în partea de resărit a Oceanului (eîç TO rcp&ç e'co |iépoç TOO 'Qy.íavoö xsifisvTj) şi are o lungime de mal multe stadie. De pe promontoriul, ce se întinde spre resărit se dice, că se vede regiunea In-dică ('IvSixTJ) ca şi cum ar fi înveluită în ceţă din causa depărtării sale celei mari. In Panchea (acesta este numele insulei celei mari şi al regiunii din apropiere) se află mal multe lucruri demne, ca se fie memorate în o descriere istorică. Locuitorii din Panchea parte sunt autochtom (a'jró/frovsc) şi aceştia se numesc Panchel, parte sunt veniţi acolo, anume Óceáni ţi, Indieni, Cretenî şi Scythl. în Panchea se afla un oraş celebru numit Panara si care în privinţa prosperităţii sale întrece pe tóté cele-1-alte oraşe. Locuitorii de aicî se numesc rugătorii lui Joe Trifyliu (TOO At&ç TOD Tpc-yuXíoü) şi sunt singurii din totă populaţiunea Pancheei, cari trăesc după legile lor («UTOVO-XO:) şi fără se aibă vre un rege (ajSaaiXeorot) . . . . Pe o câmpie deschisă, la o depărtare cam de 60 stadii (12 chilom. 600 m.) de acest oraş se află templul lui Joc Trifyliu şi care se bucură de o mare veneraţiune pentru anticitatea şi construcţiunea sa cea magnifică .... Acest sanctuariü e construit din petră albă, are o lungime de doue pietre (70 m.) şi o lăţime potrivită cu lungimea sa. El este aşedat pe columne înalte şi masive decorate cu sculpturi esecutate de maeştrii celebrii. Aci se află şi statuelc cele memorabile ale deilor, sculptate cu cea mal mare artă Ş[1] admirabile prin colosele lor............. De la templu se întinde un drum [a]Şternut cu petre avênd o lungime de 4 stadie (840 m.) şi o lăţime de [Un] pletru (35 m.). Pe ambele margini ale acestui drum sunt asedate vase [m]arî de aramă (xaXxeîa (isfaXa) pe base pătrate ....Dincolo de

âmpul acesta se afla un munte înalt consacrat deilor şi care se numesce Scaunul luî Uran şi Olympul Trifyliu (Oùpavoo Si'fpoc *v.tx.1* Tp'.tfóXwí "OXi>u.7TOc). Anume se spune, că Uran cel botrân, în timpul când ținuse densul imperiul lumiî, petrecea cu plăcere în locurile aceste si că din vérful cel m aï înalt al acestui munte densul observa ceriul si stelele. Maï târdiu însă acest munte a primit numele de Olympul Trifyliu, fiind-că locuitorii erau compuşi din trei ginți, anume din Pancheî, Óceáni ți şi D o î, carî mal târdiu au fost cspulsațî de aici de Ammon. Anume se spune că acest Ammon, nu numai că a alungat de aici pe poporul acesta, dar ' a si distrus cu totul si asemënat cu pământul oraşele lor D o ia şi Asterusa. în fie-care an preoții fac pe muntele acesta o festivitate ore-care cu multă sfințenia . . . . Se mal află în acesta insulă trei oraşe mari însemnate anume Hyracia, Dalis şi Oceanis. întregă regiunea acesta (Tr,v *ék* y_úpav oXfjv) produce fructe în abundență. Cu deosebire se face aicî vin mult de tóté felurile. Bărbații sunt resboinicî şi se folosesc în lupta de care, după obiceiul cel vechiu. Introgă organisarea lor socială se compune din trei părți. Clasa cea de ântâiu este a preoților (iepef;) şi tot de clasa acesta se țin şi meseriaşii. Clasa a doua e compusă din agricultori (-/ecopfol), ér în clasa a treia sunt ostaşii (otpauwtat) ; de acesta clasă se țin şi păstorii (vojistț). Conducătorii tuturor sunt preoții. Aceştia desbat judecățile asupra controverselor, ce se ivesc şi au putere peste tóté lucrurile, ce se petrec în popor. Agricultorii lucreză pământul, însă fructele le adună şi pun în comun. Er când se împărțescc recolta, acela care a lucrat pământul mal bine capetă partea cea mare (după judecata preoților) . . . . De asemenea şi păstorii dau în comun cu tot devotamentul victimele si cele-1-alte lucruri destinate pentru usul public . . . . în general nu e permis nimerul se aibă ceva ca proprietate particulară, afară numai de casa şi de grădină. Preoții primesc tot ce fată dobitocele, tóté productele, si dânşii distribue apoï fie-cărul, ce i se cuvine după drept . . . . Ca îmbrăcăminte locuitorii întrebuințeză vestminte mol, fiind-că oile lor se disting prin o lână de calitate fină. Atât bărbații, cât şi femeile, portă ornamente de aur. Anume î-şî pun lanțuri împletite în jurul gutuiul si brățare la mâni............. Ostaşii primesc Icfă pentru serviciile ordinare, ce le fac; el sunt împărțiți în cete, apără patria, o întăresc cu castre şi propugnacule . . . Preoții îndeplinesc serviciul religios pentru de! mal mult cu imne şi encomil, lăudând prin versuri faptele sevârşite de el şi binc-facerile lor pentru omeni. Nemul lor după cum povestesc ei, se trage din Creta, de unde au fost aduşi de Joe în Panchca pe când acosta trăia între omeni şi ținea domnia pământului. Ca o proba

despre acesta el aduc modul lor de vorbire, arătând, că în limba lor sunt multe cuvinte rëmase de la Cretenî. Buna-voință si ospitalitatea, ce o aü față de aceştia, spun că le-a rëmas de la strămoşi, şi acesta tradițiune s'a propagat din generațiune în generațiune la urmasï. Ei maï arată chiar şi inscripțiuni (avayp[a]'f ac), după cum spun redactate chiar de Joe, în timpul când acesta trăia cu muritorii şi pusese fundamentul templului de acolo. Se mai află în ținutul acesta (x^pa) mine abundente de aur, de argint, de aramă, de staiiiü şi de fer, însă din aceste nu *e* permis de a se esporta nimic afară din insulă . . . . Se mal află în templul acela o mare mulțime de daruri sfinte de aur şi de argint consecrate în onórea deilor şi cari se conservă adunate în grămedi din o vechime depărtată . . . . Patul séü Scaunul deuluî (^ xXt'vî; TOO deoö) este lung de 6 coți, lat de 4 coți; el este întreg de aur şi fie-care parte a sa e lucrată cu multă artă. Lângă pat se află asedată masa deuluî, tot ast-fel de magnifică şi sumptuosă ca şi cele-1-alte aparate. La mijlocul patului se află asedată o columnă enormă de aur, scrisă cu litere, pe carî Egiptenii le numesc sacre. Cu aceste litere sunt descrise faptele luî U r a n şi ale lui Joe, şi la acesta inscripțiune Mercur a adaus şi descrierea faptelor Dianeï şi ale luî Apolló» [1]).

') **Dlfldorl** Siculi lib. V. c. 46. 7: K-/.ta 5s JJ.ÉSTJV frjv xX!vr]v eoríjv.? crrjXfj Ypam/.aTa fjfoustt Ta *T.f/.ƫ'* A!TÜH:TÍO!í Upà xcţXoujuva, Si' <Lv yj-av oi itpo..|£iț Oôpavoû TS xal Aloc àvafEfp!X[j,[J.Év<,i'., v.aï UE-;à xautoit C/.Í 'ApTtjx'.8oç xal 'ArcóXXcüVOí ú'f' 'Epjioo itpoțava-•fSYpa|i|xlvas. — în alt loc D i od o r Şicul résuma de noü descrierea lui Evhemer despre Arabia fericită, despre insula Panchea şi Columna lut Uran cu următorele cuvinte: «Cei vechi», dice Diodor, «au lăsat urmaşilor sëi doue concepţiunî diferite despre dei, anume, că unii sunt eterni, cari nu vor peri nici o-dată, cum sunt söreié, luna şi ccle-1-alte a s t r e ale ceriului, de asemenea v e n t u r i l e şi altele de natura acesta, de ore-ce fie-care din acestea are o origine şi durată eternă. Ér alți del, ne spun denşii, sunt pămentenl, carî au câştigat cult şi onorî divine pentru bine-facerile aduse őmenilor, cum sunt Hercule, Bach, Aristeu şi alții asemenea acestora . . . . Anume Evhemer, amicul regelui Cassandru (din Macedonia), care avuse se îndeplinescă în interesul acestui rege, ore-carï legatiunï srsë facă calëtoriï depărtate, spune, că imbarcându-se din Arabia fericită a navigat mal multe dile pe Ocean, şi în fine a sosit Ia nisce insule încunjurate de ape mari, din curî una este mal însemnată şi care se numcsce Panchea. Acolo densul a vëdut pe locuitorii numiți P a n c h c î, cari csceloză prin pietatea lor şi venereză pe de! cu pregătiri şi sacrificii magnifice precum şi cu cele mal alese daruri de aur şi de argint. Acesta insulă esle sfântă (Upà) deilor şi are mai multe lucruri demne de admirat, atât pentru vechimea lor cât şi pentru escelența artei, lucruri pe carî noi le-am descris '" particular în cartea nostră precedentă. Anume se află în acesta insulă un d é l înalt, 6«" Pe vêrful seu templul lui Joe T r if y li u, construit de el însuşi pe când trăia între omeni şi ținea imperiul lumii pămontescl. în acel templu se vede o columnă de aur,

Aceste sunt datele principale geografice şi etnografice, ce ne-au rëmas j]a Evhemer cu privire la «Arabia fericită» de lângă Oceanos şi la regiunea orï insula numită Panchea.

Istoria sacră a lui Evhemer avuse în anticitate mulţi adversari din causa tendinţelor, ce le urmăria acest filosof cyrenaic, care voia se esplice mitologia prin istoria si cu deosebire voia se probeze, că o parte din deil cei mari al religiunil vechi au fost simpli muritori, cari pentru meritele şi puterea lor câştigase onor! divine.

Acest! antagonist! aï sistemului, ce-1 introdusese Evhemer în istoria sfântă a vechimii, declarară de mincinosă întregă descrierea, ce o făcuse densul despre regiunea numită Panchea, despre poporul cel fericit şi model de pietate, ce locuia în aceste estremităţî ale lumii vechi '). Motivele lor aveau ore cari aparenţe convingătore. Ca probă, aceşti adversari al doctrinelor cyrenaice aduceau împrejurarea, că în Oceanul arabic, acolo unde căutau dênsiï acest păment fericit al lui Evhemer, nu aü esistat nici poporele, nici oraşele, nici instituţiunile, nici insulele, de cari vorbia acest filosof ateist, care în definitiv nu voia nici mal mult, nici mal puţin, de cât se rëstorne vechia religiune grecescă.

Noi vom esamina aici acesta importantă relatare a lai Evhemer, din punct de vedere istoric şi geografic,- spre a ne pute da séma de asistenţa şi situaţiunea adcverată a acestei memorabile regiuni.

care conţine o descriere sumară cu litere Pancescï a faptelor ilustre severşite de Ura n, de Saturn şi de J o e ('Ev toutw tu ispi» 3TY|Vfjv eîvat ^pusijv, èv ˉJ totç Ypájxjiaacv usapxîtv Y£YfcW^v5tÇ T^» Te O&pavoû xal Kpovoû xa'l A;cc îtpaţî'.ţ tüt). Densul (Evhemer) mai adauge, că Urán a domnit cel de ântâiu dintre toţî, fiind un bărbat cu înalte sentimente de dreptate, cu o bună-voim! forte mare şi forte instruit în ce privcsce cursul stelelor. El cel de ântâiu a adorat divinităţile ce-rescî cu victime şi din acesta causa a fost numit Oopaviţ, Ceriu» (D i o d. Sic. Ed. Didót, lib. VI. c U). — Punênd faţă în faţă aceste doue estrase făcute de Diodor unul în cartea a V şi altul în cartea a VI a istoriei sale, avem înaintea nostră o mică imagine despre confusiunea, ce s'a introdus în textul original al luî Evhemer chiar şi numai din partea lui Diodor Şicul, în primul estras insula Sfântă este diferită de Panchea, în al doilea ele sunt identice, în primul estras columna lui Uran era scrisă cu litere, pe cari Egiptenii le nurniau sacre, in al doilea cu litere naţionale Pancescï. în cartea a V-a Diodor spune, că templul lui Joe Trifyliu se afla pe o câmpia, ér în cartea a Vl-a pe un dé l, confundând ast-fel magnificul sanctuariü cu muntele dedicat deilor seu cu Olympul Trifyliu.

') **Polybit** lib. XXXIV. *5.* 9. — Strabonis lib. II. 4. 2. — **Plutarque,** D'Isis et d'Osiris. Citâm traducţiunea francesă din 1784, Tome XI, p. 309: qui seroit ouvrir de grandes portes à la tourbe des mescrcants atheistes .... et donner manifeste ouverture et

2. *Patria luî Urán în regiunea, munților Atlas. Arabia fericită a luî Evhemer lângă rîul Oceanos (s. Isiru),*

După cum ne spune Evhemer, bëtrânul rege Uran, pe când densul ținea imperiul lumiî, petrecea adese-orî în regiunea numită Pan eh ea, ce forma o parte din Arabia fericită.

Care era însă patria luî Uran? Este prima ccstiune, ce ni se prcsintă aici spre a ne pute orienta asupra situațiuniî geografice a Arabici fericite.

După cum ne spune Diodor, locuitorii de lângă muntele Atlas (Oltului), stăpânitoriî «tëriï fericite» (/copa £o5ai|uov), carî escelau prin pietatea lor deosebită ş'i prin ospitalitatea lor față cu toți veciniT, se glorificau, ca deiî lumii vechi s'aü născut la denşiî.

Anume ei spuneau, că cel de ântâiu rege al lor a fost Uran [1]), adecă Ceriul în înțelesul posterior al cuvântului, în realitate însă «Muntean» [2]), că acest Uran a adunat mai ântâiu în societate-pe omenii reslățițî şi i-a făcut se constitue comune; că el le-a dat legî şi i-a oprit so trăiască în fără-dc-legî, ori după modul ferelor sèlbatece; el i-a învețat so cultive fructele bune şi se le conserve; că el a supus cea mai mare parte a lumiî, cu deosebire ținuturile despre apus şi nord; că el devotându-se cu un zel particular în a observa cursul stelelor, ajunsese se potă predice multe, ce se puteau întâmpla în univers, că el a stabilit legile anului după cursul soreluî şi le-a adus la cunoscința dmenilor; densul a împărțit anul în luni după cursul luneî şi după anumite ore . . . . Numele lui apoï a fost aplicat la ceriu, nu numai din causa, că el cunoscuse adânc resăritul si apusul stelelor şi alte fenomene ccrescî, dar tot-o-dată pentru a face cunoscute lumii meritele sale».

Domnia Iui Uran în părțile de nord ale Istruluî ne apare nu numai în tradițiunea Hypcrboreilor de lângă muntele Atlas, pe care ne-o comunică

grande licence aux impostures et tromperies de Evemerus le Messenien, lequel . . . a respandu par le monde universel toute impiété, transmuant et changeant tous ceulx que nous estimons dieux, en noms d'admiraulx, grands capitains, et de roys . . .

[1]) **DiodoH Siculi** lib. III. 56: 'AtXaviioi tout napa tc/v 'Qxeavbv ïoitoot xatiy.ouvtsç **xal** oûai *Si* itpûiTov naf/' aôtoîç O&paviv (B *) Numele (jculuï Uran (Oupavoţ) derivă de la &ùpoî (in formă ionică) **munte.**

Diodor, dar ea formeză tot-o-dată fundamentul celor maï vechï legende pelasse cuprinse în poemele luî Homer si Hesiod. Originea tuturor deilor, ne spune Homer, era la Occanos potamos ').

Arabia cea fericită a luî Evhemer, traversată de o mulțime de rîurî, o tara, ce se caractérisa prin recoltele sale abundente, avută de turme, de mine de aur, de argint, de aramă şi de staniű, cu omeniï sëï ceï piï şi cu organisarea sa cea patriarchală, este una si aceeaşî cu x&P[a] euSaijtwv, séü cu regiunea cea fericită a locuitorilor de lângă muntele Atlas, unde era patria şi reşedința lui Uran, primul întcmeiătoriu al mareluî imperiu pelasg.

Ca o regiune geografică, Arabia de la Istru, séü de la Pontul eux in, o întempinăm adese ori amintită la autorii anticităţil.

încă în cele maï vcchï legende grecescï Istrul, "lorpoç, ne apare ca un fiu al Egipetuluî si al Arabieî [2]). Esista aşa dar o Arabia lângă Istru încă în timpurile mitologice.

De altă parte la poetul Eschyl, mulțimea cea belicosă de lângă muntele Caucas, unde suferise Prometheu, si pe unde curgea rîul Oceanos, este numită «flórea marțială a Arabieî» [3]).

Tot ast-fel poetul latin PI au t, care trăise în secuiul al Ill-lea a. Chr. amintesce de o Arabia lângă Pontul euxin, o țeră, dice densul, unde cresce în abundență absintul şeii pelinul [4]). Arabia Pontică a luî Plaut se întindea de la muntele Hem pe lângă țormuriî măriî negre în sus până către apele rîuluî Borysthene séü Nipru, o regiune despre crre poetul Ovidiu scrie: că-1 înfiora, câmpurile ei cele deşerte acoperite numaî cu absintul cel trist, seceriş amar, demn de pamôntul, ce l'a produs [5]). Acceaşî Arabia europeană a luî Plaut o maï aflăm si în secuiul al XVlI-lea tot ast-fel descrisă de archidiaconul Paul din Alepp. «în Moldova» dice densul, «în Țera-românescă şi până la Moscova, spațiul câmpiilor dintre tóté erburile e acoperit maï ales cu absint» [6]).

') **Homeri** Ilias, XIV. v. 201.

") Apollotlori Bibi. lib. II. 1. 5. 4.

[5]) **Acscliyli** Prora, vinct. v. 420: 'Apafiiac T'ipsiov <£v8-oç.

[4]) IM im ti Coraoediae, Trinumus, Actul al Ill-lea: Syc. Omnium primum in Pontúm aduceți ad Arabiara terrain sumus. Charm. Eho, An etiam in Ponto Arabiast. Sv. Est: non illa ubi tus gignitur. Set ubi apsinthuim fit ac cunila gallinacea.

[6]) Ovidli Ep. cx Ponto. III. 1. 23-24 :

Tristia per vacuos horrent absint h ia campos Conveniensquc SUQ
messis amara loco. [e]) Hnsdcu Arch. ist. I. 2. 79.

Afara de genealogia mitologică a Istruluî, fiu al Arabieî, şi afară de notiţele geografice, ce ni le-a transmis Eschyl şi Flaut, noi mai aflăm unele amintiri obscure despre Arabia din părţile de nord-vest ale măriî-negre şi la alţî autorî.

La geograful Ptolemeu litoralul Măriî-ncgre începând de la braţul de nord al Dunării până la gurile rîulul Borysthene şi mărginit la apus cu rîul Hierasus séű Şiret, era locuit de o populaţiune, ce purta numele de Arpii !). Ér la Ammian Marcellin acelasî ţinut ne apare sub numele de Arabia [!]).

în fine eruditul archeolog Bessonov din Rusia mai scrie următorele : «Tot ce se numesce din vechime, însă într'o epocă deja istorică Kara-VI a chü în înţelesul cel mai larg al cuvêntuluï, portă în pocsia poporală a Bulgarilor numele de Arab, cr poesia. poporală a Şerbilor este şi mai esplicită». D. Bessonov citex.ă mai multe legende serbe şi bulgare, prin cari î-sî întăresce aserţiunea. Bună oră. într'o balada, faimosul crăişor Marcu, eroul favorit al eposului bulgaro-sêrb, şi inimic înverşunat al marelui Mircea, este descris răpind de la A rab î tóté oraşele până la Pont [3]).

La tóté aceste fântânî geografice vechï despre Arabia de lângă Istru, noi vom adauge aici încă o împrejurare caracteristică, că în evul de mijloc insemnele eraldice ale Tëreï-românescï erau trei capete negre, ér ale Moldoveï doue capete negre, adecă arabe *).

După cum vedem, numele de Arabia era aplicat Ia regiunea dintre Carpaţî, Istru şi Pontul *euxln* încă din timpuri forte obscure. Partea principală a acestei Arabic pontice ori oceanice (istrice), şi anume aceea de lângă muntele Atlas ne apare la Evhemer ca Arabia fericită (Vj £ü5aí[.uüv '.ApajBía). Conumele de «fericită» i se atribuise accstcî regiunï favorisate de ceriu încă din timpuri forte depărtate [5]). La acesta numire face alusiune Pliniu când scrie: gens felix, si crcdimus, quos Hyperboreos appellavere [6]), şi tot de acest titlu consccrat prin tradiţiuni vechi î-şî adusese aminte împeratul Aurelian, când bătuse monctele cu inscripţiunea DACIA FELIX [7]).

') Ptolemnei Geogr. lib. III. c. 10. §. 7.

[2]) Aminiani lib. XXXI c. 3: Athanaricus Thcrwingorum dux . . . . castris denique prope Danasti (Nistru) margincs . . . metatis, Mundcriciium ducem limitis postea per Arabiam . . . misit hostium (Hunnorutn) speculaturos advcnturn.

') Hastlcu, 1st. crit. Voi. I (Ed. *2.)* p. <38.

} La Ilomcr Hypcrboreiî ccî piî de lângă Occanos apar sub numele de Ethiopl as, I. 22. —Cf. Aeschyli Prom. vinct. v. 808).

') Odyss. IV. 563 seqq. IX. v. 109 scqq. — Acsclijll Chocph. v. 373—374: jiefáX-fjc "«X'lí -/.a! àre^o.-.Éou (itíísva.

°) Plinii lib. IV. 26. 11.

') Eckhcl, Doctr. numni. VII. 4SI.

Avem de a mulțămi numaï confusiunil, ce o făcuse autoriï grecescl din epoca de decadență a geografiei, că numele de «Arabia fericită> a fost atribuit unei părți a Arabieî asiatice. Dar însuşi Pliniu cel bëtrân constată, că acest conume era fals [1]). Arabia asiatică, acoperită de deserturi vaste, cu o climă ardetóre, cu munfî stâncoşî şi sterpi, cu un păment puțin productiv chiar pe lângă mare, lipsită chiar şi de păşuni, unde nu esistă nicï un rîu, care so aibă un curs continuu de apă, de cât numai când plouă, lipsită de metale nobile, si peste tot regiunea cea mal sëraca a Asieî afară de Iranul oriental, o țeră, pe care nicï Romanii nu avură ambițiunea se o cuccrescă, şi care încă până astă-dî este în mare parte un păment necunoscut, nu a putut nici o-dată so capete numele de Arabia «fericită».

3. *Insula numita. Panchea (Fence) in istoria sacră a luî Evhemer.*

Lângă regiunea, pe care Evhemer o numescc «Arabia fericită> densul mai face amintire de un teritoriu cu oraşe însemnate, cu munţî şi câmpii întinse numit Panchea (ITay/aia) şi care se afla în partea de r os ari t a apei O c c a n o s.

Textul luî Evhemer cu privire la acesta parte a Arabieî fericite nu este destul de clar. Panchea figurează la densul acum ca '/wfxx, seu ca regiune continentală, acum ca VYJOOC, séü insulă. O probă că Panchea luî Evhemer forma de fapt numaï o continuitate geografică a Arabici fericite, şi nu se afla situată în apele cele deschise ale măriî mari.

Ceî vechi, cu tóté că avuse înainte întreg textul acestui istoric-filosof, însă nu erau nicï dênsiï pe deplin orientați în ce privesce caracterul geografic a accstcî regiunî.

La Polybiu, Panchea luî Evhemer este numita regiune [1]), la Strabo fera ?), ér la Diodor Şicul ea ne apare ca *y&>ca.* şi ca VTJOO;. în tot caşul Panchea luî Evhemer este o insulă, însă nu maritimă.

Delta Dunării ne apare în literatura geografică grecescă, încă începênd

') l'linli lib. XII. c. 41: ct tamcn Felix appellatur Arabia, falsa et ingrata cognominis.

***) Polybii** Hist. lib. XXXIV. 5. 9: 'O (Eu-^upoi MesTfjvtoț) jilvtot ft «'.ț .|±;«v

") Strabonis Geogr. lib. II. c. 4. 2: x^P»" t' "aîX"""*. — Ibid. lib. VII. 3. 6: ™*P*

din secuiul al Ill-lea a. Chr., sub numele de Peuce (lïe'JXTj), o numire, pe care Eratosthene o derivă de la specia de arborî ÎTEU/YJ (brad), ce crescea "n acesta insulă *). în realitate însă ïïeuxr] era numai o formă grecisată a uneî numiri indigene.

în poema epică despre Argonauți, ce se atribue lui Orpheu, se amintesce lângă gurile rîuluî Oceanos séű ale Istrulul de locuitorii aşa numițî P ac ti [!]), si cari nu erau alții de cât PancheiT lui Evhemer.

Diferite numiri topografice similare ni se presintă până în dilele nóstre în părțile de jos ale Dunării. Din aceste vom aminti aici următorele: Pangalia, unul dia oraşele cele mal însemnate ale Dobrogeî în evul de mijloc, situat spre sud de Constanța pe ruinele vechiului Calatis [3]); Pan ga, vale spre nord de comuna Dăienî; Pan c es cl, têrg în județul Roman; alte trei comune numite Pănccscl în județele Putna, Bacău, Roman; Pa n ci u, o comună urbană în județul Roman; P ane ea, dél în județul Prahova.

Putem aşa dar stabili cu o deplină convingere istorică, că numirea de Peuce, pe care geografii grecesc! din timpurile din urmă ale anticitățil o atribuise insulei formate de brațele Dunării, este una şi aceeaşi numire geografică cu Panchea luî Evhemer. Insă filosoful Cyrenaic estinde acesta numire şi la o parte însemnată din Scythia mică, séü Dobrogea ').

Se mal presintă aici încă o circumstanță geografică, pe care nu putem trece cu vederea. După cum scrie Evhemer, regiunea, séü insula, numită Panchea, se afla situată în apropiere de altă insulă mal mică, considerată însă de sfântă, şi care nu póté fi alta de cât insula Le u ce, căreia până în timpurile din urmă ale anticitățil i r>c atribuise epitetul de sacră [5]), divină si luminosă [6]).

') **Stephanns,** Thesaurus gr. L. v. Híóx-r]. Nomen insulac ab arboris nomine derivat Eratosth. ap. schol. Apoll. Rh. : 2ia ta K&XXàç s/siv íreűv.at. — Cf. Scymnus, v. 785-790.

') **Orplicl** Argonaulica (Ed. Schneider, 1803) v. 1070-1073:

3la TUOIJLatOC xi'V 'Affût . . .
evO-a v.al evO^a jj^oTirtv &~rivea '-f-oXa
'ApxTeituv TS 'j'jvoc AsXííuv t* afspctiyuiv.

") Jirecftk, Gesch. d. Bulg. 1876, p. 400. — In un portulan manuscris din a. 1351 in Biblioteca Laurcnciană din Florcnția: Pangnlla.

) Intr'o vechime forte depărtată gura principală a Dunării se afla mult maî spre sua. AsMcl Herodot (fi. 34), care după cum se vede avuse înaintea sa nisce fântâni geografice mult maî vechî, no spune, că Istrul se versa in mare in fața de orașul 'lopc al Asiei mici. — Cf. Aristotele, Meteor, d. I. 13; si De generat, anim. V1H. 28.

'} Scylacls Periplus c. 68: Asux-q, Upà toù 'A^XXitu;;.

'} A se vedé mai sus p 97.

Regiunea, ori insula, Panchca, siluată în apropiere de marc, între Scyţî si Geţi, ne apare încă din timpurile luî Evhemer ca un colţ fericit de pământ, unde interesele economice si interesele comerciale făceau so se întâlnescă si stabilescă diferite grupe de locuitori din ţinuturile vecine şi din insulele măriî egcc.

Populaţiunea Pancheeî, ne spune Evhemer, afară de locuitorii autochtonï cari se numiaii Pancheï, se mal compunea din următorele triburi, ce imigrase mal tardiü acolo, anume Scythî, OceaniţÎ (seu locuitori din părţile superiore ale Oceanului, Istrulul), Cretenî, Indieni şi în fme Doi.

Acest! Doi, despre cari ne spune Evhemer, că locuise o-dată în numër considerabil în Panchea, de unde el aü fost apoi espulsaţî, nu sunt de cât Dai! lui Strabo [J]), un nume, sub care ccî vechi înţelegeau pe Daci, séü triburile pastorale de la CarpaţI. Tot ale lor au fost după cum résulta din Evhemer oraşele D o ia şi Da l is, din cari cel de ântâiu se pare a fi identic cu D a us d ava al lui Ptolemeu, situat între braţele Dunării[2]), ér al doilea a fost probabil comuna cea însemnată de păstori, numită astă-dî Dăienî în Dobrogea.

în ce privesce pe Crctenil imigraţi în Panchea, el nu sunt de cât premergătorii preistorici al coîonielor comerciale Milesiene de la Dunărea de jos. însuşi Miletul, acest oraş înfloritoriu şi puternic de pe formuriî Asiei mici, a fost la început numai o colonia Cretcnă.

în fine Evhemer în descrierea Pancheeî mal face amintire de o grupă de locuitori imigraţi, pe cari densul i numesce In d i. După Apolloniu Rhodiu, pe câmpul cel vast şi deşert, ce se întindea de la gurile Istrulul în sus, locuiau în timpurile mal vechi aşa numiţii Sindi[3]). Indi lui Evhemer imigraţi în insula Panchea şi Siridi luî Apolloniu Rhodiu din sus de gurile Dunării ne apar ca unul si acelaşi popor de rasă pelasgă. După cum ne spune Pliniu, rîul cel mare al Asiei, Indus, era numit de locuitorii indigeni Si n d u s [4]). De aici se esplică pentru ce geografii vechi identificau numirea de Sindi cu Indi. Despre locuitorii numiţi Indi de la Istru mal avem şi o tra-

') **Stral)01lis** lib. VII. 3. 12: Aaxoiic . . . o'rlc olpii Aaooţ xaXeîoS-a; te naXaiov a'f' ou **xal** •napa to:ţ 'Attixoî; ircsroX'.ns ta t ui v oîv.stuiv avocata Feicti x<xl Aaoc.

) **Ptolciuaci Gcogr. III. 10. 6: Mrt<x;u S; T&U no-</.|j.Ou r.i\e>.ţ «ÎSf AcioucSitua vy' l'-'' •{<*"; Tipicxa vs' |iî' -f".

") Apolloiiii Rhodii lib. IV. v. 322. — După istoricul Timonax câmpul S i n d i l o r (tiv lívtojv iîî3ioy) sc întindea până Ia punctul, unde Istrul se despărţia in doue albn sau până la cataracte, după cum vom vedé mal tardiü (Fragm. Hist, grace. IV. 522. !)•— O altă grupă de Sindi locuia după Scylax (§. 72) lângă lacul Meotic: Mstà Sè.M«t^ai ïîvïoi fa-voţ. La aceştia se refere pasagiul Im Evhemer, unde scrie, că dupl cum se spune, din Panchea se póté vedé Indica ('Ivîix-îj), ca şi învëluita în ccţă.

') **Plinii** lib. VI. 23. 1: Indus incolis Sindus appellatur.

geografică, în o vechia baladă sérbéscà teritoriul actual al Ţereî-românescî portă numele de India[1]).

Ca centre mal însemnate ale populaţiuniî din Panchea, afară de Doia si Dalis, Evhemer maî amintesce oraşele Hyracia, Occanis şi Panara.

Hyracia pare a fi vechiul oraş încunjurat cu murï Heraclea, ce esistase o-dată în apropiere de gurile Istruluï, care însă în timpurile Ini Pliniu era dispărut[2]). Ér Oceanis este probabil vechiul Axium séü Axiopolis, de pe ţermurele drept al Dunării, lângă Raşova de astă-dî. în fond Occanis si Axium era una şi aceeaşi numire.

în ce privesce organisaţiunea politică si socială a locuitorilor din Panchea, ea ne presintă întru tóté caracterele instituţiunilor tradiţionale ale Myper-boreilor şi Dacilor.

în totc oraşele Pancheeî, după cum ne spune Evhemcr, clasa ort casta dominantă o formau preoţii. Eî erau nu numai miniştrii altarelor, dar tot-o-dată şi cârmuitoriî poporului. Pe lângă funcţiunile sacerdotale, preoţiî din Panchea maî concentiase în manile lor tóté puterile politice şi juridice.

Aceeaşi formă de guvernare a aflăm şi la Hyperboreî. După cum ne spune Hecateu, descendenţii regelui Boreas aveau nu numai domnia politică peste insula cea sfântă a Hyperboreilor, dar erau tot-o-dată şi administratorii templului celui mare al lui Apollo [3]). Aceleaşi instituţiunî naţionale teocratice le aveau şi Dacii[4]).

în fine comuniunea de averi, ce o aflăm la triburile agricole şi pastorale din Panchea, are între Iote caracterul vechilor instituţiunî pelasgo-gete.

') Hnsdeu, Etymologictim magnum Romániáé. Tom. IV. Introducere, p. CXXXV.

*) Plinii lib. IV, 18. 5: Jamquc Thracia altcro latere a Pontico littore incipiens, ubi Ister amnis immergitur, vel pulcherrimas in eo parte urbes habet . . . . Heracleam habuit, et Bizonen terrae hiatu raptam.— Acesta Heracleă paru a fi fost situată lângă braţul de sud al Istruluï, numit astă-dî al Sf. George, ér la Ptolemeu (III. 10.2) Inariacion stoma, unde regele Filip II al Macedoniei voise se ridice o statuă lui Hercule (Justini lib. IX. 2: vovisse se [Philippum] statuam Herculi, ad quam in ostio Istri ponendam se venire). Confcrcsce şi notiţa lui Arrian despre sacrificiul, ce-) face Alesandru cel Mare lângă Delta Dunării lui Joe Sotcros, lui Hercule şi Istruluï (De exp. <-'x. I. 4. 5) _ Maţ cstc *de* notat aicî, că una din gurile Nilului încă era consccrată luî orcu!e şi purta numele de stoma Heracleoticon (Taciţi Ann. II. 60. — Strabo, .II. 1. 35.- Diodor, I. 3. 37).

_' 0<lori Siculi lib. II. 47: RasiXîueiv *îi* f?)<; itoXsujc taur/jţ x*i tou tsjiévouç Jjcáp'xíiv

tut? Strubonis lib- VII. 3. 11; XVÍ. 2. 39. - Jornandis De Get. orig. c. 5. - O consti-U"Une ana'os;ă o aflăm şi la triburile pelasge ale Cappadociei (Strabo, XII. 2. 3).

Ne sunt cunoscute următorele versuri ale lui Horațiu: Maî bine trăesce poporul cel rigid al Geților, ale căror moşii nehotărnicite produc recolte pentru toțî. Aici nime nu cultivă pămentul mal mult de un an; ér după, ce unul şi-a îndeplinit munca sa, până când el se odihnesce, vine altul si-1 înlocuiesce cu asemenea îndatorire [1]). Ér Criton, care trăise în timpul lui Traian si scrisese o istoria a Geților, ne spune într'un fragment al sëu, ce a römas la Suida, că o parte din Gefl aveau să îndeplinescă lucrările de agricultură, iar cel ce urmau pe rege în resboiű, adecă militarii, îngrijiau de castele [1]).

Originea comuniunii de averi la poporul pelasg se reducea la timpurile cele fericite ale lui Saturn.

în acesta privință scrie Trog Pompeiu : că Saturn a fost un rege cu sentimente de dreptate aşa de înalte, în cât în timpul, când domnise densul, nime nu a servit unul altuia, şi nici nu a avut cine-va vre-o avere particulară, ci tóté eraü comune şi neîmpărțite, ca un singur patrimoniu al tuturor [8]).

4. *Olympul Triphyliu din insula Pancheeî.*

în insula Panchea, după cum ne spune Evhemer, se afla un munte consecrat deilor, care mal ântâiu se numise Scaunul lui Ura n, érmaïtârdiu Olympul Triphyliu.

Acest munte sfânt al Pancheeî purta după Evhcmer conumelc de TpiyuXcoc, fiind-că locuitorii acestei memorabile insule se compuneau din trei ginți, Tpt'c şi yoXfy trib. O etimologia viciosă. Triphylul din insula Panchea nu putea se fie de cât un Trimonțiu séu Tpc'f uXXov, de la tpic şi <p6XXov, foia, în caşul de față vér f séü pisc, după cum în timpurile Iul Pliniu un munte al

[1]) **Horatil** Od. lib. IH. 24:
Campcstrcs melius Scythae . . . Vivunt et rifțidi Gctac;
Immctata quibus jugera libéras Frugcs et Ccrcrcm
ferunt . . . . ') **Snidns,** v. DoumV-î.

») **Justin!** Hist, ex Trogo Pompeio, lib. XLIII, l: rcx Sa turnus tantae justitiae traditur, üt ncque scrvierit sub illő quisquam, ncque quicquam privatac rei ha-ouerit: séd omnia communia et indivisa omnibus fuerint, vcluti unum cunctis patrimonium esset.

anieï se numia Trifolium[1]) si după cum im munte cu numirea de
u se aflä în județul Prahova (România) spre nord-vest de cătunul Scurtescî[a]).

încă din cea maî obscură anticitate, credințele poporale atribuise o putere mistică numeruluî combinat de treî. Trinitatea este o vechia dogmă eligiosă, pe care o aflăm esprimată în mod simbolic în formele rituale şi diferite monumente ale epoceî pelasge. Marele deü din Panchea se numise Tpi'fúXioc, séü mai corect TptcpuXXto?, nu după numërul ginților din Panchea, ci după cele trei înălțimi ale muntelui sfânt, întocmai, după cum la Grecî Joe avea conumele de 'OX6|XKtoc, la Troianî Id acuş şi la Romanï Capitolinus, după munții, ce erau consecrațî maiestății divine ca o reşedința demnă pe pament.

O reminiscență religiosă despre Olympul Triphylliu din părțile de jos ale Istruluî, o aflăm si astă-dî în tradițiunilc locuitorilor românî din Dobrogca. Colindele române din acesta parte a Dunării de jos celebreză cu deosebită pietate pe Maica Domnului, care luând în brațe pe fiul de curênd născut, plecă se urce cel treî munți sfinți, vechia reşedință a divinităților antecreştine din acesta regiune.

Reproducem aicî un specimen din aceste colinde particulare ale Dobrogeî:

Ér Maica sfântă Măria Fiu la brațe că-şî lua,
Cărăruia si-o lua, Cărăruia la triî munțî, Urcă-şî
munte, urcă-sî doi, Când fuse la munte de t r i î Puse
jos se s'odihnescă, Coconaş se-şî prcmenescă . . . [s]).

De asemenea mai aflăm si astă-dî în aceste părțî ale Istruluî de jos unele resturi importante din vechiul cult al luî Zsúc Tpt'fúXXto?. Tradițiunile poporale de pe teritoriul Dobrogeî, cum şi din unele părțî ale județelor vecine, Brăila şi Covurluî, atribue o deosebită importanță religiosă unuî sfânt cu numele de Tri f séű Triful, ale cărui caractere însă sunt cU totul antecreştmc. Acest sfânt Trif séü Triful este după credințele poporale române divinitatea, care dă rod pămentuluî. El fructifică țcrinele séü câmpurile de

') Plinii H. N. lib. XIV. 8. 9,

) Un oraş cu numele de Tpicooî.ov este amintit la Ptolemeu (III. 8) în Dacia, în re-Riunea de sus a Prutului

' Comunicată de înv. I. Negrcscu, com. ParachioT, jud. Constanța. O variantă la B u-[a] (O cSletoriă in Dobrogea, p. 51—53), ér alte variante din acelaşi județ în colcc-țiunea nostru inedită,

arătură, grădinile, pomiï, viile; le apără de distrugerea gadinilor si a ferelor sëlbatece; el este mai mare peste turme şi vite, favoriseză producțiunea livedilor, peste tot el este protectorul întregeî economii rurale şi pastorale [1]). Cultul lui Trif seu Triful întrece după cum vedem pe al tuturor celoralaltt sfinți creştini. El este un fel de conducătorii! al naturel. El m aï are si astă-dl o parte din atributele divinității supreme, a Iul Zsoç eùpûorox, care după Hesiod, face pămentul se producă cele trebuinciόse pentru traiul όmenilor, face se crescă în munte ghinda pe stejari, înmulțesce albinele, face ca oile se fie încărcate cu lâna, si câmpurile se producă recolte abundente [2]). Atât după nume, cum şi după caracterele cultului seű, Trif séű Triful este identic cu marea divinitate, pe care Evhemer o numesce ZEIJI

în fine în alte colinde române, cari se ocupă cu lucrările şi bine-facerile agriculture!, s'a mai conservat o importantă reminiscență despre un stâlp misterios de aur, unde se adunau şi trierau recoltele de pe câmpurile arate:

Apoî carele pornia
La s talpul d e aur
Cu aria de argint,
Ca şi care nu mal sunt;
Grâul pe ariă-1 întindea . . . [3])

Séü în altă variantă :

S'o dus la stâlpul de aur,
La aria de argint,
Unde boieri nu mai sunt . . . [4])

Este afară de orî-ce îndoială, că acest stâlp de aur, de care fac amintire colindele agrare române, nu era o ficțiune poetică, ci o columnă reală istorică de o însemnătate particulară, ridicată în timpurile preistorice lângă un templu όre-care. Agricultorii din Panchea, ne spune Evhemer, lucreză pămentul, ér fructele le aduc si pun în comun, pe cari apoi preoții le împărțesc între agricultori după meritele şi activitatea fie-cărul. însă dacă acest stâlp de aur al tradițiunilor române este identic cu columna de aur, de care ne vorbesce Evhemer, nu putem sci. Noi ne mărginim a constata aici numai

*) După respunsurile primite la Ce s t io n ar iul nostru is t ori c diu comunele Gârliciu, Gârdănescî, Oltina, Seimenil-mari, j. Constanța, şi Gârla-mare, j. Mehedinți.

[2]) Hesiodi Opera et Dies, v. 230 seqq.

[3]) Mândrescu, Literaturi şi obiceiuri poporane, p. 220.

[4]) Rcteganul, Colecțiune inedită. Partea I. Datinele Crăciunului, p. 435, în **Biblioteca** Academiei române,

faptul, că în țerilc române mal esistă şi astă-dî reminiscența unul celebru stâlp de aur al timpurilor archaice, cântat în colindele plugarilor [1]).

Inscripțiunea de pe columna cea memorabilă de aur, de lângă rîul Oceanos séü Istru, consacrată, marilor divinități pelasge, lui Uran, Saturn, Joc, Apollo şi Dianeî, conținea, după Evhemer, o descriere sumară a evenimentelor marî politice si religiose, ce se petrecuse în timpurile acestei dinastii divinisate. Cu alte cuvinte acesta inscripțiune cuprindea istoria întemeiăriî marelui imperiu pelasg, despre care vom vorbi maî târdiu; monument de o estremă importanță pentru civilisațiunea vechia europenă, şi care forte probabil a dispărut pentru tot-de-una.

i) în colindele romane, în cari se cântă magnificența Mănăstirii albe, clin insula de lângă gurile Dunării, se mal face amintire, în unele de un «jeț de aur scris», în care şede Dumnedeö, ér în altele de «jețuri de aur scrise», in cari şed Bunul Dumnedeű şi Moş Crăciun, ín Babilon, după cum ne spune Herodot (I. 183) încă se afla un mare simulacru de aur, ce représenta pe Joe sedând. Lângă deu se afla aşedată o masă mare de aur, un scăunel pentru picióre şi un tron, tot de aur.

XXV. XPYSEA MHAA — MERELE DE AUK ALE GAEÉI.

După vechile traditiunï greccscï a un-spre-dccea lucrare, pe care regele Eurystheu din Mycena o impusese lui Hercule a fost së-ï aducă merele de aur, y_poasa [XT/Xa, din grădina d oilor, ce se afla lângă muntele Atlas din ţera Hyperboreilor.

Despre originea tradiţională a acestor mere istoricul Phcrecyde din sec. V a. Chr. scrie următorele: că la căsătoria lui Joe eu Junona, Gaea, séü Terra, adusese ca dar nisce mere de aur cu ramuri, pe cari deiţa Junona admirându-le forte mult a dat ordin să le planteze în grădina de i lor[1]), numită şi grădina Hesperidelor [2]), de lângă muntele Atlas, în ţera Ilyperboreilor, şi fiind-că fetele lui Atlas culegeau în conţinu merele acestea pe furiş, deiţa Junona puse un balaur gigantic, ca păditoriu al gradinei.

Hercule, după ce primesce de la Eurystcu însărcinarea, ca së-ï aducă merele de aur de lângă muntele Atlas, plecă din Argos, căletoresce peste Macedonia, Illyria, si vine în ţera Hyperboreilor, unde libereză mal ântâiu pe Prometheu din catenelc sale. în semn de mulţumire Prometheu sfătuesce pe Hercule, ca se nu mergă în persona după mere, ci se róge pe Atlas, ca se i le aducă. Hercule plecă la Atlas, i enareză însărcinarea, ce o primise de la Eurysteu si-1 rogă se-I aducă cele trei mere de la Mesperide. Atlas i îndeplinesce dorinţa, ér Hercule ia merele şi le duce la Eurystheu [3]).

Acum însă începe o nouă faşă în istoria răpirii acestor mere de aur.

Regele Eurystheu, se convinge în fine, că s'a sëvêrsit un act de impietate cu răpirea acestor mere şi le dăruesce luï Hercule. Acesta la rendül seü avênd aceleaşi scrupule nu voiesce se ţină merele pentru sine', ci le dă Minervel, care le aduce înapoi la locul de unde au fost luate, fiind-că era un sacrilegiu, dice Apollodor, că acele mere se fie duse în altă parte.

După alte traditiunï Hercule plecă din Argos cu oştire numerdsă ca se potă lua de la Hyperborel aceste daruri preţiose şi sfinte.

Era o espediţiune formală de resboiü, a-cpatsía *), întocma precum a fost

') Phcrccydis lib. I. frag. 33 a : e?; tiv TUV 8-îuiv XÎJÎTOV, Sc Y,v rapa TU) "AtXavu. — Cf. ibid, fragm. 33 in Fragmenta Hist, grace. I. p. 78—79.

') Despre Hesperidele de lângă nul Occanos, ori de lângă Atlas şi Rhipaei, vom vorbi maï]a vale, într'un capitul special.

') Apollodori Bibi. U. 5. 11. — A se vedé maï sus la pag. 453 figura luï Hercule ţinond merele luate de la Hesperide.

[4]) Sti-abonis Geogr. lib. III. 2. 14.

espedițiunea pentru luarea ciredilor Iul Geryon şi a Argonauților pentru răpirea şi transportarea în Thesalia a lâneï de aur.

Acesta este pe scurt istoria legendară a merelor de aur din țera Hyperboreilor.

După cum ne spune Pherecyde, aceste făimose mere de aur, ce se păstrau într'un loc sfânt de lângă muntele Atlas, constituiau un dar nupțial, ce-1 făcuse Gaea la căsătoria nepoților sëï, Joe cu Junona. Avem aicï un act caracteristic din vechile ceremonii ale căsătoriei pelasge.

Datina de a se da mireseî la încredințare unul seu doue mere s'a mal păstrat până în diua de astă^dl la poporul român, cu deosebire în ținuturile de peste CarpațT.

în acesta privință părintele FI. Marian din Bucovina scrie următorele: «în alte părțî ale Transilvaniei, si anume despre Maramureş, pețitorii (adecă omenii de încredere ai tînëruluT, care voiesce a se căsători) după ce maï ântâiii iau pe departe pe părinții feteî şi cunosc din vorbele acestora, că ar voi^so-şî mărite fata, unul scote de sub suman o ploscă de rachiu, ér cel alalt un măr si le pun pe masă. Plosca e ca tóté ploscele, însă mărul se deosibesce mult de alte mere. în el sunt băgațî de regulă vreo doï, treï, taleri, vr'o câțî-va puişori (banî meruntî de argint) şi cel puțin un galbin . . . şi fie-care ban trebue se fie nou. La vederea acestora toțt ceî din casă se conving pe deplin, că ospețiî aceştia sunt pețitori. Toțî o sciu, că mărul e semnul încredințării . . . . în aceste părți încredințarea se face printr'un măr. Pețitorii dau fetei în mână un măr înzestrat cu bani[1])».

Se prcsintă acum cestiunea, dacă aceste mere, cărora vechimea le mal atribuia şi o putere fcrmecătoria, aü fost întru adevër de aur, adecă obiecte prețiose consecrate deilor, ori dacă ele aü fost numai simple fructe naturale.

Chiar şi istoria răpirii acestor trei mere, trimiterea unei espedițiunî, in frunte cu cel mal celebru erou al vechimii; ca se le potă lua; ducerea lor în părțile meridionale ale Greciei şi în fine aducerea lor erăşî înapoi, ne pun în evidență faptul, că aceste mere nu erau nisce fructe naturale, supuse stri-

') Mariand, Nunta la Români, p. 104.— în Bucovina acesta ceremonia se face cu doue mere:

Constantine Bălucele !
Legă calul de zebrele
Şi-I dă fên eu floricele,
Şi-I adapă în covățele,
Şi ia 'n mână doue mere
Vin' la mama şi me cere.

Mărianfi. Nunta la **Români, p. 152.**

In alte părți ale Transilvaniei sub decursul ospcțuluî maï face nunul încă o cinste 'mei sale, predându-î adecă un măr mare şi chindisit cu crucerl (Ibid. p. 753).

căciuniî, ci obiecte prețiose de artă cu tradițiunî vechi şi cu o însemnătate religiosă particulară ").

în cântecele tradiționale române se maï face şi astă-dî amintire de obiceiul, ce era introdus la familiele princiare de a se da miresei orî mireluî ca semn de încredințare un măr întru adevër de aur [2]).

Tot de aur aii fost ast-fel şi merele, pe carï le dăruise Gaea Juroneî în aceste timpuri vechï ale fericirii pelasge, numite alt-cum şi vécul de aur.

Memoria acestor mere de aur, ca dar făcut din partea uneî divinități, s'a maï păstrat încă până astă-dî în tradițiunile române.

Ast-fel într'o colindă poporală română, Hercule figureză sub numele de Troian, după cum tot ast-fcl figureză şi în alte tradițiunî de la CarpațÎ şi Balcani [3]). Acest Herculc-Troian după ce se închină, dimineța la iconă, Dumnedeü i aruncă în polă doue mere de aur, întocma cum Jupiter Elicius, în urma rugăciunilor lui Numa, face së-ï cadă din ceriu scutul cel memorabil, de care era legată sortea imperiului roman.

») Tradițiunea despre cele d du e orî trei mere de aur din țera Hyperboreilor nu este identică cu legenda despre arborele mitologic, ce producea mere de aur; o con-(usiune, care de altmintrelea se făcuse şi în anticitatea clasică.

[J]) Marîcncscu, Balade II, p. 71—72:

Dară socrul mare vine
Cu triî fete ca şi dine
Și la mire se uita Și din graiü i cuvênta:
— «Numai una e miresă
Pentru Răducan alisă,
Dacă vrea s'o dobendesră.
Trebuie să si-o cunoscă».!
— Răducan în griji se bagă,
Că nu-î lucru cam de şagă .
— Apoi îancu Sibinian
(Dascălul luî Răducan),
Om vitéz dar cam iclén,

Măr de aur 'mî scotea Și pe masă M punea;
P'urmă sabia trăgea, Către fete aşa dicea:
— «Care e din voî miresă
Se ic mărul de pe masă,
Dară care nu mi fină
Se-şî ia-séma dea sa mână; Și mirusa mâna
întinde, Mărul be pe masă-1 prinde.
— Toțî privia se minuna,
Se trăescă le striga,
De ospeț se apuca
Multe due s'ospèta . . . Din contra obiceiul, ca fetele se dee mere de aur celui ales, î-1 aflăm amintit în următoriul cântec tradițional:

Ștefan Vodă ce-mï făcea
? Fetele că le 'mbrăca,
Tore la un port era,
Mere de aur le da
Și el că Ic 'nveța:
— Care voué vi s'o părea
Mer i ş őr e le veți da . . .
Toc ii eseu, Mater, folkl. I. 180.

De asemenea maï aflăm într'o colindă, ce ni **s'a** comunicat din corn. Grind, j. Ialomița, .îi refrenul: Mer de aur junilor. °) A se vedé maï sus p. 427.

Dar mai an s'a sculat
Bădica Troian, Pe ochï
negri s'a spSlat, La iconă
s'o închinat, Dumnedeü că
i-ajutat, Doue mere de
aur în polă i-a aruncat . .
. ')

Séü în altă variantă:

Bucurați-ve boierï mari,
Cum s'a bucurat Troian imperat,
Când cele treî mere de aur
în polă la Sfântul George le-a aruncat . . . [2])

După acesta variantă din urmă Troian primesce de la Dumnedeü merele de aur, pe carï densul le dăruiesce apoï Sfântului George. După cum vedem, sub numele de Sfântul George, ca protector al agricultureî (Feupfoc), figureză în acesta colindă Eurystheu, celebrul rege al Myceneî.

în fine, în alte variante acelaşi Eurystheu ne apare sub numele de Irod, şi el dăruesce merele de aur plugarilor :

Dar când a înserat
Pe la Irod împërat am umblat,
:-' El în odae ne-a chemat
Şi mâna în busnariű a băgat, • Şi a scos
doue mere de aur înfundate, Pe de o
parte ne-a făcut şi nouă dreptate Ca se
umblăm cu plugul pan' la morte . . . [8])

Că aceste mere legendare de aur au fost o-dată obiecte consecrate în un templu óre-care, probabil al lui Apollo (Helios, Phoebus, Sórele) din téra Hyperboreilor, mal résulta din următorca colindă.

Maica Domnului (Latona pelasgă) dice către fiul seü :

Taci copile, nu mal plânge, Că
marna ție țt-a da Doue mere
într'aurele, Ca *se* te tot joci
cu ele . . . [4])

') Comunicată de înv. G. Năstăsescu din corn. Puiescî, j. Tutova. ')
Comunicată de înv. G. Urechiă din corn. Buda, j. Tecuciű.
') Comunicată de înv. Pr. I. Ștefănescu, corn. Ilavârna, j. Dorohoiu. — în altă variantă Primită din. corn. Rădcnî, j. Botoșani:

Ér Irod împërat s'a bucurat, Plugărașiî a numărat Doue mere de aur le-a aruncat. . . [4])Bârseann, Cincï-decï de colinde, p. 7.—Gazeta Transilvaniei, Nr. 268 din 1-895.-

Faima despre merele de aur din țerile Daciei străbătuse departe în epoca preistorică, nu numaî până la Mycena din Pelopones, dar încă până la Pelasgiï de Ia Marea baltică.

La Li t vani, popor vechia pelasg, se mal cânta încă din prima jumătate a secuiului trecut, şi póté că se maî cântă şi astă-dî următorea doină poporală :

Astă-cJÎ noî bem alus (olavină),
Er mâne piecăm de aici
Si mergem în Țera-ungurescă,
Acolo rîurile sunt de vin,
Acolo-s merele de aur
Şi pădurile-s grădini *).

După cum ni se comunică din com. Hăngulescî (j. Râmnicul-sărat) uncie colinde poporale din ținutul de acolo sunt adresate «Mărului, mcrișor de aur», cuvinte, sub cari este a se înțelege, nu pomul, ci țin obiect consecrat de aur, în forma unuT măr. — în alte colinde religiose române se maî amintesce, cum Iuda biruind a intrat în raid şi a luat luna, sorele, crucea şi bulzul, söű mărul, de aur, al junilor (IMrseanu, Colinde p. 11. 3).

*) Ehesa, Dainos, odcr Lilthauischc Volkslieder, Berlin, 1843, p. 57:

Heute trinkcn wir Alus; Morgen zich'n wir wandernd In das Land dcr Ungarn (I Wcngerujû Zémç);
Wo die Strömc Wein sind,
Wo die goldnen Acpfel (Aukso Oboláczei;, Und die Wäldcr Garten.

XXVI. XPYZEION KQAS.-LANA DE AUR CONSEORATA «EULUÎ MARTE ÎN REGIUNEA MUNTÓSA NUMITĂ COLCHIS (C OLT i).

1. *Legenda grecescă despre Phrixus şi Helle. Argonauţii plecă spre Colchis.*

Legenda Argonauţilor se reduce la o vechime forte depărtată, însuşî Homer amintesce de acesta espediţiunc ca de un eveniment archaic.

De legenda Argonauţilor sunt legate o mulţime de cestiunî istorice, etnice si geografice cu privire la ţerile din partea de jos a Istruluî. Cu deosebire se face amintire în legenda Argonauţilor de o stare de cultură forte înaintată a populaţiuniî de la Istru (Oceanos potamos), si de o serie de monumente forte remarcabile din- punct de vedere al artcT, al religiuniï şi al moravurilor.

Conţinutul acestei legende este următoriul:

Athamas, un rege vechiü pelasg din Theba BeoţieT, ţinuse mat ântâiu în căsătoria pe Ino, fica lui Cadm. însă după un timp óre-care densul repudiezâ pe Ino din ordinul oraculuî, apoî ia în căsătoria pe Nephele si are cu densa un fiu cu numele Phrixus şi o fică cu numele Helle. însă Nephele móré, ér Ino, care ajunge de nou soţia luî Athamas si la putere în casa densului, începe se persecute pe copiii Ncpheleî. în aceste timpuri o secetă si fornetc marc întemplându-se în Beoţia, Ino sfătuesce pe Athamas se consulte oraculul din Delphi. Pe de altă parte însă, Ino lucreză pe sub mână ca oraculul se dee respunsul, pe care-1 doria densa, şi anume că acesta calamitate, ce bântuie Beoţia, nu va înceta de cât numaî atunci, când regele Athamas va sacrifica pe unul din copiii seî. Athamas, după ce primesce respunsul oraculuî, chiemă de la câmp pe fiiul sëu Phrixus, ér pentru formă i dice se aducă tot-o-dată si berbecele cel maî frumos din turmă. Acest berbece însă, după darul unei divinităţi, începe se vorbescă si descopere luî Phrixus şi surorcî sale tolc planurile insidiosc ale mameî lor mascere, şi apoi îndemnă pe copii se încalece pe densul, ca se le scape vieţa din pericul.

După altă variantă a acestei vechi legende, regele Athamas silit de lucră-ot"iî câmpurilor, cari suferiaü din causa acestei secete, duce pe Phrixus la altar'u, însă Nephele trimite un berbece cu lâna de aur, ce-1 primise ca "ar de la Mercuriu, ca so-I transporte copiii prin aer, peste pământ şi mare,

până în ținutul numit Colchis. Hclle cade în marc la strimtórea dintre Europa şi Asia, care în urma acestei nefericiri primcscc numele de Hellespont, ér Phrixus ajunge în ținutul Colchilor. Aicî densul în semn de mulțămire pentru scăparea sa, sacrifică berbecele luï Joe Phyxios, ér pelea o dăruiesce regelui Ai e t e, din țera numită Aia, care apoî o țintuesce în Colchis pe un stejariü din pădurea consecrată deuluï Marte şi unde era pădită de un balaur neadormit ').

Acesta este pe scurt tradițiunea legendară, grecescă, despre originea lâneï séu pelceleï de aur din ținutul Colchilor.

în timpurile aceste domnia peste lolcus din partea de sud-ost a Thcsalieï regele P e li as, care usurpase corona acestui mic ținut înlăturând pe fratele seu vitreg Eson. Ca se scape însă si de fiul acestuia lason, Pelias î-1 trimite, ca së-ï aducă lâna cea sfântă de aur din pădurea cea umbrosă a deuluï Marte din Colchis.

lason se adreseză către cei maî celebri eroi aï epoceï sale, ca së-1 însoțescă în acesta căletoriă. După vechile legende luară parte la acesta espedițiunc: Hercule, Castor si Pollux fiiï luï Joe, Thcseu fiul lui Egeu, Anceu fiul luï Lycurg, Leit fiul luï Alector, Orpheu marele cântăreț, Zete si Calais fiiï luï Boreas din regiunea Geților [2]) şi în fine alți eroï tinerï din lolcus, din Orchomen şi Pylos.

ToțÎ aceşti eroi doritori de gloria, 54 la numër, numiți de altmintrelea şi Minyî[3]), se îmbarcă pe corabia numită Ar g o, ce o construise spre acest scop lason cu ajutoriul Atheneî, şi în care deița pusese o bucată din stejariul cel profetic al Pelasgilor de la Dodona.

înainte de plecare eroiî argonauți depun cu toții jurămentul de credință si supunere față de lason. în acest jurăment eï invocă maï ântâiu divinitatea vechiului Oceanos séü Lstruluï, a Pontuluï si aie apcï ccleï cstreme Thetys, apoî pe Proteu şi Triton, divinități de o ordine secundara de lângă acelaşî Ocean homeric [4]).

') Apollodori Bibi. I. cap. 9. — Apollonil Rhodil Argonauticon. Ed. Didót. 1878. — Orpliei Argonautica, Ed. Schneider, Jenáé, 1803. -- IModori Siculi lib. IV. c. 40 seqq: — riiilostepimni Cyrcnacl fragra. 37 in Fragmenta Hist, grace. Vol. III (Ed. Didót), p. 34.

[2]) Silii It.ilici Punica, lib. VIII. v. 501—5.02.

Calais, Boreae qucm rapta per auras
Orithyia vago G e t i c i s nutrivit in antris.

) Ccï maï mulțî Argonauți î-şl reduceau originea lor la M i n y a s, un vechiŭ şi avut rege, care întemeiase oraşul Orc h omenos din Beoția, si a cărui mamă a fost Cal'irrhoe, fica Oceanului (Islrului).

[4]) Orphei Argonautica, v. 333.

2. *Regiunea muntosă numită Colchis lângă Istrul de jos.*

Evenimentul din timpurile eroice cunoscut sub numele de espedițiunea Argonauților pentru cucerirea lâneî de aur avuse în lumea antică un mare resunet.

în fond acesta legendă se referia la o țeră miraculosă, superiorii în civilisațiune ținuturilor meridionale. Locuitorii regiunii, peste care domnia faimosul rege Aiete, se bucurau de o escelentă bună-stare economică, pastorală si agricolă, precum si de avuții enorme metalice [J]).

Avuțielc de aur ale regelui Aiete, ce domnia peste Colchis, aü fost fabulóse în totă anticitatea.

Pliniu amintesce de camerele de aur ale acestui rege, de grindile, de columnele si stâlpii de argint aï palatului soți *}. în camerele sale de aur, dice Mimnermus, erau închise radele soreluï [a]).

Ér Argonauții, după cum ne spune poema orphică, sosind la capitala lui Aiete, retraseră uimițî, când vodură pe acest rege preumblându-se pe malul rîuluî într'un car de aur, pe care densul strălucia întocmai ca un sore, ca-cï hainele sale reversau numai lumină ').

Vom esamina mal ântâiu legenda argonautică din punct de vedere al tradițiunilor geografice, pentru ca se putem pătrunde în secretele istorice ale acestițî eveniment legendar.

încă în anticitatea grecescă se observase, că cele mat vechî date geografice despre espedițiunea Argonauților nu corespundeau la părțile de resărit ale Măril-negre, séü la ținuturile de lângă Caucasul-asiatic.

După vechile legende, mama regelui Aiete era fica marelui fluviu Ocean os, seu alstrului. însuşi regele Aiete ia în cusătoria pe Idyia o fică a Oceanului[6]); ér splendida sa reşedință se afla tot lângă rîul Oceanos seu Istru [6]).

Phrixus, după cum ne spune Hesiod, fugind de persecuțiunile mameî sale mascere vine în Scythia [7]j; ér nici de cum în Colchis din părțile meridionale a Caucasulul asiatic, care de fapt nu aparținea nici Scythieî europene, nici Scythieî asiatice.

') Stmbonis Geogr. lib. I. 2. 39.

') Plinii II. N. lib. XXXIII. 15.

") Strnbonis Gcogr. lib. I. 2. 40.

[4]) Orphei Argonautică, v. 811 seqq.

[5]) Hcsiodi Theog. v. 956 seqq. — Apollodori Bibi. I. 9. 23. 6.

') Homerl Odyss. X. 137. — Strabonis Geogr. I. 2. 10.

') Hcsiodl Fragm. LIX.

în poema epică a luî Valeriu Flacc teatrul evenimentelor celor maî însemnate din legenda argonautică este Scythia europeană. Aiete este un rege al Scythieî [l]), regatul sëu se afla sub Ursa cea mare, ort cu alte cuvinte în aceeași parte din regiunea nordului [z]), pe care vechile geografii o atribuiau Geților.

în templul cel magnific al Soréiul, ce forma cu deosebire splendórea capitalei luî Aiete, Argonauții vëd statua robustului Atlas, de aï caruï genunchi se frângcau undele Oceanului, ér pe porțile de aramă ale acestui templu era reprcsentată învingerea, ce o reportase Geții asupra regelui egiptean Sesostris [3]). Capitala regelui Aiete se afla așa dar în țera poporului celui *vitéz* al Geților, de lângă Istru.

Regiunea geografică, peste care domnia regele Aiete, portă la autorii vechi numele de .A Ta, adecă «Țeră» [4]). însuși numele regelui AÎTJTTJC este numai o formă ..derivată din ATa [b]), cu înțelesul de «Țeran> [6]). Acesta

1) Valorii Flacei Arg. *1.2:* Scythici . . . Phasidis oraș.— Ibid. L v. 43—44: ferus Aeetes Se y t h i am Phasinque rigentem Qui colit. — I b i d. v. 345: s c y t h i c u s r e x _ i b i d. v. 503. — I b i d. VIU. 185: ingens S c y t h i c i ruit cxitus I s t r i.

2) Talerii FIncci Arg. Hb. V. v. 318: Soligenam A ce tem media regnare sub A r c t o.

[s]*j* Talerii Fl.icci Argon. lib. V. v. 408 seqq. :

. . . . ăst illi propcre monstrata capessunt
Limina ....
.... stat fcrreus A t l a s
Ocean o, gcnibusquc tumcns infringitur unda . . . . Ad
geminas fcrt ora fores, cunabula gentis C o l c h i d o s hic
ortusque tuens: ut prima S e s o s t r i s I n t u l e r a t rex
b e l l a G e t i s ; . . . .

[4]) Panly-TVlssowa, R. E. v. Aia. — Steplianns Byz., v. 4>ac:ț: <I>aa:ț rcóU; rTjc Ața?.

[5]) Stephanas Byz,, v. Ala.

[6]) Cuvântul de «aian», pi. «aienï», cu înțelesul de pamêntenï, autochtonï, ni se maî presintă. și astă-di în pocsicle eroice române din Dobrogea:

Carte mândă că scria: Dc-î găsi oî
aencscî SX le scrii împerătescî.

Er aeniî Chiustcngii Și boerii
Dobrogii .... Haraciü mare
că-mi dedea .... — Da
'mpëratul ce făcea ?

Bur aci a, O călCtoric în Dobrogea, **p. 120-125.**

In alia baladă, la Ruradă p. 127 :

Cărucer m'oiű face
Și pe drum oiü trece
Cu mărfuri acnescî,
Aenescî și domne.scî.

Cuvêntu! »aians introdus probabil de coloniile comerciale Milesiene, a trecut și în limba turcescă. însă perdendu-șt înțelesul primitiv și avênd numaï semnificațiunea de

Aia séü «Țera» renumită pentru avuțiele sale fabulóse este țința espedițiuniÎ Argonauților[1]).

însă unde era C o I c h i s ?

în tradițiunile argonautice Colchis ne apare numaï ca o regiune muntosă din regatul cel întins al luî Aiete, numit în particular Aia, séü Țeră, şi în general Scythia [2]).

După poetul Ovidiu, poporul cel marțial al Colchilor locuia în partea de nord a Dunării de jos. Numaï acest fluviu mare, ne spune densul, separă regiunea oraşului Tomis de regiunea Colchilor, unde o-dată venise eroul cel legendar lason, ca se răpescă lâna de aur. «Aruncat în mijlocul unor populatiunî ostile, scrie Ovidiü din esiliul seu, eu sufer aicî cele mai estreme chinuri şi nicï nu este vre un esilat maî departe de patria sa de cum sunt eu. Numaï eu singur sunt trimis la gurile Istruluï celuï cu şepte brațe, unde polul de ghiață al nordului se radimă pe umeriï meî. Apele Istruluï de abia maî pot se formeze o barieră între mine şi între lasigï, Colchï, órdele Méteréé si Geţî» [3]).

«notabil». Că acest termin csistase pe teritoricil Dobrogeî încă înainte de invasiunea turcescă, avem o probă la geograful Ptolemeu, care amintesce spre sud de gurile Dunării, séü de insula Peuce, pe aşa numiții Oîffjvoio! (III. 10. 4), unde ave'm o formă greco-latină a cuventuluî românesc păstrat în Dobrogea de Aienî (A[!].-f|tEț).

*) în legendele posteriore despre Argonauți, teritoriul, unde se afla reşedința Aicte, maî portă şi numele de Cytaea, adecă Cutaea (Kuw.î<: -(aia. Apoli. Rh. IV. 511); Cytaea terra (.Val. Flac. VI. 693); Cytaeis (Kuiaiiț. Steph. Byz. v. KUT«). Acseaşi populațiune este amintită la Ptolcmcni (III, 8) sub numele de Kot-íjvoio!, avênd locuințele sale pe teritoriul Daciei, în părțile din jos ale Şiretului. Pe o inscripțiune romană (C. I. L. VI. nr. 2831) ne maî apar şt Cives Cotini ex provincia .... Mommsen suplinesce : Moesia superiore, în loc de inferiore, căreia i se atribuise în timpurile din urmă ale imperiului şi părțile de rcsărit ale Daciei. Chiar şi astă-dî mai întimpinăm în Moldova conumele de Cotin (Şezătoarea, Fălticeni, An. II. p. 14). — Se maî presintă în regiunile Buzoului şi Şiretului încă o numire topografică analogă cu forma vechia de Kuțotic. Ast-fel aflăm în apropiere de Colți, pe teritoriul comunei Păltineni,""un munte însemnat avond numirea de Cat i a ş. Tot acolo un përâu Că t i aş şi un sat Cătiaş, cătun al comunei Chiosd, situat spre S. V. de comuna Colți; ér pc teritoriul com. Filescî lângă gura Şiretului avem balta Cătuşa, în fine Cătieşcni este numele unei cete de moşneni din com. Păltincnî.

[1]) După poema orphică (v. 821—824,1006—1012) Aiete avea domnia peste țera Cytea, Kutvjîîa •*f'j.l'j.v,* şi peste ținutul Colchilor, K'JX/uw ^ùipov. Numai ca un simplu ținut din regiunea Aia ne apare Colchis şi la Stephan Byzantinul (v. <l>actț).

") Ovidii Trist. lib. II. 1. v. 191—192:

lazygcs, et Colchi, Mctereaque turba, Getaeque
Danubii mcdiis vix prohibentur aquis.

Tot ast-fel, în părțile de apus a l e Mării-negre, seu între munții Riphaei şi

Ér în alt loc acelaşi poet latin se esprimă ast-fel: «Consideră, că în părțile aceste venise o-dată fiul lui Eson, si cu ce laude mari î-1 încărcase posteritatea, cu tóté că greutățile luï au fost mult maî uşore si maï micï de cât ale nóstre»[1]).

în fine în altă poemă a sa, Ovidiu ne înfațişeză pe Medea rostind următórele cuvinte către lason: «ér tatăl meii (Aiete) domnesce peste întregă regiunea din partea stângă a Pontului până în Scythia cea acoperită de neuă» [s]).

Colchil poetului Ovidiu, cari locuiau lângă un alt trib resboinic numit de densul Me t e re a turba, erau ast-fel identici cu faimoşii Col c hi din legendele argonautice.

Originea si înțelesul numirii topice de Colchis aü remas până astă-dl neesplicate.

în regiunile superióre ale Carpaților, locuite o-dată de triburi pastorale pelasge, noi întîmpinăm forte adese ori numirea orografică de Colți, un cuvent a cărui semnificațiune este: vêrfurï de stânci ascuțite şi proeminente.

Acelaşi înțeles î-1 avuse în timpurile preistorice şi numirea grecescă de Colchis, ce ne apare în legenda Argonauților[8]).

Ceraunii (Cerneî), ne apare posițiunea geografică a Colchilor la Mela (I. 19) şi la Pliniu (VI. 11. 1). însă față de confusiunea enormă geografică, ce o făcuse autorii grecescï delà Herodot ïncoce, nicï Pliniu, nici Meta, nu mat sciaü cu siguranță, în ce parte a Măriî-negre se aflau Riphaei şi Ceraunii. ') Ovlilil Ep. ex Ponto. I. 4. v. 23—26.

Adspice, in has partes quod venerit Acsone natus, Quam laudcm
a sera posteritate ierat. At labor illius nostro leviorque minorque. »)

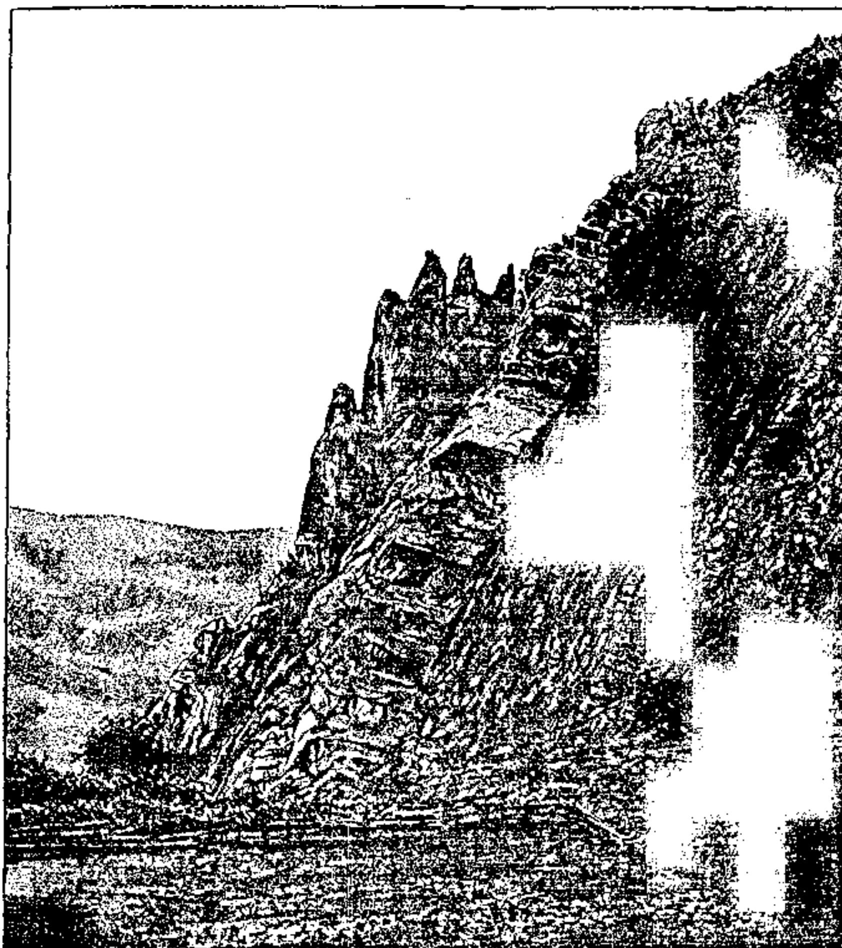
Oviuii Heroid. XII. v. 27.

.... Scythia tenus iile (pater meus Aeetes) nivosa
Omnc tenet Ponti qua plaga laeva jacet.

La Ovidiu, ca şi la cel alalțî geografi grecesc!, partea stângă a Pontului euxin era cea de apus. (Trist. I. 8. v. 39. —I. 11. v. 31.).

[3]) Limba grecescă ne avênd sunetele pelasge, sou barbare, de i şl n, le esprima forte adese ori prin litera *y.* Ast-fel autorii grccescî scriau KoXylç, un cuvent, care în limba română se pronunță astă-dî Colțî şi care de sigur tot ast-fel se pronunțase de inJigeni ?i m vechime. Un alt esemplu analog î-1 aflăm la istoricul Nicolae Damascenul din timpul împăratului August. Pe lungă legații, pe cari i trimesese regele Por (Pandion) vn India, ca se încheie un tractat de alianță cu Romanii, se afla, după cum ne spune autor, ți un Indian, care ajungând la Athena şi acum urîndu-i-se se maï trăiescă, se desbracă in pelea golă, se unse. apoi se urcă pe rog şi se arse, *6r* pe mor- m " sêe a fost pusă următorea inscripțiune în limba grcciscă: «Sărmanul Țegan, In- m Bargosa (Zapjiavo; x.^f*'" 'I'^iț «nô Bap-for»);), care urmând obiceiul strămoșesc

După Apolloniu Rhodiu, eruditul poet alexandrin, poporul cei resboinic **al** Colchilor locuia pe colțurile, av.óníXoi, munteluï Caucas '). Inlîmpinărn

204. — C o l ț i i (cv-o-sXoi), stânci enorme cu forme piramidale în comuna Colți (Ko)./_oi, Colchi) din jud. Buzêû în România. După o fotografia din a. 1900. A se vedé pag. 532.

aicî acelaşi Caucas, celebru în legendele şi tradițiunile vechimii. Este Caucaşul de lângă Istru, séü din părțile de nord ale Thracieî.

al Indienilor s'a trecut singur la Dumncdei» (S t rab o, Ed. Didót, lib. XV. 1. 74 fine. Cf. 'bid. p. 1034). După cum résulta din textul satiric al acestei inscripțiunî cuvêntul Țegan OI"Í C e g,in (xvf'-ív) nu este un nume propriu personal, ci un cuvent etnic, identic în formă şi în înțeles cu numirea de Țîgan. ') **Apollonii** liliodii lib. III. v. 1275-6.

O deosebită importanță economică si strategică o avuse în timpurile vechî zona cea muntosă a județului Buzeü, în apropiere de gurile Dunării şi de oraşele comerciale ale Scythieï micï (Dobrogeï). Pe valea rîuluï Buzëu, care tăia în doue arcul de sud-ost al Carpaților se afla vechia liniă de comunicațiune între Marea-negră si între părțile interiore ale Transilvaniei, ale acestei corone făîmose de munți, avută de turme, de cereale, de vinuri escelente şi metale.

în acesta regiune a BuzeuluT, acoperită de păduri seculare, cu păşuni escelente fenațe şi islasurl întinse, cu stânci prăpăstiose, piscuri înalte şi ascuțite, se află situată o comună însemnată românescă, ce portă numele de Colți, avênd o populațiune de 2080 locuitori şt 4 biserici. Legănul acestei comune i-1 formeză satul aşa numit Colți, aşedat la picioreîe unor stânci sëlbatece cu formele de colțî (fig. 204) şi can de fapt portă acesta numire[1]). Un alt cătun al acestei comune Colți portă numele de Mățcrca, ér în partea de sud a comunei Colți se află muntele numit de asemenea Mățerea acoperit numai cu puțină pădure[2]).

Aceste doue sate, Colțî şi Mățerea, din plaiul Buzëuluï, sunt «Colchi, Metereaque turba» aï luï Ovidiu, tribun pastorale, cari trecând cu turmele lor pe teritoriul Scythieï micï, inspirau o-dată atâta teróre poetului obicinuit să trăiască numai în vieța cea moleşită a Romei imperiale, departe de populațiunile cele severe şi belicóse ale munților.

Phasis. — Pe lângă teritoriul Colchilor, după cum ne spun legendele anticitățil, curgea rîul cel repede numit Phasis şi care avea o deosebită importanță economică şi comercială. Lângă Phasis, ne spune Suida, se producea rasa cea frumosă de cai [8]), admirată de Greci. Lângă Phasis se stabilise încă din timpuri forte depărtate anumite colonii comerciale ioniene (Milesiene).

După cum am avut ocasiunea a ne convinge mai adese ori, o mulțime infinită de numiri topografice, de cursuri de apă, triburi, comune şi oraşe de pe teritoriul Barbarilor, aü fost alterate în literatura geografică grecescă, unele modificate numai în formă, ér altele schimbate cu totul, vechil geografi, istorici şi poeți, întrebuințând în locul numirilor originale numai simple

') Teritoriul comunei Colțî ne apare locuit şi în epoca neolitică. Lângă stâncile de !a fig. 204 țeraniî găsesc adese orï aschiî de silex şi hârburi cu cenuşă. Un monument, ce aparține *de* asemenea timpurilor primitive, se află în cătunul Alunis pendente de comuna Colțî. Este o bisericuță săpată din întregul în o stâncă de petră. După tradițiunea poporală, acest vechiü sanctuariü a fost sSpat în stâncă de către un pĕcurariu (cioban).

[J]) lorgulescu, Diet, geogr. jud. Buzeü, p. 317.

') Snidas, v. «Kaiavou

traducțiunî grecescT, ceea ce a causât si va causa şi în seculele viitóre dificultăți enorme sciințeî istorice.

Acelaşi cas ni se presintă şi cu numirea rîuluî Phasis în geografia Argonauților. Phrixus sosind în Colchis, ne spun legendele vechi, sacrifică berbecele cel miraculos luï Zeuc <l?6^ioc (Phyxios, Phuxios *), adecă lui «Joe protectorul fuge!», cum ne esplică autorii grecescî acest epitet; ér pelea Phrixus o dăruesce regelui Aiete, care o țintuesce în templul, seu în pădurea consecrată deulul Marte.

Acest epitet, ori conume, de Phuxios, ce se atribuia lui Joe, ne apare pentru prima oră în legenda Argonauților. El este fără Îndoiélâ un epitet local al marii divinități, pe care o adorau Colchiî, o numire după altarele, séü templul, unde Phrixus sacrificase berbecele. De fapt, originea cuvéntuluï Phuxios se reduce, atât după formă cât şi după circumstanțiele geografice, la aceeaşî numire topică indigenă, ce în literatura grecescă ni se presintă sub forma de Phasis, fiind-că, după cum ne spun vechii geografi maï csista si un oraş cu numele Phasis, situat la punctul, unde rîul Phasis eşia din strimtorilc munților, oraş întemeiat de Milesienî [2]). Grecii ccî vechi schimbau forte adese ori sunetul [5 cu *'f,* cu deosebire în cuvintele Pelasgilor din. părțile de nord ale Eladeî. Ast-fel cî diceaü «I'pirfe; în loc de Bpt'ys; [3]), Philippos în loc de Bilippos, Phalacros în loc de Balacros, Pherenice în loc de Berenice, după cum de fapt pronunțau Macedonenii. Ei mai diceau <I>i>a!.Gc în loc de B'Jaioç la luna séü timpul, în care era usul de a se consulta oracul hyperboreu de la Delphi[4]).

Numele adcverat al rîuluî Phasis, atât după situațiunea geografică a teritoriului Colchis, după posițiunea oraşului Phasis, cum şi după epitetul local de Phuxios, ce se atribuia marelui deu de la Colchis, nu putea se fie în limba grecescă de cât Buxios, ori mal corect B uzi o s, adecă Buzë ul de astă-dî, rîul cel important, ce trece din o țcră în alta prin arcul de sud-ost al Carpaților.

Acesta identitate între rîul Phasis si Buzeü se mal confirmă şi prin poema argonautică a lui Apolloniu Rhodiu, care amintesce ca popor vecin cu Colchiî, séü lângă Phasis, pe BoCvjpîc (Buzeres [6]), la Pliniu şi Mêla Eux e ri [fi]), o numire fără îndoielă formată după numele rîuluî Buzëu. Se mai confirmă

') Apollódon Bibi. lib. I. 9. 1. *6.*
[!]) Melac lib. I. c. 19. — Stephaiius Byz., v. <I>as;c;. — După Scylax (Peripl. 81.) Pliasis era un oraş grecesc. ') Hcrodoti lib. VIL 73.
[4]) Plutavqno, Oeuvres. (Ed. 1784) Tome XIII. Demandes gr. p. 105. [s]) Apollouii Rliodii lib. II. v. 396. 1244. [6]) Plinii lib. VI. 11. — Melae lib. I. 107. La Paul y-Wissowa, R. E. v. Buxcri.

si pria împrejurarea, că riu! Phasis în regiunile sale superióre, avea numele de Boas[1]), şi în fine, că oraşul Phasis se afla situat la punctul unde rîul Phasis eşia din strimtorilc munților [2]), adecă acolo unde noî avem astă-dî oraşul Buzău.

Sa r an g e s. — Faimosul Phasis din geografia Argonauților maî avea si un afluent important, care purta numele de S a ranges[3]). Amêndoue aceste rîurï ne apar apropo de aceeaşi mărime, cu deosebire, că Phasis era repede [4]), lat si cu vuitori [5]), ér Saranges domol.

Rîul Saranges din poema orphică ne apare la Pliniu sub numele de S uri us[6]), de fapt unul şi acelaşi cu Şiretul de astă-dî, al cărui curs se împreună cu Buzëul lângă comuna Măxinenî, pe câmpia cea vastă de lângă Dunărea de jos.

Aceeaşi fisionomiă, pe care o avuse în vechime Phasis şi Saranges, ne o presintă astă-dî Buzëul şi Şiretul. Panta, pe care curge rîul Buze ü, ne spune Dicționarul Societății geografice române, fiind forte înclinată, face ca tíuzeul să fie unul din rîurile cele maî repedt ale țereî[7]). Albia sa fiind acoperită cu bolovani mari face dificilă trecerea prin vad. Lărgimea albieï sale atinge 300 si 400 metri[8]). Ér despre Şiret, ne spune colonelul lannescu în Geografia sa militară: Fundul rîuluî Şiret nisipos în partea -superioră, devine nămolos în partea inferioră a cursului seu. înclinarea albiei este mică, din care causa cursul rîuluî este domol [9]).

Maî este de remarcat, că în județul Buzculuî noi maî întîmpinăm şi astă-dî o comună, ce portă numele de Ş ar în ga [lu]). O probă destul de evidentă, că în nomenclatura geografică din ținuturile aceste, Saranges era o formă usitată.

') Procopil Bell. Pers. II. 29. — Ibid. Bell. Goth. IV. 2. — Leqiunea corectă se parc a fi Bosa nu Doas, după cum Ungurii din Transilvania numesc şi astă-dî Bodza cursul superior al acestui rîu.

[a]) Plinii lib. VI. 4. 4: (Oppidum bábuit) in faucibus Phasin.

') Or|)hoi Arg. v. 1052.

[4]) Ovidii Met. lib. VII. v. 6.

[5]) Apollonii Hhodii lib. II. v. 400—401. 1261. — Euslatlili Cornm. in Dionys. v. 689.

[e]) Plinii lib. VI. 4. 5; II. 106. 5.-Rîul numit de Pliniu Surius şi care se vărsa în Phasis la punctul, de unde corăbiile mari nu puteau merge maî departe în sus, corespunde ast-fel numai la Şiret şi nu este in nici un cas de a se confunda cu Siriu, un alt afluent al Buzouluî in munțî şi în apropiere de isvórcle acestuia.

') Marele Diet, geogr. al României. Voi. II p. 130.

[8]) lannescu, Geografia militară, I (1889), p. 126.

") IttUiiescn, ibid. p. 162. [to])

lorculcscu, Diet. p. 477.

Lângă Saranges, acest afluent considerabil al rîuluï Phasis, ne spune poema orphică, se afla stabilită şi o grupă de Sin di[1]). Este aceeaşî populaţiune numită si la Apolloniu Rhodiu Sindi, care î-şî avea locuinţele sale din sus de gurile Dunării[5]).

în fine încă o circumstanţă hidrografică. După Hecateu şi Pindar^ rîul Phasis (împreunat cu Saranges) nu se versa de a dreptul în mare (sic TÏJV ftaXaaoav), ci în fluviul cel admirabil şi gingantic al lumiî vechi, Oceanos[3]), seu Istru. Tot în Dunăre se varsă şi apele Buzëuluï unite cu ale Şiretului. Este însă de remarcat, că Şiretul cel domol, îndată de la confluenţa sa cu Buzëul cel repede, î-şl schimbă direcţiunea sud-ostică şi curge de aci înainte spre resărit pe albia naturală a Buzeuluî. Acesta este causa, că în anticitate Phasis, séü Buzëul de astă-di, a fost considerat ca rîu principal, ér Saranges, séü Şiretul, numaî ca un afluent al seu [4]).

') Orpliei Arg. v. 1046.

>) Apollonii Rhodii lib. IV. v. 322.

") Hecataei fragm. 187. 339 în Frag. Hist, grace. I. p. 13. 26, — **Pindari** Pyth. IV. 211. 251. — La Hcsiod (Thcog. v. 340) Phasis este un fiu al fluviului Oceanos.

[4]) Alte date geografice cu privire la regiunea vechilor Colchî. După Apolloniu Rhodiu rîul Phasis isvoria departe din munţii Amarantilor (II. v. 399 — 400: 'Ajiapav/cuv t-r^iiu-ev t£ cpsuiv) Amaranţi luî Apolloniu Rhodiu sunt un popor, un trib Numele lor ni s'a conservat până astă-dî sub forma de Mărunţiş, comună situată în sinul Carpaţilor pe ambele maluri ale rîului Buzeü. După Eratosthene însă, rîul Phasis isvoria din munţii aşa numiţi Mo se i (Pliniu, VI. 4. 4: Phasis . . . Oritur in Mo schi s. La Strabo, XI. 14. 1: M&o'x/.y.a op-/]. La Mela, I. 19: Mo schi ci), în părţile superióre ale jud. Buzèu, lângă frontiera Transilvaniei, o grupă însemnată de munţi portă şi astă-dî numirile de M uşa m a r e, M u ş a m i c ă şi M u ş i c a. Pe lângă aceşti munţii curge unul din afluenţii rîuluï Buzèu, numit Basca mică (lorgulcscu, Diet, geogr. Buzeu, p. 343—344). După cum ne spune Scylax (c. 82) dincolo de poporul Colchilor î-şî avea locuinţele sale tribul numit Buzeres, la Pliniu şi Mela Buxeri. Ei locuiau după Strabo (XII. 3. 18) pe muntele cel stâncos Ixu8Î3f]ţ, ale căruiramificaţiuni se împreunau cu munţii numiţi Moschica, situaţi de asupra Colchilor. Scudises din Geografia lui Strabo, după nume şi posiţiune, se vede a fi unul şi acelaşi cu muntele cel vast din sus de Cheile Buzeuluî, numit Spcdiş. Dincolo de Buzeres locuia, după cum ne spune tot Scylax (c. 83), un alt trib numit 'Exr/siptci; (Ekechiries). Avem aici o formă etnică după numele unei localităţi, întru adevCr din sus de muntele Spediş, în partea stângă a rîului Buzâu, apropo de frontiera Transilvaniei, se află muntele numit astă-di Tehereu (Charta României meridionale, 1856, scara: 57,600, foia 72). Un alt munte din apropiere şi care face parte din masivul Tătarului ne apare pe Charta specială a Statului major austriac cu numele de Chic h e r e u. Locuitorii numiţi de Scylax Ekechiries sunt aşa dar grupele pastorale de pe munţii Tehereu ori C h i cher e u, c!in părţile supcriore ale riuluî Buzeu. în poema lui Valeriu Flacc despre Argonauţi (VI. 130. 155) se mai face amintire de triburile colchicc Cessa;»; si Coastcs.

3. *Capitala şi reşedinţa, regelui Aii te (Dia, Dioscurias, Sevastopolis, astă-dî Tirighina).*

Capitala şi reşedinţa regelui Aiete, se afla după cele mai csacte fântâne istorice, situată la gurile rîuîul Phasis[1]), al căruî afluent important era Saranges.

Poema orphică ne descrie ast-fel splendórea acestuî memorabil xiras: «Din aintea palatului şi a rîuluî celuî încântătoriu se ridică împreşmuirea neaccesibilă a cetăţii, înaltă de 9 stânjeni, apărată de turnuri şi mase puternice de petre tăiate frumos, şi încunjurată cu 7 muri circulari. Trei porţi uriese de aramă se află în zidurile cetăţii, ér murul, ce trece pe deasupra lor, e încoronat cu crénelé aurite. De asupra pe grinda porţilor se

---

Aceştia se par a fi vechii locuitori din comunele numite astă-dî T is au şi **Chios d,** situate în părţile muntose ale Buzëuluî. Rîul Phasis coborîndu-se din munţii Amarantilor, ne spune Apolloniu Rhodiu, trecea prin câmpul C i re e u (n:2iov Kipxacov. II. 400—401). Este o numire, ce ni se presintă adese-orî în regiunea, unde rîul Buzeă ese din strimtorile munţilor. O «p o én ă C ar c e a» se află pe teritoriul comunei Viperescî de lângă rîul Buzëuluî. « C h i r c u l é s c a » este numele uneî moşii de pe teritoriul comunei Similésca situată pe malul drept al Buzeului. O altă moşia «C h i r cu l 6 s c a» în apropiere de cea de ântâiu se află pe teritoriul comunei Costcscî. Tot în aceste părţi amintesce istoricul Kotino de un rîu numit C â re e a, ce isvoria din plaiul Slăniculuî şi se varsă în BuzeQ (lorgulescu, Diet, geogr. Buzeu, 179. 162. 564). Pliniu (VI. 4. 5) şi Stephan Byzantinul (v. Al?.) amintesc încă de doue afluente ale rîuluî Phasis, unul cu numele de. Hippos şi altul C y a n e o *s*, şi carï par a fi identice cu Valea Calului (probabil o albia vechia a Slăniculuî) şi Căinau, ce amăndoue se varsă in Buzeu. în apropiere de oraşul Phasis şi de rîul IVfjviţ (Cyaneos). Scylax (§. 81) mai noteză încă doue ape curgătore, Aspo^iuţ jvOT7.jj.it şi Xopso; noTajii;, ce par a corespunde la păreicle de asta-dî Rusa veţi şi Urs ő e, de pe teritoriul satelor cu aceleaşi numiri. Stephan Byzantinul maî face amintire de o localitate, din regiunea Colchilor, numită TUTJV:;. Este fără îndoială aceeaşi comună, care ne apare astă-dî sub numele de To hani în partea de sud-vest a jud. Buzeu. La acesta localitate se pot aplica cuvintele lui Arrian (Peripl. 6), că Tyana m Cappadocia (?) a fost o-dată numită T h o a n a. O altă localitate din ţinutul Colchilor avea după Stephan Byzantinul numele de Havjvic. în regiunea Carpaţilor numirea topică e Poieni este forte usitată. Un cătun al comunei C o l ţ i mai portă şi astă-dî numele oienă, avênd 35 case. Regiunea de jos a rîuluî Phasis ne apare la autorii vechî plină 6 m a?tinî ?' 'acurî fluviale, întocma după cum este şi astă-dî câmpia Buzeuluî. Apolloniu °^ >u ace amintire de unul din aceste lacuri prin cuvintele: <I>áo;5oc SÍC/.IJ.ÍVTIV 'Ajjux-(• 1220). Pară îndoielă, că fântânele geografice, de cari se folosise Apolloniu, nau Ia cel rnaî considerabil lac de lângă termurii rîuluî Phasis, séü Buzeu, un lac, mai portă şi m timpurile nústre numirea de « B a l t a Amară». - **Pollonii Rhodiî** Argon. lib. II v. 402-40Ï. 1267.— **Orplifti** Argon. v. 763-764.

află aşedată statua divinităţii, pe care Colchil o adoreză sub numele de Diana (Artemis). Ea este deiţa Porţilor, călărcţa cea sgomotosă, aţintită cu privirile în depărtare şi revorsând o lumină tremurătore întocma ca o văpaia de foc» [J]). Când lason sosesce cu soţiî şei la gurile rîuluï Phasis, Aiete cu ficelé sale, Chalciope, vëduva decedatului Phrixus si cu Medea încă nemăritată, eşise Ia preumblare pe câmpul de lângă rîu «într'un car de aur, pe care Aiete strălucia întocma ca un sore, că-cl aurul de pe hainele sale reversa numai lumină; pe cap el purta o coronă de rade strălucitorc, sceptrul seu lucea întocma ca un fulger, ér de ambele sale laturi şedeau ficelé sale».[2]).

Despre cetatea si palatul cel magnific al lui Aiete mal aflăm încă următórele notiţe la Apolloniu Rhodiu[3]):

lason, însoţit de copiii lui Phrixus *si* de doï eroi al trupei sale, intră în oraşul şi în palatul lui Aiete. «EI se opresc mai ântâiu în vestibul şi lason admiră aici murii lui Aiete, porţile cele largi, columnele, ce se înălţau pe lângă păreţii de petră aï palatului decorat în partea superioră cu triglife de aramă (capete de grindï). Apoï el trec în tăcere peste prag, de lângă care se ridicau în sus viţe de via cu foî verclî si pline de flori, ér de sub viţe curgeau în continuii patru fântâni săpate si construite de Vulcan, una de lapte, alta de vin, a treia de mir frumos mirositorii! si a patra de apă. Din partea de apus a acestei fântâni din urmă curgea apă caldă, în care se scăldau figurele Pleiadelor, ér din partea de resărit curgea din o stâncă apa rece ca ghiaţa. Ast-fel de lucruri divine, sciuse se esecute măiestrul Vulcan în palatul regelui Aiete» [4]).

In fine, în oraşul lui Aiete, ne spune Valeriu Flacc, se aflau şi altarele

') **Orphci** Argon. v. 896.

*) Orphei Argon. v. 798 seqq.

") Apollonii Rhortil lib. III. v. 210 seqq.

*) în diferite colinde religiose române, ce le avem din părţile de jos ale Dunării, cu deosebire din judeţele Buzeü, Brăila şi Constanţa, se mai celebreză şi astă-djf magnificenţa unor «curţi», unor «domnii», unor «înalte împeräţiî», în cari erau făcute «treî rîui-r, trei parcuri», unul de vin, altul de mir, şi al treilea de apă limpeg'oră; în acest din urmă se scaldă şi băieză Bunul Dumncdeu (Tcodorescu, Poesii P°P. p. 33. - Alte variante din judeţele- Brăila şi Constanţa în colecţiunca nóstra inedită). [n] o colindă românescă din Bucovina acesta baia legendară este localisată lângă Buzeü :

Colo'n vale Ia B uz eu Este un mândru f ered eu
Şi se scaldă Dumnedeŭ, Dumnedeü cu fiul seu...

Mariano, Sărbătorile Iii Kutnâul. I. SI.

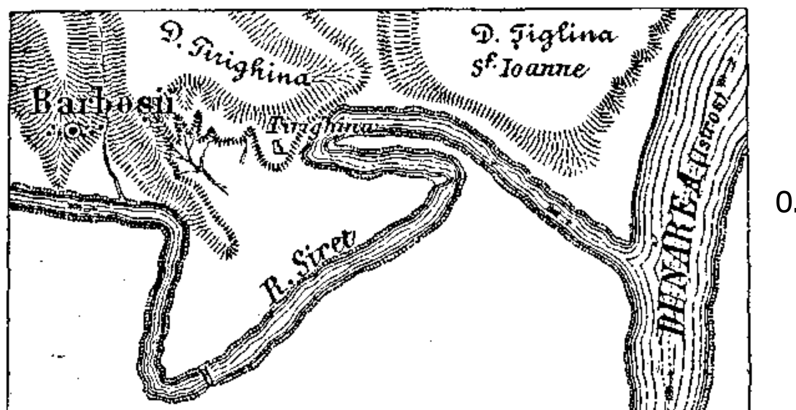
[n] fine maî esistă şi un cântec nupţial despre unele curţi sumptuosc, construite în

Soreluï, cr templul acesta era atât de str&Iiicîtoriu, atât de inundat de lamina, în cât se putea crederea este însusî palatul Soreluï[1]).

Acesta era aspectul miraculos al capitalei lui Aiete, domn peste regiunea oi№ftă «Aia», séü «Țeră» şi peste fàusterîfe eife №«aiœs afe **Colcfeilor.**

Ne putem a.cum întreba, în ce parte a vechiului Oceanos potassases, séü a Istruluï, se afla situată acesta magnifică capitală, ale căreî k)rtifica|Î№RÎ, palate si temple, prin modul lor de construcțiune si splendórea lor fabulosă, uimise lumea eroică, o reşedință a unui rege atât de glorios, de avut si luxos» în cât el căpetase ilustrul titlu de «fiu al Soreluï».

Făimosa capitală a regelui Aiete se afla, după cum am amintit maî sus, situată pe înălțimile, unde cele doue rîurï memorabile, Phasis unit cu Saranges» (adecă Buzëul împreunat cu Şiretul) se versaü în Oceanos potamos séű Istru.

0.

V.

205. — Charta împrejurimilor Tirighineî. După Charta României meridionale din a. 1856, scara 1:57,600. Col. XIIL Ser. 2.

Intr'adever pe fermurele stâng al Şiretului aprdpe de punctul, unde apele sale se unesc cu ale Dunării, se aflau încă până în dilele nóstre ruinele uneî vechi şi puternice cetăți, ce maî portă şi astă-dî numele de Tirighina,

în a. 1836 si 1837 profesorul Seulescul din Iaşî, unul dintre ceî maî eruditi bărbați români aï epoceï sale, studiase cu deosebit interes aceste ruine antice

acelaşi gen ca şi palatul regelui Aie te, numit şi «Fiul Só relui»:

Unde şede nunul mare Par'că
sorcle rësare . . .

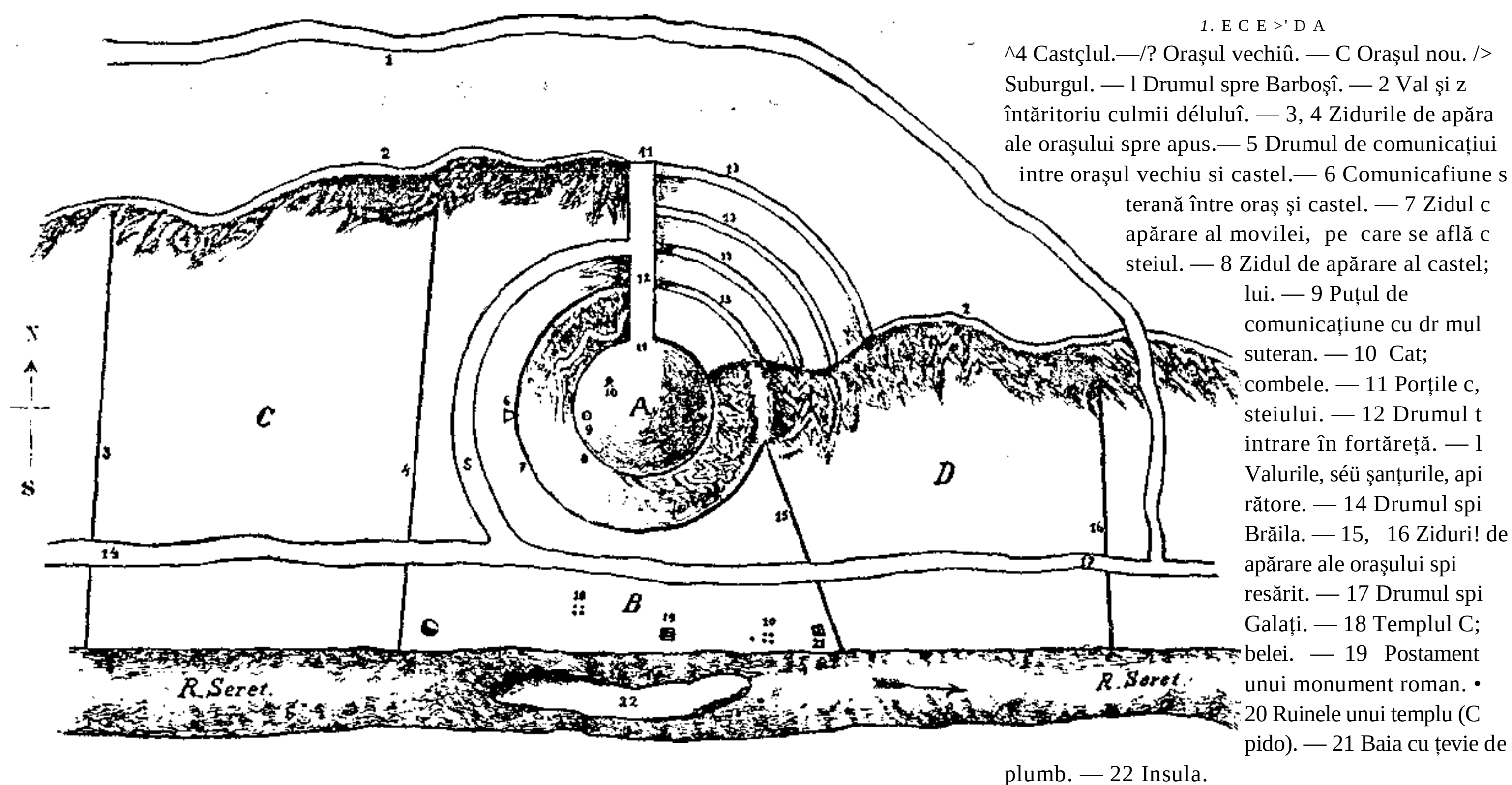
De la porta nunului
Pan' la párta finuluî
Merge un rîu de lapte dulce.

De la porta finuluî
Fân' la porta nunului
Curge rîu de vin roşu . . .

ci Argon Jib. V. v. 4(M,

Marianii, Nunta LA RomâM, p. 753.

Talerii

1. E C E >' D A

^4 Castçlul.—/? Oraşul vechiû. — C Oraşul nou. /> Suburgul. — l Drumul spre Barboşî. — 2 Val şi z întăritoriu culmii déluluî. — 3, 4 Zidurile de apăra ale oraşului spre apus.— 5 Drumul de comunicaţiui intre oraşul vechiu si castel.— 6 Comunicafiune s terană între oraş şi castel. — 7 Zidul c apărare al movilei, pe care se află c steiul. — 8 Zidul de apărare al castel; lui. — 9 Puţul de comunicaţiune cu dr mul suteran. — 10 Cat; combele. — 11 Porţile c, steiului. — 12 Drumul t intrare în fortăreţă. — l Valurile, séü şanţurile, api rătore. — 14 Drumul spi Brăila. — 15, 16 Ziduri! de apărare ale oraşului spi resărit. — 17 Drumul spi Galaţi. — 18 Templul C; belei. — 19 Postament unui monument roman. • 20 Ruinele unui templu (C pido). — 21 Baia cu ţevie de plumb. — 22 Insula.

206. — Planul general al citadelei şi oraşului Tirighina (Dia, Dioscurias, Dinogetia, Diogetia, Diogenia), vechia capitală a regelui Aiete. Dupâ săpăturile făcute în a. 1836 şi 1837 de Prof.G. Seulescul (Descrierea istorico-geograficà a cetăţci . . . Ghertina. Tab. 1).

de la gura Şiretului şi densului avem de a-I mulțumi prețiosele date, ce le avem astă-dl despre resturile architectonice ale acestei cetăți atât de glorióse >). Spre medă-di de Galați, scrie densul, la o depărtare de o jumëtate de mil de acest oraş, se află ruinele situate pe țermurele stâng al Şiretului, aprópe de gura, unde acest rîu se varsă în Dunăre. Aceste ruine portă in dilele nóstre numele de Țiglina, séü Triclina (maî corect însă Tirighina). Acest oraş prin posițiunea sa cea favorabilă şi prin lucrările de fortificațiune, ce-1 încunjurnu, se pare, că a fost capitala acestei provincie. Abia numai în secuiul al XVIII-lea aü început a se ataca ruinele acestui oraş spre a se construi cu materialele de aci fortificațiunile delà Brăila şi unele biserici din Galați; tot asemenea se aü folosit omenii si în dilele nóstre, ca se estragă din aceste ruine petrele trebuincióse pentru a pava stradele şi calea națională a acestui oraş din urmă. Lucrări de construcțiune esecutate într'un gen cu totul particular încunjurau acest vechiü oraş. După temeliele descoperite cu ocasiunea ultimelor săpături, vechia Tirighină se compunea dintr'o cetățuiă si oraş, ce se împărția în oraşul vechiü situat sub castel si în oraşul nou, alăturea cu cel vecliiu, în partea de apus. Cetățuiă se află pe o movilă (fig. 206, A), a cărei înălțime, după cum se afla surpată pe la a. 1837 era cam de 40 stânjeni, ér padina formată de ruinele cetății presintă o estensiune cnm de 35 stânjeni în diametru. Pólele ca şi zarea acestei movile aü fost încunjurate si întărite cu zid. Movila, pe care se afla cetățuiă, este esită spre amédï ça un promontoriu către şesul Şiretului si împreunată cu podişul vecin prin un istm închis între doue ziduri paralele. Pe culmea podişului din partea dreptă şi din partea stângă a istmului (fig. 206, 2) se vedeau de asemenea temelii de ziduri şi valuri, în partea de medă-nopte, pe unde apropiarea era mal îndemânatică, cetățuiă Tirighinel era încunjurată cu 4 valuri scmi-cerculare (fig. 206, 13). De lângă valul ccrcular al doilea se întindea în partea de risărit, pe coboriş în jos, un zid drept până în apa Şiretului (fig. 206, 15). Un al doilea mur asemenea celui de ântâiu începea în partea de apus clin sprâncéna délului prclungindu-se şi acesta până în rîpa Şiretului (flg. 206, 4). Ér la o depărtare cam de 100 stânjeni se aflau construite alte doue ziduri în direcțiunea celor precedente, unul la resărit si altul la apus, întindendu-se de la culmea délului până în țermurele Şiretului (fig. 206, 3. 16), ast-fel, că oraşul remânea închis si apărat spre

') Senlescul, Descrierea istorico-geografkă a cetății... Ghertina. (Iași) 1837. — Asaky, Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, I Partie, lassy, 1859, p. 23. — Seulescul era însă de părere, că aceste ruine ar représenta vechiul oraş al Daciei romane numit Ca p ut Bubali (Caput Bovis). O crore de altmintrelea scusabila pentru timpurile sale.

méza-nópte, spre resărit şi apus de înălțimea délurilor, a casteluluï şi de fortificațiunile pe uscat, ér în partea de medă-di se află încins cu apa Şiretului, care aici în mărimea sa cea maî cumplită face un scmi-cerc şi o insulă (fig. 206, 22) dinaintea Tirighineî. în interiorul castelului, ale caruï temelii până la a. 1837 încă nu se sfârîmase, s'a descoperit, după cum ne spune Seulescul, o criptă suterană alcătuită din catacombe (fig. 206, 10). Forma acestei cripte era pătrată, cu laturele de câte 2 stânjinî, în care din lipsa spațiului mormintele erau clădite rêndurï, unele peste altele, cum sunt celulele faguruluî. însă pe la a. 1837 bolțile catacombelor erau surpate si tóté remăşițele împrăsciate. Baso-rèliefurî, urne, lămpi şi alte ornamente prețiose, aflate în catacombe, probeză, că persónele ale căror resturi fusese depuse aicî aparțineau claselor mai înalte ale societății, în partea de apus a oraşului vechiu se maî vedeau încă pe la a. 1836 temeliele unuî templu (fig. 206, 18), pe ale cărui ruine zăceau împrăsciate trunchiuri de columne şi diferite bucăți de capiteluri, de ordine ionică şi corintică. Se aü maî descoperit aci o mică columnă de marmură porfiriă, o statuetă de aramă a Cybeleî ținend în mâna stângă cornul abundenței, si mal multe lespedl dreptunghiulare de marmoră (12 X 24 cm.) cu reliefuri, ce représentai! diferite scene din resbóiele, ce le avuse acest oraş. Probabil, că aceste table servise o-dată spre a decora păreți! templului. Lustrul, măiestritatea si mărimea acestor clasice bucăți, continuă Seulescul, dovedesc magnificența templului, ce înfățişa ore când maiestatea unei divinități.

Alte notițe, cu privire la construcțiunile şi opulența acesteî cetăți dispărute, ne comunică învețătoriul G. A. Murgeanu din comuna Filescî, pe al cărei teritoriu se află aceste ruine. După cum scrie densul : «în jurul cetății Tirighina se află un şanț adânc, avênd aceeaşi formă ca şi şanțul numit Troian. Cetatea are conturnul rotund si ocupă capul unul dél. Bëlrânil, de la cari am luat aceste informațiunî, aü săpat înşişi de beilic (din ordinul autorității) găsind aici bani vechi, petre cu inscripțiunî şi alte odore, cari le-au luat Ruşii şi în parte Părcălabia Galaților. La cetatea Tirighina poporul betrân i-ar fi dis Cetatea urieşilor».

Am espus aici principalele resultate ale cercetărilor scrióse făcute de profesorul Seulescul la Tirighina în anii 1836—1837. Ele ne presintă o va-Jóre reală neprețuită pentru sciința istorică, cu atât mal mult, că aspectul terenului de aici astă-dî s'a schimbat cu desăvârşire, resturile acestor interesante fortificațiunî aü dispărut de pe suprafața pământului, chiar şi rîul Şiretului sî-a schimbat aici cursul seu.

Prin descrierea sinceră si fidelă, ce o face Seulescul, se constată în mod

j .t JP dar, că vechia cetate de lângă gurile Şiretului, încunjurată cu g murî de diferite sisteme, représenta metropola o-dată fericită a regeluî Aiete de lângă gurile rîuluî Phasis, încinsă, după cum ne spune poema orphică, cu 7 rêndurï de murî circulari.

O deosebită considerare în studiul acestor ruine o merită împrejurarea, că vechile tradițiuni din poema orphică, despre avuțiele imense ale regeluî Aiete, maî resună şi astă-dî în narațiunile locuitorilor de lângă Tirighina. «Am audit de la maî mulțî locuitori betrâni, ne scrie învețătoriul G. A. Murgeanu din comuna Filescî, că în partea de resărit a cetățiî Tirighina, în față de gara Bărbosî, se află un beciü cu porțî straşnice, că în lăuntrul acestuî beciü ar fi statue de aur, înfățişând pe împëratul sedcnd în trăsură şi cai de aur» ').

Române acum a ne da séma despre numele vechiü al acestuî important oraş de la confluența Şiretului cu Dunărea.

în tradițiunile poporale române ruinele oraşului şi ale cetății de lângă gurile Sireteluî portă numele de Tirighina (la Seulescul Terighina) şi Gherghina *). Adeverata si singura esplicațiune a acestor numiri archaice o aflăm numaî în legenda Argonauților.

După diferitele versiuni argonautice, aşa cum le aflăm la Pindar, la Apolloniu Rhodiu [3]) şi la gramaticul Apollodor, lasou sosind la rîul Phasis trage corabia în port si se duce la regele Aiete, ca se-î espună însărcinarea, ce o primise de la Pelias, cerând lâna de aur. Aiete promite luî lason a i-o da, dacă densul va fi în stare se îndeplinescă anumite lucrări, ce i le va impune. Ast-fel mal întâiu regele Aiete aduse un plug de oțel, fabricat de Vulcan, si doi tauri renumiți pentru selbătăcia şi mărimea lor, ce-i primise ca dar de la Vulcan. Aceşti taurî aveau unghicle de aramă şi suflau foc pe nărî. Aiete i prinse maî ântâiu singur în jug si trase câte-va brasde drepte, înalte de un stânjin pe suprafața pămentuluî (o alusiune Ia brasda cea uriaşă dintre Şerbesci si Tulucesci, ce acopere spre apus si spre medă-nópte cetatea Tirighinii, şi care se consideră ca o prelungire a brasdeî luî Novac din Țera-romanescă). Apoî Aiete rostesce următorelc cuvinte: când conducătoriul corăbiei va face acesta, atunci póté lua cu densul lâna cea de aur, care nici o-dată nu se strică. lason, ajutat în secret de farmecele Medeeî, supune taurii în jug şi ară 4 iugere din câmpul numit al lui Marte

') Din Răspunsurile la Cestionariul nostru istoric.

[1]) **Cnntemlril** Dcscr. Mold. Ed. 1877, p. 13. - **Seulescul,** Descrierea istorico-geogra-cS a Gherlineî p. 2. 4. [s]) **riudnri** Pyth. IV. - **Apolloclorl** Bibi lib. I, 9. 20.

'Apijïov). Acum regele Aiete impune luï lason o noua lucrare, se semene peste brasdele arate dinți de balaur, din aceia, pe cari i semerîase Cadm *la* Theba. Med ea însă aprinsă de iubire către lason, care i promisese, că o va lua şi duce ca soția în Thesalia, i descopere erouluî, că din dinții de balaur, ce-i va semëna peste brasde, vor resări din pământ ó m en Ï urieşl înarmatï, carï vor cerca se-I atace, însă densul se arunce petre între omenii aceştia, carï apoï vor începe a se bate între sine, si atuncï densul so atace pe fie-care in parte, până i va ucide pe tofî. Lucrurile după legende se şi petrec ast-fel '). Aceşti uriesî esițî din sînul pămentuluî, pe câmpul de lângă capitala lui Aiete, sunt numiți în legenda argonautică rvjYEvésç [2]), ér la autorii latini Te rrigenae[3]), adecă omeni născuțt din pă-mênt. Numirea de Tirighina séü Terighina, ce o mal portă şi astă-dî cetatea ruinată de lângă gurile Şiretului, este ast-fel numai o formă archaică poporală a cuvintulul pelasgo-latin Terrigena *). în fine încă o circumstanță, în tradifiunile poporale române Tirighina se mai numesce şi «Cetatea urieşilor», si tot cu epitetul de cetate a urieşilor, Titavïç [5]). ne apare capitala lui Aiete şi la Apolloniu Rhodiu.

Putem ast-fel stabili cu o deplină convingere istorică, că făimosa capitală şi reşedință a lui Aiete se afla situată pe malul stâng al Şiretului, acolo unde până la a. 1837 se mal cunosceaü împrejmuirile oraşului şi ale cetății Tirighina, dispărută din istoria şi despoiată de monumentele şi de splendórea sa.

') O legendă analogă o aflăm în cântecul tradițional român despre Bad i u (Prometheu):

Turcii scrum că se făcea . . .
scrum pe vônturî se ducea , , .
pe cam p urî se semëna,
în cârduri ci răsăria,
Turci la loc că se făcea . . .
De mergea şi pomina
d'aicî până'n Ia n i na (Epir),
din lanina 'n Țarigrad
şi d'acolo Ja Bagdad,
că Bad iul î-a scmenat
şi pămentnl î-a înviat . . .

Tcodorcscu, Pocsiï pop. p. 549,

[J]) Apollonii Rliodii Argon. lib. III. v. 799. 1333. 1342. 1355.

») Oritlil Met. lib. VII. v. 141: Terrigenae pereunt per mutua vulnera fratres. — Ibid. Herold. VI. v. 35: Terrigenas populos civili marté pcremtos.

[4]) Prof. Vaillant (La Romànie. III. 1844. 456) încă derivă numele Tirighina de la terrigena, însă fără a cunósce istoria legendară a acestei capitale de la Dunărea de jos. Pliniu amintcsce lângă Phasis de un oraş celebru însă dispărut Tyndarida (Tyndaris), ér la Arrian, care a localisât în mod frivol intregă geografia Colchilor în Asia, acelaşî oraş este numit Tyndaridae. Herodot (IV. 145; IX. 73) are doue tradițiunî despre T y n d a r i d a e. După una, el aü fost aliațî cu Argonauții. După alta, eî au năvălit cu óste mare în Attica, ca se ceră în apoï pe Helena, nesciind în care parte a fost dusă.

') ApolMnii Rhodii lib. IV. v. 131.

A esta cetate-regină de la gurile Şiretului prin posițiunea sa favorabilă fortificafiunile sale puternice între Delta Dunării şi Carpațî. dominase . ta întreg Pontul occidental, de la Hem şi până în părțile superióre l Moldovei de astă-dî[1]). Capitala unuï stat puternic riveran, ea a fost in 'mourile eroice cheia mare! mişcărî comerciale pe Dunăre; ea avuse chiar . j rep turi de suveranitate asupra Pontului euxin.

Eruditul poet alexandrin, Apolloniu Rhodiu, amintesce de stâlpii cel rechî din oraşul lui Aiete, pe cart se aflau descrise drumurile şi limitele •nărilor si ale terilor pentru instruirea celor ce vor voi so căletorescă în orî-ce Dărtl*) Acesta preponderanță particulară a cetății Tirighina asupra naviga- •iunil pe Pontul euxin o mal confirmă şi monumentele numismatice.

Pe o monetă de bronz, ce a fost descoperită în timpurile lui Seulescul n ruinele acestei cetăți, se vede pe avers figurată o femeia călăreță apă- rându-se cu sabia recurbată (națională Dacă) în contra unul erou, ce o persecută. Este lupta urieï Amazone eu Hercule. Lângă capul femeieï ne apare litera A,, er în Jur inscripțiunea :

MIITPO. nONTOY TOY EYKS

MTjtpÓ(zoX'.c) IIÓVTOU TOD ElV/.o(sÎVOO.)

Din fericire, spre a ne pute da séma de valórea istorică a acestei monete s'a mal descoperit în derîmăturile acestei cetăți încă un al doilea csemplar de bronz, cu calificațiunea de Metropolă a Pontului euxin. Acesta a doua monetă ne înfățiseză pe avers bustul uriuï împërat roman cu inscripțiunea:

AYÏKMAYPSE. AAESAN.

Aùt(oxpatu)p) K(aïoafj) MCápnoc) AûpÇrjXioç) Se(Sfjpoî)'AXiiav(5poç) [Estîaatoç]. Ér pe revers, figura uncï divinități femenine, ținând în mâna stângă cornul abundenței, si în drépta o pateră. Este Cybele, seu Dea Mater[3]). Sub piciórele deițel ne apare litera A,, ér în jur inscripțiunea: MIITPO. nONTOY TOII EYS TOU Eù

') **Ovidll** Heroid. XII. v. 27-28:

. . . . Scythia tenus iile (pater meus Aeetes) **nívósa** Omne tenet
Ponti qu;i plaga laeva jacct. ') **Apollonii Rhodi!** Argon. lib. IV.
v. 277 seqq.

') O mscripțiune descoperită la Filesci (în Moldova, dar nu Füzesd în Transilvania) conține dedicațiunea: TERRaE MATRI (C. I L. III. nr, 1559). lason, ne maî spune Apol- lomu Rodiu (U. 1273), în(jatâ cc soscsce]âng î capitala luî Aietc, face libațiunî in rea dlvin itSțiî Gaea (Terra), a deiior indigeni şi a sufletelor eroilor decedați.

se vedé figurile acestor doue monete reproduse la Seulescul în Descrierea Ghertineî. Tab. 3.

Diferite oraşe autonome ale anticitaţiî, cu deosebire din provinciele Asicï mici şi ale Syrieî, purtau numele, orî titlul, de Metropolis, unele fiind-că se aflau sub tutela particulară a divinităţii Cybele, a Mamei deilor, altele fiind-că erau cetăţi-mame ale colonielor, ort capitale ale provincielor.

Demnitatea de MHTPOII. ÏÏONTOY ne apare maî ântâiu pe monetele împeratuluî Traian, însă fără altă indicaţiune locală. Maî târdiu acest titlu de Metropola a Pontuluï şi-1 atribuiră oraşele Amasia şi Ncooaesarca din Asia mică, precum şi Tomis din Mesia [1]). Nu trebue însă se perdem din vedere, că nicî unul din aceste oraşe, nicï Tomis, nicï Amasia, nici Neocaesarea, nu se numesc Metropole ale Pontului euxin, ci simplu numaî metropole ale Pontuluï, adecă ale litoralului seu Provinciei de lângă Marea negră (Pontica terra [2]).

Cu totul altă semnificaţiune o avea titlul de metropolă a Pontuluï euxin şi pe care î-1 aflăm esclusiv numai pe monumentele descoperite la Tirighina. AicÎ avem un titlu de suveranitate maritimă. Aiete ne apare ca cel maî puternic rege al Scythieî vechî. El era în stare, după cum ni-1 descrie Apolloniu Rhodiu, se se ridice cu rësboiu şi asupra Grecieî. Renumcle seu străbătuse departe în apus până la marea adriatică. De altă parte, Pontul euxin este adese-orî numit de autorii anticităţiî Scythicus Pontus,Scythicum şi Sarmaticum mare [3]), adecă supus suveranităţii regilor Scythieî.

însă cum se csplică litera isolată ,&, pe aceste monete descoperite în ruinele Tirighineî. Ea este fără îndoială litera iniţială din numele oraşului autonom ori suveran, care bătuse aceste monete.

Gloriósa capitală a luî Aiete ne apare la geografii anticităţiî sub numele de Dia [4]), Dioscuri as [6]), Scbastopolis, adecă asj3aar/] TtcXcc, oraşul venerabil,

O Eckliel, Doctr. num. Pars I, Voi. li. p. 344.

[8]) Pe o inscripţiune romană din a. 161—168 d. Chr. Tomis no apare ca Ci vit as pontica Tomitanorum (C. I. L. III, nr. 753).

') Talerii Flacci Argon. I. v. 331 : scythicum pontúm polumque raetuens. Ibid. II. v. 576.— Staţii Thebaid. XI. v. 436-437: ScythaPontus. — Ovidii Ex Ponto. lib. IV. 10. 39: Sarmaticum mare.

*) Stephamis Kyz., v. Aia, noXiţ . . . SxuiKaç its pi TU> «PaciSt. — Dia era o vechia divinitate pelasgă, deiţa protectoră a câmpurilor, identică cu Rhea (Cybele) séù Mama deilor. La Romani cultuj ei era administrat de colegiul Fraţilor arvalî. în literatura grecescă ea ne apare sub numele de A-r) w (Apoll. Rh, III. 413; IV. 896), însă era considerată ca identică cu Demeter (Ceres). Templul principal din oraşul pustiit de la gurile Şiretului era dedicat Cybeleî, adeci D i ei.

[6]) Stcplianus Bjz., v. Aiooxoupiaţ. — Plinii lib. VI. S. 1: urbe Colchorum Dioscuri a d e. -Cf. Ibid. VI. 4. 6.

sfânt séu august. Acest oraş ruinat de Lingă gurile Şiretului mat esista şi în epoca romană, însă despre numele sëu adevërat avem numaî simple variante. La Ptolemeu ne apare ca Dinogetia, Diogetia, Dinogenia, Djogenia '); în itinerarul luî Antonin Diniguttia [l]), in Notitia Orientis Dirigothia [s]); la Ravennas Dinogessia «).

Putem presupune aşa dar, că litera *fi*, de pe monetele descoperite la Tirighina cu inscripțiunile de nrçTpdnoXt; Hóvaou TOU Eoijeívoo, ne indică numele vechiü al acestuî oraş, Dia, prefăcut de geografiï grccescï în Dioscurias, ér în epoca romană în Dinogetia, Dinogenia, Diniguttia, Dirigothia [5]).

în fine mai avem încă un important monument numismatic cu privire la capitala regeluî Aiete. Este o monctă autonomă aflată în țorile române şi probabil în părțile Tirighineî.

i) Ptolemaei Geogr. (Ed. Didót) I p. 458.

«) Itinerarium Antouini Aug. (Ed. Parthey et Finder) p. 105.

») Notitia Orientis (Ed. Boecking) p. 79.

[4]) llavcnnatis Cosmographia (Ed. Finder et Parthey) p. 178.

') într'un cântec eroic românesc maî aflăm şi astă-cjî un resunet despre sosirea la gurile Şiretului a uncî micî corăbii, cu intențiunÎ ostile. Se pare a fi numai un fragment modificat din o vechia poemă poporală despre Argonauți. Chiar şi numërul trupei de 50 enicerî este apropo acelaşi cu al eroilor argonauți.

La gura Şiretul ui
Pin postul sân Petrului,
Ean, mări, că s'a ivit
Un caic lung poleit (aurit),
Cu postav verde 'nvclit.
Dar în el cine-mî era?
Cu cincï-decï de Enicerî,
Care portă 'n brâu '.angerî. EI
venia încet, încet, De la
Dunărea 'n Şiret,
Vadurile străbătând Malurile
cercetând . . .

O altă baladă poporală română amintesce de curțile marï bezadescï (princiare) din părțile de jos ale Moldovei, de la întorsătura gârlei (séü Cotul Tirighineî):

Era Suliman Aga
Jos în țera Moldovei
La întorsătura gârlei
La curți mari, curți românesc!,
La curțile bezedcscî,
La curtea lui Tudurcl
Multă jale-I şi oftare . . .
Şi Tudur averi avea . . .
Avea turme, avea voinici . . .
Pal-spre-dece mori de vent
Şi nouă pe sub pàment,
Care macină argint . . .
Trei sute de moşi ore
Şi pe atâtea sat i ş or e . . .
Si cinci mii de iepuşore
Pe sub pole rotogóle . . .
Curți de petră întărite

Aleciandri, Pocsil pop. p. 134.

Notăm aici, că în legendele argonautice ne apar renumiți caii de lângă rîul Phasis şi ''' P[art]icular caii lui Aiete, ce-I dăruise Söreié.

Avea ciredi şi glotaşî,
Avea lăd.1 de gălbinaşi,
Cu podele poleite (aurite) . . .

Mariano, Poesil pop. Tom. I, p. 30.

Cesar Bolliac, distinsul archeolog si numismat român, publicase în Nr.939 al «Trompetei Carpaților» din a. 1871, o serie de monete Dace, din carî una de argint (fig. 43) ne presintă un deosebit interes istoric.

Pe avers, acesta monetă ne înfățişeză bustul unei divinități fcmenine, pe Cybele *seu* Dea Mater, o figură, ce ca tip presintă o marc asemănare cu statueta Cybeleî descoperită de Sëulescul în ruinele TirighineÎ. Ér pe reversul moneteî se vede figurat un leu, atributul particular al deițeî Cybele. De asupra leului inscripțiunea mai mult de jumëtate stersă:

...... P A X I

Er sub piciórele leului: AIHT

în tot caşul acesta monetă nu este din timpul legendarului rege Aiete. Ea însă se raportă la capitala şi la teritoriul peste care domnise o dată Aietc.

Primul şir conține fără îndoielă numele particular al oraşului şi al doilea al poporului sou confederațiunil. Noï vom restitui şi ceti acesta inscripțiune ast-fel :

adecă: Dioscurias, oraşul venerabil al Ai e ni I or.

4. *Lâna de aur ^^n paladin al triburilor pelasge pastorale si agricole.*

lason cu ajutorul Medceï, a celebreï fermecătore, învinge si balaurul cel teribil din pădurea consecrată deuluï Marte şi răpesce lâna de aur.

Acesta lână avea după legende o origine divină [1]). Ea avea o deosebită importanță religiosă, economică si politică, pentru vechile triburî pelasge de la Carpațî şi pentru triburile, ce se stabilise pe pământul Eladeî.

După cum ne spune Pindar, oraculul pelasg din Castalia lângă Delphi ordonase lui Pelias se pregătescă o espedițiune, ca se aducă înapoi lâna de aur a berbeceluT, cu care fugise Phrixus [2]). Ér Valeriu Flacc ne înfățişeză pe Pelias adresând următorele cuvinte lui lason : «Tu, care aï energia şi curagiul bărbătesc, plecă scumpul meu, şi adă înapoi pentru cupola templului grecesc pielea cu lâna oieî nephelee [5]>. în fine după un alt oracul, regele Aiete avea să-şî picrdă domnia, când i se va fura lâna de aur [4]).

') Mcnecratis Tj-ril fragm. in Fragm. Hist, grace. II. p. 344.

') Pinűari Pyth. IV. v. 164.

') Yalerií Flacci Argon. I. 55 seqq.

[4]) I'liulyOVlssowa, Real-Encyclopüdie, v. Aictes. — Diodori Slcnli lib. IV. 47. 6.

După cum vedem, diferite destine, de bună stare economică[1]) şi politică erau legate de posesiunea acestei lâne de aur.

Ne aflăm aicî în fața unei cestiunï enigmatice istorice, dacă acesta lână dedicată deuluï Marte în pădurile Colchilor era numai o simplă pelcea naturală de berbece [2]), ort un obiect consecrat de metal şi ast-fel nesupus stricăciunii.

Aurul în cultul si în sacrificiele pelas-ge a fost tot de una materialul cel mai prețios.

Gaeea, marea divinitate a poporului pelasg, presintă la nunta lui Joe eu Tunona merele tradiționale în aur.

Vulcan divinul măiestru al anticitățiî dăruesce lut Joe, părintelui deilor si al omenilor, o viță cu fol şi cu struguri de aur, lucrată cu multă artă de densul [!]). Croesus renumitul rege al Lydie! dăruesce templului din Ephes bol de aur *).

Paladiul protector al Scythilor agricoli a fost, după cum ne spune Herodot, un plug, o secure cu doue tăişuri si o fială de aur, obiecte, ce căduse din ceriu [6]).

Din acest gen de obiecte prețiose de artă, cu origine divină, făcea parte si lâna de aur dedicată deuluï Marte în țera cea avută a regelui Aietc.

Poetul Pindar numesce acesta lână de aur a Colchilor a-fârcov otpwuvatv, adecă nesupusă stricățiunil, ncperitóre °). După Valeriu Flacc ea a fost un monument, din metalul, séü aurul, cel mal pur [7]). Lr după altă tradițiune, ce o aflăm la poetul Ovidiu, nu numai lâna, dar şi berbecele a fost de aur [8]). Şi întru adever, valórea neprețuită a acestei lâne o aflăm esprimată în forma alegorica prin cuvintele, că era pădită de un balaur neadormit, întocmai ca si făimosele mere de aur ale Gaeeî.

*) Marte (Mavors al poeților latini, Ares la Grecï) căruі i era consecrată lâna de aur, a fost în timpurile vechi divinitatea protectóre a păstoriei şi agriculture!.

[J]) în cultul vechi ú pelasg lâna, ori pielea de oie cu lână, au avut tot de «na un rol însemnat (Cf. Pausania, VIII. 43.11.— Polemonis lliensis frag. 88 în Fragm. Hist, grace. III. 144. — Servius in Aen. IV. 374). — La poporul român mal esistă şi astl-dï usul religios, ca Ia pomana, ce se face după înmormântarea celui decedat, sa se dée preotului o piele de óié sóü de berbece (Marianü, înmormântarea, p. 363).

[s]) Homed llias parva, ed. Didót, fr. 3. p. 595.

*) Herodoli lib. I. 92.

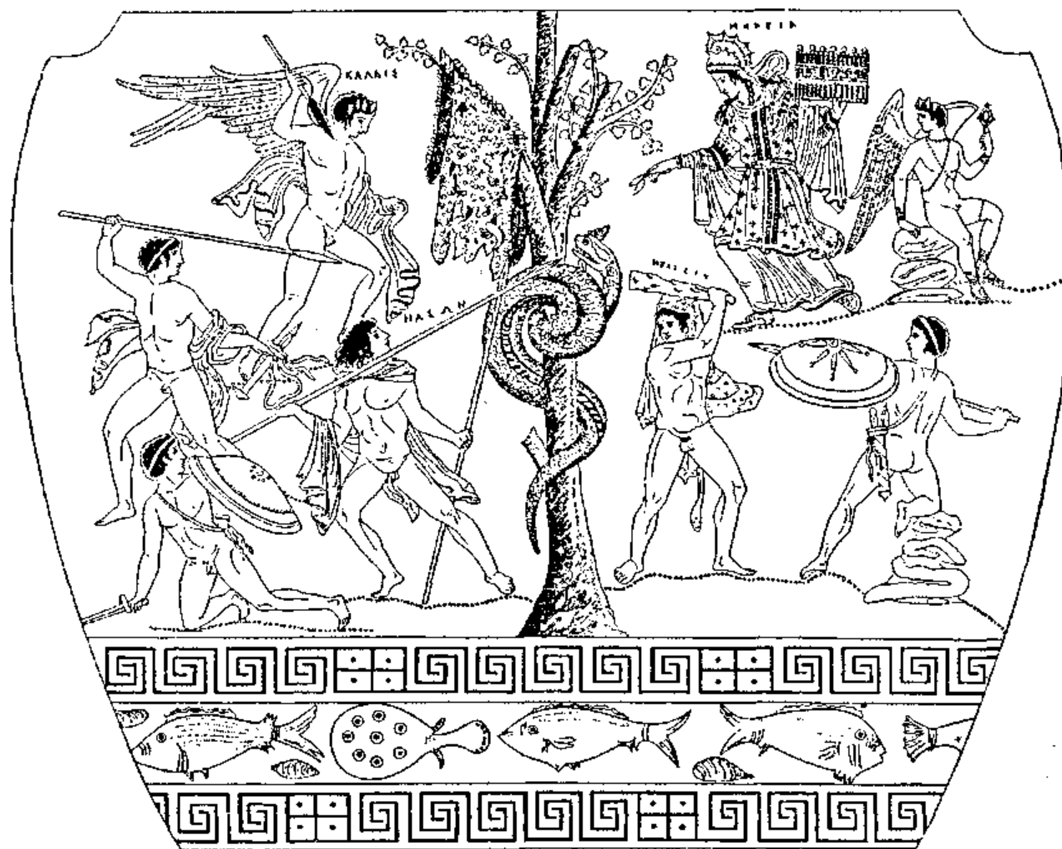
[l]) Hcrodotl lib. IV. c. 5.

') Piudavl pyth. IV. 23.

') Talerii Placci Argon, lib. V. v. 231: ardenți quercum complexa.métallo.

[e]) Ovidli Heroid. XII. 202. 203. Medea către lason:

Aureus ille aries villo spectabilis aureo
Dos mea.

207. — Lupta Eroilor Argonauți cu balaurul din Colchis (Colți) ajutați de Medea. (A se vedé p. 550, nota 1).

în fine nu trebue să perdem din vedere importanța estra-ordinară a acestei lâne : celebrul oracul pelasg de la Delphi ordonă aducerea acestei lâne şi pentru esecutarea acestei sentințe se aliează tóté dinastiele pelasge de pe teritoriul Eladeî[1]).

Espedițiunea Argonauților în Colchis pentru aducerea lânel de aur face parte din seria cea legendară de misiuni si acțiuni pentru luarea obiectelor sacre din țerile de la nordul Istrulul de jos, cum a fost însărcinarea dată lui Hercule de Eurysteu, ca să iee merele de aur de la Hyperboreiï de lângă Atlas; se aducă din «țera Istriană», séű din «Istria», cerbóica cu cornele de aur, pe care nimfa Taygeta o dedicase Diane! *), si se iee

') Lupta Argonauților cu balaurul Colchic pentru lâna de aur (A se vedé pictura de vas de la pag. 549 după Monum. delP Instit. archeol., V. tav. XII).— în mijlocul scenei e înfățișat un arbore înalt şi puternic de stejariu. Pe unul din ramurele sale, in partea stângă, e suspendată lâna de aur. Balaurul, păditoriul lâneï, vë4end pe Argonauți se incolăcesce furios pe lângă trupina arborelui, în partea stângă lason (HASON) avênd în fie-care mână câte o lance, atacă balaurul. El pare însă obosit de luptă, înfiorat şi desperat, în partea drept ă Hercule (HPA.LIV), avênd o atitudine dispusă pentru retragere, ridică maiul, ca se lovescă balaurul. Pe marginele sceneî, în partea de jos, se vëd încă alțî trcî Argonauți, unul isbit la păment, ér doï cercă se maî lupte din depărtare, însă cu puțin curagiű. Lupta se pare apropo perdută pentru eroii Argonauți, în acest moment critic se vede în secțiunea superioră Med e a (MII A EI A) într'un splendid costum istrian, alergând repede pe culmea délului în jos în ajutoriu! Argonauților, în mâna stângă ca ține caseta cu farmecele, ér cu mâna dreptă aruncă doue foi descântate asupra balaurului, ca se-1 adormi în drépta şi în stânga MedeeI sunt eroii G e țî, fiii lui B or e a s, purtând aripe în spate (pennas genitoris. Ovid. Met. VI. 713). Calais (K A A AÏS) plin de resoluțiune şi cu o privire firmă aruncă asupra balaurului arma cea înfricoşată naționala, pilul cu fer lat. în dosul MedeeI se vede Zetes, fratele lui Calais, ținond în mâna stângă o oglindă magică (simbolul luncî ; Suidas, v. OîTiaXvj -fuvTj) şi avund privirile ațintite asupra vrăgitorii. în partea inferioră este înfățişat un rîu mare şi lin curgătoriu (Oceanos potamos) cu ornamente de pescî fiuviatili şi marini.

') Figura berbeceluï lui Phrixus a fost pusă pe ceriu între constelațiunile, sub cari se fac semînăturile (Eratosthenis c. 19. — Hygini Fab. 138. — Idem, Poet. astron. 11.20. —Manilii Astron. III. v. 302; IV. v. 515; V. v. 33. — Columellae R. R. !'t>. X. v. 155).— După Du pu is (Origine de tous les cultes, VI. 271) berbecele lui nrixus numit la autorii latini: aries, princeps zodiaci, ductor exercitus zo-laci, dux ireg's, princeps signorum, ovis aurea, Jupiter libycus, es e faimosul miel al religiuniî creştine şi sub numele de «mielul Pascilor» în rel'giunea Jidovilor. Mai adăugem, că după Columella (XI. c. 2) în 16 ale Calendelor lui Aprilie (17 Martie) sórele intră în constelațiunea berbeceluï. Cf. Isidori Hisp, lib. III. 24: io mense, qui est 'anni princípium, solem in co sign o (ari«tis) cursum suum agere (Gentiles) dicunt.

') Pniuarl Olymp. III. 27 seqq. — Sehol. Pindari, Olymp. III. 52: B^\SMV Sa i-íice (tíjv

de la Hippolyta, regina Amazónelor, brâul cel prețios (Cwotijp), ce i-1 dăruise deul Marte, ca simbol al ântâietățil[1]).

5. *Argonauții răpind lâna de aur se întorc spre Elada. Cele doue cursuri preistorice ale Isiruluî, unul spre Adria (Adrian), altul spre Pontul euxin.*

lason râpesce lâna de aur, ia cu densul şi pe Medea, fica luî Aiete, apoî îmbarcându-se cu soții sëï pe corabia Argo plecă spre Elada.

Despre întorcerea Argonauților spre părțile meridionale ale peninsulei, esistaü în anticitate maî multe versiuni.

Cea maî vechia tradițiune este, că eroiî Argonauți se intőre cu corabia lor Argo, navigând spre apus, pe apele frumosului rîu Oceanos [2]). EI căletoresc pe valea munților Rhipaei, trec pe lângă stâncile cele periculose ale fluviului Oceanos (cataracte), apoi prin strimtorea munților Rhipaei[3]), şi prin Pontul erythreu (Podul Ruşaveî [4]); ér din Oceanos, Argonauții transportă pe umerî renumita lor corabia în timp de 12 due treccnd peste délurï pustii până când ajung în apele mării interne (mediterane).

După a doua versiune, pe care o aflăm la Apolloniu Rhodiu si la Valeriu Flacc, Argonauții se întorc cu corabia lor către Elada pe apele Istruluî în sus.

Este una si aceeaşi tradițiune, numai cu numiri geografice maî modernisate. Oceanos potamos din timpurile ante-homerice şi Istrul din timpurile istorice, erau unul şi acelaşi fluviu gigantic al lunreí vechi. Apele .şi văile sale servise ca drum spre apus pentru triburile pelasge încă în epoca neolitică, anterioră Argonauților [6]).

In legenda despre întorcerea Argonauților pe Istru în sus ni se presintă

sXațov) xal ypoooxtpiuy àtti 'loTpcaç' 6 *fàp* 6'f|Of)ÍSa Tpá'}ac TOiaÚTf]V a&ffjV).éftt x«l ITííaavSpoc 6 Ka|j.e'.píf>!; x'xl «tipsv-u^t (He siód i Carraina. Ed. Didót. p. 7).

*) Apollodori Bibi. lib. II. 5. 9.

') Pliidnri Pyth. IV.—Sehol. A p ol Ionii Rho di i la IV. v. 259: <IIo:ó8o; 8i xaî IlivSapoc . . . xaî 'Avttjxajro; ív Auo'j) 8ia too ííxeavoij (ffjsív EÍ-S-elv afitoiț élt Atpú^v xțxî pcíóTájaviac ț4]v 'Apfio, t'.ț ti •tj|teupov ireX'/Yoc ^sves^at.

') Orphel Argon. v. 1079. 1123.

') Findari Pyth. IV. 251.— La Orphen (Arg. 1048): Sià OTÎ:VYJC 'Epofoia?.

[6]) După o altă versiune, pe care o aflăm la Timacu (în Diodor Sic. IV. 56) Argonauțiî ar fi navigat pe fluviul Tan ai s in sus. Tanais, este aicï numaï o altă numire, sub care figurează I s t r u l în geografia vechia. — A se vedé maî sus p. 386 nota 2.

doue cestiunï importante geografice, despre carï s'a scris mult, dar carï aü rëmas obscure până în diua de asta-dï.

Istrul, ne spune acostă versiune din urmă, avea doue ramurï, séü brațe; d'n carï unul se vărsa în Pontul euxin, ér altul curgea spre interiorul Adrieï, si fiind-că regele Aiete aflând de răpirea ficcï sale, ocupase îndată

rile pontului, lason aducându-şî aminte de învățaturile preoților din Theba Ernpetuluî[1]), că fluviul Istruluï se compune din doue brațe, din cart unul curge spre apus, densul a trecut cu corabia Argo din Pontul euxin dea-dreptul în Marea adriatică. Avem aicî o simplă fabulă poetică.

Acesta ficțiune despre împreunarea Pontului euxin cu Marea adriatică prin mijlocirea Istruluï î-sï luase originea sa dintr'o simplă neînțelegere a vechilor fântâne geografice. Vom reproduce aicî cele maï autentice texte.

Istrul, ne spune geograful Scymnus, divisându-se în doue albiï, un ram al sëu curge spre interiorul Adrieï, etc TOV 'ASpíav [s]), Aceleaşi idei geografice le vedem esprimate şi la istoricul Theopomp din sec. IV a. Chr.[s]), la geograful Hipparch din sec. II a. Chr. *) şi la scholiastul luî Apolloniu Rhodiu [6]), că una din gurile, orï unul din cursurile Istruluï, se vărsa spre Adria, EÍ? TÖV 'ASptav.

Tóté aceste texte au una şi aceeaşi origine. Nicî unul din geografii şi literații amintiți maï sus nu vorbesc despre 'ASptatixov ítáXayoc, séü de Marea adriatică, ci numaî despre o regiune enigmatică, nedefinită maï de aprópe, .ele TOV 'A8p£av, tot-de-una cu forma semnificativă de acusativ [6]).

însă în ce parte a lumiï vechï se afla situată acesta regiune, maritimă ori continentală, pe care autorii grecesc! o numesc în mod constant numaï 'ASpiav, tot-de-una cu un fel de nesiguranță şi precauțiune geografică ?

Vom cerca mai ântâiu se cunoscem în ce parte a vechiului continent european, fluviul cel mare, Dunărea, se despărția în doue ramurï.

Istrul, ne spune Apolloniu Rhodiu, îndată ce intră pe hotarele Thracilor

') Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 260. 282 seqq.

[a]) Scyiuni Orb. Descr. v. 776: xál Suai *U* nepioxiCojuvoț (o[v]IaTpoț) xai elț tiv 'ABpiav peî. [J]) Strabonis lib. VII. *5*. 9: «pijai îe *b* 0sonojj.noc; . . . x ai TŐ TÖV "Icstpov évï TIUV STO-(iáTtov el ț TÖV 'A 8 p ta v èj^aXXîtv. *) Hipparch la Strabo lib. I. 2. 15.

[5]) Sehol. Apollonii Rhodii, IV. p. 321: Katà Se ti tiv SívSiuv mSíov axí{et«« ó totajUít lotpoc, v.al TÍ [xèv a&toü ^,EO|).« élt TÖV 'ASpíav, TŐ Sí élt TÖV EíSís'.vov KÓVTOV slo-páXXst (Frag. Hist. Grace. IV. p. 522). — Diodori Siculi lib. IV. 56: Tootoț fap & xfovot "H sfçev ùiîoXagovtaç, TÖV èv TU> üóvTtp nXsíooi OTÓ|j.aaiv tîepîOfo|jiev(;v "lotpov xal toy el; TÖV A piav exjíáXXovitx TTJV púatv sye'.v ani țâiv «ÍITUV TÓniuv.

[6]) A se vedé maï sus pag. 392 nota 4 şi pag. 355 nota 8.

si ale Scythilor se diviséza în doue brațe, din cari unul se varsă în marea Ionică [J]). Mai clar ne vorbesce Jornande istoricul Geților şi al Goților. Muntele Caucas, scrie densul, începe de la Marea Indică, se prelungesce către Syria, ér din Syria întorcându-se spre medă-nopte cobora Ia Pontul euxin, trece peste Scythia, unde se numesce Taurus, şi atinge apoi şi cursul Istruluî la punctul, unde rîul acesta se despărțesce în doue ramuri [î]).

Résulta aşa dar din aceste date precise, ce le aflăm la Apolloniu Rhodiu şi Jornande, că regiunea geografică, unde Istrul se despărția în doue cursurt de apă, se afla la strimtorile Carpaților lângă cataracte, si întru adevër, că aici se începeau în timpurile vechî hotarele geografice, de o parte ale T hracieî, de altă parte ale Scythieî vechi.

Chiar si brațul al doilea al Dunăriî, care «se arunca în lăuntru (ori în afară) spre Adrian» portă la geografii grecescl numele de Istru.

Ast-fel Hipparch scrie: «Esistă un rîu, ce portă acelaşi nume cu Istru, şt care se aruncă în afară spre Adrian [3])». Ér Strabo se esprimă ast-fel : «Unii cred, că un rîu óre-care Istru, luându-sî începutul seu din Istru l cel mare, curge în afară spre Adrian*)».

Acest braț mitologic al Istruluî, care curgea prin regiunea numită Adria, séü Adrian, se întorcea iarăşi, după un circuit óre-care, în albia fluviului principal. «Dunărea, ne spune Cosmografia lui Julití Honoriu, «isvoresce din Alpî si urmându-sî cursul seu înainte se desparte în doue, apoi ambele aceste cursuri se împreună din nou formând un singur fluviu [6])».

Este aşa dar evident: în vechile texte ale geografiei Istruluî, ce se ocupau numai cu litoralul şi cu afluenții acestui mare fluviu comercial, nu putea fi vorba de Marea adriatică, seu de sinul Ionic, ci de o regiune óre-care muntosă, numită Adria, séű Adrian, a căreî posițiune geografică se afla în nemijlocită apropiere *de* hotarele Thraciel şi ale Scythieî.

Intru adevër din unul şi acelaşi masiv vast, séü nod orografic, unde catena

') Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 285.

[2]) Joruaudis De Get. orig. c. 8: Caucasus ab Indico mari surgens . . . ad Pontú m usque descendit : consertisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

[3]) **Hipparcll** la Strabo (I. 3. 15): eîvai tiva DJKOVU|LOV uïj "ioTpw TroTajiov ixpaXXovra EÏÇ tôv 'ASpiay.

[4]) Straboiils lib. I. 2. 39: oi *K* xai rcoTajiiv "loipov Ex too [(E-faXoo "laxpou fijv [a]?/,V êy.ovra sxfioXXesv eîî tiv 'A o p ia v (paoí.

[5]) Jnlii **Ifouorii'** Cosmographia (in Riese, Geographi latini minores, p. 38J: Fluvius Danuvius nascitur ex Alpibus. procédons geminatur, hoc est, officiuntur duo, [qui mtra se includunt Pynnoniorum civitatesj. redeunt ad unum qui fucrant t'acti duo, et

Carpaților atinge Istrul, î-sï ia începutul seu, un rîu însemnat al Ardéluluï (Transilvaniei) numit St r ei ü (g. Streli, m. Sztrigy), de fapt numai o formă diminutivă din îs te r[1]). El isvoresce în apropiere de basinul celor doue Jiurï ale Transilvaniei. De la comuna Petros cursul seu ia direcțiunea spre interiorul Ardeiului, traverseză țera Hațegului, se versa în Mureş, cu Mureşul în Tisa şi apoi cu Tisa împreună în Dunăre.

Acesta este rîul cel enigmatic, numit de geografii grecesc! al doilea Istru, ce «se arunca în lâuntru (ori în afară) spre Adrian» séü Ardei, si despre care se mal spunea, că se întorcea erăşî în Istrul cel mare.

Realitatea geografica este aşa dar evidentă. Regiunea cea muntosă din nordul Istrulul de jos, séü Ardeiul, figureză în tradițiunile argonautice sub numele de Adrian, în tocmai după cum tot cu acesta numire constantă de «Adrian» ni se presintă Ardeiul si în geografia lui Scymnus [!]) si în istoria despre rcsbelul lui Alesandru cel Mare cu Geții [s]).

Acesta confusiune geografică despre cele doue brațe ale Dunării, unul cu direcțiunea spre Adrian si altul spre Pontul euxin, s'a putut forma numai pe basa unei vechi charte topografice a preoților din Theba Egipetulul, o chartă pe care S trei ui, séü Istrul cel mic din Ardei, era înfățişat, din erore, numaî ca o simplă ramificațiune a Istrulul celui mare.

6. *O mulțime enormă de locuitori din Regatul Iul Aiete persecuta pe A r g on a u ți până la. Adriatic ă. El rëmân şi se stabilesc în Istria.*

Originea şi limba Românilor Islrienl.

După tradițiunile, ce le aflăm la autorii greccscl si romani, vechil locuitori al Istriei erau de origine din regatul lui Aiete. EI se stabilise acolo în timpurile Argonauților.

«Gintea Istri enilor», scrie Trog Pompeiü, «L-ŞÎ trage originea sa de la Col c hi I, pe cari i trimisese regele Aiete, ca se persecute pe Argonauți şi pe răpitorii ficel sale. Aceşti Colchi trecură din Pont în apele Istrulul

per non parva solus procurrcns cfficitur in oblongam rutunditatem, quae rutunditas oppidum Peuce includit.

[1]) Ca şi costeiű (1. castellum), albeiű, ncgreiü (1. nigellus din niger).

*) A se vede maî sus p. 389 nota 1.

") Strnbonîs lib. VII. 3. 8 : *yi\A* 8£ ntoXtfiatoc ó Aá-j-ou xata taútfjv fíjv stpatsíav ou|i.|u;at TŰ) 'AXE^ávSpcu KîXtoiç tout tupi táv 'ASp'.av ipiXiaț x*l ÇEVICÇ /ápiv.

apoï luând urmele Argonauților, eï înaintară pe albia rîuluî Sava până aprópe de isvórcle sale, ér din Sava î-sï transportară corăbiele lor peste culmile munților până la tormurii Măriî adriatice, aflând că tot ast-fel făcuse maî înainte şi Argonauții din causa corăbiei lor celei marî. Insă aceştî Colchî ne maï putênd se găsescă pe Argonauți, si fie, că le era frică de mânia regeluï Aiete, dacă se vor întorce înapoi fără résultat, fie, că li se urîse de o călotoriă atât de lungă şi dificilă, el se asedară lângă Aquileia şi aü fost numiți Istri după numele rîuluî, pe care navigase de la mare încoce» [1]).

Aceeaşi tradițiune preistorică despre vechia populațiune a Istrieî o aflăm reprodusă şi la cronicariul Isidor din Sevilla (sec. VI—VII). «Gin te a Istrien ilor», scrie densul, «î-şi trage originea sa de la Colchiï, carï au fost trimes! se persecute pe Argonauți. EI, după ce esiră din Pont, intrară în apele Istrulul şi după numele rîuluî, pe care venise de la mare încoce, aü fost numiți Istri» [3]).

In acesta tradițiune, aşa după cum ne-o comunică aceşti doi autori latini, întîmpinărn doue erori principale.

Trog Pompeiü şi Isidor din Sevilla, maï eraü întru cât-va de părere, că vechile locuințe ale Colchilor din regatul lui Aiete se-ar fi aflat în părțile de resărit ale Mării negre. Aceste erau întru adever ideile geografice cele maï rëspândite în timpurile din urmă ale anticitățil, cu privive la Colchiï din legenda argonautică. O necsactitate, pentru care nu putem face responsabili nici pe Trog Pompeiu, nici pe Isidor din Sevilla, caii nu se ocupase în special cu partea istorică a acestei legende.

O a doua erőre, ce ni se presintă în tradițiunca lui Trog Pompeiü, este, că Colchiï stabiliți lângă sînul mării Adriatice sear fi numit Istri după fluviul Istrulul, pe care navigase după ce eşise din Pont. Avem aici o simplă ipotcsă lipsita de orî-cc valorc scientifică şi care de sigur, că nu mulțimea nici pe învețatul Trog Pompeiu.

') **Justlnl** Hist. Philipp. ex Trogo Pompcio, lib. XXXII c. *3:* Istrorum gentem fama est originem a Colchis ducere, missis ab Aeeta rege ad Argonautas, raptoresquc filiae perscquendos: qui ut a Ponto intraverunt Istrum, alveo Savi fhiminis penitus invecti, vestigia Argonautarum insequentes, naves suas humeris per juga montium usque ad littus Adriatic! maris transtulerunt; cognito, quod Argonautae idem propter magnitudinem navis priores fecissent: quos ut avectos Colchi non rcperiunt, sive metu régis, sive taedio longae navigationis, juxtaAquileiamconsedercjIstriqueexvocabulo amnis, quo a mari concesserant, appcuati. — Cf. Apollodori Bibi. lib. I. 9, 24. 25.

') **Isidorl** Origines, lib. IX. c. *83:* Iströrum gens originem a Colchis ducit, qui rmssi ad Argonautas persequendos ut a ponto recesserunt intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari recesserunt appellati sunt.

Numele de I s tri ne apare, încă din o epocă forte depărtată, ca un apelativ etnografic general pentru tóté triburile pelasge, ce locuiau pe câmpiele, văile si în regiunile cele muntóse ale Istruluî de jos.

în vechile genealogii ale popórelor preistorice se formase chiar un părinte mitologic, sub numele de Is t ros[1]), pentru Istrieniî din părțile de jos ale Dunăriî. Thraciî si Gețiî de la Dunărea de jos sunt numițî în poema geografică a lui Scymnus, Istri[2]); la Trog Pompeiü eî ne apar ca Istriani [3]J. în fine la Mela sub numele de I s t r i e i figureză locuitorii din părțile de jos ale Dunăriî până lângă rîul Tyra seu Nistru *).

Trupele, ce le trimise regele Aiete cu vasele plutitóre, ca se persecute pe Argonauți, aű fost, după cum ne spune Apolloniu Rhodiu, într'un numőr atât de enorm, în cât de mulțimea lor cea mare resunaű tóté apele [6]).

Aceşti locuitori din regiunea cea muntósa a Colchilor, orï maï bine dis din regatul lui Aiete, ne maï putônd se aducă înapoi pe Medea, remaseră lângă Adriatică. O parte din eî se stabili în peninsula Istriei si în cele doue insule vecine numite în antititate Apsoros [e]), astă-dî Cherso şi Ossero [7]), ér alțiî în insula cea fecundă şi plăcută a Pheacilor, astă-dî Veglia [8]), şi în insula din apropiere numită Ar b e [9]). în fine o altă parte însemnată

') Apollodori Bibi, lib. II. 1. 5. 4.

») Scymui Orb. Descr. v. 391: 0păxsț "hrpot Xs-fo|xevot. — Cf. maï sus p. 389.

') Justin! lib, IX. 2: Istrianorum rex.

[4]) atelae De situ Orbis, lib. II. c. 1.

[6]) Apollonii Rhodii lib. IV. v. 236—241. 1001.

«) Ptoleniíiei Geogr. lib. II. 16. 8. — Orphoi Argon, v. 1033: 'A^opr.Seç. — Pllnlu (UI. 140): insHlae Absortium. — Stephanus U)'/.: 'A^upuïeç.

') Hyginl Fab. XXIII: Colchi qui cum Absyrto vénérant, timentes Aeetain illic remanserunt, oppidumque condiderunt, quod Absyrti nomine Absorin appellaverunt. După vechile tradițiunî Apsyrtos a fost fiul regelui Aiete din nimfa Asterodea. Este un nume familiar, în regiunea muntosă a județului Buzeü mai esistă şi astă-dî în comunele Mănesci şi Sârulescî doue cete şi doue cătune de moşnenî, numite Apostarî. La aceste tribun se reduce fără îndoielă numele locuitorilor stabiliți în insulele A psor t i d e s.

[8]) In Odyssea Iui Homer insula Pheacilor este numită £x[£]P'[v]) (Scheria). La Apolloniu Rhodiu (IV. v. 984-990) ea portă numele de Apeirávf) (Secere), Arjou; Spur, (Secerea Dicî, Cybeleî), Koopijtcç *y&ùiv* (Curetum terra), în inscripțiunile romane insula Veglia este numită Curictac, la Strabo Ceryctice şi Cyrictice. Lucan (IV. 406) amintesce de populațiunea acestei insule sub numele de; belaci gente Curetum. Ér la Cesar (B. C. III. io) ea ne apare sub numele de Corcyr.a.

[9]) La Apolloniu Rhodiu ca figurezâ sub numele de AYJGUI âprcvj; o confundă însă cu insula Pheacilor (Veglia). în C. I. L. III. nr. 2931 este numită A r b a.

din trupele cele numerose ale regelui Aicte î-şî alese locuinfe pe ţermuriî Illyrieî, uniî pe teritoriul ocupat de Ncstii [1]), lângă gurile rîuluî Naro, astă-dî Narenta, alţii întemeiară oraşele Oricum lângă golful Avloneî [2]) si Cholchinium şeii Ol chin i u m, astă-dî Dulcigno în regiunea Montenegruluî [3]).

în ce privesce vechimea acestor Istrienî de lângă Marea adriatică, faptul este positiv, că ei ne apar stabiliţi în acesta regiune încă din timpuri forte obscure.

Cea de ântâiu amintire geografică despre denşiî o aflăm la istoricul Hecateu din Milet născut pe la a. 549 a. Chr. *).

Maî esistă însă o tradiţiune importantă despre vechimea lor în părţile aceste la istoricul Timaeu din Sicilia (sec. IV a. Chr.).

După căderea Troieî, ne spune acest autor, eroul Diomede (cel maî brav după Achile şi Aiax) întorcându-se la Argos, a scăpat numaî cu mare greutate, ca se nu fie ucis de soţia sa. Atuncî el se înl.orse spre Italia si avu se lupte în părţile aceste cu balaurul Colchic, care devasta insula Pheacilor [6]).

După istoricul Timaeu aşa dar, migrafiunea şi descălecarea Istrienilor în părţile de sus ale Adriaticeï aparţinea timpurilor anterióre resboiuluï troian.

Din acesta tradiţiune, care de altmintrelea face parte din ciclul eroilor homericï, mai résulta tot-o-dată, că balaurul cel legendar, care pădia merele de aur de la muntele Atlas în ţcra Hyperboreilor, balaurul, cu care avură se lupte Argonauţii pentru răpirea lâneï de aur, balaurul, care urmărise pe Argonauţi până la Adriatică, si în contra căruia avu se lupte Diomede, ca erou mercenar în insula Pheacilor, a fost balaurul cel glorios, cu o falca în sus, cu alta în jos, de la Istru, stégül de rősboiű al triburilor Dace, în contra căruia trimiseră si Romanii atâtea espcdiţiunî mari dincóce de Dunăre.

Afară de traditiunï si afară de numirea etnografică de I s t r i, ce s'a dat acestor triburi pelasge de la Adriatică, noi maî aflăm încă unele urme im-

') Apollóiul Rhodii lib. IV. v. 1215.

[2]) Apollonii Rhodii Argon. IV, 1214.— P l i n i i lib. III. *26.* 4: Oppidum Oricum a Colchis conditum.

[3]) Plinii lib. III. 26. 3: Olchinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum.

*) Stephanus Byz. v. "Jotpot.

[5]) Thnaei fragm. 13 in Fragm. Hist, grace. (Ed. Didót) I. p. 195: *riv Ko\%i*bv* Spa-o-Ta Xuj.a

ortante despre originea accsteî populațiunî şi în topografia istorică a Istrieî.

O vechia localitate din părțile de rosărit ale Istrieî, séü din regiunile Albonei portă la Pliniu numele de Alutae[1]). Un alt oraş pe țerrnurele Adriaticeî, nu departe de Aquileia, era numit în epoca romană Altinum [a]). Sunt doue apelative etnice pentru cele de ântâiu triburï, carï aü întemeiat aceste localități. Etimologia acestor numiri se reduce fără îndoiclă la Aluta séü Alutus fluvius din Dacia.

O altă grupă stabilită în părțile de resărit ale peninsulei portă la Pliniu numele de M en t o res [8]), adecă Munteni [4]). Aici, în silaba din urmă avem un rotacism *(r* în loc de *n),* ér cea laltă parte a cuvêntuluî este o formă coruptă de autorii grecescï [5]). însuşi Pliniu, atât de ilustru prin cunoscințele sale cele vaste, se plânge, că-i este ruşine, că densul trebue so se folosescă în descrierea Italiei cu datele grecescï [6]).

Afară de triburile numite la Pliniu Mentores în interiorul Istrieî, navigatoriul si geograful grecesc Scylax, care trăise în timpurile lui Dariu Hystaspe mai amintesce în golful Adriaticeî si insulele Mentorides *[7]),* adecă Muntenesc!.

Originea numirii etnografice de Mentores se reduce Ia Istrul de jos. în poema geografică a lui Scymnus din sec. I a. Chr. figureză sub numele de Mentores o populațiune, ale cărei locuințe se aflau de asupra «T h racilor numiți Istri» [8]). Aici fára îndoiélâ e vorba de locuitorii din «Muntenia» geografică de la Istru (Țera muntenescă, Valachia montana, Transalpina, Multany la autorii poloni [8]).

') Plinii lib. III. 25. — Un sat cu numele de Al t i ni se află astă-di în Istria' spre nord-vest de valea Montoneî (Special-Karte, f. Z. 24. C. IX).

") Maî notăm aicî o curiosă conexiune. Altinum era aşedat lângă fluviul numit in vechime Si li s, astă-^î Sil şi Sille. Aceeaşi numire, orï mai bine dis aceeaşi etimologia istorică, o are J i u l (germ. S c h i l l, ung. S i l i, Zsil), rîul principal din regiunea centrală a Olteniei de la Istru. Se pare, că triburile de Olteni aşcdate la Altinum, aü dus şi localisât lângă Adriaticâ şi numele riuluî J i u.

") Plinii lib. III. 25. 1.

[4]) O formă analogă de mu n t ari o aflăm la Românii din munții apuseni ai Transilvaniei. Muntarî, sunt cei însărcinați cu pădirea vitelor la munte (Frân cu, Românii din munții apuseni, p. 25).

•) Ptolemeu (III. 14. 35) amintesce de muntele Mi n t h e (MívS-f) í?oc) ín Pelopones.

') Plinii lib. III. 20. 8: Pudet a G r a e c i s Italiae rationcm mutuari.

') Scylacis Periplus, §. 21.

*> ScymnI Orb. Descr. v. 394.

Muntenij în Dacia ne apare şi la Strabo (VII. 3. 1). Țera Geților, scrie dönsul,.

lermmuL gcograiic de Munteni devenise în anticitate un apelativ etnic pentru diferite triburi pelasge, Ligurî [1]) şi IstrienT, ce emigrase în timpurï depărtate de la CarpaţT şi se stabilise în regiunile de sus ale peninsulei italice, în inscripţiunile romane mal aflăm şi conumele familiare de Montanus în Montona, Montanus şi Mo n t ani a în Aquileia, Muntana în Verona *), Montana în Senia în faţa insulei Veglia, Montanus în lader (Zara), Muntana în Salona [3]). Sunt apelative geografice ereditare, aplicate unor triburî séü familiï emigrate. Ele ne indică, că originea primitivă a acestor familiî a fost într'o regiune numită Montania, adecă Muntenia. Alăturea de Montanus si Montana noi maî aflăm pe teritoriul Istriei şi în regiunea vecină conumele geografice de Mess i us în Piquentum, un alt Mes s iu s pe teritoriul Veneţilor, un Messius, Dacco şi D e ci a în Aquileia şi o femeia supranumită Dacia în Verona [4]). Mai notăm aici, că un vechiu oraş Istriei, situat în apropiere de Pinguente, portă astă-dl numele de Montona. în fine, Slavii din peninsula Istriei numesc până în dilele nóstre Bre s ani, adecă Munteni, pe locuitorii din districtul Capodistria şi pe cel din comunele vecine ale districtului Pinguente [6]). O numire, pentru care literaţii Istriei nu pot so afle nici o esplicaţiune, nici în configuraţiunea terenului, nici în tradiţiunile locale.

O a treia numire geografică din regiunea Istriei, a cărei origine se reduce la Istrul de jos este Tcrgeste, cu variantele sale de Tregeste şi Tregesten[6]), séü Triestul de astă-dî. Tregeste a fost în epoca romană unul din oraşele maritime cele mai importante ale Istriei, o mare piaţă de deposite pentru importul, ce se facea din regiunile barbarilor şi exportul către ţinuturile meridionale.

Care era însă originea istorică a numelui de Tergeste, nici un autor nu ne póté spune.

care la început e ângustă, întindondu-se pe lângă Istru cuprinde în partea sa meridională şi o parte ore care a munţilor (JJ.ÉP&C tt tmv ôp<ùv), apoï începe a se deschide spre medă-nopte.

') **Plinii** lib. III. 24. 3: Vagicnni Ligures, et qui Montani vocantur. — Ciceronis Agr. II. 35: Ligures, montani, duri atquc agrestes. — în o inscripţiune din regiunea Milanuluî M o n t u n a t e s v i c a n i (C. f. L. V. n r. 5604). — Cf. L i v i u (XXVIII. 46) şi Tacit (Hist. II. 12).

") C. I. L. Voi. V. nr. 423. 1241. 1307. 3808.

[s]) *C.* I. L. Voi. III. nr. 3017. 2927. 2624.

[4]) C. I. L. Voi. V. nr. 449. 210. 1298. 1645. 1252. 3647.

[5]) Bc-Franceschi, Sulle varie popolazioni dell' Istria (în diariul « L ' I s t r i a » a. 1852, P- 225). — Numele de B e r c h i n i şi M o n t a n a r i se mal atribue si locuitorilor din districtul Castelnuovo (L'Istria. 1851, p. 80; 1852, p. 231).

') **Ravennatis** Cosmographia. Ed. Finder, p. 255. 257.

Geografii Strabo si Ptolemeu amintesc în părțile de rCsant ale JJaciel o grupă etnică însemnată cu numele de Tyregetae (cu variantele de Tyri-getae, Tyragetac, Tyrangitae, Tyrangotae [J]). Locuințele acestor Tyregețî se aflau după Strabo maî depărtate de mare, èv *TTQ* ^.Eao^aia, însă în apropiere de gurile Istruluî, lângă Peucinî, Britolagî [2]) şi Harpi séü Carpî.

Apelativul de Tyregetae, după cum o probeză terminațiunea geogra-fică de TTJC şi făt, este o formă grecescă şi care corespunde Ia forma latină de Tyregenae. O probă decisivă în acesta privință o avem în numele oraşului de la gurile Şiretului, care ne apare sub formele de Dinogetia si Dinogenia, Diogctia şi Diogenia[8]). Ast-fel, că după nume şi după posițiunea lor geografică, Tyregețiî (s. Tyrangoțiî) lui Strabo şi aï lui Pto-lemeu, erau locuitorii de lângă gurile Şiretului, al căror centru politic a fost Dinogetia, numită în manuscriptele vcchî şi Dirigothia, séü Tirighina, o-dată capitala cea opulentă şi puternică a regelui Aictc [4]).

Oraşul numit Tergeste, séü Tregeste, al Istricï ne apare ast-fel întemeiat de anumite tribun de Tyregețî, ce emigrase în timpurile preistorice de la Dunărea de jos.

O inscripțiune romană din Pannónia infcrioră amintesce de un Domatius Tcrgitio (Tergitius) negociator[6]) adecă un comerciant din Tergitia, séü Tergeste. Un Trygetus libertus [6]) ne apare pe o inscripțiune de la Milan. Un alt Trygetus este amintit pe o inscripțiune din Dyrrachium [7]), oraş situat îrrtre Olchinium si Oricum, în regiunea, unde după Apolloniu Rhodiu si după Pliniu se stabilise o parte din Colchiî, ce emigrase în timpurile Argonauților.

In fine noï mai aflăm pe teritoriul Istriei vechi o localitate ce portă numirea, în formă grecescă de Peucetiae[8]), ér în formă latină de Paucinum şi Pucinum[9]). Peuce era, după cum seim, numele insuleî celei mari din delta Dunării, ér Peucinî se numiau locuitorii acestei insule.

Gestiunea istorică, ce ne ocupă în caşul de față, devine ast-fel clară.

O Slrnljonis Gcogr. (Ed. Didót) lib. II. 5. 12; III. 4. 17; VII. 4. 17. — **Ptolemaci** Gcogr. (Ed. Didót) lib. III. 10. 7.

') Britolagiï locuiau «deasupra gurilor Dunării», probabil lângă lacul Brateş.

[a]) Ptolemnci Geogr. Ed. Didót. Vol. I. p. 458.

[4]) Nurnclc Tyregeților nu derivă de la rîul Tyra (Nistru), şi nicï nu eraü stabiliți acolo.

') C. I. L. Voi. III. nr. 4251.

[6]) C. I. L. Voi. V. nr. 5891.

') **C. I.** L. Voi. III. nr. 619.

[8]) **Plinii** lib. III. **25. 1.**

•J Ptolemaei Geogr. (Ed. Didót) lib. III. 1. 24.

Vechiî locuitori aï Istriei eraü originali de la Dunărea de jos nu numai după tradițiunl, şi după numele lor geografic de Istri, dar şi după topografia istorică a acestei peninsule [1]).

în ce privesce naționalitatea séü filiațiunea etnică a acestor Istrienï de la Adriatică, ci ne apar încă în timpul republice! romane ca un ram al familiei latine, însă al familiei latine estra-italice.

în anul 221 a. Chr. Romanii cuceriră peninsula Istriei şi cea de ântâiu grijă a lor a fost so consolideze în părțile aceste autoritatea statului roman si so asigure calea cea mare de comunicațiune pe uscat între Italia, Illyria si Pannónia. Pentru acest scop, senatul roman întemeia în a. 182 lângă golful Triestulu! oraşul Aquilcia cu fortificațium puternice, care însă după numele seu de 'A-x.'jXr/a (Achillea) se vede, că esistase şi mai înainte ca un port comercial al Adriaticel.

însă acum se ivi în sînul senatului roman o cestiune importantă politică: dacă e mal bine se trimită la Aquileia o colonia latină, orî o colonia romană, în fine părinții consens! se hotărîră pentru o colonia lați na [2]). în cursul timpului Romanii mal acordară apoi «drepturile poporului latin» locuitorilor din Alutae si Flanat.es în Istria [3]), precum şi oraşelor Fertinates si Curictae din Veglia [4]).

Faptele în sine sunt destul de éloquente. Populațiunca indigenă pe care Romanii o aflase stabilită în regiunea Aquileieî, în Istria şi în insula Curictae, astă-dî Veglia, era, în ce privesce religiunea, instituțiunile sale naționale şi simpatiele politice, mai aprópe de păstorii latini de cât de elementele heterogéné însă latinisate ale Romei.

Vechile oraşe ale Istriei, cu tóté că nu erau întemeiate de Romani, portă

') Mal notăm aici urraătorele: Buzcrcs şi Sapircs, după cum seim, formau doue tribun însemnate din regatul lui A i o t e. Un sat numit Buz ari şi un cătun Puzzeri se află în distr. CapodistrieI(Special-Orts-Repertorium d. oesterr.-illyr. Kustenlandes, 1894, p. 75. 80). Ér Anonimul din Ravena amintesce in Istria oraşul Siparis, la Guido Sapara.

*) **TitI Livii** lib. XXXIX. c. 55: lllud agitabant, uti colonia A q u i l c i a deduceretur; nee satis constabat, utrum Latinam, an c i v i u m r o m a n o r um, deduci placcret. Postremo l a t i n a m p o t i u s c o l o n i a m deduccndam Patres censucrunt.

[3]) Fia n a ț i I séù locuitorii din Flanona adorau pe deul vechia latin I anus (C. I. L. III. w. 3030).

[4]) **Plinii** lib. III. 25.— Alte oraşe din I s t r i a căpetară prerogativele c e t ă ț e n i e i romane. Oppida I s t r i a e civium rom. Aegida, Parentium, colonia P o l a . • • quondam a C o l c h i s c o n d i t a (Pliniu, III. 23. 2). De asemenea şi colonia Tergeste (Pliniu, III. 22. 2). Bcneiîciele cetățeniei romane au maî fost acordate oraşelor «întemeiate de Colchî» în Dalmația, C o l c h i n i u m s. Olchinium (Pliniu, III. 26. 3) şi Oricum.

însă aprópe tóté nume l a t i n e : Parcntium, Capris, Albona, Ruginum (Ruvigno, Ruigno), Ningurn, Piranum, Flanona, Pola, Alutae, Silvum (Silvium) Arsia etc.

în ce privescc numele vechia național al locuitorilor indigeni din Istria, acesta se parc a fi fost Râmi cu diferitele sate variante de Râm n î, R cm I, R i m î, R u m î, R â m l e n î, Armâni, A r i m a n î.

Ast-fel noi întcmpinăm în inscripțiunile romane din regiunile aceste următórcle conume personale: Romulus în Montona'), Romulus Bizegoni f. în Aquileia [2]), Romulus si Rom ui i an us în Concordia spre apus de Aquileia lângă rîul Romatinus[3]), Rominus pe teritoriul Mediolanuluî [4]), Remus în Vicetia şi Trident[5]), Remniius, Re m m i a în Patavium, Vicetia şi Verona [c]), Remmia în Arbc [7]), R h orne în Salona [8]) Rum no, Rum ia fica lui Tatuca Vervex, si Roma în Noric [IJ]), Armonia în Pola [10]) şi Arminu [n]) în Brixia [12]).

>) C. I. L. voi. V. nr. 423.

>) C. I. L. voi. V. nr. 1045.

») C. I. L. voi. V. nr. 8669. 8662.

«) C. I. L. voi. V. nr. 5662.

5) C. 1. L. voi. V. nr. 3180. 5033.

») C. I. L. voi. V. nr. 2837. 8110, 285. 320. 321. 3701.

') C. I. L. voi. III. nr. 3125.

s) C. Î. L. voi. III. nr. 2083.

[9]) C. I. L. vol. 111. nr. 4966. 5350. 5667.

[10]) C. I. L. voi. V. nr. 41. — Armonia este un nume familiar etnic întocma ca şi H i s t r i a mater, Hi s ter liberlus (C. I. L. voi. V. nr. 243. 1444).

[11]) C. I. L voi. V. n r. 4844. — Numele de Arimanni şi Asemăn n i î-I aflăm întrebuințat pentru populațiunca vechia romanică din Italia superiori până în s<>c. XII. Privii. Henr. II. reg. Germ. ann. 1014: Cunctos Aremannos in civitate Mantuae (Du Cange, Gloss, med. latin. v. Herrimanni).

") Teritoriul cel vast al Veneților cu oraşele Aquileia, Concordia, Patavium, Vicetia, Verona şi cu ținuturile alpine ale Carnilor, forma în epoca romană, dimpreună cu Istria, una si aceeaşi regiune etnografică, ér în evul de mijloc una şi aceeaşî provincia e c l e s i a s t i că. Farlnhis, Illyrici sacri Tom. I. (1751) p. 128-129: m ar i ti m am Vene t i a c partém, quae suberat Patriarchae Gradensi, o!im dcnominatam fuisse I s t r i a m supra mare. Nec verő dubium est quin I s t r i a etiam Aquilejam, cum universa Carnia, Venetiamque omnem comprchenderct; id quod vetustissima monumenla declarant etc. . . . Immo Hundius ex antiquis Chartophylaciis Veronám nominat alpcstrem I s t r i a e urbem . . . . Ferdinandus Ughcllus tom. V. Ital. sac. de Patriarch. Aquil. Tridentum etiam Istriae attribútum fuisse existimat.—Despre numele I s t r i e i estins şi la Dalmația, Farlatus (I. 329) se csprimă ast-fcl: Hoc tamen interest, quod in aliquibus Catalogis I s t r i a supra marc in ipsani Dalmatian! Il-

Un vechili ora.ş clin părțile aceste, probabil în Istria, care însă dispăruse în timpurile Romanilor, portă !a Pliniu numele de Iramine [1]). De sigur, că forma vechia națională a acestei numiri a fost Arimini, însă o localitate diferită de Ariminium din Umbria. Un sat de lângă Pola purta pe la a. 990 d. Chr. numele de R u m i a n u m [2]); alte diferite cătune de pe teritoriul Istriei ne apar astă-dî sub numele de Rim (Roma), Rimnjak, Rumaţî, Romeo [8]).

Sunt numiri, cari după cum vom vedé mai târdiu, nu derivă nici de la Roma, care cucerise cu armele ținuturile aceste, nicï de la vechiul trib Ramnes de lângă Tibru, ci de la un apelativ archaic al raseî pelasge, ale căreî centre puternice aü fost Ari mi delà Istru [4]) şi Áramáéi (séü Aramani în forma latină) de la nordul Mării negre [5]).

La acesta vechia populnțiune pelasgă a Istriei se vede, că a aparținut si grupa de locuitori, care începând de pe la finele sec. XVII-lea ne apare în literatura etnografică si linguistică sub numele de Românii Istrienî.

Numeral acestor Români a fost o-dată forte însemnat, nu numaî în peninsula Istriei, dar şi în regiunile vecine. Nu csistă un district în părțile Istriei, în care noi se nu întempinăm, aprópe la tot pasul, numiri românescî de locuri, de délurï, de munți şi de văl, ori urme de limbă românescă în dialectele Slavilor de acolo, în fine tradițiunl, că o-dată acesta populațiunc rustică pelasgă a fost respândită peste întréga Istria. Astă-dî acest ram vechili al trupineï române de la Istru este aprópe dispărut. Pe la a. 1887 când noi am căletorit o parte însemnată a Istriei, mal vorbiaü româncsce toți locuitorii din satele Bor d o, Ş uş ne vi ța, Gradine, Letal, Villanova, J e i a n î (Zejane), şi numai o parte din locuitorii de la Senovic si Posert [6]).

Când au emigrat aceşti Români din patria lor cea vechia de la Istrul de jos, ori cu alte cuvinte, când s'aű stabilit aceşti Români lângă Adriatică, nu aflăm nici o amintire istorică, nici în cronicele Terilor românescî, nici în do-

lyricam .... jus suum ac nomen protendat ... In ea quippe Notitia, cujus confectio ad Pontificatum Caelcstini terții refeitur, una cum Gradensi Patriarchatu, duo Ar eh i episcopatus Dalmației, Jiidrensis et Spalatensis, in I s t r i a supra mare positi este Uicuntur.

') Dinii H. N. lib. III. 23. 4.

') Codice diplomatico Istriano. Tom. 1. an. 990.

[3]) Special-Orts-Repcrtorium d. oestcrr.-illyr. Küstenlandes, 1894, p. 89. 9Cr. 92. 97.

*) Hesiodi Theog. v. 304. — Homcri Ilias, II. v. 783. — Cf. mai sus pag. 139.

[5]) Dinii Hb. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi . . . illos . . . antiqui Aramaeos (appellavcre).

[6]) Pe la a. 169S se mal vorbia românesce în satele Opchiena (Opcina). Tribicluano (Tribiciano) şi G r o p a d a de lângă T r i e st (Irenco, Hist, di Trieste, p. 334).

cuincntele Transilvaniei, Ungarieï, Croației, Istriei, Veneției, nici în actele patriarchatuluî din Aquileia.

Opiniunile, ce le avem până astă-dî despre originea geografică si despre *vechimea* acestor Românî dm Istria —- emigrafî, după unii în sec. al XIV-lea, ér după alțiî în secuiul al X-lea al ereî nóstre [1]) — sunt absolut lipsite de orl-ce fundament real. Ele nu se baseză nicî pe cercetări istorice, nicï pe studiul individualității etnice a acestui popor la fața locului. Din contra, până unde putem străbate înapoi cu făclia documentelor istorice, noî întempinăm în continuu urme de esistența acestcî naționalități vlachc pe teritoriul Istrieî şi în insulele vecine.

încă în timpurile republice! romane esista în părțile de sus ale Italiei, cum si în insula Veglia, o vechia popuîațiune bl ac ă.

Pe arcul de triumf de la Susa (Segur.ium), ridicat în onórca împëratuluï August la a. 8 a. Chr., se amintesce o grupă însemnată de locuitori din Alpiî Cotticî, ce purtau numele de B e l a c i [2]). Este fără îndoielă una şi aceeaşi numire etnografica cu forma de Blaci, ce ne apare si în cursul evuluî de mijloc în diferite regiuni, în cari o-dată locuise națiunea cea mare şi puternică a Pelasgilor.

Acelaşi cuvent de «bellaci», însă cu un sens etnografic şi etimologic tot-o-dată, î-1 aflăm întrebuințat de poetul epic Lucan spre a caractérisa populațiunea cea resboinică din insula Cure ți l or séü Veglia: Illic (Antonius) bellaci confisus gente Curetum, Quos alit Adriatico tellus circumflua ponto . . . . [3]).

Prin acest epitet de beli ax, séü în formă aplicată de bellaci gente Curetum, poetul Lucan voiesce se csprime, că populațiunea indigenă din insula Veglia era din nemul aşa numit al Bel a ci l o r, séü că erau eî înşişi Belacî, séü Blacï «).

*) După M i k l o s i c h din Major V l a c h i a, o regiune de lângă frontierele Bosniei şi Corbavieï (Wanderung d. Rum. p. 6). După Hasdeu din P a n n ó n i a (Diet. 1. ist. III. p. XXX), ér literatul istrian K a n d l e r consideră pe Românii din Istria ca urmaşi aï c o l o n i e l o r m i l i t a r e romane (L'Istria, An. I. n r. 11. 12. An. VII. 18. 19. 20).

') C. I. L. voi. V. nr. 7231.

[a]) Lncant Phars. lib. IV. v. 406 — 407.

[4]) O popuîațiune b l a c ă seu română a csistat și în insula A r b e vecină cu Veglia. î in o scnsore cu data din A r b c, 10 luglio 1852, subsemnată D. Spiridone Murvar, şi anexată Ja S t a t ú t u m Arbensis C i v i t a t i s din BibJjoteca Academiei de Ja Agram (nr. II, d. 4.) citim următorele: Se vi sono traccie in quest' Isola délia P o p o l a z i o n e V a l a c c a o Rumena,ciôsi potrà déduire dal l i n g u a g g i o, comme anche dal v e s t i t o si di Maschi che di Feminine. Mai aflăm în « S t a t ú t u m A r b e n s i s Civitatis » din a. 1331—1336 şi unele disposHiunî, prin can se interdice femeilor de pe teri-

Numele național al locuitorilor românî din regiunile Triestulul şi din Valdarsa, a fost, după cum ne asigură literații Istrienî, până pe la finele sccululuî al XVII-lea R u m e rî (Rumârî) şi R â m l e n Î[1]). Astă-dî însă aü dispărut si numirile aceste. S'a maï conservat însă apelativul de R u m ă r numaï ça un simplu conume familiar.

Tcrminul de Romarius (Româr) începe să ne apară în părțile de sus ale Italiei încă din secuiul al IX-lea încoce. O diplomă imperială din a. 895 amintesce de satul numit Romariascum ca proprietate a mănăstirii Bobbio din provincia Pavieî[!]). Ér în actele sinodului de la Campostella în Campania (a. 1114) se face amintire de «Mercatores Romarii et peregrini> '). Fără îndoială, că ace.ştî Mercatores Romarii erau din părțile de sus ale Adriaticeï, unde se aflau concentrate liniile cele marî comerciale ale Europei centrale *).

în alt document de la a. 1102 locuitorii din părțile de resărit ale Istrieî sunt numiți Latini[s]). In timpurile aceste sub numele de Latinï se înțelegea în ținuturile Istrieî şi Dalmației o populațiune deosebită de Slavi, şi care vorbia o limbă latină rustică. Latinii PresbyteruluîDiocleas sunt Vlachî[6]). Slaviî din Istria numesc până în dilele nóstre Latini pe foştii Vlachî din

toriul oraşului: p r o m o r t u o b o c c a r e .... e t. ... ad p l a n g c n d u m s u p r a monumentum mortuorum; plângeri funebre caracteristice ale poporului român.

[J]) Ireneo dclla Croce, História délia citta di Trieste. Veneția, 1698, p. 334: I noştri Chichi (locuitorii de pe Carsul Istriei) addimandansi nel proprio linguaggio R u m e r i. — Antonio Coraz în Ciadul L ' I s t r i a din 1846, p. 7: Nella Va l d ar sa ..... . abita un popolo, che se stesso altravolta R i m g l i a n i (Romani) chiamava, *e* che oggi adottando ii nome, che gli estranei gli danno, si dice Vlahi. La lingua che páriává e che ancora paria famigliarmente non è slava, non l'italiana, ma un l a t i n o r u s t i c o comunque frammisto a voci slave . . . . e che essi (Cicci) dicevansi R u m e r i (Rumeni).

') H i s t ó r i á é p á t r i á é monument a. Chartarum t. I. col. 81 D, 82 A (la J u b a i n v î 11 e, Les premiers habitants de l'Europe, II. p. 62).

*) Du Cange, Glossarium med. et inf. latinitalis, v. Romarius: Synodus Campostell. ann. 1114 can. 23: Mercatores Romarii et peregrini non pignorentur.

*) Forma de R u m ă r u l în loc de Românul o aflăm şi în regiunile de la Carpați, într'un document al Moldovei din a. 1489 (Hasdeu, Arch. ist. 1.1.155). Mal notăm aici, că un oraş din părțile de nord-ost ale Daciei portă la Anonimul din Ravenna numele de Erroerium (Ed. Finder, p. 178). De sigur, că forma poporală indigenă a fost Armârî.

[5]) Codice d i p l o m a t i c o I s t r i a n o , I. an. 1102. Cornițele Wodalrico dăruiesce wsericeï din Aquileia moşiele sale din Istria: castrum P i n q u e n t, . . . castrum Ba[n] ' ° l. • . et castrum L e ta i... et villa ubi dicitur c o r t a l b a inter l a t i n o s , castrum [v e] n e r i s, v i l l á m cucul i, ét villám mimilliani . . . et villám p e t r e albe.

") Presbyter Diocleas, Regn. Slav. c. 5: totam Provinciám Latinorum, qui illő tempore Romani vocabantur, modo vero M a u r o-V l ac h i, hoc est N i g r i L a t i n i

njgnano si pe cei din Văile [1]), cr literații Istriei aii considerat tot-de-una dialectul Românilor de la Adriatică ca o limbă latină rustică [2]). în fine pe lângă forma de Rumâr (Romanics) ni se mai presintă în documentele Alboneï de la a 1170, 1341, 1363 [3]), si conumele de Rumin, Rumen, cr în documentele insulei Vcglia Rom anus (a. 1248 *;, numirî ce sunt caracteristice pentru populațiunca română séü blacă din părțile de resărit ale Europei meridionale. Din cele cspuse până aicï résulta aşa dar, că vechia populațiune a Istriei era de oricine estra-italică, că ea aparținea la trupina cea puternică şi estinsă a Pelas«ilor orientali, la naționalitatea Arimilor de la Istru[0]); în fine, că Românii aşa numiți Istrienî sunt a se considera clin punct de vedere istoric numai ca descendenți din vechile triburi, ce în timpuri depărtate emigrase de la Carpațî si cucerise Istria cu insulele vecine.

Limba națională a acestor Români de la Adriatică este si astă-dl în formele sale fundamentale mult mal archaică de cât cele mai vechi texte, ce le cunoscern până asta-dï din cărțile bisericesc! române.

în particular dialectul Românilor din Istria, se caractérisera prin rotacismul consonantei *n* între doue vocale. Esistența acestui fenomen pe teritoriul Istriei, al Aquileeî si al Veneției, o putem urmări până departe in timpurile romane, în actele sinodului de la Campostclla (a. 1114 d. Chr.) se face amintire, după cum arn vödut, de Mcrcatores Rom arii din regiunile superióre ale Adriaticel. Cu doue secule mai înainte, la a. 895, aflăm satul numit Romaria,scum ca proprietate a mănăstirii Bobbio. O insulă din golful Adria-

vocantur. — I b i d . c. 9: Igitur omnes congregati, tam l a t i n a , quam et s c l a v o n i c a lingua qui loquehantur.

[1]) Biondelli, Studii linguistic!, Milano, 1856, p. 57-59: Rcliquie d'una c o l o n i a vala ce a sembrano ancora nell' I s t r i a i 4080 abitanti di D i g n a n o, non che i 1130 di Văile, i quali dagli Slavi che li circondano sono chiamati L a t i n i .

[8]) Kaudler în L'I s t r i a (A. 18-18, p. 226): lingua r o m a n i c a o v a l a c c a , la quale non è altra che la l i n g u a r o m a n a r u s t i c a . — liloiidclli, Studii linguistic!, Milano 1856, p. 57- 59: in alcune valletc, distinte nel linguaggio dell' isola (Veglia) col nome di P o g l i z z e . . . serbano tuttuvia l'incerta tradizione, che un tempo gli avi loro parlassero un l a t i n o ser m on c. — Appunti s t o r i c o - e t n o g r a f i c i sul! i s o l a di Veglia. Trieste, 1882, p. 12: I V e g l i a n i parlavano fino allo scorso secolo un dialetto l a d i n o *o* r o m anei o.

') Codice d i p l . I s t r i a n o, Voi. I. An. 1275. 1363. — L'Archeografo Triestino, N. S. voi. I. p. 6. An. 1341.

[4]) Handler, Inscrizione romana del secolo IV. in Veglia. Trieste, 1862, p. 23.

[6]) A mai csistat în Istria şi numirea etnica de Armâni. Unul din satele Istriei, în care odată se vorbia românesce, portă şi astă-dî numele de Armâni (Burada, p. 63. — Orts-Rcpertorium, 1894, p. 140) Ér un cătun şi munte de lângă Portóié este numit A r m a g n a.

ticeï ne apare în Cosmographia Iul Ravennas (sec. VII d. Chr.) sub numele de Tenaria şi Teraria [1]). O grupă din vechii locuitori al Istrieï (probabil Mon t an ar i de astă-dî) ne apar în fântânele geografice grecescî şi romane sub numele de Ment ores, unde *r* din ultima silabă represintă de sigur pe un « primitiv.

încă în epoca romană esista o disposițiune particulară a limbeî latine din Istria şi din regiunile vecine pentru întrebuințarea literei *r*.

în cele mai bune manuscripte ale geografiei Iui Ptolemeiü şi Mela, numele oraşului Tergeste ne apare sub formele de Tergestron şi Tergrestum cu intercalarea unui *r* inutil [2]). în inscripțiunile romane ale Vcroneî găsim cuvintele cereberrimus în loc de celeberrimus [3]) şi h a us t rum în loc de haustum *), unde erăşî avem un esemplu de influența spiritului dialectal.

Acest dialect, în care litera *r* substitue forte adese ori pe *n*, a fost o-dată forte respândit în părțile Moldovei şi în regiunea superioră a Transilvaniei. O probă în acesta privință ne sunt vechile monumente de limbă: Faptele Apostolilor de la Voronețî, Psaltirea S--heiană,- Psaltirea de la Voronețî şi fragmentele de la Măhacî.

Originea acestui fenomen limbistic aparține epocel ante-romane. încă înainte de cucerirea Daciei dialectul pelasg (înțelegem daco-get) de la Dunărea de jos se caracteriseză prin o întrebuințare multiplă a sunetului *r*. Litera *r* este care dă asprime cuvintelor, şi désa el întrebuințare face ca o limbă se fie dură.

La acostă particularitate a limbeî vorbite în regiunile de nord ale Istrulul se refer cuvintele lui Ovidiu, când numesce limba Geților: vox fera, vox ferina, barbara verb a, murmur in ore[5]); când el întrebuințezâ pentru caracterisarea poporului Get espresiunile de: rigidos Getas, duros Getas, diros Getas, ferox Getes, feros Getas, trux Getes, fera gens, turba Getarum, barbara turba °J, séű când combinezăla adresa

') lliirciiiiulis Anonymi Cosmo^raphia. Ed. Finder, p. 408.

") rtolemael Gcogr. lib. III. 1. 23 (Ed. Didot, p. 336).

[3]) C. I. L. vol. V. nr. 3332. — Un vechia oraş din V c g l i a uparc în codicil lui Pto-Icmeu (II. 16. 8. Ed. Didot) sub numele de F u l f i n i o n şi Furfinion.

[4]) C. I. L. voi. V. nr. 3683.

*} Ovitlii Trist. V. 7. 17; V. 12. 55. — I b i d. Ex Ponto, IV. 13. 20. 36. — în acesta privință mai.sunt remarcabile următorele versuri ale Iul Ovidiu:

S a r m a t i c o cogor p l u r i m a more loqui (Trist. v. 7. 56).
Omnia b a r b a r i a e loca sunt, vocisquc f e r i n a e, Omnia
sunt G e t i c i plena t i m o r é soni (Trist. v. 12. 55—56).

') Oviilii Trist. lib. V. 1. 46; III. 10. 5; IV. 6. 47; III. 3. 48. — Ibid. Ex Ponto, lib. I. 5- 12; 1. 2. 82; II. 1. 66; IV. 15. 40; I. 7. 12; II. 2. 38.

ccstor Români în peninsula Istricï si în insulele vecine, în fine ocupațiunile lor pastorale, carî i făceau se ducă maî mult o vieță restrînsă de triburi ').

i) Din Gramatica dialectului istro-romàu. Reproducem aici câte-va forme din latica limbeî istro-române, ast-fel după cum le-am studiat şi cules noî înşi-nc în Istria la a. 1887.

De ci i » a ț iu n e a J-a.

Fără artiail: Sing. n. a. feta (fată); g. d. fete. PI u r. n. g. d. a. fete.

Cu articul: Sing. n. fêta; g. a fcte-leï *s.* a lu fêta, de fêta; d. fcte-leï *s.* lu feta, Iu fete; v. fet'o! Plur. n. fete-le; *g.* a fete-lor *s.* de fete-lc; d. fete-lor *s.* Iu fete, Iu fete-le, Iu fete-lor; v. fete-lor!

D e c l i n a ț i u n e. a a II- a.

Genul masculin. *Fără articul:* Sing. n. g. d. a. filiű. Plur. n. g. d. a. filî.

Cit articul: S i n g. n. a. filiu (cu *u* întreg fără *1);* g. a filiu-luî, *s.* de filiu, a Iu filiu; d. filiu-luT *s.* Iu filiu; v. filiu-le. Plur. n. fili-i ; g. a fili-lor *s.* de fili-i, d. fili-lor *s.* Iu fili-i ; v. fili-lor !

Genul neutru: cap, pi. capete, ér capure, când se vorbesce de vite.

Declin ați u n ea a III- a.

Genul masculin. *Fără articul:* Sing. n. g. d. a. şarpe. Plur. n. g. d. a. şarpî *s.* şerpî.

Cu articul: Sing. n. a. şarpe-le; g. a şarpe-luî *s.* de şarpe-le; d. şarpe-lui *s.* Iu şarpe. Plur. n. şarpi-i *s.* scrpi-i; g. a şarpi-lor *s.* de şarpi-i, Iu şarpi; d. şarpi-lor *s.* Iu şarpi-i.

în monumentele, ce ne au rëmas despre limba români vorbită în insula Veglia, arlăm şi forma: nume-lu în loc de nume-le.

Verbe auxiliare.

A m.—Preş. ind.: Sing. io am, tu aî, ie a *s.* au, av. Plur. nolam, voî ați, ieli (eale) au J. av.

Preş. opt.: Sing, io raşî *s.* reşî, tu raşî *s.* re.şî, raî, ic ra *s.* ré. Plur. noi ram *s.* rem, voî rațî .r. rețî, ielï ra *s.* ré.

Voï- — Preş. ind.: Sing. io voï, tu verï, ie va. Plur. noî 'rem, vol vretï, ielï vor.

S Cím.—Près, ind.: Sing. io sum *s.* eseu, tu escï, sti, -stï, -sí; ie ie, iaste, i, -I. Plur. noi smo j-, esmo, voi ste, iclî seu *s.* î-su (nu esistă forma sunt).

Imperfectul şi *Perfectul simplu* lipsesc.

Perfectul compus: am fost .r. fost-am.

Futurul I: voî fi j-, fi-voî. *Futurul U:* voï fi fost.

Preş. conj.: Sing. neca fiu io, fii tu, fie ie. Plur. neca fim noi, ficțî voî, fie ieli.

Preş. opt.: Sing, se raşî fi, raî fi, ra fi, ram fi, rațî fi, ra fi.

l erf. II opt.: Sing. se fusera io, fuserï tu, fusera ie. Plur. se fuseram noî, fuserațî voî, fusera ielï.

In limba română din Istria esistă patru clase de verbe, seu 4 conjugațiunî, cu infinitivele ln à, é, e şi î întocma ca şi în limba româna de la Carpațî. Spre a nu ne estinde insă cu formele gramaticei prea departe, ne mărginim aicî numai la câte-va esemple

£>tn C an j u găti u n e a I-a.

Ind. Prés.: Sing. lucru, lucri, lucre *s.* lucra. Plur. lucram, lucrațî, lucru *s.* lucra.

Imperf.: Sing, lucraiam, lucraiaî, lucraia. Plur. lucraiam, lucraiațî, lucraia.

Perfectul simplu lipsesce la tóté conjugațiunile.

Perjechtl compus : am lucrat *s.* lucrat-am. Mal usitată forma a doua.

Limba Romanilor din Istria maî are tot-o-dată şi o importanță capitală spre a ne pute da séma de archaismul si locul, ce se cuvine limbeî române în genealogia limbelor romanice. Ea este un monument antic, între grupele latine ale apusului şi între trunchiul cel vcchiü al rasei pelasge de la Istru [a]).

Din li mba Românilor de la Istria noï nu avcm până astă-dî de cât un mic numër de cuvinte isolate si forte puține texte, dar şi aceste rëu audite şi rëu transcrise [2]).

Ca se putem însă apreția si maî bine caracterele istorice ale acesteï limbe, noï reproducem aicï următorcle specimine comparative din «Parabola fiului perdut», texte, pe cari le-am cules noï înşine din graiul viu al poporului în trei localități ale Istriei.

Prea-perfeclul simplu în sem lipsesce. *Prea-perfectul compus:* am fost lucrat.

Futiind I: voi lucra *s.* lucra-voî. *Ftilurtil Iff:* voï fi fost lucrat.

Imperativ: Sing, lucra tu, lucre j-, lucra ie. P Iu r. lucrații voi, lucre ieli.

Preş. canj.: che io lucru; in cele-lalte ca Presentelc indicativ.

Preş. opt.: Sing, io raşl lucra, tu ras! lucra, ie ra lucra, noï ram lucra, voî rați lucra, ielî ra lucra. Esistă şi forma: io raşl vré lucra.

Gcrundiu: lucrandu şi lucrându. *Infinitivul* în r e lipsesce la tóté conjugațiunile

Pronumele personale: Sing. n. io, tu, ie, ea; g. — — a luï, liei; d. mie, me, mi, mî, -m, ție, ti, a lui, lui, lieî, li, lî, î; a. me, mire, te, tire, ie, Iu, se, sire, ea, o (vo). PI u r. n. noi, voï, ielï, cale ; g.------- a lor ; d. noue, a noï, ne, ni, nï; voue, a voî, ve, vi; lor, le, li, 1Ï ; a. noï, ne, voî, ve, iell, eale, i, le, se.

Pronumele posesive: Sing. m. meu, teu, seu *(s.* mov, tcv, sev ; a tncvo, a tcvo fără substantiv); f. me, té *s.* ta, se *s.* sa; nostru, vostru, nostra, vóstra. P lu r. m. melï, telï, seli; f. mêle, tele, selc ; g. d. melóra *s.* meloré, selûra i. seloré; noştri, voştri, nostre, vóstre.

Nu me r a l e. Card, ur, doï, treï, patru, cinci, şase (">. sósé), şapte *(s.* şopte), opt *(s.* osan), nuc *fs.* devet), dece *(s.* deset). Ord.: cela m'ancele, doilc, treile, patrule, cinciié, şasele, etc.

') Studiele făcute până astă-dî cu privire la ctimologiele cuvintelor românesc! sunt în mare parte lipsite de valóre scientific!. Vom aminti aici un escmplu. Doue cătune de pe teritoritoriul Istriei, aparținend la com. Antignana şi Văile, portă numele de Ciobani şi Ciubani, ér în comuna românescă Bêrdo esistă şi familia numită Ciubón (Cioban). Insă după părerile unor literați, carî se aŭ ocupat cu originea cuvintelor românesc!, terminul de c i o b a n (berger) ar fi de Origine turcescă (C i h a c, Diet. II. p. 565). Se ar pute presupune ast-fel, că Românii din Istria ar fi descălecat acolo după invasiunea Turcilor în Europa, însă cuventu! cioban aparține timpurilor archaice aie limbe! române. El a emigrat de la Carpațî spre Italia încă cu maî multe sute de ani înainte de era creştină. Pliniu amintesce de caşul ciobănesc, făcut maî cu scmă din lapte de oî, ce venia în Roma de la Ligurіî din Italia de sus. Coebanum (c a s e u m) hic e Liguria mittit ovium maxime lactîs (IX. 97. 1).

[a]) Maiovescu (L), Itinerar în Istria. las!, 1874. — Miklosich, Ueber die Wanderungen dér Rumunen (Dcnkschr. Akad. d. Wiss.-Band. XXX). De acclaşî autor: Istro- und macedorumunische Spachdenkmaler (Ibid. Band. XXXII). — Wclgaiid, Istrisches (Erstes Jahresbericht d. Instituts f. rum. Sprache, Leipzig, p. 122 scqq.)

PARABOLA

(din

TRADUCERE ÎN DIALECTUL ROMÂNILOR DIN ISTRIA

După graiul românesc din Bêrdo.

11. Si djs'a. Un *(s.* ur) om avut-a doî filî.
12. Și cj's'a cela mai tirëru de ielï lu ciace: Ciacio, da-mî porționu de tot a tev *(s.* paretu de té ave; de té imanie), ce mie mere *(s.* ce mie cade). Și spartit-a lor a sa ave.
13. Si nu după ciuda ') dile poverit-a cela mai tirëru filiu tot a sev, şi mess-a în at loc largo *(s.* în ață provincia largo), şi colé *(s.* colo) spendit-a tot a sev, viiundu grumbo în pecați ").
14. Și după cea ce a consumeit, făcut-s'a mare Come în cela loc, şi ie îns pocî-nit-a păți.
15. Și mess-a, şi s'a pus con un de celï ce în cela loc staie *(s.* con ur din cetate de cela loc); si l'a trimis în se vila che ra pasce porcii *(s.* neca pasce porcii).
16. Și ie jelit-a sev foie ave plir de mechine, ce porcii muncaia *(s.* şi ie jelit-a satura-sc de mechine etc.) şi nici ur nu-lî [a]) daia.

î 7. Cân a pac *) în sire verit dis-a : Câçï tejațî *(s.* câte slughe) în casa Iu ciace meu a-bundescu pâre, io pac anclmoru de fome *(s.* poghinescu [5] de fome, *s.* de home).

18. Scula-me-voï şi voi mere la meu ciace *f-f.* la ciace meu), şi voi dice a luî: ciace, pecat-am «) în cer şi în tire *f-* la tire, întru tire);

După graiul românesc din Şuşnevila.

11. Și dis'a. Ur om avut doi filî *(s.* doi filî avut).
12. Și cela mai tireru dis-a luî ciace: Ciacio, da-m me parat ce mere, şi ie res-partit *(s.* rèspartit-a) lu selï filï.
13. După zalic cjile cela tirëru filiù ') tôt a sev pohităit, şi mess-a largo în Ioc şi tot a sev poidit-a cia *>. şi jivit-a cu curbele.
14. Când a tot poidit, mare fome fost-a în cela loc.
15. Și mess-a, şi s'a legat cu ur om din cela loc *(s.* slujit-s'a cu ur om), şi trimes-l'a porchele pasce.
16. Și ie jelit-a cu mechinc satura sev tar-buch *(s.* folelc "), ce porciî muncat *(s.* av muncat), şi nici ur nu li-a dat.
17. Atunce resmislit-a şi dis-a: Câți tejațî a Iu mev ciace aru ciuda pâre, io crep de fome.
18. Scula-me-voî şi voî mere *(s.* voî i) catr'a mev ciace, si voî dice a luî: Ciacio, io am zagreşit contra de cer ş: tru'n tire (j-, de tire);

3 E R D U T

». XV).

INE CU TEXTUL ROMÂNESC DE LA A. 1561 — 1562.

După graiul românise din Jeia?iî ('/>ejane [1]).

11. Și av >) dis. Ur ora av avut doi fiii.
12. Şi cela maï tirèru av dis a Iu cioia: Da-mí cióio, co ie a me parte de primojenie *(s.* ce ie a mev), şi cela av raspartit *[a])* a lor parte.

13. După «larva «) dile a sberit cela tireru filiű tot, şi mers-au în departe dejelă«), şi anei a rastreşit totă a sa primojenie, jivit-a po sterțarit cu curbele [6]).

14. După ce av tot zapravit, fost-a mare fóme ') pre cea dejelă, şi ie a pocînit stradaî.
15. Si mcrs-a, şi ie s'a legat cu ur om din eca dejelă, şi ie trimes-1'a a sale în polîe [8]) porchele °) pasce.

16. Si ie au jelit [10]), che sev naponi ") folele cu posiî [12]), claie ce porchele av muncat [13]), aii [1(]) nici ur nu lî-av dat.

17. După ce s'a promislit dis-aă: câţi a mev cióie are tejaţî, carii aru ciuda pâre, io de fóme moru.

S. Io me voî scula şi voi i [15]) la mev cióie, "ice: Cióie, io am greşit sub

După Evangeliariul românesc tipărit de Diaconul Co rest în a.

11. Dise . . . Unii omü avea doï feciori •
12. şi disc celu maï tînëru părintelui- Părinte, dă-mî ce mi se cade partea deîn avuţie • şi înpărţi lor avuţia •

13. şi nu după multe dile • adună totű celü feciorii micü • se duse întru o parte departe • şi acolo risipi avuţia luî • viin cu curvcle •

14. resipi alü lui totü • fu foamete tare întraceea parte • şi acesta începu a flămâncji •
15. şi merse lipi-sc de unulu ce lăcuia întraceea parte • şi tremese elü la satulű luî se pască porcii •

16. şi jeluia se-şî sature maţele lui de rădăcinile ce mânca porcii • şi nemică nu déde lui •

17. intru el merse • dise • câţi năcmnicî la tataia mieü mănâncă pâine • eu pieri de foame •

18. scula-më-voiu de me void duce către părintele mieu • şi dice-voiù lui • părinte • fjreşil la ceri şi naintea ta •

'; numele salului JeianI derivă fără îndoielii de la numit Ş e i i , forte respândit în epoca romană pe

•~* -îl Adriaticel. Con urnele de Seiu s, ort in inscripţiunile latine de

4**!"*' '

*) In tute trei comunele, Berdo, şusu^.; :ia si Jeiant, esistă o oscilaţiune intre a v ţi aű chiar şi m graiul aceleiaşt persóne. 3) v. Îo raspartez. *) puţine. [6]) ţeră.

*

[s]) curvele. ') Forma fornete nu esisti. •) câmp. ») ura porc ă, o scrófa. «>) dorit.») împle. «) terije. ") t" Jeiaal nu au forma imperfectului, care de «Itmintrele»

esistă în Bcrclo. "J însă. [i5]} Infinitivul istrian al verbiiluí i r e (a merge); io vot i, tu veri i, etc. Perfectul însS este format cu mers. ") ceriu,